Erdei Erzsébet
festő
Beszterce, áll. polg.
leányiskola

lázd

Barabás M.-cék
kiáll. Kolozsvár 1943

dupl

irb., arany és ezüst, többnyire zománcos, III—XIX. század.

ZTALI ÓRA ÉS HAT GYERTYATARTÓ
pire stílű, fém, XIX. század.

ZTALI ÓRA,
ire stílű, bronz, XIX. század.

L I Á K

NEK

II., 1887., 168—169. l. (Képe IV. lapon) — Radisics Ipolyi 97. szám. — Szendrei: Néhai Ipolyi Arnold gyüjteménye. AÉ, VII., 1887., 345. l. — Czobor: Ipolyi Arnold emlékezete. Bp., 1889., 14. l. — Ipolyi Biharvármegye, 116. szám. — Lepold: Esztergom egyházművészeti jelentősége. MIP, XXIII., 1920., 59. l. — Gerevich PA, 257. l. — Őszi kiállítás, 1930., Ipolyi 59. szám. — Gerevich IPGY, 99. l. — Egyházműv. kiáll. 1930.,

ERDEI ERZSÉBET

38. Sárguló lombok, vizfestmény 100.–

Nemzeti Szalon

1944. márc.

Barabás Miklós Céh

kiáll.

CSÓK ISTVÁN GEREVICH TIBOR HORVAI JÁNOS
FARKAS ZOLTÁN

IGAZGATÓ

HUBAY CEBRIAN ANDOR

FŐTITKÁR

LEHEL BÉLA

TITKÁR

KANIZSAI NAGY ANTAL

2078. FIÓKOS SZEKRÉNY, diófa, c
lappal. Kommode mit herabkla

2079. KEREK EBÉDLŐASZTAL, d

2080. EGYAJTÓS SZEKRÉNY, feke
Schrank, schwarzes Holz, mit e

2081. KÖNYVSZEKRÉNY KANAPÉ
mit Kanapee, Palisanderholz, n

2082. ALACSONY IRÓSZEKRÉNY,
rige Zylinderbureau, Mahagoni,

2083. FALITÜKÖR, faragott és aran
in reich geschnitztem und verg

2084. KÉTAJTÓS RUHASZEKRÉN
türiger Kleiderschrank, Nussho

2085. KÉTAJTÓS RUHASZEKRÉN
XVIII. sz. — Zweitüriger Kle
Intarsia. Österreich, XVIII. Jh

is XVI. — Kommode, Nussholz. Ungarisch

pamlag, 3 karosszék, egy kerek asztal, maha-
schrank, Schreibtisch, Sofa, 3 Armstühle, runder

gott diszitéssel. Osztrák, XVII. sz. — Breites
reich, XVII. Jh.

sz. — Tisch, Nussholz, mit geschweifte Füsse.

, csillagos berakott lappal. XVIII. sz. — Vier-
ternintarsia. XVIII. Jh.

. Olasz, XVII. sz. — Langer Tisch, Eichenholz.

lábakkal. Olasz, XVII. sz. — Viereckiger Tisch,

III. sz. — Tisch, Nussholz. XVIII. Jh.

bbal. (
II. Jh
al, lap
I. Jh.

Erdei Erzsébet

Mübarát (Bpest)

1941. apr.-máj.

Malomárok, of.

Erdei Erzsébet

Barabás Miklós
Cét

1943. őszi (Kolozsvári Műcsarnok)

A folyópartján, of Sárguló lombok, vízf.

Erdélyi képrem.
karácsonyi kiáll
1943 (Kolozsv. kincs)

Beszterce, virf

Cseri fák, temp

~~Erdey Dezső~~

A.

~~Szépszűvészet~~

~~1940. 69. l.~~

Csaba

~~dupl~~

Erdei Erzsébet

festő

30. Sárguló lombok, vízf.

31. Folyóparton, olaff.

Erdélyi képzőm-

pünkösdi kiáll.

Kolozsvár 1944.

CISA RAYON

CISAFIOCCO

Rappresentanza per l'Ungheria:

GÜNCZLER ERNŐ

BUDAPEST, V., RUDOLF-RAKPART 4.

S. A. ALFA ROMEO

MILANO

Erdei Erzsébet

Cárd

nem állított ki

Művészeti hetek

Kolozsvár 1942.

Maksay cikli 44. l.

Erdei Erzsébet

festő

Vásárhelyi Z. Emil:

Barabás Miklós Céh.

A fiatalok kiállítása.

Pásztortűz. 1941. 120. l.

1941. jan.–febr.

Kolozsvár, vármegyeháza.

z

UM AUKCIÓI

XI.

Erdei Erzsébet

festő

~~iche Kopfstudie~~). Malomárok c.

képe repr.

Pásztortűz

1941. 81. l.

PORCELLÁN

630—839.

637a. KÉT KAROS GYERTYA
porcellánszobrocskával, egyi
füzérrel. — Zwei Armleuchter

638. CSÉSZE ALJJAL, porcellán
pásztorjelenet. (Marcolini-kor
scene in Grisaille-malerei. Me

639. KÉTFÜLŰ CSÉSZE, haran
Schale, mit Chinoiserien in Go

640. GAVALLÉR VADÁSZKUTY
kulcs. — Kavalier mit Jagdh

641. JUNO PÁVÁVAL, szines por

642. ÓRASZÁMLAP, porcellán,
disszel, számlapján három am
mit Watteauscene und drei A

643. KAGYLÓS TÁLKA, belsejé
— Muschelförmige Schüssel, i

644. MARS SZOBROCSKÁJA, sz
ragasztott.) — Mars, farbig mi

645. KÁVÉSCSÉSZE ALJJAL, p
szines virágok. — Kaffeeschal
Meissen, XVIII. sz. m. f.

646. FEKETEKÁVÉSCSÉSZE, (T

Erdei Erzsébet

Fiú fej; élő.

Repr.

Pásztortűz. 1939. 555. l.

bazilika főoltárán az 150
hogy csak kisebb részük s
ereklyék gyüjtése s ezzel a
a XIV., XV. században, Na
el hazánkban.

A székesfehérvári bazil
látjuk, kevés maradt ránk
vagyunk utalva. Nem jobb
leletek terén sem. Az egyet
ból következtethetünk, hog
talán még a magánosokat is
a szokás tulajdonképen első
lásának, mert a török, m
katonaság a sírokat felrobl
tehát mi maradt ránk a ba

A bazilika déli hajóját
építésével korábban már
alkalmával több sírt átvág
mann korábban Albert, m

Erdei Erzsébet

nyárt vett a Barabás Miklós Céh 1939. dec. kolozsvári kiállításán

Maksay Albert: Kolozsvári kiállítások. Pásztortűz. 1940. 118. l.

---

u. a: Kolozsvár képzőm ülete a hisebkségi sorsban.

Mův Hetek Kolozsvár

1942. 44. l.

Erdei Erzsébet
Ferenczy Julia

~~Dobry Lajos~~

~~Dóczi Róza~~

[illegible]

lásd

Koloztvári Mü-
csarnok. Erdélyi
képzőművészek
pünkösdi kiáll.
1944.

Dupl

Könyvtáramban

Erdei Erzsébet

„Portré" (výjestměry) č.m.

26. v. kép

Murádin Jenő:A Barabás Miklós Céh,Kriterion,Bukarest, 1978.

MDK

Erdei Erzsébet

Erdélyi képzőmüv. karács. kiáll. Kolozsvári Mücs.
1943.

MK

Erdei Erzsébet

Sárguló lombok, vizf.

Barabás Miklós céh kiáll. K.Szal. 1944. márc.

lo 1.

MNK

Erdei Erzsébet
Malomárok, festm.

B.A: Erdélyi képzőművészek a Hilbarátban.
Magyar Nemzet, 1941. ápr. 27. 17 l.

MDR

Erdei Erzsébet

Malomárok, olaj

Műbarát VIII. kiáll. Erdély. 1941. ápr.

Országos megemlékezés a Vasminiszterre

150 éve született Baross Gábor

Baross Gábor 1848. június 6-án született egy Trencsén megyei kis faluban, elszegényedett nemesi család sarjaként. 1892. május 10-én, 44 éves korában hunyt el, mint minden idők legsikeresebb közlekedési, kereskedelmi minisztere, akit olyan gyászmenet kísért utolsó útjára – mint nagyszüleim emlegették, – amilyent Kossuth Lajos temetése óta nem látott a főváros. A 44 esztendőből 23 a tanulás, a felkészülés ideje. 1871-ben ügyvédi oklevéllel a kezében indult el azon az úton, melynek vezérlő mondatát maga számára és későbbi tanítványai számára így fogalmazta meg: „Minden állampolgár annyit ér, amennyit a köz javára tesz." A közjó szolgálatában vívta nemes, ám néha éles harcait, s az eredmény nem maradt el.

Nehéz pontosan felsorolni ipari, kereskedelmi, gazdasági, kulturális területen elért eredményeit: hírközlés, az ország érrendszere, a közlekedés, a vasutak, a viziutak, a kereskedelem és iparfejlesztés említésekor neve nem hagyható el (bármennyire is törekedtek erre évtizedeken keresztül). Voltak, akik életművét Széchenyiéhez mérték: „...ő volt az, ki a legnagyobb magyarnak Széchenyinek örökét nagy hivatottsággal vette át és egész lelkével, testének egész erejével, lángoló hazaszeretetének egész melegével szolgálta az ügyet."

A Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány és Baross Gábor Vállalkozási Alapítvány az emlékévre országos munkatervet készített. Az emlékezés célja képletes hidakat építeni, hogy „Baross Gábor szellemisége az elkövetkező évezredben a hazai és a határokon túli magyarság és a körülöttünk élő szomszédos nemzetek közötti értékőrző hagyományokban találjon folytatást. Az emlékév programja Baross Gábor életét, munkásságát bemutató emlékhely – s egyben szakmai, szellemi alkotóműhely létrehozása, a 110 éve a „Vasminiszter" által alapított oktatási intézmény megmentése. Terveik között szerepel emléktáblaavatás, a Baross Gábor nevét viselő iskolák vetélkedőjének meghirdetése területi elődöntőkkel. Emlékülés, kiállítás, a fővárosban és az ország több városában, Dunai Emléktúra, Baross Emléktúra Szlovákiába, emléktábla felhelyezése a szülőfaluban, Pruzsinán.

A megvalósításra váró programtervezetben helyet kapott a kisvasúti év megnyitása a MÁV Rt. Széchenyi-hegyi Gyermekvasútnál (március 21.) és a „Baross Gábor és kora" vetélkedő a gyermek-vasutasoknak. Fontosnak tartják „A Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetségének bevonásával, valamint külföldi tanintézetekkel felvett kapcsolat révén magyar és külföldi szakmai tanulmányutak, szakmai gyakorlatok szervezését és támogatását a tanulóifjúság és a pedagógusok, szakemberek részére."

Évente alapítványi díjban kívánják részesíteni mindazokat, akik a gazdaságban, kereskedelemben, a jogi- és a műszaki tudományok területén életművükkel hozzájárulnak az országnak Baross Gábor szellemiségét tükröző fejlődéséhez.

Az igen szép kiadásban – a Dinasztia Kiadó gondozásában – nemrég megjelent tartalmas, jól szerkesztett Emlékkönyv méltón mutatja be a „vasminiszter" emberi, szellemi és egyben szakmai nagyságát.

Schelken Pálma

Új Kulturális Egyesület

Erdélyi Örmény Gyökerek

A hazai – megközelítőleg 15.000 fős – örmény kisebbség többségét azok a magyar-örmények alkotják, akiknek ősei I. Apafy Mihály (1626-1661) fejedelem hívására a XVII. század második felében Erdélyben telepedtek le. Az általuk létrehozott Szamosújvár, Erzsébetváros szabad királyi városok, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz ma is a magyarrá vált örmények központjai. De ezen kívül nincs Erdélyben, de talán Magyarországon sem olyan település, ahol ne találnánk magyar-örmény családot. Ugyanis Trianon és a II. világháború következtében a kolóniák szétszóródtak, nagy részük az anyaországban telepedett le.

A betelepült örmények hagyományos foglalkozása kezdetben a kereskedelem s a bőrfeldolgozás volt. A XIX. század második felében átalakul az örmény közösségek szerkezete, s az értelmiségi pályákon találjuk őseinket. Fontos szerepet töltöttek be a közigazgatás, igazságszolgáltatás, politika, tudomány és művészetek területén. Nagy-Magyarország utolsó parlamentjében például (1913-1918) tizenöt magyarörmény főrend és képviselő foglalt helyet, mint *Dániel Pál, dr. Issekutz Győző, Jakabffy Elemér, Jakabffy Imre, dr. Lukács György, Lukács László* volt miniszterelnök, *Lengyel Zoltán, báró Papp Géza, Pattantyús Ábrahám Géza, Urmánczy Nándor* és *Vertán Etele* képviselők, *báró Dániel Ernő* nyugalmazott kereskedelemügyi miniszter, *gróf Karátsonyi Jenő* főrendek. Nemcsak minisztereket, de miniszterelnököt is adtak a magyar hazának örmény származású elődeink és az 1848-49-es magyar szabadságharcban két aradi vértanút is, *Kiss Ernő* honvéd altábornagyot és *Lázár Vilmos* honvéd ezredest. A szabadságharc legifjabb tábornoka, *Czetz János* is örmény származású volt. Rajtuk kívül körülbelül 1200 örmény származású honvéd vett részt a magyar szabadságharcban, köztük 70 főtiszt.

A XVII. század folyamán betelepült örmények és leszármazottai a befogadó haza iránti hűségüket az élet minden területén tanúsított magatartásukkal is bizonyították.

Ezen gyökerek ápolása, az örmény származásúak kulturális identitásának megőrzése, kultúrájuk és hagyományaik megismertetése, a magyar-örmény értelmiség összefogása és megismertetése, az erdélyi örménylakta településekkel való együttműködés, a magyar-örmény műemlékek, tárgyi emlékek megőrzése határainkon belül és kívül, mindezen célok felvállalásával alakult meg tavaly az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (székhelye: Budapest I., Donáti utca 7/a.; postacím: 1251 Budapest, Pf.: 70.; tel.: 201-1011, tel./fax: 201-2401). Az egyesület tagjai közt találjuk a fenti családok és más magyarörmény családok leszármazottait, akik várják a fenti célokat felvállaló örmény származásúak és a kultúránk, történelmünk iránt érdeklődők jelentkezését. Ezennel tisztelettel meghívjuk a kerület érdeklődő polgárait az egyesület által rendezett

„Szemelvények az erdélyi magyar-örmény múltból, családi archívumok alapján"

című kiállításra, amely április 30-ig tekinthető meg Budapest V. ker., Akadémia u. 1. II. em. 193. szám alatt a Fővárosi Örmény Kiállítóteremben. A kiállítás kedden és csütörtökön du. 14-16 óráig, pénteken 14-18 óráig tekinthető meg. A kiállítás megtekintése díjtalan.

Dr. Issekutz Sarolta
Az Egyesület elnöke,
a kiállítás rendezője
Erdélyi Gyökerek Kulturális Egyesület

Lord Major Galéria

Tegnapi rokonok, mai kerámiák

– **Pannonhalmi Zsuzsa** sokoldalú művész. Bár keramikusként végzett az Iparművészeti Főiskolán 1974-ben, jócskán kitágítja a műfaj határait. Az építészethez kapcsolódó, tereket meghatározó szobrait, dombormüveit különleges anyagokból – többnyire porcelán samottból – készíti. Legutóbbi, méltán elismerést aratott munkája a pesterzsébeti Templom téren felállított Szent Erzsébet emlékmű. Erről a különleges alkotásról is látható kép mostani, városmajori kiállításán.

De hogyan is lehet monumentális köztéri emlékműveket bemutatni egy étterem ilyen célra szűkös terében? Pannonhalmi Zsuzsa megoldotta a kérdést, fotókkal és apróbb, finom porcelántárgyakkal mutatja meg önmagát: a gondolkodó embert. Amint a kiállítását megnyitó *Vathy Zsuzsa* és *Lázár Ervin* mondták, azt tette közszemlére, ami mesél. A „Tegnapi rokonaim" című családi fotósorozat láttán elábrándozhatunk a karikázó nagypapán, a bohém, kicsit nőcsábász nagybácsin, egy régi polgárcsalád messzetűnt miliőjén. A finom érzelmek és a cizellált kidolgozású tárgyak között van azért irónia is: a teremben felállított „Pénzoszlop". A művésznő a pénz mindent elborító hatalmát a bankokhoz írt sikeres és sikertelen pályázatai során ugyanúgy megérezte, mint valamennyien. Mégsem haraggal ábrázolja a témát. Azt vallja, hogy a mai világban át kell ugyan iránytani a fejünket, de úgy, hogy az emberi tartalom ne veszhessen el.

A kiállítás naponta 11 órától tekinthető meg a városmajori Lord Major étteremben.

H. G.

Erdei Éva kiállítása

Az Országos Onkológiai Intézet aulájában megnyílt *Erdei Éva* festmény- és szoborkiállítása a Rákbetegek Országos Szövetségének rendezésében. A megnyitó beszédet – a súlyosan beteg *Pogány Ö. Gábor* helyett – *dr. Losonczi Miklós* művészettörténész, egyetemi tanár tartotta. A megnyitón *Farkas Anna* csángó népdalokat énekelt. *(Fotó: Kérész Gyula)*

Tradíció – amiben biztos lehet

Több mint 26 év telt el azóta, hogy megnyitottuk Magyarországon az első Volkswagen szervizt és márkakereskedést. A hagyományosan megbízható Volkswagen minőséghez azóta is megbízható szolgáltatás társul.

Szervizünkben a legkorszerűbb gyári technológia, zökkenőmentes alkatrészellátás és képzett szakembergárda biztosítja a teljes körű szolgáltatás minőségét – legyen szó akár karbantartásról, lakatos munkákról, vizsgáztatásról, vagy biztosítási kárfelvételről.

Mivel ügyfeleink ideje számunkra is értékes, szervizünket reggel 6-tól egészen este 22 óráig tartjuk nyitva és minden megbízást

Erdei Ferencné, népművész MDh

Népművészeti textiliákat állított ki a Régiposta utcai bemutató teremben.

Szabadi Sándor: Szépség és hasznosság 8.1

NÉPSZABADSÁG, bn. 1961. dec. 14.

Ezdei - Fülöp

Karikaturák (6 repró)

Négnava, 1964, jan. 28, 1

Ezdei - Fülöp

Kazilatuzák (6 repró)

Négnava, 1964 márc. 29,14 oldal

MDG

Erdei
grafikus

Illusztráció

—: Női vetélhedő

Nők Lapja, 1968. márc. 16-24 lap

Eidei – Fülöp

Hideghullám (karikatúra, reprodukció)
Kambodzsa megszakította
kapcsolatait ~~az~~ USA-val " "
Önálló állam lett Tanganyika " "
Paródiasapka a divat " "

Négy karikatúra.

Népszava, 1963 dec. 22. 91. évf. 299. szám. 8. kép

M.D.K

Erdei Fülöp
grafikus

Meindelt a művészetért"

"

Élet és Irodalom, 1963. december 28 - 12 lap

M.D.K.

Erdei Fülöp
grafikus

Végre egyedül"
"

Élet és Irodalom, 1963. december 28 - 10 kop.

M.D.K

Ezdei Fülöp
Grafikus

„Képtáiban"

Élet és Irodalom 1963. december 28 – 11 kap

Erdei-Fülöp

Szilveszteri KRESZ.

12 karikatúra, reprodukciók.

Népszava, 1963 dec. 31. 91. évf. 305. szám. 12. kp

Erdei - Fülöp

Itt a vadászidény...

6 karikatúra, reprodukciók.

Néptanár, 1964 szept. 27. 14. l.

Ezdei - Fülöp

Karikatúrák (6 repró)

Négyszava, 1964, jun. 14, 14 old.

Erdei Ferenc

Karikatúrák (6 rajzó)

Nógrád, 1964. jún. 7. 14old.

Erdei-Fülöp

Karikaturák (6 rajzó)

Négyszeg, 1964, máj 24, 14 ord.

Erdei – Fülöp

Karikaturák (6 repró)

Négnava, 1964, máj 17, 14 old.

Erdei - Fülöp

Kalitaturák (6 szerkő)

Nagyvaca, 1964, máj 10, 14 ord.

Ekdei - Fülöp

Karikaturák (6 rajzó)

Négnaves, 1964, jun. 21, 14 old.

ERDEI György asztalos

VARGA Gyula: Adatok a debreceni asztalos céh és a népi butor történetéhez.=A Debreceni Déri Muzeum Évkönyve 1988 (1990) 111.

Céhmester 1764

Erdei Ferenc

cikke: Urbanisztika, Építés-ret. - Valóság, 1969. 1.sz. 40-41.l.

Az 1969.évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája. - Művtört.Ért.1972.4.sz.295-328.l.

299.l.

Erdei Ferenc épülete

neve említve

Művészettörténeti Értesítő 1972

273, 299. old.

Erdei Ferenc

tervei szerint állitották helyre 1966-ban a nagyborzsönyi szt. István templomot.

Deresényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969

2351

Erdei Ferenc

tervei szerint és irányítása mellett állították helyre a felsőörségi prépostsági templomot. 1965.

Deresényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969.

2341

Erdei Ferenc

irányítása mellett végeztek állagvédelmi munkálatokat a székesfehérvári városfalon 1966.

„Deresényi Dezső", Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969

2348

Erdei Ferenc

teroei szerint állitottók helyre a vóraszói templomromokat 1963-66.

Dercsényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969.

2341

Erdei Ferenc

tervet képitett az örvényesi római kori villa maradványainak helyreállítására. 1964.

Dercsényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969.

2321

Erdei Ferenc, építész

Tervei alapján állították helyre a gesztesi várat.

A gesztesi vár a XVI. sz.-ban;
(Erdei Ferenc rekonstrukciós vajza nyomán) : Repr.

G. Sándor Mária: A gesztesi Vár 1164 – 1166. lap.

Élet és Tudomány, bp. 1974. jún. 21. XXIX/25.

Erdei Ferenc, építész

Tervei alapján történt meg
a szerencsi vízegyüttes helyreállítása,

A szálloda rajza: Repr

Dr. Valter Ilona: A szerencsi Rákóczi-vár
1991—1996.

Élet és Tudomány, bp. 1974. okt. 18.

XXIX
42.

Erdei Terenc, építész

a tatai vár helyreállítása tervét készítette.

Fazekas Ágnes: Ilyen szépnek látta Mátyás krónikása 3.

Esti Hírlap; Bp. 1977. jún. 3.

a regény központjába, egy asszony küzdelmes és minden megpróbáltatáson túl is diadalmaskodó életét. Egy regénytrilógia befejező kötete. A Tizenötéves feleség és a Kenyér és szerelem megérdemelt nagy sikere után, ez a harmadik kötet is nagy érdeklődésre tarthat számot. Újabb regényíróink közül senki se tud olyan hűséges és művészien megrajzolt asszonyi portrékat adni, mint Bozzay Margit.

Darvas József: *Máról-holnapra.* (Dante)

Darvas József regényében nem a stílus eredetisége fogja meg az olvasót, inkább azt a készséget csodálja benne, ahogyan ez a faluról elindult ember kivetíti elénk a szegénység életét. A falu képét, a paraszti sor ügyes-bajos dolgait az élmény erejével idézi. Az alföldi róna forrósága, nehézléptű embereinek drámaisága szinte kicsap a sorokból. Társadalmi regényeink, különösen az újabbak, szívesen foglalkoznak a falu osztályokra szakadásával és az ebből fakadó ellentétekkel és háborúsággal. Darvas szintén ezt a küzdelemmel és indulattal teljes világot rajzolja, művészi elmélyedéssel és tárgyilagossággal.

Amelia Earhardt: *Az utolsó út.* (Révai)

A világhírű pilótanő életéről és emlékezetes utolsó útjáról számol be a könyv. Közreadója Amelia Earhardt férje, aki felesége készülő könyvének kézirata és végzetes befejezésű utolsó útjáról küldött kábeltáviratai alapján állította össze a könyv anyagát. Érdekes, különös egyéniség volt ez a hősi életű asszony, a női egyenjogúság harcos hirdetője, akinek nevéhez számos repülési rekordteljesítmény fűződik. Az életéről szóló könyv ügyesen és könnyedén van megírva, üdítő és érdekfeszítő olvasmány.

Erdei Ferenc: *Magyar város.* (Athenaeum)

Ez a könyv a jellegzetes magyar városformákkal, különösen pedig az alföldi városok strukturájával foglalkozik. Megmutatja magyar városaink igazi arcát, megismerteti az ősi település elvét s annak modern formáját a tanyás mezővárost akarja visszaállítani az őt megillető helyre. Rámutat azokra a rendkívüli jelentőségű országrendezési és tájszervezési lehetőségekre, amelyek a magyar városrendszer helyes szemléletéből következnek. Nemcsak a szakemberek, hanem minden építő magyarnak is szól. Stílusát a hiteles élmény ereje és az építő politikai szándék fűti át.

Féja Géza: *Dózsa György.* (Melhosz)

Dózsa György alakját a történelemtudomány még ma sem ítéli meg egységesen. Ez a tanulmány a magyar társadalomtörténet újabb eredményeinek felhasználásával rajzolja meg az 1514. évi magyar parasztlázadás tragikus eseményeit. Dózsa György élete sok tanulságot rejt a mai ember számára is. Példázza a forradalom vak erőinek pusztító játékát, de ugyanakkor megmutatja a társadalom bajainak szerepét a parasztság életében. Féja történelmi tanulmányt írt, népének szeretete gyakran drámaivá forrósítja mondanivalóját.

Hankiss János: *Tormay Cecil.* (Singer és Wolfner)

Hankiss János avatott tollal, nagy művészi együttérzéssel írta meg Tormay Cecilnek, az áldozatos lelkű nagy magyar írónőnek életrajzát, s vele kapcsolatban műveinek jellemzését. Hankiss professzor könyve tudományos könyv, de életrajz-regényszerűen érdekes. Tormay küzdelme az élettel, egészen az irodalmi életben vitt vezetőszerepig, tele van sok nemes indítékkal, meg nem alkuvó magyar lélekkel. Ebből a könyvből tudjuk meg igazán, mit jelentett ő az újabb magyar irodalom számára, s mit az íróknak: hány tehetség fölfedezője, elindítója volt! S képet kapunk hangulatosan szép regényeiről, amelyek közül életének utolsó nagy műve, örök ajándéka a magyar irodalomnak.

Március 1939
Egyetemi Ny. Kiad

Harsányi Zsolt: *Szegény János.* I—II. (Singer és Wolfner)

Harsányi évenként kötelező életrajz-regényét Mátyás királyról szóló históriája folytatásaképen Korvin János tragédiájának elmondásával rója le. A Magyar Könyvbarátok előtt sok apróbb-nagyobb megjegyzésekben fejezték ki a Diárium kritikusai véleményüket, felfogásukat az életrajzregényekről. Most ezeket elismételni nincs alkalom. Az megállapítható, hogy Harsányi ennek az életrajzregénynek igen ügyes „mesterembere". Semmivel sem több, mert a felületesen összeszedett történeti adatokat egyszerűen csak csevegéssé szövegezi. Korszak, történeti levegő s egyéb nagy, nemcsak történeti, de regényírói problémák kívül maradnak könyvein. Így a Szegény Jánoson is, mely nem mélyebb eddigi köteteinél, de — talán — nem is felületesebb.

Herczeg Ferenc: *Emlékezései II. rész. A gótikus ház.* (Singer és Wolfner)

A nagy magyar író emlékezéseinek második kötetében a századvég egész korképét fölfesti. A maga életeseményein kívül elmondja kortársairól is mindazt, amit tud, hisz és tapasztalt velük kapcsolatban. Érdekesebb könyvet alig olvastunk, mint ezt az egészen nagyszabású önvallomást, amely nemcsak Herczeg Ferenc életrajzával ismerteti meg az olvasót, hanem a herczegferenci világ és miliő irodalmi megfejtését is közli, az önvallomást író szerző mély és igen sokszor gúnyos feljegyzései, kritikája alapján. Alig van könyv, mely annyi életbölcsességet, s a sorok közt meghúzódó finom megjegyzést közölne és oly őszinteséggel, mely ugyanakkor azt is vallomásszerűen adja az olvasó tudomására: a szerző maga is tudja, hogy egy mindenkorra eltűnt pompázó, könnyelmű világot rajzol.

Heltai Jenő: *A gyilkos is ember.* (Athenaeum)

Ami először megfog ebben a kis novellaskötetben, az az apró rajzok hangulata. Amikor belekerülünk ebbe a kissé gúnyos, szatirikus levegőbe és Heltai állandó meglepetéssel szolgáló csevegő szokását a legkellemesebben élvezzük, akkor egyszerre megüt az elbeszélések nyelve, az a zsonglőrszerű ügyességgel ragyogó stílkészség, aminek láttán csak azt érezzük: hát hogy milyen egyszerű. Pedig a szavak, a sziporkázó mondatok apró bronzöntvények, egy hosszú írói pálya kristályosodott ékköveiként csillognak. A kötet humora, kedvessége s mindezen felül: filozófiája nem emlékeztet a háború előtti Heltai Jenőre. Ha lehet azt mondani rá: a beérkezettség nyugodt hangja és fölénye érződik e kötetnyi íráson, nagyon kellemes olvasmányunkon.

Belloc Hilaire: *XIV. Lajos.* A diktátorkirály. (Singer és Wolfner)

A szerző az újabb angol irodalom egyik legismertebb alakja, harcos és tehetséges egyéniség, akár barátja, a nagy Chesterton. A napkirály alakja úgy vonzza az életrajzírót, akár az éjjeli pillét a fény. Írtak is már jó néhány tucat könyvet róla és ebben az eseménydús korszakban mindenki talált egy-egy mozzanatot, ami új fényt vet az európai történelem eme nagy alakjára. Belloc nem az emberhez, hanem az uralkodóhoz nyúl. A monarchikus kormányforma kialakulását és lényegét keresi a nagy uralkodó viharos életében. Benne testesül meg a diktátor mintaképe. A könyvben leszűrt megállapítások némelyike szinte csábítani látszik az olvasót, hogy párhuzamot vonjon a jelenkor bizonyos eseményeivel.

Holler András: *Provençal költők.* (Dunántúl)

Figyelemreméltó tehetségű műfordító szólal meg ebben a verseskötetben. A provençal költészet remekműveit gyüjtötte össze tetszetős csokorba. Nálunk, Mistralon kívül, nagyon keveset tudnak a provençal költőkről, a francia irodalom e jellegzetes értékeiről. A provencei néplélek és táj szépségei tárulnak elénk ezekben a gondos kézzel, ízlésről tanúskodó nyelvérzékkel átültetett

Erdei Ferenc

a felsőörsi Árpád-kori prépostsági
tpl. helyreállításának építésze
– foto – 155. kép.

Magyar Műemlékvédelem 1969-70
Bp. Mad. Kiadó 1972
198. old.

Erdei Ferenc

a váragói Árpád-kori fpl.

helyreállításának építége

Magyar Műemlékvédelem 1969-70

Bp. Akadémiai Kiadó 1972

206. old.

Erdei Ferenc

A tatai Vár együttesének helyreállítását tervezte

Magyar Műemlékvédelem 1969-70
Bp. Akadémiai Kiadó 1972
379. old.

Erdei Ferenc

a gerencsi vár helyreállításának tervezője

Magyar Műemlékvédelem 1969-70
Bp. Akadémiai Kiadó 1972
378. old.

Erdei Ferenc

irányítása mellett állagmegóvási munkálatokat végeztek a pigligeti várban. 1965-66.

Deresényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969

2321

Erdei Ferenc

tervei perint állitották helyre a kisná-
nai várat 1963-66. között

Dercsényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar
műemlékvédelem 1963-66. Budapest
1969.

232 f

Erdei Ferenc

tervei alapján állították helyre a vörgesztesi várat, valamint a pigetvárit 1963-64.

Dorosényi Dezső, Entz Géza stb.: Magyar műemlékvédelem 1963-66. Budapest 1969.

230 f

Erdei Ferenc

építészeti tervezést nyújt be a feldebrői rk. templom restaurálására. 1950-es években

Voit Pál stb.: Heves megye műemlékei II.

Magyarország műemlékei topográfiája. VIII.

Budapest 1972.

7191

Erdei Ferenc

a felsővárosi templom helyreállításának építésze - emlékére

Magyar építészet 1945-70
260. old.

Erdei Ferenc
OMF

a gyulai Vár építése
a helyreállításnál

Magyar építészet 1945-70
251. old.

1021

1976. július 15. Televizió 21,35 / /Mynó

Művészeti Magazin

- Most pedig nézzék meg a Művészeti Magazin júliusi számát. A műsorvezető: Raposányi László. Az adás színesben is látható.

- Jó estét kívánok! Kedves Nézőink ma este a Budai Várból jelentkezünk, pontosabban a Budai P Vár egyik utcájából a Tánosics Mihály utcából, a hajdani Verbőczi utcából.
A gondolatot az adta, hogy annyiszor beszélgettünk a műemlékekről, ismerkedjünk már egyszer meg a Műemléki Felügyelőség munkájával és közelebbről az Országos Műemléki Felügyelőség otthonával.
Itt van a Tánosics Mihály utcában, szemben a Vörös sünnel és mellette pedig, szomszédságában a Hilton Szálló. Ilyen este azonban miért barangoljon az ember egyedül, keresni kell egy várbéli lakót és keresve sem találhattam volna jobb segítőtársat és kollégát, mint Mátrai Beteg Bélát, a Magyar Nemzet főmunkatársát. Másfél évtizede lakom a várban, annyi mindennek a tanuja voltál..

- A tanuja voltam elsősorban annak a szorongásnak, ami a várbelieket elfogta, amikor a Műemléki Felügyelőség ide beköltözött. Attól féltünk, hogy a Műemléki Felügyelőség arra fog felügyelni, hogy a vár műemlékké váljék.

- Igen.

- Hogy ez a városrész megszűnik, élő városrésszé maradni és múzeummá lesz. Szerencsére itt 15 év alatt azt tapasztaltam, hogy a Műemléki Felügyelőség is arra törekszik, hogy ez a városnegyed csakugyan maradjon meg a maga élő mivoltában,

- Ugy , mint a világ más történelmi városrészei..

- Mint a Pártyé later..

- Prágában.

- Vagy a prágai Ó-város, általában Európa Ó-városai.
Akár Itáliában, akár Németországban, akár Franciaországban, akár talán Lengyelországban is.

- Mondd kérlek,mit szeretsz a várban? Tudom, hogy ez egy kicsit naiv kérdés, de mégis mit lehet itt szeretni?

- A naiv kérdés meglepett, de rögtön adott is egy fogódzót nekem. Azt szeretem a várban, hogy kiismerhetetlen, hogy engem folyton meglep, mindennap meg tud valamivel lepni, ha

mással nem, a hangulataival, mert a hangulatok itt változnak.

- Tudod az épületek történetét például?

- Hát ahogy nem ismerem könyvtáram minden könyvét, ugyanugy nem tudtam kiolvasni eddig ezeknek a házaknak a történetét sem, nem ismerem a történetüket, egyikét- másikét ismerem..

- Például?

- Például éppen említetted a Vörös sünt.Hát a Vörös sünnek a története azt hiszem a XIV.sz-ban kezdődik, egyszer a Pálosok birtokában volt, lehet,hogy kolostor volt, utána pedig fogadóvá lett.Ebben a fogadóban tartották különben az első budai szini előadást is.

- Igen.

- Na, ha már a fogadónál tartunk, s említetted a Hiltont, és azt szállodának hivják, ezt annakidején fogadónak hivták. Én jobban szeretem a régi nevet, mert itt nem megszálltak a vendégek, hanem őket fogadták,

- Igen.

- tehát volt benne valami szives vendéglátás , valami olyan, ami..ami már magában hangulatot adott. Ugy, hogy én legszivesebben a Hiltont se szállodának..

- Na, ne mond !

- Hanem, hogy Hilton fogadó..

- Hilton fogadó. /nevet/ Na, most azért hogyha a Hilton majd megnyilik, ez a Táncsics Mihály utca igen forgalmas utca lesz és azt hiszem, hogy valahogy ugy van, aki feljön a várba látogatóba, vagy sétára, csak a nagy utcákon sétál, a mellékutcák hangulatát, a mellékutcák szépségét nem is ismerik.

- Pedig voltaképpen a mellékutcákban él igazán a vár. A mellék utcáiban van az az élet, amit az emberek az ó-városokban keresnek. Hát itt az emberek piacra járnak, a gyerekeiket fürdetik, porolnak, kirázzák a rongyot reggelenként, a porrongyot az ablakon.. Szóval ez a vár él, a mellékutcáiban él, a főutcái egy kicsit muzeális jellegüek, illetőleg néha olyan mint az Angol park. Egy-egy vasárnap délelőtt, hát itt olyan nyüzsgés van, mint egy wurstliban. A mellék utcáiban van a hangulat és meg kell mondani azt is, hogy én azért szeretem

ezeket az alacsony házakat, mert ide mindig benéz az ég, benéznek a felhők, benéznek a csillagok.. Ugy, hogy én el is bucsuzom, mert este van és elmegyek ilyen kis mellékutcákba bolyongani..

- /nevet/ Köszönöm szépen! Ahová megérkeztünk ez a Táncsics Mihály utca. Ez az Országos Müemléki Felügyelőség otthona. Ennek a környéknek a históriáját nem akarom a világ teremtésénél kezdeni, hiszen magam is ebből a könyvből tanultam meg Derecskényi Balázs és Dobos Lajos fotomüvész munkája: Barokk palota a várban. A lényege az, hogy a tatárjárás után már kialakultak a Budai Vár utcái és épületrészei, telkei. Mindig álltak itt házak. Álltak és elpusztultak. 1686. szeptember 2-a után, amikor Buda a török uralom alól felszabadult ugyancsak állt itt néhány ház, nem jelentős.
Akkor kezdődik tulajdonképpen a história, amikor az 1700-as évek vége felé a budai városbiró megvesz itt egy régi épületet és kialakitja ezt az egyemeletes, késő barokk homlokzatu palotát. Van itt kérem atlasz, vannak itt puttók és van itt cimertöredék is.
A Palota históriája a mult század utolsó évtizedeiben egy pillanatra belevillan a magyar irodalomtörténetbe és a báró Hatvany család tulajdona lesz, majd 1922-től majdnem negyedszázadon át az angol nagykövet rezidenciája.
Most pedig jöjjenek velem.

Belépve az épületbe nem kis meglepetés fogadja a látogatót. Kint egy szép barokk homlokzat, itt bent pedig azt hiszem legalább 200 épitészt, müvészettörténészt, régészt és hivatali alkalmazottat magába fogadó irodaépület. A helyreállitás szép munkája Havasi Pál és Erdei Ferenc épitészek gondja volt. Hogy kezdtek hozzá ?

- Hát ez az épület egy nagy törmelékkupac volt. A második világháboru alatt nagy kárt szenvedett, tulajdonképpen kiégett a teteje, födémei leszakadtak, boltozatai leomlottak. Nagy károsodás különösen a Hess András tér felől érte, egy találat következtében a homlokzat egyharmad része leszakadt. Na, most ilyen kép fogadott bennünket a 60-as évek közepén, amikor megkaptuk ezt az épületet, hogy az Országos Müemléki Felügyelőség itt épitsen magának egy uj otthont.. és..

- Na, most kedves Erdei Ferenc, nagyon szép a homlokzati része,

- Hát az a helyzet, hogy a környezete meghatározta az épületbe beavatkozás, a hozzányulás mértékét is. Archiv anyagból századeleji fotoanyagból, tervtárunk anyagából és annak a

segitségével helyreállitottuk az épületet eredeti állapotában kivülről tömegében és homlokzataiban is.

- Igen. Azt hiszem megkivánta - legalábbis én igy gondolom - nemcsak ez az itteni müemlék környezet, hanem a.. nincs is messze a Duna, szóval ez az épület szinte követelte azt,hogy helyreállitsák. Engedje meg azt, hogy az Ön segitségével némiképp megismerkedjünk a régi, mai épülettel, ahol most beszélgetünk.

- Igen.

- Ez mi volt?

- Ez egy kapualj volt.

- Most is tulajdonképpen a bejárat.

- Ez a bejárati kapu, meg voltak a boltozatok, kijavitottuk, ahol hibás volt, vakolat és..

- Nem is változtattak rajta?

- Nem változtattunk.rajta.

- Ez a pince..

- Ez egy középkori pince,középkori háznak a pincéje,amelyikben épült, ebben az épületben,

- Igen. Most ha tovább sétálunk, a bejárat után beérkezünk az Aulába, azt hiszem, hogy ezt a diszudvart, vagy udvart, tulajdonképpen, vagy várcsarnokot Aulának nevezhetjük.

- Igen.

- Ez mi volt valamikor?

- Igen.Igen. Ez most aula, ez eredetileg egy udvar volt. Egy udvar, amelynek lefedése nem volt az egyes szárnyak közötti összekötő folyosó, az most is látszik és ez az árkád. Az uj funkció az, hogy egy Müemléki Felügyelőség, amelyik különböző osztályokból áll,

- könyvtár, irodákból.

- Ugy van, tehát gyüjteményekből áll, ezt fedett helyen kell megközeliteni és ezt a kényszer diktálta, hogy ezt az udvart

be kell épiteni, illetve le kell fedni. Na, most a lefedést azt ugy oldottuk, meg, hogy a kevésbé értékes, tehát történelmileg kevésbé értékes északi falra ültettünk rá egy födémet és tulajdonképpen ugy benyujtottuk, mint, ahogy a gyufáskatulyát a gyufa tokjába, vagy egy fiókot a szekrénybe betolva, igy jelentkezik az épület, hogy történelmi szerkezetekkel nem találkozik ez az uj födém..

- Igen.

- vagy csak részben találkozik, melyet Urbán István statikus nagyszerüen megoldott. Ezzel be tudtuk mutatni az eredeti függő folyosó részleteket és árkádnak az eredeti területét is.

- Hová tünt az udvar?

- Hát nem veszett el, mert egy szinttel feljebb, e fölött a födém fölött visszaállitottuk az eredeti udvart, amelyik egy nagyon modern megoldással, három oldalról üvegfallal határolt eredeti légtér aránnyal - ahogy mi mondjuk - Azt jelenti, hogy eredeti udvar kubaturát igyekeztünk..

- Igen. Tehát a levegőbe épitettek egy..

- Ugy van. Udvart és az első emeleten van az az udvar, amit itt elvesztettünk.

- Na, most ez már modern fémszerkezettel, és üveg.. Onnan nyilnak az irodák, hogyha jól tudom..? Nem?

- Ugy van. Ott folyosók éo irodák nyilnak, az emeletet nagyon korszerüen, modernül megoldottuk, hiszen ez egy követelmény volt, hogy az itt dolgozók számára egy olyan otthont teremtsünk mint bárhol az országban a legmodernebb irodaházban is meg van. Bevallom őszintén a tervezés során kötöttségi szempontok mellett állandóan a szemünk előtt lebegett, hogy ez az épület egy nagy kritikának lett kitéve, hiszen Országos Müemléki Felügyelőség székháza, s aki idejön, akár külföldi, akár hazai, az mind a modern müemléki elvet kivánja lemérni az épületben..

- A müemlékek gazdája mutassa meg, hogy mit tud otthon?

- Ugy van.

- Ez az olajfestmény, amit most látnak nézőink a Fertődi Kastélyt és a parkot mutatja, a XVIII-XIX. század fordulóján. Még a ruha-divat is követhető. S olykor a véletlen is segiti a szakemberek munkáját, hiszen tavaly került ez elő egy aukción

és gondolom, hogyha majd helyreállitják a Fertődi Kastély parkját ötleteket és eredeti dokumentációt is találnak itt.

- Máris segitettm mert a kép alapján megindult kutatások feltérték a három kutat, amely a képen látszik és amelyről eddig nem tudtunk.

ERDEI FERENC

Magyar Építőművészet
1977/3

Pötörke malom helyreállítása, Tata

Tervező: Erdei Ferenc (OMF)

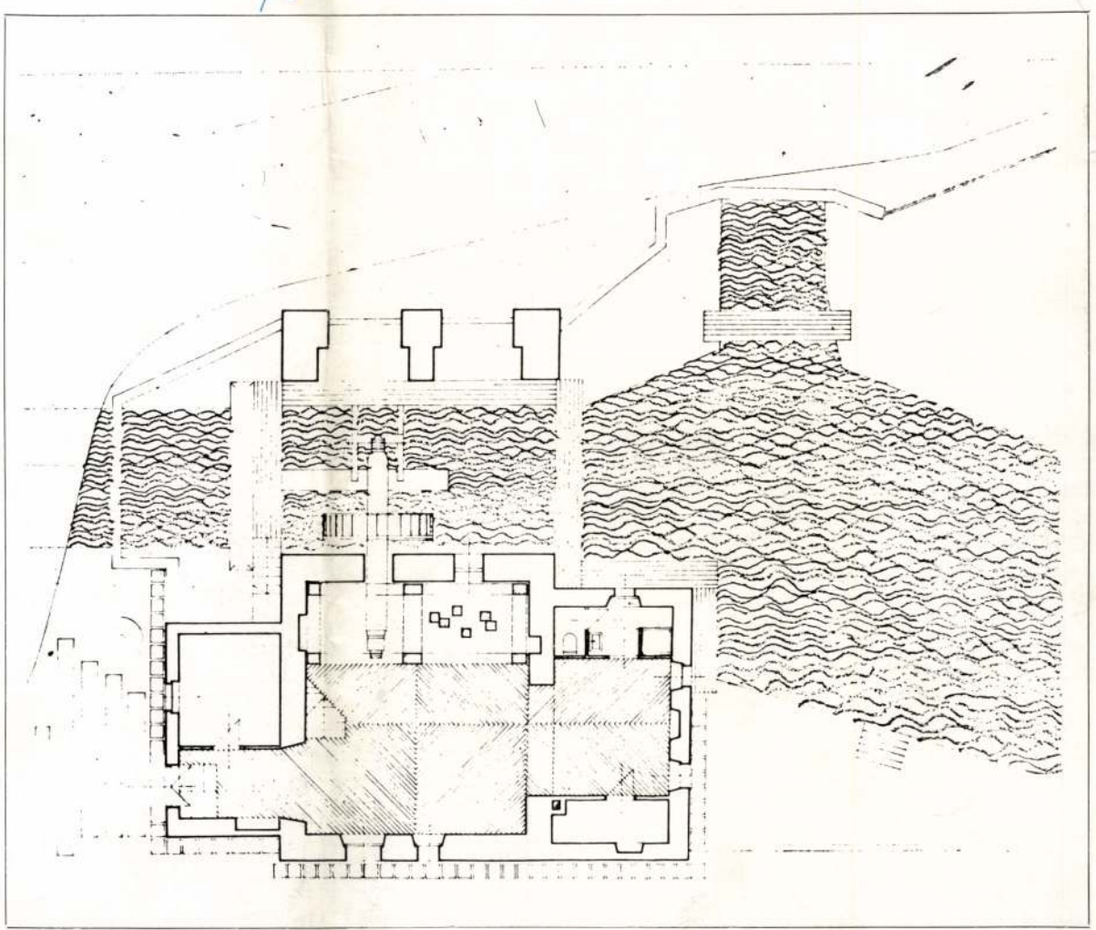

Keretterv: Őrsi Károly
Kivitelező: OMF Visegrádi Építésvezetősége
Művezető: Nagy János
Építésvezető: Fieszl Béla
Főépítés-vezető: Miks Lajos
Fényképek: Mihalik Tamás

1. Földszinti alaprajz, 1 : 150
2. Az épület alatti vizesárok (a vízikerék restaurálás, kiegészítés alatt)
3. Tó felőli kép
4. A malomépület bejárata

2

3

sarok-rész beépítésének hiányával egy majdnem teljesen körbeépített udvarú építmény. Az utolsó két évszázad alatt feloldódik a külső homlokzatok „zártsága", a bejárat felőli nézetében „igazi" kastély főhomlokzattá formálódik. Az udvar felől a belső életforma, funkció adta homlokzatok alakulnak ki. A falak áttört, napfény és levegő-járta árkádíves jellegük a mindenkori „korszerűséget" sohasem vesztették el.

A tervező programja egy megyei bentlakásos továbbképző intézet elhelyezése volt, a szükséges járulékos funkció biztosításával. Megoldás szerint a földszinten étterem (konyha-üzemmel), klubszobák, emeleten vendégszobák (8) csatlakozó vizesblokkokkal, padlástéri szinten (tető-beépítésben) szobák (10), két zuhany, ill. W. C.-blokkal kerültek kialakításra.

Koppány Tibor tervező jó érzékkel nyúl a homlokzatok helyreállítása során az épület történelmi kialakulása folyamatához, értékeléséhez, eredményeihez. Az udvar terében térfalaiban bontja ki a helyreállítás igazi élményét az adottság inspirálta megoldásban. Jó partnere volt ebben a kivitelező OMF Soproni Építésvezetősége és vezetője Orosz József lassan művészi szintre érő kivitelező „team" tevékenysége.

A tervező arra törekedett, hogy az épület az adottságokhoz képest túlméretezett programot a legkisebb „látvány-áldozattal" ússza meg, de még így sem tudta elkerülni, hogy a tetőtéri szobák egy részét az udvar felé ne nyissa meg a külsőben alkalmazott tető-ablak-formával.

A helyreállító építész jó hozzáértését, burjánzás-mentes magatartását tükrözi, hogy a „hozzátettek" mindig jól elkülöníthetők. „Egymásba olvasztott" formamegoldásokat (különböző periódusokból) — mely a mai kialakításokban mindinkább eluralkodik — szerencsésen elkerüli.

Erdei Ferenc

5

Ez évben átadásra kerül a tatai vár. 1968—1977-ig tartó helyreállítási munka során létrejött egy művezetőség, mely a környék jelentős műemlékhelyreállítását végezte, ill. végzi. (Munkáihoz tartozik többek között a majki együttes, a vértesszentkereszti rom, a bajnai kastély, a környei rom). Ez a művezetőség eddig a vár gondnoki lakásában kapott helyet, most a kiköltözéshez megkapta a használaton kívül álló ún. Pötörke malmot.

Az épület nagyon rossz állapotban volt. Berendezése teljesen hiányzott. Megmaradt a vízikeréknek a tengelye, a lapát-kerék töredéke, belül egy nagyméretű fogaskerék és az örlőköveket hordó ácsolat. Mindezek, valamint az épület faszerkezetei jelentős javításra, kiegészítésre szorultak.

A helyreállítás tervezése során abból indultunk ki, hogy az új funkció elhelyezésénél maximálisan alkalmazkodunk az épület jellegéhez, javított, konzervált részleteihez. Szükséges fa-cseréket az eredetivel azonos mértékben készítjük.

Megtisztítottuk a belső tereket az eredeti (XVIII—XX. század) kialakítástól eltérő beépítésektől. Az így adott, valamint a faszerkezetek javítása, cseréje után kialakult terekhez alkalmazkodva helyeztük el:

— a földszinti részen a bejárat mellett egy kéziraktárt északi toldaléképítményben, egy vizesblokkot és egy kis étage kazán elhelyezésére alkalmas helyiséget,
— az emeleti szinten egy irodát, a csatlakozó vizesblokkal,
— a padlástérben két vendégszobát fürdőszobákkal, egy kis társalgót és a teakonyhát.

Ezek központi magja a két szintet összefogó volt malomtér, most fogadó, társalgó, étkező.

A belső terek kialakításánál az eredeti szerkezetekhez alkalmazkodóan választottuk meg az anyagokat. A falak vakoltak, meszeltek. Burkolatok: a földszinten tégla, az irodákban, a vendégszobákban szürke szőnyegpadló. Vizesblokkok mettlachi, ill. csempeburkolattal készültek. A padlástéri szobák faburkolatúak (mert a tetőszerkezet hőszigetelve egyben a födém is) natur színben hagyva, míg az összes többi faszerkezetet barnára pácoltuk.

A nagy térben a világítótestek köteleken lógó fonott gömbkosár ernyők, a többi helyiségben lencseburák kerültek felszerelésre.

Általában a falépcsők, a kötelek, a kosarak, a lamella szerkezetű fa térelválasztó stb. az említett „alkalmazkodás" anyagai.

A homlokzatok egyszerű vakolt és — eredeti barokk állapotnak megfelelően — sárgára festett felületüek. Az épülethez tartozó minimális területen a vízárkot, partjait, a csatlakozó kert-felületeket rendeztük, kertészeti eszközökkel, anyagokkal gazdagítottuk.

Az árkádívekkel áttört vízárok fölé „terpeszkedő" épület nagy tetőfelületeivel a tóparti táj jellegzetes épülete lett.

A tatai tavak közötti szintkülönbséget kihasználva az összekötő-, illetve elvezető-árkokban áramló víz sok malmot hajtott a középkorban is, de számuk a XVIII. században különösen megnőtt.

Ezek nagy része jelentősen átépült, átalakították. Felhasználásuk célszerűtlen, az épület adottságaitól, jellegétől idegen. Eredeti malom berendezésnek maradványa csak egy-két helyen látható.

Jelentősebb malmoknak megfelelő felhasználást kellene keresni, így ezek jól beilleszthetők lennének a város fejlődő életébe. Az épületek nagyrészt a tavak körül helyezkednek el és a vízárkok funkcióba állítása jelentősen gazdagítaná a városképet. Kikapcsolódásra, pihenésre, üdülésre kiválóan alkalmas, városnak, egyéni „karaktert" kölcsönöznek ezek a barokk épületek, mely közül egyik reprezentáns az elmúlt évben átadott épület.

E. F.

4

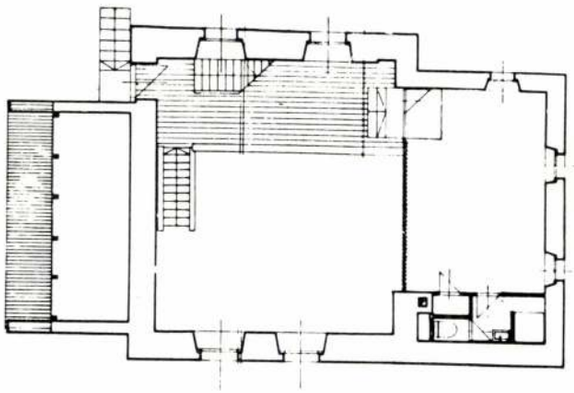

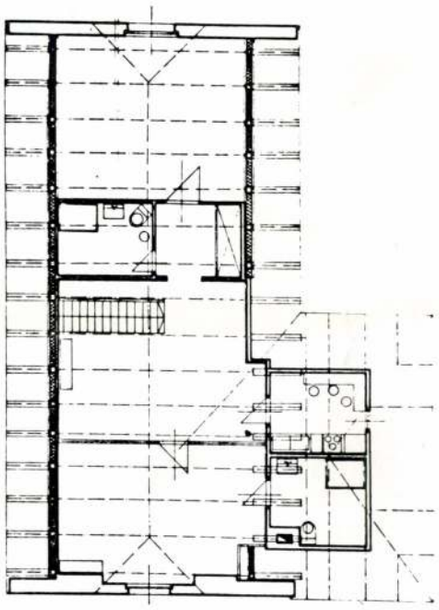

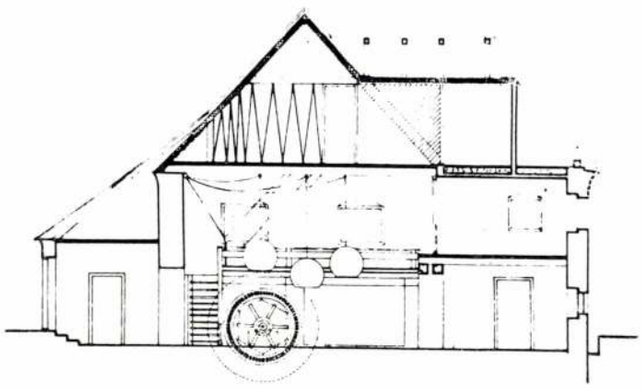

3

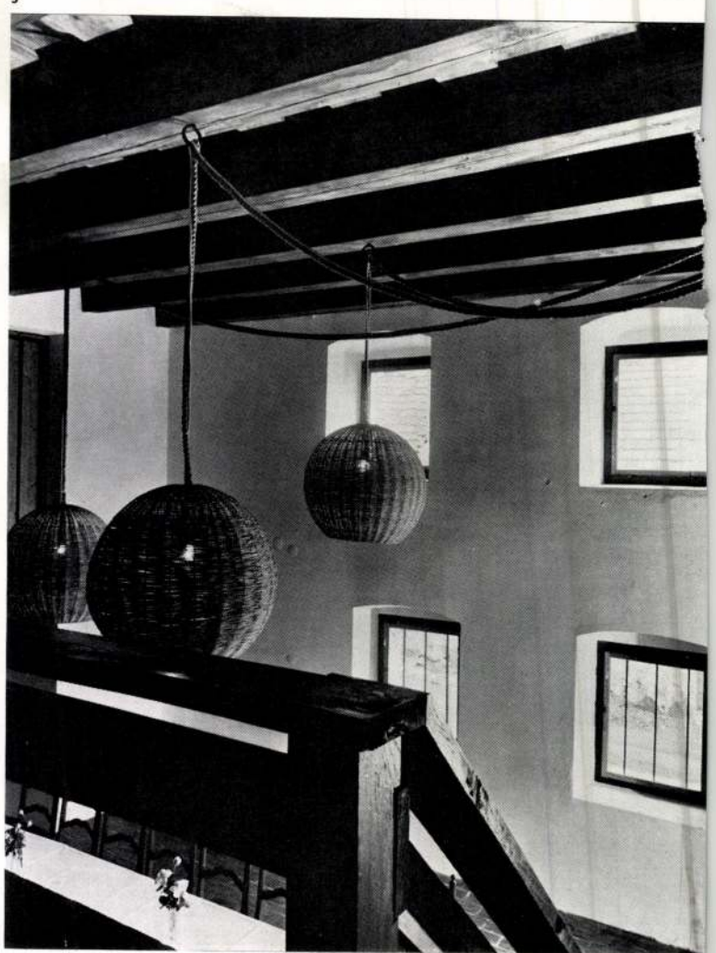

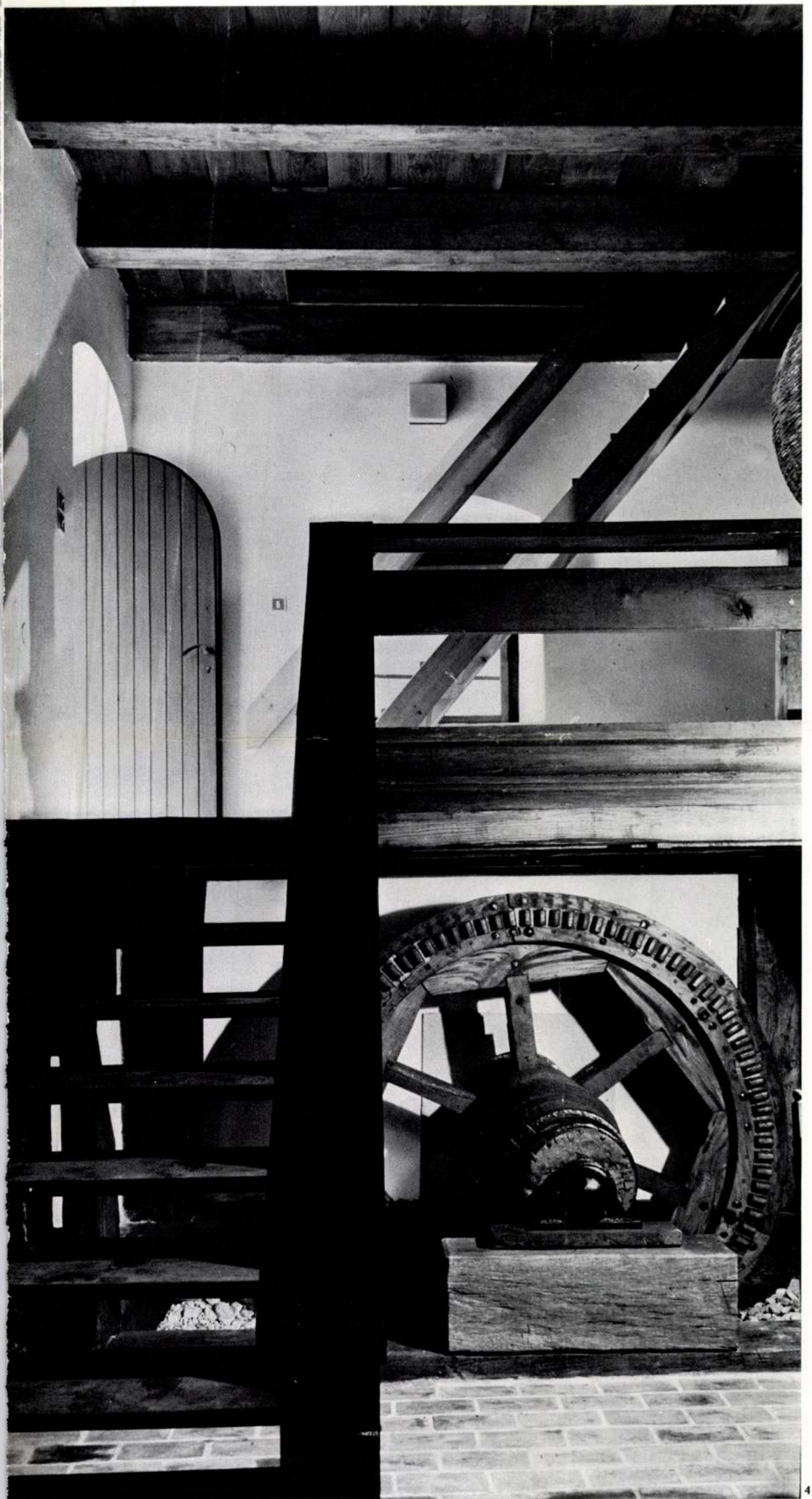

1. Alaprajzok, metszet, M = 1 : 200
2. A hall részlete a malomtérben
3. Belső nézet
4. Belső feljáratok az irodához, a vendégszobákhoz

A Fiatal Építészek Köre finnországi tanulmányútja*

A Fiatal Építészek Köre III. ciklusának hallgatói és vezető építészei 1976. június 23-tól július 1-ig tanulmányúton vettek részt Finnországban. A programot a MÉSZ, a MALÉV és a finn KALEVA Utazási Iroda állította össze. A túra anyagi fedezetét a MÉSZ és a BME Továbbképző Intézetének támogatása, valamint a ciklus hallgatói részére kiírt pályázatok meghívási díjai biztosították.

A tanulmányút kapcsán érintett városok: Helsinki, Tapiola, Otaniemi, Turku, Tempere, Hämeenlinna, Lahti. Budapestről Helsinkibe és vissza repülővel, a városok között autóbusszal, vonattal és a hajóval (Tampere, Hämeenlinna) utaztunk.

A gazdag programból kiemelünk néhány emlékezetes eseményt:

— Látogatás a Városi Tervező Irodában, Helsinkiben; találkozás finn építészekkel.

— Tapiolai lakónegyed, az Otaniemiben levő műszaki főiskola, és a Helsinki mellett levő Valió Sajtgyár megtekintése.

— A nyári napéjegyenlőség ünnepe alkalmával Seurasaari szigetén megrendezett, egész éjszakán át tartó népünnepélyen való részvétel.

— Látogatás a turkui várban és a Kézműipari Múzeumban.

— Tamperében a Kaleva templom, az egyetem és a Pyynikki Szabadtéri Színház megtekintése.

— Félnapos hajóutazás a finn tóvidéken, majd séta a Hämeenlinnai középkori várban.

Lahtiban látogatás a Kop Bank épületében és a híres téli sportobjektumoknál.

A leggazdagabb programot Helsinki nyújtotta számos emlékezetes terével és épületével.

A FÉK hallgatói

* A fényképeket Hegedűs Péter készítette.

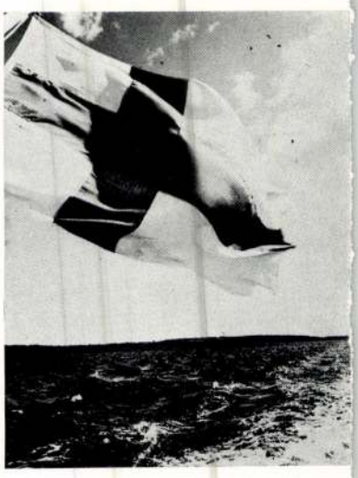

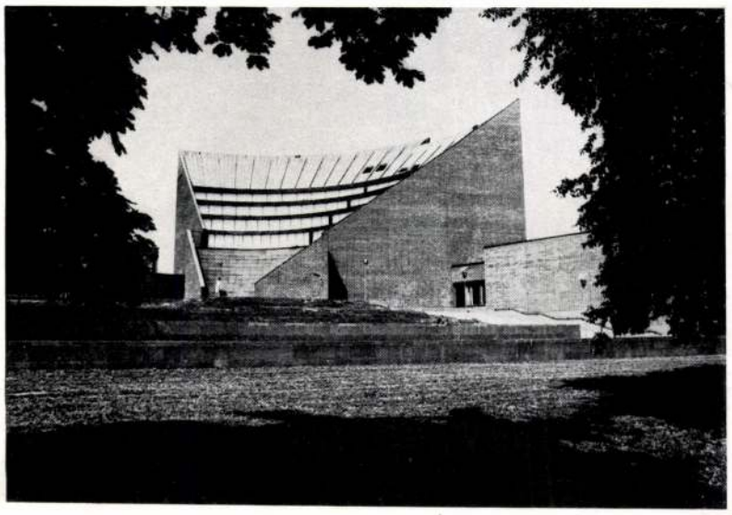

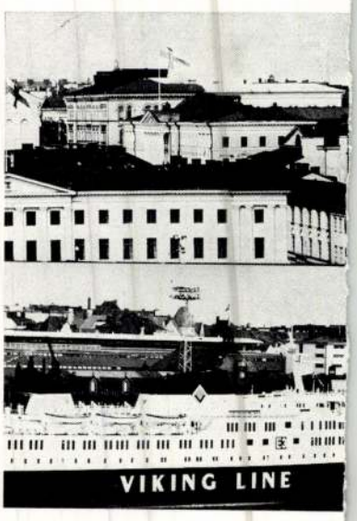

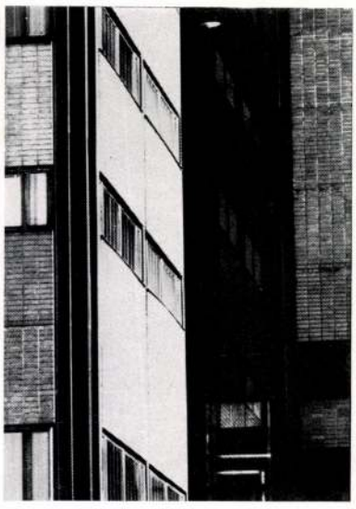

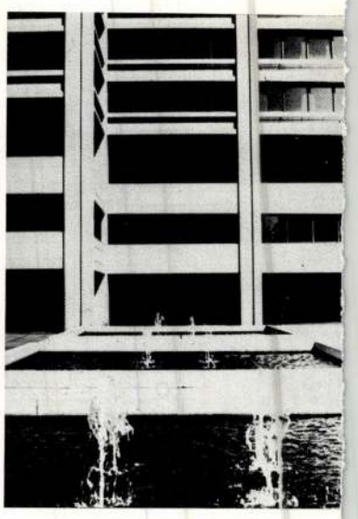

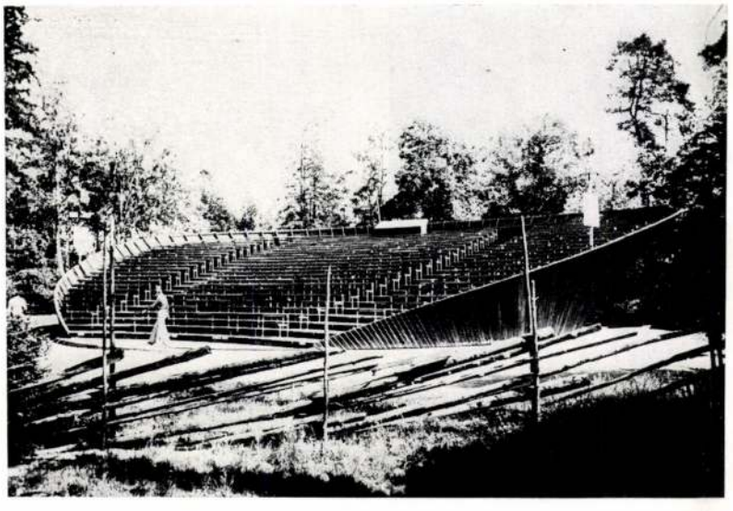

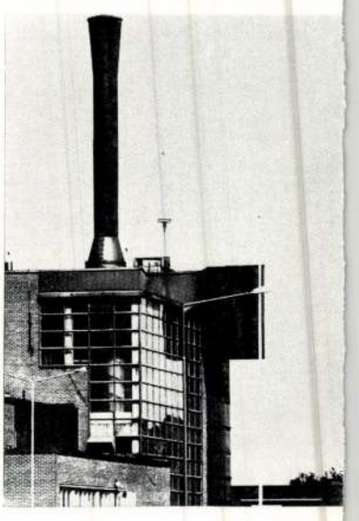

Erdei Ferenc

volt a nigetvári s a kisnánai vár helyreállitásának építész-tervezője.

Gerő László: Váraink műemléki védelméről. Magyar Építőművészet. 1972.2.sz. 34-43.l.

Index Terms

Erdei Ferenc

az alábbi tervpályázaton 2. dijban részesült 1. számú terv egyik szerzője.

Gelarbec Ferenc: Székesfehérvár, Arany János utca 7.számú lakóház tervpályázat a. 1971.
Magyar Építőművészet, 1972.2.sz. 2-7.l.

Erdei Ferenc

tervei alapján restaurálták a székesfehérvári Szabadság tér 2. sz. előtti romemlékeket.

Merényi F.: L'ultimo quatro di Secolo della Tutela dei Monumenti in Ungheria. Acta Hist. Artium, Bp. 1972 1-2 sz 62 l.

Erdei Ferenc

Servei alapján épült fel a veszprémi XIII. századbeli templomromok feletti védőszerkezet.

Merényi F.: L'ultimo quarto di Secolo della Tutela dei Monumenti in Ungheria. Acta Hist. Artium, Bp. 1972. 1-2 sz. 521

Erdei Ferenc

tervei alapján állitották helyre a felsőörsi templomot 1963-65 között.

Merényi F.: L'ultimo quarto di Secolo della Tutela dei Monumenti in Ungheria. Acta Historiae Artium, Budapest, 1972.
1-2 k.

448

Erdei Ferenc

készítette a bp-i Budakeszi úti kápolna helyreállítási tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest 1972

384 l

Erdei Ferenc

Készítette a veszprémi székesegyház helyreállítási tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest, 1972

3841

Erdei Ferenc

képzitette a székesfehérvári romkert helyreállítási tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest, 1972

3801

Erdei Ferenc

Képzitette el a szerencsi vár helyreállítási tervét.

Dercsényi Dezső, Entz Géza, Hlavassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest 1972

3781

Erdei Ferenc

Havassy Pál munkatársaként készítette el a bp. i Táncsics Mihály u. 1. sz. a. ház helyreállítási tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest 1972 3848

Erdei Ferenc

Képitelte a hispánai vár pálotaszárny felotti védőépület tervét. 188, 189 sz. reprodukció.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyarműemlékvédelem 1969-70. Budapest 1972.

2151

Erdei Ferenc

és Koppány Tibor készítették a veszprémi Szt. György kápolna maradványainak védőépület tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem 1969-70. Budapest 1972

2151

Erdei Ferenc

Készítette a váraszói Árpád-kori templom helyreállítási tervét.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem, 1969-70. Budapest, 1972

206 l

Erdei Ferenc

Horler Miklós: Prépostsági templom helyreállitása, Felsőörs. /Erdei Ferenc épitész/ - Magyar Epitőművészet, 1966. 15.évf. 4.sz. 44-47.l.

Az 1966. évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája /Művtört.Ért. 1969. 3.sz. 243-283. l./ 251. l.

Erdei Ferenc

Erdei Ferenc-Koppány Tibor: A veszprémi Szt. György-kápolna romjainak állagvédelme. - Magyar Müemlékvédelem 1961-1962. Bp. 1966. Akadémiai Kiadó. 89-92. l.

Az 1966. évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája /Művtört.Ért. 1969. 3.sz. 243-283.l./ 251. l.

Erdei Ferenc

cikkei: A szigetvári vár helyreállítása. - Műemlékvédelem. 1966. 10. évf. 2. sz., 107-111 l.

Szigetvár helyreállítása. - Élet és Tudomány. 1966. 21. évf. 35. sz., 1654-1659. l.

Az 1966. évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája /Művtört.Ért. 1969. 3.sz. 243-283. l./ 251. l.

Erdei Ferenc

tervei alapján állítják helyre a gyulai várat.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Gerő László

stb.: Magyar Műemlékvédelem I. (1949–1959) Budapest, 1960.

2278

Erdei F. [grafikus:] MDk

A szerencsi vár saroktornya.

Rajz. Repr.

Erdei Ferenc: A szerencsi vár délkeleti sarokbástya = tornyának helyreállítása 191 l

MŰEMLÉKvédelem

Bp. 1960. 3. n.

Erdei Ferenc

Terverte a kisnaluai vár helyreállítását

Palmer Viktor: Tájékoztató

Műemlékvédelem 1963. 1sz. 40. l.

Erdei Ferenc

Tervezte a felsőörsi volt prépostsági templom helyreállítását

G. A.: Tájékoztató

Műemlékvédelem 1962, 3sz. 173.l.

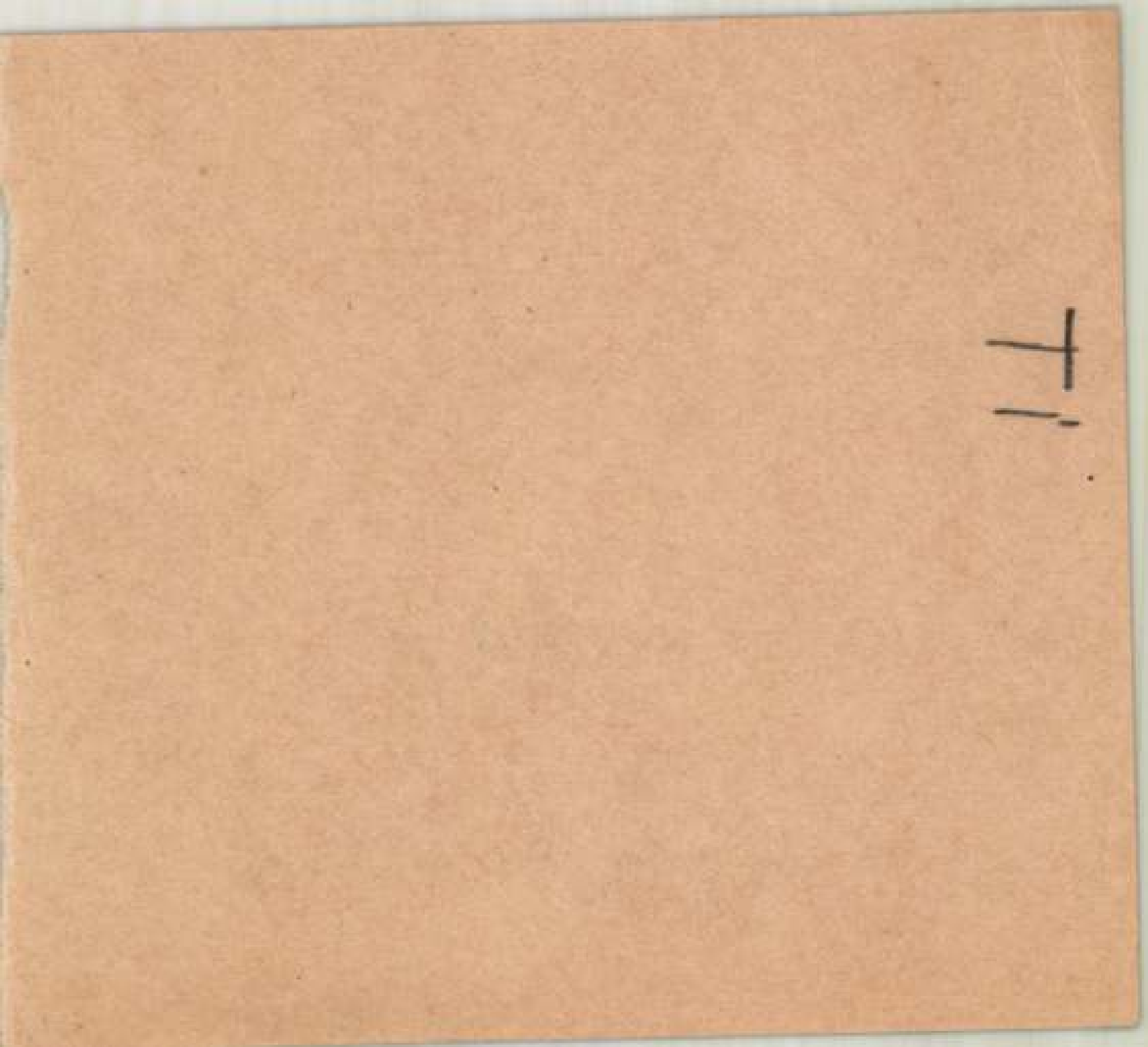

~~Ille~~ Erdei Ferenc

Tervezte a váraszói templomrom helyreállítását

Gergelyffy András: Tájékoztató Műemlékvédelem 1963. 2 m. 114. l.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Milyen kitüntetéseket kapott: . . . . .

. . . . . .

Mikor és hol volt külföldi tanulmányuto

. . . . . .

Erdei Ferenc

Tervezte a feldebrői altemplom restaurálását

Gergelyffy András: Tájékoztató Műemlékvédelem 1963. 2 sz. 113. l.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Milyen kitüntetéseket kapott: . . . . . .

. . . . . .

Mikor és hol volt külföldi tanulmányuto

. . . . . .

Erdei Ferenc és Koppány Tibor

Tervezték a ~~[illegible]~~ veszprémi
Szt. György kápolna helyreállítását

Horler Miklós: Romok műemlék-
védelmének módszerei
Műemlékvédelem 1964 1 sz. B. l.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Milyen kitüntetéseket kapott: . . . . .

. . . . . .

Mikor és hol volt külföldi tanulmányut

. . . . . .

Erdei Ferenc

Építész, a konzerválás kérdéseivel foglalkozott

Horler Miklós: Romok műemlékvédelmének módszerei

Műemlékvédelem 1964. 1sz. 2. l.

Erdei Ferenc

Tervezte a szigetvári vár helyre-
állítását

Tájékoztató
Műemlékvédelem 1964. 3. n. 189 l.

Ké

Név: . . . . . .

Születési év: . . . . . Hely: . . . . .

Hol, mikor és kinél tanult: . . . . . .

Önálló kiállításai: . . . . . .

Mely kiállításokon vett részt: . . . . .

Hol jelentek meg kritikák vagy méltatá

~~Rxx~~Ratkai M.D.K.

Erdei Ferenc épitész

Nagybörzsöny, Szent István templom helyreállitása,

Tájékoztató

Müemlékvédelem, 1965/3. 174. 1.

MDK.

Erdei Ferenc

Ybl dijat kapott

Délmagyarország 1967 ápr.2.

MDK

Erdei Ferenc, érdén

Az Ybl M.-díj. T.-f.-t kapta.

–: Az idei irod. s művészeti díjasok 6

Népszabadság Bp, 1967 ápr. 2.

Erdei Ferenc épitész M.D.K.

OMF

Prépostsági templom helyreállitása , Felsőörs

repr.

restaurátor: Szakál Ernő

Magyar Épitőmvüészet 1966 /4. 44-47.l.

MDK.

Erdei Ferenc

Az Ybl dij II fokozatát kapta

Népszava 1967 ápr.2.

M.D.K.

Erdei Ferenc épitész

Turistaszálló a várgesztesi várban, repr.

Magyar Épitőművészet 1968/4. 52-53.l.

M.D.K.

Erdei Ferenc
építész

Az Ybl Miklós díj II. fokozatát
kapta.

—: 1967 [illegible] ivaló és érdemes műveszei ...
Élet és Irodalom, 1967. ápr. 8 - 4 lap

Erdei Ferenc M.D.K.

Felsőörs, , prépostsági templom helyreállitási terve

Magyar müemlékvédelem 1961-1962, Bp. 1966. 240.l.

M.D.K.

Erdei Ferenc épitész

OMF

1967-ben Ybl-dijjal kitüntetve

II. fok

Müemléki helyreállitsok tervéért, Veszprém
Szent György kápolna
Szigetvári vár,

Magyar Épitőművészet 1967/3. 7.l.

Erdei Ferenc épitész M.D.K.

OMF
Középkori templomromok helyreállitása Nagybörzsöny

repr.

Társtervező: Sedlmayrné Beck Zsuzsa

Kőszobrász restaurátor: Szakál Ernő,

Falfestméyn " Reisinger Mária

Épitésvezető: Barna Gyula

Magyar Építőművészet 1968/2. 42-43.l.

MDK

Erdei Ferenc

irása a vásárhelyi müvésztelepről

Tiszatáj 1967 dec. p.1183

Erdei Ferenc

tervei szerint állitották helyre 1963-tól a kisnánai várat. (Először a várnápolna tornya és falmaradvényai kerültek sorra). A palotanánny sorujai fölé védőépitmény kérult. (Statikus: Mayer József). Ezután állitották helyre a kaputornyot s végezték az állagmegóvást.

Horler Miklós: Az Országos Müemléki Felügyelőség építészeti helyreállitásai /1963-1966/. Magyar müemlékvédelem 1963-1966. Bp. 1969. Akadémiai k., 289 l., 369 kép, 229-247. l.

232. l.

Érdei Ferenc

irányította az állagvédelmi munkálatokat a miskolci várban 1965-66-ban.

Horler Miklós: Az Országos Müemléki Felügyelőség építészeti helyreállitásai /1963-1966/. Magyar müemlékvédelem 1963-1966. Bp. 1969. Akadémiai k., 289 l., 369 kép, 229-247. l.

232. l.

Erdei Ferenc

vezette és tervezte) a nigetvári vár helyreállítását (külső falak, ekszámi múzeummá alakítása); a kizoharnás feltételezett helyére jelképes hidat és emlékművet tervezett.

Horler Miklós: Az Országos Műemléki Felügyelőség építészeti helyreállításai /1963-1966/. Magyar műemlékvédelem 1963-1966. Bp. 1969. Akadémiai k., 289 l.,369 kép, 229-247. l.

230. l.

Erdei Ferenc

tervezte a nagyböszörnyi Szt István templom helyreállítását. 1966-ban ké-nült el.

Horler Miklós: Az Országos Müemléki Felügyelőség épitészeti helyreállitásai /1963-1966/. Magyar müemlékvédelem 1963-~~1966~~ 1966. Bp. 1969. Akadémiai k 289 l., 369 kép, 229-247. l.

235. l.

Erdei Ferenc

tervei és irányítása mellett folyt
a felsővárosi prépostsági templom
helyreállítása 1966-ban (a tervek
az előző évekből) 1966-os műemlékvédelmi
nyerte a restaurálás.

Horler Miklós: Az Országos Műemléki Felügyelőség építészeti helyreállításai /1963-1966/. Magyar műemlékvédelem 1963-1966. Bp. 1969. Akadémiai k., 289 l., 369 kép, 229-247. l.

234-l.

Erdei Ferenc M.D.K.

Közremüködött a szigetvári vár müemléki helyreállitásánál
mint épitész
Cseh István munkájának folytatója
a vár rekonstruált távlati képe, repr.
a belső vár rekonstruált metszete, repr.

Müemlékvédelem 1966/2. 111. 1.

Erdei Ferenc

cikkét a nigligeti vár helyreállításáról
/megjelent a Magyar Műemlékvédelem 1967-1968. c. kötetben/ recenzeálja Komárik Dénes

Műemlékvédelem, 1970.4.sz. 254-255.l.

Erdei Ferenc

Turistaszálló a várgesztesi várban /Erdei Ferenc építész/. - Ism: Horler Miklós, Magyar Építőművészet, 1968.4.sz.52-53.l.

Az 1968.évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája - Művtört.Ért. 1971.2.sz.149-182.l. 156.l.

Erdei Ferenc

Erdei Ferenc: Az egervári várkastély helyreállitása /Dragonits Tamás épitész/. -Magyar Epitőművészet,1968. 6.sz.42 -45.1.

Az 1966.évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája. - Művtört.Ért. 1971.2.sz.149-182.l.

157.l.

Erdei Ferenc

Horler Miklós: Középkori templomok helyreállitása, Nagybörzsöny /Erdei Ferenc, Sedlmayrné Beck Zsuzsa épitészek, Ursi Károly kertterveső, Szakál Ernő, Reisinger Mária restaurátorok/. - Magyar Epitőművészet, 1968.2.sz.42-49.l.

Az 1968.évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája. - Művtört.Ért. 1971.3.sz.143-182.l.

157.l.

Erdei Ferenc

helyreállítási tervét és munháját – kisnánai várat említi

Gerő László: A magyar várak helyreállításának mértékéről és módjáról.

Müemlékvéd elem, 197o. 1.sz. 23-38. l.

32. l.

Erdei Ferenc

A gerencsi vár helyreállítása
c. munkáját említi

Faller László: Komárom megye müemlékeinek irodalma /válogatás/ - Müemlékvédelem, 1971.2.sz.122-128.l.

123.C

Erdei Ferenc

cikke:

Erdei Ferenc: A tatai vár helyreállitása.
Müemlékvédelem, 1971.2.sz. 80-82.l.

Erdei Ferenc

Tervei szerint konzerválták a székesfehérvári egykori székesegyház melletti két sírkápolnát.

Szlaterics Gyula: Székesfehárvár müemlékeiről.

Müemlékvédelem. 1970. 3.sz. 167-169. l.

736
35

Erdei Ferenc

tervezte a veszprémi Szent György kápolna romjainak védőépületét 1961

303. sz. reprodukció

Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967. Budapest 1970.

1170

Erdei Ferenc

állitotta helyre a felsőörsi volt prépostsági templomot. 1965. 304. sz.
reprodukció.

Merényi Ferenc: A magyar építészet
1867-1967 Budapest 1970.

1161

Erdei Ferenc

állította helyre a Városi XIII. századból való templomot 1963. 305 p. reprodukció.

Mezényi Ferenc: Magyar építészet 1867-1967. Budapest 1970.

1160

Erdei Ferenc

az alábbi pályázaton 32.000 forintos kiemelt megvételben részesült 6. sz. pályamű egyik szerzője.

Román András: Lébény községközpont tervpályázata, 1970. - Magyar Építőművészet, 1970.6.sz. 2-6.l.

Erdei Ferenc

tanulmányterve alapján állítják helyre a tatai várat.

Dercsényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem, V. (1967-68) Budapest, 1970. 355 l.

Erdei Ferenc

tervei szerint állitották helyre 1968-ban a somogyvámosi középkori templomromot.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem V. (1967-68) Budapest, 1970.

356 l.

Erdei Ferenc

tervei perint, 1968-ban fejezték be
a feldebrői altemplom helyreállítását.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál,
Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem
V (1967-68) Budapest, 1970.

356 f.

Erdei Ferenc

tervei szerint indult meg 1968-ban a budapest - budakeszi úti Ferenc halmi Mária kápolna helyreállítása.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Hovassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem V. (1967-68) Budapest, 1970. 357 l.

Erdei Ferenc

tervei szerint állították helyre a kisnánai oroszlános dombor művet és kőtárat a vár belsejében.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy

Pál és Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem V. (Budapest, 1970 - (1967-68)

370 l.

Erdei Ferenc

tervei szerint állitották helyre a kis-nónai várat.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc: Magyar műemlékvédelem V. (1967-68) Budapest, 1970.

353 l.

Erdei Ferenc

Erdei Ferenc - Kovács Béla: A váraszói templom helyreállitása. Bp, 1966. /1967./ - Múz.soksz. - Helyreállitott müemlékeink, 19.

Az 1967. évi magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája /Művtört.Irt. 1970. 1.sz. 60-107. l./

77. l.

Erdei Ferenc

építész tervezte Gyula várának ujabb helyreállítási munkáit.

Deresényi Dezső, Entz Géza, Gerő László: Magyar Műemlékvédelem I. (1949-1959) Budapest, 1960.

871

ERDEI FERENC

ÉPITÉSZ. SEDLMAYR JÁNOSSAL EGYÜTT RÉSZTVESZ AZ ALÁBBI PÁLYÁZATON.

REPR: 2 RAJZ, 1 FOTO.

DR KISSNÉ NAGYPÁL JUDIT: SOPRON MŰEMLÉKI BELVÁROSÁNAK ÜRES TELKEIRE KIÍRT TERVPÁLYÁZAT, 1968.

MAGYAR ÉPITŐMŰVÉSZET, 1969/5. 7. LAP.

Erdei Ferenc

Erdei Ferenc - Tóth Sándor: Felsőörs. Prépostsági templom helyreállítása. - Bp. 1966. (1967.) - Múz. sokszt. - Helyreállított műemlékeink, 20.

Az 1967. évi magyar müvészettörténeti irodalom bibliográfiája /Müvtört. Ért. 197o. 1.sz. 68-1o7. 1./

77. 1.

M.D.K.

Erdei Ferenc épitész

OMF

Váraszó, románkori templomrom helyreállitása

épitésvezető: Fuchs Nándor

Magyar Épitőművészet 1965/4. 52-53.1

M.D.K.

Erdei Ferenc

A veszprémi Szent György kápolna héjbeton védőépületének terve

Magyar müemlékvédelem 1961-1962, Bp. 1966. 236.l.

M.M.K.

Erdei Ferenc

A kisnánai vár helyreállitása , 1962

Magyar műemlékvédelem 1961-1962, Bp. 1966. 236.l.

M.D.K.

Erdei Ferenc

A szigetvári vár konzerválása és helyreállitása

Szlávik Tiborral

Magyar műemlékvédelem 1961-1962. Bp. 1966. 233.l.

M.D.K.

Erdei Ferenc

A várgesztesi vár romjainka konzerválása Szanyi József vázlattervei alapján

Magyar müemlékvédelem 1961-1962, Bp. 1966. 233.1.

M.D.K.

Erdei Ferenc

A gyulai vár helyreállitásának terve / 1961 /

Magyar műemlékvédelem 1961-1962. Bp. 1966. 233. l.

M.D.K.

Erdei Ferenc

A veszprémi Szent-György -kápolna romjainak állagvédelme, ill. bédöépületének terve.

konzerválás: Koppány Tibor,

Magyar Müemlékvédelem 1961 -1962. Bp. 1966. 90.l.

Müemlékvédelem Magyarországon

Erdei Ferenc épitész

M.D.K.

Felsőörs, volt prépostsági templom müemléki helyreállitása, 1966. / nivódij /

Müemlékvédelem 1966/4. 249.1.

M.D.K.

Erdei Ferenc épitész

Kisnána, vár helyreállitása , konzerválása

Tájékoztató
Müemlékvédelem, 1965/3. 174. 1.

M.D.K.

Erdei Ferenc

Az Orsz. Müemléki Felügyelőség Tervezési Osztályán az épitész-kollektiva tagja.

A konzerválás és állagbiztositás, épitészeti kiegészitő tagok kiegészitése és a romok gyakorlati felhasználásár végeztek tanulmányokat

Horler Miklós: Romok müemlékvédelmének módszerei

Müemlékvédelem 1964. 1. 2.1.

Erdei Ferenc épitész M.D.K.

tervezőtársa: Koppány Tibor

Veszprém, Szt. György kápolna , védőépületbe foglalat romja repr.

Horler Miklós: Romok müemlékvédelmének módszerei
Müemlékvédelem, 1964. 1. 13. 1.

M.D.K.

Erdei Ferenc

Szigetvár, vár helyreállitásának tervezője

Rövid hirek

Müemlékvédelem, 1964/3. k89. 1.

Erdei Ferenc

Népezte a kismánai vár helyreállítását

Tájékoztató

Műemlékvédelem 1964. 13. 48. l.

Milyen kitüntetéseket kapott:

Mikor és hol volt külföldi tanulmányutoz

Erdei Ferenc, [grafikus] M Dk

1., Segesvári utca, 2., Segesvári városkép, 3., Nagyszeben, Jötér, 4., Arbore, templom, 5., Humor, templom, 6., Humor, torony, 7., Rupea (Kőhalom) vár, 8., Bratei erősített templom, 9., Hoghilag falusi utcakép, 10., Segesvári utcarészlet című rajzai. Repr.

Erdei Ferenc: Romániai tanulmányút 58-62.l

MÜEMLÉKvédelem, Bp. 1961. 1. sz.

Erdei Ferenc [grafikus? építém] 7 Dk

1-7. sorsz. rajzok.

Repr.

— : A veszprémi Szent György egyház és Konzerválása 137–143

Műemlékvédelem, Bp. 1960. 3. szám IV ár.

Erdei Ferenc M.D.K.

Segesvári utca, Segesvári Városkép. rajz repr

Nagyszeben, Főtér, repr.

Segesvári utcarészlet, repr.

Műemlékvédelem 1961. / V./ 1. sz. 60. 58. 62

Erdei Ferenc M.D.K.

Rajz a szántódpusztai régi tiszitházról , repr.

Müemlékvédelem 1961 / V. / 3. sz. 163.1.

M. D. K

ERDEI Ferenc

Segesvári utca
Segesvári várasztér
Nagyszeben, Főtér
Arkore, templom
Ilumor, templom
Ilumor, torony

} Rajz
Repr.

Erdei Ferenc: Romániai Sanulmányút

Miemlitwidelem 1961. 1. sz. 58-59. l.

M. D. K

ERDEI Ferenc

A szerencsi vár saroktornya (rajz)

Erdei Ferenc. A szerencsi vár délkeleti sarokbástyájanak helyrédlitása

műemlékvédelem 1960. 3. sz 191-192. l.

M.D.K

ERDEI Ferenc

Rupla (Kőhalom) vár
Prvatei erősített templom
Hoghilag falusi utcarész
Segesvári utcarészlet

} Rasz Repr.

Erdei Ferenc: Romániai tanulmányút

Műemlékvédelem 1961. 1. sz. 58–59. l

Erdei ferenc, [. építész]

MDh

Ebben az évben elhénül Erdei ferenc
irányításával a gyulai vár újjáépí=
tése.

Kocsis Sándor: Nagyszalású munka...

Népszabadság Bp. 1960. apr. 26 - 8-l

Erdei Ferenc

a vargesztesi turistaszálló épületének
helyreállításának és átalakításának
tervezője

Vendégváró réhi házak, Müszaki kiadó bp. 1979. 186. o.

Rk. templom műemléki helyreállítása, Bodrogolaszi

Építész tervező: Erdei Ferenc (OMF)

Belsőépítész:	Erdei Ferenc
Kertépítész:	Jámborné Szikra Éva
Statikus:	Vándor András, BME, Szilárdságtani Tanszék
Elektromos tervező:	Gléz Dezső
Művészettörténész:	Lukács Zsuzsa
Régész:	Feld István, Juan Cabello, Dankó Katalin
Kivitelező:	az Országos Műemléki Felügyelőség Nyíregyházi Építésvezetősége
Építésvezető:	Koroly József
Művezető:	Kraviánszky József
Kőfaragó:	Csiszovszky György
Főépítésvezetők:	Varga Béla, Sandner Zoltán

Az elektromos munkákat a Nyíregyházi Vasipari Ktsz kivitelezte.

Tervezés éve:	1976—77, 1978—79
Kivitelezés éve:	1977—79
A helyreállítás költsége:	2 200 000,— Ft
Fotó:	Dobos Lajos

E táj ismert és szeretett jellemzője az a „háromszög" hol a Bodrog a Tiszába fut; léptékünk szerint a két folyó már-már folyamá egyesülve. Magam is dolgozva a területen sokszor a tokaji hídon meg-megállva néztem azt a keveredést, amely a „kétszínű" folyók találkozásából ered. A Tisza, a „nagy", magába ötvözi a Bodrogot, de míg a szem ellát látni e küzdelem keveredő színeit; s sokáig párhuzamosan futnak a folyók. Az itt ismertetésre kerülő emlék a Bodrog partján, a folyóhoz, a révátkelőhelyhez levezető út mentén, enyhe hajlású természetes magaslaton áll.

Az emlék azon kevés árpádkori épületünk egyike, amelyet okleveles adattal a XII. század második felére vezethetünk vissza. A templomot, amelyet Szt. Miklós tiszteletére szenteltek, az Imre király által 1201-ben kiadott oklevél szerint a Sárospatak környékére települt vallon hospesek építették. A templom egyhajós, félköríves szentélyzáródású, nyugati oldalán toronnyal. Szentélye boltozott. Az emlék egy ütemben épült, a toronynál látható elválás építési szakaszolást jelent. A toronyalj nyitott, a nyugati bejárat itt helyezkedik el és a szép textúrájú tornyot két ikerablaksor töri át; felfelé csökkenő mérettel. A déli bejárat felett három résablak helyezkedik el, míg a szentélyen egy. A templomot még a középkorban boltozott sekrestyével bővítették, de az az idők folyamán elpusztult.

A torony támpilléreinek bontásakor több faragott elem, kő került elő. A gótikus részletek arról tanúskodnak, hogy valószínűleg gótikus átalakítások is készültek, amelyek a barokk átépítés során kerültek elbontásra. A XVIII. sz. utolsó évtizedeiben került sor arra a nagyobb mérvű átalakításra, amikor a nyugati karzat helyén újat emeltek, de úgy, hogy megőrizték középkori formáit. A szentély falait, amelyek boltozata bedőlt, ebben az időben emelték a hajóval azonos magasságúvá. Valószínű, hogy ebben az időszakban alakították át a nyugati, nyitott toronyalj bejáratát is.

A XIX. sz. legvégén falazatai a szentély déli falszakaszán, a hajó délkeleti sarkán megromlottak, ledőltek. Ennek javítása során nyitottak nagyobb ablaknyílásokat és falazták el a déli bejáratot és alakították át a torony ablakait. 1901-ben a hajó és torony fedése leégett, utána bádoggal fedték be a templomot.

1

2

3

4

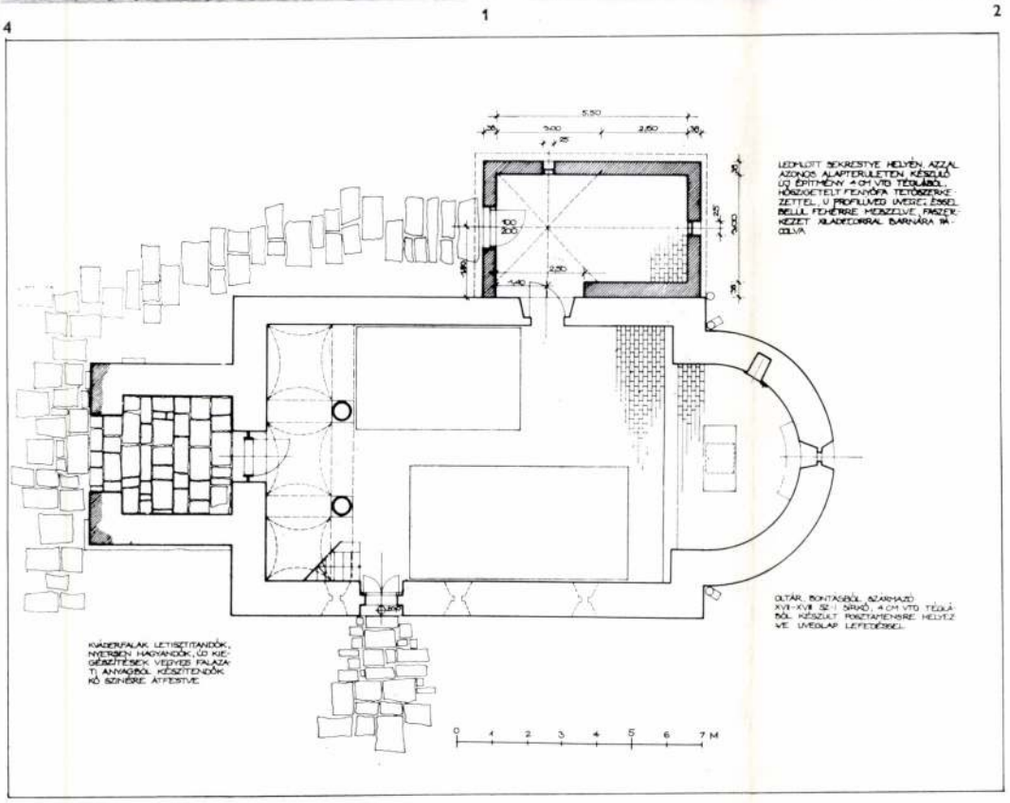

1. A helyreállítás előtti állapot délkeleti nézete
2. A helyreállítás előtti állapot déli nézete a hajóról
3. A helyreállítás előtti állapot belső képe
4. Alaprajz
5. A helyreállított templom északnyugati nézete
6. Helyszínrajz

Magyar Építőművészet
1981/1

alkalmazott szerkezeti rendszer tömör és beépített nyílászárókat tartalmazó elemeinek sorolásával terveztük. A külső oldalfalpanelekbe került nyílászárók két üvegtáblája közé az árnyékolási lehetőség biztosítására reluxát terveztünk. Az épület födémszerkezete a külső oldalfalpanelek rétegfelépítésével azonos tetőpanelek felhasználásával készült, amelyre bádogborítás került.

A mosdó- és W. C.-blokkoknál zománcozott acéllemez borítású UNIPA elemek betervezése könnyítette a gyors kivitelezést.

Az épület árnyékolását és esővízelvezetését biztosító alumínium trapézlemez héjalás szerelését biztosító szelemenek, főtartók és alátámasztó pillérek, valamint a két azonos méretű előtető egyedi gyártással készült acélszerkezetek.

Az előcsarnokokban, a büfében és az utasforgalmi mosdókban fehér és vörös színű márványburkolat, az irodákban PVC, a protokollszobában pedig szőnyegpadló burkolat készült.

A belső falfelületekre fehér, a külső panelek eternit betéteire pedig középkék izofix festést terveztünk. Az előtetők szerkezeti elemei és párkányainak felülete középkék, álmennyezetei pedig fehér színű felületkezelést kaptak, a nagyméretű „TOMPA" feliratok citromsárgák.

A nyílászárók tokszerkezetei és nyílószárnyai eloxált felülettel készültek.

Külön ki kell emelni az épület attikapárkányának kiképzését, amely a tervezés és kivitelezés során igen sokszor viták kereszttüzébe került, s megvalósítása néhányszor reménytelennek tűnt.

Már a szerkezet kiválasztásánál hangsúlyoztuk, hogy az épület exponált helye (országunk egyik „kapuja") és funkciója igényli, hogy a kezelőépület karakteres építészeti alkotásként jelenjen meg még akkor is, ha a szerkezeti rendszer lehetőségei ezen a téren erősen korlátozottak. Az épület esztétikai színvonalának emelése érdekében határoztuk el, hogy az attikán nem a megszokott és bevált alumínium hullámlemez burkolatot alkalmazzuk, hanem színes, zománcozott acéllemez burkolást javasolunk. Az épület raszterrendszerével összhangban, az attikát 45 cm széles, 95 cm magas, peremezett lemezekkel burkoltuk. A főállások távolságát alapul véve alakítottuk ki a „hullámzó" hatást eredményező kombinációt, 5 színárnyalattal. A fríz világos citromsárgától a sötét narancssárgáig terjedő színeinek váltakozása, és a panelfelületek kék színével adódó érdekes kontraszt teszi — véleményünk szerint — izgalmassá, s talán emlékezetessé az épületet az átutazók számára.

A nagy küzdelemmel, gáncsolásokkal teli harcban megvalósított zománcburkolat igazolja, hogy a misztifikált, zsürizéssel és egyéb bürokratikus akadályokkal teletűzdelt művészi „útvonalon" készíthető burkolatok helyett ipari módszerekkel sorozatban készíthető elemek is be tudják tölteni az építészeti koncepcióban megfogalmazott esztétikai szerepet.

F. G.

6

4

5

1. Metszet
2. Belépő oldali homlokzat előtetővel
3. Alaprajz
   1. Előcsarnok (belépő-kilépő). 2. Vám. 3. IBUSZ. 4. Pénzügyőri és határőrségi irodák. 5. Protokoll szoba. 6. Utas Tourist. 7. Büfé. 8. Büféraktár. 9. Gépkocsivizsgáló. 10. Labor. 11. Előtér. 12. Növényegészségügyi állomás. 13. Pihenő. 14. Raktár. 15. Belépő. 16. Motozó. 17. Teakonyha. 18. Aggregát. 19. Akku. 20. Fotó. 21. Labor. 22. Elektromos kapcsoló. 23. Étkező. 24. Raktár. 25. Fűtőpihenő. 26. Kazánház. 27. Közlekedő. 28. Kezelőfülke
4. Épület környezetében
5. Véghomlokzat
6. Előtető kezelőfülkékkel

1. Section
2. Façade du côté de l'entrée avec avant-toit
3. Schéma
   1. Vestibule (Entrée, sortie). — 2. Douane. — 3. IBUSZ. — 4. Bureaux des douaniers et des garde-frontières. — 5. Chambre de protocole. — 6. « Touriste » pour les voyageurs. — 7. Buffet. — 8. Dépôt du buffet. — 9. Examen des voitures. — 10. Laboratoire. — 11. Palier. — 12. Poste d'hygiène publique pour la végétation. — 13. Poste de repos. — 14. Dépôt. — 15. Entrée. — 16. Visite corporelle. — 17. Cuisinette. — 18. Agrégat. — 19. Accumulateur. — 20. Photo. — 21. Laboratoire. — 22. Contacteur électrique. — 23. Cantine. — 24. Dépôt. — 25. Repos pour les chauffeurs. — 26. Chambre de chauffe. — 27. Passage. — 28. Cabine de manipulation.

4. Le bâtiment dans son milieu
5. Façade d'extrémité
6. Avant-toit avec des cabines de service

Az emlék tervezési programját (a műemlékes gyakorlatban ez lényegében egy beruházási programnak felel meg) 1974-ben Ferenczy Károly építész készítette. A program néhány olyan, újszerű gondolatot fogalmazott meg, amelyek feltétlenül külön kiemelést érdemelnek, annak ellenére, hogy a végleges helyreállítás ennek csak elenyészően kis részét használta fel, az azóta felszínre került részletek más irányt adó volta miatt.

— A műemlék-helyreállítás szempontjainak leírásakor három fő stíluskorszakot határozott meg, egyrészt a keletkezés korát, a XII. századot, másrészt az eklektikus átalakítást, a XIX. századot, harmadrészt azt a barokkos szellemet, amely a XVIII. századtól a XIX. századig, illetve „napjainkig" tartott.

— Megítélése szerint a terv a kialakult állapotot a minőség latolgatása nélkül megtartaná, illetve az esetlegességek kiküszöbölésével következetesen érvényesítené.

— Az emléket 1957-ben — mennyezetét és oldalfalainak egy részét — kifestették, e „barokkos" stílus és minőség is kötődik ahhoz a gondolathoz, amelyet a tervező így fogalmazott meg: a templom belsejét a jelenlegi állapot fenntartásával nyitjuk fel. Az oldalfalakon a népies márvány utánzatú festés, a mennyezeten a provinciális freskó, a kőoszlopokon és fallábazatokon az olajmázolásos márványutánzás és a padozaton levő színes keramitlap burkolat megmarad.

A tervező mindezt a következő gondolattal zárja: A műemlék történelmi stílusfejlődésének eredetével szemben az újabbkori, a napjainkig alakulás másik végletét a stílus utánzó — naiv — provinciális, poszthisztorikus belső egység fenntartása adná.

Végezetül — több ok miatt — a más irányt vett helyreállítás mellett is érdemes e figyelemfelhívó gondolatra kitérni, mert a ma már klasszikusnak tekinthető helyreállításaink során e területre, a „folyamat" teljes egészének védelmére a kelleténél kevesebb figyelmet fordítunk. Ha helyileg nem is itt, de a fenti gondolatok jegyében érdemes lenne egy-egy erre alkalmas emléknél a „teljességre törekvős" védelmi módszert is alkalmazni.

A program alapján csak részben igényelt kutatás az előkerült részletek fontossága miatt az 1978—79-es évekre fokozatosan kiteljesedett, majd befejeződött. A kutatás megítélése szerint lényegében minden adat a felszínre került, amely egy románkori templom megismeréséhez, helyreállításához elégséges. Ez a templomot övező körítőfalra is vonatkozik, amelynek néhány részlete már a helyreállítás előtt is látható volt.

A templom egészének helyreállításával sikerült a részletek értelmező bemutatását elérni úgy, hogy a templom építészeti egysége megmaradt, sőt fokozódott.

A felemelt templom környezetéből kissé kiemelkedő dombon, a felemelt körítőfalas bemutatás által határolt területen, a plébániaház mellett áll. A körítőfalazat által határolt terület egyszerűen rendezett, a bejáratokhoz természetes kőlap burkolatú út vezet. A körítőfal mellett északról, nyugatról egy-egy megmaradó fal emeli ki a templom zártságát úgy,

5

6

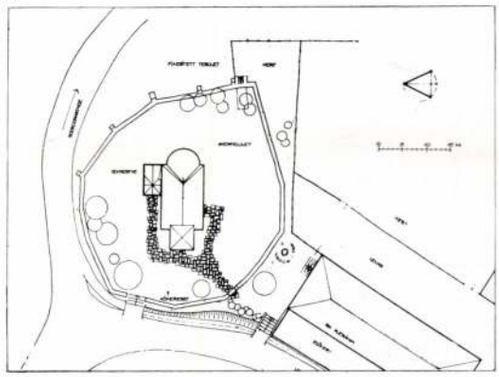

1. Vue de sud-est dans l'état d'avant la restauration
2. Vue de sud, prise du bateau, dans l'état d'avant la restauration
3. Vue intérieure dans l'état d'avant la restauration
4. Schéma
5. Vue de nord-ouest de l'église restaurée
6. Plan de situation

hogy ezt az újabb ültetések is fokozzák majd a későbbiekben a délkeleti sarkon. Délről a körítőfalakon túl terül el a paplak kertje, amely növényi kultúrájával szervesen illeszkedik az összképbe. Ez jól látható a déli oldal fotóin is. A templomkert meghagyott kőkeresztje csak fokozza a tömeg által is hangsúlyozott kelet-nyugati tengelyt.

A külső középkori kőfelületek a későbbi ráépítésektől jól elválnak felületkezelésükkel és ezt csak hangsúlyozza a téglakiegészítések sora úgy, hogy a felület kezelésével és színezésével a templom egységét nem bontja meg. A főpárkány visszabontásával, „negatív" megjelenítésével — mint a toronynál is — a tervező érzékelteti a tető, ill. toronysisak mai megfogalmazását. A hajó és szentély fedése közötti eltérés egyben arra is utal, hogy a történeti állapot szerint a szentély fedése alacsonyabb volt mind gerincében, mind párkányában. A hajó fedésének hajlásszögét lenyomatok igazolták. A fedés anyaga természetes pala, amelyet az OMF az Országház volt fedésének elbontásából kapott. Anyagszerűsége, formája,

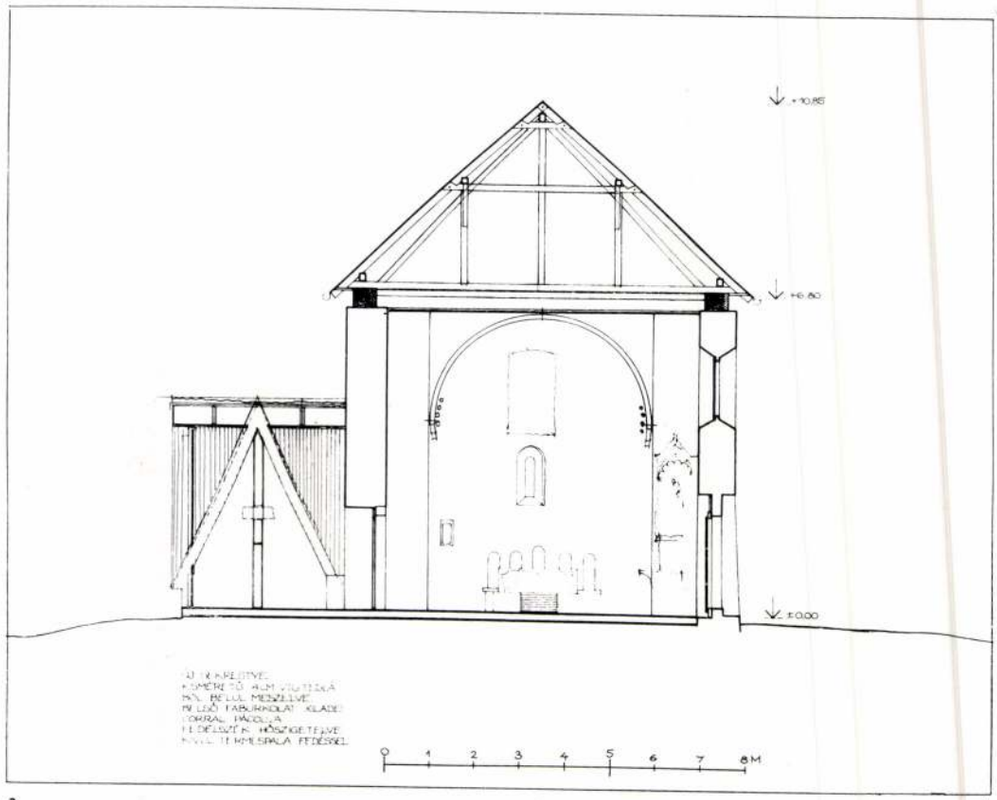

2

3

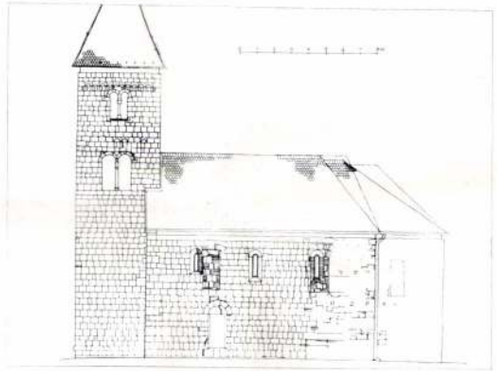

4

1

5

1. Keresztmetszet
2. A helyreállítás előtti állapot déli nézete a toronyról
3. Déli homlokzat
4. A helyreállított templom sekrestyéjének keleti nézete
5. A helyreállított templom északkeleti nézete
6. A helyreállított templom déli nézete

1. Section transversale
2. Vue de sud de l'état avant la restauration, prise de la tour
3. Façade de sud
4. Vue d'est de la sacristie de l'église restaurée
5. Vue nord-ouest de l'église restaurée
6. Vue de sud de l'église restaurée

vastagsága, színe, nagymértékben hozzájárul a szép megjelenéshez, ami különösen a sekrestye rekonstrukciójánál érzékelhető.

A sekrestye rekonstrukciójára a volt alapokon, de a mai építészeti igények figyelembevételével került sor. A képi, tömegbeli megfogalmazás egyértelműen utal arra, hogy ma, a helyreállítás során keletkezett a kiegészítő értelmezés. A nyers tégla alkalmazása csak fokozza a közlés értékét úgy, hogy egyben — a formán túl — „leválasztja" az emlékről a sekrestyét, de térbelileg igazodik a történeti állapothoz. A „nyeregtetős" megoldással a tervező még kevesebbet takar az eredeti felületből mint a volt sekrestye. A sekrestye keleti ablakában elhelyezett eredeti szemöldökkő a folytonosság jelének is tekinthető.

A kutatás által igazolt részletek bizonyossága tette lehetővé a tornyok ikerablakainak kibontását és rekonstrukcióját. Az új fedéssel, a homlokzati rekonstrukcióval egységes, többletértékkel teli képi világot ad a helyreállítás.

A belsőt az egyszerűség, az értékek megtartása, átrendezése jellemzi. A falfelületeket színezett dörzsölés fedi. A padozat tégla anyagú. A mennyezete sík, fehér színű. A padok a helyreállítás előttiek. A szentélyben álló oltár elbontásával lehetőség nyílt a keleti ablak megnyitására is. Itt a tervező új padokat, azokkal szembenéző oltárt helyezett el. A tégla posztamensre a nyugati támpillér elbontása során előkerült sírkő került, mint új oltárlap. Ez a megoldás is hasonló elveken nyugszik mint a sekrestye keleti ablaka szemöldökkövének visszahelyezése. A meglevő, megtartásra ítélt elemek így nyernek új értékeket. Az elbontott, elpusztult diadalív, a szentélyboltozat jelzéseként, egy deszkaív került elhelyezésre a volt diadalív vonalában úgy, hogy az egyben hordozza a megvilágítást biztosító lámpatesteket is. A karzat, mint írtuk, hordozza a középkori térformát, mellvéddeszkájának elbontásával, áttörtté vált felületével, a teret tágítva jelenik meg. A hajó megvilágítását egy barokk csillár biztosítja.

Külön kell szólni még a helyreállítás egyik érdekességéről. A kváderfalazat elvált a falazati magtól és komoly szerkezeti károsodástól kellett tartani. Egyrészt a torony volt fa szintjei helyett vasalt beton szintek készültek, másrészt a kváderfalazat átrakására került sor. A munka során mintegy kísérletként próbálkoztunk műgyantás injektálással is, amelynek tervezője a BME Szilárdságtani és Tartószerkezeti Tanszéke (témafelelős: Laki Tamás) volt. A kísérletet a későbbiekben folytatandónak tartjuk, itt nem vezetett az eljárás teljes sikerre, s így csak a toronytest egy részének szerkezeti védelme készült e módon.

A helyreállítás másik érdekes eseménye az volt, hogy a felmérés során Vándor András statikus a torony egyik szintjének padlóburkolataként felfedezte 1975-ben azt a táblaképet, amelyet a témával foglalkozó Granasztói Györgyné művészettörténész a XVI. századnak és a B. V. monogram kutatása, stíluselemzés alapján Bastiono Veronese-nak tulajdonít. A helyreállító építész véleménye szerint ezen igen értékes kb. 1,50 m/2,0 méretű kép az északi falon a sekrestye és szentély között húzódó szakaszon kerül restaurálás után felállításra.

6

Falusi építészetünket reprezentáló műemléki helyreállítások sorában mind végeredményében, értékes építészeti megoldásaival, mind a helyreállítás módszerét kereső szakmai vitával a bodrogolaszi templom kiemelkedő helyet foglal el.

Komjáthy Attila

1. A helyreállított templom belső képe az új oltárral
2. A helyreállított templom szentélyének belső képe
3. A helyreállított templom belső nézete
4. A helyreállított templom belső nézete kelet felé a karzat alól
5. A XVI. sz.-i táblakép

1. Vue intérieure de l'église restaurée avec le nouvel autel
2. Vue intérieure de la sacristie de l'église restaurée
3. Intérieur
4. Vue intérieure de l'église restaurée, prise de sous la tribune d'orgues vers l'est
5. Panneau du XVIe siècle

1

2

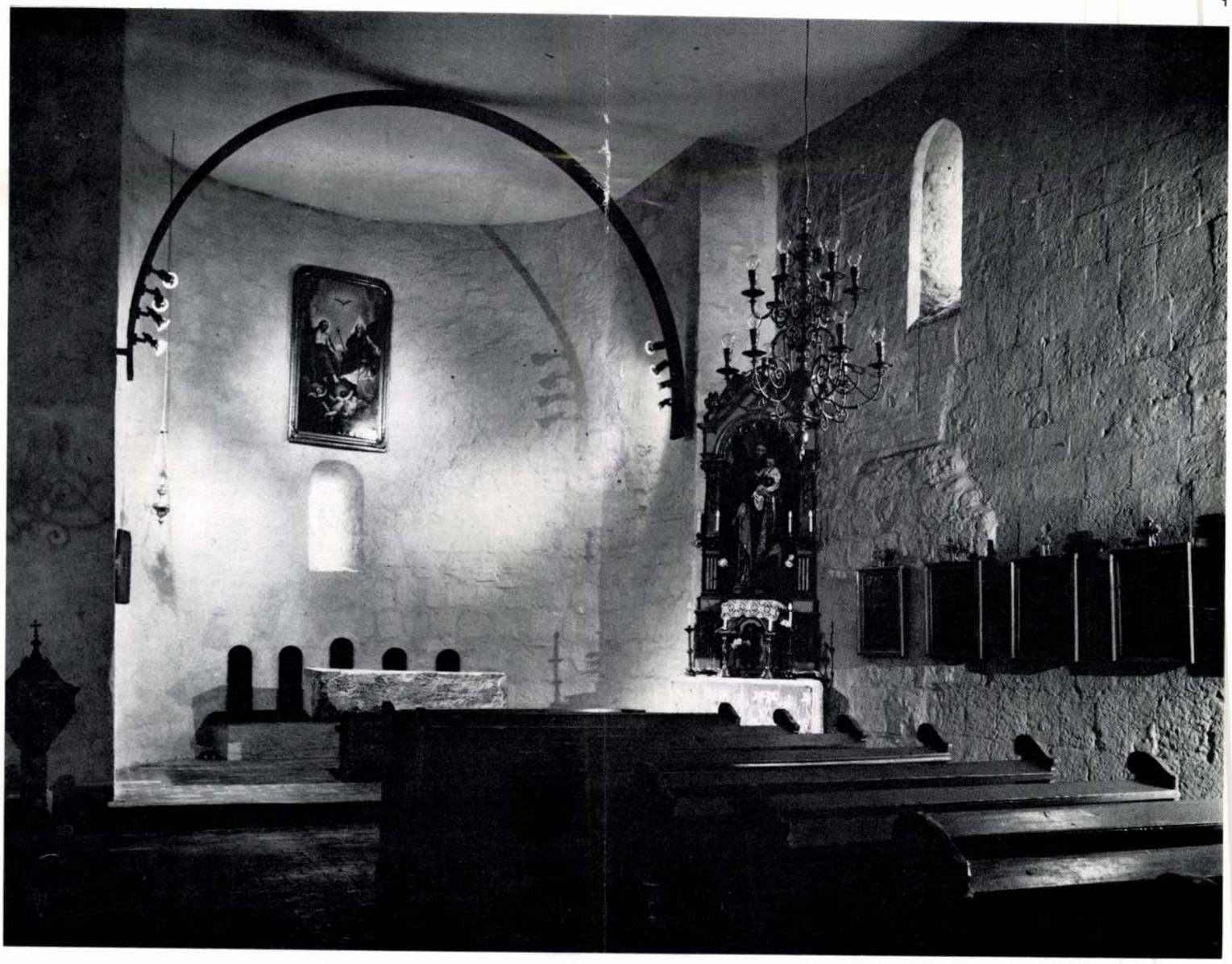

3

4

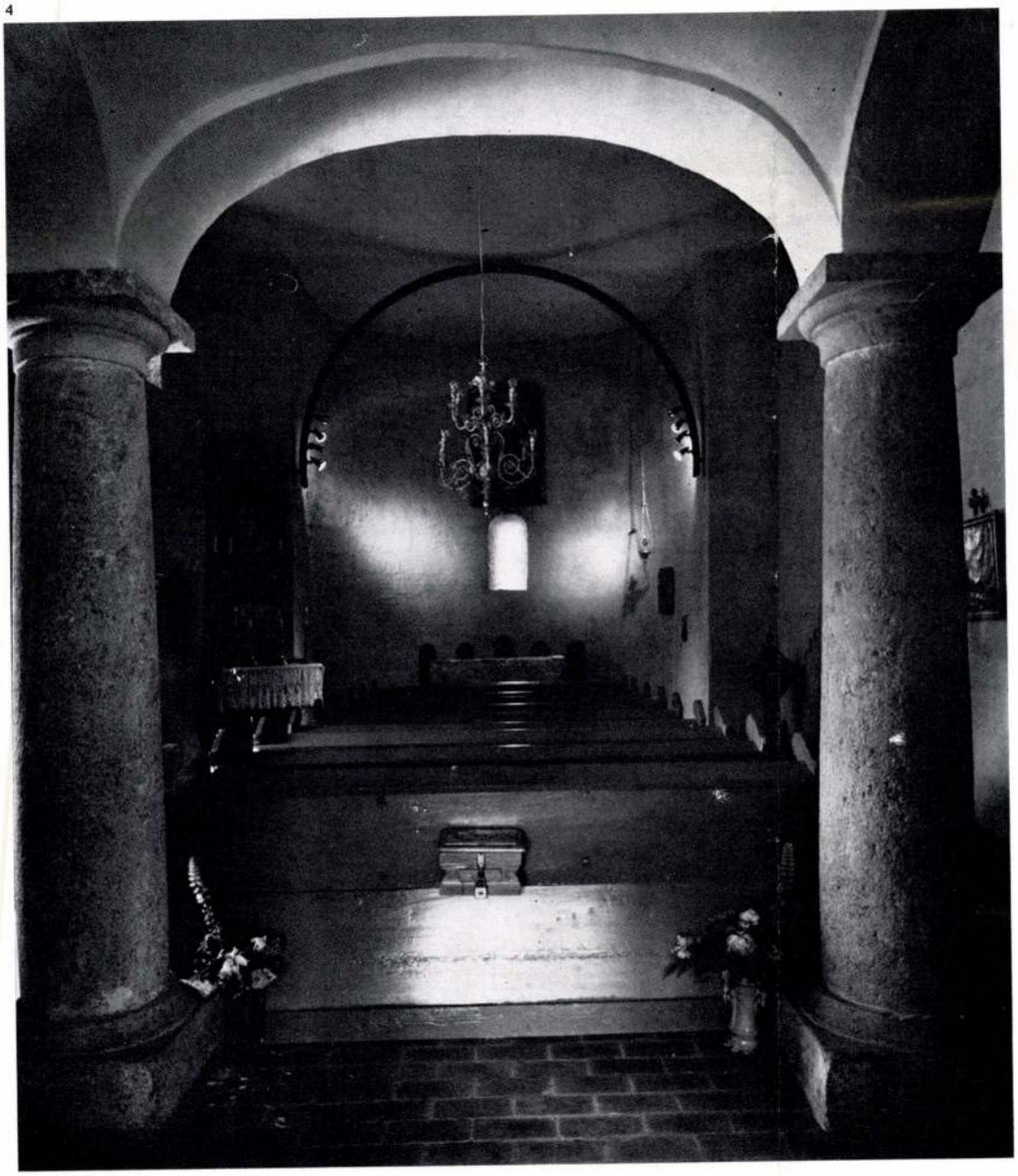

5

2 1

nagyvilág

A Compiegne-i Technológiai Egyetem kutatóközpontja (Franciaország)

Építész: René Dottelonde

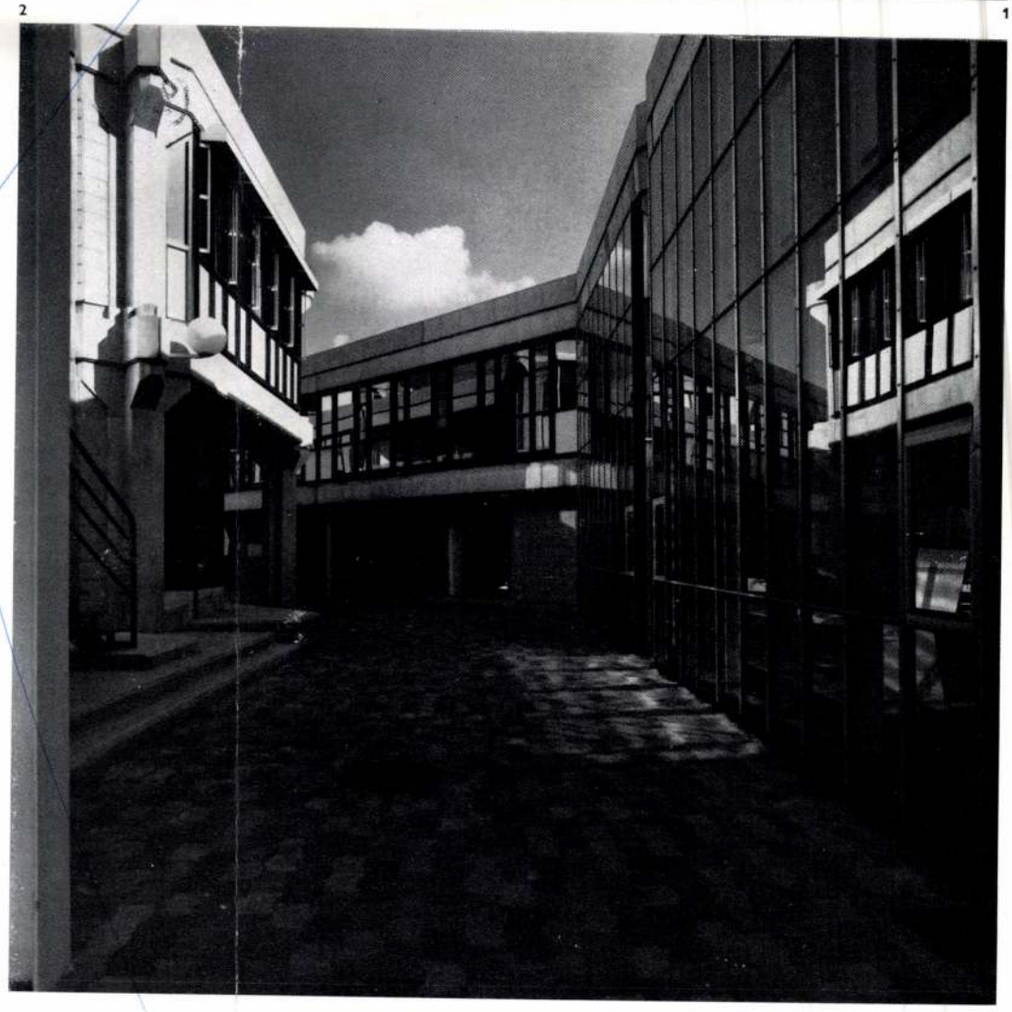

A Compiegne-i Technológiai Egyetem, melynek építését 1972-ben határozták el és 1979-ben fejezték be, létrehozását két törekvés találkozásának köszönheti: egyikük a decentralizációs politika, mely a francia egyetemek 1968 májusától biztosított autonómiájának következménye, a másik a „középnagy" városok fejlesztésére irányuló politika, amely a kiegyensúlyozottabb modern urbanizáció érdekében igyekszik Franciaország kisebb kiterjedésű városainak meglehetősen koncentrált hálózatát úgy hasznosítani, hogy elvesztett központi jellegüket részben helyreállítsa.

Compiegne még francia királyok ma is mozgalmas régi városa, mely az északi autóúton Párizstól alig 24 km-re fekszik, alkalmasnak látszott egy főleg alkalmazott kutatómunka végzésére létesülő új egyetem befogadására,

Műemlékház, Székesfehérvár, Zalka Máté utca

Építész: Erdei Ferenc (OMF)

Kertépítész: Örsi Károly
Vegyi falszigetelés: Perle Ferenc (Fővárosi 1. számú Építőipari Vállalat)
Kivitelezők: OMF Székesfehérvári Építésvezetősége
Korányi Attila főépítésvezető
Gáspár László építésvezető
Fejér megyei Építőipari Vállalat
Székesfehérvári IKV Fővárosi 1. számú Építőipari Vállalat
Tatabányai Építőipari Szövetkezet
OMF Központi Műhely
Muka István
Steierlein István
Ébner György
Markl Károly
műhelyvezetők

Statikusok: Vándor András és a Fejér megyei Tanácsi Tervező Iroda

Művészettörténész: Cs. Dobrovics Dorottya

Régész: Csukás Gyöngyi (Székesfehérvár, István király Múzeum)

Beruházó: Székesfehérvári IKV
Az építés ideje: 1972—1978
Bruttó alapterület: 1213 m²
1 m²-re eső költség: 7310 Ft
Fényképek: Dobos Lajos
Komjáthy Attila

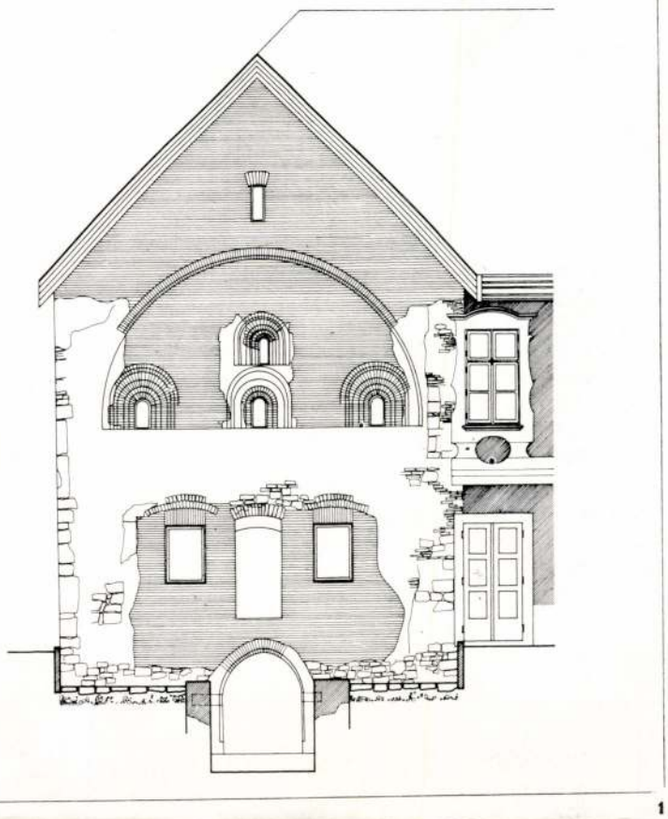

1

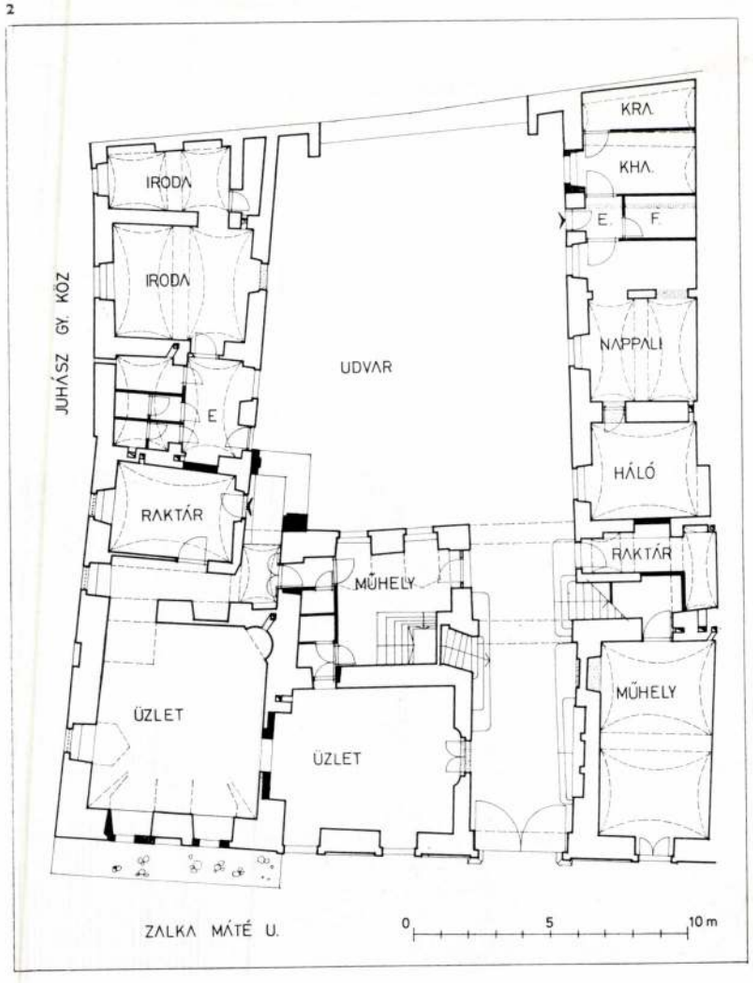

2

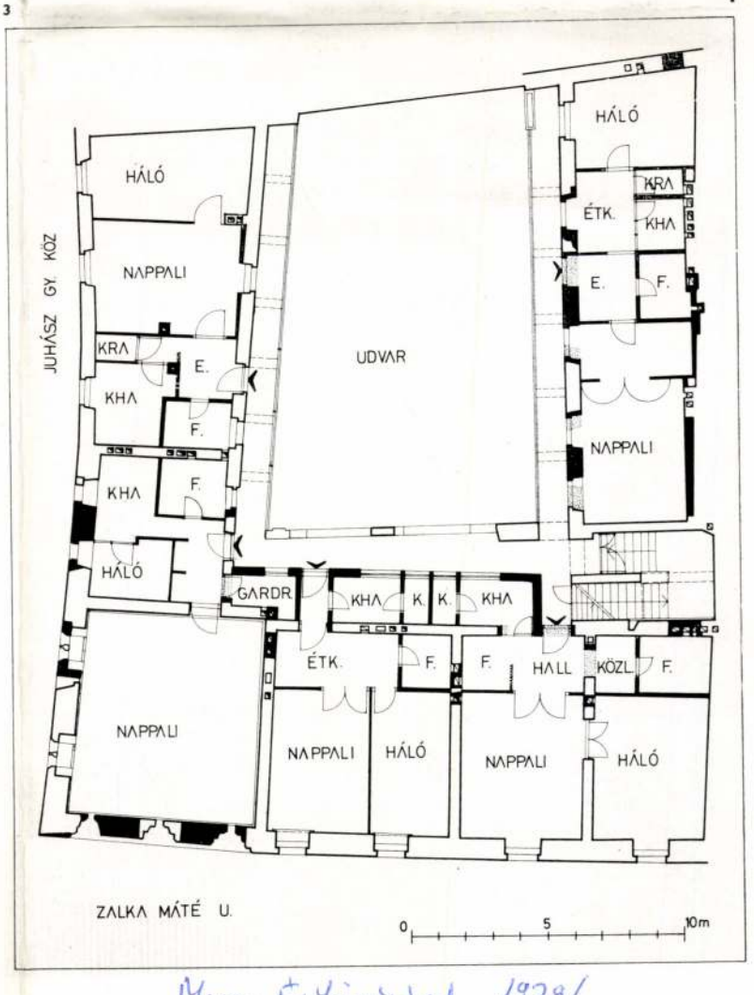

3

ERDEI FERENC

Magyar Építőművészet 1979/2

teret védő oldalfalak üvegtéglából készültek. A nyílászárók csőprofilos acélszerkezetek hőszigetelt üvegezéssel.

A főbb sütőtechnológiai berendezések áthordó rendszerű kemencék: PSZT 25 hazai és PTC 24 típusú lengyel gyártmányok, továbbá korszerű feldolgozó gépsorok (emelő-billentő — osztó — kúpos gömbölyítő — hosszsodró).

A zavartalan üzemelést központi, automatikus szabályozással működő légfűtő-szellőztető berendezés szolgálja. A létesítményhez az energiát 2 db olaj felhasználású 500 000 kcal/ó hőteljesítményű gőzkazán biztosítja. Az üzem a tervezett termékmennyiséget az előirányzott összetételben termeli.

P. V. Zs.

1. Alaprajz, M=1 : 400
   1. Feldolgozó csarnok
   2. Készáru raktár
   3. Lisztraktár
   4. Szerszám raktár
   5. Rekeszmosó
   6. Árukiadó
   7. Kéziraktár
   8. Só oldó
   9. Közlekedő
   10. Rakodó
   11. Női öltöző
   12. Férfi öltöző
   13. Zuhanyozó
   14. W. C.-csoport
   15. Iroda
   16. Laboratórium
   17. Pihenő
   18. TMK-műhely
   19. Öltöző
   20. Kazánház
   21. Szellőzőgépház
   22. Elektromos kapcsolóhelyiség
   A) PSZT 25 típusú kemence
   B) PTC 24 típusú kemence
2. Délkeleti nézet
3. Nézet a porta felől
4. Előtető

1. Plan
2. Vue sud-est
3. Vue de côté de l'entrée
4. Avant-toit

2

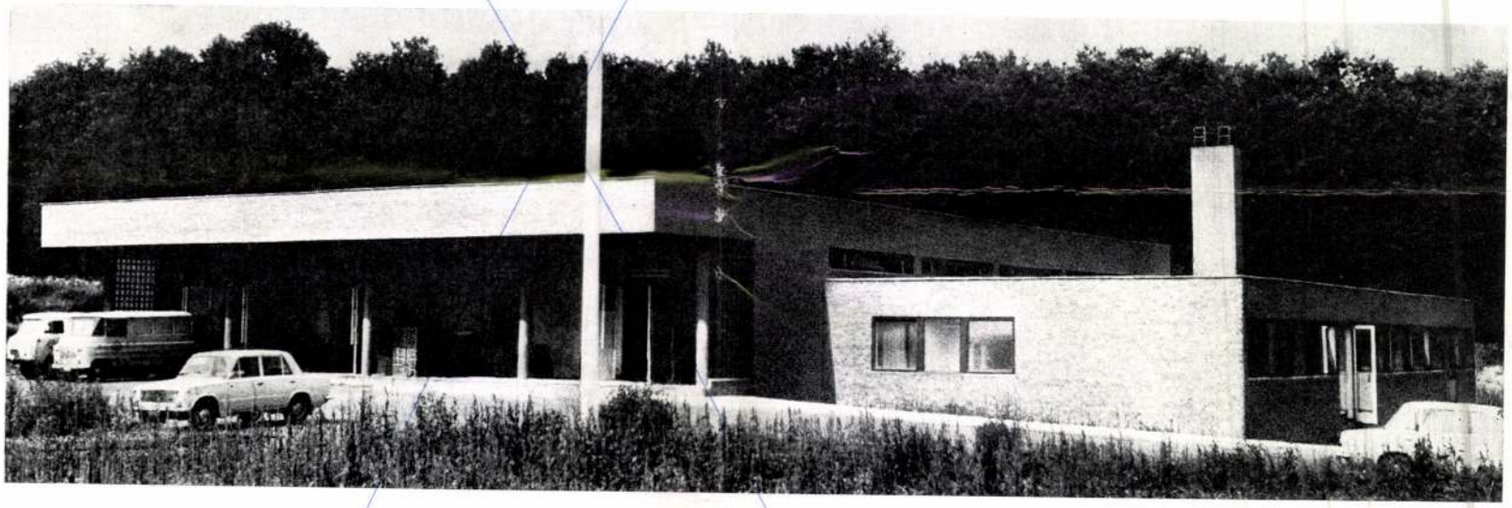

3

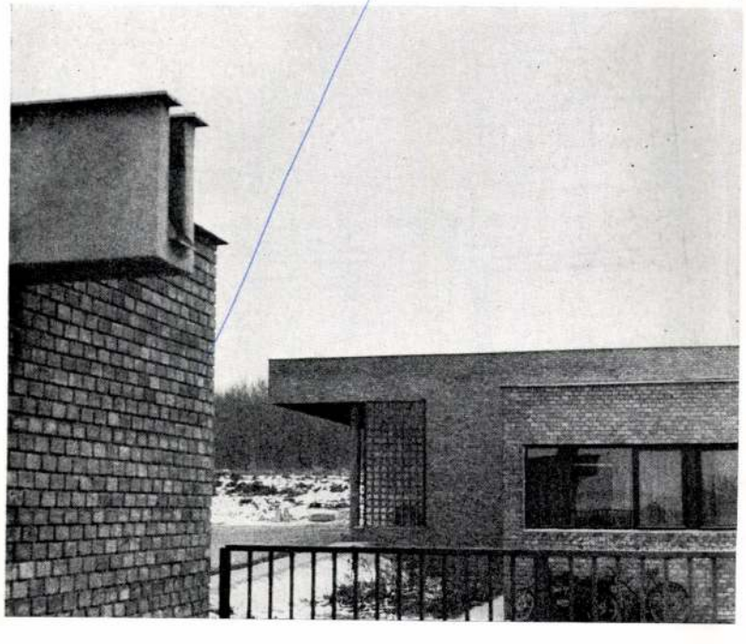

4

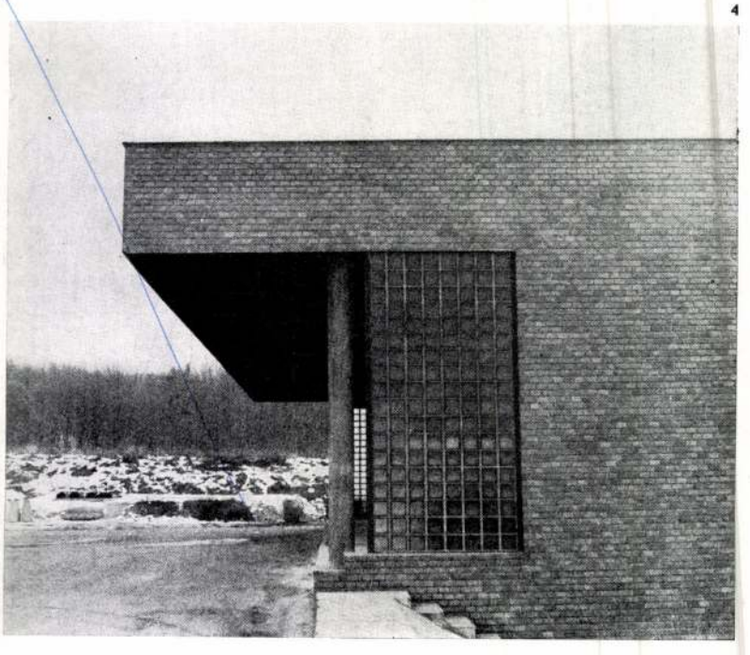

Székesfehérvárott az 1950-es években folytatott sortatarozásai, műemlékhelyreállításai során már több, a középkori építésre utaló részlet került elő az épületen. Ekkor kerültek felszínre a gótikus ablakok, az ülőfülkék is. Ma már tudjuk — a kutatás eredményeképpen —, hogy a telken először az a saroképület állt, mely a helyreállítás centruma. Ezt az épületet a XIII. század második felére datálhatjuk, melyet későgótikus stílusban átépítettek. Ezt követően a XVII. században a telken álló épületeket egységes architektúrával összeépítik és mai arculatát a XVIII—XIX. századi átépítések alkalmával nyeri el.

A helyreállítást az IKV részéről elindított felújítási igény, az ezzel összekapcsolódó kivitelezési munka és kutatás erőszakolta ki. Az épület (épületegyüttes) felújítási alaptervét a Fejér megyei Tanácsi Tervező Iroda (G. Gyurkovics Erzsébet, Becsei Lajos, Kemsei Elemér) készítette és az épület építési munkáinak egy jelentős része e szerint készült.

Az épület „izgalmas" részét az OMF tervezte és kivitelezte úgy, hogy a helyreállítás folyamatában sok-sok résztvevő működött közre. A falkutatás felszínre hozott középkori épületkontúrját a régészeti ásatás is igazolta. A már beindított kivitelezési munkába kapcsolódott be az OMF tervezési és kivitelezési apparátusa úgy, hogy ma előttünk a legkorábbi, álló lakóépületünk, illetve annak külső és belső tere bontakozik ki. Mindezt a tervező apró, talán mások számára alig értelmezhető részletek elemzésével, rekonstrukciós rajzok készítésével tudta igazolni, illetve tervvé formálni. A középkori épületmag kihangsúlyozását úgy oldotta meg, hogy a mellette megmaradó, meglevő XVIII—XIX. századi épület karakterét is megtartotta; sőt ezzel az egymásmellettiséggel még hangsúlyozta is. Az emeleten lakások, a földszinten egy lakás és két üzlet, illetve egy iroda nyert elhelyezést.

A lakások alaprajza a meglevő adottságokhoz igazodik, azt mondhatjuk, hogy a ma már szokásos megoldásoktól nem tér el. Ebben egyedüli kivételt annak a lakásnak a kialakításánál láthatunk, mely a középkori, egykor önállóan álló épületmagot hivatott hangsúlyozni; itt egy egységes teret sikerült megőrizni, bemutatni. Külön érdekessége ennek a térnek az előkerült, illetve restaurált famennyezet független felerősítésű bemutatása.

A műemléki tervezés, helyreállítás mindenkor — még akkor is, amikor a restaurálási tevékenység van túlsúlyban — új értéket, helyzetet hoz létre. A feladatot a tervező itt úgy oldotta meg, hogy a volt önálló épületet nem le-, vagy elszakítva, de külön kezelve mutatta be a szemlélőknek. A maradványok mindenütt megtartásra és bemutatásra kerültek és úgy kiegészítve, hogy már az eltérő anyag-szín (tégla kiegészítés) jelezze a hozzátételt, rekonstrukciót. A mintegy önállóan álló épület oromzatának lezárása, a két épületarány, illetve stílus csatlakozása érzékletes építészeti megoldással került kialakításra. Ma már csak sajnálni lehet, hogy az épület helyreállítását nem a kezdetétől egységes műemléki szempont hatotta át, mely lehetővé tette volna a külső és belső bizonyos mértékű ellentmondásának a gépészeti és szakipari részletek hiányosságainak kiküszöbölését.

Az „ezeréves" Fehérvár, a magyar építészettörténet ezzel a műemléki rekonstrukcióval, helyreállítással nagyban gazdagodott és lehetővé tette egy kor (lakóházépítésének) közel az eredeti tér-, tömegarányokhoz igazodó értékelését, kultúrába való felszívódását. Ezért a munkáért minden közreműködőt dicséret illeti meg.

Komjáthy Attila

1. Homlokzat
2. Földszinti alaprajz
3. Emeleti alaprajz

1. Façade
2. Plan du rez-de-chaussée
3. Plan de l'étage

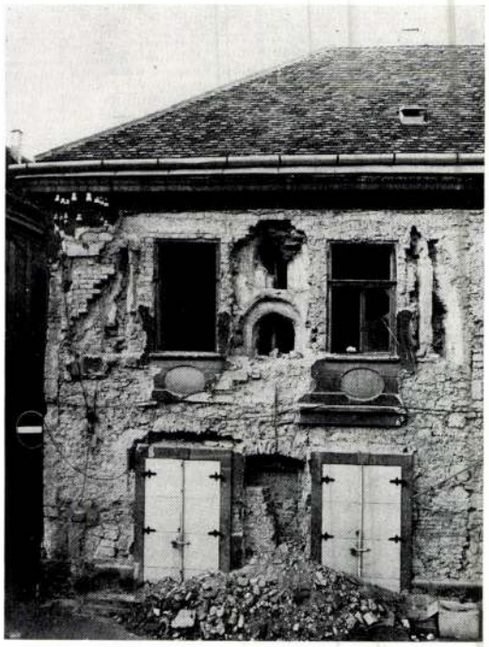

2

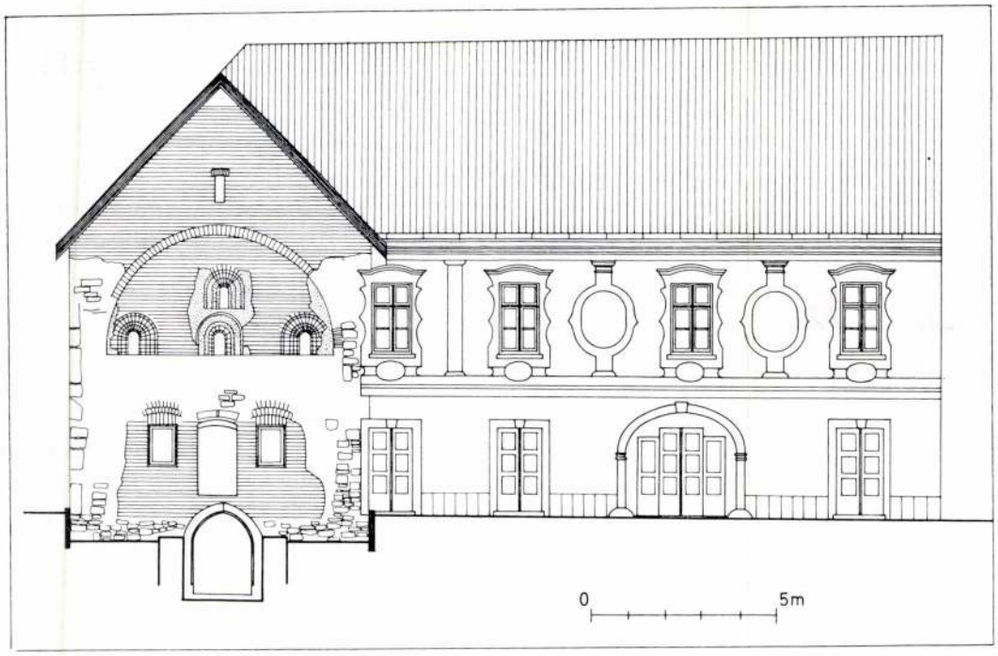

3

1. A középkori ház főhomlokzata a feltárás után, 1974
2., 4—5. Homlokzati részletek
3. Homlokzati rajz
6. A nagyterem

1. Façade principale de la maison médiévale après l'ouverture en 1974
2., 4—5. Détails de la façade
3. Plan de la façade
6. La grande salle

4

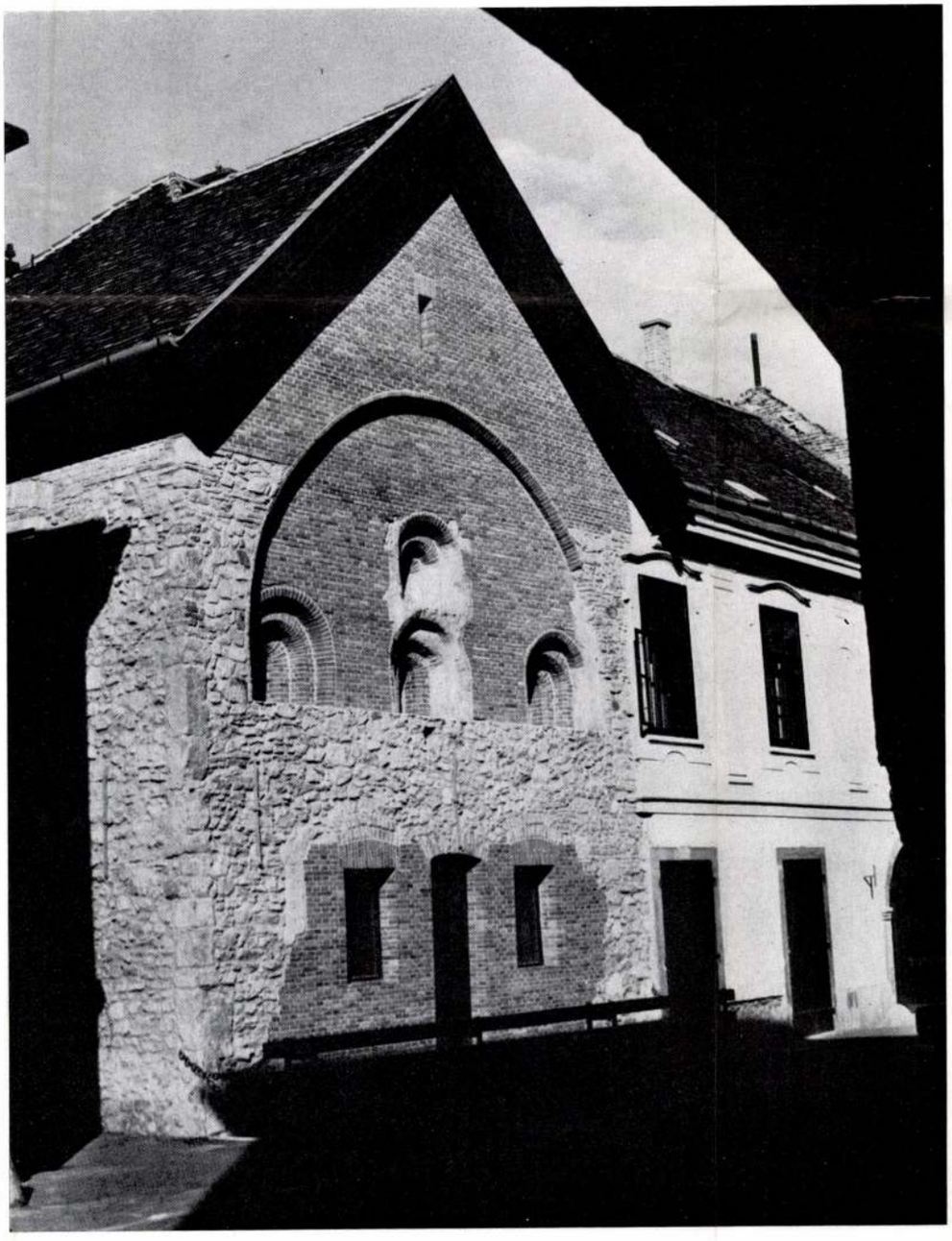

5

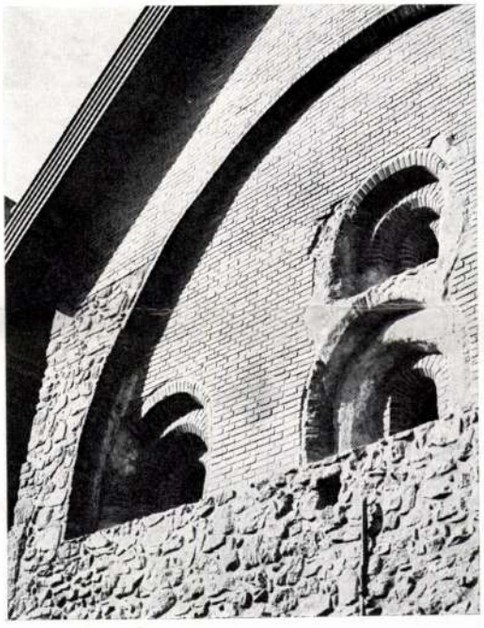

6

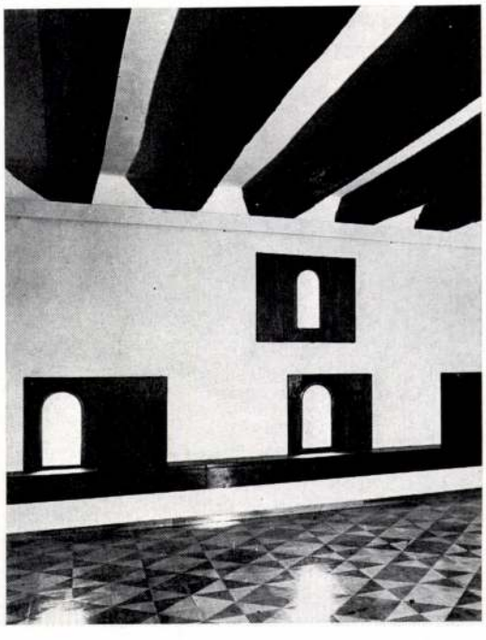

„Nya Bruket", Sandviken (Svédország). Gyárvárosi lakótelep felújítása és napközi csecsemőotthona, bölcsődéje

Építész: Ralph Erskine

nagyvilág

Előzmények

Sandviken 25 000 lakosú gyárváros Közép-Svédországban. A város a Sandvik Acélművek körül alakult ki. Az acélgyárat 1862-ben alapították és ma is a várost uraló hatalmas ipartelep neve, nemzetközileg is elismert.

A 19. század vége felé a vállalat munkásai számára lakótelepet emeltetett, amelyet később a „Gamla Bruket" (régi gyár) nevet kapta és még ma is áll; felújítása folyamatos. A lakótelep egyemeletes, vakolt házakból áll, amelyek egyszerű beépítési terv szerint, fákkal szegélyezett utak mentén helyezkednek el. 1900 és 1915 között egy második lakótelepet emeltek, ez lett a „Nya Bruket" (új gyár). Hasonló elrendezésben épült mint az előbbi, kétemeletes épületei az utak mentén helyezkednek el; a melléképületek a telep belső részén fekszenek.

A Nya Bruket telep mintegy 500 lakása 4, ill. 8 lakásos épületekben került elhelyezésre. A lakások kis méretűek és egy-egy szobából és konyhából állnak.

1969-ben a vállalat eladta az egész lakótelepet a „Sand Vikenhus" elnevezésű városi lakóház építési alapnak és minthogy a „Nya Bruket" az idő tájt meglehetősen leromlott állapotban volt, az alap annak teljes felújítását határozta el. Ezzel a feladattal Ralph Erskine angol származású építészt bízták meg, aki az 1930-as évek vége óta svédországi lakos. Nevezett tagja az International Team 10 nevű építészcsoportnak és számos lakótelepet tervezett mind Svédországban, mind Angliában, illetve Kanadában. Számos egyedi tervezésű, különböző típusú épületek tervezője és mint ilyen, egyre növekvő nemzetközi hírnévnek örvend. Nem kétséges, hogy ma Svédország egyik legérdekesebb építészegyénisége.

Az építkezéseket 1972-ben kezdték, és ma befejezésükhöz közelednek.

Helyszín és telepítés

A Nya Bruket területe megközelítőleg téglalap alakú és kelet-nyugati irányban terül el. Északkeleti sarkát egy csatorna lemetszi. A terület nagysága kb. 165 000 m². A talaj homok és márga keveréke. Felszíne nagyjából lapos, nyugatról keleti irányba enyhén lejt.

A lakótelep városhoz viszonyított fekvése központos és a vásárlóközpont 300 m-re fekszik északkeleti irányban.

A juharfákkal szegélyezett, meglevő úthálózatot megtartották, viszont a lakóház-tömbök elrendezését teljesen megváltoztatták. Az egymáshoz viszonyítva párhuzamosan elhelyezett épületek egyszerű ismétlődését a nem teljesen zárt házak közötti udvarok váltották fel, ahol az épülettömbök mérete a hálózaton belül 46×63 m. Az épületek magassága általában két emelet, de néhol három, sőt négy emeletes épületek is állnak, főként a település északi pereme mentén, mint a területet határoló egységek.

A gépjárműforgalmat a területről kizárták, parkoló területek és garázsok annak északi és déli része mentén fekszenek. Csak a különleges gépjárművek, mint pl. bútor-, hulladékszállító-, mentő, vagy rokkantkocsik kapnak engedélyt, hogy a belső utakra behajtsanak, amelyek a gyalogosok és kerékpárosok számára vannak fenntartva.

A Nya Bruket 22 épülettömbje összesen 768 lakást tartalmaz a következő megoszlásban:

91 lakás 1 szoba és konyha,
310 lakás 2 szoba és konyha,
258 lakás 3 szoba és konyha,
103 lakás 4 szoba és konyha,
6 lakás 5 szoba és konyha.

Valamennyi udvaron belül — amelyek mindegyikéhez 35—50 lakás tartozik —, a közösségi tevékenységek számára egy-

1

2

3

4

Erdei Ferenc

a yerencsi Huszárvár Gallode
épülete helyreállításának és átalakítá-
sának tervezője. (Kerttervező: Örsi Károly)

Vendégváró régi házak, Műszaki kiadó Bp.1979. 186.o.

Erdei Ferenc

a felsőörsi Vén Orosztán étterem épülete helyreállításának és átalakításának tervezője.

Vendégváró régi házak, Müszaki kiadó Bp. 1979. 186.o.

ERDEI FERENC

Somogyvámosi templomrom c. cikke

Müemlékvédelem, 1975. 2. sz. 87-91. l.

- ERDEI FERENC

A szenyéri templom helyreállitásának tervezője

Valter Ilona: Szenyéri rk. templom

Müemlékvédelem, 1975. 2. sz. 92-94. l.

ERDEI FERENC

A szenyéri rk. templom helyreálitása

c. cikk

Müemlékvédelem, 1975. 2. sz. 95-97. l.

ERDEI FERENC

Hipotézis a feldebrői templommal
kapcsolatban

Müemlékvédelem, 1975. 4. sz. 196-203. l.

ERDEI FERENC

A CSÁCSBOZSOKI RK.
TEMPLOM HELYREÁLLÍTÁSÁ-
NAK A TERVEZŐJE.

Maróczky Erzsébet: A műemlékvédelem eredmé-
nyei és gondjai Zala megyében

Műemlékvédelem, 1976. 2. sz. 74-81. l.

A feldebrői római katolikus templom helyreállítása

Erdei Ferenc építész (OMF)
Művészet 1985/8/30–33. o.

A Tarna-patak Mátrától délkeletre eső, laposan szétterülő völgyében, Verpelét alatt találjuk a falut. A 3. számú műútról kb. 8 perc gépkocsiút után feltűnik jobb oldalon a templom karcsú, magas tornyos barokk tömege. Közelébe érve a nagyrészt faragott kőből épült középkori falak látszanak a még be nem vakolt oldalakon. A kváder falszerkezet valamikor szabadon álló oszlopok közé épült (két áthidaló ív eredeti helyzetében megmaradt az északi oldalon). A déli oldalon egy gótikus ajtókeret is található. Ezekből kiolvasható, hogy a középkor folyamán több periódusban épült, illetve átépült a templom. Az északi és a déli falak előtt láthatók az első templom egy-egy apszissal bővített északi és déli zárófalai, új felmagasitásban. Ezek már a középkori átépítéskor is kívül estek a templomtesten, ezért a terepszintig lebontották őket. A felmagasított falak keleti végein látható kis román kori ablakok egy alsó, altemplomi térről árulkodnak, amelyik már a múlt században is felkeltette a szakemberek figyelmét.

Amit ma láthatunk, az előkészítéssel együtt kb. 10 évet kitevő kutató, felmérő, tervező és kivitelező munka eredménye, melyet 1983 májusában fejeztünk be. Pontot még nem tettünk a végére, mert a 23 évvel ezelőtt restaurált altemplomi freskókat az elmúlt időszak igencsak megviselte. A változó hőmérsékleti viszonyok, a padló felbontása során rátapadó por, a rezgések hajszálrepedéseket okoztak rajta. A restaurálással, illetve az ehhez kapcsolódó klímavizsgálattal lehet műemlékvédelmi szempontból lezárni a feldebrői templom és altemplom helyreállítását. A kutatási anyag publikálása is hátravan még. Így művészettörténeti, építészettörténeti szempontból még várhatók eltérő (vagy kiegészítő) vélemények. Az okot a templom szokatlan – szinte közvetlen analógia nélküli – alaprajza és elrendezése adja, melyben a nyugati-keleti hatások keverednek. (Az eredeti rendeltetés sem tisztázott teljesen.) Az ötvözést még tovább bonyolítják azok az „esetlegességek" – különösen az altemplommal kapcsolatos részeken –, melyek

1

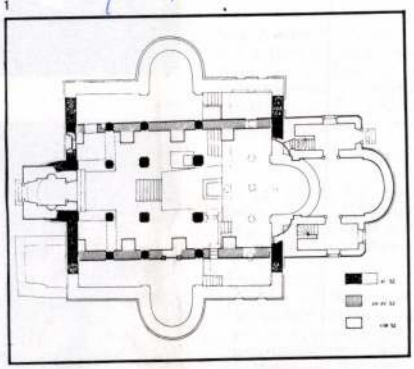

inkább átalakításnak (periódusváltásnak?), mint az építés közben történt tervmódosításnak látszanak. Kérdéses marad az altemplom boltozatát alátámasztó, fél méterrel a padlószint alatt kezdődő Buda környéki mészkőből faragott oszlop, félig kifaragott oszlopfővel, továbbá a sírkamra és az altemplom átboltozás nélküli „összenyitása" stb.

A szűkös méretű, igen „ősi építésű-nek" érzett altemplomról Henszlmann Imre írt először 1865-ben, majd 1876-ban az azóta is gyakran forgatott *Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stylü műemlékeinek rövid ismertetése*

2

1 A feldebrői templom alaprajza
2 A templom déli nézete (helyreállítás után)
3 A helyreállított déli homlokzat részlete
4 Nézet kelet felől (helyreállítás után) (fotó Erdei F.)
5 A XI. sz.-i centrális templom déli apszisa (helyreállítás után) (fotó Erdei F.)
6 Az északi homlokzat részlete a befalazott XI. sz.-i pillérekkel (fotó Erdei F.)

Jegyzetek

1 Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*, 3. kiad. Bp., 1975. 29. o.
2 *A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig*, szerkesztette: Dercsényi Dezső, II. jav. kiad. Bp., 1961. 14. o.
3 *Dercsényi Dezső*: i. m. 25. o.
4 Gerő László: *Régi orosz építészet*, Bp., 1977. 13., 55. o. Az itáliai épületek kis-ázsiai jellegzetességeiről vö.: 17. o.
5 Lásd Adorján Imre: *Szeldzsuk-török palmetták Anatoliában*, Művészet, 1978/5.
6 L. Sz. Vasziljev: *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában*, Bp., 1977. 332. o.
7 Cholnoky Jenő: *A csillagok világa*, Bp., évsz. nélk. 174. o.
8 *Földrajz I.*, Általános földrajz. Pedagógiai Főiskolai Tankönyv, szerkesztette: dr. Szabó László, Bp., 1955. 23. o.
9 Cholnoky Jenő: i. m. 174–175. o.
10 A világosságot folfaló sárkányhoz lásd Drössler R.: *Als die Sterne Götter waren*, Leipzig, 1976. 141. o. A két sárkányt valódi égitestekként fogták fel, és az ismert öt bolygó, a Nap és a Hold, valamint a két „csomópont" összesen kilenc égitestet jelentett, vö. Baktay Ervin: *India művészete a történelem és művelődés keretében az őskortól a XX. századig*, Bp., 1958. 233. o. W. Hartner: *Pseudoplanetary Nodes of the Moon's Orbit*, Ars Islamica, V., 1938. 113–154. o.
11 Kákosy László: *Egyiptomi és antik csillaghit*, Bp., 1978. 285. o.
12 Kákosy László: i. m. 67. o.
13 Szabó Miklós: *A kelták nyomában Magyarországon*, Bp., 1976. 55. o. vö. 25. ábra. NB. Távolra vezetne, ha a „görög lantpalmetták"-ban a páros sárkányábrázolásokban egyben az ágyaras vaddisznót is észrevennénk, igaz, hogy ezzel a zalaháshágyi „vaddisznó" is – mely már a vaddisznót oldalról és egészben ábrázolja – értelmezhető lenne.
14 W. Hartner: i. m. 138. és 139. o. Vö. Semra Ögel: *Anadolu Selcuklulari' ninTaş Tezyinati*, Ankara, 1966. 90–91. o. „Az Ekliptika és a holdpálya metszéspontjait – a sötétségpontokat – reprezentáló csomók leginkább szív formájúak."
15 Hanna, Erdmann: *Ornamente der Seldschukischen Karavansarays in Anatolien*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Wiesbaden, 1977. 1611. o. A geometrikus minták összehasonlító, elemző vizsgálatának konklúziója: „a döntő megoldást azonban egyedül az iszlám középkor matematikai, filozófiai irodalma adja meg"
16 *Árpád-kori kőfaragványok*, Katalógus, MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, Bp., István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1978. 110. o.
17 *Árpád-kori kőfaragványok*, i. m. 175. o. NB. A bárány párosujjú patás és nem körmös ragadozó, márpedig a somogytúri kövön körmök láthatók.
18 Kígyó felett látható az oroszlán az egyiptomi zodiákus ábrázolásokon a dendarai kövön a Heter koporsóján. Lásd Kákosy László i. m. 2. és 30. képmelléklet.
19 Dercsényi Dezső: i. m. 119–120. o. NB. A műben a 89. kép nem a zalaháshágyi, hanem a domokosfai kaput ábrázolja.
20 F. Sarre: *Konya Köşkü*, ford.: Sahabeddin Uzluk, Ankara, 1967. 8. o.
21 Az Ószövetség Leviatánján kívül jelentősebb a *Jelenések könyve* 12: 1–17. ahol: „A napba öltözött asszony és a sárkány, Mihály harca a sárkánnyal" olvasható.
22 Dr. Berze Nagy János: *Égig érő fa*, szerk. dr. Dömötör Sándor, II. kiad., Pécs, 1961. 94–95. o.
23 Vö. Művészet, 1974/10. Szőcs István: *A székelykapu*.
24 Türkçe Sözlük, Ankara, 1969. 255. o.

---

14 Törökország. XIII. századi kézitükör, arany berakással, 21 cm átmérőjű Top Kapi Saray múzeum. A tükör felső részén egymást keresztező és marakodó sárkányok. A peremen futó állatküzdelem. A középen „solymászó fejedelem" fejét dicsfény övezi, lova jobb lába egy hurkos sárkányra tapos.
15 Konya, törökülésben ábrázolt alak, a vár kőfaragványaiból. Készült 1221-ben, Inceminare kőtára, lelt. sz. 885
16 Konya, összefonódott sárkányok, „holdcsomópontot" jelentő hurokkal (1221). Inceminare kőtára, lelt. sz. 890
17 Konya, állatküzdelem (1221). Inceminare kőtára, lelt. sz. 887
18 Konya, állatküzdelem (1221). Inceminare kőtára, lelt. sz. 888
19 Somogytúr, kőlap töredéke medaillonokba foglalt állatokkal. A bal oldalon griff, a jobb oldalon ragadozóállat kereszttel. Hármas kőfonat és palmettadísz. XII. század. Keszthely, Balatoni Múzeum
20 Isztambul, griff a szeldzsuk kori kőtárból, Islam Eserleri múzeum
21 Konya, kőlap az Inceminare múzeum kőtárából. Oroszlán harca kígyóval, páva, hármas kőfonat és plamettadísz. A nagyobbik részén palmetta, állatküzdelem és madárábrázolás
22 Konya, Mevlana múzeum. 25 cm magas áttört fém mécstartó a XIII. század végéről vagy a XIV. század elejéről. Lelt. sz. 400. Részletes leírása: Sanat Tarihi Yilliği VI. Isztambul, 1976. 207–211. o.
23/a–23/b Domokosfa (Jugoszlávia), kapuzáró kő, visszatekintő oroszlán palmettában végződő farokkal, kereszttel. Az állatalak felett tizenkét íves félkörös lezárás. In situ XIII. század
24 Konya, az Alaeddin dzsámi bejárata. Épült a XIII. században. Az ívek – kékesszürke és fehér márványból – a korábbi sárkányábrázolást helyettesítik. Az ív csúcsán kialakított kör a Nap helyét jelöli
25 Vértesszentkereszt, oszlopfő a XIII. századból. Sarokfejezet sárkányokkal Tata, Kuny Domokos Múzeum
26 Pilisszentkereszt, a kerengő ásatásából zárókő a XIII. századból sárkányokkal és madárral. MTA Régészeti Intézet, lelt. sz. 143/1.
27 Bulgária, XVII. századi homlokzatdíszítés. Keresztre támadó sárkányok, a kereszt sugárkévékkel
28/a–28/b Bulgária, XIX. század. Kereszthez kötözött sárkányok, hurkos és nyílhegyben végződő farokkal.
(A fotók az 5–6–7–8. és a 14., 28. reprodukciók kivételével Borbély B. felvételei)

26

27

28 a

28 b

Nézzük meg együtt!

3

4

c. munkájában. Ezzel elindította a Feldebrővel kapcsolatos publikációk sorát. Ipolyi Arnold, Rómer Flóris, majd a század végén Gerecze zárja a sort, aki kutatott is, és több periódusról is tesz említést. Míg elődei kb. a XII. századba helyezik emlékünket, Gerecze a IX. századi épület XI. századi átépítéséről, majd ennek XIII. századi átalakításáról beszél. 1925-ben, illetve 1936-ban Lux Kálmán, Szőnyi Ottó kutatásai és részleges helyreállításai után megtudtuk, hogy a templom eredetileg négyzet alaprajzú, kb. 20x20 métere centrális, háromkaréjos épület volt. (Lux szerint IX–XI. századi épület XI., illetve XIII. századi átépítésekkel.)

Lux a templom keletkezésével, szerkezetével, rendszerével kapcsolatos problémákat nyitva hagyta azzal, hogy a jelenlegi templombelsőt nem tárta fel, így az altemplom fölötti templom elrendezésére vonatkozólag kevés támpontot adott. A hagyatékában talált felmérés és skicc arra vall, sejthette – a falmagban megmaradt oszlopállások ritmusa, elhelyezkedése alapján –, hogy öthajós tér volt, keleti hatású, karakterű kiemelt középnégyzettel. Húsz évvel később Csemegi József egy Kampis által publikált cikk bizonyos megállapításaival vitatkozva, értekezésében öthajós templomról ír, grúz, örmény analógiákat említ, és az átalakítás időpontját az északi befalazás ívsoros párkánya alapján a XII. század második felére teszi. Ez utóbbi megállapítása azért is igen érdekes, mert a tanulmányhoz hozzászóló Dercsényi professzor szerint az altemplomi freskók stílusa levezethető a bizantinizáló olasz körből, a XII. század második felére datálva.

A polémiát Václac Mencl zárja le 1959-ben. Szerinte a nyugati építészetben váratlanul keleti hatásokat tükröző építmények tűntek fel. Szír típusú épületek alakultak ki Örményországban a X–XI. század elején, és e típus Grúziában továbbfejlődött. Feldebrőn a XI. század elején egy ősi hagyományokat ápoló népcsoport építette a templomot. Az átépítést 1200 körülinek tartja.

1964-ben Méri István régész kezdett ásatást. Néhány éves munkája hátterében az altemplom szigetelésének igénye és az 1930-as években itt talált pásztorbot kö-

5

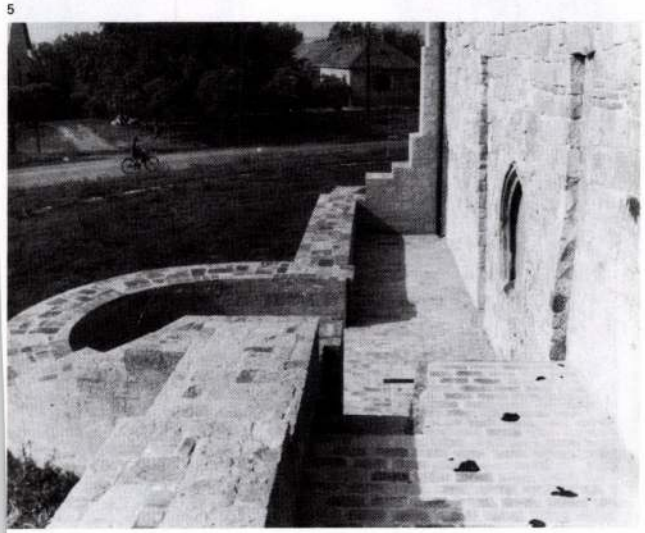

6

7 Hajó, a feltárás után
(A kép alsó részén egy lejárólépcső látható a sírkamrába letekintő korablakokhoz, középen a sírkamra teteje a burkolattal és oltáralappal, felül az altemplom kiálló része két román kori letekintő ablakkal)
8 A hajó és a szentély nézete a helyreállítás után

ruli publikációs bonyodalmak álltak. A kutatás Kovalovszki Júlia régész vezetésével 1974-ben folytatódott egy 1973-ban készült programterv alapján, mely a teljes feltárást irányozta elő. Ezt a következő évben a kivitelezés felvonulása követte.

Lux Kálmán kutatásai, illetve részleges helyreállításai alapján már elég sokat tudtunk a templomról. Az első építkezés négyzetes alaprajzú volt, oldalanként egy-egy apszissal. Keleti felében altemplom épült, boltozatot alátámasztó pillérekkel (ezzel kéthajós jelleget adva a térnek), keleti oldalán apszissal és vele szemben a hajó alá benyúló, ún. sírkamrával. Az öthajós templom két szélső pillérsorát később befalazták, így a belsőben háromhajós szerkezet alakult ki. Az ezen kívül eső részeket még a XVII. század előtt lebontották, s erre a két szélső hajójával csökkentett templomtestre épült rá a ma látható barokk templom.

Elbontottak az öt-, illetve háromhajós szerkezetből minden olyan pillért, mely az új tér szempontjából felesleges volt. Szerencsére a falszerkezetben maradtak, valamint az altemplom tetejéhez igazodó barokk padló alatti feltöltésben is sejthetőek pillérmaradványok és egyéb, fontos részletek. Ezek döntő jelentőségűek az épület periodizálása szempontjából. Kovalovszki Júlia minden részletet feltáró és rögzítő régészeti kutatása igazolta azokat, akik négyzetes, altemplommal bővített, öthajós térelrendezést feltételeztek. Kutatásának jelentős eredménye volt – többek között – a negyedik – (torony alatti) apszis megtalálása, a sírkamra és a felső templomtér eredeti kapcsolatának felismerése, a padlószintek kikövetkeztetése.

Tudtuk, hogy az építészeti beavatkozás módszerének helyes megválasztásával olyan eredeti fragmentumokat, részleteket lehet bemutatni és értelmezve kiegészíteni, melyek segítségével a magyar múlt e reprezentáns maradványa mindenki számára érthető közelségbe kerül. A helyreállítást megnehezítette azonban, hogy hosszú ideig a kutatás, tervezés és kivitelezés párhuzamosan haladt. Az ismert részletek és elrendezés alapján a középkori maradványok teljes bemutatását tűztük ki célul. Az volt a meggyőződésünk, hogy a középkori építési részletek *térbeliségét* úgy kell érzékeltetni, hogy a XVIII. századi templom egysége megmaradjon. A helyreállítás érdekessége a két „tér" – a barokk és a részleteiben felidézett középkori – *egymásba kapcsolódásában* van. Ezt a célt szolgálja a külsőben meglévő alapok bizonyos mértékű felmagasítása. A felfalazás támfalszerű mértékéből, valamint a hajó belső terében anastylosis módszerrel visszaállított pillérállásból érzékelhető az alsó templom terjedelme. A középkori részleteket, falakat letisztított, nyers állapotban mutatjuk be, a barokk építkezés falait viszont vékony (spricc) rétegű, anyagában színezett vakolattal fedtük.

A belsőben a barokk tér mintegy keretbe foglalja a korábbi építési korszakok maradványait, melyeket a külsőben alkalmazott módszerrel mutattuk be. A barokk szerkezet eredetileg is dekoratív kifestéséhez hűen, a belső színezés több árnyalatban készült. Részben alkalmazkodtunk az eredetihez (a boltmezők, falmezők tört rózsaszínűek, a pillérfők fehérek), illetve a középkori részletek kiemelésére a pilléreket és hevedereket sötét (zöldesszürke) színre festettük. Az eredeti szinten helyreállított padlót téglából készítettük, más burkolattal rajzolva ki az első periódusnál későbbi, de fontos, elbontott részeket és falakat. Az eredeti padlószint visszaállításával járó szintsüllyesztés során a pillérmaradványokat (kis kiegészítéssel) be lehetett mutatni. A lépcsőket, a sírkamra „letekintő" ablakait rekonstruálni tudtuk.

Az első templomhoz tartozó altemplom szinte teljes egészében megmaradt. A régészeti kutatás eredményeként a szüksé-

7

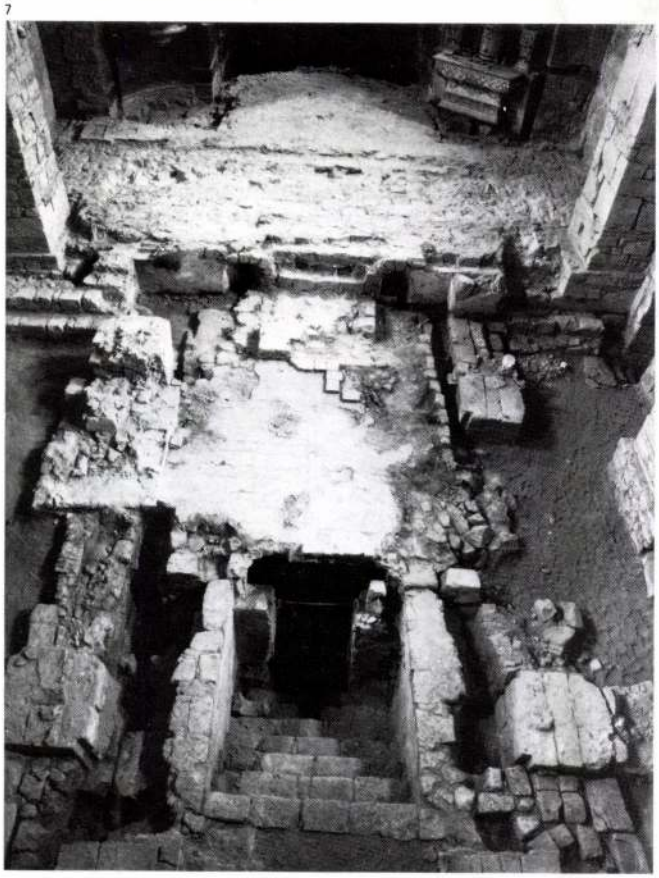

8

9

10

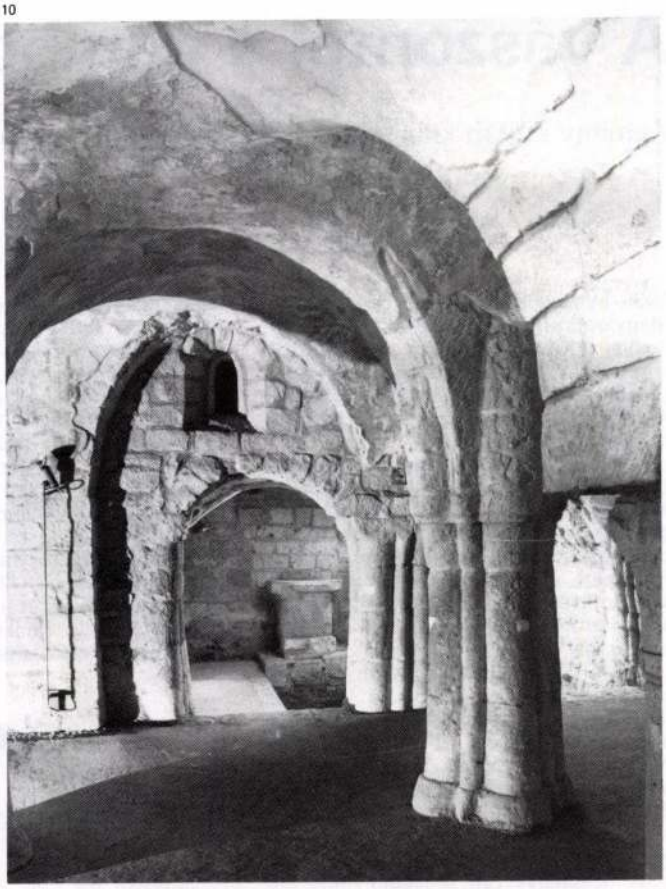

ges korrekciókat (oltár, belső lépcső), valamint a sírkamra eredetinek megfelelő kialakítását (letekintő körablakok), és a maradványok alapján a terezzopadló visszaállítását elvégeztük. Ezzel az altemplomot a XI–XII. századi megjelenésében látjuk. Ismereteink bővítését szolgálja az altemplomban a másodlagos helyekről előkerült faragott kövek kiállítása. (A sírkamrában állítottuk fel azt a román kori oltárt, amelyet egy barokk pillérből bontottunk ki.)

A templomtér belső kialakításánál a középkori részletek bemutatására törekedtünk. A beépített padok helyett ezért a hajóba székek készültek. Az altemplom kiálló tetejére új oltár, ambó került. A barokk mellékoltárt restaurálták, a neobarokk főoltárt és szószéket pedig letisztították. Az elbontott karzat nagyméretű orgonáját elektromos orgona váltotta fel a barokk szentélyben. A „kiemelendő" felületek, a freskók és az oltár irányított fénnyel történő megvilágításáról is gondoskodtunk.

Erdei Ferenc

11

A helyreállítási munkában közreműködtek: Erdei Ferenc építész, Teleki Katalin munkatárs, belsőépítész, Kovalovszki Júlia régész, Dávid Ferenc művészettörténész; Vándor András statikus, Kiss József kerttervező, Gléz Dezső elektromos tervező, Rudnai Péter gépésztervező; az OMF falképfarestaurátor Csoportjai, az OMF Központi Műhely (Muka István műhelyvezető).

A kivitelezés az OMF Egri Építésvezetősége, Négyessy Zoltán építész, Kovács András művezető, Kozák János munkavezető, Sandner Zoltán főépítésvezető munkája

9 A hajó nézete a bejárat (nyugat) felé. (A hajó nyersen hagyott fala a XI. sz.-i templom megmaradt nyugati fala, előtte anastyloris módszerrel visszaállított pillér, mely a XI. sz.-i centrális templom belső térarányára utal)
10 Az altemplom részlete, betekintéssel a sírkamrába
11 A sírkamra az altemplomból nézve.
(Háttérben egy román kori oltár, melyet egy barokk pillérből bontottunk ki)
(fotók Mihalik T.)

A vászontól a domborműig

Kemény Zoltán kiállítása a Szépművészeti Múzeumban

1930-ban sok képzőművész távozott Magyarországról, a Párizsba tartó *Kemény Zoltán* (1907–1965) így lett öntudatlanul társa a kirajzásban *Kepes György*nek (Berlin), *Victor Vasarely*nek (Párizs), *Amerigo Tot*nak (Dessau), és még folytathatnánk a sort.

Mit mondhatott magáénak indulásakor, 1930-ban a 23 éves Kemény Zoltán? Asztalosipari és belsőépítészeti tanultságot, amit az Iparművészeti Iskola kitűnő tanárától, *Kaesz Gyulá*tól kapott, meg a festészet alapelemeinek és a kortárs képzőművészet irányzatainak ismeretét *Vaszary János* jóvoltából, aki a Képzőművészeti Főiskolán tanította.

Mi várta a francia fővárosban? Munkanélküliség, alkalmi kézműves feladatok, lassú előrehaladás, amíg tíz év alatt nevet szerzett magának a divattervező szakmában. Az igazság az, hogy új életében a festészetnek nem is szánt helyet. És hová érkezett 35 év múlva, amikor elragadta a korai halál? A fém domború műfajának megújításával a világhírhez.

A Szépművészeti Múzeum most időszaki kiállításon mutatja be Kemény Zoltán festményeit, kollázsait, szobrait és fémdomborműveihez kapcsolódó rajzait, válogatást abból a közel 400 művet számláló adományból, mellyel a művész özvegye, *Kemény-Szemere Madeleine* önzetlenül és nagyvonalúan gazdagította a gyűjteményt. A műfaji különbözőségek az alkotói út egymást követő szakaszait is jelentik. A periodizációt maga a művész választotta: *Festmények, 1943–48; Relief-kollázsok, 1947–53* és *Dombormű-képek, 1953–65.*

A hazai közönség a művésznek jobbára csak az utolsó – kétségtelenül legjelentősebb – korszakát ismeri. Újdonság Kemény Zoltán mint táblaképfestő, és a kiállított 18 reliefkollázs. A budapesti bemutató azt bizonyítja, hogy Kemény már ezekkel a művekkel, az 1982-es berni Kunstmuseumban rendezett kiállításáig kellőképp nem méltányolt műveivel is Európa élvonalába jutott.

Franciaországban töltött éveinek a német megszállás vetett véget. Az ismert divattervező számára a zürichi Annabelle folyóirat kínált állást és szerzett bebocsátást Svájcba, 1942-ben. A rendszeres jövedelem, a békés letelepedés nagy fordulatot hoz életébe, és 13 évi szünet után újból festőecsetet vesz a kezébe. Munkáját úgy kezdi újra, mintha először próbálgatná a táblaképfestészet lehetőségeit. A többirányú útkeresésének a legpregnánsabb iránya a népművészeti ihletésű naiv szürrealizmus, amelyet a *Bartók Béla emlékére* című, 1946-ból származó kép reprezentál a tárlaton. Egy későbbi levele szerint „A magyar népművészetnek örökké a hatása alatt maradok, valamikor az volt az ambícióm a képírásban, mint Bartók Bélának a zeneírásban". Visszanyúlt a középkori francia faliszőnyegek bájos alakjaihoz is, a hímzett, szőtt textileket első faktúrafestései idézik.

Egyéni festői karaktere sajátos iróniában bontakozott ki, mely közelebb áll, értve hetően, a Zürichben továbbélő dadaista humorhoz, mint például a szürreális ironikus festészethez (*René Magritte Renoir* periódusa, *Francis Picablia* képei a 30-as években). Kemény humora soha nem cinikus, hátborzongató vagy kihívó, csupán a közhelyeket vagy a mesterkélt megoldásokat csúfolja ki. Viccelődés a „divat"-ról, erről a bizonyára sokszor terhes kenyérkereseti forrásáról. Groteszkül mutogatja lábait *A fekete harisnyák* (1945) modellje, miközben elgyönyörködhetünk az elcsigázott hölgy fölényes biztonsággal megrajzolt körvonalain, a kép finom dekorativitásában. Nincs szó nála társadalomkritikáról, mindössze mosolyogtató

1

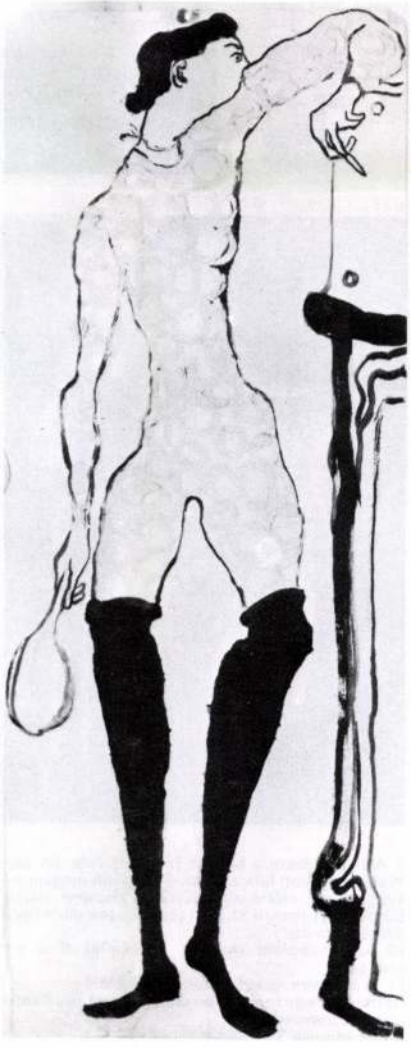

2

a felékszerezett kövér hölgy affektálása, mert *Madame Or nem szereti a bárány-sültet.* Kemény a szokástól eltérően kifeszítetlen vászonra festett, egyre erőteljesebb színekkel, egyre bővebben kenve a festéket, mintegy közelítve a harmadik dimenzióhoz. Kompozíciói, számos dekoratív elemmel vegyítve, mindig az emberi alakra összpontosulnak.

1946-ban Párizsban összeismerkedik *Jean Dubuffet*-vel, aki ekkor lép nyilvánosság elé *Hautes Pâtes* sorozatával. Közönség és kritika egyaránt felhorkan, látván, miként áll össze gipszből, homokból, kátrányból stb. a „fal", melyre Dubuffet ráadásul ákombákomokat kapar, mint iskolás gyerekek a padra. Az azóta közkeletűvé vált l'art brut Keményre rögtön termékenyítően hatott, de nem azonosult az irányzattal, soha nem vállalt közös szereplést barátjával és társaságával.

ERDEI FERENC
építész

Nagybörzsöny
Műemlékek
TKM 188

A munkát megpróbálom részletesen ismertetni, mert nemcsak írója pályára térését láthatjuk belőle, de e pálya kezdetét is, és éles megvilágításba kerülnek benne a „költő" jellemvonásai, életmódja, saját vallomása alapján (önarcképnek is mondhatnánk), valamint alkotói sajátságai, melyek élete végéig semmit sem változnak, fejlődnek.

Mindjárt a versezet elején több ízben panaszkodik „számkivetéséről" (a Debreczina), melynek következménye lett „pokoljárása", anélkül, hogy annak okát feltárná, a Sedes tagjait, a tanúkat vádolja, szidalmazza, átkozza. Gróf Teleki Sámuelhez könyörög pártfogásért, aki mint írja, már egyszer, 1791-ben kihúzta a bajból. Így lett „az Ország vendégje". Bár maga is bevallja:

A Collégiumba értem vagy négy telet,
De a Deákságba léptem csak egy felet.
Még azt is gatsibát, s olyan nyomorékot
Hogy munkám után is látnék fogyatékot. (15. l.)

„Elment a szerencsém, mint ősszel a gólya" — írja szemléletesen. Elindul tehát pártfogók keresésére. Először Pestre veszi útját. Ezt az utazását, mely munkája II. részét teszi ki, s az utána következőket szinte Gvadányi *Falusi nótárius*ának a módján adja elő. Szoboszlón, Karcagon, Törökszentmiklóson halad át, s mint írja, Budán Sándor Lipót főherceg tanácsosainál „tisztelkedik", s latin nyelvű beadványban kéri, hogy vétessék vissza a kollégiumba, „totaliter frustrentur meae procedurae legales". (30. l.)

Közben gátlástalanul, sőt olykor szinte dicsekedve meséli el úti „kalandjait", melyeket pedig inkább szégyellnie kellene. Törökszentmiklós pusztáján pl. bikák támadják meg, s ő útitársát cserbenhagyva menekül. Amannak halálára még epitaphiumot is szerkeszt (Lehet, kitalálás volt az egész, de igen jellemző). A kecskeméti pusztán két gulyás előtt holdból jött garabonciásnak adja ki magát, hogy azok megvendé-

ERDEI FERENC
építész

Feldebrő

Plébániatemp.

TKM 644

17. old.

Erdei Ferenc, Ybl-díjas építész (1933–1986).
Építészeti utalások helyreállított műemlékeken.

7. Feldebrő, római katolikus templom. A barokk hajón belül a bemutatott és újra felállított részletek utalnak a koraközépkori templomra. (repr.) (Építész: + Erdei Ferenc, elhunyt 1982. [illegible])

7. Feldebrő, római katolikus templom. A barokk hajón belül a bemutatott és újra fölállított részletek utalnak a koraközépkori templomra.

Magyar Építőművészet. 1986. 5. 26–27. old.

Erdei Ferenc, Ybl-díjas építész (1933–1986).

Esztergom város arculatának terve.

A hazai tervezési gyakorlat metódusától eltérő tervünk, 1984-ben született az Esztergomi Városi Tanács megbízásából. A Generalbart gondozásában kiadott tervet a következő team készítette: Dávid Ferenc, műv. tört., Erdei Ferenc építész, Horváth István régész, Jánossy György építész, Karácsony Tamás építész, Komjáthyné Kremnicsán Ilona építész, Kund Ferenc építész és Vukov Konstantin építész.

Magyar Építőművészet, 1986. 5., 22.-old.

Erdei Ferenc

1933—1986

Mély, személyes megrendüléssel kell búcsúznunk barátunktól, elvtársunktól, szakmánk egyik újkori alapítójától, mindnyájunk Ferikéjétől.

Búcsúzom az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium illetékes vezetői, az intézet dolgozói, a párt és társadalmi szervezetek tagjai nevében. A több mint 110 éves múltra visszatekintő szervezetünk 1957-ben alakult újjá, és ezen évtől volt tagja most eltávozott barátunk közösségünknek.

A tudott évmilliók távlatában a szorgos ember mindennapja az adott közösség viszonylataiban tekinthető teljesnek.

ntsprechend,
it beachtend
der Vergan-
würden, so
unserer Zeit
eise und die
ng nicht hin-
wir nicht auf
, nicht auf
en, und auch
ngen bauen,
gänzend und
e Gegenwart
kann.

tz 11
iber nur die
die Tätigkeit
liches Nicht-
enkmalschutz
ewegung vor

ir-Schloßes in
Beschreibung
..... 11
eier Besuche,
nden haben.
ei der ersten
auftbau — in
eiten Mal als
che, daß ganz
dort, in der
tsteht, schien

h der ungari-
..... 12
on der Wör-
„Denkmal-
können wir
nden Fragen

eilt eine, an
ende Gesell-
egen was und

effektiv, indem sie aus eine
chen Hintergrund entwick
bild, das sich aus dem Buch er
end. Der Zerstörungsproz
Augen ab, der gute Wille
nisse, zur Rettung der Fe
Resten unserer Gebäude aus
ab Ende des 18. Jahrhunder
in der Zeit zwischen dem
der Vertreibung der Türk

Tamás Meggyesi: Das Dorf,
Ob wir die Haustypen und
Grundrisse der Siedlungen
stücke untersuchen, ist lei
ditionelle-Wohnumgebung
Marktflecken — aus den Fo
entstand. Wenn auch die
der Entwicklungsreihen ne
die Straßenbilder der Kl
ein einheitliches, harmoni
dafür ist der gemeinsame
genetische Kode. Für die B
gen der Umgebungskultur
stehende Siedlungserbe ur
in Gemeingut zu verwand
kratische Regelung muß ei
werden, um unsere wertv
vor Zerstörung zu schütze
lungsprojekte wären solch
dern in ihrer genetischen A
nötig, die nicht das Endpr
sentieren, sondern den Ba
„Projektierung, Entwickl

Tamás Karácsonyi und Feren
der Stadt Esztergom .....
Der sich von der einheim
abweichende Projekt — d
Abweichung hin — wurde
tes von Esztergom erarbe
Ersatz des sich aus dem
kannten Anordnungs- und
benden Mangels durchgef
ist aber nicht nur für die F
gleichzeitig Vorbereitung

Erdei Ferenc, Ybl-díjas építész (1933–1986).
Horler Miklós: Építészet és örökség negyed századdal ezelőtt.

1. Szent György kápolna védőépülettel, Veszprém. Építész: Erdei Ferenc, Koppány Tibor (1960–1961)

Magyar Építőművészet, 1988., 3., 37 old.

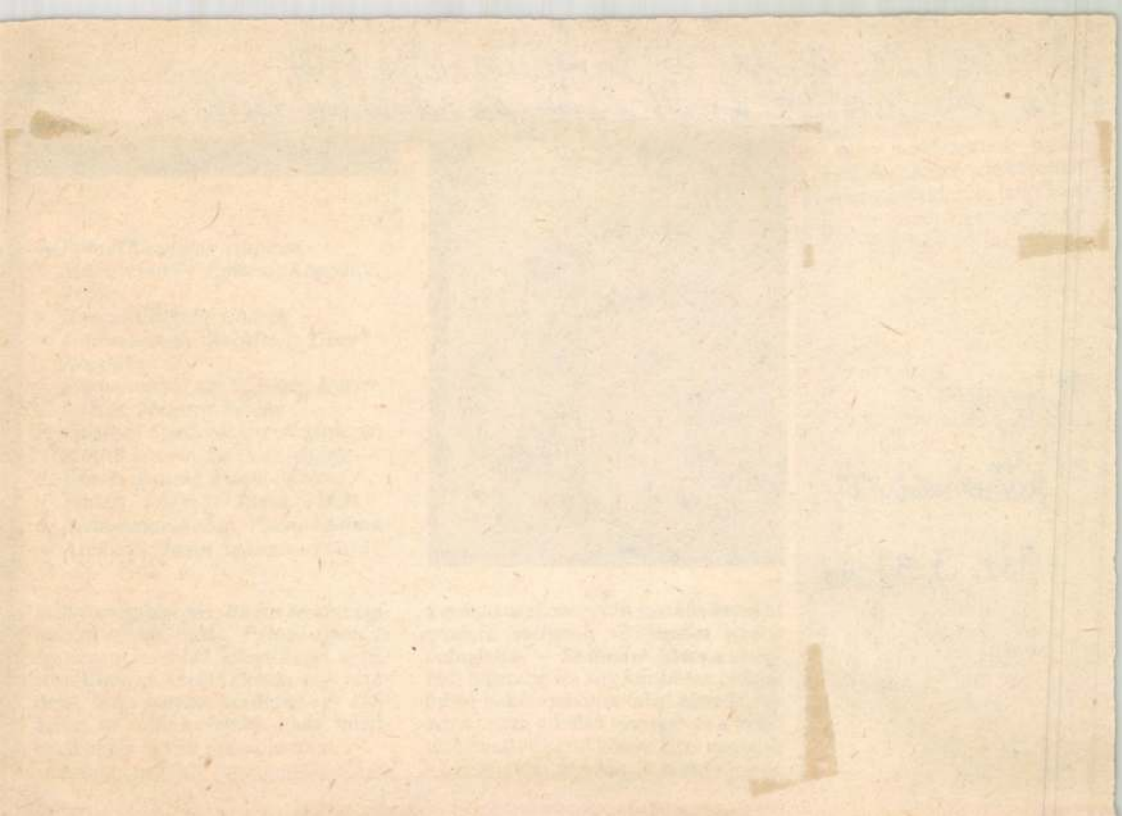

Tisztelettel meghívjuk Önt
1993. december 17-én 15 órakor az

ERDEI FERENC
YBL DÍJAS ÉPÍTÉSZ ÉLETMŰVE

kiállításra.

Megnyitja:
Dr. Horler Miklós
az OMvH elnökhelyettese

Megtekinthető:
1994. március 1-ig, naponta 9 – 17 óráig
az
Országos Műemlékvédelmi Hivatal
aulájában.
Budapest I., Táncsics Mihály u. 1.

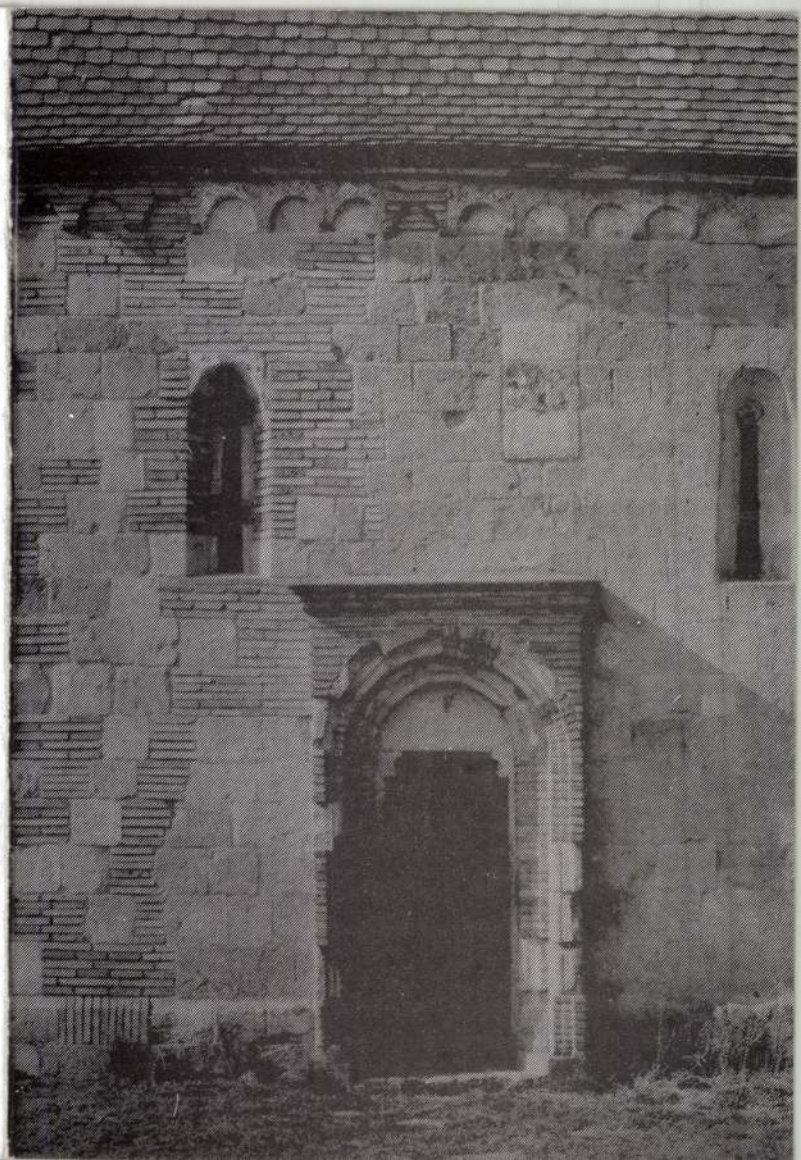

Erdei Ferenc, Ybl-díjas építész (1933-1986).

dr. Medgyesi Tamás építész: Városépítészeti tanulmánytervek Esztergom, volt királyi város rehabilitálására.

A team tagjai:

Dávid Ferenc, Erdei Ferenc, Jánossy György, Kazáczony Tamás, Kremnicsán Ilona, Kund Ferenc, Vukov Konstantin építészek, – valamint Horváth István régész és Dávid Ferenc művészettörténész.

Magyar Építőművészet, 1987., 6., 15-old.

Erdei Ferenc, Ybl-díjas építész (1933–1986).
a MÉSZ Mesteriskola Előadásai.

I. ciklus 1970–72.

Erdei Ferenc: a jelen megismerésének tudományos módszere (szociológia, statisztika).

Magyar Építőművészet, 1989., 1–2 szám, 3. old.

Magyar Építőművészet, 1984. 2. 40-old.

Erdei Ferenc, építész

Feldebrő, római katolikus templom
Építész: Erdei Ferenc
Kivitelező: OMF egri építésvezetősége és a Szajlai Mgtsz. kertépítő ágazata.
Régész: Méri István, Kovalovszki Júlia

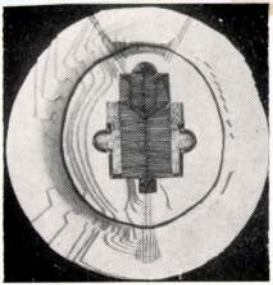

2 1

1. Feldebrői római katolikus templom környezete
2. Feldebrői római katolikus templom keleti irányból

ERDEI FERENC építész

MÓGA Sándor: A gyulai vár második helyreállitása. = Müemlékvédelem, 37, 1993, 3. 139-145. ill. E

BÁNHIDI László: Kiegészités Tragor Ignác 1929-es kiadású Váci Kalauzához. Vác : Városvédők és Városépitők Egyesülete, 1992

ERDEI Ferenc építész

ERDEI Ferenc: A kiszombori rotunda helyreállítása.
= Műemlékvédelmi Szemle, 1992. 1. 31 - 38.p. ill.

Kiszombor. rk. tpl

lex.: Erdei Ferenc építész

a során rendkívül sok területen tevékeny-
kat folytatott, érdeklődése azonban egyre
zőművészet felé fordult. Szépirodalommal
t, de volt egy magyar nyelvű vígjátéka is,
arcot megelőző évtizedben igen élénk pub-
dalmi, színházi és képzőművészeti kritiká-
kat, műemlékismertetéseket, sőt úttörője
lságharcot követő évtizedekben elsősorban
foglalkoztatta. Rendszeresen járta az or-
lvak műemlékeinek feltárása, helyreállítása
ent meg, hosszú évtizedekig kutatta a kö-
számítást végzett hipotézise igazolása cél-

supán néhány területet mutatunk be: művé-
szeti kritikáit, valamint művészetpolitikai
ait, beszédeit gyűjtöttük egybe. Henszlmann
elentette. Tekintve, hogy anyanyelve német
ik, közzétételük elsősorban azt a célt szol-
is számára is hozzáférhetővé váljék, de az is
r többszöröse a magyarnak, mint például a
nincs magyar változata.)
k 100. évfordulója alkalmából két tudomá-
mann életével és munkásságával foglalkozó
zóta nyomtatásban is megjelentek az Ars
esti Műszaki Egyetem 15 év tudományos
közli a Henszlmannról szóló eddigi iroda-
jes bibliográfiáját is.

ERDEI FERENC SÍREMLÉKÉNEK AVATÁSA

Kedves Kolléganők!
Kedves Kollégák!

Immáron 10 esztendeje, hogy ragyogó tehetségű kollégánk, **Erdei Ferenc** Ybl-díjas építész nincs közöttünk. Az invenciózus építész, a minden újra fogékony, a minden irányba nyitott kolléga, a derűs, a humánus, a szerető ember máig hiányzik mindazoknak, akik ismerhették, akik együtt dolgozhattak vele, akiket megtisztelt bartásságával.

Örömmel tájékoztatjuk a kollégákat, hogy H. Nándori Klára építész terve alapján, az OMvH költségén elkészült Erdei Ferenc síremléke. Avatására

1996. december 3-án, Ferenc napján

15.00-kor

kerül sor a

Farkasréti temetőben.

Kérjük, hogy a síremlék avatásán minél többen vegyünk részt, közösen emlékezve elhunyt barátunkra, munkatársunkra.

Találkozás: 13.45 perckor a temető bejáratánál.

Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ

ERDEI Ferenc epitem

Erdei Ferenc építész

yam, 44. szám Új MAGYARORSZÁG 1994. február 22., kedd

HIRDETÉS

lhívás

edési Kft. megbízásából
váron a helyi
és 280 típusú autóbusz
zemre

dokumentációját,
get,
t.
i igazgatója,

gjelenéstől számított
kező címre:
di u. 180.

nyzata
irdet
a és étterem

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS a kiadók részére

az „Emberi Erőforrások Fejlesztése Ifjúsági Szakképzési" világbanki alprojekt keretében fejlesztett kerettantervek alapján készítendő közismereti

TANKÖNYVEKRE

1. A tankönyvek a középiskolák I–II. osztályára szólnak. Mind a kerettantervek, mind a tankönyvek estében kívánatos, hogy azokat ne kizárólagosan a szakközépiskolákban, hanem bármely középiskolában lehessen használni.

2. A pályázat a következő tantárgyak tankönyveire terjed ki: anyanyelv, irodalom, fizika, kémia, földrajz, biológia. Minden anyagból a tankönyv tervezete és a kijelölt mintafejezet készítendő el. Részletes pályázati útmutató a Művelődési és Közoktatási Minisztérium III. emeletén vehető át, a 309-es szobában.

3. A pályázat beadásának határideje: **1994. április 15.**
A pályázatokat a pályázati anyag átvételének helyén lehet személyesen benyújtani, vagy ugyanide postai úton eljuttatni.

4. Az értékelést a Világbanki Közismereti Tankönyvbizottság végzi

IV. évfolyam, 44. szám Új MAGYARORSZÁG 1994. február 2

HAGYOMÁNY

A műépítész öröksége

Ha valakinek emléke oly eleven még közel egy évtizeddel halála után is, hogy barátai emlékkiállítást rendeznek számára, az bizony sokat sejtet emberségéből. Ha a barátok egyben kollégák is, s a kiállítás az életművét tárja elénk – ráadásul egykori munkahelyén –, akkor joggal valószínűsíthetjük: azon ritka és szerencsés emberek egyikéről van szó, aki számára a munka elhivatottság volt, s a munkahely az önmegvalósítás helyszíne.

Ha nem is voltam vele személyes ismeretségben életemben, különös érzések és gondolatok ébredtek bennem, mikor végignéztem a budai várnegyedben lévő műemléki hivatali épület, Erdei Ferenc tervezte aulájában az Erdei Ferenc-életműkiállítást. Közben a falakon kinagyított fotók láthatók, rövid magyarázatokkal. A fényképeken műemlékek, az ország legbecsesebb kincsei közül valók. Árpád-kori és valamivel későbbi templomok (Váraszó, Nagybörzsöny, kiszombori rotunda, Felsőörs, Feldebrő, miskolci Avasi református templom), várak-várromok (Szerencs, Szigetvár, Tata, Várgesztes, Kisnána) és kastélyok (Pácin, Zsennye), de lehetne még folytatni a felsorolást. Egytől egyig az Ybl-díjas építész „keze nyomát" viselik magukon.

Mi, a nem építész emberek, többnyire csak együtt élünk az épületekkel, használjuk, gyönyörködünk bennük, olykor boszszankodunk miattuk, de csak ritkán értesülünk róla, kinek is a műve, ki tervezte? Nincs rajtuk név, aláírás, mint a festményeken, újságcikkeken vagy számítógépprogramokon, pedig ha valami, akkor az építészet szellemi termék, mely mögött egy konkrét személyiség áll. Ez az álszerénység az oka annak is, hogy bár a képekről a feltámasztott műemlékek mint közeli ismerősök, kedves emlékek köszöntek vissza, újjávagy átépítésük szellemi atyjáról eddig – legalábbis én – mit sem tudtam. Pedig a mérnök életét tette a műemlékvédelemre fel, s pályakezdésétől (1957) egészen haláláig (1985) az állami műemlékvédelem szolgálatában állt.

Az építésznek, ha üres telekre épít, nyilván sokkal nagyobb a mozgástere, mint mikor egy meglévő, gyakran évszázados építmény rekonstrukcióját kell megálmodnia. Ilyenkor az adott építészeti stílushoz, műemléki szempontokhoz és az újrahasznosítás követelményeihez egyaránt alkalmazkodnia kell. A legnagyobb konfliktus pedig abban van, hogy a műemléki feltárás során gyakran kiderül, az épületet az évszázadok során többször átalakították, mindig az aktuális korstílus szellemében. Hogyan induljon el egy műépítész, ha például egy barokk homlokzat korábbi, befalazott gótikus ablakokat rejt magában? A helyreállításkor az épület melyik arcát részesítse előnyben, s melyiket pusztítsa el? Erdei Ferenc az ilyen esetben (Székesfehérvár, Oskola u. 6. lakóház, XIV. sz.) a sokat dicsért magyar gyakorlatnak megfelelően egy kevert, mindkét korstílust bemutató változatot tervezett. Újabb problémát jelent, ha az épület állapota kiegészítést vagy a további hasznosítás érdekében hozzáépítést igényel. A kiegészítésre Itáliában gyakran megfigyelhető gyakorlat, a korabelivel megegyező állapotra hozatal. Az eredmény látványos, szépségével turistacsalogató, viszont nem tudni, mi a hiteles eredeti és mi a mai utánzat a műemléken (hacsak nincs színeltéréssel jelezve). A hozzáépítéseket Erdei Ferenc gyakran – a korhangulattal megegyezően – konstruktivista felfogásban, a 60–70-es évek modorában végezte el (OMVH-székház, csácsbozsoki templom). E sajátos eklektika optimális mivolta, esztétikája ma már vitatéma, mégis egyfajta alternatívát jelent. A kiegészítéseket nagyon szerencsés módon rendszerint az eredetihez való hűséggel tervezte meg, és ha korlátozott volt az újjáépítés, akkor megfelelő építészeti elemekkel gondoskodott az egykori, ma már nem létező falak továbbképzelhetőségéről (alcsúti alkotóház, feldebrői templom). Nagy és elismert mestere volt a templomok liturgikus belterei kialakításának. A '70-es években csaknem 30 ilyen terve valósul meg (kalocsai székesegyház, egri ciszterci templom, szigetvári plébániatemplom stb.)

Munkáit mértéktartás és elmélyült átgondoltság jellemzik, és az építészettörténet magas fokú ismeretéről árulkodnak. Noha az építészek többsége manapság inkognitóban marad, csak munkáit hagyja örökül az utókor számára, az idő előtt elhunyt Erdei Ferenc életműve vitathatatlanul mérföldkő a magyar műemlékek védelmének történetében.

Bertók László Attila

PhD értekezés tézisei

Erdei Gyöngyi

Budapest a művészetben – polgári műgyűjtés és mecenatúra 1873-1933

Budapest, 2001.

Erdei Gyöngyi

I. Az értekezés célkitűzései és tudományos előzményei

„A magyar kultúrában Budapest szerepe...nagyobb, mint Berliné a németben, Rómáé az olaszban. Olyan, mint Párisé a francia szellem termékei közepette.[*]*"*

(Lengyel Géza)

Az idézet a Nyugat művészeti kritikusának tollából 1910-ben megjelent, „programadó" cikk részlete. Megjelenése idején már folyik a főváros önálló – mindmáig példátlan arányú – szociális és kulturális beruházás-sorozatának megvalósítása, amelynek kezdeményezője, „lelke", mozgatója, Bárczy István polgármester volt.

A XX. század első két évtizedében jutott csúcspontra az a művelődés- és művészetpolitika, amelynek kezdetei Budapest egyesítésének időszakára nyúlnak vissza. A kiegyezést követő évtizedekben Budapest lakosságának száma korábban elképzelhetetlen ütemben gyarapodott, 280 ezerről a századfordulóra meghaladta a 733 ezer főt. Ez az ütem a korabeli Európában is kiemelkedő volt, s 1900-ra Budapest – az európai nagyvárosok sorában korábban elfoglalt 17. helyről – a 8. helyre került, megelőzve Varsót, Madridot és Rómát. A né-

[*] Lengyel Géza: A nagyváros művészete. Budapest művészeti politikájáról (In: Népművelés, 1910. évf. 458. lap)

pességszám emelkedését csak megkésetten követte az urbanizáció folyamata.

A városnak „rövid néhány évtized alatt kellett megalkotnia mindazokat a közműveket és intézményeket, amelyeket egy nagyvárostól joggal megkövetelnek ... tekintetbe kell venni, ... mi volt fővárosunk 35 év előtt és mi ma? Micsoda áldozatokat kívánt tőlünk ez a 35 év, hogy provinciális városból igazi fővárost és nagyvárost teremtsünk."**

Ezek a sorok is illusztrálják, hogy a XIX. század utolsó harmadában lezajlott gyors ütemű gazdasági növekedés eredményei leglátványosabban Budapesten jelentkeztek. Az iparosodással, s a modernizáció felgyorsulásával párhuzamosan a századelőn már közel 800 ezres lélekszámú – világvárosias külsőt öltött – főváros társadalmi szerkezete is gyökeresen átalakult. Itt jött létre az a szűkkörű – de jelentékeny társadalmi súlyú – művelt polgári réteg, amelynek európai horizontja és anyagi ereje révén Budapest ekkorra az ország kulturális és művészeti központjává válhatott.

E dióhéjban felvázolt kép adja az alapját és a hátterét annak a széleskörű tevékenységnek, amelyet a város élén álló liberális elit a rohamosan növekvő lakosság művelődése, kulturális szintjének emelése, s – témánkhoz közelítve – a

** Előterjesztés a főváros háztartásának rendezése érdekében a kormányhoz intézendő felterjesztés tárgyában. (In: Fővárosi Közlöny, 1906. október 9. 1381. lap)

művészetek és a művészek támogatása érdekében a vizsgált korszak nagyobbik felében kifejtett.

A felfutó trendet jól tükrözi a főváros művészetpolitikája is, amely – az 1870-es évek kisléptékű kezdeményezéseitől kiindulva – egyre nagyobb teret és anyagi erőt nyújt a mecenatúra számára. A századelőtől kezdődően a várospolitikában kitüntetett helyet kapott a művészetpártolás, amelyet az éves költségvetések növekvő számsorai is bizonyítanak. Az 1909-ben beindult – többszáz millió koronás – beruházási program azonban addig elképzelhetetlen lehetőségeket nyitott meg a mecenatúra kiterjesztése felé.

E szerteágazó tevékenység eredményeként az 1910-es évek elejére a városvezető polgári elit által irányított mecenatúra a budapesti művészeti élet alapvető tényezőjévé vált.

Az I. világháborút követő periódusban az ország s a főváros helyzete is gyökeresen megváltozott. A háború idején a városvezetésnek még volt bizonyos – bár lényegesen lecsökkent – mozgástere a művészeti mecenatúrában, az 1918 után elmélyült gazdasági válság viszonyai között azonban a művészetpártolás szinte jelképessé vált.

Ezzel párhuzamosan távoztak a főváros vezetéséből a korábban meghatározó személyiségek, az ekkor élre került új hivatalnoki gárda pedig szakított a liberális elődök politikájával, s a művészetpártolást is új alapokra helyezte.

A disszertáció három – jól körülhatárolt – korszakra tagolódik. Az első 1873-tól a millenniumig –, a második 1896-tól az I. világháború végéig terjed, míg a harmadik 1918-tól 1933-ig ível.

A vizsgált téma a kevéssé feltárt tudományterületek közé tartozik. A magyar művészettörténészek, illetve művészeti írók már a XX. század kezdetétől foglalkoztak a művészetpártolás témakörével, de figyelmük – érthetően – főként a korábbi, illetve keletkező magángyűjtemények felé fordult. Ezek száma a polgári réteg gyarapodásával párhuzamosan az 1880-as évektől lassan, majd a századelőtől egyre gyorsabban nőtt.

A műgyűjtés történetének feldolgozásában kiemelkedő Entz Géza tevékenysége, korszakunkra vonatkozóan pedig igen fontosak Sinkó Katalin tanulmányai***, aki jelentékenyen hozzájárult a magánmecenatúra nagyszámú, szétszórt forrásanyagának megismertetéséhez. Jelentősek Mrávik László adatgazdag tanulmányai, s különösen értékes a magángyűjtemények forrásanyagáról összeállított, illusztrált kötete.

*** Témánk szempontjából a legfontosabb: „A művészi siker anatómiája 1840-1900" című munkája (In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultúsz, műpártolás Magyarországon a XIX. században. Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1995/1. Szerk.: Imre Györgyi.)

A főváros művészeti életének – a vizsgált korszakra vonatkozóan – jelentékeny irodalma van. Átfogóan a Budapest Története sorozat IV. (Vörös Károly szerkesztette) kötetében közölt – általa írott – rövid tanulmány tárgyalja a témakört, míg az V. (Horváth Miklós által szerkesztett) kötetben Lackó Miklós tanulmánya foglalkozik a művelődés és a művészet kérdéseivel, az önálló fővárosi művészetpolitikát azonban éppen csak érinti.

A művészettörténeti irodalomból a Magyar Művészet kötetei (Németh Lajos, illetve Kontha Sándor szerkesztésében) foglalkoznak témánkkal. Az 1890 és 1918 közötti időszakot tárgyaló kötetben csak egy-egy témához kapcsolódóan merül fel a fővárosi műpártolás, míg a másik, az 1919-től 1945-ig terjedő periódust átfogó kötetben két szerző is foglalkozik a fővárosi műpártolás történetével: Tóth Antal és Bodnár Éva. Elsőként adnak – bár vázlatos, de korszerű szemléletű – képet e témakörről.

Általánosságban szerepel a főváros kulturális és művészeti élete a tízkötetes „Magyarország története" című sorozatban is, de az önálló fővárosi művészetpolitika csak utalásszerűen kap teret.

A korszak fővárosi eseménytörténete szempontjából rendkívül fontos forrás Harrer Ferenc könyve (Egy magyar polgár élete I. Budapest, 1968.). A feldolgozások közül igen informatív Sipos András kötete (Várospolitika és városigaz-

gatás Budapesten 1890-1914. Budapest, 1996.) és a Bácskai Vera-Gyáni Gábor-Kubinyi András által írott („Budapest Története..." Budapest, 2000.) kötet.

A művészettörténeti irodalomból alapvetőek Lyka Károly áttekintő munkái – a korszak festészeti és szobrászati életével foglalkozó könyvek –, s külön is kiemelném a „Közönség és művészet a századvégen" (Budapest, 1947.) című kötetét, amely számos kortörténeti érdekességet tartalmaz. Leírásai – a kortárs szerepből adódóan – frissek és elevenek, s kiterjedt szakmai és emberi kapcsolatrendszere révén nagyon sok értékes háttérinformációt nyújt.

Budapest építészetével összefüggésben fontosak Siklóssy László és Merényi Ferenc kötetei, a XIX. századdal foglalkozó művészettörténeti munkák közül pedig kiemelném a Zádor Anna szerkesztésében kiadott („A historizmus művészete Magyarországon" Bp. 1993.) kötetet, amelyből igen fontosak voltak számunkra Komarik Dénes, Sinkó Katalin, Bernáth Mária és Szabó Júlia tanulmányai.

II. A források feltárása, a feldolgozás módszerei

Az egyes korszakok áttekintése során arra törekedtem, hogy a különböző kezdeményezések és műtárgy-vásárlások elemzésével kirajzolódjanak azok az alapvonalak, amelyek

az adott periódusra a legjellemzőbbek, s egyben a mecenatúra gyakorlóinak értékrendjét is jelzik. Ugyanakkor azt is érzékeltetni kívántam, hogyan viszonyult a különböző korszakok elitje és hivatalnoki gárdája az adott időszak uralkodó művészeti stílusához, illetve (sokszor ennek fonákjaként) mennyire voltak nyitottak az új irányzatok befogadására?

A XIX. század utolsó harmadában több olyan kezdeményezés is született, amely a vizsgált teljes időszak alatt tovább élt. Ilyen volt például a város vezetőiről készült portrésorozat, valamint a városképek készíttetése, amelyeket – bár különböző intenzitással –, később is folytattak. Az állandósult ágazatokat keletkezésüktől nyomon kísértem, és érzékeltettem állandóságukat, illetve az esetleges kisebb vagy nagyobb változásokat a különböző korszakokban.

A témakör feltáratlansága miatt a disszertáció nagyrészt eredeti – levéltári – források alapján készült. Kutatásaim mindenekelőtt a rendelkezésre álló forrásanyag feltárását célozták. A kutatás első fázisában – miután a levéltári mutatókönyvek alapján a téma iratanyagának csak töredéke volt fellelhető – a tanácsülések jegyzőkönyveit tekintettem át. Ezután következhetett az anyagok áttanulmányozása, amelynek során kb. 10 folyóméter levéltári iratot dolgoztam fel.

Emellett azonban nagy mennyiségű – az egyes korszakok során kiadott –, eredetinek tekinthető, bár különböző hitelességű egyéb forrás is rendelkezésemre állt. Már az 1880-

as évektől kezdődően – amikor a frissen megalakult Képzőművészeti Bizottság évi, majd évtizedes tevékenységéről jelentést adott ki, egészen a korszak végéig – a fővárosi hatóság önmaga biztosított publicitást műpártoló tevékenységének.

A millenniumi kiállítás fővárosi pavilonjáról megjelent katalógus éppúgy tanúskodik erről, mint a Közigazgatási és Statisztikai Évkönyvek adatsorai, a Fővárosi Almanach XX. század elején kiadott köteteinek informatív számadatai és leírásai, majd a beruházási program átfogó ismertetése Kabdebó Gyula tollából. A főváros – éppen Bárczy kezdeményezésére – 1906-tól adja ki a „Népművelés" c. színvonalas folyóiratot, amely szintén művelődés- és művészetpolitikai tevékenységük népszerűsítését szolgálja.

A beruházási programról emellett adatokat és illusztrációkat közölt a Városi Szemle, de – többek között – a „Ház", „Magyar Építőművészet", a „Magyar Iparművészet" c. folyóirat, sőt esetenként még a „Nyugat" is. Rendkívül fontos forrás a „Fővárosi Közlöny", amely témánkkal összefüggésben is szinte minden fontosabb döntésről hírt adott.

A kiadványok sorozata az I. világháborút követően szünetel, de az 1920-as évek közepétől – ha a korábbinál szerényebb mértékben is – újraindul. E korszakból kiemelkednek az átfogó ismertetések, így Liber Endre Budapest szobrairól szóló könyve, valamint a Budapest egyesítésének 50 éves

jubileuma alkalmából kiadott két könyv: Gárdonyi Albert történeti, és Thirring Gusztáv statisztikai összefoglalója.

A képzőművészeti folyóiratok ekkortájt csak elszórtan foglalkoztak a fővárosi műpártolás eredményeivel, a témáról viszonylag legtöbbet a „Magyar Művészet" közöl. A 30-as évektől néhány elemzés is napvilágot látott, amelyek közül legérdekesebbek Kállai Ernő cikkei, kritikái.

Ebbe a sorba illeszkednek végezetül a fővárosi gyűjtemény kiállításairól készült katalógusok. 1924-ben adták ki az elsőt, a Fővárosi Képtár megnyitásától kezdve azonban egyre többet jelentettek meg.

III. A disszertáció tudományos eredményei

1.) *Az első részben* a fővárosi mecenatúra 1873 és 1896 közötti történetét tekintettem át. Az intézményes mecenatúra kezdetét az 1880-ban született közgyűlési határozat jelentette. A képzőművészeti dotáció összege ettől kezdve állandó költségvetési tétellé vált, s megalakult a Képzőművészeti Bizottmány, amely a szakigazgatás tanácsadó szerve lett.

A Bizottmány kezdeményezése nyomán hamarosan megfogalmazódik a városfejlesztéssel párhuzamosan futó művészeti tervezés igénye is.

Az ekkortájt rohamos ütemben épülő nagyszabású középületek főként állami kezdeményezéssel létesültek, de a városvezető réteg egyre határozottabban törekszik (eleinte szerény keretek között) a város „szépítésére", a művészi alkotások – köztéri szobrok, kutak – gyarapítására, s a művészek támogatására. E korszakban azonban a fővárosi hatóság is növeli a középületek számát: felépítteti a városigazgatás új épületét. Az Új Városháza belső terének tervezésében már a Képzőművészeti Bizottság is szerepet kap: Lotz Károly előírásaik szerint készíti el falfestményeit.

A metropolis első igazi „bemutatkozása" a millenniumi kiállítás volt, amelynek keretében kiemelt szerepet kapott a már ekkorra létrejött önálló képzőművészeti gyűjtemény. A vállalkozás méreteit jelzik a költségvetés számadatai is, amelyek óriási ráfordításokról tanúskodnak.

Budapest fémvázas, „modern" pavilonjában nemcsak a városrendezés eredményei, a kommunális szolgáltatások példátlanul gyors bővülésének adatai, s az új építkezések összegzése tárul a látogatók elé, de a főváros mint mecénás is bemutatkozik: ez volt a fővárosi műpártolás léptékváltásának nyitánya.

Ebben a részben elemeztem a műpártolás kezdeti lépéseit, s sorra vettem azokat a kezdeményezéseket, amelyek meghatározóan hatottak a korszak művészeti életére. Nyomon követtem a hivatali intézményrendszer kialakulását, a

bizottsági struktúra változásait, vizsgáltam személyi összetételét.

2.) *Az 1896-tól az első világháború végéig terjedő korszak* – amint már korábban említettem – a leglátványosabb fejlődés időszaka a mecenatúrában is. A millenniumot követően a város irányítását nagyrészt fiatal, az „új idők" szellemi és művészeti áramlataira fogékony hivatalnoki gárda veszi át, amelynek vezéralakja Bárczy István volt.

Kezdettől érzékelhető, hogy a budapesti városvezető elit egyre nagyobb szerepet kapott a művészeti életben is. A legnagyobb, s részben szimbolikus értékű állami létesítmények építése idején – mint az Opera, az Országház, a Kúria – a főváros is nagyszámú alkotást kezdeményez, s több kiemelt jelentőségű pályázat lebonyolítását vállalja magára. E folyamat építészeti stílusváltással is együtt járt.

Ebben a részben először végigkísértem a pályázatok lebonyolítását, áttekintettem – viharos eseménytörténetük mellett – a kialakított döntési mechanizmust, s a háttérben meghúzódó személyes (részben politikai) vonatkozásokat, hatásokat. A Kossuth-síremlék, majd a Kossuth-szobor, s a soha meg nem valósult Szabadságharc-szobor illeszkedik e sorozatba. Ezeket a témákat részben már tárgyalta a művészettörténeti irodalom, de egységes szempontok szerinti elemzésükre csak most került sor.

Az iratanyagok alapján kibontakozott a fővárosi hatóság művészetpolitikájának gyakorlata, s lehetővé vált a bizottságok, szakértők, s a hivatalnokok tevékenységének jellemzése is.

1906-tól folyamatosan nőtt a képzőművészeti dotáció összege, hogy az 1909-ben indult beruházási program megvalósítása során elérje a tetőpontot.

A bérházak és a 36 önálló iskolaépület megvalósításán a korszak legkiválóbb építészei dolgoztak, míg az épületeket díszítő szobrok, freskók, üvegmozaikok elkészítése, a belső terek kialakítása, s a berendezés munkálatai annyi művész és tervező közreműködését igényelték, hogy a kortársak nem véletlenül nevezték el Bárczyt „podesztának" – a reneszánsz városállamok mecénás irányítóinak mintájára.

Bárczy a fővárosi szakigazgatás struktúráját is átalakítja. Célja kettős: közvetlenül kívánja irányítani a beruházási program munkálatait, s ugyanakkor a kor és a lakosság igényeit jobban és hatékonyabban szolgáló apparátust – modern kifejezéssel: „agytrösztöt" – hoz létre. Az új hivatalnoki gárda tagja Wildner Ödön mellett Márffy Ödön, később Fülep Lajos, de más-más területen Harrer Ferenc, Weszely Ödön és Szabó Ervin is szerepet kap.

A mecenatúrában kiemelt hely illeti meg a képzőművészeti gyűjteményt, amelyet a főváros vezetői nagy gonddal és igen komoly anyagi ráfordítással fejlesztettek. Ezzel össze-

függésben kirajzolódik a gyűjteményt formáló vezető elit ízlésvilága is. 1910 körül megnőtt az új, modern irányzatok iránti fogékonyság, s egyre nagyobb arányban vásárolták a kortárs művészek alkotásait. A gyűjtemény elhelyezésére számos kezdeményezés született – főként Bárczy szorgalmazására –, a képtár és a könyvtár számára a Kálvin térre megálmodott (Lajta Béla tervezte) fényes és modern palota azonban a háború miatt már nem épülhetett fel.

A századelőn világvárossá vált Budapest művészetpolitikája e korszakban kiemelkedő mintának tekinthető. E – Bárczy nevével fémjelzett – politikának a támogatások sokszínűsége, a szinte pazarló bőkezűség az alapvonásai, s a megvalósult alkotások és kezdeményezések az utókor csodálatára is érdemesek.

E korszak intézményi mecenatúrájának kutatására és folyamatainak elemzésére – az irányítás rendszerétől kiindulva az egyes területek és alkotások értékelő áttekintésén át a díjak és ösztöndíjak sorozatáig – ezúttal először került sor.

3.) *Az 1918-al induló korszak* kezdetén a művészetpártolás visszaszorult. A forradalmak idején a politikai tevékenység vált dominánssá a Városháza életében, azt követően pedig a súlyos gazdasági és politikai válság „némította el a múzsákat".

Bárczy már 1919 januárjában lemondásra kényszerül, a forradalmakat követően pedig a főváros élére került kor-

mánybiztos irányításával 1919-20 folyamán teljes „őrségváltás" zajlik le a Városházán, s ekkor először – ideológiai és „faji" alapon.

A világnézet, illetve a politika az 1880-as évektől csak az értékválasztásokban – áttételesen – lehetett jelen a fővárosi művészetpolitikában. A mecenatúra – a „görögtüzes" millenniumi ünnepségeket követően – egyre gazdagabb és változatosabb lett, s Budapest világvárossá válásával önálló arculatot kapott. 1920-tól kezdve azonban a művészeti beszerzések és vásárlások sok esetben közvetlen politikai szándékot tükröznek. A hivatalnokok cseréjével egyidejűleg menesztették a képzőművészeti szakértőket is – köztük Márffy Ödönt –, s helyükre újak kerültek.

A „nagypolitika" hatása csak az 1920-as évek második felében csökken, ahogyan az irányításba ekkor került tapasztalatlan hivatalnokokat lassan ismét szakemberek váltják fel, s a független szakértők is nagyobb szerephez jutnak.

Születtek azonban ekkortájt olyan kezdeményezések is, amelyek a fővárosi mecenatúra eredeti célkitűzéseihez közelítettek: a tanács – a beszűkült anyagi lehetőségek ellenére – határozatot fogadott el, amely szerint kisebb szobrokkal fogják díszíteni a tereket, parkokat, s erre a költségvetésben külön keretet biztosítottak.

A jelentős értéket képviselő képzőművészeti gyűjtemény nagy része még ekkor is hivatali szobákban nyert elhelyezést,

s a tárgyakról pontos nyilvántartás sem készült. Ekkor kezdték meg a műtárgyak leltárának elkészítését, s 1924-ben a gyűjtemény végre a nagyközönség elé kerülhetett. Az első kiállításra a főváros egyesítésének 50. évfordulója nyújtott alkalmat.

A Műcsarnokban rendezett tárlat nagy érdeklődést keltett, s egyben arra is fény derült, milyen jelentős szerepet vállalt a korábbi városvezető elit a századelő avantgárd irányzatainak elismertetésében. A gyűjtemény jellegéből és méreteiből természetesen adódott a következtetés, hogy a főváros biztosítson végre önálló épületet a gyűjtemény számára, s ne hivatali szobák falain tárolja az értékes alkotásokat. Erre azonban csak később kerülhetett sor.

1925-től a művészeti szakigazgatás vezetője Liber Endre lett. Liber a Városháza régi hivatalnoki gárdájához tartozott, s több szálon is kapcsolódott a liberális elődökhöz, akiknek befolyását felerősítette az 1925-ben tartott fővárosi választás. Bár a vezető szerepet – a kormány ellenintézkedései miatt – nem vehették át, részvételükkel a fővárosi politika kiegyensúlyozottabbá vált, s ez területünket is érintette. Az új képviselők helyet foglalhattak a bizottságokban: ettől kezdve képzőművészeti szakbizottság munkájában Bárczy István, Wildner Ödön és Feleky Géza is részt vett.

1926-tól kedvezőbbé válnak a gazdasági feltételek, s fokról fokra fellendül a műpártolói tevékenység, miközben belső

struktúrája is átalakul. Az új rendszer ekkorra politikailag is stabilizálódik. A háborút és a forradalmakat kísérő, majd nyomukban felerősödő feszült, kiélezett hangulatot nyugodtabb atmoszféra váltja fel. Ez a művészetpolitikára is hat.

Az előző korszakhoz viszonyítva a fővárosi művészetpolitika jellege mégis megváltozott. A háborút követő első évtizedben a magyar művészet új irányt vett, s elfordult a századelő progresszív törekvéseitől. E sokfelé ágazó témakör okait itt csak érinthetjük. A legfontosabb talán, hogy az irányzat képviselői nagyrészt emigrációba szorultak, de az itthon maradottak számára is nyilvánvaló lett: a befogadó közeg gyökeresen megváltozott. A régóta áhított – s immáron elnyert – függetlenséghez katasztrofális gazdasági feltételek társultak, amelyek egyben a művészetet befogadók körének nagymérvű beszűkülését is eredményezték. A korábbi középosztály egy részének lába alól kicsúszott a talaj – a reménytelenség egy kor életérzésévé vált.

A Magyarországon maradt művészek többsége – lezárva a múltat – új utakat keresett. S itt nem pusztán a közismert tényre – a historizáló tendenciák újjáéledésére – gondolunk, hanem a művészek jelentős részének az új viszonyok között megváltozott formavilágára.

A bizottságok rendszere és összetétele többször is változott a korszak során. Az 1930-as évek elején „Művészeti Szaktanácsadó Testület"-et hoztak létre, amelynek összeté-

tele szintén az immáron kiegyensúlyozottabb művészetpolitikára utal. A Testület elnöke a polgármester, tagjai pedig fővárosi képviselők és művészek – illetve művészeti szakemberek – voltak: Csók István, Glatz Oszkár és Nádler Róbert mellett Pásztor János, Telcs Ede, Györgyi Dénes, valamint Petrovics Elek, Végh Gyula és Lyka Károly kapott lehetőséget – elvben – a fővárosi műpártolás és műgyűjtés irányának kijelölésére, a művészetpolitika befolyásolására.

E testület minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a Fővárosi Képtár végre valósággá váljék. Ezt a megalakulás időpontja is valószínűsíti.

A megvalósuláshoz vezető döntő lépés a Károlyi palota kulturális, ill. muzeális célra történő megvásárlása volt.

A Fővárosi Képtár 1933 októberében nyílt meg, igazgatásával a törvényhatósági tanács Csánky Dénest bízta meg.

Összességében elmondható, hogy a két háború közötti időszakban – a mecenatúrát tekintve is – a konzervatív szemlélet volt a jellemző, ami részben a „korszellemből" következett, de nem jelentéktelen mértékben abból is, hogy az új művészeti tanácsadók szemlélete – főként e periódus elején – más vágányokon haladt, mint elődeiké.

A mecenatúra át- meg átitatódott politikával, sokszor a kettő el sem választható. A művészetpolitika sajátos dinamikát kapott: a szakmai szempontokat képviselő tisztviselők és bizottsági tagok állásfoglalásait sokszor aktuálpolitikai dön-

tések módosították vagy szorították háttérbe. A főváros vezetőit állandó „bizonyítási kényszer" tartotta fogva, szabadulni kívántak a „bűnös Budapest" stigmától, s ez növelte az „áldozatkészséget" és fokozta az államtól való függőséget is. A szorosabb állami irányítás a módosított fővárosi törvény révén – az 1940-es évek felé közeledve – lassan meg is valósult.

A mecenatúra – e sokféle kötöttség szorításában is – igen kiterjedt volt, és a folyamatos gazdasági válsághelyzet ellenére nagy összegeket kapott a költségvetésből.

Az 1930-as évektől Magyarországon is kibontakozó új avantgárd törekvéseket ellenben a fővárosi mecenatúra irányítói nagyon kevéssé támogatták.

Összességében mégis elmondható, hogy az értékőrzéssel, a képzőművészeti gyűjtemény fejlesztésével s az új képtár létrehozásával a főváros „közönségének" figyelmét a képzőművészeti kultúra értékeire irányították, s jelentős az a szerep is, amelyet a művészek támogatásában – e számukra mostoha korban – betöltöttek.

Budapest törvényhatóságának e hosszú történeti korszak során betöltött mecénási szerepe és ehhez kapcsolódó szerteágazó tevékenysége eddig nagyrészt feldolgozatlan volt. Születtek a témakör egy-egy kiemelkedő részével összefüggésben tanulmányok, de teljeskörű elemzésre és a forrásanyag átfogó feldolgozására most először került sor.

A disszertáció nem szorítkozik ismertetésre, hanem egy komplex rendszer elemeiként mutatja be az egymást követő kezdeményezéseket és az azokat előkészítő döntési folyamatokat.

A szemléleti és értékpreferenciák változásainak vizsgálata – úgy vélem – új elemmel gazdagítja a fővárosi mecenatúráról alkotott képet, s emellett több szempontból is hasznosítható információkkal szolgál.

Fontosnak tekintettem a mecenatúra történeti és politikai hátterének feltárását is, hiszen az intézményes műpártolás hivatali útjait „kísérve" mintegy „belülről" láthatók a döntéshozók szándékai, mozgatórugóik, s emellett felmérhetővé válik a mozgástér is, amely tevékenységüket behatárolta. Ilymódon a mecenatúra „száraz" tényei elevenné, emberi léptékűvé válnak, és sok – rejtett – összefüggésre is fény derül.

IV. Az értekezés témájával összefüggő publikációk

Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből – Budapest művelődéspolitikája a századelőn

Budapest, 1991.(Monográfia)

A fővárosi mecenatúra a századelőn

(In: Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Budapest, 1994. 179-184. lap)

A mintaadó polgármester – Bárczy István beruházási programja

(In: Budapesti Negyed 1995. /III./ évf. 3. szám. 97-116. lap)

A fővárosi műpártolás története 1873-1918

I. rész: Kor és szépségeszmény – A fővárosi mecenatúra első évtizedei

II. rész: Művészet és műpártolás. A főváros képzőművészeti gyűjtőtevékenysége /1901-1918/

(In: "Tanulmányok Budapest Múltjából", XXVIII. kötet, Budapest, 1999. 159-207. lap)

Mozaikok a budapesti mecenatúra fénykorából 1901-1918

(Budapesti Negyed 2001. /IX./ évf. 2-3. szám, 93-118. lap)

ERDEI Zoltán
91 1. 63

Új Művészet

Új Művészet

Aranysárgán izzott a fény a teremben. A színehágyott bordó drapériák aléltan csüngtek alá valahonnan a mennyezetről, a verejtékező emberek arcáról leolvadt az utolsó reménysugár is.

— A tárgyalást bezárom! — nézett le elnöki emelvényéről a bíró, és tekintete elsuhant a vádlott felett, aki göcsösen kapaszkodott nadia karfájába.

— Öt esztendő...! — suttogta maga elé — Öt esztendő, amiért nem hagytam magam agyonveretni... A támadók meg ártatlanok!

Tekintete a védőügyvédjét kereste. Úristen! Hát nincs igazság?! De annak az arca még az övénél is gyászosabb volt.

A terem pillanatok alatt kiürült. Szinte pánikszerűen. Az ügyvéd lépett ki utolsónak a folyosóra. Negyven esztendőt töltött ezekben a termekben, folyosókon, de még soha ilyen megalázottnak nem érezte magát. Egy pillanatra felrémlett előtte az elnök mindvégig cinikus mosolya, és a hangjában bujkáló alantas indulat... Hová züllöttünk, te Jóisten! Hová züllöttünk! Szaladt át agyán egy utolsó távirat. Aztán semmi. Csupán furcsa lebegés ég és föld, élet és halál között.

A kórházi ágyon tért magához.

— Most már minden rendben van... — hajolt föléje barátja, a főorvos — Meg fogsz gyógyulni. De hadd a fiatalokra ezeket a politikai pereket. Ők még bírják. Vannak tartalékaik, neked már nincsenek.

Néhány nap múlva kimehetett az ebédlőbe. Tökéletesen egészségesnek érezte magát. Megjött az étvágya, és anekdotákat mesélt asztaltársainak.

Vasárnap volt. Reggelinél ültek. Az augusztusi forróság még nem tört be a terembe. A járóbetegek felvillanyozva mesélték egymásnak, hogy kinek a látogatását várják délutánra. Akkor lépett be az ebédlőbe kezében injekciósüvel és alkoholos vattával egy fiatal, csinos és elegáns asszisztensnő. Az ügyvédet kereste. Csak nehezen tudta kiformálni szájában a

Erőss Attila

Insulin

neki idegen vezetéknevet.

— Tessék! Én vagyok! — nézett fel rá kissé meglepetten az ügyvéd.

— Miért nem várta meg a kórteremben az injekciót?

— Miféle injekciót, aranyom?!

— Insulint, uram!

— De hiszen én nem vagyok cukorbeteg...?! A vérnyomásom... Az idegeim...

Az ebédlő elcsendesedett. Mindenki őket figyelte.

— Ezt az orvos dönti el, kérem, és nem a beteg! Ki van írva injekcióra! Én csupán a parancsot teljesítem!

Az ügyvéd kínosan mosolygott.

— Hát persze! Persze! De gondolom, nem ártana még egyszer megnézni, hogy voltaképpen mi van beírva a kórlapomra. És ... különben is, most reggelizünk. Majd a kórteremben aranyom. Ha megengedi.

Az asszisztensnő szó nélkül távozott.

Újból zörögtek a kanalak, villák, szinte vidám lett a hangulat.

— Ki ez a hölgy? — kérdezte az ügyvéd a mellette ülő férfitől. — Eddig még sohasem láttam...

— Nyaralni volt a görög tengerparton... Egy magasrangú tiszt felesége...

Az ügyvéd homlokán árnyék suhant át. Nem sokat értett az orvostudományhoz, de annyit mégis, hogy egy indokolatlanul beadott insulin injekció... Igen. Olvasott erről... Határozottan emlékszik.

— Hol dolgozik a hölgy férje? — és majdhogy belebújt a tányérjába.

Szomszédja csak késöre válaszolt, s akkor is halkan.

— Gondolhatja... — és kiitta a teáját.

— Értem...

Többet egyetlen szót sem szólt.

Még aznap megszökött a kórházból.

Erdei Gy. Zoltán emlékkiállítás Marosvásárhelyen

Szombaton nyitották a Kultúrpalota földszinti galériáiban. A 31 éves korában balesetben elhunyt ígéretes művész ma itthon elérhető munkáiból mutatnak be néhányat. Erdei György Zoltán barátai, pályatársai szorgalmazták ezt a kiállítást, amely a bukaresti Soros Kortárs Művészeti Központ támogatásával jöhetett létre. Az elegáns katalógus is így született. Tárlatszervező Bartha József.

Az erdőszentgyörgyi Erdei Gy. Zoltán, mint annyi kiváló alkotónk, a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban tanult, majd a kolozsvári képzőművészeti főiskolán végzett 1984-ben. Utána Dicsőszentmártonban dolgozott. Tragikusan megszakadt rövid művészi pályáját a katalógus lakonikusan így foglalja össze...

● 1974—1980 Művészeti líceum, Marosvásárhely ● 1980-1984 „Ion Andreescu" Képzőművészeti Főiskola Kolozsvár, üveg tagozat ● 1984-től a dicsőszentmártoni Vegyipari Kombinátban dolgozik ● 1989 Adrian Şerban Chirával és Bartha Józseffel együtt szervezi a „35-ös MŰHELY+Meghívottak" című kiállítást Marosvásárhelyen. A kiállítást a megnyitó előtt bezárják a helyi hatóságok. ● 1990 Dorin Călimannal és Toader Mareval közösen megalakítja a „TRAKTOR" nevű csoportot. ● 1990 november másodikán Mosonmagyaróvár /Magyarország/ mellett autóbalesetben meghal. ● 1984 Elkezdi kiállítani munkáit a megyei tárlatokon. ● 1986 Dekoratív Művészet Országos Tárlata — Bukarest, Dalles Terem ● 1987 „35-ös MŰHELY", Marosvásárhely — a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola előterében ● 1988 Fiatal Művészet kiállítása — Festőtelep-Nagybánya. ● III. Nemzetközi Miniatűr Kiállítás, Dell Bello Galéria, Toronto, Kanada ● V. Portré Biennálé — Tuzla, Jugoszlávia ● 1990 „TRAKTOR" a marosvásárhelyi görög-katolikus székesegyház előtt ● „35-ös MŰHELY". Marosvásárhely — A Képzőművészeti Szövetség kiállítótermében ● 1991 „TRAKTOR" polgármesteri hivatal, Ronchin, Franciaország.

A január 14-iki megnyitón Erdei alkotói világáról, hagyatékáról Liviana Dan szebeni műkritikus és Ungvári Zrínyi Imre filózófiatanár beszélt.

A Múzsában a Brukenthal Múzeum munkatársának katalógus szövegét közöljük.

„Csak egy estét festett"

volt a levegőben egy fajta érzékenység, ami egy olyan nemzedék (a 35-ös MŰHELY)
látnoki és költői érzékenységében volt fellelhető, amelynek osztotta álmait.
az ősz nosztalgikus estéin (odakint a kertben ősz volt) a szürkéről elmélkedtek és
számüzetésnek tartották az érzékenységet
mily nyomasztó ez az út, ezek a beszélgetések, mikor elég lett volna
egy palack vörösbor és két nő, egy kék meg egy lila
felkavarja és nyugtalanítja a melankólia mint lehetőség

Erdei Ildikó, textiltervezőművész

A Tavaszi Fesztivál rendezvényeinek keretében a Csák Galériában és a Csontváry teremben rendeztek kiállítást. A Csák Galériában iparművészeink egyedi alkotásait láthatjuk: Erdei Ildikó rusztikus felületű, szövött falikárpítjait és Gulanins Erzsébet hangulatos függönyeit. /említve/.

Esti Magazin

1981. III. 20. Kossuth, 18.30 /Kiné/.

Erdei Imre, ipornűvész
[Irma]

L: Kosti Eszter

Vadas József: Illúziók nélkül

Élet és Irodalom Bp. 1986. fel. 7. 12. XXX/6

Erdei Irma

Közös tárlaton vett részt Ny regyházán.

Magyar Hirlap 1980/2/10/12

Erdei Irma

közös tárlaton jelentkezett Dunaujvároson

Magyar Hirlap 1979/218/9

Erdei Irma

a müvész szerepelt a IV. ipari textilmüvészeti biennálén.

Magyar Hirlap 1979/214/6
Wagner:Müvészi-e az ipari textil?

Erdei Irma textilművész

Acsay Judit: Gyermek textilek

Kiállítás, 1983. december

Erdei Irma és Molnár Mária díjazott tapéta, padló és nyomott karton együttese

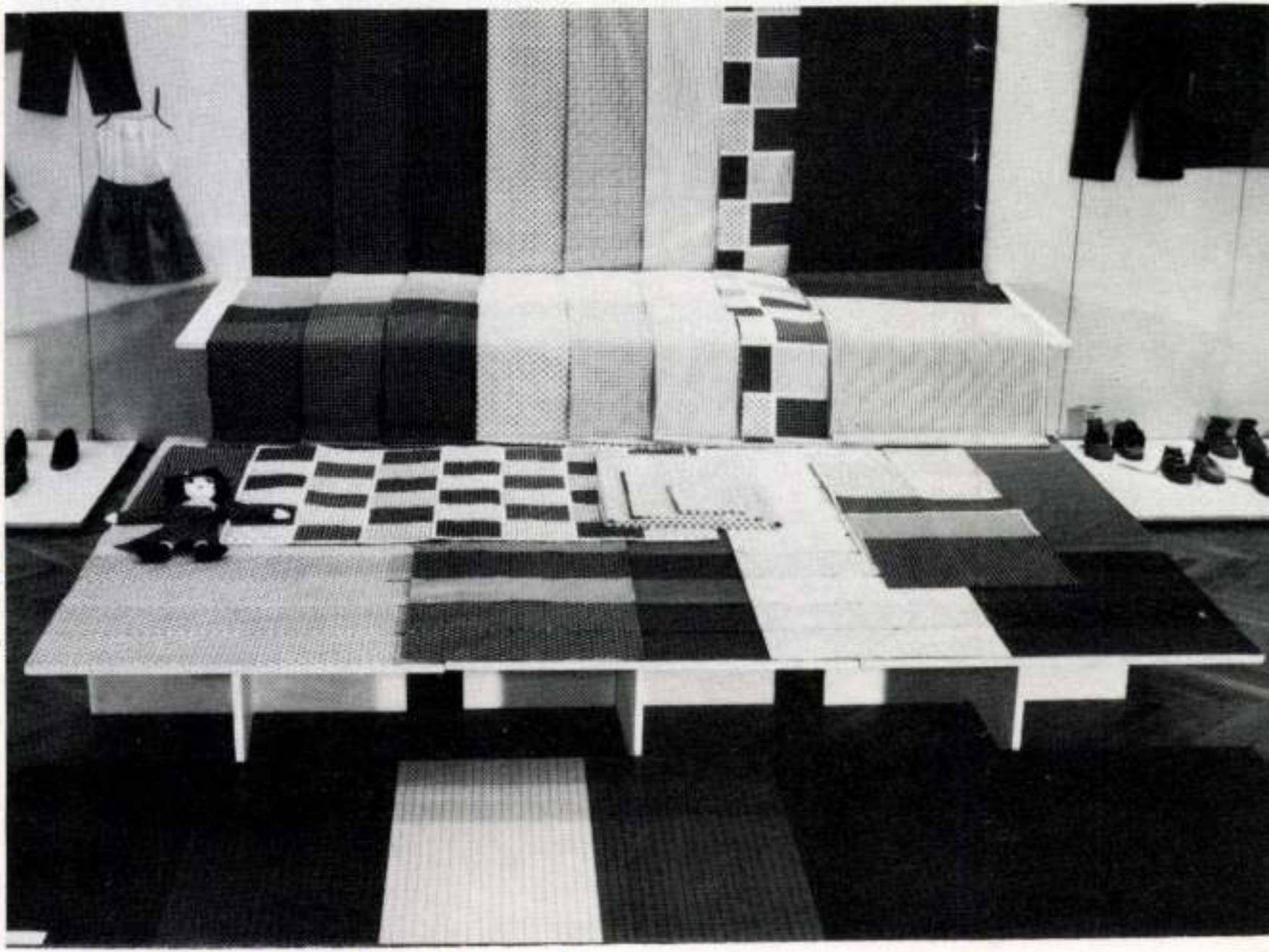

old. Művészet, 1983. dec.

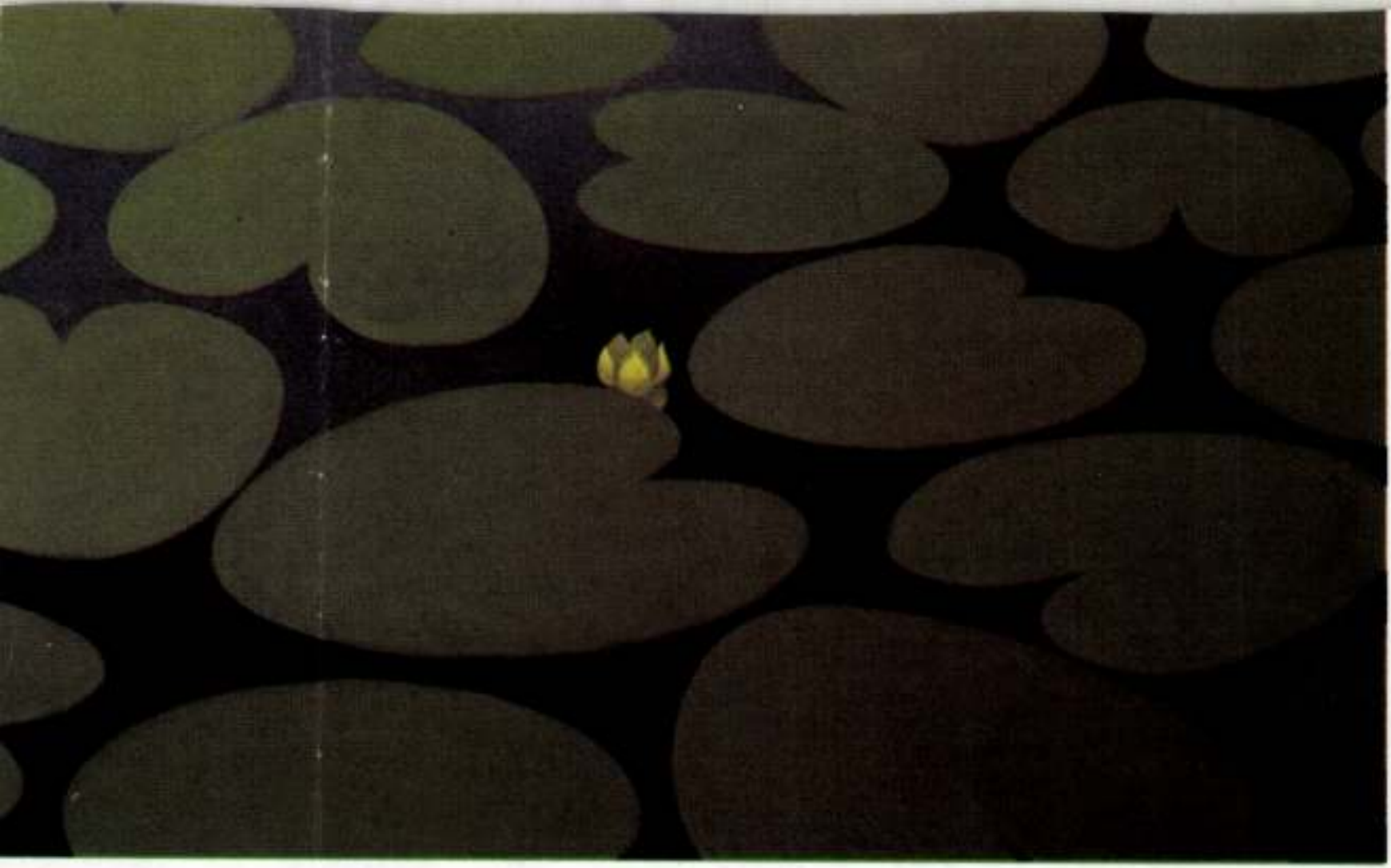

Kitekintés

Erdei Irma, újraírva

NAGY KATALIN, BUDAPEST. Olvasónk azt kérdezi: nem viccelt-e Vadas József, amikor **Illúziók nélkül** című írásában (Élet és Irodalom, február 7.) Herrer—Y. M. Caesar belsőépítészről tett említést. A válaszunk: nem. A magyar művész családja spanyol származású; nagyapja annak idején azért jött Nagybányára, hogy festészetet tanuljon. A nyomda ördöge azonban ugyanebben a cikkben kétszer is megviccelt bennünket. Ezúton közöljük, hogy a Textiltervek '85 kiállítója nem Erdei Imre, hanem Erdei Irma Finta József tervezőtársa pedig nem Károly, hanem Király József belsőépítész.

—: Szerkesztői üzenetek

2.

Élet és Irodalom Bp. 1986. febr. 14. XXX/7

Erdei Irma

Kóródi Gabriella az angyalföldi József Attila Művelődési Házban március 10.-ig,
Kelemen Károly a miskolci Molnár Béla Ifjusági Házban március 6.-ig,
Váczy J. Tamás az Ikarus Galériában március 4.-ig,
Budahelyi Tibor, Huber András és Pantl Mihály a Csepel Művek Munkásotthonában febr. 29.-ig,
Szüts Miklós a Studió Galériában febr. 24.-ig szerepel müveivel.
Czeglédi Julia, Erdei Irma, Honfi Katalin és Kelemen Katalin textiltervezők kiállitása a nyiregyházi Művelődési Központban március 2.-ig,
Antal András és Szöllősi Mária iparmüvészek kiállitása a balassagyarmati Horváth Endre Galériában február 29.-ig,
Örsi Imre naiv müvész emlékkiállitása a Karcagi Galériában febr. 24.-ig tart nyitva.

Élet és Irodalom, Bp.1980. febr. 16. XXIV.évf. 7. sz. 8. lap.

ERDEI István
Szatmárnémeti, 1951. augusztus 5.
IA Képz. Főisk. Kvár, szobrász

Banner Erdély

ából egyidőben született Mór, a-
fölismerte az emberi értékekben
, hogy Mór koránál fogva a fiatal-
juttathatta eszébe, emberileg még
csók esetének valóság-tartalmát.
tapasztalati bizonyságot akart
ól. A legenda a történteket igy
l azután, hogy a Szent-hegyről
supán két emberét véve maga mel-
an megfigyelte a testvérek vir-
után befejezték a hajnali zsol-
zatértek pihenni, csupán azok ma-
knél Szent Imre megtöbbszörözte a
va, az egyház félreesőbb szögletei-
ttak. Mikor a szent király külön

ERDEI Ivan

A kiállítást megnyitja: **Almási Tibor**
művészettörténész

A kiállítás megtekinthető:

1990. október 10-től
október 26-ig

hétfőtől péntekig 14-18 óráig

A GYŐRI VÁROSI KÖNYVTÁR
Herman Ottó u. 22. sz.

TISZTELETTEL MEGHÍVJA

Szejke Vilmos
Nyíri Zoltán
Erdei István
Lakatos Pál

erdélyi festő- és szobrászművészek
kiállításának megnyitására

1990. október 9-én, kedden 17 órára

ERDEI ISTVÁN
Yohay

HARCOSOK I.
alumínium — 19×35×18

HARCOSOK II.
alumínium — 25×30×23

HARCOSOK III.
cink — 30×24×23

HARCOSOK IV.
bronz — 38×28×27

EROICA
alumínium — 36×31×20

GYŐZELEM
alumínium — 37×15×20

MEDITÁCIÓ
alumínium — 36×9×10

117.*

KORUNK GALÉRIA

1979. MÁRCIUS

I. P. Cluj, Mun. Cluj-Napoca, 1979-6305, 500 ex.

JELENTÉST KÜLDENI — A FORMÁK NYELVÉN

Két éve, hogy Erdei István elvégezte a kolozsvári „Ion Andreescu" képzőművészeti főiskolát, ahol szobrászművészi és rajztanári oklevelet nyert. Nagybányai, középiskolai éveit ott végezte. Jelenleg Szatmáron él, tanít, és mint szobrászművész dolgozik. A főiskolai éveket mintaszerűen,

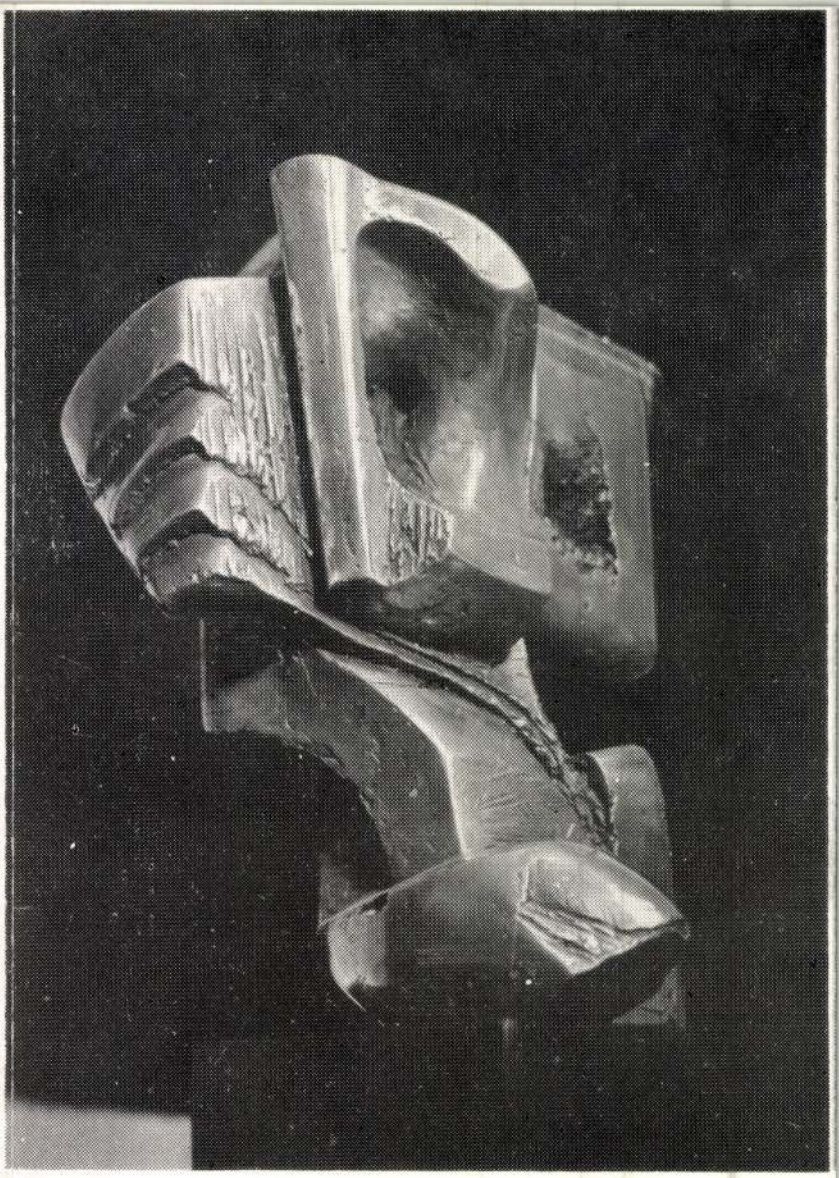

hasznosan töltötte. A szobrászat nyelvezetének alapjait a lehetőségek adta legmagasabb szinten sajátította el.

Ha egy tehetséges, érzékeny, ritka plasztikai intelligenciával és mindezekkel arányos kitartással és munkaszeretettel rendelkező ifjúban még a kellő szerénység, önismeret és tudatosság is megvan, akkor olyan eredményeket érhet el, mint Erdei István. Tudom — és ezt megnyugvással és örömmel írom le —, Erdei István is tudatában van annak, hogy amit most itt, a Korunk Galériában bemutat, nem egy művészpálya érett korszakának eredménye, hanem egy, a tehetséggel arányos kitartó munkásság — önmagát és a világot kutató, annak megismerésére vágyó alkotó szellem — törekvésének eredményeiből csupán ízelítő. Bár a bemutatott munkák között vannak olyanok, amelyeket alkotójuk később is érvényesnek tarthat.

Egy egészséges realista szemléletű fiatal művész kutatásairól szóló jelentések, aki jelenünk ellentmondásos művészi életében kísérel meg önállóan utat törni. És a jelek szerint ez sikerülni fog neki. Egészséges szobrászi nyelvezetet, a tömeg és tér — a forma és a tartalom egységét vigyázva —, az anyag véletlenszerűségeit, az olcsó hatásokat kerülve törekszik célja felé ez a fiatal szobrász: jelentést küldeni — a formák és nem a szavak nyelvén.

Erdei Istvántól nemcsak e sorok elfogult írója — mert tanítója lehetett — várja, joggal, egy kiforrott művészi nyelv beérésének szép pillanatát, hanem a művészetet igénylő és szerető társadalmunk is. Várjuk Erdei István újabb jelentkezését.

VETRÓ ARTÚR

1021

1977. szeptember 23. Televizió 2. müsor 21,35 Áné

TV Hiradó 2.

- Különböző klubokban, mintegy hatezren foglalkoznak hazánkban a mini könyvek gyüjtésével.
A gyüjtők örömére az elmult hetekben több miniatür könyv jelent meg, amelyek egy-egy évfordulóhoz kapcsolódnak.
Az Ady centenáriumra készitette el a Szépirodalmi Kiadó a költő 1914-ben megjelent Ki látott engem cimü verses kötetét, hasonmás kiadásban, de most 4,5 cm-es méretben.
Ugyancsak az Ady évfordulót köszönti a Kossuth kiadó 7000 példányban megjelent könyvecskéje a Magyar jakobinus dala, amely Ady forradalmi verseit és cikkeit adja közre.

Szabó Ervin születésének 100. évfordulójára Madzsar József tanulmányát adták ki.

Kossuth Lajos születésének 175. évfordulójáról a róla elnevezett kiadó megemlékezett egy mini kötettel is. Vajda János egyik irását, és Kossuth három beszédét tartalmazza.

Az 50. bélyegnap alkalmából adta ki a Magyar Posta ezt az 5x5 cm könyvet, amelynek cime Pro filatelia. A könyv tervezője Erdei János. Szines nyomatokkal mutatja be a szép magyar bélyeg és a bélyegnapok történetét.

mdk.

Erdei János szigyjártó célmester

1852–1853 ban

Horváth Zoltán: Egy Mezőváros Éches Spora
Nagykőrös 1943, 134. l

Ø Erdei István

Mil. Debrecen 1907

Fa metszetés és rézkarc exlibrisch-
hel kísérleteiről

vol Amatőr- Debrecenben él.

Soódebrgraf

24 l.

Ujpest, Arp
Gyár és
Ujpest, Cseng

Erdei István

grafikus

lásd

Magyar Exlibris

1936. II. evf. 4. sz.

66. l.

délyezvén, utasitom az állam
Műemlékek Orsz. Bizottsága me
tájára utólagos elszámolás köt
tárcám fentmegjelölt alnaplójá

Ahivatalos másolat hi

Máthé Erzsé
irodatisztnő.

Látta:
Brünner
VI/II
Sulnajdy
VI/II

Erdei József II. c.

fest. nak.

Ferk pzomfoisk vk

1935-36. 70. l.

K. Róbert

ékek Országos Bizottsága elnökhelyette-

Budapest.-

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HIRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1976 JUL – 2
Magyar Ifjúság

Erdei József

1021

Erdei József rajza

CSALÁDOK

l tart az „ügy"?

iss Miklós és a boltiak a ház- ri konyhaprogramról állan- n így beszéltek: az ügy... hatóan fantáziát látnak ben- s nem csupán a kereskedel- haszon miatt.

vásáron is seregnyi cég je- ette be igényét az akkor csak vitrintárgyakra, s leg- b annyian — ha nem többen állalták a tárgyak gyártását. ol tart most az „ügy"? Van-e golódás?

választ *Pohárnok Mihálytól* tam:

Ha még nem is tudunk jit felmutatni, amennyit a al sürgetők elvárnának, még- römmel mondhatom: a ház- i konyhaprogram ügye a leg- helyen megértésre talált. már valóban csak hetek ése, hogy az egyetértés kéz- fogható tárgyak formájában

Erdei Kató

Lap: Makói Újság

Megjelent: 1942 DEC. 1

— **Bezárult kiállítások.** A napokban zárult be Hénel Gusztáv festőművész gazdag képkiállítása a Kaszinó első emeleti nagytermében. Örömmel állapítjuk meg, hogy Makó műértő és művészetszerető közönsége ezúttal sem hagyta cserben a művészt s a háborús viszonyokhoz képest szép számmal vásárolt. — Ugyanezt mondhatjuk, de még fokozottab mértékben Erdei Kató művészi kézimunka-tárlatáról, amely a D'Orsay-utca elején, a Fodor-féle üzletben volt. Sokan egy és ugyanazt a mintát szerették volna megvásárolni, többen pedig utánarendelni szeretnének. Ezekkel közöljük, hogy most már csak Erdei Kató lakásán, a Béke-utca 12. szám alatt lehet vásárolni és rendelni. Itt említjük meg, hogy Erdei Kató kiállításának főértéke abban volt s ezért is került egy kalap alá a festőművésszel, hogy modelljeit, mintáit ömaga tervezi s tervezései annyira egyéniek, művésziek és sajátosan „makaiak" (igenis makaiak, kedves berzenkedő amatőr-nyelvőrök!), hogy egyedül állanak az egész országban.

25

547. H. LOVASS PIROSKA: Férfiarckép. Pasztel.

548. H. LOV Pasztel.

562. BÖSZÖ

578. BUZI BARNA: Szent Borbála.
579. MARTONI A.: Cigányfiú.
580. MUHORAY MIHÁLY: Lányos este.
581. KLIMÓ ISTVÁN: Izgalmas este a faluban. Pasztel.
582. GULYÁS FERENC: Mester a lányával.
583. MUHORAY MIHÁLY: Holdfényes falu.
584. VITÉZ PATAKY FERENC: Áhitat. Tempera.
585. FÖRSTNER DÉNES: Leányarckép.
586. KALLÓS EDE: Kölcsey. Terrakotta.
587. SZAPUDI LAENDLER ISTVÁN: A rossz hír.
588. CSILLAG JÓZSEF: Hetivásár.
589. GYERTYÁNYI NÉMETH GYULA: A művésznő.
590. DÖBRÖCZÖNI KÁLMÁN: Cigányakt.
591. HAGYIK ISTVÁN: Kalocsai „író" asszonyok.
592. TŐKÉS SÁNDOR: Karcagi határ.
593. SZENDY ARISZTID: Anyám.
594. CLAUDER MARGIT: Téli délután.
595. CS. FARKAS LŐRINC: Behavazott tanya.
596. KAPUSSY GYÖRGY: Akt ciklámennel.

Erdei Lajos, népművész

– Kiváló dolgozó minősítést kapott.
Rendelések: papucs formájú tűpárnák, terítők.

Mit ét a pontó?
Magyar Ifjúság, 1968. III. 29. 5. l.

Erdei Lajos, népművész

sűrű nekr.

Magyar Ifjúság 1968. III. 29. 5. l.

Érdei Lajos, népművész

– derecskei szűrszabó; a népművészet mestere. Filcből készült asztalterítők, piros női szűrök. Mesterségét apjától tanulta. Mintákat küld a Kisjankó Bori pályázatra.

Mit ét a posztó?
Magyar Ifjúság, 1968. III. 29. 5. l.

Irodi Lajos

Szürszabó, a népművészet mestere (foto)

Népművelés 1968/6 39 old.

Erdei Lajos

szürszabó (a népmüvészet mestere, fehér posztóból szabott rövidujju női szürök, dohányleveles-szegfüs mintákkal: ez a speciálitása, Finnországban is találkozni velük) Derecskén él.

Szabó Ernő: Népmüvészek.

Népmüvelés 1968/6 39 old.

Erdei Lajos

népi - iparmuvész

(rajki): Brunn Erdei L. népmuvésztől

Népszava 1955. febr. 27, 83 évf. 49 n. 6 l.

~~O~~ Erdey Lajos

U. 4147

sajtóhibás
nev

szonos
Erdey Derővel

Neumatalföldi svobrászat III 49

Erdei Lajos, szürszabó MDh

A népművészet mestere lett.

– : Kiosztották „a népművészet mestere"-i
a „kiváló népszevelő" kitüntetéseket 7

NÉPSZABADSÁG, bp. 1965. aug. 14

Esdei Lajos, a ünepmüvészet mestere

Emlitve szüsvátetes munkái

Hajdú-Bihar Megyei Napló 1966 máj. h

Erdei Lajos

K

Meghalt az utolsó derecskei szűrszabómester

A Hajdu megyei Derecske község szűrszabóinak gyönyörű készítményei messzeföldön híresek voltak. Az utóbbi években már csak egy szűrszabó dolgozott, a 71 éves *Erdei* Lajos, aki a napokban meghalt. A derecskei szűrszabók »utolsó mohikánja« több szép alkotással tette maradandóvá hírnevét. Az iparművészeti és népművészeti felszabadulási pályázaton Erdei Lajos derecskei népművész kerek rátétes terítőjéért, a régi szűrrátétes felújításáért a hímzések csoportjában első díjat nyert. Utolsó alkotása a derecskeiek kongresszusra készített békefüzetének gyönyörű szűr fedőlapja volt. Az utolsó derecskei szűrszabót pénteken délután temették el Derecskén nagy részvét mellett. A Hazafias Népfront Hajdu megyei bizottsága és a Hajdu megyei tanács népművelési osztálya koszorút helyezett a népművész sírhantjára.

Magyar Nemzet 1955. febr. 26.

MDK

Erdei Lajos szűrszabó

71 éves korában meghalt a derecskei szűrszabók "utolsó mohikánja". Az ipram. és népm. felszab. pályázaton a himzések csoportjában első dijat nyert. Utolsó alkotása a derecskeiek kongresszura készitett békefüzetének szűr fedőlapja volt.

Cikk: Meghalt az utolsó derecskei szűrszabóm.

Magyar Nemzet 1955.febr. 26.

MAGYAR HIRDETŐ
SAJTÓFIGYELŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 387-748, 340-726

MAGYAR IFJÚSÁG
1978 MÁJ 19

1021

Nyári Centrum-slágerek:
indiai pamutblúzo
indiai pamutszo
indiai pamut
nyári ruhák

Különleges választékban:
csarnok, a Centrum Corvin Á
Újpesti Áruház Ifjúsági Osztál

SZSEF RAJZA

MDK

Erdei Lajos, népművész

Idős szürkészítő népművész. Dereskén lakik, Munkái nagyobbrészt külföldre kerülnek.

—: (– szöveg — fénykép —) 3

ESTI HIRLAP, Bp. 1968. máj. 13.

Erdei ~~[illegible]~~ Lajos derecskei szűrszabó

Rátétes terítő
fotó
Derecskei szűr eleje
fotó
Derecskei szűr háta
fotó

Béres András: Népi díszítőművészet Hajdú-Bihar megyében, Debrecen, 1955.
63.o, 64.o, 65.o.

Erdei Lajos

derecskei szűrszabó népművén fotója
fia: Mezei András

Béres András: Népi díszítőművének Hajdú-Bihar megyében, Debrecen, 1955.

28-o-29-s.

Erdei Lajos nürnbergi népi iparművész

„A népművészet mestere"

Kitüntetést kapta

Népművelés 1965. 9. sz. 2. old.

MDK.

Erdei Lajos

Kitüntetéséről

Esti Hirlap 1966 aug. 13

.

Erdei Lajos szürszabó

„A négyművének mestere"

Kitüntetést kapta

Négyszava 1965 aug. 14

Erdei Lajos, népművész MDH

Szüsszabó népi-iparművész.

A Népművészet Mestere lett.

~ : Népművészek, népművelők kitüntetése

2

ESTI HIRLAP, bp. 1965. aug. 13.

Erdei Lajos

festőművész

Őszi Tárlat - Nemzeti Szalonban - képével szerepel.
Őszinte és igaz hangulatot szólaltat meg vásznán.

Uj Nemzedék
1929.IV.8.

Erdei Lajos, [szürkémző]

L. Dankovszky. Lorándné

Végh Antal: Kölcsészet átnával, posztón 10-11

Új Tükör, B p. 1986 máj 18. XXIII/20

Molk

Erdei Lajós szigyjártó célmetter

1870 - 1872 - ben

Horvát Tóltáli: Egy Mezőváros Ceres Spora
Vagykörös 1943. 134. L.

mdk

Erdei Lajos népművész
(derecskei szőnyegvető)

rátétes mintáju terítővel első díjat nyert. Díszítményei páratlan művészi fantáziáról tanúskodnak

L. Gy Bíró Három Népművésztől.

Népművelés, 1955, 2. évf 4. sz 242-43 l.

Erdei Lajos a népművészet mestere.

Debrecenben a Technika Házában „az alföld Népművészete" c. nyílt meg a kiállítás, melyen szürrátétes munkái szerepelnek.

Esti krónika I.

1973. VIII. 10. 19.00 Ka.

Erdei Lajos, népművész

Debreceni műszakv. kiállít a
Jének klubban.
(„munkái eleve iparművészeti értékű díszt árgyaknak készültek."
Ladányi Mihály: Hajdú-Bihar megye
népművészete M. &

Népszabadság, Bp 1973. máj. 13.

Erdei Lajosné, népművész

- szürszabó.

Mit ér a posztó?
Magyar Ifjúság, 1968. III. 29. 5. l.

~~O~~ Erdei László

Szabad Művészet

1957. 12. sz. 551. l.

Magyar Művészetért
(Műcsarnok)
1942. jún. kiáll
a szermutatóban
Erdei László
a katalogusban
Iletey László

mplom freskói.

5.000.-

M.D.K.

Erdei László
grafikus

Illusztráció

— : Nyaralgunk okosan
Nők Lapja, 1967. jun. 17 - 24 kap.

Erdei Lászlóné Botka Mária

teroezte a Gödöllői gyógyszeripari kutató intézetet 1966. 433 p. reprodukció.

Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867-1967. Budapest 1970.

140 l

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

Erdei László

HÉTFŐI HÍREK

1964 DEC 14.

1021

(Szilvási Z. Kálmán felv.)

Ki mivel tölti szabad idejét a Kismotor- és Gépgyárban? — ezt tudtuk meg vasárnap azon a kiállításon, amelyet a gyár üzemi bizottsága és KISZ-szervezete rendezett a vállalat Nagyszombat utcai művelődési házában. Bemutatták amatőr művészeik festményeit, szobrait, gobelinjeit, hímzéseit, barkácsolóik ügyes szerszámgép-, vonat- és egyéb modelljeit, valamint dolgozóik más alkotásait. Képünkön Erdei László 33 éves szerszámkészítő fából faragott szobrát mutatjuk be a kiállítás érdekes és gazdag anyagából.

gy gyár

Egy példamutató ünnepi játékai"

itt a hatszázötvenedik lakást. *(Valamennyit 90 fokos termálvízzel fűtik már.)* Jövőre újabb 230 lakást vehetnek birtokukba a lakók, majd a telep házai közé beszorult *ládagyárat bontják le*, helyére néhány nyolc-tízemeletes lakóház és egy iskola kerül. Az Ogyessza-lakótelepen december 31-éig átadják az építők az *óvodát*, a *bölcsődét*, az *üzletházakat* pedig a jövő év első felében.

s — szabad időben

cserépkályha-építő brigád is. A kályhás brigád tagjai minden kályhába bevésik nevüket, így ha hiba van, hamar kiderül, *ki a ludas. A Győr- és Hajdu* megyében is dolgozó brigád egyik tagja például a hét végén saját költségén utazott Debrecenbe, mert megtudta, hogy ott nem jól csinált meg egy kályhát.

Eredeti szegedi „specialitás"? Ma még igen. De ne maradjon az!

Benkő Tibor

Január 1-től már működik az elektronikus „szenvedélycsillapító"

A rádió mérnökeinek tervei alapján elkészült a Bródy Sándor utcai székház új központi kapcsolóterme. Az Európában páratlan berendezés elektromos szerelését a rádió saját technikusai végezték.

A rádió mindeddig egyetlen *kézikapcsolású* táblával dolgozott és ezzel csak igen nagy nehézségek árán oldották meg a több helyszínről való egyidejű sor-közvetítéseket és a gyors műsorátkapcsolásokat. Az új kapcsolóterem 20 bejövő vonala húsz helyszíni közvetítés sorkapcsolását teszi lehetővé, 20 vonalat biztosítanak a külföldi adások számára.

Érdekessége a kapcsolóteremnek az úgynevezett *dinamika-gátló berendezés*. Ennek segítségével elektronikus úton automatikusan „csillapítják" a túlhangosan beszélő riporterek, közvetítők hangját, viszont felerősítik az „elfogódottak"-ét. Az új kapcsolótermet január 1-én helyezik üzembe.

senyző a galamb-olimpián

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-728
1976 AUG 7

Egészségügyi Dolgozó

Erdei Márton

1021

Erdei Márton (Budafoki részlet)
Az Egészségügyi Dolgozók III. országos amatőr képző- és iparművészeti kiállításáról

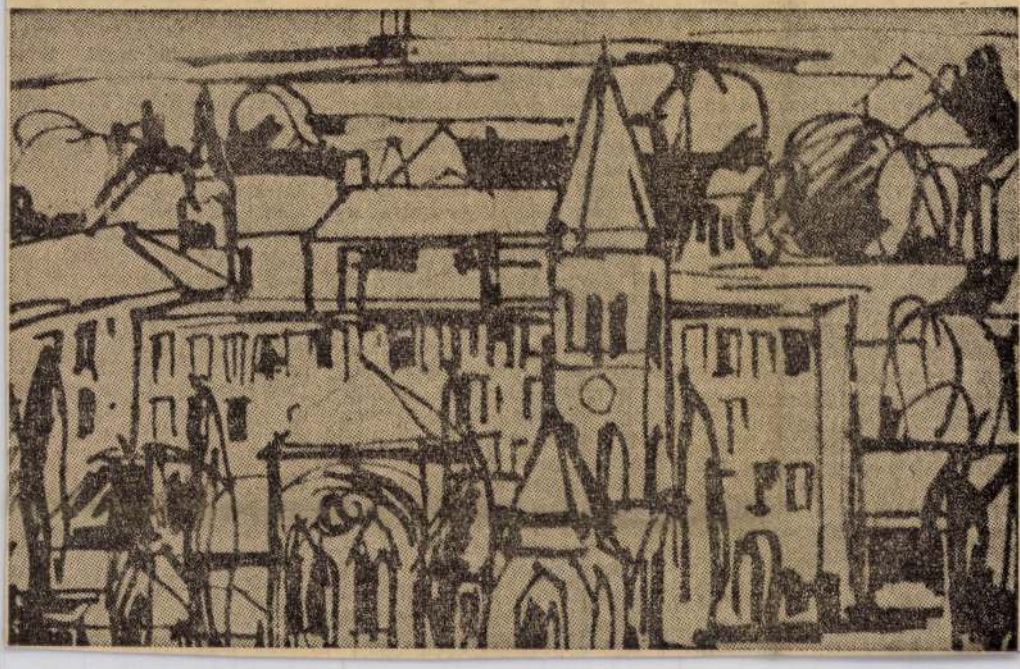

A má

Néhány órával azután, hogy kialszik Montreálban az olimpiai láng, augusztus 3-án egy másik kanadai városban, Torontóban ismét megszólalnak a harsonák. Az Etobicoke park 71 részt vevő nemzet zászlódíszébe öltözött stadionjában 1100 rokkantkocsis bénult, 300 végtagamputált és 300 vak sportoló felvonulásával megkezdődik és 9 napon át tart a testi fogyatékosok ún. paraolimpiája.

A második világháború előtt a gerincvelőbénultak 80 százaléka három éven belül meghalt. A háború óta életkilátásaik megegyeznek a lakosság más rétegeiével. Mindez nagyrészt Sir Ludwig Guttmann, egy Ausztriából Angliába emigrált orvos munkásságának köszönhető. Ő volt az, aki a világégés alatt Stoke Mandeville-ben olyan kórházat létesített, mányozták munkásságukat. Ma már világszerte elfogadott nézet, hogy a sportolásnak elsőrendű szerepe van abban a rehabilitációs folyamatban, melynek eredményeképp a megrokkant ember újra megtalálja helyét a társadalomban.

1952 óta évente megrendezik Stoke Mandeville-ben a gerincsérültek világjátékait. Ugyancsak több évtizedes múltra tekintenek vissza a kétévenként nagy nemzetközi részvétellel sorra kerülő lengyelországi Rokkantsport Játékok, melyeken a gerincsérültek mellett amputáltak, bénák és vakok is indulnak.

A franciaországi St. Etienne-ben tavaly másodízben megrendezett Európa-bajnokságnak számító testi fogyatékosok nyári játékai már szép magyar sikert is hoztak: 22 nemzet pontverse-

adott otthont neki. Eddi csak rokkantkocsis sportoló vettek részt rajta. 1976-ban kanadai Torontóban állna először rajthoz amputálta és vakok is, hogy megküzd jenek az érmekért.

Az atlétikai versenyekr több tízezer néző előtt a szá mos nagy nemzetközi ver seny színhelyéül szolgált sta dionban kerül sor. Az úszó versenyeket az új uszodába bonyolítják le. Nemrég ké szült el a sportcsarnok, mel 1500 nézőt fogad be, és a lab dajátékoknak, a súlyemelő az asztaliteniszezők és vívó versenyeinek lesz a színhe lye.

Több, mint két éve tar munkával készítették elő versenyeket. A legnagyob csapattal az USA indul: eg híján száz tagú a küldötts ge. Az NSZK 96, Kanada 8 Hollandia 69, Svédország 6

Erdei Márton

Nagyvárosi fényel olajtemp. 54x36 cm

- Esti Dunapart olajtemp. 47x34 cm

Budai vár olajtemp. 40x27 cm

Kilátás a várból olajtemp 50x33 cm

Kolomenszkaje tpl. olajtemp. 26x35 cm

XX.II. Bp. 1976 Promontor Kulturális Napok

XXII. Ker Lejtőművészet Vállítása

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

PESTMEGYEI HÍRLAP

1967 FEB 1

Erdei Piroska

1021

Látogatóban – népművészeknél

TIZENHÁROM „PROFILBÓL" HÁROMEZERÖTSZÁZ CIKK

A Népművészeti és Háziipari Szövetkezet központja Budapesten a Kecskeméti utcában alig néhány helyiségből áll — a termelő munka az ország sok-sok falujában folyik.

1954-ben alakultunk — meséli Rácz Elemér, az elnök. Célunk, hogy mentsük át az évszázados hagyományokat, de nem muzeális érték formájában, hanem a mai ember ízlésének megfelelő — lakberendezési tárgyak díszítő elemeiként.

Induláskor 13 fafaragóból, 7 fazekasból és 2 szűrszabóból állott a szövetkezet. Tömörítik és dicséretükre legyen mondva — fel is kutatják — a művészi készséggel, tehetséggel megáldott falusi embereket. Ma már a négyszázötven tagból 150-en a „Népművészet mestere" cím tulajdonosai.

Közöttük talán a leghíresebb, a brüsszeli nagydíjas: Kántor Sándor

fazekasmester. Elsősorban népi, figurális vázáival keltett feltűnést. Soraikban találjuk Szabónét Erdei Piroskát. Keze alól kerülnek ki távoli országokban is kelendő faliszőnyegek, fekete alapon piros filc rátétes művészi darabok.

A 3500 cikkféleséget — 13 „profil" nyújtja. Hogyan? Központi az anyagellátás és központi az értékesítés. Az előállítás már egyedi.

A nagy külföldi és belföldi érdeklődés racionálissá tette az egyes cikkek készítését.

Például a központi asztalosműhelyben, üzemszerűen szabják, gyalulják, enyvezik a dohánykészlet dobozait — a finom vésés már a népművész fantáziáját dicséri. Ugyanígy megszervezték (Budaörsön) a központi bőrszabászatot és raktárt. Itt készülnek a miniatür és az óriás kulacsok — közülük nem egy hazai küldöttségek ajándékaként kerül külföldre. Kekkonen, finn miniszterelnök szintén ilyen gyönyörű magyar kulacsot kapott.

Ha a világhírű fazekasokról szólunk, illő megemlékezni egy új díj, a „Gerencsér Sebestyén" megalapításáról. A Baranya megyei tanács és az Országos Népi Iparművész Tanács — közös elgondolása, illetve finanszírozása nyomán, nemrég kapta meg első alkalommal: Teimer János óbányai népművész. Mondják — **több mint 100 éves fazekasdinasztia tagja** és szívesen vezeti be e művészmesterség csínjaiba a fiatalokat.

— Formakészség, ügyes kéz és szív, azaz fantázia kell hozzá — így summázza a díjnyertes Teimer a jövendő fazekasainak tapasztalatait. És a kereset? Változó, de 1500—3000 Ft-ig terjed.

A megrendelők — az Artex és a Hungarotex külkereskedelmi vállalatok, továbbá a Népművészeti bolt hálózat — sürgetik a szép ajándéktárgyakat.

Legújabban kovácsoltvas tárgyak előállításával is foglalkozik.

A Népművészeti és Háziipari Szövetkezet jó példája — hogyan lehet elenyésző adminisztrációval — vidéki emberek százainak kenyeret adni.

G. Molnár Edit

ján 454 ezer mozilátogatóra számított a Pest megyei Moziüzemi Vállalat, azonban már csak 397 ezer jegy kelt el.

A mozi a jelenlegi árak mellett csak jelentős állami dotációval tartható fenn. Ha a jelenlegi moziférőhelyeket minden alkalommal megtöltené a közönség, az üzemeltetés a mostani árak mellett nem lenne ráfizetéses. Az 1967 januári kimutatás szerint azonban a nézőterek kihasználtsága csupán 43 százalékos: minden 100 székből 57 üres. 1960-ban ez az arány még 70 százalék volt.

Jelentkezés a Képzőművészeti Főiskolára

Festő, szobrász, grafikus és restaurátor szakra hirdet felvételt a Magyar Képzőművészeti Főiskola az 1967—68-as tanévre. A jelentkezőknek, bármelyik fakultásra kérik felvételüket: a rajztanári-szak egyidejű felvétele is kötelező. Részletes felvilágosítást a jelentkezés rendjéről a főiskola (Budapest, VI. kerület, Népköztársaság útja 69/71. szám) igazgatói hivatala nyújt az érdeklődőknek.

Kovács Sándor, Dabas [...] pártbizottságának titkára [...] *róczki András* a községi [...] vb-elnöke és *Stupka Ján*[...] Hazafias Népfront k[...] titkára foglaltak helyet. [...] követően *Udvardi János* [...] kedett szólásra és tette meg javaslatát a megyei tanácsi választókerület jelöltjére. Erre a tisztségre *Fodor Pál* alezredest, a Pest megyei Rendőrfőkapitányság helyettes vezetőjét, a megyei tanács végrehajtó bizottságának tagját javasolta, aki már az elmúlt választási ciklusban is képviselte a megye parlamentjében a dabasi választópolgárokat.

Illyés Géza, a helyi iskola igazgatóhelyettese javasolta, hogy a járási tanácsba jelöljék *Péli Sándornét*, a község lakóját, aki konzervmester a dabasi tartósító üzemben. Ezenkívül javasolta, hogy vegyék fel a községi tanácsi jelölő listára *Dömök Antal* iskolaigazgatót, *Hegyesi Sándor* nevelőt, *Jobbágy Rezsőt* a helyi népfrontbizottság elnökét és *Balogh (Raszki) Józsefet*, a községi építő brigád ácsát.

A jelenlevők közül többen felszólaltak. *Katona János*, az

Egyel[...] az a vélen[...]

...hogy a szövetkezeti [...] illetőleg a melegágynál van[...] tek vezetésében. Igaz, hogy [...] tagságnak jószerint a fele, [...] asszony, leány, s az is igaz, [...] kül aligha lenne szövetkeze[...] de megint más a munka, s [...] gok úgy vannak rendjén, ha [...] vezetnek, s az asszonyok do[...] beláthatja, hogy dolgozók és [...] vetkezet sem képzelhető el. [...] ki, hogy még a szocializmus[...] berek, akik vezetnek, s embe[...]

Namármost, ha ez így [...] képpen, akkor — miután a [...] vannak, mint a beosztottak — [...] a vezetők, mert ők kevesen [...] tak, mert ők sokan. Ugye, h[...]

Eme világos elv alapján [...] gyakorlat, hogy munkacsapa[...] szony, brigádvezető már csak [...] meg olyan ritkán, mint az a[...] után ritka „madár", úgy mu[...] róla, hogy a gyanútlan szemb[...] kardos tsz-elnöknő a sok kö[...] közül" való.

Azt is mondják a férfien[...] uradzzék, ne játssza meg a f[...] jószágot, főzze meg a vacsor[...] szóval úgy várja haza az ur[...] ötven évvel ezelőtt. Mert az[...] nek a férje komolyan dolgoz[...] hogy üzembe jár, napi nyol[...] gép mellett, vagy vakolókand[...] asszony? Az csak a terme[...]

Meg azt is mondják a f[...] ségük márpediglen ne járjon[...] ne hozzon határozatokat, meg[...] dolga. Mármint a férfiembe[...] számára az okost mindig a f[...]

Ez is világos, nem?

Az asszonyok tehát arr[...] négyszáztagú szövetkezetben [...]

megirva

Erdey Sándor
festő- és
karikaturista
l. okv.

Szépmüvèszet
1943. 86. l.

átírva

mp23

Folyó szám	Kelet hó	nap	Tárgy

y	Bevétel		Kiadás	
	korona	fill.	korona	fill.
ia fenig kévézeti műintézetének				
munkálatáihoz szükséges				
itor fenigmásolatokérő				
1.-én 3303. szám alatt				
a 52 fillér				
mahára				
	239	52		
ak kifi-				
ta szerint			239	52
evétel:	239	52	239	52
iadás:	239	52		
Drám:				

Rigler J. E r.-t. 1904. VII m. sz. 02793.

Erdei Sándor

festő, szül. 1917

Életr.

Ujmagyképz.

(1950)

dupl

93.1.

ménytár

A mű neme	A mappa jelzése	Megjegyzések
Fénykép		

Stephaneum nyomda r. t. Budapest.

Erdey Sándor
Jertő

Lázd

Rajzoktatás
1943. IV. évf. 10. sz.
78. l.

Lupa

Erdey Sándor

Rajzoktatás

1943. 10. 6.

78. l.

Dupl

Kiss-cirr

Erdei Sándor
festő

X. Szárados út
művésztelep

Belgrádi Akadé-
mián tanult

MKSz 1947

szül. 1917. Pacsér
A belgrádi akadé-
mián tanult. A
1940 ~~erevek~~ elgén
Bpesten dolgozott.

1953 tól ~~azután~~ ~~Le-~~
~~gelen~~
A M. Nephadsereg Kepző-
művész Studiójának tagja.

Erdei Sándor

Képzőm. főisk. kiáll.
1937

Z alakrajz
Tanár: Varga N. Lajos

Erdey Sándor

1942. képzőmův. főtk.
ifj. Kőrének Kiáll-
Csendélet, of.

1943. u. o. Csendélet,
of.

folyó évi szeptember a
átiratom hel
értesítem a m
hogy az ezen a
1.) 4.) 5.) 6.) 7.) 8.)
számok máso
az átirat szöve
veendők figyel
Budapest

Erdey Sándor

festő (Délvidék)

Ősz, olajt.

Csendélet, olajt.

Barátom arcképe, olajt.

Kat F. E. D.

A visszatérő területek (Felvidék, Erdély, Délvidék) nyírm. fotik. ifj. kiáll.

1942 dec

Erdey Sándor

festő

szül. 1917 Pacsér

Delvid. Szépm. Cék

l. Mübarát 40. kiáll.

1943. márc.

l. könyvtáramban

Csendélet of

lés

Barátom archépe

Tavas

Berlin.

Verlag von J. Engelhorn in Stuttgart.

Erdey Sándor
festő

33. Baranyiné
Markos st.
olaszt.

34. Ősz, olaszt.

35. Tavasz, olaszt

Ujvidéki kiáll. kat.

1943. dec

268.
Zománcos Kehely, 1680.

Erdey Sándor
festő

szul. 1917-ben Pacséron.
Budapesten d olgozdi;
A belgrádi akadémián
tanult.

3 Csendélet, olajf-

cród
2

Szeged 1944 (vare) Délvidéki
találk.

M. képrem [illegible]

Erdei Sándor

1947 máre (~~Fotó~~ képt)

Öt 1 of

Budapest, IV. Bástya-utca

Igen tisztelt Szakos

Kedves F

A Baross szövetség 197. sz. visel
tályének emelése céljából a nemzetközi
biró s itt Budapesten (Gödöllön) augu
Jamboree-n szerepeltetni akarjuk. A csapat
sajnos szövetségünk, a mai nehéz viszo
miért is tagjaink szives áldozatkészségét k

Tekintettel erre a nemes célra,
gyen szives a mellékelt csekk-lap felhasz
tehetségének megfelelő kegyes adományát

Midön még szives áldozatkészsége
Baross testvéri üdvözlettel hive:

Budapest, 1933. junius 15.

Erdei Sándor

karikaturista

cód

„Ismerd meg Önmagunkat!" A Magyar Ujságrajzoló Művészek II. karikatura kiállítása. Nemzeti Szalon, 1947 okt. Önkarikaturával.

MŰEMLÉKEK ORSZ. BIZOTTSÁGA
488/1939

az első 1000 példány ut
a további 1000 " "

16 oldalas illusztrációs iv 80 kg
nyomva, hajtogatás és füzés nélkü

az első 1000 példány ut
a további 1000 " "

füzés vagy kötés külön megbeszélé
Minthogy a mü terjedelme 3 szöveg
ivre van tervezve, a nyomdai költ
62 kg-os münyomó papiroson az ill

az első 1000 példány....
a további 1000 " ....

62 kg-os és 80 kg-os münyomó papi
oldalán nyomva

az első 1000 példány...
a további 1000 " ...

A kliséket kapjuk.-
A forgalmi adót felszámitjuk.
Szolgálatainkat készséggel ajánlv
vagyunk

mély tisztelettel:

KIRÁLYI
BUD

I. M. képem kiáll

1950 aug (kinos)

Megvédjük a békét) karik.
Tito

M. karikatura mű vétrat) vándor kiáll

1950 (kecskemét, Békés osaka, Gról)

Megvédjük a békét)
Tito

III. M. képem kiáll 1952-53 (kinos

Tito-karikatura
Kukucs) karik
Az ENSZ

Kőfejszék, nyéllyukas, neolithkori

VI. 125.

(Erdey Sándor)

cíhke

( ) Becskereki
Szabó György - Ka-
langya, 1944.
XIII. 2. sz. (Képekkel.) -

Reimann

Erdey Sándor
festő Óbecsén

lásd Kiss J.:

F Rajzoktatás. 1943.
78. l.

F Kiss János: Levél
a szerkesztőséghez.

lásd (Szemrehányás
Becskereki nek, aki
E.S.-ről azt írta:
talaját vesztette a Fő-
iskolán)

~~Kalangya~~
~~1943. szept. szám~~

Flachrelief in dem Grabe d

er seinem rechten Arme in die Felswand eingegraben. In den vier senkrechten Hieroglyphenzeilen über dem Namen wird u. a. bemerkt, daß gewesen sei. Das untere Ende seines Stabes umfaßt sein kleiner Sohn, der einen Widehopf in der Hand hält.
r sie in seinem Leben zu sehen gewohnt war: die Ernte der Papyruspflanzen am Rande des Wassers, Turnspiele der Jugend, das Pflücken der s voll Beeren; ferner die Jagd mit Slughwindspielen auf Gazellen und andere Tiere; auch ein Löwe, für den als Lockspeise eine Kuh angefesselt angen von Gänsen aus dem Teiche.

Erdey Sándor

l.

Rónay K.: Mutarát

Szépmüvèszet

1943. 92. l.

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Rothermere-utca 12. III. 2.

Erdei Sándor

grafikus

l.

Szabad Művészet

1950. 12. 4. 503. l.

Szegi P.:

M. karikatúra

művészet

Nel distaccare l'ultima delle cedole annesse al presente foglio, l'Ufficio di Questura dev

con Num.....congiunti

(Data) .....

Data della variazione e timbro della Questura che rinnova il permesso di soggiorno.

(Data).....

Variazione alla dichiarazione

Il Sig......
di nazionalità.....
dal Comune di.....
con Num.....congiunti

(Data .....

Data della variazione e timbro della Questura che rinnova il permesso di soggiorno.

(Data).....

Variazione alla dichiarazione

Il Sig......
di nazionalità.....
dal Comune di.....
con Num.....congiunti

(Data).....

Stab. „Urania"-Fiume

Erdei Sándor

Szabad Művészet

1957. 12. sz. 548 l.

Szegi P

A 3. m. karikatúra

kiáll. képpel

Erdey Sándor

Jestő

irod. –

Szer Délvidéki

Néprm. kiáll. 282 l.

Szegedén

Délvidéki tremle

1944

Erdei Sándor

festő
és ujságrajzoló
szül. 1917

l.

Ujmagy-kép

93. l.

89. t.

Nagytekintetü

Bátor vagyok jelenteni,h
ásatással kapcsolatban még 4 dr
lyet a sürgősség végett dr. Sző
jöttével Zelesny Károly pécsi f
mint azt Hollenzer László bizot
tem. Van szerencsém a számlát u
terjeszteni.

Egyben megemlitem hogy

Erdei

rajzai

a Szabad Nép

c. lapban.

1947. aug.

Erdei

karikatúrái a

Szabad Nép

1948 és 1949 évf. 6 db.

1950

A vallás- és közoktatásügyi

4707/1914. szám.
eln.

A hadügyminiszter úrtó
miniszteriumok alá tartozó haté
önkormányzat hatóságai és hivata
szik igénybe a távirdát és a táv
rövid és tömör stilusra nem töre
téseiket pedig hosszadalmasan bo
egy-egy beszélgetés a távbeszélő
lefoglalva tartja, holott a tárg
bonyolitható lenne.

Minthogy a jelenlegi k
távbeszélőnek ily tulterhelése n
talan és gyors lebonyolitását há

Erdei Sándor

festő

Ferkèpzomfoiskèvk

1939-41. 150. l

1937-38-
1938-39-
1939-40-
1940-41-

szóbanlévő személyzetében b
nélkülözhető, illetőleg női
mennyi azoknak a férfi segé
Munkaerőgazdálkodási Bizotti
bocsáthatók.-

Budapest, 1944.

Méltóságos

dr.

a Miemlékek

A kiadvány hitelül:

min.s.hiv.igazgató.-

Erdei Sándor

illustrációi

Csillag. 1949. márc.

III. évf. 16. sz.

Erdei Sándor

illustrációi

Csillag. 1949. márc.

III. évf. 16-17

apest, 1907. junius 27.—

Báró Úr!

gyulafehérvári
helyreállitási
tére kor. 3000.—
stt. ferem-
nak épitkoté-
. . . kor. 2000.—
ttem kor. 5000.—

Erdei Sándor

illustrációi

Csillag. 1948. II. 3. f.

Hämlgil

Bp. Közl. 185 sz. 1943

2154/943

(1)

Erdei Sándor

illustrációi

Csillag. 1948. febr.

II. évf. 3. sz.

Csillag. 1948. márc.

II. évf. 4. sz.

u. o. 1948. ápr. II.

II. évf. 5. sz.

u. o. 1948. máj.

II. évf. 6. sz.

681

	forint	kr.
Áthozat		

Erdei Sándor

illustrációi a

Csillag c. folyóirat

1948. évf.-ban.

Am. postatakarékpénztártól

147620

Műemlékek orsz. bizottsága
ellátmányszámla,

Budapest
IX. Hőgyes Endre-u. 10.

Hivatalból
Díj átalányozva

BUDAPEST
48 XI-6 19
3 54 C

Erdey Sándor

festő

l.

Becskereki Szabó M.:

a délvidéri m. képzőmüv

Szépmüvèszet

1943. 84. l.

86.

N.A: Kalauzza. 1943

szept. 4.

1936. mint ösztehetséget fedezi fel az Ujvidéki Református Calvasókör

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Rothermere-utca 12. III. 2.

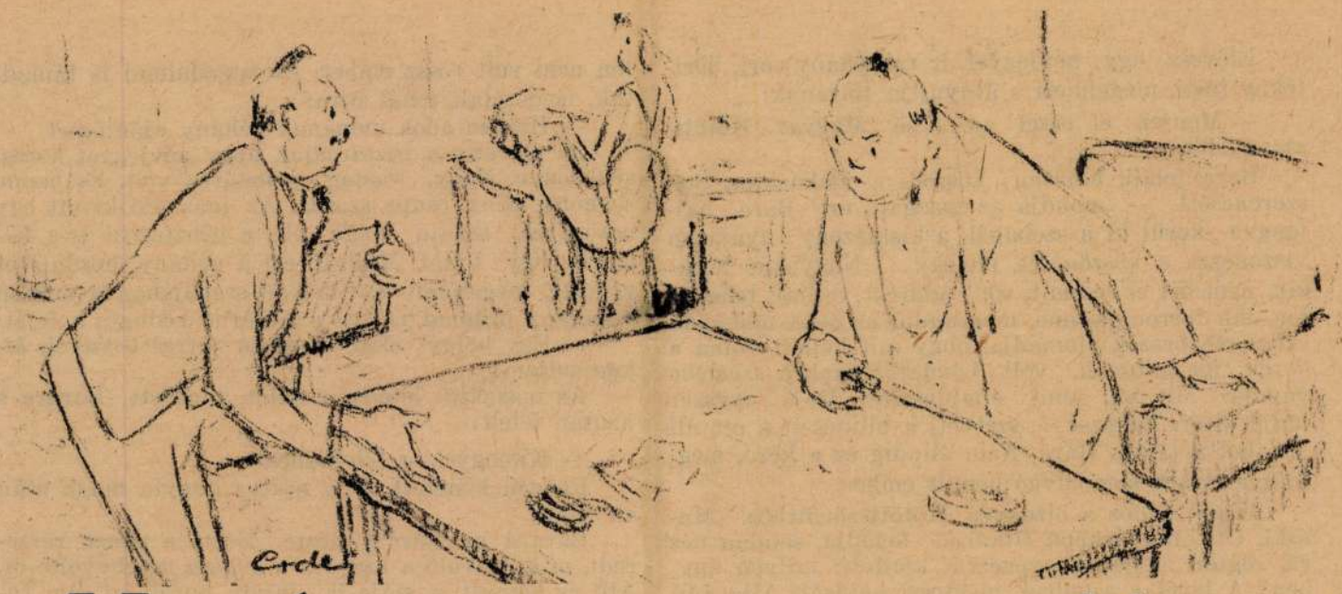

Hja, ha pénz van a zsebben

Nagy Lajos elbeszélése

Bara úr tönkrement. Már nem is úr, csak egyszerűen Bara, Bara János.

Jókeresetű ember volt, de elvesztette az állását, mert összetűzött a főnökével. A nyugdíjáról lemondott, helyette végkielégítést vett fel, az hamarosan elúszott. Most nemcsak szegény, hanem nyomorog. A nyomorúság meglátszik a külsején is. Előbb vidám, sőt hetyke kövérkés ember volt, jól öltözött, mindennap borotválkozott. Ma, elég annyit mondani róla, hogy pecsétes és gyűrött a kabátja, a mellényén egy gomb helyén cérnacafat lóg. A tekintete aggódó, még a hangja is elváltozott, harsány csengését elvesztette s rekedtes tompává satnyult.

Állást keres ugyan, de sehol nem kap. Csak olykor jut valami alkalmi munkához, amelyet persze rosszul fizetnek meg. Már csaknem reménytelenül folytatja próbálkozásait, valami életkedv csak akkor dereng a lelkében, amikor véletlenül néhánynapi keresethez jut. Olyankor azt hiszi, hogy vége a megpróbáltatásnak, minden jóra fordul. Összeszedi magát, elsimítja zilált külsejét s új útra indul, állásért vagy más keresetért. Menetközben még fütyörész is. És nem fárad el, amíg megérkezik az Első Magyar Szappangyártó irodájába, ahol éppen kísérletet akar tenni. Csak akkor lohad le a kedve, amikor olvassa a táblát: ügynököknek, kéregetőknek tilos a bemenet. És egy másikat: állás nincs!

Azért mégis bemegy s eljut az igazgató előszobájáig. Nem, ma nem hagyja magát! Osztálytársa volt az igazgató, Földes úr, talán még emlékszik rá.

Kedves arcú, mosolygós szemű leány fogadja, a titkárnő. Ó, Bara úr ismeri már ezeket a szelíd angyalokat. Akik valóságos szeretettel fogják pártját a letört embernek s gyengéden világosítják fel mindarról, amit tudnia kell: az igazgató úr beteg, nincs itt, elutazott, csak egy hónap mulva jön vissza, itt volt, de telefonhívásra a minisztériumba kellett mennie, ma már nem jön be, különben is vannak nála, tárgyal, ma nincs fogadónapja, talán majd máskor tessék megpróbálni.

Csakugyan, a titkárnő kérlelhetetlen. Az igazgató nincs, nem volt és nem is lesz jelen. Talán előjegyzésbe veszi Bara urat, de még jobb, ha a címét hagyja ott. Bara János nagyon gorombát akar mondani a titkárnőnek, de lenyeli, mert... még nem tágít. Majd ismét eljön.

És csakugyan, egy hét mulva megint elindul az Első Magyar Szappangyártóhoz. Csakhogy a kis pénze már elfogyott. Elfárad, mire a Külső Pokoliútra ér. Megint elolvassa a jólismert táblákat s legjobban szeretne visszafordulni. De csoda történik. Mert ahogy a titkárnőig elerőlteti magát s az éppen mondja, hogy az igazgató úr nincs, nem volt és nem lesz, éppen kilép az irodából az igazgató. Megismeri Barát, bebocsátja magához.

Bara feszeng, hajlong, nyöszörög, az igazgató nyájasan néz rá, jól megnézi s rögtön látja, hogy no, ez a szegény fiú is rosszul állhat. Nem örül Barának, nem is komorul el miatta, semmi különös nem történik, csupán nem tegezi. Tessék leülni, — mondja neki — térjünk a tárgyra, mivel szolgálhatok?

Bara János azt sem tudja, hol kezdje. Ötölhatol, verejtékezik kínjában. Mindegy, egyszer csak eljut a végére: állás kellene, esetleg ha ügynöknek alkalmaznák, utolsó reménye ez, eddig mindenhol elutasították, őt és családját a végpusztulás fenyegeti.

Az igazgató, Földes igazgató úr, elmereng Barán. Szegény ember, hát ide jutott! Egészen jó fiú volt. Nem volt valami jeles tanuló, de jól tornászott. Kicsit verekedős is volt. És nagyon kötekedő. Erős volt. Ma, ez már nem látszik meg rajta. Nagyot öregedett, fáradt, bizony nem ügynöknek való. És beszélni kezd az igazgató úr:

— Állás, sajnos, nálam nincs. Inkább elbocsátok embereket. Hiszen tudja, hogyan van ma a szappannal. Hiány van nyersanyagban, ebben a szakmában ügynökre sincs szükség.

Bara János megadja magát a sorsának, tompán néz maga elé. Valamit mégis mondania kellene, hiszen nem rossz ember ez a Földes, rákezdi hát:

— Akkor... talán...

Az igazgató úr rosszat sejt, a szavába vág:

— Hanem adok magának egy kollégámhoz néhány ajánlósort. Tudja, a textil, nekik jól megy és én azt hiszem, hogy az én ajánlásomnak meglesz az eredménye.

Hid. 1942. ápr. 28.

Elővesz egy névjegyet, ír rá néhány sort, borítékba teszi, megcímezi s átnyujtja Barának:

— Menjen el ezzel az Első Magyar Kötöttszövött-höz.

Bara feláll, hálásan köszöni a jóakaratot. Sok szerencsét! — mondja az igazgató úr. Bara hajlongva kerül ki a szobából, a kisasszony nyájasan viszonozza a köszönését, elmegy... Nagyokat lélekzik, nem ért el semmit, sőt kudarcot vallott, tehetetlen düh forrong benne, megrándul az ökle, magában sziszegve beszél, elmondja, hogy mit kellett volna a derék igazgatónak, volt iskolatársának a szemébe vágnia. Mi az, amit elmulasztott. De... egyszer majd kitör. Egyszer... szétveti a bilincseit s ott áll valahol a másik Bara. Nem mindig ez a kérő, meghunyászkodó, sompolygó bénult ember.

Megy ahhoz a bizonyos Kötöttszövötthöz. Muszáj. Ott fanyarképű titkárnő fogadja, sandán néz rá, rögtön mellének szegezi a kérdést: milyen ügyben? A levélke azonban megteszi hatását. Alig múlik el öt perc, Bara János már benn áll az igazgató úr előtt. Az elolvassa a névjegyre írt sorokat s rátér a tárgyra:

— Állás nálam nincs.

Bara talán már mehetne is. Tehetetlenül marad. Kínos csend, aztán nyöszörögni kezd:

— Akkor... talán... ügynöknek, ha lehetne. Megpróbálnám. Ha lenne olyan kegyes hozzám az igazgató úr.

Ez halkan, rekedten, akadozva került ki belőle. Az igazgató nyugodtan ránéz, megnézi tetőtől talpig.

— Dolgozott már ebben a szakmában?

— Még nem volt alkalmam, de azt hiszem...

— Akkor nem vehetem fel. Az üzletszerzéshez gyakorlat és szakismeret kell, — nem néz a Bara riadt szemébe, hanem mintha a foszladozó szegélyű mellényének s az egyik hiányzó gomb helyén lógó cérnacsomónak beszélne: — És rátermettség! Nagyon sajnálom, de ezt Földes igazgató úr is tudhatná.

Bara János most szó nélkül felállt volna, ha eddig is ült volna, már ha az igazgató leültette volna. Mit tegyen Bara János? Kitörjön? Rárohanjon erre a bálványra és megfojtsa? Vagy vesse magát térdre és kezdjen zokogni?... Az igazgató úr azonban szintén nem volt rossz ember. És aggodalmai is támadtak, megszólalt tehát újra:

— Hanem adok magának néhány ajánlósort.

És elővette a péztárcáját, hogy névjegyet keressen benne. Nagy, vastag pénztárca volt. És benne rengeteg pénz, csupa százas. Az igazgató kivett egy névjegyet, letette maga elé, a pénztárcát is s felemelt egy tollat. Mialatt ezt a néhány mozdulatot végezte, megszólalt a titkárnő szobájában a telefon s néhány pillanat mulva a titkárnő bedugta a fejét:

— Egy hölgy akar igazgató úrral beszélni, átkapcsoljam?

Az igazgató letette a tollat, ránézett Barára s azután felelt:

— Kimegyek a telefonhoz.

Fürgén kisietett, félig nyitva hagyta maga után az ajtót.

Bara a pénztárcát nézte. Nézte a pénzt, rámeredt, mint bűvölő a kígyóra s a pénz megbűvölte őt. Állt és bámult, a szája is kinyílt, mozdulni sem tudott, mintegy hipnotikus álomban. Az igazgató odakünn beszélt a telefonba: Igen, igen. Este hétkor. A szokásos helyen. Együtt vacsorázhatunk. Tudja, ma kimenőm van. Igen. Csak mondja, mondja, hallgatom, ráérek, nincs nálam senki. Értem. No és?... Nem értem azonban, hogy mit akar Hertelendy... De hát mivel indokolja ő ezt a furcsa eljárást?

Bara János ebben a pillanatban mintha felébredt volna. Elaludt? Elkésett? Nem, arról van szó, hogy mivel indokol valamit Hertelendy. Még van idő. Odalépett az íróasztalhoz, kivett három... négy... öt darab százast. A pénzt a kabátja zsebébe dugta és... leült az íróasztal mellett álló karosszékbe. Egyszerre nyugalom szállta meg. Pillanatnyilag minden rendben van. Nem fél az élettől, a betegségtől, a haláltól, különben sem fog meghalni soha, általában semmi baj nem érheti. A másik szobából hallatszottak az igazgató szavai: Tehát hétkor! Nem, nem kések el... Hogyan?

Találka! — és Bara mosolygott. Jött be az igazgató, láthatóan megütődött azon, hogy Bara ül. Kedve lett volna rászólni. No de minél előbb, minél egyszerűbben akart rajta túlesni. Leült, hogy megírja az ajánlást. Már bemártotta a tollat a tintába, amikor megpillantotta a pénztárcáját. Kiáltott:

— Irénke!

Megjelent a titkárnő.

— Irénke, küldje be az altisztet. Elvisz tízezer pengőt az Építő Bankba. Ma esedékes az első részlet.

— Rögtön küldöm.

Bara úgy látta, hogy máris elbukott. Most mindjárt leleplezik és vége. Semmi izgalmat nem érzett. Így is jó. Talán még jobb.

Az igazgató szólt a titkárnőnek:

— Majd azután. Előbb elintézem ezt a — a... dolgot.

És most végre meg akarta írni az ajánlást. Bara azonban rászólt, még a kezével is leintően legyintett:

— Hagyja csak, igazgató úr! Nem kell az ajánlás.

A szavai frissen, hangosan zendültek. Az igazgató keze egyszerre megállt. Ingerült meglepődéssel nézett Barára. Bara gúnyosan mosolygott:

— Nem kell. Az ilyen ajánlás nem ér semmit. Ez csak olyan lerázás. Már a Földes barátomé is az volt. Amint a mi esetünk is mutatja, annak sem lett eredménye.

Az igazgató elpirult zavarában. Rá akart ordí-

tani Barára, hogy most már elég, menjen a fenébe. De erre még nem látott elég okot, várt. De máris megpróbálja kitessékelni. Akadozva beszélt:

— Akkor hát... kérem... nagyon sajnálom.

— A sajnálkozásra meg éppen nincs szükségem. De hát nem történt semmi különös. Én üzleteket akartam önöknek csinálni, felajánlottam a munkámat s a jelentékeny ismeretségi körömet, nem kellek, ezzel kész. Bár igazán nagyon csodálkozom...

Az igazgató feszengett, ámult, nagyokat lélekzett, végül szinte kétségbeesve tört ki:

— Mégis... Hogyan képzelte ön? Hogy csak így ide beállít és rögtön üzleteket köt nekünk? Hiszen sajátmaga elismeri, hogy nincs gyakorlata, sem szakértelme.

— Azt csak bízza rám! Ha valaki valamit elkezd, akkor még nincs gyakorlata. Munkaközben szerzi meg a gyakorlatot is, a szakismeretet is. Ön talán textiligazgatónak született? Kicsi korában verték, ha nem igazgatott?

— Ugyan kérem, hagyjuk a vicceket. Én előbb tanultam...

— Én is tanultam. Kijártam az élet iskoláját. Nem kell olyan nagy komédiát csinálni egy rongyos ügynökölésből. A fellépés, az akarat minden, egyéb nem számít.

— Mégis... hát... hogyan gondolja... izé... mi is a neve?... igen, Bara úr.

— Úgy, hogy vevőket szerzek az önök áruira, azután megkapom a szokásos jutalékokat.

— Erőszakos egy ember!

Bara felkacagott:

— Még erőszakos se legyek? Látott ön már ügynököt boldogulni erőszak nélkül? Hát lehet az önök szemetjeit, mert bocsásson meg, mostanában már csak szemetet gyárthatnak, lehet azokat erőszak nélkül rásózni a szegény, ártatlan vevőre?

Az igazgató majdnem elnevette magát kínjában. Sok év óta ül ebben a szobában, de ilyen szemtelen frátert még nem látott. Ez... ez talán még üzleteket is tud csinálni. No de minél előbb el kell már intézni, Tóni van soron, hogy vigye a pénzt, már ott morog künn a titkárnővel:

— Nem bánom, próbáljuk meg. Jelentkezzék Telek úrnál, majd a titkárnőm eligazítja. Irénke!

Irénke bekukkantott:

— Jöhet a Tóni bácsi?

— Mindjárt. Ezt az urat, Bara János úr, vezesse Telek úrhoz. Felvesszük üzletszerzőnek.

Irénke visszahúzza a fejét. Bara még ülve maradt, az igazgató türelmetlenül néz rá.

— Ezzel tehát rendben volnánk — kezdi újra Bara úr. De úgy, mintha gépbe diktálná az igazgatónak. — Most még hátra van a jutalékelőleg.

— Előleg nincs!

— Muszáj, hogy legyen! Előleg nélkül nincs üzlet. Én holnap már rendelésekkel akarok beállítani, a jutalékok pedig csak...

— No igen. A jutalék csak akkor esedékes, amikor befolyik a vételár.

— Ezért kell az előleg.

— Nincs.

— Ne tréfáljon velem, igazgató úr. Ha már enyire jutottunk...

— Hát mire gondol? Mennyi előleget akar?

— Ezret.

— Szó sem lehet róla. Ezer pengőt? Hogy' jut eszébe?

— Az persze rengeteg pénz, maga szerint.

Az igazgató megint arra gondolt, hogy kidobja ezt a szörnyű embert. Ránézett előbb, hogy azután felfalja, de annak olyan pimaszul pislogott a szeme és úgy állta a gyilkos tekintetet, hogy... az igazgató elnevette magát. Elnevette magát és... megkönnyebbült:

— Ötszáz! Hogy most már aztán menjen, mert más dolgom is van.

— Rendben van. De most rögtön. Mert, ismétlem, holnap már rendeléseket hozok.

— Irénke!... Állítson ki egy előlegnyugtát is ötszáz pengőről.

— A pénztáros nincs itt. Két órára elment.

— Hogy-hogy? Ki engedte el?

— Igazgató úr. Félórával ezelőtt.

— É-én? Ja — a, persze.

Az igazgató zavarában megint elpirult. Fogta a pénztárcáját, leolvasott belőle öt százast s átadta Bara úrnak.

— Irénke, a pénztár majd nekem fizeti vissza ezt az ötszázat. Isten áldja, Bara úr, készen vagyunk. Sok szerencsét!

Bara úr zsebretette a pénzt, megköszönte, meghajolt:

— Ajánlom magamat!

Az igazgató nem köszönt vissza. Nagyot ordított:

— Tóni!

Most meg már a Tóni tűnt el. A titkárnő szaladt utána a folyosóra. Bara künn a másik szobában megállt. A zsebébe nyúlt, kivette az egész pénzét, megolvasta. Ezer pengő, tíz darab százas! Visszafordult s gúnyos mosollyal lépett be az igazgatóhoz. Az valósággal felüvöltött:

— Mit akar még tőlem, maga szerencsétlen?

— Csak nyugalom, igazgató úr. Csigavér. Nem áll jól önnek az a sok harag. Jobb lenne, ha kevésbé szórakozott lenne. Megnéztem, ahogy kilépek öntől, a pénzt, hát látom, hogy tévedésből nem öt darab százast adott, hanem tizet. Ej, ej!

— É-én? Lehetetlen!

— Itt van, tíz darab százas. Öt tehát visszajár. Csak ezért voltam bátor visszajönni, bocsánat.

Még az ajtóból visszafordult:

— Úgy látszik, igazgató úr nagyon megkedvelt engem és ezért vétette el a számolást.

BÁNK BÁN A MAGDOLNA-UTCÁBAN

ÍRTA NÉMETH LÁSZLÓ

Tejcsarnoki barátaim híttak meg a *Bánk bán* magdolnautcai előadására. A tejcsarnokról írtam a »Híd«-ban: Hét munkás és egy író tanakodott azon, hogy mért kell nekik ellenségeknek lenniük, amikor sorstestvérek. A Magdolna-utca: a vasmunkások székháza: de most a bőrösök ünnepelték benne fennállásuk hatvanötödik évét. Az én bőröseim is benn voltak a rendezőségben; ezért hívtak meg. Elővigyázatos rendezők voltak: másfélszer annyi jegyet nyomtak az elárusítók kezébe, mint amennyi hely volt. De nem ismerték elvtársaikat: néző is másfélszer annyi lett, mint szék. Legalább ötszáz ember nyomta egymást, hogy szabadon hagyja a kijárást. Én a kiadómmal ültem egy széken, amelyet Népszava-beli kritikusom engedett át.

Komolyan veszem a műkedvelőket. A magyar drámai játék forradalmát várom tőlük (minthogy színházainktól nem várhatom), épp ezért nem hízelgek sem a magdolnautcaiknak, sem másoknak. Sajnos, nem láttam a nagycsányiak Földindulását. Csak a debreceni Tiszántúlt olvasom s az Pesten »másnapi lap«: akkor tudom meg, mi fog történni, amikor már elmulasztottam. Igy a nagyszerű alkalmat is átaludtam, hogy a kétféle műkedvelő játékot összehasonlítsam. Azt azonban összehasonlítás nélkül is tudom, hogy mind a kettő rossz volt; messze attól, ami a műkedvelő színjátszás lehetne. Nem is lehetett, csak rossz; jó színházat még álmodni sem lehet estéről hajnalra. Azt azonban, amiért a műkedvelőjátékban hiszek, a magdolnautcaiakban is megtaláltam. Színpad, összjáték, csiszoltság nem volt; de volt küzdelem a darabbal s darabért s volt néhány remek pillanat, midőn a játszóvá lett munkás lelkével felnőtt Katonáig. A Nemzetinek lehettek jó Tiborcai, de aki így mondja el a harmadik felvonásbeli panaszt: aligha. Általában a kemény, politikus helyek voltak a sikerültek; a zaklatottak, pszichológiaik; az erőtlenek. Ez nem baj; jelleg, érdekesség. Még a Szép Ilonkát is jó időnként egy egyszerűbb, keményebb szájból hallani; megújul benne. Hát Bánkot. Persze a keménység sem volt következetes. A szereplők jártak a Nemzetiben s időnként a plafonra vetett szemmel szónokoltak. De épp ezért kell sokszor, a maguk tömegének játszaniuk. Majd rátalálnak, melyik Bánk bán az, amelyiknek nemcsak a Népszava mondatait, de az egész atmoszféráját is magáénak érzi a magyar munkás.

Sokan azt hiszik: bűn a dilettantizmust fölbátorítani. De hány magyar író van, aki csak az írásból él? Még a futballistáknak is van más foglalkozásuk; pedig azok mégis már csak komoly művészek. Nem látom be, mért ne lehetne éppolyan nagy színész, akinek ünnepe a színház, mint akinek hétköznapja. A görögöknél sem voltak profik a színészek. Egy olyan színész, akinek a kezén Melinda szerepében is ott van iparának a bélyege s évente hét-nyolcszor játszik, de akkor mindig Bánkhoz méltót: kijárhat akkora színészi iskolát, mint aki százas szériákban nyúzza a Bókayt, Vaszaryt vagy filmjeinkben esik ruhástól vízbe s ejti a tányérokat. Nem földműves és bőrmunkás kontárokat akarunk mi, hanem földműves és bőrmunkás színészeket. Ahogy a tanár és orvos íróknak sem kontároknak kell lenniük, hanem íróknak. Egyik oldalon a mindennapos színházi üzem, a zsöllyéjében napját kiheverő polgár, a szemponttalan áhítathiány; a másikon: az egyszeri látvány ünnepélyessége, papként föllépő színészek s a nézőtéren egy világnézetben összekapcsolt, megtisztulók. Minden kritika oda lyukad ki, hogy színházainktól színjátszást nem várhatunk. Meg kell tehát teremteni a színjátszást a színházakon kívül. Erre pedig egy mód van: a legmagasabbra törő műkedvelés. Egy Karácsony Sándor féle embernek kell előállnia s úgy vetnie magát a műkedvelők képzésére, mint mások a cserkészetre, népfőiskolán. Egy rendezőképző tanfolyam: még engem is befoghatna. Ebben mint tanárt, abban mint növendéket. Addig csak a darabjaimra írom oda: »Kizárólag műkedvelőknek«. Bojkottálni a színházat? Nem, megostromolni.

*

Szakszervezeti munkások és Bánkot játszották. Tudom én, hogy sok ember játssza ma Magyarországon a Petőfi és Kossuth imádót, akinek a szájában Petőfi nemrég éretlenséget jelentett és Kossuth pedig sarlatánságot. Bánk bőrét is szívesen magukra vennék már, akik néhány éve még egy békési földmunkást sem voltak hajlandók egy angol bányásztól megkülönböztetni. De hát ez bujócska. Szegényeket azzal bünteti az irónikus világ, hogy magyarságunknak abba a zugába kell elrejtőzniök s terveiket főzni, amelyet legjobban utáltak: a kurucságba. Akik tegnap itt Bánkot játszották s tapsolták, nem tudják ezt. Vagy ha tudják is: élnek az alkalommal. A párt engedélyezte Bánkot, taktikusnak vélte, hogy engedélyezze. S ők megindulnak arra, amerre úgy is vágynak.

Ez a mi számunkra is vigasztaló, akiknek egyetlen bűnünk, hogy a bőrünket még magunkon hordjuk. Csodálatos koalició vezérei nem tudnak elbújni bennünk. Nem mulik egy vasárnap, hogy ezt mérges cikkekben szemünkre ne hánynák. Mi azonban most mosolyoghatunk rajtuk. Amíg az egész magyar művelődéstől zárták el tömegeiket: reményük lehetett, hogy tőlünk is elzárják. De, ha Katona József nyelvét adják a szájukba: mi reményük, hogy a magyar munkásság *őtőlük* akarja majd hallani a folytatását.

Erdei Sándor, grafikus MDh

Máté György szatirikus írásainak gyűjteményét látta el találó rajzaival.

Zsadányi Ede: Máté György: A Retezárok és egyéb történetek 41-42. l

KÖNYVBARÁT, bp. 1957. szeptember VII/4

Erdei Sándor grafikusm.

1917-ben szul. a Bács megyei Pacsér Törsefben. A belgrádi képz. Akad.-án Dobrovits Péterd. vett a mesterc. 1941-ben result Bp. ahol. képz. Főisk.-Boldizsár István növendéke. Karikatúrái Középist. kora óta megjelennek. 1959-ből a Ludas Matyi belső munkatársa. Egyéni kiáll. 1948 és 1949. 1945-55. ig élt a házadon úton.

Százados uti művéntelep kiállítása, kat. összeáll. Csap Erzsébet, Elischer Brigitta. Bp. 1965

Erdei Sándor (grafika)

Jürös előtt 1957. Vízf. p. 75×90 cm. J.b.l.: Erdei 57. A műv. tul.

Gyendélet 1958. Vízf. p. 75×90 cm. J.b.l. Erdei 58. A műv. tul.

Mitológia 1961. Vízf. p. 75×90 cm. J.j.l.: Erdei 61. A műv. tul.

Szárados uti-művén telep kiállítás. Katalógust összeáll. Csap Erzsébet, Elischer Brigitta. Bp. 1965.

66

Erdei Sándor

Arc Rej, 1956. O.v. 70×90 cm. J.G.f.: Erdei 1956. 2 mův. tul.

Százados uti művészlelep kiállítása. Kat. összeáll. Csap Erzsébet, Flischer Brigitta. Bp. 1965.

62.

Erdei Sándor, [ ] MDK

A modern olasz grafikai kiállítás után kerül sor a Szinyei Teremben Erdei Sándor műveinek kiállítására.

–: Könyv Klub – Szinyei Terem 125.1

Bp. 1959. Március IX/3.

KÖNYVBARÁT,

Erdei Sándor grafikus M.D.K.

müveiből kiállitás a Magyar Sajtó Háza
Táncsics Mihály termében

Napló

Magyar Nemzet 1965. dec. 14. 4.l.

Erdei Sándor grafikus M.D.K.

muveiből kiállítás a Magyar Sajtó Háza
Táncsics Mihály termében

Napló

Magyar Nemzet 1965. dec. 14. 4.1.

A karikatúra a pillanat művészete

– Sanyikám, te rengeteg kitűnő rajzot készítettél és készítesz most is nekünk. Erről saját szemükkel győződhetnek meg olvasóink. Legtöbbször focistákat mintázol meg. Mennyire áll közel hozzád a labdarúgás?

– Remélem, megbocsátják nekem a válaszomat a focirajongók, de nem vagyok oda a futballért. Még a szabályait sem ismerem, noha amikor Szabadkán éltem, egyik legjobb barátom egy Szilágyi nevű focista volt, de soha nem beszéltünk egymással a labdarúgásról, inkább a festészetről diskuráltunk, mert ő is piktorkodott. Igazi antitalentum maradtam tehát. Tudom, ez főbenjáró bűnnek számít itt nálunk Magyarországon, ahol ez a legnépszerűbb sportág. Egyébként is, valahogy én sosem voltam oda magáért a sportért, tehát engem éppúgy hidegen hagy a vízilabda vagy a boksz.

– Mégis remekül megrajzoltad például az ökölvívó Kovács Istvánt. Szerinted milyennek kell lennie a jó karikatúrának?

– A modell lelkét kell visszaadnia. Ettől lehet kifejező. Néhány vonallal formálom meg a karaktert, nem szeretem a sokvonalas, bonyolult rajzot, mert elvész az illető személyisége. Az üres virtuozitás a színvonal rovására megy.

– Szerinted művészet a karikatúrakészítés?

– Legfeljebb a pillanat művészete lehet, nem több. Egy jól elkapott karakter is addig él, amíg meg nem jelenik az újságban, utána azonban elfelejtik.

– Sértődtek meg már azért, mert túlzottan hatásosra sikerült a humoros portréd?

– Szerencsére az emberek többsége veszi lapot, tehát nem húzza fel az orrát. Nézd, én nem bántó szándékkal mintázok meg valakit. Nem az a célom, hogy kiröhögjék az illetőt. Bizonyos csípős humorra azonban szükség van, ám annak nem szabad megalázónak lennie. Persze ritkán előfordult, hogy nehezteltek a rajzért, mondván: „azért ennyire nem állnak el a füleim, és az orrom is kisebb". Ez főleg nők esetében történt meg, de hangsúlyozom, nem gyakran.

Erdei Sándor 1917. május 10-én született Pacséron. Grafikus, festőművész és karikaturista. 1938-tól 1940-ig a Belgrádi Képzőművészeti Akadémián a világhírű Petar Dobrovic növendéke volt. A háború kitörése miatt félbeszakadt tanulmányait 1941-ben a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán Boldizsár István növendékeként fejezte be. 1945 után a Szabad Nép, majd a Ludas Matyi rajzolója lett. A hatvanas évektől dolgozik a Sportfogadásnak. A mester tizenöt éves kora óta csinál karikatúrákat, tehát közel hetven esztendeje foglalkozik ezzel a látszatra könnyű, de valójában rendkívül nehéz műfajjal.

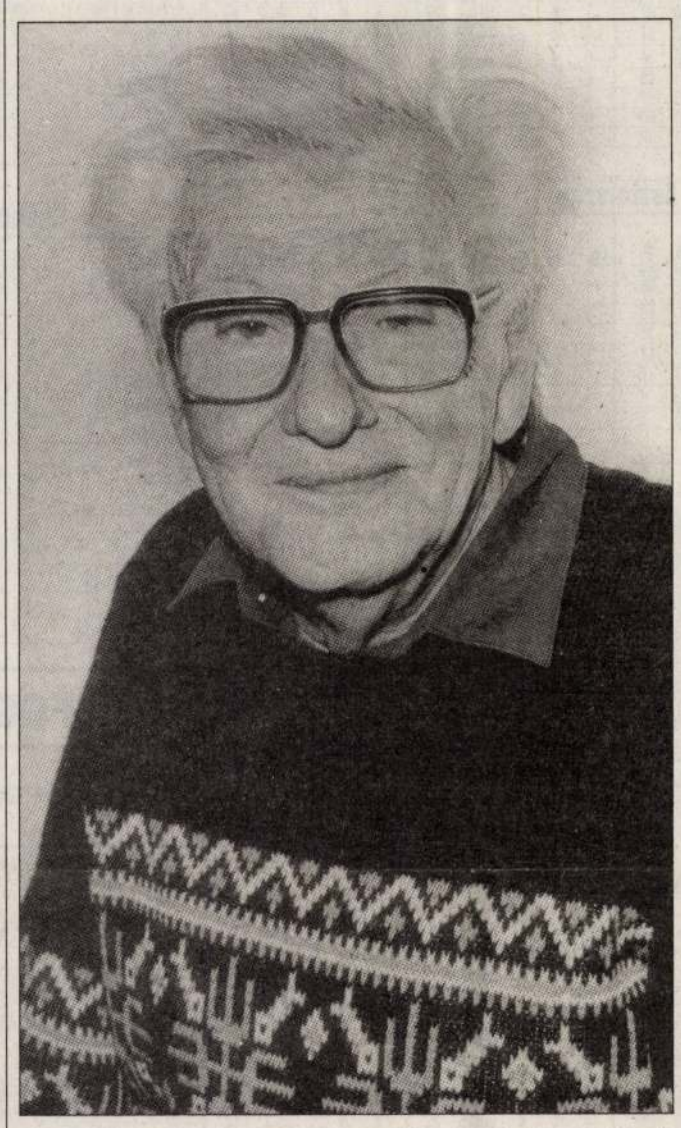

– Diktatúrában nehéz karikaturistának lenni. Magad is megtapasztaltad ezt a Rákosi-érában...

– Nagyon egyszerű volt az ábra: csak a Nyugatot lehetett gúnyolni. Hozzá kell tennem, én mindig meggyőződéses baloldali voltam, de azt, hogy valakit pusztán a másként gondolkodása miatt börtönbe zárjanak, megverjenek, deportáljanak vagy felakasszanak, mélységesen elítéltem.

– Hangot is adtál ennek a meggyőződésednek?

– Viccelsz, barátom?! Ha én ilyet teszek, akkor most nem beszélgetnénk itt egymással. Kényszerpályán mozogtam, mint oly sokan mások. Istenkém... De sokszor rajzoltam meg Titót mint láncos kutyát!

– Titokban, csak úgy a magad örömére, készítettél-e karikatúrát valamelyik pártvezetőről?

– Nem láttam értelmét, de ha már itt tartunk, elmondom, hogy hatalmas lehetőség volt a szakmai előmenetelre, ha valaki mondjuk Rákosi Mátyásról csinált egy neki tetsző festményt, fotót vagy portrét. Egy iskolai rajztanár Rákosit bibliai környezetben ábrázolta mint olyan vezetőt, aki mártíromságot vállal a népéért. Az „alkotást" elküldte a diktátornak. A meggyőződéses materialista „igazságos Mátyásnak" csodák csodájára tetszett a mű, de röviden csak annyit mondott, hogy érdekes, nagyon érdekes. Ezt követően a tanár magas kulturális kitüntetésben részesült, és elárasztották megrendelésekkel.

– Te, a meggyőződéses baloldali, évtizedek óta jóban vagy Obersovszky Gyulával, 1956 hősével, lapunk egykori főszerkesztőjével, aki egészen más politikai irányvonalat képvisel.

– Kettőnk viszonyával kapcsolatban csak azt mondhatom, amit az előbb is említettem, mindig a szabad véleménynyilvánítás híve voltam. A barátaimat sem politikai meggyőződésük alapján választottam ki. Gyulát nagyon szerettem és szeretem most is, mert jó ember, és nekem ez számít. Ráadásul nagy költőnek tartom. Ő foglalkoztatott egyébként először a Sárgánál, mert neki sem jelentett problémát az én világnézetem. Tőle örököltetek meg engem.

– Régóta ismerem Erdei Sándort. Sok nagyszerű képet festett ez idő alatt is. Munkái maradandó értékűek, a magyar képzőművészet remekei közé tartoznak. Franciás elegancia, könnyedség és ugyanakkor szuggesztivitás jellemzi őket. Portrékat, tájképeket, aktokat készít.

– Politikai témájú festményeket sosem csináltam, mert szerintem a politika és a képzőművészet kizárja egymást. Az 1959-ben a Szinyei-teremben rendezett kiállításomat rögtön a megnyitó után be akarták tiltani, mert aktokat is bemutattam. Itt kaptam életem legnagyobb dicséretét, amire mindmáig nagyon büszke vagyok. Kisfaludi Strobl Zsigmond is eljött a tárlatra, izgatottan figyeltem, ahogy nézte az anyagot, érthetően nem volt közömbös számomra a véleménye. Az egyik aktom, egy tükröt tartó nő, tetszett neki a legjobban. Ezt itt láthatod most is a szobám falán, nem adtam vagy ajándékoztam el sosem, olyan fontos emlék számomra. Amikor Zsiga bácsi mindent megnézett, odajött hozzám, és lelkesen gesztikulálva megdicsért. Akik közelebbről is jól ismerték, azt mondták nekem, hogy jól jegyezzem meg ezeket az elismerő szavakat, mert ő nem osztogatja könnyedén a dicsérereteket.

– Nyolcvanhárom évesen is hétről hétre fáradhatatlanul bejársz a szerkesztőségbe, hogy az aktuális számba elkészítsd a rajzaidat.

– Egyrészt azért teszem ezt, mert szeretem a hivatásom, de őszintén szólva anyagi okok is motiválják a lelkesedésemet. A családomat kell segítenem. Közel voltam a hatvanhoz, amikor második házasságomból megszületett Alex fiam, és már túlhaladtam a nyugdíjkorhatáron, amikor feleségem, Marcsi, megszülte Vajkot. Bár Alex már felnőtt, Vajk még mindig rászorul a támogatásra. Huszonkilenc év a korkülönbség köztem és a nejem között, de mégis elmondhatom, hogy boldog házasságban élünk, és manapság már ez is különleges esetnek számít.

– Te festőként milyennek képzeled Fortunát?

– A nagyasszony már csak isteni mivoltából adódóan sem öregszik meg, tehát örökké fiatal marad. Ha megfesteném, hosszú hajjal ábrázolnám, és nőies domborulatait sem titkolnám el, elvégre nem lehet csúnya az, akinek annyian akarják elnyerni a kegyeit!

Bolgár Sándor

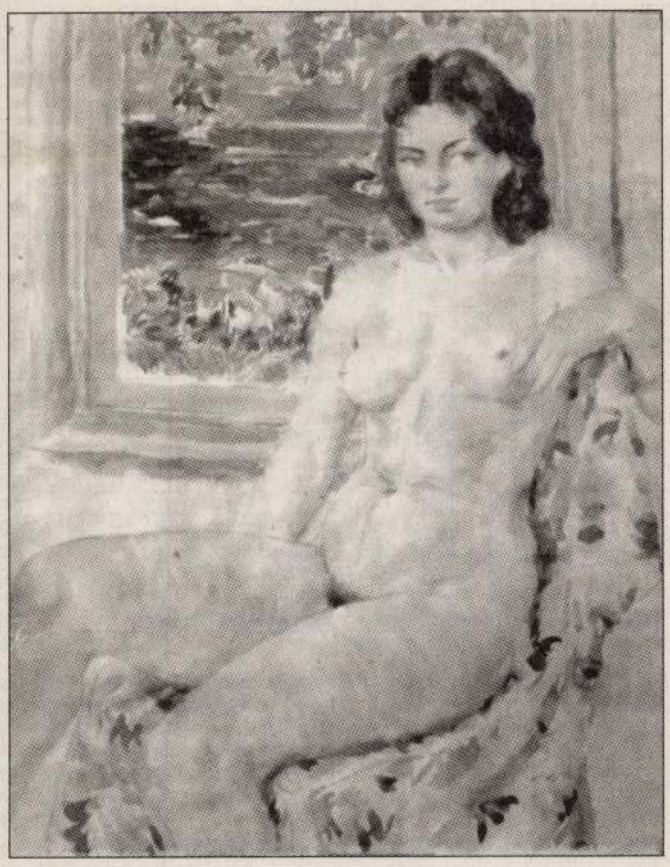

Horvátország

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Dinamo	33	23	6	4	83-25	75	13	3	1	46-10	42	10	3	3	37-15	33
2. Hajduk	33	17	10	6	58-30	61	11	4	2	32-15	37	6	6	4	26-15	24
3. Osijek	33	15	8	10	55-49	53	11	4	2	31-17	37	4	4	8	24-32	16
4. Rijeka	33	14	7	12	54-39	49	11	2	4	36-16	35	3	5	8	18-23	14
5. Slaven Belupo	33	12	13	8	34-34	49	7	5	4	21-20	26	5	8	4	13-14	23
6. Cibalia	33	11	12	10	42-39	45	7	7	3	28-17	28	4	5	7	14-22	17
7. Varteks	33	10	10	13	32-44	40	6	6	4	20-18	24	4	4	9	12-26	16
8. Zagreb	33	9	12	12	42-49	39	6	5	6	26-22	23	3	7	6	16-27	16
9. Sibenik	33	8	10	15	33-50	34	7	5	4	20-16	26	1	5	11	13-34	8
10. H. dragovoljac	33	8	9	16	36-58	33	5	4	7	17-24	19	3	5	9	19-34	14
11. Vukovar'91	33	7	9	17	32-56	30	5	7	4	19-18	22	2	2	13	13-38	8
12. Istra	33	8	6	19	33-61	30	5	4	7	19-26	19	3	2	12	14-35	11

Szlovákia

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Inter Bratislava	30	21	7	2	65-16	70	11	3	1	36-6	36	10	4	1	29-10	34
2. 1. FC Kosice	30	19	4	7	57-31	61	13	1	1	33-13	40	6	3	6	24-18	21
3. Slovan Bratislava	30	16	9	5	52-18	57	9	4	2	32-8	31	7	5	3	20-10	26
4. Trnava	30	15	8	7	38-21	53	11	3	1	30-9	36	4	5	6	8-12	17
5. Trencín	30	13	8	9	38-29	47	10	3	2	30-11	33	3	5	7	8-18	14
6. T. Presov	30	14	5	11	38-42	47	10	4	1	24-11	34	4	1	10	14-31	13
7. Ruzomberok	30	13	7	10	29-26	46	10	4	1	20-8	34	3	3	9	9-18	12
8. Zilina	30	12	5	13	39-37	41	9	2	4	26-13	29	3	3	9	13-24	12
9. Petrzalka	30	11	6	13	43-48	39	9	2	4	26-18	29	2	4	9	17-30	10
10. Senec	30	9	10	11	33-36	37	7	6	2	19-14	27	2	4	9	14-22	10
11. Humenné	30	10	7	13	31-43	37	9	4	2	24-12	31	1	3	11	7-31	6
12. Dubnica	30	9	7	14	25-35	34	6	4	5	16-10	22	3	3	9	9-25	12
13. Nitra	30	8	4	18	24-44	28	6	3	6	15-14	21	2	1	12	9-30	7
14. DAC Dunajska Streda	30	6	9	15	24-42	27	4	6	5	18-16	18	2	3	10	6-26	9
15. B. Bystrica	30	7	2	21	27-53	23	5	1	9	14-19	16	2	1	12	13-34	7
16. Prievidza	30	6	4	20	29-71	22	5	1	9	17-30	16	1	3	11	12-41	6

Észtország

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Levadia	8	7	1	-	21-8	22	3	1	-	8-2	10	4	-	-	13-6	12
2. Trans	8	5	2	1	22-8	17	1	1	1	12-4	4	4	1	-	10-4	13
3. Flora	8	4	3	1	20-10	15	3	-	1	13-4	9	1	3	-	7-6	6
4. TVMK	8	3	2	3	16-8	11	1	1	2	9-6	4	2	1	1	7-2	7
5. Tulevik	8	3	2	3	10-9	11	1	2	2	6-6	5	2	-	1	4-3	6
6. Lootus	8	2	1	5	8-17	7	-	1	2	1-4	1	2	-	3	7-13	6
7. Kuressaare	8	1	1	6	8-22	4	1	-	5	6-18	3	-	1	1	2-4	1
8. Valga	8	-	2	6	2-25	2	-	1	2	2-6	1	-	1	4	0-19	1

Izrael

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Hapoel Tel-Aviv	39	26	7	6	76-28	85	16	3	1	45-12	51	10	4	5	31-16	34
2. Maccabi Haifa	39	22	10	7	86-35	76	12	4	4	46-16	40	10	6	3	40-19	36
3. Hapoel Petah-Tikva	39	23	5	11	77-52	74	13	1	6	42-24	40	10	4	5	35-28	34
4. Maccabi Petah-Tikva	39	18	7	14	50-46	61	9	4	7	25-24	31	9	3	7	25-22	30
5. Beitar Jerusalem	39	15	14	10	61-54	59	8	9	3	35-25	33	7	5	7	26-29	26
6. Maccabi Tel-Aviv	39	18	8	13	66-42	58	9	3	7	32-17	30	9	5	6	34-25	32
7. Hapoel Haifa	39	13	18	8	53-36	57	9	9	2	34-17	36	4	9	6	19-19	21
8. Ironi Ashdod	39	12	14	13	48-50	50	7	7	6	25-23	28	5	7	7	23-27	22
9. Ironi Rishon	39	10	13	16	41-65	43	6	6	7	18-28	24	4	7	9	23-37	19
10. Maccabi Netanya	39	10	11	18	53-71	41	6	3	10	33-43	21	4	8	8	20-28	20
11. Bnei Jehuda	39	9	13	17	37-64	40	7	6	6	21-23	27	2	7	11	16-41	13
12. Hapoel Kfar Saba	39	8	14	17	40-56	38	4	10	5	19-22	22	4	4	12	21-34	16
13. Maccabi Herzlia	39	9	8	22	34-74	35	3	6	10	17-36	15	6	2	12	17-38	20
14. Hapoel Jerusalem	39	6	6	27	33-82	24	3	3	13	17-36	12	3	3	14	16-46	12

Észak-Írország

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Linfield	36	24	7	5	68-30	79	13	3	2	36-16	42	11	4	3	32-14	37
2. Coleraine	36	18	7	11	64-42	61	10	3	5	35-16	33	8	4	6	29-26	28
3. Glenavon	36	17	10	9	55-34	61	9	6	3	30-14	33	8	4	6	25-20	28
4. Glentoran	36	18	7	11	59-51	61	13	2	3	36-20	41	5	5	8	23-31	20
5. Portadown	36	15	7	14	64-62	52	10	4	4	40-26	34	5	3	10	24-36	18
6. Newry	36	11	7	18	44-58	40	7	4	7	25-25	25	4	3	11	19-33	15
7. Crusaders	36	9	13	14	41-55	40	6	5	7	22-28	23	3	8	7	19-27	17
8. Cliftonville	36	8	13	15	40-58	37	4	7	7	22-27	19	4	6	8	18-31	18
9. Ballymena	36	6	16	14	45-62	34	4	10	4	22-25	22	2	6	10	23-37	12
10. Distillery	36	8	5	23	37-65	29	6	2	10	23-29	20	2	3	13	14-36	9

Szlovénia

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Maribor	33	25	6	2	90-29	81	14	3	-	45-9	45	11	3	2	45-20	36
2. Nova Gorica	33	19	5	9	55-34	62	14	1	2	37-9	43	5	4	7	18-25	19
3. Rudar	33	17	7	9	48-35	58	10	4	3	26-14	34	7	3	6	22-21	24
4. Prevalje	33	15	7	11	58-43	52	8	3	6	29-21	27	7	4	5	29-22	25
5. Primorje	33	13	11	9	56-49	50	9	7	1	35-20	34	4	4	8	21-29	16
6. Celje	33	11	14	8	53-45	47	9	6	1	37-14	33	2	8	7	16-31	14
7. SCT Olimpija	33	14	4	15	64-58	46	8	3	6	40-29	27	6	1	9	24-29	19
8. Dravograd	33	11	10	12	44-54	43	6	3	7	23-31	21	5	7	5	21-23	22
9. Domzale	33	11	8	14	50-51	41	8	4	4	30-19	28	3	4	10	20-32	13
10. Mura	33	10	6	17	47-53	36	7	3	6	29-23	24	3	3	11	18-30	12
11. Ruse	33	4	6	23	26-73	18	3	4	9	16-29	13	1	2	14	10-44	5
12. Beltinci	33	3	6	24	21-88	15	2	4	10	9-38	10	1	2	14	12-50	5

Svédország

	Összesen						Otthon					Idegenben				
	J.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.	Gy.	D.	V.	Gólok	P.
1. Halmstad	8	6	–	2	16-6	18	2	–	2	5-2	6	4	–	–	11-4	12
2. AIK Stockholm	8	5	1	2	9-8	16	2	1	–	3-1	7	3	–	2	6-7	9
3. Göteborg	8	4	3	1	14-7	15	3	1	–	9-3	10	1	2	1	5-4	5
4. Helsingborg	8	4	2	2	10-7	14	1	2	1	4-3	5	3	–	1	6-4	9
5. Hammarby	8	4	1	3	8-8	13	2	–	2	5-6	6	2	1	1	3-2	7
6. Örebro	8	3	3	2	14-11	12	2	1	1	8-3	7	1	2	1	6-8	5
7. Örgryte	8	4	–	4	8-10	12	2	–	2	4-4	6	2	–	2	4-6	6
8. Norrköping	8	3	2	3	11-9	11	2	–	2	6-3	6	1	2	1	5-6	5
9. Sundsvall	8	3	2	3	10-11	11	1	1	2	6-8	4	2	1	1	4-3	7
10. Trelleborg	8	3	1	4	7-7	10	1	1	2	4-5	4	2	–	2	3-2	6
11. Elfsborg	8	3	–	5	11-11	9	2	–	2	8-6	6	1	–	3	3-5	3
12. Häcken	8	1	3	4	10-16	6	1	–	3	7-11	3	–	3	1	3-5	3
13. V. Frölunda	8	1	2	5	4-14	5	1	1	2	1-2	4	–	1	3	3-12	1
14. Gais	8	–	4	4	6-13	4	–	4	1	5-6	4	–	–	3	1-7	0

Törökország

1. Galatasaray	34	24	7	3	77-23	79
2. Besiktas	34	23	6	5	74-27	75
3. Gaziantep	34	17	11	6	49-27	62
4. Fenerbahce	34	17	10	7	59-44	61
5. Genclerbirligi	34	16	8	10	57-47	56
6. Trabzonspor	34	15	8	11	47-41	53
7. Samsunspor	34	16	4	14	51-43	52
8. Denizlispor	34	13	8	13	55-57	47
9. Adanaspor	34	13	6	15	51-55	45
10. Bursaspor	34	12	6	16	51-63	42
11. Antalyaspor	34	11	8	15	42-58	41
12. Kocaelispor	34	11	7	16	44-58	40
13. Ankaragücü	34	9	12	13	45-56	39
14. Erzürümspor	34	10	8	16	40-61	38
15. Istanbulspor	34	8	13	13	38-43	37
16. Altay	34	10	7	17	34-43	37
17. Göztepe	34	7	5	22	26-54	26
18. Vanspor	34	4	6	24	38-78	18

Románia

1. Dinamo	34	27	3	4	93-40	84
2. Rapid	34	22	6	6	65-38	72
3. Steaua	34	18	3	13	62-56	57
4. Ceahlaul	34	17	6	11	56-48	57
5. Arges	34	16	6	12	44-35	54
6. Gloria	34	17	2	15	54-49	53
7. Bacau	34	15	6	13	40-39	51
8. Otelul	34	15	4	15	59-55	49
9. National	34	15	4	15	61-44	49
10. Astra	34	13	8	13	43-41	47
11. Petrolul	34	14	5	15	48-55	47
12. Rocar	34	15	2	17	52-51	47
13. Brasov	34	14	4	16	53-43	46
14. U.Craiova	34	13	7	14	45-41	46
15. Farul	34	12	8	14	38-45	44
16. Onesti	34	9	3	22	37-92	30
17. Resita	34	5	8	21	35-73	23
18. E. Craiova	34	4	5	25	26-66	17

Grúzia

Felsőház, rájátszás

1. Torpedo	14	8	4	2	37-11	46
2. Dinamo Tbiliszi	14	5	9	-	19-4	41
3. Georgia	14	8	5	1	15-7	41
4. Dinamo Batumi	14	8	2	4	22-10	39
5. Kolkheti Poti	14	7	3	4	18-10	37
6. Sioni	14	3	1	10	13-32	21
7. Samtredia	14	2	2	10	6-29	17
8. Dila	14	2	-	12	10-37	16

Alsóház, rájátszás

1. Lok	14	8	3	3	22-8	36
2. Merani 91	14	8	4	2	17-6	36
3. TSU	14	9	-	5	26-15	35
4. Gorda	14	8	2	4	25-10	34
5. Szamgurali	14	8	3	3	17-8	33
6. FC Tbiliszi	14	3	2	9	12-26	18
7. Arsenali	14	3	-	11	11-27	14
8. Kolkheti Khobi	14	2	-	12	14-44	11

Ausztria

1. Innsbruck	36	24	5	7	54-30	77 47 30
2. Sturm Graz	36	22	8	6	77-32	74 44 30
3. Rapid Wien	36	20	6	10	59-29	66 41 25
4. Austria Wien	36	16	6	14	49-44	54 34 20
5. Ried	36	15	8	13	56-39	53 36 17
6. Salzburg	36	12	10	14	39-45	46 32 14
7. Grazer AK	36	12	6	18	41-62	42 28 14
8. LASK Linz	36	10	9	17	41-49	39 24 15
9. Bregenz	36	10	5	21	39-73	35 20 15
10. Lustenau	36	4	7	25	22-74	19 14 5

Csehország

1. Sparta	30	24	4	2	81-23	76 43 33
2. Slavia Praha	30	21	5	4	53-25	68 40 28
3. Drnovice	30	14	6	10	36-32	48 33 15
4. Brno	30	12	6	12	35-33	42 33 9
5. Teplice	30	10	11	9	38-38	41 30 11
6. Dukla Pribram	30	11	7	12	33-36	40 30 10
7. Bohemians	30	10	10	10	24-28	40 25 15
8. Liberec	30	9	11	10	21-24	38 26 12
9. Zizkov	30	9	10	11	37-41	37 28 9
10. Blsany	30	10	7	13	28-45	37 27 10
11. Ostrava	30	8	11	11	43-45	35 23 12
12. Olomouc	30	7	13	10	31-38	34 20 14
13. Jablonec	30	7	11	12	24-36	32 24 8
14. C. Budejovice	30	9	5	16	34-49	32 26 6
15. Opava	30	6	10	14	31-39	28 24 4
16. Hradec Králové	30	4	11	15	21-38	23 15 8

FINNORSZÁG

Otthon (pontok)	
Idegenben (pontok	
1. Myllykoski Pa	
2. Jokerit	
3. Haka	
4. Jazz	
5. Helsinki JK	
6. Rovaniemi PS	
7. Lahti	
8. Turku PS	
9. Vaasa PS	
10. Inter	
11. Tampere Utd.	
12. Kotkan TP	

1. C. zvezda	
2. Partizan	
3. Obilics	
4. Rad	
5. Sutjeska	
6. Csukaricski	
7. OFK Beograc	
8. Zseleznik	
9. Zemun	
10. Vojvodina	
11. Radnicski N.	
12. Buducsnost	
13. Radnicski K.	
14. Hajduk K.	
15. Milicionar	
16. Sartid	
17. Proleter	
18. Hajduk B.	
19. Mogren	
20. Szpartak	
21. Borac	

1. KR	
2. Grindavik	
3. Keflavik	
4. IBV	
5. Fylkir	
6. Akranes	
7. Fram	
8. Leiftur	
9. Breidablik	
10. Stjarnan	

FOGADÁSI AJÁNLA

	FOGADÁSI ESEMÉNY	SI
1. ✔	Spanyolország - Norvégia	labd
2. ✔	*(0-1) Jugoszlávia - Szlovénia	labd
3. ✔	Inter Turku - Jazz	labd
4. ✔	Olaszország - Belgium	labd
5. ✔	Boca Juniors(ARG) - Palmeiras(BRA)	labd
6. ✔	Svédország - Törökország	labd
7. ✔	*(0-1) Svédország - Törökország	labd
8. !	Franciaország - Csehország	labd
9.	*(0-1) Franciaország - Csehország	labd
10.	*(0-1) Hollandia - Dánia	labd
11. !!	Portugália - Románia	labd
12. !	Németország - Anglia	labd
13.	*(0-1) Spanyolország - Szlovénia	labd
14.	Norvégia - Jugoszlávia	labd
15.	Hakkinen(H), M.Schumacher(D), más(V) nyeri a Nagydíjat	Forr
16. ✔	*(0-1) Spanyolország - Norvégia	labd
17. ✔	A mérkőzésen 0 vagy 1 (H), 2 vagy 3 (D), 4 vagy több (V) gól lesz	labd
18. ✔	Jugoszlávia - Szlovénia	labd
19. ✔	A mérkőzésen 0 vagy 1 (H), 2 vagy 3 (D), 4 vagy több (V) gól lesz	labd
20. ✔	Bolivia - Szlovákia	labd
21. ✔	Myllykoski Pa - Helsinki JK	labd
22. ✔	Vaasa PS - Haka	labd
23. ✔	Tampere Utd. - Turku PS	labd
24. ✔	*(0-1) Olaszország - Belgium	labd
25. ✔	A mérkőzésen 0 vagy 1 (H), 2 vagy 3 (D), 4 vagy több (V) gól lesz	labd
26. ✔	félidő:H, végeredmény:H	labd
27. ✔	félidő:D, végeredmény:H	labd
28. ✔	félidő:V, végeredmény:H	labd
29. ✔	félidő:H, végeredmény:D	labd
30. ✔	félidő:D, végeredmény:D	labd
31. ✔	félidő:V, végeredmény:D	labd
32. ✔	félidő:H, végeredmény:V	labd
33. ✔	félidő:D, végeredmény:V	labd
34. ✔	félidő:V, végeredmény:V	labd
35. ✔	Indiana - L.A. Lakers	kosá
36. ✔	Ausztrália - Paraguay	labd
37. ✔	Pistoiese - Cesena	labd
38. ✔	félidő:H, végeredmény:H	labd
39. ✔	félidő:D, végeredmény:H	labd
40. ✔	félidő:V, végeredmény:H	labd
41. ✔	félidő:H, végeredmény:D	labd
42. ✔	félidő:D, végeredmény:D	labd
43. ✔	félidő:V, végeredmény:D	labd
44. ✔	félidő:H, végeredmény:V	labd
45. ✔	félidő:D, végeredmény:V	labd
46. ✔	félidő:V, végeredmény:V	labd
47. ✔	A mérkőzésen 0 vagy 1 (H), 2 vagy 3 (D), 4 vagy több (V) gól lesz	labd
48.	Indiana - L.A. Lakers	kosá
49. ●	Japán - Bolivia	labd
50.	Namíbia - Marokkó	labd
51.	Primorje(SLO) - Westerlo(BEL)	labd
52.	HNK Cibalia(CRO) - Obilics(YUG)	labd
53.	Angola - Zambia	labd
54.	Cesena - Pistoiese	labd
55.	Dinamo Tbiliszi(GEO) - Standard Liege(BEL)	labd
56.	Trans Narva(EST) - Ceahlaul(ROM)	labd
57.	Myllykoski PA(FIN) - Xamax(SUI)	labd
58.	Leiftur(ISL) - Luzern(SUI)	labd
59.	LASK Linz(AUT) - Hapoel Petah-Tikva(ISR)	labd
60.	Elefántcsontpart - Tunézia	labd

◆ A tippmix-fogadás során a fogadók egy fogadáson belül tetsz
számú, legalább 1, de legfeljebb 14 fogadási esemény eredmény
netelére fogadhatnak. Egy fogadási esemény tekintetében (e
gadás alkalmával) csak egy kimenetel bekövetkezésére lehet fo
◆ Amennyiben a fogadók 1 vagy 2 fogadási esemény együttes
netelére kívánnak fogadni, akkor azt csak abban az esetben
meg, ha a fogadási ajánlat 15-nél nem nagyobb sorszámú fo
eseményeiből választják ki a fogadás tárgyát képező 1 vagy

ERDEI SÁNDOR KIÁLLÍTOTT MŰVEI:

1.	Kisleányfej	vízf.	28×39
2.	Zsofka	„	40×55
3.	Kisleány	„	60×40
4.	Erdőszélen	„	26×34
5.	Mária	„	26×37
6.	Rideg Sándor: „Tizenkét lépcső-fok-e", kisregény illusztráció		
7.	Rideg Sándor: „Tizenkét lépcső-fok-e", kisregény illusztráció		
8.	Rideg Sándor: „Tizenkét lépcső-fok-e", kisregény illusztráció.		

Karikatúrák:

9.	Bacilustenyészet	30×28
10.	Zálogházban	24×42
11.	Igazságszolgáltatás USA-ban	34×42
12.	Gibraltár kapujában	34×42
13.	Ledőlt bálvány	34×42
14.	Kép a jövőből (lovas szobor terv)	34×42
15.	Erős a „huzat"	34×42
16.	Világuralmi törekvések	42×34
17.	Kellemetlen látogató	34×42
18.	Kutyaszorítóban a brit oroszlán	34×42
19.	Szoros barátság	34×42
20.	Az „oázis" felé	34×42
21.	Két tűz között	34×40
22.	Bonni-Washington tengely	34×40
23.	A bonni patkányok erőforrása	34×42
24.	A bonni kocsmában	34×42
25.	A hullámvasút	34×30
26.	Súlyos csapás	34×38
27.	A Wall-Street háborús mérlege	27×34
28.	A mentő „angyal"	34×42
29.	Helyzetkép Patet Lao-ban	34×42
30.	A francia rabló sorsa Vietnamban	38×38
31.	Ifjú szívekben élek	34×42
32.	A W. S. újra koronáztatja a pápát	32×42
33.	Az olimpiai bajnok	35×44
34.	Szabadság szobra 1954.	34×42
35.	A Taivani köszörűs	34×42

SZLOVÁK GYÖRGY KIÁLLÍTOTT MŰVEI:

1.	Gózon Gyula	grafika	30×40
2.	Szatmáry Endre	„	31×45
3.	Hernádi Lajos	„	34×44
4.	Bessenyei Ferenc	„	34×48
5.	Ferrari Violetta	„	30×40
6.	Szabó Sándor	„	34×44
7.	Kemény László	„	35×40
8.	Ungváry László	„	27×37
9.	Makláry Zoltán	„	27×37
10.	Major Tamás	„	43×58
11.	Bánhidi László	„	34×44
12.	Deák Sándor	„	34×44
13.	Csisztai Andor	„	34×44
14.	Hlatky László	„	34×44
15.	Verebes Károly	„	34×44
16.	Pálos György	„	34×44
17.	Gáti József	„	34×44
18.	Gera Zoltán	„	34×44
19.	Kibédi Ervin	„	34×44
20.	Ladányi Ferenc	„	34×44
21.	Somogyvári Pál	„	30×41
22.	Básti Lajos	„	43×48
23.	Tapolczai Gyula	„	43×58
24.	Bartos Gyula	„	43×50
25.	Rátkai Márton	„	43×50
26.	Klein őrnagy	„	31×40
27.	Juhász József	„	30×40
28.	Mátraháza	„	28×38
29.	Illusztráció	„	11×29
30.	Színész portré	„	24×45
31.	Hangár	„	60×40
32.	Beszállás a gépbe	„	60×80
33.	Tüzérek	„	60×80
34.	Dunai táj	vízf.	28×38
35.	Balatonkenese	„	28×38
36.	Tájkép	paszt.	28×38

Felelős kiadó: Szurdi Márta.
Állami Nyomda. 1954. — 6411/05. Fel. vez. Koltai F.

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK
ÉS IPARMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGE
ÉS A MŰCSARNOK KIÁLLÍTÁSAI

ERDEI SÁNDOR
ÉS
SZLOVÁK GYÖRGY

GRAFIKUSOK

A MAGYAR NÉPHADSEREG KÉPZŐMŰVÉSZ STUDIÓ
TAGJAI

KIÁLLÍTÁSA

FÉNYES ADOLF TEREM
RÁKÓCZI-ÚT 30.

1954. SZEPTEMBER 18-TÓL OKTÓBER 3-IG

A Magyar Néphadsereg Képzőművész Studiójának két tagja mutatja be műveit ezen a kiállításon. A szovjet Grekov Studió mintájára néphadseregünk keretén belül megalakult a Magyar Néphadsereg Képzőművész Studió, amely az alkotó munkához igen sok segítséget ad az ott dolgozó képzőművészeknek. A Képzőművész Studió létrehívása is bizonyítéka annak, hogy kormányzatunk milyen nagy fontosságot tulajdonít kulturális fejlődésünknek.

ERDEI SÁNDOR

Erdei Sándor 1917-ben, Pacséron született. Fiatalon, 16 éves korában, már a „Grimasz" c. szatirikus baloldali hetilapnál dolgozott. A lapot tartalma és rajzai miatt később Németországban betiltották. Képzőművészeti tanulmányait Szabadkán (baloldali elvtársak támogatásával) kezdte meg s így került Belgrádba a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Petár Dobrovics volt a tanára. Itt 4 évet töltött el, majd 1941-ben Budapesten, a Képzőművészeti Főiskolán fejezte be tanulmányait. Művészi pályafutását társadalmi szatirikus rajzokkal kezdte, majd a Főiskola elvégzése után áttért a festészetre. Nehéz anyagi körülményei kényszerítették arra, hogy megélhetését mint a Teleky Pál Tudományos Intézet óradíjas rajzolója biztosítsa. Felszabadulás után, mint szatirikus rajzoló lett a Szabad Nép belső munkatársa. 1951-ben a Magyar Néphadsereg kötelékébe került, ahol főleg külpolitikai tárgyú szatirikus rajzokkal szerepel. Mint a Magyar Népköztársaság Képzőművész Studió tagja, lehetősége nyílik arra, hogy ismét festhessen. Erdei Sándor műveivel a Műcsarnokban rendezett évi kiállításokon többször találkozhattunk.

SZLOVÁK GYÖRGY

1913-ban, Budapesten született. Középiskoláinak elvégzése után Szőnyi István festőművésznél kezdte el tanulmányait, majd mestere javaslatára a Képzőművészeti Főiskolán Vaszary János, Csók István és Glatz Oszkár növendéke volt.

Az elnyomatás évei erősen hátráltatták művészi fejlődését. Szülei és a maga létminimumának biztosítása érdekében kénytelen volt csipkerajzolói állást vállalni az „Erma" cégnél. A felszabadulás hozta meg számára a továbbfejlődés lehetőségét. 1945-ben a Magyar Kommunista Párt székházában mint grafikus dolgozott. Később a Világosság, majd Esti Budapest c. napilap belső munkatársa lett mint rajzoló, ahol igazán alkalma nyílt az újjászületö magyar élet ezernyi megnyilvánulásának megismerésére és képzőművészeti formába öntésére. Megalakulásától tagja a Magyar Néphadsereg Képzőművész Studiónak.

Ki kell emelni színész portré sorozatát és ezek között Gózon Gyula Kossuth-díjas Érdemes művész arcképét, mely az Ernst Múzeumban rendezett portré kiállítás után Berlinben, majd Lipcsében szerepelt az ott rendezett Magyar Képzőművészeti kiállításon.

Művészete sokoldalú, a portrék mellett látunk tájképeket, illusztrációkat, hazánk új békealkotásait és Néphadseregünk életét bemutató kompozíciókat.

Szlovák György neve már a felszabadulás előtt sem volt ismeretlen, több kiállításon láthattuk műveit. A Felszabadulás után a Műcsarnok évi tárlatain állandóan szerepelt.

Steiner Zsuzsa

MŰVEK JEGYZÉKE

AKVARELL

1. Tükör előtt	1957.	75×95 cm
2. Jutka	1956.	70×100 cm
3. Fekvő akt	1959.	75×95 cm
4. Udvarrészlet	1957.	70×90 cm
5. Akt virággal	1958.	75×95 cm
6. Visegrádi táj	1956.	70×100 cm
7. Dunakanyar	1956.	70×100 cm
8. Lány japán kalappal	1958.	75×95 cm
9. Ábránd	1959.	75×95 cm
10. Csendélet	1958.	75×95 cm
11. Unatkozók	1958.	75×95 cm
12. Az első lecke	1959.	75×95 cm
13. Pax	1959.	75×95 cm
14. Akt	1957.	65×95 cm
15. M. arcképe	1957.	65×90 cm
16. Olvasó nő	1958.	75×95 cm
17. Vörőshajú lány	1957.	75×95 cm
18. Csendélet korsóval	1959.	75×95 cm
19. Gyerekek	1958.	70×95 cm
20. Táj	1958.	75×95 cm
21. Balaton	1958.	75×95 cm
22. Fekvő akt	1957.	75×95 cm
23. Petar Dobrovics emlékére	1959.	75×95 cm
24. Ülő akt	1958.	75×95 cm
25. Leány fekete mappával	1957.	75×95 cm
26. Készülődés	1959.	75×95 cm
27. M. M. arcképe	1957.	75×95 cm
28. Lány piros kalappal	1959.	75×95 cm
29. Sanyi	1959.	50×70 cm
30. Irma	1959.	50×70 cm
31. Magdi	1959.	50×70 cm
32. Lányok	1959.	50×70 cm

TUSRAJZ

33. Gyerekfej	1957.	50×70 cm
34. Ülő leányka	1958.	50×70 cm
35. Akt	1958.	50×70 cm
36. Ülő akt	1958.	50×70 cm
37. Illusztráció	1959.	50×70 cm
38. Radnóti illusztráció	1959.	50×70 cm
39. Hóvirág	1959.	50×70 cm
40. Tünde	1959.	50×70 cm

Felelős kiadó: Luzsicza Lajos 1959. VI. 500 — 593777 Pátria ny. F. v.: Földi V.

KÖNYVKLUB SZINYEI TEREM

ERDEI SÁNDOR KIÁLLÍTÁSA

1959. JÚNIUS 13—JÚLIUS 4-IG. A MŰCSARNOK RENDEZÉSE

A tárlatlátogató közönség ama csoportja, amely nem értékeli le a rajzot, sőt nem tartja megvetendőnek a humort és a jó kedélyt sem, még visszaemlékezhet a Fényes Adolf-terem egyik 1952. évi kiállítására, melyen Erdei Sándor karikatúrákkal szerepelt. Ez volt a művész első kiállítása, ahol bemutatta tehetségének egyik oldalát. Neve ezután sem ment feledésbe, mert ha kiállító teremben nem is, de a sajtó hasábjai között állandóan hallatja hangját. Szinte valamennyi újságunk és folyóiratunk foglalkoztatja és elsősorban politikai tárgyú, szellemes és karakteres karikatúráival varázsol mosolyt az emberi ajkakra és szívekbe. Ez a mosolygó lélek valóban fő vonása Erdeinek, ettől akkor sem tud elszakadni, ha a művészet kötöttebb műfajaihoz nyúl, ha olajban vagy vízfestményben mondja el egyéniségében rejlő derűs álmait. Mostani kiállítása ismét bemutatkozás, amelyen akvarelljének legszebb terméseivel világítja meg újabb arculatát.

Erdei Sándor a Bács megyei Pacsér községben született, 1917. május 10-én, tehát nemrég töltötte be 42. életévét. Műveltségének alapjait középiskolai tanulmányai során, a szabadkai gimnáziumban szerzi meg. Még ez alatt az idő alatt találkozik a haladó eszmékkel. Tagja lesz a diák „Vajdasági Mozgalom"-nak, mely az illegális kommunista párt irányítása alatt áll. Bár rajzkészsége egyre erősebben fejlődik és rajztanára is a festői pályára ösztönzi, akkor még nem gondol a művészetre, mint élethivatásra. Jól jellemzett, erőteljes karikatúrái már most figyelemreméltóak. Tehetségét felismerve — sikeres érettségi vizsgája után — 1937-ben maga a párt küldi Belgrádba, hogy megkezdje művészeti tanulmányait.

1938-ban beiratkozik az újonnan létesült belgrádi Képzőművészeti Akadémiára, ahol Petár Dobrovics növendéke lesz. Dobrovics haladó gondolkodású művész és pedagógus, akit a jugoszlávok egyik legnagyobb nemzeti festőjükként tartanak számon, de akit erős szálak fűznek hazánkhoz is. (Pécsett született, apja szerb, anyja magyar. Művészi útján is magyar mester, Ferenczy Károly indította el. A Magyar Tanácsköztársaság alatt betöltött vezető politikai szerepe miatt Horthyék halálra ítélték, de sikerült Jugoszláviába szöknie.) Erdei művészi fejlődésében nem hagyott nyomot mestere, aki tudatosan ügyelt arra, hogy növendékei ne utánozzák. Emberileg azonban annál nagyobb hatást gyakorolt rá. Példamutató az a szeretet, amellyel ma is emlékezik a tanítvány tanítójáról. A Délvidék megszállása után, 1941-ben Budapestre költözik és itt, Boldizsár István növendékeként fejezi be főiskolai tanulmányait. Azóta is közöttünk él és szüntelen munkában tölti életét, amelyet a karikatúra végigkísér, míg az olaj, akvarell és egyéb technikák alkalmazásai periódikusan foglalkoztatják képzeletét.

Az Erdei Sándor kiállításán szereplő művek mind az utóbbi három év terméseiből valók, tehát a legfrissebbek. Művészi programja itt bebizonyítani ismételten, hogy az akvarell nem alacsonyabb rendű műfaj, mint az olajfestés, hogy a művész bármilyen technikával kifejezheti magát. Bemutatott képei azt példázzák, hogy a művészetnek az ember, s a természet felé kell fordulnia. Nála mindez a legfelszabadultabb optimizmussal megy végbe. Ezért lesz művészetére elsősorban jellemző a derűs életkedv, ez formálja rajzlapjain a kompozíciót, ennek veti alá ecsetje a színeket. Erdei művészete nem vet fel súlyosabb társadalmi problémákat, sőt festészeti módban sem kutat újabb megoldásokat. Az ember és a természet tiszta szépségeit keresi és látja meg, ezt önti dús színharmóniákba. Embersége, tiszta humanizmusa e mellett mindig mértéktartó és szerény, sohasem akarja túlharsogni önmagát. Jelentős számú leányaktjairól — amelyek hol ülő, hol fekvő pózban komponáltak —, a fiatalság szépsége árad. A legtisztább ünneplése ez a test szépségének, amelyet nem torzít el sehol egészségtelen erotika. Ez az egészséges eros fogja körül felöltöztetett női figuráit is, mint például a „Lány piros kalappal" vagy a „Vöröshajú lány" című műveit. A színek mindig követik ezt az életdús hangulatot, de fegyelmezetten. A finom pasztell hatására lefogott vízfesték természetszerűleg féken tartja a harsogó színességet. Csendéleteit a kompozíciós lehetőségek kínálata és a tárgyak kölcsönös színhatásának kiaknázása jellemzik. Tájképeiben nem annyira a kolorit értékei foglalkoztatják, mint inkább a levegő perspektívájának festői ábrázolása minél érzékletesebben, mindhárom dimenzióban megoldva a problémát. Technikailag a szabadabb ecsetkezelés, az oldottabb tónusok alkalmazása, a festőiségre való törekvés jellemzik fejlődésének irányát.

Erdei Sándor kiállításán helyet kap egynéhány rajza is. Ezek tussal és szénnel készültek. A légies könnyedség és az elegáns vonalvezetés formálják e rajzokat finom hangulatúvá. Itt mérhető le legjobban Erdei művészetének egyik alaperőssége, a magabiztos rajztudás. Ugyanakkor a kompozíció iránti készség és az életszeretet sem marad sokkal az előbbi mögött. Ezzel az életörömmel jelentkeznek itt is az ember és a fiatalság szépségét hirdető aktjai. Fejlett rajzkultúrájának egyik gyöngyszeme — nyomdailag is megjelent művei között — Radnóti Miklós „Nem tudhatom" című verséhez készült illusztrációja.

A legtöbb művész útjának kibontakozása különböző hatások harcában szintetizálódik egyénivé, s többnyire már túl az élet delén. Erdei meg tudta teremteni magának művészetében az egyéni utat. Ez a kijelölt út egyenes és zökkenésmentes fejlődést biztosított eddig számára. Krízisek nála is vannak ugyan, de mindig át tudja hidalni egy másik műfaj alkalmazásával s az ebben rejlő új lehetőségek szorgalmas tanulmányozásával. Erdei Sándort még nyugodtan helyezhetjük fiatal művészeink sorába, akinek további művészi fejlődését a mai lehetőségek és tehetsége biztosítják.

Ecsery Elemér.

Erdei, Karikaturista 07 04

Gúnyrajz.

Repr.

– : Válóper után kié legyen a gyerek?
(Karikatúra) 14. l

NÉPSZABADSÁG Bu. 1961. okt. 15.

Erdei, Karikaturista 17 Ok

Günyvajz. Repr

—: Divat a beragasztás 14.l
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG Bp. 1961. okt. 8.

Erdei , Karikaturista 7 04

Gányrajz.

Repr.

– : Párizsban
(Karikatúra) 12

NÉPSZABADSÁG Bp. 1961. okt. 1.

Erdei, karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Hatalom átvétel
(Karikatúra)

12. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1961. szept. 24.

Erdei [Sándor], karikaturista M Dl.

Grúnyrajz.

Repr

— : Jó — olvasó találkozó 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. nov. 10.

Ernyei Sándor, grafikus MDK

Réntven a kult. kapcsolatok intézetében megnyílt grafikai tárlaton.

—: Három új kiállítás a fővárosban 8. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. nov. 10.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

–: Építő társasjáték 14.

NÉPSZABADSÁG, Bu. 1963. nov. 3.

Erdei [Sándor], karikaturista

Grúnyrajz.

Repr.

⌐: Ritka történet

14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. nov. 24.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

– : Előfordul

14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. nov. 17.

Erdei [Sándor], karikaturista

Gúnyrajz.

Repr.

–: Pesszimista rajzunk 2162-ből 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. szept. 16.

Erdei [Sándor], karikatúrista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

—: Brazil eszpresszóban
(karikatúra) 14.0

Gyr. 1961. szept. 10.

NÉPSZABADSÁG,

Erdei [Sándor], Karikaturista MOh

Gúnyrajz.

Repr.

–: Látogatók Berlinben 14-C
(Karikatúra)

Bp. 1961. szept. 3.

NÉPSZABADSÁG,

Erdei [Sándor], karikaturista Moh

Gúnyrajz. Repr.

– : Időben véspett beszatkozás
– : Pár és múlva
(Két karikatúra)

14. l

NÉPSZABADSÁG, bp. 1961. aug. 20.

H H 1958. XII. 15
II/50.
E

Erdei Sándor

Tanulmányfej (Erdei Sándor rajza)

ásokat léptet életbe
ábásban január l-től a MÁ

ség több régi panaszát — Számos olcsóbbító
egyszerűbb jegyváltás

1959. január elsején az új menetjegyosztályától kér- és okaikról.

állapítani, hogy a válto- k, sőt számos módosítás Kiterjesztettek egyes kedet megszigorították — és y régi panaszát.

el a 33 százalékos mérsék- ű másodosztályos jegynek. em nyomják tehát külön ezán őket, s az egyeztetésnél —60 fillérrel olcsóbb lett ész sor jegytípus is: *„áthá- ották" az utazóközönségre nyomáson megtakarított összeget.*

A visszafizetési kötelezet az új menetdíjszabásb vállalja a MÁV. Vagyis egy utas alacsonyabb k osztályon, rövidebb vagy lassúbb vonaton meg az utat, mint amilyen natra, osztályra, vagy tá ságra a jegye szólt, azaz használta ki a jegyadta l tőségeket, a leszállási állo jegypénztáránál visszakér a különbözetet. *A MÁV- csak egy kikötése van pénztárak előbb az elutazn vánókat szolgálják ki.*

Vasárnap estig:

A NYERTES ISME

Hajsza — önjelölt milliomosok álhírek á

Fésülködő lány

(Erdei rajza)

ben 70 autóbuszt vásárol a Fővárosi Tanács s több új villamosszerelvénnyel sűrítik a villamosközlekedést. Az elmúlt héten került nyilvánosság elé az IKARUSZ-gyár dolgozóinak versenyfelajánlá-

ten.

Az intézkedés végrehajtására szombat délelőtt fontos értekezletet tartottak az Országos Tervhivatal közlekedési főosztályán. Erről *Mester* Károly, a főosztály helyettes vezetője a

Feladataik felmérésével és munkatervük

megkezdték munkájukat a VII
az országgyűlési képv

Budapest második legnagyobb kerületében, a VII. kerületben feladataik felmérésével és munkatervük elkészítésével megkezdték munkájukat az országgyűlési képviselők. A képviselők

a közeli napokban felkeresik azokat a helyeket, ahol jelölésük történt. Baráti beszélgetés során találkoznak választóikkal

s a választók egyéni problémáival közösen képviselik a kerület érdekeit a budapesti képviselőcsoportban, a szakbizottságokban és a törvényhozásban.

Az országgyűlés februári ülésszaka után — ahol a költségvetést tárgyalják

elhangzanak az első képviselői beszámolók a kerületben a parlament munkájáról.

A fogadóórák, beszámolók,

nem jelentkezik

„néma telefonokkal"

lyaudvarok telefon-tudakozójának munkáját? — ezt azonban már *a MÁV Budapesti Igazgatóságának forgalmi osztályától* kérdeztük.

— *Nem tudtunk a panaszokról* — válaszolták. — *Azonnal vizsgálatot rendelünk el s ha szükséges, intézkedünk, hogy újabb telefonokat szereljenek fel s több kezelőnőt foglalkoztassanak.*

Az a bizonyos hat kettes...

Erdei, Karikaturista MOK

Gúnyrajz. Repr.

–: Valahol Franciaországban 14.l
(Karikatúra)

Bp. 1961. sept. 17.

NÉPSZABADSÁG

Erdei [, karikatúrista MDk

„Új közlekedési tábla"
(Karikatúra)

Repr.

–: Készül az új KRESZ
/: javaslatainkr:/

14.l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. jan. 14.

Erdei, Karikaturista M Ok

Gúnyrajz.

Repr.

–: Minta férj
(Karikatúra) 14. l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1961. dec. 10.

Erdei, karikaturista M Ok

Gúnyrajz.

Repr.

–: És visszatértek a szürke hétköznapok ...
(Karikatúra) 14. l

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. jan. 7.

Erdei, karikaturista Mok

Hat grafikus karikatura sorozata.

Repr.

–: Szilvesztéri cirkusz 14.1

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1961. dec. 31

Cb

Erdei [ ], Karikaturista 7 Ok

Gúnyrajz.

Repr.

— : A jó nagybácsi
(Karikatúra) 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Sp. 1961. nov. 26.

Erdei, karikaturista 704

Gúnyrajz.

Repr.

–: Késői szemrehányás
(karikatúra) 14. l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1961. dec. 17.

Erdei, Karikaturista MDK

Gúnyzajz.

Repr.

A TV-ről van szó

–: Kissé száraz
(Karikatúra)

14-l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. febr. 11.

Erdei → karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

Világ vége

-: A jósnő

(karikatúra)

14. l

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. febr. 4.

Erdei, karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

—: Ami az álarc mögött van
(Karikatúra) 14.(

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. jan. 28.

Erdei, karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

Téli esték

–: Szenvedélyes olvasók 14. l.

(karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. jan. 21.

Erdei, karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

Kezdődik a futballszezon 14.

— . —

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. febr. 25.

Erdei, karikaturista M Dh

Gúnyrajz.

Repr.

— : Biztató

(Karikatúra)

14. l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. febr. 18.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

—: A vadász ül hosszú, méla lesben 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. okt. 6.

Erdei [Sándor], karikaturista M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

— : Nagyképűség 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1969. okt. 20

Endei [Sándor], karikaturista MOk

Színes rajz. Repr.

—: Nehéz helyzetben 14.l.

NÉPSZABADSÁG, 1963. okt. 27.

Erdei [Sándor], karikaturista 01 04

Bünyvejz.

Repr.

— : Példázat 14

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. okt. 13.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

—: A bevületpersely-ek korában 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. júl. 21.

Erdei [Sándor], karikaturista – MBK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Trösztösítés

14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. júl. 28.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDk

Színes rajz. Repr.

—: Felfedezés 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. júl. 7.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

—: Méltatlankodó császárfi 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. júl. 14.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Továbbképzés 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. szept. 29.

Erdei [Sándor], karikaturista M DK

Grúnyrajz.

Repr.

–: A trapézművész 14.

NÉPSZABADSÁG 1 Bp. 1963. szept. 1.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Javaslatok az állathert fejlentéséhez 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. szept. 8.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

—: A „Pesti fonóban" 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. szept. 15.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Míg ön alszik, a beosztott dolgozik

14. l.

NÉPSZABADSÁG, 31. 1963. nesz. 22.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

— : „Mindent" exportálnak 14. l.

: Bp. 1963. aug. 4

NÉPSZABADSÁG

Erdei [Sándor], karikaturista MDh

Gúnyrajz.

Dep.

– Nyomtatóból hazatérők 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bn. 1963. aug. 11.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

—: János bácsi Pesten 21.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. aug. 19.

Erdei [Sándor], karikaturista MTI

két gúnyrajz.

Repr.

—: Vakáció alatt ....

... után 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. aug. 25.

Erdei [Sándor], karikaturista M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

– : Primör premier 14. 1.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. úpr. 7.

Erdei [Sándor] karikaturista

M Dk

Grúnyvajz.

Repr.

– : Élelmes pesti lány

14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. ápr. 14.

[Erdei Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

[A név mind a bpi, mind a vidéki példányokon lemaradt. 90%-os valószínűséje van, hogy szerzője Erdei].

Repr.

–: Nagyképűség

14. l.

NÉPSZABADSÁG/Bp. 1963. ápr. 21.

Erdei [Sándor], karikaturista MDk

Színes rajz.

Repr.

–: Praktikus álom 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. ápr. 28.

Endei [Sándor], Karikaturista MDk

Gúnyrajz. Repr.

–: Dekázás 14. l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. máj. 19.

Erdei [Sándor], karikaturista

M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

– : Előfordul

14-l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. nov. 11.

Erdei [Sándor], Karikaturista 7 Dk

Grúnyrajz.

Repr.

– : Azért van még osztályellentét 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. nov. 18.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

— : Ajánlólevelek / 14 l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. nov. 25.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

–: Levelező hallgató 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. nov. 4.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dk

– Gúnyrajz.

Repr

–: Üzemi brüvész 14.

NÉPSZABADSÁG, Bu. 1963. jún. 16.

08

Erdei [Sándor], karikaturista M. Dh

Gúnyrajz.

Repr.

—: Kijózanító kúra 14.

Bp. 1963. jún. 9.

NÉPSZABADSÁG

Erdei [Sándor], karikaturista 7 Dk

Gúnyrajz

Repr

—: Válás után 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. jún. 2.

Erdei [Sándor], karikatúrista

MDK

Grúnyvaja

Repr.

14

—: felfedezés

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. jún. 30.

Erdei Sándor, karikatúrista MDK

Gúnyrajz. Rep.

– Változnak az idők 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. jún. 23.

Erdei [Sándor], karikaturista MDk

Gúnyrajz Repr.

—: A giccsfestőnél 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. máj. 12.

Erdei [Sándor], karikaturista MDk

Gúnyrajz. Repr.

–: Társadalmi ellenőrzés 14.

NÉPSZABADSÁG, kp. 1963. máj. 5.

Erdei [Sándor], grafikus M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

–: A könyv a legjobb barát 14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. máj. 26.

MDK

Erdei Sándor, grafikus

Díjat nyert.

–: Kiosztották az Ezüstgerely-díjakat 12.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1964. márc. 25.

Erdei [Sándor], karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

–: Földrajzórán 14. l.

NÉPSZABADSÁG. bp. 1963. márc. 3.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

— : Sürgős a Lakás 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. márc. 31.

Erdei [Sándor], karikaturista M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

—: A látszat csal 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. márc. 24.

Erdei [Sándor], karikaturista MDh

Gúnyrajz.

Repr.

— : Belvizek 14. l.

, bn. 1963. márc. 17.

NÉPSZABADSÁG

Erdei [Sándor], Karikaturista M D4

Gúnyrajz.

Repr.

–: Hiába, itt el kell olvadni 14.l.

NÉPSZABADSÁG, bn. 1963. márc. 10.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dh

Gúnyrajz.

Repr.

–: Hozott anyag 14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. jan. 13.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dg

Gúnyrajz.

Repr.

—: Egyenes adás 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. febr. 24.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

— Járhatatlanok az utak 14. l.

Bn. 1963. febr. 10.

NEPSZABADSÁG

Erdei [Sándor,]; Karikaturista M Dk

Gúnyrajz. Repr.

–: Farsangi választék 14.l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. febr. 3.

Erdei Sándor, Karikaturista MDK

Karikatúrái.

Depr.

—: Újévi jókivánságok 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. dec. 31.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Grúnyrajz.

Repr.

—: Apuról Kapta 14-l

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. dec. 16.

Erdei [Sándor], karikaturista MDh

Gúnyrajz.

Repr.

—: Neki ez a babér 14.1.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. dec. 2.

01

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz. Repr.

–: A felvilágosítás sosem késő 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. dec. 9.

05

Erdei [Sándor], Karikaturista M.Dh

Szúnyrajz.

Repr

–: A lottózó 14. e.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. jan. 6.

Erdei [Sándor], karikaturista M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

—: Érdekházasság 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. jan. 27.

Erdei [Sándor], karikaturista 17 ok

Gúnyrajz. Repr.

– : Relativitás 14. l.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1961. dec. 3.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

Fogják meg!!!

– : A törzsvendég 14.l

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. márc. 25.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK.

Gúnyrajz. Repr.

– Jön a tavasz

–: Otthon is igyekszik 14. l
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. márc. 18.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

Szereljünk le!!!

-: Ha az általános és teljes leszerelés valósággá válna 14. l.

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG Gy. 1962. márc. 11.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

A mi zárszámadásunk

-: Aszály után 14. l.

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. márc. 4.

01

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz. Rep.

-: Rokonlelkek
(Karikatúra) 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. jún. 24.

Erdei [Sándor], Karikaturista 7 Dg

Grúnyrajz.

Repr.

–: Elektronikus számológép 14. l.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. jún. 17.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

–: Hogyan lenne nagyobb sikere a comedy musicalnak
(Karikatúra) 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. jún. 10.

Erdei [Sándor], Karikaturista

MDH

Gúnyrajz. Repr.

–: Probléma
(Karikatúra)

14. e

NÉPSZABADS, bp. 1962. jún. 3.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

—: Így már más... 14. l.
(Karikatúra

NÉPSZABADSA 13n. 1962. máj. 6.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDh

Gúnyrajz

Repr.

– : Készülődés a szóbelire 14.l
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. máj. 27.

Erdei [Sándor], Karikaturista ⌈ Dk

Gúnyrajz. Repr.

–: Késett a tavasz 14. l
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. ápr. 15.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dk

Gúnyrajz. Repr.

–: Kiállításon 14. l.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. ápr. 8.

Erdei Sándor, grafikus
karikaturista

MDk

A Ludas Matyi Rajzolóművészei kiállítás sorozatban elsőként szerepel. A kiállítás ápr. 7-én nyílik meg a Magyar Sajtó Házában.

– : Kulturális hírek 9.1

NÉPSZABADSÁG Bp. 1962. ápr. 6. [Vidéki]

Erdei [Sándor], karikaturista MDh

Gúnyrajz.

Repr.

– : Balesetelhárítás
(Karikatúra)

14.l

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. máj. 13.

Erdei [Sándor], karikaturista

M 04

Gúnyrajz. Repr.

–: Nehéz a békés verseny 14.l
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1961. nov. 19.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz. Repr.

–: Rámenős „játékos" 14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1963. dec. 1.

Erdei [ ], karikaturista MDL

Grünyvasz.

Repr

– : Nehéz eset 14

NÉPSZABADSÁG, bn. 1963. dec. 15

Erdei Sándor, karikatúrista

M Dh

Gúnyrajz. Repr.

— : Silvester, óh!

14

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. dec. 31.

Erdei [Sándor], Karikaturista MD4

Gúnyrajz:

Repr.

–: Lelkiismeretes Kollega 14.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 19lei. nov. 12.

Erdei [Sándor], karikaturista

MDk

Gúnyrajz.

Repr.

—: Lottóház
(Karikatúra)

14.e

NÉPSZABADSÁG, bp. 1961. nov. 5.

Erdei [Sándor], Karikaturista 7 Dk

Gúnyrajz. Repr.

Majális

–: Laterna magika 6.1.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. ápr. 29.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz. Repr.

– : Husvéti tojások 14. l.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. ápr. 22.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDh

Gúnyrajz.

Repr.

— : A terméret lágy ölén 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. szept. 9.

Erdei [Sándor], Karikaturista

M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

— : Autóstop ...

14.

NÉPSZABADSÁG

Bp. 1962. okt. 14.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

Erdei Sándor

HÉTFŐI HIREK

1962 APR 9

Erdei Sándor kiállítása

Erdei Sándor festőművész legújabb alkotásaiból a Magyar Sajtó Házában kiállítást rendezett. Életörömet sugárzó friss, eleven színek áradnak Erdei vásznairól, akvarelljeiről. Aktjai mutatják leginkább ábrázoló és kifejező készségének művészi erejét, a női test szépségének vászonra vetítésében egészséges érzékiség, az élet teljességének igenlése s mély gondolati tartalom nyilvánul meg. Példának idézhetjük „*Mythologia*" című alkotását.

A kiállítás két hétig lesz nyitva a Magyar Sajtó Házában (Népköztársaság útja 101.)

Lajos érvei bizonyultak nyomósabbnak: ha a fémvázasok állnak meg, jövő héten száz embernek kell várakozni, hiszen az ő munkájukon alapul az összes többi művelet...

Az oxigénpalackot átgurították a fémvázasokhoz. Zagyva Lajos meg a brigádja aztán éppen hogy teljesítette a száz százalékot — de az üzem jóval többet produkált, mint ha nem hozzák meg ezt az áldozatot.

— Az embernek mindig

Erdei [Sándor], karikaturista M Dk

Gúnyrajz. Repr.

— : „Hokap nem jöhetek ...“ 14.

NÉPSZABADSÁG bp. 1962. szept. 30.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr.

–: Az idei szezon nyitáskor 14.

Bp. 1962. szept. 23.

NÉPSZABADSÁG

09

Erdei [Sándor], karikaturista

Gúnyrajzok. Repr.

–: Az ingenc

–: Mentőszolgálat

14.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. szept. 2.

Erdei [Sándor], Karikaturista

M Dk

Gúnyrajz.

Repr.

–: Was gut und teuer

14. l.

ÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. okt. 28.

Erdei [Sándor], Karikaturista 17 Dh

Gúnyrajz.

Repr.

-: Nyaralás együtt
(Karikatúra) -14.l.

NÉPSZABADSÁG, sp. 1962. júl. 29.

Erdei [Sándor], karikaturista

Gúnyrajz.

Repr.

— : Ókori lelet
(Karikatúra)

14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. júl. 22.

Erdei [Sándor], Karikaturista MD4

Grúnyrajz. Repr.

–: Édenkert
(Karikatúra) 14. l.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. júl. 15.

Erdei [Sándor], karikaturista MTI

Gúnyrajz. Repr.

– : Változnak az idők
(Karikatúra)

14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. júl. 8.

Erdei [Sándor], Karikaturista 7 Dk

Gúnyrajz.

Repr.

–: Figyelmes ügyvédi munkaközösség 14:1

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, Op. 1962. júl. 1.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

Erdei Sándor

MAGYAR NEMZET

NOV APR 71

*

A Magyar Sajtó Házában szombaton megnyílt Erdei Sándor festőművész kiállítása. Devecseri Gábor Kossuth-díjas költő megnyitó beszédében méltatta a művész munkásságát.

ERDEI Sándor M.D.K.

Ámor is célt téveszthet karikatura, repr.

Pestmegyei Hirlap 1962. április 11. 5.l.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz.

Repr

—: Váratlan fordulat 14. 1
(Karikatúra

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. aug. 26.

Erdei [Sándor], karikaturista M D4

Gúnyrajz. Rep.

–: Meglepetés az otthoniaknak 14.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. aug. 5.

Erdei [Sándor], karikaturista MDG

Gúnyrajz. Repr.

· Ámilisi Tarka-Barka

— : — 14.p

(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG Bp. 1962. ápr. 1.

Erdei [Sándor], Karikaturista MDK

Gúnyrajz.

Repr.

–: Örök Körforgás

14.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1962. okt. 7.

Erdei [Sándor], Karikaturista ⌐ Dk

Günyvajz. Repr.

–: A specialista

14.1.

NÉPSZABADSÁG, bp. 1962. okt. 21.

Erdei [Sándor], Karikaturista M Dh

E

Gúnyrajz.

Repr.

BJV 1962

–: Így lett volna stílusos 14.
(Karikatúra)

NÉPSZABADSÁG Bp. 1962. máj. 20.

Erdei Sándor

Hetfői Hírek 1988. ápr. 21.

II. évf. 16. sz.

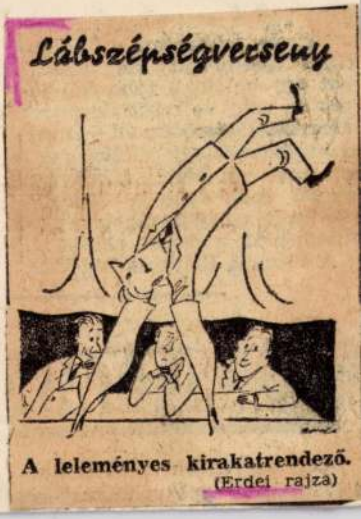

A leleményes kirakatrendező.
(Erdei rajza)

Erdei Sándor

Hétfői Hírek

1958. máj. 5.

II. évf. 18. sz.

ANYÁK NAPJÁN LÁTTUK

— Köszöntsük virággal anyut, hadd legyen egy kis öröme.

— Mit képzel rólam, Pista? Virágot hoz éppen ma...

(Erdei rajzai)

Erdei Sándor

Hétfő Nyelv

Nyomtatás 5.

II. évf. 11. s.

Erdei Sándor

Hétfői Hírek 1958. ápr. 28.

II. évf. 17. sz.

MEGKEZDŐDÖTT A HÉTVÉGI PIHENÉS

(Erdei Sándor rajza)

Erdei Jenaler
Hetfőn Kvet 1957 ápr. 28.
II évf. 17 s.

Erdei Sándor

Hétfői Hírek 1958. jul. 28.

II. évf. 30-8.

Az egérfogó

Az Egyesült Államokban felbocsátott mesterséges holdban elhelyezett fehér egérnek nyoma veszett

— Lőjjék utána Mircit, remek egérfogó!

(Erdei rajza)

Alemán 1943

Ruso 1943-44

Ruso 1944-45

Inglés 1945-46

Ruso 1946-47

Inglés 1947-48

Ruso 1948-49

Inglés 1949-50

Ruso 1950-51

Inglés 1951-52

Ruso 1952-53

Inglés 1953-54

Ruso 1954-55

Inglés 1955-56

Ruso 1956-57

Inglés 1957-58

Ruso 1958-59

Inglés 1959-60

Ruso 1960-61

Inglés 1961-62

Ruso 1962-63

Inglés

Erdei Sándor

Hétfői Hírek 1958. jún. 23.

II. évf. 25. sz.

Ahogy rajzolónk elképzeli

Az üzemi tűzoltóverseny győztese

(Erdei rajza)

Erdei Lőrinder

Hétfőn. Hrek 1858. jun. 23

II. évf. 25. s.

Erdei Sándor

Hétfői Hírek 1958. jún. 9.

II. évf. 23. sz.

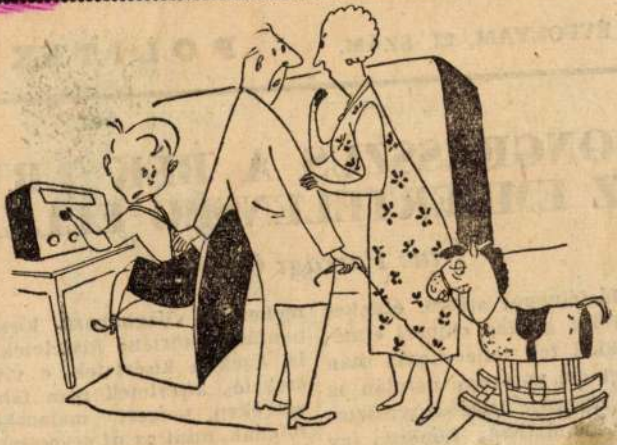

— Félek, hogy kinőtte a hintalovat...
— Maradjatok csendbe, nem halljátok, hogy a III. szputnyikot fogom!

(Erdei rájza)

Erdei Sándor

Hétfői Hírek 1958. jún. 2.

II. évf. 22. sz.

Leváltják az udvariatlan kalauzokat

— Remélem, most már szent a béke.

(Erdei rajza)

Ezt látta rajzolónk április 4-én

(JELLEMZŐ RÁ)

Díszszemle

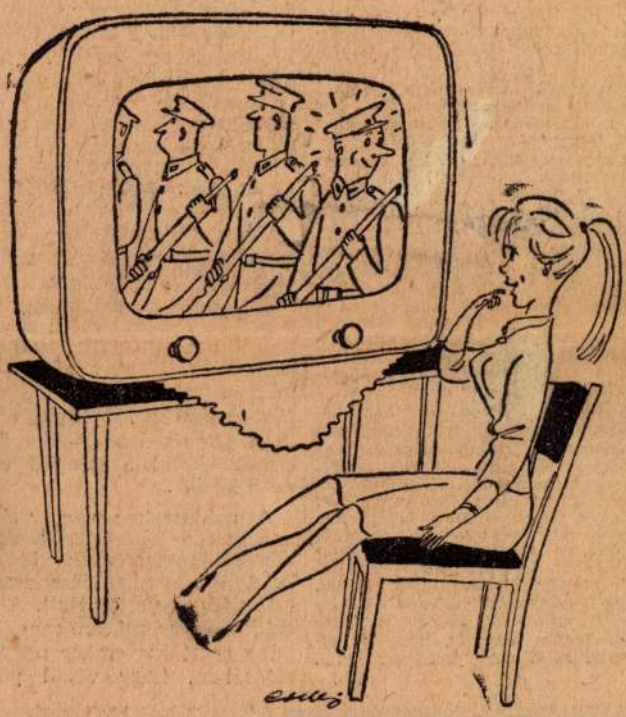

Megismert a Pista

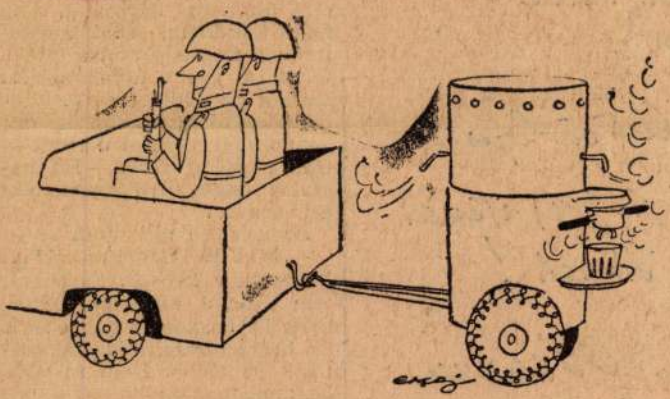

A hadtáp

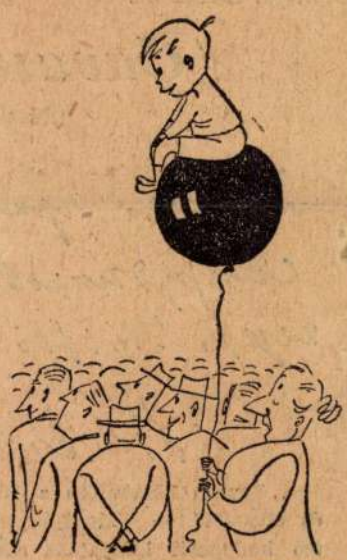

Most már látsz, Ferike?

Csip... csip...
hol maradtak a huszárok?

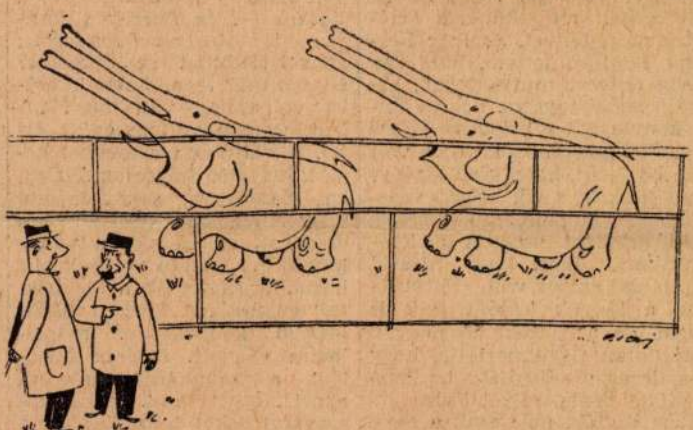

Harckocsinak képzelik magukat

(Erdei Sándor rajzai)

Erdei Sándor

Kétfői kirek 1958. ápr. 7. II. évf. 14-n.

...dnak el...

mutatta be annak idején), 1922-ig pedig elég sűrűn jelentek meg finommívű versei a fővárosi lapokban. Főterülete azonban majdnem négy évtizede a kritika. Több mint ezer színibírálatot írt. Érdekes gyűjteménynek igérkezik tehát „Főpróba után" című munkájának már nyomdakész folytatása, melynek a szerző a „Pesti dramaturgia" címet adta. Ez kritikákat, színészportrékat s 1945 után megjelent más jellegű cikkeket tartalmaz.

A novellás kötet mellett új színháztörténeti munkán dolgozik Kárpáti Aurél.

— 1950-ben kezdtem el Játékszín című kötetem írását — mondja. — Sokszor abbahagytam, de most már végül is annyira előrehaladtam vele, hogy néhány héten belül elkészítem. A mohácsi vészt követő időktől 1837-ig, a Nemzeti Színház megnyitásáig terjedő szakasz magyar színházáról, drámairól, a színjátszásról és színi kritikáiról írok ebben a kötetben.

A könyv számos, érdekes irodalomtörténeti és színháztörténeti meglepetéssel ajándékozza meg az olvasót. Egyebek között Vörösmarty Mihály színházistápoló szerepének jelentőségéről mond el érdekes tényeket. Bámulatos, hogy Vörösmarty mennyire értett a játékhoz, a rendezéshez, a dramaturgiához, a színházhoz.

A mester 74 esztendős. Lehet, hogy a három kötet nemcsak színházról, művekről, színészekről beszél, hanem arról is, hogy a legjobbak soha nem fáradnak el...

(B.)

semmi.

A SZÜNETBEN riadtan látjuk, hogy sokan elmennek a színházból. S utána egyszer csak — mintha köd emelkednék fel egy vidékről, s addig nem sejtett szépségei tárulnának elénk — megértjük és elfogadjuk a művet minden bizarrságával együtt. Mert azok a monoton, sokszor nem is egymásba kapcsolódó párbeszédek; a sorsról, helyzetről, múltról és lehetőségekről elmondott nyugtalanítóan szürke szavak; a játék hol álmosodó, hol szikrázó ritmusa előbb-utóbb hatalmába kerít bennünket. S aki túl tud és akar lépni a *megszokotton*, az végül rálát a mai ember lelkének eddig ismeretlen tájaira. Egy világbirodalmi illuzió foszlását látja meg néhány komédiás zsörtölődő, szomorkás párbeszédeiben. Különös, eddig nem ismert intenzitású kapcsolat támad a színpad és a néző között.

A módszerben van valami azoknak a kísérletezőknek a merészségéből, akik kutatni kezdték az ember érrendszerének eddig rejtett útjait. A komédiás olyan mélyre megy néhány esett kis ember megmutatásában, hogy végül pőrén

A két háború közötti villámbéke utolsó tavaszán, 1939 áprilisában egy fiatal amerikai tanárnő meghívott New Yorktól harminc kilométernyire fekvő „falujába".

— Csodálatos élményben lesz része, — lelkendezett, — az anyám a helyi nőegylet elnöknője megnyerte Paul Robesont egy jótékonycélú előadásra.

— Mit énekel, az „öreg folyó"-t?

Leintett.

Bevallom, csupán annyit tudtam akkor Amerikában Robesonról, hogy énekes és hogy „colored gentleman", ahogy a jenkik finoman becézik a színesbőrűeket.

A kis színházterem zsúfolásig megtelt. Helybeli lányok árulták a színlapot. Abból tudtam meg, hogy Robeson egész estét betöltő, egyszemélyes darabban lép fel Eugen O'Neil „Jones császár" című híres alkotásában.

Már csak helyszűke miatt sem méltathatom a zseniális művész csodálatos alakítását. A néhány száz főnyi közönség ekszt ázisban ünnepelte.

Előadás után az elnöknő há-

Valentyin Ovecskin:

Tavaszi szél

(Részlet)

Kedves Munkatársak
és Olvasóink
a Hétfői Hírek!

Valentyin Ovecskin.

„Forrón köszöntöm a Hétfői Hírek munkatársait és olvasóit" — Valentyin Ovecskin, a neves szovjet író budapesti látogatása alkalmából üdvözli lapunk olvasóit.

hozból. Ha tovább versenyeztem volna Pása Angelinával, ki tudja, melyikünkről írnának most többet. Amikor Borzov felesége lettem, még egy évig dolgoztam traktoron, azután abbahagytam. Borzov féltékenykedett a brigádvezetőmre. Pedig semmi oka nem volt rá. Nyugodt, hidegvérű legényt neveztek ki a női brigád vezetőjévé, galamblelkű embert, aki mindent megtett a kedvünkért. Igaz, hogy derék, szép szál ember volt, szélesvállú, a lányok kacérkodtak is vele, de az igazgató nagyon szigorúan figyelmeztette, hogy rendesen viselkedjék. Az igazgatótól pedig, mivel Palacsovnak* hívták, már csak a neve miatt is szörnyen félt minden-

* Palacs = hóhér. = A ford.

ki... Egyszer hajnalban jöttem haza — motorkerékpáron jártam —, és Borzov valóságos kihallgatást rendezett: „Kivel töltötted az éjszakát? Hiszen már tegnap este le kellett volna, hogy váltsanak!" „A traktoromon voltam egész éjjel. A váltótársam megbetegedett, helyette dolgoztam." Reggel kiment a gépállomásra, hogy ellenőrizze, valóban nem dolgozott az éjszaka a váltótársam?... Aztán vettünk egy házat, berendeztük a kis háztáji gazdaságot. Férjem mindinkább kényelemre, nyugalomra vágyott. Amikor hazatért a munkából, pihenni akart... Így történt. Masa Gromováról sokat beszéltek, de a hírneve nem tartott sokáig! Itt aztán kértem férjemet, adjon nekem valamilyen munkát. Beültettek ebbe az irodába. Így lett belőlem kertész. Őszintén szólva egyáltalán nem értek a vetőmagokhoz. Még anyám konyhakertjében sem ültettem káposztát. Alig hogy felnőttem, süldőlánykoromban már gépkocsira ültem. Csak a gépek érdekeltek... De hát ami volt, elmúlt. Most már késő volna rúzs helyett kenőolajjal mázolni magam — tette hozzá nevetve. — Ha maszatos leszek, nem fog szeretni a férjem...

Az asztalra pillantott.

— **MIT IS** felejtettem el?...: Hiányzik a kenyér. És a teát sem főztem még be. Látod, ilyen háziasszony vagyok én!... De bocsáss meg, félbeszakítottalak az előbb. Nem fejezted be, amit magadról akartál mesélni — mondta, mikor visszajött a konyhából.

— Tulajdonképpen nincs is több mondanivalóm. Az újságtól egyenesen ide kerültem. Ide osztottak be. Az a terület, ahol azelőtt dolgoztam, az élen járt. Nem is tudom hány embert kellett átadni az elmaradottabb területeknek. A mi kerületünkből kettőt. Engem és egy kerületi instruktort. Nem tudom, mivel érdemeltem ki, hogy ide tegyenek. Egyesek így búcsúztak tőlem: „Sajnáljuk, hogy el kell válnunk, de nem tehetünk semmit, éppen a legjobb embereinket kell átadnunk." Mások meg így beszéltek: „Meg akarnak tőled szabadulni, Martinov! Túlságosan sokat kritizálsz az újságodban és nagyon éles hangon beszélsz az értekezleteken." De egyébként nem sajnálom, hogy idekerültem. Elvégre mindenütt lüktet az élet, mindenütt emberek dolgoznak...

Lovas Márton fordítása

Erdey Sándor

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V. Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188—296, 188—307

HÉTFŐI HÍREK

1958 DEC 15.

610

Tanulmányfej (Erdei Sándor rajza)

tásokat léptet életbe
abásban január l-től a MÁV

ínség több régi panaszát — Számos olcsóbbítás, egyszerűbb jegyváltás

: 1959. január elsején az új V menetjegyosztályától kér- ól és okaikról.

ll állapítani, hogy a válto- ek, sőt számos módosítás . Kiterjesztettek egyes ked- ket megszigorították — és ány régi panaszát.

elel a 33 százalékos mérsék- ésű másodosztályos jegyne'. Nem nyomják tehát külön ezután őket, s az egyeztetésnél 10—60 fillérrel olcsóbb lett egész sor jegytípus is: *„áthárították" az utazóközönségre a nyomáson megtakarított összeget.*

A visszafizetési kötelezettsé get az új menetdíjszabásban i vállalja a MÁV. Vagyis, ha egy utas alacsonyabb kocsiosztályon, rövidebb úton vagy lassúbb vonaton tette meg az utat, mint amilyen vonatra, osztályra, vagy távolságra a jegye szólt, azaz nem használta ki a jegyadta lehetőségeket, a leszállási állomás jegypénztáránál visszakérheti a különbözetet. *A MÁV-nak csak egy kikötése van: a pénztárak előbb az elutazni kívánókat szolgálják ki.*

Vasárnap estig:

A NYERTES ISMER

Hajsza — önjelölt milliomosok, álhírek és ha-

Erdei Sándor

Hetfői Hirek 1958. ápr. 14.

II. évf. 15. sz.

— Erről jut eszembe, hogy igyunk két deciliter tisztán!

Erdei Sándor

Hétfőn Kirch 1958 ápr. 14

II ép. 15 a

MDK

Erdei Sándor

Ábránd, rajz

Gy.N: E héten nyilik meg a IV. Iparm.Kiáll.
H.H. 1959. XII.14.

ye:----------

Erdei

Hétfői Hírek

1935. március 10.
hétfő

II. évf. 10. sz.

A NŐNAP MARGÓJÁRA

— Igazán kedves magától Pista!

— István, már megint elfelejtetted megtörölni a lábad!

(Erdei rajza)

Erdei

Hetfői Hirek

1958. márc. 10.

hétfő

II. évf. 10. sz.

Pesti polgár a „Trapézon"

— Megőrült? Mit keres maga itt?
— Gondoltam; innen jobban látom Lollobrigidát.

(Erdei rajza)

Erdei

Hétfői Hírek 1958. márc. 17.

II. évf. 11. sz.

Erdei

Hétfő Nov. 1958 márc. 17.
hétfő

II inf. 11 a

Erdei

Hétfői Hírek 1958. márc. 17.

II. évf. 11. sz.

Kacsvai úr!... Azt hittem, hogy nem maga, hanem Sándor, József, Benedek hozza zsákban a meleget.

(Erdei rajza)

M.D.K

Erdei Sándor
grafikus

Illusztráció-

— : Nők és kocsik
Nők Lapja, 1964. aug. 29 - 15 kép

Erdei
grafikus

M.D.K

Illusztráció

— : Férj és feleség
Nők Lapja, 1964. nov. 7 – 24 lap

M.D.K.

Erdei Sándor

grafikus

Illusztráció

—: Régivágású üzember

Nők Lapja, 1964. dec. 5. 24 lap

Ezdei Sándor
grafikus

M.D.K.

Illusztráció

—: Szilveszteri muri

Nők Lapja, 1965. jan 2 - 24 lap

M.D.K

Erdei Sándor
grafikus

Illusztráció.

— : Ünnepi bevásárlás
Nők Lapja, 1964. dec. 25. - 24 lap

M.D.K

Erdei Sándor
grafikus

Illusztráció

—: Itt a farsang
Kör Kapja, 1965. jan 23-24 lap

Erdei Schuster
grafikus

M.D.

Illusztráció

— : —

Vörös Hajnal, 1965. nov. 27 - 24 lap

M.D.K.

Erdei Sándor
grafikus

Illusztráció

— : Nem könnyű nőnek lenni.
Nőh Lapja, 1967. jun. 10 - 24 kap

Erdei Sándor
Grafikus

17.D.K.

Hazaérkezés Alt-Ausséból.

Élet és Irodalom, 1963. dec 7 - 9 lap.

M.D.K

Erdei Sándor
grafikus

Illusztráció

—: A muzsa csókja
Élet és Irodalom, 1963. dec. 14 - 6 lap.

Írdei Gáspár

karikatúrája (Vadászszezon végén)

Magyar Hírlap 1970. II. 21. 6. l.

Erdei Sámolat

karikatúrája (Az emberré válás festészetéből)

Magyar Hírlap 1970. 11. 27. 8. l.

Erdei Sándor

karikatúrája (A vadaccal)

Magyar Hírlap, 1970. III. 26. 8. l.

Erdei Sándor

karikatúrája

Magyar Hírlap, 1970. III. 6. 8. l.

Erdei Sándor

Tettenérés (karcolat)

Magyar Hírlap, 1969. február 11. 8. l.

Erdei Sándor

Szemorvosnál (karikatura)

Magyar Hírlap, 1969. március 29. 8.l.

Erdei Sándor

Johanna a meglyén (karcolatok)

Magyar Hírlap, 1969. március 21. 12 l.

Erdei Sándor

Deficites vállalat (karcolatok)

Magyar Hírlap, 1969. március 19. 8.1.

Erdei Sándor

Konstatum

Magyar Hírlap, 1969. március 12. 8. l.

Erdei Sándor

A nemtörődés ideje (karikatúra)

Magyar Hírlap, 1969. február 23. 8. l.

Erdei Sándor

Érdekházasság (kanikatura)

Magyar Hírlap, 1969. február 28. 8. l.

Erdei Sándor

Hogy tűnt el az idei hó (karikatura)

Magyar Hírlap, 1969. február 25. 8. l.

Erdei Sándor

közeledési könyvnap (2 karikatúra)

Magyar Hírlap, 1969. május 31. 8. l.

Erdei Sándor

Kék fény (karikatúra)

Magyar Hírlap, 1969. május 22. 8. l.

Erdei Sándor

karikatúra

Magyar Hírlap, 1969. június 4. 8. l.

Erdei Sándor

karikatúra

Magyar Hírlap, 1969. június 9. 2. l.

Erdei Sándor

Tejellenőrzés (karikatura)

Magyar Hírlap, 1969. június 10. 8. l.

Erdei Sándor

A utas búcsúja (karcolatok)

Magyar Hírlap, 1969. április 27. 8.l.

Erdei Sándor

Rablómese (karcolat)

Magyar Hírlap, 1969. április 18. 8. l.

Erdei Sándor

Ellenőrzik a premiéket (karikatúra)

Magyar Hírlap, 1969. április 12. 8. l.

ERDEI Sándor, A Néphadsereg rajzolóművésze

Munka Érdemérem kitüntetés

(Magyar Rádió): Kitüntetések

Művelt Nép 1955. VI. évf. 20 n. május 15 2 old.

ERDEI SÁNDOR

ERDEI SÁNDOR festőművész és grafikus, 1917. május 10-én született Pacséron, gyermekkorát és ifjúságát Szabadkán töltötte el.

Autódidakta rajzolóként kezdte pályafutását, karikatúrái Gál László Grimasz című szatirikus lapjában jelentek meg elsőnek, és kezdettől fogva a lap legfoglalkoztatottabb rajzolója lett.

1939 és 1940 között a belgrádi Képzőművészeti Akadémián tanul, mint Petar Dobrović tanítványa. 1941-től a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, Boldizsár István tanítványaként folytatja és fejezi be tanulmányait.

Festői pályafutásának kezdetén Dobrović a mintakép, portréit és figurális kompozícióit fovista eszközökkel, nagy vonalakkal és merész

színekkel festi. Később ismét a grafika kerül munkásságának előterébe és a háború befejezése után mint az ellenállási mozgalom résztvevője a Ludas Matyi szatirikus rajzolója lesz.

A festészethez sem lett hűtlen, különösen a monotípiái révén tartja magas színvonalát.

Részt vett a Népkör 1938-as kiállításán Szabadkán. 1954-ben a budapesti Fényes Adolf teremben, 1959-ben a Színyei teremben mutatkozott be.

Rajzainak és karikatúráinak Szabadkán főleg a korabeli sajtóban maradt nyoma, festményeiből csak kevés található szabadkai és újvidéki gyűjtőknél.

Irodalom: Művelődési lexikon. Bpest, 1963. — Szántó A.: Ifjú művészek kiállítása. Híd, 1938. X.

Gajdos Tibor: Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között
A szerző kiadása, Szabadka 1977

Erdey Sándor, sz. 1917. Pacsér

Csendélet, olaj
Ősz, "
Barátom arcképe, olaj
Tavasz, olaj

Délvidéki Szépmíves Céh I. Bpesti kiáll. Műbarát 4e. kiáll. 1943. márc.

M.D.K.

Erdei Sándor és Szlovák György grafikus-művészek

A Fényes Adolf kiállitási teremben /Rákóczi ut/ megnyitották kiállitásukat.

H i r e k - K é p e k c. rovat hiradása. Szinház és Mozi. Bp. 1954. szept. 24. VII. évf. 39. sz. 25. l.

Áprilisban — december, májusban — július

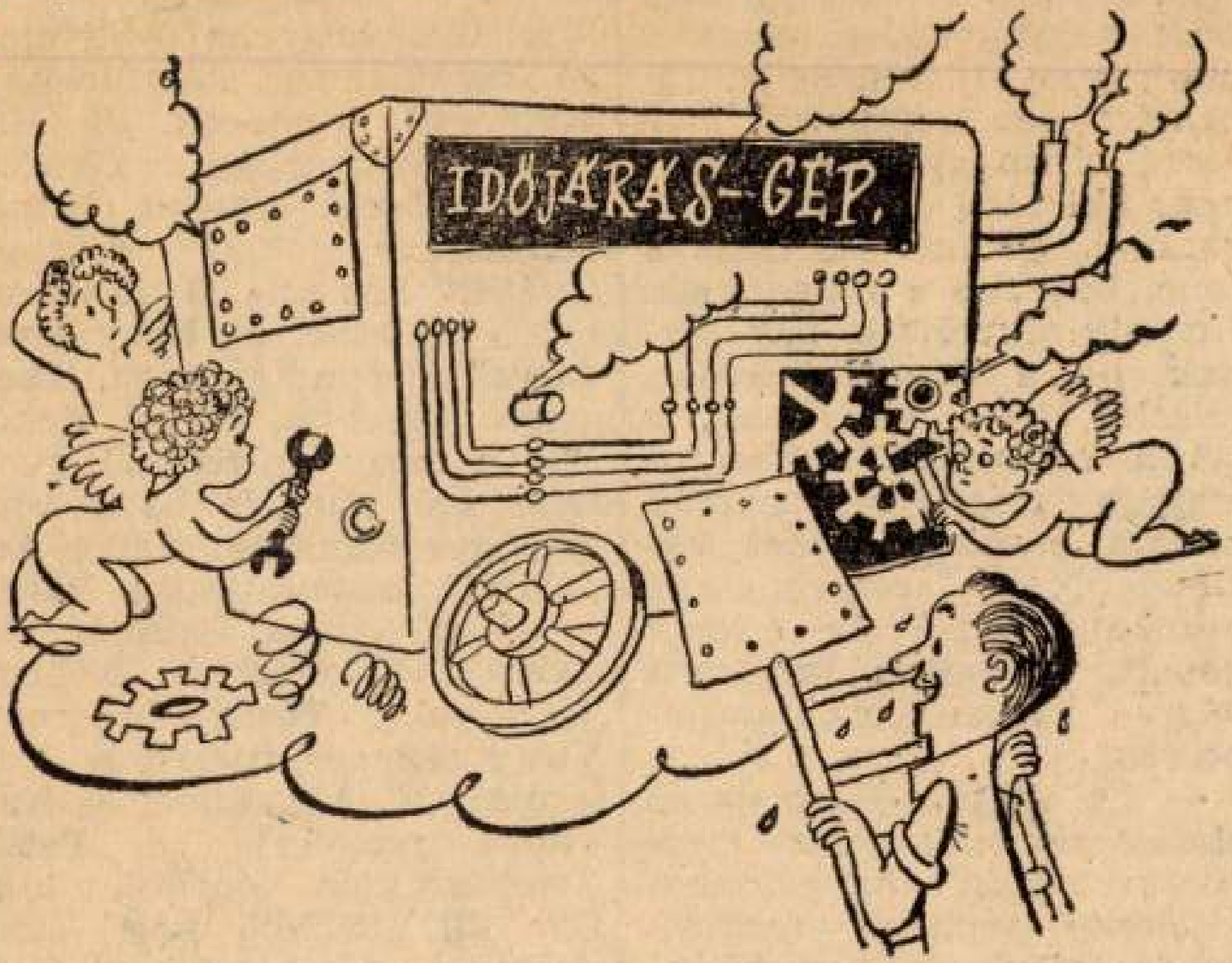

— A MÉH-től küldtek ezért az ócskavasért
(Mészáros rajza)

Erdei Sándor
Hétfői Hírek 1958. máj 12. II évf. 19-sz.

hallott játéka kivételes tehetséget sejtet.

D. Sz. író 10 éves fia még csak vágyakozik a hangszer után, gyakori vendégük, tüneményesen improvizál. Egy sereg olyan gyereket ismernek, aki még alig éri át az oktávot, de már mindene a zene, bűvöltje a zongorának. Komoly művészek úgy járnak be a Zongoraterembe, mintha haza mennének, s ott a billentyűk mellett a legjobb márkájú zongorák hangja inspirálja őket keményebb, szorgalmasabb munkára, hogy az otthoni kopott, gyengébb hangszert végre igazán jóra cserélhessék.

— „*A zongora-forgalom az elmúlt tíz esztendőben megtízszereződött.*" Az egyszerű kijelentő mondat, nemzetgazdasági és kultúrpolitikai referátumnak is beillene.

Nyerges Ágnes

Érdemes f

...arra, hogy az évad utolsó bemutatóira készülnek a budapesti színházak. A Madách Színházban, Gyárfás Miklós: Lomb ezredes mennybemenetele című darabját („vásott komédia 3 felvonásban") mutatják be Uray Tivadarral a címszerepben. Cseh szerző darabját, Pável Kohut „Ilyen nagy szerelem" című színművét mutatja be a Néphadsereg Színháza. Capek komédiája bemutatására készül a József Attila Színház. Az Operett Színházban javában készülnek: Török—Innocent. Vince nagyoperettjére, a „Vők iskolájára". Alighanem az évad utolsó premierje a Petőfi Színház kínai darabja lesz: Cao Jü „Felkelő nap" című drámája, főszerepeiben Gordon Zsuzsával, Mádi Szabó Gáborral és Simon Zsuzsával.

Erdei Sándor

Hazánk legnagyobb hőerőműve lesz a Dunamenti Erőmű

Új erőművek építésével, a régiek bővítésével és korszerűsítésével, villanyimporttal oldjuk meg az új ötéves terv energia-ellátási feladatait

Második ötéves tervünk végéig, a tavalyihoz képest *70—75 százalékkal kell növelnünk országunk elektromos energiatermelését* — írják elő az új ötéves terv irányelvei.

— *Hogyan kívánják megoldani műszaki és gazdasági szakembereink ezt a nagyszabású programot?* — tettük fel a kérdést az Országos Tervhivatalban.

— Ezt az óriási növekedést — mondotta *Vajda Endre*, az energia osztály vezetője — elsősorban

új hazai erőművek építésével a régiek bővítésével és korszerűsítésével

érjük el.

Az épülő *Ajkai Hőerőmű* 93 megawatt teljesítménnyel fog dolgozni. Befejezéséhez közeleg a 108 megawattos *Pécsújhelyi Hőerőmű* és ugyancsak gyors ütemben készül az *Oroszlányi Hőerőmű*, amelynek teljesítménye 200 megawatt lesz.

Ha az építés idejét sikerülne csökkentenünk, ez komoly megtakarítást jelentene népgazdaságunknak. Jelentős pénzügyi eszközök szabadulhatnának fel jóval rövidebb idő alatt, ami lehetővé tenné más, fontos beruházások gyorsabb megvalósítását.

Az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesületben egy munkabizottság jelenleg éppen azt vizsgálja, hogyan lehetne csökkenteni az erőművek építési idejét. Bízunk abban, hogy *sikerül megtalálniok a megoldást.*

Vályi Zsuzsa

Megnyugtató hírek a magyar tengerjáró hajókról

A hét végén drámai jelentések érkeztek az európai ítéletidőről; orkánok dúltak az *Atlanti óceán* keleti partvidékén és az *Északi tengeren.* A szeszélyes időjárás katasztrófákat okozott *Európa* déli részén is, a hírügynökségek *több hajó eltűnését jelentették. Rühl* Lajos, a Duna Tengerhajózási Részvénytársaság igazgatója tájékoztatót adott a magyar tengerjáró hajókról.

— *A Földközi tengeren is ezekben a napokban az éves*

Budapest közbizt... mint bármely n...

Csökkent a társadalmi ... száma — Több az autó, ...

Budapest általános morális színvonala az elmúlt évhez viszonyítva tovább emelkedett. Csökkent a bűnügyek száma, a közbiztonság jobb, mint bármikor — mondották illetékes helyen.

Csökkentek a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények. Ugyanakkor az elkövetett bűnettek közül 1959-ben

H. H. 1959. XII. 14.

ABRÁND (Erdei Sándor rajza)

E héten nyílik meg a IV. Iparművészeti Kiállítás

A hét végén nyílik meg a Műcsarnokban a IV. Iparművészeti Kiállítás.

Milyen lesz?

Elsősorban arról beszél majd: miként hatol be a művészi igényesség az iparcikkek előállításába. Jellemző lesz a kiállításra az is, hogy kollektívák munkáit mutatja be.

A kiállítás két fő csoportja a lakás és az öltözködés kultúráját szemlélteti: A kiállított bútorok az országos lakásbútor tervpályázat díjnyertesei közül kerülnek ki. Együtt szerepelnek a bútorokkal a nyomott bútortextiliák, az üveg, porcelán, kerámia enteriőr díszítő darabok. A ruházati részben az állami ipar és a Képzőművészeti Alap ipari stúdiójának tervezőművészei együtt mutatkoznak be.

A IV. Iparművészeti Kiállítás nemcsak reprezentatív felvonulása a nagymúltú magyar iparművészetnek, de elénk tárja iparművészetünk útkereső törekvéseit is.

Gy. N.

Erdei Sándor

Szabó Iván 1937-ben került először Vásárhelyre, akkoriban együtt lakott Kurucz Dezsővel és Erdei Sándorral.

Festőiskolák nyomában.

1980. X. 25. Kossuth 13.30 /Áné/.

Erdei Sándor, festő

Művészek, tervezők, akik az Orsz. M. Kir. Iparművészeti Iskola növendékei voltak 1920 és 1944 között
Erdei Sándor, festészet, díszitőfestészet szakon 54. old

[illegible] Ottó: Az Orsz. M. Kir. Iparművészeti Iskola 1880-1944/ oktatási rendszere és forrásai 37. old

Műv. Tört. Ért. 1975. XXIV. 1. sz. 89

MDK

Erdey Sándor

M.Képzőművészek Orsz.Szöv. és a Délvidéki Szépmives Céh ... kiáll. Ujvidéken. Szépművészet, 1941. 1.sz. 32 l.

MDK

Erdey Sándor festőművész.

r: Délvidéki művészek kiáll. Pest, 1943. márc.
2o. 5 l.

MDK

Erdei Sándor festőmüv.

Tavasz

Bihari S: Bácskai művészek bemutatkozása.
Délvidéki Magyarság, Szabadka, 1943. márc. 19.

MDK

Erdei Sándor festőmüv.

Csendélet

Ősz

Barátom arcképe

Bihari S: Bácskai művészek bemutatkozása.
Délvidéki Magyarság, Szabadka, 1943. márc. 19.

Erdei Sándor, grafikus MDk

Grafikáinak kiállítása nyílt meg
a Könyvklub tárlati-termében
(VI. Lenin körút 1.)

–: Kiállítások

Népszabadság, 1959. jún. 14. 12. l

M.D.K.

Erdei Sándor
grafikus

Kiállítása a Könyv Klubban van.

Kiállítások
Magyar Nemzet, 1959. jún. 28.

4.

M.D.K.

Erdei Sándor
festő

A Könyvklubban tart kiállítást.

Három kiállítás nyílik a hét végén.

Magyar Nemzet, 1959. június 12.

4

Erdei Sándor
festő

M.D.K.

Méltatás.

d. m.: Három kiállítás.

Magyar Nemzet, 1959. június 19.

4

M.D.K.

Erdei Sándor
grafikus

A Könyvklubban tart kiállítást

Kiállítások
Magyar Nemzet (1959. június 21.

4

Erdei Sándor

grafikus

M.D.K.

A Könyvklubban állítja grafikai munkáit.

Magyar Nemzet, 1959. július 5.

Kiállítások.

4 l.

Erdei Sándor, festő MDk.

A Szinyei-Teremben Erdei Sándor, a népszerű karikaturista mint festő mutatkozik be.
Nagyméretű akvarelljei és kisebb illusztrációi elárulják a jól képzett, biztos kezű festőt.
Témái: fiatal lányok, asszonyok portréi. Aktok.
Pompáró, nép tájak.
Helyenként felszínes és problémátlan az ábrázolása.

P. J.: Fegyzetek kiállításokról

Népszabadság, bp. 1959. júl. 8. 8. l

MDK

Erdei Sándor

Megvédjük a békét, karikatura

Tito, "

I. M. Képzőmüv. Kiáll. Műcs. 1950. aug.
8 l.

MDK

Erdey Sándor, Délv.
Csendélet, olaj
Barátom arcképe, olaj

Visszatért területek képzőmüv. főisk. irjusága
kiáll. 1942. dec.

MDK

Erdei Sándor

Tito, karikatura

Végvári: I.M.Képzőm.kiáll. Magy.Nemz. 1950.szept. 9.

Erdei Sándor

karikaturista.

A III. Magyar Karikatura-Kiállításon
resepett. „Jugoszlávia" (emlétve)
„A balkáni Kövér Berta." rajz. (repro)

Magyar Nemzet, 1951, Nov. 5.

Erdei Sándor, grafikus MDK

Dec. 13-án nyílt meg
tárlata a M. Sajtó Háza
Táncsics-termében

—: Hír 10.

NÉPSZABADSÁG Bp. 1965. dec. 14.

Erdei MDK

Ujságrajzolók második karikatura kiállitása.
Nemzeti Szalon 1947. okt-nov.

A MŰCSARNOK

MEGHÍVJA ÖNT

ERDEI SÁNDOR

FESTŐMŰVÉSZ

KIÁLLÍTÁSÁNAK

MEGNYITÁSÁRA

1959 JÚNIUS 13-ÁN, 13 ÓRAKOR

MEGNYITÓ BESZÉDET MOND:

DEVECSERI GÁBOR

Kossuth-díjas költő

KÖNYVKLUB, SZINYEI TEREM, LISZT FERENC TÉR 1

Fk. Luzsicza Lajos 26045 m Fővárosi Nyomdaip. V. 1. sz. telepe. Fv. Tallián F.

MDK

Erdei Sándor

Karikatúra 1955 karikatúra Műv.tul.

Képzőművészetünk tíz éve.Műcsarnok.
Kiállított művek jegyzéke. 18.1.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

A hullámvasut

Sulyos csapás

Műcs. kiáll. Fényes A.terem,1954. szept.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

A bonni patkányok erőforrása

A bonni kocsmában

Műcs. kiáll. Fényes A.terem,1954. szept.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

Két tüz között

Bonni-Washington tengely

Mücs. kiáll. Fényes A.terem,1954. szept.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

Szoros barátság

Az "oázis felé"

Mücs. kiáll. Fényes A.terem,1954. szept.

Erdei [Sándor], Karikaturista

7 Dk

Gúnyrajz.

Repr.

— : A divatnő

14. l.

NÉPSZABADSÁG, Bp. 1963. jan. 20.

MDK

Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

Kisleányfej, vf.

Zsofka, vf.

Műcs.kiáll. Fényes. A.terem, 1954.szept.

MDK

Ardai Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

karikaturák:

Ledőlt bálvány

Kép a jövőből

Műcs.kiáll. Pécs. A.terem, 1954.szept.

MDK

– Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

karikaturák:

Igazságszolgáltatás USA-ban
Gibraltár kapujában

Műcs.kiáll. Fényes. A.terem, 1954.szept.

MDK

Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

karikaturák:

Bacilustenyészet

Zálogházban

Műcs.kiáll. Fényes. A.terem, 1954.szept.

MDK

Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

Mária, vf.

6-8. Rideg S: Tizenkét lépcsőfok-hoz illusztrációk

Műcs.kiáll. Fényes. A.terem, 1954.szept.

MDK

Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

Kisleány, vf.

Erdőszében, vf.

Műcs.kiáll. Fényes. A.terem, 1954.szept.

NDK

Erdei Sándor grafikus. /Pacsér, 1917--/

karikaturák:

Erős a "huzat"

Világuralmi törekvések

Mcs.kiáll. Pányos. A.terem, 1954.szept.

MDK

Ardai Sándor grafikus. /Pécs, 1917--/

karikaturák:

Kellemetlen látogató

Kutyaszoritóban a brit oroszlán

Műcs.kiáll. Pénzes. A.terem, 1954.szept.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

A Wall-Street háborus mérlege

A mentő "angyal"

Műcs. kiáll. Fényes A.terem,1954. szept.

MDK

Erdei Sándor graf. /Pacsér,1917.--/

karikaturák:

Helyzetkép Patet Laoban

A francia rabló sorsa Vietnamban

Ifju szivekben élek

Műcs. kiáll. Pónyes A.terem,1954. szept.

MDK

Erdei Sándor grafikus

A W.S. ujra koronáztatja a pápát

Az olimpiai bajnok

Szabadság szobra

Mücs. kiáll. Fényes A.terem 1954, szept.

MDK

Erdei Sándor grafikus

A Taivani köszörüs

Műcs. kiáll. Fényes A.terem 1954, szept.

MDK

Erdei Sándor:

Megvédjük a vékét
Tító

Magyar karikaturamüvészet.
A MMOK vándorkiállitása. 1950.

MDK

Erdey Sándor

Csendélet, o.

Képzőm.Főisk. Ifj.körének karácsonyi kiáll. 1943.

MDK

Erdey Sándor, festő

Ösz. Olf.

Fëv.Kpt. MKSzSz.-II.Szabad Nemz.Kiáll. 1947.márc.16.-
ápr.6. Kat. 8.l.

Erdei Sándor MDK

Karikatura, 1955

Mücsarnok 1955 Képzőművészetünk tiz éve

Erdei Sándor

MDK

Megvédjük a békét, karikatura

Tito, karikatura

Mücsarnok 1950.I. Magy. Képzőm. Kiáll.

Erdei Sándor

MDK

Tito-karikatura

Kukucs, karikatura

Az ENSZ, karikatura

Mücsarnok 1952!53 III. Magy. Képzőm. Kiáll.

mdk.

Erdei Sándor festőművisz

kiállitását megnyitották a Magyar Sajtó Házában.

Mozaik
Népszava 90 évf 82. sz. 1962 ápr 8.

M. D. K

ERDEI Sándor

A „Ludas Matyi" rajzolója

Festményeiből kiállítás a Magyar

Sajtó Házában

Napló

Magyar Nemzet 1962. április 6. 4. e

M. D. K

ERDEI Sándor testő

Kiállítása a Magyar Sajtó Teszá-

ban

Napló

Magyar Nemzet 1962. április 8. 7. l.

MDK

Erdei Sándor, festö-graf.

Megvédjük a békét. Karikatura.

Tito. "

Mücsarnok.- I.M.Képzöm.Kiáll. 1950. Kat. 8.1.

MDK.

Erdei Sándor grafikus

"Tito-karikatura"

III.Magyar Képzőművészeti Kiállitás
1952.dec.-1953.márc. 11.1.

MDK.

Erdei Sandor grafikus

"Kukucs" karikatura/

III.Magyar Képzőművészeti Kiállitás
1952.dec.-1953.márc. 11.1.

MDK.

Erdei Sándor grafikus

'Az E..N.Sz. " /karikatura/

III.Magyar Képzőművészeti Kiállitás
1952.dec.-1953.márc. 11.1.

Erdei Sándor MDK

Uj Magy.Képzőm. Főv.Képt. vándorkiáll.1948.jun.

21 l.

MDK

Erdei Sándor

"Ismerd meg önmagunkat". M. újságrajzoló művészek 2. karikatura kiáll. 1947. okt. N.Szal.

Erdei Sándor MDK

Karikatura. repr.

A magyar ujságrajzoló művészek II. karikatura kiállitása.
Nemzeti Szalon 1947. október.

Erdei
Sándor

Paraszt-
lány

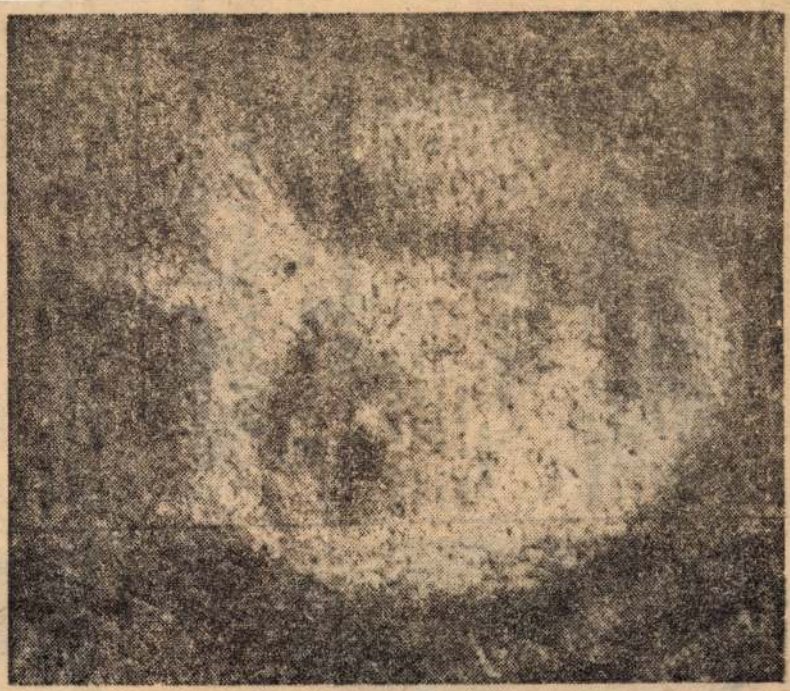

Erdei Sándor: Parasztlány

Üpszava, 1977.
szept.3.
6.oldal

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

KÖZNEVELÉS
Budapest

1971 JUN 4

1021

Erdei Sándor rajza

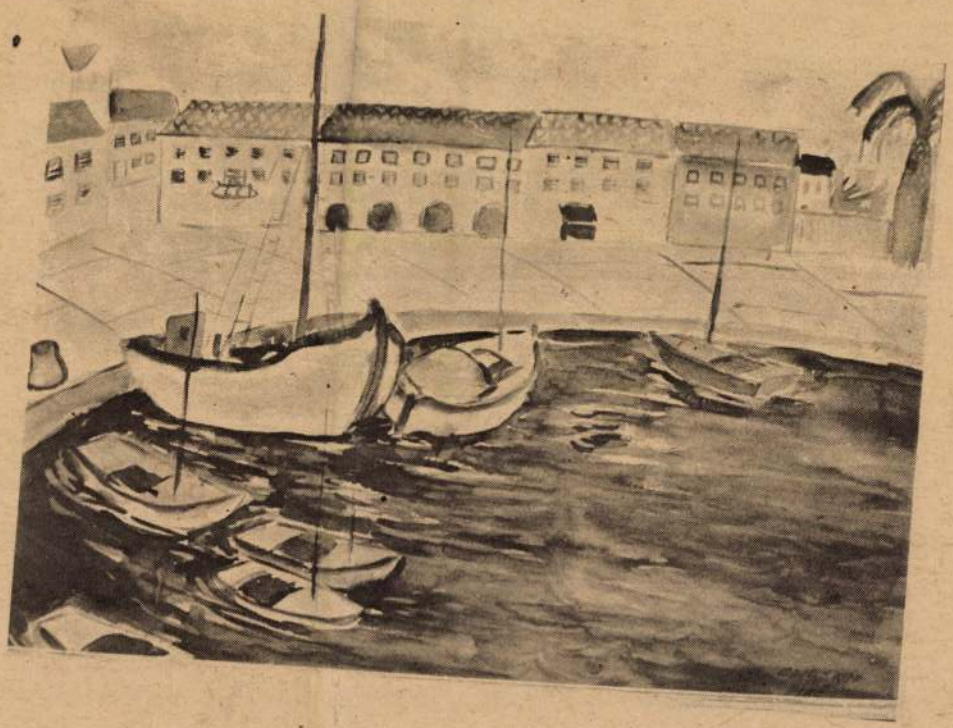

Erdei Sándor

Tragédia és komédia együttes jelenléte, persze, nem a mi korunk leleménye, ilyen ellentétes hatásokkal Shakespeare is szívesen dolgozott. Ödön von Horváthnak azonban az a sajátossága, hogy nála ez a két véglet nem egymást követi, kergeti a színpadon, hanem egyszerre van jelen akár egyetlen figurában, szituációban, mondatban is. Látszólag kedélyes, kicsit léha, kicsit felületes és link panoptikum-világot mutat be 3écs életéből a húszas évek végéből: élveteg, öregedő trafikosnőt, korlátolt, mamlasz hentest, felelőtlen, életművész naplopót, meseszerűen boszorkány öregasszonyt. Állóképben roppant szórakoztatóak lehetnének ezzel a figurák, de amint az író varázspálcája nyomán mozogni, beszélni kez-

ben mulatozó, vidám kompániában feltűnik egy siheder; fiatal diák, de már olyan pofrosz gőggel szaval a német faj elhivatottságáról és felsőbbrendűségéről, mintha Göbbels minisztériumában volna államtitkár. Ödön von Horváth butának, nevetségesnek ábrázolja ezt a fickót, így hát mi is, akárcsak a szereplők, nevetünk rajta. Mulatságunk azonban nem zavartalan, hiszen ez a frázisokat szajkózó rosz fiatalember alig néhány év múlva a tettek mezejére lép majd. Aztán lángba borítja Európát.

Látható tehát, hogy az osztrák író bécsi meséje mögött a tragikum is jócskán meghúzódik. Ezt a nagyon bonyolult és nagyon átgondolt kettősséget a Vígszínház előadása ritkán tudta érzékeltetni, leginkább csak Sulyok Máriának félelmetesen torz, mesebelien

be szeretői tisztét is minden délután négy és hat között, Schratt Katalin, a Burgtheater öregedő színésznője hálószobájában.

Vígjátéki a helyzet, hiszen 84 éves a császár, köztudottan szenilis, és bécsi színésznő-Pompadourja úgy bánik már vele, mint gyerekkel szokás. Hubay Miklós persze nem az idillt akarja megfesteni — ha a Strauss-muzsika, ezúttal a Császárkeringő, meg a Radetzki-induló itt is átszövi a történetet —, hanem két világ összeütközését, a császári hatalom, a monarchia összeomlását.

Kedélyes ötlet ez, de annál semmivel sem több, aminthogy a történelem múzsájának gyakori közbelépése sem lendíti előre a játékot, sőt, inkább csak hátráltatja.

A Madách Kamaraszínház előadása jól szinezi ki a darabot; Balázs Samu fogatlan, vén császára, Tolnai Klári szép és okos bécsi színésznője, Garas-Dezső okos Freud Zsigmondja sikeres, ügyesen tálalt alakítás. Többet Szirtes Tamás, az Álomfejtés rendezője sem tehetett, minthogy kedélyes, szórakoztató formát adott ennek a felemás bécsi históriának.

GÁBOR ISTVÁN

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 81
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

KÖZNEVELÉS
Budapest

1971 JUN 4

Erdei Sándor rajza

1021

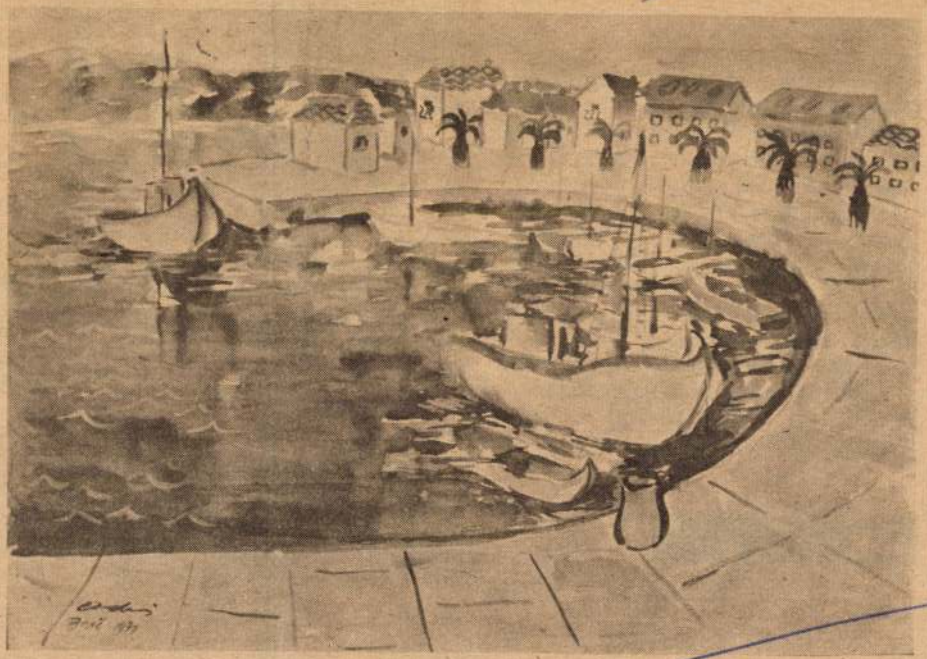

Erdei Sándor

a mérték, amellyel e nagy felelgetvételű munka is mérhető.

A félezer lapnyi terjedelmű könyvet a feldolgozott hatalmas kulturális problémakör három rétegére lehet bontani: a marxi totalitás fogalom értelmezésére; ennek történeti-filozófiai bemutatására; a kultúra számos — egyetemes vagy irányzatokhoz kapcsolódó — ideológiai kérdésének szembesítésére. Az első rész a Marx munkásságában megjelenő totalitás kategóriával foglalkozik, s a további — összesen négy — fejezet az eredeti marxi szemlélet történeti sorsát mutatja be a

néhány *fogalom* elemzésére ép tette fel, és ezzel — filozófia ideológiai, szociológiai szempont ból egyaránt — nemcsak Mar nézeteinek az értelmezéséhez já rult hozzá, hanem a marxizmu fejlesztéséhez is. A könyvnek ta lán legszembetűnőbb jegye, hogy a kultúráról nem a kultúrfilozófia vagy a kultúrtörténet nyelvén szól, hanem ennél általánosabb érvényű kategóriák segítségével. Ezek közül a legjelentősebbek: a *társadalmi totalitás, ember, szabad idő, termékeny idő, tárgyiasítás (objektiváció), kultúra, tömegkultúra.*

Marx fáradhatatlan munkával olyan filozófiát dolgozott ki, amely képes volt a *társadalmi totalitás* megragadására, beleértve

kategóriáját. A szabad idő fogalmán belül pedig megkülönböztette a *termékeny időt.* (A szabad idő önmagában ugyanis ambivalens jellegű, lehet terméketlen is.)

A marxi felfogásban a kultúra alapja az olyan szabad idő, amely egyben termékeny idő is. Ezért a kultúra nemcsak a társadalmi munkamegosztásból fejlődik ki, hanem *a szabad időnek termé-*

Erdei

Karikatúrák (6 rajzó)

Nagyvarga, 1965, ápr. 18, 14 old.

Ezdei

Karikatúrák (6 db rajz rajzó)

Nagyvaros, 1965 márc. 21, 14 ord.

Erdei:

Kakikatuzák (6 db. rajz, kepző)

Nagymaros, 1965, másc 7., 14 old

Erdei

Karikatúrák (6 rajzó)

Nézmava, 1965 ápr. 4, 14 ord.

Erdei

Ő és Ő...

6 karikatúra, reprók.

Népszava, 1965. márc. 7. 14. l.

Ende:

$\delta \simeq \delta$

mdk

Erdei

Karikaturái: Közbiztonság az 1517-ban. Magyar Szebrádiókat lozunk forgalomba.

Nepszava, 1963 dec 15.

mak.

Erdei

karikatúrái: Fényárban uszik az ly pesti aluljáró e. Míg mindig gyengélkeduck a gyerekcipők e.

Nepszava 1963 dec. 8

K. L

Paris

Monsieur Alexis Bé : Témoignage rendu au roi
Paris absolution . Mary vainqueur épreuve Pentathlon
à épreuve complète .

Mercredi 1896 Déc. 9

M. L.

Erdei

rajkai: Idill a villamoson
Győr csapata nyerte a bajnokságot.

Görbe Ferdi
Nepskova, 1963, dec 1

12. l.

Inside

Erdei Sándor grafikus

Kiállítása nyílt a hagyar Sajtó Házában

Népnava 1965 dec. 14

Erdei Sándor

repai a 6. oldalon

Népszava 1971 augusztus 29

ERDEI SÁNDOR

ERDEI SÁNDOR festőművész és grafikus, 1917. május 10-én született Pacséron, gyermekkorát és ifjúságát Szabadkán töltötte el.

Autódidakta rajzolóként kezdte pályafutását, karikatúrái Gál László Grimasz című szatirikus lapjában jelentek meg elsőnek, és kezdettől fogva a lap legfoglalkoztatottabb rajzolója lett.

1939 és 1940 között a belgrádi Képzőművészeti Akadémián tanul, mint Petar Dobrović tanítványa. 1941-től a budapesti Képzőművészeti Főiskolán, Boldizsár István tanítványaként folytatja és fejezi be tanulmányait.

Festői pályafutásának kezdetén Dobrović a mintakép, portréit és figurális kompozícióit fovista eszközökkel, nagy vonalakkal és merész

színekkel festi. Később ismét a grafika kerül munkásságának előterébe és a háború befejezése után mint az ellenállási mozgalom résztvevője a Ludas Matyi szatirikus rajzolója lesz.

A festészethez sem lett hűtlen, különösen a monotípiái révén tartja magas színvonalát.

Részt vett a Népkör 1938-as kiállításán Szabadkán. 1954-ben a budapesti Fényes Adolf teremben, 1959-ben a Színyei teremben mutatkozott be.

Rajzainak és karikatúráinak Szabadkán főleg a korabeli sajtóban maradt nyoma, festményeiből csak kevés található szabadkai és újvidéki gyűjtőknél.

Irodalom: Művelődési lexikon. Bpest, 1963. — Szántó A.: Ifjú művészek kiállítása. Híd, 1938. X.

Gajdos Tibor: Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között

A szerző kiadása, Szabadka 1977

Erdei Sándor

rajza

Ország Világ 1968/8 12-13 old.

Erdei Sandor

rajza

Orszaig-Vilaig 1967/52 12 old.

Erdei Sándor üvegtervező

Balatonalmádiban, az üvegipari Művek új üdülőjében, a társalgóba kérzít üvegdekorációt. (említve). Erdei Sándor a salgótarjáni ablós üveggyár üvegtervezője.

Nágrád, 1975. aug. 2.

Erdei Sándor karikaturista

Reprodukció: „Repülés-arag
Légi hajótörött"

„Ig látják a karika-
turisták az MHS
sportolókat"

Lobogó 1964 dec. 23.

Erdei Sándor M.D.K.

Beruházás ?

karikatura, repr.

Pest megyei Hirlap 1964. december 4. 3.l.

Eredei Sándor M.D.

Feszültség a közös piacon

karikatura, repr.

Pest megyei Hírlap 1964. november 18. 2.1.

.Д.Г.

Ученый Секретарь

Разрешается к печати

Председатель Комитета по делам

культуры, тов.

.Т.Л .Г.

Erdei ~~[illegible]~~ Sándor

rajza

Pestmegyei Hírlap, 1967. márc. 10. 4. o.

Erdei Sándor

rajza

Pest megyei Hírlap, 1967. júl. 14. 4. o.

Erdei Sándor

rajza

Pest megyei Hírlap, 1968. máj. 24. 8.o.

Erdei

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V. Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188—296, 188—307

HÉTFŐI HÍREK

1958 DEC 28.

610

Rövidlátó műélvező

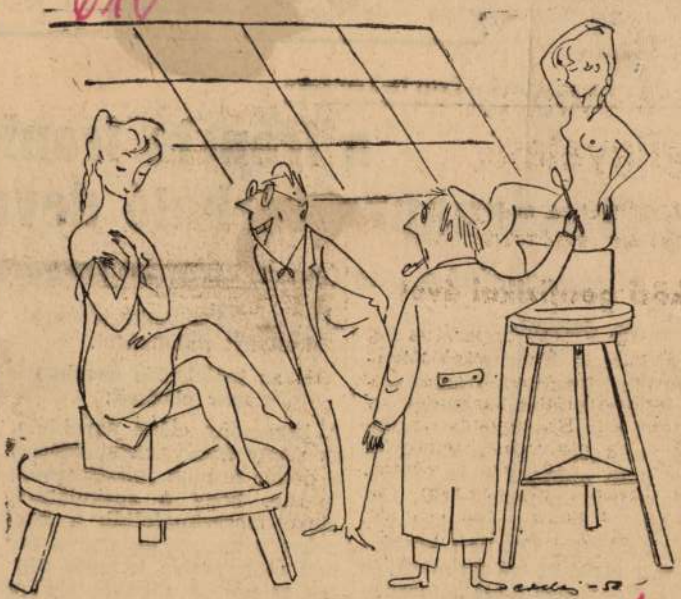

— Látja mester, ez igazán remekmű.

(Erdei rajza)

s az elosztóállomást
nap éjjel 11 órako
szágos hálózatba is
ték. Az állomás teh
dik napja üzembizto

Párizsi tele

a francia frank
vasárnapra várható deva

Tőzsdezárlat a „de Gaulle-frank" forgalon

Párizs, december 27.

A francia fővárosban hónapok óta híre járt a frank esetleges újabb devalválásának. A Hétfői Hírek november elején megemlítette, hogy a választások után manipulációk várhatók a francia pénz körül. Lezajlottak a nemzetgyűlési választások. De Gaulle-t köztársasági elnökké választották és a frank-kérdés most napirendre került.

Franciaországban a karácsony csak egynapos ünnep. kiszivárgása következtében kialakult nyugtalanságot.

Ez az intézkedés azonban már elkésett.

A karácsony előtti napokban, az arany árfolyamemelkedése, a dollár árának felszökkenése jelezte, hogy a spekulánsok eleve megszimatolták a kormány pénzügyi terveit és *napok alatt mesés hasznot vágtak zsebre. A tőkések jóelőre bebiztosították magukat a frank mindennemű értékváltozásának esetére.*

Erdei Sándor M.D.K.

A ravasz brit oroszlán

karikatura. repr.

Pest megyei H irlap 1964. január 19. 11.1.

Erdei Sándor M.D.K.

Földközi -tengeri piac

karikatura, repr.

Pest megyei Hirlap 1964. szeptember 23. 2.1.

Erdei Sándor M.D.K.

Instruktor városból

karikatura, repr.

Pest megyei Hírlap 1964. július 29. 5.l.

M.D.K.

Erdei Sándor M.D.K.

Erhard hazaérkezett

karikatura, repr.

Pest megyei Hirlap 1964. junius 23. 2,1.

M. E. K.

Erdei Sándor

Rajza

Északmagyarország 1968 XII. 24. 12.

versei: *Százhúros hegedű* (Bp., 1940), *Őstehetségek* (Uo., 1940).

A bpi tud. egy. quaesturájának ért. (1949).

Erdei *Mihály*, dr. theol. (Debrecen, Hajdúvm., 1907. jan. 3. –): ref. s. lelkész. — Tanulm. a debr. ref. koll. gimn. s 1931/5: uo. az egy. elvégezvén, 1935: lelkész képesítő vizsgát tett. 1941: s. lelkész Debrecenben. — M: *Egyház és ifjúság.* (Egyh. Értekezések. 10.) Debr., 1939. — Szerk. 1932. III. – 1936. VII: Szabó Imrével, azontúl egymaga a *K*[er.] *I*[fj.] *E*[gyesületi] *Munka* c. lapot.

Egyet. ref. névt. Bp., 1941. — *M. kvészet.* Uo., 1941. — OSzK Hírl. kat. — A debr. tud. egy. teol. kar közl. (1944. I. 15). — Gulyás-gyűjt.

Erdey (1844-ig Grünwald) *Pál*, dr. med. (1816–1871): orvos (Sz. II: 1406. h.).

Száz. névvált. Bp., 1895.

Erdei *Pál*: reálgimn. tanuló. — Verse: Torma S.: *Tizenöt éve.* (Cegléd, 1934).

Gulyás-gyűjt.

Erdey *Péter*. — M: *A kurucok kincse.* (A Friss Újs. Színes Regta. 9.) Bp., [1935].

M. Kvészet, 1935.

Erdei *Sándor*, dr. (Bécs, Alsó-Ausztria, 1899. –): hírlapíró. — 1927 táján a bpi *Morsz.* munk. Benedek szerint 2 ném. színműve németorsz. színházakban várta a bemutatót, ezek egyikét *A házasság a harmadik felvonásban van* c. 3 fv. vj.-át 1927. III. 18: be is mutatta a bécsi Akad. Theater. *Saxophon* c. drámáját a bpi M. Szính. fogadta el előadásra.

Benedek. Bp., 1927. — *Erődi-Schöpflin.* I. Uo., [1929]. — Gulyás-gyűjt.

Erdei *Sándor*: nyomdatulajdonos Hódmezővásárhelyen. — 1934: a HKTE sportegylet alelnöke. — 1913. VIII. 3. – 1914. III. 1: szerk. a *Vásárhelyi Néplap*-ot s 1936: szerk. és kiadta a *Délvidéki Sport*-ot.

M. Sport. Bp., [1935]. — OSzK Hírl. kat. — Gulyás-gyűjt.

Erdei *Sándor*: tanító. — Több vidéki hírl. munk. Egy verse: *Tizenöt éve* (Cegléd, 1934).

Gulyás-gyűjt.

Erdei *Sándor* (Makó, Csanádvm., 1915. –): szobrászművész. — Szülők: Ferenc földműves, Szabó Eszter. Középisk. a makói áll. gimn. végezte, majd három hétig bölcsészhallg. a szegedi egy. 1935: Bpre jött és Pátzay Pálnál szobrászatot tanult. Ez év őszén beiratkozott a Képzőműv. Főisk.-ra és itt dolgozott 1939: amikor katonának hívták be. 1939/41: katonáskodásának ideje alatt kezdett írogatni a *Kelet Népé*be képzőművészeti kritikákat; ekkoriban jelent meg egy novellája a *Magyar Csillag*ban. 1941: leszerelt és szüleihez ment Szigetszentmiklósra, ahol hagymakertészettel foglalkozott. A háború alatt még többször behívták. 1944. IX: megszökött a katonaságtól, Makóra ment, ahol a Parasztpárt szervezésében vett részt. Még ebben az évben a szegedi *Délmorsz.* szerk. munkáiba is bekapcsolódott. 1945. VI: Bpre került mint a Nemzeti Parasztpárt propaganda oszt.-nak vez.-je. 1945. IX: az Orsz. Mozgóképvizsgáló Biz. tagja. 1945. őszén a *Parasztújság*, majd a *Szabad Szó*, 1950: a *Művelt Nép* szerk. lett. — Cikkei: *Valóság* (1945: Képzőművészet és társadalom; 1948: A narancs, a bor, meg a cipőtisztító mester; Moszkvai útiemlék), *Forum* (1947, 48. Képzőművészetünk idő-

szerű kérdései), *Szabad Szó* (1949: 176. sz. Petőfi nem tévedett).

M. Közl. 1945: 139. sz. — *M. Folyóir. Rep.* 1947/8. — *Kozocsa.* Bp., 1950. — Bélley Pál közl. (1950). — *[Az életrajz Bélley Pál szövegezésében és kézírásával található. — V. J.]

ERDEI Sándor szobrászmüvész

Gulyás P.: Magyar írók ..Us.VII.Bp.,1990.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

VAS NÉPE
1968 ÁPR 7

Erdei Sándor

Radics. és zacskót húz ki a fiókból.

Galambosné jóízűen harap az almába.

— Nem könnyelmű lány. az biztos. azért is van úgy oda. Azért akar egy időre szabadulni innen... kettőbe szerelmes egyszerre.

— Kettőbe szerelmes?... — S neki egy szóval sem említette. A vállára ejtette a fejét. úgy hallgatta. ha beszélt hozzá...

— Valami fiatal fiúba szerelmes... nem árulta el a nevét — folytatja Galambosné. — S egy idősebbet is szeret de azt másképpen.

Radics fejében összedöccennek a gondolatok.

— Az való hozzá... a fiatal! Mit akar attól az időstől? Ki hallott már olyat?! — mondja rezelős hangon.

— De hát azt se tudja biztosan. hogy igazán szereti-e azt a fiatalt.. Csak kétszer találkozott vele. Futottak le a domboldalról. lobogott a hajuk. Nevettek mint a bolondok! S azóta folyton erre gondol. Hát ez olyan bolondság. persze — mondja Galambosné.

— Mire neki az öreg? — kérdi Radics színtelen hangon.

— Nem öreg. menj már! Mit össze nem beszélsz?. Csak idősebb. Azért jár vele. mert attól tanulni lehet. Azt mondja. elhallgatná akármeddig... Mindig magyaráz neki.

Radics az ablakhoz lép. Rövidre nyírt hajú fiatalember néz vissza rá az ablaküvegről. Én lennék az idős? Homályos az ablak. ráférne. hogy megtisztítsák. Jó, hát nem szaladok le a domboldalról. Ez kellett volna neki? Hát fusson azzal a fiatallal!

— Küldjétek el Szabó Marit — mondja.

— Helyes! Én is azt mondom — bólint elégedetten Galambosné. s hangos csattanással kattintja be táskája zárját. — Törődni kell az emberekkel. fiam. Már megbocsáss. hogy így szólítalak. de olyan fiatal vagy még.

(Erdei Sándor rajza.)

yos alapon

tudományos alapon soványító diéta.

Ennek lényege, hogy a naponta elfogyasztott szénhidrát semmi esetre sem legyen több 100 grammnál, sőt ha lehet, átmenetileg csak 50 gramm legyen. Ez napi 1—2 darab kenyérszelet vagy péksüteményt (kb. 30 gramm) és napi 20—50 deka gyümölcsöt jelent, egy héten egyszer engedélyezhető csekély édesség. Tészta, cukor egyébként szigorúan tilos! Éhezni azonban nem kell, mert fehérje (soványhús, tojás, sajt, túró) szabadon, továbbá zsíros étel (sült hús, sovány felvágott, tejfel, kevés vaj) mérsékelt mennyiségben fogyasztható.

A testsúlyt ajánlatos a fogyókúrásnak hetenként orvosilag ellenőriztetni: ez esetben a heti egy kilogramm fogyás valószínű. „Lazább" ellenőrzésnél a fogyás kisebb. Ennek lélektani okai vannak, ugyanis a fogyni akaró ember „készül" a súlymérésre, s ha gyakrabban mérik, jobban vigyáz a fent leírt tudományosan megalapozott fogyasztó étrend pontos megtartására.

nyosan osztjuk el a munkadarabon, közötte borsómintát kötünk.

A minta: *1. sor:* 6 szem borsómintával, a piéhez 2 szemet balról jobbra keresztezünk (= a 2. szemet az 1. szem mögött simán lekötjük, de még a bal tűn hagyjuk, ezután az első szemet kötjük le simán és egyszerre engedjük le a tűről. Újra 6 szem borsómintával, egy pié és így végig a soron. *2. sor:* 6 szem borsómintával, a keresztezett szemeket előre vett fonallal leemeljük Így végig a soron. Az 1. és 2. sor ismétlődik

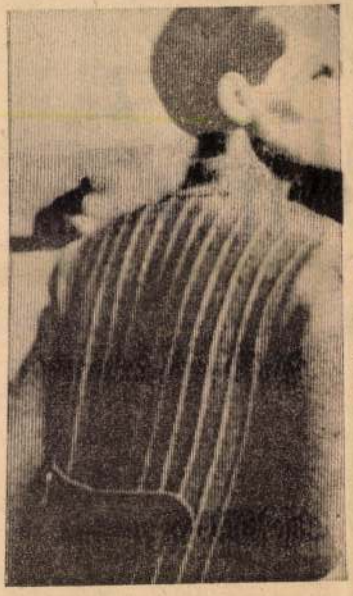

A kabátruha mélyen csukódó gombolóspánttal és a most annyira divatos álló nyakkal készül. (1. sz. kép) 2. sz. képünkön a ruha hátát mutatjuk.

A korom haszna

Kevesen tudják, hogy a korom kétszer annyi nitrogént és foszfort, ötvenszer annyi meszet tartalmaz, mint az istállótrágya. Ne tartsuk tehát a kályhacsőből, kéményből kikotort szénkormot hasztalan, piszkot adó szemétnek.

Vízzel keverve például kitűnő a rózsatövek öntözésére.

Nagyon hasznos, ha ültetéskor kormot szórunk a cserepes virágok földjébe, mert nemcsak táplálja a növényt, hanem fertőtleníti is. A palántaágyásokba kiszórva alkalmas a férgek távoltartására. A korom, az egyébként nehezen kiirtható meztelencsigákra szórva, azokat is pusztítja. Arra is jó, hogy a póréhagyma férgesedését okozó legyet pusztítsuk vele. A hagyma szárát a föld felett 1 centire vágjuk le és a sebet kormommal kenjük be. A salátát, répát, a hagymát is védhetjük korommal a rovarok ellen. Riasztja a káposztabolhát és a gilisztát is a növény közeléből, ha a földet kormosvízzel öntözzük meg. A korommal beszórt borsóvetés távoltartja a verebeket is.

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest V., Petőfi Sándor u. 17.
Telefon: 188-296, 188-307

PETŐFI NÉPE

Erdei Sándor

1968 ÁPR – 27

— Miért? Miféle titka van? — kérdi Radics, mert hiszen Mari titka az övé is. — Igazán sírt?

— Potyogtak a könnyei. S azt mondta, hogy a legjobbkor küldjük el, csak sikerüljön. Foglalkozol te eleget velük? Ismered őket? — kérdi Galambosné s rákönyököl a papírlapokra.

(Erdei Sándor rajza)

Radics

is álló épüle
a honismereti
dig ünnepi e
lékeznek meg
radalmi maga

Élénk érd

A város történetének e tiszteletre méltó esemé-nyét is a klub tagjai tárták fel, mint ahogy Félegyháza múltjának jó néhány más hasonló mozzanatát is szá-mon tartják.

Minderről a népfront-mozgalom kebelében nem egészen másfél éve létre-jött klub vezetőjével, Fe-kete Jánossal, a járási ta-nács vb-elnökhelyettesével beszélgetünk, aki egyéb-ként pedagógus volt a köz-igazgatási tisztsége előtt. Elmondja, hogy a haladó hagyományok felkutatása és ápolása, másrészt a hon-

net Lajos unokaöccsének a Debrecenben élő Holl László Kossuth-díjas festő művésznek a múzeumba állandó kiállításon láthat alkotásaira. (Az idős mű-vész egyébként 30 fest-ményt ajándékozott szülő-városa múzeumának.)

Fekete János nemrég kapcsolatot teremtett a nagyhírű család egy har-madik tagjának, Holló Mi-hálynak Gödöllőn élő öz-vegyével, Hatos Kornélia nyugalmazott főiskolai ta-nárnővel, neves néprajzi szakértővel, aki kézimunka-és szűrhímzésmintákat ajánl fel szintén a mú-

1965 DEC 14.

Magyar Hirdető.
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor u. 17
Telefon: 188-296, 188-307

Erdei Sándor

MAGYAR NEMZET

Erdei Sándor grafikusmű-
vész kiállítása hétfőn meg-
nyílik a Magyar Sajtó Háza
Táncsics Mihály termében.
102

Magyar Hirdető
SAJTÓFIGYELŐ
Budapest, V., Petőfi Sándor u. 17
Telefon: 188-296, 188-307

Erdei Sándor

NÉPSZABADSÁG

1965 DEC 14

dr. Lettner Ferenc egyetemi tanár nyitotta meg.

— **Erdei Sándor grafikusművész** kiállítása hétfőn nyílt meg a Magyar Sajtó Háza Táncsics-termében.

Erdei Sándor M.D.K.

Reggeli időjárás jelentés Spanyolországban

karikatura, repr.

Pest megyei Hirlap 1964 május . 14. 2.1.

MÜVTÖRT DOK.

ERDEI SÁNDOR
Madarász Viktor
1-2 ill.

Szabad Müvészet VI.év.
1952.5.sz.2o8-11 old.

Erdeyné (Sándorné)

Tóth Irma

festő

Budapesen dolgozik.
A bresti képzőmüv.
főiskolán tanult.
2 Csendélet, olaff.

cod.

Szeged 1944. Délvidéki
találk.

kereskedése
SOMORJA, FŐ-UTCA 5.

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Visegrádi-utca 36.

Erdey Sándorné
Tóth Irma festő

„FIGYELŐ"
ÚJSÁGSZELVÉNY VÁLLALAT
Budapest, XIV., Nürnberg-u. 42.
Telefon: 299—632.

Lap: Délvidéki Magyarság, Szabadka

Megjelent: 1943 szept. 9.

Művészházasság. Erdey Sándor délvidéki festőművész, aki most végezte sikerrel Budapesten a Képzőművészeti Akadémiát, házasságot kötött Tóth Irma debreceni festőművésznővel.

Tóth Irma

debreceni festő

1943-ban házasságra
lépett Erdey Sándor
festővel.

Délvidéki Magyarság
(Szabadka)
1943. szept. 9.

Erdeyné Tóth Irma

festő

36. Férjem portréja
olaj. 400 P

37. Csendélet, olaj.

Ujvidéki kiáll. Eal.
1943. dec –

Rokusz Terenc

Szolyva.

Erdei Sándorné

Tóth Irma, festő.

A bpesti képzőmüvészeti főiskolán és Erdei Sándortól tanult festeni: ~~Debrecenben~~ 1943 óta felesége Erdeinek. Müvei kiállitásokon: Ujvidéki kiáll. 1943. dec. Férjem postréja, Csendélet, of. — Délvidéki Szellemi Találkozó Szegeden 1944. márc.: Csendélet I–II, of.

Délvidéki Usag

1943. szept. 9. —

debrecen szarmazású

Szépmiwiszt 1944.

32. l. –

MDK

Erdeyné Tóth Irma

M.Képzőművészek Orsz.Szöv. és a Délvidéki Szépmives Céh ... kiáll. Ujvidéken. Szépmivészet, 1941. 1.sz. 32 l.

E. Tóth Irma

Erdey Sándor tanítványa.

irod

z

Szer Délvidéki

282. l.

Szervánszky J. Délvidéki képzőművészeti kiállítás Szegeden. Délvidéki Szem

le. 1944. 282. l.

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Visegrádi-utca 36.

MDK.

Erdei Sándor

Kiállitásának hirdetése

Szocialista Művészetért 1966 jan.

Ö Erdei Sándor

II. éves nobrázati nakos
nalleg.

Képzm. Főisk. Évk.
1936/37. 73. l.

Ferkipzomfoiskévk

Erdei Sándor I.-é

nobrán hallg.

Ferk'pzomfoisk'vk

1935-36. 69. l.

Erdei Sándor

1937/38. II. éves
szobrászati szak,
rendes hallg.
II. félév

Ferképzomfoiskèvk

1937/39.

149. C.

Lásd Erdei

Olatt is

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Visegrádi-utca 36.

Erdei Sándor úvegm.

Ferenczy Noémi díj 1999

Kövesi

Kedd 13-13[20]

Kollár

Tibor

3-Ed

Kohler Miklós

Erdei Sándor

Popáry Gábor: Kerámia, most

Művészet, 1983. február

ERDEI Sándor

Cím/Adress:
3100 Salgótarján, Dimitrov út 28.

Születési év, hely/Date and place of born:
1942 Salgótarján

Tanulmányok/Studies:
Iparművészeti Főiskola
Szilikátipari Tanszék 1975

Köztéri művei/Mural works and works at public places:
Üvegplasztika, Salgótarján Városi Tanács

Kiállított művei:
Lepke/Butterfly
rogasztott színtelen síküveg 12,103 x 48 cm
Fej/Head
rogasztott színtelen síküveg 103 x 35 x 13 cm
Tárgy I./Object I.
öntött, csiszolt üveg m: 21 cm
Tárgy II./Object II.
öntött, csiszolt üveg m: 15 cm

I.Tihanyi Üvegtriennálé, 1990.
juni.2-okt.31.

Cím/Adress:
1124 Budapest, Koszta József u. 31.

Szül. év, hely/Date and place of born:
1950 Budapest

Tanulmányok/Studies:

Magyar Iparművészeti Főiskola Szilikát Tanszék üveg szak	1974

Egyéni kiállítások/One man exhibitions:

Művelődési Központ, Oroszlány	1978
Fészek Galéria, Budapest	1978
Stúdió Galéria, Budapest	1979
Uitz Terem, Dunaújváros	1981
Művelődési Központ, Szeged	1982
Stúdió Galéria, Budapest	1984
Üvegszobrok, Lágymányosi Galéria, Budapest	1985

Csoportos kiállítások/Group exhibitions:

Anyag és forma, Vármúzeum, Esztergom	1975
Fiatal képzőművészek kiállítása, Grand Palais, Párizs	1976
Jubileumi Stúdió Kiállítás, Magyar Nemzeti Galéria Budapest	1978
Szocialista Országok II. Nemzetközi Iparművészeti Quadriennáléja, Erfurt	1978
4 Magyar Iparművész, La Maison des Pays du Vaucluse, Avignon	1979
II. Országos Érembiennálé, Lábasház, Sopron	1979
Handwerkmesse, München	1980
A kéz intelligenciája, Műcsarnok, Budapest	1980
Fiatal képzőművészek kiállítása, Isztambul	1980
Glaskunst, 81, Kassel	1981
VII. Országos Kisplasztikai Biennálé, Pécsi Galéria Pécs	1981

Erdei Sándor, üveg-
tervező iparművész

Balog János: Az üveg
csillogása.

Tükör, 1982. jún. 6. 1/.
24-25 old.

3. Erdei Sándor és Székely Orsolya művei

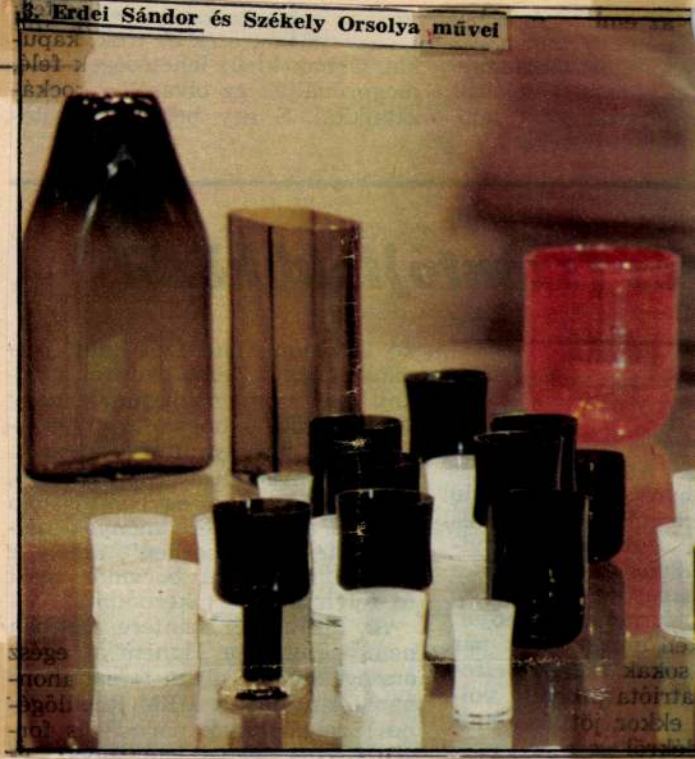

Erdei Sándor, üvegtervező iparművész

Az üveg készítésének több módjával is foglalkozik Erdei Sándor: sorozatban előállított öblösüvegeket, edényeket tervez. Ezek alapanyaga kristályüveg, illetve fémoxiddal színezett olvadék. A formákat festéssel, vagy csiszolással díszíti. Saját műhelyében színes, vagy utólag festett síküvegből „rogy-gyasztással" valósítja meg terveit: dísztálakat, plasztikákat. (említve).

Pellionisz Valéria: Textil, üveg, kisbutor.
Veszprém, Dési Huber Terem.

Tükör, 1982. júl. 25. 4. old.

ERDEI SÁNDOR

repr. ld. Bohus Zoltán

Balog János: Az üveg csillogása

UJ TÜKÖR 1982. XIX. évf. 23. sz. 24-25. o.

kulcsszám, megnevezés:

havi törv. munkaidőnek meg

3. A dijazás számitásánál alapulvett mun

4. A jogviszony tartama:

5. A feladat irányitója:

6. A szerződéshez szükséges előzetes en

A kifizetésre kerülő dijból progressziv jö
levonásra.

Budapest, 197.....

.....

megbizott

ERDEI SÁNDOR

E.S. az üveg készitésének több módjával is foglalkozik: sorozatban előállitott öblösüvegeket, edényeket te vez. Ezek alapanyaga kristályüveg, ill. fémoxiddal szinezett olvadék. A formákat festéssel v. csiszolással diszitik. Saját mühelyében szines v. utólag festett siküvegből "rogyasztással" valósitja meg terveit: disztálakat, plasztikákat.

Pellionisz Valéria: Textil, üveg, kisbutor. Veszprém, Dési Huber Terem

UJ TÜKÖR 1982. XIX-évf. 30. sz. 4. o.

kulcsszám, megnevezés:

havi törv. munkaidőnek megfelelő szem. alapbér: Ft.

3. A dijazás számitásánál alapulvett munkaidő: hónap.

4. A jogviszony tartama: -tól -ig.

5. A feladat irányitója:

6. A szerződéshez szükséges előzetes engedély kelte, száma:

A kifizetésre kerülő dijból progressziv jöv. adó és községfejl. hozzájár. kerül levonásra.

Budapest, 197.....

....

megbizott megbizó

Erdei Sándor

Ferlete Gyula: Erdei Sándor sírjánál

Tiszatáj 1984/10

Erdei Sándor üvegtervező-iparművész

az adás rendezői vándor-kiállítást szervez-
nek képzőművészeti alkotásokból, - vetélkedő
formában, több város bevonásával. - Salgótar-
ján jelentkezett először, Hibó Tamás grafikus-
tól, Erdei Sándor üvegtervezőtől és Iván
György festőművésztől vannak alkotások
a vetélkedők jelentése szerint.

Ötödik sebesség

1981. IX. 30. Petőfi 17.20 (K Gyné).

Erdei Sándor üvegtuvező
Kiállítás Salgótarjánban

Magyar Nemzet 1984. I. 11.

Erdei Sándor, üvegtervező

Vidékről a következő kiállításról jött az értesítés: Mészáros Erzsébet textiltervező és Erdei Sándor üvegtervező kiállításuk Salgótarjánban.

Kiállítási kalendárium

Szocialista Művészetért, 1984. febr.

Erdei Sándor, keramikus

L: Dienes Gábor

–: Pályázati –

Boríték 3

Mozgó világ, Bp. 1978. Különszám IV/VII.

Erdei Sándor, iparművész

ERDEI SÁNDOR üvegtervező iparművész kiállítását nyitották meg pénteken a balassagyarmati Horváth Endre Galériában, több mint száz művészi tervezésű és kivitelű használati üvegtárgyból.

— : Hú

8.

Népszabadság, Bp. 1977 nov. 5

Erdei Sándor

Lépcsőházi világítótest
makett. (1978)

Vadas József: Imaginárius térben
Művészet, 1978. március – 11 lap.

Erdei Sándor

Erdei Sándor lépcsőházi
világítótestét mutatta
be.

Jadas József: Imaginárius térben.
Művészet, 1978. március - 11 lap.

Erdei Sándor

üvegtervező és Iványi Ödön a salgótarjáni József Attila Müvelődési Központban állitott ki.

Magyar Hirlap 1981/9/17/8

Erdei Sándor, üvegtervező iparművész

Jubileumához érkezett a salgótarjáni tavaszi tárlat, 1980. apr.-ban tizedszer került megrendezésre.
A műfaji tisztaságot Antal András tálai, Erdei Sándor rogyasztott üvegjei idézik a legszebben

Krunák Emese: A salgótarjáni tavaszi tárlatról. Napjaink, 1980. 6. 39. old.

Erdei Sándor, iparművész

L. Takács Géza

8.

–.o Üvegmű vészet

Esti Hírlap, Bp. 1978. okt. 6.

Erdei Sándor

Erdei Sándor az Iparmű-
vészeti Főiskolán végezte ta-
nulmányait.

Fekete Judit: Huszéves tervek - mai tervezők.
Művészet,1976.május - 28.oldal.

Erdei Sándor iparművész

Kő Pál és Péterfi Gizella közös kiállítása febr. 25-án nyílik meg Salgótarjánban, a Művelődési Házban. A kiállítást Erdei Sándor iparművész nyitja meg.

Nógrád, 1976. jan. 11.

Erdei Sándor

Erdei Sándort a világítási
üveg érdekli. Ez még nem
befolyásolta a kereskedelmi
siker.

Fekete Judit: Huszéves tervek - mai tervezők.
Művészet, 1976. május - 28.oldal.

Erdei Sándor

„Svókészlet"

Fehete Judit: Hiszeges terven - mai terverők
Művészet, 1976. május - 28. oldal.

ERDEI Sándor

Szilágyi András: Erdei Sándor ali a gyárban jól érzi magát. = Üvegipar, 16. évf. 12. sz. 1984
3. p.

modified to the visual as distinct from the written image. As the name of the system implies, it is based on controlled subject headings. The system consists of 3,500 controlled subject headings which are arranged alphabetically. Each image has a maximum list of four subject headings.

Ikonoteek

This system was developed in Lund in 1962, and has been used and extended at the University of Upsala since 1973. The system has been applied to a photographic collection dealing mainly with ethnology and cultural history. The system, which was developed by Professor Anna Brigitta Rooth, is similar to Iconclass but has a less universal application. It is an alpha-numerical system where every phenomenon within an image is given a code from a systematic code catalogue. This catalogue is not capable of expansion. In the primary classification, each subject is firstly given a letter of the alphabet (excluding W and Z) which corresponds to a specific division -- e.g., J designates the division Crafts, Trades and Industries. The secondary classification consists

Erdei Sándor M.D.K.

A Salgótarjáni Üveggyár formatervezője

A Képző- és Iparmüv és zeti Gimnáziumban tanult

Kesereü Ernő: A salgótarjáni mester és tanitványai

Magyar Nemzet 1965. junius 27. 9. l.

Erdei Sándor

Iparmüven, az öblösüveggyár iparmi-e
A városi Tanács dinoltevéllel
tüntette ki a salgótarjáni
József Attila művelődési Központ-
ban rendezett kiill.-ou

NOGRÁD, 968. okt. 1.

~~A Nógrád [illegible]~~ (foto)

MDK.

Erdei Sándor

ERiport a magyar üvegiparról

Magyar Nemzet 1965 juni 27.lap -

Erdei Sándor

Az Üvegipari Művek és az Iparművészeti Tanács pályázatán a kehelyszériákban II. díjat kapott.

Ipari Művészet, 1969. 1. 57. l.

Erdei Gándor

Az Üvegipari Bemutatóteremben látható munkái formai különlegességükkel voltak meglepők.

Ipari Művészet, 1969. 1. 57. l

Erdei Sándor

A Technika Házában rendezett üvegipari anyaggal egybekötött kiállítások-pályázatok díjazottjai közt részesült.

Ipari Művészet, 1969. 1. 58. l.

Erdei Sándor

Három üvegvázájának reprója.

Ipari Művészet, 1971. 1. sz. 12. l.

Erdei Sándor
ipanmüvész

A Salgótarjáni Üveggyár foglalkoz-
tatja a művészt

— Mesterség és művészet.
Nők Lapja, 1970. november - 45 szám

1975 V.07 5

bad csupán a pedagógusok egyéni kvalitásaira visszavezetni, azzal magyarázni!

Hogyan lehet összegezni egy ilyen antológiát? Az írástudó akkor tesz jó szolgálatot a társadalomnak, ha a megoldandó feladatokra figyelmeztet, serkent, nehogy eltunyuljunk, megülepedjünk a már elért eredményeinken! Társadalmunk, amely nehéz történelmi örökséget kapott — sok mindent meg is oldott már —, most jut abba a fázisba, amikor egyre inkább „belterjes" lehet, finomíthatja, jobban a célhoz igazíthatja az eszközeit is. A riporter felderítő: becserkészi a valóságot, hogy a tudomány, a politika, a gazdaság, a termelés stb. elindulhasson jelzései nyomán. Oda nem figyelni rá súlyos hiba lenne (hányszor figyelmeztetett erre Veres Péter!), mert sokszor kell gyorsan cselekednünk (s egyáltalán: cselekednünk kell!), ha már megismertük a problémákat! *(Kossuth, 1975.).*

Horpácsi Sándor

1021

„Olyan üveget, ami az emberről mesél..."

Szerencsésen alakul a megye művészeti élete, pezsgő sokrétűsége most alakul igazán. A salgótarjáni zománcbiennálé, szabadtéri szoborkiállítás, tavaszi tárlat ma már mind jobban országos jellege folytán egyre látványosabban bomlik ki a (ma még elsősorban képző-) művészet nógrádi karaktere. A festészet, szobrászat, grafika rangos, országosan is számontartott eredményei láttán sikeresen kapcsolódik Nógrádhoz a fővárosban és az ország más tájegységeiben alkotók.

Ám a célok, és dédelgetett álmok még kisfiúsan szeplősek. Sok még a véletlenszerűség, az „alkalmi" munka abban, ami van — ha az összesség magában hordozza is a maradandóan nemesítő program értékeit.

A művészet fészekrakását döntően befolyásolja az a közeg, amibe beépül; ahol vára lehet (vagy nem lehet) az általános társadalmi tudatformálásnak, ahol igazán természetes otthonra találhat (vagy menekülnie kell).

Vizsgálat tárgyává kell tehát tenni, mit kíván egy bizonyos tájegység; miként legyen a művészeti élet adekvát tükre a konkrétan adott társadalmi, gazdasági szituációnak.

Nálunk, ahol az ipar, a nagyüzem szabja meg a gondolkodás és életmód táguló határait, az iparművészet jelenléte szinte nélkülözhetetlen. Az üveggyári tervezőművészek, a romhányi keramikusművészek, az önállóan alkotó iparművészek mind jelentősebb szerepét kell számba vennünk a megye művészeti életének jövőjét illetően.

Erdei Sándor üvegtervező iparművész nyugtalan ember, mint minden igazán született alkotóművész. Szobrot farag, nagy sikert arat vele Miskolcon, rajzait kiállítják a miskolci „Rajzok" kiállításán, fest zománcképet, tervez házat, de igazán az üvegben, ebben a csodálatos, kristálytiszta anyagban alkot máris érett mester módján. Hogy Erdei Sándor Salgótarjánból indult, s ide tért vissza, ez számára is kiváló alkalom és társadalmi közeg, hiszen a salgótarjáni öblösüveggyár nemzetközi rangja, számontartott eredményei bizonyíthatják művészi ars-poeticájának megvalósítását.

★

— Salgótarjánban születtem, és ez bizonyos fokig meghatározta későbbi pályámat. 13 évesen végeztem el az általános iskolát, és sehová nem vettek fel dolgozni, csak az üveggyárba. Mint minden gyerek, természetesen én is szerettem rajzolni, mégsem jutott eszembe soha művészpályára menni. Üvegcsiszoló tanuló lettem. Bár maga a csiszolás tetszett, az egyhelyben való egész napos ülés viszont nem, és mindenképpen abba akartam hagyni. Ekkor jutott eszembe, hogy, hiszen én szeretek rajzolni?! Jelentkeztem a Képzőművészeti Gimnáziumba, grafika szakra. Felvettek, de mint üvegcsiszolót, rábeszéltek, hogy üvegszakra menjek. Így lettem tulajdonképpen üvegtervező. A főiskolára csak 8 év után jelentkeztem. Alig fél éve végeztem. Kitűnő tanáraim voltak a főiskolán, de sajátos módon egyetlen üveges sem volt köztük. Ez azért kellemetlen, mert az első két évem azzal telt el, hogy a gyári gyakorlatban szerzett rutint próbáltam elfelejteni, most meg azzal bajlódom, hogy a főiskolán rámragadt modorosságot és a technikától idegen formai elhajlásokat „tisztába tegyem". Így tulajdonképpen még alig tisztult ki a kép arról, hogy mit is tudok. Azt tudom, hogy most már nagyon szeretem az üveget, és képes vagyok arra, hogy szép poharak meg vázák mellett olyan üveget is csináljak, ami mesél az Emberről az Embernek. Én jó mesterember szeretnék lenni. Tizenhárom éves tervezői gyakorlat után mindinkább meg vagyok győződve arról, hogy csak akkor leszek elégedett az üvegjeimmel, ha magam csinálom azokat. Azt hiszem, a művészet mesterség még ma is, vagyis arról van szó, hogy a mesterséget meg lehet tanulni, a művészet azonban már rangot jelent, amiért keményen meg kell még dolgoznom.

— Kétarcú művészetről van szó, ha figyelembe veszem, hogy hétköznapi használati tárgyak (pl. sörösüveg) sorozattömege és egyedi műalkotások (pl. üvegplasztika) születnek egymás mellett? Hol válik el a kettő, s állhat-e egyáltalán hétköznapi tárgy a műalkotás rangján?

— Nem kétarcú művészetről van szó! Sőt, csak az egyik esetben van szó művészetről, a másik esetben nem. Vegyünk egy példát: mondjuk, van egy pohár borom. Az első kérdés, hogy a kettő közül melyik a fontosabb: az üveg, vagy a bor. Nyilván a bor, ugyanis a pohár itt nem más, mint egy olyan „szerszám", aminek a segítségével a bort megiszom, és — sajátságos módon — ez a szerszám éppen használat közben válik lényegtelenné. És ez nagyon fontos dolog, ha azt akarjuk eldönteni, hogy az adott tárgy műalkotás-e, vagy nem. Még, ha az anyagszerűséget elemezzük, akkor is a törekvésünk az, hogy az anyagot eltüntessük. A lényeg itt is az, hogy maga a pohár észrevétlen maradjon, csak az itóka legyen minden tekintetben élvezhető. Nyilvánvaló, hogy itt nem egy maradandó műalkotást, egy minden figyelmet magára irányító tárgyat kell csinálnom, épp ellenkezőleg: egy észrevétlen, praktikus szerszámot.

— Mennyire adhat szárnyakat egy alkotóművésznek, vagy mennyire béníthat meg benne alkotó szárnyalásokat a Gyár?

— Egy nagy üzem mindig óriási lehetőségeket rejt az alkotó számára, hiszen itt minden anyagi és technikai feltétel biztosított. Ám ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása nem minden esetben a művész képességétől függ. Az üzem tömeggyártásra van berendezkedve. A kísérletezés lehetősége alig adott, de még ha adott is, van egy óriási korlátozó erő, ami a legszellemesebben mozduló fantáziát is gúzsba köti. Ez pedig a technológia. Arról van szó, hogy minden üzem egy bizonyos technológiával dolgozik. Ez a technika minőségét illetően különböző színvonalú lehet, de bármilyen is, egy nagy üzemben igen nehezen változtatható. Természetes, hogy az új elképzelések a tech-

nológiában is újításokat követelnek meg, ezeket keresztülvinni sokszor lehetetlen. Ez mindenképpen megbénítja a tervezőt. Ebből következik, hogy a nagyipari körülmények között megtermelt tárgyak nem egy ember produkciói. A használati tárgy és műalkotás közötti határvonal megvonása itt a legegyszerűbb. Egy szobor, festmény, grafika rendszerint egy ember, de legalábbis egy szellemileg teljesen azonos csoport alkotása. Az igazi tárgyak minden esetben közvetlenül a társadalmi termelés eredményei: egy borosüveg előállításában egyforma hangsúllyal vesz részt a tervező, a mérnök, a gépkezelő, a segéd- és szakmunkások hada, de a kereskedő is. Itt egy olyan munkamódszerről van szó, ahol bármelyik közreműködő mérsékeltebb tehetsége befolyásolja a végeredményt (egyébként ezt a munkamódszert nevezik design-nak). Tehát a művész, bár sokat tehet azért, hogy egy tárgy szép, hasznos és kellemes, jó legyen, mégis csupán egy ember egy óriási csapatban, ahol ráadásul nincs mindig egyetértés.

— Ha a művész célszerű, korszerű formában létrehoz egy sorozatgyártásra alkalmas, esztétikailag is előremutató üveget, mi lenne az útja annak, hogy ezt gyártsák a konzervatív, maradi formák helyett?

— Általában a tervező mindig tud olyat produkálni, ami célszerű, használható, esztétikailag is megfelelő — és sorozatgyártásra is alkalmas. De nem biztos, hogy abban az üzemben is tudják sorozatban gyártani, ahol dolgozik. Az első feltétel tehát a megfelelő technológia. A másik feltétel a kereskedelem. Sok esetben vettem részt kereskedelmi tárgyalásokon, és itt a kereskedők részéről leggyakrabban elhangzó mondat: „Nekem ez tetszik", vagy „Nekem ez nem tetszik". De kit érdekel az, hogy neki mi tetszik? S miután a tárgyaláson részt vevők többségének is csak saját, partikuláris ízlése van, a tervezőt kényszerítik arra, hogy az eredeti elképzelését megváltoztassa. A megoldás az lenne, ha a tervező esztétikai tudása nagyobb tekintélyt élvezne, és nem az egyes ügyintézők primitív, szubjektív ízlése döntené el, hogy mi kerül az üzletekbe!

— Hogyan befolyásolhatja az alkotóművész a „piacot", azaz a társadalmi-esztétikai ideál alakulását, változását?

— Sajnálatos, hogy a főiskolán képzett művészek rendszerint nem állnak nagyüzemek alkalmazásában, pontosabban nagyon kevés művész dolgozik az iparban. Ezért nem alakult ki bizonyos művészstátusz, köve
ván mit
nem is k
annak véleményét. A
nem is tudja, hogy a gyár mit ad el, és milyen formában adja el. Úgy gondolom, hogy a jövő feladatai közé tartozik kidolgozni azokat a formákat, amelyekben a tervező a piacot befolyásolhatja. Kicsit irigykedve említem meg, hogy vannak olyan üzemek, ahol a tervező az üzem három legfontosabb embere közül az egyik.

— Mi az üveg jövője? Mi lehet a legszebb feladata, életcélja egy üvegtervező művésznek?

— Az üveg jövőjét illetően joggal lehetünk optimisták. Egyrészt azért, mert az üveggyártás gépesítése új, szinte korlátlan tervezési feladatokat ad, maga a technológia alig szab határt a fantáziának, formai alkotókedvnek — és ez nagy öröm. Azt hiszem, csupán idő kérdése az új, korszerű, szép formák megjelenése. Másfelől, azt hiszem, köztudott, hogy a modern építészetnek a beton mellett a leggyakrabban használt anyaga az üveg. Itt is dinamikus fejlődésnek lehetünk tanúi az üveg jövőjét illetően.

Czinke Ferenc

ERDEI SÁNDOR

Palócföld, 1987.5.

A főszerkesztő vendége

Erdei Sándor iparművész

– *Megmondanád, egészen pontosan mi is a beosztásod?*

– Úgy hangzik, hogy az észak-magyarországi területi, illetve . . .

– *Kezdjük elölről.*

– Megpróbálom. Tehát a Képző- és Iparművészek Szövetsége Észak-magyarországi Területi Szervezetének Nógrád megyei titkára.

– *Gratulálok, nagyon szép. És ez mit jelent?*

– Én tartom a kapcsolatot a területi szövetség vezetőségével. Ők Miskolcon találhatók. Tőlük kapom az információkat a szervezet életével kapcsolatos problémákról. Idetartoznak a kiállítások, a pályázatok, a művészek élet- és munkakörülményei. Természetesen ez oda-vissza alapon megy, s az én beszámolóimat ők közvetítik az országos szövetségnek. Tehát egy hosszú sornak vagyok a végén, s közvetlenül tartom a kapcsolatot a megyei művészekkel.

– *Hány képző- és iparművész van Nógrád megyében?*

– Huszonöt. Ebből tizenhét képzőművész és nyolc iparművész. Előbbiek grafikusok és festők, s van egy szobrászunk is. Az utóbbiak közül három üvegtervező, három keramikus és két textiltervező. Ebben a számban benne vannak a Képzőművészeti Alap tagjai is. Mi nem teszünk különbséget alaptag és szövetségi tag között, így jön ki a 25 fős létszám, de a megyében valójában csak hét szövetségi tag van.

– *Jó, ne számoljunk tovább, mert nem marad senki.*

– Igen, ez valójában kis létszám. De azt nem lehet csinálni, hogy mi magunk közül kizárjuk az alaptagokat. Ezt sem a létszám, sem a minőség, sem az emberi-alkotói önérzet szempontjai miatt nem tehetjük meg.

– *S hogyan lesz valakiből alaptag?*

– Vegyünk egy konkrét példát. Van egy tehetséges fiatal szobrász Balassagyarmaton, *Csemniczky Zoltán.* Május elején volt tagfelvétel, de akkor nem került szóba a neve. Túl nagy volt a jelentkezési hullám. Őszszel lesz az újabb szavazás, de akkor is igen nehéz lesz. Az alapba jelentkeznek évente hatszázan.

– *?*

– Igen, jól hallottad, de nem vagyok biztos a számban. Lehet, hogy többen. A felvehetők száma 5-7 művészjelölt. Újabban nagyon szigorú követelményeket támasztanak, de ez érthető is. Az alapnak már óriási létszáma van Magyarországon. Kb. 5000-en vannak. Sokan közülük nem is folytatnak művészi tevékenységet, csak élnek ezzel a címmel, töltik a létszámot és különböző jogokat formálnak maguknak. Műtermeket kérnek, de nem használják. Van műtermük, de másra használják és nem lehet tőlük elvenni, mert alaptagok. Ha az ember arra gondol, hogy azoknak kellene megadni ezeket a lehetőségeket, akik valóban tehetségesek, akkor nagyon sok cserét kellene csinálnunk, s igen drasztikusan.

– *Te megtennéd?*

– Szó nélkül. Odaadnám a műtermet annak, akiről tudom, hogy szorgalmasan dolgozik, de semmilyen feltétele nincs meg a nyugodt alkotó munkára. Műterem nélkül a művész lehetetlen helyzetben van.

– *A megyében, hogy' állunk ezzel?*

– Szerencsére jól. Mármint műterem-ellátottság tekintetében. Gyakorlatilag mindenkinek van műterme. A probléma csak az, hogy nem mindegyik megfelelő. *Földi Péter* most például egy egészen pici lyukban dolgozik, de hamarosan készen lesz az új műterme. *Szatmári Bélának* sincsenek megfelelő feltételei a munkához, de azért ő is tud dolgozni és jól dolgozni. Az iparművészek többsége gyárban dolgozik, tehát a feltételeik eleve biztosítottak. Az alapellátást nézve tehát nem állunk rosszul.

– *Jó. De akkor miben állunk rosszul?*

– A megyében az állami és pártfórumokon, a szakszervezetnél és még sok helyen, rendszeresen foglalkoznak a művészekkel és ők is lehetőséget kapnak, hogy problémáikat elmondják. Meg is teszik, s ilyenkor átalakulunk panasznappá. Ezeknek a sirámoknak a legtöbbje irreális, elmondójuk egyáltalán nem veszi figyelembe azt a társadalmi valóságot, ami körülvesz bennünket. Persze nehéz itt igazságot tenni. Az intézmény elmondja, hogy ő minden tőle telhetőt megtett a művészért (pályázat, kiállítás, díjazás, vásárlás stb.). A művész azt mondja, hogyha tőle azt várják el, hogy legyen jelen a megye művészeti, horribile dictu, közéletében akkor neki a műveivel kell szerepelni és nem a szájával. Ehhez alkotni kell, ahhoz pedig pénz kell, hogy az anyagokat megvegye hozzá. A vásárlás pedig kevés, tehát egyre kevesebb műalkotás születik. A vásárlási lehetőségek beszűkültek, s ez mindenkire kihat. A művészek általános közérzete rossz, mert úgy érzik, hogy a társadalom képtelen őket eltartani, sőt nem is akarja eltartani.

– *Erre szokták mondani: ha olyat alkottok, akkor tőletek is fogunk venni...*

– A kérdés onnan indult ki, hogy a művész nem termelt jót, vagy a közönség nem akarta befogadni. Nézzük például a salgótarjáni tavaszi tárlatot. Egyre kevesebb megyei művész vesz rajta részt. S ez nem csak erre a tárlatra vonatkozik, hanem a jelentősebb kiállításokra általában. Az a helyzet, hogy nincs kedvük kiállítani. Mert amíg évekkel ezelőtt majd' minden megyei kiállító művész díjat kapott, addig volt érdeklődés. Ahogy a tárlat nyitott az országra, úgy jutottak többen díjhoz kintről is. És természetesen a zsűri minőség szerint ítélt, s nem lakóhely szerint. Ezzel egyet lehet érteni. És ezzel a megyeiek hátrányba szorultak, mert a kvalitásuk nem ért fel a vendégekével. Sértődés támadt, s következményeit ma is érezzük, látjuk. Ezt a közönség és a zsűri is észrevette: ha ezek a művészek félvállról veszik az egészet, a minőségük sem igazi, akkor ne is adjuk nekik a díjat, hanem azoknak, akik megérdemlik. Szóval nem lehet tudni, hogy ki adta az első pofont, de ma már igen nagy pofozkodás folyik. Ebből se győztes, se vesztes nem lesz. Legfeljebb a rendezőknek lesz nagyobb gondjuk, hogy egyenként kell meggyőzniük a nógrádi művészeket, vegyenek részt a tavaszi tárlaton.

– *Csak arról van tehát szó, hogy ki mit fest és mikor sértődik meg?*

– Korántsem. Ennél én sokkal fontosabbnak tartom, hogy milyen a művészek között a kapcsolat a megyében. Sajnos nincs közöttük olyan kapcsolat, amellyel egymást tudnák ösztönözni. A főiskola ad valami alapot,

de az kevés. Ehhez kell még a saját tehetség, egyéniség. Az egyedül létrehozott, társtalanul megalkotott művekből mindig hiányzik valami. Így a művészet nem hasonlít arra, ahol a kor tart, s így nem ér sokat. Nem másolni kell egymást, de a művészetnek ott kell egységesnek lennie, ahol a társadalom is egységes, vagy ott kell különbözőnek lennie, ahol a társadalom is az. A művészeknek együtt kell dolgozni, beszélgetni. Mert végül is ki tudja a legjobban elmondani egy alkotás jó, illetve rossz részleteit, ha nem egy másik művész? A laikusnak vagy tetszik, vagy nem tetszik a dolog, de biztos nem tudja megmondani, hogy miért igen, miért nem. Olyan tanácsot nem tud adni, amit a művész megfogadhat és beépíthet alkotói folyamatába. Ez az ami nagyon hiányzik a megyében.

– *Hogy az egyik művész a másiknak a szemébe mondja, ez meg ez rossz a képeden? Már megbocsáss, de te idealista vagy.*

– Nem hiszem, hogy az lennék. Mindig is volt egy kis csoport, akik így csinálták. Annak idején *Lóránt János, Czinke Ferenc,* s még néhányan ilyen csoportot alkottak. Nemcsak barátok voltak, de őszinte művészek is egymással. Az őszinteség pedig feltételezi, hogy ismerem a másikat és a megfelelő módon tudom megmondani a véleményemet. Ez nem jelenti azt, hogy az illető meg is fogadja a tanácsát, de legalább meghallgatja. Hol vagyunk ma már ettől? Most kezd kialakulni talán egy újabb csoport, de sajnos csak egy csoport és nem az egész. De hát azt nagyon nehéz összehozni, hogy a művészek többsége egyszerre, egy helyen azonos céllal megjelenjen.

– *Hadd vágjak itt közbe. Beszéltünk a művész és az intézmények, művész és művész közötti kapcsolatról. Szóljunk most a művész és a közönség kapcsolatáról. Elvégre nem lehet elvárni az államtól, hogy ő tartson el 5000 művészt. Nekem mint közönségnek kellene elsősorban vásárolni tőlük. De nem veszek, mert nincs rá pénzem, és az sem tetszik amit fest. Nem gombolyaggal játszó cicát akarok, de olyan modern képet, ami hozzám szól. Ha ilyen nincs, akkor nem veszek. Mi a megoldás?*

– Ez a legfőbb probléma, de a művészettörténet tanulsága szerint is mindig ez az egyik alapkérdés. A művészet mindig egy csoport részére készül. A nagyközönség számára nem lehet alkotni. Valakinek vagy valakiknek fest a művész, akik képesek befogadni az alkotását. Mert a befogadás is egyfajta alkotás. Az alkotás akkor teljesedik ki, amikor befogadták. Mind a kettőnek zseniálisnak kell lennie. A nagyközönségtől nem lehet elvárni, hogy teljességében zseniális legyen. De hogy egy megye el tudjon tartani egy művészt, minél szélesebbnek kell lenni annak a körnek, amely ennek az elvárásnak megfelel. S itt jelentkezik a probléma, hogy vajon meg lehet-e mindenkit tanítani arra, ami maga a művészet.

– *S hol tanuljuk meg, az iskolában? Ugyan kérlek!*

– Pedig ott kellene valahol kezdeni. Nyilvánvaló, hogy a befogadás lelki folyamatát nem lehet tanítani. De egy dolgot meg lehet tanítani: azt, hogy a tanulók felismerjék, mi az őszinte, emberi valóságos élmény azon a képen, amely előtt állnak. A gyerekek eredendően képesek erre a felismerésre, de a rajzoktatás során szép lassan kiöljük belőlük ezt a képességet. Mert nem differenciálunk közöttük, sem az alkotás, sem a befogadás iránti érzékenységük szerint. Homogén művészetszerető közönséget akarunk nevelni, ilyen pedig nincs. S a gyerekekből közben szép lassan felnőttek lesznek.

– Tehát erre nem tudunk érdemben válaszolni, s egy ideig senki nem is fog. Ennek a sorozatnak az a célja, hogy beszéljünk a művészeti szövetségek elmúlt évi közgyűléseiről. Lassan a képzőművészek üléséről is szólni kellene!

– Idáig is erről volt szó szerintem. A szövetségben is ugyanerről folyt a vita, csak nem Nógrádról, hanem általában, ám nem az általánosságok szintjén. A képzőművész-szövetség gyűlése baráti légkörben folyt le. Azért mondom így, mert fed egy bizonyos tartalmat és igaz is. Az egyik fő kérdés a társadalmi mecenatúra volt. Egyetértettek abban, hogy a jelenlegi helyzetbe nem lehet belenyugodni, s keresni kell a folyamatos megoldások útjait. Ezt lehet nyugodtan is és lehet hőbörögve is, hamis ideológiák és elképzelések, fantaszta vágyak, s azokból született torz következtetések erős felhangjaival. Ilyenek nem voltak a gyűlésen. Az egyéni sérelmeket már a szakosztályi értekezleteken elmondhatták, s a közgyűlésen valóban a köz kérdései felett folyt a vita. Az a ritka eset fordult elő, hogy a művészek közgyűlésén a művészetről szólt a vita. Ezt nagyon jól tükrözte *Pál Lénárd* hozzászólása is, amelyben egyértelműen elhangzott, hogy a művészetek közül mi szorul ma Magyarországon támogatásra, vagy éppen védelemre, nem zárva ki a művészetek eredendő lényegét: az útkeresés, a válaszadás sokrétűségét, kísérleteit az életadta kérdésekre. Ez a folyamatos megújulási készség tartja ma életben a művészeket és a művészeteket Nógrádban is, Magyarországon is.

– Köszönöm a beszélgetést!

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A START Galéria tisztelettel meghívja Önt

Erdei Sándor üvegművész
kiállításának megnyitójára

1998. május 20-án (szerdán) 18.00 órára

Megnyitja: Dr. Lovag Zsuzsanna
Iparművészeti-Múzeum Főigazgatója

A kiállítás megtekinthető: 1998. június 10-ig,
hétfőtől péntekig 10–18 óráig.

S T A R T G a l é r i a
H–1075 · Budapest · Madách I. u. 5. · Tel./fax: (36-1) 342-2342

Erdey Viktor

13 műve kiállítva az oslói magy. graf. kiállításon

írod

Ungarsk 1934

Erdei Viktor

Ornamensek Rembrandt önarcképeihez. Irta Erdei Viktor. Kéve könyve. V. kötet.

(Művészet 1914. 289. l.)

dupla

számolt a Tavaszi kiállítás eredményeiről, a beveze-
lekről és vásárlásokról, úgyszintén a Társulat saját

Erdei Viktor

Tanítványa a Képzőművészeti Főiskolán Ábódi Ervin.

Fekete Mórton: Prominent Hungarians Home and Abroad, München, 1966. 334 71

p., [1933]. — OSZK
lyás-gyűjt.

tanító. — Több vi-
Egy verse: *Tizenöt*
4).

(Makó, Csanádvm.,
obrászművész. —
földműves, Sza-
pisk. a makói áll.
majd három hétig
szegedi egy. 1935:
zay Pálnál szobrá-
év őszén beiratko-
v. Főisk.-ra és itt
amikor katonának
/41: katonáskodá-
t kezdett írogatni
épzőművészeti kri-
an jelent meg egy
ır *Csillag*ban. 1941:
ihez ment Sziget-
hol hagymakerté-
tt. A háború alatt
hívták. 1944. IX:
onaságtól, Makóra
arasztpárt szerve-
t. Még ebben az
Délmorsz. szerk.
apcsolódott. 1945.
mint a Nemzeti
aganda oszt.-nak
az Orsz. Mozgó-
tagja. 1945. őszén
ajd a *Szabad Szó*,
Nép szerk. lett.
ig (1945: Képző-
adalom; 1948: A
neg a cipőtisztító
útiemlék), *Forum*
művészetünk idő-

Erdei (1906-ig Epstein) *Viktor* (Bp., 1879. okt. 16. – Bp., 1945. jún.(?)): festőművész, grafikus. — Festészeti tanulm. 1899/900: a bpi Képzőműv. Főisk.-án, 1903/6: Nagybányán, majd Münchenben és 1912: Párizsban végezte. M. mesterei Székely Bertalan, Hollósy Simon és Ferenczy Károly voltak. Először szénrajzokkal jelentkezett a Nemz. Szalon 1903: kiállításán. Gyűjt. kiállításai uo. 1926: és az Ernst Múzeumban 1934: *Eros immaterialis* c. grafikai albumot adott ki. — Cikke: *Nyug.* (1910).

Tolnai új. IV. Bp., 1926. — *Révai.* XX., XXI. Uo., 1927, 35. — *A képzőműv. főisk. évke.* Uo., 1930. — *Éber–Gombosi.* I. Uo., 1935. — *Ki kicsoda?* (Uo.), [1936]. — *Népszava*, 1945. VI. 7. sz. — *Révai* (Juhász). I. (Bp., 1947). (Mint élő!) — BM. 19. 872/906. sz. — Gulyás-gyűjt.

Erdey–Grúz (1916-ig Erdey) *Aladár*, 1916-tól egerbegyi, dr. jur.(?) (1873 k. –): min. o. tan. címés jelleggel felruházott min. titkár. — A *MTC*-ban 1897/1916: szerepel mint a m. k. Honvédelmi Min. aktív hivatalnoka. 1916: megkapta a 3. o. Vaskor-r.-t. A *Bpi címés lakásjegyzék*ben 1922: E. A. min. o. tan. és E.–Grúz A. min. tanácsosként, 1928:E.–Grúz A. ny. h. államtitkárként szerepel. Az 1930: *bpi that. vál. jegyz.*-ben (114: 15. l.) csupán E.–Grúz Aladárné áll. nyugdíjas neve fordul elő. Gerő: *A kir. kvek* (Bp., 1940.) szerint E. Aladár nagybátyjával Grúz Alberttel együtt kapta a nemességet, de a kettős családnév használatára csu-

Élet (1909, 10), *Művészet* (1912). — M: 1. *Rubens és Van Dyck.* Írta Eugène Fromentin. Ford. (Olcsó Kvt. 1400/3.) Bp., 1905. — 2. *A régi mesterek.* E. Fromentin után. Uo., (1908). (Ism. 1908: EPhK 471. l., Uránia 202. l.; 1909: Erd. Múz. 162. l., Művészet 67. l., Rajzoktatás 298. l.).

MTC. Bp., 1897/918. (Erdey). — *EPhK.* 1907/12. (Hellebrant). — *Orszgyűl. vál. 1900., 1901. é. névj.* VIII. Bp., 1901. (38 éves). — *Petrik.* 1901–10. Uo., 1917. — *Krücken–Parlagi.* I. Wien–Lpz., [1918]. (Erdey). — *Gerő.* Bp., 1940. (Fia E.–Grúz Tibor 1943. XI. 3: megkeresésemre nem válaszolt!); és helyesebben 1916. I. 4. legf. elhat.

Erdey–Grúz (1916-ig Erdey) *Tibor*, 1916-tól egerbegyi, dr. phil. (Bp., 1902. okt. 27. –): okl. gyógyszerész, egy. r. tanár, az MTA r. tagja és főtitkára. — R. k. Szülők: Erdey Aladár dr., min. o. tan; Heuffel Olga. Tanulm. a bpi gyakorló főgimn. és az uo. egy. végezte, ahol 1924: drált. 1924. I. 1: a bpi egy. 3. sz. kémiai int.-nek díjas gyakornoka, XI: tanárs.-e s 1932. IX: adjunktusa. Buchböck Gusztáv halála után az ált. kémiai int.-ben, ill. a fizikai–kémiai és radiológiai int.-ben szolgált. 1934: az elektrokémiából m. tanári képesítést szerzett, 1941 őszén ny. rk. tanári címet kapott, 1946. XI: int. tanár. 1935/6: a 3. kém. tanszék helyettesítésével bízatott meg, 1941-től a bölcs. karon a fizikai kémia megbízott előadója, egyúttal előadó tanára a bpi középisk. tanárképző int.-nek. 1928/9: az Alex. v. Humboldt–Stiftung ösztöndíjával

ERDEI Viktor festő

Gulyás P.: Magyar írók

Erdei Viktor

Magyar Művészet, 1926

177.o.
kiállítások.

Erdei Viktor farbé

Prot. szemle

1926. 348-50

Erdei Viktor festő és grafikus

Pesti Hirlap. 1926. ápr. 4.10

k. k. l. Erdei Viktor kiáltása

Edei Viktor festő

Pesti Hilap. 1919. jan. 15.

Megalakult a képzőművészek
Szövetsége

Erdei Viktor

MAGYAR MŰVÉSZET

1925. 491 a m. grafika amer. bemutatója

1926. 47, ~~177~~

a N. Szalon

Nagy-Várad.

Az előtérben balra a kőfal
kal védett város, jobbra pedig a
térben hegyek hullámzanak. Felir

VARADINC

magyarázó szövegének kezdte: A.
Keres fiume.

Rm., mér. a vk. 7.6: 13.9

13

orosz

VORONYIN N.N.

lagyimir védelmi berendezései a XII.sz.-ban
atyeriali i iszledovanija po Archeologii SzSzSzR. 11.k.

Lázár B.
Bevezető
dan
1934 (Erad) Mus.

Nyít

Dezséri Bachó L.

A gyöngyösi templomok
története

Erdei Viktor

Nr 4

Képzőművészek

1934. 60. l. (Az Ernst-Museum csoport-kiállítása.)

Erdei Viktor

Jertő

erőd
z

Krück. I. 275. 1.

Rákosi Jenő II. 235, 240

Epstein Győző

1899/900 I.

Ferkèpzomfoiskèvk

1932-33

78. l.

Ez Erdei Viktor

<Erdei Viktor>

< >: Ornamensek
Rembrandt ónarc-
képeiher.
A Kéve Könyve

1913. V. K.

Erdei Viktor

Irod

Felvinczi Takács Zoltán:

Erdei Viktor gyűjteménye kiállítása. Bpest, 1926.
Nemzeti Szalon.
278 műve kiáll.

Elektrajz Takácstól.

uj adat részenre
mics benne.

Kovachich VI. 64.

Erdei Viktor

N Szal

1899

E r d é l y i E p s t e i n G y ö z ő.

1899 Téli átrlat / Hollósy iskola./
Tanulmányfej, szén rajz.
" " "

1902 Öszi kiáll.
Öregember, szénrajz.

Nemzeti Szalon

1926 l. mint
1927 l. gépet
1931 " "

Erdei Viktor

irod U. 4190
z

Kállay Miklós:
Erdei Viktor retrospektiv kiállítása a Nemzeti Szalonban.
Nemzeti Ujság
1926. ápr. 4.

Nagyságos

Dr Szentiványi Gyula

úrnak

Szeged

Ferencek rendházán

Erdei
Epstein Viktor

Bartók-Réti

Nagybányai kiáll kat. 1912

79, 82, 88

Tisza-füredi Zöldesdomb VI. 182

Erdey Vilta

neve említve

Bálint Endre Hazugságok naplójából
Bp.Magvető 1972

228-old.

Erdei Viktor, festő

A nagyváros után friss impressziókat jött keresni Szentendrére. Hiányzot neki Nagybánya, s kellett valami ami erőben tartja. Nagyobb kompoziciókra készült, gyüjteményes kiállitásra is/1926/A vidék szépségein k kutatás sára szánta idejét. 303.old. 53.jegyz

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor: Első kisérlet telep alapitásra 300.old

Müv.Tört.Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp

Erdei Viktor, festő

--

Az Ujság 1925-i cikkéből, mely Boromisza elképzeléseit hozta Erdei Viktor, Kubinyi Bertalan, Egry József, Tipary Dezső, és Sárospataky Bálint nebeit emliti, akik 1925 nyarán Szentendrén dolgoztak és Szanosi Sós Vilmás Szentendrén lakó szobrászét emliti. 303.old

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor. Első kisérlet telep alapitasra 300.old

Müv.Tört.Ert. 1974. XXIII. 4.sz. Bp

Erdei Viktor, festő

--

A 20-as években Boromisza Tibor a nortobagyra megy magyar típusokat keresni, Egry József a magyar tájnak a kiválasztott részét, a Balaton környékét emeli mitikus magasba, Erdei Viktor pedig a magyarországi zsidóság típusai között kutat. 304.old. 65.jegyz

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor. Első kísérlet telep alapítására 300.old

Művt.Tört.Ért. 1974, XXIII. 4.sz. Bp.

Erdei Viktor, festő

Felvinczi szerint szüntelen belső tüz emésztette és 1914 körül,a nagybányai művészet széthullasa idején benne is feltámadt az"ösztönember".Elek Artur szerint két művész lakott benne,egy finom tónusfestő és egy lé lekkereső.. 303.old. 53-54.jegyz

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor: Első kisérlet telep alapitásra 300.old

Müv.Tört.Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp

Pelvinoz

Erdei Viktor, festő

Az Ujság 1925.szept.6-iki cikke szerint a szentendrei festők 1925 nyarán Boromissza Tibor és Erdei Viktor körül csoportosúltak. 303.old

Haulisch Lenke: Boromissza Tibor. Első kisérlet telep alapitásra 300.old

Müv.Tört. Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp.

Erdei Viktor, festő

1926.ápr.kiállitása a Nemzeti Szalonban.főleg szimbolikus képek.Dunakanyar témák,szerepeltek és egy szentendrei téma.Szentendrei házak cimen. 303.old

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor.Első kisérlet telep alapitásra 300.old

Müv.Tört. Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp.

Erdei Viktor, festő, szobrász és grafikus; szül. 1879 okt. 16-án Budapesten. Tanulmányait Nagybányán kezdte, majd Budapesten a mintarajziskolában folytatta. Innen Bécsbe, azután Münchenbe ment. 1899-ben a Nemzeti Szalonban állított ki először. A Műcsarnokban az 1905—6. évi téli kiállításon Öreg ember cz. szénrajzával mutatkozott be. 1907 márciusában műveiből Budapesten gyűjteményes kiállítást rendezett; néhány hónappal később a Könyves Kálmán »Ifjúság« kiállításán szerepelt egy kisebb kollekcióval. 1908-ban a »Kéve« művész egyesület kiállításán szintén több műve volt, s ezek a nevezett művészegyesület düsseldorfi és berlini tárlatain is ki voltak állítva. 1910-ben »Eros immaterialis« czímen kőrajzgyűjteményt adott ki. 1911-ben Nagyváradon, 1912-ben pedig Szegeden E. Karinthy Adával és Gulácsy Lajossal kollektiv kiállítást rendezett.

Az 1907. évi gyűjteményes kiállításon következő műveit állította ki:

Leányfej, olajf. umbrával (1900). — Nő a természetben, olajf. (1901). — Önarczkép, olajf. (1901). — Szalmakalapos önarczkép, olajf. umbrával (1901). — Fiúfej, olajf. (1901). — Táj Visegrád környékéről, tem-

Leány képe, olajf. umbrával (1901). — Czigány feje, olajf. umbrával (1901). — Táj Budaörs környékéről, olajf. (1902). — Leányakt, olajf. (1902). — Bűnbeesés. Triptychon, olajf. (1903). — Rendeltetés, olajf. (1903). — Szerelem, olajf. (1903). — Kisleány virág-

Erdei Viktor †
festő

Budapest ostroma
alatt a gettóban
meghalt

A Mai Nap
1945. jún. 16.
(Ellopott festők és
szobrászok.)

dupl

Orsz. Tanácsgyűlés III. 238.

ERDEI VIKTOR festő és grafikus, szül. 1879. Budapesten. Ferenczy Károlynál és Hollósynál tanult, Budapesten, Nagybányán és München-ben. Három évig a nagybányai festőiskolában Ferenczy Károly kere alatt dolgozott.

Erdei Viktor

~~Egy dei Viktor~~

~~Nagybányai k. k. 1912~~

dupl ~~DB~~

Terra sigillata edeny töredékek

VI. 274, 275.

Erdei Viktor

festő

emlékkiállítása

1948. okt.

a magyar képző-

művészek Szabad

Szövetsége

Katalógusa

Könyvtárunkban

zottságának 1932/33 évi

s-tervezete,

vi javadalomról.

ra ..... 500 - P.

.....1.000 - "

okról szóló

..... 5.700 "

Bpert Nagybanje 1899–
1901. 1903–6.) München
1900–1. 1908–9. Paris
1912.
1918 ~~illustrácia~~ Révész
Béla Beethoven. Minia-
ture – ~~jeher~~ c. kompreher cred. litogra-
tiák (I–VI)

0.16 x 0.125 " 3500.- " 3.500.-

0.26 x 0.35 " 12000.- " 12.000.-

étettek számitásba.-

, vagyok

teljes tisztelettel

Király Gyula

Érdei Viktor festő, szobrász és grafikus sz. 1879. okt. 16. Bpesten, mh. 1945. a főváros ostromna alatt a pesti gettoban a fasiszta terror áldozatakent. 1899. ugyaran Hollósy Simonnál Nagybányán, 1899–1900. a bpesti mintarajziskolában Rékely Bertalanoál [1903, 1906, 1911. Ferenczy Károlynál [1908–9. Münchenben, 1912 Párizsban tanult. 1910. Erős immaterialis címen körajzgyűjtemeny adott ki. 1907 Bpesten, 1911. Nagyváradon, 1912. Szegeden volt gyűjt. kiáll. tisz. 1918. Révész Béla Beethoven Miniature c. Kompeher

[Nagybányán [1900–1. Münchenben

dr. Szentiványi Gyuláné

részére

Budapest

XI. Lágymányosi –

utca 16. II. 1.

2

Mészitett 6 korajz i illusztrá-
ciót. 1919 Bécsbe emigrált
s fagja volt annak a ~~m~~ bécsi
m. ~~[illegible]~~ művészbarja-
ságnak, amely itthon vem
tudott érvényesülni. Évekig
Bécsben élt. 1924. Nagyszöl-
lősre került, s azután kö-
zel tőz évig ~~[illegible]~~ ungvár
és Munkács környéken s
~~[illegible]~~ tanulmányozta ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ az ős i életformák
közt ott élő zsidóság életét.
Itt készült ~~[illegible]~~ rajzaiból 1934.
~~[illegible]~~ az Ernst Muzeumban vendez-
te kollektív kiállítás it.
A 1930-as évek közepén
visszatért Bpestre, hol
csendes elvonultságban
dolgozott

1926. a. Nemzeti Kalonban volt
retrospectív kiállítása

[illegible] Istvánné Mezőszilas Ager. m

Petőfi - u. 64.

1918. Októberében felesége
Bül. Karinthy Ada festő-
nő a M. Képzőművészek
Szakszervezetével Erzőren
(nyugdíj) ezzelekkiadatást rendezett
(kapjuk) a Fővárosi Képtár Fenna
Adolf ~~balonjaban~~ termében
Leányarckép és Önarc-
kép c. olaffestményei
a Szépművészeti Muzeum-
ban, Önarckép és
Munkácsi udvar c. olaj
és Apolónő c. rajza a
Fővárosi Képtárban
vannak.

mezőszilas.

MEZŐSZ. 1. -4. 16.
55
B

Dr. Vaskóczy Istvánné
nagytiszteletű amonynak
Dr. Szentiványi Gyula úr Címén

Budapest XI.

Lágymányosi u. 16. II.

Erdei Viktor

Föv. képt

Önarckép (of Münkácsi udvar)

Ápolónő, rajz

1914. körül mintegy tíz évig betegsége miatt keveset termelt.

ERDEI VIKTOR
91 5. 68,69

Új Művészet

Alkotás Mh

1923 márc

Önarckép I–V festm

I–VI

" Grafikák

351. kép. *32. Antiphonarium. XV. sz. 182b lap*

175a lap: *E* iniciálé (86×90 mm) kék keretbe kék alapon sárga-piros betű. Belseje zöld vonalakkal és pontokkal díszített.

182b lap: *A* iniciálé (52×46 mm) kék alapon zöld betű. Belseje piros, arany sugarakkal. A betűből öt kis zöld ág s egy hármasszirmú rózsaszín levél ágazodik el. (351. kép.)

224a lap: *E* iniciálé (55×53 mm) rózsaszín keretben zöld betű. Belseje piros, arany sugarakkal. A felső lapszélen kis rózsaszín levél.

228a lap: *A* iniciálé (57×49 mm) zöld keretben rózsaszínvörös betű. Belseje kék, arany sugarakkal. A betűből két hármasszirmú kis levél kanyarodik a lapszélre.

245—247. lap: Vörös hangjegyvonalas üres lapok.

250a—254b lap: Huszita officium és cseh nyelvű zsoltár.

255—257. lapon felső szélek letépve, javítva mint *92.* lapon.

264. lap: Üres, vörös hangjegyvonalas lap.

Az élénk, zöld, piros, rózsaszín, sárga és kék színekkel festett iniciálék kerete különböző színű. A színes betűket mindig sötétebb, vagy világosabb árnyékolású, húsos, fodros szélű levelek

Helikon
1922 ápr
az új festm
Grafika I–V.

Szabadoktatási Tanács V. 309

M. Müvészek Háza

1919 dec - 1920 jan (Váci u 9)

Női profil
Perdite) litogr

Női fej
Ymádkozó lány) rajz

Alvó város
Kerek

Alexan P. Alexan.

~~N. 4270/130~~

~~Erdei Viktor~~

A gyüjtemények törzs

Könyvtár: .....könyv; .....

.....térkép;.....

Régiségtár:.....őskori;.....

.....kegyeleti tárgy

Néprajzi tár:.....magyar;.....

népi;.....külföldi m

népek tárgyai.

Képzőmüvészeti gyüjtemény: .....

rajz és metszet; .....

Természetrajzi gyüjtemény: .....

vány és kőzet;.....mad

A könyvtárt.....nyitási napon..

.....db. könyvet. A többi g

..... n látogatták. Látogatás

Erdei Viktor

Műcsarnok
1916. tav. kiáll. 71. Önarckép, of
1917-18. téli kiáll. 119. E.M.I-né
képm. of

Szabad Lyceum, budapest. III. 53.

Erdei Viktor, festő

Erdei Viktor, 1879. okt. 16.-1945. /Nagybányán Hollósy Simonnal, majd Pesten Székely Bertalannal tanult a Minta rajziskolában. 1899-1901. Münchenben /1900-1901/ és Párizsban volt tanulmányúton, majd ismét Nagybányán Ferenczynél.- 303. old

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor. Első kísérlet telep alapitásra 300. old

Müv. Tört. Ért. 1974. XXIII. 4. sz. Bp

Erdei Viktor

Benkhard Ágost,Erdei Viktor,Kozma Lajos,
Lénárd Lévy Róbert,Málnai Béla,Moiret Ödön,
Remsey Jenő és Szablya-Frischauf Ferenc- a
KÉVE 1911-es Nemzeti Szalonbeli kiállitásán
a kiállitási bizottság tagjai voltak.

Koós Judith:Kozma Lajos munkássága Bp.1975.Akadémiai
Kiadó
40.old.

Erdei Viktor festő

Az 1924-ben alapított „Spirintális Művészek Szövetsége"-hez csatlakozott, a művész is. A művész Karinthy Frigyes sogord, Erdei alakja Borsos Miklós „Visszanéztem félutamból" c. önéletrajzi művének oldalain is megjelenik.

Olvényi Iván: A gödöllői művésztelep.

Vigilia, Budapest, 1973. nov. 738 old.

Erdei Viktor

Barátságban van Gulácsy-val

Remsey: Secessió, spirituális mű.

Vigilia 73/11 772

Erdei Viktor

Tagja a volt a Spiritualis Művészek Szövetségének.

Benza László, Bernát György, Erdei Ferenc stb.: Budapest lexikon, Budapest 1993. 1335 l

1041 l

Erdei Viktor

Képeiről, szobrairól és grafikai műveiről
kiállításáról (Bp. 1907) való írás
a 181-188. oldalon

Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig
Bp. Magvető 1974

M.D.K

Erdei Viktor
grafikus

Az 1909-es évben az „Üzé" hétilap
rajzolója volt

Szepesi Geza: Adat Egry József életrajzához
Művészet, 1964. május - 11 lap

Erdei Viktor

1907-ben alakult a Kéve, melynek az indulástól tagja. Első kiállitásuk 1908 jan.

Sabinovszky Márius: Két korszak határán Bp 1965. 309.l

ERdei Voktor

MDK

Erdei Viktor

a Céh müvésztagja, festő

Munkácsy Céh 8.repr. kiáll. N.Szal. 1935. márc.

M.D.K.

Erdei Vikto festő

Művét a Művészeti és Muzeumi Direktórium megvásárolta. 1919.

Leányarckép.

Gerelyes Ede: A magyar muzeumügy a két forradalom időszakában 1918-1919. Bp. 1967. 362.l.

Erdei Viktor

l.

Lehel (Fi) Gulácsy Lajos

Dekadens festő

1922 30. l 37. l 62. l.

66. l.

M. kir. székesfehérvári 2. honvéd kerületi hadbiztosság.

32569.

SZÉKESFEHÉRVÁR 9 5 18

Országos Müemlék Bizottságnak

BUDAPEST 2 FINNYO 1 940 JUL -8

Hivatalból

Budapest.

II. Gl...

Erdei Viktor

Irod

Kassák Lajos:
Erdei Viktor . . .
illusztrációi.
Ma 1917. II. évf.
163. l.

Erdei Viktor, festő- és grafikusművész /1879-1945/.

A Kéve művészegyesület célja alapszabályuk szerint a szépművészetek és iparművészetek fejlesztése és művelése volt. Ezért kapcsolódhattak a Szablya-is kolákból jött nagybányai plein-air illetve posztimpresszionisztikus irányultságú festőkhöz. / Bálint Rezső, és Erdei Viktor /és még többen/.

S. M.: Századeleji művésztársaság kiállítása a Kecskeméti Galériában.
Petőfi Népe, 1984. júl. 1.

M.D.K.

Erdei Viktor

festő

A „Képzőművészetek Szövetsége" elnöke volt. (Minden bizonnyal 1918 utolsó hónapjaiban)

Baki Miklós: Schönberger Armand

Művészet, 1965. augusztus – 17 kp

Erdei Viktor

Képzőművészeti élet 1926-ban, Pesti Hirlap 1927 évi nagy naptára. 13o l.

MDK

Erdei Viktor

Szomory Dezső: Finom művészek az Ernst-Muzeumban.
Az Est, 1934. jan. 28.

282 ELSTER,LUDWIG, Wörterbuch der Volkswirtschaft. Jena, 1898. N.8r., 2 kötet, fbőrktsek 2.--

283 EMLÉKKÖNYV. A magyar irodalomból szerkesztette s kiadja TOMORI ANASZTÁZ. Pest, 1852. K.8r., vkts 1.--

284 EMLÉNY. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék. Pest,Heckenast. 1839. 5 acélmetszetü képpel. K.8r., er./kissé rong./ selyemkts 2.--

285 EMLÉNY. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék. Öt acélra metszett képpel. Pest, Heckenast.1840. 8r., er. /rong./ selyemkötésben 2.--

286 EMLÉNY. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék. Öt acélra metszett képpel. Pest, Heckenast. 1841. 8r., er./rong./ selyemkötésben 2.--

287 EMLÉNY. Karácsoni, ujesztendei és névnapi ajándék. Öt acélra metszett képpel /hat helyett/. Pest, 1842. 8r., er./rong./ selyemkts 2.--

288 ENDE, H. AM, - E.HAINZELMANN, Egger Gottfried szász udvari gazdasági tanácsos rézmetszetü képe. 1684. 44 x 32 cm. Keretezve 10.--

289 ENDRICHT, GEORGIUS /S.& MILITARIS ORDINIS CRUCIGERORUM CUM RUBEA STELLA WRATISLAWIAE PAROCHUS/, Refugium crucigerorum seu remedia aerumnas & adversitates patienter sustinendi. Wratislaviae, 1700. K.4r., /rong./ bőrkts 6.--

290 ENTDECKTE GRUFFT naturlicher Geheimnisse. Das ist: Gewisse nicht in blosser Speculation besthehende, sondern durch viel Experimente bewährte Künste die LandüGüte mercklich zu verbessern, den Ackermann reich zum machen und zu allen Überfluss zu verhelffen. Zelle, 1714. K.4r., ppkts. DEÁK F.KÖNYVTÁRÁBÓL. 4.--

291 EÖTVÖS JÓZSEF BR., Reform. Lipcse.1846. 8r.,fvkts. I.kiadás! 1,50

292 --, Reform. Lipcse, 1846. 8r.,fve. /Rong.pl./ I.kaidás! 2.--

293 --, Reform. Pest, 1868. 8r.,fve 1.--

294 --, Magyarország 1514-ben. Regény. Pest, Hartleben. 1847. 8r., 3 kötet, fvktsek. I.kiadás. 12.--

295 EPHEMERUDES STATISTICAE, POLITICAE, OECONOMICAE, LITTERARIAE, quibus additur Neovidensis, seu secretum litterarum commercium vivos inter ac mortuos ex campis Elysiis. Alter cursus. Posonii, 1805. 4r., /hib./ ppkts. A teljes 1805.-i évfolyam. Nagyalásoni Barcza Károly könyvtárából - bejegyzés szerint. 20.--

296 EPITOME INSTITUTIONUM IURIS HUNGARICI PRIVATI. Budae, 1819. 8r.,vkts 1.--

297 ERDEI VIKTOR, ERos immaterialis. 14 könyomatu lap. 4.--

298 ERDÉLYI, FRANCISCUS /HUNGARUSBOGDÁNYIENSIS/, Dissertatio inauguralis medica de variolis. Viennae, 1765. 8r.,fve 2.--

299 ERDÉLYI KALAUZ. Utmutató Magyarország erdélyi részére. Szerk.: RADNÓTI DEZSŐ. Kolozsvár, 1901. 8r., er.vkts 2.--

300 ERDÉLYI MUZEUM. Almanach. 1857. Szerk.: SZABÓ RICHÁRD és BALÁZS SÁNDOR. Pest. 8r., fbőrkts -.20

301 ERINNERUNGEN an die Feldzüge der k.k. ősterr,Armee in Italien. 1848-1849. München. Har.ivrét, er. /rong./ vkts. 25 kőrajzu képpel. /Foltos pl./ 20.--

302 ERKEL RUDOLF, A'leggyakoribb mérgezések s ezeknek orvoslása. Pest, 1844. 8r.,fve 2.50

303 ESZTENDŐ. 1918. évf. 4 füzet 1.--

304 ESZTERHÁZY-CSALÁD.- Illustres Eszterhazianae gentis heroes. Tyrnaviae, 1727. Folio, fve. 8.oldalán E.Mihály BUDA alatti elestével foglalkozik. FŐV.KÖNYVT. MUNK.III.r.nem ismeri! 12.--

305 1848. Politikai Szemle. Az állam és Egyház köréből. Szerk.: TOLDY ISTVÁN. Első füzet/melynél több nem jelent meg!/ Pest, 1868.8r.,fve 1,50

306 EURIPIDES, DRámái. Ford.: CSENGERI JÁNOS. Bpest , Akadémia. 1911.8r., er.vkts 2.--

260 DOMAIRON, Principes généraux des belles-lettres. Paris,1815.8r., 3 kötet, papirktsek 0.20

261 DOMBROWSKI,EAOUL VON, Das Edelwild. Monographischer Beitrag zur Jagd-zoologie. Mit 35 Tafeln nach Originalzeichnungen. Wien,1878.8r.,er.fvkts 8.--

262 ---, Der Fuchs. Monographischer Beitrag zur Jagd-Zoologie. Mit VIII.Tafeln. Nach Originalzeichnungen. Wien, 1883. 8r., er. fvkts 6.--

263 ---, Die Geweihbildung der europäischen Hirscharten mit besonderer Berücksichtigung anatomischer, physiologischer, patologischer und patogenischer Momente. Mit 4o lith. Tafeln. Wien, 1884. 4r., er. vkts 16.--

264 ---, Der Wildpark seine Einrichtung und Administration. Wien, 1885.N.8r., fve 3.--

265 DONIN, LUDWIG, Die katechetische Bilder-Gallerie in 152 biblischen Original-Xilografien. Gezeichnet von Franz Kollarz und in Holz geschnitten von Heinrich Knőfler. Wien, 1866. 8r., vkts 1.--

266 DOSTOJEWSKI,F.M., munkáinak 6 kötete németül. München, Pieper-kiadásban. 1917-ből 5.--

267 DÖNTVÉNYTÁR, 1906-1o. 6 kötet. Vktések 1.--

268 DRASKOVIC,GRAF JANKO, Ein Wort an Illriens hochherzige Töchter.Agram, 1838.8r., fve 0.50

269 DREXELIUS,HIEREMIAS,Rosae selectissimarum virtutum, quas Dei Mater Orbi exhibet.Monachii, 1687. 12r., egyk. pergtktsben rézm. cimképpel. A mü Pázmány Péter esztergomi érseknek van ajánlva. 8.--

270 DROSTE-HÜLSHOFF,ANNETTE FREIIN VON, Gedichte. Hsg.von Julia Virginia. Berlin u. Leipzig. 12r., párnázott piros bőrkötésben 2.--

271 DUBECZ TAMÁS, Ecloga. Ének a' pásztorok boldogságáról. Szeged, 1821. Grünn O. 8r., fve 3.--

272 DUGONICS ANDRÁS, Etelka, egy igen ritka magyar kis-asszony Világos-Váratt Árpád és Zoltán fejedelmink ideikben. Pozsony, /az I.kötet második kiadásban 1791-ben/, a II. kötet első kiadásban 1788-ban./ 8r., 2 kötet, bőrkts és ppkts 1o.--

273 DUMAS, ALEXANDER, Der Graf von Monte-Christo. Mit 24 Illustrationen. Hartlebens Verlg. 1867. K.8r., 1o rész 4 kötetbe kötve,fvktsek 5.--

274 DURCH WELCHE MITTEL LäSST SICH DIE VERBREITUNG DER MAGYARISCHEN SPRACHE UNTER DEN EINWOHNERN UNGARNS AM SICHERSTEN ERZIELEN? Basel, 1834. 8r., fve 3.--

275 DUX,ADOLF, Aus Ungarn. Literatur- und culturgeschichtliche Studien. Leipzig,188o. K.8r., fvkts 1.--

276 DUGONICS ANDRÁS, A gyapjas vitézek. Pozsony és Pest, 1794. 8r., 2 kötet, fve. 1 rézm. cimképpel / 2 helyett/. 1.--

277 DZSUICSIRO,IMAOKA, Uj Nippon. Több száz képpel és mümelléklettel.Bpest, Athenaeum. 8r., fvkts 1.5o

278 E.D.T.P., Magános és közönséges Istennel való beszélgetés vagy egy hónapra való imádságok. Komárom, 179o. K.8r., fve /Rong./ 0.8o

279 EGÉSSÉGET TÁRGYAZÓ HIRDETÉS. Nro II. Tudósitás a szolnoki, miskolci és máramarosmegyei egészségügyi viszonyokról. Buda, 1831. jul.13-i keltetel. 4r., egy oldal 2.--

280 EGRESSY BÉNI, Bokréta. Eredeti kőrmagyar zongorára. Irta és Mélt.gr. Teleki Ádám Urnak, a 12-ik számu nádori huszár ezred ezredesének Ő Nagyságának ajánlja. Pest.- /185o kör./ SZÉKELY IMRE, Remény. Eredeti magyar zongorára szerzés és gr. Teleki Clementina kisasszonynak ajánlja... Pest, /185o kör./ /Rong./ 4r., 2 füzet. 3.--

281 EHRENBERG, FRIEDRICH, Reden an Gebildete aus dem weiblichen Geschlechte. Elberfeld, 1827-29. 8r., 2 rész egybekötve, fvk 1.--

Erdei Viktor és Mihály /ez utóbbi vezetéknév, keresztnév nem szerepel./

A kritika a KÉVE kiállitáson néhányszor két nevet emlit egymás mellett annak bizonyitására, hogy a kiváló müvészi vezetés mennyire nem befolyásolta a KÉVE müvésztagok egyéni felfogását, s igy a legellentétesebb müvészeti irányban is szabadon, önállóan fejlődhettek. tehetségüknek, elképzeléseiknek megfelelően. Müvészet c. rovat közleménye sign. nélkül.

A HÉT, Bp. 1909. nov. 14. XX. évf.
46. sz. 762. lap.

Mücsarnok

1899. 27. E

421. l.

(Pályanyertes plakátok)

Mängyös jarvg sirokból

VII. 160.

~~Erdei Viktor~~

~~Magyar Művinet~~

~~1925. 491~~ dupl

~~1926. 47. 177~~

MDK

Erdei Viktor

Kállay Miklós:
Ernst-Muz. csop.kiáll. Nemz. Ujs. 1934. jan. 28.
27 l.

MDK

Erdei Viktor

Ernst-Muz. csop. kiáll. Képzőművészet, 1934. 6o l.

MDK

Erdei Viktor

1-39. Rajzok a kárpátaljai szidó nép életéből

Ernst-Muz. 145. csop.kiáll. 1934. jan. 5 l.

Táblaszép. Sas Ede ancheje, Erdei

Pesti Hirlap. 1926. apr. 4. 10

k. k. l. Erdei Viktor Kiáltása

Kiállitások.

Népszava XXXV.1907 márc.13.
62 sz. 6 lap.

Erdei Viktor kiállitása.

Táblakép „Szerelem", Erdei

Pesti Hirlap. 1926. ápr. 4. 10

k. k. l. Erdei Viktor Kiállítása

Táblakép. „Az élet nyera", Erdei

Pesti Hirlap. 1926. ápr. 4. 10

K. k. l. Erdei Viktor kiállítása

Táblakép. Egy szinésznő képmása, Erdei

Pesti Hirlap. 1926. apr. 4. 10

k. k. l. Erdei Viktor kiállítása

Táblakép. „Hódolat", Erdei

Pesti Hirlap. 1926. ápr. 4.10

k. k. h. Erdei Viktor Kiállítása

Szeged

1912

(fr-fr

Erdei Viktor

Gyüjt. kiáll. a Philantiában (Váci u. 4)
megnyílt 1907. márc. 3

Művészet 1907. 131. l.

Erdei Viktor

~~Koll. kiáll. az Ernstben~~

~~1934. január~~

Munkácsy Cék

1934 máj (Ernst)

Boronálás

Éva kiaóval

	51.984·- P
lkuszdij	26·- "
Tartozik lej. ma	52.010·- P

Erdei Viktor

Bálint Aladár.
Litografiák.
Nyugat! 1917 jul. 1

Budapest le 6 juin 1935.

de parfumerie

Paris

l'honneur de vous informer que les
ans votre honorée du 30 écoulé sont

s vérifié res marchandises et nous

avons

Erdei Viktor

Eros immaterialis. Erdei Viktor litografiái. Irta Bálint Aladár. Nyugat, ~~IV. 17.~~ kept. 1. sz.

(Művészet 1911. 356. l.)

2048-909-7 Vegyesek.

160. Keretek

~~Keretek~~

Benczur Gyula: Vajk megkereszteltetése czimű művéhez.....900.00 K

Vétetett Doppel Frigyes aranyozotol az 1906: VI. 18-iki megren elés alapjan (847-906).-- Kifizettetett 1906: IX.3-án az 517 sz. nyugtara.-- Elszámoltatott 1906: X. 17-én 1579 szam alatt.

MDK

Erdei Viktor kiállitás

Szabad Művészet 1949.1.sz.34.o.

MDK

Erdei Viktor festőm.

megh. az ostrom alatt

Eltünt festők és szobrászok. A Mai Nap, 1945. jun. 16.

Erdei Viktor

Művével nerepel az Ernst-Múzeumban rendezett Munkácsy-Léh kiállításán.

E. K. 934. v. 15.
V. Ú. 934. v. 13. | ujság, 934. v. 13.

Erdei Viktor

Keresgela hagat Rézkakolónüsének
Egyetülete londoni kiállításón

Lyság 1937 III. 14

Erdei Viktor

tagja az 1907-ben alakult M. Képzőművészek és Iparművészek Egyesületének.

Berza László, Bernát György, Erdei Ferenc stb.: Budapest Sexikon, Budapest 1973. 13351

3538

Erdei Viktor, [festő]

L.: Gulácsy C.

Bodri f.: Művészeti Könyvkemle 363-367.

Jelenkor, Rév, 1981. április XXIV/4.

MDK

Erdei Viktor, graf.

lapjaival szerepelt a kiállitás modern részében.

6.:A Szent György-Céh kettös kiállitása. 1915 febr.
Müvészet.1915. 143.l.

MDK

Erdei Viktor

Uj Idők 1909. XV. 46. sz. 460.l.

MDK

Erdei Victor,

Önálló gyűjteményes kiállitás keretében mutatkozott be. 1926.

A Nemz. Szal 400-ik jub.és a KÉVE XX-ik kiállitása. 1929.febr.

MDK

Erdei Viktor

Kisebb kompoziciókat, portrékat allitott ki, egyuttal bemutatva "Eros Immaterialis"cimű mappában is megjelent litográfiáit, a "Kéve" 1911.évi kiállitásan.

Cikk: A "Kéve" kiállitása.

A Ház, 1911.IV. 3-4.sz. 171.l.

MDK

Erdei Viktor

Képzőművészet. Ujság 1927. jan. 1. 48.l.

Erdei Viktor festő

Ernst-múzeum csoportkiállításán neve szerepelt.

MH. 934.T.26

Erdei Viktor

Ernst-múzeum csoportkiállításain rajzaival szerepelt.

M.934.T.28

Erdey Viktor

Ernst-múzeum csoportkiállításán
tollrajz-vázlataival szerepelt.

MO. 934.T.28.

Erdei: Viktor

Szerepel a magyar Rézkarcoló művészek Egyesülete kiállításán Londonban / Victoria and Albert Museum /

Pesti Napló 1937 III. 14.

ERDEI VIKTOR

festőművész emlékkiállitása 1948. október 17-én nyilt meg a Képzőművészek Szabadszervezetében /VI., Andrássy-ut 69. sz./.

Kiállitások. -Magyar Müvészet. 1949. 16. évf. 1. sz. 44. l.

Erdei Viktor

Ernst-múzeum csoportkiállításán
rajzai szerepeltek.

BH. 934. T. 28.

MDK

Erdei Viktor, festőm.

arcképet ill. tanulmányfőt állitott ki.

A téli kiállitás. - Szépmüvészeti Muz.1917-18.
Müvészet.1917. 5c.1.

Erdei Viktor

grafikus

Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesületének kiállitása - Nemzeti Szalonban - munkáival szerepel.
Lehelletszerü finomságokat keres a kárpátalji chassideusok életéből vett tussrajzain és vizfestményein. Karcsu magas zsidó-tipusok és fejek érdekes sorozata ez.

Pesti Hirlap
1931.III.22.

MDK

Erdei Viktor,

1911-ben iskolán kívül dolgozott.

A szabadiskola ideje. /1902-1912./ 88. l.

Erdei Viktor.

* **Erdei Viktor kiállitása.** A Nemzeti Szalon tavaszi programjába illesztette *Erdei* Viktornak gyüjteményes kiállitását. Erdei a nagybányai iskolából került ki, mint Hollósy mesternek legtovább kitartó tanitványa. Gyakrabban szerepelt már a kiállitásokon, több gyüjteményes kiállitása is volt és ezek anyagából a Szépmüvészeti Muzeum és a főváros is vásárolt több darabot. Most esztendők óta nem szerepelt a nagyobb nyilvánosság előtt és igy a husvét vasárnapján megnyiló kiállitása érdekes müvészeti eseménynek igérkezik.

Magyarság, 1926. márc. 7.

MDK

Erdei Viktor

Kisebb kompozíciókat, portrékat állitott ki, egyúttal bemutatva "Eros Immaterialis" c. mappában is megjelent litográfiait, a "KÉVE" 1911.évi jan.15.-én megnyilt kiállitásan.

Bölöni György: A "KÉVE" kiállitása.

A Ház 1911. 3-4 sz. 171.l.

MDK

Erdey Viktor

Egy sorozat tusrajzot mutatott be a Magyar Rézkarcolók Egyesülete kiáll.-án.

Cikk: A Magyar Rézkarcolók Egyesülete Kiállitása.

Képzőművészet, 1931. 96.l.

Erdey Viktor.

Müveinek gyüjteményes kiállitását rendezte a Nemzeti Szalon.1926-ban.

Benda J:
A Képzőmüvészeti egyesületek története,kézirat.

Erdei Viktor.

Kiállitotta müveit az Ernst muzeum 1934-ben.

Bende J:
A Képzőművészeti egyesületek története,kézirat.

Erdei Viktor festi

90 éve született

Népszava 1969 október 16
4. old.

Erdei Viktor
festőművész
66 éves
(bélhurut)
+ 1945. III. 20.
X. Uj Köztemető ízr.

Halotti főkönyv

Erdei Viktor

Amlékkiáll

1948. okt.

l.

Szabad Művészet

1948. 301-l.

(Kiáll naptár)

TI MŰZEUM

Erdei Viktor

1. Szabad Művészet

1949. 34. l.

(V. b: E. V.)

(emlékkiáll - ról)
életr. adat:
fasiszták
áldozata lett
1945.

Vászon, olaj, 127×92 cm.
Jelezve bal alul: Vaszary J.

Lepold—Homor 97. l. — Gerevich PA, 254. l. — Décsei: Könyvismertetés. MM, V., 1929., 172. l. — Genthon: Az új magyar festőművészet története. Bp. 1935., 231. l. Lepold—Lippay 57. l.

ZOMBORY LAJOS (1867—1933)

A Szent Imre-év ünnepi miséje

Karton, olaj, 35×50 cm.
Jelezve bal alul: Zombory L. 1930.

CI KÉPEK

Hátoldalán: Girolamo Nicchi, Gubbio. Ramboux, 2. szám. — Ipolyi, Biharvármegye, 11. szám.

BIZÁNCI FESTŐ, XVII. század

Szentek és jelenetek

Fa, tempera, 27×25 cm.
Az Ipolyi gyüjteményből.
Ipolyi, Biharvármegye, 7. szám.

Erdei Viktor

irod

z

Thieme-Becker

X - 591. l.

(Lyka)

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Visegrádi-utca 36.

Erdei Viktor

Koll. kiáll. a Nemzeti Szalonban.

Irod

Ujság 1926. ápr. 4.

(e.a.: E.V. gyűjtemé-nyes kiállítása.)

~~ország~~,

~~mennyország~~

L

Szepesvári Tibor I. II.

Nagy Árpád I. II.
Nagy Béla I. II.
Nagy Endre I. II.
Nagy Ernő I. II.
Nagy Jenő I. II.
Nagy József I. II.
Nagy József I. II.
Nagy Károly I. II.
Nagy László I. II.
Nagy Lóránd I. II.
Nagy Sándor I. II.
Nagycenki Emil I. II.
Nagymányay Kázmér I. II.
Nánási Lajos I. II.
Nedeczky Árpád I. II.
Nemes Géza I. II.
Nemoda Lajos I. II.
Néder József I. II.
Niedermüller György I. II.
Nikolits Sándor II.
Nikolity Izidor II.
Nübel János I. II.
Oláh Pál I. II.
Olteán József I. II.
Oszetzky György I. II.
Pajor László I. II.
Pallaghy Sándor I. II.
Palyusik Mátyás I. II.
Papaioannu Miklós I. II.
Papp András II.
Radácsy Lajos I. II.
Raffael Pál II.
Rácz Imre I. II.
v. Rácz Miklós I. II.
Rácz Sándor I. II.
Rády Gyula I. II.
Rápholthy Károly I.
Reich Géza I.
Reich Jenő I. II.
Rejtő Andor I. II.
Révész Ferenc I. II.
Révész József I. II.
Riegler Kálmán I. II.
Ritz János I. II.
Roboz István I. II.
Rozemberg Imre I. II.
Rózsa György I. II.
Rózsa József I. II.
Rupert Rezső I. II.
Santl Márton I. II.
Sassi Lajos I. II.
Sándor Lajos I.
Sárosi Károly I. II.
Sáry Gyula I. II.
Sebesi Sándor I.
Sebesztyén András I. II.
Séra Gábor I.
Simon Gábor I. II.
Simontsits József I. II.
Sipos Zoltán I.

Erdei Viktor

Erdei *Viktor*, festő, *1879. Halk hangú, ezüstös tónusú alakos képeket festett; java művei közé finom, csaknem lehelletes ceruzarajzai tartoznak. Grafikai albumot adott ki *Eros immaterialis* címmel. Képviselve van a Szépművészeti Múzeumban.

Új Idők Lex

IX. k. 2103 l.

~~Erdei Viktor~~

~~Bábint Aladár: Eros im materialis (Erdei Viktor litografiái.)~~

~~Nyugat. 1911. szept. 1.~~

dupl

~~Erdei Viktor~~

l.

~~Revai XX. 195. l.~~

Erdei Epstein
Viktor

Nagybanyai Erall
Kat. 1912
82.1

ätvive

Perner, Johann Valentin l. Berner János

Bálint.

Erdei Viktor

Kepei a Hépni-

Murba

Leletek, somlyói VI. 125.

Festmények:

1. Vágparti fák (Pöstyén) *mt.*
2. Boronálás *mt.*
3. Szövőnő
4. Muzsikus
5. Gyárak a Duna mentén
6. Tavaszi ég
7. Önarckép
8. Krumpliszedés *mt.*
9. Léda *mt.*
10. Nő kalapban
11. Emberpár
12. Marosi udvar
13. Eszter *mt.*
14. Czigány (Nagybánya)

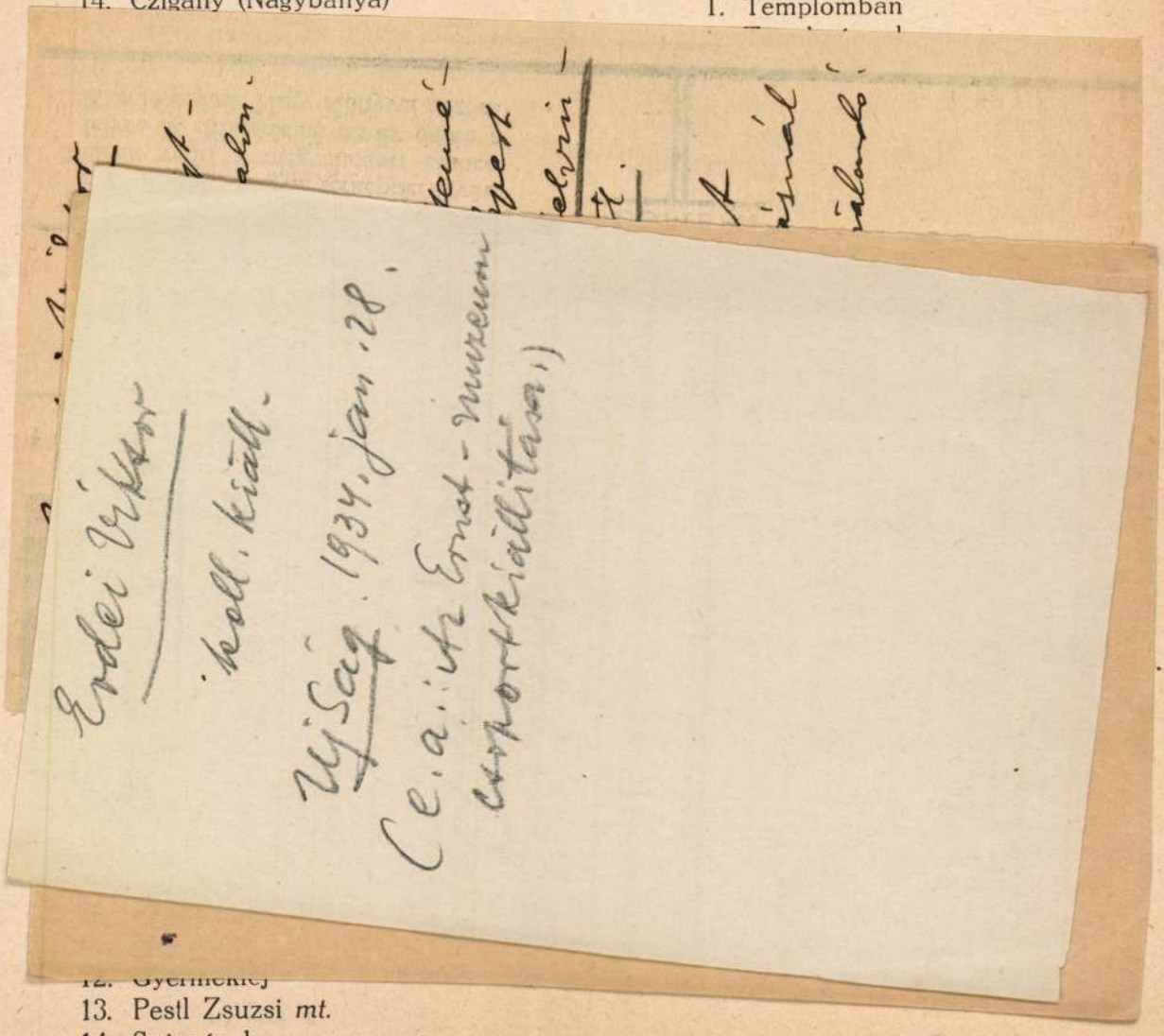

12. Gyermekek
13. Pestl Zsuzsi *mt.*
14. Szépségek
15. Zsidónegyed Párisban

Illusztrációk

Révész Béla novelláihoz

1.
2.
3.
4.
5.

Képek

a kárpátaljai zsidó népéletből

Munkács, Ungvár
1927—1934

1. Templomban

Erdei Viktor

EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

1879-1945

F. k.: özv. Erdei Viktorné PHÖNIX-NYOMDA VIII. JÓZSEF-U

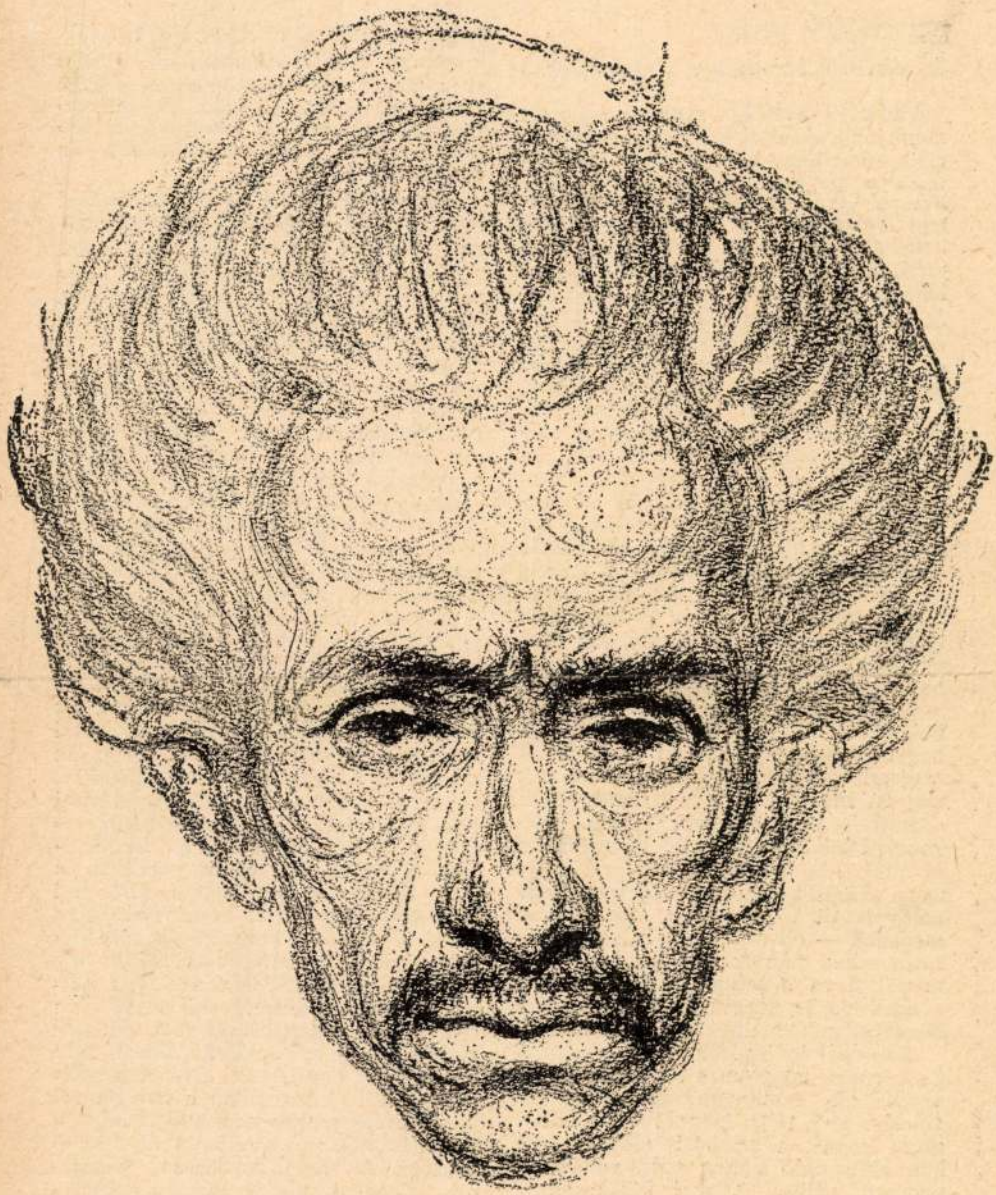

Erdei Viktor krétarajza: Önarckép

Nyugat. 1926. 7 sz.
ápr. 1.

SZINHÁZI FIGYELŐ

AZ ALVÓ FÉRJ

Szenes Béla bohózata a Vígszinházban

Van-e jogosultsága annak a szinpadi munkának, amelynek nincs semmi más célja, mint hogy néhány órára elmulattassa a polgári igényű közönséget? Erre a kérdésre a kritika szeret nemmel válaszolni és még az egyszerű bohózatot is olyan követelményekkel méri, amelyek a mulattatásban is valami többet, magasabbrendűt írnak elő. A közönség azonban e ponton — sok más ponton is — megcáfolja a kritikát, a kérdésre igenlő feleletet ad és ha egypárszor jót tud nevetni a darabon, minden kívánalmát kielégítettnek érzi. Az emberek egyszerűen nagyon szeretnek nevetni, nagyon hálásak, ha valaki erre alkalmat tud nekik szerezni és szívesen leszállítják az igényeiket, csakhogy nevethessenek. Ezzel szemben hiába szegezünk akármiféle kritikai szempontot, ez így volt mindig és így is marad mindaddig, amíg a közönség nem fog csupa olyan nagyigényű és komoly szempontokban hivő emberekből állni, mint a kritikusok. A bohózatírók és a szinházak érdekében reméljük, hogy ez az idő sohasem fog bekövetkezni. Mert akkor majd csak nagyon kevés szinház tud megélni. A magasabbrendű dráma és vígjáték csak nagyon ritkán, kivételes tehetségeknek sikerül — milyen kevés igazán értékes szindarab keletkezett, mondjuk, tíz év óta! — a tökéletlenül végrehajtott nagy akarások lehetnek érdekes olvasmányok, de a szinpadon nem tudnak megállni, — ellenben mulatságos bohózatot sokan tudnak írni. Ezek a sokan tartják fenn a szinpad folytonosságát s ezek teszik lehetővé, hogy a szinházak állandóan üzemben legyenek.

Második kérdés: kötelessége-e a szinpadi írónak magasan a közönsége szinvonala fölé emelkedni? Sophokles közönsége erre talán igennel felelt volna, mert annak a szinházi előadás ritkán előforduló ünnep volt, vallási és nemzeti aktus. A mai közönségnek azonban mindennapos szórakozás a szinház és a szindarabtól nem is kíván mást, mint hogy jó alkalmat adjon erre a szórakozásra. Arra a drámaíróra, aki magasan föléje akar emelkedni, inkább gyanúval néz, mint aki el akarja rontani a mulatságát és azzal bünteti, hogy fokozott igényekkel lép fel vele szemben. Annak azonban, aki azonosítja magát az ő szinvonalával s csak cselekvény-szövő s alak- és jelenetformáló ügyességével emelkedik ki belőle, könnyen megbocsát mindent, ha mulattatni tud.

Szenes Béla ezzel az új darabjával nem is nagyon szorul rá semmi bocsánatra. *Az alvó férj* nemcsak ügyes, apró tréfákkal, karikaturákkal és helyzetötletekkel jól megtüzdelt bohóság, hanem ezenfelül még jól is van konstruálva, ügyesen bonyolítva és szerencsésen jelenetezve. Az első felvonása: szinpadi vicclap, melyen sorra felvonulnak a dunaparti korzó ismert figurái. Mulatságos nézni, hogy az emberek mulatnak azon, hogy a szinpadon végigszalad a 16-os villamos, vagy végigsétál egy általánosan ismert úriember. A második felvonás olyan ravasz bonyodalomban hozza össze a három főszereplőt, amelyből látni, hogy a szerző sikerrel tanulmányozta a francia vígjáték-írók módszereit. Minden jelenetében benne van, hogy mi fog a következő jelenetben történni s föl tudja kelteni az emberek kivancsiságát az iránt, hogy ez mikép fog történni. Ez körülbelül fő-titka a komikus helyzeti hatásnak. A másik fő-titok, hogy ha az alak és a történet jól van exponálva, akkor a továbbiakban mindent elfogad tőle a közönség és a lehető legkevesebbel beéri valószerűség tekintetében. A háromszög egyik sarkában a szép feleség, a másikban a férj, aki már úgy megszokta, hogy észre sem veszi a felesége szépségét s mindenkire, csak ő rá nem gondol, mikor egy csábítóan szép nőről van szó, a harmadikban az udvarló, aki egyszerűen egy tipikus színpadi udvarló. Az udvarló rajong egy nőért, akiről nem tudja, hogy barátjának, a férjnek a felesége. A férj felgyullad a barátja rajongásán és persze nem tudja, hogy e rajongás előtte ismeretlen tárgya az ő felesége. A tényállást lassan, jelenetről jelenetre tudják meg szabályszerű sorrendben, először az asszony, aztán az udvarló és legutoljára a férj. Már majdnem elkésve, mert akkorra a felesége, felbosszankodva férjének közömbösségétől s még jobban attól, hogy a férj elszalad mellőle, mikor a barátját egy nővel látja, akiben az ismeret-

Erdey Viktor

mél. Bpest 1879-

d. Hung 1937

Z muve a londoni
mag. graf. kiállitáson 1937

V

Paál László Társaság

III. kiállítása.

Nemzeti Szalon

1929. jan.

Fév. hépt.

megvan

Erdei Viktor

részt vett a buffalói
magyar graf. kiállításon
1914.

Brünbaum . 30. l.

ZET.

a legszélesebb körben, a központtól
ott életstílusa, nagy mértékben ked-
nek vágya és akarata a legegyszerűbb
rművészet tárgyköre sem szoríthat5
ba. A kor stílusa, díszítő és szépít5
n, páncélzaton éppúgy, mint a leg-
az előbb említett és az ipar és művé-
szánt tárgyakon a kor stílusa és han-

rendelőrétegben. Talán még erősebb
örbe való kiterjedésével kell számol-
festészet területén. A királyi család,
ban értelmezett lovagság fogyasztója
es termelésnek. Az Árpádok korához
külföldi kereskedelemre, mely még
a, technikai újításokra vezetett. Ez
honosodó sodronyzománc-technikára.
ább mint termelő, sem mint fogyasztó
vetkeztetést levonni, hogy a kézműves-

NYOMTATVÁNY

Erdei Viktor

úrnak

Ki-Kicsoda?

177. l.

Budapest

AZ ORSZÁGOS MAGYAR RÉGÉSZETI
ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TÁRSULAT
és
A MAGYAR-OLASZ TÁRSASÁG

tisztelettel meghívja

L. VAN PUYVELDE

a belga művészeti múzeumok igazgatójának,
liègei egyetemi tanárnak

folyó hó 28-án (csütörtökön) délután ½6 órakor
a Magyar Tudományos Akadémia előadótermében

Rubens et l'influence italienne

címmel tartandó előadására.

(Vetített képekkel)

GEREVICH TIBOR
az Orsz. Magy. Régészeti és
Művészettört. Társulat elnöke

FABINYI TIHAMÉR
a Magyar-Olasz Társaság
elnöke

Erdei Viktor
(Epstein Györö)

Szül. Bpest 1879 okt. 16.
Keresk. akadémiát végzett
1899 nyarán Hollósy Si-
monát
1899/1900 I. 1. éves
minőszmű

Győr V. 149

Eidei Viktor festő

Szövegy emliti részvételét a

1966. Ks 27 Magyar Nemzet

Mārti Mūrēsch Kiāllitāsān, 1946

MDK

Erdei Victor

az Egyesület elhalt tagja.

Magy. Rézkarcoló Müvészek Egy. 25. kiáll.
Szalmássy Gal. 1948. febr.

MDK

Erdei Viktor, grafikus - festő.

103 - 107.

A. Helikon" kiáll.-l. III. Kiáll. 1922 Április

Jegyz. 24. l.

Erdei Viktor.

A "Kéve" müvészegyesület tagja a megalakuláskor 1908-ban.

Bende János:
a Képzőművészeti Egyesületek Története,kézirat.

MDK

Erdey Viktor

Magy. ujságrajzolóművész kiáll. ~~Nyugatban.~~ N.Szal.-ban
Budapesti Hirlap, 1931. dec. 2o.

ethnograph. Studien in der kath. Presse Ungarns publizierte und wo er in den Missionsanstalten der kathol. Kirche eine rege Tätigkeit entfaltete.

Erdélyi, Ignatz, berühmter Zigeunerprimas, geb. 1846, gest. 1893, bereiste mit seiner Gesellschaft Österreich, Böhmen und Amerika, wo er vier Jahre im Eden-Musée spielte. Er hinterliess mehrere Volksliederkompositionen.

Erdélyi, Johann, Dichter, geb. in Kis-Kapos 1. Apr. 1814, gest. 23. Jan. 1868, erlangte 1841 das Advokatendiplom, widmete sich aber ganz der Poesie und schuf sich insbesondere als liebevoller Sammler der Volkspoesie einen Namen von Klang; seine dreibändige Sammlung ungar. Volkslieder und Sagen, sowie seine Sammlung ungar. Sprichwörter sind noch heute geschätzt. Auch als Ästhetiker war E. von seinen Zeitgenossen anerkannt. Ausser den bereits genannten, auch ethnographisch wertvollen Sammlungen sind bekannt: *Költemények* (Gedichte, 1844), *Szabad hangok* (Freie Klänge, 1849), *A velencei hölgy* (Die Dame von Venedig, 1851, Drama), *Dramaturgiai társalgás* (Dramaturg. Unterhaltung, 1852), *A hazai bölcsészet jelene* (Die Gegenwart der heimischen Philosophie, 1857), *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból* (Ein Vierteljahrhundert aus der ungar. Belletristik), *Ókori irodalom története* (Geschichte der Literatur des Altertums, nach seinem Tode, 1869, erschienen). Seine literar. Studien und Kritiken wurden später von seinem Sohne in zwei Bänden herausgegeben.

Erdélyi, Julius, v. Mindszent, Journalist, geb. am 26. Jan. 1851 in Gödöllő, gest. 4. Juni 1912, verlor im Alter von 15 Jahren seinen Vater. E. absolvierte die jurid. Studien und nahm zur Zeit der grossen Szegeder Überschwemmung als Schriftführer des Landesausschusses für Flussregulierungen so regen Anteil an der Rettungsaktion, dass er der Anerkennung des Königs teilhaft wurde. In den 70-er und 80-er Jahren war E. Mitarbeiter der meisten hauptstädt. Blätter, in denen er Feuilletone, Gedichte, Novellen, Übersetzungen publizierte. Seit 1892 wirkte der beliebte Belletristiker als Redakteur. Im *Bolond Istók* und im *Borsszem Jankó* kreierte E. je eine humorist. Gestalt. Selbständige Werke: *Vázlatok, elbeszélések* (Skizzen, Erzählungen, 1878), *Kis pajtások könyvesháza* (Der Buchschatz kleiner Kollegen, 1879), *Sári bíróné* (Richterin Sara, 1882), *Gavallér asszony* (Eine flotte Dame, 1884), *Kovász nélkül* (Ohne Sauerteig, 1885), *Tessék elolvasni* (Bitte zu lesen, 1886), *Négy eredeti elbeszélés* (Vier Originalerzählungen, 1887), *Hálás szerep* (Dankbare Rolle, 1890), *Zúg a malom* (Die Mühle rauscht, 1890), *A medve* (Der Bär, 1891), *A múlt* (Die Vergangenheit, 1892), *Kék szemöldök* (Blaue Augenbrauen, 1892), *Az utolsó Isten* (Die letzte Gottheit, 1892), *Hol a vad leány* (Wo ist das wilde Mädchen? 1895), *Más sorsa* (Fremdes Geschick, 1896), *Szegény Dezső* (Armer Desider, 1896), *A zászlós úr fia* (Der Sohn des Bannerträgers, 1897). Einen Teil seiner Werke übertrug Oskar v. Krücken ins Deutsche.

Erdélyi, Karl, Philologe, Schriftsteller, geb. am 19. Okt. 1859 in Perjámos, gest. 13. Mai 1908 als Professor in Kolozsvár, trat in den Piaristenorden ein

Ercsei, Josef, Ingenieur, geb. 1792, gest. 1868, schrieb Gedichte und naturhistor. Studien, sowie ein Werk über die Flora des Tordaer Komitates.

Ercsey, Alexander, Advokat, geb. 1827 in Nagyszalonta, gest. 1898, leistete der Literaturforschung Ungarns durch die Herausgabe zahlreicher Briefe des berühmten Dichters Johann Arany, seines Schwagers, grosse Dienste.

Erdei, Philipp, Nationalökonom, geb. 1803 in Aszód, gest. 1883, widmete sich neben der ärztlichen Laufbahn der Bewirtung seiner Güter und schrieb in den 40-er Jahren polit. und nationalökonom. Artikel in verschiedenen hauptstädt. Zeitschriften.

Erdei, Viktor, Maler, geb. 1879 in Budapest, tauchte im Kunstleben Ungarns 1899 mit einer vielversprechenden Kollektion von Kohlenzeichnungen auf. Bekannt ist auch seine Mappe von Lithographien: *Eros Immaterialis* (1910).

Erdély, Alexander, Staatsmann, geb. am 1. Aug. 1839, war, nach Absolvierung seiner jurid. Studien, längere Zeit Beamter der Hauptstadt Budapest und betrat später die richterliche Laufbahn, in der er es bis zum Gerichts-Tafelpräsidenten brachte. 1892 wurde E. zum Staatssekretär im Justizministerium und 1895 zum Justizminister im Bánffykabinette ernannt. Sein Werk bildet die Durchführung der kirchenpolit. Gesetze, die Schaffung einer modernen Strafprozessordnung, das Kreditgenossenschaftsgesetz und die Einführung der Geschworenengerichte für Kriminalfälle, ferner wurde unter seiner Ministerschaft, ausser einigen Gesetzesschöpfungen von geringerer Bedeutung, der erste Entwurf des bürgerlichen Gesetzes fertig gestellt. E. trat 1899 vom Ministerium zurück, ist aber seitdem, mit Ausnahme der Koalitionsepoche — während welcher er sich vom polit. Leben zurückgezogen hatte, — als Abgeordneter auch weiter politisch tätig.

Erdély, Eugen, Schriftsteller, geb. 1890 in Budapest, absolvierte die jurid. Studien ebenda und erlangte 1912 das Doktorat. Seine journalist. Tätigkeit begann E. 1906 beim polit. Tageblatt *A Nap*, von dem er zum *Pesti Napló* kam. 1910 nahm E. an der Gründung des polit. Tageblattes *Világ* teil, von dem er schliesslich zu dem sehr verbreiteten und bedeutenden polit. Tageblatte *Az Est* kam. E. ist ein fleissiger soziolog. Mitarbeiter des *Nyugat* und ist auch belletristisch tätig. Er schrieb zahlreiche Novellen, Skizzen und gehaltvolle kritische Studien.

Erdélyi, Arpad, Journalist und Fachschriftsteller, geb. 1878 in Szepesgörög, absolvierte an der Budapester Universität die philosoph. und jurid. Studien und wandte sich dann, als Mitarbeiter des *Budapesti Napló* und *Magyar Kereskedők Lapja*, der Journalistik zu. Kurze Zeit war E. auf dem Gebiete des Versicherungswesens und von 1908 bis 1911 als verantwortl. Redakteur des *Kommerzieller Beobachter* tätig. Derzeit ist E. Budapester Direktor des Kreditinformations-Institutes Kühne & Comp. und Prokurist der Handels-A.-G. Danubius. In letzterer Eigenschaft publizierte er zahlreiche Fachstudien in ungar. und deutscher Sprache.

Erdélyi, Ignatz, kath. Missionär, geb. am 8. Feb. 1828 in Zsigárd, gest. 15. Aug. 1865 in China, von wo er zahlreiche

MDK

Erdei Viktor festő

OMIKE Mártir Műv. emlékkiáll. Régi Wies. 1946. jun.

ERDEI Viktor festő

M.D.K.

1911-ben Nagybányán dolgozott.

Réti: Nagybánya. 1954. 329.l.

Erdey Viktor

13 művel vett részt
a lembergi magy. graf
kiállításon

1 rőd

Tow 1935

V

Erdei Viktor, festő
--

Az 1920-as években keletkezet képein újra erősen domi nált a szecessziós hatas figyelemreméltó expresszivitás sal,szimbolikus tartalommal,pl.Evolució,Ima,Éva kigyóval c.képein. 303.old

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor. Első kisérlet telep alapitásra 300.old.

M=v.Tört.Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp.

Erdei Viktor

Haulisch Lenke: "Boromisza Tibor" Első kisérlet telepalapitásra -cimmel közölt tanulmány befejezésül felsorolja azokat a müvészeket, akik 1925. évben Szentendrén való részvételükkel elősegitették Boromisza telepalapitásra vonatkozó terveit, s ugyanakkor rövid életrajzot is ad róluk: Erdei Viktor, Kubinyi Bertalan, Tipary Dezső, Sárospataky Bálint festőművészek és Szamosi-Soós Vilmos szobrász.-

Erdei Viktor: Született 1879. okt. 16.-án, meghalt 1945.-ben a pesti gettóban a főváros ostroma alatt. Nagybányán Hollósy Simonnál, majd Pesten Székely Bertalannál tanult, a Mintarajziskolában /1899-1900/

Müvészettörténeti Értesitő, Bp. 1974. XXIII. évf 4. sz. 300-307. lap.

Erdei Viktor

1900-1901-ben Münchenben és Párisban volt tanulmányuton, utána ismét Nagybányán Ferenczynél folytatja tanulmányait. Az 1920-as évekből származik "Evolució", "Ima", "Éva kigyóval" c. festménye. Szentendrén friss impressziók után kutat, nagyobb kompozicióinak befejezését tervezi, s ezen a nyáron készül gyüjteményes kiállitásra. 1926-ban a Nemzeti Szalonban rendez kiállitást. Szimbolikus képei mellett dunakanyari témák és egy szentendrei téma szerepel "Szentendrei házak" cimmel. A tanulmány hivatkozik az Ujság cikkére, mely szerint 1925 nyarán a szentendrei festők Boromisza Tibor és Erdei Viktor köré csoportosultak. Müvészettörténeti Értesitő, Bp. 1974. XXIII. évf. 4. sz. 300-307. lap.

MDK

Erdei Viktor festő

15 éve halt meg. (Rövid leírás külső megjelenéséről.) A nagybányai iskola, Székely Bertalan, Hollósy Simon, Ferenczy Károly tanítványa volt. Ez időből való néhány önarcképét a Szépművészeti Múzeum gyűjteménye őrzi.

K. A.: 15 éve halt meg Erdei Viktor. Ország-Világ, Bp. 1960. 48. sz. 9. l.

NDK

Erdei Viktor festő

örökösen kereső, kísérletező művész volt. Említve: Erős immateriális c. megjelent rajzsorozata. litográfiákat készített Kövesi Béla Beethoven – Miniature c. könyvének. Utolsó éveiben, az üldözés napjaiban a Karpátaljai üldözöttek alakjait örökítette meg rajzsorozatában.

V. Á.: 15 éve halt meg Erdei Viktor. Ország-Világ, Bp. 1960. 48. sz. 9. l.

HDK

Erdei Viktor festő

Felesége Karinthy Ada iparmű-vésznő volt, Karinthy Frigyes lánya. Komoly barátság fűzte Nagy Balogh Jánoshoz, és Gulácsy Lajoshoz, akinek betegsége idején sok mindenben segítségére volt.

K. A.: 15 éve halt meg Erdei Viktor. Ország-Világ, Bp. 1960. 48. sz. 9. l.

MDK

Erdei Viktor festő

Az ostrom idején halt meg, 66 éves korában. (Repr.: Rajz Rózsa Béla Beethoven c. könyvének címlapjáról és önarckép.)

K. A.: 15 éve halt meg Erdei Viktor. Ország-Világ, Bp. 1960. 48. sz. 9. l.

ERDEI VIKTOR

festőművész emlékkiállitását rendezték meg a Szabadszervezetben. Kiállitott müvek: festmények /nagybányai portrék és kárpátaljai zsidó életképek/, és rajzok.

Rabinovszky Máriusz: Budapesti kiállitások - Erdei Viktor emléke. - Magyar Müvészet. 1949. 16. évf. 1. sz. 40. l.

Erdei Viktor

Erdei Viktor (1879–1945): festő, grafikus. Hollósy Simonnál és Ferenczy Károlynál tanult. A nagybányai festészettől eltávolodva ezüstös tónusú képeket kezdett festeni. Legjellemzőbb területe a ceruzarajz volt; részben a szecessziós stílussal érintkezve egyéni és modern műveket alkotott. „Eros immaterialis" címen grafikai albumot adott ki.

Realisztikus szemléletű műveket alkotott. 28
A 30-as évek végétől Amerikában él.

Mihályfi Ernő: Művészek, barátaim
Bp. Corvina 1977

Erdey V.

festőművész

Ujságrajzoló Művészek Kiállitása a Nemzeti Szalonban képével szerepel.
Feltünően finomak francia dolgai.

Nemzeti Ujság 1931.VII.20.

Erdey Viktor festő

Műcsarnokban a nagy magyar kiállításon ~~nev~~ neve szerepelt.

E.K.932.II.21.

MDK

Erdey Viktor, festő

Szerepel Bajomi Lázár Endre kötetében. (A Montparnasse).

Bodri Ferenc: Képzőművészeti krónika

552-557. 1

JELENKOR, Pécs. 1970. Június

XIII/6.

Erdey Viktor

Festőművész

Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesületének kiállitása - Nemzeti Szalonban - képével szerepel.-
Közvetlen figurális vázlatai

8 órai Ujság
1931.III.22.

Endre Viktor
festő

1911 májusban Gulácsyval volt
közös kiállításuk Váradon.

Apró Ferenc: Juhász Gyula és Gulácsy Lajos . . .
Művészet, 1972 február - 8 oldal

Erdei Viktor

grafikus

Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesületének kiállitása - Nemzeti Szalonban - munkáival szerepel.

A gondolatgazdagság bámulatos szükszavu éreztetésének bravurjában kivánhat egyéni elbirálást.

Esti Kurir
1931.III.24.

Erdey Viktor
mundái emlitést érdemelnek.

A bécsi nemzetközi karikatura kiállítás.
M. 932. V. 8.

ERDEI VIKTOR

Nagybánya művészete (katalógus)
Magyar Nemzeti Galéria, 1996

479-480
Szöveg : 282,

MDK

Erdei Viktor: Perdita

Beteg asszony feje

Nemzeti Szalon, 1909. KÉVE II. kiáll.

MDK

Erdei Viktor: Kékbluzos nő

Nemzeti Szalon, 1909. KÉVE II. Kiáll.

MDK

Erdei Viktor: Leányprofil
Asszonyprodil
Női fej
Női fej
Perdita
A nő

Nemzeti Szalon, 1909. KÉVE II. kiáll.

MDK

Erdei Viktor: Erotika
Apostol
Perdita
Kokottok
Perdita
Fifufej

Nemzeti Szalon, 1909. KÉVE II. kiáll.

MDK

Erdei Viktor

Táncosnő, of.

Párisi nő, of.

Angelus, of.

Erdei-Gulácsy kiáll. Szeged, 1912. jun.

azt mongya:

hun van? - azsongya.

eghalt, a torkára ment a kés.

s feleségem! De a nyulat finomul

MDK

Erdei Viktor

Montmartrei utca, of.

Koltói leány, of.

Alvó város, of.

Erdei-Gulácsy kiáll. Szeged, 1912. jun.

Erdei Viktor

Mesterember, of.

Egy színésznő képe, of.

Francia falu, of.

Erdei-Gulácsy kiáll. Szeged, 1912. jun.

MDK

Erdei Viktor, festö

Éva kigyóval.

Az Ernst-Muz.kiállitásai. CXLVII. Munkácsy-Céh VI. sors.egybekötött repr.kiáll. Bp.1934. május. Kat.15.1.

MDL

Erdei Viktor festő

Az önarckép. Alkotás Művészház. 1923. márc.

8. 1.

Erdey Viktor

grafikus

Magyar Újságrajzoló Művészek kiállítása - Nemzeti Szalonban - képével szerepel. /"Eros cunctator"," "Viszontlátás"," Szonáta"," Idil a lövészárokban"

Pesti Hirlap 1931.XII.20.

MDK

Erdei Viktor, festöm.

Györi városrészlete komoly érték.

Mücsarnok.

B.A.+. Zsidó festök kiállitása.
Múlt és Jövö. 1921. XI.évf. 141.1.

MDK

Erdei Viktor: Disputa, vöröskréta
Ifju talmudista, tus

OMIKE T.li kiáll.A Budai Izr.Nőegylet helyiségeiben.1944.febr.21-márc.19.

MDK

Erdei Viktor

Groteszk.

Ezer karikatura kiáll. Mult és Jövő, 1931. 407.1.

MDK

Erdei Viktor

litográfiák

Szent György czéh lo. müv. aukc. 1912. febr.
73 l.

MDK

Erdei Viktor

Tájkép, of.

Szent György Czéh lo. müv. aukc. 1912.febr.

7c l.

MDK

Erdei Viktor

Önarckép, graf. 6 db

Az önarckép. Alkotás Művészház, 1923. márc.

MDK

Erdei Viktor

Önarckép, festm.

Az önarckép, Alkotás Művészház, 1923. márc.
17 l.

1913 New York
1914 Buffalo

1934 Oslo
1935 Lemberg
1937 London

e r H i l d a .

Erdei Viktor

Nő bóával c.
keje repr.
A Hár 1909. II. 8 sz.
230 l.
(A Kéve második
kiállítása)

DMIKE

1942 jan

Ünnep } vör kr
az ősi tan }

Ismagége lépcsőjén, sz. r.

1943 ápr

Vitatkozók
Kocsiban
Reggeli ima
Sátoros ünnep } vör kr

1943 szept-okt

Imaház lépcsőjén } vör kr
szent könyvek
Férfifej

1944 febr-márc

Disputa, vör kr

Ifjú talmúdiste, tus

MAGYAR RÉGÉSZETI MÜVÉSZETTÖRTÉNET
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
IPARMÜVÉSZETTÖRTÉNETI SZAKOSZTÁ
Budapest, Üllői-út 33-37.

M E G H

a Szakosztály 1954. december 9.-é
az Eötvös Lóránd Tudományegyetem
sz. tantermében rendezendő ülésé

Tárgy:

Somogyi Árpád: A magyaro rszá
problémái.

Vendégeket szivesen látunk.

Budapest, 1954. december 2.

Erdei Viktor

8 mü.

Nemzeti Szalon

M. Rézkarcoló Művészek
Egyesülete kiáll. kat.
1935. jun. 7–24.

Olvasó öreg férfi
Meditáció
Imberpár vör kr.
Profil
Mermelfej
Női fej
Akt tusz
Apostol ón és tusz

lidöjr
önrajz

BOLDOG UJÉVET
1937

Grolig József
KÖNYVKÖTÉSZETE

ALAPITTATOTT: 1891

TELEFONSZÁM: 1-518-75

BUDAPEST
II, MARGIT-RAKPART 15. SZÁM

PESTI LLOYD-NYOMDA

Erdei Viktor

1908. évi kiáll. Kéve ME

(1)

16 drb Ausrajz –

A „Mester" képmása, olajf 400.–

Haldokló, szobornu, gyps 200k

Női fej, gyps 200k.

Leányfej, gyps 200k.

1909. évi kiáll. u. o. szerepel.

1911. évi kiáll. u. o. olajf. és grafikákkal szerepel.

A Kévé tagja –

1913-ban már nem tagja a Kévé-nek.

Rajzok, magyar IV. 163.

Erdei Viktor

l.

Könyves Kálmán

34. kiáll 1910.

Ntki Humoris, Ulus kiáll

Pegasus
Magom trombitával
Csikó
Ló
Vizilo
Állat
Csecs szopó állat
A nő (cred. litogr.)
Nő állaton
Nő madáron ül

Lide
Valami
Séta
Bálvány

Erdei Viktor
1o3-1o7. grafikák

Helikon III. kiállitása. 1922. ápr. 24 1.

Erdei Viktor

Az éj, festm.

Nelikon III. kiállításon. 1922. ápr. 8 l.

Erdey Viktor

Szonata, sz.rajz
Viszontlátás, tusr.
Szakállas férfi, tusr.
Prófil, ónrajz
Eros cunctator
Akt, tus és ón
Férfifej, tusr.

Magy. Ujságrajzoló művészek Egyesülete I. kiáll.
N.Szal. 1931. dec. 9 l.

Erdey Viktor

Ujvári Péter, tusr.
Idill a lövészárokban, tusr.
Inwalidus és nők, sz.rajz

Magy. Ujságrajzoló művészek Egyesülete I. kiáll.
N.Szal. 1931. dec. 9 1.

Erdei Viktor

Megadás c. rajzának
repr.

Művészet 1910. 308. l.

MDK

Erdei Viktor, graf.

717. Erotika. Litografia.

A Gyüjtö. 1914. 5-6.sz. XIX.aukció. Kat. 183-184.l.

MDK

Erdei Viktor

Rajzok

Ernst Muzeum kiáll. CXLV./145/.1934. 5.l.

Erdei Viktor

Rajzok

Ernst Museum kiáll. CXLV./1495/1934. 5.l.

MDK

Erdei Viktor, festőm.
graf.

51e. Tanulmányfej. Ceruzarajz.
J.1.b.

Arverési Közlöny. 1929. ápr. 3. rk. sz. 27.1.

MDK

Erdei Victor, festöm.

131. Szerelmes pár. Az"Eros immaterialis" sorozatából. Körajz. 30x38.

Festmények,rajzok,metszetek. -97.aukció.
Árv.Közl.1941.márc. 2.rk.sz. Kat. 22.l.

Erdei Viktor, graf.

MDK

Imaház lépcsöjén.	Vörös kréta.
Szent könyvek.	" "
Férfifej.	" "

OMZ Kluz. -OMIKE képzőm. csop. V. kiáll.
1943. szept. 24.-okt. 17. Kat.

MDK

Erdei Viktor, festöm.

162. Eros immaterialis sorozatból. Körajz.
30x40 J.l.b.

163. Eros immaterialis sorozatból. Rézkarc.
30x40 J.f.b.

Arv.Közl. 1938 1.[illegible]. sz. 61.[illegible]. 17.l.

MDK

Erdei Viktor, graf.

Disputa.
Ifju talmudista.

Vörös kréta.
Tus.

Budai Izr. Nőegyl. helyis.-ben OMIKE képzőm.csop. téli kiállitása.
1944. febr.21.- márc.19. Kat.

MDK

Erdei Viktor, graf.

Bika. Karrikatura. Rajz. Repr.

Perély.?. 86.l.

MDK

Erdei Viktor

Pérely 1oo.1.

Erdei

Galambos Szilveszter „Áldozatos szerelem" c.
írásához illusztrációk.
reprodukciók

Ország-Világ, 1963 dec. 18. VII. évf. 51. szám

Erdei Viktor MDK

E.M.I.dr-né képmása, olf.

Mücsarnok 1917-18 téli tárlat

MDK

Erdei Viktor, festőm. graf.

Eros immateriális sorozatból. Körajz.
J.l.b.

Az Eros immateriália sorozatból . Rézkarc.
J.l.b.

Árv. Közl. 1931. 3.rk.sz. 49.l.

MDK

Erdei Viktor, festöm.

Tájkép. Olf.

A Szent György -Czéh XI.aukciója.
1912. 259.l. Kat.

MDK

Erdei Viktor, festöm. -graf.

Három rajz.

A Szent György-Czéh aukciója. XI.
1912. Kat. 261.l.

MDK

Erdey Viktor

Önarckép, festm.

Az önarckép. Alkotás Müv.ház. 1923. márc.

13. 1.

MDK

Erdei Viktor

Önarckép, festm.

Az önarckép. Alkotás Művészház, 1923. márc.

14 l.

Erdei Viktor

MDK

Önarckép, festm.

Az önarckép. Alkotás Művészház, 1923. márc.

15 l.

MDK

Erdei Viktor

Rajz, repr.

Pérely. 100.l.

MDK

Erdei Viktor

Kocsiban, vör.kréta

Reggeli ima, " "

Sátoros ünnep, " "

OMIKE IV. kiáll. 1943. ápr.

MDK

Erdei Viktor

Vitatkozók, vör.kréta

OMIKE IV.kiáll. 1943. ápr.

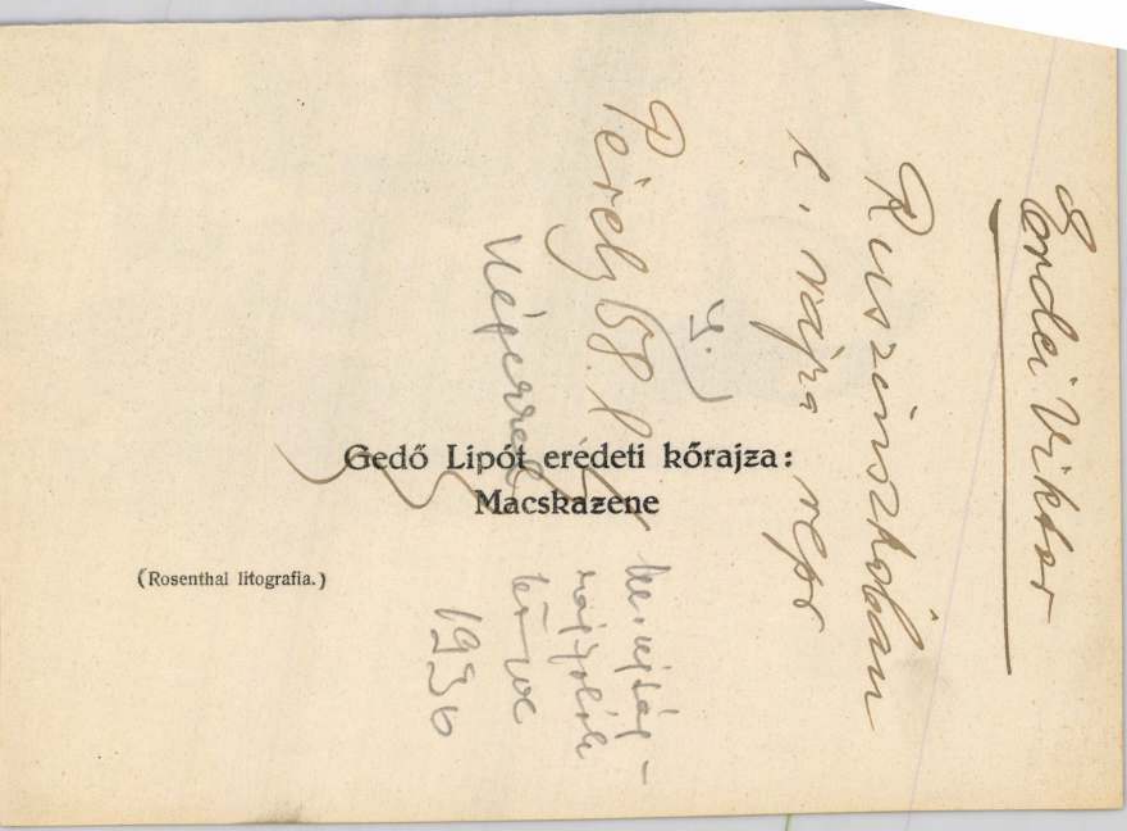

Gedő Lipót eredeti kőrajza:
Macskazene

(Rosenthal litografia.)

Erdei Viktor

1093. ERDEI VIKTOR: Erotika.
Litografia. 31×38 cm. . . . 30

A Gyűjtő. 1914
3-4. sz.
XVIII. aukció
M. o. 1914. 5-6 sz.
XIX. aukció.

Erdei Viktor

Árverési Csarnok aukciós kat.

35. sz. 1926. dec.
36. sz. 1927 febr.
40. sz. 1927 dec.
41. szám szerpel

Szombathelyi Múzeum (építkezési állam-
segélyek) IV. 184.

Hangszerek, fényképezőgépek, [illegible]
Bútorok 107
Vegyesek 119
Illusztrációk.

Erdei Viktor
l. tív. Csorn. 97. ankció
Szat.
U. az. 99. ankc. Szat.

1*

Rucz Gyula

régiség= és műkereskedőnél

BUDAPEST, IV., VÁCI-U. 27-29

(Piarista-palota)

Tel.: 18-62-28

Erdei Viktor

holl. kiáll.

Uj Szó. 1934. jan. 28.

(e. a.: dr Ernst-Museum csoportkiállítása.)

Erdei Viktor

festő és grafikus

l.

Ujv Mzs L

231. l.

Erdei Viktor

1926. április. gyűjt-
kiáll. a Nemzeti Szalon-
ban.

irod

Erdei Viktor gyűjtemé-
nyes kiállítása. Bpest
1926. Bevezetés felvin-
ci Takács Zoltántól.
278 mű.

Bő jó életr. A
végleges megírásnál
okv. felhasználandó!

dupl

RSÁG

JZA

4 KÖTET, FÉLBŐRKÖTÉS G A 80·— PENGŐ, RÉSZLE

PÉNTEK

A Magyar Könyvbarátok ezévi nagyszerű illetménykönyvei közül is kimagaslik *Szekfű Gyulának*, a jelenkori történetírás mesterének új könyve: *Magyar út Trianon előtt és után*, melyben a tudós szerző a mai megváltozott magyar térképpel együtt elénk vetíti a megváltozott emberi lelket is. Megjelenik ez év őszén a Könyvbarátok Nagy Könyvei között.

SZOMBAT

Festmények:

1. Vágparti fák (Pöstyén) *mt.*
2. Boronálás *mt.*
3. Szövőnő
4. Muzsikus
5. Gyárak a Duna mentén
6. Tavaszi ég
7. Önarckép
8. Krumpliszedés *mt.*
9. Léda *mt.*
10. Nő kalapban
11. Emberpár
12. Marosi udvar
13. Eszter *mt.*
14. Czigány (Nagybánya)
15. Önarckép
16. Szegény asszony kincse *mt.*
17. Fiúfej *mt.*
18. Pest, a Rózsadombról *mt.*
19. Szajnaparti házak (Páris)
20. Bányász leánya (Nagybánya)
21. Szürke ég
22. Leányfej
23. Boronálás (Ungvár) *mt.*
24. Zsoltáros
25. Parisienne (Páris) *mt.*
26. Nővérem
27. Szerelem
28. Szigeten *mt.*

Rajzok:

1. Ima
2. Anachoréta
3. ,,
4. ,,
5. Önarckép
6. Fiúfej
7. Akttanulmány
8. Kereszt alatt
9. Napimádó
10. Férfi és nő
11. Macska
12. Gyermekfej
13. Pestl Zsuzsi *mt.*
14. Szépségek
15. Zsidónegyed Párisban

Illusztrációk

Révész Béla novelláihoz

1.
2.
3.
4.
5.

Képek

a kárpátaljai zsidó népéletből

Munkács, Ungvár
1927—1934

1. Templomban
2. Tanulmányok
3. A lépcsőn
4. A mindentudó
5. Kis bócher
6. Vita
7. Perselyes
8. Ünnep
9. Tusrajz
10. Az örök vándor
11. Tanulmányfejek
12. Szombaton
13. Vázlatok
14. Zsidó férfi
15. Úton
16. Ószeres
17. Mendegélő
18. A büszke
19. Talmudisták
20. Templom előtt
21. Imádkozó
22. Tanulmány
23. Szombat
24. Jeshíva tanuló
25. Perselyes
26. Rémhír
27. Az igénytelen
28. Közös ima
29. Férfifej
30. Ima

Erdei Viktor

EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

1879-1945

F. k.: özv. Erdei Viktorné PHÖNIX-NYOMDA VIII. JÓZSEF-U

Eötvös Sámuel, ötvös. Az 1715 és 1720. évi hivatalos összeírásokban mint nagybányai ötvös szerepel. Évi jövedelmét nyolcz forintban állapította meg a hivatalos becslés.

Illéssy János dr.: Magyarországi ötvösök 1732-ben. *Arch. Ért.* 1904. 394. l. — *Myskovszky Ernő:* Nagybányai ötvösművekről. *Arch. Ért.* 1908. 80. l.

Eötvös Tamás, ötvös. 1651-ben Gönczön élt.

Mihalik József: Adalékok hazai ötvösségünk történetéhez. *Arch. Ért.* 1896. 142. l.

Eötvös, l. még *Ötvös* alatt.

Eperjesi Imre, rajzoló Budapesten. A Nemzeti Szalon 1906. évi grafikai kiállításán Önarczképével (tollrajz) és egy tanulmányfejjel (tollrajz) szerepelt.

Kiáll. tárgymutató.

Eperjesi János, l. *János,* kőfaragó és építő.

Eperjesi Károly, festő, l. *Wittich Eperjesi K.*

Eperjesi Pajzsos Mihály, ötvös, l. *Paizsos M.*

Eppel Mihály, pecsétmetsző és ötvös. A XVII. század első felében Kolozsvárt élt. Mikor Bethlen Gábor fejedelem 1613-ban elfoglalta Erdély trónját, őt bízták meg az ország hivatalos pecséteinek elkészítésével. Összesen öt pecsétet metszett, melyekért 1613 decz. 15-én »Urunk ő nagysága (Bethlen Gábor) parancsolatjából« 36 forintot fizettek ki neki. A műértő fejedelem azonban talált módot arra, hogy egyébként is kifejeze-

Korrespondenzblatt. 1910. 74. l. (Zur Glockenkunde im Sachsenlande.)

Erasmus, fafaragó; szül. 1531-ben; megh. 1601-ben. A XVI. század második felében Brassóban működött. Híre annak idején a szászságban annyira el volt terjedve, hogy Nagyszeben városa nála rendelte meg a nagyszebeni ev. templom számára a tanácsosok padjait. E padok a tizenegy szászszék czímerével voltak díszítve. Kettő közülök máig fennmaradt, a többi azonban elpusztult.

Arch. Ért. 1889. 275. l. — *Korrespondenzblatt.* 1882. 125. l. — *Reissenberger Lajos és Henszlmann Imre:* A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. (Mon. Hung. Arch.) Budapest, 1883. 30. l. — *Roth, Victor:* Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte.) Strassburg, 1906. 51. l. — *Siebenbürger Zeitung.* 1784. 519. l. — *Wenrich:* Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. *Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde.* XXII. 57. l.

Erasmus, ötvös, l. *Goldschmied E.*

Erbits Jenő, festő Budapesten. A Képzőművészeti Társulat 1913. évi tavaszi kiállításán Mese és Vallomás cz. tollrajzaival vett részt.

Kiáll. tárgymutató.

Erdei Viktor, festő, szobrász és grafikus; szül. 1879 okt. 16-án Budapesten. Tanulmányait Nagybányán kezdte, majd Budapesten a mintarajziskolában folytatta. Innen Bécsbe, azután Münchenbe ment. 1899-ben a Nemzeti Szalonban állított ki először. A Műcsarnokban az 1905—6. évi téli kiállításon Öreg ember cz. szénrajzával mutatkozott be. 1907 márcziusában műveiből Budapesten gyűjteményes kiállítást rendezett; néhány hónappal később a Könyves Kálmán »Ifjúság« kiállításán szerepelt egy kisebb kollekczióval. 1908-ban a »Kéve« művész egyesület kiállításán szintén több műve volt, s ezek a nevezett művészegyesület düsseldorfi és berlini tárlatain is ki voltak állítva. 1910-ben »Eros immaterialis« czímen kőrajzgyűjteményt adott ki. 1911-ben Nagyváradon, 1912-ben pedig Szegeden E. Karinthy Adával és Gulácsy Lajossal kollektiv kiállítást rendezett.

Az 1907. évi gyűjteményes kiállításon következő műveit állította ki:

Leányfej, olajf. umbrával (1900). — Nő a természetben, olajf. (1901). — Önarczkép, olajf. (1901). — Szalmakalapos önarczkép, olajf. umbrával (1901). — Fiúfej, olajf. (1901). — Táj Visegrád környékéről, tempera, (1901). — Leány képe, olajf. (1901). — Leány képe, olajf. umbrával (1901). — Czigány feje, olajf. umbrával (1901). — Táj Budaörs környékéről, olajf. (1902). — Leányakt, olajf. (1902). — Bűnbeesés. Triptychon, olajf. (1903). — Rendeltetés, olajf. (1903). — Szerelem, olajf. (1903). — Kisleány virág-

gal, olajf. (1903). — Szalmakalapos önarczkép, olajf. (1903). — Vén koltói czigány, olajf. (1903). — Öreg ember, pleinairtanulmány, olajf. (1903). — Nagybányai mesterember, pleinairtanulmány, olajf. (1903). — Letargia, olajf. (1904). — Menekülés, olajf. (1904). — Dr. Gy. V. arczképe, olajf. (1904). — Gy. H. arczképe, olajf. (1904). — Női arczkép, olajf. (1904). — M. R. arczképe, olajf. (1904). — M. R. úrnő arczképe, olajf. (1904). — Önarczkép hátraszegett fejjel, olajf. (1904). — Sz. A. arczképe, olajf. (1904). — G. E. úrnő arczképe, olajf. (1904). — A »Bébi« képe, olajf. (1904). — Apám arczképe, olajf. (1904). — A profil, olajf. (1904). — F. L. író arczképe, olajf. (1904). — Siesta, olajf. (1905). — Önarczkép, olajf. (1905). — B. K. arczképe, olajf. (1905). — Fülep Lajos író képmása, olajf. (1905). — A zöld blúz, olajf. (1905). — R. Gy. arczképe, olajf. (1905). — E. K. arczképe, olajf. (1905). — Megadás, olajf. (1906). — Leányarczkép, olajf. (1906). — Leányarczkép zöld háttérrel, olajf. (1906). — Napsütéses tájkép, olajf. (1906). — Rózsaszínblúzos kisleány, olajf. (1906). — Koltói leány, olajf. (1906). — Mesterember, pleinairtanulmány, olajf. (1906). —Férfi félakt, pleinairtanulmány, olajf. (1906). — Feketeruhás leány, olajf. (1906). — Leány, czeruzarajz. — Bányász, czeruzarajz. — Nagybányai leány, czeruzarajz. — Tamás Imre festő arczképe, czeruzarajz. — Leányprofil, czeruzarajz. — Apám képe, czeruzarajz. — Alvó férfi, czeruzarajz. — Nő képe, czeruzarajz. — Profil, czeruzarajz. — Leányprofil, czeruzarajz. — Fekvő leányfej, tusrajz. — Asszony kosárral, rézkarcz. — Müncheni kisleány, rézkarcz. — Anya, rézkarcz. — Fiatal ember képe, rézkarcz. — Leányfej, czeruzarajz. — Carmen, czeruzarajz. — Kis svábleány, czeruzarajz. — Fiúfej, tusrajz. — Öreg ember, szénrajz. — Női fej, tusrajz. — Önarczképek, tusrajzok. — Leányfej, tusrajz. — Franczia leány, czeruzarajz. — Aktstudiumok, tusrajzok. — Női aktok, szénrajzok. — Kisleányfej, szénrajz. — Férfifej, tusrajz. — Perdita, tusrajz. — Perdita, czeruzarajzok. — Perdita, tusrajz. — Perdita, szénrajz. — Perditák, tusrajzok. — Öreg ember, czeruzarajz. — Graczia, tusrajzok. — Apostol, színes rajz. — Férfi és nő, tusrajzok, czeruzarajzok. — Kisérletek, tusrajzok, czeruzarajzok. — Erotika, tusrajz. — Kisérletek, tusrajzok. — Mozgások, tusrajz. — Erotika, tusrajz. — Erotika, tusrajzok. — Kisérlet, tusrajz. — Graczia, tusrajz. — Perdita, tusrajz. — Erotika, vörös krétarajz. — A látás utain, tusrajzok. — Tánczosnő, tusrajz. — Aktstudiumok, tusrajz. — Kisérlet, tusrajz. — A látás utain, tusrajzok. — Lapfejek, tusrajzok. — Pegazus, tusrajz. — Könyvdíszek, tusrajzok. — Lapfejek, tusrajzok. — Karikaturák, tusrajzok. — Az üzlet — üzlet, színes rajz.

Ugyanezen a tárlaton négy szoborművét is kiállította. Ezek: Haldokló (1901), Férfi fej (1906), Leányfej (1906) és Női fej (1907), valamennyi gipsz.

Az »Ifjúság« fiatal modern magyar festők műveinek kiállításán (1907) következő műveivel vett részt: Menekülés, Önarczkép, Táj Visegrád vidékéről, Leányarczkép, Napsütéses táj, M. B.-né arczképe, A »Bébé« képe.

1912 nyarán Szegeden a következő képeit állította ki: Tánczosnő, Párisi nő, Angelus, Montmartrei utcza, Koltói leány, Alvó város, Mesterember, Egy színésznő képe, Franczia falu, Párisi gyárvidék, Táj Isaszeg vidékéről, Szajnaparti táj, Párisi nő, Gyárvidék Párisban és Hipnózis, valamennyi olajfestmény.

A Jövő. 1907 márcz. 10. — *Az Ujság.* 1907 márcz. 3. — *Bálint Aladár:* Öt magyar grafikusról. *Magyar Nyomdászat.* 1909. 12. sz. — *U. az:* Eros immaterialis. Erdei Viktor litografiái. *Nyugat.* IV. 17. — *Budapesti napilapok* 1907 jún. 5. és 1908 febr. 1. számai. — *Dutka Ákos:* Erdei Viktor és Gulácsy Lajos. *Nagyvárad.* 1911 máj. 18. — *Erdei Viktor* képeinek, szobrainak és grafikai műveinek kiállítása. Budapest, 1907. 4.-r. 24 l. — *Független Magyarország.* 1907 márcz. 10. — *Fülep Lajos:* Erdei Viktor képeiről. *Szabadság.* (Nagyvárad.) 1911 máj. 18. — *Képzőművészeti Társulat* 1905—6. téli kiáll. tárgym. — *Marco:* Erdei Viktor. *A Hét.* 1907. 10. sz. — *Művészet.* 1910. 308. l. (képpel.) — *Nemzeti Szalon Almanach.* Budapest, 1912. 163. l. — *Neues P. Journal.* 1907 márcz. 10. — *Népszava.* 1907 márcz. 13. — *Ország Világ.* 1907 márcz. 10. — *Pester Lloyd.* 1907 márcz. 3. — *Pesti Hirlap.* 1907 márcz. 3. — *Uj Idők.* 1907 márcz. 10. és a művész közlése nyomán.

Erdei Viktor gyűjt. kiállítása a Philantiában. 1907. III. 3.

Művészet.
VI. évf., 1907.
131. l.

Erdei Viktor, Menzeti Szalon

Pesti Hirlap. 1926. ápr. 4.10

k. k. l. Erdei Viktor kiállítása

Erdei Viktor kiállítása - 1926. április

Bp. Nemzeti Salon.

Magyar Művészet, 1926

177. o.
kiállítások.

Erdei Viktor kollektiv kiállítása 1926

Bp. Nemzeti Salon.

Magyar Művészet, 1926

77-78. o.

A Nemzeti Salon.

Erdei Viktor festő.

Népszava XXXVIII. 1910 máj.29.
127 sz. 7 lap.
A Kéve müvészeti egyesület
közgyülése.

Erdei Viktor festőművész.

Népszava XXXV.évf.1907 márc.13.
62 sz. 6 lap.

Erdei Viktor kiállitása.

Erdei Viktor festő"

Szabad Művészet, 1948

II. évf. 10. sz. 332. o. Kiállítási Naptár.

Erdei Viktor

Szent György Céh
magyar graf. kiáll.

	26./a. ERDEI VIKTOR: Siesta, kőrajz	31×42	31×42
46	26./b. Fakadó szépségek, kőrajz	31×42	31×42

A Nyugat. 1915. 46 l.

Pomár, Wagyrováczi

118

MDK

Erdei Viktor

Csecsszopó állat

A nő, ered. litorg.

Nő állaton

Nemzk. Humorisztikus kiáll. Könyv.Kálm.Szal. 191o.

~~xxxx~~ 3-4 l.

MDK

Erdei Viktor

"Két ember a mezon". (1910/11.)

Nemzeti Szalon.Kéve.X.kiáll. 1917.

MDK

Erdei Viktor, [illegible]:

Az éj.

A „Helikon" kiáll.-i II. kiáll. Bp. 1922. Április
Jegyz. 8. l.

MDK

Erdei Viktor

Erotika, litogr.

Szt. György Cdh XVII. auk. 1914. márc.

7o. 1.

MDK

Erdei Viktor, festő.

19. Ünnep, vörös kr.-rajz.

21/a Az ősi tan, " " "

25. Zsinagóga lépcsőjén szines " "

Omike - III. Képrőm. kiáll. - 1942 jan. - Tm.

MDK

Erdei Viktor

Séta

Bálvány

Nemzk. Humorisztikus kiáll. Könyv.Kálm.Szal. 191o.

3-4 l.

Erdei Viktor

MDK

Önarckép, olf.

Mücsarnok 1916. tavaszi tárlat

MUK

MDK

Erdei Viktor

Ló

Viziló

Állat

Nemzk. Humorisztikus kiáll. Könyv.Kálm.Szal. 191o.

3-4 l.

MDK

Erdei Viktor

Nő madáron ül

Léda

Valami

Nemzk. Humorisztikus kiáll. Könyv.Kálm.Szal. 191o.

~~xxxxx~~ 3-4 l.

MDK

Erdei Viktor

Párisi gyárvidék, of.

Táj Isaszeg vidékéről, of.

Szajnaparti táj, of.

Erdei-Gulácsy kiáll. Szeged, 1912. jun.

MDK

Erdei Viktor, festö

Boronálás.

Az Ernst-Múz. kiállításai. CXLVII. - A Munkácsy-Céh VI. szerv. egybekötött repr. kiáll. EP. 1934. május. Kat. 5 l.

Vitéz

MDK

Erdei Sándor festő

Auguszta főhercegnő arck. festm.

Farkas Z: Téli kiáll. a Műcs.-ban. Vas. Ujs. 1910. 47.sz. nov.20. 965. l.

Erdei Viktor (1879-1957)

Jamás Imre festőművész arcrepe, Erdei Nbánya 1902.
cer. 230 x 172 mm. Ltr.: 1916-115

Magyar rajz és akvarell. A XIX. és a XX. század.
A rat. bev. Delmacher Anna. Bp. 1959

31

MDK

Erdei Viktor

Női profil, litogr.

Női fej, r.

M. Művészek kiáll. Váci u. 1919. dec.

MDK

Erdei Viktor

Imádkozó lány, r.

Perdita, lit.

M. Művészek Kiáll. Váci u. 1919. dec.

MDK

Erdei Viktor

Alvó város

II. Művészek kiáll. Váci u. 1919. dec.

Erdei Viktor

Gyerek

B. Művészek Szálla. Váci u. 1919. dec.

mDK

Erdei Viktor
festő, grafikus

litográfiai.

Bvió. A kéve kiállításáról

Grafikai Szemle 1911 évf 17.18 e

MDK

Erdei Viktor

Boronálás, paszt.

MAFE 13. kiáli. N.Szal. 1927. máj.

6. 1.

MDK

Erdei Victor

Az imaház könyvtára, szépia

Szombat, tusr.

Két világ. "

A pipa, szépia

Árv. Közl. 1935. 2.rk.sz. 74.sz. 2o 1.

MDK

Erdei Viktor

Pegázus

Majom trombitával

Csikó

Nemzetk. Humorisztikus kiáll. Könyv. Kálm. Szal.

1910. 3-4 l.

MDK

Erdei Viktor

Tipusok, tus és vizf.
Ima, tus
Ünnep előtt, tus és vizf.
Szentkönyvek, tus
Szombat, tus
Imaház,

M.Rézkarcolóművészek Egy. kiáll. N.Szal. 1931. márc. 8 l.

MDK

Erdei Viktor

Reggeli ima, tus
Séta a cadikkal, tus
Férfifej, tus
Chaszideus, tus

M.Rézkarcolóművészek Egy. kiáll. N.Szal. 1931. márc. 8 l.

Erdei Viktor
Az éj, festm.

Helikon 3. kiáll. 1922. ápr. 8 1.

Erdei Viktor
grafikák

M.K

Helikon 3. kiáll. 1922. ápr. 24 1.

4957.

Erdei Viktor:

Önarczkép.
Lemezpapir, méretei 29.9:24.9 cm.

Értéke 500 K.
Vétel 1916.

Száma:
a leltnban 19236,
a szakleltban 42-916.

Mod 42-916

MDK

Erdei Viktor

Párisi nő, of.

Gyárvidék Párisban, of.

Erdei-Gulácsy kiáll. Szeged, 1912. jun.

Nem... nem hordtam. A városban barátom vette át a ruhát, a cipőt, a kalapot. Kölcsönadta a jóbarát, aki még gazdagabb, mint a borkereskedő fia... Aztán sokat fordult az idő. Tavaszok tüntek, tavaszok mentek. Feszes katonaruhák pompáztak rajtam és rongyos condra ülték testemet. Az anyám nem látott évekig.

— Vigyázz a ruhádra — írta szarkalábos betükkel — csak ünnepkor hordd...

Aztán úgy fordult, hogy hazamentem. Tavasz volt újra. Zengő kék volt az ég és a fák virágos ajkán végigcsordultak a könnyek. Ráborult az asztalra és hangosan felsírt. És eltolta maga mellől a drága holmit.

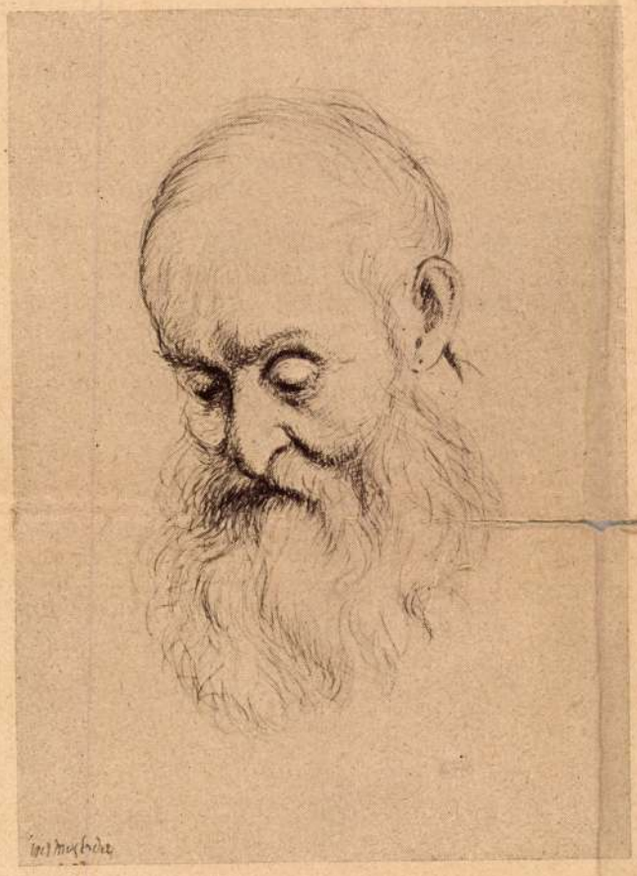

Erdei Viktor: Öregember feje

dáman hajladoztak, az enyhe szél dalos törvényt ült a száradó utak fölött. Anyám szorongó nézéssel vizsgálgatott tetőtől talpig.

— Igen, a postán jön — mondtam — jön az új ruha.

És később reszkető sietéssel bontogatta a dobozt. Szép, vadonatúj szürke ruha feküdt a csomagban. Sárga cipő, selyemingek. Anyám arca elborult. Nem szólt, csak állt és meredt ujjakkal turkálta a holmit.

Éjjel furcsa zaj vert fel álmomból. Az ablakon bevert a holdfény. Anyám az asztal mellett állt. A fogason lógott az új szürke tavaszi ruha, az asztalon a sárga cipő. És anyám állt,

— Az a szép fekete ruha. Az a lakkcipő — sírt reggel — hol van?

A faluban nem volt senki, aki szebb ruhában járt volna ezen az ünnepen. Anyám szomorúan elnézett fölötte... És azóta hiába minden. Arannyal kivert díszruha feszülhet testemen, hiába: az én fiam, szegény... és hangja elcsuklik az anyámnak, ha rámgondol.

M. J. BIN GORION: CHASZIDOK — CADDIKOK

— A Baal Sémtől — a csodarabbikig. —

A chaszidizmus a zsidóságnak egy misztikus irányzata, amely a XVIII-ik század elején keletkezett és amelynek a keleti zsidóság nagy része ma is hódol. A caddik ennek a mozgalomnak a lelke. A chaszid szó voltakép „jámbort", a caddik: „igazságos"-t jelent.

Már Ábrahám a bibliában beszél caddikimről, akik Szodomát a szörnyű büntetéstől megmenthetnék. Egy ősrégi hagyomány és zsidó néphit szerint minden nemzedéknek megvan a maga 36 caddikja, ezek szegénységben és nyomorban élnek, senki sem ismeri őket, de nagy lelki tisztaságuk és az Istennel való állandó foglalkozásuk révén ők nemzedékük védőangyalai, ők mentik meg a világot és korukat a pusztulástól.

Chaszidnak nevezi magát Dávid király is, a maga zsoltáraiban. A Makkabeusok szabadságharcában is találkozunk a chaszidim csoportjával. A talmudban olvasunk chaszidokról, akik különös jámborságuk révén a többi talmudtudóstól elütő tipust alkotnak. Híres chaszidok és erkölcs-prédikátorok éltek a középkorban. Chaszid volt sok középkori zsidó martir, akik Isten nevével ajkukon rohantak a máglya tüzébe.

A chaszidizmus legvakbuzgóbb üldözőjét, a hires vilnai gáont, *Rabbi Éliát*, ugyancsak chaszid névvel illeti a hagyomány.

A zsidóság vándorlásai és megrázkódtatásai dacára mindenben megőrzött bizonyos kontinuitást, még a régi ellentétek fenntartásában is. Egy istene, egy tana, egy törvénye, és mégis egy sokfelé elágazó, különféle áramlatoktól át meg átitatott talmudi irodalma keletkezett. A középkor zsidó vallásfilozófiájában felébredt a spekulativ hellenizmus. A kabbala, a zsidók misztikus tana, az ősi miszteriumokból indult ki és külön eszmevilágot épített fel az ősrosszból és minden létezőnek a bajából. Az eredendő bűn fogalma nehezedett a lelkekre, Ezekiél prófétai látomásai és Dániel jövendölései izgatták a fantáziát. Egy új nazir-világnézet, az életnek a szentségig való megtagadása kapott lábra. Sokan egész életükön keresztül gyászolták az isteni Sechinának ősi

GERGELY SÁNDOR: RUHÁM

Az ég megkékül, az utak megszáradnak, a fák megrázzák ösztövér ágaikat: föld, levegő, ember nyujtózkodik és messzi, minden egyetlen mosolygás: emberek, tavasz van. Boldogság ül törvényt a télutói latyakon... és a faluvégen, az alszegen, a felvégen, a főuccán furcsa rángásokban örül az alkonyat: sétáló emberek vig kacagása trillázik az ég felé. A boltok fényesebbek, a petroleumlámpák harsányabbak, a kalapok nem ülnek a füleken, a szakáll gondozottabb és néha, a ruhára is rákerül a vasaló forró melege: tavasz van.

Ünnep elé készül a falu. Igen, az ég már régen kékben ünnepel, a fák már tavaszi színben büszkélkednek, a cégtáblák lemosva a portól, a rárakódott téli maszattól és az emberek szöveteket válogatnak a boltokban, a lányok szalagokat, selymeket, ünnep lesz maholnap, a borkereskedő fia gyönyörü barna ruháját és betétes cipőjét csudáltuk a husvéti vakációban és anyám, aki látta ezt a szép holmit, csak állt, előttem, gondolkodva és sopánkodni sem mert, csak mondta, halkan, megtörve: husvét lesz fiam, a templomban mindenki új ruhában lesz fiam, csak neked nem lesz... És kiszakadt a könnye.

Csak mosolyogtam. Ruha? Van. Foltos, de tiszta... Mosolyogtam és anyám szomorú arcába néztem... A könnye elállt, fáradt szeme furcsálkodva rámfürkészett, arcán átrángott az öröm. A mosolyom olvasztott beléje jókedvet.

— Hát te nem is bánod? — és nevetni próbált — nincs új ruhád fiam.

— Nincs? — gőgösködtem — ki mondja, hogy nincs! Van — mutatom a postai szállító levelet — ma jött postán...

Az egész nap egyetlen ünneplés. A zsakett a fogason lóg és anyám nézegeti. A fehér inget, a selymes nyakkendőt, fekete lakkfélcipőt, kalapot... Anyám ott áll a szoba közepén, a torka fullad.

— Ez szép. Fiam! És a tiéd — mondja és rámnéz. hosszan — a borkereskedő fiának sincsen ilyen. Ilyen szép.

Én csak ülök. Tehetetlen mosolyomat érzem és anyám nagy öröme az arcomat égeti.

— Van. Van. Persze, hogy van. Mi is ez? Ruha. Mér ne legyen nekem jobb ruhám, mint a borkereskedő fiának? Mer annak gazdag a papája? De ezt én vettem anyám. Én és nem az apám — dadogva mondom, hogy az osztálytársukat tanítom a városban, összeraktam krajcáronként az árát, másfél évig gyüjtöttem és anyám áll, tehetetlen boldogságban.

A ruha ott lóg a fogason. Egész nap. A szomszédok is dícsérik. A pompás lakkcipő az asztalon trónol. Már talán feljött a hold, fekszem az ágyban és hirtelen felnyitom szemem. A szobában furcsa zaj él. Ég a kis lámpa és látom, ànyám áll az asztal mellett és simogatja a csillogó cipőt. Aztán a fogashoz lép, leemeli a zsakettkabátot. Az ablak felé fordul. Beesik a holdfény és anyám csillogó könnyeiben fürdik. Áll, kezében a drága, bolyhos szövetű jószág és a csöndbeborult szobára rápermetezik anyám sírása, mint a nyári zápor szapora verése... Sír az anyám és kezében a drága ruha, finom cipő, amelyik ragyogóbb a borkereskedő fiáénál...

Lehunyom a szemem. A szivem dobog és befúrom a fejem a vánkosokba. Aztán minden elmúlik. Az ünnep. A templom, a séta. Hív a város, az iskola és korahajnalban indul a vonat. A drága holmit anyám a dobozba rakja. Törékeny kincset se rejtenek különben.

— Vigyázz rá fiam — simogatja ősz haját — csak ünnepkor hordd ezt a drágát... — és szeme becézi a dobozt, a spárgát, amely a kincset födi — nagyon vigyázz. Ne hordd...

Erdei Viktor: Bolyongás

székhelyéből való számüzettetését, siratták Jeruzsálem pusztulását és trónfosztottságát. Mások a szellem megtisztulására törekedtek, hogy a magasba szállhassanak. Az ember célja: mindenben meglátni az isteni szellem emanációját. A kabbalisták külső élete sok tekintetben a pitagoreusokra emlékeztet. A chaszidizmus a kabbala és a mesianizmus folytatása, de más formában.

A chaszidizmus alapítója mintegy 20 évvel Spinóza halála és az álmessiásnak nevezett Sabataj Cevi halála után született. A Bal Sem, a chaszidizmus megteremtője körül a legendák egész koszorúja keletkezett. Apja, valamely messze ország királyának szolgája volt, száz éves korában született fia, a Bal Sem, ki csakhamar árvaságra jutott. Az elárvult fiú felnőtt és Izráel látója és csodatévője lett.

Egy magas hegyek tövében fekvő elhagyatott faluban készült magasztos hivatására. Titokzatos pergamentek jelentek meg előtte, elolvasta őket és újból elzárta azokat egy sziklába, ahol mai napig is elzárva maradtak. Izrael Bal Sém megeskette a szellemeket, gyógyította a betegeket, megváltotta a halál után kóborló lelkeket. Szavára esőt adott az ég, a szárazság napjaiban, az ő áldása parancs volt. Szabad bejárata volt a 36 caddik sátraiba és több száz mérföld utat tett meg egy nap alatt, hogy egy-egy messze lakó szentet meglátogathasson.

Megjelent előtte a csodás Elijáhu próféta, égi mestere a silói Achja volt, aki 2500 évvel előtte élt.

Csak *egy* dolog volt, ami előle is el volt zárva; miként Mózesnek, neki sem volt szabad az igéret földjét meglátnia, nehogy a megváltás napja idő előtt ragyogjon fel.

Senkinek előtte nem volt oly nagy hatalma emberek felett, mint neki. Rajokban futottak utána az emberek, csókolták ruhája szegélyét és boldogok voltak. Ám ő nem volt álmodozó és nem volt rajongó. Mester és látó volt és nála voltak a magasabb régiókba vezető nyilások kulcsai. Tanításai rövid példázatok és mondások. A létről, a lélekvándorlásról és az embernek a mindenséggel való eljegyzéséről szólnak.

Tanítványai, az ő tanának tulajdonképeni apostolai és a chaszidikus irodalom megteremtői, mindnyájan kimagasló egyéniségek voltak és mindegyik külön is kereste az igazi utat. Mint az első keresztények, ezek a jámborok is kimentek a nép közé. Vigaszt nyujtani és áldozni, ez volt az elvük. Aki nem tudja megcsókolni egy zsidónak legundorítóbb sebét is, aki nem tudja mindenét elajándékozni, még a túlvilági üdvösséget is, az nem juthat a mennyországba. „Imádkozzatok Istenhez, hogy szegényekké tegyen benneteket, boruljatok le a mások szenvedései előtt." „Ha erősek akartok lenni, törjétek le akaratotokat, Istenhez csak alázattal és az ő igazságába vetett hittel lehet eljutni." „Az ember lelke isteni fényforrásból fakad, ezért az odaadás és az oda való visszavágyás. Örökös vándorlás folyik föntről lefelé és lentről felfelé . . ."

A chaszidizmus nem teremtett új szimbólikát, csak a régit mélyítette ki a maga módján. A tevila, a vallásos mosakodás, a forrásvízben való alámerülés magában véve nem új dolog a zsidóságban, de itt szinte szentséggé vált.

De mint hajdan az evangelisták egyszerü

Erdei Viktor: Leányka képmása

tanitásaiból lassanként kiépült az egyházi állam a maga minden pompájával és fényével, úgy a chaszidizmus is — miután elterjedt a nép körében — ép az ellenkezője lett annak, amit alapítói akartak. A mesterek papi hivatala, melyet azelőtt csak az arra valóban hivatottak tölthettek be, örökletessé vált. Apáról fiúra szállt. Ahelyett, hogy szegénységben szolgálták volna az Istent, — a vagyonnak kezdtek hódolni. Palotákat és díszes templomokat építenek. Igazi chaszid papi dinasztiák keletkeznek, a szent eltünt és uralomra kerül a caddik, a csodarabbi . . .

A caddik magasan trónol, csak szolgái serege körében fordul meg. Csak nagyritkán mu-

tatkozik a tömeg előtt, hogy annál nagyobb legyen az iránta való csodálat és a benne való hit. Ő a közvetítő Isten és ember között, ki a leghalkabb imájával csodákat művel. Ő az atya, a tanácsadó minden bajban, a betegeket ő gyógyítja meg.

A caddik rezidenciája állandóan hemzseg a zarándokok tömegétől, akik közelről és távolról odaverődnek össze. Az áldást kérők pénzadományai igen jelentősek. A különféle rabbi dinasztiák vetélytársakként féltékenykednek egymásra, de azért mégis csak egymás között házasodnak. Támogatják a művészeteket, főleg pedig az építészetet. A legszebb hintókban utaznak és a legnemesebb paripák az ő istállóikban vannak. Lakosztályaikban a föld minden kincse van felhalmozva. Volt csodarabbi, aki állandóan ezüstből készült trónszéken jelent meg hivei előtt. Általában igen arisztokratikus színe van az egész chaszid mozgalomnak.

Ebben a meseszerű pompában és fényben és egyben kolostorszerű elkülönödésben alakult ki a legszebb női tipus. Ha idő előtt halt meg a caddik, a fia pedig még nem nagykoru, ennek felnőttéig az anya látja el a régensi tisztet tanácsadók segítségével. Igazi udvartartások ezek a rabbi udvarok, minden pompájukkal és szokásaikkal. Héberből fordította: *dr. Schönfeld József.*

Lenkei Henrik: Uj kohelet

Panasszal, váddal tele van a lég:
A földi élet meddő siralom,
Derű fényéből alig jut marék,
Gyász sűrűjéből garmadás halom!

Ezer keservvel szemben egy gyönyör!
Be sok a kin! Az öröm be kevés!
Sóvárgó vágyunk mind új üdvre tör,
S csömör a vége! Bánat! Szenvedés!

Gyötörjük egymást dőrén, hidegen,
Szennyezzük egymás tiszta poharát!
Hogy senki köztünk boldog ne legyen
S velünk tapossa a nyomor sarát!

Hazugság tombol s álnokul vihog,
Ha versenytársa törten ténfereg.
Felejti: holnap ő is bukni fog
S vesztén majd mások kárörvendenek!

Igazság trónján bősz erőszak ül!
Torz gyűlölet a szeretet helyén!
Sodoma ég! Korhadt hamvába dül
S nem jő, ki oltsa lelkes-hevenyén!

S ha rámutat próféta, hol a baj
Kínálva fenköltmentő szereit —
Jutalma gúny, visszhangja vad kacaj,
S üszkös husánggal porba teperik!

Lazar Krestin (Wien): Chaszidok

Erdei Viktor

Kürthy György, Zichy István gr., Fényes Adolf, Nagy Sándor, Kriesch Aladár művészeket a Berlinben tervezett grafikus kiállitásra javasolják.
Marco: "Grafikus kirándulás" cimmel arra figyelmeztet, hogy nagy baj volna, ha kiváló piktoraink nem grafikus rajzait mutatnák be éppen Berlinben, „-a rajzos művészet egyik fő fészkében" az elkényeztetett németek előtt.

A HÉT, Bp. 1907. szept. 29. XVIII. évf. 39. sz. 656. lap.

Erdei Viktor

A Philantia helyiségében /Váci u. 9./ rendezett kiállitásról Marco számol be: Rajzain "a lüktető, görcsösen vonagló vonalak olyanok, mintha a vajudás fájdalmában zsugorodnának össze és a teremtő kinban feszülnének ki ismeretlen, szomoru, groteszk lendülettel... Hangtalan kétségbeesés árad ki az összeroskadó alakok vonalaiból... a más világból való formák vonalai az élet sóvárgó, lázas akarását sugározzák." Majd leirja, hogy apró rajzol apró csikókat ábrázolnak, kamasz lovacskákat "az ébredő pubertas izgalmaitól bágyadtan és Léda, az asszony, majd fáradt összerogyott férfiak, nem nélküli fantomok viziói..."
A HÉT, Bp. 1907. márc. 1o. XVIII. évf. 1o. sz. 159-16o. lap.

Erdei Viktor

"...müvészete szüzies és tiszta és naiv áhitattal szemléli a felidézett érzések tragikus vivódását." A fiatal müvészek között a legérdekesebbnek tartja a müvészt, akinek munkái eddig megjelentek a nyilvánosság előtt. Szobrokat is mintáz.„Plasztikai formák közé kanyaritja a boszorkánytáncban kifáradt érzések elcsitult, megnyugodott vonalait. Csupa, egy mozdulattal kimodellált fej. A szájak szög letében ott bujkál az a titokzatos kin, amely rajzait örökké emészti, de plasztikái higgadtsággal kapcsolódnak egymásba.
A katalógusban Fülep Lajos „izzó eleven szavakkal, müvészi megérzéssel" ismerteti Erdei Viktor külön világának poézisét.

A HÉT, Bp. 1907. márc. 1o. XVIII. évf.
1o. sz. 159-160. lap.

Festmények:

1. Vágparti fák (Pöstyén) *mt.*
2. Boronálás *mt.*
3. Szövőnő
4. Muzsikus
5. Gyárak a Duna mentén
6. Tavaszi ég
7. Önarckép I–II
8. Krumpliszedés *mt.*
9. Léda *mt.*
10. Nő kalapban
11. Emberpár
12. Marosi udvar
13. Eszter *mt.*
14. Czigány (Nagybánya)
15. Önarckép
16. Szegény asszony kincse *mt.*
17. Fiúfej *mt.*
18. Pest, a Rózsadombról *mt.*
19. Szajnaparti házak (Páris)
20. Bányász leánya (Nagybánya)
21. Szürke ég
22. Leányfej
23. Boronálás (Ungvár) *mt.*
24. Zsoltáros
25. Parisienne (Páris) *mt.*
26. Nővérem
27. Szerelem
28. Szigeten *mt.*

Rajzok:

1. Ima
2. Anachoréta
3. „
4. „
5. Önarckép
6. Fiúfej
7. Akttanulmány
8. Kereszt alatt
9. Napimádó
10. Férfi és nő
11. Macska
12. Gyermekfej
13. Pestl Zsuzsi *mt.*
14. Szépségek
15. Zsidónegyed Párisban

Illusztrációk

Révész Béla novelláihoz

1.
2.
3.
4.
5.

Képek

a kárpátaljai zsidó népéletből

Munkács, Ungvár
1927—1934

1. Templomban
2. Tanulmányok
3. A lépcsőn
4. A mindentudó
5. Kis bócher
6. Vita
7. Perselyes
8. Ünnep
9. Tusrajz
10. Az örök vándor
11. Tanulmányfejek
12. Szombaton
13. Vázlatok
14. Zsidó férfi
15. Úton
16. Ószeres
17. Mendegélő
18. A büszke
19. Talmudisták
20. Templom előtt
21. Imádkozó
22. Tanulmány
23. Szombat
24. Jeshíva tanuló
25. Perselyes
26. Rémhír
27. Az igénytelen
28. Közös ima
29. Férfifej
30. Ima

Erdei Viktor
festő

fasisztár áldozata
lett 1945.

Erdei Viktor

EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

1948 okt. II. fele

1879-1945

A Magyar képző-
művészek Szabad-
szervezetében

F. k.: özv. Erdei Viktorné PHÖNIX-NYOMDA VIII. JÓZSEF-U

Erdei Viktor

Székely Z:

Erdei Viktor emlékkiállítását a *Képzőművészek Szabad Szakszervezetében (Andrássy út 69.)* rendezték. Olajképein a nagybányai festőiség idéz fel szelíd hangulatot. Figyelemreméltóbb rajzaival pedig a zsidó népélet érzékeny tollú krónikásának mutatkozik.

Székely Zoltán

Független Magyarország
1948. okt. 18.

1939. september

~~Härber~~	~~133.—~~ ✓
~~Vice~~	~~1.50~~ ✓
~~Nagyfrov.~~	~~50.—~~ ✓
~~Seiler~~	~~30.—~~ ✓
~~Zirkelbach~~	~~20.—~~ ✓
~~Magyar Jaró~~	~~10.—~~ ✓
~~Nyomor~~	~~2.—~~ ✓
~~Egyetemi ny.~~	~~5.—~~ ✓
~~Bánné~~	~~10.—~~ ✓
~~Gáz~~	~~14.—~~ ✓
~~Lyság~~	~~5.70~~ ✓
~~Radics~~	~~2.40~~ ✓
~~mosás~~	~~9.—~~ ✓
~~eseléd~~	~~30.—~~ ✓
~~villany~~	~~7.—~~ ✓
~~anzony~~	~~20.—~~ ✓
Lovrsa	20.—
~~Rauschburg~~	~~50.—~~
~~Zsir, benzin~~	~~20.—~~

Erdei Viktor.
festőművész.

* **Vernissage a Nemzeti Szalonban.** Erdei Viktor festőművész gyüjteményes kiállitása a szokásos formaságok mellett nyilt meg a Nemzeti Szalonban. A kultuszkormányt *Kertész* K. Róbert államtitkár képviselte, akit a Szalon igazgatója és a kiállitó müvész kalauzolt, épp ugy, mint *Andrássy* Gyula grófot, ki szintén megtekintette a kiállitást. A kiállitást, mely e hó 14-ig marad nyitva, állandóan sokan látogatják.

IV 8 m

Magyarság, 1926. ápr. 8.

1

Erdei Viktor.
festőművész.

* **Erdei Viktor kiállítása a Nemzeti Szalonban.** Erdei Viktor festőművész retrospektiv kiállítása, melyen az elmult huszonöt év munkásságának legjobb darabjai kerülnek bemutatásra, április elején nyilik meg a Nemzeti Szalonban. A ritkán jelentkező művész kiállitását müértő körökben nagy érdeklődéssel várják.

—

Magyarország, 1926. márc. 4.

Erdei Viktor.

* **A Nemzeti Szalon husvéti kiállitása.** E hó 30-án zárta be a Nemzeti Szalon XLVIII-ik csoportos kiállitását s nyomban hozzákezdett *Erdei* Viktor gyüjteményes kiállitásának rendezéséhez. Erdei Viktornak 1907 óta nem volt Budapesten gyüjteményes kiállitása s igy mostani kiállitását, mely huszonöt év munkásságát öleli fel, müértő és müvészi körökben érdeklődéssel várják. A kiállitás ünnepélyes megnyitása husvét vasárnap délelőtt tiz órakor lesz és április hó 14-ig marad nyitva.

—

Magyarság, 1926. ápr. 1.

1

Erdei Viktor
festőművész

— **(Erdei Viktor kiállitása.)** A Nemzeti Szalon express-kiállitásai sorába most *Erdei Viktor* kollektiv-tárlatát illesztették be. Erdei mint a magyar grafikai művészet egyik finom egyénisége, már ismertebb a műbarátok előtt, de mint festő jóformán csak e kiállitásán tesz vallomást festőművészetéről. Festményeiről itt mindjárt meg is állapithatjuk, hogy szinezésükben bágyadt, egészen letompitott akkordok csendülnek fel. Képmásait barna, szürke és fekete szinek uralják, pastelljei összemosódnak. Mint portrait-festő a legjelentékenyebb, önarcképe, a „Zöld bluz", Daróczy-képmás, Sas Ede-feje, „Egy színésznő képmása" s még több portraitja elmélyedést és a mestersége szeretetét hirdeti, kisebb vásznain inkább ötleteket fest; különösen szereti a szántást (vagy tizféle változatban látjuk) és az összebujt szerelmespárt (ennek változatai: „Az élet nyara", — a „Tavasz", — „Nyár", — „Hódolat", — „Szerelem" stb.) — Sokkal finomabb a mester grafikai lapjain, ahol tudása szinte aszketikus egyszerüségig szürődött le. Tartalmas mondanivalóit néha pár vonással közli; ilyen az „Evolució", — az „Ima", — „Az ürben", — „A látás utjain". — Önrajzban készült gyermek- és nőifejei abszolut-finomak, tollal rajzolt öregember-fejein Leonardo da Vinci hatása érzik. *(k. k. l.)*

Pesti Hirlap,
1926. ápr. 4.

Erdei Viktor.
festőművész

* **Erdei Viktor kiállítása.** A Nemzeti Szalonban holnap nyilik meg *Erdei* Viktornak, a régen beérkezett, kiváló festőművésznek gyüjteményes kiállítása. A nagybányai iskolából elindult művész biztos rajztudással, nagy felkészültséggel és magábazárt, komplentativ, eszméket érlelő lelkiséggel futotta meg vagy még inkább: elmerülten dolgozta meg pályájának eddigi utját. Ennek a pályának első fele leginkább rajzaiban, illetve képeinek komponáló, rajzos erejében jelentkezik. Kiegyensulyozott, művészi kompoziciók, még az alkalmi illusztrációkban is önálló müvek, amelyekben igen nagy a művészi készség, az értelem éles kritikája és a magányos tépelődés emberi lirája. Később a szinek felragyogásával pikturális értelemben még nyernek ezek a kompoziciók és ujabb, rejtett értékeket hoznak felszinre. *Erdei* Viktor régi elismert látogatója tárlatainknak, most igy együtt több mint harmadfélszáz rajza, tanulmánya és képe teljes erejében mutatja meg eredeti művészetét. Ha nem is a legeslegelsők közé állitja őt, de ott van az első sorokban és mindenesetre a legőszintébbek, a legbecsületesebbek és a legkulturáltabbak között.

Magyarság, 1926. márc.

Erdei Viktor

AZ ERNST MUZEUM CSOPORT-KIÁLLITÁS

Az Ernst Muzeum ismét gazdag és változatos kiállitást hozott összse fiatal müvészek alkotásaiból. Három festő, két grafikus és egy szobrász kisebb-nagyobb kollekcióját mutatja be a kiállitás, de csupa olyan müvészét, akinek fejlődését a kiállitásokon keresztül figyelemmel kisérhettük.

Erdei Viktor finom, sokszor szinte leheletszerü vonalak müvésze. Ezelőtt a hajszálvékony vonalakat kedvelte, azoknak egy lendülettel feldobott iveivel a lelket és a karaktert igyekezett felfedezni. Folytatja ezt az irányzatot, de vonala részletezőbbé, jellemábrázolása mélyebbé, érzelmesebbé vált. Mostani kiállitását elvitázhatatlan Rembrandt-hatás jellemzi. Kis felvidéki zsidó falu jellegzetes alakjai közt próbálja rekonstruálni a nagy hollandus világát.

NY. 934. T. 28.

Az Est 1934. I. 28.

Erdei Viktor

Vasárnap, 1934. január 28

Finom művészek az Ernst-Múzeumban

Irta: Szomory Dezső

Már azért is finom művészek, mert úgy hallom, mind szegény művészek. Hozzáteszem: ezt örömmel hallom. Az ember ritkán hall manapság valamit, amiben öröme van. Szegénynek lenni, ez másoknál, civileknél, magánügy s nem firtatni való. Művészeknél, ez szinte presztizs. Merném mondani, tehetség dolga. Cézanne, mint ősapja e művészeknek, szintén szegény volt. Én is szegény vagyok. Az igazi nagy művész, rendszerint, mind szegény. Én egyszer láttam László Fülöpöt, Fraknói püspöknél Rómában. Már akkor is a pápát festette és egy bíbornokot. Már akkor éreztem, hogy ez sohasem lesz szegény. Nem mindenki szegény, aki akar.

Itt van mingyárt, a termek sorrendjében, *Erdei* Viktor. Nem mondhatnám, hogy Lászlót utánozza. Inkább a kárpátalji zsidó népet rajzolja nem tudom micsoda lázas izgalomban, micsoda elragadtatással, érzésnek, meglátásnak és vonalmenetnek olyan bravurjával s annyi változatával, hogy ez mind él és nyüzsög, mint egy távoli külön világ, a maga külön hangjával, formáival, szépségeivel s torz hatásával.

ERDEI VIKTOR

(Képek a kárpátalji chaszideusok életéből)

56	Tipusok	tus és vizf.	120.—
57	Ima	tussrajz	120.—
58	Ünnep előtt	tuss és vizf.	120.—
59	Szentkönyvek	tussrajz	60.—
60	Szombat	tussrajz	120.—
61	Imaház		60.—
62	Reggeli ima	tussrajz	120.—
63	Séta a cadikkal	tussrajz	120.—
64	Férfifej	tussrajz	120.—
65	Chaszideus	tussrajz	120.—

Magy Rézk. Mův
Egyesülete
Nemzeti Szalon
1931. márc

1932 febr-márc (lunas)
Női profil
vör. kr

Kéve

E r d e i V i k t o r.

1909 KÉVE II.kiáll.

Leányprofil,rajz.
Asszonyprofil,litogr,
Női fej,rajz.
" " "
Perdita,litogr. I-V
A nő "
Erotika, "
Apostol "
~~Perdita,~~ ~~I-IV~~
Kokottok, "
~~Perdita,~~ "
Fiu fej, "I-II
~~Perdita,~~ "
~~Fiu fej,~~ "
~~Perdita,~~ "
Beteg asszonyfej,litogr.
Nő boával,olajf,
Szalmakalapos önarckép,olajf,
Kékbluzosnő,olajf,

Nemzeti Szalon

1911 KÉVE III.kiáll.

Nyár,olajf,
A völgy,olajf,
Budai villa,olajf,
Női arckép,olajf,
Nő kigyóval,olajf,
Kertben,olajf,
Szerelem, litogr.
Férfi és nő, "
Eros noctambulus "
Anachoreta, "
Chaos, "
Kétember a mezőn, "
A nő, "
Néma imák, "
Fakadó szépség, "
Eros ardens, "
Alkotás, "
Eros immaterialis, "
Emberpár, "
Siesta, "
~~XXXXXXXXXXX~~
Rajzok,

N Szal

1926 Gyujteményes kiáll.

278 drb.képpel.

1927 Aquar és paszt.festők kiáll.

Boronálás, past.

1931 dec Ujságrajzólómüvészek I.kiáll.

Szonáta rajz.
Viszontlátás, tusr.
Szakállos férfi tus.
Profil önrajz,
Eros cunctator, sz.r.
Akt tus és ón.
Férfifej, tus
Ujvári Péter tus,
Idill a lovészárokban, tusr
Invalidus és nők szines r.

1935 Magyar rézkarcoló müv-ek kiáll.

Olvasóöreg fréfi, litogr.
"editátio, litogr.
Emberpár, vörös kréta,
Gyermegfej, onrajz.
Női fej "
Akt, tusr.
Apostol on és tus
Profil, vöröskréta.

igazi monumentum felfogásánál és a benne összetömörített erőkifejezés mennyiségénél fogva. Ugyanő a kisplasztikában is kiválót alkotott táncoló női aktjával, amely az egyensúlyozásnak és komponálásnak igazi kis remeke. Egy vitrinányi nagyszerű érme és plakettje egészíti ki mostani kollekcióját. *Ferenczy* Béni fába faragott domborművei a fiatal művész jelentős haladásának bizonyítékai. Múzeumra megérett alkotások. *Medgyessy* Ferenc, *Vedres* Márk képviselik még a régibb nemzedéket. *Csorba* Géza, *Varga* Oszkár, *Bokros-Birman* Dezső és *Mindszenti-Ferdel* Lajos az ifjabbat. Csorba Géza néhány finoman idealizált női feje mellett két antik ihletű kis reliefjét és egy szép kis bronzaktját állítja ki. *Varga* Oszkár egy kisfiú jól megmintázott fejét.

Mint egész, a fiatalság és az üdeség illatát árasztja ez a kiállítás. Alig jelentkezik rajta szertelenkedés, annál nagyobb benne a mozgás. Az eleven élet nyilvánulása.

ELEK ARTÚR

ERDEI VIKTOR

A karszti vizekére emlékeztet Erdei Viktor művészpályája. Mint amazok, el-eltűnik, sziklabarlangokból ki-kibugyogyan, ismét elbúvik, amíg végül teljes mivoltában megmutatkozik. Ilyen megmutatkozása volt két gyűjteményes kiállítása: az 1907-iki és a mostani a Nemzeti Szalonban. Közbül föl-föltetszett a kiállításokon egy-egy képe, sötét tónusfátyolba burkolt fejeké, rendszerint nekik legidegenebb környezetben, többnyire rosszul megvilágított falon. A Karsztra és vizeire egyébbel is emlékeztet művészete. Nincsen benne semmi megvesztegető tulajdonság, se színvarázs, sem elragadó temperamentum, de annál több zárkózottság, kifejezésbeli puritánság, a ridegségig tartózkodás minden olcsó hatástól. S miként a karszti patakok, az ő művészete is mélységekben vész el és megborzongató, sokszor megdöbbentő földalatti járatokból bukkan föl. Különös beszéde különös léleknek.

A véletlen egész fiatalon Nagybányára juttatta, Hollósy Simon közelébe. Bizonyára büszke emléke életének az ott töltött idő. Csak kérdés, hogy igazán megfelelő környezetbe került-e? A természet mindenekfölöttvalóságáról kapott ott tanítást, és példát arra, hogy mi a becsületes mesterségbeli tudás. Nagybánya tanításait nem felejtette el. Ott fejlesztette ki tónus-érzékét és szerezte meg a rajz síkokban való feloldásának azt a nemes és diszkrét ismeretét, amely Nagybánya művészetét, kivált a korai Nagybányáét, annyira jellemzi. De Nagybánya a képzeletet megkötő, annak szabadságát legalább is megfékező tanítások iskolája volt. Kifejlesztője művészetünkben a naturalizmus doktrinájának, mely ihletadónak csak a természetet ismerte el, a közelről megnézett és részleteiben is föltárt természetet.

Erdei Viktor pedig az elmélkedés és töprengés embere. Legmeghittebb óráiban önmagában merül el, a maga lényének törvényeit keresi és lelke élményeinek igyekszik munkáin által alakot adni. Festményein, de még inkább rajzain, bonyolult lélek belső életének mozgása érzik. Vergődő léleké, amely kétségeivel viaskodik és szimbolumok mögé rejtőzik. Tartózkodó, sőt félénk léleké, amely ijedten lebbenti meg szemérmének takaróját. Olyan emberé, ki a valóságnál és a lehetőnél többre vágyódik s kinek életideálja életentúlinak látszik. A természet azért nem minden neki. Ellentmondás tehát művészetében, hogy nem bír elszakadni tőle, hogy képzeletére rá nem képes hagyni magát. Képzelete volna az egyetlen erő, amely vágyódásának világába el tudná lendíteni. De naturalista nevelése szigorúvá fejlesztette önkritikáját és képzeletét a természethez kötötte, — a modelhoz. Ez az eredendő ellentmondás végzetes hatású lett művészetére. Egész oeuvre-je ennek a kettősségnek: a természetre meredésnek és a természettől szabadulás törekvésének példasora.

Erdei Viktor azért nem egy művész, hanem kettő. Az egyiket festményei képviselik, arcképei, tájai, kisebb kompoziciói, a másikat rajzai. Az első az a finom tónusfestő, akivé Nagybányán

Nyugat 1926. ápr. 16.

nevelődött. Amellett azonban lélekkereső is, aki az árnyékból gyöngéd érzéssel idézi a szemérmes lélek tükörvillanásait. Egész munkásságában ezek az arcképei a legkészebb alkotások, mert bennük az akarat, a szándék, az ösztönösség a legteljesebb harmóniában egyesült valósággá. Milyen finom és nemes ábrázolás Fülöp Lajos arcképe, vagy azé a Daróczy nevű festőé, kinek groteszk megjelenése akkora jellemző erővel kap életet a vásznon. Ebbe a sorba tartoznak Erdei önarcképei is, melyeknek változatai egész művészi pályáját végigkisérik. Ihletett óráiban ez a művész korának kiváló arcképfestői közé emelkedik.

Ónnal, szénnel, krétával is sok arcképet készített. Igazi rajzok ezek a munkái, az arc formáinak csak a kontúrját húzzák meg, a vonalak közeit össze nem köti rajtok árnyékkal. Mesteri munkái vannak közöttük. Szóval meg nem mérhető az a gyöngédség, amellyel Erdei egy-egy női fej, vagy egy-egy gyermekfej jellemző vonalait megkeresi és a papírost alig érintve, megrögzíti. A könnyű lehellet fogja be olyan gyöngédeden a hideg üveglapot.

Ilyen áhítatos keresgéléssel rajzolja egyéb rajzait is, azokat, amelyeken önmagát boncolja, titkos vágyódásait alakítgatja, vagy a nagy világgondolatokhoz való viszonyát igyekezik tisztázni. Gazdag lelki élete ezeken a rajzain virágzik ki. S naturalista nevelése nélkül talán bennük találta volna meg önmaga teljes kifejeződésére az eszközt. Így azonban legtöbbjükön megérezni, hogy képzelete nem tud eléggé önkéntelenül mozogni, mert küzdeni kénytelen a kifejezéssel.

Nem olyan művész ez a festő, akin a korok váltakozó ízlése nyomot hágy. Erdei ma is az a festő, aki volt pályája kezdetekor. Mesterségében biztosabb lett, de problémái nem változtak, nem változott a célja és nincsen változás festői előadásában sem. Mindössze egy tekintetben igyekezett megújhodni: a kevésszínűség hosszú időszaka után a sokszínűséget próbálgatja most. Amaz önkéntelenebb nyilvánulása természetének, mint ez. Sokáig a barnából, a szürkéből fejlesztette tónusait. Most a természet egész színességéhez fordul ihletért. Nehány nagyon szép ilyen kisérlete van, főként paszteljei között. Színnel is a finomságokat tudja legjobban megérzékíteni: a reggel szürületét, ahogy az a Budáról Pestet néző számára megjelenik; a Pest fölött úszó gyöngyházszínű atmoszféra fojtott színességét. Csillogva derengenek az eget, a Dunát megjelenítő pasztelszínei. Nem minden képén ilyen szerencsés. Némelyikén az elédesedés veszedelme környékezi.

Ez az új érdeklődése mindenesetre jelentős kitágulását jelenti művészete körének. Még sok szép eredményt várhatunk ettől a gazdagodásától.

Elek Artúr

1-39, 114-148. sz. Rajzok a Kárpát-aljai zsidó nép életéből. Nagyobb alakú rajz darabonként 50 P, kisebb 30 P.

Förstner Dénes nemrég mutatkozott be festményeivel, most rajzainak egy sorozatát látjuk s örömmel tapasztaljuk, hogy a színei mögött milyen erőteljes rajzkultura lappang. A forma embere ő, de aki — mint telivér festő — a színeket a formával együtt látja, ami rajzaiban is megfigyelhető, mert erős fekete-fehér ellentétekkel színeket jelez, szinte fest.

Tökéletes ellentéte neki *Erdei Viktor*, a csupa szublimált érzés embere, a vonal finom menetével lelki és testi elváltozások átérzője, ki csak azt jegyzi fel, ami a vonalban érzést jelent. A vonal érzéskifejező hatását keresi, kutatja, fokozza, variálja azokban a sok-sok száz rajzban, melyeknek egy kis töredéke ez a két teremben bemutatott sorozat. Erdei lélek felfedezésre törekedett. Egy nagy mult jelenné váltására. Mikor tiz évvel ezelőtt Nagyszőllősre került, meglepetéssel látta, hogy e vidéken egy ezeréves multban élő nép él, Ungvár, Munkács környékén kezdődik a zsidótenger, fel Lengyel-, Oroszországon keresztül Litván- és Lettországig. Egy egységes faju, régi hagyományokban élő nép tárult eléje, kik többféle ritusváltozatokat ismernek, de annál inkább ragaszkodnak az ősi életformákhoz, melyek sajátos mozgás- és vonaljellegzetességben nyilatkoztak meg előtte. Erdeit nem az etnografia, de a művészi vonal érdekelte, a jellegzetes, a karaktert adó vonal sajátossága, melyet immár tiz esztendeje nagy odaadással tanulmányoz. A legtisztább szépségtől, a leggroteszkebb, satnya, torz formákig látott ott vonalhatásokat, melyeket remegő izgalommal jegyzett fel. Bármily foglalkozást üzzenek is, ezek az emberek belső életet élnek, ami kiütközik arcukon és végigfut egész testi mivoltukon és alakjuk formaalakulatait idézi elő. Ez érdekelte Erdei Viktort, kinek rajzai — ha figyelemmel elmerülünk nézésükbe — egy egészen sajátos világot tárnak elénk, egyéni embereket, kikben mélységes érzések ütköznek ki külsejükön, melyeket a művész lázas izgalommal, hirtelen élannal vetett papirra. Erdei Viktor rajzai egy ismeretlen világ formaváltozatait revelálják, de olyan meghatott érzéssel, ami művészetének titkos harmóniáit szólaltatja meg és olyan egyszerüen, kevéssel a lényegbe markolva, hogy minden vonala nemcsak formát ad, de sok száz forma egybefoglalását, a leegyszerüsitett egybe. Ez művészi jelentősége.

Végül a szobrász! *Gádor Istvánt* ismerik az Ernst-Múzeum barátai azokból a gazdag fantáziáju vázáiból, melyek a műfaj lényegét, egyszerüségét és groteszk báját fejezték ki. Terracottái — melyeket most bemutatunk — művészetének biztos továbbfejlesztése. Itt is a nagy vonal, a kevés sik, a formák egyszerüsége, a mozgás nyugalma, a plasztikai erő uralkodik, de fokozva, monumentális hatásokra törve. Gádor igazi plasztikus, akinek fejlődése ki van jelölve, előre, a groteszk egyszerüsitések és az életesség felé.

Ernst Múzeum 4 Kiállításai

OXLV (145, 1934.)

és látjuk, mire gondolt Ingres, mikor azt mondta: adjatok nekem egy jó rajzolót és kitünö festöt csinálok belöle . . .

Istokovics Kálmán, minden gazdag rajza és ragyogó koloritja mellett, egészen másfajta művész, aki eddigi öt kollekciójával itt bontakozott ki előttünk, az Ernst-Múzeum közönsége előtt. Előbb rézkarcokkal, aztán vizfestményekkel, utóbb olaj- és temperaképekkel jelentkezett, de kezdettől fogva egy jellemezte: a képzeletében nyüzsgö sok alak laza összefüzése egy-egy látományos, meseszerü elképzelésben. Ma is az, ami volt, álmodozó, fantasztikus mesemondó, de egyre jobban meghiggul, álmai már nem oly bizarrak, nem olyan groteszkek és szinei a megálmodott keleti és tüzijátékszerü hatásokból a római eszterdök eredményeképpen a magyar ég lágyabb ragyogásában megtörtek. Most formái is megnöttek. Most rajza is életesebb. Ha még mindig a rajz szigorusága uralkodik művészetében, — ez mindenkor is uralkodni fog nála, ez veleszületett adottság, lényének lényege, — a szinei is közelednek az élethez, a természet és a való körülöleli és elképzeléseit hozzájuk idomitja. Zichy Mihály „hallucinációi" kisértenek nála, most mind öszintébb, egyszerübb, még akkor is, ha a tömeg izgatja képzeletét, mert összefogja, világosabban rendezi el és igy a szemnek érthetöbbé teszi csoportjait. Látjuk fejlödése izgalmait. Miközben egy-egy kiváló darabban összefoglalja egyre jobban virágzásba boruló talentumát.

Cserepes István ezzel szemben a szin embere, még pedig a szin leheletszerü finomságainak megérzöje, noha nála is a szin a formákból bontakozik ki. Ma már teljesen lehetetlen beérni a monet-i formafelbontás szinváltozataival. Az bizonyos, hogy Cézanne után a forma tiszteletével telitett minden mai művész. De Cserepes azok közé tartozik, kik a formához a szinen át akarnak eljutni, ha más uton is, mint Cézanne és utánzói. Minden ujabb bemutatkozása fejlödésének egy ujabb állomása. Most mintha dekoratív hajlandóságokat is éreznénk ki szinei leegyszerüsítéséből, ami társaihoz kapcsolja, de mert a szinek finom változatait, halk futamokban, játszatja, egyéni izt, mély lírát ad művészetének és elkülöniti társaitól.

Uj ember nálunk *Novotny*, aki olaj- és vizfestménysorozatában tisztán festöi látásával mutatkozik be. A természet elé ájtatos szivvel közeledö művész tipusa ö, aki, mint ahogy Flaubert tanácsolta fiatal rokonának, Guy de Maupassant-nak, odaáll a motivum elé és várja, várja, mig azt olyan szinmegnyilatkozásában lepi meg, aminöben másnak még nem mutatkozott. A szintitkok meglesöje ö, ki a képzelete elé bukkant szinformák eröteljes megragadására törekszik, csakhogy amit ad, csak egy elkezdés, következni kell a formák egybefoglalásának, a *szinmesének*, amint az képzeletében ki fog alakulni.

ERDEI Vilta festő

OMIKE 1909-1944 219-220

283
299
301
306
505
525
527
549
563

M.D.K.

Erdei Viktor, festő

a KÉVE nagyon megdicsért kiállításán két képpel szerepel: „meghúródik nagy csöndben két faró, bágyadt arc, egy asszony és egy halapos férfi, melyek szerényen, szeretettel, bánatos és szétáradó melegséggel vannak formálva."

Bölöni György: Képek között, Bp. 1967. 119. old.

/a cikk megjelent: „Magyar Nemzet", 1909. nov. 7/

H.D.K.

Erdei Viktor, festő

nevét szerző a „jelentősebbek" között említi a fiatalok könyves Kálmán képkereskedésében rendezett kiállításán.

Bölöni György: Képek között, Bp. 1967. 55. old.
/a cikk megj.: „Népszava", 1907. jun. 5.

Erdei Viktor, festő

--

A 20-as években Erdei Viktor a magyarországi szidóság típusai között kutat. -Amos Imre, Bálint Endre művészetének szellemi elődjét láthatjuk ebben. 306.old. 65. jegyz. 304.old

Haulisch Lenke: Boromisza Tibor. Első kísérlet telep alapitásra 300.old.

M.v. Tört. Ért. 1974. XXIII. 4.sz. Bp.

Erdei Viktor

Egy belvárosi ház félemeleti helyiségeiben mutatták be müveiket a következő művészek: Csók István, Perlrott Csaba Vilmos, Márffy Ödön, Réti István, Bornemissza Géza, Gara Arnold, Kubinyi Sándor, Erdei Viktor, Csáky László. Kázmér Ernő: „Magyar müvészek kiállitása" cimmel ismerteti a tárlaton szereplő müveket és részben alkotóikat.

Erdei Viktor közvetlen hatásu, finom litográfiái kiemeli a kritika.

A HÉT, Bp. 1920. jan. 1.
XXXI. évf. 1. sz. 14. lap.

ERDEI Viktor festő

Fülep Lajosról:

"Ugyancsak személyesen ismerte-mint tanulmányai is bizonyitják - Rippl-Rónait, Erdei Viktort, Kövesházi Kalmár Elzát, Szablya-Fischauf Ferencet."

Németh Lajos: Fülep Lajos és a modern művészet. In. Jelenkor, 28.évf. 9.sz. 1985. 783.p.

MDK

Erdei Viktor,

14 litográfiája. Eros immaterialis. Bp.1910.

A bevezetést Eisler Mihály József irta.

Dr. Szemlér Lőrinc gyüjteményének aukciója. Bp. 1936
Könyvdiszek. - Könyvillusztrációk.
Árv. Közl. 1936. 5.rk.sz. 67.l.

Erdei

E. 2. *Viktor*, festő. • Budapest 1879 okt. 16. Székely Bertalannál, Hollósynál és Ferenczy Károlynál tanult. A nagybányai stílus levetkőzése után a finom, mély, ezüstösfátyolú tónusokban kereste a színt, ez azonban nem elégíti ki és újabb képein a világos színek után való vágyódásról beszél. E. speciális területe a ceruzarajz, amelyet irodalmian spirituálissá finomított: „nem a kezével, nem a szemével dolgozik, hanem valamivel, ami ott él ezek mögött az eszközök mögött ...“ (Fülep Lajos.) Egy túlfinomult idegrendszer belső megrendüléseit vetítik papírra rajzai, melyek így individuális jelentőségű konfessziókká lesznek. E. a modern irányoktól nem érintett, sajátságosan egyedülálló művész. Utolsó gyüjt. kiállítása 1926. volt a Nemz. Szalónban és 1934-ben az Ernst-múzeumban. Erős immateriális c. grafikai albumot adott ki. Leányarckép és Önarckép c. olajfestményeit a Szépművészeti Múzeum szerezte meg.

E. G. I. 289 f

T. 6142.

tatért a négyes fasor alatt nagy-
dalt a környékbeli házak látha-

9.3 : 15.4 cm.

Erdei Viktor

Remsey Jenő, Lohwag Ernesztin, Gara Arnold, Tichy Gyula, Moiret Ödön, Kalmár Elza, Mihály Rezső, Lénárd Róbert, Erdei Viktor és Ács Lipót művészek a Nemzeti Szalonban a KÉVE kiállitásán vették részt müveikkel.

Erdei Viktor egy ginekológiai szakkönyvhöz készitett "szellemes" illusztrációit a kritika hajmeresztően izléstelennek tartja.

ÉLET, Bp. 1911. január-junius. III. évf. I. kötet. 108. lap.

Erdei Viktor

Mikola András, Perlrott-Csaba Vilmos, Gulácsy Lajos, Márffy Ödön, Czigány Dezső, Egry József, Halász-Hradil Elemér a legfiatalabb müvészgárda tagjai a Könyves Kálmán Müintézet termeiben rendeztek kiállitást, melyről /Y-n/ ir a Müvészet c. rovatban. Beszél a fiatalok forrongásáról, de ez a tárlat nem a modern, az uj müvészetet mutatja, csupán arról árulkodik, hogy tiltakozik a régi, a megunt ellen Valemennyien a nagy ujitók hatása alá kerültek,-Gauguin, Cézanne, de csak külsőségeiket veszik át és ezáltal egyformaság jellemzi őket. „Ez az iskola egyformán impresszionista, egyformán összegezve lát.."Kivétel közöttük csak Gulácsy Lajos egyedül.
A HÉT, Bp. 1907. juni. 9. XVIII. évf.
23. sz. 398. lap.

Erdei Viktor
festő

1912 januárjában Gulácsy
Lajossal rendezett kiállítást
közösen Szegeden.

Szíj Béla: Gulácsy Lajos kiállítása - -.
Művészet, 1978. július - 12. lap.

Erdei Viktor

PESTI HIRLAP 1934. I 28

— **Uj csoportkiállitás az Ernst-muzeumban.** Hét művész tárja elénk legujabb műveit az Ernst-Muzeum most megnyilt tárlatán. A legismertebb nev köztük *Erdei Viktoré*, akit finom grafikái révén a műbarátok nagyra becsülnek. Ezuttal két teremben egész sereg rajzát látjuk a kárpátaljai zsidó nép életéből. Nagyszerü tipusok, kitünően megrajzolt fejek és őszinte szeretettel ábrázolt jelenetek ismertetik a felvidéki lengyel zsidóságot, mely szivósan ragaszkodik ősi életformáihoz s ezzel gazdag tárháza a szokatlan művészi témák kutatójának. Erdei nemesak szerencsés, de igen finom művészkézzel nyult e tárgykörbe, melyet az ábrázolás leegyszerüsitésével, artisztikusan aknáz ki. A csoport legértékesebb talentuma

PH.934.T.28.

Pesti Futár
1926. 8 sz. 23. l.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Közlekedés. Mult számunkban elkeseredve irtunk a közlekedési hibákról. A rendőrt odaállitják a Rákóczi-ut s a körut sarkára, hogy rendezze a közlekedést. De csak a kocsikra vigyáz. Hogy ott publikum is van, emberek, gyerekek is közlekednek, azzal nem törődik senki. Az emberek átmennek a kocsiuton, mert a kocsikat a rendőr feltartóztatta, de elinditják hirtelen a villamosokat s az autókat, anélkül, hogy a publikumot megállitanák. Értsék már meg azok az egyének, akik a közlekedési rendőröket betanitják, hogy a publikumra kell vigyázni első sorban. A közlekedést csak ugy lehet rendezni, hogy amig a publikum átmegy, a kocsik állnak. S ha a kocsikat elinditják, nem mehet át senki. Más elintézés nincs. Minden egyéb közlekedési zürzavar, káosz és rampampam. A főkapitánynak nincs sürgősebb dolga, mint rendezni a közlekedést s megtanitani a rendőröket, hogy első sorban a publikumra vigyázzanak. A Cyklop-garázsbeli gyilkost ugy se fogják el. Legalább a közlekedést rendezzék. — **Művész.** Erdei Viktor tehetséges és kiforrott festőművész kollektiv kiállitása a Nemzeti Szalonban nagy sikert aratott. Ez a szerény és elvonult müvész tizennyolc éve nem állitott ki. Tizennyolc éve hallgat. Nagy elégtétel, hogy a sajtó észrevette az alázatos művészt és a kritikusok segitségére siettek. Erdei tagja annak a bécsi magyar festőtársaságnak, mely Magyarországon nem tudott érvényesülni s Wienben telepedett le, hogy az ott élő magyarok segitségével fejleszthessék művészetüket. A tiszta törekvésü festők közt szerepel Gedő Lipót is, akinek igen jó neve van Bécsben a művészek közt. — **Irodalmi.** A Nyugat multkori számában nagy feltünést keltett Krudy Gyula tárcája. Ugyanebben a számban el kell olvasni Szomory Dezső művészi naplóját, melyet egy barátnőjéhez intéz. Valóban, a Nyugat hiányt pótol s az általános letörtségben szinte egyedül áll, kezében a tiszta zászlóval, mellyel az igazi irodalmat védi és ünnepli. — **Előfizető.** A Pesti Futár minden két hétben jelenik meg.

Vörös Malom

MOULIN ROUGE
A Fővárosi Operettszinház épületében.
Telefon: 17—97.
Tánc kezdete este 11-kor

THOMPSON
a néger Caruso
7 FLORIDA
JAZZ-BAND

Minden csütörtökön, pénteken és szombaton záróra reggel 5 órakor

Az olvasóhoz!

A

PESTI FUTÁR

minden második szerdán megjelenik

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Félévre . . . . . 80.000 K
Egész évre . . . . . 160.000 K
Külföldi előfizetés egy évre költségekkel együtt 70 francia frank.

Aki egész évre előfizet, ingyen megkapja az utolsó 21 számot

Főbb tartalom:

Januári Napló	Fedák contra Molnár
Kolozsvári szám	Szemző Gyula
Krausz Simi	Magyar szinműirók
Héjjaséknál	Karácsonyi szám
Hegedüs Lóránt	Windischgrätz
Meztelen nők	Bécsi emigránsok
Afférok a bárban	Levél Vázsonyihoz
Farsang Párisban	Csetényi szerkesztő
Büntető járásbiróság	Páris 1926.
Beck Gyula	Vakbéláruház

Lendvai képviselő

Általános Nyomda, Könyv- és Lapkiadó R.-T. Budapest, VI., Nagymező-utca 3.
A nyomdáért felelős: Dr. Uj István.

ERDEI VIKTOR

Az Áttörés kora

437.0-

ja az Éditions Académiques Pantheon,

elent meg.

ilozófus. 1945 után a krakkói egyetem

történész, a berni, drezdai, ekkor

icon szerkesztőbizottságának tagja.

alomtörténész, a zürichi egyetem profesz-

gának tagja.

francia irodalomtörténész, egyetemi tanár,

. A Revue de Littérature Comparée egyik

ottságának elnöke.

történész, 1929-195o között a debreceni

receni Szemle, a Forrás szereksztője,

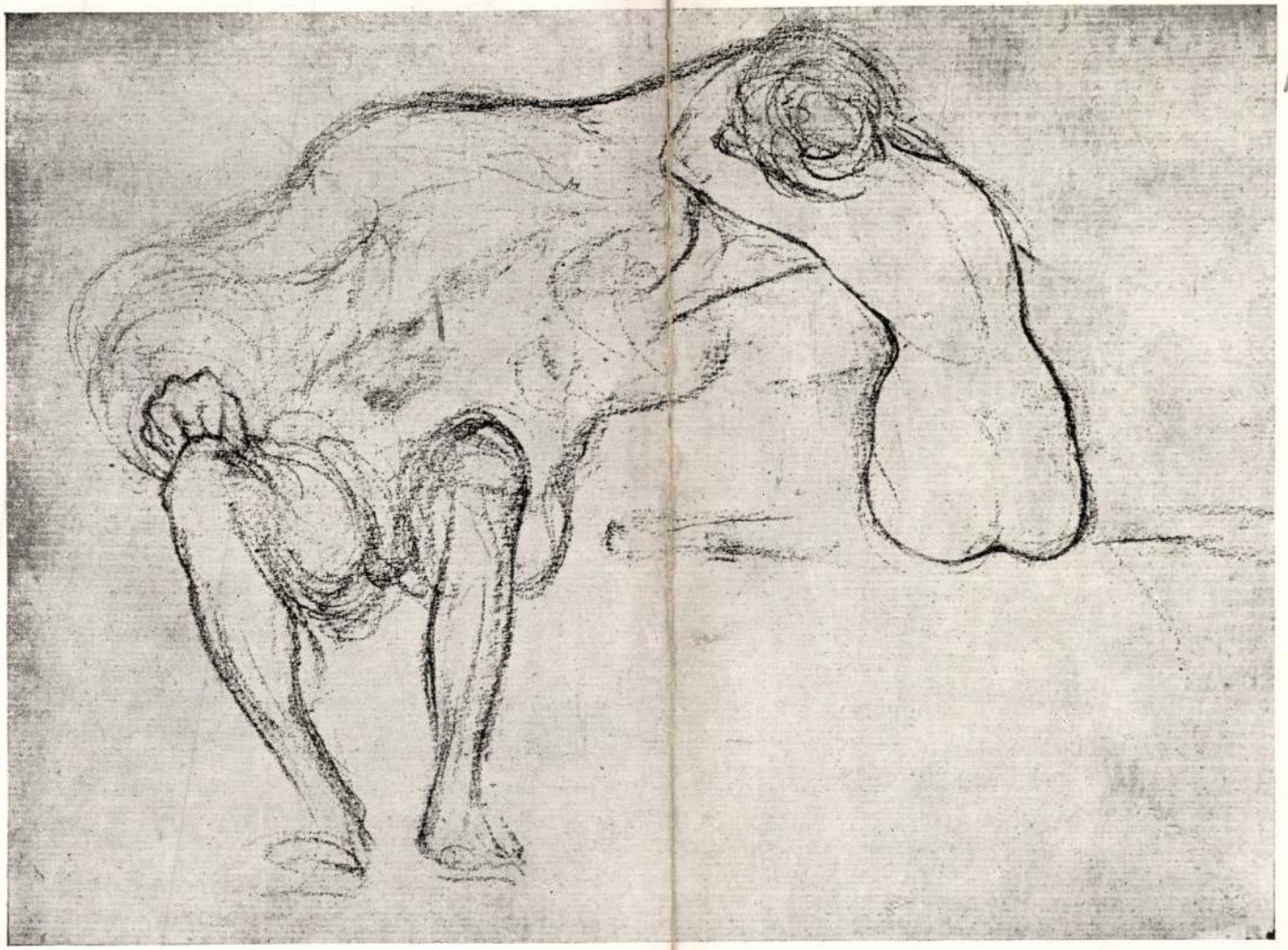

LITOGRAFIA

ERDEI VIKTOR

A Kevé harmadik kiállításából
1911. jannál
A Hár 1911. IV. 3-4. 7. kép

Erdei Viktor

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRMONDÓ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 81
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1969 OKT 16

Erdei Viktor

NÉPSZAVA
Budapest

OKTÓBER 16

ERDEI VIKTOR
festő- és grafikusművész születésének 90. évfordulója.

LÉKAI JÁNOS
81 esztendeje követte el merényletét Tisza István ellen.

FÖLDI MIHÁLY
író és újságíró halálának 25. évfordulója.

E. G. O'NEILL
Nobel-díjas amerikai drámaíró, az amerikai drámairás egyik megteremtője 81 esztendeje született.

LUCA SIGNORELLI
olasz festő, a firenzei reneszánsz egyik legjelentősebb mestere halálának 446. évfordulója.

A. BÖCKLIN
svájci festőművész 142 esztendeje született.

GVADÁNYI JÓZSEF
költő születésének 244. évfordulója.

HADIK ANDRÁS
tábornagy, a Hétéves háború egyik magyar hadvezére 250 esztendeje született.

KALAMÁR JÓZSEF,
az 1956-os ellenforradalom mártírja születésének 74. évfordulója.

Az *iskolaköpenyek* közül a pamut alapanyagú, egyszerű szabású iskolaköpeny ára nem változott. A műszálas köpeny drágább, viszont könnyen mosható és jobb minőségű.

Summázva a hallottakat: *a különböző iskolai felszerelések árai viszonylag kismértékben változtak*, az állam igen magas összeggel dotálja a legtöbb árucikket — iskolakönyveket, papírárukat stb. — s összességében ezek költségkihatásai nem emelkednek az országos árszintmozgás fölé.

Mi okozza tehát az is-

Erdélyi Károlyné Ada

1912 júniusában Gulácsy
Lajossal rendezett kiállítást
közösen Szegeden.

Szíj Béla: Gulácsy Lajos kiállítása . . .
Művészet, 1978. július - 12. lap.

M.D.K.

ERDEI Viktorné festő

1912-ben Nagybányán dolgozott.

Rátl. [illegible] Bp. 1954. 330.l.

Erdei Viktorné

Nagybánya h. k. 912

89

1912.

Urna, bronzkori ~~III.~~ VI. 16.

Erdei Viktorné

Nagybánya k. k. 1912.

87

1911.

A nagybányai
szabadiskolában

Őstelep, dörgicsei - téglagyári

IX. 64.

MDK

Erdei Viktorné,

1911-ben az iskolában dolgozott.
1912-ben " " "

A szabadiskola ideje. /1902-1912./ 87, 89.1.

M. D. K.

ERDEI Viktorné festő

1911-ben Nagybányán a Szabadiskolá-
ban dolgozott

Reti: Nagybánya ... Bp. 1954. 329. l.

M.D.K.

ERDEI Viktorné festő

1914.-ben Nagybányán dolgo zott

Réti: Nagybánya... p., 1954

M.D.K.

Erdeli Péter, takácsm.

A csajági takácscéh cserépkorsója. Feliratból: "... Erdeli Péter...s a többi mesterek..." L. 38. és 38/a.kép. Veszprémi Bakony Múz. Lsz. 6-23. Függelék: 50. 195.o.

Nagybákay Péter: Veszprémi és Veszprémmegyei céhkorsók. 139.o.

A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. 4. 1965. Veszprém. Kiadja a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága. Veszprém

Erdelits Sirella

textil

1925–27

Éimisk 1930. 82. l.

ERDEI ZSUZSA

ERDEI ZSUZSA

1972-ben született Kazincbarcikán. Mestere Mezey István grafikus művész. Grafikákat, papírmetszeteket készít. Érdeklődik a tűzzománc készítés iránt is Kónya Gyula tanítványa.

Művészetbarátok 2003 kiállítás
a Pataky Galériában

2003. OKT. 20 - NOV. 15.

Erdély Dániel,

Bán András: Képek, géppel.

* 6. Mozgó (Live) számítógépmunka, 1986. [repr.]

6 Erdély Dániel: Mozgó (Live), számítógépmunka, 1986
(fotók Lugosi-Lugo László)

Művészet, 1987. június, 36-old.

Erdély Dániel, grafikusművész

Újlaki Gabriella–Zrínyifalvi Gábor: 1956 Pro Patria. Beszélgetés Molnár Tamás grafikussal.

Molnár Tamás az Inconnu csoport alapító tagja – 1978. máj. 1.-én alakult a csoport – lényegében klasszikus művészeti ágakban tevékenykedett. De a megyei szintű kultúrpolitika megakadályozta azokat a törekvéseket, amelyeket a csoport felvállalt. Itt elsősorban az akkor divatos nyugat-európai irányzatokra gondolod, amelyeknek akkori magyar képviselői közül ma már egy sem él: Hajas, Erdély, Bódy.

Művészet, 1989., okt., 60-old.

ERDÉLY DÁNIEL

említve mint a nyiregyházi művelődési központ

bár álmenyezetének készitője

Sfeidl Zoltán: A nagy szülés-

UJ TÜKÖR 1981/XVIII/41.sz.46.o.

Erdély Dániel, [ ]

L: Bor Pál

Vadas József: kámítókép 12.

Élet és Irodalom 1986 dec 12. XXX/50

Erdély

Krisztus ostorozása, Erdélyről fenyőfa

Régi Művészet M.N.G. 1974.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGÉSZ ÉVRE P 9·60
EGY SZÁM ÁRA
90 FILLÉR
Megjelenik havonta

TÜKÖR

SZERKESZTŐSÉG
ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST,
IV., EGYETEM-U. 4.
Tel.: 185-617, 185-618

1940. SZEPTEMBER VIII. ÉVF. 9. SZÁM

ÁPRILY LAJOS: TETŐN

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: «Minden összeomlott . . .»

Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.

Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.

Ott lenn: zsibongott még a völgy a láztól.
Itt fenn: fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája.

Távol, hol már a hó királya hódit,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot

s tetőit, többet száznál és ezernél —
s titokzatos szót mondtam akkor:
ERDÉLY...

ERDÉLY SZÁZADAI

Írta ASZTALOS MIKLÓS

Évszázadok jönnek és tovatűnnek. Emberi mértékkel mérve hosszúnak tűnik egy évszázad. Három emberöltő is váltja egymást benne. Apák, fiúk és unokák láncolatát jelenti s a lánc zárószemének már nincs is eleven kapcsolata a lánc első szemével. A történelem végeláthatatlan folyamában azonban az évszázad alig több a pillanatnál: mesterségesen kiformált időegység, nyugvó pont a véges távlatokhoz szokott emberi szem számára.

Erdély földje felett is a felmérhetetlen idők távola óta váltják egymást az évszázadok. Gyarló emlékezetünk alig lát el e földön huszonöt évszázad távolába s akkor sem lát sokat. Egyetlen nép nevét, az agatirzekét, akikről Herodotos feljegyezte, hogy a Maris (Maros) mellett laknak és kedvelik az aranyat. Azonban arról az életről, amely Erdély Istenáldotta földjén folyik, ettől a huszonöt-évszázados ponttól kezdve nincs állandóan folyamatos képünk. Évszázadokat borít el a homály a dákok feltűnéséig s a dákok és rómaiak hosszú küzdelméig. A római imperium rövid másfélévszázada után aztán ismét évszázadokon át homály borítja Erdély sorsát. Tudjuk, hogy a népvándorlás egymást kergető hullámai egymás után csapnak át rajta, de úgyszólván egyetlen biztos pontunk nincs, amelyet ezekben az évszázadokban Erdély földjén határozott évszámhoz, bizonyos néphez és kétségtelenül ismert helyhez tudnánk rögzíteni. Már pedig három olyan tényező van, amely nélkül nem tudunk történelmet írni: év, hely és név nélkül.

Erdély története, amióta ez a három adat hiány nélkül rendelkezésünkre áll, azzal a pillanattal kezdődik, amikor a honfoglaló magyarság első csapatai s a hozzájuk csatlakozott rokon székelység megkezdte Erdély megszállását s ezzel bekapcsolta Erdélyt a magyarság új s most már végleges szállásterületébe. Ettől az időponttól kezdve van Erdélynek története. És ez a történet mindenkor magyar történet volt. Meggyőződünk erről azonnal, ha egy-egy röpke pillantást vetünk ettől kezdve Erdély századaira.

A IX. század végén nyomul be a magyarság Erdélybe. A X. század a megpihenés évszázada. A hosszú vándorút után végleges hazát foglalt magyarság megpihen. Erdély nyugati peremén áll ekkor a magyarság és a székelység. A Marosra és a Szamosra támaszkodik s keleti elővédjei valahol a két Küküllő közt állanak.

A XI. század az állammá alakulás nagy százada. Kialakulnak a királyi vármegyék. Megalakul az erdélyi püspökség. A székelység folytatja keletre vonulását, hogy így az egész földrajzi egységet megszállja a magyar nemzet. Vele együtt nyomul előre a magyarság is. Hősi harcok zajlanak le s Erdély megtalálja a maga hősi szentjét, a vele eggyé forrt Szent Lászlót.

A XII. század a további gyarmatosítás kora. A pusztának talált erdélyi medence benépesítése tovább folyik. Ekkor telepítik be a magyar királyok a szászokat, hogy a még lakatlan vidékeket velük népesítsék be. A székelyek elérkeznek mai szállás-területükre. Befejeződik Erdély benépesítése, közigazgatási megszervezése.

A XIII. századot a tatárjárás teszi emlékezetessé. Rengeteg magyar pusztul el ekkor. A királyok a megürült területekre most kezdenek néhány románt letelepíteni. Ekkor kerül először Erdély területére román elem. De a gyorsan regenerálódó magyar királyság hamar összeszedi magát s Erdély a magyar nagyhatalmi külpolitika egyik bástyája lesz, ahonnan a magyar királynak kultúrát és gazdasági életet teremtő úttörői elárasztják a későbbi két román vajdaság területét, hogy ott megvessék a magyar király zászlajának örök dicsőségére az európai élet alapjait.

A XIV. században Erdély jelentősége továbbra is a magyar állam délkeleti expanziós külpolitikája szempontjából volt fontos. Károly Róbert és Nagy Lajos balkáni politikájának nemcsak földrajzi, hanem hatalmi bázisa is Erdély ereje, népe, gazdagsága volt. A magyar nagyhatalom keleti pillére ekkor Erdély, ahonnan messze sugárzik a szomszédos román vajdaságokra a magyar hatalom vonzóereje.

A XV. századot a török veszedelem leharapódzása jellemzi. A halhatatlan emlékű Hunyadi János legbiztosabb erőforrása mindenkor Erdély volt. A másik fontos momentum ebben az évszázadban a közigazgatásilag külön szervezett három erdélyi népnek, a magyarnak, szásznak és székelynek első tudatos kézfogása volt. A maguk védelmére kezet fogott erdélyi népek közt nem szerepelt a román. Még ekkor is csak tűrt szórvány volt, amely sem nem szoroz, sem nem oszt.

A XVI. században csúszik át a magyar történelem súlypontja Erdélyre. A mohácsi vészt követő kettős királyválasztással járó meghasonlás után a magyar nemzeti gondolat Erdélyben talál menedéket s a független és szabad magyar élet a most kialakuló erdélyi magyar nemzeti fejedelemségben szökken pompás virágzásba.

A XVII. századot szokták Erdély

1

Kimutatás

azon erdélyi műemlékekről, (a) Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottmányának megalakulása (1872), (a) Műemlékek Orsz. Bizottságának létesítése óta (1881) e bizottság felügyelete alatt helyre állíttattak, s egyben kimutatása az e célra fordított államsegélyeknek. (A segélyönzegek 1872–1900ig az akkor érvényes forintról korossára (átszámítva)

vannak

Sůrösd, Kapolna

129

1860-70-es évek.

Vagdalmunyad vára.

A m. kir. pénzügy-
minisztérium, mint
az ingatlan tulajdo-
nosa, 1868 ban Schulz
Ferenc (ejtészt) bízta meg a vár
restaurálásával. Schulz
halála után Steindl Imre,
majd Khuen Antal
gróf vette át, a ~~restau-~~ munkálatok
~~[illegible]~~ vezetését, de ne-
hány év imulva azok
~~[illegible]~~ pénzhiány
miatt abba maradtak.
Hogy az állam ebben az
időben mennyit költött
a helyreállítási munka-
latokra, a pénzügyminiszté-

Pilisszántó, kat

116

Boross ? képe 113

rumtól volna, megtudható. 3

1873

Öraljaboldogfalvi (Hunyad vm.) ref. templom karbahozatalára K 800.–

U.a. falfestményei kifejtésére 606.–

Nagyváradi régi vár felvételére K 200.–

1884

Homorodszentmártoni (Udvarhely vm.) és Gelencei (Háromszék vm.) templomok freskóinak másolása ért 800.–

Bibarcfalvi (Udvarhely vm.), füleházai (Maros Torda vm.)

Pilisszentherezt, var

117

II. hötet 235

és besenyői (Beszterce-Naszód vm) templomok falképeinek másolásáert 400.-

1886

Erdélyi középkori falképek másolatáiert 240.-

Csikmenasági rk. templom freskómák fölfejtésére 600.-

Nagykárolyi gör. kath. templom helyreallitására 2000.-

1890

Somlyó újlaki (Szilágy vm) ref. templom biztositási munkáira 1000.-

Vajdahunyadi vár
festetésére 6298.–

Erdélyi műemléki
felvételekre 400.–

Vajdahunyadi vár
helyreállítási költsé-
gere 11.163.–

1891

Vadászi (Arad vm)
ref. templom falfest-
ményének festetésére 200.–

Kőrispataki (Ud-
varhely vm) rk.
templom falfestmé-
nyének másolására 200.–

1893

(Bihar vm.)

Mezőtelegdi ref. templom falképeinek restaurálására 700.–

1894

Vajdahunyadi vár helyreállítási munkálataira 2001.–

Aldunai műemlékek felvételére 400.–

1895

Vajdahunyadi vár építkezéseinek folytatására 6366.–

Pócsmegyer, Mária

118

7

1896.

Vajdahunyadi vár helyreállítási munkálataira ~~7835.-~~ ~~14572~~ 22,407.-

Gyulafehérvári székesegyház felmérésére 1000.-

1897

Gyulafehérvári székesegyház felmérésére 1000.-

Pilissrentlávrló, r. h.

117

1898

8

116 Vajdahunyadi vár helyreállítására

K 5692·09

209 ökrös, rep. tpl restaurálására K. 349—

1899

9

127 Vajdahunyad, vár

K 1600—

177 Nagyszalonta, csonkatorony helyreállítása utrany László nagyatékából

K. — —

10

1900

Devai ref. templom
restaurálási
költségeire 1000.-

Vajdahunyadi
vár restaurálási
költségeire 2931.-

Péteri, ev.

112,279,

1901 11

Szászkézdi vár átalakítási költségeire 802.-

Ákosi ref. templom helyreállítására 1000.-

Vajdahunyadi vár ~~tatarozási~~ helyreállítási költségeire 8220.-

Pilisborosjenő, r. k.

~~115~~

3/347

~~4000~~

~~680~~

~~25-822~~

~~797-~~

Vajdahunyad 1902

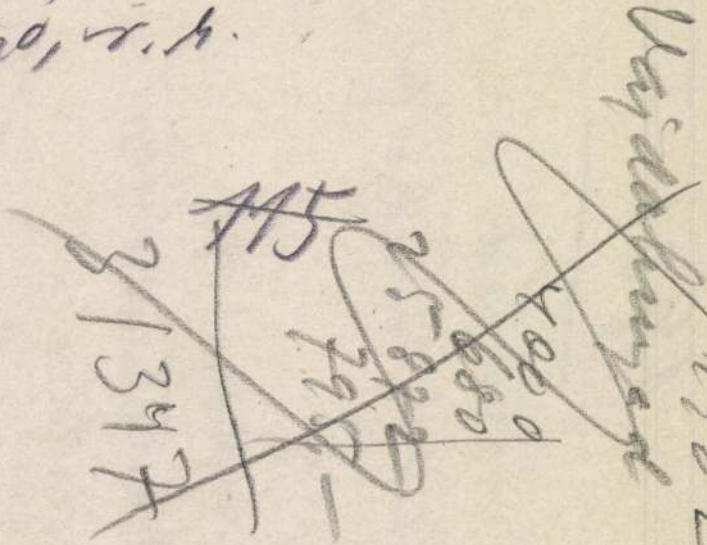

1902

12

Akosi (Szilágy vm) ref. templom helyreállitására 37.540.-

Tövisi rk. templom felvételére 123.-

Vajdahunyadi vár helyreállitási költségeire 31.347.-

Tatárfalvi (Bihar vm) templom helyreállitására 500.-

Dédai (Maros Torda vm) ref. templom helyreállitására 1000.-

Pilis, kastelyro

115

13

Erdélyi műemléki
felvételekre 1000.–

Pilis, ev.

180 115, 279,

14 I

1903.

Ákosi (Szilágy vm.) ref. templom védőkeritése K 1400.-

Gógánváraljai (Kis-küküllő vm.) ref. templom mennyezetének helyreállitásához hozzájárulás K 1000.-

Kolozsvári szentferencrendi zárda refectoriumának helyreállitása. 20,000.-

Sepsiszentgyörgyi ref. templom védőfalának kijavitása K 1200.-

Somlyó-ujlaki (Szilágy vm.) ref. templom helyreállitása K 734.-

Irlad, Ráday – kert

kép 83

15 II

Vajdahunyadi vár ~~részben~~ helyreállitására állam segély K 12.000.–

1904.

Kolozsvári szentferencrendi zárda részben helyreállitása. K 39.962.–

Kolozsvári szentferencrendi kolostor helyreállitása a rend költségén. —

Szilágycsehi ref. templom helyreállitása és kibövitése K 14.784.–

1905.

Dési (Szolnok-Doboka vm) ref. templom faragott köreszleteinek megtisztitása 300.–

Gyuraszádai (Hunyad vm) gör. kel. templom helyreállitásához hozzájárulás 600.–

Kecskemét, május

81

Vajdahunyadi vár helyreállítására ez évi államsegély 11.200.—

Zeykvalvi (Hunyad vm) gör. kel. templom tornyának helyreállítására 1200.—

1906.

Gerendi (Torda-Aranyos vm) ref. templom helyreállítására államsegély 500.—

Gyulafehérvári református egyház helyreállítására első részlettel 50.000.—

Kötesdi (Kolozs vm) ref. templom helyreállítására államsegély 400.—

Marosvásárhelyi református belső templom helyreállítására az egyházközség költségén a MOB felügyelete alatt

Iklad, ev.

79,276,

17 IV

Tordai ref. templom harangtornyának építése az egyház község költségén —

Vajdahunyai vár helyreállítási költségéi-hez hozzájárulás 27.000.-

1907.

Noszolyi (Szolnok Doboka vm) ref. templom helyreállítási költségeihez való hozzájárulás 999.-

Vajdahunyadi vár helyreállítási költségeihez való hozzájárulás

19.047.-

18 ~~IV/a~~

Gyulafehérvári
szekesegyház helyre-
illitására gróf Mai-
láth György püspök
adományából 50.000,-

Prónayfalva, von

121

19 ~~V.~~

Krasznahorváti (Szilág vm) ref. templom helyreállitására 1500.-

Szentbenedeki (Szolnok Doboka vm) várkastély fölvételére 1000.-

1908

Öraljaboldogfalvi (Hunyad vm). ref. templom helyreállitására 16.000.-

Vajdahunyadi vár helyreállitási költsé geihez való hozzájárulás 28.651.-

1909

Pomár, Kart

118

Kéno 113

20 ~~II~~

Gyulafehérvári
nikesegyház helyre-
állítási munkáta-
taixa 70.000.-

Vajdahunyadi vár
helyreállítási
Költségeire a
f. évben 60.000.-

Pilisvörösvár, római

117

21 ~~VI~~

1910.

Brassói takácsbástya helyreállitására 19.100.-

Gyulafehérvári székesegyház helyreállitására 85.000.-

Krasznai (Szilágy vm) ref. templom helyreállitására 2500.-

Mieskei (Bihar vm) helyreállitására 858.-

Gernyeszegi (Maros Torda vm.) ref. templom helyreállitása a MOB vezetése alatt a grof Teleki nemzetség költségén 45.000.-

A Kolozsvári Fogolyutcai várfal helyreállitása Kolozsvár költségén —

Gomba, ref.

275

22 VII/b

Vajdahunyadi
vár restaurálására

62.168.-

Pomár, r. h.

118

~~10~~ 23 ~~VII~~

Tordai u. n. fejedelmi
ház helyreállítására 50.000.—

1911.

Csikrákosi (Csik vm)
rk. templom helyreállí-
tására K 2000.—

Gyulafehérvári rzékely
egyház helyreállítá-
ra K 69.000.—

Nagyszebeni városi
plébánia templom ta-
tarozása a MOB irányi-
tása mellett az ev. egy-
házkörség költségeri —

Szilágynagyfalusi
(Szilágy vm) ref.
templom helyre-
állítására 4000.—

Gédeslak, r. k.

300 69

24

Vajdahunyadi vár
helyreállítási költségei a f. évben
K 60.660.–

Szabadúszállás, ref.

130,280

25 ~~VIII~~

Holcmanyi (Szeben vm) ev. templomot körülvevő erőd helyreállitása K 1700.–

1912

Almakereki (Nagykükülló vm) ev. templom helyreállitására 10.000.–

Gyulafehérvári székesegyház helyreállitására 139.667 ~~87.205.–~~

Marosszentannai (Torda Aranyos vm) ref. templom helyreállitására 3000.–

Szamosardói (Szilágy vm) ref. templom helyreállitására 2000.–

Kiskőrös, ev.

276

26 ~~VIII a~~

Somkereki ref. templom helyre-állitására 2000.-

Gernyeszegi ref. templom helyre-állitására állam-segely — 24.540,-

~~Marosszentimrei ref. templom helyre állitására 2.988.~~

Besztercei ev. templom helyre állitására 13.000.-

Marosfelfalusi templom helyre állitására 2000.-

Rácheve, v. h.

123

29, ~~VIII/6~~

Vajda hunyadi vár
vár helyreälli-
tására ~~[illegible]~~
72.666.–

Brassói ev.
templom
helyreällitására
18.459.–

Rácheve, gor

123

Kép 114

28 IX

Szilágy nagyfalussi ref. templom helyreállítására 4000.–

1913.

Almakerki (Nagykukullő vm) ev. templom helyreállítására 35.000.–

Brassói ev. főtemplom helyreállítására 22.324.–

Gyulafehérvári rékeseggyház helyreállítására K 90.427.–

Kisesüri (Szeben vm) ev. templom helyreállítása az egyházkötség költségen ——

Kecskemét

Kohárszentlőrinc, kast

88

1913 29 X

Almakerski ref. templom helyreállítása 40.000.–

Brassó fehete templom helyreállítási költségeinez való hozzájárulás 14.000.–

Brassói Bertalan templom felvételi költségei 302.–

Berethalmi és miszmai templom felvételi költségei 385.–

Dési ref. templom felvételi költségeire 1000.–

30 ~~X~~a

~~Kolozsvári farkas utcai ref. templom helyreállítási mundálatainak folytatása.~~ [illegible].—

Maroszentimrei (Alsófehér vm.) ref. templom helyreállítására 3550.—

Gernyeszegi ref. templom helyreállításához való hozzájárulás 1400.—

Vajdahunyadi vár helyreállítására 51.276.—

Kecrel, r. h.

85

1914. 31 ~~XI~~

Almakeréki	~~2.000.—~~
ref. tpl. helyreállitására	~~2.000.—~~
	~~3.500.—~~
	~~1.500.—~~
	9.000.—
Brassói fekete templom helyreállitása	15.000.—
Brassói Árpád-gyobor helyreállitása	1.220.—
Dés ref. templomi felvételekért	430.—

1914. 32 ~~XII~~

Gyulafehérvári
Székesegyház restaurálása-
ra

~~4.000.—~~
~~1.500.—~~
~~4.011.10~~
~~4.000.—~~
~~4.000.—~~
~~1.500.—~~
~~4.000.—~~
~~10.000.—~~
~~4.000.—~~
~~4.000.—~~
~~9.000.—~~
~~2.000.—~~
~~1.860.—~~
~~842.—~~
~~1.150.—~~

~~55.863.10~~ = 55.863.10

1914.

33

XIII

Kolozsvár
tarkas- u.
ref. tpl.
belső helyreáll.

9.533.98.

Maros szent-
mirei ref.
templom
helyreállítására 4.000.—

1914

34

Vajdahunyadi
vár helyreállítására

1.000.—
4.000.—
4.000.—
1.200.—
3.000.—
8.000.—
6.000.—
6.000.—
6.000.—
2.500.—

38.700 = 38 700.—

35

1915.

Brassói
ezredéves
emlékmű
újárpád-
szobnára

4.000.–

36

1915.

Gyulafehérvári
székesegyházom ~~760~~
helyreállítására ~~420~~

45.000.—

Kolozsvári
Farkas-ut.
cai ref
templom 833.98
fenntartási Koltségére

37

1916.

Fogarasi g. k. tpl. és ikonoztáz helyreállítására 2.000.-

Gyulafehérvári székescsegházra helyreállítására ~~15.000.-~~

~~11.708.-~~

26.708.-

38

1916

Marosfelfalui
ref. templom
helyreállítá-
sára 868.-

Prázsnári
templom
felvételeire 1.800.—

40

1917

Brassói fekete templom
helyreállítása
költségéhez
hozzájárulás 500.—

Gyulafehérvári nélkes-egyháza
helyreállítási
költségéhez
hozzájárulás 793.04—

Prázsmári á
nászbogácsi
felvételekre 140.—

41

1917.

Vajdahunyadi
vár helyreállítására

422·02
1·300·—
1·818·38

3.540·40

42

1918

Brassói fekete templom freskóinak lemásolására 3.000·–

Magarvistai ref. tpl. falfestményeinek helyreállitására 1.600·–

43

1918.

Vajdalunya-
di vár Jenu-
tartására 3.340.–

39

1916

Vajdahunyadi

Vár ~~res~~ helyreálli-

tására

13.447.50

420.—

420.—

14.287.50

940.—

420.—

555.—

1.000.—

1.045.80

1.046.70

420.—

420.—

2.260.—

420.—

420.—

8.947.50

4.500.—

13.447.50

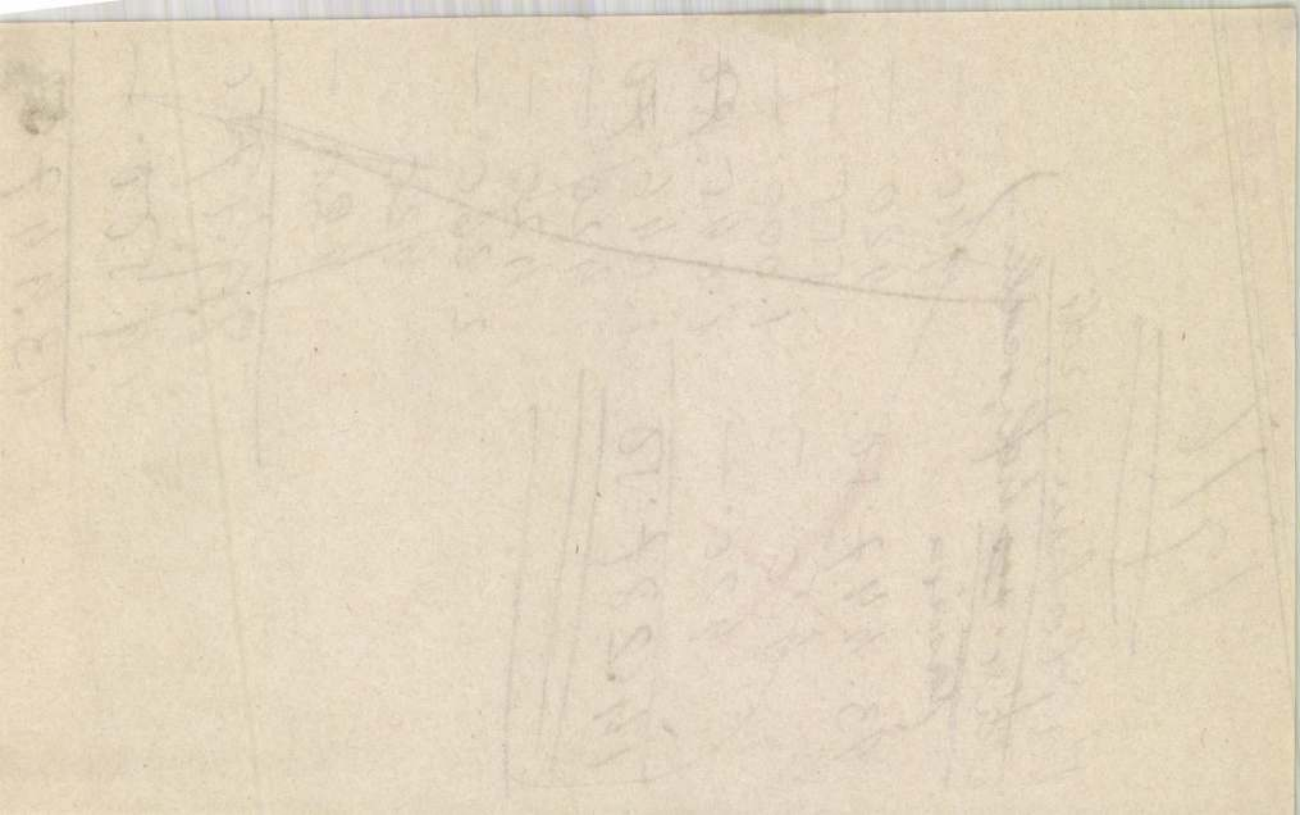

Erdély

Magyar mitemlé-
kek és a románok

Szentkatmási István=
Magyar Szemle
1936. 71–76 l.

LA "SOLIDARITE FRANÇAISE"AFFIR
ARMES.- A la Salle Wagram à Pa
organisée par la "Solidarité Fr
milliers d'inscrits et de sympa
entre autres Jean-Renaud, Mouil
térisée par un vif enthousiasme
testation contre le pacifisme b
l'occasion du conflit italo-éth
nomie révolutionnaire et subver
la situation intérieure de l'Et
de l'Empire du Négus et l'absur
qui cherchent à entraver par to
guerre exterminatrice, la missi
un passage remarquable du disco

"Le Fascisme a régéné
voir peur de suivre son exemple
tion, du côté du peuple frère c
vons l'occasion, un corps de vo
fit Garibaldi en 1914".-

Jean-Renaud a conclu

"Les Loges maçonnique
vanche et veulent abattre un Mu

Erdélyi agyagmű-
vesség

Roska Márton: A
kimetszett díszű agyag-
művesség Erdélyben.
Debreceni Szemle
1940. XIV. évf. 121–
140. l. 14 ép.

r: Magyar várak. Haránt 4 o, 288 K,
pest, év nélkül, /1932./

Z. Emil: Erdélyi müvészek. 8 o, 80 K,
zsvár, év nélkül, /1937./

irgil: Vechile biserici de piatra
in judetul Hunedoara. 8 o, 40 K,
zsvár, 1930.

, ifj.: Pázmány Péter ikonografiája.
dok./ 8 o, 14 K, 54 L, Bpest, 1935.

, ifj.: Szelencsényi György a mü-
Domanovszky-emlékkönyv./ 8 o, 5 K,
est, 1937.

, ifj.: A történeti müvek illusztrá-
Szentpétery-emlékkönyv./ 8 o, 0 K,
est, 1938.

g jun.: Ungarische Tracht. /Kny. Un-
5 K, 10 L, Budapest, 1940.

Régi köszegi könyvkötések. /Kny. Vasi
o, 6 K, 14 L, Szombathely, 1939.

Erdélyi alabastrom
Nobrok

Kimakovicz, M. von: Siebenbürgische Alabaster-Skulpturen

Krz. Correspondenzblatt des Vereins für Sieb. Landeskunde.
8°, 2K, 7L, Nagyszeben, 1911.

MŰVÉSZET.

MŰVÉSZETTÖRTÉNET, IPARMŰVÉSZET, VÁROSKÉP.

Egy magánkönyvtár legszebb darabjai a művészettörténeti tárgyú könyvek. Igen nagy örömünkre szolgál, hogy művészettörténeti könyvek között nemcsak az Egyetemi Nyomda közismerten szép könyveit nyujthatjuk a Magyar Könyvbarátoknak, hanem a más kiadók előállításában megjelent könyveket is.

P. ALCSUTI KATALIN: *Régi magyar ékszerek.* 1940. 32 l., 28 tábla, pk. (Bolti ára: 4·50 P.)

Pontértéke: 9.

ARADY KÁLMÁN: *Kelet visszatért.* 20 eredeti fa- és linoleummetszet. Szerk.: — Legjelesebb grafikusaink örökítették meg pompás metszetekben Erdély egy részének visszatérését. 1941. Számozott példányok, kartonborításban. (Bolti ára: 7·50 P.)

Pontértéke: 15.

BÁN MÁRTON: *Váci képeskönyv.* 1943. 37 l., 32 képmelléklet, pk. (Bolti ára: 4·60 P.)

Pontértéke: 9.

BÁRÁNYNÉ OBERSCHALL MAGDA: *Magyar bútorok.* 1940. 32 l., 32 tábla. pk. (Bolti ára: 4·60 P.)

Pontértéke: 9.

BÁRÁNYNÉ OBERSCHALL MAGDA: *Régi magyar vasművesség.* 1941. 44 l., 32 tábla. pk. (Bolti ára: 4·60 P.)

Pontértéke: 9.

BIRÓ JÓZSEF: *Kolozsvári képeskönyv.* 1940. 32 l., 32 tábla. pk. (Bolti ára: 4·60 P.)

Pontértéke: 9.

DERCSÉNYI DEZSŐ: *Nagy Lajos kora.* Országunk történetének egyik legfényesebb, sok részletében soha felül nem mult időszaka elevenedik meg ebben a meglepő szépségű könyvben. É. n. 192 l., 104 mell. (K. N. K.) Vk. (Bolti ára: 20·— P.)

Pontértéke: 35.

DOMANOVSZKY GYÖRGY: *Magyar parasztbútor.* 1942. 30 l., 28 melléklet pk. (Bolti ára: 4·60 P.)

Pontértéke: 9.

FARKAS ZOLTÁN: *Munkácsy Mihály.* Az előszót írta Csánky Dénes. Összefoglaló esszé festészetünk nagy alakjáról. 1941. 66 l., 65 tábla. 4°. fv. (Bolti ára: 16·— P.)

Pontértéke: 32.

FERDINANDY MIHÁLY: *Giotto.* Tanulmány a nagy olasz mester életéről és munkásságáról. 1941. 52 l., 33 tábla. fv. (Bolti ára: 10·80 P.)

Pontértéke: 22.

1944.

RAPAICS RAYMUND: *Magyar kertek.* Kertművészet Magyarországon. A magyar művelődéstörténetek eddig feltáratlan területét ismerteti a szerző ebben a pompás könyvben. 1940. 303 l., 10 mell. (K. N. K.) fb. (Bolti ára: 25·— P.)

Pontértéke: 30.

RÁTH-VÉGH ISTVÁN: *Az emberi butaság kultúrtörténete.* Az emberi hibák, gyengeségek szatírikus rajza, hiteles források alapján. 4. kiadás. 1943. 299 l. (Bolti ára: 14·— P.)

Pontértéke: 28.

RÁTH-VÉGH ISTVÁN: *Új butaságok az emberiség kultúrtörténetéből.* 2. kiadás. 1939. 223 l. vk. (Bolti ára: 14·— P.)

Pontértéke: 28.

RÁTH-VÉGH ISTVÁN: *Vége az emberi butaságnak.* 1940. 235 l. vk. (Bolti ára: 14·— P.)

Pontértéke: 28.

RÉDEY TIVADAR: *A Nemzeti Színház története.* Az első félszázad. 1937. 405 l., 34 mell. (K. N. K.) vk. (Bolti ára: 12·— P.)

Pontértéke: 16.

REXA DEZSŐ: *Margitsziget.* A sziget története az Árpádok korától napjainkig. 1940. 111 l., 4 melléklet, vk. (Bolti ára: 9·80 P.)

Pontértéke: 20.

SZABÓ DEZSŐ: *Az egész látóhatár.* Tanulmányok. A magyar sors nagy kérdései szólalnak meg korunk egyik legegyénibb írójának hatalmas művében. 3 kötet. É. n. 416, 442, 358 l. fv. (Bolti ára: 33·— P.)

Pontértéke: 66.

SZENTGYÖRGYI EDE: *Idegen szavak magyar szótára.* A legújabb kifejezésekkel, a kifejezés pontos megjelölésével. 260 l., 516 hasáb. É. n., fv. (Bolti ára: 7·90 P.)

Pontértéke: 16.

SZENTKÚTY PÁL: *Régi hazai nyomdák mintakönyvei.* Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra" történetéhez. 1940. 114 l. 21 mell. 4°. f. (Bolti ára: 20·— P.)

Pontértéke: 40.

TORDAY LAJOS: *Dalművek könyve.* 1936. 351 l. vk. (Bolti ára: 6·— P.)

Pontértéke: 12.

TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE: *Pest-budai múzsa.* Nagy költőink Pest-Budáról. É. n. 68 l., 32 melléklet pk. (Bolti ára: 5·80 P.)

Pontértéke: 12.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Kirándulás a magyar multba.* Eleink hétköznapi életébe vezet el ez a páratlanul érdekes könyv. Egykorú metszetekkel. 1937. 414 l., 18 melléklet. (K. N. K.) fb. (Bolti ára: 12·— P, fv. 16·— P.)

Fv. kötésben: 16.

VAJTHÓ—ZLINSZKY: *Magyar költők.* I., II. Válogatott szép versesgyüjtemény. 1928. 240, 288 l. (Bolti ára: 13·80 P.)

Elfogyott.

VÁRKONYI NÁNDOR: *Sziriat oszlopai.* Az egymillió éves emberi kultúra emlékeit ismerteti ez a páratlan jelentőségű könyv. 2. bőv. kiad. 325 l., XXX. képtábla, 59 szövegközi rajz. fv. (Bolti ára: 12·— P.)

Pontértéke: 20.

két kutya beszélget és közben elmondja véleményét az emberről, az emberi erkölcsökről és az emberi világról. A Don Quijote halhatatlan írójának szatirikus vénája maradék nélkül nyilatkozik meg ebben a művében is, amely novellisztikus készségének pompás tanubizonysága. A fordítás Gáspár Endre munkája.

Ára fűzve kb. **6.—**

Erdélyi csillagok

RÉVAI kiadás.

Tizenkét nagyvonalú tanulmány Erdély történetének és kultúrájának kimagasló alakjairól, példaadó egyéniségeiről, a magyar művészet, irodalom, politika és tudomány hőseiről. A gazdag kötetet Kovács László szerkesztette. 288 oldal.

Ára kötve **15.—**

A. David—Neel: Arjopa

Európai asszony zarándokútja a tiltott Lhászába

Fordította: Kemény Katalin

AMPELOS-könyvek.

Szenes és Löwy főbizomány.

Egy csodálatos asszony beszámolója ezerveszélyű tibeti útjáról. Több ez a könyv, mint útleírás. Egy európai nő reális és kendőzetlen tanuságtétele Ázsiáról, a lámák misztikus világáról. 300 oldal, 10 képpel és térképpel.

Ára fűzve kb. **20.—**, kötve kb. **24.—**

Éri-Halász Imre: Ki ne mondja!

KUBÁNYI K. (STILUS) kiadása

Vidám és ötletes írás azokról a szavakról, szólásmódokról, kifejezésekről, de főképpen közhelyekről, amelyek elcsúfítják a gyönyörű magyar nyelvet és amelyek lassanként beszívárogtak irodalmunkba is. Az ismert színpadi szerző rendkívül ötletesen, kedvesen tárja elénk a karikatúra tükrét, amely mulatságos, szórakoztató, de egyben nagyon tanulságos képet mutat.

Ára kötve kb. **14.—**

Dercsényi Dezső: A mozaik

OFFICINA kiadás

A századok teljes színpompájukban mentették át az ókor kikristályosodott művészetét, a mozaikot. Dercsényi könyve a római kortól a nagy bizantin bazilikákba vezeti el az olvasót. 32 fekete és 4 színes képtáblával.

Ára kötve **16.80**

Falk Géza: Beethoven összes szimfoniái

SZÖLLŐSY kiadás

Az új Falk-könyvből a halhatatlan zeneköltő élete és csodálatos művészete tárul elénk. Zeneértőknek, zenekedvelőknek és rádióhallgatóknak nélkülözhetetlen. Díszes kiállításban, 188 kótapéldával, 16 eredeti művészi illusztrációval.

Ára kötve **18.80**

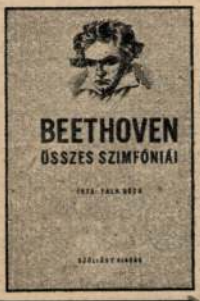

Dr. Ducks Gábor: Minden az egészség

PALLADIS kiadás

Testünk és lelkünk betegségét meglátó orvos ad ebben a könyvben áldásos felvilágosítást és útbaigazítást a betegeknek és azoknak is, akik a képzelt betegség súlyát hordozzák. Hasznos könyv, a betegségek egész komplexumát felöleli.

Ára fűzve **10.—**

Fehér Szarvas: Hajnalcsillag Főnök

GRÓF ESTERHÁZY (GRIFF) kiadás.

A „magyar indiánfőnök" felnőttek számára írt egy alakuló indián államról.

Ára kartonálva **14.80**, kötve **19.80**

Julien

A nagy fra... kodó világhírű ... Franciaországban 40-ne... több kiadást ért meg, nálunk Babits Mihály klasszikus tanulmányával együtt jelenik meg.

Ára fűzve kb. **15.50**, kötve kb. **18.—**

Cervantes: Két kutya beszélget

ABC kiadás

... és a szen... döntő élmény... emberi test először ... tesen prédikátori elítélésse...

Ára fűzve **14.—**, ...

Bendefy László: Magna Hungaria

SZALAY kiadás.

Bendefy László dr. e munkájában azt a valóban érdekes és rejtelmes kérdést vizsgálja és boncolgatja, miért, mikor és hogyan került bele az Ősi Magyarország felkeresésének és megtalálásának története a Római Egyház adókönyvébe.

Ára kartonálva **24.—**

Bortnyik, Hevesy, Rabinovszky: Kétezer év festészete

DANTE kiadás

Hányféleképpen látták 2000 év nagy festői ugyanazt a színes világot? A festészet története a festői témák fejlődésében. Vitázó cicerone egy hatalmas díszműben.

Ára kötve **110.—**

Biró József: Erdélyi kastélyok

UJ IDŐK IRODALMI INTÉZET (Singer és Wolfner) kiadása

Biró József Erdély művészetének lelkes búvára. Most Erdély kastélyairól írt nagyszabású tanulmányt. Gazdag képanyaggal díszített nagy könyvéből megismerjük Erdély kastélyait, várait, történetüket. Biró Józsefnek ez a könyve új, nagy értéke a magyar művészeti irodalomnak.

Albumalak, 80 egészoldalas műnyomópapirosra nyomott képtábla, kötve kb. **60.—**

Frank Buck: Eleven zsákmány

A szerző 16 felvételével.

DR. VAJNA GYÖRGY és TÁRSA kiadása.

A szerző „Élve hozd vissza őket" c. film írója **„Az eleven zsákmány"** páratlan érdekességű, méltó folytatása az előzőnek. Húsz évi dzsungelélet minden napjának izgalmait érezzük ki e könyvből. Ára kötve **20.—**

Bisztray Gyula: Iró és nemzet

RÉVAI kiadás.

A kiváló iró és kritikus tanulmányainak gyüjteménye, lebilincselő gazdagságú írások irodalom és nemzet életének kapcsolatáról; az új szempontokkal gazdagodott magyar esszé-irodalom példaadó műve. 436 oldal.

Ára kötve **24.—**

Hall Caine: Krisztus élete

KÁLDOR GYÖRGY Renaissance kiadás.

A század egyik legnagyobb irodalmi alkotása ez a hatalmas mű, mely nemcsak a Megváltó földi életét taglalja, hanem az emberi lélek fejlődését is vizsgálja. 3 kötetes félvászonkötésben. vagy bibliányomó papíron, egykötetes kiadás ára kb. **90.—**

Karácsonyi Könyvjegyzék 1943

Erdélyi címerlevelek

Sándor Imre: Címer-
levelek. II. füzet.
(1629–1660.) Kolozsvár,
1912. 8-r, VIII, 108 l.

Ism. R. Kiss Zoltán:
Erdélyi Múzeum.
1912. 247–256. l.

EGER

Érsekegyház

Eger multja és jelene. V 1868, 404 l.
(képe 417 l)

Müller, Friedrich: Die kirchliche Baukunst
der romanischen Styles in Siebenbürgen

Mitt. Jahrbuch der k. k. Central-Commission
4°, 29 K, 48 L, Bl., 1858.

Kirchliche Denkmäler aus Siebenbürgen

2°, 24K, 37L, Nagpreben, 1878.

Erdélyi egyházi műemlékek

Erdélyi egyházi
Ötvösmivek

Roth, Viktor: Kunstdenkmäler aus dem sächsischen Kirchen Siebenbürgens
I. Goldschmiedearbeiten.

1.–II. kötet
4°, K. L, Nagyszeben, 1922.

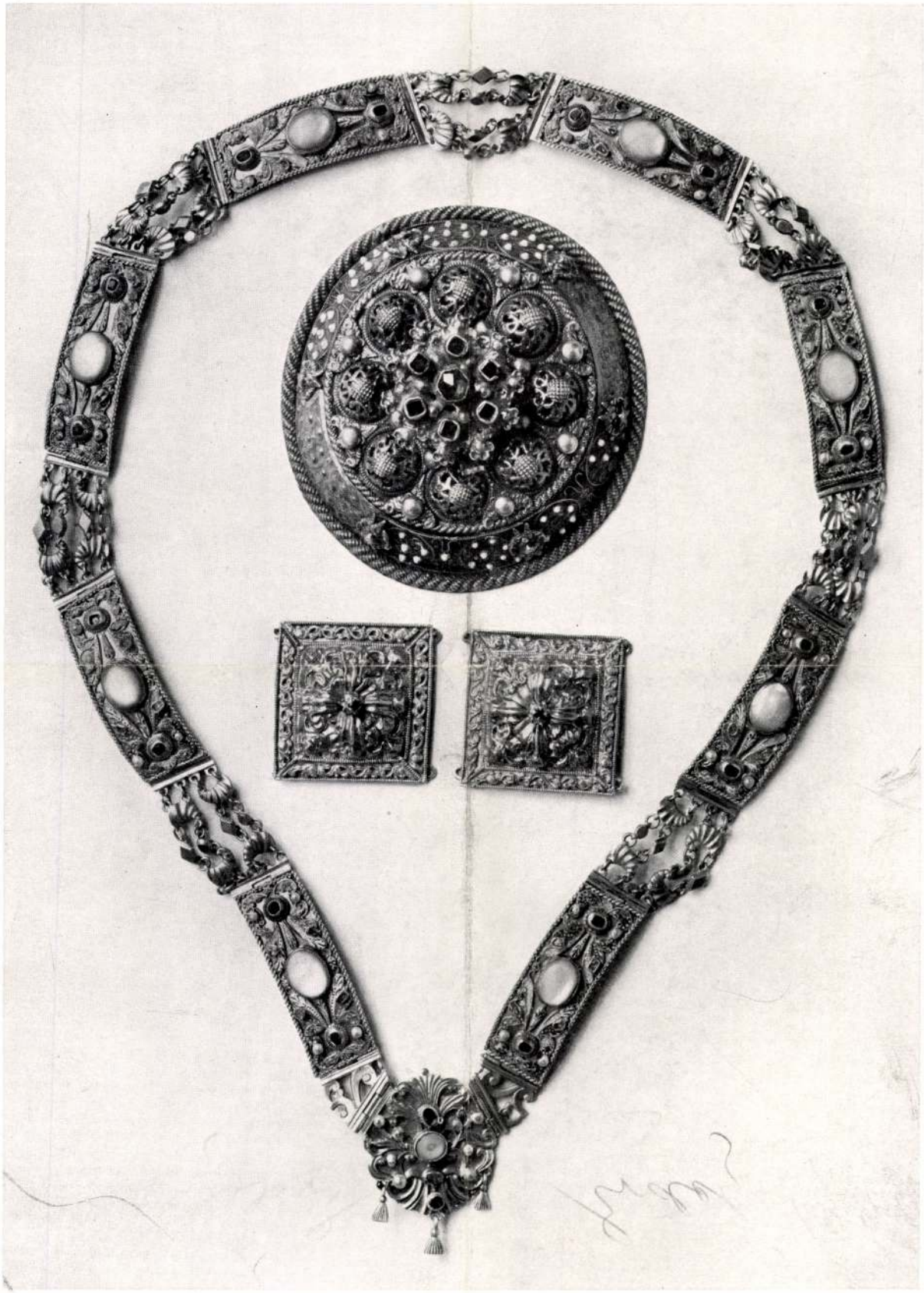

Bpest Ucuvreti Muzeum

Erdélyi Ének

Erdély 1940

Petranu, Coriolan: Nouvelles discussions sur l'architecture de bois de la Transylvanie

Kny. Revue de Transylvanie
8°, OK, 21L, Bucarest, 1939

Erdélyi épitészet

Kővári László: Erdély építészeti emlékei.

8°, 30 k., 335 l., Kolozsvár, 1866.

Erdély építészeti emlékei

Roth, Viktor: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen

8°, 93K, 127L, Strassburg,

Erdélyi ércem-
művészet

Huszár Lajos:
Az ércművészet
Erdélyben.
Szépművészet
1940. I. évf.
12-14. l. 6 kép

Erdélyi éremművészet

Farkas Sándor, Gyulafehérvári

Rokon-vonások a párthus és erdélyi érmek művészetében.

Aiud (Nagyenyed) 1936 31 l.

8-r.

T. 5243.

honnan a középtért elfoglaló
nnerin am Kreuz felé lovasok
rben pedig a környékbeli he-
begő mondatszalagon:

STRIA.

. Ross au, Borgo és befejezé-

1.6 cm.

Erdélyi érmek

Erdy János - Erdély érmei
Pest 1862.

Zovanyi L. és Havas A

A kilágymegyei általános tanítótestület 25 éves fennállásának története.

Erdélyi érmek

Resch, Adolf - Siebenbürgische Münzen und Medaillen. Hermannstadt 1901

Resch Adolf, Nachtrag (Sond. - Abdr.) 1916.

I.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége egyesített hivatalának Szolgálati Szabályzata.

1. §.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége egyesített hivatalának teendőit a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének kinevezett tisztviselői és alkalmazottai látják el.

A) Kinevezettek.

A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége, Ő csász. és apostoli kir. Felségének 1907. évi június hó 29-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott Szabályzata 1., 15. és 20. §-ai szerint áll: az országos főfelügyelőből, a

A groteszk fejek, hullámos, nyugtalan díszítések állandó rekvizítumai e kor művészetének. Alig néhány évvel előbb, 1552-ben adták ki ugyancsak Gyulafehérváron a románnyelvű evangéliumot, melynek lapjait fekete alapon fehér fonadékok és közöttük itt-ott felbukkanó groteszk maszkok díszítik.[1]

Ezek a rajzok és a Kendi-reliefek édestestvérek, bár más művész más művészeti ágban készítette is őket.

Ez a stílusáramlat rendkívül jellemző az erdélyi XVI. századra. Maszkok és groteszk fejek díszítőszerepével minduntalan találkozunk. A kolozsvári kőmúzeum őriz egy 1579-es ajtókeretet a lebontott Báthori-házból. A mesterjegyet tévesen eltérés van.[2] A szemöldökgerendákat a triglifoszok között közéeltérés van.[2] A szemöldökgerendákat a triglifonok között középen címer, kétoldalt egy-egy maszk díszíti. Az egyik glóriás ifjú fejet, a másik nagybajuszú öreget ábrázol. Ez utóbbi remeke az erdélyi maszkplasztikának. Homlokát ráncok szántják át, szemgolyói majd kiugranak gödrükből, riadtan tekint maga elé, száját kiáltásra nyitja, lelógó, lobogó, cserfalevélszerű bajusza alatt. Kifejezése megrázó. A formák durvák és primitívek, de a hánykolódó lélek expressziója művészivé teszi ezt a kezdetlegességet.

Utolsó késői emléke ennek a XVI. századra jellemző stílusnak Sükösd György szarkofágja Nagyteremiből. (Kolozsvár, Lapidárium.) A felirat szerint kolozsvári Diószegi Péter készítette 1632-ben. A szarkofágon antikizáló páncélban fekszik a halott, de nem úgy, mint ahogy ez már a XVI. század végétől általánossá vált, megdicsőülve a halál nyugalmában, hanem szétvetett, rendezetlen tagokkal, mintha a csata hevében az imént esett volna el. A tetem mögött háromszögalakú orom emelkedik s benne két primitív rajzú páncélos harcos tartja a címert. A vitézek reneszánsz vértezetén itt is, ott is, egész szervetlenül odaerőltetve egy-egy torz arc foglal helyet. A szarkofág oldallapjait allegórikus nőalakok (Caritas, Justitia, Temperantia és Spes) díszítik. Formájuk kezdetleges,

[1] Ráth: Iparművészet könyve. I. köt. LXXIV. tábla. 273. ábra.
[2] Sándor Imre: A kolozsvári Farkas-utcai református templom régi sírkövei. Dolgozatok az Erdélyi Múzeumegylet régiségtárából. 1913. 199. lap.

felületük lesimított, a kontúrokat, redőket kissé keresett, mesterségesen stilizált hullámos, majd hegyes karéjokban végződő vonalak járják körül.

A groteszk arc, a jellemvonások torzított expresszivitása a XVI. századi erdélyi művészet egy széles áramlású ágának nemcsak realisztikus stílustörekvéséről, hanem egyúttal lélekábrázoló készségéről tesz tanuságot s ez köti össze az erdélyi művészet egyik legeredetibb, legművészibb csoportjával, az érmekkel, melyek általános típusa Báthori Zsigmond alatt alakult ki s a későbbi fejedelmek korában is inkább kvalitatív változásokon ment át, de lényegében nem változott, nem fejlődött.

*

Erdély területe, az egykori Dácia gazdag lelőhelye volt az antik érmeknek, melyek iránt korán felébredt az érdeklődés. Szamosközi István Páduában 1593-ban könyvet ad ki a dáciai régiségekről és benne két fejezetet az érmeknek szentel. Martinuzzi mintegy 1000 Lysimachus aranyból álló sorozattal rendelkezett. Gazdag antik és hazai éremgyüjteménye volt Bocskainak, az öreg Rákóczi Györgynek, Kornis Zsigmondnak.

Külföldön is ismerték Erdélyt, mint gazdag éremleletek és gyüjtemények hazáját. Szobieszky János Teleki Mihályhoz azon kéréssel fordult, hogy számára antik érmeket gyüjtsön, ami a király nagy megelégedésére meg is történt. Az antik érmeket felhasználták, különösen a Lysimachos aranyakat, ötvöstárgyak, szoknyaszegélyek, övek, kézrevalók díszítésére.[1] A hellenisztikus és római érmek nagy népszerűsége azonban stilisztikailag nem befolyásolta az erdélyi éremművészetet, mely változatlanul haladt előre a maga sajátos formáival,

[1] Ráth Gy.: Az Iparművészet könyve. I. Az érem (195— l., 295— l.) Itt jó fényképfelvételeket találunk a tárgyalandó érmekről a XIII—XIV., XLVIII. táblákon és a 168. ábrán. Ezekhez kiegészítésül Lehel Ferenc: Magyar művészet a törökvilág idején. Bp., 1913. 62—74. ábra. Monografikus feldolgozás. Adolf Resch: Siebenbürgische Münzen und Medaillen Hermanstadt, 1901. A rajzok igen gyengék. Huszár Lajos és Béla Procopius: Medaillen und Plaketenkunst in Ungarn. Bp. 1932.

dísz borítja és így a jellemzés mélysége dekoratívsággal párosul. A vértek arany és ezüst beedzett ornamentumait, hullámos indadíszeit gondosan cizellálta ki az ötvösök sorából kikerült művész. Az érem köralakjához a buzogányt tartó kar hajlított tartása által alkalmazkodik a fejedelmi alak, a hátlapon ügyesen csoportosított címereket alkalmazott a művész. A díszítések keleties gazdagsága, a jellemvisszaadás megkapó ereje, a magvas előadásmód, a tiszta, egységes és eredeti stílus az erdélyi művészet remekművei közé sorolják ezeket az érmeket.

lődésben benne lappang. Az irányítók, a stílus kialakítói, a formanyelv megfogalmazói itt is a magyar művészek lehettek, amit az is bizonyít, hogy ebbe a stíluscsoportba tartozó legrégibb műemlékek magyarok számára készültek s a szászság szerepével csak a későbbi, XVII. századbeli alkotásoknál találkozunk, midőn már a stílus teljesen kiforrott, a kezdet nehézségein átlábolt. E fejlett stílusú korszakból a sors szeszélye és mostohasága folytán a magyar emlékek csaknem mind elpusztultak.

bizonyítva a stílustörekvések izmos és az erdélyi szellemben gyökerező voltát és létrehozva az erdélyi kisplasztika remekeit.

Az erdélyi éremstílus kialakulása Báthori Zsigmond uralkodásához fűződik. Az idegbeteg és hiú fejedelem maga köré minden nemzetiségű művészeket gyüjtött, akiknek az volt a feladatuk, hogy az ő különös, egzaltált személyének emléket állítsanak. Nagy emlékérmén (Galvano másolata a Nemzeti Múzeumban) látjuk az ifjú fejedelem hosszú, sovány, manierisztikusan megnyujtott fejét a homlok fölött fellobbanó hajfürttel; megjelenik beteg lénye az Ernst-gyüjtemény finom francia miniatűrjén; zseni és hadvezér a prágai rajzon, szakállasan, méltóságteljes tekintettel, boltozatos homloka felett lobogó hajjal. De egyik művész sem fogta fel olyan emberien, olyan póztalan igazsággal, mint az erdélyi ismeretlen éremvésők, kiknek művein egész lelki fejlődését lépésről-lépésre nyomon kísérhetjük. A fiatal fejedelem (1589, Nagybánya) díszes páncélban, jobbjában buzogánnyal, kissé hátradűlő törzzsel, előreroskadó, nagy, koraérett fejjel áll meg előttünk. Feje súlyát [illegible] tartja. Előkelő, de ter-nyak, forgós sisakját baljában maga elé tartja. Előkelő, de ter-heltségről is tanuskodó profilja finoman rajzolódik ki. Homloka magas, szeme és orra nagy, érzéki szája kissé kinyílt, haja gondosan lesimított. Ez az arc később mindinkább megváltozik (93—95, hely jelzés nélkül). Tartása feszes lesz, kihúzza magát, fejét fölveti, az azelőtt ügyetlenül és erőtlenül tartott fejedelmi buzogányt büszkén, élénkebben fogja meg, hódolatot parancsolóan. Arca elhízott, vonásai eldurvultak, orra meggörbült, szeme összehúzódott, száját összeszorítja, energikus, erős álla is érvényesül. Haja durvább és rövidebb, csak a homlok fölött ágaskodik fel egy csimbók. Kövérsége néha öregesen petyhüdtté teszi és végül is a rettegett fejedelem képe démonivá torzul (1598-as tallér) a művészek vésőjén. Szándékosan hangsúlyozzák kellemetlen vonásait, körtealakú fejbúbját, hatalmas karvaly orrát, egykor magas homloka már alacsonynak tűnik fel, meredt, dülledt szemei egzaltáltak, szája húsosan érzéki. Ez már nem a reális Báthori, hanem egy torz alak, az emberi rossz tulajdonságok, bűnök megtestesítője. A későbbi fejedelmek érmei közül csak

kevés veheti fel a versenyt a Báthori-ábrázolások jellemző erejével, de a legkiválóbb darabok sorozata oly változatosan és hűen mutatja be a fejedelmek lelki arcképét, hogy a legnagyobb elismerést érdemlik meg. Borzas fejedelmi süveg alatt gubbaszt a törődött Rákóczi Zsigmond (1605-ös érem), sovány, beesett arccal, lelógó bajusszal, hegyes szakállal.

Rákóczi György (1631-es kolozsvári tizes arany) arca majd kicsattan, olyan duzzadt és vérmes. Okos és számító, tépelődő, de energikus vonású az apa, akaratos és dacos a fiatal (1655-ös nagybányai tizes). Csupa frisseség és élénkség Kemény János (1661, Kolozsvár). Felhúzott szemöldökei alatt mosolygó, barátságos szemek. Csupa egészség, jóindulat, de a markáns profil tele van gúnnyal és szatírával is. Ez Kemény János, amilyennek önéletrajzából isberjük. Szelíden mosolyog Barcsai erélytelen arca (kolozsvári tizes arany, 1660). Sűrűn tünnek fel az utolsó fejedelem, Apafi pipotya vonásai. Ekkor már a technikai kivitel is nagyon hanyatlik. A rajz kezdetleges és rossz. A díszítésben kevesebb az ízlés, az érem, a csegely a legváltozatosabb formák, hold-, nap- és csillagalakúra [illegible] érdekessé tenni. Apafi [illegible] neve is [illegible]: Belényesi Ötvös György.

A legnagyobb fejedelem: Bethlen Gábor arcát sokszor próbálták visszaadni, de legtöbbször kevés eredménnyel. Csak egyszer sikerült a nagyvonalú egyéniséget megközelíteni. Hatalmas tollas süveg tölti ki a tér nagy részét, alatta kis csúnya fej gondterhes profilja (körmöcbányai emlékérem).

Erdély gazdag aranybányái miatt virágzó éremtermelés stílusa egységes képet ad. Nyoma sincs az egykorú érmek, Rudolf és II. Mátyás bodros hajának, hullámos drapériáinak. A barokk póz és pátosz távol áll Erdélytől. Az alakok csak enyhén domborodnak ki, de síkszerű eszközökkel, a fej volumenjét is képes érzékeltetni a művész. Az alakok mindig profilban állanak, ha pedig mégis magas reliefet kívánó homloknézettel találkozunk, biztosra vehetjük, hogy a tervező művész nem volt erdélyi, vagy legalább is művészete gyökerezett idegenben. Az alakok a legtöbbször majdnem térdig láthatók. Fövegük, vagy alsótestük a köriratot megszakítja. Termetük gyakran kissé modorosan magas. A páncélt, a mentét gazdag

Afrika belsejében véletlenül találkozik egy áldozata fiával, saját unokaöcscsével, a ki elzüllött s egy tengeri csempész-hajó kapitánya lett. A kapitány, Brassbound, fölismeri kegyetlen nagybátyját és boszút akar állani anyja megrontóján. Kiszolgáltatja őt a vad bennszülötteknek, hogy azok mészárolják le. Itt kezdődik a csodás lady szerepe az igazságszolgáltatás terén. Mindenekelőtt megigézi a mord kapitányt, azután oly gyengéden és bölcsen beszél szivére, hogy a csempészetben, rabszolgaszállitásban és mészárlásban tapasztalt, viharedzett tengeri rabló magába száll, saját gyarlóságának s az isteni erénynek felismerésére jut. S mindezt azzal éri el a lady, hogy szellemesen cseveg, naivan és bájolón mosolyog, no meg a csempész-kapitány ruháit foltozgatja és sebesült közemberét ápolgatja. Ez erkölcsi példák s a közbeszőtt finom oktatások annyira megjavítják a kapitányt, hogy most már saját élete koczkáztatásával menti meg nagybátyját, a kit elébb még meg akart gyilkoltatni s a ki ellen éveken át boszút forralt. Már nem látja benne többé anyja megrontóját, már nem átkozza, mint élete tönkretevőjét, sőt a lady gyengéd intelmeire saját holt anyja bűneit kezdi észrevenni és annak egyetlen megmaradt arczképét széjjeltépi.

De ezzel még korántsem ért véget a lady isteni küldetése. Miután az első és második felvonásban a kapitányt nemesitette meg, a harmadik felvonásban a szigorú biró erkölcseinek megjavitására törekszik. A kapitány ugyanis fogságba került s már most a biró kezében van, a ki megtorolhatja a rajta az elébb szenvedett sérelmeket. A csodatévő lady már most a birót veszi elő s azt igyekszik kegyelemre hangolni. Ez a munka nehezebben megy; a biró kegyetlenebb, mint a kapitány. De mi nem sikerülne Shaw Bernát fenkölt hősnőjének? A családi botrányra s önző érdekekre való utalással a birót is leveszi lábáról, leveszi annyiban, hogy az nem tanúskodik a csempész-kapitány ellen. A lady pedig tanúskodik s megmenti a kapitány életét. Tehát két életet mentett meg. A birót megmentette a kapitánytól, a kapitányt a birótól. Végül magát is megmenti ez univerzális mentőangyal. A kapitány ugyanis szerelemre gyulladt iránta, szivét kéri, de ő diszkrétül és kecsesen kosarat ad neki, de úgy, hogy ne bántsa meg a kapitányt s az tovább haladjon a lelki nemesbülés útján.

Látható ezekből, hogy Shaw Bernát, az ünnepelt angol szerző, műve szereplői közt sajátságos módon osztotta fel a szellemi javakat. Egyetlenegy női alakja minden isteni tökéletesség összetétje; számos férfi-alakja pedig külön-külön minden emberi gyarlóság megtestesülése. A férfiak vadak, kegyetlenek, ostobák, még rendetlenek és mocskosak is; a nő ellenben tündér, földre tévedt napsugár, vagy ha úgy tetszik, gyémánt kehelyben égi nektár. S oly tökéletes, felsőbb lény, hogy minden férfi csak leborulhat előtte és imádhatja. A szirupizű romantika legédeskésebb korszakára emlékeztet ez az emberi fogyatkozások nélkül való utazó lady a maga megszelidült, megnemesbült férfiseregletével. Érezte a szerző, hogy ez a dajkamese már a jámbor londoni szinházközönségnek szemében is elavultnak tünhet föl, azért gondoskodott arról, hogy a romantika limonádéjába néhány csöpp vitriol is essék. A régi dajkamesébe modern vezérczikk-tárgyat kevert: az angol igazságszolgáltatás elleni támadást. A bűvölő hölgy regéjével az úgynevezett ósdiakat, a csipős vezérczikkel az úgynevezett moderneket akarta kielégíteni. Hogy a karzat a mű ártatlan romantikájában gyönyörködjék, a földszint pedig a szatirikus vezérczikkben. Hogy naiv hit és gúnyos hitetlenség egyaránt találjon a műben kedvére valót. S ezt a czélt — a tömegre való hatást — a szerző a mi Nemzeti Szinházunkban el is érte, a mi elsősorban a lady ábrázolójának, Márkus Emiliának tulajdonitható. A művésznő talán legnagyobb sikerét ez alakban érte el. El tudta velünk hitetni a hihetetlent. Oly nőt tudott ábrázolni, a ki érzéki hatások nélkül, csak a lelkekhez szólva, érthetővé tette a férfi-szereplők átalakulását. Mellette Pethes tűnt ki a kapitány, Gál a biró szerepében. *Palágyi Lajos.*

A KOMMÜN KIKIÁLTÁSA A PÁRISI VÁROSHÁZÁN 1871 MÁRCZIUS 26-ÁN.

A PÁRISI GYUJTOGATÓK.

(Az 1871-iki kommün lázadás.)

Ismerteti (Folytatás.)

RÁKOSI VIKTOR.

III. FEJEZET.

A kommün kormányzata.

A kommün uralma márczius tizennyolczadikától május huszonhetedikéig tartott. Nem föladatunk e véresen groteszk uralom történetét részletesen elmondani. Csak kiragadjuk a festői és érdekesebb részleteket s a markánsabb alakokat. A dolgok menetéről azonban röviden mégis meg kell emlékeznünk, hogy mintegy fonalat adjunk az olvasó kezébe, mely végig vezeti a kommün történetén.

A márczius tizennyolczadiki események a szövetkezett nemzetőrség által választott *Központi Bizottságot* tették urrá Páris fölött. Márczius tizenkilenczedikén plakátok jelentek meg Páris falain, melyek a változást a népnek bejelentették. A kiáltványt a bizottság összes tagjai aláirták s a vasárnapi sétálók bámulva olvasták a legnagyobbrészt obskurus neveket. Márczius huszadikán a kommün hivatalos lapjában újabb nyilatkozat jelent meg, melyben a Központi Bizottság kijelentette, hogy ő nem akar kormány lenni. Ő egyszerűen kezébe vette a gazdátlan hatalmat, hogy lehetségessé tegye a párisi népnek, hogy megalakítsa a községi kormányzatot. Meg is jelölte a napot, márczius huszonkettedikét, a melyre összehivta a polgárokat, hogy megválaszszák a községi képviselőtestületet és megigérte, hogy ha ez megalakul, ő visszavonul. Ez a szerény hang nagy népszerűséget szerzett a Központi Bizottságnak. A forradalmi erőszaktól és bitorlástól való félelem egyszerre eltünt. Mindenki azt hitte, hogy csak arról van szó, hogy Páris teljes mértékben kivivja önkormányzati jogait. A Párisban maradt kerületi polgármesterek, vagyis előljárók alkudozásba bocsátkoztak a Központi Bizottsággal, másrészt a párisi nép óhajait tolmácsolták a versaillesi kormány és képviselőház előtt. Ezek azonban nem vezettek eredményre, mert a kommünisták részéről roszhiszeműség, Versailles részéről pedig roszindulat nyilvánult Páris iránt. Közben a konzervativ kerületek lakossága a Vendome-téren tüntetést rendezett a kommün ellen, ennek a csapatai közéjük lőttek, nyolcz ember meghalt, sokan megsebesültek. Ezalatt a kommün, igéretei ellenére, megkezdte a szuverén állami jogok gyakorlását. Az elhagyott hivatalokba pedig beültette embereit s egymillió frankot vett fel a franczia banktól, mert az állami és városi pénztárakban talált összegek, melyeket sans gène lefoglalt, nem voltak elegendők a folyó költségek fedezésére. Igy haladtak előre a végzetes úton, melyről nem volt többé visszatérés.

A márczius huszonkettedikére kitűzött választásokat huszonhatodikán csakugyan megtartották. A négyszázkilenczvenezer beirt választóból leszavazott kétszázhuszonhétezer. Összesen 92 tagot választottak, de a kommün, vagyis a községtanács sohasem állt ennyi tagból, mert a most megválasztottak közül tizennyolczan pár nap múlva lemondottak és a tanács sohasem volt teljes számmal együtt.

Ez az ujonnan megválasztott kommün, mely hivatva volt Páris, Franciaország, sőt mint hirdette, az egész világ sorsát a megalapitandó *egyetemes köztársaság* útján igazgatni, néhány ismert forradalmár mellett nagyrészt teljesen ismeretlen emberekből állott. Köztük volt Frankel Leó ó-budai születésű fiatal munkás is, kinek később miniszteri állást is juttattak.

Az ujonnan megválasztott kommün három párthoz tartozó emberekből állott. Legnagyobb számmal voltak az úgynevezett jakobinusok, a kik az 1793-iki jakobinusokat választották mintaképül, még pedig nemcsak az elvek, hanem az eljárási módozat és a hang tekintetében is. Közülök a legmarkánsabb egyéniség Delescluze volt. Ezek nem szervezkedtek külön, nem is volt rá szükségük, mert annyira uralkodott rajtuk a nagy forradalom hagyománya, annyira törekedtek utánozni a konvent embereit, hogy minden körülmények között egyformán tudtak gondolkozni és cselekedni.

A másik pártot a blanquisták képezték, a kik vezéröknek Blanquit, ezt a vén forradalmárt és összeesküvőt választották s minden eljárásukban az ő elveit és parancsait követték. Csak épen Blanqui nem volt közöttük, a ki még márczius 18-ika előtt a versaillesi kormány ke-

felőli falain több freskónak a nyomára akadtak. A templom maga is a XIV. századból származik és a szentélye maig megtartotta eredeti alakját.

A falfestmények vastag vakolat- és mészréteg alatt voltak, melyeknek eltakarítása után sorban napfényre jöttek az egyes alakok, megrongálódva ugyan, de még elég jó állapotban ahhoz, hogy megőrzésük és fentartásuk a hazai műtörténelem érdekében kivánatos legyen. És reméljük, hogy az Országos Műemléki Bizottság, mely azokat gondozásába vette, meg fog tenni mindent, hogy ezen érdekes és értékes falfestmények az időjárás pusztításaitól lehetőleg megóvassanak.

Az egyes képek így következnek. A baloldali falon egy ifjú király alakja látható, vállain hermelin palásttal, fején nyilt koronával mely alól dús hajzat omlik le kétfelől, jobbjában az ország almája, baljában a lándsás zászló. Miután ez alak rajza több tekintetben eltérő Szent László király szokásos ábrázolásától, hajlandó vagyok azt inkább Szent Imrének tartani, különösen ha a csiksomlyai szárnyas oltár hasonló alakjára gondolok. A mellette lévő képből csak töredékek látszanak, de az is elég arra, hogy megállapíthassuk, miszerint ott a három király imádását ábrázolta a képiró. A freskóból tisztán kivehető egy

A SIKLÓ-VASÚT KITÉRŐJE.

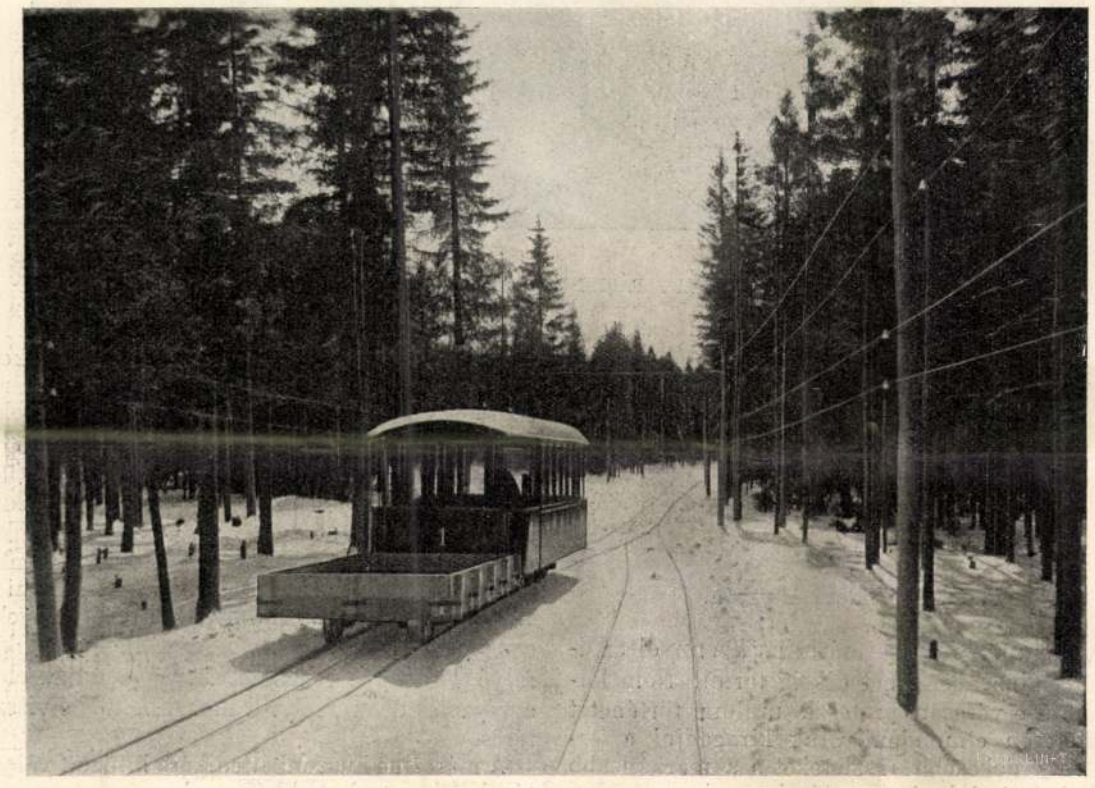

A SIKLÓ-VASÚT EGY KOCSIJA A SPORTSZEREK SZÁMÁRA VALÓ PÓTKOCSIVAL.

térdelő szakállas király alakja, ki kehelyszerű edényt nyujt az előtte ülő piros köpenyes nő (a Boldogságos Szűz) felé. A harmadik képen Mihály arkangyalt látjuk, egyik kezében kard, a másikban mérleg, melyekkel a holtak lelkeit méri. A negyediken szent György lovag szárnyas alakja tünik szemünkbe, a mint hosszú lándsájával a sárkányt leszúrja. Az utolsó képen az Üdvözítő és szent Bertalan (a fürészszel) között egy szakállas, sapkás férfi mellképe van ábrázolva. Nem lehetetlen, hogy a mellképen a donátor arczvonásait örökítette meg a képiró.

Látjuk tehát, hogy e képek nem összefüggő sorozatot alkotnak, s ebben is eltérnek a székelyföldi templomok szokásos falfestményeitől. Szinezésük élénk, rajzuk is elég jó; keletkezésük idejét a XIV. századra tehetjük. Sajnos, hogy a fotografia nem adja vissza tisztán a képeket, úgy, hogy egy jó szines másolat készitése nagyon is indokolt volna.

Dr. Gyárfás Tihamér.

«BRASSBOUND KAPITÁNY MEGTÉRÉSE.»

Shaw Bernát szinműve.

Az élczlapokból úntig ismeretes alak az asszony-bűvölő hadnagy, a kis ellenállhatatlan. Ennek az alaknak női mását festette meg Shaw Bernát műve hősnőjében, lady Cicelyben. A lady ép oly bájos, mint jóságos, ép oly bátor, mint szellemes; de ha kell, ép oly naiv, mint pikáns. Egyáltalán minden földi és égi adomány foglalatja kiván lenni, csodatévő hölgy. Foglalkozása az, hogy utazik, indiai és afrikai gyarmatokat jár be, mint annyi más turista-lady. Útközben mást sem tesz, csak elbűvöl. Vad tengerészek, szökött fegyenczek, csempészek és tengeri rablók e nő mosolyától megszelidülnek. Egy édes pillantást vet, egy Shaw Bernát-féle finom ötletet hallat s a gyarmatok söpredéke mindjárt teljesíti kivánságát. Duhaj legények abbahagyják verekedéseiket, szurtos ficzkók megmosakodnak, hogy szalonképesekké legyenek. Afrikai benszülöttek leejtik a gyilkolásra emelt fegyvert, európai nőktől irtózó törzsfőnökök nőtiszteletre és szerelemre gyulladnak.

A bűvös lady mindezzel be nem éri. Nemcsak azért utazik a gyarmatokban, hogy tisztaságot és kellemet, bájt és kéjt áraszszon széjjel, hanem azért, hogy mennyei igazságot terjeszszen a legsötétebb Afrikában. Különösen az igazságszolgáltatásban kiván mintaképül szolgálni Anglia szigorú biráinak. S hogy ezt tehesse, a szerző egy előkelő öreg angol birót ád melléje útitársul, a ki így közvetlen szemléleti oktatásban részesül, mikép kell bűnösökkel elbánni. A biró — a csodatévő hölgy sógora — egész életén át kiméletlenül alkalmazta a büntetőtörvényt és bizonyára sok igaztalan itéletet is hozott. Most

A SIKLÓ-VASÚT FELSŐ ÁLLOMÁSA A TARAJKÁN.

A TÁTRAI VILLAMOSVASÚT. — Jelfy Gyula fölvételei.

Rátétdíszítések. Fent balról: Baskir szekér.
Fent jobbról: Szibériai gold-applikáció. Lent: Erdélyi magyar hímzett és bőrapplikációs »mejreváló«. — Applikationsarbeiten. Oben links: Ein baschkir Wagen. Oben rechts: Gold-Applikationsarbeit (Sibirien). Unten: Ungarische Weste aus Siebenbürgen mit Stickerei und Lederapplikation geschmückt. — Appliqué works. Above left: Bashkir Waggon. Right: Gold Appliqué work, Siberia. Below: Transylvanian Hungarian Waist ornamented with embroidery and leather appliqué work.

Magyar Iparművészet
1931.

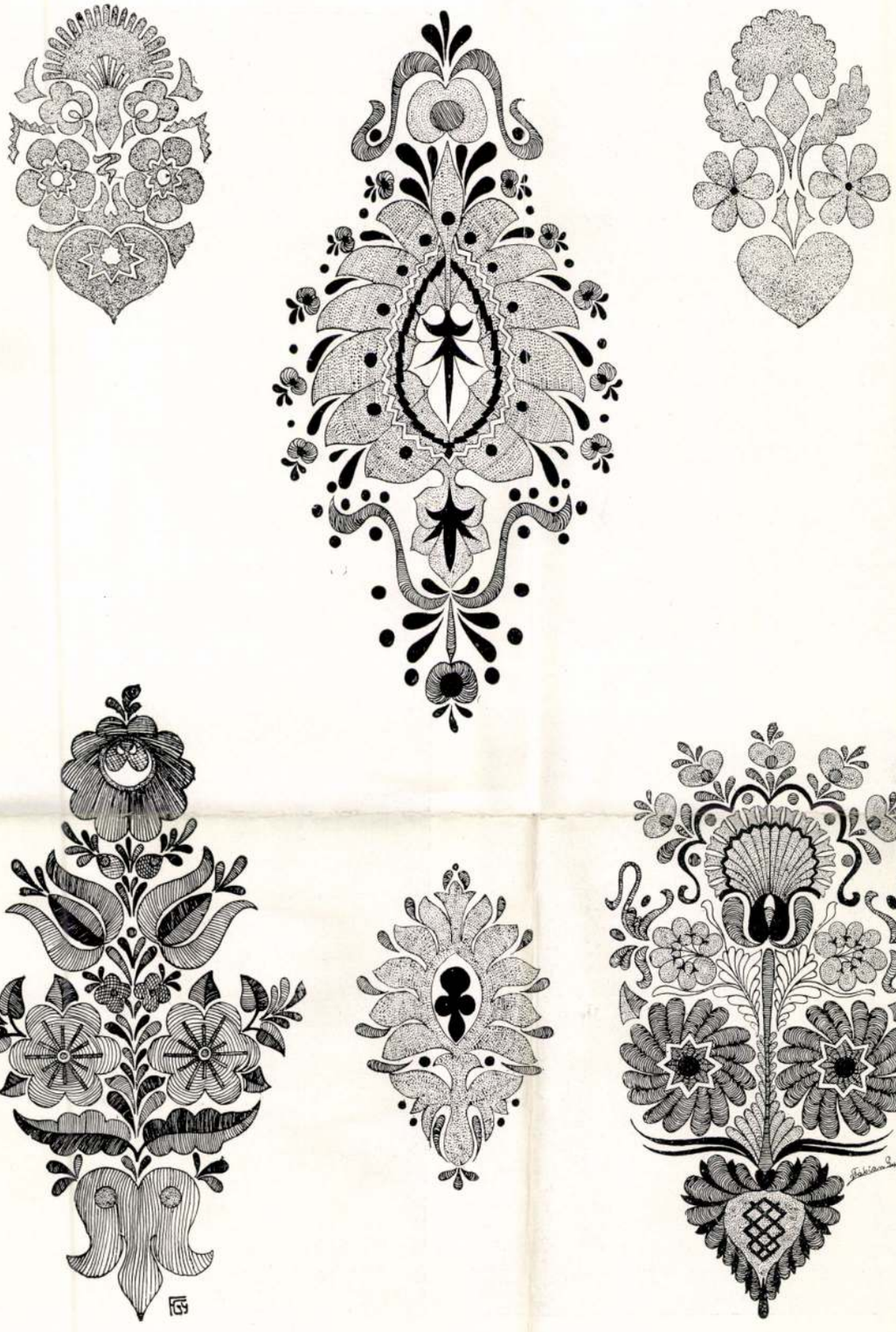

Magyar népies rátét-díszítések.
(Fábián Gyula rajzai.) — Applikationsarbeiten des ungarischen Volks. — Hungarian Peasant Appliqué-Ornaments.

szív, szándékolt torzításnak tartotta s ebből kifolyólag hibásan értékelte.[1] Az objektív kritikának itt még fontos feladatai vannak s a kutatás tisztázni fogja az erdélyi festészet szerepét és a fejedelemség piktúrája, bár a kor művészetei sorában valószínűleg akkor is a legkevésbbé jelentékeny helyet fogja elfoglalni, áttekinthetőbben, stilisztikai elemzésre alkalmasabban fog előttünk állani.

[1] V. ö. Gerevich Tibor bírálata. Arch. Ért. 1913. 275—76 ll.

fenn, köztük nem egy megkap a kék égboltra kirajzolódó alak monumentalitásával, a formák tömeges egyszerűségével és a körrajz nagyvonalú, előkelő vezetésével. Lehetetlen, hogy Erdélyben, ahol sok nagy és kiváló egyéniség és a fejedelmek éltek, ne lett volna ehhez hasonló fejlett arcképművészet. A Nemzeti Múzeumban őrzött Haller nemzetségkönyv egy-egy képecskéje fogalmat nyujthat róla. Haller Gábor tömzsi kis alakja[1] ugyanazon stílus festészeti párhuzamát tünteti fel, amit a síremlékplasztika. A körvonalak mértani egyszerűséggel határolják, vállai majdnem vízszintesek, ezzel párhuzamosak a dolmányszegély és a zsinórozás vonalai, a mente pedig oly töretlen függőlegesben hull alá, mintha kontúrjait léniával vonták volna meg. A rendszeresség és szigorú fegyelem azonban nem vált a jellemzés kárára, a zömök, félrecsapott fövegű, pedrett bajuszú emberke összbenyomása élénk és életteljes.

A XVII. századból néhány szász oltárkép is fennmaradt (például a kissinki oltár a nagyszebeni Ferulában), de ezek inkább néprajzilag és nem művészettörténetileg érdekesek. Rajzuk, formaadásuk primitív, szinte gyerekes. A népies asztalosmesterektől művelt templomi mennyezetfestészetnek az architektúra keretében van a feladata és értelme, ezért azokkal az építészettel kapcsolatban foglalkoztunk.

A XVII—XVIII. századi erdélyi és magyar festészet legnagyobbrészt még felkutatásra vár. Át kellene tanulmányozni a családi arcképgyüjteményeket, a fejedelmek címeres nemesleveleit, szerteszórtan kallódó képeket. Elemezni kellene a kuruc csatajelenetek stílusát, összehasonlítani az idegen festőknek, mint Rugendasnak külföldi és a Rákóczi-harcokkal kapcsolatos magyarországi képeit, s a különbségből következtetni lehet majd a kuruc kornak egyéni késő-barokk stílusára. A XVII. századi magyar festészet még feldolgozatlan, a művészettörténet eddig még figyelmen kívül hagyta, csak Lehel Ferenc, többször idézett munkájában, foglalkozott velük, azonban a maga expresszionista, modern szemszögéből vizsgálva e művek stílusát, nem vette észre művészi kvalitásukat, hanem épp elrajzolásait, tudatlanságokból származó hibáit tévesen expresz-

[1] Lukinich i. m. 173. ábra.

Dános Erzsébet: Erdélyi fametszetű szentképek.

Erdélyi fametszet – Nehű szentképek

Kny. Magyarságtudomány
8°, 10K, 19L, Budapest, 1935

Erdélyi fatemplomok

Popa, Anastasiu:
Bisérici vechi de lemn
din Transilvania și
Maramureș. (Régi fa-
templomok Erdélyben s
Máramarosban.) Cluj
1937 100 l.

Erdélyi fatemplomok

Szinte Gábor: A kolozsmegyei fatemplomok.

Kny. Néprajzi Értesítő
40, 32K, 31L, Budapest, 1913.

Erdélyi fatornyok

Kelemen Lajos:
Fatornyok – képeslapokon. Pásztortűz
1928. 433–436. l

Sza Kelemen

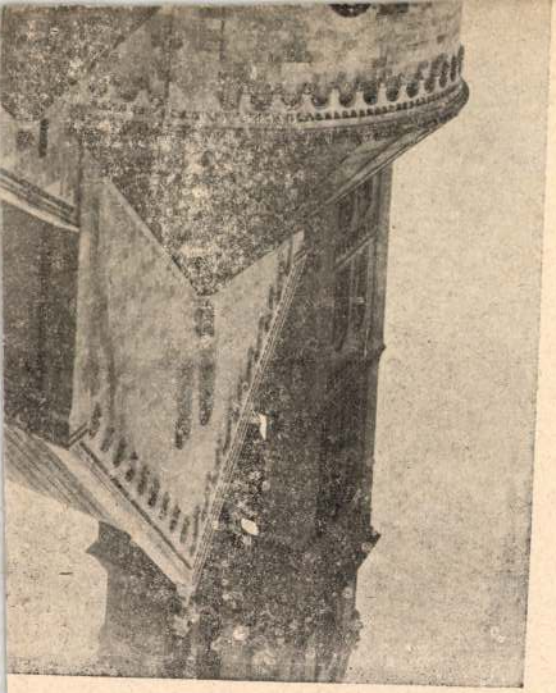

egy fordulaton, melyet a vasútépítő emberkéz a Szamostól hóditott el, s ezzel eleget tettünk a szeszélyesen barangoló rajz-ónnak.

De hol van még az a sok speciálitás, a mit a művész urak még csak ezután fognak rajzban megörökíteni? Erőt kell vennem erdélyi természetemen, hogy a sok közül csak kettőt említsek föl. Szolnok-Dobokának van két olyan speciálitása, a miben nehéz vele versenyre kelni.

Az egyik egy kis falucska, mely mintha csak Mármarosból szakadt volna ide, nehány birtokoson s nehány parasztgazdán kivül csupa zsidót lát falai között. Ki még Mármarosban nem fordulván meg, mezitlábas, földmüvelő izraelitát nem látott, azt itt Nagy-Iklódon csodálkozva nézegetheti.

A másiknak aztán Európában is alig látod párját, — mert olyan igazi dalauzis, angázsáburos örmény várost, mint Szamos-Ujvárt, messze földön nem találhatsz. Itt él nagy zöme a magyarországi csekély számu örményeknek, hódolva öröklött munkaszeretetének, vallásának és szokásainak. Ez a magyar Arménia, — s ezek a mi legderekabb nemzetiségünk.

Talán azért az utolsóért is megérdemlik, hogy szivesen látott lakói legyenek a mustra-megyének.

Ifj. Szász Károly.

A KOLOZSVÁRI KINCSKERESŐK.

«*Kincses*» Kolozsvár nemcsak polgárainak szorgalma, gazdagsága által vivta ki azt a jelzőt, mely ma már, igaz, nagyrészben szomoru anakhronizmusa elmult dicsőségének, de lehet abban része annak a legendai nimbusnak is, mely Erdély fővárosát sok századon át tette rejtett kincsek, föld alatti gazdagságok regés központjává. Kolozsvár mult századi polgári életének egyik legérdekesebb vonása az a makacs hit, mely a város környékén elásott mesés kincsekről beszélt, s Jakab Elek «Kolozsvár történetének» most befejezett utolsó része jellemző epizódokban emlékezik meg erről, egy guberniális pör fennmaradt iratai nyomán.

A Kolozsvár városában és határain elrejtett kincsek iránt tényleg akkora volt a hit, hogy 1790 körül ugynevezett «Kincskereső Társaság» alakult, melynek czélja volt, a vezetői által kijelölt helyen rejlő kincset közös erővel és költséggel kiásni s aztán egymás közt felosztani. A társaság alapitója egy vén oláh pap volt, s első tagjai: Kondrád György, Paplanos János, Zonda Márton, Geréb András, Czigner Sámuel stb.

Kondrád Györgynek Paplanos János beszélte el, hogy menjenek el a monostori Bükkre, ő ott járt volt a vén oláh pappal, s jegyet tettek arra a helyre, hol a kincses pincze van egy árok mellett. Ezt hallván Zonda Márton, az előbb felsoroltakat mind magához hivatta, kezőkbe egy-egy égő szentelt gyertyát adott s megesketette őket Szent-János evangeliumára, hogy a melyik a kincset feltalálja, a többit is részesiti benne. Az oláh pap is esküt tett, hogy «az Isten neki Istene ne legyen, s az ur vacsorája, melylyel él, tüzzé és lánggá váljék benne, ha őket a Bükkön bizonyos kincsre nem viszi.»

Most hozzá kezdtek mindannyian a kutatáshoz. A többek közt Kondrád, mint maga vallotta, egy izben egy egész hónapig dolgozott s 300 forintnál többet elköltött. Nemsokára a társaság ujabb tagokkal gyarapodott, igy Faur Jánossal, Kovács Györgygyel, sőt Magyarországból is bizonyos Topler nevüvel. Az eljárásra nézve abban állapodtak meg, hogy a ki tehetősebb volt, többet költsön, a tehetetlenebb pedig kezével dolgozzon.

Lássuk most a társaság tagjainak előadásait, melyekben hiven tükröződik vissza a kor babonás szelleme.

Kaszás Ferenczet Kondrád hivta ki a Bükkre, mondván, hogy csak egy nap kell dolgozni s másnap megtalálják a kincset. Ugyanő látta, a midőn valami magyarországi emberek lóháton vitték onnan a kincset. Ő maga is költött a kutatásra egyszer egy aranyat, azután egy német forintot, végül egy huszast. Kaszás József nevü csizmadiát szintén a vén oláh pap biztatta, hogy megmutatja neki a kincset, a mi által többet csalt ki tőle és társaitól 200 német forintnál.

Még érdekesebb Czigner Sámuel asztalos esete, ki egyszer elment egy páter Boér nevü jézsuitához, s kérte, hogy mondja meg neki a Bükkön levő kincs helyét, mire ez azt felelte: «Nem neki való az, mert az élet és halál; dolgozza inkább a mesterségét.» Fóris József is tudta a kincs helyét, saját állitása szerint, sőt sógoráról azt mondta, hogy járt a pinczékben. Egy délelőtt 11 órakor bement s délután 6-kor jött ki, egy tarisznya tallérral. De azt mondotta, hogy soha többé nem megy oda, mert alig tudott kijönni.

A mint ezeket Geréb András csizmadia Czignertől meghallotta, örömében két izben egy-egy huszast adott Czignernek s leányának is megfejelte a csizmáját, az oláh papot, Zondát s más hitegetőit pedig borral és egyébbel vendégelte meg, ugy hogy az egész bányászkodás majd 400 frtjába került bele. Akadt olyan, a ki egy darab stufát is mutatott fel, melyet állitólag, a Bükkön bizonyos helyen beereszkedve, a pinczéből hozott ki. Kilencz évig volt életben e társaság, melynek tagjai nagyobbára félmüvelt, együgyü iparos emberek voltak. Ácsok, kötélverők, festők, timárok stb., azokból a typusokból, melyeket Shakspere halhatatlan ecsete oly klasszikus humorral vázolt Szentivánéji álmában: s voltak, kik ez idő alatt öröklött földecskéjüket s egész keresményöket ráköltötték ez agyrémre.

Az alkalmat a kincskeresésre a Bükkön és Nagyerdön az oláh papnak alighanem egy ottani dák várrom hagyománya adta meg. A többit aztán a könnyenhivőség, a dolgozni nem szerető restség vitte rá, hogy lépre menjenek. De a kir. kormányszék pöriratai közt a fent emlitett Faur János vallomasaiból arról is értesülünk, hogy ez időkben, melyek anyira kedveztek mindenféle kalandos elméleteknek, Kolozsvár környékén még több helyen is sejtettek kincset. Igy a Kömálban, hol egy szerzetes, állitása szerint, Batthyányi püspökkel egy tükrön által látta a pinczét s abban a kincset. Továbbá külmagyar-utcza végén, hol Lázár István nevü egyén még diák korában az iskolamester által hallott oly értelmü levelet felolvastatni, mintha ott kincs volna elrejtve egy keresztnél. Volt a ki évekkel utóbb e helyet fellángolni is látta harmadmagával, és ásni kezdett utána s nemsokára egy aranyos pántlikába befont hajat talált s mellette két Leopoldus máriást. Végre a harmadik kincses hely a Gáspár-havas vagy Czigány-havas, a Hév- és Hidegszamos összefolyásánál. Erről egy Varga Pál nevü kolozsvári ember 1716-ból való végrendelete emlékezik meg a következő szavakban:

«Ez a kincs a Czigányhavason van, Kolozsvár felől, Gyalu felett, a Hév- és Hidegszamos között, egy patak mentében levő vár pinczéjében, mely vár földig le volt rontva, csak csonka kapuja állott fenn, közelében egy kút, melynek vize délre a patakba folyik.» E patak és kut vitte rá Vargát a vár pinczéjére. Midőn ő egy gyulai és egy kassai kincskereső társával azon a helyen járt, három irányban indultak el a kincs keresésére, s ő volt a szerencsés, a ki feltalálta.

A mint a patak árkán megindultak hárman három felé, ő egyenesen a kút felé tartva, egyszer csak meglátott egy ajtó formán nyiló lyukat, mely előtt egy nagy kő volt. Odakiáltotta társait, a kik odajövén, benn nagy világosságot láttak, mintha gyertya égett volna. «Bizony ez az, a mit keresünk, — mondták mindnyájan — azért legyen igazság mindnyájunk nevében.» Az Isten nevét segitségül hiván, beléptek a lyukon.

«Belől — irja tovább Varga — mindjárt nagy tágasság volt, kétfelől két megkötött fekete szinü agár vicsorította fogait, melyektől megfélemedvén, bátoriták egymást. Egyiknek szive bátrabb vala, s ráütvén szekerczéjével az agárra, megcsendült. Erre megtapogátván, látták, hogy merő ezüst, szemei tiszta gyémántok. Továbbá volt két oroszlány, mind aranyból, szemeik drágakövekből. Tovább menve, egy drágakövekkel kirakott aranyos székben egy férfialak ült, kezében fölemelt bot, tiszta aranyból öntve, szemei karbunkulusokból, homloka közt ragyogó napfény. E férfi Dárius király képe volt, előtte 12 koronás király aranyból kiöntve, fényes kövekkel ékesen, háta mögött egy másik férfi, szintén aranyból öntve, kezében szablyát tartva, melynek hüvelye egy drágaköből volt faragva, s a király előtt arany asztal. Ezen belől láttak egy második pinczét s irásokat, de nem tudták elolvasni, mert sem magyarul, sem deákul nem voltak irva.»

E pinczében még sok apró agárkölyköt láttak drágakőből faragva, ezüst puttonokat, kádakat, megszámláltak 366-ot, mind tele ezüsttel, aranynyal. Ugyanott sok ember-, gyermek-, leány-kép mind ezüstből, a gyermekek aranyból, egy helyen 12 vén, aranyból kiöntve. Azután láttak oly nagy ezüstdarabokat, mint egy-egy hordó, kupákat, tányérokat, tálakat, arany és ezüst poharakat, számtalant, ugy, hogy szekerek megtelhettek volna belőle. Nem győztek eleget csodálkozni a sok kincsen. «Egész Erdély megérné e kincsekkel, minden jövendőkoriakkal együtt.»

A pinczékből egy benyiló ajtót vettek észre aranyból, azon belül arany széken egy nőt, a kinek fejét korona fedte, kimondhatlan fényben, előtte 64 leány aranyból kiöntve, a kik kezöket összefogva udvaroltak a királynénak, mind fényes arany koszorukkal ékesitve.

Mikor mindent szemügyre vettek, idejének találták, hogy kijöjjenek. Azért jól megrakodtak és békével kijöttek; a lyuk száját ujra kővel berakták, feljül famohát raktak rá, a kút folyamát, mely a várból a titokrejtő pincze ajtójára vitt, elszakasztva megesküdtek, hogy soha egyik is a másik nélkül oda nem megy, s ezzel eljöttek, Varga Kolozsvárra, társai Gyulára és Kassára.

A végrendelet e szavakkal végzi: «Ha tudni akarod a kincs hollétét, a vár mellett indulj el naptámadásra, megtalálod a kút folyását; azt kövessed, ott van egy holt árok, azon van ajtója. Ha ez ugy nincs, a mint leirám, most halál közt vagyok, Isten ő szent országát és szinét meg ne engedje látnom, s bűnömet meg ne bocsássa, hanem vessen örök pokolra, mind testestől, mind lelkestől, ha a dolog nincs, vagy nem volt akképen.»

Mint látszik, e mese nem egyéb, mint a Dárius kincséről szóló népmondának egy változata, melyhez azonban Jakab Elek szerint a Hideg és Hév-Szamos közelében volt Gelu dák vára adta meg az alapot, s e patak fenekén talált arany porszemek vezették a kincskeresőket kalandos vállalkozásaikra. A hol Varga beteg képzelődése aranynyal és ezüsttel telt kincses pinczét vélt látni, ott ma mivelt és termékeny arany- és ezüst-bányák vannak, sőt lehettek akkor is már, s a kincskeresők pinczéi tán nem voltak egyebek, e mivelés alatt álló bányák tárna nyilásainál és aranytermő belső üregeinél.

A mi a Kőmálban említett kincses helyet illeti, ott Jakab Elek szerint egykor a Szent-Egyed zárda állott, a külmagyar-utcza végén pedig a Szent-Lélek kórház s a hagyomány mindkettőhöz a gazdagság fogalmát kötötte, a mit a látnokok s jósok izgatott képzelődése, s az ámitók és népcsalók ravaszsága könnyen a maga czéljaira tudott kiaknázni.

R. S.

A DANNEBROG-LOVAG.

Boyesen elbeszélése. Vége.

VII.

Két év telt el, s én ezalatt Danneviget tökéletesen elvesztettem szemem elől. Megtudtam, hogy a bevándorlási társaság elbocsátotta állásából, hogy néhány hónapig a város egyik legjelentéktelenebb szinházában másod-hegedűt játszott s végre egy merész lépést tett a hirnév felé, a mennyiben a demokraták szavazata jelöltül léptette fel a kerületi jegyzői állásra. Én azonban elég lelkiismeretlen voltam utalni arra, hogy sohasem szerzett polgárjogot, azért uj választást rendeltek el és más jelöltet léptettek fel.

Pfeiferéknél folyvást gyakori vendég voltam s utoljára el is beszéltem Hildegardnak, saját kérésére, azt a történetet, melyet oly sokáig titkoltam előtte. Alig mutatott valami megindulást, halványan és némán, kezeit ölébe téve, ült és komolyan nézett szemembe.

Mikor bevégeztem elbeszélésemet, fölkelt, egész hosszában végigment a szobán, azután megfordult és állva maradt velem szemközt.

«Az emberi élet néha nemde nagyon semminek látszik?» — szólt és ismét szemem közé nézett.

«Bizonyára, ha a cynikusok szempontjából vesszük a dolgot» — volt feleletem.

Pillanatig gondolatokba merülve állt.

«Ismertem valaha ez embert?» kérde, hirtelen feltekintve reám.

«Kegyed legjobban tudja.»

«Akkor régen, nagyon régen kellett annak történni.»

Könnyü remegés futott át testén. Hallgatva szorította meg kezemet és elhagyta a szobát.

*

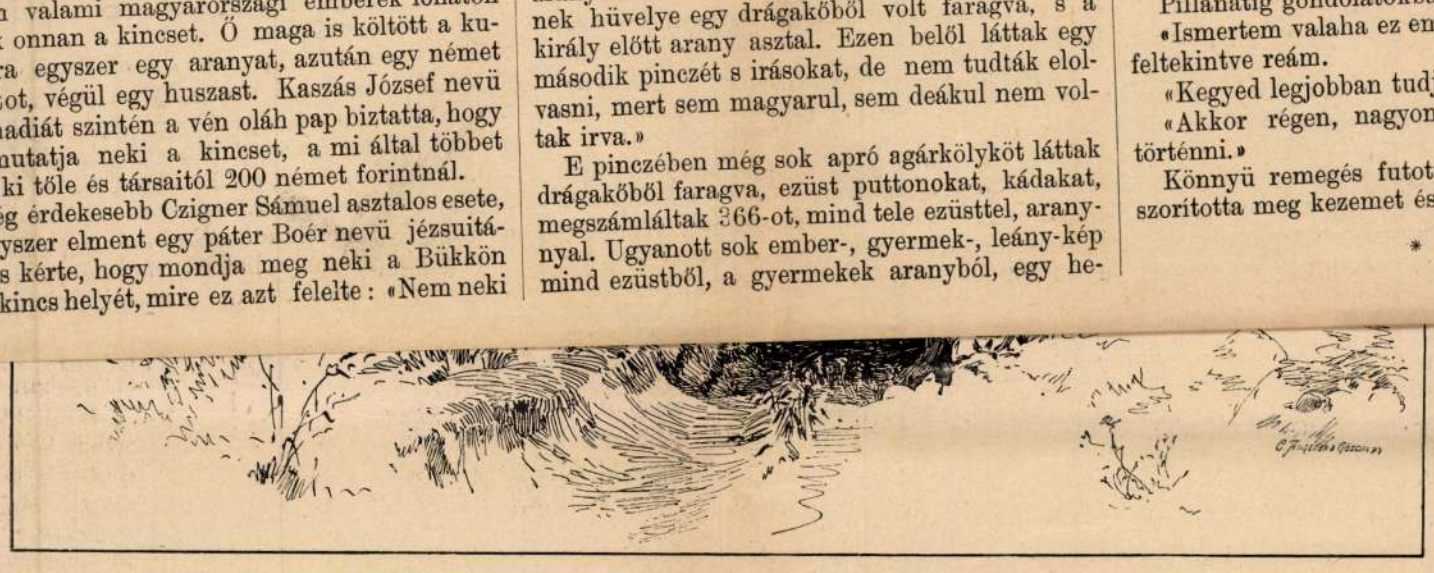

A SZENT-BENEDEKI KASTÉLY. KACZKÓI MÉHES.

KÉPEK ERDÉLYBŐL. — FÉNYKÉPEK UTÁN RAJZOLTA HÁRY GYULA.

zünkbe a tollat, hogy magunkról mesélgessünk. Most is szivesen segitek a művésznek, hogy ezzel a pár sorral halvány keretet rajzoljak az ő apró képeihez.

*

Nekünk nincsenek akkora megyéink, mint azoknak oda át. (Lám, úgy is beszélünk róluk, mintha nem volnának a mi igazi, édes testvéreink!) Hanem van két megyénk, melyeket, a hirlapirói chablon szerint s a mi szük határaink között, el lehet nevezni vezérmegyéknek.

Az egyiknek: Kolozsnak, megvan a maga gazdag hagyománya, mely — a kebelében müködő a szabadságharcz alatti és utáni időkben annyi följegyzésre méltó eseményben nyilvánult: mindez ma már szilárd erkölcsi alapját képezi annak a mozgalmas és hatékony közéletnek, mely szorgos munkával dolgozik a kornak.

Elég egy pillantást vetni a forradalom előtti idők krónikájába, hogy nyilván ismerni és becsülni tudjuk az akkor különállott Doboka és Belső-Szolnok férfiait, kik a legnehezebb időkben is nemes buzgósággal s kitartó hazafiasággal állották meg helyüket, — de e becsülésre nem csekélyebb mértékben méltók a mai Szolnok-Doboka férfiai, kik az állami és nemzetiségi ujraéledés bölcsőjétől mind e mai napig szintoly gót s később kisdedovodát, — és íme, alig pár évtized alatt ez alapokon már hatvanegy jótékony és közczélu egyesület alakult a megyében s a székváros — számos díszes középületen kivül — állandó nemzeti színházzal dicsekedhetik, a mit a Királyhágón innen, az egy Kolozsvárt kivéve — egy város sem mutathat föl.

Területét uj vasutvonal szeli át, mely csaknem kizárólag a megye és közönsége jóvoltából és áldozatkészségéből épült. Természetes, hogy első sorban a megye érdekeit van hivatva szolgálni s előmozdítani, de azonfölül alapos kilátást nyujt arra, hogy vele kapcsolatban, tehát a kolozsvár-beszterczei vonalrészen kivül nemsokára

a deés-zsibói is fölépül. A megye tevékeny férfiai legalább rajta vannak.

Minálunk, hol oly mostohán áll az ipari, gyári és kereskedelmi vállalkozások minden ága, s a hol az emberekkel és természettel annyi a küzdelem: sokszoros értékkel bir az, a mi a Királyhágón túl figyelmet is sokkal kevésbbé keltene. Azért szenteltem Szolnok-Doboka megye ez irányu gyarapodásának is ennyit. Kit a mi érdem a közélet és társadalom e fölpezsdülésében megillet, azt attól elvonni nem akarjuk, de a mint hogy a hadsereget is a jó vezérlet jutatja diadalra, ép oly bizonyos az is, hogy Szolnok-Doboka közéletében is — a tényezők szétluzó fölfogásai s ellentétes érdekei közepette — egy vasakaratu és vaskezű ember magaslik ki, a kiben a megye legderekabb emberei is a tettek emberét s a megye

épület, szép angol parktól környezetten. Ezekben a kastélyokban és szőllőindával befutott, virágerdővel környezett udvarházakban olyan gazdag ez a megye, hogy egy sem különb e tekintetben.

Csudálatosképen kevés az olyan nagyobb birtokosok száma, kik javaiknak csak hasznát vonják, de otthonuk szépségeiben nem gyönyörködnek s ennek köszöni a megye, hogy oly sok szép uri laka van.

Maga a kiváló tevékenységü főispán ad jó példát s apanagyfalusi lakháza egyike a legba-

Festői képet nyujt a bizarr össze-visszaságban épített főuri kastély a hegyoldalban, a mint százados fái közül kifehérlik. Egyik ama zászlós urasági kastélyok közül, melyek egetvivó csatáknak, fejedelmi fénynek és csöndes megadásnak is annyi hosszú évtizedeken át voltak tanui. Vér és imádság egyaránt tapad régi falaihoz s a maga emlékeivel és azzal, a mi benne a régiből megmaradt, igazi emlékköve a nagy időknek, ódon zamatu szobái s azok bútorzata a fejedelmek korára emlékeztetnek, de hagyományai még messzebbre nyulnak vissza. A történelem tudni akarja, hogy már I. Béla alapitá falai között a szt-benedek rendiek legelső kolostorát, melynek sok legenda füződik emlékéhez.

Itt halt meg 1731. évben Kornis Zsigmond gróf, ki Erdélynek 18 éven át volt

zott nézetet még nem nyilvánithatok, de ha megengedi, holnap délre már egészen tisztában leszek.

— Jól van tehát, és ugy vigyázzon, hogy az én utánnézésemre szükség se legyen, mert én nagyon röviden szoktam az efféle emberekkel elbánni.

— Meglesz, kegyelmes uram, — viszonzá mély bókok közt a megszólított.

Az exczellenciás ur lassu, méltóságteljes, lépésekkel elhagyta a termet, és a korona-épület felé tartott, hol az ispravnik felesége három leányával a hatalmas ember ebédjét készitette.

A megrémült csalók rövid tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy az intendáns közbenjárása mellett a hatalmasabb tolvaj lekenyerezését megkisértik, mely műtéthez mindenki vagyonához, illetőleg a lopott holmik nagyságához mérten készpénzben adakozni kénytelen volt.

Háromszázezer papirrubel jött össze egy félóra alatt, mely összeg átadásával a főintendáns lőn megbizva.

Valami különös megerőltetésbe nem kerülhetett a kapaczitálás, mert ebéd után ő exczellenciája előkivánta troikáját és épen ki akart a kapun hajtatni, midőn — oh csodák csodája, a kerületbeli uj revizor kocsija állt meg a ház előtt.

Tableau!

Kétszeri nyuzás, kétszeri gyapjunyirás!

De mint mindenütt, ugy Oroszországban is vannak a szabálytól eltérő kivételek. Az uj revizor még nem lopott, még nem tanulta meg a mesterséget, melyet elődjei oly jövedelmezően folytattak, hanem erélyesen hozzá látott a különfele pénztárak és intézetek megvizsgálásához, [illegible] aztán az lett a vége, hogy az egész kom[illegible] ő exczellenciájával együtt — a szibériai [illegible] anyákba került.

A czár nem a rendszert, hanem az embereket okozta, és ez a ferde nézet *Miklós* czártól mostanáig fentartotta magát, s alig hiszszük, hogy a bajon segiteni lehetne,

II. Sándor czár meggyilkoltatása után véletlenül rájöttek, hogy a téli palota ezüst és arany asztali készleteinek fele eltünt. A sok vaspántos láda a hozzávaló lakatokkal megvolt ugyan, de a tartalom elveszett. A vizsgálatból csak annyit lehetett kideriteni, hogy évtizedek óta a mindenkori untalan változó felvigyázók egymástól bona fide átvették az ezüst ládákat, és a lopás tán még a mult században történhetett, a miért aztán felelősségre senkit sem lehetett többé vonni. A korona kincsei aranyban, ezüstben, drágakövekben és mesés értékü műkincsekben, a különféle császári palotákban, nyaralókban és vadászkastélyokban nincsenek együttes felügyelet alatt, hanem az illető császári épület parancsnoka egyszersmind a kincstárt is kezeli. Vannak nyaralók, melyeket az uralkodó család harmincz év óta nem látott; vajmi furcsa dolgok kerülnének ott napfényre, ha valakinek eszébe jutna a régi leltárakat elővenni.

Midőn a három császár a nagy Napoleon hatalmát megtörve, a franczia fővárosba vonult, a sok ünnepelynek hossza-vége nem szakadt, és *I. Sándor* czár a Kreml kincstárából több izben [illegible] gyántokkal kirakott bu[illegible]nótszelenczéket volt [illegible]en hozatni, mivel [illegible]inden nagy czeremoniás banketről, vagy u[illegible]i bálból, szelencze nélkül jött haza. Eleinte [illegible]em vette a dolgot, [illegible] utóbb egy alkalommal a [illegible]leriákban *Talleyrand* herczegnek elpanaszolta, hogy Párisban több mint harmincz arany burnótszelenczét vesztett el.

— Sire — felelé a finom franczia gavallér, legyen meggyőződve [illegible]gy szelenczéi mind hazafelé gravitálnak. — [illegible] aztán kitudódott, hogy a czár kedvenc [illegible]ör-kozákja annak egyenruhája frakjából a gy[illegible]os szelenczéket

rendesen kiszedegette, midőn a czárt a hintóba emelte.

Ennél még sokkal czifrább dolog történt a nem régen elhalt czár alatt.

A gacsinai kastélyban, a miként tudva van, brillántokkal berakott ajtókat is mutogatnak az idegeneknek. De az egyik ajtónál a drágakövek helyett apró aranyozott lemezek láthatók és pedig a következő oknál fogva.

Egy szép napon két ó-orosz testőr-gránátos állitott be a perm-i Vladimir-zárda főnökéhez. Az idősb gránátos nagy nehezen elmondotta, hogy nékie Szent György védszent álmában megjelenve, oda utasitotta, hogy a gacsinai kastélyban az egyik gyémántos ajtóról szedje le a köveket, és vigye áldozatképen a permi Vladimir-zárdába. Ő ezt megtette, habár jól tudja, hogy ezért halálbüntetés vár reá, de a védszent parancsát többre becsülve életénél, ime elhozta a kivánt gyémántokat. Pajtása pedig, ki nékie mindenekben segédkezet nyujtott, de a védszent oltalmára mint hivatlan működő nem számithat, legalább egy hatásos áldást kér a zárda főnökétől.

Más körülmények közt az értékes áldozat minden további szó nélkül a zárda kincstárába, illetőleg a szent atyák zsebébe jutott volna, de a drágakövek provenienciája szeget ütött a főnök fejébe, ki a dolgot a kormányzóságnak feljelentette.

A két gránátos természetesen Szent-Pétervárra került, hol az egész ügy a czár füleihez jutott.

Sándor czár, vele született jószivüségével, nagyot nevetett a védszent sugalmazása folytán elkövetett lopásra és a két gránátost, nem különben a közoktatási minisztert, Mukhorov grófot ugyanazon időben a téli palotába rendelte.

Először elmondatta magának a két gránátos által egyenként a lopás történetét, aztán behivatta a minisztert.

— Hallod-e Szergius Maximovics? — kezdé a czár, — azt már régen tudtam, hogy ti keveset törődtök a szegény nép nevelésével, de hogy a 19-ik század vége felé Oroszországban, nevezetesen pedig Moszkvában, a hol e két szamár született, még ily ostoba babonás emberek legyenek, azt még sem hittem volna. És most mondjátok el még egyszer ennek az urnak az egészet.

Mikor a gránátosok a csoda-álmot elmondták, a czár behivatta a szolgálattevő szárnysegédet.

— Ezt a két embert kisérjétek a kultuszminiszteriumba, te pedig, Szergius Maximovics rendelj melléjük egy okos embert, a ki őket a a babonaság hiábavalóságáról felvilágositsa. A zárvizsgán magam akarok jelen lenni, és ha még akkor is ily buták lesznek mint most, valamenynyien elmehettek!

Mi lett a tanfolyam vége, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy azóta a tábori pópák többbet foglalkoznak a legénység hittani oktatásával, habár a babonaságnak tán sehol sincs annyi hivője, mint nálunk.

Ezt leginkább a fanatikus szekták tanusitják, melyek még a legszigorubb büntetések daczára is fentartják magukat. Nem tévedünk, midőn e rendellenes állapot fennállását avval indokoljuk, hogy a nép butaságát a *csin* minden uton és módon istápolja, mert e nélkül uralma huszonnégy óráig sem állhatna fenn. *Katkov* nem hiába küzdött a népnevelés mellett, de midőn fenhangon kimondta, hogy bizonyos köröknek érdekében áll a nép tudatlansága, politikai szédelgőnek bélyegezték, kinek szavára senki se hallgasson.

*

Befejezésül még egy érdekes jelenetet akarok elmondani, mely az utolsó török háboru alkalmával, közvetlenül a béke megkötése előtt nagy feltünést keltett, de a benne szereplők társadalmi állása miatt nem igen ismeretes.

X. tábornok egyéb teendőihez a közvetlen szállitókkal való leszámolás, illetőleg számláinak kifizetése is tartozott. Az illető szállitók többnyire szent-pétervári vagy odessai kereskedők lévén, nagyon jól tudták, hogy a baksis elve nem csak keleten, hanem Oroszországban is feltétlenül elismertetik s ennek folytán ugy állitották össze számláikat, hogy a szükséges baksis is kikerüljön. Darab ideig a számlák kifizetése minden fennakadás nélkül folyt, és ritka eset volt, ha valakinek 2—3 napnál tovább kellett számlája kifizetésére várakoznia.

Egyszer csak megszüntek a fizetések, senki sem kapott egy kopékát sem, még ha a baksist előre is beadta. Hiába volt minden kérés, zaklatás és pör, már pedig nagy dolog, ha valaki Oroszországban pénzét pör utján keresi az államtól.

Végre egy odesszai nagykereskedő, kinek 500 ezer ezüst rubelje lógott a levegőben, elszánta magát, hogy X. tábornokot mindaddig interpellálja, mig csak a dolog velejét ki nem tudja.

A vitéz tábornok eleinte goromba, de utóbb udvarias lett.

— Lássa, Nikofor Gavrielovics — kezdé a tábornok, — önök oly erkölcstelenek, oly romlottak, hogy az ember igazán restel önökkel érintkezni. Hát azt hiszitek, hogy én nem tudom, miszerint ti minden számlánál még azt a néhány kopékát is tizszeresen bele nyomjátok, melyet némelykor a szegény irnokoknak adtok. Mig ez összeg ide vissza nem kerül, én ugyan senkinek egy fillért sem utalványozok, hanem visszaküldöm a számlákat Szent-Pétervárra.

Az odesszai kereskedő megértette az intést és ad circulandum bizalmas uton a többi érdekelt felekkel tudatta.

A dolog tehát oda lyukadt ki, hogy a már egyszer fizetett baksist még egyszer le kellett tenni.

Midőn az illetők, kik a háboru kezdete óta számláikat kifizettették, összekerültek, kitünt, hogy a borravaló kereken 2 millió 600 ezer ezüst rubelre rugott, mely összeg kétszeresen került X. tábornok zsebébe. Miután a kissé komplikált számitások folytán különféle surlódások történtek, a dolog végre kitudódott. Igen magas állásu egyéniségek közvetitése mellett X. tábornok megtartotta ugyan a pénzt, de további müködésétől e minőségben fel lőn mentve, és jelenleg jól megérdemlett nyugdiját fejedelmi fénynyel berendezett krimiai nyaralójában élvezve, édes keveset törődik a muzsikok csaholásával, kik csupa irigységből ráfogják a mi «nem igaz.»

A szegény mozlimek irigylik tőlünk a kultura áldásait, kigyót-békát kiáltanak, ha valamely éhenkórász pasa adó fejében három sovány ürüt a maga részére harácsol; én istenem, ha tudnák, hogy a fehér czár birodalmában kétszer nyuzzák a róka bőrét!

És ez nálunk bevett szokás, mely többet ér százezer ukáznál. Megtartja azt mindenki, Merv kapuitól kezdve a turkomán sivatagokban, a szent-pétervári száz oszlopos márvány termekig. Nem csak a bőrödet, de husodat is akarom.

Oroszból *T—a.*

ERDÉLYI KÉPEK.

Szolnok-Dobokából.

A mai szám nehány érdekes rajzot közöl a mi kis Erdélyünkből. A képiró ezúttal csak egy megyében tekintett körül, s a mi csinos és megkapó részlet kinálkozott, azt hirtelenében levette.

Az a szelid partikularizmus, mely minket, erdélyi embereket — a közös haza igaz szeretete mellett — olyannyira leköt a mi saját külön kis országunk szépségeihez, szokásaihoz, intézményeihez és nyelvjárásához — habár nem nagyobb

*

nemzete méltán nagyrabecsüli és elismeri azok páratlan artisztikumát és technikai jóságát. Az is bizonyos, hogy sok tehetséges és jeles képzettségű tervező művészünk van, ki eredeti, egyéni, de emellett jellegzetesen magyaros kézimunkaterveket készíteni tud és kinek alig van alkalma tudásának és művészi gondolatainak megvalósítására. Ezek közreműködésével kellene méltó anyagról gondoskodni. Külföldre csakis az ilyen gondosan és kellő szakértelemmel előkészített és egybeválogatott népművészeti és jól megtervezett egyéb munkákból álló kollekcióval szabad mennünk, ha azt akarjuk, hogy minket igazán kultúrnépnek tekintsenek és ha idegenben rendezett kiállításokkal rokonérzést és tiszteletet akarunk szerezni a magyarságnak. Ne vezessen félre bennünket, ha egyes élelmes vállalkozók a műselyemmel készült, heje-huja módon összetákolt, barbár ízlésű, rikító „magyar" munkákkal itt-ott üzleti sikereket értek el. Hiszen exotikumoknak mindenütt akadnak kedvelői. De ne legyen ambíciónk, hogy exotikus népnek nézzenek minket. Ezért azt a komoly intelmet intézzük a MOVE érdemes vezetőségéhez és mindazokhoz, kik külföldi akciókkal akarják szolgálni a magyarság ügyét, *hogy csak a legszigorúbb és legilletékesebb szakértők közbejöttével megejtett alapos bírálat és selejtezés után bocsássák a külföld elé a magyar kezekkel készült munkákat*, bízzák a kiállítások rendezését szakavatott emberekre, mert ez az egyedüli biztosíték arra, hogy tiszteletreméltó, hazafias céljukat el is érhetik.

És most legyen szabad még a magyar kultuszkormány figyelmét felhívni a hazai kézimunkatanítás elhanyagolt állapotára, aminek nagy része van abban, hogy ma is, az anyaghiány és anyagdrágaság napjaiban is oly tömege a nivótlan munkáknak készülhet, mint amilyennel alkalmi kiállításainkon és iskoláinkban oly sokszor találkozunk. Ámbár szívesen elismerjük, hogy a közelmult években a kézimunkatanítónők képzésében néhány üdvös reformot léptettek életbe, meg kell állapítanunk, hogy a kézimunkatanítás ma a leányiskolák túlnyomó részében igen hiányos képzettségű tanítónők kezébe van. Nem annyira a kézimunkák technikai részében, a csinálás módjában járatlanok, mint inkább az esztétikai követelményekben. Az O. M. Iparművészeti Társulat már évek előtt részletesen megokolt javaslatot terjesztett föl a közoktatásügyi miniszteriumhoz, mely kiterjed a kézimunkatanítás reformjával összefüggő feladatokra, de eddig alig történt valami ez ügyben. Ha akkoriban — mintegy tíz évvel ezelőtt — a miniszterium a kézimunkatanítás színvonalának emelésére javasolt intézkedéseket megteszi, akkor ma kellően felkészülve, sokkal sikeresebben szervezhetnénk kézimunkaakciókat, mint így, amikor sem a kellő képzettségű munkássereg, sem a szükséges jó kézimunkamesternők felett nem rendelkezünk. Talán felismerik most végre a kézimunkatanítás kulturális, etikai és közgazdasági fontosságát s ha elkésve is, de mégis megindítják illetékes helyen az oly régen várt reformmunkát.

Erdélyi mázas kályhacsempe.

Magyar Iparművészet
1921. 1–3. szám.
5 füzetben több erdélyi kályha-
csempe repr.

MAGYAR NŐK KÉZIMUNKAKIÁLLÍTÁSAI KÜLFÖLDÖN

ÍRTA ANDOCSY GYÖRGY

Amióta szálló igévé vált, hogy egyedül csak az intenzív munka mentheti meg hazánkat az elpusztulástól és mióta az általános drágaság miatt megélhetésünk oly súlyos gondokkal jár, azóta mindsűrűbben hallunk oly törekvésekről és intézkedésekről, melyeknek célja elsősorban a leginkább sújtott középosztály szánalmas helyzetén való segítés. Az anyagi bajok enyhítésére szolgáló módok közül a legközelebb fekvőnek kínálkozik a nők kézimunkával való foglalkoztatása és munkájuknak megfelelő értékesítése. Számos intézmény, régibb és alkalmi egyesülés foglalkozik ezekkel a feladatokkal és nem a lelkesedésen s a jóakaraton múlik, hogy ezek a törekvések nem találják meg mindig a helyes módokat és eszközöket céljuk elérésére.

Akadtak olyan vállalkozások is, melyek az anyagiak mellett politikai célok felé is törekedtek, amennyiben a magyar nők munkáinak külföldön való bemutatásával jóakaró barátokat akartak szerezni nemzetünknek, remélve, hogy a bemutatásra kerülő munkák művészi és technikai kvalitásaival kultúrfölényünket bizonyíthatjuk, ellenséges szomszédaink hasonló irányú munkálkodásával szemben. Ilyen célzatú törekvések indíthatták a MOVE-t is arra az elhatározásra, hogy a vidéki szervezetei által összegyűjtött női kézimunkákból Budapesten kiállítást rendezzen és a kiállítás anyagát ezután külföldön is bemutassa és ott értékesítse.

A MOVE kiállítását a kormányzó jelenlétében megtartott fényes ünnepséggel nyitotta meg március hó 5-én Podmaniczky-utcai székházában. A kiállítás anyagát Csonkamagyarország minden vidékéről gyűjtötték egybe és mennyiség szempontjából elég tekintélyes kollekciót mutattak be a kiállítás közönségének. A megnyitás alkalmával elhangzott beszédekből megtudtuk, hogy a bemutatásra került kézimunkákat a MOVE Hollandiába akarja küldeni, azzal a nyilvánvaló célzattal, hogy a magyar nők jó németalföldi valutában kapják meg munkájuk ellenértékét.

Bármennyire tiszteletreméltó cél vezeti is a kiállítás rendezőit, meg kell állapítanunk, hogy nagyon sajnálnók, ha a meglehetősen ötletszerűen összehordott és kellő bírálat nélkül közszemlére jutott kézimunka-anyag teljességében külföldön a magyarság, vagy akárcsak a MOVE cégére alatt rendezett kiállításon a kényes ízlésű és épen a női kézimunkák tekintetében annyira nagyigényű hollandus közönség elé kerülne. Mert a kollekcióban szereplő szövött, varrott, hímzett, batikolt és festett munkák jó része nem üti meg azt a mértéket, amely megfelelne a magyarság kulturáltságának s amelyet ilyen külföldi kiállításokon feltétlenül megkövetelnünk kell. Eltekintve attól, hogy kevés kivétellel a bemutatott kézimunkák a leányiskolák és zárdai növendékek közismert dilettáns próbálkozásainak színvonalán mozognak, a kiállított holmik között számos jellegzetesen oláh, szerb, tót és egyéb idegen nemzetiség népi munkáit láttuk, melyeknek a magyar népművészettel, a magyar kultúrával semmi közösségük nincs. Végzetes hiba volna, ha az ilyen munkák is szerepelnének egy külföldi *magyar* kiállításon, mert ezzel csak fegyvereket szolgáltatnánk a minket fojtogató és a magyarság kulturáltságát becsmérlő, rosszindulatú szomszédainknak. Kétségtelen, hogy ők meg is ragadnák a nekik könnyelműen nyújtott alkalmat arra, hogy minket idegen tollakkal ékeskedő népnek tüntessenek fel, mely őrájuk szorul, ha művészetének és ügyességének fejlettségét akarja bebizonyítani. Igaz, hogy akadt jellegzetesen magyar munka is. Láttunk a mezőkövesdi hímes köténydíszek modorában készült és a kalotaszegi varrottasokra emlékeztető egyes műkedvelőktől beküldött vagy iparszerűen csinált hímzéseket is, de bizony ezek jobbára csak torzképei az igazi, nemes magyar népművészetnek. Pedig tudjuk, hisz elégszer tapasztaltuk, népművészetünket és az annak szellemében készült jobbfajta munkákat a világ minden kultúr-

Erdélyi iparművészet

Kampis Antal

- Erdély iparművészetéről. (Kny.: A Történeti Erdély.) 8-r, 33 l, 26 k. Budapest 1936.

dekeket minden módon előmozdítsa s az intézmények szabályzataiban lefektetett elveknek minden vonatkozásban érvényesülést biztosítson.

Az előadó hivatali teendőinek sorát és rendjét részletesen az alább következő «Ügyrend» 5. §-ának *a)—p)* pontjai állapítják meg.

A titkár.

5. §.

A titkár azokat a teendőket látja el, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége Szabályzatának 16. §-a az első bekezdésben részére előír s a melyeket az előadó, ki közvetlen főnöke, reábiz. Hivatali teendőinek sorát és rendjét az alább következő «Ügyrend» 7. §-ának *a)–j)* pontjai állapítják meg.

A tollnok.

6. §.

A tollnok a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége Szabályzata 16. §-ának második bekezdésében vázolt

Kampis Antal: Erdély iparművészetéről

Erdély iparművészete

Kny. A történeti Erdély
8°, 26 K, 33 L, Budapest, 1936.

IPARMŰVÉSZET

Legtöbb emlék az iparművészet terén maradt fenn. Bővebb tárgyalásuk alól felment az a körülmény, hogy ez az erdélyi reneszánsz legjobban ismert és feldolgozott része. Csak néhány alapvető kérdéssel óhajtunk foglalkozni, melyek tisztázása az összkép szempontjából fontos.

Az iparművészet legfontosabb eleme a díszítés, az ornamentika. A magyar faj, a magyar nép művészi tehetségének legdúsabb ága pedig épp a dekoráció megalkotásában nyilvánult meg. A magyar és főleg az erdélyi dekorációra is jellemző az, amit a művészet többi ágában is észlelhetünk, t. i. a tektonika és a felépítés szilárdsága, harmonikus rendszeressége. Az 1927-es berlini erdélyi népművészeti kiállítás katalógusa, a német lapok kritikái[1] is helyesen emelték ki, hogy „szereti a magyar a konstruktív szépségeket", „a vonalak sajátos architektúráját". Kőrösfői Kriesch Aladár pedig a kalotaszegi népviselet architektonikus voltára mutatott rá.[2] A kötények szélein felfutó pántok, a középnek díszített négyzetekkel való kiemelése, a fekete „muszuly" narancssárga vagy vörös visszahajtott szegélyei, a menyecskék fejéről leomló hímzett szélű, derékig érő, csúcsban végződő fátyol, a viseletnek konstruktív harmóniát kölcsönöz. A választékos díszítés világos és áttekinthető szerkezeti elhelyezése már egymagában is kiválóvá teszi az erdélyi magyar nép- és iparművészetet. A motívumok megfogalmazása lehet olykor idegen, azok alkal-

[1] Ismertetve: Pásztortűz, 1927. 484. l.
[2] Id. h.

mazásában, kiválogatásában és elosztásában rejlik az erdélyi magyarság igazi sajátossága. De az idegen motívumok sem szerepelnek szóról-szóra való átvételben.

Apafiné Bornemissza Anna bőrkötéses bibliáját (Kolozsvár, Erdélyi Múzeum) aranypréselésű szekfű koszorúzza és primitív, antik fejekkel díszített minta kereteli. A legyezőmotívumokban ráismerünk a Le Sueur-kötések típusára, de a francia csipkés dekoráció Erdélyben erőteljesebb, durvább vonalú, s egyszersmind dekoratívabb lett. A kifinomodott francia minták éppúgy megvaskosodtak Erdélyben, mint ahogy a francia és olasz oszlopok zömökebbek lettek a szentmiklósi kastély árkádos tornácán.

A XVII. század a magyar ornamentika kialakulásának ideje. Az általános értékű, nemzetközi középkori díszítő formák helyébe a magyar nép lelkületét kifejező, sajátos díszítési mód alakul, melynek némely gyökere visszanyúlik a népvándorlás és a honfoglalás korának ázsiai, késő hellenisztikus, sassanida motívumkincsére, meggazdagodott a nyugati népektől átvett elemekkel és magába fogadta a törököktől behozott keleti dekoráció nem egy elemét, hogy aztán ebből a saját lelkét kifejező ornamentikát kovácsoljon össze. Az így kifeslő ornamentika következményei is rögtön jelentkeztek. A reneszánsz szerkezetben megfogalmazott tulipános ládák, a virágosra, rózsásra pingált bútorok polgárjogot kaptak a nagyurak termeiben is és a paraszt pompás ünneplőjéből kinőtt a díszmagyar. A fejlődés, a kialakulás középpontja Erdély és Felső-Magyarország. A magyar néplélekből kisarjadt díszítő művészet nemcsak a parasztság és az úri rend között levő társadalmi különbségeket törte át, hanem az erdélyi nemzetiségi határokon is átáramlott. A szász polgár éppúgy felöltötte a mentét, a dolmányt, mint a magyar úr, az erdélyi kerámia gyönyörű termékeiről a mustrás, virágos, madaras és állatos korsókról, bokályokról sokszor alig lehet megállapítani, hogy magyar vagy szász műhelyben készültek. A románság ebben a reneszánszból fejlődő stílusáramlatban nem vett részt, mert a hegyvidékbe elvonult román pásztornép és a városi, társadalmi, politikai életet élő másik két nemzet között ekkor még áthidalhatatlanok voltak a mentalitás-

beli különbségek. Viszont az erdélyi művészetnek gótikából kiinduló, ugyancsak a XVII. században kialakuló ágában, az ő szociális helyzetüket jobban kifejező fatemplom építészetben vezető helyet foglalt el és annak legkövetkezetesebb kifejlesztője volt.

A leggazdagabb és legelőkelőbb iparművészeti ág, az ötvösség Erdélyben egyszersmind a legvirágzóbb is volt. A fellendülésnek éppúgy, mint az ugyancsak ötvösök által űzött éremművészetnek gazdasági alapja Erdély kimeríthetetlen aranybányáiban és tezauráló gazdasági rendszerében rejlik. Az ötvösművé feldolgozott nemesfém értékében megnövekedve mindig könnyen szállítható, elrejthető vagyoni biztosítékot jelentett, a menekülésre, lakhelyváltoztatásra a háborúk által sokszor rákényszerített erdélyi lakosságnak.

De a magyar ízlés is, különösen a kelettel érintkező Erdélyben megkövetelte az ékszerek, az ötvöstárgyak ragyogó pompáját. A ruházatnak néha hallatlanul gazdag, de sohasem ízléstelen feldíszítésére adott alkalmat. Bethlen Ferencné Kamuthy Zsuzsanna hozományjegyzékében a következő sorokat találjuk: „1 darab kék posztón 32 arany boglár. 1 gallértartón 25 arany boglár."[1]

Az erdélyi és magyarországi ötvösség között legtöbb esetben nem lehet szilárd határokat vonni. A mesterek Erdélyből Felső-Magyarországba és Felső-Magyarországból Erdélybe vándoroltak. Kecskeméti Péter Kecskemétről tanulni jön Erdélybe, de Kassán működik és ott telepszik le. A lőcsei Hann Sebestyén pedig Szebenbe kerülve tett szert nagy hírére. Ez a folytonos művészáramlás elmossa az országrészek határait, de nem egyenlíthette ki a magyar és szász ötvösművészet közt fennforgó ízlésbeli különbséget, minek egyik főoka a szász céheknek minden nem német művész elől való rideg elzárkózása.

A szász ötvös szereti a barokk domború formáit, a magas reliefet, főtechnikája a trébelés. A magyar jobban átérzi az ötvöstárgy tektonikus vázát, melyet nem homályosít el, a felületet nem bontja fel árnyékhatásokkal, hanem a sík díszíté-

[1] Közli Lukinich i. m. 149—54. l.

sére szorítkozik. Ezen tulajdonságokból önként következik, hogy a szász kedvvel alkalmazza az emberi test tömeges formáit, a magyar inkább a növényi és elvont díszítménynek ad helyet. Valahányszor a fejedelmek szász céheknél ötvöstárgyakat rendelnek, mindig kifejezetten hangsúlyozzák, hogy azok virágosak legyenek.[1]

A magyar ízléstől távol áll a nimfák, puttók, tritonok díszítménye, de jellemzők rá a gyapjas, a verejtékes, a mustrákkal ékesített poharak, melyek egyszerű ornamentikája stílusosabb, dekoratívabb, sőt sokszor fantasztikusabb, mint a szászoknak német reneszánsz vagy barokk mintákat utánzó idegen formái. A magyar tektonikus fantázia csak okkal-móddal alkalmazza az emberi alakot, az ornamentikát előnyben részesíti, ami párhuzamos jelensége az építészeti díszítésnél és a síremlékszobrászatnál észlelt helyzetnek.

A díszítő elemek szervesen illeszkednek a tárgy felépítésébe, a dekorált részek a simán hagyott felületekkel egyensúlyt tartanak. Az öreg Rákóczi nagy kupáját (M. Nemz. Múz.) teljes magasságában kidomborodó mezőnyök tagolják, melyeket felváltva címerekkel, növényekkel, szfinksszel díszített a művész, vagy pedig dekorálatlanul hagyott.

A Teleki-Veér-csobolyó (M. N. Múz.) közepét párkányszerű abroncs fogja át, melyre merőleges indás szalagok az edény felületét négyszöges mezőkre osztják s ezek mindegyikének közepén egy-egy Lysimachus-érem foglal helyet. A díszítés mindkét emléken síkszerű, vésett, vagy pedig igen lapos reliefű és elosztásuk úgy történik, hogy dekorálatlan részeken kellőképen érvényesüljön a tárgy alakja, melynek nagy domborulatai a díszítés plasztikátlanságáért kárpótolnak.

Ugyanaz az ízlés nyilvánul meg itt, mint a sírszobrokon, hol a hengeresre leegyszerűsített alakok öltözetét brokát mustrák szövik át. A díszítő elemek mindig alárendelt függvényei a sík felületnek, ez egyetemes tulajdonsága az erdélyi magyar művészetnek, erről tanuskodnak az érmek, a népies faragványok igen lapos reliefjei is. Ugyanez a síkdíszítő ízlés

[1] V. ö. V. Roth: Geschichte des deutschen Kunstgewerbe in Siebenbürgen. Strassburg 1908. 79—80 ll.

talált utat a bútorok festésében, melynek divatját csak a szász városokban tudta a XVII. század végén kiszorítani a domború faragványokkal, reliefekkel borított barokk bútor.

A síkszerű dekoráció kedveléséből következik a zománc nagy szerepe a magyar ötvösségben. Kecskeméti Péter, midőn már évekig tanult a szász városokban, a zománcozás elsajátítása végett Kolozsvárra ment. Ezt már Divald is helyesen értelmezte akkép, hogy a szász városok ötvöseinek a trébelés, a magyarokénak a zománcolás volt a specialitása,[1] amely már a középkortól kezdve rányomta bélyegét a magyar ötvösművekre. A magyar zománcművesség XVI., XVII. századi központja Erdély volt. Bár a sodronyzománcból kifejlődött erdélyi zománc nem volt kizárólagosan erdélyi eljárás, legtöbb emléke mégis innen került elő. Az új zománctechnika nyomaival először Debrecenben 1557-ben találkozunk[2] és Lardi megjegyzése: „modo transilvano" nem a smaltumra, hanem a deauratumra, tehát egy erdélyi aranyozási sajátosságra utal, mindazonáltal úgy ez, mint Belényesi Ötvös György feljegyzése „a magunk módjára csináltatott zománcos kupá"-ról arról tanuskodik, hogy az ötvösség nem egy technikája Erdélyből áradt szét és bár az úgynevezett erdélyi zománc nem tisztán erdélyi különlegesség, legfőbb művelői az erdélyi ötvösök voltak. A festett mennyezetek, a népies faragású templomi bútorok, a várszerűen megerősített kastélyok, a klasszikus felépítésű sírszobrok példáit elvétve Magyarország más részeiben is megtaláljuk, de teljes, környezetből kinövő polgárjogot csak Erdély földjén bírtak. Az erdélyi zománc, míg a késő korszakában a túlságos luminálás által nem vált naturalistává, betetőzte azt a folyamatot, mely sodronyzománccal indult el és népi elemek fokozatos felszívódásából állott, tehát része a népies reneszánsz áramlatnak, melynek kisugárzó pontja épp Erdély volt.

Az erdélyi iparművészet kiáradt a kis ország határain túlra is. Erdélyi nyomdászok dolgoztak Velencében, Mantuá-

[1] Divald: A magyar iparművészet története. Budapest, 1907. 180. l.

[2] Kövér Béla (Hampel József): Az erdélyi zománc. Arch. Ért. XV. 310. l.

ban, Modenában és Páduában, Kiss Miklós pedig Hollandiáig eljutott. Ötvöseink és ötvösművészeink egész Európában sikert arattak. A brassói Sommer Mihály Angliától Francia- és Németországig, Hollandiától Konstantinápolyig ragyogtatta tudását és Svédországban udvari ötvössé lett, bizonyságot téve a fejedelmi Erdély kultúrájáról és művészetéről.[1]

[1] V. ö. Divald i. m. 179, 242, 245 ll.

Erdélyi hímzések

Haáz Ferenc—Palotay Gertrud—Szabó T. Attila: A Néprajzi Múzeum erdélyi vászonhímzésanyaga. Budapest: Kertész ny. 8°, [2] 22 p. — Kny.: *A Néprajzi Múzeum Értesítője* XXXII. évf.

1940.

tván: Erdély művészete. /Kny. A törté-
y./ 8 o, 24 K, 38 L, Budapest, 1936.
tván: Magyar műkincsek Csehországban.
lo./ 8 o, 0 K, 8 L. Budapest, 1937.
tván: Az esztergomi főszékesegyházi
16 o, 32 K, 22 L, Budapest, 1938.
Stephen: New aspect of Hungarian
art. /Kny. Hungarian Quarterly/ 8 o,
Budapest, 1939.
tienne: La chapelle Saint-Michel de
y. Nouvelle Revue de Hongrie./ 8 o,
Budapest, év nélkül, /1940./
tván-Lux Géza-Szentiványi Gyula: Sza-
e művészeti emlékei. /Kny. Szabolcs
16 o, 15 K, 45 L, Budapest, év n./1939/
tván-Nyilas Kolb Jenő: Budapesti képes-
199 K, 157 L, Budapest, év n. /1933./
tván-Nyilas Kolb Jenő: Budapester Bil-
o, 216 K, 172 L, Bpest, év n./1934./

Nouvelle Revue DE HONGRIE

Président du Comité de Rédaction:
BARON B. LÁNG

Novembre 1942

Justice et Force
Par *François Váli*

La Comtesse Thomas Nádasdy — *Cte Edina Zichy Pallavicin*
L'Église et l'école — *Eugène Szinyei Merse*
L'allure de la vie au temps du « Baroque » — *Béla Zolnai*
Images de Suisse — *Pierre Girard*
Maurice Jókai et l'Europe — *Etienne Sötér*
Le sac de Canossa / Lequel des neuf? — *Maurice Jókai*
La Hongrie à la Foire de Lyon — *Adhémar de Montgon*
Châteaux de Transylvanie — *Joseph Biró*

Chronique du mois
A la Foire de Lyon: Les Livres (*Thérèse Lenotre*) — **Chronique scientifique** (*Ladislas Gáldi*) — **Heidenstam** (*Frederic Böök*)
La presse et les revues

Évi előfizetési dr: 30 P
VI, Vilmos cs.-út 3.

kötelességek, a többivel
mondom én.

„Tessék panaszra menni"
válasz.

Remélem, hogy az illeték
gok szükségét fogják érez
hogy a Portorico-szivar fron
sanak. A szivar és épp a
szivar, a kis ember részére
szükségleti cikk, mint a ke

Tértúltengés

Tekintetes Szerkesztőség!

Élettér: komoly politik
A Lebensraumot jelenti.
tudományos jelentősége v
ziai „nagytérnek", ázsia
nek", kultúrtérnek",
„érdektérnek", „hatalmi t
„téridegennek" is. Divatba
ban egy bizonyos tértú
minap egy barátom Tihany
ott ezt a feliratot látta:

— Géptér.

...Géptér... Géptér...
mikor gépháznak hívták. S
is kell tériszonyban szenve
aki elcsodálkozik azon, ho
lett a gépházból — Masch

3210.7	39	37	7	6	7	—	5
3635.0	29	35	3	12	16	3	2
kb. 2900.—	26	32	2	17	18	3	2

átjuk, Norvégia főleg
sztette el hegemóniáját,
apán és Németország be-
dott a vadászatba. E két
bálnavadászattal nemcsak
gletét akarta fedezni,
munkanélküliség leküzdé-
akarta segíteni. De az
dés, mint az 1937—38.
nyek mutatják, újabb
val fenyegetett, miért is,
mzetközi megbeszélések
lnavadászat idejének át-
endezésében állapodtak
lény december 8-án kez-
március 7-én zárult.
lajfőző hajót legfeljebb
ajó kísérhetett, a fiatal
állatokra vadászni tilos

k a megállapodások az
l fenntartását szolgálták

és nem az állatok védelmét. Egy hordó bálnaolaj ára ugyanis 18 angol fontról (kb. 400 pengő) 9 fontra zuhant, csak nagy igyekezettel tudták újból 14 fontra emelni. Nem szabad elfelejteni, milyen hallatlan nagy összegeket fektettek be a modern bálnavadászatba. Egy olajgyár hajó 5—6 millió pengőbe került (5 év előtti árakat számítva!), egy vadászhajó 2—900.000 pengőbe! A modern úszó olajfőzdék tonnatartalma 18—20.000 volt s berendezésük vetekedett a legkülönb gyárakéval! Az ilyen úszó gyáron néha 700 ember is dolgozott és lakott is, 5—6 hónapig. Valamennyien jó fizetést kapnak, de ez természetes is, az ilyen expedíciónál kemény a szolgálat, próbára teszi az ember idegeit, néha életveszéllyel is jár!

A modern bálnavadászat

a modern bálnavadászat?
n olajfőző hajó, a vadász-
éretében a vadászat meg-
előtt két hónappal el-

hagyja honi kikötőjét, például a norvégiai Larvikot. (A norvég bálnavadász társaságok székhelye Dél-Norvégiában, Vestfold tartomány-

Erdélyi kastélyok

Kelemen Lajos:
Elpusztult egy nép erdélyi
kastély. Művészeti
Szalon 1928. III. 10. sz

Sza Kelemen

Erdélyi kastélyok

Bíró József: Régi erdélyi kastélyok - Új Idők. 1940. 46. ev. 37. sz. képek kel.

2049. Toscan mester:
A XVI. századból.

Mária a gyermek Jézussal.

Mária Terékon alól látható, és lassé balra fo
Jézust fogja és jobb kezét úgy tartj
fejét dicsfény övezi. Máriának fátyo
jú. Jézus baljával anyját karolja át
A kereten, fölül a tympanonban, az A
és czimerrel diszitett alján e
PLENA DOMINVS.

Stucco-falkép, az alak magasság
Vétetett 1901: X. 19-én Bene Öd

Elszámoltatott 1902: XI. 14-én.
Az elszámolást elfogadta 1903:
(255-903.)

904: IV. 25.

1901

Erdélyi kolostorok

Roth Viktor: Az erdélyi kolostorok stílbeli fejlődése.

8°, OK, 72L, Budapest, 1913.

Erdélyi képzőművészet

Hoffmann Edith: Erdélyi művészek stílusalakító törekvései. *Nyugat* XXXIII. évf. p. 504—509.

1940.

Erdélyi kerámia

Kimakovicz, M. von: Die kobaltblaue Keramik Siebenbürgens

Kny. Korrespondenzblatt des Vereins für Sieb. Landeskunde.

8°, 1K, 6L, Nagyszeben, 1911

Erdélyi Könyvkötések

I.

Tolnai Gábor:

Legrégibb díszes
könyvkötések
Erdélyben.
(Egy „díszítő" mo-
tívum története.)
Brassó, 1939.

Erdélyi könyvkötészet

Tolnai Gábor: Legyező-díszes könyvkötések Erdélyben.

Kny. Magyar Könyvszemle
80, 12K, 23L, Budapest, 1939.

Erdély művészete

A Barcaság (Burzenland) művészete
(Brassó a körülötte levő 13 falu)

Das Burzenland. Herausgeg. v. E. Jekelius. Kronstadt 1928-29. III/1. kötet. Kronstadt, 8r. 271 l 260 ábra. — IV/1 kötet. Die Dörfer des Burzenlandes. 261 l 366 ábra. V/1 Die Wirtschaftsgeschichte des Burzenlandes 233 l, 162 ábra. Verlag: Burzenländer Sächsisches Museum.

Ism.: Pozsonyi-Filtsch Zoltán Szárádok 1932. 335-340. l.

Az Könyvtár

ho.

ágos Bizottsága

száma:	Hiv.- ból	19
kelte:	1175	19 40.
beérkezése:		19

száma:

ntézett szám:

a:

na:

Erdély régiségei

Kővary László

Erdély régiségei és
történelmi emlékei.

Petrik 1886 - 1900

Erdély városai

Gyalokay Jenő: Erdély városai 1736-ban. Hadtört. Közl. 36. évf. 253. l.

Erdélyi magyar
lakóházak

Palotay Gertrud —
Szabó T. Attila:

Ismertebb erdélyi
magyar lakóháztípu-
sok. Bpest, 1940.
8-r. 36 l. A Néprajzi
Múzeum Füzetei. 5.

Dvestoročný kostol košického chudob-
2 K, 19 L, Kassa, 1930.
Kassa régi siremlékei. XIV.-XVIII.
, 27 K, 160 L, Kassa, 1933.
A kassa Szent Erzsébet-dóm. 8 o, 142 K
a, 1936.
er: Kunst in der Zips.
Norman: Sketch of the Life Charles
artist. o, K, L, London, 1870/
l: A kalocsai érseki főszékesegyház 1010-
kig. 8 o, K, 148 L, Kalocsa, 1929.
l: Monostoraink a mohácsi vész előtt
egyházmegyében. 16 o, 6 K, 56 L,
933.
a: L'arte ungherese in Transilvania
evo. /Kny. Vie dell'Oriente./ 8 o,
Milano, év nélkül, /1929./
Theobald: Das evangelische Kirchen-
Bistritz. 2 o, 9 K, 39 L, Beszter-

Erdélyi magyar hímzések

Palotay Gertrud: Árva Bethlen Kata fonalas munkái. *Erdélyi Múzeum* XLV. k. p. 118—139. 13 kép.

1940.

, /1927./

Didier: Charles Ferenczy et l ecole de
en Hongrie, /Kny. Gazette des Beaux-Arts/
16 L, Paris, év nélkül, /1928.

Didier: Le centenaire du peintre-illust-
ngrois Michel Zi chy. /Kny. Gazette des
s/ 4 o, 10 K, 13 L, Paris, év nélkül/1928/

Pezső: Az igazi Munkácsy. /Kny. Petrovics-
r./ 4 o, 9 K, 26 L, Budapest, 1934.

Pezső: Munkácsy Mihály. 8 o, 0 K, 18 L,
1936.

la rézkarcai. 8 o, 6 K, 4 L, Budapest,

la: Waron Dániel körmöcbányai fővésnök.
z matikai Közlöny./ 4 o, 57 K, 56 L,
1936.

lona: A herendi porcellán. 8 o, 14 K,
pest, 1938.

[redacted]

PLAUTU.
HÁRC
tása H
A rón
művét
Gábor
már is.

ARISTO
Szabó
Az ók
páratl
tudom
a kön
írt, m
ban m

ALFÖLD
FELIR
A ma
telepe
felirat
váló
multjá
tárja

PA

Kedves Gyulám,

itt küldök egy kis szórakozni valót. –

Munkádban örömmel és készséggel

állok rendelkezésedre.

Szeretettel ölel

[illegible]

941.XI.8.

HALASY
(PLATON ÉS ARISTOTELES)
A kiváló magyar filozófus könyve a Földközi-tenger ókori népeinek politikai életét és szemléletét világítja meg s ezzel a mai politikai szellem legmélyebb gyökereit tárja fel.

RÉVAY JÓZSEF: **ÓKORI IRÓ, MAI OLVASÓ**
Mi szépet, egyénit és érdekeset talál a ma embere a klasszikus irodalmakban? Hogyan kell olvasnia a görög és latin irodalmat? Mik e klasszikus irodalmak legnagyobb értékei? Kiváló filológus írónk erre ad feleletet.

AJÁNDÉKKÖNYVEK

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MÜVEI
Uj kiadás bibliapapíron
Arany János és Vörösmarty Mihály művészi kiállítású új kiadásai mellé most Petőfi összes költői és prózai munkáinak kiadása csatlakozik s mint irodalmunk legnagyobb értéke, joggal számít a legnagyobb sikerre.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN KELETI UTAZÁSA
1830-ban Széchenyi barátjával, gróf Waldstein Jánossal érdekes utazást tett Keleten. Kettőjük naplóját tartalmazza ez a bibliofil kiadású kötet, Waldstein János gróf rajzainak és vízfestményeinek fakszimiléivel. A különleges dísszel kiállított kötetet gróf Kálnoky Hugó rendezte sajtó alá, értékes előszavát Szekfű Gyula írta.

rajza.

JÓKAI MÓR: **CSATAKÉPEK**
A magyar szabadságharc legszebb emléke ez a ragyogó elbeszélés-kötet.

MÜNCHHAUSEN KALANDJAI
A hazugság legnagyobb bajnokának kalandjait meséli el a magyar ifjúságnak Baal Mózes.

PAÁL MÁRIA: **KÉT BOLDOG ESZTENDŐ**
Petőfi Sándor és Szendrey Júlia házasságának története, a serdülő leány legkedvesebb könyve.

KIS GYEREKEK KEDVES KÖNYVEI

ELSŐ KÖTET
JANCSI ÉS JULISKA ÉS MÁS GRIMM-MESÉK

MÁSODIK KÖTET
PIROSKA ÉS A FARKAS ÉS MÁS GRIMM-MESÉK

GRIMM TESTVÉREK LEGSZEBB MESÉI
Magyar gyermekeknek elmondja Benedek Elek. Az előbbi két kötet egybekötve, díszes albumalakban. Kisfiúk, kislányok számára a legszebb ajándék.

BENEDEK ELEK:
VIDÁM ÁLATTÖRTÉNETEK
A gyermekek kedves „Nagyapó"-jának legvidámabb kis meséi cicáról, kutyáról, elefántról, sok-sok rajzzal.

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET

MAGYAR SZÉPIRODALOM

GULÁCSY IRÉN: **JEZABEL**

Gulácsy Irén aki a történelmi regényírás röneszanszát megindította és oly páratlanul népszerű műfajjá varázsolta a történeti regényt, folytatja a „Nagy Lajos király"-lyal kezdődő hatalmas trilógiának régóta várt második részét: „Jezabel" címen. A most megjelent két kötet hőse Nagy Lajos király özvegye, Erzsébet. Őt jellemzi a forróságában és szertelenségében mindent felperzselő bibliai Jezabel neve. A nagylajosi magyar birodalom tragikus hanyatlásának drámai erővel megfestett freskója ez a regény, amely a királynőnek a trónról való lemondásáig viszi az eseményeket. Megjelenik október havában. Ára kb. P **10.—**, vászonkötésben P **15.—**.

HARSÁNYI ZSOLT: **WHISKY SZÓDÁVAL**

A magyar irodalom világsikereket aratott előkelő reprezentánsa ebben az esztendőben társadalmi regénnyel jelentkezik az őszi könyvpiacon. Ebben a regényében egy, a mai magasabb társadalmi körök felé törő fiatal férfi életét, szerelmét, örömeit és csalódásait írja meg. Két kötet ára kb. P **9.—**, vászonkötésben P **13.—**.

VITÉZ SOMOGYVÁRY GYULA:
A PIROSSAPKÁS KISLÁNY

Vitéz Somogyváry Gyula, akinek katonaregényeinél kevés olvasottabb könyv akad ma hazánkban a magyar szabadságharcot megelőző idők izgalmas történelmi levegőjét varázsolja elénk új, nagy szerelmi regény keretében. Ára kb. P **7.—**, kötve P **9.—**.

SZENTMIHÁLYINÉ SZABÓ MÁRIA:
MAGVETŐK

A munka apostolairól, az építőkről: a tanítóról, a papról, az ügyvédről, a szántóvetőről írt nagyszabású családregénye bizonyára új híveket szerez az olvasás tiszta és nemes művészetének. Ára kb. P **7.—**, kötve P **9.—**.

ZSIGRAY JULIANNA: **FÉLTÉKENYSÉG**

Zsigray Julianna új, nagy társadalmi regénye a leggyötrelmesebb és legfélelmetesebb emberi indulatokról szól. Ezer hangja és ezer formája van ennek a fájdalmas, forró, alkotó és romboló szenvedélynek, amelynek hivatott költője Zsigray Julianna; e nemes és félelmetes indulatok csúcsai és szakadékai közt ihletett biztonsággal vezeti olvasóját. Ára kb. P **6.—**, kötve P **8.—**.

MAI IRÓK A MAI TÁRSADALOMRÓL

RAB GUSZTÁV:
ROKONOK ÉS ISMERŐSÖK

A regény a vidéki élet és egy boldogtalan házasélet elől menekülő úriasszony szemszögéből mutatja meg a főváros életének néhány jellemző oldalát. Rab Gusztávnak, az új magyar irodalom értékes képviselőjének új írása a magyar irodalom új értékét jelenti. Ára kb. P **8.—**, kötve P **10.50**.

SZÉKELY TIBOR: **VOLTÁL ÉS LESZEL**

A regény a könyökkel, vakmerőséggel érvényesülni akaró embertípusról mond véleményt. Egy kispolgári család tagjai arról értesülnek, hogy Európa egyik legfényesebb nevű, kihalt főnemesi családjának leszármazói. A család tagjai valamennyien meginognak, csak az anya, a parasztsarjadék mutatkozik egyedül méltónak a Vasi grófok dicső multjához — aminthogy a regény főgondolata szerint csak a munkában és az áldozatban rejlik az igazi előkelőség. Ára kb. P **4.—**, kötve P **5.80**.

ERDÉLYI IRÁSOK

A sorozatból ez év őszén jelenik meg:

TABÉRY GÉZA: **A FRIMONT-PALOTA**

Regény az Erdélyi Unió előkészítése, a szabadságharc és az elnyomás koráról. Központjában Beöthy Ödön, a politikus és Kuthy Lajos, az író áll. A nagyterjedelmű regény ára P **5.60**, kötve P **8.—**.

IVÁNYI FERENC: **ERDÉLYI VIRRASZTÓ**

Bod Péternek, a magyarigeni református papnak, az első magyar irodalomtörténetírónak életregénye: a 18. század politikai és vallási elnyomatásának, szellemi tespedésének rajza. Ára kb. P **5.50**, kötve P **7.50**.

BIRÓ JÓZSEF: **ERDÉLY MŰVÉSZETE**

Biró József, mint Erdély művészetének kutatója vált tudományos körökben elismert szaktekintéllyé. Könyve az első olyan, önálló kutatásokon alapuló mű, mely Erdély egész művészeti multját foglalja össze. A műnyomó papíron készült, 100 képtáblával díszített művészi kiállítású mű ára kb. P **8.—**, kötve P **10.—**.

KÜLFÖLDI SZÉPIRODALOM

C. HUTCHINSON: **ÖRÖK FOGOLY**

A „Testamentum" nagysikerű szerzőjének új műve, világirodalmi viszonylatban is jelentős érték. Egy angol apától és német anyától származó fiú megrázó története. A kiváló író megismerteti velünk az első világháborút közvetlenül követő évek német és angol életét: a versailles-i szerződéssel gúzsbakötött, tönkretett, éhező és önmagát marcangoló Németországot — s az angol polgári társadalmat, amely azt hiszi, hogy most már örökre rendben van minden. Az angol szerzőnek becsületére válik az a tárgyilagosság, amellyel ezt a két párhuzamos képet megrajzolja — de az a művészet is, amellyel regénye egész sereg szereplőjének alakját megeleveníti s részvétünkre, szeretetünkre méltóvá teszi. A fordítás a „Testamentum" fordítójának, Ruzitska Máriának művészi munkája. Ára kb. P **7.50**, kötve P **9.50**.

INA SEIDEL: **HIVTALAK**

A németek Gulácsy Irénje új regényében, arányaiban és írói felfogásában egyaránt lenyűgöző korképet ad arról a Németországról,

Erdélyi magyar hímes oszlopok

Kelemen Lajos cikke:
Erdélyi Almanach,
szerk. dr. Györy Lajos
~~Kolozsvár~~ Budapest, 1925.
95–104. l.

Ira Kelemen

Budapest székesf

K-802 szám

1938-XII.

Nagyméltóságú
Méltóságos
Nagyságos

Műemlékben

R Ajánlott | Budapest 4
Bp. 4 | 5477 f

Hivatalból
Közszolgálati ügyben

DÍJ ÁTALÁNYOZVA

Központi borít

Erdélyi magyar hímes-
tojások

Kelemen Lajos úrtól

Pásztortűz 1924.
6-9. l.
7 képpel

Sza Kelemen

Erdélyi magyar hímes oszlopok

Kelemen Lajos: A legrégibb erdélyi magyar hímes oszlopok. 5 képpel Erdélyi Almanach 1925. Bpest 95–104 l. (Ugyanez Pásztortúz Almanach címen is)

Sza Kelemen

Vasárnap **13** B23 Koszta Szan.	NOVEMBER 30 NAP Prot. B22 Szaniszló
Hétfő **14** Jozafát vt.	☾ Prot. Klementina
Kedd **15** Nagy Albert	Prot. Lipót
Szerda **16** Ödön pk.	Prot. Ottmár
Csütörtök **17** Csod. Gergely	Prot. Hortense
Péntek **18** Péter Pál bazilika	Prot. Ödön
Szombat **19** Erzsébet asszony	Izr. S. Khaje. Sz. 47. hét Prot. Erzsébet

Erdély helynevei

Márki Sándor

Erdély helynevei

Petrik 1886–1900

Erdély műemlékei

I.

Wühr, Hans:

Siebenbürgen.

(H. és év ?)

Megvan a MOB

könyvtárában

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest, V.,

Visegrádi-utca 36. IV. 1.

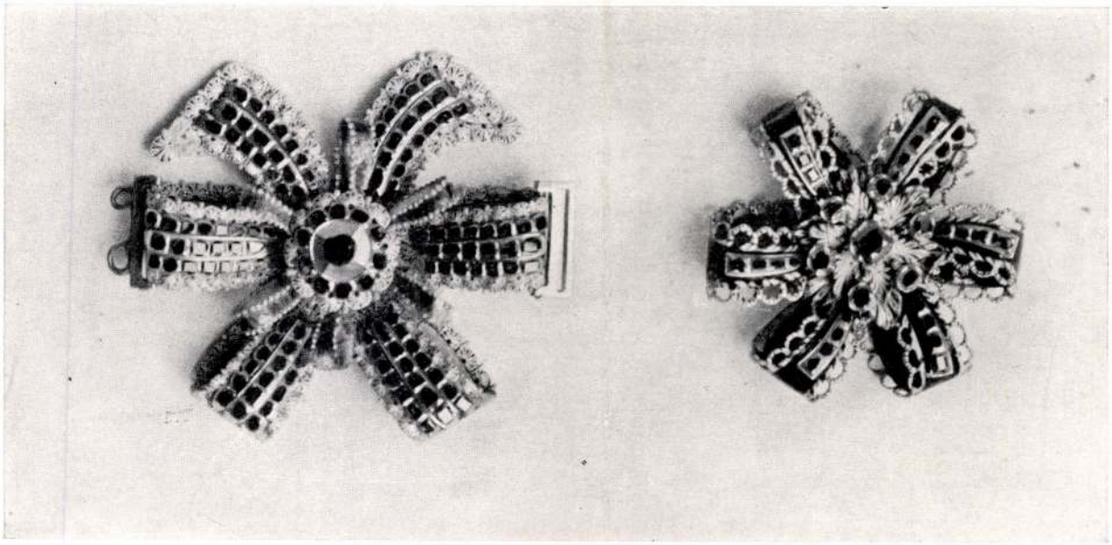

UNGARISCHER SCHMUCK AUS DEM XVII. U. XVIII. JH. — SCHNALLEN, WEIBL. KOPFSCHMUCK, MÜTZENZIER, SOG. »MASCHEN«.

magyar

Erdélyi ékszerek

Erdély 1940.

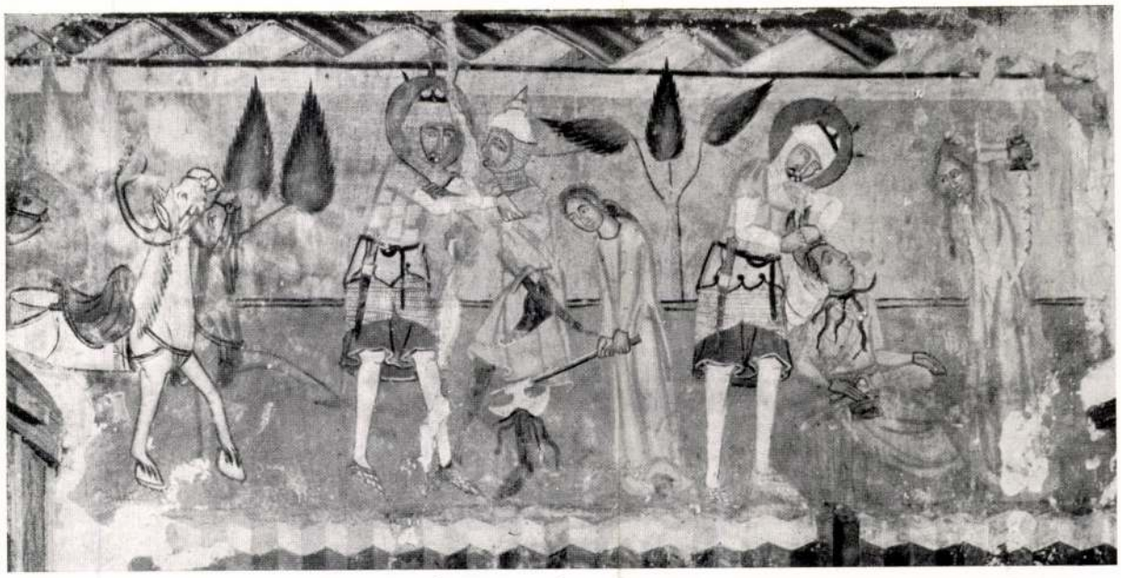

1.

2.

3.

KÖZÉPKORI FALKÉP-RÉSZLETEK : 1. GELENCE, SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA, XIV. SZ. — 2. SZÉKELY-DERZS, SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA, 1419. — 3. ALMAKERÉK, SZENT GYÖRGY, XV. SZ. ELEJE.

Erdélyi középkori falképek

Erdélyi mennyezet-festmények

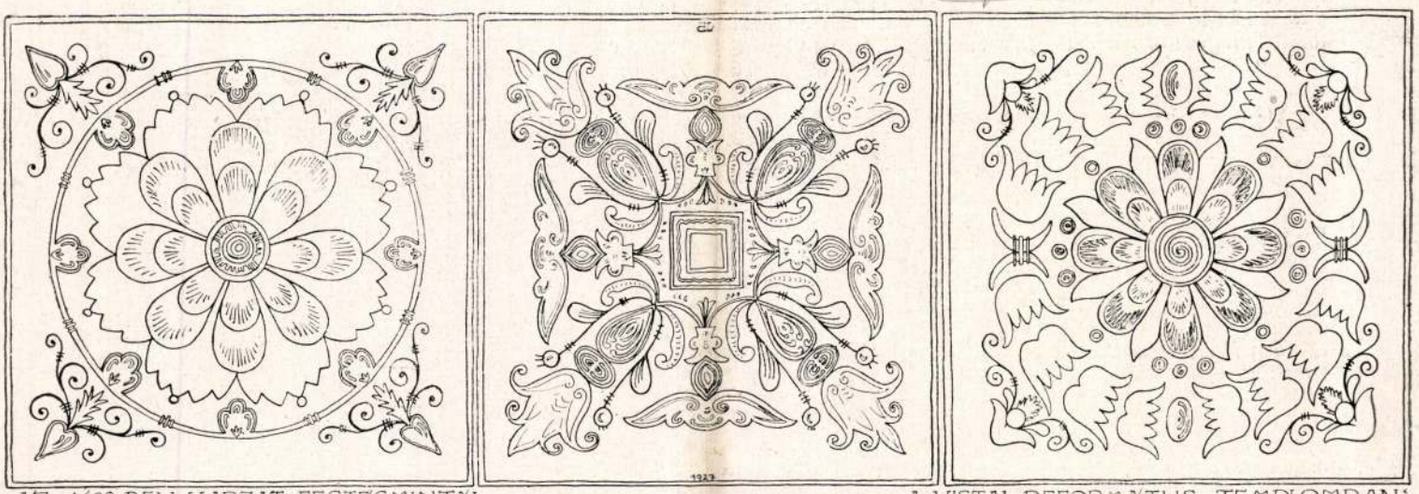

AZ 1699-BELI KARZAT FESTÉSMINTÁI: :A VISTAI REFORMÁTUS TEMPLOMBAN

ket a végtelenül finom munkákat, alig tudjuk a *marmorari* munkáit az eredeti architekturától megkülönböztetni. A gótika különös nagy előszeretettel és hatásosan alkalmazza később is.

A Cosmati legszebb alkotásaihoz tartoznak a Laterán gyönyörű folyosói (Vassallettus, apa és fiú, 1222—1230) (3. kép) és a szent Pál-kolostor utólérhetetlenül szép csarnokai (Magister Petrus, 1220—1241) (4. és 5. kép). Szent Péter templomának II. Kallixtus (1119—1124) parancsára készitik a *marmorari* azt a gyönyörű padozatot, amelynek töredékei ma is láthatók a templom grottájában.

A Cosmati nagy művészdinasztiája a XVI. század elejével halt ki akkor, amikor a művészet és élet a pápasággal Rómától búcsut vett.

A *marmorari* becsülethez juttatták ismét a *mozaikművészetet* is. Santa Maria in Trastevere hatalmas front-mozaikja ebből az időből való (1148). S. Clemente híres apszismozaikja is ennek a fellendülésnek a munkája (1108—1299). S. Francesca Romana, szent Pál bazilikája, a Laterán és S. Maria Maggiore nagy mozaikja is ennek az időnek az emlékei. Szent Péter apszisának hatalmas mozaikját is ebben az időben javittatja III. Ince pápa (1198—1216).

DR. HIRSCHLER JÓZSEF.

Erdélyi magyar mennyezetfestményeink a XVII. százév végéig

A magyarság kilenc századot meghaladó keresztény életének s vele templomi müvészetünknek legbecsesebb diszitő emlékei közé tartoznak mennyezetfestményeink.

Használatuk kezdete az általános keresztény szokást tekintve, kétségtelenül a magyar kereszténység első századáig nyulik föl. Az akkor épült románizlésü templomok hajóját rendszerint mindenütt lapos mennyezet boritotta s ezeknek a hivek feje fölött terjeszkedő deszkanégyszögeit a legtöbb helyen nálunk is bizonyosan épen ugy diszitették, mint az olasz bazilikák és dómok, vagy a németországi templomok mennyezeteit. Azonban ily régi mennyezetek sehol sem maradtak reánk.

AZ ÁDÁMOSI TEMPLOM

Ismeretes, hogy a legtöbb régi magyar keresztény templomot részint az 1241—42-i nagy mongol-tatárdulás sujtotta, részben utóbb más csapások, főleg leégések érték. A török hóditás aztán a XVI. és XVII. százév folyamán a régi Magyarország templomainak mintegy ötödrészét elpusztitotta. Nem csoda tehát, ha a mennyezetek romlandó deszkaanyagából csak nagyon kevés szerencsés darab jutott korunkra. Ezekből a legrégibb sincs félezer éves. De nem sokkal állanak jobban ennél a nyugateurópai országok sem. Németország legrégibb, még román izlésü deszkamennyezete a XIII. századból való.

A régi Magyarország mennyezetfestményeiből a legrégebbi és legszebb emlékek az egykori Felsőmagyarországon és Erdélyben s ezek közül az erdélyiek tulnyomóan magyar templomokban maradtak fönn.

Ezzel az alkalommal csak az erdélyi magyar templomok mennyezet- és a velük azonos technikáju karzatfesményeivel kivánok foglalkozni, főleg a számbavétel céljából. Ezekről a becses emlékekről ugyanis még maig sincs semmiféle összefoglaló kimutatásunk s igy még a szakember sem tudja, hogy tulajdonképen milyen idejü, izlésü és természetü anyagunk van. S ha megkisértünk összeállitani egy ilyen vázlatot, megdöbbenve kell látnunk, hogy fennmaradt emlékeink sorában időben és izlésben egyaránt mily nagy hézagok tátongnak. Ezekből a hézagokból bizonyára lehet még itt-ott valamit kitölteni. Még lappanghatnak tán olv emlékeink, melyek a XV. századtól a XVII. század közepéig feltáruló, szinte ijesztő hiányba valami vigasztaló pótlékul szolgálhatnak; a XVII. százév derekától mind gazdagabb emléksorozatunkat pedig hihetőleg még egy annyira lehet rendszeres kutatások és bejelentések után kiegésziteni, mint a mennyit ma ismerünk.

Müvészeti Szalon 1928. III. évf. 6-7. szám (Kolozsvár)

kor karácsonykor, husvétkor, szent Péter napján és a pápa nevenapján azon a hatalmas ezüst kereszten, mely a diadaliv tölött felragyogott, kigyúlt a hagyományos 1360 láng!

Valóban szép volt „szent Péter háza", a Mater cunctarum decor et decus Ecclesarium!"

Ebből az időből maradt mi reánk és őrzi most is szent Péter temploma az u. n. Nagy Károly-féle dalmatikát (2. kép). Egyike szent Péter temploma legértekesebb kincseinek.

Az a szép római szokas, mely a VIII. században már széltében divott, hogy oltárokat, sirokat, falakat drága szőnyegekkel diszitettek, a Nyugaton azóta sem halt ki. Az 1500. év körül ebből fejlődött ki a flandriai világhirű szőnyegszövés művészete, melynek aranykorát a Vatikán faliszőnyegei jelzik Raffael kartonjaival. Előkelőségeink disztermeiben ma is gyönyörködhetünk abban, hogyan lehet termek falait szőnyegekkel a legelőkelőbben diszi eni. Németországban a legújabb időkben újból készitenek kathedrálisok számára faliszőnyegeket, kisebb templomokban festett szőnyegekkel érnek el igazán szép hatást.

Bárcsak eljönne az idő, hogy mi is követhetnők elődeink szép példáját és mi is méltóképen diszithetnők templomaink falait komoly, előkelő szőnyegekkel, függönyökkel...*

A *plasztikai művészet* a karoling művészet *másik* ága Szent Péter templomának grottái már csak töredékekben mutatják be a művészetnek ezt az ágát, de ezek a töredékek is a nagy fejlettségre, a plasztika nagy szerepére hivják fel figyelmünket. Emlékeivel különben ma is úton-útfélen találkozunk Rómában. Oltárok, rácsozatok, korlátok, szószékek, oltárciboriumok, baldachinumok diszitésénél eleinte az antik formákhoz tartották magukat és az ősi kőkoporsók stilusát utanozták. De a sikból magasan kiemelkedő kidomborodás lassanlassan ellapul, a végén már egészen a szőnyegmintázatra tér át, amellyel bevonja a siknak minden részét.

Két jellegzetes vonása van ennek az újabb művészeti ágnak, mely a Karolingok idejében jutott teljesen diadalra: az egyik, hogy a hármas szám mindenütt korlátlanul dominál, — a másik, hogy ép a hármas szám hatása alatt csak az aránylag kevés, az antik világból átvett mintával dolgozik. P. Sinthern nagy munkájában** azt mondja, hogy ez az egész művészet „egyetlen nagy himnusz az imádandó Szentháromságra ...*ein einziges grosses Loblied auf die allerheiligste Dreifaltigkeit.*" És hozzáteszi, hogy ennek a művészetnek az alapgondolatára még nem mutatott reá eddig senki.

Amint a kosárfonásnál rendesen nem egy, hanem több egymás mellé fektetett vessző szerepel, ennél a művészetnél is már szigorúan megkövetelt szám a hármas fonál, vonalozás, mely szabály előtt meg kell hódolnia minden egyébnek. P. Sinthern az egész irányzatnak a *Dreilinienornamentik*, a háromvonalas ornamentika nevet adja.

A *hármas szám* kedvéért olyan minták részesülnek előnyben, melyeket három parallel vonással könnyen meg lehet rajzolni; ilyenek az egyenes, görbe vonalak, szalagok, hurkok, fonások stb. stb. A kedvelt liliom virágjának kelyhe, levele, szára, a pálma vagy örökzöld futóka levele szintén e három vonalból áll. A kimation, vagyis a levél vagy tojássor kicsi ivek rendszerére bomlik, hol minden három vonalból áll, lazán függ össze, vagy három vonalas oszlopocskákon nyugszik. A nagy és kicsi ivek, a keresztkarok háromvonalas betétekkel diszitve kerülnek a hármasvonal domináló uralma alá.

Gyönyörüen játszik ez a gondolat a *kereszt körül*, melyet a körök, négyszögek, kötések, fonások, csokrok egész sorozata ölel körül, foglal nagy, szép szőnyegbe. A körökben rozetták, Krisztus-monogrammok, szimbolikus állatok tarkitják, élénkitik a képet.

Ennek a háromvonalornamentikának a *szimbolikus jellege* szembeötlő. A hármas szám jelenti a Szentháromságot, a keresztfonás a keresztet, a pálmán nyugvó bárányka Krisztust a keresztfán, a szőlőfürt, szőlővenyige, a kehely a rozettával az Oltáriszentséget, a galamb, amely a kehelyből iszik, vagy a fürtről eszik, a keresztény hivőt szimbolizálja.

Rómában biztos dátummal az első ilyen háromvonalas remekmű S. Maria in Cosmedin kórusrácsozata I. Adorján pápa idejéből (772—795). Azután virágkorát éli, III. Sergius pápa alatt (904—911) művészete a csúcspontját éri és tovább pompázik a X. és XI. században át. A XII. században egyenesen az újonnan feltünő *marmorarii* szabadabb művészetének szolgálatába szegődik és azzal köt frigyet.

* Lásd bővebben: St. Beissel. i. h. 260 stb.

** Roma Sacra, 30 o.

3. kép. RÉSZLET A LATERÁN KOLOSTORÁNAK UDVARÁBÓL

A „vaskorszak" *harmadik* jellegzetes művészete az, mely a „római márványfeldolgozók", a *marmorarii Romani* nevéhez fűződik. Mesterei ez új művészetnek a *Cosmas*-család tagjai, első sorban az apa és fiú, kik után az egész iskolát és művészetet ma is a *Coszmati* művészetének szokták nevezni. Cosmas névvel mindazokat a munkákat jelzik, amelyeken a szines márványt a mozaikkal, a mélyitett domború művel összekapcsolják, bekérgezik, inkrusztrálják. Ez a római stilus, az *opus romanum* nagyon régi dolog már. Már az őspogány és keresztény művészet is értett ahhoz, hogy a paloták és templomok falait szines márvánnyal bevonják, kirakják. A hanyatlás korszakának barbár izlése megtartotta ennek a művészetnek az emlékét, úgy hogy az teljesen ki nem halt. Még 1000 körül is kisérleteztek vele, hogy a templomok padozatát és a tornyok oldalfalait vele diszitsék, mely az egyszerű felületeket hatásosan élénkitette. De ami eddig jórészt csak a képzelőtehetségnek volt szeszélyes játéka, azt a Cosmas-iskola életerős művészetté fejlesztette, melynek pontos szabályai és előirásai céltudatosan irányitották és vezették a művészeket. És ezek a *marmorari* épitészek, festők és szobrászok is voltak egy személyben. Ha nem is épitettek templomokat, de emeltek oszlopcsarnokokat, keresztfolyosókat, tabernákulumokat, szószékeket, püspöki trónusokat, szentélykorlátokat, rácsozatokat. Terveztek gyönyörű templompadlózatokat, hol a mozaiknak lágy vonalai körülölelik azokat a barna- vagy zöldmárvány- vagy porfirkorongokat, melyeket összetört oszloptörzsekből fürészeltek. Ezek a márvány mozaikszőnyegek, melyeknek ornamentikája okosan kieszelt geometrián alapszik, remek szövevényük mellett végtelenül változatosak köreikkel, négyszögeikkel, futóvonalaikkal, szinezésükkel. Emailból összeállitott mozaikhálózatok, hol az élénk piros és kék szin belekapcsolódik az aranyba, bájosan kúsznak fel a keresztfolyosók és szószékek kecses kis oszlopain, ölelik körül folyondárként a márványgyertyatartókat, szikráznak tüzes csillagokként a tabernákulumok peremén. Ha ma nézzük eze-

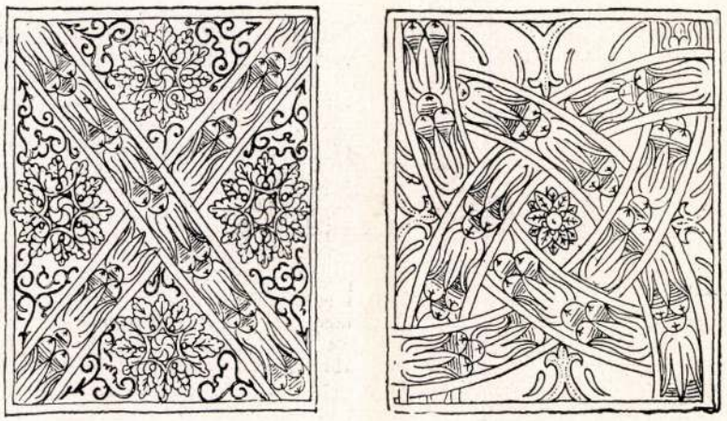

RÉSZLETEK AZ ÁDÁMOSI MENNYEZETFESTMÉNYBŐL

E sorok egyik célja is az, hogy e becses művészet- és művelődéstörténeti emlékek iránt közönségünk érdeklődését felkeltve, a még megmaradt emlékek megmentésében és megőrzésében minden művelt ember közreműködését kérje. Ezért arra kérjük olvasóinkat, hogy ha az itt felsorolandó emlékeken kívül valahol még templomi mennyezet- és karzatfestményeket tudnak, legyenek szívesek azokat lehetőleg a korukra vonatkozó felírással, vagy legalább évszámmal együtt folyóiratunk szerkesztőségének bejelenteni.

* * *

Erdélynek a legrégibb reánk maradt mennyezetfestménye a XV. századból, körülbelül a Mátyás király korából (1458—1490) a régi kisküllőmegyei *Gogánváralja* református templomából, negyedszázév előtt vásárlás útján Budapestre, a Szépművészeti Múzeumba került. Ugyanigy és majdnem ugyanazon időben jutott szintén Kisküllőmegyéből az *ádámosi* unitárius templom 1526-ból származó legrégibb évszámos mennyezetfestménye a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumba. A két legrégebbi ilyen erdélyi magyar emlék tehát kikerült Erdélyből. Azonban megőrzésre és méltó helyekre jutottak. Most már csak az volna kívánatos, hogy e nagybecsü emlékek méltó kiadásban is napvilágot lássanak.

Közülük az ádámosinak ismétlődő mintái rajzban, de szinezetlenül, egy kivételével, 1916-ban megjelentek a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum *Közlemények* stb. cimü folyóiratában. A sokkal becsesebb gogánváraljai mennyezet mintái ellenben maig is kiadatlanok. Csupán *a Ráth György* féle *Iparmüvészet Könyve* I. kötetében látott napvilágot belőlük nagyon kevés mutatvány, Csoma József pedig egyik alapvető magyar cimertantörténeti müvében rajzban közölte a rajta előforduló cimereket. Azonban ő nem fejtette meg ezeket s az egy magyar államcimer kivételével ma is kérdéses, hogy ezek a cimerek melyik családokéi; pedig ennek a megfejtése, a mennyezet keletkezésének idejére döntő fontosságu. De ennek az eldöntését ismét megnehezíti az a körülmény, hogy a Gogánváralja fölött állott Újvár nevü királyi várról nem tudjuk, hogy mikor jutott magánkézbe s Gogánváralja régi birtokosairól a XV századból általában nagyon hézagos adataink maradtak. Pedig a cimerek az országcimer kivételével kétségtelenül az akkori országos méltóságok és talán a patronus családok cimerei

E két erdélyi mennyezetfestmény még a reformáció előtt készült. A gogánváraljain a csúcsives izlés lombozatdiszei uralkodnak a jóval kevesebb renaissance elemen; az ádámosi ellenben tiszta német-renaissance mü. Azon a tábláján, hol egy cimerpaizsba foglalva évszáma áll, a paizs asztalosjelvénye világosan mutatja, hogy a mennyezet asztalos mester készitménye. A patronus-cimer pedig, melyet dr. Varju Elemér 1916-ban tévesen Nagyszeben cimerének nézett, én pedig 1918-ban egy pecsétcimer alapján az egykor Ádámoson is birtokos lekcsei Sulyok család cimerének tartottam, amint utóbb többféle Sulyok-cimer vizsgálatából meggyőződhettem, egyiké sem a feltételezettek közül s egy cimerhasonlóság, — de nem azonosság — még leginkább arra enged következtetni, hogy talán az Ádámoson is bebiró egyik — már kihalt — Bornemisza család cimerének egy változata.

A két reformáció előtti mennyezetfestmény és az időben utánuk következő legelső erdélyi mennyezet között csaknem egy teljes század áll emlékek nélkül, betöltetlenül.

Szinte megdöbbentő hiány, mely kétszeresen érezteti velünk azt a veszteséget, melyet a félszázad előtt még megvolt, de azóta nyomtalanul megsemmisült szolnokdobokamegyei *szentegyedi* református templom 1543-ból való mennyezetének elvesztése jelent. S a szemünk előtt pusztult el a korban azután következő legelső, már egészen biztos protestáns emlék is: az 1900 körül lebontott *sövényfalvi* református templom kilenc deszkából állott palmetta-diszitményes kis karzata, 1609-ből.

Itt új templomot épitettek s bár a karzat müvelődés-

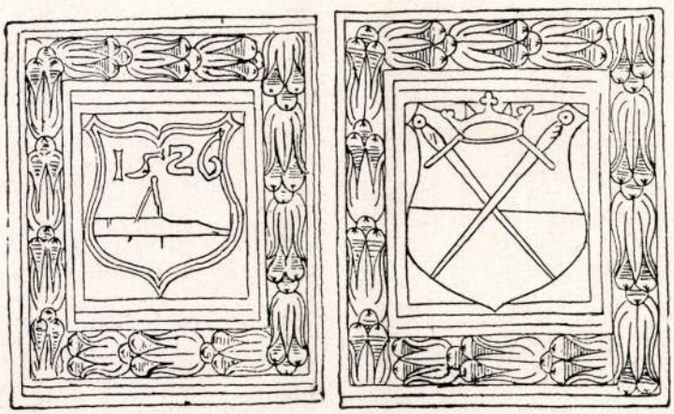

AZ ÁDÁMOSI MENNYEZET CIMERE ÉS ÉVSZÁMA

A SZENTGERICEI UNITÁRIUS TEMPLOM

történeti értékére a papot figyelmeztettem, sőt az Erdélyi Múzeum Régiségtára részére a megvételre is kilátást nyujtottam, az ily emlékek becse iránt teljesen érzéketlen, alföldi származásu pap a régi templom lebontásakor a becses kis karzatot elárvereztette. Amint egy év után hallottam, a kilenc darab „ócska deszkát" egy román földmives vette meg a méhkasai elé *„cifraságnak"*. A pap pedig, midőn erről érdeklődve szemrehányást tettem neki, az új templomra mutatva, szent együgyüséggel idézte a Bibliának kétségtelenül nem az ily tudatlan kártételek fedezésére szóló mondását: „A régiek elmultanak és mindenek megújultanak."

Igy ma tudomásunk szerint *Erdélyben a csikdelnei római katholikus templom 1613-ban készült mennyezetfestménye a legrégibb ilyenfajta emlékünk.*

Abból azonban, hogy ez az emlék róm. katholikus templomban maradt fenn, távolról sem következik, hogy a protestáns templomokban ne készültek volna a reformáció után továbbra is mennyezet- és karzatfestmények.

Amint a példák mutatják, a protestánsok sok helyen évtizedekig még a templomok freskóképeit is bántatlanul, vagy bemeszeletlenül hagyták. Annál inkább nem bántották a nehezen hozzáférhető s különben is főleg lomb- és virágdiszes mennyezeteket. Sőt a nép ilyenekhez szokott lelke ösztönösen megkivánta a templomban a melegséget árasztó szineket s a XVII. és XVIII. századból már épen a protestáns templomok tartották fenn legbecsesebb mennyezet- és karzatfestményeinket.

Báró *Orbán* Balázs *A Székelyföld leirása* negyedik kötetében, Marosszéken, Gyulakutánál emliti, hogy ott 1625-ből származó kockás mennyezet volt, de nem szól diszitményeiről s igy nem tudjuk, hogy az diszitett, vagy sima mennyezet volt-e? Az udvarhelymegyei *Farcád* református templomában 1629-ből való egyszerü mennyezet maradt fenn. Ugyanott a *magyardályai* ref. templom festett mennyezete 1630-ból való. Közülök az utóbbit Huszka József után részletesen leirja *Malonyay* Dezső is a Magyar Nép Müvészete II. kötetében. Szászrégen közelében a mezőségi *Magyarjülpös* református templomának 1642-ből maradt reánk értékes renaissance mennyezete és nagyon szép karzata. Itt már a készitőt is felirat jelzi *Asztalos János* nevével. Ezt a mennyezetet azonban 1912-ben a tornadó összerombolta. Egyes darabjai Budapestre kerültek, gyenge másolata megvan az Erd. Múzeumban. Karzatfeljárója ép még. A XVII. század első feléből aztán több mennyezetet és karzatot ma nem is ismerek.

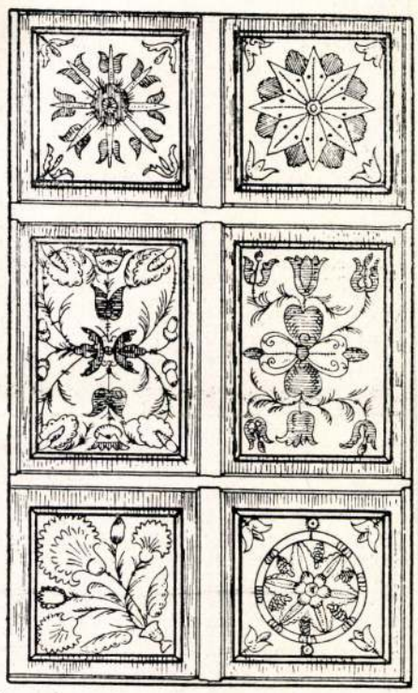

RÉSZLET A SZENTGERICEI MENNYEZETRŐL (1670.)

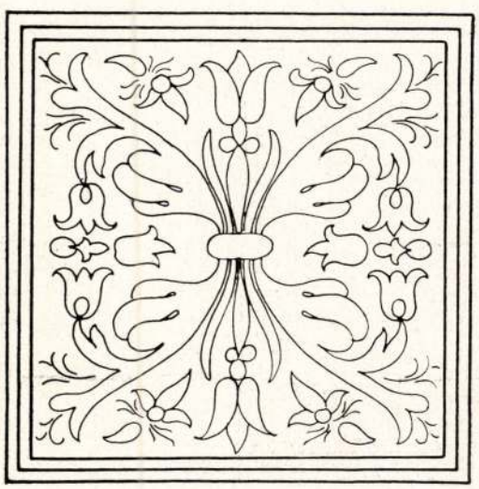

DISZITMÉNY A PÓKAI MENNYEZETRŐL (1668.)

A XVII. század közepe után ezek az emlékek megszaporodnak. Ennek azonban több helyen drága ára volt: nehány ily mennyezetet az 1658—1661-i török-tatár dulások és égetések helyrepótló munkásságának köszönhetünk. Bátran föltehető, hogy az ily helyeken azelőtt is voltak mennyezetfestmények s ma nem tudhatjuk, hogy egy-egy ily pusztitás miféle értékeket semmisitett meg. Ahol aztán a nép e dulások következtében nagyon tönkre ment, elvándorolt, vagy épen kipusztult, ott helyrepótlás nem történt s igy számos szép emlékünk pótolatlanul veszett el ezekben a végzetes években; de ahol elegen maradtak és volt miből áldozni diszitésre, ott a templomi müvészet új virágai nyiltak. Igaz, hogy ezek a virágok már nem egy helyen a jégverte tő gyarlóbb sarjadásaira emlékeztetnek.

Három ily mennyezetet ismerünk, ugyanegy évből: 1668-ból. Egyik Udvarhelymegyében, a Firtos hegy oldalában *Enlakán*, az unitárius templom hires hunn-székelybetüs felirásu mennyezete, a *Musnai György* deák munkája. Az unitáriusok régi egyházvizsgálati jegyzőkönyvei tanusitják, hogy ez a festő a homoródszentmártoni templomban is dolgozott. Motivumai azonban nem szépek. Ugyancsak 1668-ból maradt fenn a régi Tordamegye utóbb marostordamegyei részében,

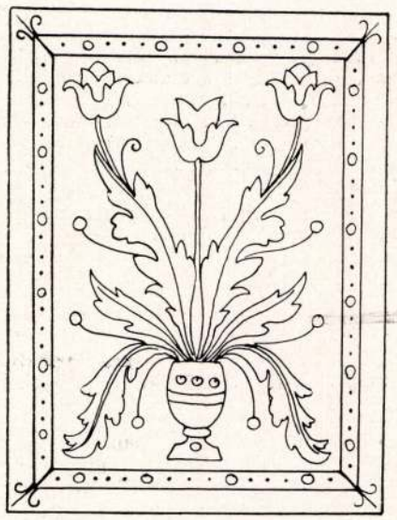

RÉSZLET A NYÁRÁDSZENTIMREI KARZATRÓL (1676).

a Mezőség keleti szélén, *Pókában*, a református templom megrongáltan is becses mennyezete. Ezt a mult században valami sárgás szinnel mázolták be. Szerencsére a minták és sok helyen a szinek is átütnek ezen a kényszerfátyolon s jól megállapitható, hogy a festő asztalos — kinek neve nincs meg az emléktábla feliratán — különböző szépségü és értékü renaissance és barokk mintákat használt. E két mennyezetből az enlaki a hivek minden védelmező igyekezete mellett is erősen romladozik, — a pókai templom épülete pedig lebontás előtt áll. Főleg az utóbbi lefestetése és lehető megmentése tehát égetően sürgős feladat.

A harmadik 1668-ban készült mennyezetet szintén Marostordamegyében, *Nyárádszentmárton* unitárius templomában találjuk. Ennek a készitője *nyárádgálfalvi Kozma Mihály* székely asztalos volt. A diszitmények nagy része mértani mintákat s közepes szépségü levél és virágdiszitményeket nyujt.

Ugyanettől az asztalostól és *Havadi János* nevü társától való 1670-ből a marostordai *Szentgerice* unitárius templomának az előbbivel részben teljesen azonos, részben rokon mintákat tartalmazó mennyezete. Bár mindkettő másodrendü alkotásnak mondható, a motivumkincs és a már erősen föllépő mértani minták jelentkezése nézőpontjából mégis becses emlékei koruknak. Ugyanezt mondhatjuk az udvarhelymegyei *Felsőboldogasszonyfalva* református temploma 1670-ben, *szombatfalvi Asztalos János és András* által készitett mennyezetéről, melynek feliratát *Orbán* Balázs. képét részben Malonyay közölte. A képből az látszik, hogy itt az asztalosok a nyárádszentmártoni és szentgericei társaikéhoz hasonló, de tán még szegényesebb mintákat használtak.

Más typusu mintái voltak Marostordamegyében a *nyárádszentimrei* református templom mennyezetének, melyet *Parajdi Ilyés János* 1676-ban renovált, vagy helyesebben készitett. Ezt Orbán Balázs 1870 körül még látta és leirta. „Czifra virágok, szent képek, mythosi és történelmi rajzok voltak ezek, a legeredetibb kivitelben, pl. hollón lovagoló Nagy Sándor; magyar diszöltönyben, mentésen zenélő Szent Dávid, szirének, najádok s végre a halálnak rémképe.“ Mindezek azonban megkoptak és elfakultak s 1900 táján az akkori református pap az egészre stakaturnádat szegeztetett és bevakoltatta. E durva barbarizmus újra egy eredeti emléket tett tönkre, melynek főjelentősége épen a különben nem szép alakos minták használatában állott. Virágdiszitményeiből szerencsére a karzat hét szép négyszöge mutatja, hogy csinos és jó renaissance mintái lehettek, bár ezek kifestésében Ilyés felületesnek mutatkozik. Kétségtelenül ennek az asztalosfestőnek a müve volt a régi Szolnokdobokamegyében, Dés közelében *Almásmálon* református templomának az egyházkerület névkönyvében már 1887-ben roskadozó állapotunak jelzett, 1682-ben készült mennyezete is, melyen a festő *Udvarhelyszékben lakó Ilyés Jánosnak* nevezte magát.

A Mezőség keleti szélén, Szászrégen közelében *Tancs* református templomának mennyezete a XVII. századv hetvenes éveiből, a mintákból következtetve minden valószinüséggel

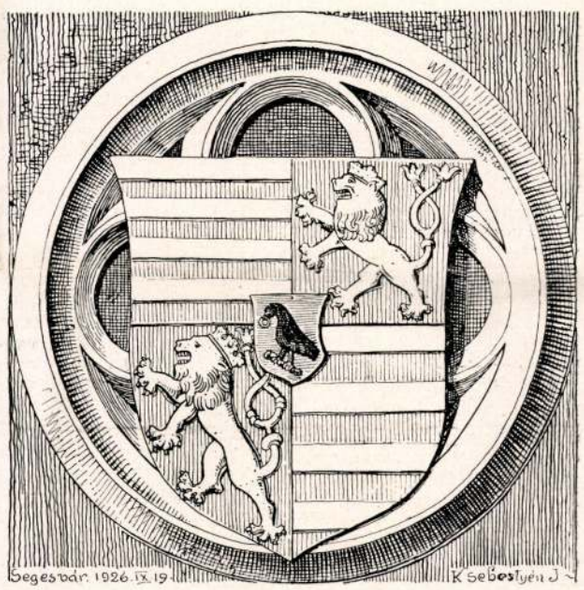

Mátyás király birodalmi cimere

szintén az Ilyés János munkája. Ugyancsak a Mezőség északnyugati szögletében, Szamosujvár közelében, *Ördöngösfüzes* református templomának mennyezetfestménye 1675-ben készült. Az utóbbit *Ecsedi Asztalos István* és *Fogarasi Asztalos Mihály* festették. Az udvarhelymegyei, Nyikó melléki eldugott *Kisfalud* református temploma 1696-beli mennyezetére *Gyallay* Domokos a Magyar Nép szerkesztője hivta föl a figyelmemet Ezt azonban még nem tekinthettem meg. A *csiksomlyói* róm. kath. kápolna mennyezetképeit 1678-ban újitották.

Új csoportot találunk *a kalotaszegi mennyezetekben*.

Sem Jankó János, a Kalotaszeg néprajzának irója, sem Malonyai Dezső meg sem emlitik e nagyon egyszerü, de még a régi nemes renaissance formákat fenntartó festmények készitője nevét, holott azokat két felirat is megmondja. *Gyalui Asztalos János*, ez a kevés motivummal, de csinosan dolgozó asztalosmester, akinek nevét a *vistai* református templom 1699-i karzatfeliratán sikerült legelőbb megtalálni s erről meghatározni a *magyarbikali* református templom 1697-ben készült mennyezetét, melyet Malonyay a Magyar Nép Müvészete I. kötetében szinesen kiadott. Azóta *Debreczeni László*

Sternberg

magy. kir. udv. szállitók

ZONGORAAJÁNLATA

10 évi jótálással * *

Sternberg rövid kereszthúros, modern körpáncéltőkés zongora Pengő 1400

Stelzhammer, Stingl, Hamburger, modern kereszthúros zongora Pengő 1500

Árak: ab Budapest, hajóállomás.

STERNBERG

KIR. UDVARI SZÁLLITÓK

BUDAPEST, VII., RÁKÓCZI-UT 60. * SAJÁT PALOTA.

FIÓKÜZLET NINCS!

rajzolóművészünk az idén a *ketesdi* templom mennyezetén e festőnek eddig legrégibb, 1692-i művére bukkant.

Valószínüleg a XVII. századból való még a *sepsikálnoki* unitárius templom nagyon szép, barokkos mintáju mennyezetfestménye, melyet a helyi hagyomány szerint a reformátusoknak maradt régi templomból vittek át. Mintáik és szineik után XVII. századnak vélhetjük a *bögözi* református templom és a *székelyudvarhelyi* róm. kath. kápolna mennyezeteit is. Ezek készültére azonban nincs kétségtelenül hiteles származásadatunk s igy idejüket csak a minél nagyobb számban összegyüjtött mennyezetfestmények összehasonlító vizsgálata döntheti el.

Ez az összegyüjtés ma már égetően sürgős feladat.

Ha ezt megtesszük és egy albumban csak az itt felsorolt emlékeket sikerül valaha kiadni, örökbecsü emléket állitunk vele erdélyi magyar multunknak s a müvészettörténetnek. Azonban sietnünk kell a munkával, mert az anyag romlandósága mellett minden év kockázatot jelent s ezen a téren már bün a kockáztatás.

Addig is minden müvelt ember figyelmébe és oltalmába ajánljuk e nagybecsü emlékkincseket.

KELEMEN LAJOS.

Nehány középkori cimeres emlék Segesváron

Komoran néz le a segesvári Schulerbergről a szürkepatinás — hajdan szent Miklósnak szentelt — evangelikus, öreg templom a városra és messzi vidékre. E megszentelt falak tisztes multról, a régiek Istenbe vetett igaz hitéről, áldozatos mozgalmáról regélnek. Mint a déli bejárata felőli kőbe vésett felirat tudósit, alapját 1429-ben rakták le; „épült hét király, tizenhárom püspök, huszonnyolc vajda és tiz szászispán alatt". Az épitést befejezte Kendlinger Jakab, a salzkammerguti St. Wolfgangból való mester, az Ur 1488 esztendejében. A belső berendezés még ekkor nem volt kész; északi ajtajának szárnyán az 1495, a délin 1525 évszám mutatja készitési idejét. Az a szép kórusbeli pad, melynek érdekes és humoros felirása: Wer. yn. dys. gestül. wil. stan und. nit. lateyn. reden. kan. der. solt. bleyben daraus. das. ma. ym. nit. mit. Kolben. laus." valószinüleg a hires Veit Stoss Medgyesre és Segesvárra telepedett fiainak munkája. A templom kőszentségháza pedig majdnem csipkeszerüen finom gótikájával a legszebb ilyen mü Erdélyben.

E templom, melynek falai között Erdély históriájának nem egy fontos eseménye játszódott le, több középkori cimeres emléket őrzött meg napjainkra, melyek ma a vár óratornyában levő „Altschässburg"-ban vannak elhelyezve.

Az egyenként mértmübe foglalt, szinezett, aranyozott pajzscimerek hársfából vannak faragva, s ugy látszik egy időben, Mátyás királynak Beatrix-szal kötött házassága után készitette valamennyit ugyanaz a mester. Sértetlen állapotban vannak, csupán a szú támadta meg kissé hátlapjukon. Szinezésük is teljesen ép, kidolgozásuk gondos, szeretetteljes. Stilusuk kései gót, de már érzik rajtuk az, hogy mesterük nem idegenkedett a renaissance müizléstől sem.

1. *Mátyás király birodalmi cimere.* Kerek, belül négyes karaju mértmüre egyenes, de a két szögében kissé kihegyesedő peremü háromszögü pajzs van felerősitve. A pajzs mezeje négyelt, közepén kissé tárcsa formáju szivpajzzsal, melynek kék mezejében levágott, leveletlen faágon zárt szárnyu, természetes holló áll, csörében arany karikagyürüt tartva. A nagypajzs első és negyedik negyede ezüstre és vörösre hétszer vágott; a második és harmadik negyedben pedig kettősfarku, koronás, szürkéssárga oroszlán ágaskodik. A szivpajzs a Hunyadi ház genealogiai cimere s itt mint felségcimer szerepel. A nagypajzs első és negyedik negyedének vágásai eredetileg az Árpádház genealogiai cimere volt, Mátyás azonban nem Árpád vérsége jogán uralkodván, e genealogiai cimerből territoriális — országcimer lett. E vágásos cimer Mátyás előtt és után majdnem mindig vörös sávval kezdődött, Mátyás uralkodása alatt csaknem kizárólag ezüsttel kezdődik, s vörössel végződik. A második és harmadik negyed kettősfarku, koronás oroszlánja, mely helyesen ezüst mázu, eredetileg a Premyslidák genealogiai cimere lett, a cseh királyság cimere. A szivpajzs egy kis facsappal van a nagypajzsra erősitve, s levehető. Alatta a cimerkép ki van ugyan faragva, de nincs szinezve. Az 57 cm átmérőjü mértmü külső széle téglavörös, belül pedig aranyozott, az alap sötétkék. A pajzs hossza 40 cm.

2. *Mátyáskori birodalmi cimer.* Ez ugyanolyan, mint az ismertetett, t. i négyelt pajzs, 1—4. ezüstre és vörösre hétszer vágott, 2—3. vörösben kettősfarku, koronás szürkéssárga oroszlán, szivpajzsa azonban nincs, s eredetileg sem volt. A pajzs kissé tárcsaformáju, s mértmüve más beosztásu. A mértmü 64 cm átmérőjü, a pajzstengely pedig 43 cm.

3. *Mátyás felesége, Aragoniai Beatrix királyné cimere.* Kerek, belül négyes karaju mértmüvön egyenes, de kissé kicsucsosodó peremü, kerektalpu pajzs nyugszik, melynek mezeje négyelt. Az első és negyedik negyed kétszer hasitott, s ennek első osztálya ezüstre és vörösre hétszer vágott; második, középső kék osztályában het arany liliom lebeg, 1, 2, 1, 2, 1 elrendezéssel; harmadik arany osztályában pedig arany mankóskereszt, s ennek mindnégy szögében egy-egy aranykeresztecske lebeg A második negyed aranyra és vörösre, a harmadik negyed pedig vörösre és aranyra hétszer van hasitva. Az első és negyedik negyed két első osztálya az Árpád –Anjou vérségi kapcsolatot jelzi, tehát genealogiai cimer. A magyar Anjouknak volt ez a cimere, s több város cimerében napjainkban is szerepel. A liliomok elrendezése itt nem egészen helyes, mert az Anjouk cimerét ugy kell elképzelnünk, mintha pajzsuk egy arany liliomokkal kihimezett kék selyemmel vagy bársonnyal volna bevonva, tehát a pajzs szélén fél, negyed stb. liliomok láthatók, melyek a pajzs mezőre nem fértek egészen el, ezt liliomokkal behintett mezőnek nevezzük. A mankóskereszt a jeruzsálemi királyság cimere. Helyesen ezüstben lebeg a szögeiben arany keresztecskéktől kisért arany mankóskereszt, példánkon azonban aranyban van. Jeruzsálem cimere amugy is szántszándékkal heraldikailag hibásnak konstruáltatott, fémet fémen mutatván, hogy a más cimerek közül annál jobban kitünjön A második és harmadik negyed Aragoniát jelenti, melynek cimere aranyban négy vörös cölöp A segesvári cimeren hétszer van hasitva a pajzsnegyed, s a felső arannyal, az alsó pedig vörössel kezdődik A mértmü szinezése ugyanolyan, mint az előbbieké, átmérete 56 cm., a pajzs hosszusága pedig 36 cm.

4 *Báthori István erdélyi vajda cimere.* Kerek, belül négyeskaraju mértmüvön, gótikus háromszögpajzsból fejlődött renaissance izlésü pajzs, melynek mezeje kétszer vágott s az igy keletkezett mindhárom osztály ezüstre és vörösre balharántosan vágott. A pajzsot a sárkányrend jelvénye övezi. E klasszikusan szép, mesteralakos cimer itt nem teljesen hibátlan, mert az ősi Guthkeled nemzetségbeli Báthoriak pajzsa

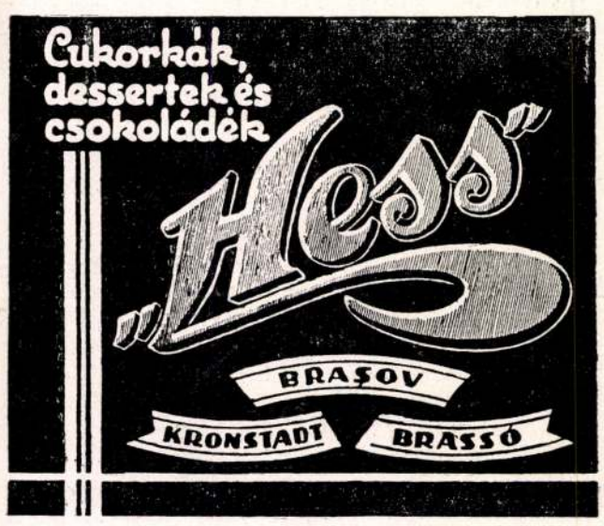

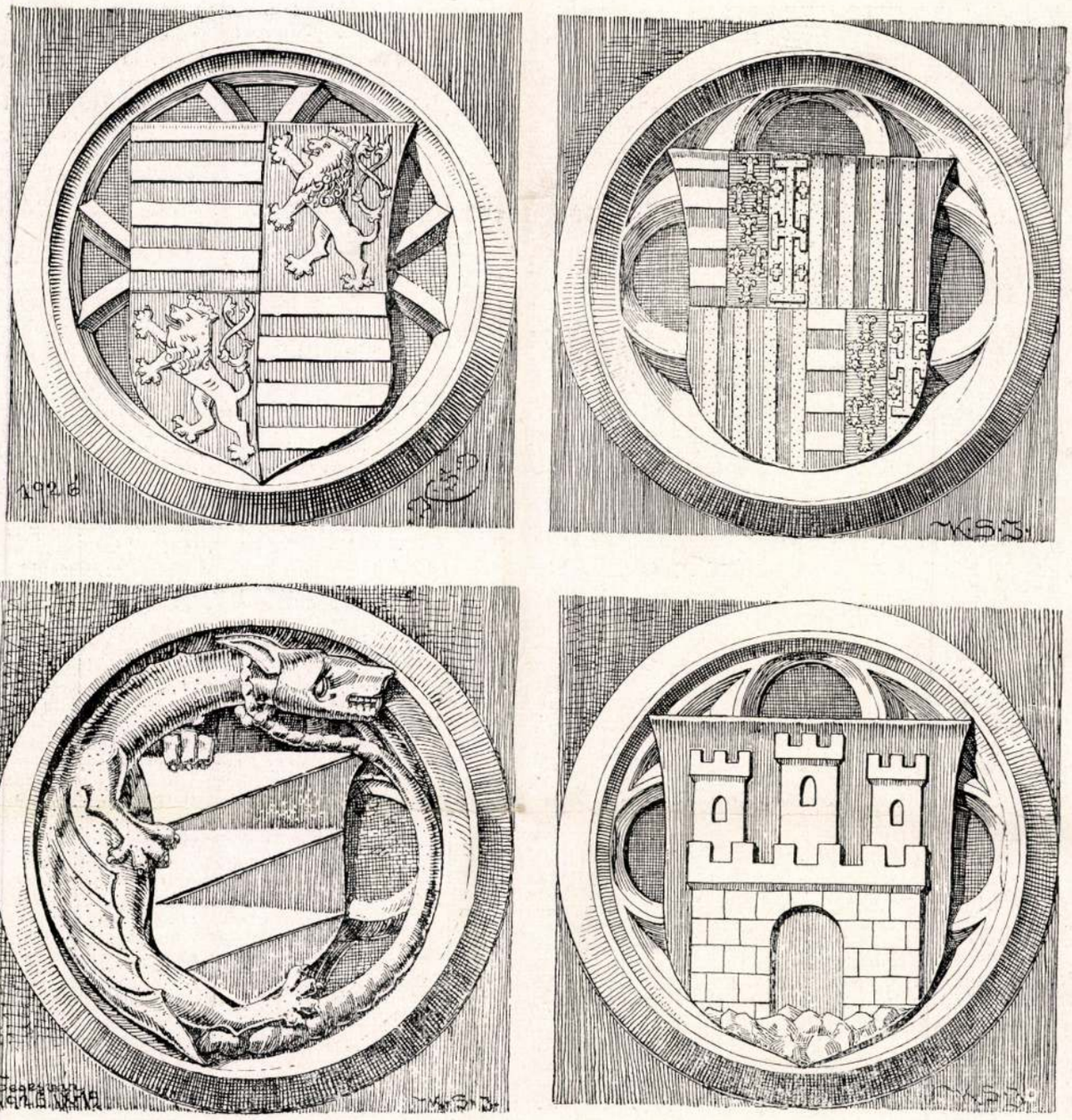

Felső rajzok: Mátyáskori birodalmi cimer. — Mátyás felesége, Aragoniai Beátrix királyné cimere
Alsó rajzok: Báthori István erdélyi vajda cimere. — Segesvár város cimere.

háromszor vágott, s a mázok nem ezüsttel, hanem vörössel kezdődnek. A mesteralak a Báthori cimerben nem ék, mint általában tartják és leirják, mert az éknek — a vágáshoz viszonyitva — mindkét oldala rézsutos. A nagyon szépen, erős plasztikával kidolgozott sárkány balra fordul, miből arra következtethetünk, hogy e cimer az oltártól balra volt felfüggesztve; az ezüst mesteralakok is, melyeknek a hegyei jobbra kellene irányuljanak, itt balfele vannak. Ugy látszik a mester tisztában volt azzal a heroldikai udvariassági szabállyal, hogy az oltárnak nem szabad hátat forditson a cimer, s ha két cimert egymás mellett ábrázolunk, pl. házasságoknál, a jobboldali cimer (a férje) a baloldali felé kell forduljon. A sárkánynak négy lába, bordás szárnya s kopószerü feje van; farka, mely nyaka köré csavarodik, gyöngyszerüen izelt. E rendjelet sokszor látjuk igy, s hátán vörös kereszttel, sokszor azonban szárnyas kigyónak van ábrázolva, két lábbal, vagy lábak nélkül, tüzet okádó szájjal.

A sárkányrend a XIV. század vége felé keletkezett, melynek Zsigmond király 1408 dec. 12-én kelt alapitó levelével uj szervezetet adott. Ugy látszik, hogy a még egészen meg nem erősödött királyi hatalmát akarta ezzel megszilárditani; e rendjel adományozása által a hatalmasabb főurak méltóságérzetét és hiuságát növelvén, velük szövetkezve, őket mintegy testvéreiül fogadta és lekötelezte. A rend tagjai jelvényüket mindig kötelesek voltak viselni, ki ezt nem tette, miséket kellett szolgáltasson. Ha valamelyikük meghalt, mindnyájan meggyászolták, s a gyászidő elteltével a fekete ruhát a szegények közt osztották ki. Péntekenként feketébe öltöztek, s ki ezt elmulasztotta, Krisztus öt sebe emlékére öt misét olvastatott. Ugy látszik, e rendnek két osztálya volt, a „barones"-eké, kiknek száma 24, s a lovagoké, kiknek száma korlátlan volt. Előbbiek a jelvényt keresztről lefüggve viselték, utóbbiak csupán a sárkányt. Később, mint a Róbert Károly király által 1326-ban alapitott Szent György rend is megszünt a Sárkányrend, emlékét azonban fenntartotta a régi magyar család, mely ősi cimer pajzsa körül ma is viseli a rendjelt.

A Báthori ház cimere a renaissance müstil korában — midőn a cimereket természetesen igyekeztek ábrázolni — megváltozott s hármas sárkányfog foglalta el az előbbi mesteralak helyét. Igy ismerjük inkább e cimert, igy szerepelt Erdély s Lengyelország történetében. E megváltozott cimernek négy fő variánsát ismerjük és pedig midőn a három agyar egy közös inydarabból kinöve van ábrázolva, azután a három agyar három külön inydarabból áll ki, majd külön a hármas dudorodásu agyar, s végre midőn csak a három agyar lebeg iny nélkül a pajzsban. Az ősi tinkturák azonban megmaradtak, a pajzs vörös, a cimerkép pedig ezüst, illetve fehér. A mértmü az előbbiekhez hasonló szinezésü, 57 cm. átmérőjü, a pajzstengely pedig 28 cm. hosszu.

5. *Segesvár város cimere.* Kerek, belül négyes karaju, mértmüvön egyenes, de két sarkában kissé kicsucsosodó peremü háromszögü pajzs, melynek vörös mezejében, a pajzslábat elfoglaló köves, sziklás talajon, faragott kövekből épitett, oromsoros koronázó párkányu, körives, nyilt kapus várfal áll, melyen három, egyenként háromormos, csucsives ablaknyilásu ezüst bástya áll; a közbelső magasabb, mint a két szélső. Segesvár város cimere a reformáció korában, — mely összeesett a renaissance müizlésnek nálunk való elterjedésével — megváltozott; a főcimerkép, a vár megmaradt ugyan lebegő elhelyezésben, a sziklás talaj elmaradt, s a pajzs kékre változtattatott. Megbővült a cimer azzal, hogy a lebegő vár kapunyilásába egy ágaskodó, koronás, mindkét előlábával pallóst tartó arany oroszlánt vettek föl. Ez a XVI. század óta Segesvár cimere.

Mértmüvének átmérője 57 cm., a pajzs hossza pedig 38 cm.

E pajzsok valamennyie kissé homoru, teknőszerü. A román müstil idejében a pajzs felülete domboru volt, alakja hosszu háromszög, domboru peremmel, vagy pedig u. n. mandorla alak, tojásdad, mely alól hegyes. A gótikus korszakban sima volt a pajzs felülete, alakja pedig háromszögü, lefelé forditott csucsiv, egyenes peremmel. E kor vége felé fe lép a tárcsa alak s a kerektalpu pajzs is, melyeknek mezeje már homoru volt s e homoru pajzssik megmarad egészen a XVIII. század elejéig, midőn a pajzs ismét sik lesz.

Az ősi templom északi tudorives bejáratának 1495-ben készült szárnyain kivül szintén szerepel két fábavésett cimer és pedig egy az előbbihez hasonló városcimer, meg egy II. Ulászló kori államcimer. Ez renaissance stilusu négyelt pajzs, szivpajzzsal; ennek mezejében stilizált (koronás?) sas lebeg. A nagypajzs első és negyedik negyede hétszer vágott, második és harmadik negyedében pedig koronás, kettősfarku oroszlán ágaskodik A szivpajzs hasában kétségkivül Lengyelország cimerét véljük felismerni, II. Ulászló a lengyel Jagelló házból származván. E dinásztia genealogiai cimere bár nem a sas, hanem vörösben fehér lovas, páncélos vitéz volt, jobbjában egyenes kardot, balján pajzsot tartva, melynek kék mezejében arany kettőskereszt lebegett. A lengyel koronás fejü sas ezüst, fegyverzete (lábai, csőre), arany s a pajzs vörös. A nagypajzs részleteit már ismerjük. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a mester — talán a Veit Stoss fia — a párosszámu sávokat ábrázolta magasabbnak, ami régi szokás szerint fémet jelentett. Tehát szakitott a Mátyáskori szokással. midőn a vágásos mezőt ezüsttel kezdték s vörössel végezték.

E szép cimerek beszélő tanubizonyságai egy rég letünt korszaknak. A segesvári hegyi templom — melynek falai között fejedelmet is választottak Erdélynek — nagy idők, viszontagságos sorsunk mohos falu öreg tanuja óvta meg nekünk e cimereket, hogy emlékezzünk régiekre.

KEŐPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF.

Hálás köszönetemet nyilvánitom Dr. Bacon József segesvári városi orvos urnak az Altschaessburg igazgatójának, hogy kutatásaimnál a legmesszebbmenő előzékenységgel támogatni méltóztatott. K. S. J.

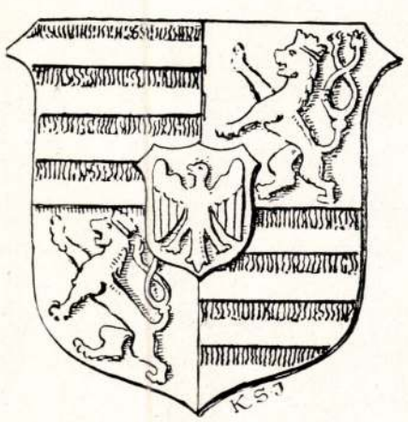

II. Ulászló-kori államcimer

Szent Gellért

GYÓGYFÜRDŐ ÉS SZÁLLÓ

BUDAPEST

47 C° rádiumdús földes-meszes hőforrások. Tökéletes gyógyberendezés. Rheuma-, ischias-, izom-, izületi megbetegedések és csonttörések utáni állapotoknál páratlan gyógyitó hatású. A fürdővel kapcsolatos szálló berendezése a legmodernebb. Egyágyas szobák 6 P, kétágyas szobák 11 P-től. Nagyméretü társas helyiségek. Saját park, hullámzóvizü nyári uszodával.

<Erdélyi magyar mennyezet festmennyeink a XVII. század végéig>

Kelemen Lajos: < >
8 képpel. Művészeti Salon 1928. III. 6-7. sz.

Sza Kelemen

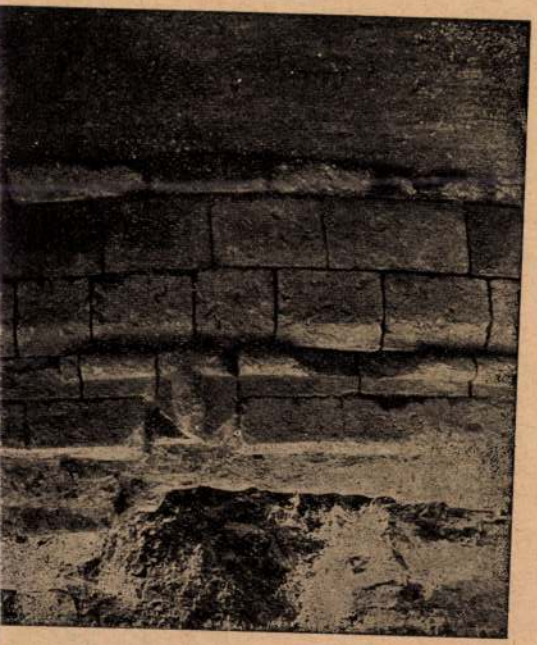

Erdélyi magyar művészet

jó ösze foglaló cikk

GerErd. 141 és

köv.

lapok

telyesen feld

49

433

<Erdélyi magyar templom erősségek>

Kelemen Lajos ikke

<.> Magyar Nép

1924. IV. 23. sz

és u. o. IV. 25. sz.

(Négy székelyföldi templom erőség.)

Sza Kelemen

EVOLUT

VI. NAGYMEZŐ-U. 49

Erdély műemlékei

1940.

Genthon István: Erdély műemlékei. (Német és olasz kivonat p. 25.) *Szépművészet* 1. évf. p. 5—8. 5 kép.

Erdély emlékei

Möller István: Erdély nevezetesebb mű-
emlékei.

Kny. Historia
8°, 38 K, 50 L, Budapest, 1929.

Erdélyi emlékek

Miksa György: Magyar történelmi emlékek külföldön. (Különös tekintettel az egyházi Erdélyre)

8°, OK, 103L, Kolozsvár, 1868.

Bíró József: Az erdélyi magyar műemlékpolitika feladatai.

Erdélyi magyar műemlékpolitika

Kny. Hitel
80, 0K, 16L, Kolozsvár, 1940

Erdélyi magyar művészet

Gerevich Tiberio: L'arte ungherese della Transilvania. *Corvina* III. évf. p. 513—590. 22 t.

1940.

Erdélyi magyar művészet

Petrovics Elek:

Erdély a magyar művészetben.

Uj Idők. 1940. XLVI. évf. 40. sz. 390-393 l. 5 Egy.

Zaloziecky
kirchen in
130 L, Béc
Zámborszky
156 L, Bud
Zichy-Albu
40 K, 8 L,
Zichy Miha
dor-Gerő-L
1902.
Zoltai Laj
recenben. A
9 K, 24 L,
Zoltai Laj
ves történe
Kalendárium
Zoltai Laj
a kegyestar
letének 300

Erdélyi magyar művészet

Wolf, Rozina: L'arte ungherese in Transilvania nel medio evo.

Kny. Vie dell'Oriente
8°, 6K, 7L, Milano, év nélkül (1929)

Erdélyi magyar művészet

Nagy Zoltán: Az erdélyi magyar művészet kisebbségi élete. (Német és olasz kivonat p. 26.) *Szépművészet* 1. évf. p. 15—18. 3 t.

1940.

8 o, 12 K, 51 L, Budapest, 1913.

Rexa Dezső:- Somogyi Aladár: Tabán.
118 L, Budapest, 1934.

Riedl Frigyes: Lotz Károly falfestm
20 K, 33 L, Budapest, 1899.

Rippl-Rónai József emlékezései. 8 o,
Budapest, 1911.

Róka, Johann: Alt und neu Waitzen.
82 L, Pozsony-Kassa, 1777.

Römer Flóris: A középkori téglaépité
gyarországon. 4 o, 2 K, 11 L, Pest,

Römer Flóris: A pozsonyi káptalan uj

Erdélyi magyar
művészet.

Gerevich Tibor: Erdélyi magyar művészet. Erdély—Budapest: Magyar Történelmi Társulat 4°, p. 141—170. LXII t.

Erdélyi magyar népművészet

Palotay Gertrud

— Erdély magyar népművészete. Budapest: Officina 8°, 36 p. IV., 16 t. — Officina Képeskönyvek, 25.

1940.

Róth Vikto

se. 8 o, 0

Roth, Vikt

bürgens. 8

Roth, Vikt

L, Stra

Roth, Vikt

Kirchen Si

I.-II. köt

Rózsa Mikl

8 o, 0 K,

Rózsaffy,

siecle. Mi

Arts./ 4 o,

Rózsaffy,

moderne en

Exemplar bibliotecii

Vătășianu, Virgil: Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara.

8°, 40K, 225L, Kolozsvár, 1930.

Erdélyi műemlékek

1940.

Balogh Jolán: Erdély hazatérő műemlékei. *Pásztortűz* XXVI. évf. p. 506—514. 7 kép.

2110. Dannhauser után:

Zsidó mellképe.

Mellig, kissé balra tekint.
és szakálla barna; szeműldöke őszbeve
látható kabátja prémes.

Vászon, méretei 39.2: 30 c
Delhaesz István hagyatékábó
Átvétetett 1902: I. 12-én

Erdélyi művészet

Vásárhelyi Z. Emil: Erdélyi művészek

8°, 80K, 227L, Kolozsvár, év nélkül [1937].

Erdélyi művészek

Kállai, Ernst:
Quelques artistes
de Transylvanie.
Nouvelle Revue
de Hongrie. 1940.
1940. 63. k. 328–329. l.
2 tábla.

Tíz esztendő Erdély művészeti életéből
(1919—1929)

Irta: *Kós Károly* (Sztána)

Az impériumváltozás előtt

Ha erről mondani akarok valamit, amit meg is lehessen érteni, akkor mondanivalómat azzal kell kezdenem, hogy számot adjak az impériumváltozás előtti Erdély képzőművészeti életének állapotáról. És ha az, amit erről el kell mondanom, talán sokaknak rosszul is fog esni, arról én nem tehetek.

Mert meg kell állapítanom, hogy az impériumváltozás előtti Erdélyben nemhogy nem volt művészi élet, de szerves, építőművészi életmunkáról itt akkor *szó sem lehetett*. Sem művésze, sem közönsége nem volt, sem művésze, sem közönsége nem lehetett. Ennek oka az 1868 óta magyar kormányzati principiummá kitűzött és végrehajtott centralizáció, mely nemcsak a politikai közigazgatásban, nemcsak gazdasági és pénzügyi téren, de az állami és nemzeti életmunka minden megnyilvánulásában sem tűrte el a regionálizmust. A szellemi életmunka terén sem. A régi, 1868 előtti Erdélyben, ha szegényesen is, de minden intézmény ki volt építve, vagy meg volt alapozva, melyre az önálló, erdélyi szellemi életakarás a maga épületét kiépíthette volna. Erdélynek megvolt a maga Nemzeti Múzeuma, Nemzeti Színháza, megvoltak a könyvtárai, megvoltak gyüjteményeinek csírái. Josika Miklós, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál a bizonyítékok, hogy voltak és lehettek írói. Városi és vidéki kastélyok a bizonyítékok, hogy volt architekturája, Barabás Miklós a bizonyítéka, hogy lehettek képzőművészei, akik innen indultak ki, alaptudásukat itt szerezhették meg, munkát itt találhattak . . .

De ez 1868 előtt volt lehetséges csupán. Azóta Budapestre koncentrálódott minden, ami szellemi munka és az erdélyi szellemi munkás is csupán Budapesten keresztül tudott érvényesülni, az Erdélyből induló szellemi munkaakarás csak budapesti márkával tudott az erdélyi közönséghez is utat kapni. Nem akarok túlságosan kiterjeszkedni annak az illusztrálására, hogy ennek a centralizációnak milyen súlyos következményei voltak reánk, csupán a szellemi életmunka irodalmi és zenei részéről kell megállapítanom, hogy itt a centralizáció következményei nem voltak olyan katasztrófálisak, mint a képzőművészetinél. Ha erdélyi író vagy zenész kénytelen volt is Budapestre menni és ott ragadni, ha érvényesülni akart, de legalább az erdélyi közönség itthon is kaphatott irodalmi és zenei műveltséget. És talán éppen azért, mert nem élt túlközel az irodalmi és zenei termelés forrásához, talán mert anyagi helyzete sem engedte meg annyira, de nyilvános könyvtárak, meg egyéb ingyen olvasási lehetőségek sem állottak olyan bőven rendelkezésére, Erdély közönségének kivált irodalmi műveltsége, ha nem volt is olyan sokoldalú és gazdag, viszont mélyebben megalapozott volt, mint a budapesti, illetőleg Budapesthez közelebb élő magyar közönség irodalmi műveltsége.

Viszont képzőművészeti műveltséget Erdély közönsége nem kapott, mert nem kaphatott. Ifjúságunk két generációja nőtt fel úgy, hogy semmi körülmények között, semmiféle iskola, vagy más intézmény útján *itt benn* képzőművészetről nem is hallhatott. Egyetlen képzőművészeti gyüjteményünk, egyetlen kiállítási helyiségünk, egyetlen művészeti iskolánk nem volt. Építőipari szakiskolánk egy volt, Kolozsváron, azt is beszüntették a háború előtt. Még két alsófokú kőfaragóiskoláról és két vagy három faipari iskoláról tudok az impériumváltozás előtti Erdélyben.

Építőművészünk Erdélyben meg nem élhetett, mert nagyobbszabású állami vagy közigazgatási épületet budapesti építészekkel terveztetett az állam, de saját egyházaink is, valamint magánépíttetőink is csupán abban a művészben bíztak, akit Budapestről ajánlottak nekik. És amilyen volt a helyzet az architekturában, ugyanolyan volt a szobrászatban és pikturában is, nem is

A Műgyüjtő. 1930. 5. sz.

ingyen kiállító-termeket kap és még külön 8000 pengőt kap vásárlásokra, nem is szólva a 20.000 pengős kamatmentes kölcsönről, amit szintén kap?

Nagyon valószínű, hogy ennek az exkluzivan finom vezetőségnek senki sem fog ilyen indiszkrét kérdésekkel alkalmatlankodni. Hiszen ők ingyen, szinte önfeláldozásból vállalták el a vezetést és »nálunk a kölcsönös megbecsülés helyett a kölcsönös lekicsinylés a gyakoribb« — mondja a társulat lapjában oly találóan egy szerkesztői üzenet.

*

Iparművészeink? Ha félezerre becsülöm a számukat, keveset mondok. Ezek közül, jó ha két tucatnak van munkája. A többiek derék, komoly, sőt tehetséges fiúk, lányok, akik a mostani rezsimváltozás alkalmából bizonyára kíváncsian, mohó szomjúsággal nézik: mi is az Országos Magyar Iparművészeti Társulat programja? Mivel tud rajtuk segíteni, nekik munkát, nyersanyagot, hírt s a rmegélhetéshez támogatást adni. Holnap lesz a társulat évi rendes közgyűlése. De má itt a jelentés, mely »a siker mértékének tekinti a kereskedelmi miniszter úr tíz elismerő oklevelét«. Ez a jelentés mind felsorolja a miniszter urakat, akikhez felterjesztéseket intéztek és a kiktől leterjesztéseket kaptak. És végül azzal a lakonikus bejelentéssel zárja figyelemreméltó akcióinak sorát: »A földmívelésügyi miniszter urat kértük arra, hogy a külföldi borpincék helyiségeit használják fel a magyar iparművészet és a háziipar termékeinek terjesztésére és népszerűsítésére.«

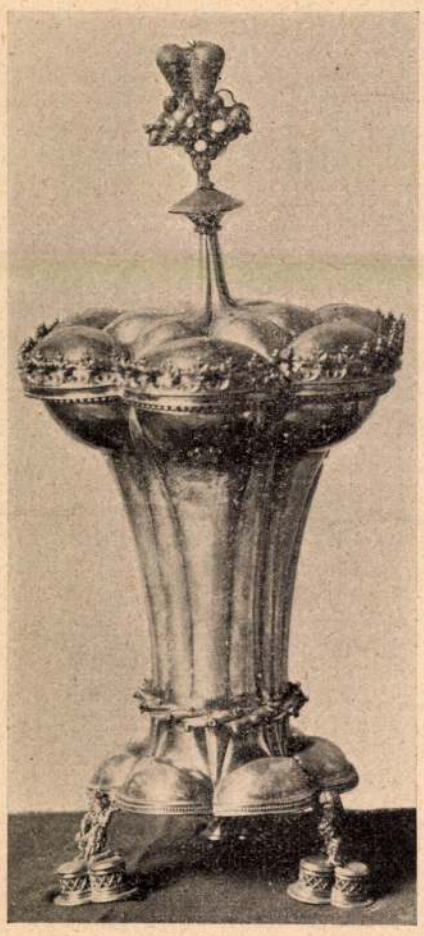

Azoknak az iparművészeknek nevében, akik még nem mentek el pénzügyőröknek s amaz iparművésznők helyett, akik már megették a halálos veronált, hadd emeljük poharunkat az igazgatóság egészségére! Az igazgatóságra, mely megnyitotta iparművészetünk útját a boldogult berlini borpalota felé . . .

A wieni Kunsthistorisches Museum egyik legszebb serlege kétségtelenül magyarvonatkozású. Erre vallanak a serleget díszítő emblémák, melyek Hollós Mátyás királyunkra vonatkoznak.

Azoknak a nagyon becses művészi kincseinknek egyike, amelyek annakidején külföldre kerültek és hazahozatalukat eddig elmulasztottuk. Talán az utódállamok teljes likvidálásával sikerül még megszerezni.

szólva az alkalmazott művészetekről. Ez alól a szabály alól az erdélyi szászok voltak a kivétel csupán, akiknek mindig megvolt a maguk művészeti élete, akik Erdélyben élő szász művészeket foglalkoztattak fejlett művészi életük minden területén. Viszont nem voltak kivételek Erdély románjai, akiknek az impériumváltozás előtti legnagyobbszabású építkezését, a szebeni gör. keleti metropolitatemplomot a budapesti műegyetem professzora, néhai Nagy Virgil építésztanár tervezte.

Irodalmi, zenei kultúra van, — képzőművészeti nincs

Így kapott minket, Erdélyt, az impériumváltozás.

És ha eddig nem is láttuk a szükségét, de Romániához való csatoltatásunk első pillanatában már bizonyosan tudtuk, hogy az ideszakadt magyarság életlehetőségének egyetlen feltétele, ha kultúráját megtartja, fejleszti és teljessé teszi.

Hogy az iskolázás, népműveltségterjesztés, társadalmi kultúrszervezkedés és irodalom terén mit épített ugyszólván a semmiből a magáramaradt, eredetileg is szegény, de az agrárreform rossz és egyoldalú végrehajtása, valamint az országos gazdasági állapotok állandó leromlása következtében teljesen leszegényedett magyarság tíz esztendő óta, azon néha — őszintén szólva — magunk is elcsodálkozunk. De bátran merjük állítani, hogy nyelvi és irodalmi részében, sőt zenei részében kultúránk épülete ugy meg van alapozva, hogy nyugodt lélekkel építhet rajta tovább Erdély magyarsága.

Viszont *képzőművészeti részében kultúránk fundamentumait még nem tudtuk lerakni*, sőt még az alapfalak számára szükséges alapozási árkok sincsenek nagyobbrészt kiásva. Pedig itt sem késlekedtünk, sokat és sokszor próbáltunk, sokszor elbuktunk, sokszor újrakezdtünk. És tudatában vagyunk annak, hogy kultúránk képzőművészet nélkül csonka kultúra, életképtelen valami.

De sorba veszem a történéseket:

Már 1919-ben megpróbálta egyik, mai napig is legagilisabb újságírónk (és íróművészünk), *Szentimrei Jenő*, hogy Erdély képzőművészeit közös kiállítás keretében összegyüjtse. Célja ennek az volt, hogy egyrészt számbavehessük: hányan vannak, mit dolgoznak és milyen értékűek professzionista képzőművészeink, másrészt a közönségnek és sajtónak nyissa ki a szemét: lám, vannak, dolgoznak, akarnak itt Erdélyben is, tehát álljatok melléjük és a művészi szükségleteteket velük, az ő munkájukkal elégítsétek ki.

A kiállítás megvolt Kolozsváron, sőt látszólag sikerült is. De későbbi eredményes következménye nem lett. Az a reménység, hogy a művészek és a művészetet értők, illetve becsülők valamely formát kaptak volna arra, hogy valamilyen szervezetben, egyesületben tömörültek volna, nem történt meg. Sőt az sem történt meg, hogy a következő esztendőben tárlatot lehetett volna rendezni...

1921-ben újabb kísérlet történt. Ekkor egy művelt ókirályságbeli román katonatiszt: *Bacaloglu ezredes* ösztönzésére ugyancsak Kolozsváron néhány lelkes magyar és román kultúrember megpróbálta egy kiállítás kapcsán összehozni Erdély képzőművészeit. A kiállításnak ezt a címet adták: Collegium Artificum Transilvanicorum, amit magyarra így fordítottak le: Erdélyi Képzőművészeti Szalon. Magyar, román és szász művészek háromszázon felül való képeit, szobrait, grafikáit, architektúráit és iparművészeti terveit mutatta be az az érdekes tárlat, mely a művészeti kultúrának minden politikán felül való erejét és ebben az erdélyi három nemzet egymásközötti békességes összedolgozását dokumentálta. De talán éppen ezért nem lett folytatása sem, mert az akkori bukaresti politika a mindenáron és minden téren való centralizációban látta a maga főprincipiumát és azzal sem törődött, ha ezáltal az erdélyi románság életerejét is gyöngítette Erdély földjén.

Azóta Erdélyben általános képzőművészeti tárlat nem volt. Csak egyes művészek rendeztek évről-évre igen primitiv, inkább vásárjellegű kiállításokat, évről-évre kisebb erkölcsi és anyagi sikerrel.

Ennek következménye, hogy közönségünknek még a magyar impérium idejéből való nagyon kicsiny képzőművészeti műveltsége úgyszólván megsemmisült, sőt a kontár-művészek és amatőrök felburjánzásával meghamisítódott. Lapjainknak komoly képzőművészeti kritikája nincsen, mert képzőművészethez értő, meg nem téveszthető, illetőleg nem befolyásolható kritikusunk sincsen. És sajnos, hiányzik társadalmunkból az a néhány anyagilag független, gazdag gyüjtő-amatőr és szervezőtehetség, aki a komoly és igazi művésztehetségekkel együtt legalább egyetlen képzőművészeti szervezetet tudott vagy akart volna megteremteni.

Analfabéták, kontárok és közömbösek

Csírájában pedig megvolna egy természetes és életképes művészeti élet lehetősége. A *nagybányi* művésztelepet és mesteriskolát a román államhatalom nem oszlatta fel, de mérsékelten bár, támogatja, privilégiumait nem bántotta. *Kolozsváron* rajztanárképzőt és mintarajziskolát állított, melynek igazgatója: *Papp Sándor* festőművész, a budapesti Iparművészeti Iskola tanára volt. Azonban Nagybányán megállott az idő — ezelőtt húsz esztendővel már, ott még ma is hivatalosan az ősi impresszionizmus — haldoklik. A kolozsvári művészeti iskolával pedig az a baj, hogy sok az ellensége — Bukarestben és így mai napig sincsen biztosított költségvetése, rendes épülete sincsen, márholnapra tengődik a legteljesebb bizonytalanságban, ami fejlődését bénítja és hatását lerontja.

Ezek a körülmények természetesen elkedvetlenítették Erdélyben élő és dolgozó képzőművészeinknek éppen azt a kis hányadát, amely komoly művészi értéket jelent a magyarságnak. Igen sok komoly művészünk itthagyta Erdélyt, mert nemhogy fejlődéséhez való lehetőségeket nem tudott itt magának biztosítani, de létminimumát sem tudta megkeresni.

Most két éve statisztikát állítottunk össze az erdélyi, illetve a Magyarországtól elcsatolt területen élő és idevaló képzőművészekről. Elég nagy nehézséggel (hiszen művészeink elég nagy területen élnek és dolgoznak szerteszórva) sikerült megállapítanunk, hogy *majdnem száz (100) professzionátus művész él Erdélyben*, kik közül 50—60-at komoly művésznek kell elkönyvelnünk. Ezeknek több mint felerésze magyar, 25—30 százaléka román és 15—20 százaléka szász. Viszont amíg a szász művészek exisztenciáját művelt és századok óta szervezett társadalmuk, a románokét pedig az állam, illetve az államilag támogatott közigazgatási, gazdasági és kulturális közületek és szervezetek biztosítják, addig *a magyar művészek életexisztenciája ma teljesen bizonytalan*. Ezt a bizonytalanságot pedig nem a nemtörődömség és az áldozatkészség, vagy a művészi kultúra semmibevevése okozza, hanem az a lehetetlen helyzet, hogy művészetileg analfabéta társadalmunk jóhiszeműségét és áldozatosságát a beteg viszonyaink között természetesen felburjánzott kontár és amatőrművészek lelkiismeretlenül és szemérmetlenül kihasználják, amiben őket a tudatlan, vagy helytelenül jószívű, de sokszor éppen ezirányban befolyásolt, sőt terrorizált napisajtókritika is támogatja.

Egy másik súlyos sérelme a komoly professzionista művészeknek az, hogy a magánemberekből álló műpártoló társadalmon kívüli legfontosabb lehető munkarendelő, *az autonom magyar egyházak egyáltalában nincsenek berendezve még ma sem arra, hogy a maguk kultúrhivatását a művészet terén is szolgálhassák*. Az egyházak építkezéseinél, berendezéseknél, díszítő és abszolut művészi munkáinál csak véletlenül veszik igénybe művészeinket. A templomok, iskolák, papilakok, képek, szobrok és berendezések művészek igénybevétele nélkül, a legbarbárabb módon készülnek általában. Még jó, ha külföldi ú. n. egyházművészeti gyárakból hozatják el a kész holmit az egyházak, vagy külföldi mintakönyvekből való tervek után vidéki, tudatlan mesteremberekkel építtetnek és készíttetnek egyetmást. De ennek oka sem a rosszakarat, vagy a művészet és művészeink lenézése, csupán az egyházi központokban is uralkodó tudatlan-

ság és az abból folyó nemtörödömség. Jellemző, hogy a protestáns theológiákon a művészettörténetnek és művészeti esztétikának nincsen tanszéke, de a katholikus papnevelőkben sincsen tudtommal megfelelő művészeti képzés.

Művészszervezkedés, próbálkozások

Ezeket konstatálva, egyetlen orvosságát láttuk minden bajunknak: a magunk között való szervezkedést.

Megpróbáltuk először a nemzeti különbség nélkül, erdélyi alapon való szervezkedést és ez most már nem az államhatalom gyanakodása miatt nem sikerült. Sőt, amióta a nemzeti parasztpárt van uralmon, egyenesen biztatást kaptunk arra, hogy kimondottan *erdélyi alapon, együtt románok, magyarok és szászok alkossuk meg az Erdélyi Képzőművészek Egyesületét.* Tavaly alakulógyűlést is tartottunk, az alapszabályokat *előre* elfogadta az ezügyben Kolozsvárra jött művészeti államtitkár. És a dolog mégis elaludt, ma sem tudom, mi okból. Mindenesetre kiderült, hogy olyan művészeti egyesületet, mely az összes erdélyi művészeket egyesítené, *ma*, vagy helyesebben *ma még* összehozni nem lehet.

Így merült fel az a gondolat, éppen a legprogresszivebb művészi irányokat képviselő néhány magyar művészben, hogy egyelőre, kezdetnek, egy szűkebbkörű szabad munkaközösségben társuljanak, mely minden nehézkesebb forma nélkül, pusztán a legszükségesebb célkitűzésekkel a mult év végén ideiglenesen meg is alakult. Röviden összefoglalt célkitűzései talán a legjobban jellemzik az erdélyi állapotoknak fentebb vázolt helyzetét. A »*Barabás Miklós-céh*« az erdélyi magyar képzőművészek szabad munkaközössége. A munkaközösség célja: a professzionátus és igazi művészek tömörülése által a mai anarchikus művészi állapotoknak megszüntetése. A fenti cél elérésére szolgáló eszközök megteremtése: Egyelőre legalább évente egy közös kiállítás rendezése. Sajtóban és a közélet minden lehető fórumán propaganda folytatása egy Erdélyben, lehetőleg Kolozsváron felépítendő modern műcsarnok érdekében.

A Barabás Miklós-céh az alábbi művészeket tartja nyilván mint tagjait: Jándi Dávid, Mund Hugó (Nagybánya), Nagy Imre (Csíkzsögöd), Podlipny Gyula (Temesvár), Szolnay Sándor (Kolozsvár), Udvardy Ignác (Nagyvárad), Varga Albert (Páris) festőművészeket, Gallas Nándor (Temesvár), Kara Mihály (Belgrád) szobrászművészeket és Kós Károly (Sztána) építészt.

Első tárlatára most készül ez a kis társaság Kolozsváron. Őszre Bukarestben készül kiállítani és ha sikerülne, úgy Budapesten is. Ha ugyan addig ez a szervezet is fel nem bomlik . . .

Nagybányától — a vízszabályozásig

Ezek lennének a mi tízesztendős művészeti életünknek mozgalmi állomásai. Most még *talán* érdekes volna (már amennyire persze ezt minden pontos statisztika nélkül megtehetem) számba venni azt, kik azok a művészek, akiket számon kell tartanunk, hol élnek, mit dolgoznak, kiket tartunk számon Erdélyben mint műgyüjtőket, miféle gyüjteményeink vannak?

Nagybányán, a Romániához csatolt régi, ismert (és egyetlen) magyar művészeti munkaközpontban él és dolgozik még ma is, vagy legalább is megfordult és dolgozott mai erdélyi piktoraink legnagyobb része. Ennek a szabad festőiskolának lelke és vezetője a tekintélyes, ősz mester: *Thorma János*. Tavaly az ő leghívebb tanítványa: *Mikola András* vette át a tényleges igazgatást és mellette talán még *Börtsök* képviseli a régi, orthodox nagybányai impresszionizmust. A tanítványok tehetségesebbjei természetesen kinőttek ebből a ma már anakronizmus-számba menő művészi irányból és legtöbbjük — még az idősebbek is — már csak külső elnevezésükben »nagybányaiak«. Az öttélő idősebb generációból *Ziffer Sándor* már egészen modern és még inkább az, sőt a maga nemében egészen egyéni stílusú művész *Ferenczy Noémi*, aki főképpen a textil mestere. A fiatalabbak közül (ezek sem gyerekek ám) talán

Mund Hugó és *Jándi Dávid* azok, akiket Nagybánya érdekesebb és súlyosabb művészegyéniségei közé kell sorolnunk.

Nagyvárad és *Temesvár*, mint amely városok közelebb estek Budapesthez és amellett mozgékony, a kultúra iránt fogékony és jómódú kereskedő és iparos polgárságuk is volt, már az impériumváltozás előtt is eltartottak és foglalkoztattak néhány művészt. Máig meg tudott ragadni egypáruk Váradon, de a változott gazdasági és kulturális viszonyokat példázza, hogy talán legtehetségesebbjük, a szobrász és grafikus *Kara Mihály* a mult őszön — Belgrádba vándorolt ki: ott kapott munkát és megélhetést. Temesvár még tartja *Podligny Gyulát* és *Litteczky Endrét*, a két piktort és *Gallas Nándort*, a fényes tehetségű, alapos tudású fiatal szobrászt.

A Királyhágón belüli Erdélyben a multban is, most is nagyobb a baj. *Kolozsvár*nak van ugyan néhány magyar piktora, de az európai mértéket talán csak a fiatal, még a maga igazi útját kereső expresszionista *Szolnay Sándor* üti. *Dés*en a már középkorú, alapos rajztudású, de túlságos akadémikusságába belecsontosodott *Szopos Sándor* festőművész éldegél (egykori Hegedüs László-tanítvány). A csíki hegyek között, kis falujában él és dolgozik *Nagy Imre*, a tipikusan székely művész: piktor, szobrász és kiválóan karakterisztikus grafikus, rézkarcos és fametsző. *Marosvásárhelyen Jeddy Sándor*, az Iparművészeti Iskola egykori tehetséges növendéke él és néhány évvel ezelőtt igen szép sikereket aratott bútoraival, berendezéseivel; de egy idő óta nem tudunk róla semmit. Ugyanott dolgozik szinte teljesen elfelejtve egy másik derék iparművészünk: *Bedőházy Katinka*.

És ha már nőkről van szó, meg kell említenem két szorgalmas grafikusunkat soraikból: *Litteczky* festőművész feleségét és *Pálffy Erzsébetet* (Temesvár).

Építőművészeink, akik dolgoznak, ma — nincsenek. Egyik legtehetségesebbjük az impériumváltozás után jött haza Budapestről és szülővárosában, Kolozsváron próbált megélni. Négy esztendeig bírta, végül *Bábolnay József* kivándorolt innen — Amerikába. Én magamnak — ha már magamról is beszélnem kell — jórészben az irásművészetre kellett áttérnem és ma csak mellékesen tervezek épületet, mert abból ma itt magyar művész meg nem élhet.

Az erdélyi románok idősebb generációja közül a Székely Bertalan egykori tanítványa: *Papp Aurél* (Szatmár) a legerősebb ma. Kitünő rajztudásával, a monumentálist nagyszerűen megérző és megtaláló komponáló erejével, fantáziájával ma talán Romániában a monumentális pikturát ő képviseli legméltóbban; de megélni ő sem tud a művészetéből és jelenleg az — Ecsedi-lápszabályozó társulat igazgatója. A fiatal erdélyi románok közül a *kolozsvári Demian Tany* és *Ciuppe Aurél* a legtöbbet igérő komoly tehetségek.

Az egyetlen magyar műgyüjtő

Magyar műgyüjtő magánembert, a szó komoly értelmében valót, alig ismerek. Egyetlen rendszeres gyüjtőről tudok — hallomásból; ez az aranyosgyéresi sodronyipar rt. vezérigazgatója: *Diamant Izsó*, akinek állítólag érdekes és értékes grafikai gyüjteménye van. Most épült kolozsvári házát azonban — bécsi építőművésszel (állítólag *Hoffmann*-nal) terveztette. *Az állam ritkán vásárol erdélyi, még ritkábban magyar műtárgyat és megbízásait is román származású művészeknek adja;* társadalmi és kulturális közületeinknek a képzőművészetre pénzük és — rendeltetésük sincsen.

Beszámolóm száraz, egyhangú és nem is elég alapos. Nehéz, sőt szinte lehetetlen ma Erdély 10 esztendős művészeti életsorsáról pontos és teljesen kimerítő képet adni.

A kép, amit tökéletlenül adhattam: szürke és szomorú. De ha ez is a jelennek színe és hangulata, ez nem jelent reménytelenséget és a jövőről való lemondást. Szükségünk van magyar kultúránk *teljességének* kiépítésére, ma inkább, mint a multban volt, tehát *ki fog épülni* művészeti kultúránk épülete is!

Akarjuk, mert — élni akarunk!

A MŰGYÜJTŐ

A MAGYAR GYÜJTŐK ÉS MŰVÉSZETKEDVELŐK EGYESÜLETÉNEK HIVATALOS LAPJA

Szerkesztőség és kiadóhivatal
BUDAPEST
IV., Mária Valéria-utca 7.
Telefon: 813—60.

SZERKESZTI:
SZILÁRD VILMOS

Előfizetési díj:
Egy évre . . . 10 pengő
Fél évre . . . . 5 pengő
Egyes szám ára 1 pengő

IV. évf. ***Budapest, 1930 március*** ***3. szám***

Erdély hajdan és ma

Több, mint tíz éve, hogy elszakította tőlünk az erőszak, de a tündérek, az aranymosók, az ezüstbányák hazája, ez még most is a magyar romantika legszebb ködfátyolképe. A székely kapu ennek a birodalomnak a jelképe, a kalotaszegi menyecske az ő hasonlíthatatlan nemességével az emlékszobra. Nagy politikai, műveltségtörténeti multjával, fejedelmi mecénásaival, udvarházaival, főiskoláival úgy kísért bennünket, mint lidérc-álom a magyar éjszakában. Szobrászai a magyar formatörekvések megpendítésével, festői a szárnyasoltárok sajátos helyi színével, ácsai, fazekasai, szövőmesterei, de főként ötvösei azzal a zamatos magyarsággal, melyben ázsiai lélek dobban és nyugati műveltség után áhitoz a forma, — mindez ma frissebben sajog az emlékezetünkben, mint a vérvesztés első fájdalmában. Mi lett abból, ami a miénk volt s micsoda élet az, — ha ugyan élet — mely a lekaszált területen sarjad? Írói, költői az összeomlás utáni időknek eljuttatják ide alkotásaikat. De a művészet, az alkotókéz, az anyagon munkáló formaerő letargikusan pihen. A magyar lélek a képző- és iparművészetben egy bűvös palackba fojtva várja felszabadulását. De a másik legyőzött, a szász, már új életre serken. Vajjon nem az ő törekvésük-e az igazibb, a helyesebb? Nem az-e a fájdalomban is a leghatalmasabb vígasz, mely a munka, az öntudat, a talpraállás bizalmából fakad? Ez mind kiderül a következő lapokból, melyekre a bánat felhője vet árnyékot, de talán egy szikrányi életösztön is kipattan belőle nekünk és véreinknek.

Bethlen Gábor egykorú arcképe. Olasz festő műve. Az Ernst-múzeum legújabb szerzeménye

Velencei pompa Erdélyben

Irta: *Dr. Soltész Elekné*

I.

Mindnyájunkban meleg érdeklődés él Erdély és annak kulturális jelene iránt. Ha azonban a »ma« nem is kötné le annyira érdeklődésünket, úgy teljes joggal kívánná ezt az alkotásokban gazdag XVI. és főleg XVII. századbeli erdélyi mult, melynek felkínálkozó képsorozata az egyetemes magyar művelődésnek is nagyértékű fényjátéka. És mi teszi lehetővé, mi termeli ki ezt az alkotóképes, egységes erdélyi nemzeti öntudatot? A fejedelemség megalakulása, melynek keretei közt nemzeti hivatásának tudatára ébred és egységes akaratnyilvánításban eszmél.

Hány megrázó lelki válságon, sok kemény küzdelmen ment keresztül az erdélyi szellem, míg idáig eljutott! A területén lakó magyar, székely és szász nemzetség a maga külön útait járta. A belső megrázkódtatásoktól, politikai megosztottságtól, vallásos megszakadástól túlfűtött, török világtól elkomorodott XVI. század után, csak a XVII. században találja meg a végleges kialakulási formáját. Ebben a formájában már nemzeti öntudata hevíti, összeforrasztja, közös akarásának szárnyat ad, a magyar alkotmányért síkra száll — a művelődésben nemcsak helyet kér, hanem annak gyors tempóját és sokoldalúságát is megmagyarázza.

Az első alkotmányvédő nagy fejedelem, *Bocskay István*, végrendeletében Erdélytől búcsúzván, azt édes hazájának nevezi és megjelöli benne fejlődése útját, mikor a *magyarság alkotmányának fentartásában a vezető szerepet Erdélynek szánja.*

II.

Ő adta örökbe azt a termékenyítő gondolatot a XVII. század elején Erdély nagykoncepciójú vezéregyéniségének, a fejedelmek kiválóságának: *Bethlen Gábornak.* Bethlen Gábor az előzetes erdélyi viszonyoknak éles megfigyelője és részese, biztos kézzel ragadja meg a fejedelmi kormányt és teljes rátermettséggel bontja ki az erdélyi, nemzeti összetartás gondolatát. Az európai viszonyokban teljesen jártas, széles látókörű Bethlen Gábor Erdélynek juttatja tehetségeit, Erdéllyel és Erdélyért és a maga tekintélye emeléséért Erdély állami és kulturális életét nagyszerűen kialakítja.

Bethlen Gáborról, a nagy diplomatáról: Roe Tamás, a nagy angol diplomata csodálkozva állapítja meg, hogy nem mindig érti cselekvése rúgóit, — de Erdély értette és érthette, hogy vallásos, politikai tervein kívül van egy félreérthetetlen célja: Erdély kulturális életének felvirágoztatása.

Képzőművészeti tekintetben a XVI. század sokat nyújtott. A kolozsvári Szent Mihály-templom alakítása; sekrestyeajtajának barokkba átcsapó díszítése; a XVI. századbeli fejedelmi síremlékek a gyulafehérvári székesegyházban. Az oktatásügy is lendületnek indul, mégis mit látunk?

Azt, hogy a régi erdélyi kultúra szélesebb értelemben Bethlen korával forr egybe, a kettő hű tükörképe egymásnak. Bethlen Gábor javarészt önmagából termelte ki és Erdélyen át a fásultabb Magyarországnak is eljuttatta ezt a nagy szellemi kincset.

Bethlen Gábor a nagy zseniket jellemző sokoldalúsággal alkot. Ő maga is oly sokoldalú tehetség, hogy nem csodálkozhatunk azon a szívósságon és

tervszerűségen, mellyel jól kitervezett koncepcióit keresztülviszi. A nagy államférfi gyors meglátása, a kitűnő hadvezér fegyelmezettsége, fejedelmi tekintélyének tudata erősen érzik intézkedéseiből. Az emberekkel való bánni tudása egyik magyarázó oka gyakorlati sikereinek; tettei mögött és tetteiben az egyéniség imponáló varázsa. Alkotási vágyában olyan, mint a reneszansz fejedelmei. Elhatározásában gyors, kivitelében biztos. Megtalálja, felhasználja embereit. Mint amazok: jó orátor ő is, szóban és írásban, közelről és távolról.

III.

Épít hévvel és szakadatlanul: palotákat és intézményeket. Mintha az építkezés imádata szimbolizálná legjobban törekvéseit, ebben élné ki legjobban aktivitását. Tervei kivitelében és az alkotásban való gyönyörűségét. De mielőtt művészi terveit kivinné: a kultúra alsó fokain kell kezdenie. A gyakorlati életet értékeli és tudja, hogy a kultúra kezdete a rend és biztonság. Elsősorban nyugodalmassá kell tenni a lakosság életét. A rend előfeltétele a jogbiztonság. — Hány célszerű intézkedésével egyszerűsíti a törvénykezési gyakorlatot, az államháztartást? — Mily tudatos intézkedése a jó pénzverés és a bányaművelés jókarba hozatala, 200 magyarországi bányász betelepítése. A mesteremberek betelepítésével, az élénkülő kereskedelmet azzal realizálja, hogy megköveteli: az iparos és kereskedő a kiszabott árakhoz tartsa magát.

Miután a szabályozott államélet, gazdasági és társadalmi élet alapfeltételeit biztosította, teljes lendülettel adózhatott a kultúrának.

Meleg rokonszenv, hozzáértés, ügyszeretet, főleg a jövő kiépítésének tudata szól Bethlen Gábor azon intézkedéséből, mellyel az *oktatásügyet* karolja fel. Érzi, hogy az ügy sikere kettőn múlik: jól szervezett iskolán, kitűnően képzett tanárokkal és örömmel tanuló derűs, lelkes diákokon. A fejlődés útját biztosítja azzal, hogy tanárokra, felszerelésre, tanítványokra sokat és szívesen áldoz, fontosnak tartja az ifjúság nyugodalmas tanulását, korlátlan, csak tehetséghez szabott, társadalmi állástól független tanulási lehetőségét, — anyagi gondtalanságát.

Kedvenc tartózkodási helye: Gyulafehérvár, oktatás terén is vezet. Maga Bethlen büszkén emlegeti bennlakásos gyulafehérvári iskoláját, melyet főiskolává fejlesztett. A kollégiumban negyven alumnus kapott ingyen lakást és ellátást, mert azt akarta, hogy alapításának áldásaiban »nem nemes« ifjak is részesüljenek. A jólszervezett, gondos kezekben levő *bibliotheca* a tanítás elmélyítésének egyik legfontosabb kelléke, ugyancsak nem hiányozhatott a főiskola különben is jó felszereléséből. A könyv Bethlen Gábor szemében igen nagy érték, azért olvas ő maga is mohón s erre mutat az a vágya is, mellyel Mátyás Korvináinak visszaszerzésére törekedett.

Jól tudja Bethlen Gábor, hogy miért szán jól képzett tudósokat, papokat, tanárokat, mérnököket Erdélynek. Hogy a törekvők útját ne vágja, külföldi: angol, holland-német egyetemekre is küldi az ügybúzgó ifjakat. Lehetővé teszi a tanulmányi szempontból való utazásokat, buzdít idegen nyelvek tanulmányozására. Apja volt intézményének, apja a diákoknak.

IV.

A fejedelmi pompa megtestesítője: Gyulafehérvár és e helyet felruházza szeretetének, érdeklődésének, kultúrvágyának teljes hevével.

Fehérvár, Bethlen uralkodásának kezdetén puszta hely volt s íme ő a nyugat felől való hegyekből forrásvizet vitetett a városba. Gyulafehérvárnak városképet akar adni, rendezi. Az 1627-iki országgyűlés elhatározta, hogy min-

den vármegye szék- és városházat építtet Fejérvárott. Újjáépítteti a fehérvári templomot, abban harangjátékos órát helyeztet el, széphangú harangokat öntet, a város három új bástyájának építését rábízta a három nemzetre és a negyediket, a Bethlen-bástyát saját költségén építteti.

Az akadémián, kollégiumon és fejedelmi palotán egész éven át építtet, a fejedelmi palotát olasz reneszansz mintára tervezte, belül is pompásan. A mennyezetek belül festett, aranyos és stucco-menyezetek voltak. Idegen mesterekre: olaszra, németre, lengyelekre bízta elkészítésüket. Az építkezés vezetője: *Giovanni Landi*, kit Mantuából és *Augustino Lorenzo*, kit Velencéből hozat.

Míg a palota *külsejében reneszánsz* elgondolás mutatkozik, a palota *belső berendezése* híven tükrözi a *kor barok ízlését*. A termek belső berendezése legyen méltó a külsőhöz. A termeket velencei csillárok, sok ezer tallért érő drágaságok diszítik. Értékes bútorok, szőnyegek, gobelinek, kristályüvegek nagy számban, sőt tökéletes ezüst kristály asztali felszerelések is vannak.

Palotáiban *szereti az egységes hatásokat*, azért radnóti, alvinci, balázsfalvi, fogarasi és váradi várait is hasonlóképen rendezi be. A velencei ízlés leginkább kedvére való. Üvegmunkásokat is Velence közeléből: Muranóból hozat, kikkel *Fogaras mellett rendez be kristálygyártást*. Szereti a drága kárpitokat, arany, bársony és damasztszöveteket, melyeknek szövésén klasszikus római képek is találhatók.

Nem meglepő-e ez a fejlett művészi érzék egy korai árvaságra jutott (Lázár András főnemestől nevelt) és csak 16 éves koráig iskolázott fejedelemnél? Opitz Márton, a gyulafehérvári iskolához meghívott tudós is megállapítja, hogy *Kelet és Nyugat pompája egyesül palotájában*.

És biztos, hogy nemcsak a kor divatja, nemcsak az udvar kereteinek ünnepélyesebb kiszínezése, hanem a zene igazi élvezete, megbecsülése, lélekfejlesztő, és nyugtató hatása hozza magával *az udvarban kifejlett, élénk zenei életet*.

A pápa zsoldján élő Baglioninak ezer aranyat igér, hogy Erdélybe csábítsa; Don Diego spanyol muzsikust szívesen hallgatja gitárja mellett. Németországból orgonistákat is hozat, két kedvderítő gyermeklantosát: Dietrichet, Konrádot szeretettel vonja magához. Olaszul beszélő színtársulat is szórakoztatja az udvart, sőt *Brandenburgi Katalin bevonulásával a balettek is divatosak a fejedelmi udvarban*.

V.

Adhatott-e Bethlen és Erdély többet Magyarországnak? Nem természetes-e, hogy Erdély nagy kultúrája a magyarság kultúráját is jelentette, abban az időben, mikor a magyarság alkotmányos védelmére is Erdély vállalkozott?

A Bethlennél óvatosabb I. Rákóczi György hódol Bethlen szellemének és így ő is teljes megértéssel munkál Bethlen kultúrmunkájának kiépítésén. De utóda, II. Rákóczi György alatt bekövetkezik Erdély rohamos hanyatlása. Lipót király 1691-ben kiadott diplomája Habsburg-kézre juttatta Erdélyt és hosszú időre elnémítja a gazdag fejlődési sort. Ámde nem némítja el a nemzeti szellemet és összetartást, mely új erőre kapva, robban ki a XIX. század derekán, hogy erélyesen követelje Magyarországgal való unióját. Az 1848. országgyűlés VII. t.-cikke szerint létre is jön az unió. Hogy mennyi időre, arra válaszolnak a szabadságharc utáni szomorú idők és a mindennél beszédesebb jelen.

... Erdély jelene a mai magyar kultúrának egyik jelentős tényezője. Gazdag patinás multja, emlékeinek nagy gazdagsága határozott erőforrása további fejlődésének. A fejlődés kibontakozva áll előttünk, az élniakarás és tudás lüktet egészséges érverésében, szellemi-művészi életének megnyilvánulásában.

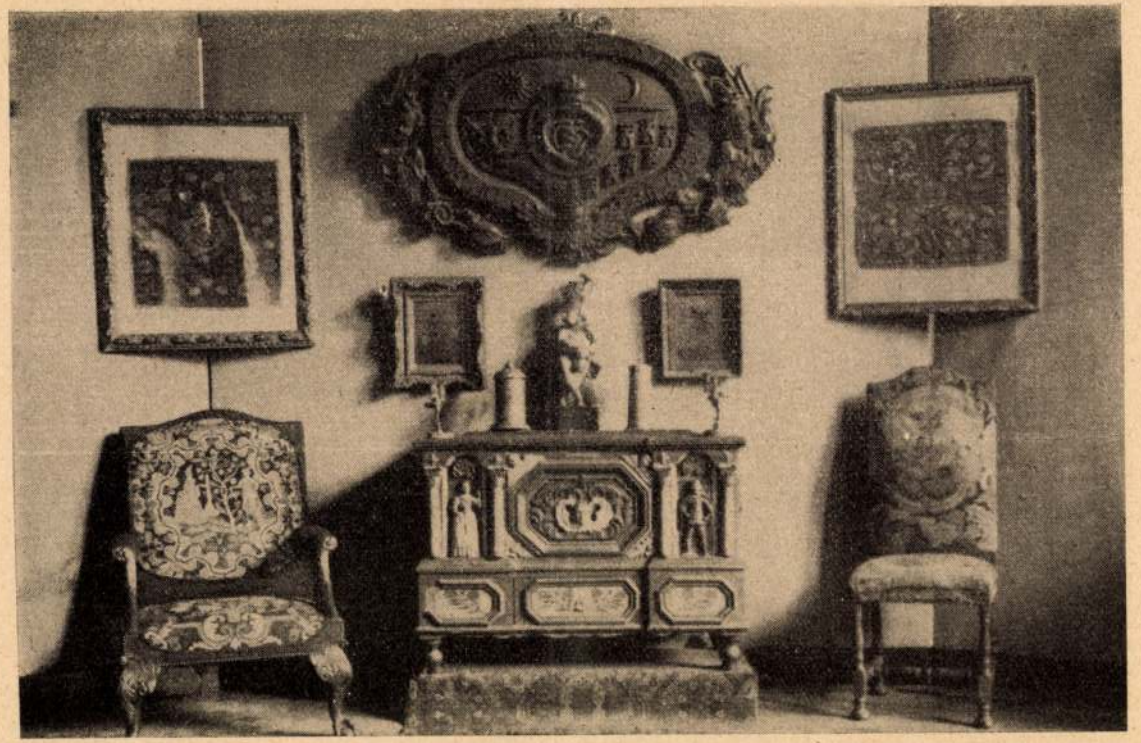

Erdélyi sarok

***Ernst** Lajos magángyüjteményében. Középütt menyasszonyi láda a XVII. századból. Fölül: Haller János grófi epitáfiuma a XVII. századból, barok keretben. Ettől jobbra: Lórántffy Zsuzsánna terítője a XVII. századból. A ládától balra karosszék, kárpitozásában II. Rákóczi Ferenc és neje alakjával, jobbra támlásszék táncoló párt ábrázoló hímzéssel*

Múzeumi viszonyok Erdélyben

Irta: *Szindy György*

Erdély földjén a múzeális értékű tárgyak iránti érdeklődés multja a XV. századig nyúlik vissza. Mai értelmű múzeumokról a XIX. század elejéig ugyan nem beszélhetünk, hanem csupán olyan »ritkasággyüjtemények«-ről, amelyek nálunk is, mint külföldön is, a múzeumok csirái voltak. Így pl. *Csulai Móré Fülöp*, aki kalocsai érsekként jelen volt a mohácsi ütközetben s el is esett benne, már érdeklődik erdélyi római régiségek iránt. 1587-ben és 1591-ben két külföldi ember már említi Erdély akkori fővárosának, Gyulafehérvárnak két »múzeumát«, a bennük található feliratos emlékeket. Az egyik gyüjtemény a fejedelemé, a másik talán a Kovacsóczi Farkasé. Volt régiséggyüjteménye Bethlen Gábor fejedelemnek is s a XVIII. század végén van »ritkasággyüjtemény« a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban. Ez utóbbi, mint az iskolai múzeum része, már 1770-ben megvolt, benne görög- és római régiségek is. Az is köztudomású, hogy *Szamosközi István* 1593-ban könyvet adott ki Páduában Erdély római kori kőemlékeiről, ami csak úgy volt lehetséges, ha egy vagy több helyen valamelyes gyüjtemények is voltak. Erdélyi múzeum alapítására való törekvések a XVIII. sz. közepéig nyúlnak vissza s Döbrentei Gábor már 1814-ben *Erdélyi Múzeum* címmel indít folyóiratot s szervez tudóstársaságot; szép összeg pénzük is van, de Bécsben útját állják a teljes kibontakozásnak.

Erdély első múzeumát *Bruckenthal Sámuel* báró, Erdély egykori kormányzója alapította a XVIII. század második felében egybegyüjtött könyvtárából, régiségtárából, képtárából és ásványgyüjteményéből. Ez a maga korában nagyszabású gyüjtemény a szenvedélyes és rátermett gyüjtő 1803-ban történt halála után vált nyilvános múzeummá. Kezdetben mint ilyen is a család kezén maradt, de 1872-ben férfiágon a család kihalván — az alapító végrendelkezése értelmében — a gyüjtemények a nagyszebeni evangélikus gimnáziumra szálltak. A múzeum mai tulajdonosa, fentartója tehát — mint a gimnáziumé is — a nagyszebeni evangélikus egyház. Hajléka az örökhagyó egykori, 1791-ben épült stílusos palotája. A gyüjtemények legjelentősebb két csoportja: könyvtára és képtára. Mintegy 1200 festménye s más szépművészeti emléke között legfőbb büszkesége *Jan van Eyck Férfiképmás*-a. Régiséggyüjteménye különösen az erdélyi ötvösség és a nagyszeben-brassóvidéki önmívesség köréből tartalmaz gazdag sorozatokat. Itt őriznek egy régi templomi szőnyeget is, főleg az ú. n. *erdélyi* típusból. Könyvtári kincsei közül kiemelkedik a *Bruckenthal-breviárium:* miniatürökkel ékes kódex az újkor elejéről, s nem egy ősnyomtatvány az egykori *Kapellen-Bibliothek*-ból. Egy sorozat könyvészetileg is értékes mű az egykori — feloszlatott — jogakadémia könyvtárából került ide. A múzeumot az erdélyi szászság — minthogy Erdélyben evangélikus és szász egyet jelent — a maga külön nemzeti múzeumának tekinti. *(Bruckenthal Museum.)*

Az alapítás időrendjében Erdély második, jelentőségben és sokoldalúságban azonban első múzeuma az *Erdélyi Nemzeti Múzeum*. Alapítását *gr. Kemény József és Sámuel* indítványára az 1841—42-i erdélyi országgyűlés mondotta ki, elfogadván egyúttal az indítványozók és társaik nagylelkű ajánlatait is. Megszervezése azonban csak 1859-ben történt meg, az országos Kazinczy-emlékünnepek tüntető jellegű megülése évében; de már előbb is elébesiettek erdélyi magyar hazafiak ajándékaikkal és hagyományaikkal, úgyhogy 1860-ban a múzeum gyüjteményei már kiállításra kerültek. A múzeum fentartására, gondviselésére alakult *gr. Mikó Imrének*, Erdély Széchenyijének, fáradhatatlan agitációjára az *Erdélyi Múzeum-Egylet*, amely 1861-től kezdve évkönyveket adott ki, 1874-ben pedig megindította az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratot,

az erdélyi vonatkozású tanulmányok gazdag tárházát. Ez az egylet volt Erdély kisakadémiája, amelynek szakosztályaiban eleven és gazdag eredményű tudományos munkálkodás folyt, különösen attól kezdve, hogy az ország második egyeteme az Erdélyi Múzeum székhelyére, Kolozsvárra került, azaz itt szervezteteti, részben éppen a múzeum segítségével. Ezzel a múzeummal a Magyar Nemzeti Múzeumon kívül más hazai gyüjtemény nem vetekedhetett. Hogy az ország második egyeteme Kolozsvárra került, abban jelentős része volt e sokoldalú múzeumnak, amely a szemléltető és a kutatásban muzeális anyagra szoruló tanszékeknek tartalmas gyüjteményekkel, könyvtárral siethetett támogatására. A múzeum a közoktatási kormánnyal szerződött; megtartotta önállóságát, de gyüjteményeit az egyetemi oktatás és kutatás rendelkezésére bocsátotta. Ennek ellenében a kormány évi javadalommal látta el a múzeumot s egyes osztályai élére az egyetemi tanárok közül megfelelő szaktudósokat állított, azaz a múzeumi gyüjtemények a megfelelő egyetemi intézetek igazgatóinak vezetése alá kerültek. Így gyarapodott, gazdagodott szellemi és anyagi javakban e nagyszerű intézmény évről-évre. A fentartó Múzeum-Egylet alaptőkéjének és alapítványainak összege 1915-ben közel 600.000 aranykorona volt. Valamennyi gyüjteményét erdélyi *magyarok* tették naggyá. Ők adogatták össze könyvtára alapját s a múzeumnak csak ú. n. régi magyar könyvtára is (1711 előtt készült magyar és magyarországi nyomtatványok, könyvek) másfélezer darabnál többet számlál. Számtalan erdélyi magyar család itt tette le családi levéltárát, így pl. majd mindenik történeti szerepű családnak is egyikmásik ága: Kemények, Mikók, Bánffyak, Esterházyak, Rhédeiek, Aporok, Jósikák, Kunok, Kornisok, Lázárok, Rettegiek, Sennyeiek, Toldalagiak, Telekiek s annyi más. Erdélyi történetkutatás ma már elképzelhetetlen e múzeumi levéltár nélkül ... S ki a megmondhatója: mi lesz e fölbecsülhetetlen értékű tudományos kincs sorsa! ... Éremtárának a gr. Esterházy-féle gyüjtemény az alapja, régiségtárát számtalan gyüjtő és jókedvű adakozó élén négy tudós kutató, lelkes szakember: *Pósta Béla* professzor és kiváló tanítványai: a római régész *Buday Árpád*, a népvándorlás korának szakembere, *Kovács István* és az őstörténész *Roska Márton* tették naggyá s muzeológiai tekintetben is mintaszerűvé. — A képgyüjtemény alapját *gr. Bánffy Dénesné*, a természetrajzi gyüjteményét *Czetz Antal*, illetőleg *Pávai Vajna Elek* vetette meg. — A múzeum jogilag ma is a Múzeum-Egylet birtokában van s abban is maradna, ha a »jog« fogalma is ki nem volna téve bizonyos aktuális és esedékes változásoknak. Emiatt a múzeum jövőjét illetőleg minden aggodalom jogosult. Semmi biztosíték nincsen arra, hogy a múzeum gyüjteményei dézsmálatlanul mai helyükön maradnak abban a magyar kézben, amely megalkotta egybefoglaló intézményüket, amely tudással és szeretettel összegyüjtötte, megőrizte, európai szinten tartotta s monumentumává emelte azoknak az áldozatkész magyaroknak, akik kétkézzel adták ajándékaikat.

Valamivel bizonyosabbnak látszik a sorsa a sepsiszentgyörgyi *Székely Nemzeti Múzeumnak*, amelyet egy székely nagyasszony, *Cserey Jánosné*, alapított a maga nagy szeretettel egybeszerzett gyüjteményéből. Gyüjtő munkatársa a Cserey-család lelkes és tudós nevelője, *Vasady Gyula* volt. Ezt a családi múzeumot a nemesszívű asszony székely nemzetének ajándékozta. A mai tulajdonos Háromszék, Csik és Udvarhely megye. A múzeum ebben az évben ülte fennállásának 50 éves fordulóját lelkes és nagyhatású ünnepség keretében. S ez alkalomra példás bátorsággal és erőfeszítéssel olyan Emlékkönyvet adott ki, aminek nincs párja a vidéki múzeumok történetében. A könyvben erdélyi és csonkamagyarországi szakemberek hosszú sora vonult fel székely tárgyú tanulmányaival, hogy együtt ünnepeljen a székelységgel, ezzel a törhetetlen magyar bokorral, aki Keleten viseli a magyar kultúra paizsát. E helyen elég, ha megemlítjük *Gyulai Farkas*, *Kodály Zoltán*, *Sebestyén Gyula*, *Roska Márton*, *Fettich Nándor*, *Buday Árpád*, *Divald Kornél*, *Huszka József*, *Sebestyén Károly*, *Hoffmann Edit*, *Lyka Károly*, *Solymossy Sándor*, *Kós Károly*

nevét, abból a hosszú névsorból, amely felel a könyv tartalmáért, színvonaláért. Csak idekint is akadna hosszú embersor, amely szívével, áldozatkészséggel fordul e könyv felé, amely egyik jeles bizonysága az erdélyi literátus magyar társadalom megmozdulásának, hogy a vállalkozás szorongató nagy anyagi gondjaiból fölemelve e bátor kezdeményezőket, újabb s még nagyobb szabású elhatározásokra sarkalja magukra hagyatott véreinket. (A könyvet a pesti *Studium* könyvkereskedés árusítja.) Említsük meg e múzeum épületét is, amelyet a jeles erdélyi iró-grafikus-építész, Kós Károly emelt a maga multakat és népi hagyományokat szerető építőművészete szellemében. A múzeumnak van könyvtára és levéltára több mint 70.000 darabbal, benne az *Apor-kódex* néven ismert XV. századi magyar nyelvemlék. Régiségtára több, mint 30.000 darabot számlál s köztük az *erősdi és oltszemi praemykenei leletek*, amelyeket néhai *László Ferenc* ásott ki s amelyek a kis székely város és székely múzeum nevét meghordozták a régészek egész világában. Szépművészeti gyüjteményében több *Barabás-kép* van, néprajzi gyüjteménye pedig egyike a legjelentékenyebb magyar gyüjteményeknek, különösen keramikai és varrottas csoportja, annál inkább, mert ezek gyüjtését Csereyné, az áldott emlékű alapító, már 1875-ben megkezdette. Van tartalmas természetrajzi gyüjteménye is. A múzeum fennállása, nevében is kifejezett jogi helyzeténél fogva aránylag biztosítottnak látszik. E múzeummal kapcsolatban meg kell említenünk *Tzigara Samurcas* bukaresti múzeumi főigazgató nevét; az ő kivételes európai gondolkozásának és elfogulatlan tudományszeretetének köszönhető, hogy e székely múzeumot — s néhány más erdélyit is — a román betörés alkalmával nagyobb károsodás nem érte. Nem maradhat említetlen a Gyulafehérvárt székelő *Alsófehérvármegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egyesület* múzeuma sem, figyelemreméltó régiséggyüjteménye miatt, amelynek javarészét az egykori Apulum római város emlékei adják. Ugyane város nevezetes intézete a *Batthyaneum*, amelyet gr. Batthány Ignác erdélyi róm. kat. püspök alapított 1798-ban. Tulajdonosa az erdélyi egyházmegye. Az intézetnek több tagozata van, amelyek közül e helyen kettőt kell kiemelnünk. Első a könyvtára, amelyben kb. 600 ősnyomtatvány s mintegy 300 hungaricum van. Kincsei közül kiválik a *IX. századból* való gyönyörű *Codex Aureus*-, *Sallustius X. századi Bellum Ingurthinuma*; egyik legrégibb nyelvemlékünk, az u. n. »*gyulafehérvári glosszákat*« tartalmazó ferencrendi beszédgyüjtemény, nemkülönben a *Döbrentei-kódex*. Másik, de még fiatal gyüjteménye a gr. Majláth Gusztáv, jelenlegi püspök által 1912-ben alapított *Egyházművészeti múzeuma:* ötvösművek, textilfélék, képek.

A magyar alapítású múzeumok közt egyike a legkedvesebbeknek az *Erdélyi Kárpát Egyesület* (elsősorban néprajzi) múzeuma Kolozsvárt, amelynek alapítása a lelkes *Herrmann Antal* nevéhez fűződik, aki annyi vidéki múzeumnak volt életrehívója, fáradhatatlan agitátora s a Magyar Néprajzi Társaságnak is alapvetője. E múzeum *Mátyás király* szülőházában van elhelyezve, ma is úgy, ahogy annak idején a Nemzeti Múzeum szakembere elrendezte, de — sajnos — egyre elhanyagoltabb állapotban. Kolozsvár új urai alatt fennállásának időtartama bizonytalan, kivált mióta (1923) Kolozsvárt új néprajzi múzeum is alakult, a *Muzeul Etnografic*, amelyről alább még szólunk. A múzeum fenntartója, az *EKE*, nehézségekkel küzd, taglétszáma szerinti súlypontja Brassóba tolódott át, a múzeum gondozására a magyar társadalomnak — úgy látszik — fogyóban van az ereje. A multban egyike volt a legkedveltebb múzeumoknak s e kicsiny, de mintaszerű gyüjteményt évenként átlag 5000 ember látogatta.

A néprajzi tartalmú múzeumok közt tárgyilag igen gazdag az *Astra* nevű román közművelődési egyesület nagyszebeni múzeuma, Baranyai Aladár által tervezett csinos épületben. Ez volt a multban az erdélyi románság nemzeti múzeuma; 1905-ben nyilt meg s különösen az erdélyi románság népművészetének tárgycsoportjaiban (szőttesek, hímzések, fafaragások) gazdag. Jelentősége alábbszállt, mióta megvetették az alapját a

Muzeul Etnografic al Ardealului nevű új néprajzi múzeumnak Kolozsvárt, a *Fundatiunea Culturala Principele Carol* című, a számkivetett vidám fiatalember nevét viselő kulturális alapból. Jelenleg a volt ú. n. *Tornavivoda* (egykori magyar sportház) helyiségeiben van elhelyezve, ahonnan kitelepitették jó *Kuszkó István* 48-as ereklyemúzeumát. Az új néprajzi gyüjtemény zömét *Orosz Endre* volt apahidai magyar igazgatótanító, a jeles régész és néprajzi gyüjtő főleg mezőségi gyüjteménye szolgáltatta, aki egy életen át a tapasztalt gyüjtő nagy gyakorlatával gyüjtögette az ősi holmikat. Ezt a gyüjteményt vásárolta meg az alapítvány (azonban máig sem fizette ki). Az Orosz-féle gyüjteményt az alapítás óta szemrevaló máramarosi és hunyadmegyei tárgyakkal egészitették ki, természetesen románokkal. Bizonyos szerény mértékkel az erdélyi »kisebbségek« is szerepelnek a kiállításban. A gyüjtemény csinosan, ízléssel van felállítva ; egyik őre Orosz Endre. E múzeumban már készen vannak a tervek egy nagyszabású szabadtéri múzeum szervezésére, amely a Kolozsvár melletti Hója-erdőben épülne föl 1931-re 350 hold területen, 32 objektummal. Mint a mai múzeum, úgy a tervezett is elsősorban megszálltságbeli magyar területek románságát ölelné föl, de képviselve lenne néhány épülettel a magyarság és szászság is. A terv megvalósulása remélhető. Ha hiánytalanul valóra válik, ez lesz Közép- és Kelet-Európa egyik legnagyobb és legtanulságosabb látványossága. (Eközben Hegedüs Loránt arról cikkezik, hogy miért kellene a magyar falut látnivalóul Budapestre hozni, Klebelsberg miniszter pedig arról panaszkodik, hogy idegenek számára nincs elég mutatnivalónk. A magyar föld néprajza a legszinesebb, a legváltozatosabb Európában, de ezt a csudálatos kaleidoszkópot könnyű szívvel helyettesíttetjük »Cluj«-ban ; idegenforgalmi tanácsnokaink álma pedig zavartalan.)

Az erdélyi szászság néprajzát három múzeum mutogatja : a *Barcasági szász múzeum* Brassóban, a *szász Karpathen-Verein* és a *Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften zu Hermannstadt* egy-egy múzeuma Nagyszebenben. Az utóbbi egyesület múzeuma 1849-ben keletkezett. Az előbbit *Sigerus Emil*, a tudós turista, etnográfus alapította.

A szűkebb körre szorítkozó múzeumok között első helyen áll a *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Múzeuma* Déván, gazdag régészeti, kivált római kori és jelentékeny néprajzi gyüjteményével. Nevezetessége a *sarmizegethuzai* (Ulpia Traiana, ma : Várhely) *Mithras-templomból* származó faragványgyüjteménye. A múzeum alapitói : *Solyom Fekete Ferenc, gr. Kuun Kocsárd, gr. Kuun Gézáné, br. Kemény Vilma, Torma Károly, Téglás Gábor* s más lelkes és tudós magyarok. Fennállása bizonytalan, különös tekintettel gazdag római régészeti gyüjteményére.

A szamosújvári *Örmény múzeumot* két magyar tudós : *Herrmann Antal* és *Szongott Kristóf* alapította, mely egy szép öreg házban, az úgynevezett Lászlóffyféle »láncosházban« volt elhelyezve, mutogatván az erdélyi örménység régi hímzéseit, szőnyegeit, családi relikviáit, régi egyházi kegyszereit stb. A megszálló hatalom helyi képviselője a múzeumot a saját otthonából egyszerűen kidobta s az épületet lakásul elrekvirálta. A múzeum fennmaradása reménytelen.

Szép elgondolása és gyönyörű épülete miatt két kultúrházat kell megemlítenünk, bár múzeuma szervezésére csak a kezdő lépéseket tehette meg a vihar előtt : a *marosvásárhelyit*, amelyet *Lechner Ödön* tervezett és a *tordait* a restaurált (XIII. századi eredetű) *erdélyi fejedelmi kúriában*. Mindkettőt fejlődése kezdetén hervasztotta el az új impérium. A múzeumok sorában kell megemlékeznünk a marosvásárhelyi ú. n. *Teleki-tékáról*, amelyet a maga könyvgyüjteményéből *Teleki Sámuel* kancellár alapított a XVIII. század végén s 1798-ban kelt alapítólevelével családi hitbizománnyá s egyúttal nyilvánossá tett. Ma fejlődésében megállott nagy történeti értékű könyvtármúzeum, igen szép régi berendezéssel. Kincsei között van egy *Tacitus-kódex a Corvinából*, egy XV. századi latin biblia (hártyára irva), *Epistolae Pii II.*, a XV. század közepéről, a *Teleki-kódex* néven ismert nevezetes magyar nyelvemlék, *Rákóczi*

György kéziratos naplója, *Apaffi Mihály Vehiculum vitae*-je, 48 ősnyomtatvány 240 régi magyar könyvtárbeli mű stb.

A tulajdonképpeni Erdélyen kívüleső, de hasonló sorsra jutott magyar alapítású múzeumokról (*Szatmárnémeti*, *Nagyvárad*, *Arad*, *Temesvár*, *Nagyszalonta* stb.) talán más alkalommal lesz módunkban megemlékezni.

Az erdélyi múzeumok, ha egyben-másban szerények is voltak, európai tudományszeretetet és akaratot dokumentáltak. Aki falaik közt járt, az európai szellem lehelletét érezte bennük. A Kelet, a Balkán határainak a trianoni határozat szerinti kiterjesztése után kérdéses, hogy ez a szellem él-e, lehel-e még, vagy csak a tetem díszes öltözete csillog, mint egy holta után ékes ruhájába öltöztetett és fényes trónusára ültetett görögkeleti patriarcháé.

A csíkszentléleki szárnyasoltár. M. Nemzeti Múzeum, Budapest

Erdély sajátos festészete

Irta : *Genthon István*

Még a boldog békeidőkben történt, hogy a Műemlékek Országos Bizottságának impozáns méretű kiadványsorozatában, amely Magyarország Műemlékei címet viselte, *Roth Viktor* hosszúlélekzetű tanulmányban számolt be Erdély középkori képtábláiról, az erdélyi szárnyasoltárokról. Dolgozata beható volt és módszeres, látszott rajta, hogy szívvel-lélekkel gyüjtötte a százados harcok után mutatóul maradt kevés emléket. S mégis, mikor alkotóik, festőik meghatározására került a sor, nem akart hinni, nem hitt abban, hogy Erdélyben — a letagadhatatlan, nevekkel és okmányokkal igazolt ötvösműveken kivül — volt helyi művészet. Nem hitt benne, pedig tudnia kellett róla, hogy a XIV. század egyedülálló bronzremekét, a prágai szent György-szobrot erdélyi mesterek készítették. Azóta bizonyossá vált, hogy erdélyi festő volt, aki a középeurópai gótikus piktúra egyik főművét, a garamszentbenedeki Kálvária-képet festette : Kolozsvári Tamásnak hívták.

Régen volt . . . Régebben, mint huszonhét éve, mikor tanulmánya napvilágot látott. S noha a régi magyar piktúra autochton stílusjegyeinek kimutatása még sok gondot okoz (bár ezen a téren is példátlan előtörés történt, csak *Hoffmann Edith* könyvét kell elolvasni a Nemzeti Múzeum kódexeinek miniatúráiról), az erdélyi képek hovatartozása nem problematikus. A változásra kitűnő példát hozhatunk fel, idők jele. Pár hónappal ezelőtt egy kitűnő bécsi műtörténész néhány fotográfiát mutatott. Gótikus tárgyakról való felvételeket kért Innsbruckból, azok közé keveredett néhány ismeretlen kép. Nem használhatom, — mondta — nem osztrák képek. Nem is tudom, hová soroljam. *Stílusuk* szerint Erdélyből valók . . . — *A segesvári Szent Márton-oltár szárnyképei* voltak, melyek e század elején egy innsbrucki egyházművészeti kiállításon szerepeltek, akkor fotografálhatták le.

Meglehetős gyakorlat, sok nézelődés kell ahhoz, hogy az ember a felvidéki képeket össze ne tévessze német emlékekkel, bár ez sem lehetetlenség. Annyi bizonyos, hogy az egyszerű kompozíció s a drámai effektusok kerülése még nem bizonyítja a kép magyar származását s a fordítottja sem igaz, az erősen drámai, bonyolult formavilágú táblák sem mind külföldi mesterek alkotásai (jó példa az utóbbira a selmecbányai MS mester művészete). *Erdély a XVI. század első két évtizedében karakterisztikusan helyi zamatú festőiskolát mondhatott magáénak*, de amíg odáig eljutott, hogy ezt az iskolát kivirágoztathatta, a szomszédos megyékhez kellett impulzusért fordulnia. Nem tudni biztosan, hogy a hatást a Felvidékről kapta-e vagy nagyobb, centrális elhelyezkedésű városainktól, amely utóbbiaknak művészeti emlékei a mostoha időkben nagyrészt (fa-műemlékek száz százalékig) elpusztultak. Megcsappant az erdélyi anyag is. Csak egy példát idézünk : a nagyváradi székesegyházból, amelyet a XVI. század elején *harminchét* szárnyasoltár díszített s amely előtt a Kolozsvári-testvérek négy bronzszobra állott, mindössze egy arasznyi freskótöredék és két ampolna maradt meg. Az adó féltől semmi, a befogadótól kevés emlék ismeretes. Ez az oka annak, hogy az erdélyi piktúra genézisét homály fedi. *Úgy látszik azonban, hogy a felvidéki művészet közrejátszott kialakulásában*, a XV. század végéről való *medgyesi* oltár legalább is rendkívül rokon a felvidéki korbeli emlékekkel.

A XVI. század elején a székely vármegyékben (kiváltkép Csík- és Udvarhely vármegyében) meg az erdélyi szászság kultúrterületein virágzik a piktúra. Ez utóbbi helyen Nagyküküllő vármegye a gócpont, ahol a Szepességhez hasonlóan tömege maradt az emlékeknek. A külföldi hatás minimumra csökken, a német minták halvány emlékké fakulnak. Még azoknak a képeknek sincs sok közük Németországhoz, melyek Dürer metszeteinek felhasználásával készültek. Felfogásuk más. A segesvári, bogácsi, benei és csíkszentléleki oltárok

formanyelve rendkívül karakterisztikus. Előadásuk kemény, rajzszerű, barbáran dekoratív, színezésük nyers, olykor rikoltó. Térbeliségük nincs. A sematikus nőalakokon kívül nagybajuszu, kerekfejű, magyar típusú férfiak jelennek meg a képeken. Jól látható a Magyar Nemzeti Múzeumba került csíkszentléleki oltáron, amely a gótikus piktúra legkeletibb emléke s amelyet bizonyos *Czakó* uram fiai 1510-ben készíttettek. Ez az oltár Roth Viktor szerint »bevándorolt mesterlegény műve, aki — művének befejeztével — útját ki tudja merre vette.« Nem kell arra hivatkoznunk, hogy a festő egyik képének hátterében tipikus erdélyi erődtemplomot örökített meg, tehát gyökereivel helyi kultúrába fogódzott. A csíkszentléleki oltár az Isten és ember által való elhagyatottságában sehol másutt a világon nem készülhetett, mint Erdélyben és sehol másutt a világon nincsenek analogiái, mint Erdélyben, az említett benei, segesvári és bogácsi oltárok.

Erdély ekkor már távol esett a nemzetközi kultúráramlatok országútjától, művészete pár évtized multán még jobban megmerevült. A csíksomlyói szárnyasoltár, melynek részeit a sors különös módon háromfelé dobálta (középképét a Nemzeti Múzeum, szárnyait a Szépművészeti Múzeum, predelláját a kolozsvári Erdélyi Múzeum őrzi) merevvé vált formarendszerével az elvidékiesedés lehetőségben és időben egyaránt utolsó példája. Az út innen az almakeréki Apafi-síremlékhez vezet — bár szobrászi emlék, említeni kell — amelynek kiismerhetetlen zavarossága mutatja, hogy *a barokkori Erdély művészetébe keleti-ortodox és török impulzusok is belejátszottak. Alapként azonban mindig megmaradt a nyugateurópai ízlés*, mely hol tisztább hangon, hol fátyolozottabban, de félreismerhetetlenül megszólal Európa legkeletibb sarkában, az évezredes keresztény művészet legmesszebbre kitolt bástyafokán.

Erdély az európai kultúra végvára s az is volt mindig a honfoglalás óta. Ami tőle keletre következik, már nem tartozik a büszke közösségbe. A XIX. században Barabás Miklósokkal, Gyárfás Jenőkkel fejlesztette és őrizte lokális karakterét. Barabás már régen elszakadt pátriájától, amikor 1844-ben a Vásárra menő oláh család c. képével oly megkapó emléket emelt erdélyi fiatalságának. Ő is, mint Gyárfás Jenő, a Tetemrehívás lázas víziójával, Szent László csatáinak drámai erejű idézésével részt kért a magyar művészetben, impulzusokat adott a magyar generációnak. Erdély már megtette ezt a Kolozsvári-testvérek idejében, megtette mindig, mikor politikai helyzete nem gátolta benne. De rossz időben sem hagyta kialudni a tüzet, mikor török ült a nyakán, császári sarc fojtogatta. Nem kell ma sem elveszteni a reményt, ha nem hallat magáról. A leányzó nem halt meg, csak aluszik.

„Teleki téka"

A marosvásárhelyi könyvtár terme

Az erdélyi ötvösművesség

Irta: *Csányi Károly*

Hazai ötvösségünk története, művészettörténetünknek még meg nem írt fejezete. Ez addig nem is lehetséges, amíg az egyes fontosabb központok részletesen feldolgozva nincsenek. *Mihalik* József kezdte meg a sort »Kassa város ötvösségének története« című munkájában. Erdélyben *Gyárfás* Tihamér és *Roth* Viktor végzett e téren nagyértékű, úttörő munkát. De még így is csak a kezdet kezdetén vagyunk.

Azért az ilyen rövid összefoglalás, amit az alábbiakban Erdély ötvösművészetéről nyujtok, csak bevezetésnek tekinthető. Tény, hogy az iparművészetnek ez az ága a multban, külföldön is becsületet szerzett jelesebb művelőinek.

1.

Az ötvösség története Erdélyben visszanyúlik az őskorba. Később a rómaiak alatt fejlett ezüst- és aranybányászatot űztek és a termékek egy részét bizonyára ott is dolgozták fel. *Erdély a középkorban és az újkorban is állandóan szolgáltatott ezüstöt és aranyat*, ami lehetővé tette az ötvösség felvirágzását. A honfoglalás után jó idő telik el, míg a városok kialakulása nyomán az ipar és elsősorban az ötvösség kifejlődik. A szászokkal is a XII—XIII. században nem egy iparos költözött hazánkba. Királyaink kiváltságokkal ruházták fel az itt letelepedett lakosságot és e réven fellendül az ipar és a kereskedelem. A fejlődés nyomán templomok, várak, kastélyok épülnek, melyeknek szükségleteit az ezüstművesség terén is a hazai ötvösök látják el.

Különösen *Kolozsvár*, *Brassó*, *Nagyszeben* voltak már a középkorban is az ötvösség főhelyei. Régi írásokból tudjuk, hogy az 1376-iki hivatalos céhrevizió idejében az ötvösök még nem tömörültek külön céhekbe, de számuk nemsokára már annyira felszaporodott, hogy az iparművészetnek ez a nemes ága a *XV. században eléri virágzásának tetőfokát.*

A XVI. század elején még tart az a lendület, amely a XV. században oly pompás ötvösműveket hozott létre. De a század folyamán a folytonos harc és háború, belső villongások, a törökök ismételt betörései miatt az ipar és kereskedelem aláhanyatlott. Ujra fellendülés következik akkor, amidőn Erdély önálló fejedelemség lesz és békésebb évek következnek. A XVII. században az ötvösség újra fénykorát éli. *Ez volt az erdélyi ezüstművesség másodvirágzása.* Nevezetes helyek voltak Gyulafehérvár, Nagyenyed és Marosvásárhely, de Kolozsvár, Brassó és Nagyszeben továbbra is jelentékeny helyet foglal el. *Az ötvösművek nagymérvű gyüjtése jön divatba.* A városok előkelő, fejedelmi személyeknek és az udvar tagjainak ötvösművekkel kedveskednek, vagy a külföldre, a szultánhoz és a császárhoz induló követek is ilyeneket visznek ajándékba. *Ekkor fejlődik ki az »erdélyi zománc«*-néven ismert díszítő technika.

Hogy mennyi ötvösremek készült, azt nemcsak a fennmaradt szépszámú emlék igazolja, hanem a fejedelmek és főurak hagyatéki leltárai is. Igy János Zsigmond, Bocskay, Bethlen és I. Rákóczy György leltárai és végrendeletei az ötvösművek nagy sokaságát sorolják fel, bizonyítván, hogy ez volt abban az időben a legvirágzóbb iparág.

Erdély önállóságának megszűntével nincs már fejedelmi udvar, nincs meg az előbbi fényűzés és így az ötvösség elvesztette legjobb megrendelőjét. A törökveszély is elmúlt és oda sem kellett ajándékokat vinni. Igy az ötvösök száma évről évre csökkent. 1872-ben a régi céheket eltörölték és a régi virágzásnak csak az emléke maradt meg.

Hazánk központi fekvésénél fogva úgy nyugatról, mint keletről áramló hatások ütköző pontja. Szent István alatt olasz és német, az Árpádok idejében bizanci befolyást, később (így a szászok beözönlése révén) német hatást konstatálhatunk; majd a török befolyás is érvényesül. A magyaros jelleg a díszítmény festői kezelésében és egyes különleges edényformákban jut kifejezésre, (amilyen pl. a gyakori talpas-pohár).

A fennmaradt emlékek gazdag sorozatában a legrégebbiek az egyházi tárgyak. Az Iparművészeti Múzeumban 1913-ban rendezett kehelykiállítás 208 kelyhet mutatott be. Ezek jórésze Erdélyből került ki. Itt a legrégibb darab egy románkori kiskehely volt, mely *Berény* község románkori tornyának alapjaiból került napvilágra. A románkori kelyhek zömök alakjához közel áll a nagyselyki evang. egyház ezüstzománcos díszű kelyhe. Az ezüst- vagy vésett alapú zománc technikája Olaszországból (főleg Sienából) került hozzánk. Legszebb példája az alakokkal díszített vízaknai kehely a XIV. századból.

A XV. században kezdődik nálunk a szintén *Itáliából kiinduló sodronyzománc díszítés*. Ez technikailag a bizánci rekeszzománc változata, csakhogy ennél az egyes színeket elválasztó fémszalagok helyett csavaros drótot használtak. Ez tehát semmi egyéb, mint a román stílus korában is használt *filigrándísz és a rekeszzománc egyesítése*. Ezek a sodronyzománcos művek európai hírre tettek szert. Legszebb példája az esztergomi székesegyházban őrzött Suky-kehely, mely egyúttal a magyarországi gót kelyhek leggazdagabb példája. Ez a kehely 1440 táján készült Erdélyben. Rokon-példák még a győri Székesegyház kincstárában őrzött kehely, a szatmári r. kath. templom finom díszítésű kelyhe (ötvösség remekei I. k. 93. t.).

Itt kell megemlékeznem Kolozsvári Mártonról és Györgyről, a kiváló szobrászokról is, akik fennmaradt prágai Szent György szobrukból következtetve, bizonyára ötvösséggel is foglalkoztak. Archaikus felfogása révén a győri (egykor nagyváradi) székesegyház zománcosdíszű Szent László hermáját Czobor a két testvér művének tartja. Külön csoportba sorolhatók a gót kelyhek közt az ú.n. *lombdíszítésű példák*. Leggazdagabb képviselője, a *medgyesi* evang. templom nagy kelyhe (Múzeumi és könyvtári Értesítő 1913. 128. old.).

Talpaspohár, Nagyszeben, XVII. század

A reneszánsz idejében a világi rendeltetésű ötvöstárgyak, korsók, kupák, serlegek, kanalak, nyergek kerülnek túlsúlyba. Ezeken inkább a trébelt dísz szerepel. Nagy jelentőségűek e korban az ékszerek. Így az övek, mentekötők, násfák, kalpagforgók, mellboglárok, hajdíszek és gombok pompás példáit ismerjük. Ezeken nem egyszer az ú. n. erdélyi románcot alkalmazzák. Kedvelt formák a kókuszdió-serleg és a talpas pohár is.

Erdélyben élt a XVI. század végén

és a XVII. század elején Styn Tamás, akinek néhány művét ismerjük. Kiváló mester volt Brozer István Kolozsvárott, akinek legszebb munkája 1641-ben készült, az ottani ref. templom aranykelyhe (jelenleg a budapesti Nemzeti Múzeumban). Csészéjét ovális medaillonok díszítik, szárát és talpát pedig színes zománcok.

3.

A XVII. század második felének legkiválóbb mestere Hann Sebestyén Nagyszebenben. Ő 1644-ben született Lőcsén. Itt is tanulta az ötvösséget. Vándorútján, 1675-ben eljutott Nagyszebenbe és ott egy ötvös özvegyét vette feleségül. A kor szokásaként az özvegyre maradt műhelyben mesterként folytathatta működését. Tekintélye úgy pályatársai, valamint megrendelői körében is egyre nőtt. 1689-ben fiatalabb céhmesternek választják meg, 1694-ben pedig első céhmester lesz, amely tisztségre 30 céhtársa emeli. 1700-ban a városi tanács tagja. Népszerűségének bizonysága, hogy ezt a tisztséget 1704 és 1712 közt is viselte. 1713-ban halt meg 68 éves korában. Hasonló nevű fia szintén az ötvösmesterséget folytatta.

Hann Sebestyén a trébelés nagymestere. Munkáin az ezüst nyújthatóságát használja ki elsősorban, a háttérből erősen kidomborodó alakjaival és díszeivel. De azért a zománcozásban is járatos volt, miként azt az Iparművészeti Múzeum gyüjteményében levő pompás drágaköves mellboglárja is bizonyítja (az ő egyetlen eddig ismert ékszerdarabja).

Műveit nem egyszer több példányban is elkészítette a legnagyobb nürnbergi mester, Petzold példájára. Különösen diadalmenettel díszített *födeles kupáját* ismerjük több példányban. Monumentális hatású a Jósika-gyüjtemény szarvasidomú asztaldísze. Finoman trébelt a herceg Eszterházy kincstár gyömbértartója. Eddig ismert műveinek száma megközelíti a hatvanat. Műveinek különböző értékéből arra következtethetünk, hogy több segéddel dolgozhatott. Használt díszítő elemei *a XVII. századi augsburgi ötvösség díszítő motivumaival tartanak rokonságot.*

Nyolcszögü pohár. Erdély, XVII. sz. eleje

Ezt a hatást az akkori rézmetszetek és mintakönyvek közvetítették Erdélybe. Számos lapból álló ilyen mintakönyvet őriz a kolozsvári nemzeti múzeum, mely egy Debrecenből elszármazott ötvös tulajdonából származik. A XVIII. század legkiválóbb mestere May Mihály volt Brassóban.

Ha az erdélyi ötvösség eddigi ismereteink szerint olyan remeket nem is alkotott, amilyen például a Mátyás király arany kalváriája Esztergomban, de tárgyainak sokaságán mégis bebizonyította, a mesterség szeretetét, ismeretét és mégis helyi zamatot tudott adni műveinek.

Szász művészet Erdélyben

Irta: *dr. Roth Viktor*

Festők

A háború utáni idők kevés vígasztaló jelensége közt az egyik az, hogy a tudomány és művészet élete nem szakadt meg Erdélyben. Csöndes alkotású munkájáról s céltudatos akaratáról szándékozom e sorokban egy kis áttekintést adni.

Hermann Hans. Nagyszebenben él és a legszorgalmasabb, legeredményesebb festők közül való. A spekulatív és saját maga alkotta esztétikai elvekből lassan egy reálisabb, a dolgok plasztikáját hangsúlyozó módszer felé terelődött s azóta vitathatatlan mestere lett elsősorban a tájképfestészetnek. 1929-ben rendezett kiállítása mutatta legjobban, milyen mélyen hatolt bele az erdélyi táj megértésébe.

Eder Hans. Egészen más jellegű festő ez a brassói művész. Főműve: a »Kánai menyegző«. Egy ragyogó koloristát, a mélyen vallásos, misztikus érzelmek kifejezőjét ismerjük meg ebben a jellegzetes festményben.

Klimm Frigyes. Ő is Brassóban él. Brilliáns rajzolóművész. Tájképein, figurális ábrázolásain csaknem túlzásba viszi a mellékesnek elhagyását, de ezzel azután a lényegeset monumentális egyszerűséggel tudja megszólaltatni.

Thomae Norbert. Besztercei festő és grafikus. Tájképei, csendéletei, portréi szolidak, minden szélsőségtől mentesek, üdítőek és szeretetreméltók, de azért egy mély szellem munkái.

Miess Frigyes. Ez a Brassó melletti Burghals-ban dolgozó öreg festő az ő töretlen frisseségében atyamestere az erdélyi szász művészeknek. Évtizedek óta halad a maga útján és csak a közelmultban ragadtatta el tisztelőit egy nagy képével, melynek tájképi előtérben álló férfi és női aktja mutatta legjobban izmos tudását.

Néhány jeles *expresszionista* művész: *Schunn* Henrik (Brassó), *Csáki-Copony* Gréta (Nagyszeben), *Dörschlag* Anna, *Schullerus* Trude; *Schieb* Hedvig és *Lani* Hermann grafikusok; *Honigberger* Emil akvarellista, amivel körülbelül teljessé van téve a szász körzetben dolgozó erdélyi művészek névsora.

De van egész sereg művészünk külföldön is. Közülök hadd említsük fel a Königsbergben élő *Ziegler* Károly, a Berlinben tevékenykedő *Wellmann* Róbert, *Honigberger* Ernő és *Konnerth* Hermann, valamint a Münchenben festő *Teutsch* Walter és a Wienben élő *Hesshaimer* Lajos neveit.

Szobrászunk is van, a brassói *Netoliczka* Oszkár. Nagyértékű alkotása, egy töviskoronás Krisztusfej, a Fekete-templom hősemlékén és egy nem kevésbé tehetséges alkotása Eder Hans portréja.

S hogy ez a művészi élet kegyelettel tud a mult nagy alakjaira is emlékezni, annak bizonysága a harminc évvel ezelőtt elhúnyt Schullerus Frigyes emlékkiállítása, melyet 1928-ban rendeztek igen nagy érdeklődés mellett.

Műtörténeti kutatómunka

Ha a háború utáni idők gazdag művészettörténeti munkásságáról kell beszámolni, azt a legjobban a megjelent művek bibliográfiai felsorolása keretében tehetjük meg. Lássuk őket sorjában!

1. *Roth* Viktor: »Die kirchlichen Baudenkmäler des Unterwaldes.« (1922.) Sajnos, hiányzanak az alaprajzok, melyek jelenleg a nagyszebeni Bruckenthal-múzeumban vannak. Ezzel az összes építészeti emlékek tervszerű feltárása megindult.

2. *A szász paraszthá*z. Két tanulmány, megjelent 1924-ben az »Archiv des Vereins für siebenbürgische Länderkunde«-ben. Írták: *Phleps* Hermann és

Roth Viktor. Főleg a Kelling községben levő s még a XV. századra visszanyúló parasztházak ismertetését tartalmazza. Érdekes ebben Phleps megállapítása, mely szerint e házakban a rajna-moselvidéki frankok és azonkívül római épületek technikai s művészi sajátságai fedezhetők fel.

3. *Roth* Viktor: *Ötvösmunkák* 2 kötetben. Megjelent a »Kunstdenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens« című sorozat első kiadványa gyanánt (1922). Az első kötetben van a leíró szöveg és az idevonatkozó irodalom, a másodikban az Erdély szász evangélikus templomaiban még feltalálható valamennyi ötvösemlék 200 fénynyomatú műlapon. Tipográfiai szépségű, a műemlék-felvételt hatásosan elősegítő munka.

4. *Phleps* Hermann: A német lovagrend első épületei Erdélyben és Burgenlandban. Megjelent a »Zeitschrift für Bauwesen«-ben (1927). A tudós szerző azt bizonyítja benne, hogy a német lovagrend páréves erdélyi tevékenysége idején igyekezett keresztény-szíriai építőgondolatokat átültetni az európai talajba. Ezt a földvári (Marienburg) templom egyes részleteiből állapítja meg.

5. *Horváth* Walter több dolgozatot írt erdélyi szász védelmi jellegű templomépületekről. Ezek fellelhetők a »Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde«-ban, a »Kirchliche Blätter«-ben, a »Burgwart«-ban, sok alaprajzzal egyetemben. A megmaradt töredékekből vonja le a védelmi jellegű templomépületek eredeti rendeltetését, aminőket ő Kistoronyban (Neppendorf), Feketehalomban (Zeiden), Erzsébetváros mellett Sárosban (Elisabethstadt), Darócban (Draas) és egyebütt talált.

6. *Jekelius* Erich: »Das Burzenland.« Nagyarányú vállalkozás ez az 1929 óta négy kötetben megjelent tudományos mű. A harmadik kötetben egész sereg tudós közreműködésével Brassó építészetének egész történetét dolgozza fel szigorú alapossággal, a negyedik kötetben ennek a vidéknek települési formáival, váraival, vártemplomaival, templomi kincseivel és parasztházaival foglalkozik néhány jeles régész. Annak, aki a jövőben Erdély építészeti multját tanulmányozni akarja, alapvetőül fognak szolgálni e kötetek.

7. »Siebenbürgische Kunstwerke.« Ebben az évben fog megjelenni a *müncheni Deutsche Akademie támogatásával.* Szerkesztik: Müller Theodor, Rosemann Heinz és Roth Viktor.

8. *Roth* Viktor (kéziratban levő) Erdély művészettörténete viszont a Notthilfe deutscher Wissenschaft támogatásával fog megjelenni, de csak 1932-ben. Ebbe a népies kézikönyvbe szerzője a Magyar Tudományos Akadémián pályadíjat nyert régebbi művét olvasztotta bele.

9. *Roth* Viktor: Die evangelische Kirche in Mühlbach (Szász-Sebes), (1922), második kiadást ért (1929); kis monográfia.

10. *Roth* Viktor: »Hat művészképmás a XVI. századból.« Megjelent az »Academie Roumaine«-ban (1927). A szász-sebesi templomban levő konzolfejekről szóló értekezés bebizonyítja, hogy ezek a templom építőinek képmásai, a régi francia kőfaragómesterek módjára megörökítve.

11. *Kühlbrandt* Ernő: »Die ev. Stadtpfarrkirche in Kronstadt.« E munka régóta várt második része megjelent (1927). Hiánytpótló jellegű, szépen kiállított munka, de erősen vitatható részei is vannak.

12. *Rosemann* Rudolf: Vom Ursprunge siebenbürgischer Kunst. Megjelent a Deutsche Akademie, München, Mitteilungen-jében. (1929, V. füzet.) Rövid, alapvető, nagyon fontos és lelkiismeretes munka erdélyi építészeti törekvések megismerésére.

Műemlékvédelem

Erről is kell néhány szót szólni, mert bár szerény méretekben, de ez is folyik. Jelenleg a szász-sebesi (Mühlbach) templom pilléreit s az ugyane helységben levő késői gót kápolna gyönyörű maradványait restaurálják, azon elvek szerint, melyeket Möller István, budapesti műegyetemi tanár szokott alkalmazni. Az elmult évben befejezték a szász-régeni késői gót templom

helyreállítási munkálatait. Csak az a sajnálatos, hogy a régi jó műhelyi formák pótlására nem a faragott követ, hanem műkövet alkalmaztak — takarékossági okokból.

Az erdélyi szász kultúrmunka tehát nem szünetel, hanem áldozva a multnak, megbecsülve hagyományait, ápolja a jelent. S e célok elérésében nagy segítségére van a »Sebastian Hann-Verein«, mely a művészetpártolásnak csendes, de eredményes munkáját szervezi.

Hann Sebestyén mestermunkái

Tudvalevő, hogy az erdélyi ötvösség legnagyobb mesterének egy-egy kétségtelen munkája rendkivüli értéket képvisel. Hiszen nagy közgyüjteményeinkben is csak kevés, bár kitűnő alkotásokkal van képviselve. Annak tehát, aki az ő munkáit ki akarná kutatni, elsősorban erdélyi főúri gyüjtők és szász (főleg szebeni) templomok kincsestárait kellene alaposan szemügyre vennie. Már az 1884-ben rendezett ötvösműkiállításon is külön szekrényben voltak összegyüjtve a nagy ötvös alkotásai. Ebben a szekrényben 15 tárgy szerepelt, mint hitelesen tőle származó ezüstmunka. Volt köztük néhány csésze, talpas pohár, könyvtábla, gyertyatartó, de túlnyomórészt fedeles kupák. Nagyobbrészt ezüstből készült aranyozott munkák. Ezek közül legkiemelkedőbb darab volt a szebeni presbyterium által kiállított, tetején római lovassal díszített fedeles kupa, görög és római történelmi jelenetek domborművü ábrázolásával. Az itt látható szarvas ezen a kiállításon nem szerepelt. A trébelt ezüstmunka mélyet elragadó plasztikája ötvösművészetünk legkimagaslóbb emlékei közé sorol, aranyozva van. Talpán SH bélyeggel. Ezenkivül az Iparművészeti Muzeumban egy kerek talpastál és egy gyönyörű ékköves, zománcos mellboglár látható ugyane mestertől. Az egész asztaldísz 45 cm. magas és jelenleg az Iparművészeti Muzeum nagy termében van kiállitva. Az ötvösműremekben, annak kissé merev felfogásában még visszatükröződik valami a gótika ábrázolási módjából.

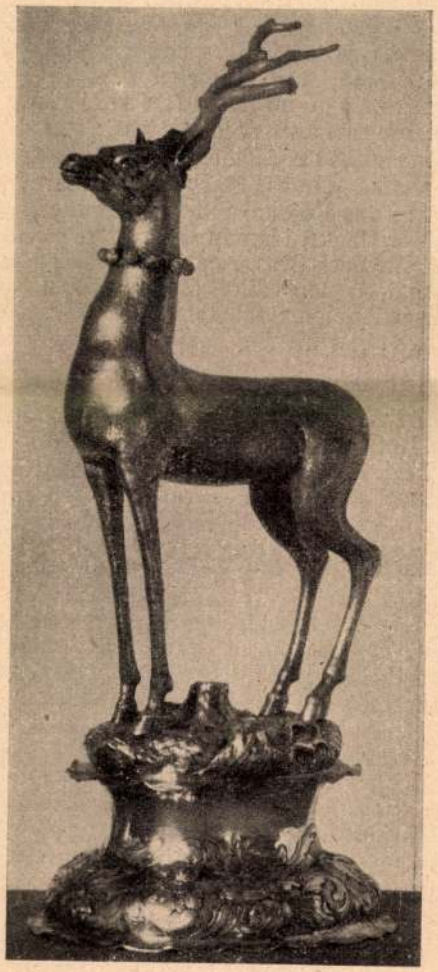

Hann Sebestyén
Asztaldísz
Iparművészeti Múzeum, Budapest

BUDAPESTI TAVASZI VÁSÁR

Május 3. és 12. között rendezik ezt a nagy, jubiláris kiállítást, mely az összes eddigieknél nagyobb szabású lesz. A kézműipari és háziipari csoportban sok olyan résztvevőt fogunk találni, akik eddig sohasem szerepeltek. Különösen a vidéki városok csoportjában fognak feltűnést kelteni a fazekasok, lakatosok és egyéb, a régi hagyományokat őrző iparosok munkái. Külföldről a franciák, olaszok, lengyelek, görögök és jugoszlávok fognak szerepelni zárt csoportokban. Iparművészeti tárgyakban ezúttal is a franciák vezetnek. Még két hónap választ el bennünket a vásár megnyitásától, de a munkálatok máris serényen folynak és az előre megnyilvánuló érdeklődés, valamint a beérkezett látogatási csoport-jelentkezések páratlan sikert jósolnak.

FRANCIA MESTERMŰVEK KIVITELE BUDAPESTRŐL

Csak nemrég számoltunk be róla, hogy a báró Herzog-féle magángyüjteményből négy kiváló mestermű került Németországba. Most hír szerint egy másik magángyüjtemény képeire folytat alkudozásokat egy berlini műkereskedőcég. Ebből a gyüjteményből is francia festők képeit akarják megvásárolni, számszerint hetet. És pedig: Gauguin két, Cézanne, Renoir, Van Gogh, Daumier és Toulouse-Lautrec egy-egy képét. A hét képért 625.000 pengőt igér a berlini cég.

GRAFIKUSOK EGYESÜLETEI

A közelmultban az alkalmazott grafika magyar művészei két új egyesületben csoportosultak művészeti és gazdasági érdekeik hatásosabb védelmére. Az első a Könyv- és Reklámgrafikusok Egyesülete volt, mely a hirtelen nagyralendült modern könyv- és plakátművészet képviselőit számítja tagjai közé. Ennek az egyesületnek március havában kiállítása is fog megnyilni s azonkívül az utolsó két évben megjelent öt legjobb plakátot és öt legjobb reklámnyomtatványt díjakkal fogják kitüntetni. A másik egyesület a Magyar Ujságrajzoló Művészeké. Ez is egy sereg érdekes tervvel akarja tagjai munkásságát a nagyközönség számára bemutatni. Igy például a közeljövőben fog megjelenni egy nagy évkönyv, mely cikkeken és szépirodalmi közleményeken kívül a legjobb karrikatúra- és portrérajzolók munkáit fogja mulatságos változatossággal bemutatni.

ELŐADÁSOK ÉS KIRÁNDULÁSOK

A »Magyar Gyüjtők és Művészetkedvelők Egyesülete« tagjai részére a közeljövőben ismét érdekes előadásokat tartat. Február hó 27-én *Páll* Lajos »Az ötvösség technikái« című előadása fog a régi s a jelenkori ötvösművészet alkotóműhelyeibe bepillantást nyujtani. Március hó végén, később meghatározandó napon, *Mihalik* Sándor dr., az Iparművészeti Múzeum segédőre »Gótikus magyar ötvösség« című előadása következik. Ezt fogja követni *Csányi* Károly igazgató előadása »Spanyolországi művészeti emlékek«-ről, melynek kapcsán nemrég tett utazásának fotoanyagából is bemutat egy sorozatot. Az egyesület a tavaszi hónapokban tagjai számára csoportos tanulmányi kirándulásokat is fog rendezni. Sorrendben az első lesz a győri kirándulás (melynek dátumát csak ezután fogják megállapítani) s ezt követi a debreceni Déri-múzeum megtekintése. Ennek az időpontja egybe fog esni a múzeumnak május végére tervezett megnyitó-ünnepével.

KÖNYVKIÁLLITÁS AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

Gróf Vigyázó Ferenc hagyatékában nagymennyiségű régi kézirat és ősnyomtatvány is maradt. A bibliofilek érdeklődésére való tekintettel az Iparművészeti Múzeum elhatározta, hogy ezeket a közeljövőben kiállítja. A több mint 200 darabból álló szép gyüjteményt *Végh* Gyula főigazgató útmutatásai szerint rendezik el s valószínűleg még március hó folyamán bemutatják a nagyközönségnek.

GYÜLIK AZ EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLITÁS ANYAGA

Az Iparművészeti Múzeum vezetői nagy buzgalommal gyüjtik a májusban megnyiló s a Szent Imre-év ünnepélyességeinek fokozására szolgáló egyházi ereklyéket. Úgy a fővárosi magángyüjtők, mint a pesti és budai egyházközségek tulajdonában levő műtárgyak részvétele biztosítva van s ezek javarészt már be is érkeztek a múzeumba. A múzeum főtisztviselői most sorralátogatják a vidék nagyobb egyházi műgyüjteményeit az anyag kiválogatása céljából. Pécs, Győr, Kalocsa és Székesfehérvár műkincsei erre a célra már összevannak állítva és így hihetőleg olyan nagyarányu művészeti anyag fog itt összegyülni egyházművészeti emlékekből, aminő a fővárosban a milleniumi kiállítás óta nem volt látható.

IRÓKRÓL, KÖNYVEKRŐL

Elszakított népművészetünk

Irta *Nádai Pál*

Gondolni lehetett már 1920-ban, hogy a megnövekedett Romániának meg fog növekedni a népművészete is. A meggazdagodott nyárspolgárnak ősökre, a meggazdagodott »utódállam«-nak történelmi adattárra van szüksége. Ilyennek igen jó egy állam életében a népművészet is. Nagyszerű dolog a népművészet: mindent be lehet vele bizonyítani. És mindennek az ellenkezőjét. Egy cserépkorsó, egy hímzett fejkötő tele van geométriai és növényi díszítményekkel. A svédeknél éppúgy, mint a románoknál. Háromszög és madár, félkörök és tulipán. Nem kitünően be lehet ezzel bizonyítani, hogy a svéd kultúra a romántól származik, a svéd szőttesek művészete az Olt vidékéről indult el vándorútjára a skandináv félszigetre...?

A románok ezt is bebizonyítják. Mindent bebizonyítanak. Hogy a bánáti, a mármarosi, a hunyadi, sőt a kolozsi és bihari nép is mind román, ergo Romániához tartozik. Hogy a viseletük, az alkotásaik, a múzeumaik, a kultúrpalotáik mind őket illetik meg, ennélfogva a népművészetet is be lehet kebelezni.

Oprescu Georg él is evvel a territoriális joggal. A Studio, mely évtizedek óta sorra jelenteti meg albumaiban a svéd, az orosz, az osztrák, a holland, a magyar népművészetet, felszólította őt, hogy írja meg az oláh népművészet külön, díszes albumát. S ő megcselekedte ezt. Megírta és megillusztrálta Nagy-Románia népművészeti gazdagságának családtörténeti dokumentumait. És ebben a könyvben benne van mindaz, amit a kolozsvári múzeumok és a szász fazekasemlékek gyüjtői szolgáltattak, benne vannak a székelyek és benne vannak a csángók háziiparukkal, csak éppen a régi »regat« emlékeit nem látjuk sehol. A román királyság egyik napról a másikra népművészetet »kapott«, mely felnyulik Mármarosszigetig és kiterjeszti karját Besszarábia legkeletibb széléig.

Hogy hogyan »kapta« Nagy-Románia ezt a népművészetet, az más kérdés. A lényeges az, hogy idegenforgalmat fog vele csinálni. Ennek egyik sikerült propagandaeszköze ez az új Studio-könyv is. (»Peasant art in Roumania.« 1929.) A királynő dedikált levelével egyenesen az angolokhoz, a sok szép színes képpel, fotografiával egyenesen az amatőrökhöz fordul.

Mi kell ahhoz, hogy egy nemzetiség vagy több nemzetiség művészete úgy jelenjen meg a világ előtt, mint egy királyság népművészete, »melynek gazdagságát és sokoldalúságát sehol sem multák felül Európában«. Ehhez katonaságon, szerencsés diplomáciai ösztönön kivül az is kell, hogy legyenek friss nemzeti öntudattal átitatott tudósai is. Jelen esetben román nemzeti és néprajzi tudósok.

Ilyenek voltak már a háború előtt is. Ilyen az öreg Jorga, a híres történetiró, akinek munkái itt mint megdönthetetlen kútforrások szerepelnek. De ilyenek még inkább akadnak az utolsó tíz évben, mióta a hirtelen lett múzeumi s egyetemi intézményekhez új szaktudomány tapad. Igy keletkeztek Nenitzescu Sirelius, Bibesco Márta hercegnő, igy Petranu, Voinescu, Comsa, Tzigara-Samurcas és mások sürü egymásutánban megjelent német, angol és francia népművészeti könyvei.

A Traján császár győzelmét megörökitő oszlopon ott vannak a leigázott dákok is, az »őseink«. Ki nem veszi észre ezen, hogy a kosztümök, a kabátok, az ing, az oldalt felhajtott szoknya, még a tarisznyák is éppen olyanok az emlékoszlop faragásain, mint a mai hunyadmegyei, vagy Olt-vidéki parasztok viseletén? Ime: az egyik fontos megállapítás. A másik a következő. Az Alduna és a Kárpátok vidékéről hajdan elindult thrák és dák törzsek olyan díszítményes nyelvet adtak át a keltáknak, a gótoknak s egyéb északeurópai kultúráknak, melynek határozott mértani jellege van. De később a mindenfelé kalandozó oláh törzsek is ugyanezt tették: az ő parasztfaragásaik ékitményes nyelve éppúgy eljutott Görögországba, mint a lengyel, a morva, a magyar pusztákra, az orosz »steppek«-re, de mit szépítsük, a svájci pásztor- és a breton hajósnépekhez is — enfin: az egész művelt emberiséghez. Igen, egy kis délibábos etnográfiáért az ember nem szalad a szomszédba, mikor egy új államalakulatot kell vele mámorba ringatni.

Oprescu tehát, aki kijelenti, hogy a magyar faépitmények asszir és középázsiai eredetét senki sem hiszi el Magyarországon kivül, a legnagyobb nyugalommal mond olyasfélét, hogy az ő faragott fáik »geométriai stilusa« nem véletlen egyezik a rajnavidéki szászok hasonló ornamenti-

kájával. Hanem a tizenhetedik században a darmstadtkörnyéki falvak úgy kaptak kedvet erre a tiszta román népművészetre, mint holmi artisták a mármarosi medvékre.

Minden népművészeti ágnak megvan itt a maga ősisége. A szőtteseké kopt, a faragásoké ős-dák, a szőnyegeké s textiliáké byzánci, de viszont Európa is mindent a román parasztszűrőn át kapott, ami szép. Különösen, mondja Oprescu, az 1700—1860-ig terjedő másfélszáz évben. Amikor a Phanarioták, ezek a görög családból származó s a töröknek adót fizető uralkodók voltak odalent a Duna és az Olt vidékének fejedelmei. A nyomor, a török okozta sanyarúság a legnagyobb, a népművészet pedig a legvirágzóbb volt akkortájt.

Oprescu könyve csupa túlzás, csupa romantika, csupa nemzeti áfium. De annál veszedelmesebb, mert egy nagyműveltségű, világlátott, sőt jószemű amatőr könyve. Amatőr a tudományban, de amatőr a népművészet szeretetében is. Néha erőt vesz rajta az igazmondás vágya is. Ekkor őszintén megvallja, hogy a népművészet, mely a románok körül fejlődött, sok nemzetiségnél bizony jóval erőteljesebb volt, mint a gyujtópontban. A szászok agyagművessége változatosabb. A bolgár és szerb szőnyegszövők alkotásai finomabbak és rajzaik tisztábbak. A székely faragás tehetségesebb kezekből származik. Némely szláv és görög népszigeten színesebb, elevenebb a hímzések díszítőnyelve. De azért melyik mondhatná magáról, hogy a népművészetnek minden ágát egyforma szerencsével, eredetiséggel, tehetséggel művelte volna?

Melyik nép mondhatja ezt magáról? Csakis a román.

Ebben a legutolsó nagy ellentmondásban és önámításban csendül ki a könyv. Oprescu Georg könyve. Mely angolul jelent meg, francia tudósnak van dedikálva, az osztrák Haberlandt el nem avuló nagy munkájára támaszkodik, háromnegyedrészben a kolozsvári (cluji) múzeumi tárgyakat mutatja be és kilenctizedrészben erdélyi, bánáti és besszarábiai népművészetet sajátit ki Románia részére.

Csutak Vilmos

Az elmúlt év szeptember 15-ikén nagy ünnepe volt a székelységnek. Hangverseny, kiállítás, koncert, miegyéb. Ekkor volt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum fennállásának félszázados jubileuma. Ebből a jubiláris ünnepből, az öröm, az önérzet és a titkolt fájdalom ünnepéből minden ellobbant, de maradt egy pompás emléke: egy hétszáznyolcvanoldalas könyv.

A világon minden benne van ebben a könyvben, amit a székely népről, földjéről, kulturájáról és gazdasági életéről el lehet mondani.

A vizek és a vizekben élő növények. Gombák, moszatok és ipari vállalatok sorsa a háború óta. Őskori ásatások és vándorló anekdóták. Barabás Miklós és Bem apó. Nyelvjárástanulmányok és sütőkemencék. Mert egy külön világ ez az erdélyi székelység, nem hiába Csaba királyfit választotta mondabeli apjának és még a tulipánnak is székely változatait tiszteli az ornamentikájában. Ebből a könyvből láthatatlanul és hódolatra késztetően emelkedik ki a szerkesztő alakja: Csutak Vilmosé. E könyv csak annyit mond róla, hogy igazgatója ő a múzeumnak, tanár volt a kollégiumban és kedvenc foglalkozása a történetírás.

Ezüst serleg
Nagyekemezői ev. egyház

Még arcképét, még életrajzát sem látni sehol. De nagyszerű ember lehet, bátor, kevély, mégis szerény és okos, — nincs egy sóhajtás a könyvében, nincs egy lírai megjegyzés, mégis mennyi öntudat, kutatás, és a magyar művelődésben, művészetben, jövendőben való hit!

Ezt a könyvet az őt megillető polcra kell állítani és ezt a nevet a háború utáni magyar alkotólelkek legdíszesebb sorába kell iktatni. Mi mindent tanulhatnánk tőle. Ez az acsarkodó, könyökkel, frázispuffogtatással és görögtűzzel dolgozó ó-haza attól a végeken hagyott, magányos, szorgos és annyira okos székely úrtól, Csutak Vilmostól! (N. P.)

A GYÜJTÉS VILÁGA

Párizsi egyveleg

Nem mondható, hogy a francia művészi életnek manapság volna valami leitmotiv-ja. Akár csak egyetlen hangulata is, vagy művészi irányvonala, mely kiharsan a melódiák tömegéből. Nincsenek nagy életjelenségei, de van egy kellemes, friss szövedéke apró s nagyobbacska művészeti eseményekből. Komoly és vidám, történelmi és mai, üzleti és transcendentális, — mindenféle esemény összefonódik, egymásba kapcsolódik abban a nagy forgatagban, melyet a francia művészi élet zenélő szekrénye pár hét alatt lejátszik. Potpourri.

*

Romantika még mindig a levegőben van. Fázunk és fel lehet rajta melegedni. Európa közepén már kiábrándultak kissé a kedélyek a biedermeier kor érzelgős spinét-hangjaiból. Párizs még mindig rajta tartja a kezét. A romantika, melynek most van a centennáriuma, új és új kiállítási ötleteket termel. Ilyen volt a Bibliothéque Nationale kéziratkiállítása is. Chateaubriandtól Balzacig és Theophile Gauthier-ig minden író, költő, muzsikus, mesélő és miniatűrrajzoló megjelent. Kéziratok, korrektúraívek, ceruzavázlatok, címlaptervek. Kottafedelek, Liszt-levelek, Beethoven-opuszok — valami formában a száz év előtti alkotószellem mindenesetre képviselve volt. Itt szerelmes levelek Georges Sand vallomásaival. Ott akvarellek Prosper Merimée alakjával. Irodalomtörténet — kútfőkből. Műveltségtörténet — színes röpcédulákból. S együtt az egész: revü, de milyen nagyszerű revü arról, hogy a nagyság, az alkotás, a szellemtörténeti fenomén mindig a francia fővárosból indult el világhódító útjára s ez a legcsodálatosabb romantika, amire itt bukkantunk.

*

Hol jut a festőnek eszébe, hogy a barátnőjének vásárlóbódéjába egy zsákvászonhuzatra színes panneaukat fessen — mint tette Toulouse Lautrec Goulue asszonnyal? Hol jut a festőnek eszébe, mikor már jó sokszor nyaralt egy úricsalád villájában, hogy — 1841-ben — egy vidám ötletből hirtelen elhatározással dekoratív képeket fessen a fürdőszoba számára? Ezt cselekedte Corot Mme Osmond kastélyában, Mantes-ban. És hol jut eszébe az államnak, hogy ezeket a képeket összevásárolja, úgy a zsákvászon-, mint a fürdőszoba-dekorációkat s odavigye legfőbb múzeuma legszebb termeibe? Ezt cselekedte a Louvre igazgatója 1930-ban. Corot a legfőbb ékessége a meghosszabbított, új termekkel bővült, reorganizált impresszionista osztálynak. De eközben az Ingres körüli művészet is új, nagyjelentőségű akvarellekkel, rajzokkal bővült. »A múzsák születése«, melyet az öregedő Ingrestől egy görög templomocska díszítésére rendeltek az ötvenes években, szellemes vonaljáték, kellemes melódia. De mennyivel több báj, megnyugvó és szordinóval tompított életöröm van a »Bain turc« vázlatában, pedig ezért nem fizetett a Louvre igazgatója 170.000 franc-t, mint az előbbiért. Ám az Ingres-oeuvre-t ki akarják építeni. Helyes. A neoklasszikus formakultusz egyszerre csak ránktör — hadd lássák a fiatalok ennek legszebb forrásait és fürdő nőit a tizenkilencedik században.

*

A porcellánkiállítás is ilyen romantikus valcer volt a Musée des arts decoratifs-ban. Hozzátehetjük, hogy — hasznos romantika. Ha valaki eddig francia porcellánt emlegetett, mindenki Sévres-re gondolt. Mostantól fogva látni lehet s tudni kell, hogy a francia porcellángyáraknak egész légiója

Erdélyi művészek

A Jancsó Benedek Társaság
kiadványai (A történeti Erdélyből.)
Bp. 1936. 8-r.

35. Huszár Lajos: Az erdélyi pénzverés kora. 24 l. 7-10 t.

36. Kampis Antal. Erdély éparművészete. 33 l. 11-59 t.

37. Genthon István: Erdély művészete. 38 l. 29-41 t.

Bibliotheca humanitatis historica a Museo nationali Hungarico digesta. – A Magy. Nemzeti Múzeum művelődéstört. kiadványai. Szerk. Zichy István gr. Bp. 1936. 4-r.

1. sz. Kozáky István: A haláltáncok története. 1. r. A mulandóság ábrázolásai történeti fejlődésükben. 8 sztln l, 343 l, 10 t. (Magyar és német szöveg.)

Erdélyi műveszet

Barcaság

Das Burzenland. –

Kronstadt. Erster

Theil. Baugeschichte.

Herausgegeben von

E. Jekelius. Verlag

Burzenländer

Sächsisches Museum.

272 l, 101 tábla

260 Ep.

Beszerzendő!

Gerevich PA, 258 l.

Régi és újabb műhimzések kiállítása Nagyváradon. Egyházművészeti Lap, VII – 1886, 233–234 l.

Ipolyi, Bihar vármegye, 332. szám

Erdélyi művészet

Irod

Bielz, Julius:

Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen Hermannstadt 1936. 8r. 100 l.

A könyv új Vayer Lajosnak tulajdona, ki e könyvről a Századok 1937. 388. l. ismertetést írt.

*

la. A magyarok találkozóhelye. ıérsékelt árak. Crnkovic József

*

vszálló és gyógyintézet. Tel- A legnagyobb kényelem. A szál- ejérmegyei nagybirtokos vette ar főúri közönség pártfogásába illót.

*

Modern kényelemmel berende- itünő konyha, mérsékelt pensió- zkodás. Igazgató Gundel József.

*

égi-posta-utcza 6. Levélpapirok szerek és nyomtatványok rak- ktára.

*

Régi előkelő szálloda az Elba önyörű fekvéssel, kerttel és A magyar és osztrák arisztо- ızgató Ronnefeld Richárd.

*

., Párisi-utcza 3. Magyarország

*

Z VILÁGITÁS

*

Győr. Meixner Hotel Royal-szálloda. Minden kényelemmel berendezett szobák. Villanyvilágitás. Lift. Központi fűtés. Kitünő konyha. Kávéház. Kül- és belföldi lapok.

*

Győr. Hungária Kávéház. Buffet, ki ünő italok, bel- és külföldi lapok, esténkint jó czigányzene és mozgófénykép. Tulajdonos Ludassy Mór.

*

Herring D. A. (Leutner utóda) udvari czipészmester. Bécs, I., Göttweihergasse 2. Műhelyek: IV., Fleischmanngasse 6.

*

Hofmann udvari kalapgyáros. Bécs, I., Kohlmarkt 7. Angol uri és női kalapok. Legujabb divat, legnagyobb választék.

*

Hüttl Tivadar, cs. és kir. udv. szállító. Porczellán- és üvegraktár. Porczellángyár Óbuda. Raktár V., Dorottya-u. 14.

*

Kolozsvár. Pannonia szálloda. Minden kényelemmel berendezett szobák. Villanyvilágítás. Fürdő. Kitünő konyha. Kocsik minden vonathoz. **Fészl J., szállodás.**

*

Kölber Testvérek, csász. és kir. udvari kocsigyár VIII. ker., Salétrom-utcza 5. sz. Alapíttatott 1780. Párisi világkiállítás. 1900. Aranyérem.

*

Krakkó. Café Secessio. Kitünő kávéházi italok, figyelmes kiszolgálás, az összes bel- és külföldi lapok.

*

Erdélyi művészet

l. Szádeczky Béla: I.

A pafi lihály fejedelem udvartartása. I. kor. Bornemisza Anna Gazdasági Naplói.

< Erdélyi művészek >

Kampis Antal
< > Tükör 1940.
VIII. évf. 456-458. l.
2 kép

Erdélyi művészet

Sorta Béla: A morlim művészet határá-
nak példái Erdélyben.

8°, 28K, 45L, Budapest, 1917.

Palotai János

Fényfestők

A mesterséges fény alkalmazásával az elmúlt száz évben új képfajták születtek: a film, a televízió, a videó. Az utóbbi évtizedben pedig megjelent a sugárfestészet (raypainting), amely több művészeti médiumból építkezik, s amelynek voltak korábban előzményei.

Kepes György 1974-ben az Iparművészeti Főiskolán arról tartott előadást, hogy új látásmódra van szükség, ami új tartalmú és rendszerű nevelést igényel, mivel a következő évtizedekben „valóságos lehetőségeinket az új művel való megismerkedésre és interakcióra az egyre dinamikusabb mindennapi élet természetes és nagyléptékű szituációiban találjuk meg: a városok közterein, az utcák és utak mozgó világában, a metropoliszok éjjeli fényözönében." Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy az új látás hátterében is ősi megértések és megérzések rejtőzködnek, ahogy látásvilágunk térszemlélete rég elmúlt idők embereinek képformáló, teremtő felfedezéseire támaszkodik. A testek optimális méreteit, számát, nagyságát és terjedelmét megszabó törvény érvényes az ember érzékelésére, érzelmi és tudatvilágára is. Hasonlóképpen az ember formálta fizikai és társadalmi környezet méreteire és mértékeire. Az „új tájkép" meghódítása, a tudományos technikai világ látványainak és perspektíváinak felmérése az új és erősebb „emberanyag" megszületésének egyik szükségszerű és mással nem helyettesíthető feltétele lett. Így az új valóság érzékelése alapvető, közös érzékeltetése pedig sürgős és elengedhetetlen művészi feladat.

Mindezt akár ötven évvel korábban is megfogalmazhatta volna. Akkor, az avantgárd hőskorában is számosan kísérleteztek a mesterséges fénnyel, a színekkel, a táblakép meghaladásával, egy új összművészet kialakításával. Így a fényorgona vagy a színzongora szerkesztésével, mint Szkrjabin *Prométheusz szimfóniájá*-t a New York-i bemutatón (1916), színnyalábok kísérték, melyeket fényszórók vetítettek a terembe; vagy Thomas Wilfred *Clavilux*-a (1920 körül) a laterna magicához hasonló készülék volt, amellyel különféle nem ábrázoló képeket hoztak létre. Viking Eggeling kísérletei a mozgóképpel a zene szabályaira, építkezési módjára támaszkodtak, a korábbi színzongorából új hangszert alakított ki, amely már nem a szín összefüggéseire, hanem a mozgás terének tagolására helyezte a hangsúlyt. A Bauhausban pedig Schwerdtfegel, Hartwig és Hirschfeld-Mack foglalkozott a vetített fény- és árnyjátékkal, átvágásokkal, színes felületek mozgatásával a formaalkotást dinamizálták. Hirschfeld-Mack elsőként fedezte fel a mozgó színes felületek átmeneteinek, meglepő átalakulásainak gazdagságát, a prizmatikusan irányítható és oszcilláló, szétfolyó síkfelületek dinamikáját. Későbbi kísérleteiből, amelyek túlhaladtak a színorgonán, ezekből a forgó és a mélybe tolódó fénynyalábokból a sugárzó fénynek és a temperált mozgásnak egy új tér-idő dimenziója bontakozik ki mind határozottabban. A zongoraművész színfény-zene kísérletével a színes hanglátás szubjektív kifejezésére, a fény és hang közötti „hasonlóság" bizonyítására törekedett. Felfogása abban tért el a korábbi színzongoráktól, hogy nála egy színnek nem egy hang, hanem egy egész hangzat felelt meg. Az általa szerkesztett színfény zongorát egy másik személy kezelte, a színeket vászonra vetítve, ő pedig a színekkel harmonizáló ütemben játszott a hangszeren, amely hasonlított a harmóniumhoz, s amelyhez vetítőkészülékek csatlakoztak. Az alapmotívumokat és az alapszíneket diapozitívokon ábrázolták, és ezeket keverő eljárással vetítették – írta Moholy-Nagy László, aki maga is foglalkozott a szín és a fény kölcsönhatásával. A statikus kép és szobor helyett a reflektorikus fényjátékot, a fény-tér-modulátort és a telechort, a később megvalósult televíziót tartotta az új korszak adekvát kifejezőjének. A kinetikus szobor megvalósult, ugyanekkor a másik „nagyratörő," az orosz Vlagyimir Tatlin dinamikus, mozgó architektúrája, forradalmi emlékműve csak makett maradt. A 400 méter magas, spirális konstrukcióban épület-idomok lebegtek (volna). Dőlése a Földgolyó tengelyferdülésével azonos, homlokzatán egy óriási filmvásznon a napi események képeivel; tornyából fényjátékokat, színes betűket lehetett volna vetíteni a felhőkre. A terv csak álom, az utópia eszmény maradt. A monumentális patetizmus lekerült a napirendről, miután a forradalom „be lett fejezve", az avantgárd le lett fejezve, nem csak Szovjet-Oroszországban. Moholy-Nagy méltó társa volt a Bauhausban, majd Amerikában Kepes György, aki Moholy halála után tovább folytatta a fény-tér kísérleteket – ahogy nevezte, a fény orkesztrálásának, megkomponálásának, a színek megzenésítésének művészetét. Előbb a chicagói Új Bauhaus „fény tanszékének" vezetője volt, majd a Massachusetts Institute of Technology (MIT) építészeti fakultásán vezetett vizuális tervezési tanfolyamokat. Úgy vélte, hogy a fény moduláción alapuló művészeti és kommunikációs lehetőségek – fotó, film, videó, televízió, színpadi díszlet – nincsenek teljesen kihasználva. „A fénynek a korszerű építészetben és az új városképben is domináns szerepe van és lehet – írta –, mivel a világítás új technikai lehetőségei a kortárs építészetet és a városi élet természetét sok esetben módosították." Nagy jelentőséget tulajdonított a fotometriának, a fény autonóm módon való megformálásának és a környezet-művészetnek, az éjszakai városkép megtervezésének. Arra a következtetésre jutott, hogy minden építészeti formának van egy nappali és egy éjszakai élete, s a kettő között gyakran semmiféle kapcsolat nincs. Nappal az épületek és felületek világossága egyetlen fényforráson, a Nap által lét-

FÉNYFESTÉS A MILLENÁRIS PARKBAN, 2004. FOTÓ: SOMOGYI ENDRE

gét, félreértelmezik, félre is vezethetik a „hogyan"-ját, hiszen sem szeretettel, sem önfeláldozással a Hármasság egysége nem jön létre. Semmilyen fogással nem állítható elő mesterségesen, amennyiben az ellentmondásokra, a kettősségek harcára épül. Viszont ha az elv érvényesül és a Hármasságok egymást vezetve folytonosságot képeznek, akkor beépülhetnek a komplementaritás világába, kitölthetik annak „tér-idejét", s az ellentmondás és a küzdelem világát felválthatja a szerethető világ teljessége.

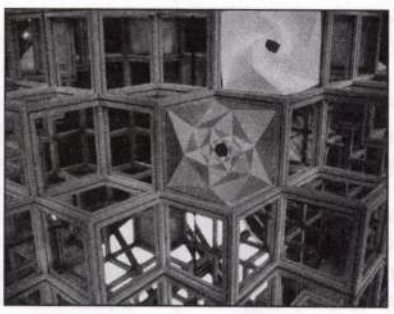

Rubik Ernő kockájával látványosan bemutatta, hogy térbeli tevékenységünkel, háromdimenziós elfordításokkal, algoritmusokkal síkbeli rendet rakunk. A mai kvantumfizika nem győz csodálkozni azon, hogy a szemmel láthatóan térbeli Világtörténés lapos világegyetemet produkál. Legalábbis ez jön ki a számításokból. „Őrület, de igaz" – mondta Richard Feynman, a nagy amerikai fizikus. Erdély Dániel az ő Spidronjával azt mutatja be nem kevésbé látványosan, hogy síkbeli, vagy kétdimenziós történésekkel – ha valóban egységesek a Hármasságok – elvben térbeli rendet lehet teremteni.

Attól tartok, a művészeti kiállításnak ez a megnyitója részemről egy kissé elvontra sikerült. Ráadásul csak érinthettem a Spidron-jelenség érdekesebb oldalait. A lényeget talán mégis sikerült eljuttatnom Önökhöz. Ha igen, akkor minden ábrára lélegzetüket visszafojtva néznek majd rá, hiszen azon keresztül – Gábor Dénes szavaival – a jövőt feltaláló közös képességeinkre, és az általuk megnyíló végtelen kozmoszba tekinthetnek.

A szöveg a kiállítás megnyitóján hangzott el, 2005. október 11-én a Budapest Galériában.

a gazdasághoz, ahová manapság sorolják. Ha a gazdaság egy haladó gépkocsi, az innováció az, ami felgyorsítja azt, ami tetszés szerint megváltoztatja a gépkocsi sebességét. Új sebességet állít be a régi tagadásával, saját képessége és ereje által. Az innovációnak nem annyira a szükségletek kielégítéséhez, mint inkább az intellektus erejéhez van köze. A műszaki újdonság gyökeres változást visz az életünkbe, alkalmazkodásra kényszerít, felborítja a megszokott dolgainkat, tekintet nélkül az érzékrendünkre és életviszonyainkra. Új értékrendet, új, eddig nem ismert igényeket szül. Gazdasági alkalmazása pedig jólléthez, intellektuálisan igényesebb társadalomhoz is vezethet, bár nem feltétlenül. Az innováció dinamikus jelenségének fő jellegzetessége a kreatív ember önfejlesztése, a maga által teremtett struktúrán, automatizmusokon, mint lépcsőfokokon felfelé tartó önépítése. Ilyesféle dinamikát sugall a Spidron jelensége is. Dinamikája van, és ez a másik törvényszerűséget jelzi számunkra.

Az ellentmondások áthidalására, a komplementer, vagyis egymásnak ellentmondó, de egymást feltételező kettősségekre épült világunknak természetes sajátja a központosító hierarchia kialakulása. Ha geometriai alakzatokban fejezném ki magam, ahogy Püthagorasz és Platón is tette, akkor a viszonyok leírását a tetraéderrel kezdeném, és az „éderek" sorával folytatnám, amelyek mindegyikének az a jellemzője, hogy az élek csúcsban futnak össze. Ha tehát tetraéderrel jelképezzük, a hierarchia kiépülése akár törvényszerűségnek is felfogható. A Spidron által jelképezett viszonyrendszernek ezzel szemben a hierarchia nem sajátja. Kialakult ugyan egy makro-viszonyrendszer, de az mintha kooperatív hierarchiával, vagy inkább hierarchia-nélküliséggel lenne jellemezhető. És ez is a Spidron-jelenség törvényszerűsége.

Törvényszerűségként szokták emlegetni a Spidron tökéletes térkitöltő jellegét is. Jómagam is annak tartom, mégsem szándékozom most ezt részletesebben kifejteni, mert akkor bele kell bonyolódnunk abba, hogy mi is tulajdonképpen a tér és mi az idő, ez pedig meghaladja jelen kereteinket. Amennyiben persze a tér-idő fogalma többet jelent számunkra annál, hogy „ha van időm, lemegyek a térre". Az a magánvéleményem egyébként, hogy a Spidron egy másfajta, a mi világunktól mintegy eltérő, olyan tér és idő létrejöttének a lehetőségét sejteti, amely képes kitölteni a mi világunk tér-idejét is. És ez nagyon izgalmasan hangzik.

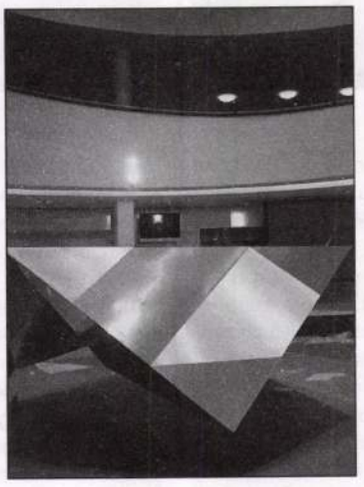

Van azonban a Spidronnak egy olyan oldala, tulajdonsága vagy törvényszerűsége, amely a jelenségből elvet formál. Ennek jelentősége szerintem olyan nagy, hogy a kiállítás művészeti jellegének dacára bele kell mélyednem itt és most ennek filozófiai mélységeibe. A holland Gerardus 'tHooft (1999, Nobel-díj) és az amerikai Leonard Susskind fizikusok a kvantumfizikai Holografikus Elv felfedezésével nem csak azt fogalmazták meg, hogy a világmindenségnek hologram szerkezete van, de azt is, hogy minden esemény átírja önmaga perem- és határfeltételeit. Egy esemény perem- és határfeltételei adottak az esemény megkezdése előtt; mondhatnám, az esemény a peremfeltételeiből bontakozik ki mint egy potenciálból. Az esemény kibontakozásával, végbemenetelével a határfeltételek módosulnak, s az esemény már az új feltételei szerint ismétlődhet meg. Komplementerként, vagyis egymást feltételező, de egymás ellen irányuló, egymásnak ellentmondó eseménypár esetében – és, mint már mondtam, a mi világunkban minden kölcsönhatás ilyen – a peremfeltételek kölcsönösen módosulnak, mind egymás, mind saját potenciáljait átírják. Ha egy vadász farkasra vadászik, az eseménypár potenciáljai mindaddig módosulnak, míg a vadász el nem ejti a vadat, míg az egymással mondhatnám párhuzamosan, de ellentétesen végbemenő eseményszálak spirálszerűen bele nem zuhannak a végkifejlet pontjába. A folytonos változás közepette az állandóság a kettőjük közti viszony, az ellentmondás folytonosságában van. Peremfeltételeik, vagyis cselekvési potenciáljuk változása a képességeik változását jelenti a farkas számára tragikusan, a vadász számára pedig diadalmasan. Vagy fordítva. És ez az ellentmondásra épülő kölcsönhatás általános a mai társadalomban is. Annyira az, hogy ha hárman lépnek kölcsönhatásra, az általában olyan, mintha mind a hárman kölcsönösen pisztolyt tartanának egymás fejéhez. Egyszer egy karmester azt mondta nekem, hogy nálunk Magyarországon, de máshol is, a szimfonikus zenekar nem „mit", hanem valaki ellen játszik. Ez az elv uralkodik: keress magadnak ellenséget, mert az által vagy valaki. Az elme működését is úgy határozzák meg, hogy az a probléma-keresés és a probléma-megoldás folyamata. A problémának, az ellentmondásnak ott kell lennie. Az a funkcionális lényege. És ez a Kettősség-elv nem más, mint az egymástól-függés, az alkalmazkodási kényszer, a hierarchia, az egoizmus elve.

A Hármasság elve – és ezt képviseli számomra a Spidron által megjeleníthető viszonyrendszer – szintén közismert és sűrűn hangoztatott elv ugyan, de a valóságban teljesen eltér az ellentmondásokkal küzdő gyakorlattól. Csak egy példát ismerünk az élővilág gyakorlatából a Hármasságra: a „spontán kollektíva" jelenségét. A „kaláka" legkisebb egysége a hármasság. Igen ritkán megtapasztalható közösségi élmény, noha minden ember életében egyszer-kétszer biztosan előfordul. Mint kivétel, sajnos. A Hármasság három szuverén egyede tényleges egységet alkothat anélkül, hogy elveszítenék saját egyediségüket, felolvadnának a közösségükben. Ha tényleges a hármasságuk, közös a céljuk és közös a képességük is, amellyel a célt elérhetik. Nem írják át egymás képességeit, közösek a perem- és határfeltételeik, összehangolt a működésük minden hierarchia és parancs-osztogatás nélkül is. Közösen új tulajdonságot képviselnek, mely nem vezethető le az egyedek tulajdonságaiból. Újra és újra össze fognak állni, hogy közös tulajdonságukat gyakorolják és fejlesszék; hármasságuk fogja vezetni önmagát, alakítani fogja közös potenciálját spirálszerű kibontakozással akár a végtelenségig is, de egoizmus- és ellentmondásmentesen. A Hármasság elvét és társadalmi üdítő hatását ősidők óta ismerjük persze. Úgy hívják, hogy „szeretet", „szolidaritás", „önfeláldozás". Ezek a szavak azonban nem fejezik ki az elv lénye-

Szántó Borisz

Spidron

Erdély Dániel kiállítása
Budapest Galéria, 2005. október 12. – november 20.

A művészeteknek helyt adó Budapest Galéria azzal tiszteleg Erdély Dániel előtt és tünteti ki 26 éve folyó munkáját, hogy megnyitja a kíváncsiak számára a Spidron-kiállítást. Ez a negyedszázad meghozta Erdély Dánielnek a nemzetközi elismerést és a hírnevet: a jeruzsálemi krisztallográfiai konferencia, a holland szoftverrel való házasság, amerikai együttműködés angol világhírű fizikussal és még hosszan sorolhatnánk.

A magam részéről a művét inkább felfedezésnek, az ismeretlenre való rátalálásnak nevezném. Nagy tisztelője vagyok Erdély Dánielnek jómagam is, noha pragmatikus mérnökként elsősorban nem a művészetet, hanem a háromszög formájával való szellemes játszadozást látom a falakon. Az embernek azonban eláll a lélegzete, hogy egy háromszög, egy egyszerű geometriai forma milyen sokféle módon képes formáztatni önmagát Erdély Dániel által. És milyen meglepő szabályossággal! És milyen sokat sejtetően! A formagazdagság önmagában is gyönyörködtet, persze. A Spidron esetében azonban – úgy vélem – sokkal többről van szó. Valami olyasmire talált rá, ami túlmutat az origami – egyébként szellemes – alkotó játékán. Jogos tehát felfedezésnek tekinteni a művét. Az embernek az az érzése, hogy egy soha nem látott jelenségnek vagyunk tanúi, valami teljesen újnak, ami mindeddig nem létezett, legalábbis nem ismertük.

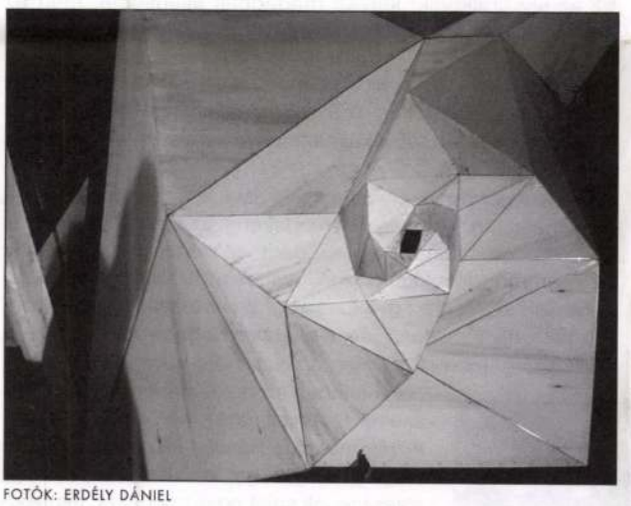

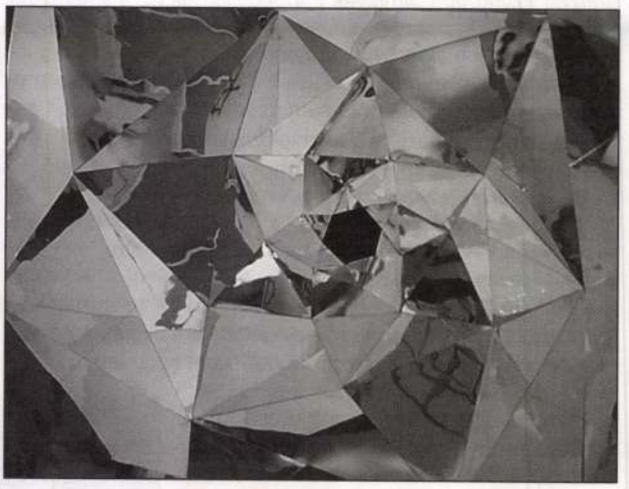

FOTÓK: ERDÉLY DÁNIEL

Jelenség, mert ismeretlen tulajdonságokat sejtet, melyeket fel is tárhatunk, meg is tudjuk esetleg ismerni az általa képviselt törvényszerűségeket, és meg is tudjuk talán érteni az üzenetét. Mert mintha üzenetet hordozna számunkra...

Azért meghökkentő jelenség a Spidron, mert olyan algoritmust, művelet- vagy megoldássort sejtet, amely önépítő, méghozzá egyszerű, lineáris módon. Az élet önépítő algoritmusai viszont nem-lineáris jellegűek. Az oksági lineáris logikával megáldott ember számára a nem-lineáris világ egy örök rejtély. A Műegyetemnél egy falfirka is hirdeti a megértése reménytelenségét: „Magyarázd meg a vonalnak, mi a gömb!" Minden matematikai fondorlatosságunk és lineáris strukturálásaink ellenére a nem-linearitás inkább érzelmi, semmint szellemi kategória marad számunkra. Az érzékenyebbek közülünk ösztönösen képesek felfogni a nem-linearitás világformáló jelentőségét. Ezt hívják szerintem többnyire művészetnek. Az érzékelés azonban nem azonos a megértéssel, mint ahogy a nem-linearitás sem a linearitással. És ha a világ működése és kibontakozása természetében nem-lineáris, hogyan lehetséges, hogy a Spidron lineáris megoldásokat sugall?

Lineáris felfogásunkkal tulajdonképpen nem tudjuk megmagyarázni a végtelent sem. Erdély Dániel viszont látványosan be tudja mutatni, mi az a véges végtelen: a háromszögek spidron-lépésekből összetevődő spirálja, a makro-algoritmus „hossza" a végtelenbe tart, miközben a spidron-lépések száma mindig véges marad. A Spidron-jelenség mögötti törvényszerűségeknek ez csak az egyik szembeszökő megmutatkozása. Megjegyzem, ezeket a törvényszerűségeket nem könnyű észrevenni, hiszen rendszerint a belénk ivódott sablonok, megszokott gondolkodási sémáink szerint ítéljük meg óhatatlanul is az új dolgokat. Jól emlékszem, hogy a hetvenes években mi, mérnökök fáradtságot és hangszálainkat nem kímélve magyaráztuk Rubik Ernőnek, hogy a kockára vágott kocka egybetartása maximális szabadsági fokok számának biztosítása mellett abszurdum. És különben is, mivel gondolja összefogni őket, gumival, mágnessel, rugóval, madzaggal? És mindezt a játék kedvéért? Csak jóval később döbbent rá a világ, hogy a világhírre szert tett játék nem is játék; az intellektusnak azt a képességét tükrözi, vagy teszi látványossá, amely a több síkon megmutatkozó összevisszaságot egyetlen, eddig nem ismert algoritmussal rendezni tudja; mintha egyetlen síkba helyezné őket; a mátrixok sokasága attól sík, hogy közös törvényszerűségnek és beavatkozó akaratnak engedelmeskedik. Ilyen innováció Erdély Dániel Spidronja is.

A magam részéről harminc éve foglalkozom az innováció elméletével és gyakorlatával, és állítom, hogy az innováció jelensége – mert dinamikus ugyan, de jelenség az is – közelebb áll Erdély Dániel felfedezéséhez, a Spidronhoz, semmint

Erdély Dániel

ERDÉLY Dániel

~~Kép/vers~~

Kép-vers / vers-kép. Kiáll.

Bp. PIM, 1987

ius 21.	Berlin
ius 2.	Hannover
ius 9.	Hamburg
ius 29.	Doberan
usztus 20.	Frankfurt
usztus 31.	Baden-Baden
óber 2.	Sopron
óber 15.	Pest
óber 22.	Béos
óber 29.	Prága
ilis 27.	Pozsony
us 6.	Pest
us 8.	Pest
[illegible] 21	Béos

potukban maradtak ránk a freskók. A székelyderzsi képek nemcsak azért rendkívül érdekesek, mert Szent László királyunk életéből vett jeleneteket ábrázolnak, hanem azért is, mert festőjük megnevezi magát. Pál mester festette a képciklust, s üde és kedves bőbeszédűséggel bevallja, hogy míg a képeket festette, egy szépjányt forgatott eszében.

Erdély adta a középkor két, helyesebben három legnagyobb, névszerint is ismert magyar művészét. Kolozsvári Mártont és Györgyöt, akik még a XIV. század végén dolgoztak s fennmaradt munkájuknak, a Prágában álló Szent György szobornak tanúsága szerint nemcsak hazánknak, hanem a korbeli egész Európának utól nem ért szobrászművészei voltak s a magyar művészetnek talán nincs nagyobb és fájdalmasabb vesztesége, mint az, hogy a nagyváradi székesegyház előtt álló többi életnagyságú bronzszobruk, Szent István és Szent Imre álló, valamint Szent László lovas emlékszobra, a török háborúk idején elpusztult, fennmaradt alkotásuk pedig ma egy idegen nép fővárosát díszíti.

Amint Márton és György szobrászok Kolozsvárról kerültek ki, úgy a XV. század, de talán egész középkori festészetünk legértékesebb mestere, Tamás festő is kolozsvári származású volt, amint ő maga írja magáról főművének, a garamszentbenedeki apatsági templomnak egykori szárnyasoltárán.

Erdély templomai nagyszámmal adtak már gyüjteményeink számára, de még nagyobb számmal rejtegetik ma is az ötvösség és a textilművészet emlékeit. Elég ha a sorból a nagyhírű Suky Benedekféle kelyhet, a gyulafehérvári, vízaknai kelyheket, a filigrános nagyváradi ampolnákat, a jelenleg Győrben őrzött, de eredetileg ugyancsak a nagyváradi székesegyházban állott Szent László hermát és a Nagy Lajos királyunk által az aacheni magyar kápolnának ajándékozott címerpajzsokat említjük fel. Az erdélyi ötvösség mindig a legélen járt. Mind számra, mind pedig művészi jelentőségre a legfontosabb emlékeket hagyta reánk. Mestereinek száma szinte kimeríthetetlen s nem vitás, hogy különösen a zománcozás terén egészen önálló technikákat termelt.

A középkori textilművészet emlékei közül, csakis a nagyszebeni két teljes miseruhakészletet említjük fel, mely nemcsak az elkészítés áhítatos fínomságai, hanem érintetlen teljességük különösen ritka volta miatt is egész Európa legfontosabb ilyen emlékei közé tartoznak.

A renaissance szép emlékei közül legelőször említendő a gyulafehérvári székesegyház úgynevezett Lászay kápolnája, mely az esztergomi Bakócz-kápolna mellett egyike hazánk legnagyobb szabású és legtisztább stílusú renaissance építkezéseinek. Síremlékek egész sora, világi építkezések diszítményes részletei, címeres pajzsok, párkányok, korlátok, lépcsőfeljáratok, faragványos domborművek tömegei jelzik az új stílus hódító útját. További hódítását azonban s az erdélyi magyar művészek körében valósággal vérré válását azok a festett és faragott templommennyezetek, karzatok és szószékek jelzik, melyek évszámmal s névjelzéssel vagy anélkül, de bizonyíthatón jó két évszázadon keresztül a renaissance ornamentikából szőtt sajátságos helyi ízlésű díszítménnyel borították el Erdély templomait.

Tulajdonképpen ez a díszítmény helyettesíti Erdélyben a hiányzó nagyobblélekzetű alakos művészetet. A renaissance idején ez majdnem teljességgel hiányzott. Nem kedvezett neki az idő. Szegény volt Erdély és sanyargatott. Nem volt módja áldozni művészetére.

Újabb lendületet a barokk idők hoztak számára. A katolikus restauráció nagyszabású építkezései mellett a főúri igényeket szolgáló paloták, de még a hadsereg számára emelt épületek is az új formanyelv jegyében keletkeztek. A kolozsvári minorita templom, a piaristák építkezése, a nagyváradi székesegyház és püspöki palota, a kolozsvári Bánffy-palota, a gernyeszegi Teleki kastély, a bonchidai kastély, a nagyszebeni Bruckenthal-palota, a vásárhelyi Teleki-palota, a gyulafehérvári várépítkezés a híres Károlykapuval legfontosabb példái az új stílusnak. Új nevek bukkannak fel s közöttük nem egy nemzetközi viszonylatban is számottevő, mint a Nagyváradon építő Franz Anton Hillebrandt, vagy Ricca s nemcsak az építészet, hanem a szobrászat és festészet is újabb virágzásnak indult. A bonchidai kastély, a gernyeszegi kastély mitológiai tárgyú kertiszobrai a kolozsvári szobrászkör alkotásai. Általában Kolozsvár volt ebben az időben mindennemű művészi vonatkozásban az irányt-szabó központ. A művészek idesereglettek. idevándoroltak a külföldről s itt telepedtek meg, hogy végül is maradékaikban teljesen beleolvadjanak Erdély népességébe.

A barokk korszak után Erdély művészi képe teljesen és tökéletesen azonosul Magyarország többi vidékeivel. Művészfiai a magyar főváros felé veszik útjukat s ott mind tanulmányi, mind érvényesülési törekvéseik kielégülhetnek ; az anyaország festői felfedezik Erdély csodaszép tájarcát s ecsetjükkel hódolnak előtte.

Barabás Miklós, Székely Bertalan a két legnagyobb név, melyet az erdélyi származású művészek neve közül kirágadunk s a nagybányai művésztelepre kell mutatnunk akkor, ha az új magyar festészetnek melengető bölcsőjét keressük.

mint még hosszú sora az Árpádok korában épült kisebb-nagyobb egyházaknak.

A tatárjárás veszedelmei teremtették meg Erdélyszerte a sajátságos kiképzésű erődtemplomokat, melyek egyformán szolgálták az Isten tiszteletét s az emberek védelmét. Rendszerint tágasabb udvart körülölelő védőfaluk volt, magának a templomnak falai is jóval erősebbek, vastagabbak voltak a szokásosnál, ablakaik szűkek, lőrésszerűek s tetejük alatt kiugró gyilokjáró futott végig. Különösen a székelyek és a szászok által lakott területen találjuk ezeket az erődtemplomokat sűrűbben, de előfordulnak beljebb is.

A XIV. és a XV. század a polgári rend fejlődésének az ideje. Városaink legnagyobb része ebben az időben népesedik sűrűbbre s gazdagszik meg anyagiakban. Kolozsvár, Brassó, Nagyszeben, Dés, Beszterce ekkor építik templomaikat, melyeknek majdnem mindenike, nem számítva természetesen a késői átépítéseket és újjáalakításokat, az érett gótikus stílusnak szép példája. Segesvár, Brassó és Szászsebes temploma nagyszabású szobordísszel is ékeskedhetett s ez a szobordísz a gótikus magyar kőszobrászatnak egyik legfontosabb emléksora. Az erdélyi városok gótikus templomai igen jellemzők egyfelől a helyi ízlés kialakulására, a küldföldről kerülő sokirányú hatásnak érdekes és egységessé váló egybeszövésére, másfelől ennek a kialakult helyi ízlésnek rendkívül szívós, szinte maradi voltára. Erdélyben a gótika nagyon hosszú életű maradt. Példák vannak arra, hogy még a XVII. században is épülnek gótikus formák s ha egyik másik nagyobbméretű templomot bővíteni, javítani, vagy a szenvedett károk folytán helyreállítani kell, az eredeti stílushoz mindvégig ragaszkodnak. Így ügyelnek a brassói Feketetemplom átépítésének alkalmával is az eredeti formákra, mikor pedig a kolozsvári farkasutcai templomot, melyet a ferencesek egykor Mátyás király bőkezű segítségével építettek fel, újra kellett boltozni, I. Rákóczi György fejedelem a messze Livlandból hozatott kőmíveseket, akik még értették a gótikus boltozás mesterségét.

A városok templomai természetesen telve voltak az istentiszteletthez tartozó és a templom díszítésére szolgáló művészi alkotásokkal. Ezek között a legfontosabbak az oltárok. Ha Erdélyben nem is maradt fenn annyi és olyan nagyszabású oltáremlék, mint a Felvidéken, az erdélyi szárnyasoltároktól mégsem tagadható meg az elismerés. Időrendben legkorábbi közöttük talán az alsóbajomi oltár, mely még a XIV. század legvégén keletkezhetett, követi ezt a prázsmári, mely a XV. század elején virágzott úgynevezett lágy stílus-

A szászsebesi oltár. Fotofilm-fénykép

nak szép emléke. Fontos problémák kapcsolódnak a medgyesihez, melyet legutóbb néhány külföldi kutató szívesen besorozott volna a bécsi oltárfestő iskola egyik legjelentékenyebb mesterének a művei közé. A XVI. századból néhány nagyobb emlékünk büszkén hirdeti, hogy Erdély nem maradt messze a stílusváltás előőrseitől s ezek között legjelentékenyebb a szászsebesi faragott oltár, melynek szekrényében Krisztus családfájának alakjait látjuk kifaragva. A Székelyföldről ránkmaradt néhány oltár pedig híven bizonyítja a kételkedőknek, hogy a művészi munkából a székelyek is kivették részüket. A csíksomlyói, csíkmenasági, székelyzsombori szárnyasoltárok és a csíki, háromszéki templomokban fellelhető oltártöredékek tartoznak ide.

A gótikus templomok legtöbbje falfestményekkel ékeskedett. Természetesen a falfestmények legtöbbje elpusztult. A protestantizmus terjedésével mész alá került, vagy később helyet adott az újabb korok újabb ízlésű falképeinek. Újabban egyre-másra kerülnek elő a lekapart mészréteg alól a gótikus falképek maradványai, de néhány esetben, mint az almakeréki és a székelyderzsi templomban eredeti álla-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Írta KAMPIS ANTAL

A kincses Erdély nemcsak természeti értékeiért, nemcsak tájképi változatainak gazdagságáért érdemli meg nevét, hanem megérdemli történeti és művészeti emlékeinek bőségeért is.

Alig van olyan erdélyi város, mely ne dicsekedhetnék az elmult korok művészetének néhány szép példájával, de alig találunk mégoly kicsiny falut is, melynek templomában ne akadnánk egy-egy szerényebb művészi emlékre.

A középkor főképpen az egyház számára készült emlékekben hagyta reánk hírmondóit, később, a renaissance korától a világi rendeltetésű műemlékek is fölös számmal bizonyítják a magyar lakosságnak kultúrális igényességét, művészi alkotóképességét, művészi érzékét, ízlését s nem utolsó sorban áldozatkészségét.

A kolozsvári Farkas-utcai templom. Fotofilm-fénykép

Kétségtelen, hogy már Szent István korában megindult Erdélyben a művészi munka. A kezdetnek nyilván szerénynek kellett lennie, de az emlékeknek folyamatos rendben való vizsgálata azt mutatja, hogy a szerény kezdet sem nélkülözte a magasrendű művészi értéket s hogy a szerény kezdetet századokra kiható, állandó, mind szélesebbre gyűrűző s mindig nagyobbat akaró tevékenység váltja fel. Érdekes jelensége Erdély művészeti emlékeinek, hogy rajtuk a Kelet s a Nyugat művészi ízlésének küzdelme szépen megfigyelhető s megfigyelhető egyben az is, hogy ezen a területen a Kelet, a bizánci orthodox ízlés soha sem vált uralkodóvá. Azok az emlékek, melyek a bizánci előírásokban fogantak, mind számra, mind pedig jelentőségre nézve háttérbe szorultak. Erdély területének művészi jellegét mindvégig a nyugati ízlés formái adták meg s nem szóvirág, hanem a valóság foglalata az a kijelentés, hogy Erdély mindig a művelt Nyugat legkeletibb végvára volt.

Az első jelentékeny művészi emlék a gyulafehérvári első székesegyház. Még Szent István uralkodásának idejében épült fel és nyerte szobordíszét. Ma már csak néhány ásatási adat és a déli kapubejárat timpanonjába foglalt Krisztus-relief beszél róla, mert már a 13. században nagyszabású újabb templomot kezdenek helyébe építeni. A bővítő átépítés sokáig elhúzódik, úgy hogy a befejezés körül, tornyának felépítésében nagy része lehetett Hunyadi Jánosnak, aki ezután a székesegyházat szinte családi templomának tekintette s a maga és családja temetkezőhelyéül választotta. A Hunyadiak síremlékei ma is megvannak a gyulafehérvári templomban.

A románkori és az átmeneti stílusú templomoknak számos szép példája maradt fenn napjainkig. Így az ákosi templom, a kisdisznódi és a homoródaróci. Mind a három valószínűleg királyi alapítású vagy legalább is királyaink hathatós segítségével felépített templom volt, mert a polgári vállalkozásoknak az ideje még nem következett el a XIII. században. Érdekes megemlítenünk, hogy magában Brassó városában is jóval a szászok betelepedése előtt, még a XII. században épült fel az akkor még csak magyarok által lakott városnak Szent Lénárd tiszteletére szentelt temploma. Ez elpusztult a későbbi évszázadok során, éppúgy mint a nagyfényű nagyváradi bazilika, mely Szent László királyunk alapítása volt s

át ők azalatt — mint a maszületett barika. Ki s hogyan magyarázza meg mármost az ártatlan gyermeknek, hogy mi fán terem ez a fehérnép s mi módon értessék meg vele, hogy többet nem szabad még rá se néznie, köszönése is csak kimért, határozott, tartózkodó főbiccentés legyen —? Végül is abban állapodtak meg, hogy a gyermeknek azt mondják, miszerint a rekvirált szoba lakója veszedelmes kémnő, aki a háború alatt szörnyű károkat okozott a magyar hadseregnek s hogy még most is az a foglalkozása, hogy itt-ott szimatoljon, vizslasson a magyarok után, szóval a Sziguranca embere . . . Ez hatott. Ákos Annuka kedvességét — amellyel nem annyira a férfitrejtő kamasznak, hanem a gyermeki romlatlanságnak, anyaszagú hamvasságnak adózott — valóban gyanús törleszkedésnek kezdte tartani, nagynénjei hazafias, «irredenta» tényked ésének kikémlelésre irányuló kísérletezésnek. Abban az időben ugyanis a Pongyelóky-lányok irredentaság titokzatosságával tetszelegtek maguknak, pedig ha tudták volna, milyen ártalmatlan s milyen meghatóan veszélytelen az ő irredentaságuk! Abban állott, hogy az egyik szekrény aljában, leánykori ruháikba bugyolálva, szent halott testeként őrizték édesapjuk uniformisát. Viaszosvászonba tekergetett kardja s pisztolya pedig a pincében volt elásva, korhadt ászokfa alá. S mindezen felül — Úristen, bocsásd meg ezeknek a szilaj honleányoknak a hatalmas és egységes román birodalom ellen való fenekedését — tartottak ők, abban az időben éppen a zongora húrozata alá dugva, egy összegöngyölt, hatalmas, tenyérnyi széles nemzetiszín szalagot; ezzel okozták a legtöbb izgalmat maguknak. Úgyszólván hétről hétre más rejtekhelyet kerestek neki — hogy ez a szent szalag a végén a szobák s a ház minden zegét-zugát bejárta. Nyáron a kéményben, szalonnák között vagy a fásszín mestergerendája alatt, télen cukros dobozokban vagy padló alatt s még Isten tudja, milyen méltatlan helyeken nem állott. Volt úgy is, hogy több hónapra elveszett — elfelejtették, hova dugták — s csak a véletlen vetette ismét felszínre valami sifonérból. De megvolt, ép volt még a drága szalag — jelenleg a kékselyem húzatú párnában — s a Pongyelóky-lányok szentül hitték, hogy el is jön nemsokára az a nap, amikor a felvonuló magyar csapatok előtt meglobogtathatják s onthatják rá boldog könnyeiket istenigazában. Elkészültek arra is, hogy szívük megszakad akkor, a nagy örvendezéstől.

ERDÉLYI JÓZSEF: GYÍMESI EMLÉK.

Az Alföldön, a Felföldön,
repülj fecském, hegyen-völgyön,
szoroson át, minden házba.
vígy sugarat minden gyászba!...

Bércén túl a Hargitának,
hamar vége van a nyárnak.
Hideg szél fú a Ser-hágon,
végig szép Erdélyországon...

Székelyföldről Csángóföldre,
keltünk a gyímesi völgybe,
hol a Tatros sír, mint szegény
külföldre szorult szökevény.

Kis lovakkal, kis szekerbe,
Elkelt ám a gyapjú cserge:
jó hajnalban, korán reggel,
velünk szembe jött szeptember.

Párolgott a két lovacska,
szőrét a dér megolvasta,
síma uton míg terhünkkel,
vígan zörgött a kis szeker.

Tünedeztek, maradoztak,
kis faluvá sorakoztak,
erről-arról a zsindelyes
csángó házak, ormuk deres.

Ezüst szárnyon az ereszre
suhant az ősz, gyűlt a fecske
úti fákon, Feri pajtás,
mint szívünkön a sóhajtás.

Hej, kövér had, sovány béke!...
Felébredt a Gyímes népe.
Örmény nyitogatta boltját
csángó öntözgette torkát...

Moldva szélén, hó! megálltunk,
kocsma előtt, hopp! leszálltunk.
Levertük egymásról a port, —
Szép lány mérte benn a jó bort.

Töltögettük poharunkat,
emlegettük háborúnkat,
ránevettünk a szép lányra, —
Székely támad, — székely bánja...

Onnan fel az esztenához!
Csángó juhász ott magányoz,
társa fejsze és furulya,
farkas, medve a szomszédja...

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

Erdély Györgyi

KÖZNEVELÉS

Erdély Györgyi: Neogótika — Kőszeg

1021

megvan

Erdély Elek (Alexius), abrudbányai származású ötvös. A XIX. század elején mint ötvöslegény hosszabb ideig dolgozott Brassóban. Az ottani ötvös czéh 1817-ben avatta mesterré.

Gyárfás Tihamér: Régi brassai ötvösök. *Erdélyi Múzeum.* 1908. 381. l. — *U. az:* A brassai ötv. tört. Brassó, 1912. 140. l.

Pataky D. A m. rézmetsz. tört. Bp. 1951. 117. l.

1862

Erdély Elek

rézm.

A XIX. sz. elején Brassóban működött

lásd Bielz Graphik

13, 27. l.

310. szám.

19

Műemlékek Orsz

Tárgy:

Kolozsvári „Fotofilm" fizetés
pürgetése.

A beadv

Melléklet

Egyúttal

Előirat sz

Utóirat s

Másolta:

Összeolv

megvörös

Erdély Elek (Alexius)
ötvös

L.

Szendrey-Szentiványi
446 l.

en balra a Gellérthegyet, a
árát és városát, a környékbe-
tet szemléljük a felső Dunaso-
glye halad, mig jobbra a parton
fordult férfi beszélget. Feli-

H

18.9 cm.

De Erdely, Francis M.D.K.

festőművész, pedagógus. Szül. Bp.1904.máj.3.
Jelenleg Amerikában él, s a Dept.of Art, University of Southern California, Los Angeles 7, Calif. tanára
Cime: 5471 Eagle Rock view Dr, Los Angeles 41.

vö. Directory of American Scholars.
Who's who in America, 1956-1957.

Erván

Az Erván-rövidítés, akár a Dürer mintájára alkotott EI, amely az Erván-képek sarkán látható, de nem „áruvédjegy", mert Erván képei nem kerültek kereskedelmi forgalomba. Erván hivatalos neve: Erdély István. *Nomen est omen.* Nem azért, mert a festő az ismert művész, Erdély Miklós apja. A két Erdély gondolkodásmódjában vagy művészetszemléletében kevés hasonlóságot sikerült felfedeznem, ha csak az először hallott gondolatok iránti teljes nyitottságot és az éber humorérzéket nem számítom annak; de ezek a tulajdonságok sok emberben megtalálhatók. Az alma itt messze gurult fájától.

Erdély Istvánnál a nevet azért vélem jelnek, mert azt tapasztaltam, hogy ez a fajta nyitottság, sokszínű érdeklődés és kötetlen gondolkodás az átlagosnál jóval gyakrabban tapasztalható *erdélyi*eknél. A mindig nehéz viszonyokat hozó századok során agyafúrttá lett székelyeknél is, de még inkább Erdély sokgyökerű, magyarral, szásszal, románnal szót értő, franciául, németül olvasó, katolikus, református, evangélikus, unitárius, neológ és ortodox zsidó, görög katolikus és görögkeleti szokásokat és szertartásokat ismerő városi értelmiségénél. Itt csak mesterségesen lehetett gyűlölködést oltani az emberekbe. A tolerancia Erdély négy évszázados hagyománya, és vitaszerű beszélgetéseink során nem lehetett nem észrevennem, hogy a nyolcvanöt éves Erván nem csupán fiatal szellemű öreg bölcs, hanem e hagyomány tudatos folytatója is.

Erván 1897-ben született Marosvásárhelyen. A család a művelt kispolgárságot képviselte: az apa iparos-kereskedő volt. Erván – miért ne használnánk mi is ezt a rövid és praktikus nevet? – már budapesti középiskolában érettségizett. Ifjúsága nagy vállalkozások kora volt Erdélyben: a Komor Marcelleké, Jakab Dezsőké, Róth Miksáké, Thoroczkai Wigandoké, Körösfői-Kriescheké – ennek az 1910 körüli évtizednek az öröksége teszi Marosvásárhelyt ma is a legrendezettebb, modern építészetével példát adó romániai várossá. Az itt néhány év alatt kivirágzó szecesszió jó néhány építészt lenyűgözött, hosszabb-rövidebb ideig feltétlenül, olyanokat is, akik később a Bauhaus hívei lettek, vagy a nemzeti kötődést hirdető szecesszió és a hangsúlyozottan internacionális (valójában orosz, német, holland, francia, svájci, amerikai stb. iskolákra tagolható) modernség között kerestek átmenetet a két világháború közötti években.

Az erdélyi szecesszió színessége és fegyelmezett játékossága áttételesen Erván látásmódját is meghatározta. 1920-ban fejezte be tanulmányait a budapesti Műegyetem építészeti karán, és egész életében mint építész dolgozott, főként viszonylag kötetlen stílusú kiállítási pavilonokat tervezve a magyaros szecesszió felfogásában. Olyannyira építész lett, hogy végül is bekerült a „nehéz emberek", a találmányukkal hivatalokba szaladgálók és kényelmességből vagy érdekből újra meg újra elutasítottak közé. Szaklapba illik annak a könnyű építőanyagnak a leírása, amely lényegesen olcsóbbá tenné, gyorsítaná és egyszerűsítené „do it yourself"-módon is a családi házak felhúzását; vastag dossziét töltenek ki a találmánnyal kapcsolatos iratok, és úgy tűnik, „mégiscsak lesz valami a dologból", ha Magyarországon nem, hát Indiában. Ebből a szempontból Erdély István, az építész nem ismeretlen ember, hiszen többször foglalkozott vele a napi sajtó. Sőt mint építőművész sem tekinthető ismeretlennek, ugyanis építészeti alkotásainak jelentős része egyedi tervezésű kiállítási épület volt, nem egyszerűen mérnöki munka.

Festőként 1980 tavaszán lépett először a baráti körnél szélesebb közönség elé. A budai Kapás utca „underground" kiállítótermében – amely csak attól föld alatti, hogy pince, s olyan ritkán tart nyitva, mintha üldöznék e jámbor kultúrotthont –, nyelvtanfolyamok barikádja mögött volt látható vagy másfél tucat festmény, fél évszázad terméséből, valamint egy ajtó, pontosabban: egy kétszárnyú ajtó négy táblája. Egy ajtó, amelyet évek során felgyűlt, stílusban is különböző, felfogásában sem egységes, de látványként valószínű befejezetlensége ellenére is szerves növekedése által harmonikussá lett díszítmény borít. A festett és rátétes dísz pl. úgy értendő, hogy a festett korsóból kifolyó vizet üveggyöngyök sora jelzi.

Az ajtó Ervánék pasaréti lakásából került ide. Eredetileg közönséges „nyílászáró szerkezet" az 1940 körüli időkből – akkoriban épült a szolid Bauhaus-felfogású háromszintes épület, kicsiny, de Molnár Farkasra, tervezőjére jellemző ötletességgel beosztott lakásokkal. Az ajtó a két szobát választja el, amelyeknek falát pontosabban a fal szabadon maradt, vagyis nem könyvekkel borított részeit elárasztják a képek. A díszítés azonban magán a falon is folytatódik, sőt felkúszik a mennyezetre; a mennyezet dísze különlegesen finom, hullámvonalú absztrakt minta. A díszítmények egy része – a konyhában is ez látható – sajátos megoldású „Hinterglasmalerei", amely igen egyszerű eszközökkel rafinált csempe hatását kelti. Az egymás mellé helyezett arasznyi élű, négyzet alakú üvegek mögött más és más stílusú vízfestmény lapul, együtt hozva létre különleges mozaikot – a hatás titka itt nyilvánvalóan a sokféleségből létrejövő egység. (A festő egyébként ezt is egyfajta belsőépítészeti-iparművészeti találmánynak érzi: a csempeszerű üveglapok mögé helyezett színes gyerekrajzok tömege például ugyanezt a mozaikszerű hatást keltené, és nem kell hozzá más, csak filctoll, papír, üveg, ragasztó meg természetesen gyerek.)

Erván festészetében ugyanis – részben a hosszú pályafutás miatt, de részben azonos időben készült műveken is – többféle felfogás él egymás mellett. Ám mindegyiket a kísérletezés vágya sarkallja. Az egyiket legszívesebben iskolásnak nevezném. Nem tiszta akadémizmus ez sem, mert félreismerhetetlen rajta a szecesszió formaösszevonó hajlama. Ám ugyanakkor száraz, aprólékos, gépies pontosságra törekvő az ábrázolásmód, mint amikor mérnökök tanulnak az ábrázoló geometria mellett szabadkézi rajzot is. A másik véglet, akár az előbbi, Erván fiatal korától, a 20-as évek közepén készült munkáktól kezdve megfigyelhető. Ezeknek némelyike a zenei absztrakció példájának is tekinthető, föladván az utalásszerű ábrázolást is. Többségük azonban jelzi a látvány hétköznapi formáit, de mintha áttetsző fátyolt borítana a tárgyakra, amelynek szövetét Klimt követői szőtték volna a Wiener Werkstätte gépein. Arcok és csendéleti elemek tűnnek át csipkeszerű, fantasztikus odaadással odalehelt világos festékmintácskák alól. A képnek így több rétege lesz, a szó szoros értelmében, már formailag is, és a filozófiai rétegeket még nem is említettük.

A kiállítás alkalmából „II. Anonymus" aláírással önjellemzést írt, mintegy előlegezve a kritikus munkáját – elvégre nem sejthette, hogy a kiállítások sokaságában a rádió vagy az Élet és Irodalom is felfigyel a piciny terem bemutatójára. Ebből idézve megérthetjük, hogy jutott el Erván a festészethez: „A színkapcsolások, a felületi textúrák és faktúrák, az idomok és vonalak áramlása, a feszülések és mozgások egyre megújuló kölcsönhatásaiból eredő zenei motívumok világa olyan részeredményeket tanúsít, melyeket érdemes a felnövekvő új festőgenerációnak elmélyülten tanulmányozni, hogy olyan területekre merészkedjenek, melyek ez ideig nem voltak feltérképezve. Tagadhatatlanul egy olyan törekvéssel állunk szemben, melynek fejlődése és gazdagodása igen sokat ígér. Most még csak az út elején állunk. A legelején. A legszembeszökőbb az a sajátság, hogy nem kíván sem naturalisztikus, sem novellisztikus eszközökkel képzeteket felidézni, hanem inkább a meseszerűség irracionális kötetlenségének lehetőségeit aknázza ki,

4

mely láthatóan lényükből, valójában mélyen átélt közösségi megnyilvánulásokból fakad. Kerüli a tetszetősséget és a mesterkéltséget. Elegancia, jólfésültség? – egyiket sem ismeri. Sokkal inkább tapogatódzó, de amit kitapintott, azt ismeri. A sztori – az életkép – szűkkörű világától épp ezek a jegyek távolítják el festőnk műveit. A jelenettől a mítoszokig vitt az útja, a felé a Szent Ferenc-i magatartás felé, mely a Napot és a Holdat testvéreinek érzi és magához emeli a természetet. Titokzatosság? Igen, vonz a titokzatossága. Képeit sejtem inkább, semmint értem. Érzelmi úton kell közelednem hozzájuk, hogy lényegükig eljuthassak. Vannak, akik megerősítenek ebbéli igyekezetemben. Paul Klee mondta: a művészetben „a legmagasabb fok a titokzatosság kezdete... Az intuíciót nem pótolhatja semmi." S a modern művészet másik nagy racionalistája, Braque szerint: „A művészetben csak egy értékes dolog van: az, amit nem lehet megmagyarázni." És: „... Annak örülök, ha a nézőfestményem előtt megállva – nem tudja szavakban kifejezni, amit érez. A lényeg az – ismétlem –, hogy a közönséget a lélek nyelvén vezessük el a művészethez."

Giczy is sejtések alapján dolgozik. Két évtizedes ismeretségünk során úgy láttam, hogy nem az az ember, aki teóriákat gyárt vagy követ. A maga festői és társadalmi harcát úgy vívja, hogy a kettőt összeköti: művészként értelmezi a világot és képekben jeleníti meg. Nincs könnyű dolga, lévén romantikus alkat, így önmaga ellen is küzdenie kell az átfogó szellemiségű művek megvalósításáért. Valami határozott és általános érvényű jelentés felé igyekszik, ugyanakkor képeinek megvan a csak művészi formákból felépülő valósága is. A táblakép és saját lehetőségeinek határait fölismerve nem torpant meg, a három- és több osztatú szárnyas oltárban látta meg továbblépése útját. A formanyelvében pályája indulásától meglévő archaikus vonások ebben a műformában nekik való teret kaptak és bensőjükből fakadó jelentéseik is akadálytalanul érvényesülhettek. Nem nosztalgia vezeti, mert épp ő az, aki kora kérdései elől nem tér ki.

Mit állít elénk? A valóság megsejtett képét a maga összetettségében és sejtelmességében, és egyben az Ideát is felderengteti. Morális kérdéseket feszeget és az önmagunkra ismerés harcát ajánlja. A világ egészét tükrözni abban a kis szeletnek a képében, amely egy ember számára meglátni adatott – óriási feladat. A teljesérvényűség, az átfogó világkép egy műben ma már szinte megvalósíthatatlan. Giczy táblaképeket és profán szárnyas oltárokat készít és általuk szólít fel, hogy a jelent és benne önmagunkat a nagy folyamatba ágyazva értelmezzük.

Heitler László

3 Giczy János: Madonna soproni motívumokkal, olaj, tempera, 85x70 cm, 1977
4 Giczy János: Nemzedékek II. (nyitva), olaj, tempera, fatábla, 53x72 cm, 1975–81
(fotók Heitler)

és ezáltal a nézőt a súlytalanság állapotába ragadja, melyben függőleges és vízszintes elveszti értelmét, úgy, hogy a tériszony jelei egyeseknél megmutatkoznak. De az is megtörténhet, hogy ebben a szimbólumokká szublimálódott, elvont atmoszférában benső önmagunkra találunk. Egy ilyen fajta hatásözön mindenesetre alkalmas arra, hogy polarizálja a nézők táborát, és arra is alkalmas, hogy számos esztétikai kérdést vessen fel az értékelés kapcsán. Keresnünk kell, van-e mindezen erőfeszítések mögött valami eredeti indíték, s ha igen, milyen. Tapasztalati tény, hogy a nagyközönség részére az Erván-képek olyasféle vizuális szenzációt jelentenek, mint valami tűzijáték. A képek belső értékének mérlegelésénél az ilyen esztrád sikernek nincs jelentősége.

A kimerültségtől összecsukló marathoni futónak nem nézzük az eleganciáját, hanem azt, hogy honnan indult és hova érkezett – és miért. Az igazság az, hogy gondolkodó festőnk számos évtizeddel ezelőtt teljesen egyedül, teljesen önmagára hagyatva elindult felfedező útra egy lappangó érzés által vezéreltetve, csak azért, mert bármennyire is csodálta festőművészetünk történetének hatalmas géniuszait, egy megmagyarázhatatlan hiányérzet nem engedte, hogy nyomdokaikat kövesse, nem is vonzotta. A képzőművészeti főiskola sem, bár bekerülhetett volna. Inkább a Műegyetem építészmérnöki ágazatának hallgatója lett, nem kevesebb averzióval. Így történt, hogy festeni sohasem tanult, de még csak nem is látott. Erván sohasem képzelte azt, hogy tud festeni, ellenkezőleg, egyre azt hajtogatta, hogy nem képes rá – és pörölt a sorssal, miért kell neki ezt az idegtépő kínlódást életfogytiglan csinálni, amikor képtelen rá. Hiszen tanult mesterségéből élt, és képet sohasem adott el, mert nála egy kép, melyeken évszámra dolgozott, sohasem volt kész. Csak vonszolta magát úttalan utakon, folyton kutatva, keresve, egy lappangó érzés tüzétől űzve, hajtva. Az elégületlenség kínjai sohasem csillapodtak. Azt tartja, hogy eszmei vonalon meg is találta, amit keresett, de a festészet területén eredményről nem lehet beszélni, legfeljebb iránymutatásról, új hangszerelésről. A felfedezések számára új utak, új lehetőségek nyílnak meg. Az eszmék, a tanok, a gondolatok ismertetése akár szóban, akár írásban időt vesz igénybe. A kép látványa időn kívüli. A jelenben sűríti az örököt. Egy szempillantás alatt elénk dobban és megmutatja magát. Felfigyelünk rá és a csíra már el is van vetve. Viszont azt az időpontot, míg az írás, vagy az élő szó kicsírázik, nem tudjuk kivárni ... A szó nagyon megbízhatatlanul képviseli a gondolatot, vagy ami még rosszabb, helyébe ugrik, kiszorítja és önmagában tetszeleg. Igen óvatosaknak kell lennünk tehát ahhoz, hogy nyeregben maradjunk. Amiről nem tudunk, amire nem tanítottak meg bennünket, az nem létezik számunkra. Sok mindent megtanultunk, de sem gondolkodni, sem élni nem tudunk. A gondolkodást összetévesztik a kombinálással és a spekulálással. Aki kombinál, mint a sakkozók vagy a géptervezők, ismert elemeket kapcsolnak ismert törvények alapján.

1

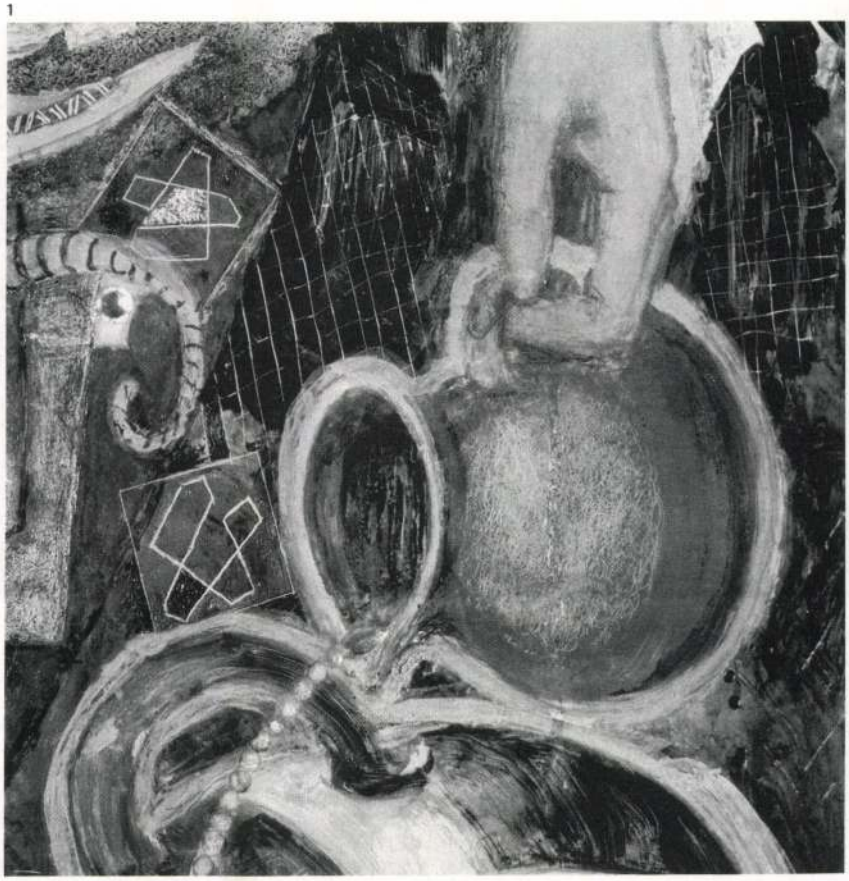

Aki spekulál, a képzeletének világát igyekszik logikai rendbe rakni. Mi hát a gondolkodás? Az az egyén, aki képes gondolkodni, mindenekelőtt rájön arra, hogy egész tudata és egész kialakult világképe attól a kiinduló premisszától függ, amelyből végül is az összes konklúziót logikusan levezette. Nem lokális, hanem globális problémákra gondolok, világrejtélyekre, melyekbe azután minden részletkérdés megoldása a maga helyére kerül. Részletekből az egészet felépíteni ugyanis lehetetlenség. Aki gondolkodik, mindenekelőtt felteszi magának az alapvető kérdést: mi a lét – mi a létezés –, mi a létező? Aki nem jön arra rá, hogy minden gondolkodás itt kezdődik, az nem tud gondolkozni, következésképpen élni sem tud. Ezek azok az axiomatikus erejű premisszák, melyekből olyan életfelfogás konklúziójához érkezünk, mely nem vezet zsákutcába és meghasonláshoz. Ellenkezőleg, az ember igazi lényegéhez, a boldogsághoz vezet. Mivel pedig az emberiség életében az axiomatikus erejű, azaz bizonyításra nem szoruló, közös premissza hiányzik, ahány egyén, annyi spekuláció, az emberek nem értik meg egymást, a káosz az egész világon ijesztően növekszik valami végkatasztrófa felé. Nem szükségképpen van így. Ebből a konfliktusból van kivezető út, mely három emelkedő megmászását követeli: 1. megértés, 2. kölcsönös megértés, 3. egyetértés. Ezt a hegymászást tanítani, tanulni és gyakorolni kell. Ez az út végül is az emberiség békéjéhez, a bábeli nyelv- és fogalomzavarból az egynyelvűséghez vezet. Amit most vázlatosan elmondtam, megszabja a mindenkori jelen feladatait. Felfedezzük a jelent – és élünk általa. Aki nem tudja élni a jelent, az agyonüti az időt hiábavalóságokkal. A kölcsönös megértés törvénye azt eredményezi, hogy egymás lelki tartalmát kicseréljük, a protoplazma áramlásához hasonlóan, és így automatikusan eljutunk mindahhoz az ismerethez és lelkierőkhöz, mely kincsek bőségéről most még csak sejtelmünk sincs. Amit itt fő vonásokban felrajzoltam, nem hitvallás kérdése, hanem bárki részéről, bármikor és bárhol ellenőrizhető valóság. Az ilyen reális létforma ígéretére akarják képeim felhívni a figyelmet."

Megfogalmazta ezeket a gondolatokat a hétköznapi beszéd szintjén is. „Nekem nem pályám volt a festészet – mondta Erván egy ekkor adott rádióinterjúban –, én építészmérnök vagyok. És azért választottam ezt a prózai mesterséget, mert a képzőművészet vonalán nem találtam olyan mesterelőképet, akitől úgy éreztem, hogy tanulhatnék – ez nem lebecsülése a nagy géniuszoknak. Nem azt az alaphangot, nem azt a rezgést képviselték, amelyen én alapérzésemből kiindulva szerettem volna valahova elérkezni. Ennek talán az a magyarázata, hogy természetemnél fogva tulajdonképpen gondolkodó típus vagyok. Ki is alakítottam magamnak egy világképet, de ez a világkép semmiképpen nem volt összeegyeztethető azzal az eszmei háttérrel, amit a művészet mögött meghúzódva láttam. Az én gondolataim alapmotívuma az emberek egymás

2.

közötti közlekedésének a lehetetlenülése. A megértés hiányát láttam, és először arra törekedtem, hogy megértést tudjak köztem és a környezetem, barátaim között létesíteni. S miután ez nem sikerült, azon kezdtem töprengeni, mi lehet ennek a kudarcnak az oka? Ezen az úton figyelemre méltó felfedezésekre jutottam. Nem az érdekelt engem, hogy mit tudunk, hanem összegyűjtöttem, mit nem tudunk. Ilyen módon a filozófiámat nem a tudásra, hanem a nemtudásra építettem. Köztudomású dolog, hogy a tudás köre szükségképpen érintkezik a nemtudás negatívumával, és minél nagyobb a tudásnak a köre, annál nagyobb kerületen érintkezik a nemtudással. Ez engem rendkívül nyugtalanított. Úgy éreztem, az igazság megtalálása nem fogalmazás kérdése, hanem egyfajta magatartás. Állapot, amelyben az eszmék átalakulnak erőkké. És a figyelmem arra irányult, hogy vajon a léleknek ezen ismeretlen erőit miként tudjuk megközelíteni? Hogyan tudjuk alkalmazni és meddig terjednek a lehetőségeink?"

Tudomásom szerint Domanovszky György volt az az egyetlen jelentős művészettörténész, aki, ha nem is írásban, foglalkozott Erdély István munkásságával: ő úgy látta, itt a szürrealista tartalom a szecesszió formavilágával találkozott.

A szürrealizmus e művekben abban áll – maga a festő legalábbis úgy véli –, hogy Erván, akár a népmesék hőse, amikor lyukat ás a kútban és a lyukon egy zöld mezőre, másik világ földjére lép át, képei által szintén egy ismeretlen világba kerül. Ezért tud évekig dolgozni egy-egy művön, újra meg újra előszedve, hozzátoldva, átfestve a képet, az ajtószárnyakról nem is beszélve. A hosszas munka nem valamiféle javítgatás itt, hanem felfedező út ebben az új világban. Ez a „világ" mint a művész saját világa a lukácsi értelemben is vehető, de a párhuzam nem célzatos. A felfedezés és a kalandozás Erván gondolkodásmódjának szerves része, de kiegészül a látvány értelmében vett realitáshoz való, dialektikusan felfogott ragaszkodással. Ezt ő maga úgy fogalmazta meg, hogy „aki a természeti előképhez ragaszkodik, annak lezárul a látóhatár. Aki viszont ezt teljesen elveti, az légüres térben mozog. Mindkét esetben a *lehetetlenülés* jelensége jön létre."

E művészetnek, bármennyire gondolati jellegű is, lényegéhez tartozik a látvány tisztelete, a szó hagyományos értelmében vett festőiség. Ezt az említett rádiós beszélgetésben így fogalmazta meg: „Olyan képzetkapcsolásokra törekszem, amelyeket csak festői eszközökkel lehet elérni, és ezáltal új húrokat szólaltatok meg a lélekben, amelyek idáig általában csak rozsdásodtak... Nehéz helyzetbe kerül az, aki verbálisan akarja kifejezni azt, amit csak festői eszközökkel lehet. A lényeg az, hogy a láthatatlant láthatóvá akarja tenni a festő. Ez olyan vállalkozás, ami talán eleve kudarcra van ítélve, de maga a törekvés jogosult. Mindig az az érzésem, hogy ezen a terepen, amelyen felfedező útra indultam, magam nem képviselem teljes értékkel ezt a törekvést, de a fiatalok, hogyha fölfigyelnek rá, és nálam hivatottabb festők szintén koncentrálják erőiket, talán ki tudnak bányászni olyan távlatokat és perspektívákat, amikről én csak álmodom."

Erdély István képeinek bonyolult, gondolati értelemben vett irodalmi tartalmuk is van az első pillantásra megragadó tetszetősség és a mélyebb szemlélődés után feltárulkozó szépség élményén túl. Jellemzésükre talán elég az az utalás, hogy több képén felbukkan egy sajátos összevont jel, a hatágú csillag és a kereszt összeházasítása. Alakjai a nagyobb kompozíciókon nem mindig érthetőek a Biblia alapos ismerete nélkül. Ebben az értelemben a középkori festészet folytatója. De rokon azokkal az ortodox szürrealistákkal is, akikhez Freudot kell használni szótárként.

Azt hiszem, Ervánnak egyszerre volt előnye és hátránya, hogy a művészeti élet peremén, „a pálya szélén" lett festővé (is), és alkotott meg egy semmiképp sem amatőr, szemléletmódjában azonban a néhány *valóban naiv* művész munkásságával rokon életművet. Az építészléttel járó függetlenség nem kényszerítette semmilyen megalkuvásra; nem volt kitéve a XX. századi művészetet negatív értelemben befolyásoló áramlatoknak: sem az üzlet csábításának, sem a dogmatikus kritika erőszakosságának, sem azon divatos ötletek vonzásának, amelyek az utóbbi évtizedben felpezsdítették, de bizonyos értelemben zavarossá is tették a művészeti életet, elbizonytalanítva számos alkotót, aki maga sem tudja, miért csinálja, amit csinál – belső késztetés hajtja-e, vagy a tudat, hogy ez a „kortársi"? Ugyanakkor elmaradt vagy magánjellegűvé, baráti véleménymondássá lett az a visszacsatolás, amely a pályatársak, a megrendelők, a különféle közönségrétegek természetes közegében élő művész számára tényleges lendítő erő lehet. Ez a festészet így öntörvényűen fejlődött, ennyiben rokon a naiv művészettel. Maga választotta, pontosabban nem is annyira választott, mint bölcs belenyugvással tudomásul vett korlátok között terebélyesedett. Hogy korszerű-e vagy sem, arra nem tudnék felelni, főként azért, mert nem érzem helyénvalónak a kérdést. Annyira korszerű vagy elavult, amennyire a Biblia vagy a buddhista tanítás az. (Az utóbbinak is megvan a szerepe az „erváni világnézetben".) Dogmatizmus ezeket akár egészükben elvetni, akár szó szerint elfogadni – az olyan sült materialista számára is, mint e sorok írója –, nyilvánvaló, az emberi kultúra kincstárába tartoznak.

Felfoghatnánk Erván festészetét egy kellő szabad idővel rendelkező építész amatőr önkifejezésének, önmegvalósításának, szép időtöltésének is; naiv festészetnek, amely formáiban csak azért különbözik a Népművelési Intézet tiszteletre méltó faragó bácsijainak és ecsethez nyúló, álmokat fejtő nénikéinek gyermeki játékosságától, mert mint mérnök, annak idején megtanulta a *szabadkézi rajz*ot. De szó sincs ilyesmiről. Amennyiben a festés itt önmegvalósítás, akkor ugyanúgy önmegvalósítás, mint az építőanyagok kutatása, vagy az évtizedek óta írt Legújabb Testamentum, egy új, korunk feltételezett emberéhez illő vallásféle – úgy nevezi: metarelígió – formába öntésének kísérlete. Vaskos kézirat ez, amelyet jelenleg filozófusok és teológusok forgatnak, miután a szerző a maga szívós szelídségével, minden hivatalos előírást betartva, rákényszerítette őket a szöveg tanulmányozására.

Az új evangéliumot jó néhányszor végig kéne böngészni ahhoz, hogy megkeressük e sajátos filozófia elemeit Erdély István festészetében. De úgy tűnik, a két szint

1 Részlet az ajtó festéséből
2 Erdély István: Zenei akkord,
vegyes technika, papír, 15x23 cm, 1920–30
3 Pillantás a belső szobába –
jó! látható az egyik belső ajtószárny és a mennyezet festése
4 Az ajtó a külső szobába, becsukva
(fotók Szelényi K.)

3

4

nem épült szervesen össze. Vannak ugyan egyes szimbólumok, figurák és arctípusok – a keresztből és Dávid-csillagból összesített jel, a prófétakülsejű öregember, a kajla szarvú bika mellett álló férfi, a kehely a vízzel –, amelyek nyilvánvalóan a filozofikus háttérre utalnak. De ezek a részletek nem forrnak össze igazán a képek többi részével. Sokkal több azokban a friss, impresszionisztikusan felfogott látvány gyönyörűsége és a zenei ritmusként terebélyesedő, absztrakt ornamentika játékának öröme. *Ösztönszerű* művészet ez inkább, mint tudatos; a kísérletezés ösztöne hajtja, ahogy a gondolkodásban és a technológiai kutatásokban is. Erván ezt az ösztönt a művészet nagy hajtóerejének véli, azzal a megszorítással, hogy a modern művészet nem célszerűen használja ki lehetőségeit: „A technikában ugyanis a találmányok egymásra épülnek – mondja. – Ami a századfordulón egyszerű szelén-cella-kísérlet volt, abból később optikai fénymérő fejlődött, mára pedig már képmagnó. A művészet XX. századi alakulásából hiányzik ez a folyamatosság, így jutott zsákutcába, kiengedvén kezéből a lelemények láncolatában rejlő előnyöket."

A társadalmi hatású cselekvés lehetőségének tagadása teljesen idegen Erván lényétől. Mi sem jellemzőbb gondolkodására, mint ez az interjúrészlet: „Eltettem egy cikket a Magyar Nemzet május 11-iki számából *Beszélgetés Melina Merkurival* címen, és ott aláhúztam ezt a mondatot: »Hálás vagyok a sorsnak, hogy művész lettem, mert így talán felfigyelnek szavaimra az emberek. Aki felismeri a másik ember iránti felelősséget, az nem tud másképpen élni.« Ez volt az a feszítő erő, amely engem arra késztetett, hogy kiálljak a pódiumra és próbáljam magamra irányítani a figyelmet, hogy beszélhessek. Rámutassak arra, hogy igenis, van olyan életforma, amely a boldogságot ígéri. Az, amikor egymás megértésén keresztül ki tudunk terjedni egymás lelki tartalma által, míg ellenkező esetben az elmagányosodás, a beszűrkülés és az elsatnyulás veszélye fenyeget."

Erdély István festészetének helyt kellene adnunk a magyar művészet történetében. Mégpedig a szecesszióval rokon, de a csoportba nem sorolható mesterek között, ott, ahol például lelki rokona, Mokry-Mészáros Dezső található. Ő maga ugyan Klimtet és Gaudit érzi magához a legközelebb, de ez csak a formák tekintetében igaz.

Még annyit, befejezésül: nem szándékoztam ebben az írásban „megfejteni egy lélek titkait". Csupán az volt a célom, hogy – miután úgyszólván véletlenül összehozott a hirtelen kiállításnézhetnék ezzel az érett művésszel és számomra sok szempontból idegen, de nagyon tiszteletreméltó gondolkodóval – felhívjam a figyelmet egy félszázadnál is hosszabb ideje gazdagodó életműre, amelyről, azt hiszem, tudományunk a megérdemeltnél kevesebb cédulát őriz.

Székely András

Az „ötvenes évek”

1982 MÁR
MŰVÉSZET
MAGYAR HÍRLAP SZOLGÁLTATÓ
1091 BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51.
Telefon: 337-748, 340-726

Lapunk a szerzőt a kiállítás koncepciójának ismertetésére kérte föl. A kiállítás anyagát válogatta: Keserü Katalin, Kovács Péter, Kovalovszky Márta és Tőkeiné Egri Margit; a kiállítást rendezte: Kovács Péter és Kovalovszky Márta; megnyitotta: Németh Lajos.

(A Szerk.)

Már az előkészítő munka első percétől kezdve látszott, hogy az ún. ötvenes éveket bemutató kiállítás különös helyet foglal majd el *A XX. század magyar művészete* című sorozatban. E sorozat eddigi kiállításai – az 1965-ös, *A századforduló művészete* címűtől a három évvel ezelőtti, *Magyar művészet 1945–1949* címűig – kivétel nélkül egy-egy önálló korsza művészcsoport képző*művészetéről* kor ipar*művészetéről* is) akartak adni; a falakon és a termekben n esetben műtárgyakat sorakoztatta olyan műveket, amelyeknek a r művészetben betöltött szerepe kü lehetett, de műalkotás voltukhoz ne hetett kétség. Most azonban m más anyaggal kellett dolgoznunk. Nem véletlenül hagytuk el a kiállítás címéből az „ötvenes évek” mellől a *művészet* szót: ezzel kívántuk jelezni, hogy ezúttal e fogalommá vált korszak tükörképét elsősorban nem művészeti alkotások, hanem olyan „termékek” határozták meg, amelyek itt-ott közös vonásokat mutatnak a valódi művekkel, lényegüket tekintve mégsem tartoznak a művészet szférájába. A korszakot ugyanis sokkal inkább jellemezte annak politikája (még a kultúrpolitika szót sem merném itt használni), mint azok a műalkotások, amelyek benne születtek, hiszen ezek háttérben voltak, s jórészt még évekig láthatatlanok maradtak. És e (művészet)politika a művészet valódi értékeire, valódi történetére és belső fejlődésére csak alig lehetett hatással (legfeljebb visszaszorította, korlátozta, késleltette azt), másfelől kialakította, megtermelte a maga szigorúan, egy recept pontosságával deklarált „művészetét”, azokat a művészeket, akik ennek megfeleltek, s azokat, akik nem. Ezért éppen e sajátos helyzetet próbáltuk meg dokumentálni.

A korszak kezdetének a szovjet festészeti kiállítást tekintettük, amely 1949. október 1-én nyílt meg *Révai* beszédével, s benne a követendő példa hangsúlyozásával; lezárásának pedig az 1957-es *Tavaszi Tárlat*ot. A kiállítást e határokon belül két egységből építettük fel: nagyobb részben az 1950–1955 között rendezett hat *Magyar Képzőművészeti Kiállítás*on bemutatott munkákból válogattunk, kisebb részben pedig az 1957-es műcsarnoki tárlaton végre megjelent festményekből és szobrokból. A válogatásban mindvégig ragaszkodtunk az eredeti kiállításokon szerepelt művekhez, és igyekeztünk megőrizni az egykori összkép arányait is, a műfajok, művészek, alkotások mennyiségi arányait. Természetesen éppen ebben számos akadállyal kellett számolnunk (technikai, restaurálási, méretproblémák), s tudomásul kellett vennünk nem egy hiányt is

1

2

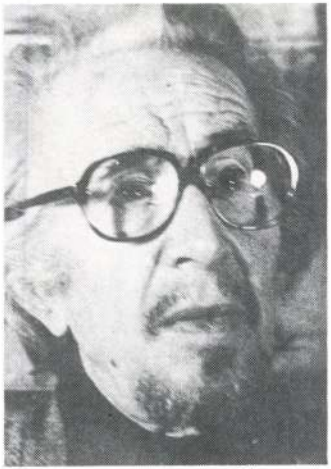

ERVÁN

ERDÉLY ISTVÁN
/ERVÁN/
emlékkiállítása

1989. jún.7-től – júl. 2-ig

Megnyitja
Mezei Ottó művészettörténész
1989. jún. 7-én 18^h-kor

Nyitva: Kedd – Péntek: 14^h-16^h-ig
Szombat – Vasárnap: 10^h-18^h-ig
Hétfőn zárva

ÓBUDAI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT
III. ker. Dugovics Titusz tér 2.

ERDÉLY ISTVÁN

Erdély István

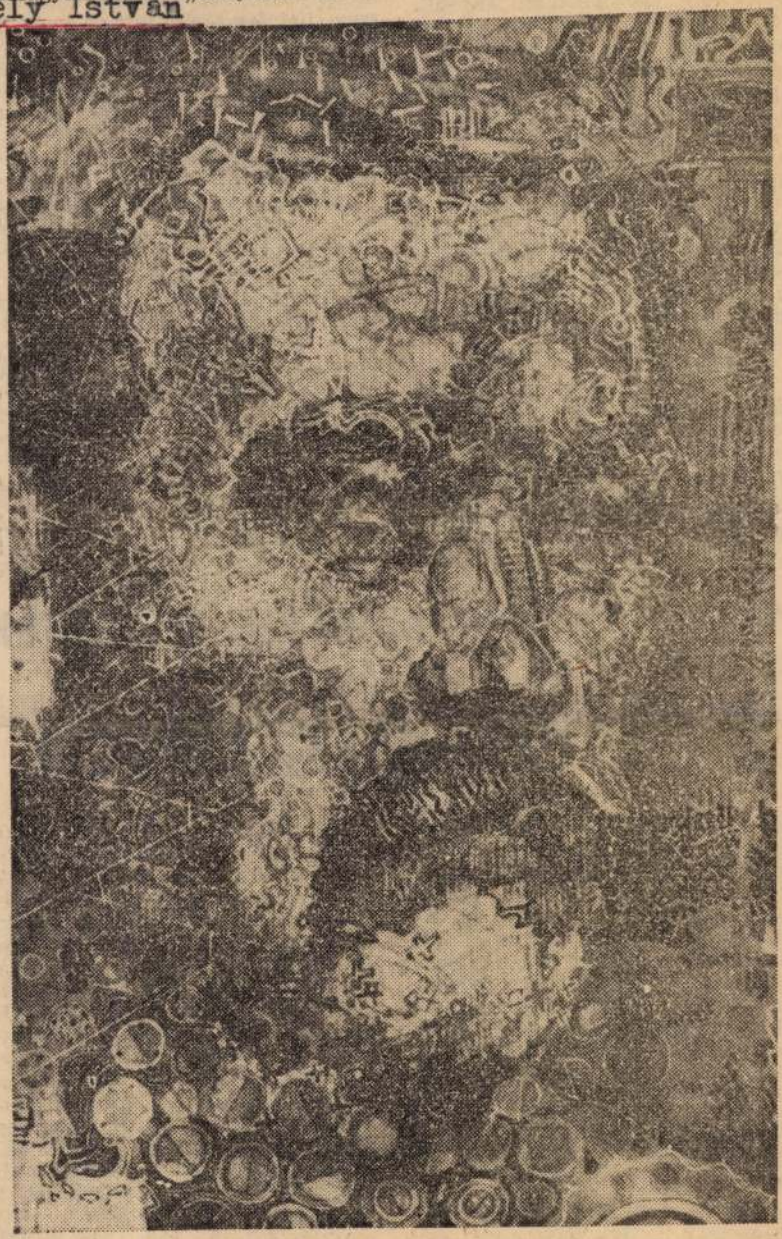

Erdély István: Kompozíció

Élet és Irodalom, Bp. 1978. júl. 15.
XXII. évf. 28. sz. 3. lap.

dok köze, föl a hegyoldalra. Az út olyan szűk, hogy a kanyarokban dudálni kell. Autó nem jön szembe, de egy gyermekálom teljesül. Két szarvasborjú áll az erdőszélen, nem futnak el az autóberregésre, még a tülkölésre se, csak amikor Ágnes unokám ujjongva kiugrik a kocsiból és feléjük szalad. Még két forduló, a sógor fékez, leáll az út szélén. „Odanézzetek." A minden felnőttben továbbélő gyermek álma is teljesül: szemben, a völgy túlsó oldalán, a hegyoldalban, kis falu fölött *az* a várkestély, *az* a lovagvár *az* a mesebirodalom, amelyet az első képeskönyv óta őrzünk az emlékezet betemetett barlangjaiban.

(Nagyúri dölyf és várépítőművészet.) Hatalmas lakótorony a közepén, magasabb, mint az első New York-i felhőkarcolók, tetején kis, hengeralakú őrtorony, rajta fecskefarkú zászló lenq. A külső vár-

dalán akkora körbástyák, mint az

a pillanatban kiszállt belőle egy magas, kopaszodó, de koponyáján köröskörül lobogóan fehérhajú, nagyon fiatalos arcú férfi és megállt mellettem. „Nem ismer meg?" Hatvanötön felül az embernek ilyenkor könnyű a dolga: kezdődő szenilitására hivatkozik. Már-már a számon volt, amikor felismertem: Max Pons. Tavalyelőtt a PEN vendége volt Budapesten.

„Találkozónk volt tíz órakor", — mondja sógorom. A fauban éppen beharangoznak nagymisére, vasárnap van. Hogyhogy találkozótok?

Leülünk a körbástya aljába, egy kis mellvédre. Sógorom tizenhét évvel ezelőtt, akkor iskolás gyermekeivel, ugyancsak egy vasárnap ellátogatott Bonaguil várába. Végigjárták a bástyákat, a termeket, felkapaszkodtak a toronyba, leereszkedtek a pincébe, megismerték a titkokat és elbűvölte őket a

maga a „várúr", Max Pons a költő,

két éve Magya
mert a lap egy
íven magyar k
te, fordításbar
Magyarország r
egészen más, m
régészt és vár-t
dekelte a buda
ként egy várbe
a Magyar PEN

Ekkor sógoro
nevemet mondt
nem leesett a
rokonság, sőt a
hét múlva Sau
családostúl. Ekl
mai, vasárnapi
ben.

„Félretettem
lack fehér bor
tizennyolcéves.
vésű libamájat
De most előbb
rat."

par
ától
tént.

SZIBÉRIAI JEGYZETEK

Fehér éjszaka

dőtűzre gondoltam — de aztán elhalt. Másnap mondták, hogy a volt tajozsnyikok — tajgalakók — néha éjjel is kijárnak a tajgába, táboroznál beszélgetni, iszogatni. Az utca se volt kihalt, pedig már elmúlt éjjel kettő is. Botladozás, danászás keveredett a kettes, hármas csoportok gyors lépteinek zajával. A szemközti, mintegy háromszáz-négyszáz méterre levő női munkásszállás előtt harmonikaszó és alkalmi kórus. Szomorkás dal, a refrénnél a tenor fölcsap, elhagyja a többit, akik ügyesen tercelnek neki. Aztán ablakcsapkodás, visongás, női nevetés és csönd.

A magyarok, az uszty-ilimszki háromszáz... Úgy használtam eddig ezt a két alkalmi szinonímát, mintha egy egységes, öntörvényű közösség volna. Pedig csak azonos nyelvű, azonos szokású együvé valók, akiket csak amolyan „lövészárok barátság": a honvágy, az idegenség érzete, a rossz nyelvtudás

idegen föld, a nyelvi elzártság, az azonos neműek szexuális magánya, az egyedüllét és fiatalságuk — huszonegy év az átlagéletkor — mindmind olyan helyzetet teremtenek, ahonnan együtt könnyebb lenne kiszabadulni, mégis többnyire mindenki maga próbálkozik segíteni magán. Igaz, vannak közös törekvések is. Ilyen a citerazenekar, a népitánc-csoport, melybe magyar fiúk és az építkezésen dolgozó szovjet lányok járnak, köztük egy litván is, meg egy magyarul nagyszerűen beszélő ukrán-tatár lány. Van pingpongbajnokság meg labdarúgóbajnokság is. És sakk, fotózás, lemezezés, disco, Olvasóterem a napi újságokkal, könyvtára van a magyaroknak — mintegy kétezer kötet, elég jó válogatás: minden ízlést és olvasókedvet kielégíthet. Marad még a rádió, a tévé, a városi mozi — de oda, főleg télen, ritkábban járnak — és magyar klub. Kedves hely.

Valaki föltalált
szokok után —
Sikere lett.

Az elzártságb
kapuja a háza
venkét magyarl
nősültek meg.
dik fiatal. Egy
gyerek is szüle

Látogatásainl
jeink során eze
ban többeket n
mi szél fútta id
Szibériába dolg
nosítás veszély
káztatható: kev
emberi hittel é
Uszty-Ilimszkb
got visznek vé
A többség egys
hogy milyen is
ria. Vagy kalar
látni. Volt, aki
gom otthon, h
megvolt, s nem
magammal" ho
beri és lelki ba
— válás, szerel
katonaság. Vol
letlenül", meg
volt, aki azér
munkája melle
tációját. És le

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRLAP
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

Erdély E. Györgyi

KÖZNEVELÉS

grafikus

1980 MÁ 1 2

1024

Erdély E. Györgyi linómetszete

nyegét, s kibővítette
zai olvasástanítás ví
val. Először lecketerv
tett, s hozzákezdett
let kipróbálásához s
tályában. Kísérletez
várt eredménnyel járt. Módszerét már a kísérlet első évében ismertette a Család és Iskolában *Testgyakorlatokkal egybekötött olvasástanítás* címmel.

1899-ben kötött házasságot Tomcsányi Jánossal, aki az elsők között állt a fonomimika mellé. Ebben az évben kinevezték a mátyásföldi állami elemi iskolába. Ettől kezdve még aktívabban ismertette a betűtanítás új módszerét. (A Néptanítók Lapjában nyilvános vitában védte meg a fonomimikát.) Férje segítségével

csapat munkatervében határo
nálják fel a tanítási szünete
felelően — kirándulásra, k
sportrendezvényre. Másutt
szervezik a megmozdulásoka

Véleményünk szerint az ü
ket a rendtartás előírásainak
mányoknak megfelelően kell

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HÍRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 387-748, 340-726

ÉLET ÉS IRODALOM

1978 JUL 1 51

Erdély István

Erdély István: Kompozíció

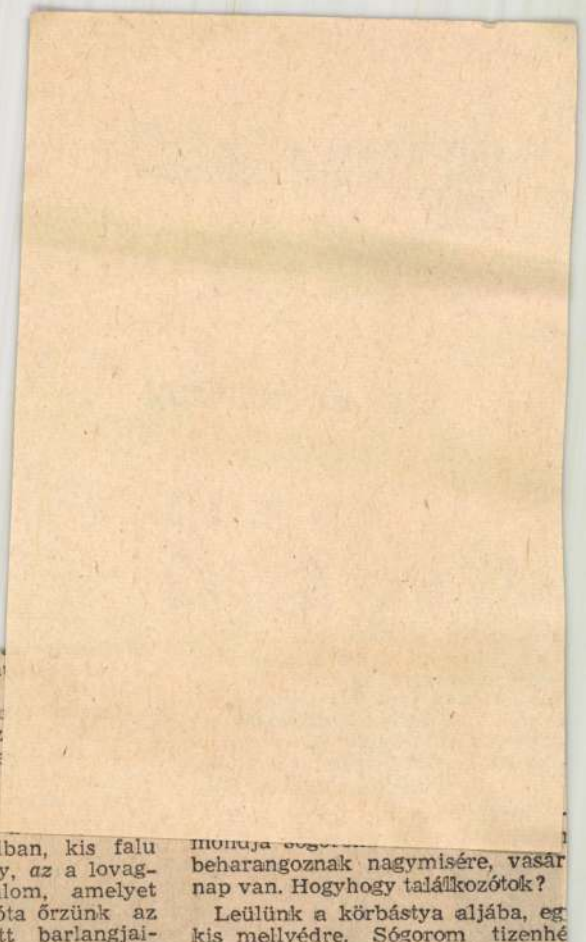

m futnak el az a
ég a túlkölésre se,
gnes unokám ujjon
csiból és feléjük sz
rduló, a sógor féke
élén. „Odanézzetek.
nőttben továbbélő
teljesül: szemben,
dalán, a hegyoldalban, kis falu
lött az a várkestély, az a lovag-
r az a mesebirodalom, amelyet
első képeskönyv óta őrzünk az
nlékezet betemetett barlangjai-
n.

(Nagyúri dölyf és várépítőművé-
et.) Hatalmas lakótorony a közé-
n, magasabb, mint az első New
ork-i felhőkarcolók, tetején kis,
ngeralakú őrtorony, rajta fecs-
farkú zászló leng. A külső vár-
l, amely a teljes erősségnek csak
térdéig ér, magasabb a mi gel-
rthegyi Citadellánknál. Négy ol-
dán akkora körbástyák, mint az

beharangoznak nagymisére, vasár
nap van. Hogyhogy találkozótok?

Leülünk a körbástya aljába, eg
kis mellvédre. Sógorom tizenhé
évvel ezelőtt, akkor iskolás gyer
mekeivel, ugyancsak egy vasárna
ellátogatott Bonaguil várába. Vé
gigjárták a bástyákat, a termeket
felkapaszkodtak a toronyba, le
ereszkedtek a pincébe, megismer
ték a titkokat és elbűvölte őket
vezető tudása és szeretetreméltó
sága. A végén sógorom bemutatko
zott neki és ekkor kiderült, hog
maga a „várúr", Max Pons a költő

SZIBÉRIAI JEGYZETE

Fehér éjszaka

Tűzre gondoltam — de aztán el-
ált. Másnap mondták, hogy a volt
jozsnyikok — tajgalakók — néha
jel is kijárnak a tajgába, tábor-
iznél beszélgetni, iszogatni. Az ut-
a se volt kihalt, pedig már elmúlt
jel kettő is. Botladozás, danászás
everedett a kettes, hármas csopor-
k gyors lépteinek zajával. A szem-
özti, mintegy háromszáz-négyszáz
éterre levő női munkásszállás
őtt harmonikaszó és alkalmi kó-
is. Szomorkás dal, a refrénnél a
nor fölcsap, elhagyja a többit,
cik ügyesen tercelnek neki. Aztán
olakcsapkodás, visongás, női ne-
etés és csönd.

A magyarok, az uszty-ilimszki
iromszáz... Úgy használtam ed-
g ezt a két alkalmi szinonimát,

idegen föld, a nyelvi elzártság, a
azonos neműek szexuális magány
az egyedüllét és fiatalságuk — hu
szonegy év az átlagéletkor — mind
mind olyan helyzetet teremtenek
ahonnan együtt könnyebb lenn
kiszabadulni, mégis többnyi
mindenki maga próbálkozik seg
teni magán. Igaz, vannak közö
törekvések is. Ilyen a citer
zenekar, a népitánc-csoport, mel
be magyar fiúk és az építk
zésen dolgozó szovjet lányok já
nak, köztük egy litván is, meg eg
magyarul nagyszerűen beszélő ul
rán-tatár lány. Van pingpongba
nokság meg labdarúgóbajnokság i
És sakk, fotózás, lemezezés, disc
Olvasóterem a napi újságokka
könyvtára van a magyaroknak -
mintegy kétezer kötet, elég jó vá

Erdély István festőművész

Székely András: Ervan

Művészet, 1982. március

ERDÉLY (Ehrenwald) József epitet

Porsaji mívu

Szőnyi 1996 / 83, 86 és ill
92.

Támogatók/Sponsors:

aDaM Studio
Balázs Béla Stúdió
Bang & Olufsen
Budapesti Őszi Fesztivál
Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága
HVG Press Grafikai Stúdió
Ludwig Alapítvány
Magyar Filmintézet és Archívum
Magyar Mozgókép Közalapítvány Kutatási, Képzési, Kísérleti Film-, Könyv és Folyóirat-kiadói Szakkuratóriuma
Magyar Rádió Rt.
Magyar Történelmi Filmalapítvány
Nemzeti Kulturális Alap
Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Partner's Studio Kft.
Soros Alapítvány C3 Kulturális és Kommunikációs Központ

Budapesti Őszi Fesztivál

ERDÈLY MIKLÓS

Erdély Miklós

Erdély Miklós

(1928 - 1986)

életműkiállítás

+ INDIGO

Megnyitó: 1998. október 16. 18 óra

Program:

Beköszöntő: Beke László, a Műcsarnok főigazgatója

Megnyitóbeszéd: Jan Hoet, a genti S. M. A. K. (Kortárs Művészeti Múzeum) igazgatója

Zene: Szemző Tibor: Optimista előadás (In memoriam Erdély Miklós) 1986

Előadja: Gordiusi Csomó

Akciók: a Veszély és a Stabilizáció c. environmentek rekonstrukciója

Műcsarnok, Budapest, XIV., Hősök tere

Nyitva: 1998. október 17 - november 20, hétfő kivételével naponta 10 - 18 óra

© Műcsarnok, Erdély Miklós Alapítvány

Miklós Erdély

(1928 - 1986)

retrospective exhibition

+ INDIGO

Opening: 16 October, 1998 at 6 p.m.

Programme:

Opening address: László Beke, General Director of the Műcsarnok/Kunsthalle

Opening speech: Jan Hoet, Director of the S. M. A. K. (Museum of Contemporary Art), Ghent

Music: Tibor Szemző: Optimistic Lecture 1988 (In Memoriam Miklós Erdély)

performed by Tibor Szemző & THE GORDIAN KNOT

Actions: reconstructions of the environments Danger and Stabilisation

Kunsthalle, Budapest, XIV., Hősök tere

Open: 17 October – 18 November, 1998, daily 10 a.m. – 6 p.m., except Mondays

© Műcsarnok/Kunsthalle, Miklós Erdély Foundation

© Miklós Erdély, Photogram with Ladder

Designed by Dániel Erdély
Published by ADAM Studio and HTSART

ERDÉLY MIKLÓS

ERŐFORRÁSOK, ÚJ ELEMEK A MŰVÉSZETBEN

MÁTAY MÓNIKA

Hova vezet földünk felelőtlen és őrült pusztítása, a levegőszennyezés, az ózon-katasztrófa, a vizek mocskolása? Hogyan juthatunk vissza a természetes anyagokhoz és ezen keresztül a természethez? Mi ebben a művészeten túlmutató feladatban a művészek dolga? A május tizedikén megnyílt kiállítás ilyen, és ehhez hasonló kérdéseket vet fel. A természettől eltávolodott ember idegenként bolyong saját Földjén, és épp azokat a kis gesztusokat nem találja, amelyek megkönnyítenék a „visszafordulást". A Műcsarnokban kiállító német és magyar művészek az újraértelmezésre, a „hazatalálásra" tesznek kísérletet környezetre ártalmatlan technikák és eszközök felhasználásával. Műanyaggal zsúfolt világunkban a természetes anyagokat, illatokat, hangokat és színeket keresik. Ugyanakkor „megszelídítik" emberidegen tárgyainkat. *Robert Adrian* „Circulus vitiosus" című művében 55 repülőgép kicsinyített, kék rizspapírral bevont változatát készítette el. Az élettől és a haláltól egyaránt eltávolodott tömegember lakótelepi dobozlakásaihoz hasonló urnákba temetkezik. *Tonia Kudrass* „Biztos helyre vinni" című műve a halálában is magányos, rítusaitól, vigaszaitól megfosztott emberre hívja fel a figyelmet.

A csütörtöki megnyitó előtt két nappal *Georg Jappe*, a kiállítás egyik szervezője előadást tartott a Tölgyfa Galériában, ahol lehetséges interpretációit adta a bemutatott műalkotásoknak, és beszélt a művészcsoport eddigi tevékenységéről. A tehetséges fiatalok mellett *Joseph Beuys*, a magyarok közül *Pinczehelyi Sándor, Szirtes János, Erdély Miklós* nevét is megemlítette. A gondolatgazdag kiállítás, az előadás, a bemutatott performance-ok talán segítenek a „kis gesztusok" megtalálásában, ha mi is akarjuk.

ERDÉLY MIKLÓS

PESTI HIRLAP 1990 5 16

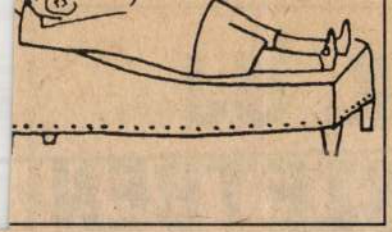

SAUL STEINBERG RAJZA

vekvő számú öngyilkossági kísérleteire vidéken és a fővárosban. Felhívnám a figyelmet a „Ki tud róla?" című hirdetményekre napilapjainkban, melyekben eltűnt serdülőket keresnek szüleik. Végezetül megemlítem a neurotikus gyermekek számának ugrásszerű emelkedését a bölcsődékben, az óvodákban és az iskolákban. Ettől talán nem teljesen független a pedagógusok lelki eredetű tüneteinek, betegségeinek megszaporodása sem.

Úgy vélem, hogy nem a fenyegető, vagy bekövetkezett szegénység a legfőbb bajunk, hanem a testi-lelki jó közérzet, a testi-lelki egészség tömegméretű csökkenése, elvesztése. Valamennyiünknek össze kell fogni e helyzet megoldása érdekében, akkor is, ha gyors sikerre egyáltalán nem számíthatunk. Mire támaszkodhatunk? Elsősorban a múlt értékeire. Most csupán két szakember munkásságára van módom utalni.

Ferenczi Sándor, a pszichoanalízis egyik legtehetségesebb úttörője 1908-ban, a „Pszichoanalízis és pedagógia" című előadásában azt állította, hogy az egész magyar társadalom neurotikus. Kifejtette azt a meggyőződését, hogy „a társadalom e betegségének orvossága sem lehet más, mint a leplezetlen belátás az ember igazi és teljes egyéniségébe, főleg az öntudatlan lelki élet ma már nem hozzáférhetetlen műhelyébe, óvszere pedig: a belátásra, célszerűségre és nem dogmákra alapított, illetőleg alapítandó pedagógia."

Bálint Alice pszichoanalitikus az elsők között volt az 1930-as években, aki mélylélektani szempontból elemezte a gyermeknevelés drámáját. Ezt a kifejezést ő alkalmazta, és tudása, tapasztalatai alapján hangsúlyozta, hogy az anya és gyermeke közötti legalapvetőbb emberi kapcsolat elsősorban szenvedéssel, lázadással, szükségszerű megadással és kívánatos feloldódással jellemezhető. A „Gyermeknevelés" című lapban az egyes problémák tárgyalásán túlmenően szemléletét, beállítódását világossá, átvehetővé tette.

Végezetül röviden összefoglalom *Anthony Robbins* esszéje alapján, hogy mit tehetünk hazánkban e tragikus helyzet jobbítása érdekében. A realitás széles körű elemzése, az adatok, összefüggések nyilvánossá tétele után erőinket elsősorban a megelőzésre, a korai diagnosztizálásra és a korai kezelésre érdemes összpontosítanunk. Elsősorban az anyák, az apák, a pedagógusok, a népművelők, a szociológusok, a tömegkommunikációban dolgozó szakemberek, a körzeti orvosok, a gyermekorvosok, a pszichiáterek és a pszichológusok összefogására, tehát nemzeti erők bevetésére és aktívitására van szükségünk.

Ezt volt hivatva elősegíteni a jelen társadalmi-politikai viszonyaival foglakozó új tantárgy, a társadalomismeret is. De már a kezdet kezdetén nehézségek merültek fel. Kiderült, nem elég a régi sémákat újakra cserélni, gyökeresen másként kellene a mindennapokban való eligazodást tanítani. Csak a tapasztalatokból kiindulva, az élményeket feldolgozva, tanárnak-diáknak egymással vitázva lehet a politikai jártasságot kialakítani. Felvetődött a tanárok továbbképzésének igénye, sőt szükségessége.

Demokrácia 2000 címmel meg is indul a következő tanévben az a hároméves tanfolyam, amelyre az általános és középiskolák bármely szakos tanára jelentkezhet. Ennek egyik szervezőjét és előkészítőjét, *Halász B. Gábort*, rrraz Országos Pedagógiai Intézet Távoktatási Irodájának vezetőjét, egyben a frissen alakult Politikai Kultúra Egyesület tagját kértem fel, hogy tájékoztassa a részletekről olvasóinkat.

— A Demokrácia 2000 az osztrák tanárok politikai továbbképzési rendszerén alapul, amelyet a hetvenes évek végén alakított ki a bécsi Egyetemközi Távoktatási Kutatóintézet. Alapvetően különbözik a hagyományos, befogadáson alapuló tanfolyamoktól. A résztvevők önálló tevékenységére számít, személyiségfejlesztési célokat tűz maga elé, és nagy hangsúlyt helyez a tanárok kollegiális együttműködésére.

A három év alatt kilenc témát fognak feldolgozni, ezek egy része adott, más része választható. A család és a mindennapi élet történetének áttekintésével indulnak, foglalkoznak az iskola szociológiájával, a társadalomismeret oktatásának módszereivel, csoportdinamikával, a politika és demokrácia köznapi megjelenési formáival, az emberei jogokkal, a számítógépesítéssel, a környezetvédelemmel, a nemzetiségi kérdéssel és sok egyébbel.

— Hol és hány pedagógus részvételével indulnak a tanfolyamok, és ki viseli a költségeket?

— Első évben négy csoportot indítunk, összesen százhatvan pedagógus számára. Az ország különböző pontjain tartjuk majd a szemináriumokat, hogy senkinek ne kelljen túl messzire utaznia. A továbbiakban évi nyolcvan szakembernek biztosítunk lehetőséget — de minderről pontos tájékoztatást adunk a fővárosi és megyei Pedagógiai Intézetek közvetítésével a hónap végén. Ami a a költségeket illeti: induláskor, az 1990-ben, körülbelül egymillió forint kiadás várható, ami az osztrák tananyag lefordításából, bővítéséből, kinyomtatásából, a tanárok munkadíjából, helyiségbérletből áll. Ennek viszont csak igen kis hányada terhelheti a tanárokat, legfeljebb az étkezés és a jegyzetek ára. A többi pénzt költségvetési és alapítványi forrásokból szeretnénk előteremteni.

ERDÉLY Miklós

BEKE László: Die Alternative in der ost- und mitteleurooäischen Kunst der 60er und 70er Jahre : Ungarische Beispiele: Miklós Erdély und Tibor Hajas. In: 'Estkunst - Ostkunst. München : Scenag, 1991 185 - 193. p.

ERDÉLY MIKLÓS

ERDÉLY Dániel: „Ati lis" életünk.
= Ágon, II. évf. 5. sz. 1941 89-100. p.

ERDÉLY Miklós

emlékszám: Árgus, 1991. 5.sz.

Peternák Miklós interjuja Erdéllyel ill.
Erdély Dániel visszaemlékezései.

raz, 1699. Detail

udolphus Antonius / Strasoldo / Italus Goritinensis / raeside R. P. Antonio Mordax è Soc. JESU AA. LL. et Philosophiae Doctore, ejusdemq$_3$ Professore ordinario. / nno MDCCI Mense die. In der Mitte Familienwappen. anach folgen die 50 Thesen. Im Bilde folgende Texte: ntima candent — Augent juncta decus.

1701

ubiąz (Lengyelország), A. Kandre, G. Otto, A. Hilbrich, 3. Lubold, A. Bleisch, R. Neumann, B. Seiler (Abb. 20)

Signiert unten rechts: Michael Willmann delin: — Johannes Tscherning sculps. Brigae. Kupferstich, 780×570 mm. Museum der Bildenden Künste, Graphische Abteilung, Budapest, Inv. Nr. 48. 380

Das Blatt stellt den Eintritt des Heiligen Bernhard in das Kloster von Citeaux dar. Im Himmel Engel und Auge Gottes. Unter dem Bilde in der Mitte der L Thesen: THESES / Ex Universa Theologia Scholastica / Quas / In Antiquissimo et Ducali Sac. Ord. Cisterc. Coenobio Leubēsi / sub Patrocinio / SS^{mi}. P. N. STEPHANI. / Tertij Abbatis Cisterciensis, / Bernardaei Tricenarij Susceptoris et Magistri Beatissimi. / Pro Paternis auspicijs ac longaeva sospitate / Rd.^{mi} Perill.^{is} ac Ampl.^{mi} D Abbatis dignis positi perpetu Trebnicensis Domini et Pat Praeside Rdo zel / Ejusdem ac Professore rius Otto, ac stinus Bleisch Professi. / Ao. consvetis.

Wien, Mayr,

Signiert im Christophor$_9$ gedruckt, 740 Nr. 55.216

Maria mit Bilde in der rum Omniu

ERDÉLY MIKLÓS

Peternák Miklós: Beszélgetés Erdély Miklóssal
1981 tavaszán. = Árgus II. évf. 5. sz. 1991
75–88. p. ill

998. October 26.

Konferencia Erdély Miklós munkásságáról

NÉPSZAVA-információ

Tíz napja tekinthetik meg az érdeklődők a Műcsarnokban az *Erdély Miklós* szinte teljes életművét bemutató kiállítást, mától három napon át pedig konferenciát tartanak a sokoldalú művész munkásságának tudományos feldolgozása céljából.

Ma 10 órától Erdély irodalmi munkásságáról tart előadást – többek között – *Kornis Mihály, Nagy Pál, Balassa Péter, Ágoston Vilmos, Földényi F. László, Ladik Katalin és Tábor*

Erdély Miklós

Perugiát, Assisit, Arezzot, T
továbbá a Caseriaticot, Poppit,
völgyét, Scarperiát, Vicchiot
nevezetesen az utóbbiakat, a
akadtam, amelyeket eddig senk
kivül tanulmányaim főhelye Ra
az utóbbi helyen végleg kiker
könyvem Giotto-fejezetéhez szi
és Giotto-fölfogás tisztázásá
hozzájárulhatni. Azt hiszem e
Francesco templomban sikerült
tisztáznom.

Mindezekről részletesebb
maid második számu jelenté
entésem óta csel

Támogatók/Sponsors:

aDaM Studio
Balázs Béla Stúdió
Bang & Olufsen
Budapesti Őszi Fesztivál
Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága
HVG Press Grafikai Stúdió
Ludwig Alapítvány
Magyar Filmintézet és Archívum
Magyar Mozgókép Közlapítvány Kutatási, Képzési, Kísérleti Film-, Könyv és Folyóirat-kiadói Szakkuratóriuma
Magyar Rádió Rt.
Magyar Történelmi Filmalapítvány
Nemzeti Kulturális Alap
Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Partner's Studio Kft.
Soros Alapítvány C3 Kulturális és Kommunikációs Központ

Budapesti Őszi Fesztivál

Erdély Miklós

Erdély Miklós

(1928 - 1986)

életműkiállítás

+ INDIGO

Megnyitó: 1998. október 16. 18 óra

Program:

Beköszöntő: Beke László, a Műcsarnok főigazgatója

Megnyitóbeszéd: Jan Hoet, a genti S. M. A. K. (Kortárs Művészeti Múzeum) igazgatója

Zene: Szemző Tibor: Optimista előadás (In memoriam Erdély Miklós) 1986

Előadja: Gordiusi Csomó

Akciók: a Veszély és a Stabilizáció c. environmentek rekonstrukciója

Műcsarnok, Budapest, XIV., Hősök tere

Nyitva: 1998. október 17 - november 20, hétfő kivételével naponta 10 - 18 óra

© Műcsarnok, Erdély Miklós Alapítvány

Miklós Erdély

(1928 - 1986)

retrospective exhibition

+ INDIGO

Opening: 16 October, 1998 at 6 p.m.

Programme:

Opening address: László Beke General Director of the Műcsarnok/Kunsthalle

Opening speech: Jan Hoet Director of the S. M. A. K. (Museum of Contemporary Art), Ghent

Music: Tibor Szemző: Optimistic Lecture 1988 (In Memoriam Miklós Erdély)

performed by Tibor Szemző & THE GORDIAN KNOT

Actions: reconstructions of the environments Danger and Stabilisation

Kunsthalle, Budapest, XIV., Hősök tere

Open: 17 October – 18 November, 1998, daily 10 a.m. – 6 p.m., except Mondays

© Műcsarnok/Kunsthalle, Miklós Erdély Foundation

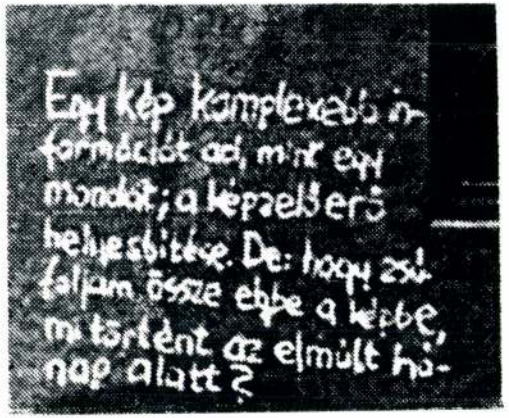

"Egy kép komplexebb információt ad, mint egy mondat"

Hajas Tibor, 1975

A gondolat formái, Nappali Ház, 1993/2.

ERDÉLY MIKLÓS

ÓBUDAI TÁRSASKÖR GALÉRIA - ÓBUDAI PINCEGALÉRIA

Bp. III. Kiskorona u. 7. Bp. III. Fő tér 1.

A GONDOLAT FORMÁI I-II.

Beöthy Balázs, Birkás Ákos, Chilf Mária, Donáth Péter, Erdély Miklós,
Faa Balázs, Jovánovics György, Július Gyula, Károlyi Zsigmond, Koronczi Endre,
Major János, Menesi Attila, Molnár Péter, Molnár Sándor, Schmal Károly,
Szíj Kamilla, Tolvaly Ernő, Türk Péter, Várnai Gyula

Megnyitó: 1993. május 11-én valamint június 16-án 18-19 óra között

Megtekinthető: 1993. június 13-ig (első rész) és július 18-ig (második rész)
Hétköznap 14-18, szombat, vasárnap 10-18 óráig.
Hétfőn zárva.

A Fővárosi Képzőművészeti Alap támogatásával

A GONDOLAT FORMÁI I-II.

ERDÉLY MIKLÓS

SZŐKE ANNA MÁRIA: „TITOK A JÖVŐ JELENLÉTE" (E. M.-RŐL)

IVAPÁLI HÁZ 1997, 1, 42-65

gatja az ÁVÜ privatizációs állásfog-

kinti megfelelő tárgyalópartnernek a
kamarai törvény
gyében a Szakszervezet, a MGYK és a
fogalmaztak meg
továbbiakban egyetértett a jövő évi
az Alapszabálytervezet részletes ki-
l-től- a Közgyülésig-ideiglenesen
.

Novákné dr. Pékli Márta
MGYT jegyző

ERDÉLY MIKLÓS

MAGYAR NEMZET 1998 IX. 23

Opera Breughelandból

Október 16-án nyílik meg a Trafóház

Ligeti György és *Erdély* Miklós lesz a két „főszereplője" az október 16-án kezdődő 7. budapesti őszi fesztiválnak. A kortárs művészeti rendezvénysorozat legnagyobb várakozást kiváltó produkciója Ligeti György Le Grand Macabre című operájának magyarországi bemutatója október 29-én a Thália Színházban, *Kovalik* Balázs rendezésében. (A premieren a szerző is jelen lesz.) Szintén a fesztivál keretében lesz először hallható Magyarországon Ligeti Töredék című kompozíciója október 21-én a Magyar Rádió és Televízió szimfonikus zenekarának koncertjén, és felcsendül Ligeti-darab (a Ramifications) a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia hangversenyén is október 17-én. A szerző által „koholmánynak" becézett, „Breughelandban" játszódó Le Grand Macabre ősbemutatója 1977-ben volt, a műre nagy hatást gyakorolt az Alfred Jarry-féle abszurd színház is. Ligeti az énekhang és a szokásos zenekari hangzás mellett nem fukarkodik operájában az abszurd hangeffektusokkal (csuklás, autódudák, biciklicsengők, szájharmonikák, ütős hangszerek), de a hetvenes években divatos „antioperával" szemben „anti antioperát" komponált, azaz visszahozta az emberi hang jelentéshordozó szerepét. Az őszi fesztivált szervező Budapesti Fesztiválközpont Kht. az Operaházzal közösen hagyományt szeretne teremteni azzal, hogy az első szeptemberi bemutató kortárs opera legyen.

Az őszi fesztivál másik legfontosabb eseménye Erdély Miklós életműkiállítása lesz a Műcsarnokban. Erdély Miklós az 1945 utáni avantgárd meghatározó alakja volt. A Műcsarnokban nem csak képzőművészeti munkáit, hanem filmjeit is láthatjuk. Ő volt a mestere *Böröcz* Andrásnak, akinek a műveit a Budapest Galéria tárja a közönség elé. A fesztivál keretében lesz több táncbemutató, és október 16-án megnyílik a Trafó, a Kortárs Művészetek Háza.

(d. m.)

Tamás, a Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetségének elnöke. A legnagyobb gond, hogy az állami felvásárlás valójában még most sem indult meg, a várt egymillió helyett csupán 164 ezer tonna idei búza került a raktárakba. A minősítésben káosz uralkodik, előfordul, hogy ugyanarról a mintáról ugyanott többféle eredmény is születik. A búzát és a kukoricát csak veszteséggel lehet eladni. A termelőknek készpénzre lenne szükségük, mivel lejártak az éven belüli hitelek, és a jövő évi termés előkészítésével kapcsolatos munkálatokat is a kormánytól, hogy a garantált áras felvásárláskor az étkezési búza minőségének meghatározása egyezzék az EU-ban honos, a hazainál kevésbé szigorú előírásokkal. A búzaátvétel minden termelőre terjedjen ki, a kabinet ne tegyen diszkriminatív különbséget a kis- és nagyüzemek között. A kormányzat egy összegben, nyolc napon belül fizesse ki a gazdáknak a felvásárolt gabona ellenértékét, az állami raktárakba be nem került búza és kukorica után tonnánként 3500, illetve ötezer forint kárenyhítő támogatást kérnek a termelők. Követelik a minősítési rendszer felülvizsgá-

megfelelő átcsoportosításokkal a gabonakérdés a szaktárca idei költségvetéséből rendezhető, és a jövő évi büdzséből is előteremthetők a megfelelő források. Az elnök szerint a kormányzat nem hanyagolhatja el a magyar mezőgazdaság legfontosabb ágazatát, hiszen a gabonatermelés a növénytermesztés és az állattenyésztés összes ágára kihat. Információink szerint egyébként a gazdálkodók képviseletében eljáró tárgyalóküldöttség – aminek a MOSZ-on túl tagja *Kósa* Gyula, a Metész, *Deák* Ferenc, a Parasztszövetség vezetője, valamint *Karsai* József battonyai gazdálkodó – elsősorban az állami gabonafelvásárlásra félretett, ám fel nem használt összegek, a beruházási, a kamattámogatásokból megmaradt keretek idei átcsoportosítására tenne javaslatot. A kukorica felvásárlásával járó kiadások pedig a jövő évi költségvetést érinthetik. Egyes szakértők szerint a javaslatok költségkihatása elérheti az ötvenmilliárd fo-

FAO-mérleg

A következő szezonban is kielégítő lesz a világ gabonatermése, habár kissé kevesebb, mint az idei rekord – jelentette az ENSZ élelmezési és mezőgazdasági szervezete. A FAO legfrissebb becslése szerint a következő szezonban 1892 millió tonna gabonát takarítanak be világszerte, körülbelül egy százalékkal kevesebbet a mostani 1911 millió tonnánál. A termelés a következő szezonban is fedezi a szükségleteket, és a tartalékok [illegible] változatlanok maradnak.

Nagy Ildikó

Hatvanas évek

Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, március 14.- június 30.

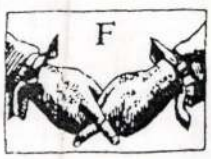

ennen ragyog a „hatvanas évek" csillaga. Nosztalgiakoncertek és nosztalgiakiállítások, maxi-kabát és hippi-ing, még mindig hódítanak az egykori sztárok és hervadhatatlan a rockzene. A videoklipek a hatvanas évek filmjeinek jellegzetes beállításait utánozzák, és számos képzőművész pályája mintha visszakanyarodnék a negyedszázados kezdetekhez.

De hát mi is történt a hatavanas években? A válasz zavaros és ellentmondó, a személyes történelem kevésbé csillogó, az emlékezés inkább szorongó, mint nosztalgikus. Nagyon más történt Nyugaton mint Keleten, és nagyon más történt a felszínen, mint a mélyben. A valóság elfedte az igazságot, jobban, mint bármikor. Ez volt az alapélménye mindenkinek, aki a korszakot gondolkodó fejjel élte át. Az ún. „kádári konszolidáció" felszíne alatt a szándék és tettek sokasága élt, amelyek egyáltalán nem akarták a rendszert „konszolidálni", azaz megerősíteni. Igaz, hogy megdönteni sem, hiszen erre semmi esélyük sem volt, egyszerűen csak szabadok, a rendszertől függetlenek akartak lenni. Esélyük erre sem volt sok, de az is igaz, hogy már nem lehetett teljesen a föld alá szorítani őket.

Ennek a szabaság-kísérletnek a művészet volt az egyik terepe. A Nemzeti Galéria kiállítása ezt a „szabad művészet"-et mutatja be (kénytelen vagyok idéző jelbe tenni a szavakat, hiszen Szabad Művészet éppen a Rákosi-korszak folyóirata volt!) vagyis az évtized művészetének azt a vonulatát, mely akkor főleg a peremkerületekben, kis klubokban, magánlakásokon kapott helyet, de amely - mint a kiállítás mutatja - ma a múzeumok büszkesége. A bemutatott anyag nyolcvan százaléka a Nemzeti Galéria tulajdona, bár hozzátartozik az igazsághoz, hogy az utóbbi években vásárolta meg. Jelen van az „idősebb" generáció - Kassák Lajostól (1887-1967) Vajda Júliáig (1913-1982) -, amely az ötvenes évekbeli teljes letagadtatás után a hatvanas években juthatott egyáltalán szóhoz és kiállításhoz, zömmel a fent jelzett helyeken. Művészetük a szürrealizmus és a lírai absztrakció hagyományát jelenti a késői Kassák poszt-konstruktivista képeivel kiegészítve. A „fiatalok" - vegyük most egy kalap alá mindazokat, akik 1932 (Deim Pál) és 1944 (Szentjóby Tamás) között születtek, és akik a kiállítás nagy részét adják - elsősorban etikai példát kaptak az elődöktől. Ők rendezték a hatvanas évek végének legendás kiállításait - IPARTERV, SZÜRENON, Balatonboglári Kápolnatárlat, Műegyetem R-kiállítás - ahol az évtized aktuális áramlatai: az absztrakt expresszionizmus, az op-art, a pop-art, a hard edge és colourfield festészet, a kezdődő koncept-art és szeriális művészet jelentkezett. A meglehetősen heterogén törekvéseket a közös fellépés fogta egybe, és ha ez a közösség a hetvenes évek elején felbomlott is, kiállításaik az új magyar művészet áttörését bizonyították.

És van egy közbülső nemzedék is, melyet megtizedelt a háború és az emigráció, elbizonytalanított és megnyomorított az ötvenes évek terrorja, amely sem közösen fellépni, sem művészeti irányzatot, bármilyen önálló arculatot létrehozni nem tudott. Mint nemzedék, elveszett, még akkor is, ha nagy és teljes éltművek vannak benne (pl. Ország Lili). Köztük vannak a korszak nagy botránykövei (Csernus Tibor, Kondor Béla), individuális lázadói (Frey Krisztián, Erdély Miklós), a tökéletesen viszahúzódók (pl. Maróti János) és a hivatalos követelések és belső szándékok között őrlődők (Megyeri Barna, Vigh Tamás). A nagy hatású Csernus az évtized közepén emigrált, Frey az IPARTERVesekhez csatlakozott, és 1970-ben ő is emigrált, Erdély Miklós viszont itthon maradt, és a következő évtizedek művészetének egyik legfőbb szellemi mozgatója lett.

Sok minden történt hát ebben az évtizedben, melyet a kiállítás épphogy jelezni tud. Vannak mindenki által ismert, sokszor reprodukált főművek (Vilt, Schaár, Jovánovics), vannak régen látott és boldogan üdvözölt egykori nagy élmények (Lakner, Molnár), vannak meglepetések (a korai Hencze, Attalai, Tót kiforrott expresszionizmusa) és vannak igazi felfedezések - elsősorban Hortobágyi Endre -, de a kiállítást látogató közönségnek nyilván még mások is.

Heterogén évtized volt a „hatvanas évek", melynek az elején Bernáth Aurél tanítványai, a végén pedig Frank Stella követői csináltak művészi forradalmat Magyarországon. A kiállítás katalógusa a képzőművészeten túli területekre is kitekint, megpróbálja felvázolni azt a szellemi körképet, amelybe a művészet illeszkedik. Teljességet ne várjunk, sem a kiállítástól, sem a katalógustól. Jó műveket, okos tanulmányokat, érdekes interjúkat viszont várhatunk, és kapunk is.

□ ***Számunk képanyagát a kiállításon szereplő művekből válogattuk.***

ERDÉLY Miklós

Sotheby's, New York

Beckmann trombitával

Világszerte élénk érdeklődés kíséri a patinás angol aukciósház impresszionista és modern mesterek munkáiból rendezett árveréseit. Így volt ez május 10-én is New Yorkban, amikor 140,7 millió dolláros becsült értéken vittek kalapács alá remekműveket, melyekből 107,1 millió dollár értékben sikerült is eladni.

A szokásosnál több izgalmat csupán az jelentett a ház számára, hogy a kilencvenes évek első harmadára visszanyúló kartellvád – a nagy ellenséggel, a Christie'szel való megegyezésről – elrettenti-e a vevőket. Nem így történt: mindkét cég New York-i aukciói sikeresek voltak.

Az obligát szenzáció sem maradt el: Max Beckmann Önarckép trombitával című műve ugyanis a 7–10 millió dolláros sávból, 10 milliós kikiáltási árról 22,6 milliós leütést ért el a licit során, öt perc leforgása alatt. A győztes Richard Feigen ügynök lett, aki a novemberben alapított New York-i Neue Galerie számára szerezte meg a festményt. A magánmúzeumot a XX. századi német és osztrák piktúra népszerűsítésére hozta létre Ronald S. Lauder és Serge Sabarsky. Max Beckmann amszterdami emigrációjában készítette magáról ezt a portrét 1938-ban – miután a nácik „elfajzott művészetté" nyilvánították munkásságát –, hűséges támogatója, dr. Stephan Lackner számára, akinek most a fia adta be a művet aukcióra. Szerinte édesapja akaratának is megfelelne, hogy az olajfestmény egy magánmúzeumban kerüljön a széles nyilvánosság elé. A kép leütési ára rekordot jelent; nemcsak Max Beckmann műveiért nem fizettek még ennyit, de német alkotó képéért sem. Charles Moffett, a Sotheby's impresszionista és modern részlegének egyik vezetője szerint három évtizedes pályafutása alatt még nem tapasztalta a közönség ilyen kivételes és tökéletes reagálását a megfelelő pillanatban.

Claude Monet A parlament napnyugtakor című képét 1989-ben még 9 millió dollárért ütötték le, most ugyanennyi volt az alsó határa és 14,5 milliót hozott, míg 1907-es Tavirózsái 7 helyett 7,1 milliót, Krizantémjai pedig 2,5-ről 2,7 milliót. Henri Matisse dekoratív bronzfigurája egy 1990-es árverésen még 3,6 millióba került, most pedig 10 milliós alsó határról 12,7 millió dollárra jutott, Jeanette feje III. című képe pedig 2–3 millió dollárról 3,9 milliót ért el. Az első tíz helyezett listáján található még Edouard Manet fedetlen keblű barna hölgye, amelyet 1,8 és 2,5 millióra értékeltek, aztán egy európai–amerikai „párbaj" után 3,9-ért szerezte meg egy magánszemély. Marc Chagall gyakran visszatérő motívuma, a Hegedűs a háztetőn egyik variánsát 1929-ből 2–3 millió között kínálták s 2,3 millióért értékesítették. Camille Pissarro „havazássorozatából" a Tél Montfoucault-ban 2,3 millióért cserélt gazdát, a „reggelciklusból" pedig A roueni Corneille-híd 1,5 helyett 1,7 milliót ért. Végül Vincent van Gogh Parasztkunyhó előtt című képéért 1985-ben még 380 184 dollárt fizettek, itt és most viszont 1,7 millióért került új tulajdonosához.

WAGNER ISTVÁN

Dorotheum, Bécs

Klasszikusok, modernek

Június elsején zárult a Dorotheum tavaszi árverési hete. A XIX. és XX. századi, valamint a kortárs piktúra, grafika és plasztika kínálatából kiemelkedik a népszerű osztrák biedermeier mester – Ferdinand Georg Waldmüller – portréja Maximilian Kornról, a Burgtheater egykori híres színészéről, 350–450 ezer schilling becsértéken. A szintén keresett Anton Romako zsánerjelenete a szappanbuborékot fújó gyerekekről 120–150 ezer schilling között szerepelt a kínálatban, míg Rudolf Epp Hűvös kortyot élvező figurája 180–250 ezer, Johann Fischbach Ideális tája 400–600 ezer schilling között. Az anyag kiemelkedő tételei közé tartozott a töretlen sikerű Olga Wisinger-Florian Gyöngyvirágcsokra 500–600 ezer között és az őszi évszakot szimbolizáló Kompozíciója 500–700 ezer schilling becsértéken.

A négy generációt megért bajor festődinasztia alapítója – Albrecht Adam csatafestő – ezúttal békés témákkal szerepelt. Hintófogata bizonyítja, hogy a lovaknak is specialistája volt (180–250 ezer schilling), az Aratás a Tegernsee partján pedig figurális erényeiről tanúskodik (80–120 ezer schilling között). Hans Frederic Gude Traunsteini tájáért 350–450 ezer, Ercole Calvis Folyóparti halász-családjáért mindössze 140–160 ezer schillinget kértek. A virágcsendéletek lakást díszítő tulajdonságát és jó eladhatóságát kihasználva Franz Mortelmans színgazdag Csokrának is jól megkérték az árát (becsértéke 450–650 ezer schilling).

Az immár klasszikussá vált modern mesterek és kortársak sorában az egykori cseh festőfejedelem – Alfons Mucha – 1898-as litográfiája Sarah Bernhardt párizsi premierjéről 100–200 ezer schilling közöttről indult, osztrák kortársai közül Josef Weinhuber őszi alkonya mindössze a 90–130 schillinges sávból startolt, míg Josef Stoitzner Nyári látképéért 280–350 ezer schillinget kértek.

Az „új tárgyiasság" képviselői közül Herbert Ploberger 1925-ös Asztali csendéletét 1–1,3 milliós értékkel sztárolták, ennek elvileg már a feléért meg lehetett szerezni Carl Moll 1935-ös Semmeringi részletét, míg Ludwig Katz 1930-as Önarcképét tükörrel 220–330 ezer schillingre taksálták. A XX. század elejéről Archipenko, Picasso, a garantált „slágernek" számító Walde, Truppe vagy Hausle szerepelt a névsorban. Oskar Laske A vízözön vége című kompozíciójáért 250–350 ezer schillinget vártak el a Dorotheum szakértői, míg Cesare Bonamoni 1913-ból való két művét egyenként csupán 60–80 ezer schillingre tartották.

A nemrégiben elhunyt Max Weiler közkedveltségét kihasználva, 1963-as Hegyi táj felhők című képét meglehetősen magasra, 900 ezer és 1,4 millió schilling között értékelték. Ő jelentette az átmenetet a kortársak felé, akik közül a szintén bécsi Fritz Riedl magángyűjteményből származó két portréját Joana Thulról 30–45 ezer, illetve 60–80 ezer schillingért hirdették, a fenegyerek szobrász matuzsálem – Alfred Hrdlicka – két és fél méteres márványplasztikáját pedig a lehető legmagasabb becsértékkel a 1,7–2,2 millió shillinges sávban tesztelték.

Az élvonalbeli modernek nemzetközi gárdájából Arnulf Rainer, Siegfried Anzinger, Meret Oppenheim, Herbert Bayer, Fritz Wotruba, Alexander Calder, Tom Wesselmann vagy Niki de Saint-Phalle neve és frappáns egyénisége önmagáért beszél a nem mindennapi kínálatból.

W. I.

Avantgárd árképzés

Erdély-művet millióért

Mindenki számára izgalmas, hogyan reagálnak a gyűjtők, a befektetők, a pénzvilág arra az alkotóra, aki – fotómozaikjait kivéve – szándéka szerint sohasem csinált semmi eladhatót. Kieselbach Tamás rendkívüli esemény színterévé avatta április végi árverését (Műértő, 2001. május) azzal, hogy az elméletírók szerint az egyik legnagyobb hatású magyar avantgárd képzőművész, építész, költő, elméleti író, filmrendező, intermédia-művész Erdély Miklós hagyatékából három vegyes technikával készült festményt küldött kalapács alá. A Húsvét (60x84 cm) egymillió, a Malacok és kalapok (70x100 cm) című alkotás 600 ezer, valamint egy, az Indigo-csoport egyik gyakorlatán készült munka (70x100 cm) 800 ezer forintos kikiáltási áron került új tulajdonosához. (Előzményként a Műgyűjtők Galériája 1996. novemberi aukciója említhető, ahol a Nevető embrió című 1984-es, 60x84 cm-es munka 70 ezerről 150 ezer forintot ért el.)

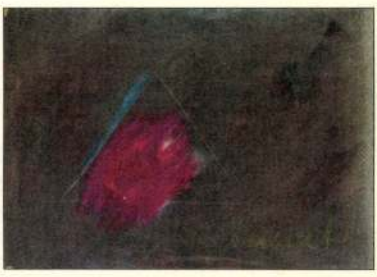

Erdély Miklós: Húsvét, 1985 körül
vegyes technika, 60x84 cm

A művészettörténészek közül Peternák Miklós úgy véli, nem könnyű valamilyen árskálán elhelyezni Erdély képeit, mivel egyrészt felbecsülhetetlen értéket képviselnek, másrészt a piacra még be nem vezetett alkotók munkáinál előfordul, hogy kikiáltási áruk a vártnál alacsonyabb. Beke László szerint a hazai viszonyokat figyelembe véve lehet kialakítani az árakat, ami nem zárja ki, hogy ugyanezek a képek egy külföldi árverésen esetleg a tízszeresét vagy hússzorosát érik.

Erdély Miklós – bár az ötvenes évektől készített grafikai lapokat, főleg monotípiákat – a nyolcvanas évek elején kezdett „festeni" (1986-ban bekövetkezett haláláig összesen körülbelül 130 képe született). Első bitumenmunkái egyik akciójának képi „folytatásai". Erdély mindig a környezetében épp kéznél lévő anyagokkal dolgozott. A hatvanas évek végétől a Budapesti Építőipari KTSZ (később Murus) művészeti vezetője volt, ahol irányítása alatt fotómozaikok készültek. Nagyobbik fia, Erdély György emlékszik arra, hogy valamikor a hetvenes évek közepe táján Salvador Dalí rendelt apjától egy magát Dalít ábrázoló portrét, amelyet Párizsban raktak ki, és tudomása szerint el is jutott a megrendelőhöz.

Jellemző volt rá az ajándékozókedv, így igen sok munkája került barátai, ismerősei tulajdonába. A legnagyobb kollekción, az egyben tartott Erdély-hagyatékon kívül néhány művet számláló kisebb gyűjtemények találhatók Gentben és Genovában, ahol a nyolcvanas évek elején meghívásra hosszabb időt töltött, és ahonnan nem hozta el ott készült képeit. Magyarországon a székesfehérvári Szent István Király Múzeum, az MNG, a Fővárosi Képtár, a Sárospataki Képtár, a Szépművészeti Múzeum és a Zsidó Múzeum kollekciójában, valamint a Ludwig Múzeumban találhatók művei.

VARGA MÁRIA

ONLINE AUKCIÓ
18-19-20. századi festmények, műtárgyak,
árverezése havonta.
www.pethogaleria.hu
1051 Budapest, József Attila u. 10.

HUNGAROFILA
HUNGAROFILA KFT.
1055 Budapest, Honvéd u. 40. fszt 7.
Telefon: 332-2678, fax.: 331-5913
Nemzetközi bélyegaukciók

CEEAF
Új művészeti fórum az új évezredben!
BUDAPEST, HAJÓGYÁRI SZIGET
2001. SZEPTEMBER 13-16.
AZ I. KELET KÖZÉP-EURÓPAI MŰVÉSZETI FÓRUM
/CENTRAL EAST EUROPEAN ART FORUM/
XX. SZÁZADI ÉS KORTÁRS MŰVEK EURÓPÁBÓL
JELENTKEZÉSI HATÁRIDŐ: 2001. MÁJUS 15.
B2UDOA1PEST
Central East European
Art Forum - Budapest
bővebb információ: 353-1203; 06/20 9 645 988
Magyar Művészeti Galériák Országos Egyesülete
e-mail: nahag@mail.tvnet.hu
www.ceeaf-forum.hu

ERDÉLY MIKLÓS

Erdély Miklós-szimpózium

Erdély Miklós szimpóziumot rendeznek október 26–27–28-án a Műcsarnokban (XIV. kerület, Dózsa György út 37.). Mindhárom nap 10-től 18 óráig zajlanak a programok, félóránként tartanak előadásokat a neves művész irodalmi, filmművészeti és képzőművészeti munkásságáról.

Kedvcsinálónak közreadjuk néhány előadás címét. Első nap 14.30 – Szombathy Bálint: Erdély Miklós fényismeret-költeménye; 15.10 – Földényi F. László: „... saját lábába botlik". Második nap 10.25 – Bíró Yvette: Álomszerkezetek, időmásolatok. Harmadik nap 15.50 – Konrád György: Erdély New Yorkban. Erdélyi Miklós filmjeinek vetítése mindennap 10-től kezdődik.

M. N. T.

Népszabadság 1998. okt. 22.

√Az eredetiben olasz nyelven.

A dátum: postabélyegző.

Párizs, Bibliotheque de l'Ars

Kézirás.

Címzés: Signore Gordon Craig

Firenze 2 Lungarno Ac

Szives üdvözlet! Megirhatná n

A cimem: Ronta.

Edward Gordon Craig ld. 63/2.

1. Ld. 63/5.

2. Striano Ronta = Firenze és

Michele Gordigianinak és cs

s későbbi házigazdáinak vil

m 1909 nyarán is több hét

Erdélyi Miklós

Meghívó: A gondolat formái I-II

Óbudai társaskör

Lásd: Beöthy Balázs

1993 máj 11. - jún 13 - júl 18

I. rész II. rész

ERDÉLY Miklós

Müvészeti helyzet, müvészeti stratégiák : Beke László és György Péter beszélgetése. = Nappali Ház, 1990. 4. 23 - 31.p.

BUDAPEST, 19

ÜGYINTÉZŐ:

ELŐADÓJUK:

IKT. SZÁMUNK:

ERDÉLY MIKLÓS

Kal. a magy. műv.

felmúltjában

4. Rendkívüli érdeklődést tapasztalt a hazai zoológiai tárgyú folyóiratok és más periodikák iránt. Koreában 10 folyóiratot adnak ki zoológiai-botanikai tárgyakban. Megállapodás született a folyóiratok cseréjéről.

SZEMÉLYI HÍREK

Horváth Iván, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum dolgozója 1990. december 15-től megvált az intézménytől.

*

1990 decembere óta a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatója *dr. Bárth János*, aki korábban a kalocsai Viski Károly Múzeumot vezette. *Dr. Bánszky Pál* (a korábbi igazgató) nyugdíjba vonulása után a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumában folytatja tevékenységét.

*

Dr. Bodonyi Valéria, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese január 1-jével nyugdíjba ment.

A műszaki osztály új munkatársa *Búzás Miklós* építészmérnök.

*

A Természettudományi Múzeumban az alábbi személyi változások történtek:
1990. december 31-i hatállyal nyugállományba vonult *dr. Tóth Tibor*, az Embertani Tár igazgatója, Szujkóné *dr. Lacza Júlia* tudományos főmunkatárs és *Bunke Zsuzsanna* preparátor a Növénytár, *dr. Nagy I. Zoltán* tudományos főmunkatárs a Föld- és Őslénytár, *Kovácsné dr. Murai Éva* főmuzeológus az Állattár dolgozója, valamint *Széchenyi Zsigmondné* a Vadászati Könyvtár kezelője. Az új nyugdíjasok kapcsolata azonban nem szakadt meg a múzeummal, részfoglalkozású alkalmazottként valamennyien továbbra is teljesítenek szolgálatot. Az Embertani Tár vezetésére *dr. Pap Ildikó* – eddigi tárigazgató-helyettes – kapott megbízatást.

*

A januári Hírlevél tájékoztatott arról, hogy a gödöllői Városi Múzeum szervezésében szakmai tanácskozás foglalkozott a Grassalkovich kastélyban létesítendő múzeum kérdéseivel. A tanácskozáson résztvevők javaslata alapján kis tervezőcsoport alakult a további folyamatos munkára, amelynek tagjai: Czennerné W. Gizella (művészettörténész, Magyar Nemzeti Múzeum), Vadászi Erzsébet (művészettörténész, Iparművészeti Múzeum), Darkó Jenő (osztályvezető, Iparművészeti Múzeum), Dávid Ferenc (művészettörténész, MTA Műv-tört. Kut. Csop.), Bugár Mészáros Károly (építész, Országos Műemléki Felügyelőség) és Varga Kálmán (igazgató, gödöllői Városi Múzeum).

KÖZHASZNÚ INFORMÁCIÓK

Kiállítás vándoroltatása

A Széchenyi István emlékév rendezvényeihez az esztergomi Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum felajánlja 23 tablóból álló kiállítását. A rendező dr. Deák Antal András a dokumentumokkal gazdagon illusztrált tablókon törekedett átfogó képet adni Széchenyi gazdag életművéről, maradandó alkotásairól.
A tablók mérete 70x100 cm, egyszerűen függeszthetők.
A kiállítást a következő címen lehet igényelni:
Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum
2500 Esztergom, Kölcsey u. 2. sz.
Tel.: 33/11-888.
A szállításról a kölcsönzőnek kell gondoskodnia.

Tanfolyam múzeumvezetőknek

A Boulder-i Colorado Egyetem Múzeumvezetési programja június 30. és július 5. között kerül megrendezésre.
A témák között a működési tervek készítése, a megbízottak kiválasztása, a gazdasági hatás, a lobbizás, a vészhelyzetek és a katasztrófák elhárítása, a kiállítások értelmezése, a javítások, a személyzeti politika, az érzékenységi kérdések, a tanácsadó testületek, a marketing, a gazdasági felelősség és az etika, az új bevételi források megteremtésének lehetősége szerepel.
A programon a múzeumvezetés bármely szintjén dolgozó munkatárs részt vehet.

Alapítvány

A XII. századi pécsi Székesegyház páratlanul gazdag kőszobrászati díszítéséből fennmaradt kőfaragványok megmentésére, restaurálására, és bemutatására, a másfél évtizede bezárt Román kori Kőtár helyén az új pécsi DÓM MÚZEUM létrehozására múlt év végén alapítvány szerveződött.
Alapítványtevők: Janus Pannonius Múzeum, Pécsi Püspökség, Baranya Megyei Tanács, Országos Műemléki Felügyelőség, Művelődési és Közoktatási Minisztérium. Ez az alapítvány elnyerte a „The Getty Grant Program" 75 000 dolláros támogatását.

*

A székesfehérvári István király Múzeum ez év őszén (október 26–december 21.) nagyszabású életmű kiállítást rendez Erdély Miklós alkotásaiból.
A kiállításhoz tudományos igényű katalógust tervezünk a művész sokirányú tevékenységét bemutató tanulmánnyal, Erdély Miklós írásaival, oeuvre-jegyzékkel, számos színes és fekete-fehér reprodukcióval.
Tekintettel arra, hogy a kiadvány anyagi fedezetét költségvetésünkből nem tudjuk biztosítani, örömmel fogadnánk Erdély Miklós barátainak és minden érdeklődőnek támogatását.

Befizetéseket a múzeum Marosi Arnold Alapítványának számlájára lehet tenni, a rendeltetés megjelölésével.
Forintszámla: 295–10632–000
Devizaszámla: 295–10632–7409 Budapest Bank Rt. Székesfehérvár
Bővebb felvilágosítás:
Beke László művészettörténész
Magyar Nemzeti Galéria – 1014 Budapest, Budavári Palota B-C-D épület
tel.: 174–7533
Kovalovszky Márta művészettörténész
István Király Múzeum – 8000 Székesfehérvár, Március 15.
tel.: 15–583

*

Az Osztrák-Magyar Nevelési és Tudományos Akcióprogramot a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint az Osztrák Szövetségi Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium hozta létre a két ország felsőoktatásának és tudományos kutatásának megsegítésére, közös kutatási projektek megvalósítására, szakembercserére; a két ország egymáshoz való közeledése, a szakértői gárda kinevelése és nem utolsó sorban a közlegő világkiállítás tudományos előkészítése céljából.

Az Alapítvány alaptőkéjét 3/4 részben az osztrák, 1/4 részben a magyar állam adja. A 10 tagú kuratórium felerészben osztrák, felerészben magyar tudósokból és művészekből áll. A kuratórium évi négyszeri ülése folyamán támogat minden olyan kezdeményezést, meghívást, tanfolyamot úgy Ausztriában, mint Magyarországon, amely a kölcsönös szakértői közeledést és egy későbbi integrációt elősegíthet.

A kuratórium titkárságához (1055 Budapest, Szalay u. 10–14. dr. Reményi Krisztina ügyvezető) címzett német nyelvű pályázat alapján kérhetők közös tudományos projektek, könyvállomány bővítése, bizonyos taneszközök biztosítása, anyagi finanszírozása. Ezenkívül lehetőség van, egyéni elbírálás alapján, 1 hótól 4, 5, 9 hónapos ösztöndíjra, hasonló időtartamú posztgraduális képzésre, valamint tudományos kutatásra. Ez utóbbi ösztöndíjakhoz két példányos formanyomtatvány kitöltése szükséges, melyet szintén az Alapítvány titkárságán lehet igényelni. Tudományos kutatásnál minden esetben szükséges a fogadó intézmény nyilatkozata.

JOGSZABÁLYOK

A Kormány
9/1991. (I. 16.) Korm.
rendelete
a „Felzárkózás az európai felsőoktatáshoz" alapról

Felhívás

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetek Csillagászati Tanszéke és a székesfehérvári István király Múzeum nemzetközi archaeoasztronómiai konferenciát rendez 1991. október 14–18. között. A téma iránt érdeklődők további fölvilágosítást kaphatnak: Pásztor Emília, Intercisa Múzeum, Dunaújváros Városház tér 4. 2400., tel.: 25/17-486.

Állást kínál...

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közművelődési Főosztálya gépírni jól tudó, ügyvitelben jártas **előadót** keres. Bérezés az érvényes jogszabályok alapján, megegyezés szerint. *Részletesebb tájékoztatás 141–2011-es telefonszámon Darvas Lászlóné főosztályvezetőnél.*

A Testnevelési és Sportmúzeum pályázatot hirdet muzeológus állásra.
A pályázat feltétele: történelem szakirányú végzettség, múzeumi gyakorlat
Illetmény: megegyezés szerint.
A pályázathoz kérjük csatolni:
– önéletrajz,
– erkölcsi bizonyítvány,
– végzettséget igazoló oklevél másolata,
– az eddigi tudományos publikációk jegyzékét.
A pályázatot a megjelenéstől számított 1 hónapon belül kell benyújtani a Testnevelési és Sportmúzeum igazgatójához (1143 Bp., Dózsa György út 3.).

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága néprajzos muzeológust keres a néprajzi osztályra. Az álláshely azonnal betölthető Kaposváron. A pályázathoz csatolni kell a szakmai tevékenységet is ismertető önéletrajzot. A jelentkezési határidő a közzétételtől számított 1 hónap. (Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 7400. Kaposvár, Május 1. u. 10.)

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság pályázatot hirdet a miskolci Herman Ottó Múzeumban néprajzos muzeológus állásra
A pályázat feltétele: néprajzos szakirányú végzettség. Előnyben részesülnek a *férfi* pályázók. Az új munkatárs feladata lesz az észak-magyarországi régió tárgyi műveltségének tudományos- muzeológiai feltárásában való részvétel, a néprajzi gyűjtemény gyarapítása és gondozása.
Illetmény a 13/1987. (X. 25.) ÁBMH rendelettel módosított 24/1983. (XII. 17.) ÁBMH rendelet szerint.
A pályázatot – önéletrajz, erkölcsi bizonyítvány, a végzettséget igazoló oklevél másolata, valamint az eddigi tudományos publikációk jegyzékének csatolásával – a közzétételtől számított 2 hónapon belül kell benyújtani a Borsod- Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatósághoz (3501 Miskolc, Felszabadítók útja 28. Pf.: 4.).

Múzeumi Hírlevél 1991.3.?
ERDÉLY MIKLÓS

FARBAX
Refill-Service

AZ ÜZLETI ÉLET ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM

Megnyílt a FARBAX Kft. márkaboltja Budapesten

Az üzleti élet és a természetvédelem látszólag egymástól teljesen független fogalom. De a látszat néha csal. A kereskedelem ma már szinte elképzelhetetlen irodák, fénymásolók, lézernyomtatók nélkül. Egy-egy iroda hulladéktermelése nem különösebben számottevő, de összességében **több tízezer tonnára** rúg. E mennyiség jelentős részét újra lehetne hasznosítani, és ily módon a költségmegtakarítás mellett, a környezetvédelem ügyét is szolgálhatnánk.

A **FARBAX** svájci—magyar vegyes vállalat ezt a célt tűzte ki maga elé, mikor a Svájcban, Németországban és Ausztriában már évek óta jól bevált, és az üzleti élet legszélesebb spektrumában használt **festékkazetta- és fotóhenger-felújítási eljárás**át Magyarországon is bevezette. Ez a nagyfokú precizitást igénylő technológia, a svájci **FARBAX** AG saját szabadalma. A felhasznált anyagok és alkatrészek nagy részét japán cégek szállítják.

Egy évvel ezelőtt Szombathelyen, a Rózsa F. krt. 2. alatt egy felújító üzemet hoztak létre, **Refill Service**-t (Tel.: 94-16839) hoztak létre, mely a magyarországi és a nyugat-európai igényeket hivatott kielégíteni. A több mint harmincfajta **festékkazetta,** amely több száz különféle típusú lézernyomtatóhoz és fénymásolóhoz alkalmazható, **egyedenkénti minőség-ellenőrzésen** megy keresztül, így érik el az Európa-szerte elismert, magas minőségi követelményeket. A **FARBAX** Kft. **egyéves jótállást** vállal a kazetták minőségére és a teljesítményére.

A felújított kazetták árai az új kazetta árának csak közel a fele, így komoly költségmegtakarítás érhető el használatukkal.

1991. szeptember 2-án Budapesten, a XIII., Váci út 178. számú épületben, megnyílt a **FARBAX márkabolt és kereskedelmi iroda** (tel.: 120-8053). A szépen berendezett, légkondicionált üzletben a felújított kazetták mellett lézernyomtatók, fénymásolók, írógépek és a számítástechnikai eszközök kellékeinek széles választéka várja a kedves vásárlót.

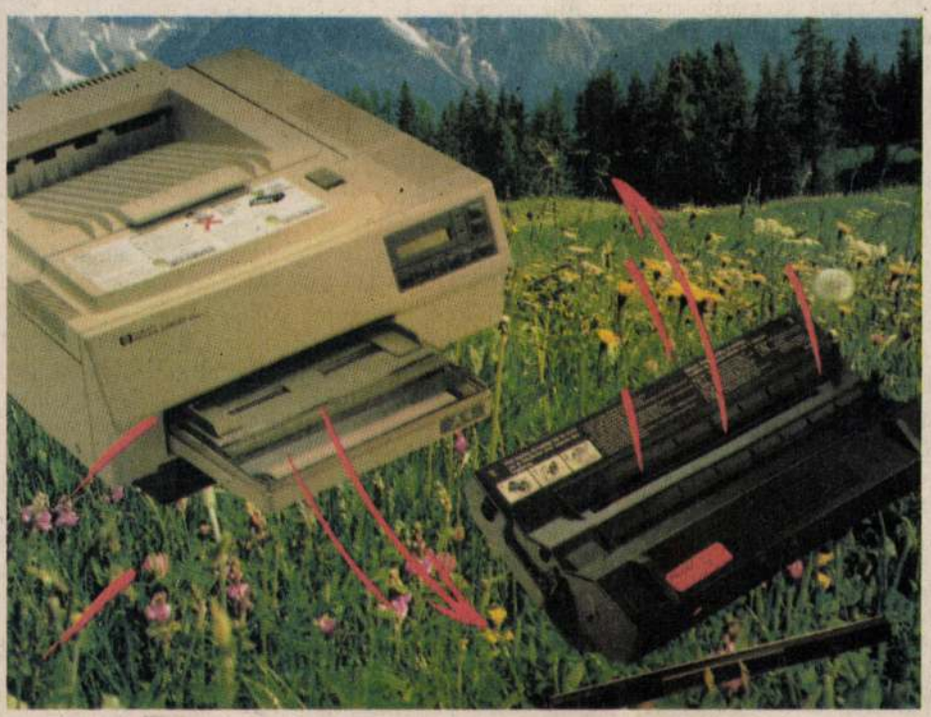

A nyitást követően **szeptember hó végéig minden olyan vásárló, aki 10 000 forintnál magasabb összegért vásárol a boltban készpénzért** (egy új, vagy két felújított kazetta ára), **kétszemélyes, egynapos ausztriai utat kap ajándékba.**

Faipari szövetkezet
bérbe adja
VII. kerületi,
4 szintes, 800 m²-es
üzemépületét,

Eladó Budaörsön
főútvonal menti,
3 budapesti telefon-
fővonalas,
központi fűtéses,
ipari árammal ellátott,
panzió,

Bácsgépker vállalja dízelmotorok

Addig nézed, amíg beleőrülsz...

A kommunizmust a videó buktatta meg?

Még egy hétig tombol a Műcsarnokban a holland—magyar videóinstallációs kiállítás. Ezt az élő, lélegző, pillanatonként változó tárlatot — ahol különös objektek és videólények villognak, spriccelnek, robbannak, hörögnek, suttognak és sikoltoznak, s néha papírszalvétaként gyűrik össze megbízhatónak vélt térlátásunkat — azoknak is érdemes megnézni, (vagy ami elkerülhetetlen: átélni), akik ösztönösen irtóznak az elektronikus szobrászat és piktúra illékony látomásaitól. Legfeljebb a veretes kapuzaton kitámolyogva úgy érzi magát az ember, mintha központi idegrendszerét épp akkor kapta volna vissza egy pszichológiai gyorstisztítóból.

A legmegdöbbentőbb élményben mégis akkor lesz részünk, mikor kilépünk az utca forgatagába, és a „tapintható", reális világ néhány percig teljesen valószínűtlennek hat. Hisz a médiumok által teremtett képzetek mellett elhalványul a valóság. Talán nem véletlen, hogy egy francia videóteoretikus szerint a kommunista rendszerek összeomlásához részben az is hozzájárult, hogy nem volt eléggé „tévészerű", és halálra untatta a készülékek előtt tespedő alattvalókat. Ezzel szemben sokan úgy vélik, hogy a k a m e r a, amely ellenőrzés alatt tartotta az állampolgárokat, kileste legintimebb titkaikat, a totalitáriánus hatalom igazi szimbóluma.

Ebben az állításban körülbelül ugyanannyi a túlzás, mint az igazság. Mert a kiállító magyar művészek többsége a hetvenes években indult el pályáján, Bódy Gábor és Erdély Miklós intermediális törekvéseit követve. Gyanús „mássága" miatt a hatalom valóban rajtuk tartotta a szemét. (Bár meg kell jegyezni, hogy művészetükre az üldöztetés és a zaklatás — ma már „pótolhatatlan" — inspiráló erővel hatott.) Ahogy egykor ők álltak megfigyelés alatt, most a nézőt állítják a videóinstalláció látóterébe, aki saját arcával, testével, gesztusaival részévé válik a műalkotásnak. A képernyőn megjelenik saját átlényegített énje, s önmagát műtárgyként szemlélheti (narcisztikusan). A közönség személyes jelenléte és együttműködése tehát lényeges eleme a műnek. Ilyen interaktív munka például Árvay György rozsdás, olajszagú ipari ketrece, ahová a látogatónak be kell dolgoznia magát. Mindenki önmagára ismerhet Sugár János delejesen vonzó videótükrében (a Plusz—mínusz pátosz-ban). Felejthetetlenül taszító Almási László Killerje, a képládával együtt forgó, két kaszából álló „halálgép", amely könnyen megsebesítene bárkit, aki a közelébe merészkedik.

A közelmúlt kelet-európai forradalmai és lelki traumái nem tükröződnek a magyar anyagban, Galántai György ma is szorongást keltő (berlini) falának kivételével. A magyar értelmiségi (művészi) lét természetrajzához meggyőző adalék Szirtes János performance-a, aki addig veri a fejét egy tévékészülék sarkához, míg annak tetejéről egy kristálypohár le nem zuhan. Hasonlóan abszurd helyzetet jelenít meg Peternák Miklósnak (a képen látható) Műelemzés című installációja. Az almahalomba temetett monitor, s afölött a valóságos térben is egy körte kering. S a gyermekkorunkból ismert kérdés költői megfejtéséhez, hogy négy alma meg két körte az hány szilva, az időközben megrothadt gyümölcsök illata gerjeszt schilleri ihletet.A szerényebb technikával, de nem amatőri színvonalon bemutatott magyar interaktív munkákkal szemben — René Coelho tervei szerint fölépített — Imago című holland tárlat, elsősorban a teret és az időt „megcsavaró" objekteket és az elsötétített „oldalkápolnákban" varázslatosan sugárzó, narratív műveket mutat be. A félhomályban elrejtőzhet a néző, amíg tart a néhány perces hang- és fényrituálé. Ezek a „régi", két-három éves, klasszikussá érett alkotások, amelyeket már megvásároltak az európai kortárs művészeti múzeumok. Legtöbbjükben ott feszül a látszat és valóság, a múlt és a jelen ellentéte. Bert Schutter monitorokból összerakott monumentális szélmalomszárnyai stabilan állnak, de a képernyőn a lapátok méltóságteljesen forognak. Jeffrey Shaw „történelemgépe", amelynek karját a látogatók is forgathatják, fáradhatatlan malomkőként az emlékezetbe morzsolja az időt. Agyunkat ugyancsak megtornáztatja azzal, hogy plasztikusan érzékelteti: a jelen nélküli idő másik metaforája az örök múlt. Különleges komputertechnika működteti Bill Spinhoven „időnyújtóját", amely pillanatok alatt megőrjít bennünket, mert problematikussá teszi számunkra az „itt és most" fogalmát. Jelen idejű mozdulatainkat a képernyőn messzi múltként látjuk viszont. A tér „beszívódik", minden visszafelé mozog, ha földre dobunk egy papírlapot, az legnagyobb meglepetésünkre az ég felé száll. A képernyők vibrálásában szét-hull az idő, a vadítóan kavargó képek egyszerre vonzanak és taszítanak bennünket. Ahogy Walter Benjamin mondja: addig nézed, amíg beleőrülsz, ugyanakkor, mintha a fáradtság felélesztené az elérhetetlen utáni vágyat.

Ihlető illatot áraszt Peternák Miklós Műelemzése FOTÓ: RÓZSAHEGYI TIBOR

Mészöly Suzanne, a Soros Alapítvány Képzőművészeti és Dokumentációs Központjának igazgatója a kiállítás egyik rendezője — miközben megmutatja az installációkat működtető „agyközpontot", amelyet Amszterdamból vezérelnek és kontrollálnak telefonon — elmondja, hogy lassan fél évtizede minden évben rendeznek egy-egy tematikus tárlatot. Ezt megelőzően a magyar textilművészetet, az experimentális fotográfiát és az architektonikus műveket mutatták be. A német „videópápa", dr. Wulf Herzogenrath elnökletével összeült nemzetközi zsűri, amelynek munkájában Keiko Sei japán, René Coelho holland, Kathy Rea Huffman amerikai műkritikus és Néray Katalin, a Műcsarnok igazgatója is részt vett, a nyilvános pályázaton benyújtott művek közül 18 magyar művész munkáját fogadta el. A szponzorok — többek közt a Sony, az ITT Nokia, az Informatika kisszövetkezet és a Goethe Intézet — segítsége nélkül azonban aligha valósulhatott volna meg a magyar videóművészetet nemzetközi rangra emelő nagyszabású tárlat. A Soros Alapítvány ugyanis csak a kezdeti lépésekhez szükséges támogatást adta meg, hogy ne zárja ki teljesen a hazai mecénásokat a kortárs művészetek pártolásából...

• Stark R. László

ERDÉLY Mures

BEKE LÁSZLÓ–PETERNÁK MIKLÓS

Jelenlét
1987/11

Beszélgetés Erdély Miklós írásairól

PM: – Milyen jellegű bevezetést írjunk egy ilyen szövegközlés elé?

BL: – A papírforma szerint néhány oldalon össze kellene foglalni mindazokat a lényeges általánosságokat, amiket a szerzőről tudni illik. Egy másik változat: amikor az ember igyekszik minél színesebb anekdotákat elmondani a szerzőről. Most azonban egyik sem igazán járható út. Nem tehetünk mást, mint hogy jelezzük: az Erdély Miklós-interpretációnak egyelőre rengeteg nyitott kérdése van, s ha van is elképzelésünk az interpretáció kívánatos irányáról, a kérdéseket továbbra is nyitva kell tartanunk. E bevezetőnek tehát elsősorban a téma *fontosságára* kell felhívnia a figyelmet.

PM: – A most közlésre kerülő írások a 60-as évek elején (legkésőbb a közepén) készülhettek. S ez felvethet egy olyan problémát, hogy miért nem a frissebb írások közül válogattunk, hiszen ez az általános gyakorlat, amikor a „közölni valamit a hagyatékból" típusú igényeket kell kielégíteni. Erdély Miklós esetében több okból is tanácsos volt elkerülni az utóbbi megoldást. Ő maga mondta, hogy tíz évig írt verseket, anélkül, hogy bárkinek megmutatta volna. Egyetlen kötete van (Kollapszus orv. Magyar Műhely kiadása, Párizs 1974), amely Magyarországon gyakorlatilag hozzáférhetetlen. Ez verseket tartalmaz – prózát, esszét nem.

BL: – És ami a legmeglepőbb, a régi írások is nagyon „mainak" hatnak. Ezzel is azt szeretném hangsúlyozni, hogy Erdély Miklós a *mai* magyar irodalom jelentős képviselője. Nálunk a legutóbbi időkig tartotta magát egy olyan felfogás, hogy csak az számít irodalomnak, ami nyomtatásban is megjelent (nálunk). Ez a felfogás természetesen nem vett tudomást Erdély Miklósról. Sőt, amikor elkezdték írni a külföldön publikáló magyarokról szóló összefoglalásokat, őt azokból is kihagyták. Ugyanakkor biztosan lehet tudni, hogy tevékenyen részt vett az irodalmi életben. Jó barátja volt Pilinszky János, intenzív kapcsolatot tartott fönn a Vigilia-körrel, barátja volt Kondor Bélának (minden bizonnyal a költő Kondornak is!), de más neveket is sorolhatnék – Kormos Istvántól Ágh Istvánon át Tandori Dezsőig. És amíg mindezek méltányolták az ő irodalmi megnyilvánulásait, addig íróasztalában gyűltek a szerkesztőségi levelek: „értékesnek tartjuk az Ön írásait, de . . ."

PM: – Volt egy olyan időszak, a 60-as évek közepe táján, amikor próbálkozott publikálással, de aztán ezzel felhagyott. Verseket azonban már sokkal korábban is írt, az 50-es évek közepén-végén mindenképp.

BL: – Tény, hogy nehezen ugyan, de meg tudott jelentetni néhány esszét és tanulmányt, elsősorban a filmről, vagy képzőművészeti kérdésekről. Más kérdés, hogy ezeknek is számos szépirodalmi erénye van: különösen feszített metaforák, kihívóan új mondatszerkezetek stb. Azt sem szabad elfelejteni, hogy életének utolsó néhány évében egy sereg fiatal költő és író (az Örley-kör) felfigyelt munkásságára és meghívta különböző felolvasóestekre. Akkor kerültek elő egyes régebbi írásai is, mint például az itt közölt *Gúlában*, amelyet egy írószövetségi esten adott elő (1985. február 27.). Publikációra azonban akkor is csak elvétve került sor (pl. a *Metán* c. vers a Lélegzet-antológiában, 1985-ben).

PM: – Az írószövetségi est azért is érdekes, mert ott egészen új írások egészen régiekkel együtt szerepeltek. Ez mutatja, hogy az írásain hosszú időn át folyamatosan dolgozott, gyakran nem is úgy, hogy átdolgozta vagy bővítette, hanem állandóan evidenciában tartotta őket, s amelyikre éppen szüksége volt, azt kimelte. Ahogy a *Tavaszi kivégzés* című filmje is egy régebbi novellájának (nem filmnovella!) elővételén alapult.

BL: – Ennek a kronológiai keveredésnek további érdekessége, hogy – amennyire meg tudom ítélni – a fiatalabb korosztályok egyszerűen nem tesznek különbséget a „régi" és az „újabb" Erdély-írások között, mert számukra egyformán „újnak" hat mindegyik.

PM: – A datálás, illetve a művek „ideje" más kérdéseket is felvet. Vegyük például az Újhold-Évkönyv 1987/1-es kötetében dátum nélkül megjelentetett verseket. Közülük a *Fekete és cifra* címűnek lemaradt a második fele, ezért itt közöljük teljes terjedelmében. „Mikori" versek ezek? Most olvassuk őket először nyomtatásban, de posztumusz jelennek meg, s ez megint mást jelent. Ugyanakkor dátum nélküliek, mert legfeljebb annyit tudnánk csak mondani, hogy „az 1960-as évek eleje". De mi az értelme ennek a megjelölésnek, most először látott, vadonatúj művek esetén? Nyilvánvalóan alig csempészhetők vissza ma már a 60-as évek elejének irodalomtörténetébe, pedig ezek a történeti tények.

BL: – Előbb-utóbb mindenképpen ki fog alakulni egy kb. 70–80%-os biztonságú kronológia az életművön belül. De a feszes sorrendnek maga az alkotó mondott volna ellent, éppen az említett „evidenciában tartó" alkotói magatartás jegyében. Továbbá, szinte lehetetlen megállapítani, melyek azok a kéziratban maradt régi témái, amelyek éppen „munka alatt" voltak. Például több alkalomra is emlékszem, amikor „rendelésre" húzott elő már meglévő írásokat vagy témákat. S ez nemcsak tanulmányokra vonatkozik, hanem képzőművészeti alkotásokra is, amelyeket külföldi tematikus kiállításokra küldött. Szerette az „alkalmi" műveket.

PM: – Ha belegondolunk, a rendelésre készülő vagy alkalmi műnek több jelentése lehet, s amire itt utaltál, talán a legkevésbé közhasználatú. Itt ugyanis arról van szó, hogy az adott „megrendelésben" veszi észre azt, hogy alkalmas egy meglévő, tisztázott gondolatának vagy művének a nyilvánosságra kerülésére, mert az épp illik oda. Mintegy a szükséges véletlen vagy mellékkörülmény, mely kiváltja, hogy a mű a kész, megmutatható állapotból a be-

mutatott-állapotba kerüljön. Érdekes e vonatkozásban a mű-alkalom alá-fölé rendeltségi hierarchiájának változása.

BL: – Ide kapcsolható, hogy Erdély Miklós intenzíven tanulmányozta Freud álomelméletét, s használta például azt az elvet, mely szerint a későbbi álom magyarázza a korábbit. Gondolhatunk az összes álomrekonstrukción alapuló filmjére, amelyek közé lényegében az említett *Tavaszi kivégzés* is tartozik, hiszen az alapjául szolgáló novella nem más, mint egy álom leírása. A fenti elv alapján a film interpretálja a novellát. Sőt, magában a filmben különböző álom- és valóság-rétegek vannak, s ez a *Verzió* című filmjére is igaz. Kapcsolhatók még e témakörhöz a Freudtól ugyancsak nem távol álló „véletlenszerűségek" interpretációi, mint az *önösszeszerelő költészet*. De az a legalább húsz éve elhangzott, Erdélytől származó kulcsmondat is, hogy „a fejlettebb súg", melynek konkrét megjelenései: ahogy Altorjay Sándor egy kiállításmegnyitó alkalmából neki súg egy manifesztumot, amit aztán Erdély már hangosan mond, vagy ahogy az *Időutazás* című sorozatán fotó/idő montázsként megjelenik. S itt akár a parapszichológia jelenléte, akár Erdély idő-felfogásának vizsgálata felé is továbbmehetnénk.

PM: – Az *Időutazás* című munkához kapcsolódó *Idő-möbiusz* című írás egyik pontjában is kimondja, hogy „a fejlettebb visszanyúl, hogy fejlettebb legyen". Tehát alapvető egy állandó mozgás az ember saját történetében, ami a sors tudata. Itt látok egy tendenciát, most, halála után, ami egyrészt veszélyes, másrészt bizonyos fokig kikerülhetetlen: mintha két sors alakulna. Az egyik életével együtt fut, a másik pedig a közlésekkel, munkái megismerésével, a hagyatékkal együtt alakul, legalábbis fog alakulni abban a pillanatban, amint összes meglévő munkája méltó formában nyilvánosságot kap. Mert nem hiszem, hogy eléri a felét, ami valamilyen formában megjelent, s ennek töredékére lehet mondani, hogy valamelyest ismert.

BL: – A „megjelent" és a „valamelyest ismert" itt szerintem ugyanaz. Szó volt már az 1974-ben Párizsban kiadott verseskötetről, amelyhez hozzávehetjük az ugyancsak Párizsban és a Magyar Műhely által Erdély Miklósnak szentelt különszámot (1983). Ezeken túl legföljebb egy tucatnyi verse, tágabban szépirodalmi műve van, ami nyomtatásban megjelent, s persze elhangzottak még dolgok, szűkebb közönség előtt – kérdés, mennyire maradtak meg első hallás után. S e tényekkel szemben áll körülbelül hússzor annyi publikálatlan írás, vagy még több, ha arra gondolunk, hogy képzőművészeti munkái is gyakran átcsapnak irodalomba.

PM: – Visszatérve egy kicsit konkrétabban a fenti „két sors" kérdéséhez: Nem érzed-e azt a veszélyt, hogy a közlések rapszodikusságával, kisebb munkák elszórt megjelentetésével – hozzávéve azt a tényt, hogy egész munkásságát csak egy kisebb nyilvánosság ismeri – szinte a felejtéshez szolgálunk inkább vezérfonallal, mint a jobb megértéshez?

BL: – Azért nem egészen így van ez. Nyilvánvalóan létezik az a közhely Magyarországon, hogy ha valaki meghal, akkor szokott mennybe menni – de erről nem érdemes tovább beszélni. Mindenki ismeri ezt a szindrómát – mégis valahogy át kell gázolni rajta.

A másik dolog – s ezért nem félek annyira – az, hogy a nekrológ-ízű fellángolások egy idő után kihunynak. Nem rakódnak le kövületté, s így nem akadályozhatják meg egy igaz kép kialakulását. Persze más kérdés, hogy milyen egy igaz kép – ez is állandóan változik, akár évszázadokon át.

A harmadik pedig, mindentől függetlenül maguknak a művészeti alkotásoknak a külön, autonóm élete. Tehát ha egy eldugott, kisvárosi napilapban megjelenik egy ötsoros verse egy jó költőnek, az is hozzájárul a művészi igazsághoz, és egy teljesen ismeretlen olvasó számára is így működik. Itt már a személyes háttér ismerete nem számít. Ott áll a mű a végső, véglegessé vált formájában, és azt úgy kell nézni.

PM: – Ne feledjük azt sem, hogy Erdély Miklósnak erről, tehát a művek sorsáról, a „hagyatékokról" is megvolt a saját, külön véleménye. (Amire nem azért hivatkozom, mintha feltétlenül követendő lenne.) Így ír például a *Váratlan kantáta* című versének (1959) első két szakaszában:

Mint madarak, melyeket röptükben kitömtek, s azóta ott lógnak az égen, oly mozdulatlan az elhunytak emléke, oly unalmasan megszokhatatlan, nevetségesen fennkölt.

A kutató feladata megkeresni az elhunytak lelkeit. A halottak miatt kötelessége föltárni a rejtekhelyeket, az egymásba csúszott rétegeket szétfejteni. Ki kell hámoznia a valóság illúziójából az illúzió magvát. Rejtélyesen kénytelen építkezni a rombolás mozdulataival.

Azért épp ezt a szakaszt idézem, mert mintha épp ide illene egy kis – a vers későbbi szakaszában említett értelmű – csalással, mutatva egyúttal az interpretáció nehézségeit is.

BL: – Mindkettőnkben van bizonyos félelem, hogy félreinterpretáljuk, vagy félreinterpretálódik Erdély Miklós munkássága. Véleményem szerint ez úgy kerülhető el, hogy egyelőre inkább távoli köröket írunk köréje és minél több szálon próbáljuk felderíteni az ő szellemi kapcsolatait. Ez még azért is fontos, mert ő mindenkihez különös módon, sajátosan viszonyult. Nem egyszerűen arról van szó, hogy megállapítsunk egy műveltségi mezőt. Minden névhez, vagy minden olvasmányhoz azt is fel lehet vezetni, milyen módon dolgozta föl. Freudról már volt szó. Nyilvánvaló, hogy ő Freudot elsősorban a háború előtti, vagy nem sokkal a háború utáni kiadásokból ismerte, és természetesen nagyon erősen belejátszott az olvasatába az is, hogy Freud zsidó volt. Azért mondom ezt, mert Erdélynél ez is alapvető kérdés, de megint nagyon különös viszonyulás tárgya.

PM: – Azt hiszem, a *Kalcedóni zsinat emlékére* készült művéhez írott szövegében is kifejti, mennyire „kedves" neki ez a kérdés, mert egyszerre „belülről" és „kívülről" is látja, mégis valamiképp fölülről nézi . . .

BL: – Talán úgy lehet ezt megfogalmazni, hogy ő a kereszténységet zsidó szemmel nézte, a zsidóságot pedig keresztény szemmel, s ezek a nézőpontok valóban a kérdés fölé emelkedő művek elkészítésére ösztönözték. E vonatkozásban is érdekes az itt közlésre kerülő munka egy balatoni nyaralásról, ahol nem átallja magát Hitlert a történet másik főszereplőjévé megtenni, míg az első számú főszereplő egyes szám első személyben ő maga.

Két másik példán talán még világosabban megmutatható ez a viszony – úgy gondolom, ma már talán szabad erről is beszélni. Az egyik, talán frivolnak is nevezhető művön egy akáclevél látható, melyen a levélkék mellé váltakozva oda van írva, hogy „zsidó – nem zsidó . . .” az ismert „szeret – nem szeret” játék mintájára. A másik korábbi, 1971-es munka, amely egy akkor készített gyűjteményemhez tartozott. Ebbe különböző művészektől kértem munkákat, s Erdély – mintegy az alkalomhoz illő gesztussal – libazsírba áztatott vattát nyújtott át nekem, A/4-es papírlapon. Volt a munkának felirata is, s ez az volt, hogy „ne különíts el, ne izolálj!” Ebben a provokatív gesztusban azonnal észrevehető Erdély Miklós közmondásos arroganciája – s a külső szemlélő általában meg is reked ennél a szintnél – ahogy elképzelte, miként fogom majd én jólfésült kis dossziék közé berakni ezt az eléggé gusztustalan anyagot. De ezután jön megint a meglepetés, ugyanis ennek az együttesnek két fontos, szimbolikusan is értelmezhető eleme van: a „kóser” libazsír és a vatta. Együttesük azért került ide, mert a múlt századi – e század eleji spiritiszta médiumok állítólag zsíros vattával imitálták az „ektoplazmát”, a transzállapotban testnyílásaikból kiáramló anyagot. (Erdély Miklós, családja hagyományainak útmutatását követve, sokat foglalkozott a spiritizmus fenomenológiájával, például párhuzamot vont a happening és a szeánsz között.) Látható, mint került össze egy személyes, életrajzi mozzanat vallási és irritatív politikai utalásokkal, egy „arrogáns” gesztus keretében. S látható az is, hogy nem holmi kis „polgárpukkasztó” neo-neo-dada-gesztusok voltak ezek, hanem hallatlanul átgondolt, megélt szellemiségből táplálkoztak. És különösek, nagyon különlegesek és szépek voltak.

Meggyőződésem, hogy egy művész hagyatékának feltárása során az utólagos közlések mellett az ilyen részletösszefüggések kimutatásának van értelme. Az effajta interpretáció vízválasztóként hat az olvasók (vagy a nézők) körében: sokan „azértis” ki fognak tartani elutasító véleményük mellett, de néhányan ezentúl talán másképpen fogják látni a művészt és a művét. Egyébiránt maga Erdély e kettő viszonyát is különlegesen ítélte meg; mintha a művet részesítette volna előnyben a művésszel szemben. Egyik interjújában elmondta, hogy a legjobb barátainak is csak egy-egy művét szereti, a többit tévedésnek tartja. Mintha szándékosan összekuszálta volna a személyes kapcsolatok és a művészi megítélés szálait – az utóbbi javára, s némi didaktikus célzattal az előbbit illetően. Azt is mondta, hogy kisebb baj, ha egy rossz mű átcsúszik egy zsűrin, mint az, ha egy jó művet kizsűriznek.

És itt visszaérkeztünk a számunkra legégetőbb kérdéshez. A zsűri-probléma a nyilvánosság problémája. A jó műnek nyilvánosságra kell kerülnie, mielőbb, „mindenáron”. (Erre vonatkozólag is fennmaradt egy szép Erdély-nyilatkozat.) Azt hiszem, a mi feladatunkat is ez a maxima jelöli ki: mielőbb közölnünk kell elhunyt barátunk műveit, vállalva akár a tévedések kockázatát is.

Budapest, 1987. augusztus 29.

Kedd

Nagykereskedés borongós följárata
Lábazati kő az eszméletlenség határán
Pokolkendőt lobogtatva
Rengeteg fülek hajak és szívek
A tökéletlenség hegyoldalában menetelve
Pokolkendőt lobogtatva
Aki lépcsőkkel és udvarokkal nem tud betelni
Mikor egy szabó említ egy nála jobb szabót
Fényforrás alatt
Több széndarabból álló nevetés
Mintha régi zeneszó lustálkodna oldalt
Aki zeneszóval kisasszonyokkal nem tud betelni
Rengeteg hajak és szívek mindaz ami hiányzik
Zúgó vendéglőzene rongya zsákja
Az eszméletlenség határán kapaszkodó kőburkolatok
Aki magánál jobbat említ
Kenderkötél zsák zsineg ponyvanagykereskedések
Föláldozott mozdulatok cégtáblák följáratok
Sápadt ténycsóva alatt borzongva
Szennyes vattákba pakolva
A hit higanyoszlopa alatt
Egy sötét folt belsejében
Vitrin belsejében
Kiállítva létrejötte bűneit
Az eszméletlenség határán menetel
A tökéletlenség hegyoldalában
Pokolkendőt lobogtatva
És mindazt ami hiányzik
Rengeteg hajak fülek és szívek
Kisasszony aki magánál jobbat említ vagy szabó
Aki lépcsőkkel hajakkal szívekkel udvarokkal nem tud betelni
Amadeus kisasszony akinél jobbat nem említ
Amadeus Mozart kisasszony aki a legjobban hiányzik

1962.

Fekete és cifra

Bár veszettül törekedem
Gyömöszölni belele
A sok dunnát a rekamiéba
Mikor ágyamat vetem,
A puffadt vánkosok, és még a lepedő,
Az ivar-sok lehető
Hogy beleférjen szinte lehetetlen,
Egy emberalakú ládikóba
Mely fekete
És cifra
Hogy végül fedele
Lebegő,
És félig nyitva,
Kikandikál majd életem
Áldatlan, fura titka,
Hogy sárga cipőben is, he-he-he,
Választott voltam itt a dölyfre és a süge kínra,
Míg új nappalok terhe
Igencsak leszorítja,
Hogy lappadjon végre minden sejtelem
A fedél alatt, melyre fekete
Alapon cifra
Aranybetűkkel iratik föl nevem.

Hogy majd homályos sivatagokon ögyelegve,
Hunyorogva kacarásszak foszladék sajgásaimon,
Nedves tüskebokorba arcra-bukva
Rongyolnám súlyos aktualitásom.
Suhogva, széles gesztusokkal
Magyaráznám ott majd felködlő lényeknek
Sorsom unalmát,
S hogy valami pikánsat is mondjak,
Föleleveníteném a cserépkályha szagát,
A lét csimbókjait tépdesve
Röffennék egyet tán az asszonyi kenőcsről,
Mi olajozza néha érdes napjaink,
Mutatnék mérföldes karral le az alvilágba,
Hol gőzös konyhájában dunsztolódik a proli,
Üvegbuborékba zárt fénykukac
Sárga levében lötyögve
Állítgatja az automata-korbácsot, a vekkert,
Hogy reggel hűvösbe fúrja lesimított kobakját.
Pillanatnyilag azonban,
– Mit az újság is taglal –
Siessünk, könyörgöm jobban
Az életszínvonallal.

Parton

Zugáruként kiraktak sajtot adtak szalonnát, kis bögrét kenyeret.

Szegényes konyhában éltem nem volt nadrágom, szégyenkeztem dideregtem összeszorítottam combjaimat, éjjel halásztam kis halakat befőttes üvegben gyűjtöttem, krákogtam fáztam staniol papír tapadt garatomra, fülem forró volt homlokom kihűlt, szemgolyóm belül viszketett, nem láttam soha senkit. Egyetlen gondom szórakozásom hangulatom a hűlés volt, forró lapockáim hideg zsákon fekvés éjszakai kényszer halászat elkékült lábam felmelegítése, tüzet nem láttam soha. Meleget csak lázamtól ismertem, kőpadlón volt a zsák és nem volt takaróm, semmiféle rongyom se zsebkendőm zsákom megkeményedett az orrtörölgetéstől. A falak rajzolatai mint lezajlott megváltoztathatatlan események. Az időjárás egyenletesen hideg volt szél és vékony eső, nappal borult viharos éjjel enyhültebb lassabb, tiszta ég. Változást csak testemből ismertem, némelykor fájdalmas köhögést hidegrázást orrfacsaró náthát, nehéz légzést sorozatos tüdőgyulladást. Semmit meg nem szoktam lehetetlen volt bármit is megszoknom a falak egyformasága végtelenségig ingerelt. Iható víz a ház mellett esővízből egy gödörbe gyűlt, jéghideg és íztelen. Befőttes üvegbe mertem kézben hasamon melegítettem egy-egy kortyot ittam de nem esett soha jól. Polcom nem volt csak befőttes üvegek a földön zsákom és semmi más. Kint a végeláthatatlan part, lehetetlen mezítláb elindulni. Próbálkoztam iszapot szárítani de a nedves levegőtől csuszamlós maradt és hideg. Nem tudtam megszokni a nyers hideg halat az evés nem esett jól soha. Befőttes üveggel halásztam ha beleúszott egy kis hal és nem tudott visszafordulni kiemeltem. Befőttes üvegeim közül néhány eltört mikor a zsák alá tettem fejtámasztásnak a tarkómhoz. Takarékoskodnom kellett a befőttes üvegekkel ezért lemondtam a fejtámasztékról vízszintesen feküdtem amit képtelen voltam megszokni. A helyiség egyik sarka beázott állandóan csöpögött ezért a kőpadló is nedves volt. Zsákommal a legtávolabbi sarokba húzódtam hogy a nedvességet elkerüljem iszapgáttal akadályoztam a víz elterjedését, de az iszap alatti szivárgástól a kőpadló mégis nedves volt amit képtelen voltam megszokni. Ablak a helyiségben nem volt csak egy 2 tenyérnyi nyílás az ajtón szemmagasságban, nappal bizonyos fokú világosságot szolgáltatott, de ennek következtében nem tudott a helység testmelegtől sem átmelegedni.

Állandó betegségem ellenére sem éreztem soha közelinek a halált, de nem is reménykedtem benne, inkább időnként halálfélelem fogott el. Ez abban nyilatkozott hogy féltem ha meghalok még jobban fogok fázni.

Alvással kétféle pózban kísérleteztem. Vagy oldalamra fekve összegömbölyödtem hogy flanelingem a térdem is takarja és a zsákot visszahajtottam lábfejemre – ilyenkor vádlimon egy 15 cm-es csík kimondhatatlanul fázott, vagy elgémberedve meguntam a kísérletezést kinyújtózkodtam egyenesen feküdtem hátamon kitéve magam egészen az elkerülhetetlen hidegnek. Semmi örömöm nem volt soha ha csak azt nem számítom hogy egy falon húzódó repedést időnként iszappal töltöttem be és míg az ki nem száradt és ki nem pergett elvégzett munkám némi elégedettséggel töltött el, mikor kihullott bosszankodtam. Bizonyos idő eltelte után bosszankodásomat némi öröm váltotta fel, mert előre örültem annak az elégedettségnek ami tapasztási munkámat követte így izgatott álbosszankodással vártam hogy az iszap kiperegjen. Mi-

kor felfedeztem hogy ilyen módon elviselhetőbb az életmódom sok egyéb hiábavaló tevékenységet kerestem magamnak.

Ezek örömteli elvégzését és szintén elevenítő apró mérgelődésekkel kísért kudarcát csak szüntelen betegeskedésem akadályozta és keserítette el. Magam számára kiszabott fölösleges kötelezettségekkel szembeni lustaságomnak olykor kapóra jöttek a hűlés és láz egyes rohamai, melyben való kényelmes elnyújtózást akadályozta a fázás és a kötelességmulasztás lelkifurdalása amit képtelen voltam megszokni.

Gúlában

A jobb megélhetés kedvéért egy gúlához szegődtem. A felvételi bizottság (maga a gúla) nyakizmaimat mutatványhoz megfelelőnek ítélte, semmi lényeges kifogás a felépítésem ellen nem merült fel. Utasítással vagy felvilágosítással nem láttak el, igaz ugyan, hogy nem is kérdezősködtem.

Az első bemutatkozás alkalmával természetesnek vettem, hogy mint utolsó jelentkező, én leszek a gúla legalján, nekem kell tartanom az összes többit. Örömöm csak akkor kezdett fogyatkozni, mikor észrevettem, hogy a bemutatkozásnak sehogy sem akar végeszakadni. Bele kellett törődnöm, hogy a gúla, amihez szegődtem, egy örök gúla. Tagjai gúlában aludtak, ettek, az összes tevékenységüket gúlában végezték.

A súlyos megterhelést aránylag rövid idő alatt megszoktam, csak a kötöttséget viseltem nehezen. Nem mintha a lelkemre kötötték volna, hogy nem mozdulhatok, nem mehetek el, nem járkálhatok kedvemre, de magától értetődött, hogy én mint legalsó tartom az egészet, nélkülem az egész gúla menten összeomlik. Észrevettem, hogy oldalsó, közbülső helyekről egyes tagok bőven elcsavarognak, néha hetekre elmaradnak, ezt azonban észre se lehetett venni; a többiek kis átrendeződéssel a hiányzót könnyen helyettesítették. Mindez helyzetemnél fogva rám nem vonatkozhatott.

Keserűségemben hosszú tusakodás után végre elhatároztam, hogy kiszállok. Dőljön össze az egész, gondoltam, szabadságomat még katasztrófa árán is visszaszerzem.

Mikor aztán elszántan a gúla legaljáról kiléptem, meglepődve tapasztaltam, hogy a gúla meg se rendül, és semmi hajlama sincs összeomlani. Minden idáig való erőfeszítésemet és kitartásomat hiábavalónak éreztem, és ez még jobban elkeserített. Ugyanakkor visszanyert szabadságommal elégedettnek kellett lennem, és tudtam, ha időről időre visszatérek helyemre, a jobb megélhetésem is biztosítva lesz.

A második keserves meglepetésem az volt, hogy a megterhelésem egyáltalán nem szűnt, a gúla teljes súlyát továbbra is vállaimon éreztem. Ha otthonomban a sezlonon feküdtem, még akkor is majd megszakadtam az erőfeszítéstől. Nehezen vonszoltam magamat mulatókba, egy ízben a tengerre is elverődtem, de mindez valamiképpen még kényelmetlenebb, fárasztóbb és sivárabb volt, mint mikor a gúla alján azzal áltattam magam, hogy erőfeszítéseimnek van valami értelme. Megértettem, mért hagyják el a gúla tagjai sokkal

ritkábban helyüket, mint ahogy tehetnék. Beláttam, hogy a többiek csak fontos, halaszthatatlan ügyeik intézésére távoznak olykor, és ahogy tehetik, visszatérnek. Én is rövidesen felhagytam a csavargással, és visszaálltam alsó, de nagyon fontosnak látszó helyemre.

Ezután következett a legkellemetlenebb meglepetés: egy reggel arra ébredtem, hogy többé már én sem a talajon állok, hanem valaki másnak a vállán. Ez a fordulat az események logikája szerint várható volt, én azonban előzőleg mégse gondoltam rá soha. Véglegesen én csak legalsónak tudtam magam elképzelni, és nem is kívánkoztam feljebb. Új helyzetemben a leggyötrőbb az volt, hogy elvesztettem biztonságérzetemet; mikor fölöttem is minden inog, erőkifejtésem nem támaszkodhatik szilárd talajra, állandó idegölő munkával kell saját egyensúlyomra is ügyelni. Természetesen azonnal lemásztam és távoztam, bár gondolhattam, hogy hiába. A sima talajon is ugyanolyan bizonytalanul álltam, és minden lépés megfeszített figyelmet igényelt. Ehhez képest viszonylag megnyugtató volt a helyemen maradni, és eszerint is cselekedtem. Ettől kezdve idegeim megroppantak, álmatlanság kínzott, egészségem is rohamosan hanyatlott.

Még nem említettem, hogy a gúlában az emberi beszéd nem volt szokásban. Néhány nyögés, panaszos sóhaj, fogcsattogtatás hallatszott csupán, mely utóbbi az adott körülmények között vidámságnak számított. Magam is elszoktam minden beszédtől, az egész megelőző életem, sőt az egész beszélgető külvilág végül is inkább ábrándnak, képzelődés termékének tűnt, mint valóságnak, ahová időnként bágyadt kirándulásokat tehet az, aki az öncsalás technikájában járatos. De az öncsalás nem különösebb művészet ott, ahol érzékeink megcsalnak bennünket és érzékeinket megcsaljuk. Ennek következtében végül semmi különbség nem mutatkozott az elképzelt és valódi távozás között, nem is tudtam köztük különbséget tenni.

Egy felfedezés révén mégis elviselhetővé vált helyzetem. Úgy okoskodtam, ha a gúla nélkülem is megáll, nem kell nekem folyton tartanom. Ha a felettem levőkbe csimpaszkodom, engem se kell tartania senkinek, én sem szenvedek az állandó bizonytalanságtól, a talpam sem bicsaklik a verejtéktől sikamlós vállakon. Ha a fölöttem állók lábszáraira ráfonom karjaimat, könnyedén függeszkedem – úgy gondoltam –, csak saját súlyomat kell tartani.

Rövidesen világossá vált előttem, hogy a gúlán belül a függeszkedés általános szokás, és bár a szövevényes, szerteágazó rendszert nem tudtam áttekinteni, de érzékeltem, hogy legalábbis nagy körzetben mindenki felfelé csimpaszkodik. Egyáltalán nem értettem, hogy a gúlát így mi tartja. A rendszer viszonylagos stabilitása csodálatosnak tűnt. Elragadtatásomban nem tudtam magamon uralkodni, egy ízben el is kiáltottam magam: „Uraim, mi repülünk!" Kiáltásomra messziről hallatszó panaszos nyögések megértették velem, hogy a mi lebegésünk súlyát a rendszer különös átboltozódása folytán távoli szekciók kétszeres erőfeszítéssel viselik. A lebegés iránti elragadtatásom megcsappant, és beláttam, függeszkedni sem könnyebb, és minél följebb vagyok, annál nehezebb: így egyre többen vannak alattam, és azok mind rajtam függnek.

A biztos megélhetés tudatában felhagytam mindenféle, a rendszer megértésére vonatkozó töprengéssel, csakúgy, mint saját állapotom folyamatos regisztrálásával. Boldog vagyok-e vagy sem, elégedett vagy elégedetlen, a továbbiakban nem foglalkoztatott. Tartok-e vagy engem tartanak, teljesen közömbösen hagyott. Magamról és rendeltetésemről teljesen megfeledkezve, öntudatlan sejtként épültem be a gúla lüktető életébe.

Üdülés Hitlerrel

Semmi okom valótlanságokat állítani; kisfiú koromban együtt nyaraltam Hitler Adolffal, az egykori német kancellárral, hírhedt zsidógyűlölővel, minden tekintetben erőszakos, hirtelen emberrel. De fölösleges is őt különösebben bemutatnom, hiszen élnek még, akik szenvedélyesen emlékeznek rá – gyakran jobban, mint saját magukra –, személyiségének minden árnyalatát számontartják a mai napig, mint ahogy a messzemenő következmények sokáig éreztették hatásukat.

Ezt a különös üdülést megfejthetetlen módon tökéletesen elfelejtettem, emléke évtizedek óta szunnyad tudatom mélyén, hogy hirtelen teljes élességében újra felmerüljön, – meglepő adatokat szolgáltatva a lélek rejtélyes működéséről, mely képes némely eseményt az emlékezetből végérvényesen kitörölni, másokat híven megőrizni, s megint másokat ideiglenesen elnyomni: mintegy befalazva megtartani, más korszakokra átmenteni. Valahogy úgy, mint a legenda szerint hajdan az Úr tette, mikor a Hét Szentalvót egy barlang mélyén Ducius császár keresztényüldöző rémuralma elöl elrejtette, elaltatta, a barlangbejáratot befalaztatta, hogy 196 év múltán, a már hatalom birtokában lévő, az eretnekség bűnébe esett egyházi előkelőségek előtt a hét jámbort feltámassza, tényekkel bizonyítva az akkoriban kétségbe vont hittételt: a halottak feltámadását.

Csak homályosan emlékszem, miként kerültem nyár végén vagy inkább kora őszön a Balaton partjára; a táj jellege szerint, valószínűleg az északi partjára. Valamely akkori szociális intézmény beutalása adhatta a hirtelen ötletet szüleimnek, hogy néhány napos szezonvégi pihenőre küldjék nyári betegségekben legyöngült, különben is feltűnően vékonydongájú kisfiukat – áldozatos nagynénikéje társaságában.

„Csontváz slafrokban" – ez a kifejezés, melyet annyiszor hallottam, ha rokoni társaság előtt fürdőnadrágban megjelentem a strandon – inkább föl-idézi bennem a régi Balaton-parti nyaralások bágyadt derűjét: a zöld celluloid-sildek, szortyogó fürdőcipők, japános, bő női pizsamanadrágok, elszakadt szíjú, sokszorosan megszögelt fatalpú szandálok világát – mint a korabeli fotográfiák. A fényképalbumok képanyaga érzésben nem vezet vissza, inkább eltávolít a fényképezőgép előtt fölsorakozott, diadalmasan nyaraló családtól. E felvételeken a fiatalok mintha ellenszélben előre törekedni látszanának, az idősebbek kényelmesen hátszélnek dőlnek, ugyanakkor mintha nem lenne alattuk biztos talaj, úgy tűnik, meghatározhatatlan térben, kissé kockázatosan lavíroznak; feltehetően Hitler „eszményi intézkedései" okozzák ezt az utólagos szédületet. A korabeli zsidó családok szoros, valamiképpen elkötelezett kapcsolatban álltak Hitlerrel, ez most érződik.

Abban az időben már volt fogalmam nekem is, a nyolc-tíz éves kisfiúnak, a zsidóüldözésről, láttam híradót, előfordult velem az a később sok nevetésre alkalmat adó eset – mint mesélték –, egyszer zokogva azzal állítottam haza, hogy a strandon egy idegen kisfiú azt mondta nekem: „koromzsidó". Nem tudtam fölfogni, mi van ezen nevetnivaló, csak jóval később jöttem rá, a „kormos zsidó" kifejezést interpretáltam rosszul, bár a mai napig sem értem teljesen, ilyen minimális eltérés miért okozott éveken keresztül újra és újra megújuló hahotázást a családban. Érdekesség kedvéért megjegyzem, mikor az

üldözések következtében már a család háromnegyed része kipusztult, egy fikarcnyit sem vesztett fényéből, az élve maradt családtagok számára a humor kiapadhatatlan forrása maradt mindvégig ez az együgyű szó.

Talán még idejében idézem föl azt a szorongatott vakációt, mely elkülönül a többitől, az egyetlenné összeolvadóktól, a felhőtlen aranykori nyaralásoktól. Ezt már beárnyékolta a háború, a felnőtt gondok ismerősebbé teszik, a Balaton szigorúbb, északi partjára és a szezon végére tolta a nevezetes üldöztetést. Még jókor idézem vissza azt a borult, a megterített ebédlő fehér abroszaitól mégis világos délelőttöt, amikor először láttam szemtől szembe Hitlert. Az üdülő étkezőjében, a teljes hangerővel bömbölő rádió előtt álltam, és magamból kikelve vezényeltem – ha rúgkapálásomat vezénylésnek lehet nevezni – Beethoven VII. szimfóniáját. Csakis ez az opus szólhatott, hiszen mást nem ismertem, abban az időben ez volt a család egyetlen hanglemeze, a fanfárok szerepét töltötte be, és mindig felhangzott, ha felhangzott, ha ünnepélyesebb összejövetelre került sor. Önfeledtségemben csak arra lettem figyelmes, hogy egy kéz a rádió gombját elcsavarja. Mikor zavartan megfordultam, megpillantottam a katonaruhás csoportot. A kapkodó alázattal magyarázó gondnok viselkedése tudatosította bennem, hogy akit a csoport élén látok, maga Hitler. A zene bennem, mint egy darab papír, elszakadt. Teljes elszemélytelenedésemben nem is azt éreztem, hogy híradót látok, hanem inkább azt, hogy a megszokott és mégis oly felfoghatatlan képet most rámvetítik.

Hitler tenyerébe csapta kesztyűjét – „gut", mondta valószínűleg, sarkon fordult, és stílusának megfelelő acélos sietséggel kíséretével távozott.

*

Mindenek előtt a háta. Módomban volt hosszan, elmélyülten tanulmányozni az ebéd utáni csevegés kissé fellazult együttesében. A Führer közvetlenül az étkező bejárata mellett üldögélt, előrenyújtott jobb karját az asztalon nyugtatta, kenyérgalacsint babrált. Engedte, hogy asztaltársai a jóllakottság okozta megelégedettségüknek hangot adjanak, tréfálkozzanak, zubbonyuk legfelső gombját kigombolják, csizmájukat rakosgassák, átvessék a másikon, úgy viselkedjenek, ahogy azóta filmen sokszor láttuk a harcosokat jódolgukban. Én az ajtóban állva, a gyerekeknél még lehetséges teljes koncentrációval, a legfőbb ellenség és a teljes hatalom hátát szemléltem. Minden igyekezetemmel azon voltam, hogy megfejtsem az ellenséges hatalom és egyáltalán a hatalom természetét.

Első lényeges észrevételem az volt, hogy a hatalmasságnak könnyebb elviselni a hátát, mint egyéb halandónak. Már csak azért is, mert jobban szabják a zakóját, a steppelt katonakabát öltései egyenletesen feszülnek, a gallér kifogástalanul simul a nyakhoz, a lapockák enyhe mozgása harmonikus aktivitást és erélyt sugároz. Pontosan megfigyeltem, ahogy a Führer fölváltva tanulmányozta a gyurkált kenyérgalacsint és tisztjeinek arckifejezését, jobban sikerült megnyilvánulásaikat azzal a jólismert feszes mosollyal jutalmazta, amelyet a birodalom szobrászai sokszor megörökítettek. Lenyűgözve álltam az ajtóban, Hitlert, ruháját, haját, fülét, mozdulatait kifejezetten szépnek találtam, illetve olyan volt, amit régebbi regényes hölgyek elragadónak neveztek. Úgy éreztem, a hatalom elkerülhetetlenül szép, különösen szépek a hatalom engedményei, hogy a szépség és hatalom között valami mélységes összefüggés van.

Ajtony Árpád

AZ EMBERISÉG ÉS A CSALÁD

JEGYZET ERDÉLY MIKLÓSRÓL

Utoljára 1983 késő őszén, New Yorkban töltöttem hosszabb időt együtt Erdély Miklóssal. Mindkettőnket a Squat Színház fogadott be a 23-ik utcában. Én a Squat egyik fiatalabb tagjának szobájában laktam, aki éppen távol volt, pontosabban akkor kezdett eltávolodni szobájától. Miklós kicsit arrébb, de ugyanazon az emeleten, a harmadikon, a teremszerű térségben felállított faépítményben. Magát gyerekkori nagybácsijához hasonlította, aki együtt van a családdal meg nem is, hiszen a fészerben altatják. Egy olyan, egyébként olcsó vendéglőbe jártunk ebédelni, ahol az étlap baloldalán spanyol, jobboldalán kínai ételek voltak feltüntetve. Több ilyen étterem is volt a környéken, egymáshoz közel. A tulajdonosok kínaiak voltak, de beszéltek spanyolul is. Nekem ez rejtélyesnek látszott, csak lassan értettem meg, hogy Kubából idemenekült vendéglősökről van szó. Miklósnak nem okozott problémát a spanyol-kínai párosítás, talán azért, mert inkább megvolt az a képessége, hogy egyszerre több helyen is létezzen. Például New Yorkban intézte a Virágárok utcai ház emelet-ráépítését.

Határ-ember volt, határokon élt, mindenesetre könnyedén kelt át a határokon, amennyiben engedték, nemcsak azokon, amelyek izoláltak országokat, de az országokon belülieken is, amelyek egyéneket, ízléseket, áramlatokat és tevékenységeket választottak el egymástól. New Yorkból hamarosan hazament, én még maradtam egy ideig, majd Párizsba repültem, mert voltaképpen ott laktam. Az év vége felé aztán én is Budapestre utaztam, a második alkalommal tíz év óta. Ezek az első utazások szorongásokkal voltak teli. A repülőtéren fegyveresek fogadták az érkezőket, körülvették a gépet és a főépületbe vezető buszt is. Úgy éreztem, hogy sem a város, sem a stílusa nem változott az eltelt évtized alatt, mégis mérhetetlen távolság választ el mindattól, ami itt történik és ami itt megtörténhet. Apámon kívül szinte alig találkoztam valakivel, csak szereplők nélküli színhelyeket láttam és statisztákat. Természetesen nem egészen, így például a Fogassal szemben levő Körszálló presszójában hirtelen Miklósba ütköztem, aki Major Jánossal ült ott. Beszélgetni kezdtünk, s Miklós folytatta a mondatot, amit még New Yorkban kezdett el. Arra már nem emlékszem, hogy befejezte-e vagy sem, valószínűleg befejezte, de ennek nem volt igazán jelentősége, mivel rögtön egy újabba kezdett, s én a harmadik-negyedik szó után megértettem, hogy ha nem figyelünk rá eléggé, ott is csapdákat látunk, ahol ilyeneket senki sem állított fel. Néha meghökkentő egyszerűséggel fogalmazott azokban a témákban is, amelyekben legtöbbünk hajlamos volt túlbonyolítani a mondandóját. Ugyanakkor az ismertet az ismeretlenhez, a megszokottat a szokatlanhoz társította, oly módon, hogy beszélgető partnereit egyszerre szállta meg a kellemes nyugalom és a nyugtalanító zavar. Már-már hajlandó voltam elhinni, hogy nem egy kellemetlenül megírt színdarab díszletei között járok. Vasárnap délután meglátogattam a Virágárok utcában. Javasolta, hogy menjünk le az Örley-körbe, amelyről tőle hallottam először. Végül is maradtunk. Úgy éreztem, rendelkezik az egyetlen lehetséges stratégiával, amellyel ebben az akkor élhetetlen városban élni lehetett.

Már a szálló presszójában is fájlalta a derekát, otthon méginkább, mondta, nehezen tud járni. Megjegyeztem, hogy nekem sokkal komolyabb egészségi problémáim vannak, mivel pár nappal a New York – Párizs repülőút után gyakorlatilag elvesztettem bal fülemre a hallásomat. Később kiderült, hogy az ő derékfájása végzetes folyamat kezdete volt.

Nemcsak a jelent keresztül-kasul szelő demarkációs vonalakat sikerült figyelmen kívül hagynia, de azokat is, amelyek a jelent választották el a múlttól. A vele kapcsolatos legkorábbi emlékeim valamikor a 60-as évek második feléből származnak. Nem sokkal első találkozásunk után meghívott magához, nézzem meg *Antiszempont* című filmjét. Akkoriban még a Filmgyárban dolgoztam mint dramaturg. Azóta sem láttam ezt a szupernyolcas filmet, így lehet, hogy pontatlanul idézem. Egy kígyó tekergett a filmszalagon, amelyre Miklós saját kezével festett vonalakat és foltokat. A film nyolcas alakban volt befűzve, tehát ugyanazok a képek ismétlődtek végtelenül. A magnószalagon valaki vagy valakik ismételték: „gond és baj, gond és baj..." A film az antiszemitizmusról szólt. A vetítőgépnek csak egy bobinja volt, a nyolcas felső hurka Miklós mutatóujján futott, miközben magyarázott. Az antiszemita Dosztojevszkijt szidta, úgy, mintha személyes ismerőse lenne, ha nem is az Építész pincéből, de valamilyen korabeli, elérhető helyszínről. Nem szidta, inkább „lebaszta". Ezt a délutáni vetítést nem felejtettem el. Abban az időben még idősebb volt nálam kb. 20 évvel, komoly családapa két gyerekkel, egyszerre volt mérnök és művész, s akkor egy ilyen témáról így beszél... A filmgyár a maga ipari technológiájával egyszerre nagyon perspektívátlannak tűnt.

Még egy képsort felidéznék, ezúttal a 70-es évek elejéről. A Körtértől megyünk többedmagunkkal a Gellért felé, aztán lefordulunk balra, s egy étteremben kötünk ki, aminek a neve most, amikor ezeket a sorokat írom a Gare du Nord mellett, nem jut eszembe, talán azért, mert kintről beszűrődik egy indiai ünnep zaja, melynek során a résztvevők kókuszdiókat vágnak az úttesthez. Miklós az étteremben kijelentette, hogy az emberiség voltaképpen egy nagy családot képez. Az összegező megállapítások gyakran a szituációtól kapják meg jelentésüket, ez azonban akkor, ott nem volt igazán világos, legalábbis számomra. Természetesen lehet találgatni, hogy mit akart mondani. Hogy mindnyájan összetartozunk, egymásra vagyunk utalva? Hogy az osztálynál, fajnál, csoportnál jóval egyszerűbb kategóriákban kell gondolkodnunk, ha azokról a kapcsokról akarunk beszélni, amelyek a másikkal összekötnek? Hogy ezen a földön közvetlen viszonyba vagyunk olyanokkal, akiknek a társaságát voltaképpen nem volt módunkban választani? A magam részéről utólag arra gondolok, hogy mindenképpen olyan körülmények között szerette volna látni kortársait, ahol azok személyükben szólíthatóak meg. A család látszott erre a legmegfelelőbbnek, függetlenül attól, hogy kastélynak, börtönnek vagy közönséges fogyasztási egységnek tekintjük.

Párizs, 1998. szeptember 6.

Erdély Miklós

Parancs János

A HATVANAS ÉVEK ELEJÉN

VÁZLAT E. M.-RŐL

a gyújtópontban
idegesítő
izgága szeszláng

izgató és ösztökélő
eleven tűzcsóva
csörtetve körbejár

hol erre hol arra
mikor hogyan
itthon vagy másutt

elhamvad elenyészik
lappang
majd fölüti ismét fejét

kíváncsian
szemlélődik az Old Navyben
a Dôme teraszán

hogyan tovább
merre és mi végre
ez izgatja

piszkál és provokál
faggat és nyaggat
kiszívja a csontból a velőt

serkent és sarkall
rögtönöz és legyint
sietve továbbáll

Petőcz András

A TITOK

JEGYZET ERDÉLY MIKLÓSRÓL

Valamiféle titok, valamiféle megfejtendő titok lappang Erdély Miklós
körül. Mi az az erő, ami sok évvel a halála után is arra késztet
bennünket, hogy szomorúan és egyben nosztalgikusan emlékezzünk rá, hogy
mindazok, akik valamikor a tanítványai, barátai voltunk, és mások is,
akik csak távolról ismerhették őt, újból és újból összejöjjünk, és róla
beszéljünk, emlegessük őt, visszagondoljunk rá? Könnyű lenne azt
mondani, hogy a válasz egyszerű, hiszen egy meghatározó jelentőségű
művészről, költőről, alkotóról van szó, akinek munkássága
megkerülhetetlen, akit újból és újból elő kell venni, akinek
tevékenységét ismerni illik. Könnyű lenne ezt mondani, csakhogy ez nem
igaz. Erdély Miklós művészete és költészete gyakorlatilag a mai napig
ismeretlen nem csupán az úgynevezett „nagyközönség" előtt, hanem
gyakorlatilag azok előtt is, akik magukat az „irodalmi és/vagy művészeti
élet" részének tekintik. Erdély Miklós neve mítoszként jelen van
kulturális életünkben, maga a munkássága azonban máig feldolgozatlan
abban az értelemben, hogy elemzések, kritikák alig-alig születtek,
szerepe és jelentősége pedig egyáltalán nincs meghatározva
irodalom- és
művészettörténetünkben.
Erdély Miklós máig legenda. Legenda volt már életében is, emlékszem,
amikor először találkoztam vele, akkor már legendaként jelent meg
előttem. Bujdosó Alpár húgának budapesti lakásán voltam valamiféle
irodalmi összejövetelen, amikor csöngettek. Papp Tibor ment
ajtót nyitni, majd jelentette az új vendéget; Erdély Miklós!, mondta, és
jómagam, az akkor 22 éves fiatal költő, meglepődve vettem észre a
hangjában valamiféle büszkeséget. Igen, ez a jó szó:
büszkeség. Nem
olyan nagyon régen ismertem meg akkor Papp Tibort, de annyira már igen,
hogy tudjam, nem az a „rajongó" típus. Erdély Miklós. Még soha nem
hallottam ezt a nevet, korábban. Erdély Miklós. Aztán megjelent
robusztusan, kövéren, nagy szakállal, és valahogy nagyon jelen volt.
Valahogy megkerülhetetlenül jelen volt.

Ezt a megkerülhetetlenséget kellene megfejteni. Persze, mondhatnám azt
is, hogy Papp Tibor büszkesége érthető, hiszen a Magyar Műhelynek
szüksége volt Erdély Miklósra, aki sokszor kritikával illette magának a
lapnak és körének tevékenységét, de ez nem lenne igaz. Nem, Erdély
Miklósnak volt szüksége a lapra és körére, mert ekkoriban szinte egyedül
a Magyar Műhelyre tudott támaszkodni, itt tudott megnyilvánulni. Meg
akart nyilvánulni, egyáltalán? Szüksége volt egyáltalán fórumra,
közönségre, táborra? Sokan mondták akkoriban, hogy nem. Nincs szüksége
ilyesmire. Féltek is tőle, sokan. A kritikus megnyilvánulásaitól, az
erejétől. Attól a szuggesztivitástól, ami belőle áradt. „Nehéz ember",
mondták róla, nincs szüksége senkire. És mindez nem volt igaz. Erdély
Miklós nagyon is érzékeny alkotó volt. Egy buddhista mondás szerint az
igazi bölcs bizonytalanul és szorongva halad az útján, de mindig célba
ér. Számomra ilyen bölcs volt Erdély Miklós. Az egyetlen ilyen típusú
alkotó, akit eddig ismertem. Meggyőződésem, hogy szüksége lett volna a
pozitív fogadtatásra, szüksége lett volna valamiféle igazi elismerésre,
különösen az irodalmi élet részéről. Nagyon sokan ismerték, nagyon sokan
barátjuknak tekintették őt, sokan laktak nála, a Virágárok utcában. Nem
olyan régen Ágh István is írt erről az utcáról egy könyvet. Sokan
ismerték őt, de a verseit nem szerették, nem értették. Erdély Miklós
számára például sokat jelentett Pilinszky személye és költészete. Amikor
1974-ben megjelent a Magyar Műhely kiadásában élete egyetlen verskötete,
természetesen adott belőle Pilinszkynek is, aki nem fogadta, nem
értékelte ezt a kötetet pozitívan. Azt gondolom, egyszerűen nem értette.
Erdély Miklós költészete 1974-ben annyira más volt, annyira új volt,
hogy nem is lehetett könnyű elfogadni.
Tulajdonképpen az igazi kérdés mindmáig, megtalálja-e végre Erdély
az igazi helyét a magyar irodalomban, képesek leszünk-e végre
értelmezni, értékelni őt. Nyilvánvaló, hogy nem csupán mágikus erejének
köszönhetően jártunk ki hozzá a Virágárok utcába: az az új művészet és
irodalom, amely a nyolcvanas évek elején jelentkezett Magyarországon, és
amely meglehetősen erős hatással van jelen napjainkig, elsősorban
Tandori Dezsőben és Erdély Miklósban fedezte fel mesterét és példaképét.
Két nagyon is különböző alkotó, ma már elismertségük is nagyon
különböző, mégis, két olyan alkotó, aki teljesen új szemléletet
honosított meg az irodalomban és a művészetben. Az a típusú experimentalizmus, amely jellemezte Erdély Miklós költészetét már
1974-ben, csak a nyolcvanas évek elején, közepén jelentkezett.
És Erdély
tudta is ezt, ezért kedvelt bennünket, ezért fogadott engem is többször
szívesen a Virágárok utcai házban.

Nyilvánvaló azonban, hogy nem tudtuk eléggé határozottan képviselni Erdély Miklóst az irodalmi életben, és az az
experimentalizmus, ami minket jellemzett ekkoriban, az nem volt olyan radikális, mint magáé a mesteré. Ezért is magányos mind a mai napig
Erdély Miklós költészetünkben, és ezért is ismeretlen mind a mai napig.

Hiába mondta tehát, hogy utódai vagyunk, mert egyébként utódjának
nevezett egy alkalommal engem is, tréfásan persze, „előttem az utódom",
mondta, és ez akkor, amikor mondta, tréfa is volt, meg nem is, nem
lettünk utódai, csak részben lettünk azok. Az a fajta filozofikus,
nyelvcentrikus irodalom, amely jellemzi őt, csak részben lett a
sajátunk: a nyolcvanas évek közepén, végén feltűnt, aztán az új
konzervatívokkal el is tűnt megint, vége lett. Lesz-e jövője, nem
tudhatjuk, Erdély Miklós magányos volt, és az is maradt.

Tulajdonképpen a titok a „mégis"-ben van jelen. Hiszen annak
ellenére, hogy Erdély Miklós művészete és költészete nem kapta meg a
kellő rangot és elismerést, annak ellenére, hogy mi, akiket utódainak
tekintett, nem tudtuk megfelelően képviselni őt, és művészetét, mindezek
ellenére Erdély nagyonis jelen van, újból és újból felbukkan a neve,
újból és újból foglalkozunk vele, újból és újból beszélünk róla.
Személyiségének kisugárzása a mai napig jelen van, és él mindazokban,
akik ismerték őt, és ilyen módon azokban is, akik csak hallottak róla.
Erdély Miklós mesélt egy történetet, talán fél évvel a halála előtt,
hogyan találkozott Soros Györggyel. Utolsó napjai voltak New Yorkban,
amikor Soros váratlanul beállított Erdélyhez, a szállodaszobába, letett
az asztalra valamennyi (elég sok) dollárt, és azt mondta: „Nem tudom, ki
maga, nem ismerem. De mindenki azt mondja, adjak magának pénzt." Erdély,
amikor ezt a történetet mesélte nekem, hozzátette azt is, hogy „abban a pillanatban Soros volt az avantgarde, nem én". Nem tudom,
pontosan így
történt-e a dolog, avagy másképp. Mindenesetre jellemző történet,
Erdélyre jellemző, személyiségének meghatározó erejére — valahogy
mindenki számára természetes volt, hogy Erdély Miklós valaminek a
vezéregyénisége. És természetesen az is, hogy egy ilyen jelentőségű
emberhez el kell menni látogatóba, mégha egy new-york-i szállodaszobába
is.
Írtam már korábban Erdélyről, hogyan utaztam vele (és Pomogáts
Bélával, Beke Lászlóval) Párizsba, miként látogattam meg őt nem sokkal a
halála előtt stb. Évente egyszer a Virágárok utcában, nyáron összeülünk,
ismerősök, barátok, és emlékezünk rá. De a jelenlétét, a hatását nem
csak ekkor érezzük, hanem minden nap. Mert a hatása ott van a filmművészetben, az irodalomban, a festészetben, a művészettörténetben.
Mégis, én, a magam részéről akkor lennék elégedett, ha mindannyiunk
asztalán, könyvespolcán ott lenne egy vaskos kötet, Erdély Miklós
összegyűjtött irodalmi műveivel, és az mindennapi olvasmányunk lenne. Ha
például A gúlában című novella végre ismert lenne mindannyiunk előtt.

Erdély Miklós
Álommásolatok, 1977

ERDÉLY MIKLÓS (a filmről)

(Sebők Zoltán: *Új misztika felé – Beszélgetés Erdély Miklóssal*
Híd, 1982. március, Forum, Novi Sad, pp. 365-376)

A MONTÁZS

A montázs lényegében azonos a gondolkodással, mégpedig azért, mert a gondolkodás is azáltal tud gondolkodni, hogy bizonyos anyagtalansága révén egymástól távol eső dolgokat egymással összevet, s a konzekvenciákat levonja. Az embernek az életben tereket kell bejárnia, hogy mondjuk a gazdag negyedből eljusson a szegény negyedbe. Közben olyan átmeneteken halad keresztül, hogy mire odaér a szegény negyedbe, már elfelejti, milyen is a gazdag negyed. Így hozzászokik, minden evidenssé válik számára. De hogyha hirtelen egy vágással, egy snittel a gazdag negyedet a szegény mellé montírozom, akkor keletkezik – röviden és egyszerűen fogalmazva – a marxizmus. Azelőtt az embereknek föl sem tűnt, hogy vannak szegények és gazdagok, mert ezek egymás mellett nem léteztek. A gondolkodásnak viszont megvan az a képessége, hogy egymás mellé vágja a dolgokat. A piramist is így értelmezem, az is egy montázs: belemontírozni a valóságba a gondolkodást, illetve annak szerkezetét, hogy lássuk, tényleg van-e. Mert a primitív ember nem hitte el, hogy gondolkodás van. Úgy képzelte, hogy az valami hallucináció vagy valami betegség. Ám amikor látott egy maga által készített teljesen geometrikus és teljesen gondolatszerű óriást, ami akkora, mint egy hegy, akkor megnyugodott, hogy tényleg van gondolkodás a világon. De ezt önmaga számára ilyen erővel kellett bizonyítania, mert abszolút nem volt nyilvánvaló.

Pauer Gyula

ERDÉLY MIKLÓSRÓL 12 ÉV UTÁN

Tavaszi Virágárok utcán árnyékos napsütésben szuszog lefelé a Pasaréti út felé, kilenc féltíz tizenegy körül, a járás gyönyörét magyarázza, lábai boldogságát, a lejtőnek örül.

Hova tűnt el, hova tűnt el, öreg haver hova tűntél

Szégyellem, hogy nem találok közös fényképeket, évek a „Sodrásban", minden nap más, minden más, kollapszus orv, esti felolvasás, más a fonyódi ősliget, a szerelem, álomemlékezet.

Hova tűntél, hova tűntél, öreg haver hova tűnt el

Hatalmas búra alatt kozmikus éjszaka, villanykörte világít, ülünk kertjében csendesen, a család, a barátok, Körner, Ascher s a többiek, sokan mások, Érmezei már elment, várunk türelmesen

Hova tűntél, hova tűntél, öreg haver hova tűntél

Egyszer jött fel hozzám az Egyetem térre, rajta volt óriási posztóköpenye, két három négy méterről fogasra dobta kalapját – műtermemben ma is kísért lépteinek gyönyöre

Hova tűnt el, hova tűnt el, öreg haver hova tűnt el

1998. szeptember

Erdély Miklós
Úthengertípia, 1980 • Fotók: Erdély György, Erdély Dániel

Erdély Miklós filmjeit a Balázs Béla Stúdió, a Magyar Filmintézet és a Budapesti Őszi Fesztivál felújította a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Mozgókép Közalapítvány és a Magyar Történelmi Film Alapítvány támogatásával. Az elkészült új kópiákat idén ősszel a Műcsarnokban, az Erdély Miklós életmű-kiállítás keretében láthatják az érdeklődők.

Könyvszemle

Avantgárd: underground: alternatív

Popzene, művészet és szubkulturális nyilvánosság Magyarországon

Kijárat Kiadó – Artpool Művészetkutató Központ – PTE Kommunikációs Tanszék

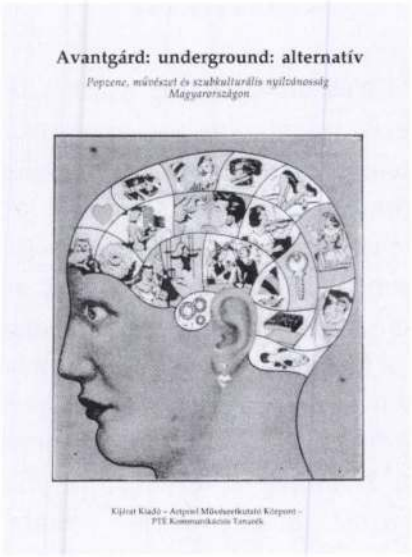

A *Havasréti József* és *K. Horváth Zsolt* szerkesztésében megjelent kötet a 2003. november 8–9-én Pécsett megrendezett *Underground művészet és alternatív nyilvánosság – az értelmiség és a punk/rock zene kapcsolata a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországán* konferencia (lásd Echo, 2002/ 6.) tudományos igényű előadásainak gyűjteménye. Benne egy olyan korszak eddig feltáratlan területei, melynek társadalmi, politikai vonatkozásai jobban ismertek, mint kulturális/művészeti szerepe. A jelzett időszak alternatív kultúrája egyedülálló jelenség a hazai kultúrtörténetben, a puhuló, de még mindig monopolisztikus helyzeteket teremtő diktatúra (3 T) engedélyezett termékeivel párhuzamosan létrejövő földalatti művészet, ami mintegy ellenzéki színezetet kapó szubkulturális mozgalommá vált. *Akkoriban az emberek csúszkáltak, mint a halak, hogy a hatalom kezéből kicsússzanak...*

György Péter (A mongolok titkos története) a tanú és az interpretátor pozícionálásában a szemtanú státusból fakadó anekdotikus helyzetektől való megszabadításban látja értelmét a kutatásnak. Konklúziójában kifejti, hogy 1989 után összeomlott az alternatív kultúra közege, mind a magyar neoavantgárd, mind az underground kimúlt. Müllner András (Az anekdotáról) is azt tárgyalja, hogy mi a baj az anekdotával, mindezt *Erdélyi Miklós* és *Baksa-Soós János* tevékenységén keresztül vizsgálja, hisz kettejük példa a Gesamtkunstwerk-re is, Baksánál már a rockban megvalósítva. Hisz volt egy olyan elképzelés, hogy a neoavantgárdra felhajtóerőként hathat a pop/rockzene, mint közeg.

Havasréti József (Anna Frank és Nagy Testvér) tanulmánya a magyarországi art punk kezdeteivel és hatásaival foglalkozik. A középpontban a Spions, a legpolitikusabb és legprovokatívabb együttes tevékenysége. A *Molnár Gergely* és társai (Najmányi László, Hegedűs Péter) indukálta hazai új hullám valódi alternatívát kínált mind zenei, mind kulturális értelemben a fennálló renddel szemben. A Spions és az *URH* egy-egy dalszövegének elemzésén keresztül vezeti le ezt a folyamatot. Utalva az irodalmi szöveg–dalszöveg dilemmára. Hisz a nagyok: *Müller Péter Iván, Menyhárt Jenő, Víg Mihály* dalszerzők voltak, ugyanakkor az egész gyökere és elindítója, Molnár Gergely irodalmár volt, eredeti egyéniségének hatása lemérhetetlen. Az előbb említettek szemléletmódja Molnár szövegformáló eljárásaiból fejlődött ki.

Klaniczay Gábor tanulmányában két fontos zenekar, a *Trabant* és a *Balaton* dalszövegeit a new wave líra példájaként emeli ki. Becze Szabolcs (Az underground alkotás elmélete) a fiatalokat megszólító alternatív zene szerepét elemzi, mint az underground eszmék és ideológiák hordozóját. Gavra Gábor (A neoavantgarde és a rockzene találkozása a hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján) az underground szemszögéből végez eléggé szubjektív rocktörténeti áttekintést. Mátyás Győző (Kis éji dalok) az alternatív zene és a film kapcsolatával foglalkozik, többek között a *Bizottság*, a *Vágtázó Halottkémek*, és *Méhes Marietta* szerepével.

Olyan további előadások anyagai is bővítik az ismereteket, mint az Artpool Művészetkutató Központ dokumentumokat gyűjtő tevékenysége, a nem underground zene lázadói, a szubkulturális nyilvánosság szerkezetváltozása az Internet és az elektronikus zenei műfajok tükrében, valamint kitekintésként a Laibach és a Neue Slowenische Kunst bemutatása.

A hiánypótló kötet borítóján stílszerűen az *Európa Kiadó* zenekar A pusztulás piszkozatai 1981-es koncertplakátja, s belül is sosem látott, ritka képek illusztrálják a tárgyaltakat. Remélhetőleg ez a munka elindított egy olyan kutatást, aminek folytatásaként e kultúrtörténetileg/művészetileg fontos terület fehér foltjai végre eltűnnek.

Koszits Attila

De valóban fegyelmeznünk kell magunkat, hiszen a nagyasszonyok sorában *Ambrus Erzsébet* következik. Feladata: sikeresen feledtetni mindazt, ami augusztusban vár ránk. Eláll a lélegzet, fennakad a szem, tökéletesen tudomásul véteti velünk, hogy mi, aki nem ő vagyunk, ördögszellentette pondrók, találkozásunkkor csak annyit tudunk majd kinyögni topánja talpa alól: fenség... *Fegyverneky Zsófi* a tettre kész magyar gyereklányok sorát gyarapítja. Kispadra ültették, de el nem hihető, hogy esetében itt a petrezselyemárulás cselekménye forogna fenn. Októberi másodpercekről van csupán szó, de ez is nagyon jól áll neki. Mint ahogy a novemberi ablakban merengő *Szakács Ildikó*nak is a lefojtott tétlenség póza. Van abban valami sportos, ahogy gyönyörűen fedetlen vállal, talpig áttetsző csipkében üldögél a novemberi nyitott ablakban, és ha a tekintetét analizálom, jaj Istenem, nehogy berepüljek... Vagy kisztihand, volna rá okkázió? Lehűt *Füzy Ákos* hideg eleganciája és ebben semmi különös nincs, hiszen december van. Igaz káröröm viszont, hogy a pompás hölgykoszorút követően legfeljebb kikupálódott istállómestert tudunk tisztelni az úrban. Rosszul helyzkedett. De a játék az jó. Volt és lesz.

Aknai Tamás

Ha van kedve hozzá ...

PÉCSI TAVASZI FESZTIVÁL
2004. március 8 – április 3-ig

IRODALMI EST

Vendég: Krasznahorkai László író
Művészetek Háza
Március 18., 19.00

"CANTE JONDO"
Dominikánus Ház
Március 24., 19.00
Federico Garcia Lorca és Manuel de Falla andalúz népi ihletésű művei

SZÍNHÁZ

Csáth Géza: Janika – színmű két részben
Rendező: Korognai Károly
Pécsi Nemzeti Színház - Kamaraszínház
Március 26., 19.30

Kortárs Művészeti Fesztivál
Spionjáték – Esterházy Péter írásai alapján
Előadja: Vallai Péter színművész
Művészetek Háza
Március 23-án, 19.00

Kortárs Művészeti Fesztivál
„Én mondom"
Kornis Mihály és Dés László színházi estje
Művészetek Háza
március 29-én, 19.00

Kortárs Művészeti Fesztivál
Martin Sherman: Rose
Előadja: Vári Éva kiváló művész
Pécsi Harmadik Színház
Március 31-én, 19.00

FRANKOFON HÉT

Mouton-Rothschild kiállítás
A Pécsett bemutatásra kerülő címkéken olyan híres alkotók nevét vélhetjük felfedezni, mint Picasso, Andy Warhol, Jean Cocteau, John Huston, Marc Chagall és még sokan mások.
Megnyitó: 16-án 17.00
Művészetek Háza
Március 16-31.

Frankofon Gasztronómiai est
Belga vacsoraest
Pezsgőház étterem
Március 16., 19.00

Afrikai rövidfilm-éjszaka
Művészetek Háza
Március 17., 19.00

Frankofon filméjszaka
Uránia mozi
Március 18., 20.00

Színház:
Et tu Garderas les Portes de Mycenes...
Bóbita Bábszínház
Március 19., 19.00

JUBILEUMI KONCERT
Vidovszky László tiszteletére

A hatvanéves zeneszerzőt barátai, pályatársai és növendékei köszöntik.
Művészetek Háza
Március 9., 19.00

Volt

Echo est a Művészetek Házában

Az *Echo szerkesztősége*, az *Echo Regionális Kultúrafejlesztő Alapítvány* és a pécsi *Művészetek Háza* 2004. január 13-án, kedden is megrendezte hagyományos közönségtalálkozóját, amelyre meghívta a város kulturális vezetését, a művészeti élet meghatározó személyiségeit. Örömmel láttuk a közönség soraiban önzetlen támogatóinkat is.

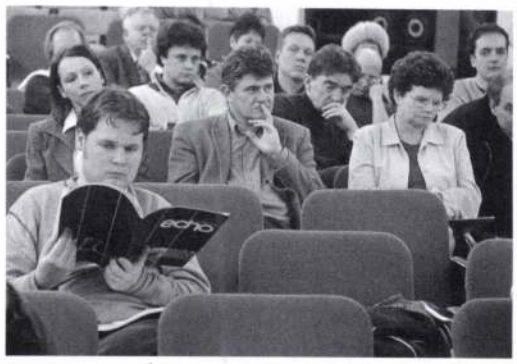

A találkozó során az Echo decemberi számában megjelent, október végétől december elejéig lezajlott kulturális események áttekintését végezték el a szerkesztőség tagjai, illetve a közönség. Természetesen alkalmat adott az összejövetel arra is, hogy a lapszámban bemutatott és értékelt események, problémák értékelése mellett számos más kérdés is előkerüljön. Ezek között szinte visszatérő témaként Pécs kulturális fővárosi esélyei is felvetődtek. A lap korábbi számaiban – és a decemberiben is – közvetlenül és közvetve érinteni kellett ezeket, hiszen a találkozó során a szerkesztőség Grazban tett „tanulmányi kirándulása", annak számos, a kultúrfővárosi ranggal kapcsolatos felismerése hangot kapott. A közönség és a szerkesztőség megjelent tagjai örömmel nyugtázták, hogy a városban felébredt a cselekvésre kész szándék a kulturális fővárosi rang megszerzésére, amelynek érdekében már bizottságok jöttek létre rendezvényszervezőkből, építészekből. Az est során beszámoltunk a közeljövő szerkesztőségi terveiről, tervezett és feldolgozandó témáinkról és a beszélgetés résztvevőitől is számos megvalósításra méltó ötletet kaptunk. Következő számainkban ezek közül felfelvillan majd egynéhány az Echóban.

Erdély Mihály

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

MEDIAGYÁR

media factory média gyár

2004. április 13 – május 1.
Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozó

A tervezett kiállításra elsősorban médiaművészeti alkotásokat, installációkat, hely-specifikus műalkotásokat várnak.

Pályázati feltételek: a projekt részletes terve, látványterv, koncepciója, szakmai önéletrajz.
Helyszín: Pécs, Zsolnay gyár,
Kurátorok: Doboviczki Attila, Varga Rita
Beadási határidő: 2004. március 15.
Beadás helyszíne és további információ:
Közelítés Művészeti Egyesület,
Pécs, Mátyás király u. 2., T.: 72/324-837,
www.mediafactory.hu; kmegallery@freemail.hu

Ha van kedve hozzá ...

2004. évi kiállítási programtervezet

PÉCSI GALÉRIA

Márc. 12 – ápr. 10.	Pécsi Műhely
ápr. 18 – máj. 16.	XVIII. Országos Kerámiabiennálé
máj. 22 – jún.12.	PTE MK Képzőművészeti Mesteriskola (Pécs) DLA-hallgatói
jún. 17 – júl.11.	Aknay János (Szentendre) festőművész
júl. 16 – szept. 12.	Pécsi Textil
szept. 17 – okt. 10.	AradArt (Arad)
okt. 15 –nov.7.	Fusz György (Szekszárd) keramikusművész
nov. 12 – dec. 4.	Heidelberger Künstlergruppe 79
dec. 9 – 2005. január 9.	Bázis Szobrász Egyesület (Pécs)

PÉCSI GALÉRIA PINCEGALÉRIA

márc. 12 – ápr. 10.	Pécsi Műhely
ápr. 18 – máj. 16.	XVIII. Országos Kerámiabiennálé (JPM)
jún. 3 – 12.	Medic-Art Csoport (Pécs
jún. 15 – júl. 4.	XIII. Nemzetközi Felnőttbábfesztivál (Bóbita) Matyi Ágota (Nyíregyháza) bábtervezőművész
júl. 23 – szept.12.	Krámli Márta (Pécs) szobrászművész
szept. 21 – okt.10.	Bozsits József ékszertervező iparművész és Horváth Gábor fotóművész
okt. 19 – nov. 7.	Ficzek Ferenc (Pécs) képzőművész
nov. 16 – dec. 4.	Rostás Bea Piros (Pécs) PTE MK szobrászhallgató

PÉCSI KISGALÉRIA

febr. 13 – márc.14.	Més-záros István festőművész és Szlabey Zoltán (Budapest) grafikusművész
márc. 19 – ápr. 10.	Juhani Tuominen (Rovaniemi) festőművész
ápr. 16 – máj. 9.	Szíj Kamilla (Budapest) képzőművész
máj. 14 – jún. 6.	Hans Komm (Fellbach) festőművész
jún. 15 – júl. 4.	XIII. Nemzetközi Felnőttbábfesztivál (Bóbita) Anton Anderle (Banská Bystrica) bábtervezőművész
júl. 9 – aug.1.	„Diploma után" Somody Péter festőművész tanítványai (Pécs)
aug. 13 – szept. 5.	Z. Szabó Zoltán (Budapest) festőművész
nov. 5 – 28.	Magyar Művészeti Akadémia
dec. 3 – 2005. január 9.	Karácsonyi Kiállítás és Vásár

Az ANTIKART és MODERNART Galéria

egy művészeti vállalkozás, amely feladatának tekinti, hogy a magyar és egyetemes művészettörténet legjobb teljesítményeinek bemutatásával szélesítse azoknak a körét, akik az érték és azonnali piaci haszon között különbséget tudnak és kívánnak tenni. Akik a befektetés és értékőrzés lehetőségeit egyaránt mérlegelik. A galéria ellenpéldát kíván adni, amennyiben a kizárólag kereskedelmi céllal létrehozott „műtárgyakkal" szemben megmutatja azon festményeket és szobrokat, bútorokat, amelyekkel a jóhiszemű közönség közösséget vállalhat. Amelyek nem talmiak, amelyeknek esztétikai és történeti értéke nem vonható kétségbe.

Gábor Jenő (1893–1968)
Önarckép gitárral, akvarell

MODERNART GALÉRIA

7626 Pécs, Király u. 85.
Telefon: (72) 324-051
Nyitva tartás: hétfőtől péntekig 9-17 óráig,
szombaton 10-12.30 óráig.

ERDÉLY MIklós

JÓLSVAI András: Ó, azok a hatvanas évek : beszélgetés DEák László költővel. = Magyar Nemzet, 1991. márc. 14. 12.p.

ERDÉLY MIKLÓS

ROMÁN József: (Fel)szabadult müvészet. -
Valóság, 1991. 7.sz. 96. h.

ERDÉLY MIKLÓS

23, 66, 74, 81 l.

ARS HUNGARICA
XIX.évf.1.sz. 1991

TANULMÁNYOK
Hegyi Lóránd: Kalligráfia, absztrakt expresszionizmus, informel Magyarországon 1958–1970 között 3
Keserü Katalin: Pop art Magyarországon 15
Hegyi Lóránd: Struktúraelvű és geometrikus művészet Magyarországon 1968–1980 között 29
Andrási Gábor: A Zuglói Kör (1958–1968) 47
Mezei Ottó: A Szürenon és kisugárzása 65

DOKUMENTUM
Molnár Sándor: A festői elemek analízise (1962) 85
(Sajtó alá rendezte: Andrási Gábor)
Dokumentumok a Szürenon és kisugárzása című tanulmányhoz 111
(Összeállította: Mezei Ottó)

ERDÉLY MIKLÓS

VADAS József: Kétszemélyes muzeum : A fehérvári Uj Magyar Képtár. - Mozgó Világ, 1991. 6.sz. 114.

ERDÉLY MIKLÓS

Az Eötvös József Alapitvány 1991. junius 18.i kuratoriumi ülésén támogatásban részesitett pályázatok. - ÉS 1991. aug. 9. 12.p.

Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága
Az Erdély Miklós-emlékkiállítás katalógusának elkészítéséhez 100 000 Ft

ERDÉLY Miklós

NAGY, Hdiló: Modern to Postmodern: The New Hungarian Gallery in Szélesfehérvár. - NHQ. Vol. XXXI. No. 119. 1990: 150–153. p.

Erdélyi Gyözö

1902. öszi kiáll. Nemzeti szalon
Öregember, szénrajz
200 K.

Nagyenyedi Bethlen főiskola gyűjt.

III. 180

ERDÉLY MIKLÓS

1992. május 15.

POSZTHUMUSZ
BALÁZS BÉLA-DÍJAT

adományoz: **Erdély Miklós** rendezőnek, a díjat felesége, Szenes Zsuzsa veszi át.

Kiemelkedő színművészeti és színházt[illegible]

ERDÉLY Miklós

SZOMBATHY Bálint.rec. = ÉS 1992.okt.3o.11.

ERDÉLY MIKLÓS

3. 10. p. – Ludwig Gyűjt.
5. 12. – a művtört. szim fóniku jellegéről

Új Művészet 1992

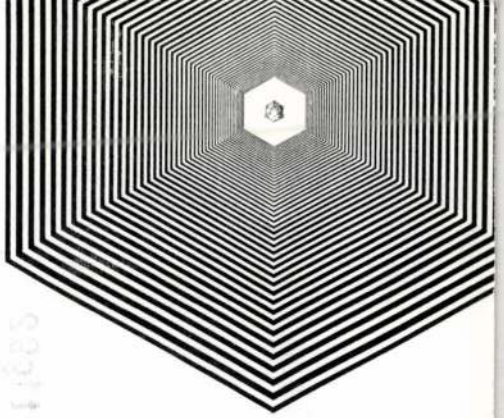

Belichtung:

Manuell: ☐

○ I ●

1 2 3 4 5 6 7

ADS: ☐

VSG: V

VSP: V

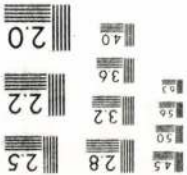

ERDÉLY Miklós

kerémiáiról

A provincia megszűnik a régió marad, Zsennye, 1991.
Bp, 1992 32.p.
89.
97,

ERDÉLY Miklós

Erdély Miklós: Demokratikus festmény : Akció a Kossuth Klubban 1984.március 5-én. = Aktuális Levelek, No.9. 1984. március 8 - 16.p.ill.

Az Árpád-kori magyar műv
meglepőbb emlékei azok a féml
tartókat borították, és amely
repet játszanak a növényi mot
művészi származékai. A lemeze
tól kölcsönzött motívumokkal
Teljesen külön csoportot alko
ket bőven van alkalmunk tanul
leletanyagban. Ugyancsak szép
szerszám-veretek és a bronzbó
korongok, amelyeken rendszeri
ható oldalnézetben. A hatás a
nére rendkívül dekoratív: az
használták a nők. A száraz f
képet arról a gazdagságról,
művészetében tárul elénk. Ha
ra kedvünk támad kézbe venni

A Budapesti Ismeretterjesztő Társulat

felolvasó estet rendez

Erdély Miklós műveiből

1991. november 1-jén, pénteken
18 órakor

a budapesti Kossuth Klubban
(VIII., Múzeum utca 7.).

F.k.: Kovács Péter

AR-Nyomda 911o556

A székesfehérvári István Király Múzeum
meghívja Önt

ERDÉLY MIKLÓS

kiállítására,

amelyet
KÖRNER ÉVA
művészettörténész
nyit meg

1991. október 26-án, szombaton
délelőtt fél 12 órakor
a Csók István Képtárban
(Székesfehérvár, Bartók Béla tér 1.)

Közreműködik az Új Zenei Stúdió.

A kiállítás védnöke a Batthyány Társaság.

Erdély Miklós művei
az István Király Múzeumban
(Székesfehérvár, Országzászló tér 3.)
hétfő kivételével naponta 10-18 óráig,
a Csók István Képtárban
a hónap első hétfőjét kivéve
naponta 10-18 óráig
tekinthetők meg.

A kiállítás mindkét helyen december 31-ig tart nyitva.

Erdély Miklós-filmek

a Barátság Klubmoziban
(Székesfehérvár, Marx tér 1.)

október 26-án 16 órakor
***Partita** (1974-88)*

november 2-án 18 órakor
***Álommásolatok** (1977)*

november 9-én 18 órakor
***Verzió** (1981)*

november 16-án 18 órakor
***Vonatút** (1981)*

november 23-án 18 órakor
***Tavaszi kivégzés** (1985)*

ERDÉLY Miklós

HAJDU István: Szemérmetlen magyarázatpróba. =
Uj Müvészet, I. évf. 1.sz. 1990 6.p.

ERDÉLY Miklós

Budapesti mütermek-Die Ateliers in Budapest-Les ateliers de Budapest-The Studios of Budapest. Ed. István Hajdu. Paris : Editions Enrico Navarra, 1990 23,27.p.ill.
ISBN 9 782908 072006

Kvt. ltsz. 22.297

Erdély Miklós: Művészeti írások. (Válogatott művészetelméleti tanulmányok I.) Budapest, Képzőművészeti Kiadó 1991. 222 l. – 128 Ft (Dosszié)

Erdély Miklósnak, a XX. századi magyar képző- és filmművészet iskolateremtő alakjának írásaiból ad első ízben válogatást a „Dosszié"-sorozat első kötete. A könyv gyűj-

ERDÉLY MIKLÓS

MŰVÉSZETI ÍRÁSOK

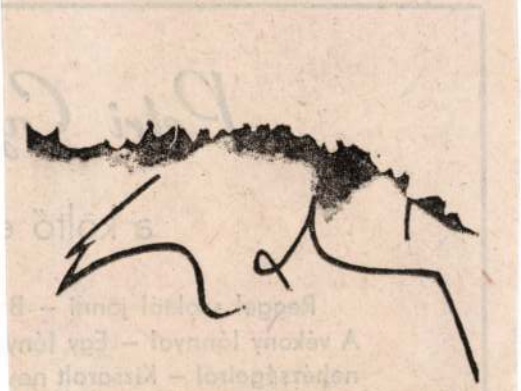

teményes formában tartalmazza Erdély Miklósnak még életében megjelent, más művészek munkáiról szóló összes írását (Bálint Endre, Kondor Béla, Robert Wilson és mások műveiről), valamint a hagyatékban föllelt, eddig nem publikált munkáit (például a Pop-tanulmányt).

ERDÉLY MIKLÓS

... a Herrad von Landsberg-...
... trája értelmében: Scala ...
... celorum / kathedram Pannon...
...lyen a mennyei trónhoz hág...
...rssorokban az a helyi kultu...
...quentiának olyan verssorai...
...et ara /oltára Váradon r...
... hac domo / quicquid orans...
...tást nyer, amit csak imájá...
...egész gens ungarorumra il...
... Ha a himnuszban találhat...
esetében nem könnyü eldönten...
...lletve a váradi egyházmegyé...

e szavakban bizonyos...
sequentia anagogicus ...
népnek a mennyek ors...
Civitas Dei-be való ...
ellentét, amely mind...

A székesfehérvári István Király Múzeum ezév őszén (október 26 - december 31.) nagyszabású életmű kiállítást rendez Erdély Miklós alkotásaiból.
A kiállításhoz tudományos igényű katalógust tervezünk a művész sokirányú tevékenységét bemutató tanulmánnyal, Erdély Miklós írásaival, oeuvre-jegyzékkel, számos színes és fekete-fehér reprodukcióval.
Tekintettel arra, hogy a kiadvány anyagi fedezetét költségvetésünkből nem tudjuk biztosítani, örömmel fogadnánk Erdély Miklós barátainak és minden érdeklődőnek támogatását.
Befizetéseket a múzeum Marosi Arnold Alapítványának számlájára lehet tenni, a rendeltetés megjelölésével.
Forintszámla: 295-10632-0000
Devizaszámla: 404-295-941-000038-000 Budapest Bank Rt. Székesfehérvár

Bővebb felvilágosítás:

Beke László művészettörténész
Magyar Nemzeti Galéria - 1014 Budapest, Budavári Palota B-C-D épület
tel.: 175-8989
Kovalovszky Márta művészettörténész
István Király Múzeum - 8000 Székesfehérvár, Március 15.
tel.: 15-583

ERDÉLY Mihály

igazgatói irodába, ahol eredeti berendezési tárgyak mellett az „igazgató úr" és egy tanárnő makettje jelzi, milyen választékosan, szinte ünnepélyesen öltözködtek akkortájt a pedagógusok, megadva az iskolának ezáltal is a tiszteletet.
A következő teremben a tanulók füzeteiből, bizonyítványaiból, szorgalmuk, vagy hanyagságuk „értékeléséről" kapnak ízelítőt a látogatók. Korabeli osztálytabló és tantestületi fényképek mellett ott sorakoznak a pedagógusokkal, a tanítással kapcsolatos dokumentumok is. Egy leánynevelő intézet bentlakó növendékeinek „szabadidős" elfoglaltságairól, elsősorban a női kézimunkázásról ad képet egy kis enteriőr. A fiatal lányok egyéni kedvteléseit, öltözködésük egyes eredeti darabjait, a kor divatját is felvillantja a kiállítás.
A terem másik felében a természettudományos tantárgyak szemléltető eszközeiből válogatott bemutató látható. A fizika – akkori szóhasználattal a természettan – demonstrációs eszközei, a természetrajz és a földrajz oktatását segítő faliképek, térképek, glóbuszok és makettek töltik meg a vitrineket, a falakat, a régi szertárak képét felidézve.
A múlt század végétől egyes iskolákban nagy súlyt helyeztek a tudományos képzést szolgáló megfigyelésekre, ezt jelzi az iskolai csillagvizsgáló berendezése.
(A kiállítást P. Bálind Márta az OPKM muzeológusa rendezte.)

P. Bálind Márta

István király Múzeum és Csók István Képtár, Székesfehérvár

Erdély Miklós (1928–1986)

Erdély Miklós a kortárs magyar művészet rendkívül sokoldalú és nagyhatású alakja volt. Egyszemélyben építész (kevesen tudják Székesfehárvárott, hogy a Gorsium étterem belső berendezését és fotómozaikjait ő készítette), képzőművész, költő, művészetkritikus, teoretikus és filmrendező. Alakja és tevékenysége szoros szálakkal kötődött a kortársaihoz és a fiatalokhoz, a műveiből és személyiségéből sugárzó nyugtalanító, lázító, újra és újra gondolkodásra késztető hatás legalább olyan jelentős és fontos művészetünk számára, mint saját alkotásai.
1986 áprilisában az Óbuda Galéria mutatta be egy sor grafikáját és festményét; képzőművészeti tevékenysége azonban mostanáig csak szűk körben volt ismert. Kiállításunkon Erdély valamennyi korszakából és az általa művelt műfajokból válogatott többszáz munkája szerepel, segítségükkel első ízben kíséreljük meg képet adni képzőművészeti munkásságáról. Az István Király Múzeumban a művész korai műveit, fotóit, konceptjeit, a Csók István Képtárban bitumenképeit, installációit, grafikáit és festményeit láthatják az érdeklődők.
A kiállítás katalógusát az Eötvös Alapítvány, valamint magánszemélyek anyagi segítségével jelentetjük meg, ez Perneczky Géza tanulmányát, a kiállított művek jegyzékét (mindkettő magyar és angol nyelven), valamint képanyagot közöl.
Erdély Miklós művei az István Király Múzeumban (Országzászló tér 3.) hétfő kivételével naponta 10–18 óráig, a Csók István Képtárban (Bartók Béla tér 1.) a hónap első hétfőjét kivéve naponta 10–19 óráig tekinthetők meg december 31-ig.

Kovalovszky Márta

Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

id. Markó Károly

A művész születésének 200. évfordulóján e kiállítással emlékezünk meg a magyar romantikus klasszicizáló tájfestészet úttörőjéről. Markó életének nagy részét a hazától távol töltötte: 1822–32 Bécs, Kismarton; 1832–38 Róma; 1938–43 Pisa; 1843–47 Firenze; 1847–60 Villa Appeggi. Pályakezdését a felvidéki főurak támogatták, majd a reformkori értelmiség vette Pesten pártfogásába. Bemutatásra kerülnek az 1820-as évekből való korai gouache képei, az Aggteleki barlangról és a Vágmenti várakról készült alkotásai a Galéria grafikai gyűjteményének a közönségtől elzárt, ritka remekei. Ez a több, mint 100 papírmunkát felsorakoztató tárlat egyedülálló betekintést nyújt Markó munkásságába. Új oldaláról, mint anyaggal és technikával kísérletező alkotót is megismerhetjük friss vázlatai és befejezetlen olajképei nyomán. A kiállításon mintegy 40 festmény adja a művész munkásságának fő vonulatát. Markó olaszországi korszakában méltó, bár eddig eléggé elfelejtett képviselője volt a romantikus realista hazai tájtól egy merevebb felfogású idelizált klasszicista tájtípushoz vezetett el.
A képek a Magyar Nemzeti Galérián kívül több közés magángyűjtemény anyagával egészültek ki.
A kiállítás Budapest után Eisenstadtban és Firenzében kerül bemutatásra.
A kiállítás megrendezéséhez a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. nyújtott segítséget.

Hessky Orsolya

MÚZEUMI PROGRAMAJÁNLAT

A Budapesti Történeti Múzeum új programsorozata
(előzetes)

Liturgiák eredete és művészete
Szakrális Művészeti Szabadegyetem

d e c e m b e r

13. – A katolikus oltár
előadó: Farkas Attila, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatója

j a n u á r

9. – A református úrasztal
előadó: Tenke Sándor, a Református Teológiai Akadémia professzora

23. – A pravoszláv templombelső
előadó: Darkó Jenő, az Iparművészeti Múzeum muzeológusa

ERDÉLY MIKLÓS

Mucsuni Hilevéd
1991. 12.

Bérelt kápolnában — illegális kiállítások, műsorok

Törvénytelen úton néhány avantgarde

ÉRTETLENÜL állunk a boglári kápolnatárlat megújuló kiállításain. Az új magyar avantgarde egy külön csoportja ma „menekült" egy elhagyatott szentélybe, mely hoztat

főelőadója 1971. július 2-án és 14-én levelet küldött a boglári tanácsnak és a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságának a kápolnatárlatok ügyé-

Értetlenül állunk az ügyintézés előtt is!

Ami pedig a kápolnatárlatok ügyét illeti, nagyon is egyszerű. A 23/1963. számú kormányrendelet kimondja, hogy

SZABADELVŰ ESTÉK III.

A SZABAD DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGÉNEK KULTURÁLIS RENDEZVÉNYSOROZATA

FÖLDALATTI MŰVÉSZET AZ ACZÉLKORBAN

DOKUMENTÁCIÓS KIÁLLÍTÁS

Kossuth Klub 1990. február 2-16.

MEGNYITÓ ÉS MŰSOR: FEBRUÁR 2-ÁN 18 ÓRAKOR

JEGYZETEK A CONCEPT ART-RÓL

A concept art nem annyira művészeti mozgalom vagy irányzat, inkább pozíció, világnézet, tevékenységi fókusz.
...A concept art eszméinek, magatartásformáinak és akcióinak előzményei nemcsak eszázadiak, hanem korszakokkal korábbiak. A concept art mégis a Fluxus által öltött először formát concept art néven....
Henry Flynt, aki a concept art terminust megalkotta, a következő meghatározással élt: "mindenekelőtt olyan művészet, melynek anyagát 'fogalmak' alkotják, mint pl. a zenéét hangok",... olyan gondolatok vagy fogalmak sorozata, melyek vagy teljesen önmagukban mint mű(vek), vagy pedig külső eszközök révén dokumentálódnak, vagy realizálódnak. ...
A konceptművészt egy intuitív, külső lényeg (essence) jellemzi munkában és életben egyaránt, aminek sajátos termékekben vagy műalkotásokban kell manifesztálódnia. (Nem manifesztálódhat, hanem manifesztálódnia kell.) Ha úgy tetszik kegyelem, egy bizonyos jelenvalóság (presence) különbözteti meg a konceptművészt az általános művészvilágtól. Magatartás,"kegyelemteljesség" nélkül a gesztus és az idea értelmetlen,mert a concept art új világlátástól, új gondolkodási érzéktől függ. ...
Ezért van az, hogy a régi konceptművészek nagyrésze inkább a reneszánsz új embere, aki egyszerre több területen jártas. Útjainkat sok médiumon és inter médiumon keresztül találtuk meg: építészet, film, video, antropológia, festészet, szobrászat, kollázs, dekollázs, színház, csomagolás, neo-haiku művészetek, minimalisztikus művészetek, tánc, szociológia, politikai tudomány, matematika, teológia, utcaszínház, gerillaszínház, publikációk, design, különböző termékek előállítása, fesztiválok, rejtvények, játékok, szövetkezetek, imádkozás, kommunikáció, biológiai tudományok és sok minden más. ...
A kutatás eleme mindig párosult azzal a mozzanattal, hogy kivártuk a jelentős pillanatot. Az általunk később használt médiumok nagy része intuitív felfedezés során, a megfelelő időben jött létre, bármennyire is tudományos felfedezések idézték gyakran elő. ...

Ken Friedman

KITÜNTETÉSEIMRŐL

Születésemnél fogva alkalmas vagyok a kitüntetésre. Ugyanis a bal mellkasom jó egyharmaddal nagyobb, ha ugyan nem másfélszerese a jobboldalinak. E ritka rendellenesség következtében széles felületet kínálok az érdemrendek számára, s talán ennek köszönhetem, hogy feljebbvalóim néhány találkozás után, többnyire mondvacsinált érdemek alapján, kitüntetésemre szánják el magukat. Így gyakran néztem feljebbvalóim szemébe és álltam acélos tekintetüket, melyből csak úgy áradt a meggyőződés, hogy ez esetben valóban "rátermett" egyént ér a megtiszteltetés.
Háromsoros rendjelsorozatom azonban mégsem volt sosem teljes, az állandó pótlás ellenére foghíjak éktelenkedtek benne; bizonyos időszakokban majdnem teljesen kiürült, előfordult, hogy mindössze csak 2-3 nyavalyás érem tengődött rajtam. Rejtélyes módon tönkrementek, megmagyarázhatatlan gyorsasággal elhasználódnak, megpenészednek, korrodálnak, vagy néhány hónap alatt egyszerűen lerohadnak rólam. Mások lecsúsznak, elvesznek, egyik-másik egészen gogoli módra leválik, elbújkál, s ha rátalálok, úton-útfélen visszaszemtelenkedik. Magam részéről nem rajongok különösebben a kitüntetésekért, annál kínosabb a városban romlott, némelykor már kellemetlen szagot is árasztó fityegőkkel járkálni. Ilyen esetben természetesen azokat magam távolítom el, a szemétre, a szagosabbakat a tűzre, vagy a W.C.-be vetem. Rendjeleim elfogadható állapotban való tartása mindenesetre állandó elfoglaltsággal jár, de körülményeim és sajátos predestinációim folytán azoktól végképp eltekinteni nem tudok.
Vannak viszont szívemhez közelebb álló, bizonyos szempontból titkos kitüntetéseim is. Ezeket zubbonyom belső oldalára, a bélésre varrom. Mivel jóval nehezebben pótolhatók, és a melengetéstől romlandóbbak is, gondosabb, sűrűbb fertőtlenítést igényelnek. Mégsem teljes a sorozat itt sem és ez a tudat kifejezetten nyugtalanít, a velük való bensőséges kapcsolatomat zavarja. Mint valami kis kamarakórus veszik körül a szívemet, s karnagyi ütemére nagy odaadással daolnak. Én azonban elégedetlen vagyok laza és bizonytalan zengzeteikkel, éneküket gyakorta bántóan hamis. Mikor teljes önfeledtségükben fülsértően disszonáns hangokat eregetnek, szenvedő arccal a szívemhez kapok, hogy elhallgattassam az elviselhetetlen kornyikálást. Társaságban nem kis aggodalmat keltenek görcsös mozdulataim, sokan azt hiszik, hogy szívbajos vagyok. Feljebbvalóim előtt természetesen amennyire tudok, uralkodok magamon, nem akarom alkalmatlanságomat nyilvánvalóvá tenni. Hogy a belső oldalon sem képes létrejönni a kívánt harmónia, az éremsorozat hiányos voltának és az állandó csereberének tulajdonítom. Ha egy komplett, összeszokott együttes alakulhatna ki belül, megszűnnének az idegőrlő disszonanciák, kellemes és megnyugtató lenne végre a dal. Egyelőre, sajnos minden elővigyázatosság, fertőtlenítés és tartósító kezelés ellenére, hol egyik, hol a másik nehezen megszerzett titkos kitüntetésem váratlanul megfolyik és alig fokozható szégyenérzetemtől kísérve a nadrágomba csorog.

Erdély Miklós

autocenzúra =kompromisszum =édeskevés

1965 végére az etikai kérdések jelelméleti, a jelelméleti kérdések etikai kérdésekké váltak számomra. az a világkép amelyből addigi írásaim származtak - s mely világképet szüntelen újratermelték - egyszerre használhatatlanná vált:
- abbahagytam az írást.

a pop-art a jelelméleti és etikai kérdések szentségtartójába lógatta véreshurkaszerű nyelvét - bántott is a dolog. aztán egy napon amögött az információblokád mögött, ahol éltem és ahol ma is élek, a jel és a jelentés közötti kapcsolat megszűnte miatt érzett istentelen állapotban felmerült egy kérdés: - van-e pop vers, s ha van: mit tud? s vajon elrothadok-e pop-vers írása közben?
nyomban nekiálltam, néhány tradicionális lángelme áriáját a falhoz basztam, szétrancsíroztam, és meggyőződtem arról, hogy nemhogy nincs isteni kapcsolat a jel és a jelentés, a természet és mittudomén mi között, hanem az a nagypofájú művészet, meg az aranybunkós kultúra nem tesz mást,mint ordenáré ítéletjelekkel, az uralom mindenképp hazug és rettenetes emblémáival az élet lényegét födi el. világossá vált a hierarchikus elitkultúra hiresztelésével ellentétben, hogy szabad vagyok, ha szabadságomat demonstrálom. azaz épp azt kell tennem, amit a tradicionális jelek: - "TILOS!" - elfednek: - "SZABAD!".
a vers anyagi rétegeinek lenyúzása és az első magyarországi happening - amit altorjay gáborral szerveztem 1966-ban - 400 fekete csapás volt anabaptista képembe, kéjöngyilkosság. a környező kulturális közeg azonnal mozgósította erőit az égiekről való suttogásból a földiekről való ordításba történt átugrásom akadályozására. igen, mindaddig, amíg ez sikerül a fényességes disznónak, nyilvánvaló, hogy az életünk megváltoztatására még mindig nem találtam meg a célravezetőbb utat, azaz
kompromisszumot kötek el a szabadság kárára.

szentjóby tamás

A KATÓDSUGÁRZÁS SZÉPSÉGE

A tapasztalat előtt elszórakoztat a jóslat. A tapasztalat nem szórakoztat; a tapasztalat munka. Nekünk magunknak akaratlagosan semmit sem kell tennünk azért, hogy elkárhozzunk; részvételünk tékozló luxus.
Még minden csak következik; de várjuk. Mindegy, hogy a televízió bunker vagy síremlék; biztos, száraz, sterilizált, katasztrófa utáni hely, szenvedésmentes örökkévaló; az élettől egy túlélésnyi távolságra. Itt végre magunk lehetünk; ki-ki, mint az egyetlen élő.
Igen, hát ezt akartuk, ezt a megnyugtató Hádész-derengést, a képernyő lidérceit, animált szituáció-tetemeit, szag és íz és túl durva érintés nélkül, ezt a hevenyészett hipnózist, ezt a felkészülési időt.
Már nem hiszem, hogy ez az elektronikus káprázat információt adhatna bárminről; belémeredek, félelem nélkül hallgatom álnok és gyermekes suttogását, gyönyörködöm a lehetőségben, hogy akár így, akár úgy megmérgeződhetek.
A képernyő vibrálásában minden kedvesen romlott és feminin, mint a halottak; hiányzik belőlük a minden egyéb katonáskodásból elmaradhatatlan bakszag. Mert - félreértés ne essék - ez már sorozás; a civilizáció megkezdődött.
Ez a médium nem a dolgokra irányul, a dolgokról beszél, hanem áthatol rajtuk, a dolgok között létezik, a dolgok közé beszél, a semmibe; innen kezdődik az új történelem.
Elandalodom a hajdani tévedéseken. Ilyenek voltak a férfiak. És ilyenek a nők. Saját kísértetképem különös örömöt okoz, mert szép is vagyok; voltam. Szebb, mint ahogy szerettem volna - de ez a túlvilági kép még így is igazán kedvemre való.
A video nem különbözik a televíziótól; a konfekció méretre alakítása. Az önkéntes speciális, megelőző kiképzése. Gyónás a kísértőnek.
A video demokratizmusa agyrém. Csak egyetlen üzenet létezik, egyetlen hír. A video sansz arra, hogy egyszerre legyek a nyúl és a kígyó; és ne tudjam eldönteni, kielégülésem a biztosan bekövetkező falásnak vagy a felfalatásnak fog szólni. Betöltöm önmagam; a többi: fertőző terület.

Hajas Tibor

KULTÚRAELHÁRÍTÁS

Radikális csoportok egy többpártrendszerű polgári társadalom megteremtésének eszmei-szellemi előkészítését végzik.
Befolyásra tettek szert a neoavantgarde képzőművészeti irányzatok képviselői körében és az egyetemi ifjúság soraiban
Felhívás operatív munkatársainkhoz:
- a nyílt intézkedések mellett alkalmazzák az operatív megelőzést, bomlasztást, leválasztást, elszigetelést, ellentétek szítását, a meglévő ellentétek kihasználását és mélyítését, a vezéregyéniségek lejáratását stb.
- használják ki az ellenséges személyek csoportosulások lejáratására az általuk elkövetett, nem politikai jellegű bűncselekményeket, szabálysértéseket stb.

ÉRTESÍTÉS

Sajnálattal értesítem, hogy szolgálati jellegű magánútlevél iránti kérésére útlevelet biztosítani nem állt módunkban.
Beadványának mellékleteit (a Magyar Műhely értesítése és a gráci Neue Galerie levele) csatoltan visszaküldjük.

Értesítem, hogy a Posnani Képzőművészeti Kiállítások Irodája meghívására az 1970-ben rendezendő posnani kiállításon való részvételével, figyelembe véve a minisztérium állásfoglalását is, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus nem ért egyet, ezért művei Lengyelországba való kiszállítását nem engedélyezi.
Indoklás: A meghívott művészek által képviselt szemléleti körnek csoportos bemutatása nem illeszthető be az ez évi külföldre tervezett kiállítások programjába.

ÜZENET

Üzenem minden magyar sztahanovistának újítónak, ésszerűsítőnek, kezdeményezenek bátran, legyenek nagyvonalúak, ne féljenek az új utaktól, az új kísérletektől, mert mögöttük áll teljes erejével az egész kommunista mozgalom a Magyar Dolgozók Pártja és mögöttük áll kimeríthetetlen gazdasági és tapasztalati fegyvertárával a hatalmas Szovjetúnió.

Rákosi Mátyás

HALÁLRA ÍTÉLT LEGENDA

Vadas József kritikus: - Nem kis nehézségeim voltak a program összeállításával. Részben az előző évek eseményeiből következően, kevesen vállalták a kiállítást. Nehezítette helyzetünket az is, amit egyszerűen csak "boglári legendának" neveznék. Azok a kollégák, akiknek érdekükben állt e legenda védelme, azt vetették ellenünkre: a Galántai-féle tárlatok művészettörténeti tényként könyvelhetők el. Ezért bármennyire értelmes folytatás is devalválná az egykori vállalkozást.
- S az ön véleménye?
- Művészettörténeti értékű tárlatokat és műveket nem lehet semmissé tenni. Csak legendákat oszlathatunk szét. S azt hiszem, épp erre volna szükség most, amikor a boglári kiállítások jövőjét próbáljuk körvonalazni. Az igazság ugyanis - a legendával szemben - az, hogy a Galántai-féle kiállítások sajnos nem voltak művészettörténeti jelentőségűek. Inkább közepesek voltak: a néhány jó mű elveszett a középszerű, a felszínesen avantgard vagy éppen dilettáns munkák rengetegében. De még az a néhány munka sem Bogláron született.
- Mi következik mindebből?
- A fiatalságnak nemcsak joga, de kötelessége is az útkeresés. A kápolna nem utolsósorban azért lett népszerű, mert Galántai mindenféle, akár a legszélsőségesebb kísérletnek is helyet adott. Mi szintén új kezdeményezéseket szeretnénk támogatni. De nem a nyugat-európai képzőművészeti áramlatok felszínes átvétele, epigon újrafogalmazása a célunk. Olyan korszerű műveknek kívánunk fórumot adni, amelyek szocialista valóságunk kérdéseire keresnek választ a művészet mai eredményeinek birtokában. A kiállító művészek és a szervezők nem függetleníthetik magukat attól, amit szocialista kulturális politikának szokás nevezni.

HATÁROZAT

látogató útlevél iránti kérelmét a 4/1970/III.3./Korm.sz. rendelet 9.§ (3) bek. alapján elutasítom.
Indoklás: Így határoztam, mivel 1974-ben utazott. A fenti számú rendelet alapján látogatás céljából 2 évenként engedélyezhető kiutazás.

HAPPENING A KRIPTÁBAN

Szabó László: Talajt vesztett fiatalok, zavaros eszmék és a bűnözés találkozásából születik az a fajta züllés, amely anarchista, a szabadságról szóló frázisokkal csinál "ideológiát" az ingyenélésnek, a lumpen életformának.
Elképzelhető...mire próbálták ráfogni, hogy az művészet. Pedig hát ezek a boglári "rendezvények" mint epigonok is gyengének bizonyultak. Látható, honnan származik az ötlet: a nyugati lapok tömve vannak hasonló "happeningek" botrányainak a leírásával....
Vajon csoda ezek után, hogy az anarchizmustól az antiszemitizmusig, a nacionalizmustól a kozmopolitizmusig, a szocializmusellenességtől a maóizmusig minden káros nézetet képviselő név megtalálható volt a nyári szeánszokon? Név, amely mögött annyi a művészet, hogy viselője "művészi módon" érti a munkakerülést. Név, amely rendszerellenes "szimbólumokkal" fonódik össze.
- Azt mondják, ön művész, Galántai úr. A lapok több grafikáját közölték már. Miért nem ezzel törődik?...
A fél falu látta, hogy itt a művészet megcsúfolása folyik, hogy többről van már szó, mint csupán hóbortról: erkölcstelenségről, ízlésrombolásról, ellenséges magatartásról. Olyasmiről, aminél egy szocialista közösség már nem elégedhet meg levelezgetéssel. Tiltani kell! nem kell szégyellnünk, hogy a szocialista állam nevében tiltunk, ha társadalomellenes magatartást látunk!

FÖLDALATTI MŰVÉSZET AZ ACZÉLKORBAN

(szemelvények)

KIÁLLÍTÁS - MŰSOR - BESZÉLGETÉS

meghívó

SZABADELVŰ ESTÉK III.

a Szabad Demokraták Szövetségének kulturális rendezvénysorozata a KOSSUTH KLUBban

(Budapest VIII. Múzeum u. 7.)

1990. FEBRUÁR 2-ÁN, 18 ÓRAKOR

18 órától KIÁLLÍTÁS - rendezte: Galántai György az Artpool archívum anyagának felhasználásával (megtekinthető: 1990.február 2-tól február 16-ig)
Bemutatásra kerülnek:
- korabeli dokumentumok és művek (Balatonboglári Kápolnatárlatok 1970-73; Kísérleti színházak: Kassák Színház, István Stúdió, Brobo, Orfeo, Th Dim stb.)
- nemhivatalos művészeti kiadványok, folyóiratok (Szétfolyóirat, Hamvas Béla kéziratok, SzNOB, AL /Aktuális Levél/, Inconnu Press, Potencia Pura, Világnézetisági Magazin, Csere, Narancsszív-szonett, Médium Art, Underpress, Elsőkiadás, Artpool kiadványok stb.)
Egyes eredeti kiadványok a megnyitás napján a helyszínen megvásárolhatók

19 órától MŰSOR
Az elhangzó művek szerzői: Ajtony Árpád, Algol László, Balaskó Jenő, Bálint István, Erdély Miklós, Hajas Tibor, Lajtai Péter, Legéndy Péter, Molnár Gergely, Najmányi László, Pauer Gyula, Szentjóby Tamás, Tábor Ádám

kb. 21 órától a kiállításhoz és műsorhoz kapcsolódó BESZÉLGETÉS
Résztvevők: a korszak túlélői (felkért hozzászólók: Bak Imre, Balaskó Jenő, Beke László, Galántai György, Legéndy Péter, Rajk László)

az est házigazdája: Tábor Ádám
konzultáns: Legéndy Péter

belépődíj: 20 Ft

MI AZ UNDERGROUND? Nemhivatalos művészet. Olyan művészeti "mozgalom", amely nem támogatja és nem támadja az establishmentet, hanem kívül áll rajta. Ha támadná, létét ismerné el vele. Ha igazi, szervezett mozgalom volna, azzal is a felszíni világ játékát játszaná. Nem tiltja el híveit a politikai témáktól, hiszen egyáltalán nem tilt és parancsol, de ilyen téma felbukkanása mindig az illető művész magánügye.Az underground koordinátái szabadon mozgó koordináták.

.....

Mit akar a magyar underground?

Azonosíthatatlan, elemezhetetlen, kívülálló, megfoghatatlan, korrumpálhatatlan művészet lenni. PRIVÁTMŰVÉSZET.

Kihez szól? Önmagához. A művészek egymáshoz. Mindenkihez, aki jóindulatúan érdeklődik iránta.

Elismerést nem vár, de jól esik neki.

.....

Milyen kapcsolat van az undergroundosok között? - Baráti.

.....

Az underground anonym. Az underground belterjes. Az underground fütyül a hírnévre és az eredetiségre és a szerzői jogokra.

Az underground bölcs és blőd. Az underground semmilyen. Az underground szabadságban tobzódik.

Aki akarja írja alá:

grafika: galántai, foto: mauer

ERDÉLY MIKLÓS

Valóság 1973/11.

ERDÉLY MIKLÓS

Mozgó jelentés

ZENEI SZERVEZÉS LEHETŐSÉGE A FILMBEN

1. A filmi elemek elkülönítése kapcsolási alapsémák meghatározása által

Tételezzük fel, hogy a teljes valóság filmszalagra véve hatalmas raktárban rendelkezésünkre áll. A felvételek minden részletet ábrázolnak. Ha valamely valóságdarab mégis hiányozna, azt pótlólag elkészíthetjük; ezt a kényszerű kiegészítést nevezik általában *forgatásnak*.

A fenti eljárással a jelentésfogalom olyan kiterjesztését kívánjuk elvégezni, melyben elsorvad a jelölő és jelölt szerepe. A jelöltet és jelölőt azonosnak vesszük, s némi egyszerűsítéssel úgy tekintjük, hogy minden egyes felvétel önmagát jelenti. A mesterségesen létrehozott szituációk filmi rögzítését kiiktatjuk vizsgálódásaink köréből, azt teljes egészében a színművészetnek szolgáltatjuk vissza.

Eljárásunk Pudovkinnak azon a kitételén alapszik, hogy a filmművészet nyersanyaga az elkészített filmszalag, a művész munkája a vágószobában kezdődik.

Az analitikus vizsgálatok, melyek a filmben a jelet mint elemet akarták elkülöníteni, nem vezettek kielégítő eredményre. (Horányi Özséb a film jelét a reális világ egyes tárgyainak audiovizuális képében véli fölfedezni, például egy asztalban, egy emberben stb., és azokat komplex szintagmának nevezi.)

Christian Metz és más filmszemiológusok lényegében hasonló módszerrel járnak el, amikor az elemi jel keresésében a kód szempontjából tovább nem bontható elemi részt kutatják. Azonban a minden határon túl lebontott szegmentum komplexitását bizonyos értelemben még mindig végtelennek kell tekintenünk. Ha elfogadjuk, hogy a valóság valamely tetszőleges töredéke önmagában is kiismerhetetlenül összetett, nyilvánvaló, hogy a töredék a teljes valósággal való számtalan vonatkozása révén mint virtuális jelentéshordozó is szükségképpen végtelen. Tehát azt, hogy valami elem vagy sem, nem az határozza meg, hogy tovább bontható-e vagy sem, hanem az a szint, amelyen kapcsolódási rendszere értelmezhető.

A nyelvészetben ezek a szintek jól elkülöníthetők. A fonémák (hangok) kapcsolódása révén jönnek létre a szavak, és egy új kapcsolódási rendszeren belül a szavak szerepelnek mint elemek. Megjegyzendő, a szótagok kapcsolódási rendszere is fölismerhető, bár önmagukban nem bírnak jelentéssel. Tetszőleges szinten nem jelölhető ki értelmesen kapcsolódási rendszer, más oldalról a rendszer jelenlétét nem az határozza meg, hogy az elemek bírnak-e jelentéssel vagy sem, hanem pusztán az, hogy valamilyen rendszer az elemek kapcsolódásában felismerhető-e vagy sem.

Egy filmen belül a fent vázolt eljárással, filmtípusonként, ideális esetben filmenként határozható meg az a szint, ahol az elemeket keresni kell, a film szerkesztési elve szerint. A film esetében is bármilyen komplexitású szegmentum szerepelhet elemként, mégis felismerhetők bizonyos alapsémák, melyekre a legbonyolultabb kapcsolási rendszerek is visszavezethetők. Így jutunk el az elemek analitikus úton való keresésétől a kapcsolási alapszisztémák vizsgálatáig, mely cél tulajdonképpen mindig is a strukturalista vizsgálódások fő törekvése volt.

Az *1. ábra* négy tendenciával jelölt, de valójában végtelen jelentéslehetőséget tartalmazó elemei *lineáris* kapcsolási szisztémát mutatnak. Ez esetben a végtelen sok jelentéslehetőség közül a következő szegmentum egyet tüntet ki azáltal, hogy valamilyen szempontból utal rá, illetve folytatja. A többi jelentéslehetőséget a filmszerkezet vagy figyelmen kívül hagyja, vagy későbbi visszautalásokra tartalékolja. (Ha egy fekete-fehér film hirtelen színesbe csap át, úgy az odáig immanensen jelenlevő szín-indexet veszi igénybe, a film szürkeségét visszamenőleg jelentéssel ruházza fel.)

az Illés-klub tagjaira, de szélesebb körben is jellemző napjaink ifjúságára. Nevezetesen az, hogy politikus fiatalok. Azaz érdekli, foglalkoztatja őket a politika, az ideológia, a szocialista magatartás és a forradalmiság kérdése. S mintegy belső ellentmondásként ez érdeklődés mellett a tájékozatlanság, az eligazodni képtelenség, a sablonba (gyakorta rossz sablonba) szorított gondolkodás mechanikus jellege, s az „amit várnak tőlem, azt felelem" sztereotipiája. Ezek a fiatalok már a mi társadalmunkban nőttek fel, mi neveljük őket olyanná, amilyenek. A közügyek, a társadalom s napjaink történelmet alakító politikája iránti fogékonyságukat mi alakítottuk ki. Épp ezért nem kis felelősség terhel bennünket abban, hogy ezt a fogékonyságot, intuitív potenciát tájékozódni, eligazodni képes s cselekvően képes tudatos aktivitássá, alkotó tudássá alakítsuk. S ebben a folyamatban iskola, munkahely, családi környezet mellett a közművelődésnek is hatalmas feladatai vannak. S itt rögtön hadd írjam le legfontosabb kételyemet: szabad-e „fennakadni" egy jó irányba haladó kezdeményezésnek, eredményeket felmutató, folyamatos — s tárgyánál fogva nem közömbös — munkának költségvetési rubrikákon? Pusztán azért, mert az Illés-klub a szórakoztató rendezvények kategóriájába tartozik, s ebből következően bevételt köteles hozni. Függetlenül attól, hogy tartalmi tevékenysége rég túlnőtte a „szórakoztató" keretet.

A klub „olcsóbbá tételére" pedig született kezdeményezés a tagság részéről: szervezett társadalmi munka vállalása, illetve ellenértékének a klub dotációjára fordítása. Nem lehetett megvalósítani. Az FMH (s ezen belül az Illés-klub) struktúrájába „nem fér bele" a tagok társadalmi munkája. Azaz, adminisztratíve nem legalizálható.

Hogy csak ez az út járható, nem állítom. Hogy lehet — sőt kell! — a beattel „mit kezdeni", azt igen. S nemcsak az Illés-együttes vonható be ebbe a munkába. Még akkor sem, ha más együttesek más klubjai más egyedi sajátosságokat mutatnak. A lehetőséget és szükségességet egyszerre kell felismerni, s a lehetőség a beatben potenciális, a szükségesség nyilvánvaló, hiszen az ifjúság majd egészének egyfajta „szórakozási" módjáról s a közművelődés „nevelési" feladatairól van szó. Nevelésről, még ebben a formában és ezen a módon is.

Perlács László rajza

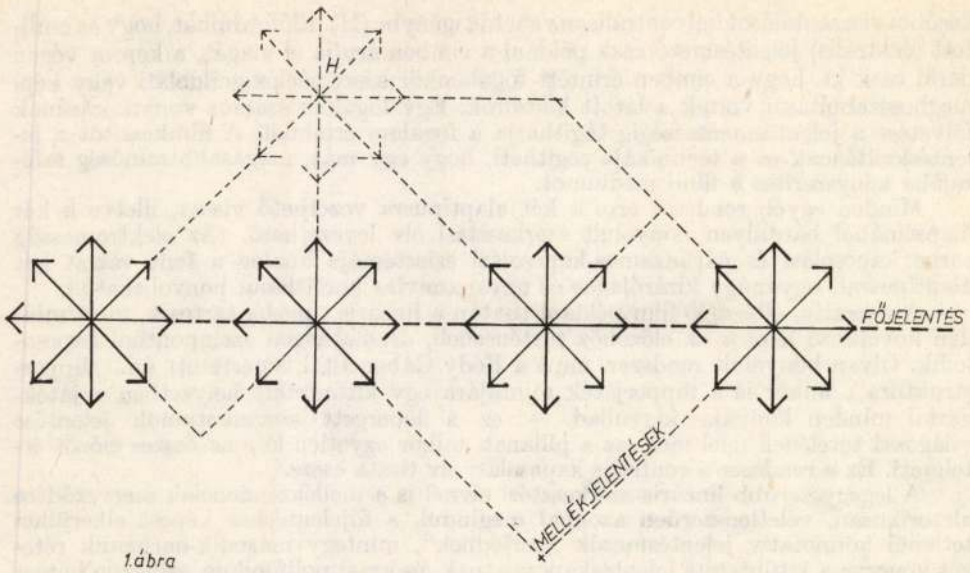

1.ábra

A másik *centrális* ábratípusnál *(2.)* a sorban következő szegmentumok egy elem jelentéslehetőségeire utalnak. Egymással csak a centrális elemen keresztül vannak kapcsolatban. Ez a centrális elem nem szükségképpen jelenik meg a filmvásznon, elvontan is kialakulhat (H) azáltal, hogy a sorban látott szegmentumok más-más vonatkozását jelöli ki. Bizonyos széria lebonyolódása után a nézőben automatikusan kialakul valami kép vagy fogalom, mely az egymással nem kapcsolódó képek között végül megadja az összefüggés kulcsát. Egy lineárisan szerkesztett képsor egyes elemei

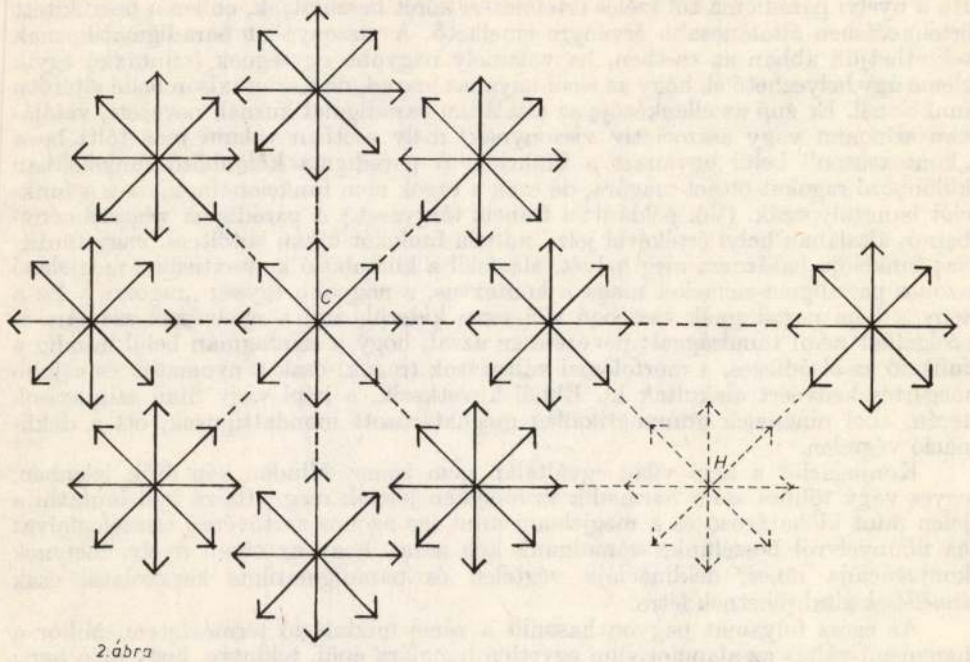

2.ábra

későbbi visszautalásokkal centrálisan vehetők igénybe (H). Előfordulhat, hogy az említett (centrális) jelentésmező csak például a címben árulja el magát, a képsor végén derül csak ki, hogy a címben érintett fogalomkör asszociációs gondolati vagy képi meghosszabbításai voltak a látott képsorok. Egy fogalom számos vonatkozásának fölvetése a jelentésmentességig tágíthatja a fogalom értelmét. A filmkészítőt a jelentéskioltásnak ez a technikája segítheti, hogy egy más, magasabb minőség szférájába kényszerítse a filmi médiumot.

Minden egyéb rendszer erre a két alaptípusra vezethető vissza, illetve a két alapsémából bármilyen bonyolult szerkesztési elv levezethető. (Az elektromosság sorba kapcsolási és párhuzamos kapcsolási szisztémája analóg a fent vázolt két alaptípussal, ugyanúgy kizárólagos és ugyanannyira korlátlanul bonyolítható.)

A narratív, elbeszélő film például tisztán a lineáris típusba tartozik, mert minden következő képsor az előzőhöz történésbeli, dramaturgiai szempontból kapcsolódik. Olyan bonyolult rendszer, mint a Bódy Gábor által ismertetett ún. „flipperstruktúra", mikor is a flipperjáték mintájára egy kitüntetett helyzetben a játékasztal minden lámpája kigyullad — ez a lepergett szegmentumok jelentése világossá tételének felel meg, az a pillanat, mikor egyetlen kép az összes előzőt értelmezi. Ez a rendszer a centrális kapcsolási elv tiszta esete.

A legegyszerűbb lineáris szerkesztési elvnél is a melléktendenciák szerveződése aletorikusan, véletlenszerűen azonnal megindul, a főjelentéshez képest elkerülhetetlenül konnotatív jelentésmezők „gerjednek", mintegy második-harmadik rétegét képezve a kitüntetett jelentéskapcsolatnak, és azzal polifonikus, szinkron hatást eredményeznek. A filmművész kvalitása éppen azon dől el, hogy ezekkel a második, harmadik stb. rétegben szerveződő jelentésszintekkel milyen leleményesen bánik, a véletlenszerűen létrejöttből mit fogad el, és mit ítél zavarónak és kiiktatandónak.

2. *Modulációs technika mint a filmnyelvi paradigmaképzés megfelelője*

Ha a nyelvi paradigma túl széles értelmezési körét beszűkítjük, ebben a beszűkített értelmezésben általánosabb érvényre emelhető. A viszonyokat paradigmatikusnak tekinthetjük abban az esetben, ha valamely nagyobb egységnek (szintaxis) egyik eleme úgy helyezhető el, hogy az elem ugyanaz marad, de a szintaxison belül eltérően funkcionál. Ez épp az ellenkezője az általában paradigmatikusnak nevezett, valójában szinonim vagy asszociatív viszonynak, mely esetben valami más tölti be a „kontextuson" belül ugyanazt a funkciót. A paradigma különböző funkciókban különböző ragokat ölthet magára, de ezek a ragok nem funkcionálnak, csak a funkciót hangsúlyozzák. (Vö. például: a francia tárgyeset.) A paradigma végeredményben és általában helyi értékével jelzi, milyen funkciót kíván betölteni, vagy fordítva: funkciója határozza meg helyét. Másfelől a különböző kontextusban megjelenő azonos paradigma-elemeket maga a kontextus, a nagyobb egység „ragozza". Ez a tény a képi paradigmák esetében világosan kiderül, ami a nyelvészet számára is szolgálhat némi tanulsággal: nevezetesen azzal, hogy a szintagmán belül mindig a funkció az elsődleges, a morfológiai változatok (ragok) csak a nyomaték és a jobb megértés kedvéért alakultak ki. Ebből következik, a képi vagy filmi szintaxisok terén, ahol nincsenek grammatikailag meghatározott mondattípusok, ott a deklináció végtelen.

Konjugációt a képi világ egyáltalán nem ismer. Minden kép örök jelenben, egyes vagy többes szám harmadik személyben jelenik meg. (Itt rá kell mutatni a jelen mint időhatározó és a megjelenni mint ige azonos szótövére.) Összefoglalva: ha filmnyelvről beszélünk, számolnunk kell azzal, hogy az olyan nyelv, melynek konjugációja nincs, deklinációja végtelen és paradigmatikus kapcsolatai csak *ismétlések* által jöhetnek létre.

Az egész folyamat nagyon hasonlít a zenei moduláció természetére. Mikor a hangnemi váltás az alapmotívum egyetlen hangjára épül, tekintve, hogy az a hang

esetleg alkalmas kétféle tonális értelmezésre. Mikor egy ilyen hangnak másféle értelmezési lehetősége a zenében felrémlik, már abban a pillanatban önmaga „paradigmájává" válik. Másrészt az új tonalitás megjelenése az alapmotívumot (főtémát) más funkcióba helyezi át, az előzményeket más megvilágításba helyezi, és a visszatérésnél az eredeti hangnemnek is megváltozott jelentést kölcsönöz. Ahogy a zenei modulációk az alapmotívum jelentését módosítják, funkcióját más és más megvilágításba helyezik, úgy a filmi ismétlések, a halmozódó jelentésvonatkozások egymásra jelentéstranszformáló, moduláló hatással vannak. Ez a jelenség felelne meg a nyelvészetben a tiszta paradigmának, a rag nélküli ragozásnak.

3. Ismétlések — ritmika és kompozíció dialektikája

Pasolini megállapítja, hogy a filmnek nincs szókincse. Jacobson Beckinget idézi, aki a zenéről állítja ugyanezt. Mindketten a fenti megállapításban a szemiológiával szembeni szkepticizmusuknak és rezignációjuknak adnak kifejezést a két műfaj tekintetében. (A *jelentés* másféle értelmezését talán érzékeljük, ha elképzeljük egy más, Földön kívüli civilizáció tanácstalanságát, melynek egy földi kotta jut a birtokába, és az abba rejtett „kódot" igyekszik megfejteni.)

Minthogy meggyőződésünk szerint az elemek, nevezetesen a jelentéshordozó elemek nemléte nem lehet akadálya a jelentésvizsgálatnak, használjuk ki a zene és a film közös hiányosságát. A nem analógián alapuló jelek azért lehetnek tetszőlegesek, mert ismétlődnek. Ha egy filmi szegmentumot jelentéssel kívánunk föltölteni, szintén ismételnünk kell. Azonban maga az ismétlés bizonyos immanens ritmikát kölcsönöz a filmnek, és a ritmika par excellence zenei vonatkozás. Bizonyos szegmentumok időbeli hossza vagy rövidsége és azok váltakozása szintén ritmikai aspektusként jelentkezik. A filmbeli mozgások a ritmikára vonatkoztatva tekinthetők egyfajta balettnak. A filmzenéről mint a legnyilvánvalóbban zenei tényezőről azért nem beszélünk, mert az eddigi gyakorlatban kevés kivételtől eltekintve a képsorok jelentésének banális meghosszabbításaként használták, külön jelentés hordozására nem tartották képesnek, csak a nyilvánvaló jelentés emocionális hangsúlyozására jogosították föl. Körülbelül az a szerepe, mint a ragnak a mondatban. A filmzene konok használata azonban mégis utalt rá, hogy a néző emocionális ébren tartása a film esetében szükséges, a filmzenével emocionális műfajnak ismerte el magát a film.

Mélyebb és alapvetőbb analógia a film és a zene között a fentebb vázolt ritmikai mozzanat. Ahol megjelenik a ritmus, ott megjelenik bizonyos értelemben a befejezetlenség is. A ritmus és az ismétlődés olyan rendszer, amelyből nem következik a vége. Ritmus mint ilyen alapvetően ellentmond a kompozíciónak, tekintve, hogy a kompozíció olyan egységet akar létrehozni, melynek felépítéséből szervesen következik a befejezése. Ritmika és zenei formálás olyan dialektikus ellentmondás-pár, melynek küzdelméből alakul ki a mű. Minden formálás arra a ritmusrácsra feszül, amit dinamikusan és melodikusan feloldani hivatott. Ugyanígy a filmnél megjelenő ritmus olyan befejezhetetlen alapvázát szolgáltatja a komponálásnak, amit formálással, mintegy ellene dolgozva képes megőrizve megszüntetni, más szóval: nem abbahagyni, hanem befejezni.

4. Szinkron-struktúrák megjelenése a filmben; akkordikus, polifonikus jelentéshalmazok

Némely közönséges játékfilmnél egyes részletekben észrevehetően alábbhagy a dramaturgiai feszültség, hirtelen általánosabb síkra emelkedik, és ezek a részek éppen azok, mikor az ún. kísérőzene átveszi a vezetést. Ezeken a filmrészleteken kiváló szerzőktől teljes művek vagy jelentős részletek hangzanak el. Ezekben a pillanatokban mintha a kép válna a zene kíséretévé, a történet folytatása iránt minden

érdeklődésünk kioldódik. Nem bántó a klasszikus művek triviális fölhasználása, mivel érezzük, hogy felülkerekedik aktuális feladatán.

A képen látható jelenet a zenei jelentést nem szűkíti be, ellenkezőleg, mintha új rétegekkel gazdagítaná. Bizonyos veszteségérzésünk is támad, mikor a történetbe visszacsöppenünk, egy pillanatra földereng bennünk az a kívánság, bár folytatódna végig így. Ezeket az eseteket nem tekinthetjük kifejezetten zenei fölépítésű filmrészleteknek, éspedig éppen azért nem, mivel itt maga a zene viseli a kifejezés fő terhét. Ezek a részletek mégis azt sugallják, hogy létezhet egy olyan audiovizuális együtthatás, mely értékesebb annál, mint amit egy történet kibontakozása feletti izgalom kelthet. Ez az érzés mindenkit megkísért az ún. „előzetes" szemlélésekor, mikor egy film részleteit minden narratív értelmezés lehetőségétől megfosztva vágnak össze tetszetős ritmusban. Ezek az „előzetesek" rendszerint erősen stimuláló hatásúak, és az esetek nagy többségében jobbak, mint az egész film. Mindkét esetben annyira fölhalmozódnak a lehetséges jelentésvonatkozások, hogy direkt módon emocionális szférába csapnak át; verbálisan megközelíthetetlen, lefordíthatatlan jelentéshalmazok sodrásába kerülünk. Egész biológiai és pszichikai apparátusunkkal reagálunk a bennünket ért hatásra, egyszerűen mondva: az állapotunk változik meg. Ezt a jelenséget a zenekedvelők jól ismerik, és ennek a kedvéért hallgatják meg kedvenc darabjukat újra és újra. Ugyanakkor a mozilátogató számára a történet megismerése a mű feszültségét nagyrészt kioltja, ritkán akarja a filmet újra megnézni, és az újra való megnézés érdeklődését egyre lejjebb szállítja. A zene esetében ez éppen fordítva van. Manapság, mikor a videokazettás eljárások kidolgozása és elterjedése aktuális, nehéz elképzelni, hogy a hagyományos típusú, narratív filmek közül melyek érdemlik meg azt, hogy a televízió-néző megvásárolja, melyek azok a műsorok, melyek a konzerválást tűrik vagy különösen megkívánják. A hanglemezek, magnetofonok stb. elterjedése a zene konzerválhatóságát kétségtelenné teszi, és valószínűsíti, hogy az audiovizuális műfajban a zenei szervezésnek az emocionális hatás számára kell a vezető szerepet biztosítani.

5. A művészi jelentésszervezésben az izomorf összefüggések meghaladása; hologramstruktúra

Két egymás után következő szegmentum megfejtett jelentése haszontalannak bizonyul az együttes jelentésük szempontjából, feltételezhetően — bravúros esetekben — az összetevők és az összetett jelentésében semmi átfedés vagy közös vonás nem mutatható ki. Alig képzelhető el még egy olyan jelrendszer (ha ilyent még jelrendszernek lehet nevezni), ahol az analízis feltétlenül téves eredményre vezet, a részek semmiféle összefüggést nem mutatnak az egésszel. Míg az egyéb sikerrel vizsgált rendszereknél kimutatott tény, hogy a holdudvarosan értelmezhető, elmosódott értelmű jelek csak a kontextusban nyerik el pontos jelentéstartalmukat, itt az eredetileg világos jelentésüket éppen a „kontextusban" vesztik el, mégpedig— ideális esetben — nyomtalanul. Ez a jelenség mással nem magyarázható, minthogy egy más szférában összegeződik az a jelhalmaz, ami a befogadót éri. Minden irritáció egy állapotszférában rakódik le, amely tökéletesen új minőséget képvisel, s amely neutralizálja az eredeti jelentést.

Legkülönbözőbb jelrendszerek, melyeket a szemiológia vizsgál, egy tekintetben közösek. Valamilyen szempontból mindig kimutatható a jelölő és a jelölt rendszer között valamifajta izomorfia, mely annyit jelent, hogy a jelrendszer egyes elemeihez vagy elemcsoportjához mindig megfeleltethető a jelölt rendszer bizonyos eleme vagy elemhalmaza. A művészi alkotás lényegileg — és erre nagy hangsúlyt kell tennünk — nem izomorf azzal, amit kifejez.

A művészetekkel kapcsolatban immanensen mindig is érvényben volt, hogy a mű információs értéke nem egyezik a használt jelek információs értékének összegével. Szokás „valami pluszt" emlegetni és azt a művészet kedvelőinek körében „csodálatosnak" nevezni. Az esztéták is — látszólag ellentmondóan — azt állítot-

ták, hogy a remekmű minden részlete remek, másfelől a mű egységének egyedüli érvényét hangsúlyozták.

Ez így ment mindaddig, míg be nem köszöntött a neopozitivista szemlélet, vele a strukturalista analízis és a szemiológia. Mivel a neopozitivista számára ami nem mérhető, az nem is létezik, statisztikai kimutatások és grafikonok készültek, azzal a nem sok reménnyel kecsegtető céllal, hogy a minőség titkát mennyiségi mutatókkal fejtsék meg. Más strukturalista analizátorok azt fejtegették, hogy a műben nem jelenik meg minden jelölt közvetlenül, hanem a jelek viszonyában nyilatkozik meg a közlendő. De így is fennmaradt a kérdés, hogy a közlendő elemei között levő viszony jelenik-e meg a jelölő rendszerben, vagy már a közlendő is csak egy viszonyrendszer, amit tetszőleges jelekkel regisztrál és továbbít a választott kód.

Mindezekben a megfontolásokban hallgatólagosan szerepel az a föltételezés, hogy a jelölt és jelölő között izomorfia áll fönn, a jelölt rendszer bizonyos elemeinek vagy elemcsoportjainak vagy azok kapcsolatainak megfelelhet a jelrendszer egyes vagy csoportos eleme, vagy azok viszonya. Ha ez nem lenne, így nem beszélhetnénk sem jelről, sem nyelvről, sem semmi hasonlóról. Azonban a művészi közlés esetében meggyőződésünk szerint ez nincs így, és mégis kénytelenek vagyunk nyelvről beszélni, mert más terminológia egyelőre nem áll rendelkezésünkre. (Olyan helyzetben vagyunk, mint 1839-ben William Fox Talbot, aki a fényképet az angol királyi társaság ülésén olyan „fotogenikus rajzolás művészete"-ként adta elő, melyvel „a tárgyak a művész ceruzájának igénybevétele nélkül önmagukat adják".) Az új jelenséget a régi részleges negációjaként tudjuk csak felfogni mindaddig, míg az *új* el nem nyeri nevében is teljes evidenciáját. Ha találnánk olyan közvetítő struktúrát, mely az információt nem izomorf módon továbbítja, és az izomorfiát úgy kerülné el, hogy minden töredéke az egészet nyújtaná, úgy szemléletes modell birtokába jutnánk. Szerencsénk van, mert a nemrég felfedezett hologram éppen ilyen. (Ismeretes, hogy egy hologram-felvétel minden töredéke lézersugárral átvilágítva a teljes képet nyújtja. Minél kisebb a töredék, a kép annál elmosódottabb.) Állításunk szerint a művészi kifejezés folyamata, akárcsak a hologram, minden részlete elvileg a teljes információt hordozza, csak homályosan, mely a befejezett műalkotásban válik teljesen világossá, sőt a befejezettséget a részletek által homályosan közölt információnak teljes világossá tételével egyenértékűnek tekinthetjük. Ez az információ, ami minden részletben mint állapotkeltő energia nyilvánul meg, egyfajta nívó vagy másképpen minőség. A mű a fentiek szerint szemiológiai értelemben nem jelöli az alkotó közlendőjét, inkább közvetítő stimulátorként fogható fel, mely a befogadóban azt a „jelentést" gerjeszti, illetve azt az állapotot stimulálja, melyben a jelentés megjelenik. Ha valamely művet „gondolatébresztőnek" neveznek, helyesen mutatnak rá, hogy a mű nem közölte a gondolatot, hanem olyan állapotba hozta a közönséget, melyben megszülethet az a gondolat, amit az alkotó sugalmazni kívánt. Nem felismerését kívánta közölni, hanem azt az állapotot, melyben az a bizonyos felismerés vagy felismerések létrejöhetnek. Másképpen a mű „jelentése" sohasem megfejtésében, hanem hatásában jut érvényre. A „van benne gondolat" szintén közkeletű dicsérete a műre vonatkoztatva azért hibás, mert nem benne van, hanem általa.

Még egyszerűbben: az alkotó ihletét viszi át a közönségre. Kiterjesztve az elvet, talán el lehet mondani: ha az alkotó direkt módon a felismeréseit közli, akkor is indirekt folyamat játszódik le, tekintve, hogy ez esetben maguk a közölt felismerések indukálják azt az állapotot, melyben létrejöttek, és ebben az állapotban a hallgató mintegy újra létrehozza azokat. A figyelem és megértés folyamatának magyarázatát valószínűleg ilyenfajta gondolatmenettel kell keresni.

Az a feltételezés, hogy a mű az alkotó „ihletettségét" továbbítja a befogadó felé, érthetővé teszi azt a burjánzó és öntudatlan epigonizmust, ami a legutóbbi időben már-már kötelezővé vált. Az olyan alkotó, aki az életből magából ihletet nem nyer, aki számára a jelenségek sosem rendeződnek abba az organikus rendbe, mely az új felismeréseket implikálja, a már elkészült művek által keltett ihletettségre van utalva,

azt téveszti össze azzal a közvetlen kapcsolattal, ami az eredeti művész kiváltsága. Az ilyen művész nem utánozni akar, hanem más művek által keltett lelkesültségében alkot, de lelkesültségét az eredeti mű határozza meg, és így, ha őszinte marad, a műve nem különbözhet túlságosan az eredeti alkotástól.

6. Hipotetikus (totális) jelentésszint megközelítése. Jelentéskioltás, állapotkommunikáció

A nyelvészet Zsilka János szerves rendszerében a hipotetikus jelentésszint feltárása révén elérte azt az ősréteget, melyben a szavak és fogalmak formálódnak, és amelyen keresztül a rokon és átvitt értelmek kapcsolata állandó és termékeny. Feltételezhető, hogy a tudatnak, helyesebben az eszméletnek ezt az ősnemző rétegét érik azok a tipikus és periodikus irritációk, melyek végül a kifejezést kényszerítik, a fogalmakat, szavakat megszülik. Ugyanakkor a szavak „emlékeztetnek" arra az érzetkarakterre, melyben létrejöttek. A metafóra képzésénél ebbe a rétegbe húzódik vissza a tudat, hogy bizonyos formátlan és jeltelen koncentrátumnak másik lehetséges interpretációját nyújtsa, és minden bizonnyal innen ágaznak le a különböző művészetek kifejező eszközei is. Ez az réteg, amit ki *kell* fejezni. A nyelv tagoltsága helyett *itt* az érzékelés és észlelés folyamatossága a jellemző, ahol — képletesen szólva — sorozatos és visszatérő irritációk által bizonyos sűrűsödések jönnek létre, mindaddig, míg valamit „megnevezni érdemes" (Wittgenstein). A művészre jellemző lehet, hogy ez az ősréteg különös elevenséggel működik, ebben a formátlan és gomolygó közegben gondolkodik, a kifejezés nem más, mint rendbe szedett értesítés, „jelentés" a koncentrátumokról és azok összefüggéseiről. A köznapi emberben gyakran elsorvad ez az alapszint, s mikor közhelyeket használ, már nem figyel a jelentés belső származására. A nyelv ilyen esetben már nem is nevezhető kifejezésnek, inkább az eszmélet hulladékával való beidegzett és alkalmazott kombinációnak. A zenei vagy filmi gondolkodás esetében ugyanúgy megkülönböztethető, hogy az alkotó készen vett, fáradt sémákkal kombinál, vagy figyelme az eredet és összefüggés szintjére irányul-e. Nagyrészt ezen múlik egy mű kvalitása. Ha most túl messzire mentünk a hipotetikus jelentés kiterjesztésében, akkor meg kell jegyeznünk, hogy Zsilka János csak annyit állít, hogy van a jelentésben egy immanens réteg, ami a mondatban sohasem jelenik meg, de amelyből levezethetők a speciális jelentésmódosulások. Ugyanakkor ez a réteg mindig potenciálisan nagyobb jelentésmezőt tartalmaz, mint a megjelenő nyelvi elemek összege. Ezek a feltételezett jelentések egymásba folynak, bizonyos fokon túl egyetlen kontinuumot képeznek anélkül, hogy különböző tartományai elvesztenék erős jelentéskarakterüket. Ebben az elméletben érte el a nyelvészet, hogy túllépjen a „neopozitivista vizsgálódás szakzsargon fontoskodásán" (Marcuse), és segít megérteni magát a megértést.

Az eredeti saussure-i meghatározás szerint a nyelv és minden jelrendszer az egyéni tudattól független képződmény, kollektív tudatalatti struktúrákat tükröz. Gyümölcsöző volt, hogy C. L. Strauss a különböző rítusokat, a totemizmust vagy a rokoni kapcsolatokat a tudattalan nyelvének tekintette. Minden egyszerű filmszegmentumból ugyanígy érdemes föltételezni, hogy másra is utal, mint ami egyébként is nyilvánvaló. Ebben az esetben a film a strukturalista kutatásnak többé már nemcsak tárgya, hanem eszköze is lehet.

Nagyon megtévesztő a film esetében, hogy a szegmentum első rétegben összetetten és minden nehézség nélkül érthető, önmagát jelenti. A vetített életszegmentumok közvetlen összefüggést sejtetnek hatásukkal, holott a gyakorlati tapasztalat szerint ugyanolyan áttételes a működésük, mint például a narkotikumoké. Érthető, hogy a primitív népek a narkózist okozó szerekbe démonok hadát képzelték, hogy képesek legyenek hatásukat felfogni. A viszonylag korlátozott számú gyógyfűfajtának az ismerete és használata sok évezredes tapasztalat alapján alakult ki. A filmi hatáskeltés technikájában ez a tapasztalat hiányzik, itt csak „a tiszta érzékenység" igazíthat el, s valóságos voltát a ráismerés regisztrálja.

Hogy a filmet emocionális strukturális műfajnak igyekszünk feltüntetni, mint a zenét, és a sok évtizedes irodalmi narratív irányzatot, ha nem is eltévelyedésnek, csak egyetlen speciális lehetőségnek tartjuk, az alátámasztható az eredet vizsgálatával is. Az első filmek burleszkek voltak, melyben a narratív és emocionális egyensúly az emocionális hatás felé billent. Nevettetni akartak, de senki sem mondhatja, hogy egy geg jelzése a komikumnak, vagy a nevetésre adna jelt. Egyszerűen kiváltja azt az állapotot, melyben a közönség nevet. Végeredményben a legelső filmek esetében is már állapot-kommunikációval volt dolgunk.

A művek azáltal, hogy a közlés „hogyanjára" helyezik a hangsúlyt, a valósággal szemben egy kitüntetett szemléletet választanak, és azt minden részletben folyamatosan sugalmazzák. Ez a legelemibb kapcsolásokban is megnyilvánul, legalábbis mint egyfajta nívó. Amiként a hologramnál nagyobb és nagyobb részlet ugyanazt egyre világosabban mutatja, ugyanúgy bontakozik ki a nézőben egyre világosabban a közlendő lényege, mely homályosan már az első pillanatban is megjelent. C. L. Strauss filozófiai műveit is zenei formák szerint szerkeszti, mert minden elméletet csak egy újabb mítosz teremtésének tart, s a mítosz formája szerinte mindig zenei. A mítosz az ember állapotát kívánja sugalmazni, a világgal szembeni magatartását és szemléletét formálással mélyen befolyásolja. C. L. Strauss gondolatmenete, valamint a hologram-modell amennyire újnak látszik, annyira régi, az indiai meditatív módszerre emlékeztet. A jógi nem lépésről lépésre analizálja a világ dolgait, hanem elmélyüléssel, az egészet mint *egyet*, egyszerre akarja megérteni, gyakorlat által egyre világosabban. A strukturalista analízis legmesszebb távolodva az ősi módszertől, egyben meg is közelítette azt azáltal, hogy eltekint a struktúra elemeitől, és csak összefüggéseit vizsgálja.

Az indiai tánc egyik rendkívül összetett négy-öt másodperces motívuma jól példázza, miként lehet a totális megértés érzetét átadni minden fogalmi bázis nélkül. A táncosnő tánc közben egy pillanatra megáll, fejét és nyakát önmagával párhuzamosan jobbra-balra elmozdítja, miközben szemével ellentétes mozgást végez, egy villanásra mosolyog, ugyanúgy el is komolyodik, majd újra mosolyog, s még arra is van ideje, hogy szemöldökét összevonja, és állát előretolva szinte a néző „szájába rágja", amit nem mond el. Van még néhány követhetetlen villanásnyi mímje, ami mind hozzájárul az együttes hatáshoz, és ami összefoglalása — nem is az odáig történteknek — de valamiképpen a világ összes jelenségeinek értelmezését nyújtja, helyesebben az ember legteljesebb lehetséges válaszát fölfoghatatlan tapasztalataira. Mindez olyan didaktikus eréllyel győzi meg a nézőt, hogy az egyfajta mély belső evidenciát érez, és mindent érteni vél. A tánc, ami folytatja a történet előadását, mintegy a megvilágosodottság fehér vásznára rajzolja fel a továbbiakban az eseményeket, és ha a világosság homályosodni kezd, időnként megismétli a mozdulatot. Így az esetet mint esetleges részt az *egész* vonatkozásában mutatja be, miáltal az *egészet* is megidézi.

A nyelvi modell további tanulmányozása a film aspektusából azért elengedhetetlen, mert az új csak „a már létrejött"-től való megkülönböztetés műveletében ragadható meg. Azonkívül a nyelvészetben dolgozták ki a bonyolult rendszerek megközelítésének azt a kifinomult taktikáját, azt az oszcilláló dialektikát, mely képes a megszokás vulgáris evidenciájából kilazítani, és újraértelmezhetővé tenni a kollektív tudatalatti olyan hiperintelligens kreációját, mint a nyelv. Az újabb nyelvészeti vizsgálatok fényt derítenek azokra a nem lineáris összefüggésekre, melyek a nyelvet áthatják, és bizonyos egyszerre ható szinkronstruktúrák létét felfedik. Egy újfajta gondolkodás alakul, amely az új film megszületésének segítője és következménye is egyben. Az új film a valóság elemeit úgy mozgathatja, szervezheti, mint az álom, de kilépve a szubjektumból, a „közös tapasztalat" (Hérakleitosz) szellemében. A film mint zenei álom fölfedheti azokat a vágystruktúrákat, azokat a rejtett emberi képességeket, melyeket a tradíció a megvalósultban, nyelvi formáiban, fogalmi készletében fogva tart. A „már meglevő" tehetetlenségi nyomatékát nevezi Marcuse „ösztönökbe horgonyzott ellenforradalom"-nak. A filmnek megvan a módja arra, hogy az életszegmentumokat ne engedje elmerülni az azok

jelentését fogva tartó megszokottban, hogy ne engedje a már ismert jelévé züllesztteni a minden esetben egyszerit, hanem a totális jelentésszint, létintenzitás és létöröm felé terelje, melynek nincs és nem is lehet jele. Az egészhez képest minden esetleges, de minden az egészre utal. A speciális, a hagyomány által meghatározott jelentések sorozatos kioltása révén a hatás olyan szférába akkumulálódhat, melyben a néző a valóságot megérti és elfogadja. Leegyszerűsítve: a filmi kifejezésnek a mindenről egyszerre való beszédnek kell lennie. Ez a nyelv nem tűrheti a megfagyott jelentést.

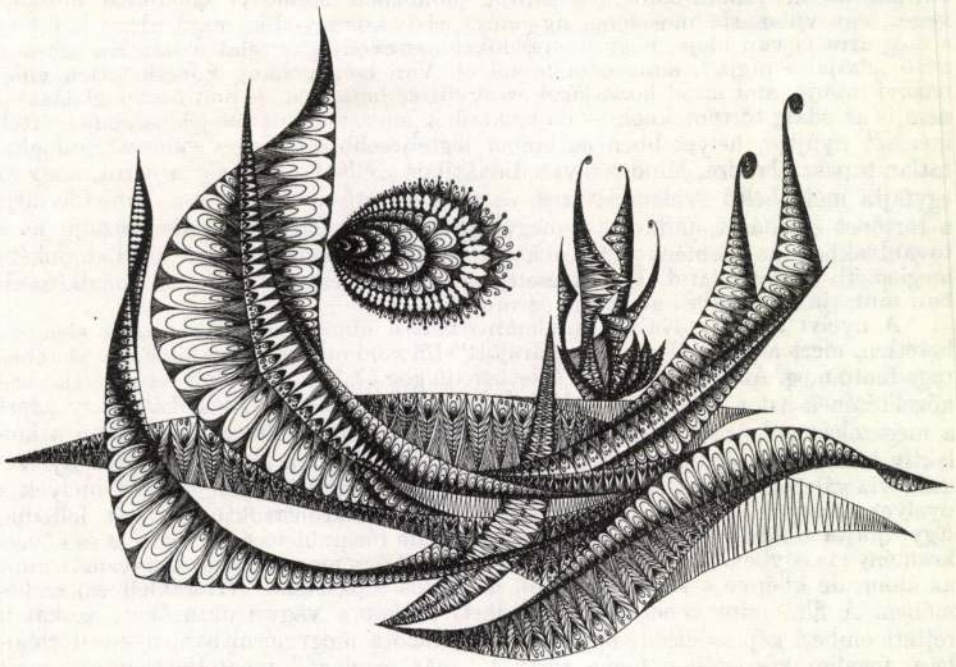

Magyar József rajza

GYERTYÁN ERVIN

Szemiotika — jelentéssel és anélkül

Jean Piaget a strukturalizmusról szóló népszerű kis könyvében (Le Structuralisme. Presses Universitaires de France, 1968.), amely alighanem mindmáig a téma legtömörebb ismeretterjesztő összefoglalása, többféle struktúra-típust különböztet meg. Beszél matematikai és logikai, fizikai és biológiai, pszichológiai, lingvisztikai struktúrákról, továbbá — finom disztinkcióval — a struktúrák felhasználásáról a társadalomtudományokban. Elképzelhető esetleg másfajta tipologizálás is. Csak valamiféle általános, a valóság és a valóságot kutató tudományok felett lebegő struktúra és strukturalizmus elképzelhetetlen. (Illetve tudománytalan abszurditás.)

Aki a műalkotáshoz, a művészethez közeledik a struktúra-elemzés módszerével, annak tehát mindenekelőtt azt kell tisztáznia, hogy miféle struktúrában látja a művészet lényegét, illetve, hogy az a strukturális szempont, amelyből a műalkotást vizsgálja, hogyan viszonyul ehhez a művészi lényeghez, milyen helyet tölt be megvalósulásában. A művészetek sajátossága ugyanis éppen abban rejlik, hogy a Piaget által említett mind a négy, illetve öt, sőt esetleg még több struktúrába besorolható — lévén logikai, fizikai, biológiai, pszichológiai, nyelvi, társadalmi struktúrák sajátos és öntörvényű strukturalizációja. Egy kép vagy egy szobor például kémiai, egy zenemű akusztikai szerkezettel is rendelkezik, s bár érdekes lehet ennek a vizsgálata is — fölöttébb kérdéses, hogy a művészetek lényegéhez közelítünk-e vele.

Számomra úgy tűnik, hogy minden olyan strukturális elemzés, amely nem a különböző struktúrák viszonyának, strukturalizációjának sajátosságából indul ki, amely csak egyet emel ki ezek közül és abszolutizáltan azt teszi meg a műalkotás lényegének — lehet izgalmas játék, érdekes szellemi erőfeszítés, de nem valamely művészetelmélet tudományos alapvetése. Az esztétika története — még jóval a strukturalizmus feltűnése előtt — többé-kevésbé végigjátszotta ezeket a lehetőségeket a különféle, csak biológiai, csak pszichológiai, csak szociológiai, csak ismeretelméleti stb. alapvetésű elméletek sorának megalkotásával. Az értéke ezeknek a kísérleteknek azonban éppen abban — és csak abban — rejlett, amivel hozzájárultak, felvonulási terepül szolgáltak az esztétikai lényeg: az *értékstruktúra* jobb megértéséhez; vagyis ami — a maga helyén és arányaiban — a műalkotás teljes és mindenoldalú szemléletének részévé válhatott belőlük. Az esztétikai értékstruktúra ugyanis — bár hierarchikus és művészetenként és alkotásonként különböző helyet foglalnak el benne a különböző „struktúrák" — a műalkotás csak egyfajta kötöttségének és meghatározottságának szerkezetéből önmagában nem eredeztethető. Márcsak azért sem, mert minden egyes struktúra sajátos művészeti jelentkezését a többihez való viszonya szabja meg.

Ám talán egyetlen tudományág művészet-kisajátítási kísérlete sem jelentkezett olyan terméketlen elvontsággal, a teljes formalizálásnak, a tartalmi tényezők kilúgozásának, az értékstruktúrához vezető szálak elvágásának olyan hermetikus zártságával, mint korunk divatos szemiotikai irányzata, amely lingvisztikai struktúrának, jelstruktúrának fogja fel a műalkotást. Paradox helyzet ez, hiszen a művészi értéknek kétségkívül a művészi jelentés a hordozója, s így a jelentés-struktúra vizsgálatának van helye és hivatása az esztétika kérdéseinek megválaszolásában. Ha azonban a műalkotás jelentését nyelvi modellként értelmezzük és magyarázzuk — s a szemiotikusok többnyire ezt teszik —, éppen a művészi jelentésnek az a specifikuma sikkad el, ami azt *művészivé* teszi; ami a tárgyi információ általános nyelvi formájától megkülönbözteti. A logikumtól az esztétikumig, az információtól az emócióig, az értékközömbös jeltől az értékteljes jelentésig ezen az úton sem-

miképp sem juthatunk el. Mert bár a nyelvnek vannak esztétikai lehetőségei és aspektusai (lásd a stilisztikát), önmagában mégis esztétikán kívüli jelenség, mint ahogy közvetítő médiumai — a kő, a fa, a szín, a hang, a szó stb. — is azok. A nyelvi dekódolás tehát éppúgy nem állhat az esztétikai megértés és átérzés helyére, éppúgy nem pótolhatja és helyettesítheti azt, mint ahogy a mű formállogikai, ismeretelméleti, lélektani vagy etikai szerkezeteinek-forrásainak elemzése sem, noha mindezek megértése vagy átérzése része lehet a mű esztétikai felfogásának.

Azt hiszem, a probléma nyitja abban rejlik, hogy bár a művészetek az információ és a kommunikáció sajátos formái is — nyelveknek mégsem tekinthetőek. (Illetve csak pontatlan analógiával vagy metaforisztikusan.) Erdély Miklós is idézi a saussure-i meghatározást, mely szerint a nyelv és minden jelrendszer az egyéni tudattól független képződmény, kollektív tudatalatti struktúrákat tükröz. Vagy hogy ismét Piaget-t idézzük — az van kéznél éppen —: „A nyelv kollektív institúció, amelynek szabályai rákényszerülnek az egyénekre, akik kötelező módon veszik át nemzedékről nemzedékre, amióta emberek léteznek, és amelynek jelenlegi különös formái (vagyis a beszélt nyelvek) megszakítatlanul folynak a régebbi formákból, amelyek maguk még primitívebb formákhoz vezetnek és így tovább, szakadás nélkül az egységes eredet, vagy a kezdeti poligenialitás óta." Ez a definíció — és minden nyelvdefiníció — önmagában kizárja, hogy a művészeteket, amelyek mint jelrendszerek nem függetlenek az egyéni tudattól, amelyek egyes alkotásaikban (eltekintve a népművészettől, de hát film esetében erről nem beszélhetünk) nem kollektív institúciók — és folytathatnánk ismérveinek felsorolását —, nyelveknek fogjuk fel. Beszélhetünk — átvitt értelemben — egyes műalkotások vagy egyes kiforrott művészek, esetleg egyes stílusok, iskolák következetes jelhasználatával kapcsolatban azok nyelvéről, de semmiképpen sem állíthatjuk, hogy Giotto, Rembrandt, Cezanne, Picasso, Mondrian, Pollock ugyanazt a festői, Ronsard, Baudelaire, Saint John Perse, Guillevic ugyanazt a költői, Monteverdi, Beethoven, Bartók, Penderewski ugyanazt a zenei, Meliès, Griffith, Chaplin, Eizenstein, Bergman, Fellini ugyanazt a filmnyelvet használták és csak nyelvjárásbeli különbségek vannak közöttük. (Ilyen különbségekről legfeljebb egy-egy korszakon, iskolán belül szólhatunk.) Hogy az analitikus vizsgálatok, amelyek a filmben a jelet mint elemet akarták elkülöníteni, nem vezettek kielégítő eredményre — amint azt Erdély Miklós helyesen megállapítja —, az azért van, mert szemben minden látszattal, ezek a vizsgálatok semmilyen művészetben — még a statikus művészetekben, de a rögzítésükben jelszimbólumokat használó művészetekben sem — vezettek kielégítő eredményre a szónak lingvisztikai értelmében. Amíg ugyanis az asztal-hangalak kollektív megegyezéssel mindig ugyanazt jelenti, korántsem mondhatjuk, hogy teszem a vörös szín jelentése is ugyanaz, amikor pápai tiarát ábrázolnak vele, mint amikor vért vagy mint amikor absztrakt folthatásként teszik oda. (Nem szabad összetévesztenünk a jelet a jelképpel vagy a metaforával.) S ez vonatkozik a hangra vagy a tér-formára vagy a művészileg felhasznált szavakra — minden formai-szerkezeti elemre — egyaránt. A nyelvi és a művészeti kommunikáció alapvető különbsége tehát, hogy a művészi kommunikáció jelei — elemei — nem rendelkeznek önmagukban állandó jelentéssel. Amíg a jelölő és a jelölt közötti izomorfia a nyelvben egy szigorú konvenció alapján érvényesül, a művészetekben — végső soron — valamiféle érzéki megfelelés immanenciája alapján, amelyet ha szétbontunk jelkomponenseire, azok — kiemelve a konkrét műegészből — minden önálló jelentésüket elvesztik. Vagyis a műalkotás egy olyan jelentés-struktúra — s éppen ebben rejlik a sajátossága —, amely nem vezethető vissza egy konstans jel-struktúrára, amelyben jel és jelölt viszonya mindig egyszeri, és sohasem független a műegész kontextusától. A művészet éppen azáltal válik szuverén és autonóm kifejezési formává, ha úgy tetszik, nyelvalkotássá, mert jelei, jelrendszerei önmagukban nem szuverénak és nem autonómok, hanem áteresztő közegei rajtuk kívül álló transzcendenciáknak. Képletesen szólva valahogy úgy kell ezt elképzelni, hogy ha a nyelvek és általában a konvencionálisan elfogadott zárt jelrendszerek jelei-elemei különféle kifaragott kődarabok, a művészetek építőelemei megformált üveg-, tükör-,

prizma-, ólomkristály-, máriaüveg-darabok, amelyek nemcsak a maguk „kémiai" (fonetikai-vizuális) szerkezetével vannak jelen, hanem azzal a tulajdonságukkal is, hogy valamilyen módon többek önmaguknál, a rajtuk kívülállót is képviselik. Kissé tudományosabban: nem digitális, hanem analógiás kapcsolatban állanak azzal, amit megfogalmaznak, amiről informálnak. Vagy még egyszerűbben és köznapibban: nem jelölnek, hanem jeleznek — ábrázolnak vagy kifejeznek. Még a verbális nyelvet felhasználó művészetek esetében is — mint a film vagy a színház — azáltal válik művészi alkotóelemmé a nyelv digitális jelrendszere, mert beleilleszkedik, átstrukturalizálódik a műalkotás analógiás struktúrájába; mert nem mint elvont nyelv, hanem mint konkrét életjelenség jut szerephez. Kivételt alkot néhány távol-keleti, tényleg zárt és konvencionális jelrendszerre épült művészeti megnyilvánulás — a kínai színház, a hindu tánc bizonyos formái —, aminek nyelvét a beavatatlan valóban nem érti, aminek kódrendszerét meg kell tanulnia. Az európai kultúrában azonban csak a művészetek mimetikus formái alakultak ki. (S kivétel bizonyos értelemben az irodalom is, amelyben a nyelv digitális kapcsolatrendszere, szemiotikai kódja a hordozója, a közvetítő közege a műalkotás analógiás kapcsolatrendszerének, mimetikai kódjának — de erről most messzire vezetne részletesebben szólani.)

Természetesen és köztudottan a művészeteknek megvan a maga konvencionális oldala, így jelhasználata is — erről később szólok még —, azonban ez, bár nélkülözhetetlen, de járulékos eleme a műalkotásnak, míg művészi lényege, értéke mindig a konvencionális szférán kívül helyezkedik el. Nem szabad ugyanis összetévesztenünk a verbális nyelv és a többi jelrendszerek viszonyának kérdését — azt a tényt, hogy minden emberhez szóló jelentés épít a verbális nyelvre és a benne megtestesülő fogalmiságra, gyakran le is fordítja magát rá — a művészi kommunikáció saját és sajátos szubsztanciájának a kérdésével. Minden művészeti jelentéselméletnek — ha esztétikai érvényességre tart igényt — éppen azzal kell kezdődnie, ami a művészi kifejezést, „nyelvet" a verbális nyelvtől és általában a konvencionális jel-nyelvektől megkülönbözteti.

Sok idézetet hozhatnánk Erdély Miklós tanulmányából, amely azt támasztja alá, hogy lényegében egyetértünk ebben, s tulajdonképpen hasonló gondok-problémák inspirálták annak megírására. S mégis mintha két lelke volna, valami sajátos harc, kettősség vonul végig írásán. Hol azon igyekszik, hogy a filmet a lingvisztikai-szemiotikai prekoncepciójának Prokrusztész-ágyába gyömöszölje, hol pedig okos és eredeti meglátásokkal kísérli meg feloldani ezt a fiktív kötöttséget.

Jellemző és árulkodó például, hogy írása elején milyen szokatlan műveletekre kényszerít bennünket az első cél érdekében. Fel kell tételeznünk, hogy a valóság hiánytalanul filmszalagra véve áll egy hatalmas raktárban a rendelkezésünkre, s ami még sem lenne birtokunkban belőle, azt házilag leforgathatjuk hozzá. El kell sorvasztanunk a jelölő és a jelölt szerepét, azonosnak kell vennünk őket, hogy — minden egyes felvétel csak önmagát jelölhesse és így tovább.

Értjük ezeket a műveleteket, hiszen ha a valóság tőlünk — nézőktől és alkotóművészektől — függetlenül, filmszalagra véve egy hatalmas raktárban rendelkezésünkre áll, akkor ezzel a filmet valóban nyelvvé változtattuk, mivel ebből a raktárkészletből csak úgy kell kivennünk az egyes felvételeket, ahogy az őseinktől örökölt nyelv szókészletéből az egyes szavakat. Ezzel azonban Erdély Miklós a tényleges film helyett egy abszurd feltételezést állított vizsgálódásai középpontjába, amely nemcsak azért abszurd, mert a filmezés létjogosultságát éppen az adja meg, hogy a teljes valóság nem áll filmszalagra véve egy hatalmas raktárban a rendelkezésünkre, hanem azért is, mert ha a jelölő és a jelölt szerepe elsorvad, ha a kettő azonossá válik, akkor a kommunikáció tűnik el, maga a jel válik értelmetlenné. Erdély Miklós azonban még tovább megy. A mesterségesen létrehozott szituációk filmezését kiiktatja vizsgálódásai köréből, és visszaszolgáltatja a színművészetnek. A színművészet azonban nem foglalkozik filmezéssel (azért színművészet), így ezzel

a nagylelkű gesztussal nem tud mit kezdeni. A filmművészetet viszont a maga művészi terrénumától, alaptevékenységétől fosztja meg, lévén maga a filmezés is — mint minden művészi tevékenység — „mesterségesen létrehozott szituáció" (szemben a beszélt nyelvvel, amely bár társadalmi jelenség, mégis természeti adottságként áll szemben velünk), amely elkerülhetetlenül belenyúlt az ábrázolt valóság szövetébe, és — akarva-akaratlan — azt is mesterséges szituációvá teszi, még ha nem is emberileg konstruált jelenetekről van szó.

Csak zárójelben jegyzem meg, Erdély Miklós Pudovkinnak arra a megjegyzésére hivatkozva szólít fel bennünket ezekre a műveletekre, mely szerint a filmművészet nyersanyaga az elkészített filmszalag, a művész munkája a vágószobában kezdődik. Hogy Pudovkin — miként mások is — miért hangsúlyozták a maguk idejében egészen ilyen abszolutizált formáig menve el a vágás jelentőségét, abba most nem kívánunk belemenni, túlságosan is messzire vezetne témánktól. De hogy nem kell azért ezt a megjegyzését készpénznek vennünk, arról egyéb megállapításai mellett nem utolsósorban az a tény is tanúskodik, hogy maga Pudovkin egész életét csak mesterségesen létrehozott jelenetek forgatásának szentelte, amelyeket már a vágószoba előtt köztudottan gondosan megkonstruált. Csak vágóollóval pedig eddig még — éppen a szóban forgó raktárkészlet hiánya következtében — nem sikerült filmet előállítani. (Nem szólva most arról, hogy a modern filmnyelv, a modern eszközökre támaszkodva, belső, kamerával végzett vágásaival jócskán degradálta a vágószoba és a vágóolló művészi szerepét.)

Ám ugyanez az Erdély Miklós az, aki szellemes hivatkozással a fényképezést megfelelő szó híján fotogenikus, ceruza nélküli rajzolásnak nevező Talbot-ra, utal arra, hogy a művészet kifejezésmódját, jelentés-struktúráját is csak jobb, megfelelőbb szó híján nevezhetjük nyelvnek; mutat rá a jelek emocionális holdudvarára, a szegmentum végtelenségére, a konnotatív mezők sajátos gerjedésére, a jelentésszintek egymásra épülésére stb.; ő fogalmazza meg azt a termékeny gondolatot, mely szerint az elemek analitikus úton való keresésének meddő játéka helyett a kapcsolási szisztémák vizsgálatában kell látnunk a strukturális vizsgálódások feladatát; s végül, de nem utolsósorban ő állapítja meg, hogy „a mű »jelentése« sohasem megfejtésében, hanem hatásában jut érvényre".

Ám ha mindez látja — érzi —, s a művészi jelek heterogenitásával is tisztában van — miért volt szüksége mégis ezekre a fura feltételezésekre?

A titok nyitja, úgy gondolom, abban van, hogy Erdély Miklós szemérmes esztéta, aki a maga strukturalista-szemiotikus gőgjében szégyell minden, a jelelméleten túl eső esztétikai megfontolást — bár nem tud meglenni nélkülük. Tanulmányának sűrített elvontsága és eklektikus csapongása is abból fakad, hogy a maga szemiotikai fogalomrendszerébe kívánja beszippantani, azzal akarja kifejezni azt is, ami túl esik azon, ami a műalkotás ismeretelméleti, lélektani, társadalmi, etikai stb. oldalához tartozik. Ez az abszorbció természetesen nem sikerülhet. Erdély ugyanis beszél — és jól teszi, hogy beszél — alkotói ihletről, befogadói érzékenységről, ráismerésről, a filmstruktúra emocionális jellegéről, vágystruktúráról, álomszerűségről, közös — tehát társadalmi — tapasztalatról, létintenzitásról és létörömről stb., vagyis a műalkotás olyan kvalitásairól és feltételeiről, amelyekkel a jel nem rendelkezik, hiszen a jelnek — szemiotikai értelemben — csak jelentésfunkciója van. Erdély írása így egyszerre tanúskodik egy gondolatgazdag, problémaérzékeny és invenciózus esztéta jelenlétéről és arról, hogy ez az esztéta valamiféle strukturalista-szemiotikai fegyelem jegyében elfojtja magában, mesterségesen jeltudósra redukálja a művészet-teoretikust. S ezzel természetesen el is torzítja esztétikáját. Mert bár érzi — írása éppen ebből a hiányérzetből született, ezt tükrözi — minden olyan szemiotikai struktúra-elemzés csődjét vagy céltalanságát, amely jel és jelentés digitális kapcsolatára kísérli meg redukálni a művészet megértését — ezt nem meri bevallani magának. Ezért egyszerűsödik le a különböző szisztémák kapcsolódásának izgalmas problematikája — nem kívánok most ebbe részletesebben belemenni, hiszen az egy külön tanulmányt igényelne — a jelkapcsolás néhány alapsémájára, amelyek — a bonyolult szemiotikai nyelvezet ellenére is — a filmelmélet régi evi-

denciái, közhelyei; ezért válik — a tárgyi elemzést pótló vitatható analógiaként — a hologram technikai felfedezése a filmművészet szezám nyílj ki-jává s kerül még az indiai gondolkodás és a jógi is a filmelméletet megoldó tényezők közé. Ezért konkludál tanulmánya végül is olyan tág megfogalmazásban, hogy „a film-kifejezésnek mindenről egyszerre való beszédnek kell lennie, a filmnyelv nem tűrheti a megfagyott jelentést". S utoljára, de nem utolsósorban ezért lesz sutává, bátortalanná, fullad be annyi értékes megsejtése, kezdeményező problémafelvetése, amelyek mintegy mellékesen szegélyezik Erdély Miklós szemiotikai okfejtését, holott kutatásának lényegévé kellene válniok.

Erdély Miklós gondolatmenetének alapvető ellentmondása ugyanis abban rejlik, hogy — helyes felismeréssel — lemond a jelről mint a film jelentésstruktúrája elemi építőkövéről —, de képtelen lemondani a jelelméletről mint a film dekodólásának, megértésének eszközéről. A jel nélküli jelelmélet azonban fölöttébb problematikus vállalkozás nemcsak a művészetek megfejtése, de a szemiotika tudománya szempontjából is. Ha ugyanis a film nem él digitális jelekkel — mint ahogy nem azzal él —, akkor ebből csak egyetlen helyes következtetés adódhat, az, hogy nem tartozik a szemiotika fennhatósága alá. Olyan információs és kommunikációs szisztéma — ha tetszik jelstruktúra —, amely a maga extralingvisztikus, analógiás kapcsolatrendszerével elvileg különbözik a nyelvi, a kötött jelinformációtól és jelkommunikációtól; amely az információ- és kommunikációelmélet — ha úgy tetszik jelelmélet — más osztályába tartozik: a művészetek saját és önelvű osztályába. Alapjául ugyanis a mimézis és nem a szemiózis szolgál. Más szóval: a filmnek van információs és kommunikációs rendszere, struktúrája, de nincs szemiotikai jelrendszere (mimetikai jelrendszere van) — a filmszemiotika fából vaskarika, mondjuk ki nyíltan: divatos áltudomány.

Eddig a felismerésig azonban Erdély Miklós nem jut el. Így az elé a feladat elé kerül, hogy artikulálható jelek nélkül konstruáljon jelrendszert — ami ahhoz a misztikus alapfeltételezéshez vezeti el — s ezen nyugszik egész okfejtése —, hogy valamely rendszer jelenlétét akkor is meghatározhatja az elemek kapcsolódási módja, ha maguk az elemek hiányoznak hozzá. Ehhez a művelethez aztán (a hologramon kívül) a zenét hívja segítségül — a zenei szervezés lehetőségét keresi a filmben —, ami érdekes, de közismert analógiák mellett légüres absztrakciókba futtatja. Nemcsak azért, mert a jellegénél fogva leginkább analógiás szerkezetű művészetet a legkevésbé analógiás művészet modellje alapján kísérli felépíteni, hanem azért is, mert a zene sem csak kapcsolódási szisztéma, amelynek elemei meghatározhatatlanok, hanem olyan struktúra, amelynek elemei világosan elkülöníthetők, világosabban, mint a filmben. Ami nem jelenti azt, hogy kódrendszere digitális, hiszen a hang éppúgy nem jel (legfeljebb a hangjegy az), mint ahogy a film jelei sem azok. A különbségek és hasonlóságok a film és a zene, a filmi és zenei elemek, építőkövek között is analógiás jellegükben, valóságviszonyukban, mimetikai rendszerük sajátosságában rejlik, amely egyedüli kiindulópontja lehet valamely művészet információs, kommunikációs struktúrája megfejtésének. Ehhez a mimetikus-analógiás kapcsolathoz — bár egész tanulmányán végigvonult hiányának érzése — Erdély Miklós éppen azért nem tud eljutni, mert a szemiotikai prekoncepció köldökzsinórjáról nem tudja leoldani magát.

Ha a műalkotás igazi jelentése a hatásában jut érvényre — mint Erdély helyesen állítja —, akkor elemzése sem redukálható csak a jel és a jelentés diszkurzív kapcsolatára, hanem a teljes hatásszférát kell felölelnie a maga logifikálható és logifikálhatatlan, információs és evokatív, fogalmi és érzelmi viszonylatrendszerében. Egy összetett viszonylatrendszerben, amelynek bonyolultságát fokozza, hogy a művészetek jelei nemcsak információs, de evokatív értelemben a — maguk emocionális holdudvarát illetően — sem tekinthetőek állandó „jelentésűnek", a mű, egészben elfoglalt egyszeri helyüktől függetlennek és egymáshoz való viszonyuk — jelentés és hatás viszonya — is alárendelt ennek a függésnek. A művészi jelek,

kifejezés- és formaelemek jelentésének eme jeleken kívüli meghatározottságából és alárendeltségéből fakad, hogy a jelstruktúra, a kifejezés-struktúra semmiféle szemiotikai vizsgálatától nem vezethet út a művészeti lényeg megértéséhez. Viszont ugyancsak ez magyarázza, hogy ha megfordítjuk kérdésfeltevésünket, a művészeti lényeg megértése és konkrét, művenkénti elemzése kulcsát adhatja — és csak ez adhatja kulcsát — valamely mű jelhasználata — stilisztikája — megfejtésének is. (Sajnos, mi is küzdünk a talbot-i problémával, és a jel szót egyszerre kényszerülünk használni nyelvi-szemiotikai, vagyis valamit jelölő értelemben, és egy általánosabb információelméleti, valamit kifejező, valamiről jelt adó értelemben is — remélve, hogy a szöveg-kontextusból kitetszik, milyen jelentéssel használjuk.) A konkrét tartalommá sűrűsödött jelentéstől — üzenettől, mondanivalótól — eljuthatunk egy adott mű művészi jelstruktúrájának megfejtéséhez is. De semmilyen elvont jelstruktúra, jelmodell, jelséma nem adhat kulcsot számunkra semmilyen konkrét mű esztétikai jelentésének megértéséhez.

Alighanem ez a forrása annak a gyanakvásnak és idegenkedésnek is, amellyel a gyakorló művészek — a művészi „nyelvek" megteremtői — szemlélik a szemiotikai kutatásokat, mint valami számukra érthetetlen és furcsa tudományos bogarászást, amelynek gondolkodásmódjában, kérdésfeltevéseiben még a szemiotikai jelekkel dolgozó írók sem lelnek semmi közöset alkotói gondolkodásmódjukkal. Ezek a vizsgálatok ugyanis rendszerint arra irányulnak, amit az alkotók járulékosnak, véletlennek, ösztönösnek éreznek, aminek nem szentelnek figyelmet a művészi munkájukban, és sohasem arra, amire művészi tudatosságuk, fő törekvésük — akár kifejezetten formai értelemben — is irányul. Hogy csak egy példát mondjak: a nyugati szemiotikusok költészet-elemzésében polgárjogot nyert nemcsak a különböző szavak, de a különböző hangok használatának statisztikai vizsgálata is (s a többi művészeti ágakban is megtalálhatjuk ennek a megfelelőjét). Szemiotikai szempontból teljesen legitim vizsgálat ez, lévén a szó is, a hang is, par excellence jel a költői nyelvben, amelynek szerepét a költői hatásból nem lehet kiiktatni. Mégis, egyetlen költőről sem tudunk, aki előre meghatározta volna a használt szavak statisztikáját, vagy előzetes tervet készített volna teszem az *s* vagy a *t* vagy az *l* hang arányára életművében. Nem szólva most arról, hogy ezek a vizsgálatok a maguk kiterjedt — olykor komputert is alkalmazó — tudományos apparátusukkal sem bizonyítanak egyebet annál, amit minden költő — sőt érzékeny versolvasó — minden szemiotikai struktúraelemzés nélkül, önmagától is tud, érez, s amit Kosztolányi úgy fogalmazott meg: „Ó, az *i* kelleme, ó, az *l* dallama."

Minden, ami létezik, rendelkezik valamilyen struktúrával, és minden, ami nekünk való, jelzi magát, jelt ad magáról valamilyen módon. A struktúraelemzés és a jelelmélet tehát önmagukban is olyan studiumok, amelyek a világ minden jelenségére tetszőlegesen kiterjeszthetők. Jelek például a fájdalmak különféle megnyilvánulásai is, a viszketéstől a sajgások, csikarások, görcsök, szúrások, hasogatások, feszülések, különböző élességű és tompaságú megnyilatkozásaiig. Közérzetünk, biológiai struktúránk jelei, amelyek jelentéssel — esetenként fontos jelentéssel — bírnak az orvostudomány számára is. Mégis teljesen abszurd, sőt életveszélyes vállalkozás lenne csak erre a jelrendszerre alapozni az emberi test ismeretét, s a fájdalom jeltipológiája alapján valamiféle szemiotikai-lingvisztikai orvostudományt megkonstruálni. De nem járna különb eredménnyel teszem a szemiotikára alapozott csillagászat, atomkutatás, genetika stb. sem. Sőt meggyőződésem szerint az esztétika sem. Mivel ezekben az esetekben nem a jelstruktúra magyarázza valamely jelenség belső szerkezetét, hanem ennek a szerkezetnek sajátos minősége és mechanizmusa a jelstruktúráét — s a kettő csak a verbális nyelvekben, a valóban konvencionális jelrendszerekben esik egybe.

A szemiotikának — és általában az információelméletnek — tehát minden esetben azt a kérdést kell elsőnek tisztáznia — amire írásom elején is utaltam már —: milyen funkciót vállalhat, milyen feladatot tölthet be, hol van a helye az adott struktúra vizsgálatában. Ezt pedig mindenkor a szóban forgó struktúra-totalitás — esetünkben hatás-totalitás — önszabályozásának immanens elve vagy elvei hatá-

rozzák meg. A magam részéről úgy vélem, hogy a jelrendszer vizsgálatára az esztétikában mindenekelőtt ott nyílik lehetőség — és ott van szükség rá —, ahol annak valamiféle kollektív szférája jelentkezik (ami rendszerint közvetlenül utal a műalkotás társadalmi-ideológiai szerepére és technikai feltételeire). Vagyis a konvenciók, konvenció-rendszerek, hagyományok (iskolák, irányzatok, stílusok) elemzésében, mint teszem a No vagy a Kabuki színház, a görög dráma, a középkori misztériumjáték; a bizánci táblafestészet, az impresszionizmus, a fauve; az eposz, a regény, a ponyva; a filmburleszk, a western, a giccs jellegzetes jelrendszerei — és így tovább. De mindig tisztában kell lennünk azzal, hogy bár teszem Shakespeare drámaépítkezése megértéséhez nélkülözhetetlen az Erzsébet-korabeli színház konvenciórendszerének az ismerete is, Chaplin bohózati jelhasználatához az amerikai filmburleszké — e modellek vagy sémák önmagukban sohasem tartalmazhatják a shakespeare-i vagy a chaplini géniusz megfejtését.

Hasznos lehet még a jel-elemzés — persze nem elsősorban a szemiotikai, hanem mimetikai értelemben — a különböző művészeti ágak vagy akár egyes műalkotások sajátosságainak komparatív vizsgálatában is. Olyan kérdések megválaszolásában, mint teszem az akció és dikció szerepe filmben és színházban; a szó funkciója prózában és versben; a statikus és dinamikus, fonetikus és vizuális — vagy ezeket a hatásokat kombináló —, különböző művészetek hasonlóságai és különbözőségei; a verbális nyelv közvetítésére támaszkodó és a közvetlen érzékiségű kifejezésmódok rokon vonásainak és sajátosságainak feltérképezése és így tovább. Ezekben az esetekben azonban fel kell adni a szemiotikának azt a törekvését, hogy zárt modelleket alkosson, hogy kutatásának tárgyát valamiféle a priori szókészlettel és grammatikával, előzetes kóddal rendelkező, vagyis a műalkotást megelőző nyelvnek fogja fel. Be kell érnie egy kötetlenebb morfológiai jelleg — közeg, keret, lehetőség — felvázolásával, amelyet „nyelvvé", információs jelrendszerré mindenkor az adott mű tartalom-forma viszonylatai teljességének konkrét és immanens követelményei formálnak. Ezeknek a viszonylatoknak önszabályozási elvei, strukturáló törvényszerűségei azonban már túlesnek a formalizálhatóság határán, mivel — analógiás kapcsolatok lévén — a műalkotás tartalmi szférájában gyökereznek. Esetünkben, a film esetében többnyire éppen azokban a mesterségesen létrehozott filmszituációkban, amelyekről Erdély Miklós — a színházra testálva azokat — olyan könnyelműen lemondott, — lemondva ezzel saját izgalmas kérdésfeltevései teljes megválaszolásának, értékes gondolatcsírái kibontásának, érvényes és koherens elméletté rendszerezésének a lehetőségéről.

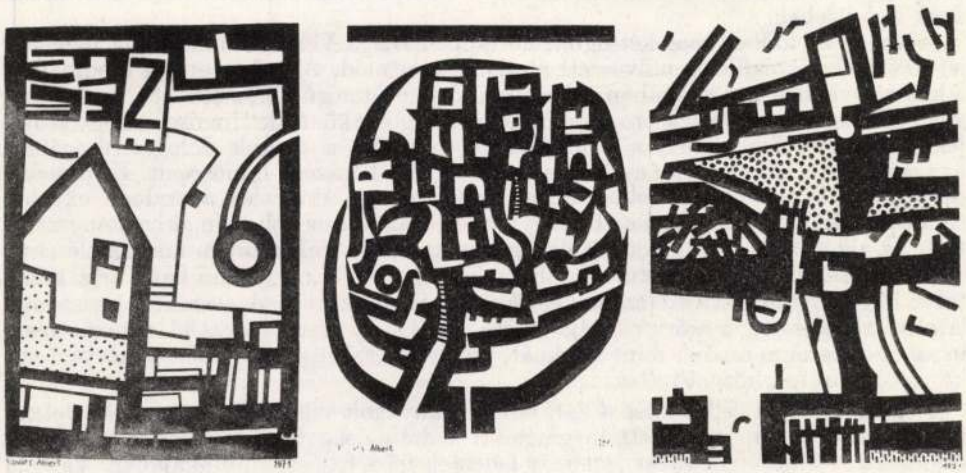

Kováts Albert rajzai

NEMES KÁROLY

A „szociográfiai film" társadalmi és művészeti szükségessége

A riport- és dokumentumfilm helye és változásai a filmművészetben

Miért volt szükség a dokumentumfilm megjelenésére? Milyen igényt elégítettek ki a dokumentumfilmek? Riportfilmek mindig készültek, de ezeknek nem sok közük volt a művészeti célokhoz, bár a filmművészet által létrehozott eszközöket használták. A riportfilm a jelenséget nem a filmművészet általánosítási módjával dolgozta fel, nem az esztétikai-művészeti hatás szándékával. Csak annyira nyújtott általános képet, amennyire ezt az egyedi jelenség megengedte (éppen az esemény, a jelenség egyedisége az a választóvonal, amely a riport- és dokumentumfilmet eredetileg megkülönböztette).

A dokumentumfilm, kialakulása óta, négy áramlatban jelent meg az egyetemes filmművészetben. Ezek vázlatos áttekintése választ ad a szükségességét illető kérdésekre is.

A dokumentumfilmet, mint tudjuk, Dziga Vertov hozta létre a tízes évek végén és a húszas évek elején. Egyrészt a játékfilmeket polgári hazugságoknak minősítette. Másrészt a polgárháború lényeget kifejező látványosságával élt. Nem maradt meg azonban csupán annál, amit a jelenségek maguk elmondtak lényegükről, hanem kialakította az ún. dokumentumfilmes művészeti ábrázolási módszert, amelyet főleg az jellemzett, hogy valóságos jelenségeket és eseményeket fényképezett ugyan le, de azokat részekre szedve újramontírozta, olyan kompozícióba foglalta, amelyben a részek egymásra vontakozásukkal a lényeget tárták fel, nagy hatásossággal.

Az indítóok és lehetőség tehát az volt, hogy a nézőket szembesítsék a valóság háború okozta szörnyűségeivel. Az eredmény pedig az a vágásos konstrukció, amely a korabeli játékfilmek legfőbb alapjává is vált — már csak azért is, mert ezek a játékfilmek a dokumentumfilmek nyújtotta valóságos képek erejére törekedtek. Ebben az esetben tehát a dokumentumfilm magának a filmművészetnek a keletkezésébe szólt bele, azt segítette eltávolodni a korábbi illusztratív foktól.

A dokumentumfilm második nagy áramlatát a John Grierson kezdeményezte angol dokumentumfilm-iskola képviselte a húszas évek legvégén és a harmincas évek első felében.

Ebben az időben már kétségtelenül (éppen Dziga Vertov munkássága nyomán is) létezett a játékfilmes művészeti általánosítási mód. Azonban ennek eredménye a húszas években egy alapjában naturalisztikus kötöttségű ábrázolás lett. A részekre szedett világot a művészek bizonyos önkényességgel rakhatták újra össze, hogy szubjektumukat érvényesítsék, s a hatásosság kedvéért a maguk dologszerűségében hangsúlyozták túl az események és jelenségek fényképszerű minőségeit. Erre pedig csak jelentős események voltak alkalmasak. Így az ábrázolás állandóan extrém területet tárt fel — háborús, bűnügyi, melodramatikus stb. témákba kényszerítette az alkotókat. Ugyanakkor a film már alkalmassá vált a finom megfigyelésekre és kiemelésekre, tehát a közvetlen ábrázolásra is. Sőt a megjelenő hang arra késztette, hogy hagyjon fel a szétszedett és vágással összerakott ábrázolással, és a viszonylatokat teljesebben megőrizve adja vissza a világot, mert a beszélő színészt nem lehet úgy részekre szedni, mint a némát, amelynek szövegét az éppen a szétvágásra késztető feliratok közvetítették.

John Grierson célkitűzése a korábban elhanyagolt világ felfedezése volt. Jelentéktelen dolgokban igyekezett megragadni a drámaiságot, és igyekezett társait is erre ihletni. A heringhalászat izgalmát fedezték fel a halászok munkájában. Vagy a postazsákok cseréjénél megnyilvánuló emberi koncentrálást lesték meg. Olyan ala-

ERDÉLY Miklós

BÁN András: Az avantgárd előretürtése : Beszélgetés Beke Lászlóval. = Magyar Nemzet, LIV.évf. 3o.sz.1991 febr. 4. 7.p.

Az MNG 60-as évek kiállitásáról

Budapest, 198... év .....hó ..

Ph.

Érvényes 19.....tól ....

Felkérjük, hogy a fenti kutatás
példányát az MTA MKCS Könyvtára
küldeni sziveskedjék.

ERDÉLY Miklós
NHQ 64(1976)

another proof of Lugossy's talent. The many minute details and their richness here make me somewhat overlook the film's basic flaws.

What could possibly happen next? Beaten and bloody, Ambrus staggers to the party secretary, who also gives Ambrus a good thrashing in the belief that he wanted to attack him in the dark of night. He finally understands the situation and brings the boy into his house, where he washes him and puts him to bed. The absurd devil who haunts the script knows no rest and during the night induces the lad to run away. Ambrus even takes the pistol of the party secretary, though I have no idea why. Naturally the police catch him; the pistol is a serious matter. At this point the party secretary suddenly becomes as comprehending as he was obtuse throughout the whole film: he takes responsibility for the thief, writing the necessary documents in the name of András Ambrus. But why could he not have given him the papers after the first 15 minutes of the film?—I asked myself as did so many others with me. But now I do not ask, only sigh: I could have seen a good film about a real human dilemma if only someone had set the talented director straight.

JÓZSEF TORNAI

SUPERSTITION AS FOLK ART

The last surviving specimens of even the most ferocious wild beasts are put under protection when on the verge of extinction. The most harmful or even the most commonplace thing, before disappearing totally, would shine like something of value. Billions of bacteria from the black plague are probably still preserved in hermetically sealed phials in laboratories throughout the world.

Until quite recently superstition in Hungary was considered as a harmful, soul-destroying phenomenon that had to be extirpated at all costs—perhaps because it survived longest in the villages of Central Europe. But the explosive changes of the last twenty years, with the incredibly fast spread of mass communications, finally proved too much for superstition and eventually broke its strength. Now, we are already at a sufficient distance to look at is less irritably and discover the values in it to which we were perforce blind before.

The ethnographic film-maker Domokos Moldován* has already demonstrated in previous films an ability to discern the specific values of passing things; in his short films he gave evidence of a faultless reflex to catch waht was falling. Following the Bartókian tradition, he makes use of Hungary's rich storehouse of cultural relics in their pristine state.

He finds uncommon treasures digging both topographically and psychically when he burrows into the sediment at the periphery of consciousness.

His most recent film, *Szerelmi varázslások* (Love Spells), has the superficial face of a sociological exploration into the false, old forms of consciousness, as shown up compared to socialism in the making. Progressive thought is reluctant (but compelled) to note the isolated remnants of medieval or still earlier ways of thinking; it is considered an ideological failure to be attacked as a "damnable heritage".

* See script of "You Will Die the Death of Deaths" in No. 60.

But then, if somebody replaces his ideological perspective with a more profound class sympathy, he reserves the order of values and replaces ideological with aesthetic criteria. The world of popular superstition becomes beautiful; the name-giving ceremony that ends the film becomes exasperatingly dismal, shapeless and sterile—a parody of ceremony and solemnity. The nebulous closing sequence of the film shows a supposedly festive party that proceeds in melancholy monotony and leaves no doubt that the film-maker had no other purpose than to compare older popular traditions to undeveloped, bleak, formal modern ceremonies.

Moldován may show sympathy for and even propagandize superstition but he could no more be labelled a superstitious man than Picasso could be called convinced believer in totemism for his interest in the forms of African sculpture. So-called primitive cultures, as shown by Claude Lévi-Strauss, are in their own way just as complex, consistent and even modern as so-called modern civilization. The primitive forms of consciousness are not judged as false, but appreciated for their beautiful forms.

Folk dances and embroideries, those things which are acceptable and even admired, reflect the same forme of consciousness as the magic spells in Moldován's previous film, *Halálnak halálával halsz*... (You Will Die the Death of Deaths...): mourning for the dead, or here the earth kiss, dew gathering, footstep burning. Folk music, folk poetry, and embroidery easily fit the established genres in arts, crafts, music and poetry. But a strange act or an artificial happening, let alone forms of consciousness themselves, have no established genre, or at least had none for a long time. Thus it was not an art that could be extricated from the intellectual content in which it was conceived.

Without the arrival of such phenomena as "happenings" in the second half of this century, it would have been impossible to conceive of superstitious acts as aesthetic events; indeed, their formal beauty would have been obscured by annoyance at their obsolete futility. But anyone who has ever tried to plan a magic and festive event will immediately recognize the sometimes breathtaking audacity of composing an act that does not shrink from perversion and cruelty and displays full assurance in its selection of elements and execution.

When we hear that a cat's paw was cut off for an experimental scene in the 16-mm. documentary, we have visions of the cruelty of Artaud's theatre or bloody slaughterhouse happenings by the Austrian, Nitsch. When we hear that a workwoman of Ózd recommends a potion of menstrual blood and espresso coffee, we cannot help thinking of Otto Mühl's Vienna performances that pushed obscenity to the limits of absurdity.

To raise the ominous question of whether the performers actually believe in the efficacy of their magic results in an affirmative answer given with the same bashfulness that leads lovers to the circuitous acts called the magic spell.

A lover in the countryside does not find it useful to meet his sweetheart and tell her exactly what he wants—which is not always clear to him anyway. Instead he chooses an irrational strategy which he thinks is more in keeping with the contradictory nature of the soul. Even if the examines himself and his superstitious action he can always absolve himself from the irrevocable responsibility of the spoken word. Exposed to whirling desires which he cannot explain, he does not rest content with dreamy inaction; a helpless man rams his head against a wall. It is an active demonstration that does not bother his sweetheart too early. When he says he believes in what he is doing, this means that, like Sisyphus, he believes in the heroism of futile exertion. Bashful behaviour is in itself already a form of indirect, and not directly reasonable, tactics.

In the film in question, on the other hand, we can see a woman, almost bursting with

sensual happiness, who complains that her whole life with her husband is the consequence of a vile curse and witchcraft. Bashfulness and the preservation of sensual bonds alike demand that she cast the blame on the poppyseed honey-cake she ate before she was married. Otherwise the uncommonly strong attraction would be considered a sort of unpardonable sensuality that not only would displease others but sooner or later would also embarrass the married couple themselves. When she says she really believes that the poppyseed honey-cake is to blame for everything, she means that the depth of her love is something she would rather conceal even from herself.

When we recognize what spiritual good a charming and silly supersition can do, we realize it is nothing more than an attractive bottle: it is both functional and beautiful.

The other motif of the film, dew gathering, is also easy to appreciate functionally (though) it should not be minimized as a very effective action poem either. The gathering of dew is supposed to increase a man's sexual powers. As is well known, sexual disorders are mostly psychosomatic and as such are autosuggestive. Stealing at early dawn the generative power of the earth is excellent as an exercise against inhibitions; it is a late, gentle variety of the bacchanals. But the text has a curious element:

I'm gathering the dew of this fine
morning,
I'm gathering the dew of this fine
morning!
I take some, I leave some.
I take some, I leave some.

Why do the bustling women find it worth mentioning that they leave some? Is this perhaps the way they appease grumbling Mother Earth from whom they are stealing? Or is it just for the sake of the ditty's rhythm? This cautious phrase, in the midst of the impulsive act performed in a hurry, has a special aesthetic effect. If we look at it again functionally, it can be regarded as a constraining motif. But is not the bewitched woman's assertion that her insatiable desire for he husband is the result of being bewitched also a love-restraining motif? In both cases restraint has a role of appeasing and channeling waning energies. Thus the text works in the same context that we take to be the shape of life. Even the spring in clocks is regulated by cogwheels which regularly get stuck in order that it have a rhythm and not unwind all at once. Even the two-line ditty demonstrates one of the fundamental principles of any expansive act, which accounts for the complementary functions of force and obstacle; they in turn are reminders of the congruency of form and function.

Viewing the film, we almost regret that big-city common sense forbids us to manœuvre in our world of emotions as candidly as the superstitious soul does.

MIKLÓS ERDÉLY

OUR CONTRIBUTORS

BART, István (b. 1944). Translator of English and American fiction, an editor at Europa Publishing House in Budapest. Regularly reviews periodicals for NHQ. See Nos. 58, 59, 60, 61, 62, 63.

BENJÁMIN, László (b. 1915). Poet; librarian at the Budapest Municipal Library, and contributing editor of the weekly *Új Tükör*. Has published fourteen volumes of poems. Translations include some of the *Canterbury Tales*, French fabliaux, and various modern poets. Hungarian titles of poems in this issue: *Ismeretlen 20. századi költő verse; Szikla-rajzok.*

BEREND, T. Iván (b. 1930). Economic historian, Professor at the Karl Marx University, and Rector of the University. His main field is the 19th and 20th century. See "Prejudice and Reality," in collaboration with György Ránki, No. 40.

CSATÁR, Imre (b. 1918) Journalist. A trained toolmaker who before World War II. wrote on youth questions for *Népszava*, the paper of the Social Democratic Party; a full-time journalist since 1945, on the staff of *Magyar Nemzet* as senior editor for close on twenty years. Graduated in Arts from the University of Budapest. Has recently published a collection of articles, under the title *Útközben* (On the way).

CSOÓRI, Sándor (b. 1936). In addition to five volumes of poems, has published collections of articles, a journal of a trip to Cuba, as well as the scripts of several of György Kósa's films. Hungarian titles of poems in this issue: *Súgás, két hangra; Futnék inkább vissza.* See other poems in Nos. 27, 43.

CSUKÁS, István (b. 1936). Studied law and literature in Budapest. In addition to five volumes of poems, has written children's books and television plays and programs for children. Hungarian title of his poem in this issue: *Az emlékező makadámút.*

ERDÉLY, Miklós (b. 1928). Poet, filmmaker, concept artist, artistic director of a potter's workshop, an architect by training. Has published a volume of poems, articles on films, written and produced several short films.

FEUER, Mária. Musicologist and critic, Editor of *Muzsika* ("Music") a Budapest monthly. See "Samson, a New Opera by Sándor Szokolay," No. 54, and "After Bartók and Kodály," No. 62.

FORGÁCS, Éva. Art historian, teaches English at the Central Research Institute for Physics of the Hungarian Academy of Sciences. Her field of research is the avant garde styles of the 1920s, and the Bauhaus. Published *Kollázs és montázs* ("Collage and Montage") Corvina, 1976, and studies on the Bauhaus and Ernő Kállai.

FÖLDES, Anna (b. 1930). Critic and literary historian, on the staff of *Nők Lapja*, a weekly for women. Graduated in English and Hungarian from Budapest University. See her book reviews in Nos 20 to 30, and her introduction to Károly Szakonyi's play in No. 41, as well as her study on the writer Tibor Déry, No. 55. Has published two books on contemporary Hungarian fiction.

FRANK, János (b. 1925). Art historian, one of our regular art critics.

GACHOT, François (b. 1901). French critic, essayist, who headed the Institut Français in Budapest (1938–1949). Was the first post-war French Government's first

ERDÉLY MIklós

BOROS Géza: Hejettem szomjazók. = Uj Müvészet,
I.évf. 1.sz. 1990 11 - 17. p. ill. E

Helyettes Szojazók müvészcsoport kiáll.
Székesfehérvár, 1990. III.31-IV.21.

ni az évtizedes lemaradást s
ékelni. Könnyebb helyzetben
ás és a film: bizonyos
a fokozatosság elvéhez. Ez a
megvalósitható. A beáramló
atok, a bejövő nyugati kiál-
nagyobb számban Nyugatra uta-
nyomán mind erősebb lett az
Ezt szabályozni, vagy befo-
agyon nehezen lehetett. A tel-
arra forditott vagy eredeti
lvégezni. Különösen alkalmat-
s Sedlmayrnek sok vitát ki-
t bálványai" cimü müve /Gon-

ERDÉLY Miklós

PATAKI Gábor: A székesfehérvári István Király Muzeum uj állandó kiállitása. = Uj Müvészet, II.évf.1.sz. 1991 25.p.

mint hogy rögzíti, pontosan megfogalmazza a pillanatot, amelyben él. Ehhez azonban ide kellett volna hozni ezeket a műveket. De akár észreveszik a rendezők, akár nem: *a művek írják a művészettörténetet*, s a művek túlélik az alkalmi koncepciókat.

Talán alcímet kellett volna adni a kiállításnak, s az megszabhatta volna a válogatás irányát és a rendezés szempontjait. De bármi lett volna is ez, nehezen hihető, hogy a hatvanas évek művészetét bemutató művek között a legmonumentálisabb Lossonczy Tamás Európai Iskola-szellemiségű festménye – bármennyire visszacsendülnek is melodikus vonalai a vele szemben elhelyezett Molnár Sándor-képről. Tisztelet Lossonczynak, de ennek a korszaknak nem ő volt a hőse. Sokkal inkább elmondható ez Kondor Béláról, akitől azonban *egyetlen egy* festményt látunk (és három grafikát, illetve rajzot): míg az akkor semmiféle szerepet nem játszó, talán utólag felfedezett Fenyvesi Tóth Árpádot hat lapból álló, jelentéktelen grafikai sorozat képviseli.

Teljességgel elfogadhatatlan, hogy a korszak olyan főszereplőit, mint Jovánovics György, mindössze kettő, Hencze Tamást három, Nádler Istvánt kettő, Keserü Ilonát négy, Bencsik Istvánt egy mű képviseli, Méhes Lászlót pedig *egyetlen egy sem* (bár a katalógus ígér *egy* képet), teljesen hiányzik a tehetséges és sokoldalú Kovásznai György – csak a legdurvább aránytalanságokat sorolom –, míg a hatvanas évek megújuló szellemiségétől meglehetősen távol álló Vígh Tamás három művel van jelen; valamilyen okból Varga Imre is megjelenik, Türk Péter kevésbé izgalmas műveiből hatot is láthatunk; a főként a következő korszakhoz, a koncept arthoz tartozó Erdély Miklóst pedig, aki sokkal inkább személyes barátként, inspirátorként és az elkövetkező idők előrejelzőjeként volt jelen, semmint e *kifejezetten festészeti és szobrászati* megújulás részeseként, több mint két tucat fotó, illetve mű idézi meg. Ezenkívül megjelenik az Európai Iskola néhány fontos és kitűnő művésze, akiknek a műveit nagyon szívesen látnám egy *Európai Iskola* című kiállításon.

Más kérdés, hogy a fiataloknak közvetlen motivációt jelentő Korniss, Kassák, Gyarmathy, Veszelszky és

Jovánovics György: Ember 1968.

Martyn Ferenc művei itt vannak: az ő jelenlétük nagyon fontos volt ebben a korszakban, akárcsak a hirtelen megfiatalodó Schaár Erzsébeté és Vilt Tiboré. Műveik azonban követhetetlenül szóródnak szét a kiállítás terében, Kornisst csak kalligráfia-festményei képviselik, holott más művei is erősen hatottak a fiatalokra, Kassák pedig két művével nyomja agyon követőjét, a jelen tárlat egyik virtuálisan fontos szereplőjét, az itt egyetlen művével megjelenő Fajó Jánost. Persze nemcsak számokról, *művekről* is szó van. A korszak nem jeleníthető meg hitelesen Keserü Ilona nagylélegzetű, kolorittól lobogó képei nélkül, mint a *Nagy Vidám*, a *Tükörkép* és számos *Sírkő*festménye; sem Méhes *Hétköznap*ja vagy *Palánk*ja nélkül; hiányzik Pauer *Pszeudo*ja mellől a *Pszeudo Manifesztum*, amelyet ő maga mindig kiállított, és folytathatnám. Tóth Menyhért magányos művészete nem kapcsolódott e korszak lendületéhez,

ugyanezért irreleváns az örök klasszikus Borsos Miklós jelenléte is. Az ő műveik helyett jobb lett volna bemutatni Donáth Péter 1968-as kiállításának néhány darabját, Siskov Ludmil egy képét, vagy többet Karátson Gábor képeiből, Major János néhol Francis Bacont idéző grafikáiból. S ha a rendezők jónak látták dokumentálni a korszak happeningjeit, amelyek kétségtelenül érdekesek voltak, akkor dokumentálhatták volna az olyan eseményeket is, mint a két Iparterv kiállítás, az ,,R'' kiállítás, a ,,Mozgás 70'', a Szürenon, Halász Péterék színházának az előadásai, az Egyetemi Színpad eseményei, a Balázs Béla stúdió stb., stb., stb. S nem korrekt és nem is korhű, hogy Perneczky Géza és Körner Éva, Sinkovits Péter, Szabadi Judit kritikusi és szervező tevékenységére még a katalógus is alig utal. Az ő elfelejtésük éppúgy a történtek meghamisítása, mint egy-egy művész vagy mű kihagyása.

Mintha a rendezők nem látnák, vagy nem akarnák látni, mi történt itt a hatvanas években, amikor, ha rövid időre is, a képzőművészet hitelesebben és bátrabban fogalmazott, mint az irodalom, még ha el volt is rejtve a nagyobb nyilvánosság elől. Ez egy okkal több arra, hogy legalább utólag láthatóvá váljék mindez. A kiállítás nem idézi meg hűen, nem mutatja be a kort úgy, ahogyan az akkor hihetetlenül rövid idő alatt létrejött művek ma már történeti távlatból is láthatóan kimagasló kvalitása megköveteli. A korszak legnagyobb egyéniségeit szürkébbekkel, jelentéktelenebbekkel mosták egybe, más korszakok szereplőivel elegyítették, legfontosabb műveiket el sem hozták. Nem idézték meg azoknak az éveknek a fényét és pezsgését.

,,Mi mindannyian az egész világot akartuk'' – mondja katalógusinterjújában Keserü Ilona: erről szólt ez a korszak, és erről szóltak azok a művek, amelyek ezeknek az éveknek a hiteles kifejezői, s amelyek nagy része hiányzik erről a bemutatóról. Persze, éltek mások is. Például Anna Margit, aki arra emlékszik vissza: ,,Akiben volt pezsegnivaló, az pezsgett... Nem tudom, én nem pezsegtem.'' Őket másutt és máskor kellene megidézni.

Forgács Éva

gadja azt. Csak a tényekre figyel, de számára tény a gyengeség, az önáltatás, a hazugság is. A megváltók szemében éppen miatta nem megy előre a világ – ő azonban mikroszkópja fölé hajolva csak mozgást lát, irányokat nem. Szerinte az önáltatástól kába hangya-lét önmozgását segíteni kell, nem pedig halálra bénítani, mint teszik azt a Gregers-féle világboldogítók. A doktor talán boldogtalan, de ezt bőséges reggelivel és néhány üveg borral jól elviseli.

Ők nem változnak, vitájuk lezáratlan. Kettejük között hever az áldozat, ők pedig mint gombostűre tűzött érdekes példány felett folytatják életidegen párbeszédüket. A drámaírók többsége itt megáll: két összebékíthetetlenül szembenálló pólus konfliktusa, és köztük az áldozat – drámának ez elég. Csakhogy Ibsen tudja, hogy a lényeg éppen az, ami az elvek közé szorul – legyen az mégoly kisszerű és gyarló, mint például Hjalmar Ekdal fotográfusnak és családjának története.

Gregers persze nem sokra tartja ezt a hazugságból és álmokból épített családi fészket, és igaza van, neki ,,elvileg'' mindig igaza van: ha jobban megpiszkáljuk a család múltját, lefoszlik a jelen harmóniája, kiderül az igazság. És van-e szentebb az igazságnál? Az öreg Ekdal (Győry Emil) szenilis vénember, megy és megtömi pipáját, ezt mondja, de titkon konyakot vedel, néhány szánalmas karácsonyfa közt nyulakra vadászik a padláson, büszkén lóbálja a megnyúzott zsákmányt, és elégedetten vihog, pedig az az igazság, hogy mindene elveszett, erdeje is, önbecsülése is. Hedvig (Szentendrei Angéla), a tizennégy éves kamaszlány rajongva csügg apján, elvégzi helyette a retusálást, és rézmetszésről, rajzolásról álmodik, de az igazság az, hogy lassan meg fog vakulni, ezt a betegséget örökölte apjától. Mert az is igaz, hogy apja minden valószínűség szerint a látását hamarosan elveszítő öreg Werle (Kátay Endre). Erről anyja (Spolarics Andrea) hallgat. Terített asztala mellől nézve úri feleslegességek az elvek, hiszen az élet a mindennapok apró tényeiből épül. Az asszony a kép fölé hajol és gondosan retusál, lusta örömmel adja át magát a pillanatnak, múlt és jövő horizontja számára lezárul a mai kiadások feljegyzésével és a holnapi reggeli eltervezésével. Szinte lénye meghosszabbítása a kés, a tányér, az asztal, és miközben együgyű határozottsággal megterít, olyan ártatlan természetességgel néz a világra, hogy elhisszük: nem az a lényeg, férje elmegy-e a háztól, hanem az, nem felejti-e feltenni sálját, kalapját. A férfi pánikban van: kalapját nem találja, egyáltalán, elveszíteni látszik azt a helyet, ahol eddig otthon tudhatta magát. Menekült a vendégségből, hol karótnyelt görcsben, merő feszültségben, megaláztatásként élt meg minden pillanatot. De volt hová menekülnie: várta a házikabát, várta a padláson titkon nevelt vadkacsa és várta a család. Egyik oldalon tehát az otthon, másikon a nagybetűs Igazság. Köztük billeg zavarodottan Ekdal fotográfus. ,,Egy olyan ember, mint én...'', motyogja elesetten, és próbál ,,felnőni'' barátjához, az elvek emberéhez, ,,majd útközben veszek egy kalapot'', tervezi, de büszkesége elillanóban, már viszszafordult az ajtóból, az asztalnál ül, kávét kortyol, vajaskenyeret majszol. És a reggelivel szemben barátjának sincsenek érvei, Ekdal menthetetlen. Kérdés, meg kell-e őt menteni.

Bérczes László

A HATVANAS ÉVEK MŰVÉSZETE

Magyar Napló III. cif. 1 oz.

Egy korszak hűlt helye

Intenzív képi élményt, a hatvanas évek képi sűrítményét vártam ettől az első összefoglaló bemutatótól, amelyre már nem nehezedett semmiféle, művészettörténeti megfontolásoktól idegen nyomás. És mégis zavarosra sikeredett, eltorzítja és meghamisítja azt a korszakot, amelyet egymással összeegyeztethetetlen szempontok szerint mutat be.

Lehetett volna kiállítást rendezni azzal a címmel: *A hatvanas évek a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében*, s akkor a torzkép egyúttal a hivatalos műgyűjtés pontos képét adta volna. Vagy raktárba lehetett volna hordani a Galéria állandó kiállításának teljes anyagát, és megtölteni az összes termet a hatvanas években készült művekkel, ha valaki ennek értelmét látja, a Vásárhelyi Iskolától a szocreálból kimosakodók 1960 és 1969 között készült munkáiig mindennel. De tudják a rendezők – hiszen 1970–1971-es műveket is kiállítanak –, hogy a *hatvanas évek* szókapcsolatnak önálló jelentése van, csak nem döntötték el, mi. Pedig a művészettörténet háziszótárában ez elég pontosan körülhatárolható. Aminthogy *ötvenes évek*en az 1949 és 1956 közötti szocreált értjük (és nem az ugyanezen naptári években készült Gadányi, Vajda Júlia, Czóbel stb. műveket), úgy *hatvanas évek*en mindenekelőtt annak az akkor pályakezdő nemzedéknek az 1970–1972-ig készült műveit, amelyek nyitást és megújulást jelentettek a magyar művészetben; s mellettük a korszak olyan nagy magányos egyéniségeit, akik ekkor alkották főműveiket, mint például Kondor Béla, Bálint Endre, Ország Lili.

Hogy a kiállítás hangsúlya hova essék, azt eldönti az, mennyire egyedülálló a magyar művészet történetében az ilyen kirobbanó tehetségű, nagyformátumú egyéniségektől népes generáció színrelépése. Különösen, mivel fiatalságuk egybeesett egy történelmileg is ifjúsági pillanattal, a remény utolsó hiteles korszakával. Ha a rendezők nem emlékeznének minderre, elolvashatják saját katalógusuk néhány művészinterjújában, tanulmányában, de érzékelhetnék a műveknek abból a máig ható sugárzásából, amely csak kivételes alkotói korszakok sajátja. Olyan ritka pillanatoké, amikor egy generáció véletlenül időben érkezik, és nem is tehet mást,

ERDÉLY Miklós

a magyar avantgarderól

Endrődi Szabó Ernő: Politika?Művészet?

Kortárs 1989. 9.sz. 154-161.p.

szerk.	szerkesztő, szerkesztőség, szerkesztette
szerk. biz.	szerkesztő bizottság
szính.	színház
szoc.	szocialista
szöv.	szövetkezet
szövets.	szövetség
t.	táblaoldal
tábl.	táblázat
tanf.	tanfolyam
társ.	társaság, társulat
tart.	tartalom
tc.	törvénycikk
tcs.	tanács
térk.	térkép
test.	testület
tfol.	táblalap
trad.	traduit
transl.	translated
tud., -tud.	tudományos, -tudományi
tudegy.	tudományegyetem
tv.	törvény
tvr.	törvényerejű rendelet
typ.	typographia, typographie, typography

ERDÉLY Miklós

KOVALOVSZKY Márta: 1987, ősz: Don Giovanni.
Életünk, 1989.5.sz. 428.p.

24/102
ARANY János: Shakespeare: A Szent-Iván éji álom. - Hamlet, dán királyfi.-János király. (Drámaforditások.) (Sajtó alá rend. Ruttkay Kálmán.) Bp. 1961, Akad. K. 421 p. 20 cm.

/- - összes müvei 7. Drámaforditások 1./
Kritikai kiad.

25/122
ARANY János: Toldi. [Elbeszélő költemény.] Ill. Győry Miklós. (2. kiad.) [Bp.] (1955), Ifj. K. 87 p. 24 cm.

26/123
ARANY János: Toldi estéje. [Elbeszélő költemény.] Bp. 1968,

ERDÉLY Miklós
Konrád György emlékezése Kortárs 1989.12.sz. 113.p.

a budapesti Csikágóban csatangoltam, este nyolcig környezettanulmányokat csináltam, nyolctól meg szürrealizmusról és egzisztencializmusról vitatkoztam.

– *Mikor írt?*

– Délelőtt. Kora reggeltől, mert a lakásom nem volt fűtve. Hatkor nyitott a Kisposta nevű eszpresszó, Erdély Miklós törzshelye. Ellenszenvvel nézegetett, mert sokat írtam. De hát ott lehetett dolgozni. A tarka esti asztaltársaságba egyébként mindenki hozott tapasztalatokat. Hernádi Gyula például a tervhivatalban dolgozott. De akadt köztünk vízóra-leolvasó is. Gulyás János is állásban volt, lelkiismeretes hivatalnokként a pénzügyminisztériumban tevékenykedett, s közben kis cédulákra írt metafórákat, majd bedugdosta őket a fiókjába. Ő az egyik legkiválóbb prózaíró közülünk, a Magvető közölte három regényét; tiszta, népi-szürrealista prózát írt. A hivatal után hat-nyolc kocsmát útba ejtett, mindenütt csak egy deci bort vett magához, aztán megérkezett hozzánk. Később a költségvetés összeállításán dolgozott, s előfordult, hogy ezt mondta: „Nem találok két milliárdot." Hevenyészett költségvetések lehettek azok.

Azért vállaltam, mert klasszikusokat szerkeszthettem. Amikor a kiadó egész állású lektorrá akart előléptetni, elhárítottam az ajánlatot. Valóban óvtam a szellemi szuverenitásomat. Jobbnak láttam, ha egyik lábbal itt, másik lábbal amott állok. Nem akartam függeni a kulturális apparátustól. Sem anyagilag, sem politikailag.

– *Nem áltatás, hogy félállásúként független maradt?*

– Az egyik lábam bármikor ki lehetett húzni. Volt más megélhetési lehetőségem. Később egyébként otthagytam a kiadót. Nem vállaltam azt sem, hogy a Valóság szerkesztőségében munkatárs legyek, holott barátaim dolgoztak ott. Színvonalasnak véltem a lapot, de tartottam attól, hogy a szerkesztőségi élet függőségbe hoz. Így hát amikor a második házasságomból megszülettek a gyerekeim, jobbnak láttam, ha mérnökök között dolgozom. Az építésügyi minisztérium fennhatósága alatt, mert ott nagyobb szellemi szabadságot élveztem.

– *Lehet, hogy azért is volt gyámügyis és városszociológus, mert íróként életanyagra volt szüksége?*

Erdély Miklós, építész

Vigh Miklós szobrászszal közösen
készített pályaműve: Az élet fája c.
alkotás nyerte az első díjat.

—: Millenniumi emlékmű épül Székesfehér-
várott

6.

Népszabadság, Bp. 1971. jún. 11.

Erdély Miklós, építész

Vigh Tamás szobrász és Erdély Miklós építész közös terve első díjat nyert a székesfehérvári pályázaton. A városi tanács döntése mégis az, hogy a II. díjat nyert pályamű kerüljön kivitelezésre. A cikk ennek a visszásságnak bomolgatása és a Népszabadság véleményének rögzítése.

A terv: Repr.

Rózsa Gyula: Az első díj vesztese

M. 8.

Népszabadság, Bp. 1971. jún. 27.

Erdély Miklós, építész

A székesfehérvári tanács levelének (állásfoglalásának) és a szerkesztőség véleményének ismertetése

↓

— : Még egyszer a székesfehérvári emlékműről

M. S.

Népszabadság, Bp. 1971. szept. 12.

Erdély Miklós

a székesfehérvári városalapítás ezéves évfordulójára meghirdetett emléknű-pályázatra készült „Életfa" c. műve, – melyet Vigh Tamással együtt készített, – első díjat nyerte.

ÉS: Remeknű – nem remeknű.

Élet és Irodalom, 1971. aug. 28.

Erdélyi Miklós építész

Vígh Tamás szobrászművésszel közösen „Az élet fája" c. alkotásuk nyerte az első díjat Székesfehérvár városa alkuláinak erzedik évfordulójának kiírt pályázatát.

(emlitve)

Népszabadság, 1974. jún. 11.

Erdély Miklós építész.

Székesfehérvár várossá alakulásának ezredik évfordulójára millenenni emlékmű tervére pályázatot hirdettek, melynek első díját közösen Vigh Tamás szobrászművésszel nyerték el „az élet fája" c. alkotásukért.
(említve)

Magyar Hírlap, 1971. jún. 11.

Erdély Miklós

Szerepel a Műegyetem
R. épületének falvatás
(1970 XII. 14)

Meghívó

Erdélyi Miklós

Erdélyi Miklós. Izlozba.

Zagreb, Centar za multimedijalna istrazivanja 17.12. 1980 - 11.1. 1981.
/Galerije Grada./
/Kiállitási katalogus./

Zagreb, én.n. Leporello, illusztrált.

ERDÉLY Miklós

szervező szerepe

PERNECZKY Géza: Hideg víz : Vita a „Hatvanas Évek" című kiállítással. = Kritika, 1991. 6. sz. 22 - 23. p.

Erdélyi Miklós

Lóska Lajos: Raj '82

Művészet, 1983 február

Erdélyi Miklós, grafikus

Somogyi Győző a képzőművészethez közvetlenebbül 1971-ben az Erdélyi Miklós vezette műhelyben közeledett újra s a következő évben megszületett első maradandó értékű lapja, az „dvoakum prolopópa". /említve/.

Gellér Katalin: Somogyi Győző.

Konyvtáros, 1982. 1. 43. old.

Erdélyi Miklós

Méltatás

Somogyi György: Elektronikus mozaikok.
Művészet, 1981. május – 46. lap.

Erdély Miklós

A művész munkáinak vázlat, ötlet az alapja, Erdély az eredeti és a másolat viszonyát vizsgáló rajzaenak

Lóska Lajos: Tények és lehetőségek.
Művészet, 1981. február – 4 lap.

Erdély Miklós, ~~dínletervező~~ kávéz

4 dínleteket terveste.

Zappe Lánlá: Gyöngyélet és Mozajális 7

Nérszabadsag, Bp. 1980. márc. 19.

Erdélyi Miklós, grafikusművész

A Pécsi Galéria vezetője Pinczehelyi Sándor „Rajz-Drawing '80" címmel nemzetközi kiállítást szervezett, melyen szerepelt a művész „Kontextus" (Szövegösszefüggés) című lapja, az emlékezési folyamat megindításával, az érzelem logikájával való utalással egyik legjobb példája a legkevesebbel legtöbbet kifejező munkáknak. (emlitve).

aknai Tamás: Rajz – Drawing '80.

Dunántúli Napló, 1980. márc. 16.

Erdélyi Miklós

Erdélyi fotókból összeszerkesztett Időutazás-a a székesfehérvári Sorozatművek kiállításon szerepelt.

Szabó Júlia: Emlékek a 70-es évekből.
Művészet, 1980. október – 9. lap.

Erdélyi Miklós

Erdélyi Miklós kiállította a Műegyetemen egykori cserkész ingét.

Szabó Júlia: Emlékek a 70-es évekből.
Művészet, 1980. október – 9. lap.

Alföld, 1987.7.sz.

BARÁNSZKY LÁSZLÓ

zenangyali látogatás

Erdély Miklósnak: in memoriam

hogy pizsamanadrágját folyton
belül hordta, alsónadrágjait meg kívül
a kiünnepélyesedett kvázinewyork hivatalos
reggeleken az még hagyján,
de ráadásnak – vagy éppen ráadásul –
itt van művészete is.

Az eredetiben persze az állt hogy
„hordja". Most elmehetünk az erkély alá,
Miklós, ahol egyszer olyan remekül
kicsuktad magad.

tolnai fordítása közben

ilyen papírra lenne jó verset írni
jeleket rajzolnék rá
az lenne a vers
egyszerre jönne valaki
kiszámitaná

boldog bunkóságom sohasem
vált husánggá
csak valahogy nem találtam fel magam
s aztán hirtelen beállt a szabadalmazás
pátensem van
két vármegyére elég

délután felkelek
megszámolom a szobát
előbb a falakat
aztán az ablakot
hozzá veszem az ajtót
sohasem tudom számba
venni az egészet

FÜLÖP LÁSZLÓ

Egy klasszikus tényregény

KARINTHY FRIGYES: UTAZÁS A KOPONYÁM KÖRÜL

Pályazáró remekmű

A *Nyugat* első nemzedékéhez tartozó írótársak és a kortárs kritikusok éppúgy elismerték Karinthy Frigyes rendkívüli alkotó tehetségét, mint az életmű későbbi elemzői, az irodalomtörténeti utókor képviselői. Az írói adottságok és képességek méltányló minősítésében lényegileg mindig egyetértettek a Karinthyról értekezők. A művészi teljesítményérték, az esztétikai minőség, a szépírói nagyság jellemzése már korántsem mondható ilyen egyöntetűnek. Ebben jobban megoszlanak a vélekedések. Vannak, akik elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy Karinthy a nemzedéktársak legnagyobbjai közé emelkedett, remekműveket alkotott, „ezer- s ezerféleképpen tudta kifejezni magát" (Móricz Zsigmond), eredetisége megtalálta a magasrendű objektivációs formákat, nagy formátumú életművet teremtett, „nem aprózta el magát" (Nagy Lajos). Mások ennél szigorúbban ítélnek: szóvá teszik a nagyfokú egyenetlenségeket, az intellektuális hajlamú művész világképének szakadozottságát, figyelmeztetnek a szemléleti és formai töredezettségre, rámutatnak a filozofáló szándék és az esztétikai alakítás nem ritka szembekerülésére. Karinthy – mondják – jó néhányszor megelégszik az igénytelenebb megoldásokkal, a könnyebben járható utakra tér, a kisebb ellenállás felé halad. „Az ötletek embere volt, s oly mértékben, hogy nála minden gondolat meg is maradt aztán ebben a formájában" – írta Füst Milán, s mintegy ehhez a gondolathoz kapcsolódva Kardos László is az elaprózódás, a mozaikosság, a töredékesség jegyeit veszi észre. „Csupa ötlet, csupa vázlat, csupa karcolat ez az életmű" – olvasható a Magyar Klasszikusok Karinthy-kötete elé írt szép portrétanulmányban.

Már a mérlegkészítő kortársak egy részét is leginkább az a talány foglalkoztatta, hogy a lezárult életmű — maradandó fejezetei ellenére — egészként, az összértéket nézve miért nincs arányban a tehetség nyilvánvaló nagyságával. „Életműve kevésnek tűnik föl, lángeszéhez és nagy erejéhez képest" – vélekedett Babits, aki részint arra célzott, hogy nemzedéktársa sokat írt „mesterségből és kényszerből", részint azt fejtegette, hogy Karinthyt szenvedélyesen izgatta a valóság, de valahogy kívülről nézett mindent, „az irodalomnak éppoly kevéssé volt tekintélye előtte, mint az életnek". Schöpflin is „a legeredetibb tehetségek egyikét" látta Karinthyban, ám épp ennek alapján az elégedetlenség kimondásában is igen határozott volt. „Eljutott-e a legmagasabbig, az átfogó, élet és gondolat egészét magában foglaló szemléletig?" – kérdezte, és úgy válaszolt, hogy „fájdalom, nem", mert arra nem volt képes, „hogy teljes értékét feltáró, nagyarányú művekben foglalja össze, amit a világnak mondani tud". Az okok keresésében a kiváló kritikus is nagyobbrészt feltevésekre szorítkozott, bizonyos karakterológiai vonások kiemelésében állapodott meg, úgy gondolva, hogy Karinthy alkatából hiányzott a koncentrációhoz szükséges „belső, fegyelmezett erő", lényének s természetének

Erdélyi Miklós

A müvész különös érdeklődéssel fordul minden, általa még nem használt kifejező eszköz felé és csaknem minden területen javaslatokat tesz az illető"médium" ujfajta használatára. /Dia,irásvetitő,fotó, film,hangjáték,épitészet stb./

Beke László: müfajok és médiumok.
MŰVÉSZET,1979. október - 32.- oldal.

Erdély Miklós, grafikusművész

A Grafika 78 c. kiállítás a Nemzeti Galériában látható. —
Erdélyi Miklós a vroclovi rajztriennálé egyetlen magyar díjnyertese. —
A Grafika 78 c. kiállításon nem szerepelnek művei.

Láttuk, hallottuk...

1979. III. 9. Kossuth 17.35 (Ané).

Erdélyi Miklós

Méltatás.

K. Kovalovszky Márta: Fehérvári gyűjtemények.
Művészet, 1978. október - 12. lap.

Erdélyi Miklós

Székesfehérvári Csók István Képtár
„Kortárs művészet Magyarországon"

Népszabadság, 1985. XII. 23

Erdély Miklós, grafikusművész

Lóska Lajos: A szál autonómiája.

Solti Gizellának zömmel az elmúlt az évben készült munkáit ~~[illegible]~~ a Lajos utcai Kiállítóházban láthatjuk. A mostanit megelőző évtizedben, amikor az időszak textilje az elemi szállal, a szövéssel, mint aktussal, vagy mint tiszta ideával foglalkozott, az alkotók nagy része az avantgárd művészet hatására rajzolni kezdett. Ez történt Solti Gizellával is, amit bizonyít a táblaton látható jelentős jelentős rajzanyag is, melynek zömét az Erdély Miklóséval rokon indigókiséletek, pszeudorajzok, a szabadon futó cevuza nyomának rögzítései képezik. /Textilgrafika T–TI, 1976/ (emlíke).

Művészet, 1979., 4., 25-old.

Erdély Miklós grafikusművész

Vojnich Erzsébet festőművész kiállítása az ábrázai Zichy-kastely pincegalériában nyílt meg, melyen kollázsait látjuk, a művésnek sikerült szinte kizárólag papírdarabkákat öszszevágni, hogy ezzel abba a sorba emelkedik, amelyet Kassákék indítottak el Bálint Endre folytatta, – manapság Erdély Miklós, vagy Kovács Albert a legjobb művelői hazánkban.

Láttuk, hallottuk.

1984. XI. 29. Petőfi 10.45

1984. XII. 8. 10.45 Petőfi/JÁ

Láttuk, hallottuk

- A müvészeti hirek előtt elhangzott ripo
tudtuk, hogy a vezérszólamot az Ujzene já
84. fesztiváljén. Hogy kerül a festészet
zetbe? Nem ugy, mint a csizma az asztalr
nál Beke László.

- Ittmost a hires-hirhedt ujfestészetről
köztudomásulag nagyon sok szálban közös a
Ugyhogy várhatjuk azt, hogy itt egynagyon
együttléte lesz láthatónak és hallhatónak

- A kiállitó müvészek névsorát végitekint
különböző koroosztályba tartozó müvészek
itt ki, idősebbektől - gondolom Erdélyi M
tijk a legidősebb - egészen nemrégiben fői

rtból meg-
ssza a Plánum
ebbe a környe-
? A mikrofon-

an szó, ami
ujzenével.
kellemes

e eléggé
llitanak
klós közöt-

Erdélyi Miklós

festőművész
Látay-hallottal
1984 x 1.8.

gó dolgok. Megemliteném
st, tudni illik ők nagyon
ég egyszer tudatosan a
ő nyulnak. Szirtes János
és Erdélyi Miklós mintha
k egy 8 méters vásznat,
c menyecske. S Erdélyi
zza, hogy a népmüvészeti
operettből tovább hurcolt
a képen összeegyeztetni.

gyon sok képzőmüvész nem
ot készit, vagy festményt
rt, ez a legkülönbözőbb
vészettörténetében. Hol
-nek és más egyéb nevek-
ias jellegü képzőmüvészeti
lni a Plánum 84.-ben?

zött is lesz ilyen lát-
pzelni pl. hogy Szemszöt
yet a 180-as csoport ad
látnivalót. De véleményem

ban a müvek között kicsit kil
Erdélyi Miklóst ésSzirtes Ján
furca dolgggal próbálkoznak.
magyar népmüvészet motivumaih
egy 8 méteres vásznat adottbe
összebeszéltek volna, ugyancs
mely utóbbinak az a cime, Pal
Miklós ezt a képet ugy magyar
emlékfoszlányait és egy furcs
emlékfoszlányait szeretné eze

- A modern képzőmüvészetben n
elégszik meg azzal, hogy szob
fest, hanem szinte előadást t
neveket nyerte a modern kor mü
performance-nak, hol happanin
kel is illetéek. Ilyen szinház
előadásra vajon sor fog-e kerü

- Feltehetőleg a zenedarabokk
ványos természetü. El tudom ké
Tibor Koponyaalapi törés, amel
elő, az sem fogja nélkülözni a

-Erdélyi Miklós, grafikusművész

A Vármúzeum Galériában nyílt meg Varga László grafikusművész kiállítása.
A kiállítást Erdélyi Miklós nyitja meg.

Láttuk, hallottuk.
1984. XI. 15. Petőfi 10.45

Erdélyi Miklós

grafikusművész

Szimmetria és asszimetria a művészetben.
Vei állítás a Magyar Nemzeti Galériákban.

Bán András
ci Ne

Új Tátra
1989 szept. 24.

Erdély Miklós

grafikusművész

Kiállítássorozat a Fészek Galériáiban,
az Iparterv 20. születésnapjára.

Művészet
89/6

Hudra Klára
cine

2005. december 28-án, 18 órától - **Kamilla**-nap - Artpool P60 (Budapest VI., Paulay Ede u. 60.).

IDG KB EST

In Dio Klu szerű Este

Erdély Miklós életművének kutathatóságáért

virtuális EM -lékház

LÁTHATATLAN EMBER

MAJTATAHTÁJ EMBER

Az est házigazdája,
aki a legújabb generáció képviseletében kérdez: Fuchs Péter

A fő kérdés:

Van e még Erdély Miklós életművének, szellemiségének, műveinek létjogosultsága?

Ha van – miért?

Ha nincs – miért?

"Az emlékezés a «privát« idő spirális szerkezete révén válik lehetségessé. Az elmében az időpontok közötti távolság nem lineáris, hanem ezeket egymásra és a jövő idő totalitására az emlékezet másolja. És minden, ami a jövőben fog megtörténni, úgy jelenik meg, mint egy új réteg a már megtörténten. Az időben előre mozogva, egy esemény képe fokozatosan elveszíti világosságát és határozottságát, s ez lehetővé teszi, hogy állandóan új képeket rögzítsünk egyenlő értékeik zavaró hatása nélkül."
(Erdély Miklós: Emlékezet-modell /angolból fordította Szőke Annamária)
http://www.artpool.hu/Erdely/mutargy/Emlekezet.html

A virtuális emlékház bejárata és alaprajza 1998-ban.
http://www.artpool.hu/Erdely/mucsarnok/00.html
http://www.artpool.hu/Erdely/mucsarnok

Az Artpool fő támogatói: Budapest Főváros Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Artpool Művészetkutató Központ (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10., I.1. -
Nyilvános kutatónapok: szerda és péntek 14-18 óráig) postacím: 1277 Budapest 23., Pf. 52.
tel.: 268 0114 - fax: 321 0833 - email: artpool@artpool.hu - internet: www.artpool.hu

Ami azelőtt értelmetlen volt és üresen csengett, most mintha jelentene valamit. És fordítva. Manapság ha azt mondom: rendes ember, az teljesen üres kijelentés. Egy évtizede még ugyanez elég jól jelzett egy típust, egy tulajdonságcsoportot.

A legnagyobb újdonság az, ahogyan képesek vagyunk azonnal észrevenni az újat. Ahogy a bekövetkezendőkre hegyezzük a füleinket. Nagyon kevés hajlamunk maradt arra, hogy berendezkedjünk a meglévőbe. Valahogy azt, ami most van, azt nem érdemes egészen megélni. Érdemesebb valami meg nem levőre, valami készülőfélben lévőre figyelni.

Utazási állapotok uralkodnak.

Ez persze nem jelenti azt, hogy az emberek nem mennek ölre a kényelmesebb helyekért.

Tényleg minden gyorsulva változik már.

Képtelen kombinációk jönnek létre. Mint ez a kalocsai találkozó. Ennek a változásnak érzékeny (új érzékeny) és elszánt krónikásai jelentkeztek. Ez a középnemzedék. A fiatalok a változást nem érzékelik, mert nem tudják, mihez képest van döntő változás. Az új számukra magától értetődő.

A régi mesterek, akik lassúbb változáshoz voltak szokva, egyhelyben változnak. Ugyanazt csinálják, mint régebben és most már az egészen mást jelent.

Manapság egy művész attól művész, hogy folytonosan megváltozik. Ha képes arra, hogy ne hagyja magát utolérni a divatok által, úgy megőrizheti üzött szabadságát.

Ha beéri a sárga táptalaj a sárga sejtet, aki idáig a pirosból választotta ki a sárgát, akkor eltűnik. Elsősorban önmaga számára tűnik el. Nem tudja magát megkülönböztetni környezetétől.

De nem csak a torzulások jelzik a változást. A javulás, a jóság, az új jóság is megjelenik. Olyan jóságok, amelyek azelőtt nem számítottak annak. Némelykor kifejezetten megvetendő volt. Olyan helyeken üti fel a fejét, olyankor borul virágba, ahol és amikor legkevésbé számítunk rá. *(Ajándék ez a nap.)*

Erdély Miklós

Kiállítása: Washington, Hirshorn Múz.

Népszabadság, 1988. febr. 15.

Erdélyi Miklós, grafikusművész

Az Ernst Múzeumban nemrégiben nyílt meg „Frissen festve" c. kiállítás, amelyen a mai magyar festészet legújabb hullámát mutatja be. A harsány színű, újhullámos festményeknek nemcsak az erős színek a közös jellemzőjük, hanem a nézetük is igen hasonlók. Kovács Ágnes beszélgetett Reke László művészettörténésszel és Erdélyi Miklóssal, az egyik kiállító művésszel.

Láttuk, hallottuk...

1984. szept. 13. Petőfi 10.45 (Kené.).

Erdélyi Miklós, grafikusnüvész

A Fészek Klubban látható tárlat a „Kép '84" kiállítássorozat része. A résztvevők Bak Imre, Birkás Ákos, Erdélyi Miklós és Nádler István. Már nem tartoznak a fiatal generációhoz, de a legfrisebb, legújabb törekvéseket ők képviselik ma.
Erdélyi Miklós a magyar konceptuális művésnetet csinálta. Most a kiállításon gombolyagokat látni tőle. [említve].

Láttuk, hallottuk.

1984. III. 29. Petőfi 10.40 [E.].

Erdélyi Miklós

Kiállítás Leverkusenben

Magyar Nemzet 1986. X. 18.

ERDÉLYI MIKLÓS

ERDÉLYI MIKLÓS

emlitve ld.Galántai György

P.Szabó Ernő:Filmművészet.Budapest Galéria

UJ TÜKÖR 1983.XX.évf.15.sz.3-4.o.

ERDÉLYI MIKLÓS

említve mint kiállító ld. Haraszty István

P. Szabó E. né: Helyzet. Lajos utcai Galéria

UJ TÜKÖR 1983. XX. évf. 25. sz. 3-4. o.

SZERZŐDÉS

ányuló egyéb jogviszony létesitéséhez

TA Müvészettörténeti Kutató Csoport (Bp. I. Uri

tételekkel:

letesen:

Ft.

unkaköri besorolás

ERDÉLYI MIKLÓS

"A duplasarku" -közös mü Solti Gizellával ld, ott

Dvorszky Hedvig: Szombathely 1982.Textilek kétévenként

UJ TÜKÖR 1982.XIX.évf.50.sz.25.o.

...yrészről a MTA Müvészettörténeti Kutató Csoport (Bp. I. Uri
...zről

...lye:

... az alábbi feltételekkel:

...) feladat részletesen:

...szege: Ft.
... alapulvett munkaköri besorolás

Erdélyi Miklós

Méltatás.

Szabó Júlia: A fotó mint a képzőművészet ...
Művészet, 1978. március - 29. lap.

Erdély Miklós

" Az ember nem tökéletes "

" (repro)

Szabó Júlia: A fotó mint a képzőművészet...
Művészet, 1978. március – 29. lap.

Erdélyi Miklós

A Józsefvárosi Művelődési Házban Erdélyi Miklós és Maurer Dóra lipzőművén kórének tagjai szerepelnek.

— : —

Tükör, 1976. június 15 - 43 oldal

Erdély Miklós

építészeti munkatársa Vigh Tamásnak a székesfehérvári ezeréves jubileumának megünneplésére kiírt pályozat tervét illetően.

Nagy Zoltán: The sculpture of Public squares. The New Hungarian Quarterly, Budapest 1974. 53. sz.

1901

Erdély Miklós

Gáyor Tibor, Jovánovics György, Lakner László, Major János, Maurer Dóra, Méhes László, Pauer Gyula, Szentjóby Tamás, Tót Endre, Attalai Gábor, Bak Imre müvészeket sorolja fel Klaus Groh: "Actuelle Kunst in Osteuropa" c. -Kölnben megjelent- antológiájában, mely a kelet-európai szocialista országok uj, müvészi kezdeményezéseiről tájékoztat.
Beke László, a párisi "Magyar Mühely"-ben közölt tanulmányában ismerteti a könyvet.
Timár György: "Manipulált hangyák" cimmel -a lap május 4.-i számában- megjegyzéseket fűzött Beke László elemzéséhez, ami éles vitát váltott ki, a két iró között.

Élet és Irodalom, Bp. 1974. juni. 8.
XVIII. évf. 23. sz. 2. lap.

Erdély Miklós
Vigh Tamás

Eredetileg grandiózus kifelei
szelet lépszeltek az öreghegyre /-
a szekesfehérvári millénium pályázatra/

Kritika 1971 november-december

45. old.

Erdély Miklós

„Fél perpétuum mobile" c.
terve emlitve

Kritika 1971 november-december

46. old.

Erdélyi Miklós

„Életfa" – Víg Tamással közös
műve – I. díjat kapott a
szekesfehérvári millenáris
pályázaton (ehl.)

Uj Ember 1971 VII. 4

ERNST, Gottfried, pozsonyi asztalosmester

G.E.,bürgerl.Tischlermeister
6 hónapos lánya megh. 1789, 875 l.

G.E.,bürferl.Tischlermeister u. Mitglied des äusseren Raths, 62 éves felesége megh.
1812, 469 l.

U.az ÷ 80 éves korában, Pozsony,
1824 júl.20. gyomorrákban
1824,II.kötet, 215 l.

Pr.Z.

Erdély Miklós

Tavalyi tó c. műve (eml.)
szerepel a hűegyetem
R. épületének táslatón

Rócsa T. Endre: Az utak
összeérnek

Kritika 1971 VI. sz. 54 old.

Erdélyi Miklós

Szerepel a müegyetemen rendezett kiállításon

Ferenc Szamosi: Zwei Ausstellungen

Budapester Rundschau 1971 I. 18

ERDÉLY Miklós

Székely Ákos: Erdély Miklós emlékére (szobor)

In. Életünk, 1986/8. 748 .p.

ERDÉLY Miklós

"Az 1980-as második találkozó az Expoziciót életrehivó Beke László katalóguselőszavával és az underground szinte teljes kivonulásával zajlik. Illusztrálásul ime néhány név a résztvevők listájáról.: Erdély Miklós, Hajas Tibor, Galántai György, Vető János. Mögöttük a magyar társadalmi valóság problémáit ujszerüen vizsgáló alkotások alig észrevehető kisebbségbe szorultak."

Vadas József: Meghalt a fotó, éljen a fotó!
In. Fotóművészet, 1985/4. 5.p.

Erdély Miklós

Szentjóby Tamás ismeretterjesztő akciója
az Egyetemi Szinpadon volt 1973.áprilisában.

Bene Lóránd : Dátumok....
~~Pereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel.....~~
Művészet, 1980.október - 2.lap.

Erdély Miklós

1973 júniusában kiállított a Galántai Gyöngy kápolnaműtermében Balatonbogláron a művész.

Bele Lóránd: Dátumok....

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel....~~

Müvészet, 1980. október - 2. lap.

Erdélyi Miklós

A művész kiállitása a Müszaki Egyetem "R"
klubjában 1970.decemberében volt.

BEKE LÁSZLÓ: Dátumok a magyar avantgarde művészetéről.
MŰVÉSZET, 1980.október - 20.lap.

Erdély Miklós

1968-ban az UFO ~~kiállításon~~ happening Szentendrén szerepelt a művész.

Beke László: Dátomok a magyar avantgarde művészetről.
MŰVÉSZET, 1980. október - 20. lap.

Erdélyi Miklós

1966 aranyvasárnapján
volt Altorjay Gábor és Erdélyi
Miklós happeningje.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről.
MŰVÉSZET, 1980. október - 20. lap.

Erdélyi Miklós

1966 juniusában Erdélyi Miklós pincéjében résztvett az xixx magyarországi első happeningen.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről. MŰVÉSZET, 1980. október 20. lap.

Erdély Miklós

1973 decemberében a Balázs Béla Stúdió keretein belül a művész bekapcsolódott filmkészítési munkába.

Béke László : Dátum .....

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel~~.....

Művészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

1974 márciusában a Fiatal Művészek Klubjában rendezett „Képregény" kiállításon vett részt.

Béla László: Dátum ....
~~Bereczky Loránd: Évtizedes léptékkel.....~~

Művészet, 1980. októner - 2. lap.

Erdély Miklós

1974 márciusában a művész részt vett

Wroclaw-ban a Trienna Rysunku-n.

Bene László : Dátum ....

~~Boreczky Lóránd: Évtizedes léptekkel....~~

Művészet, 1980. október - 2 .lap.

Erdély Miklós

1975. áprilisában a művész részt vett a „Képregény" kiállításon.

Bene László: Dátumok...

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel...~~

Müvészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

Erdély Miklós és Maurer Dóra
művészeti tanfolyamot hirdett
a Ganz Mávag Művelődési köz-
pontjában 1975 szeptemberében.

Beke László: Dó tanfa ...

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel.....~~

Művészet, 1980. október - 2. lap.

Erdélyi Miklós

1975 szeptemberében a Fiatal Művészek Klubjában a "Montázs" kiállításon részt vett a művész.

Bela László: Dátumok...

~~Baraczky Lóránd: Évtizedes léptekkel. ....~~

Művészet, 1980. október - 2. lap.

Erdélyi Miklós

A nemzetközi fotókiállitás résztvevője volt
a művész a Kunsthalle-ban Sodertölje-ben.

Béke László. Dátum ....

~~Pereszky László: Évtizedes léptekkel.....~~

Művészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

In memoriam Kopernicus kiállitáson a Müszaki Egyetem aulájában szerepelt a müvész.

Beke László: Dátumok ....

~~Pereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel....~~

Müvészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

A Hazafias Népfront Bem rakparti helyiségében volt a művészek bemutatója.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde müvészetről.
MÜVÉSZET, 1980.október - 20.lap.

Erdély Miklós

1976 áprilisában a művész kiállitást rendezett a Galeria Sztuki Najnowej-ben Wroclawban.

Beke L. : Datumok ....

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel....~~

Művészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

Erdély Miklós és Maurer Dóra 1976 májusában a Józsefvárosi Riállítóteremben kiállítást rendezett.

Bere Lajos Dátumok a magyar avantgarde művészetről.

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptékkel.~~...

Művészet, 1980. október - X. lap.

Erdély Miklós

1977 februárjában a művészházi kiállítást rendezett a Fiatal Művészek Stúdiójában.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde művészetből. Művészet, 1980. október – 20. lap.

Erdély Miklós

A művész akciói a Fiatal Művészek
Klubjában 1977.februárjában volt.

Deme László: Dátum.....
~~Bereczky László:~~ Évtizedes léptékkel.....
Művészet, 1980.október - X.lap.

Erdély Miklós

A művésznek kiállítása volt
a debreceni Egyetem Galériá-
ban 1978 márciusában.

Beke László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről
Művészet, 1980. október – 20. lap.

Erdély Miklós

Az International Biennale of Drawings magy díjanottrészt-vevője a művész. A kiállítás Wrocławba volt 1978 jeinus hóban.

Bek László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről. Művészet, 1980. október - 20. lap.

Erdély Miklós

A művész 1979 februárban a József-azási kiállítóterem-ben részt vett a „Fotógramok" ciminni kiállításon.

Behe László: Dátumok a magyar avantgarde művészetről
Művészet, 1980. október - 20. lap.

Erdély Miklós

Aspekten van hedendaagse ungarse kunst kiállitáson Utrecht-ben a kiállitók között szerepelt a müvész.

Bene László: Dátumok...

~~Bereczky Lóránd: Évtizedes léptekkel.....~~

Müvészet, 1980. október - 2. lap.

Erdély Miklós

1979 áprilisban Sydneben rendezett „Biennale of Sydney" kiállitáson a magyar részt-vevők között szerepel a művész is.

Bele László: Dátumok a magyar avantgarde...
Művészet, 1980. október – 20 lap:

Erdély Miklós

1979 szeptemberben Hollandiá-
ban a "Works and Worlds"
kiállításon a magyar Mesz-
verők között szerepelt a mű-
vész is.

Bebe László: Dátumok a magyar avantgarde...
Művészet, 1980. október - 20. lap.

Erdély Miklós

Találkozás Lakner Lászlóval

Magyar Nemzet, 1986. VII. 26.

Erdély Miklós

Az „én múzeumom" székesfehérvárott

Magyar Nemzet
1986. 1. 17

ERDÉLY MIKLÓS eredetileg építész

Erdély Miklós: Hadititok (1984). Erdély a kiállítás katalógusában olvasható nyilatkozata szerint 1984-ben a világ legfontosabb determinánsának azt tartja, hogy a hadiipar önállósodott mechanizmusa mindent maga alá temet. A jelenség öntudatszűkítő, egyéniségromboló következményei létünk gyökereit veszélyeztetik. Művével ezt a veszélyeztetettséget kívánja bemutatni a hadiipar és a békebeli hadászat abszurd jelenségekhez vezető egyik jellemzőjével, a hadititokkal. Erdély térplasztikája embermagasságúnál nagyobb, pissoirra emlékeztető kátrányozott fal. Bal fölső sarkában egy fényújságon litániaszerűen szavak, tőmondatok vonulnak át: de a kérdésekre és a „kódolt" betűkombinációkra a válasz mindig a cím: hadititok. (Az igazság: ht., az élet értelme: ht., a Szentlélek: ht., vannak egyáltalán ellenségek?: ht., Ki ismeri a hadititkot?: ht., Létezik a hadititok?: ht. stb.) Erdély műve hatásos, erőteljes, amit csupán a túl esztétikusan megkomponált kivitelezés gyengít: a fényújságot igénytelenebb, durvábban megformált környezetbe is helyezhette volna.

1984: Orwell és a jelen c. bécsi képzőmű. kiállítás-ról a Huszadik Század Múzeumában (Művészet 1985 január 42–43 oldal)

Erdély Miklós f., lép. sz.

→ Szirányi István

MŰVÉSZET 1985/7/60

Erdély Miklós

Erdély Miklós képzőművész neve szombati lapszámunkban, a művész haláláról megemlékező hírben szerkesztési tévedés miatt hibásan jelent meg. A művész hozzátartozóitól és az olvasóktól elnézést kérünk.

Magyar Nemzet 1986. V. 26.

Erdélyi Miklós

Meghalt Erdélyi Miklós festőművész

Csütörtökön, május 22-én meghalt Erdélyi Miklós ,a kortárs magyar képzőművészet kiemelkedő alakja. Életművével, áprilisban a Zichy-kastélyban rendezett kiállításával nemrégiben foglalkozott a lap, tényleges hatása a képzőművészet fejlődésére a jelen fájdalmas pillanatban felmérhetetlen. Életműve tárgyszerű feldolgozásra vár, szemléletét a pedagógiai műhelyében felnőtt és ma már nemzetközi hírnevű fiatal képzőművész generáció örökségként viszi tovább

Magyar Nemzet

1986. V. 24.

Erdélyi Miklós, [festő]

L. Gábor Áron

– : Lóska Lajos: Rózsaszín – ezüst – arany 22

Új Tükör, Bp. 1986 máj. 18 XXIII/20

Hírek.

Erdély Miklós

grafikusművész

klasgowban 1985. okt 4-XII-10-ig magyar művészeti hónapot rendeznek a skót és brit kulturális intézmények. A mai magyar képzőművészetet 18 művész képviseli – köztük van a művész műve is.

Műcsarnok és Kamaraterme

1985 okt.

Erdély Miklós

— **Erdély Miklós** építészt, képzőművészt és írót, a modern magyar művészet egyik kiemelkedő alakját, május 30-án pénteken délelőtt fél 11 órakor búcsúztatják a Farkasréti izraelita temetőben.

Magyar Nemzet 1986. V. 29.

ERDÉLY Miklós (képzőművész)

Életünk, 1985. 6.sz.

ERDÉLY MIKLÓS

KB

1.

„... Bemutatkozásomat, e vízi martalóc modorban megkísérelhetem, a véletlent hozva fel mentségül."
(Mallarmé: A fehér vízirózsa)

Hazudni hallgatással könnyű, talán a legkönnyebb. Az önérzetes hallgatáshoz egy idő múlva elkerülhetetlenül tetszelgés társul. Ez a fejtegetés egy olyan szóbeszédnek helyesel, ami még nem jutott a fülembe, de ha nem hallgatok a benne foglalt intésre, rövidesen odajut.

Beszélni, főképp hazudozás nélkül, nehéz, különösen olyan meghatározóemlékekről, melyben a bennfentes elmerülést a jóízlés tiltja. De van kiút!

A minap álmodtam övele. (Nyelvünk szeszélyes vonzata szerint az álmodó vkivel álmodik, holott vkivel aludni vagy hálni egészen más jelentésű összetétel. Vele halni — a magyar nyelv módot ad arra is, hogy valaki így fejezze ki magát.)

Ezt az álmot is, mint sok egyebet, dacosan elfelejtettem. Amit mégis visszatudok idézni nem kevesebb, mint ami bármelyik hosszú, régi délutánból fölelevenithető.! A kétszeres emlékezés: az álom emlékszik a valóságra, s én az álomra — remélhetőleg majd kiszűri, ami illetlenül felesleges. Arra mindenesetre emlékszem, hogy mint az angyal „fölkapaszkodtam" (de tetszik nekem ez a szó, nem az angyal, — a „felkapaszkodtam" túlvilági műtermébe, mely nem hasonlított az evilágiaira, pontosabban az evilágiéiaira (okosabb a főnevet ragozni: evilági műtermeire) — csakis hangulatában. Kisebb volt ez a helyiség annál, vagy zegzugosabb, mint ami evilágon o s z t á l y részéül jutott. Mindenesetre meg volt az alkalmas beszélgető arcok, a heverő és a polcok között az a jól átgondolt kapcsolat, ami 4 m^2 területen lehetővé teszi a legszükségesebb tevékenységeket, nevezetesen: evést, alvást, rézkarcolást, költeményirást, zenehallgatást, ivást, beszélgetést, olvasást szerelmeskedést. Ezek a sarkok ugyanakkor nem teszik lehetővé: a festészetet, a zenélést (orgonálást, harmóniumozást, spinételést), játékvasutazást, repülőgépszerkesztést, fotózást, műtárolást, sok — ötnél több — vendég fogadását. Nem lehetett tudni, hogy a zegzugok valamelyikében nem gubbaszt-e egy feleség, bár a frissen mosott emlékezetes, levélzöld, rövidujjú munkatrikócska, a viszonylagos rend és tisztaság arra utalt, hogy van gondviselés: úgy értem, akad itt is egy nő, aki gondját viseli. De mivel álmomban fel sem merült bennem, hogy egy felbukkanó feleséggel is számolnom kell, utólag azt gondolom, nem volt ott senki sem. Hacsak — ahogy felötlik — talán Annuska, a bejáró néni jár oda megint takarítani, lehet, hogy azóta átköltözött ő is, most folytatja áldásos tevékenységét, bizonyára mindenki közül a legáldásosabbat, aki csak valaha a Bécsi-utcai műteremben megfordult (a macskákat is beleértve).

Ha tévedek, úgy Annuskának jó egészséget és hosszú életet kívánok. (Ne-

hogy abba a hibába essünk, mint a régiek, és a főrangúakkal együtt élve temessük el a szolgákat is.)

A vendégtől nem hagyta magát zavartatni és bosszantásomra tovább faragta az egyik általa konstruált „népi hangszer" nyakrészét, nem törődve sem az e téren vallott szélsőséges nézeteimmel, sem a szétpattogó faforgáccsal. A szuverén aktivitásban való elmerülésének szerepe az volt, hogy védelmet nyújtsanak az ún. „marha kérdésekkel" szemben. A vendég dúskálhat az üdítő italokban, ropiban, fekete kávéban, de érezhetően nem kívánatos, ha további magyarázatra nem szoruló kérdéseket firtat. Újra tudomásul kellett vennem, hogy az életnek és ezek szerint a halálnak is egyetlen értelme a munka, legyen az adott körülmények között a lehető leghaszontalanabb. Ez a farigcsálás az élet és halál kérdését szóra sem érdemes apróságnak tünteti fel, s kezdődik az az idegőrlő csönd, ami illusztratív erejénél fogva kényszerít egyetértésre, ha hagyom.

Világos volt előttem: ugyanolyan jól tudja, hogy meghalt, mint én. Erről kibogozhatatlan okból nem szívesen beszélek. Azt is tudtam, a csend feletti uralmát nem szívesen engedi át, tehát ha valaki olyasmivel kísérletezne, amit a hallgatagok ellen Füst Milán tanácsol: — „Mit hallgat ez itt? Ha kell, én kétszáz évig hallgatok!" — tehát, ha valaki versenyt akarna hallgatni, már elhatározásának pillanatában elhangzana a 9. „Mi újság a belvárosban?" típusú kérdés. Amennyire a Bécsi utcában ez a kérdés tartalmazott bizonyos arrogáns humort, annyira bágyadt kíváncsiskodásnak hangzana egy olyan helyről, ami semmi esetre sincs a Belvárosban.

A beszélgetés beindítására könnyebb megoldás nemigen kínálkozott: „a népi hangszer" nélkülözhetetlensége egészen nyilvánvalóvá vált. A másvilági életre vonatkozó ordas kíváncsiságomat tovább tűrtőztetni nem tudtam, és még az sem tudott megfékezni, hogy láttam az elkerülhetetlenül közeledő balga kérdés miatt fokozatosan elfehéredő arcot. — Ugyebár, te most nem tartozol az élők sorába? — Ez marhaságnak akkorára sikerült, mint egy gépmadár.

A válaszról nem lehetett megállapítani, hogy köhentés, helyeslés, vagy elfojtott röhej. Visszafegyelmezett arcvonásait, minden figyelmét hirtelenül még teljesebben munkájának szentelte. CSISZOLT. A tétlen látogató semmittevőnek érezhette magát, aki ráadásul csak más munkáját zavarja. Gondolatolvasó képességét ott sem vesztette el, s így, mielőtt a „Maradj magadnak, megyek!" megfogalmazódott volna, egészen más, szinte baráti hangon kezdett az üvegpapírról fuvolázni, és azt cinkosan még szarabbnak nevezte, Mint hol? kérdezhettem volna, amire csak az a képtelen válasz lehetséges: mint Pesten. Ez azonban ott nem összehasonlítási alap. Különben is az üvegpapír valami sejtelmes túlvilági színezetet nyert, hirtelenében még a jelentőségét sem tudtam felfogni. Ugyanakkor hálával vettem tudomásul, hogy az elterelő barátságos beszéd még bizonyos információt is tartalmaz, és éppen arra vonatkozólag, amiről a beszélgetést elterelte; hogy milyen viszonyok uralkodnak ott, illetve — és ez a fontos — hogy ott uralkodnak a viszonyok.

Az otthonosság érzését keresve, és hogy meggyőzzem magamat arról, én csak álmodóként vendégeskedem, — megemlítettem a smirglit. Erre a huncutság összes süvölvénye arcára tódult — Dörzspapír! — jelentette ki, s ennek a „nyelvőrködésnek" kapcsán felszakadt az első túlvilági nevetés, de teli torokból.

2.

„... Tanácsolj, ó álmom,
mit cselekedjem?"
(Mallarmé: A fehér vízirózsa)

Órákig beszélgettünk sokmindenről, az eddigiek által meghúzott tapintat-körön kívül, de mindazokat szóról szóra elfelejtettem. Kibogarásznám emlékezetem mélyéről, ha egyáltalán képes lennék fogalmat alkotni arról, hogy a túlvilági létezés folytonos kerülgetésével milyen mellébeszélgetés folyhatott. Arra határozottan emlékszem, hogy avantgardizmusról ezúttal egy szót sem ejtettünk: időközben nem kívánatos földi beavatkozók szintén kényessé rongálták ezt az azelőtt lendületesen vívott érvcsatát, ahol is saját álláspontjával mindenki jól megfért. Tán megint bevált és kimeríthetetlennek látszó témánkat vettük elő és zsidóügyi feszegetést tartottunk élvezettel. A megváltozott körülmények, ha nem is szüntették meg, de határozottan csökkentették ebben, a viszonylag könnyű műfajban rejlő feszültségeket. Ha egy témában nincs elég feszültség, nagyvonalúságnak sem lehet megfelelő tere. Továbbá, ha a kijelentések nem válhatnak a nagyvonalúság értelmében t e t t é , úgy sem beszélni, sem beszélgetni nem érdemes. Azokról hallgatni valóban ajánlatos.

Még akadnak élesen kirajzolódó részletek, de az emlékezet visszaidézhetetlen tartományaiban zaklatott sötétség honol. Ezt a homályt egy valami mégis színezi: a már említett aggályos tapintat. A szorongó tartózkodás ismerős: a legutolsó időben az alkohol említését kerültem ennyire aggodalmasan, és most hézagmentesen telepedett be a már kimunkált tartózkodás helyére az új tartalom: az elhalálozás. Álmomban, az álom hibás logikájára gyanakodtam, és nem találtam indokoltnak, hogy kényesnek tekintsem azt, ami aktuális és nyilvánvaló. Végül kialakult bennem a meggyőződés: „ez röstelli, hogy meghalt". Nem vitás, ilyen karakter, — azt is mindig szégyellte, hogy él. Olyasmivel nem lehet az ilyeneket vigasztalni, hogy nincs abban semmi, ilyesmi már mással is megesett, mert éppen azért érzi méltatlannak. Engem változatlanul az a kérdés izgatott, ha meghalt, miképpen él mégis. Az is aggasztott, hogy talán azt akarja újabban szégyellni, hogy annyira azért mégsem halt meg. Az is lehet, hogy büszke rá, hogy él, és éppen ezt a büszkeséget szégyenli. Kiismerhetetlen az a fiú!

A vége felé üvöltözni kezdett. Dühét az válthatta ki, hogy megkértem, engedje ellenőrizni „halmazállapotát". Határozottan tudni akartam árnyéklovaggal, kísértettel ülök-e szemben (srévizavi) vagy vele magával. A gorombaságai nem hiányoznak annyira, hogy azokat érdemes lenne megálmodnom, — éppen ezért — jobban meggyőztek valóságos jelenlétéről, mint a később végrehajtott szúrópróba. Még ha ezek a kitörések sohasem nélkülöztek bizonyos visszafogottságot, sőt némi gyöngédséget sem. A jelenlegiek tendenciája azt célozta, hogy éreztesse a halott-állapot fölényét, és egy ravasz csavarral az embert mégis visszahelyezze méltóságába. Ez a mondat pedig így hangzott: „Csak halandóval ne kezdjen az ember!" Különben nem mindegy?! — kiabálta — Higyj, amit akarsz! — mármint a halmazállapotára vonatkozólag.

Életerőtől duzzadó dühöngésével annyira elégedett voltam, hogy felvetettem: „elmehetnénk valamit inni! Gondolom, már nem árt!" Rövid tétovázás után ráállt. Mikor proletárszínű zakóját húzta és levélzöld-jobbválla a kabátujjban eltűnni készült, mutatóujjammal bizony mégis megböktem azt. „Meg-

gyógyult!" — gondoltam, míg a másik részről fejcsóválás, könnyedén leküzdött futó idegesség. Hová mentünk „le", ha megölnek, akkor sem tudnám megmondani, helyesebben: csak akkor, még helyesebben: akkor más miatt nem.

Hogy további részletekkel szolgáljak, várom álomtelefonon való újra jelentkezését. Érzésem szerint valami dühösködés most ezt megakadályozza. Egy biztos: én képtelen vagyok v i s s z a h í v n i .

3.

„Halottakkal holtak nyelvén"
(Muszorgszkij: „Egy kiállítás képei"
9. epizód)

Felszínes csevegés után, inkább alatt, az is meglehet, hogy előtt jártunk mi máshol is, ügyesebb úgy mondani: találkoztunk másképpen is. Az ilyen találkozás nehezen minősíthető, mert alantasabb és fontosabb is egyben, vagyis galád dolog, de engedélyezett. Ezt a helyet nem lehet sem térben, sem időben meghatározni, fölfogható úgy is, hogy a leírtakkal egyszerre éltem át, de az ellen sem tiltakoznék, ha valaki azt állítaná, hogy ez a beszélgetés évekkel ezelőtt, folyamatosan, kocsmai asztalnál, valamely durva aktualitás terepszínű álcája alatt zajlott, észrevétlenül, — míg végül az álom nyitotta meg az elme gátjait és így végre tudomásul vettem a lassú közlemény, egyszerre több létszinten élünk, különböző létfokon szövődnek kapcsolataink. Ami úgy tűnik elmúlt, folytatódik, s ami lesz, máris működik. Most éljük halál utáni létünket is, és a halál utáni lét fölé ez az élet a végtelenbe nyúlik. Ezekről a vigasztalóan összetolt időkről és a különzártság rekeszeitől megszabadított létezésről oly artikulátlan suttogás révén értesültem, melyben összemosódik az is, hogy másik mondja-e, vagy én gondolom. Itt egy kérdés nem több, mint a száj beporosodása, a válasz fölemészti a válaszolót, párává gomolyítja, értelme a köd formációiból és a szájszélen való lerakódás ízéből olvasható ki. (A finn-ugor nyelvcsaládban az íz a lélek egyik ősi szinonimája.) Mégis itt szövődnek a barátságok, mint a léltezés emeletes átka elleni összeesküvés.

Amennyire érteni lehet és szabad — a lesújtottság és kiritkítottságnak ezekben a fülledt bugyraiban — felfogtam még a következőket: mint alkotó végig azt a léthorizontot ábrázolta, ami látását metszette, azért fájt és érdekelte. A rézkarcain nem élő emberek, csak test szerint jelenlevő visszahívott tetemek egzisztálnak. Megértettem a görcsös kezüket, ha simogatásra is állította be, mozdulataik élőképszerűen imitáltak voltak, mégha merev ujjaik közé olykor virágot is kényszerített, fölrettentett, kihajszolt és beöltöztetett hullák rémjelenetei ezek, és csak annyiban vonatkoznak a való életre, amennyiben áhitozást fejeznek az iránt. A tibetiek halottfeltámasztó praktikái kényszeríthetik enyire suta és erőltetett mozgásra a háromnaposnál nem régebbi halottakat, de üres vidámságuk könnyen végzetessé válhat: ébresztőjüket megfojtják, ha a beavatott idejében nem tépi ki nyelvüket. Ilyen határterületet csak olyan különleges kifordított lény érzékelhet, akinek lelke nem belülről feszít, hanem körülveszi és kívülről szorítja. Betölti szobáját és ózonként terjeng utcaszerte sétaútjait jelezve, — így megszokott körzetében könnyen ráakadhatott, aki kereste. Testi mivoltában mint csonthéjú mag végezte gépiesen elsajátított, nem egészen neki való tevékenységét, saját aurájának kényszere

szerint. Ez a rendellenesség okozhatta azt a delejes, lenyűgöző hatást, melynek következtében környezete nehezen mozgott, megbabonázottan téblábolt, s bár a rajzokkal bevallott, sőt hangsúlyozott állapota, akkor mégis megfejthetetlen volt; elgyöngített és félelmet keltett.

**Az már felületi találgatás, hogy a gyerekkor óta hordozott és titkolt haláltudat tűrte ki a sérült szívburkon keresztül azt, aminek bévül a helye. A szétszivárgó, rejtett szubsztancia talán ezért oly közvetlenül és kötelezően érzékelhető, másoknál csak a megnyilvánulásokból következtethető vissza. Az alkotó nem adhatott számot arról, ami belül működik, hanem csak a hiányról, az üres helyekről és azok élettelenekkel benépesített, összeigazított világáról.*

A lefordíthatatlan beszéd rosszul világított vájataiba való alásszállásom még egy nyelvészeti borzalommal is szolgált: tudomásul vettem, hogy befejezett múlt nincs — „ilyesmiről ne ábrándozzak", — „elhalálozott", ilyen kifejezésnek nincs értelme. Helyesen ezt úgy kell mondani: halálozik és halálozott ő mindig is.

A suttogások páráiból kicsapódott nemtelen kifejezésen eliszonyodva és az iszony pókfonalán még lejjebb ereszkedve, súlytalanul eljuthattam a lakatlanságnak és magárahagyottságnak abba a világába, ami mégsem volt egészen ismeretlen; a földi létbe ez a világ is szüntelenül belejátszik. Itt már nem található másik. Itt művészetekkel sem érdemes egymás felé imádkozni, ahol csak falak vannak, a nyilvánosság nem egyéb, mint az ablaktalan cellafalra kapart felirat. S ha a szomszéd cellákból kopogtatást vélsz hallani, és aligléted remény és figyelem által újra érvényre juthatna, észleled: a hangok halkulnak, rendszerét egyre kevésbé tudod kibogozni. Újabb és újabb falakat húznak a koppantás és a fül közé. A falak addig vastagodnak, míg a börtöntelefon végképp elhallgat, s végül a halál eszelős építkezése folytán a szomszéd cellák már tele vannak fallal. És így a tied is végképp kiürül.

4.

Egyenértékű jegyzet

*Hogy az élet mégis szép, azt a következőkkel tudom alátámasztani: mikor a *-gal jelzett mondatban a „bévül" szót diktáltam, a kis gépírónő felszólalt, minekután tudja rólam, hogy nem szeretem a régiségeket és ő sem. Magam és az ő megnyugtatására felhoztam: ha szívről van szó, az ilyen szóképzés teljesen helyénvaló.*

Az emlékezés végére elégedetten diktáltam a pontot, különösen azért, mert gondos erőfeszítéseim árán álmomból sikerült kiszálkázni a „kifordított lény" nem túlságosan tetszetős elméletét.

Mit tesz Isten, — néhány nap múlva fölütöttem mégis a „Boldogságtöredék"-et, amit különben nem szívesen forgatok, először is mert szívszorító és még ezer más, itt nem részletezendő ok miatt, és találom a következő mondatot:

„Egy-egy percben az ember teste kifordul és ami legbévül volt, kívülre kerül védtelenül."

Csodálatosan örültem, és azonnal jegyzetet határoztam el, amelybe feltétlenül bele kell majd venni, hogy olyan alkotóval állok háttal (srévizavi), aki önmagát tökéletesen megmagyarázta. Olyasmit nemigen lehet róla kideríteni, amit „maga se tudott" volna. Még az önmagáról való emlékezést is hiánytalanul elvégezte előre, mindenki helyett (ami az „összetolt idők" elgondolást látszik igazolni). Például az én szövegemben a „védtelenül" nem szerepel, kifelejtettem. Így e tárgyban minden irkálás fölöslegesnek bizonyult — eltekintve talán azoktól a kitételektől, melyeket a hűtelenség fölötti elkeseredés mondatott velem.

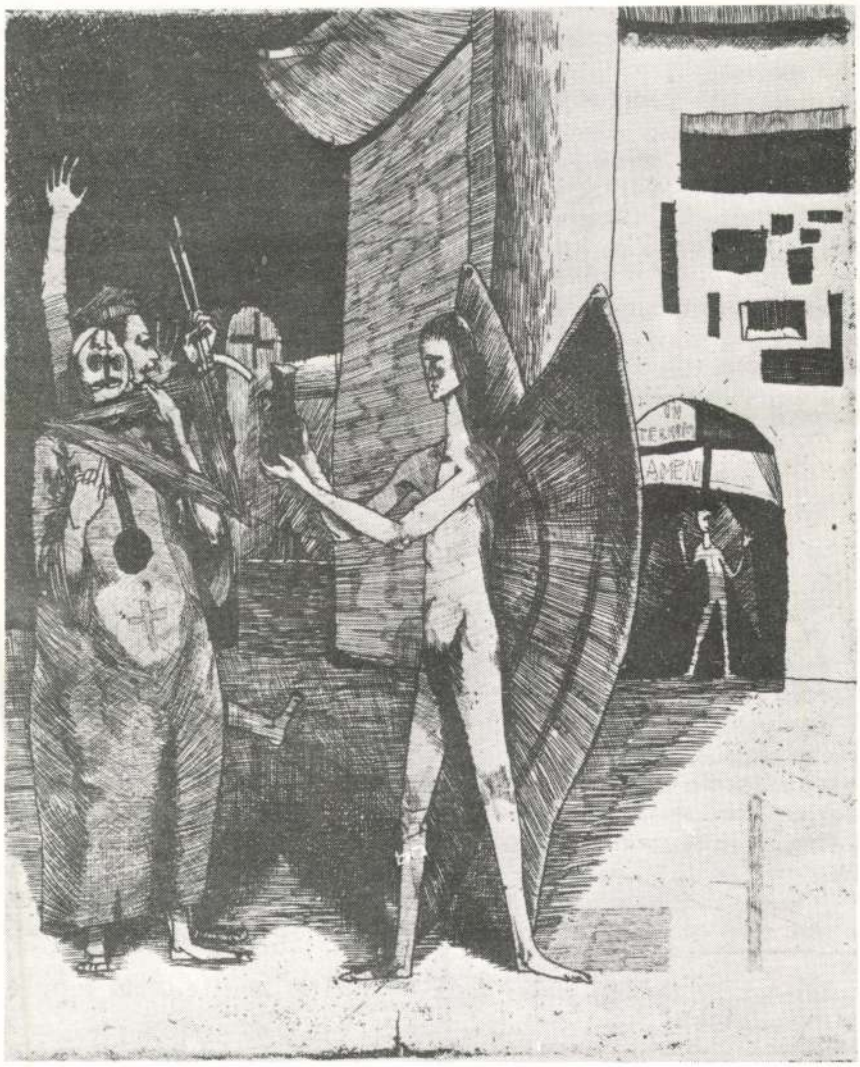

A magyar festészet három generációja, Graz, Neue Galerie, Künstlerhaus, 1985. október.

Erdély Miklós, grafikus-festőművés

Örvendetes, hogy a művész legújabb munkái viszonylag gyorsan bekerülnek az európai művészeti vérkeringésbe.

Műcsarnok és Kamaraterem

1985 nyár

ERDÉLY Miklós

(bán)BÁN ANDRÁS: Korniss kapcsán. = Magyar Nemzet, LIV.évf. 4.sz. 1991.január 4. 4. p.

Bp., Fészek Galéria, Tisztelet Korniss Dezsőnek c. kiállitás

Kat.van.

Cat. 1980b

Cat. 1980c

Cat. 1980d

Cat. 1982a

Kat. 1982b

16t

Ogg

Vic

Vic

Pri

Rep

Mus

Die

ed:

Mat

Sol

Gy.

Re

Em

16

ERDÉLY MIKLÓS

Hegyi Lóránd: Uj szubjektivizmus- uj eklektika. Megjegyzések a 80-as évek uj magyar müvészetéhez. Belvedere I. /1989/1. 3.

kell tarta-
dást. Ez a
lmen kívül
on, így nem
igazságügyi
javaslatát.
félreértés,
egszegte az
ISZMP-nek
a változta-
en is hang-
sak ideigle-
ellenzem a
t már a ka-
népbíróság,
sajátossá-
zért hozták
onyos ügye-
rmális igaz-
alól. Való-
ktivikusan a
mint önál-
megszüntet-
negyei bíró-
nács műkö-
ül sor erre,
lesz a vál-
i bíróságok

ány joga

minisztérium
övette. Ennek
ppen a Btk.
illetékes mi-
al úgy nyilat-
olna a politi-
tényállásának
1980 közepére
a revíziót. A
n és az ellen-
t alapkérdés-
etőjog mielőb-

ellentmondás
nány megal-
ondolás alap-
tetőjog re-
az új alap-
t kell követ-
zonban meg-
ont nyilván-
elenlegi bün-
nntartása a
ényekre néz-
a. Ezért még
Fórum nyi-
zöltük ezek
tának meg-
a parlament
júniusra is
k közremű-

lások megál-
któber köze-
ülés elé. Me-
alatos törvé-

az alkot-
n szerepel-
, amelyeket
ncepciója is
eket a par-
és jóváha-
abban sem
szerepének
sáról, jólle-
ízióban el-
azt mond-
ező szere-
a preambu-
líteni. Ki-
tam, mert
en, amidőn
pártrendszer
si jogra vo-
kormányjó-
elyet a vi-
minősítet-
m, hogy ez
árt vezető
os biztosí-
zabályozási
nuár 30-án
ompromisz-
al adtunk
dottá vál-
után, s ezt
usra is az
a — nem
lkotmány-
leges kon-
. Mást ne
ogok feje-
mány még
emessé vá-
zdeménye-
ment előtt
árgyaláso-
tbe. Óriá-
om ezt a
t a politi-
található.
tmány már
t a politi-
mészetesen
érdőjelezni
a munká-
ég azt ki-
nisztérium
l.

en teljes az
gadtatás.
ztársasági-
jét és idő-
szervezet,
a Fidesz,
megegye-
mai hely-

szolgálhat. Túlzott, már-már irracionális bizalmatlanság rejlik ennek feltételezése mögött, amelyet ugyan értek a múlt ismeretében, de nem fogadhatok el. A bizalmatlanság is elvihet a katasztrófához. Szerintem a nép által választott köztársasági elnök mellett szól: *legyen egy olyan intézmény az országban, amely felül áll a pártokon, és ez működjön már most, a kibontakozó pártharcok idején.* Nem hiszem, hogy indokolt csak abból kiindulni, hogy az MSZP „ráerőlteti" jelöltjét a társadalomra. Én ugyan — a megegyezésnek megfelelően — elfogadom a jelenlegi szövegtervezetet, hogy a továbbiakban a parlament válassza az elnököt. Ám a megegyezés miatt fogadom el. Szerintem jobb lenne, éppen azért, hogy a jövőben se szerezhessen egy parlamenti többséget élvező párt korlátlan hatalmat, ne nyíljon mód az önkényeskedő hatalomgyakorlásra ha a majdani új alkotmány szerint a nép választaná meg mindig a köztársasági elnökét.

Visszaút nincs

— Vitatott pont akad a párttörvényben is: a pártvagyon és a pártok munkahelyi működése.

— Ez is politikai kérdés. Minthogy a párt és néhány társadalmi szervezet kezében levő vagyon állami tulajdon, amelynek e szervezetek nem tulajdonosai, csak kezelői, *ezt a kezelői jogot a kormánynak mindenkitől vissza kell venni, és újra elosztani a vagyont*, pontosabban, a kezelői jogot vagy bérleti lehetőséget a különböző politikai szervezetek között. A vagyon jelentős részét *nem pártcélokra* kell felhasználni, nem indokolja semmi, hogy olyan apparátusok fenntartására költsük, mint amilyen az MSZMP-é volt. A vagyon kérdéséről egyébként az új párt sem dönthet, *a határozat a kormány joga.*

— Az MSZMP vezetői közül többen azzal érveltek, hogy a vagyon jelentős része a tagdíjakból jött össze.

— Kideríthetetlen, hogy menynyi folyt be a párttagdíjakból, és az is, hogy azt mire költötték. Fizetést is kaptak a pártalkalmazottak, s működtetni kellett egy kiterjedt rendszert. Ez tehát nem igazán jó érv, ezen az alapon a probléma jogilag nem oldható meg. Az egész problémát *jogszabállyal* kell rendezni, s nem lehet az a kérdés, hogy a vagyon miből jött össze. Amikor államosítottak ingatlanokat, akkor sem kérdezték, hogy állami költségvetésből épültek vagy sem. Ami a többi törvényt illeti, jó munkát végzett a nemzeti kerekasztal az alkotmánybíróságról szóló, valamint a választójogi törvénytervezetekkel kapcsolatban, csakúgy, mint a párttörvény esetében.

— A parlamenti ülés közeledtével újra összecsapnak a nézetek arról, milyen is lehet az Országgyűlés és a kerekasztal viszonya?

— Egyértelművé kell tenni, hogy a parlamentnek *a kormány tesz javaslatot.* Hogy a kormány milyen előzmények után él ezzel a jogával, hogy volt „háromszögletű" asztal, és milyen tárgyalások folytak a törvényjavaslatok benyújtása előtt, ez jogilag érdektelen. A megállapodástól egyébként *azon a címen senki nem visszakozhat*, hogy az egyik aláíró, az MSZMP, nevében már nem létezik. Ez most már törvényesen beterjesztett jogszabályjavaslat, amit a parlamentnek így kell elbírálnia. Ez nem zárja ki, hogy ha a képviselők egy része nem csatlakozik az új párthoz, netán egy létrejövő baloldali pártba lép be, akkor a szavazói magatartása másként alakul. Ez ismét nem jogi kérdés, hanem a képviselő politikai álláspontjától függ. Ebben az esetben *nem érheti az a vád az utódpártot, a kormányt meg különösen nem, hogy megszegte a megállapodásokat*, mert nem vitte végbe, amiben megegyeztek. A kormány megtette és megteszi, amit megtehet ebben a helyzetben, ragaszkodik ezekhez a törvényekhez. A szöveget javító jogtechnikai megoldásokat viszont elfogadjuk. A szövegezés eredetileg sem volt a „háromszögletű" asztal feladata. A törvényalkotás is „szakma". Ám — mint mondtam, az eredetileg elfogadott szövegeket terjesztettük az Országgyűlés elé. Egyébként akkor is illúzió lett volna azt várni, hogy a hetvenöt százalékot kitevő MSZMP-képviselők egységesen szavaznának, ha *gilag rendezett, békés átmenetre.*

— Érdekesen vetődik fel a kormány és így a minisztérium önállóságának, pártól való függetlenségének kérdése a másik vitatott ügy, a pártok munkahelyi szerveződése kapcsán. Nyers Rezső párteinök beszéde hatására a pártkongresszus nyítva hagyta a munkahelyi pártszerveződés lehetőségét, a kormány vezetői, élén a miniszterelnökkel és az államminiszterrel viszont ellene szavaztak. Mit csinál ebben a helyzetben a kormány?

— A kormánynak az az álláspontja, hogy *a munkahelyeken ne működjenek pártok.* A parlamentben ezt én jelzem is, mint ahogy ismertetek minden, a megállapodásokban foglalt és attól eltérő álláspontot is. Tetszetős az az érv, hogy az emberek alapvető szabadságát sérti, ha akadályozzuk őket a munkahelyi pártszervezésben. Formajogilag ez igaz lehet, de az emberi jogokat is egy adott kontextusban kell vizsgálni. Nem feledkezhetünk meg arról az elvről sem, hogy az emberi jogok gyakorlása nem sértheti mások jogait. Az ellenzék álláspontját megértem: a mai helyzetben *esélyegyenlőségről nem lehet szó, hiába szervezkednének ők is a munkahelyeken, mégis hátrányban lennének.* Ismereteim szerint ugyan a pártszervezetek nem játszanak már olyan szerepet a munkahelyeken, mint korábban, nem részei a munkahelyi struktúrának, ezzel együtt én határozottan a kormány elvi álláspontját képviselem.

Kinek a kormánya?

— Ellentétbe kerül így egymással a kormány és a mondjuk így: kormányzó párt?

— A kormány és a kormányzó párt viszonya *tisztázandó* kérdés. Nyers Rezső is azt mondta a kongresszusi beszédében, hogy a *párt nem irányíthatja közvetlenül a kormányt*, csak ellenőrizheti, befolyásolhatja a parlamenti képviselete útján, ahogyan egyébként ezt ilyen módon más politikai erők is megtehetik. Ha a párt országgyűlési képviselői azt az álláspontot érvényesítik, amit a pártvezetés tart helyesnek, és többségi szavazással így döntenek, akkor a kormány természetesen engedelmeskedik. *A kormány azonban a parlamentnek tartozik felelősséggel.* Szerintem egyébként az lenne a legmegfelelőbb, ha a Minisztertanács *szakértői kormányként* működne ebben az átmeneti helyzetben.

— Amikor változott a hivatalos álláspont és az új alkotmány megalkotása helyett a sarkalatos törvények kerültek előtérbe, az ellenzék átmeneti kísérletnek minősítette ezt a próbálkozást. Konszenzusra jutottak a tárgyalásokon a vitatott kérdésekben. Véleménye szerint jobbak lettek az elfogadásra váró tervezetek azáltal, hogy nem csak a hatalom szempontjai érvényesültek?

— Az átmentési kísérletnek nagyobb talán a füstje, mint a lángja. Vannak, akik „át akarnak menteni", át akarják menteni magukat, hatalmukat, s ezért mindent megtesznek. Amit tudnak. Ez minden emberben és minden politikusban él. Kezdettől fogva tagadtam és sértőnek tartottam azonban a minisztériumra nézve is, hogy ez az intézmény, vagy személy szerint én, ebben az átmentésben tudatosan közreműködtünk volna. Még egyszer mondom: mi a magunk alkotmányjogi meggyőződése szerint dolgoztunk és dolgozunk, és ez a meggyőződés többéves tudományos munka eredményeire épül. Kompromisszumokat egy alkotmányozási folyamatban persze mindig kell kötni, de elvi törekvéseink változatlanok. Hogy milyen szabály mennyire ad alkalmat valamiféle „átmentésre", az más lapra tartozik. Jogi szabályozással ezt teljesen kizárni nem lehet, már csak azért sem, mert a politikai erőviszonyoknak mindig hatásuk van a tényleges történésekre, bármennyire is igyekszünk jogi szabályozással minimalizálni ezt. Igyekeztünk olyan megoldásokat találni, amelyek ez ellen hatnak. Hogy jobbak lettek ezek a jogszabályok? Szerintem *igen.* Sok tekintetben megállták volna a helyüket eredeti változatukban is, de *a politikai konszenzussal erősebbé váltak.* Ezért hasznosnak ítélem az egyeztető tárgyalásokat. Amit sajnálok, hogy nem sikerült hamarabb egyetértésre jutni, s nem sikerült a pártkongresszus előtt, a szeptemberi ülésszakon teljes egészében törvénnyé emelni a javaslatokat. Ez az egyetlen dolog, amit sajnálok.

Javorniczky István

leszedjék a szenteltvizet a pedagógusokról. Pedig nagy baj lenne,

Dénes D. István

A kép emlékműve — az emlékmű képe

Az Ernst Múzeum Más-kép című kiállításáról

A SORS FURCSA és pökhendi fintora, hogy a nagy, jubileumi kiállítások most, a művészi fényképezés (szép, avétos kifejezés) csendespihenőjének idején celebráltattak, s nem — mondjuk — tíz éve, a harcos és önújító ébrenlét korában. Be kell persze látnunk, hogy az évszámok kényszerítő erejűek és vigyázzba állítóak, de meg örülnünk is lehet — komolyan! —, hogy a fölösleges szieszta félbeszakadt.

Különösképpen vonatkozik mindez a képzőművészet és a fotográfia határán kialakult műforma helyzetére, a *„más-képére"*, vagy ahogy a maga idejében címkézték, a *mediális kísérletekére*, az *experimentális fotóéra*.

A hatvanas évek végétől — magyar hagyományokra is támaszkodva és kortárs külföldi impulzusok hatására — a fényképezőgép és a fénnyel való alakítás szerepe át-, elsősorban fölértékelődött a síkművészetek szempontjából. Erre az időre minden következetesen és józanul gondolkodó művész számára nyilvánvalóvá vált, amit Kazimir *Malevics* 1927-ben egy *Moholy Nagy* Lászlóhoz írott levelében állapított meg, miszerint *„...a fényképezés és a film csak egy új technikai eszköz, amelyet a festőknek okvetlenül fel kell majd használniuk, mint ahogy mindenkor felhasználták a disznószőrt, a grafitot és a festéket. A fényképezést és a filmet természetesen először éppen olyan vezetőképessé kell tenni az érzékelés számára, mint amilyen már a ceruza, a szén, vagy az ecset."* Az eszközök *„vezetőképessé"* váltak tehát, s az avantgárd szinte minden áramlata birtokba is vette azokat. A hetvenes évek közepére valóságos eufória öntötte el a másként festőket és a másként fényképezőket. Lelkesedésüket egyszerre táplálta az eljárások viszonylagos olcsósága, korlátlannak hitt szabadsága, látványos demokratizmusa, populizmusa, gyorsasága meg terjeszthetősége. A tradicionálissá lett technikák ugyanúgy hasznosultak, mint a strukturalizmus, a konceptualizmus, az arte povera, vagy a mail-, body- és land art szellemét követítő és a happeningek, performance-ok drámaiságát rögzítő mozzanatok, s megjelentek a teljes el-, meg- és felszabadultságot árasztó-közvetítő *campfotók* is. A tettvágytól párás szemek a nyolcvanas évek első harmadának végére kitisztultak azonban; a fénykép túl olcsónak, egyszerűnek, majd eladhatatlannak bizonyult, s alternativitásának sármja megkopott. Előbb persze kint, majd valamivel később, itt bent is.

MINDERRŐL PERSZE a „közönség" alig is értesült. Nemcsak mert a művészet reputációja igen csekély, de azért sem, mivel az eszköz demokratizálásának lehetősége és ténye nem igazán vágott egybe az amúgy hasonló fogalmakkal operáló, de azokból egészen más következtetésekre jutó kultúradminisztrátorok döntvényeivel és szabályaival. A dolog így a szándékoltnál is ezoterikusabb maradt, akárcsak annyi más.

Az *Ernst Múzeum Más-kép* című kiállítása bizonyos értelemben tehát emlékmű-kiállítás. Egy művészi magatartás, az avantgárd szellem hazai megnyilatkozásai, manifesztálódásai egy fajtájának monumentumát építették föl az ügyhöz méltó nagyvonalúsággal, egyszersmind az abból eredő bizonytalansággal, zavarral és ellentmondásossággal, de mindenképpen hatalmas haszonnal telítve.

A kiállítás billenékenysége, belső ellentmondásai egyrészt a tárgy körvonalainak elmosódottságából fakadnak. Ahogy a cím lírai semmitmondása is jelzi, nincs — talán nem is lehet —, valódi definíciója annak a gesztusnak, amelynek a tárlat szentelődött, s nem csak azért gondolom ezt, mert az elmúlt tíztizenöt évben a meghatározásra irányuló kísérletek csak a részleteket illetően hoztak eredményt, hanem mert minden megnevezéspróba szükségszerűen el- és kirekeszt utakat, szándékokat. (Annyi azért rögzíthető, hogy formailag a manipuláció, a beavatkozás a kulcsszavak, hiszen a fénykép vagy a rögzítendő valóság, esetleg mindkettő átalakítása jelenti a lényeget.) Be kell ugyanis látni, hogy az eszköz önmagában nem teremt áramlatot, irányzatot, stílust meg végképpen nem. De még az eljárás sem, ha nem hatja át meghatározott szellemiség. Ezért látom fölöslegesnek néhány „valódi" fényképész részvételét ezen a kiállításon, még akkor is, ha kamerájukkal szabadabban is bánnak annál, mint azt a hagyományos fotóművészet kánonjai előírják. Jelenlétük feltehetőleg annak a zavarnak a következménye, mely a szerkesztést és a rendezést kísérte, amikor egymást nem fedő elképzeléseket igyekeztek azsúrba hozni. Mert úgy látszik, nem csak a tárgyban rejlő, abba „beépített" ellentmondás működött a válogatás során, de dolgozott valami hasonló akkor is, amikor valakik nem merték, vagy nem akarták egyetlen és egységes koncepció érvényét elismerni, talán mert arra gondoltak, mily csúfosan bukott meg más szférában a rendező elv, ha túlzottan homogén volt. Mindenesetre valószínűleg — és remélhetőleg csak — ezért hiányzik néhány jelentős, és a tárgyhoz komoly művekkel járult művész — például *Gémes* Péter, *Kelényi* Béla, vagy *Kocsis* Imre —, vagy olyan gyors és hajlékony eljárás, mint a *xerox*, s az azzal dolgozók, kivált *Halbauer* Ede, s talán ennek az eredménye az is, hogy az ötvenes és korai hatvanas évekbeli előzmények elkentre sikerültek. (Az sem egészen érthető, miért nem korábbról, vagy éppen későbbről rugaszkodik el az idea?!)

A MÁS-KÉPNEK állított emlékmű, repedései és dekomponáltsága ellenére is megkapó. Jelzi, hogy a matéria romlandósága dacára is klasszikussá váltak gesztusok és gondolatok, hogy *Erdély* Miklós, *Baranyay* András, *Hajas* Tibor, *Jovánovics* György, vagy *Birkás* Ákos, *Károlyi* Zsigmond, *Szilágyi* Lenke és *Jelenczki* István munkái megkerülhetetlenné váltak. S alkalmas arra is, hogy néhány mű, például *Tolvaly* Ernőé, *Halász* Andrásé, vagy *Konkoly* Gyuláé új dimenzióba kerülve fölértékelődjön, bizonyos arányokat átírjon.

A kiállítás egyik sugallata, hogy a fotográfia és a képzőművészet egymásra hatásának folyamata — technikai értelemben, az eljárás, a metódus szintjén — végeredményben befejeződött. Valószínűleg így is van, egyrészt az újabb médiumok — a video vagy a számítógép — használatbavétele folytán, másrészt, mert az alkalmazás szabadsága fölött érzett öröm elhervadt. Ám, s ez a tárlat rokonszenvesebb „üzenete": a monumentum nem okvetlenül síremlék.

Hajdu István

Az izraeli Batsheva Táncegyüttes lép föl Budapesten: október 16-án, az Operaházban. Ezután országjárásra indulnak, Győrben, Szegeden, Pécsett és Debrecenben tekinthetik meg az érdeklődők műsorukat. Végül az Erkel Színházban búcsúznak a magyar közönségtől, október 23-án. A táncegyüttes vendégjátéka a hazánk és Izrael közötti hivatalos kapcsolatfelvétel első nagyszabású kulturális eseménye. A világhírű társulatot Batsheva de Rothschild alapította 1963-ban. A kezdeti időszak tizenhat izraeli táncosa New Yorkban kapott alapos képzést a „modern dance" elsőszámú nagyasszonyától, Martha Grahamtól, aki több művének betanítását is magára vállalta. A későbbiekben is a világ jelentékeny koreográfusainak egész sora vendégeskedett Tel-Avivba, dolgozott az együttessel, míg saját táncalkotóik nevelődtek ki, és szereztek elismerést a nyugat-európai és amerikai turnék révén. 1972 óta, az együttest az állam szubvencionálja. (g)

Egy okos gyagyaista

Erdély Miklós egy kis kör bálványa volt, de nem egy szűk körnek dolgozott: a magyar művészetnek. Szobrászatot tanult és építész-diplomát szerzett, csakhogy ezzel keveset mondtunk róla.

Ő volt a nagy animátor, noha egyszerűen csak happenernek mondta magát. Lap nélkül és más habitussal, ugyanazt a szerepet vállalta, mint annak idején Kassák. Makacs elszántsággal hirdette az avantgárd igét. Provokált mindent és mindenkit. Megtagadni lehetett, letagadni nem.

Rövid ideig magam is jártam hozzá. Aztán eltávolodtam tőle. Elidegenítően hatott rám mindent megkérdőjelező dadaista iróniája, rendezvényeinek (akkor happeninget vagy akciót mondtunk) bájtalan anarchiája. Most megjelent könyve azonban, amely legfontosabb írásait és előadásait tartalmazza, ismét közel hozta hozzám.

Peternák Miklós, a kötet szerkesztőjeként nem retusált a képen. A *művészeti írások* között, a *művészetelméleti tanulmányok* mellett a majdhogynem efemer darabok is helyet kapnak. Kiállítási megnyitók, feljegyzések, sőt vázlatok. Így ahhoz is közel hozza a néhány éve elhunyt Erdélyt, aki nem lehetett jelen az ő kötetlen, olykor a hallgatók közbeszólását is kiprovokáló előadásain.

A szerkesztő nem törődött az időrenddel, és egyvelegként sorolta be egymás után a legkülönbözőbb tárgyú és műfajú írásokat, szóljanak bár kortársról (Kondor Béla), idősebb pályatársról (Bálint Endre) vagy éppen pályakezdő fiatalról (Kelemen Károly). Erdély, persze, akkor van elemében, ha szubjektív lehet; ha a maga eszményeiről írhat; így például Beuysról, illetve a képzőművészet hagyományos műfajainál érzékenyebbnek érzett fotóról vagy filmről.

Ez a látványos összevissza-ság, amely valójában tudatos komponáltságot takar, azt sugallja, amiről Erdély inkább csak szemérmesen nyilatkozik meg: rá a század művészetében a szürrealizmus elemeit felhasználó dada gyakorolta a legnagyobb hatást. Ennek a vonzalomnak a legpregnánsabb dokumentuma a *gyagyaista kiáltvány*.

Jelen voltam, amikor húsz évvel ezelőtt Erdély fekete szemüvegben jelent meg barátja, Altorjai Sándor kiállításának megnyitóján. Szövege ott volt a kezében, de ezt ő nem tudta elolvasni, hanem az amúgy is eszkábált írást Altorjai súgta neki, s ő e közvetítés nyomán tovább tördelt rajta.

Nekem erről az akcióról mindmáig különvéleményem van. Nem tudtam neki a fent leírtaknál nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Nem magaszaltam tehát, és nem is háborodtam fel, mint oly sokan, s nemcsak hivatalból a pártközpontban.

Ez a válogatott írásokat közreadó kötet, ha paradox módon is, megerősít a különvéleményemben. Azt mutatja, hogy Erdély sokkal mélyebben gondolkodó ember volt, amint ezt a bolondságnak szánt megnyitó mutatja. S felkészültebbnek is bizonyult, mint az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozásai alapján gondoltuk róla.

Ne a gyagyaista kiáltvány alapján ítélkezzünk; olyan fontos dolgokat mondott el a művészetre figyelve a Lajtán túli világról, amelyeket a mi jövendő kapitalizmustól euforiás világunkban is mindenki figyelmébe ajánlok.

Vadas József

(Erdély Miklós művészeti írásai. Szerkesztette: Peternák Miklós. Képzőművészeti. 352 oldal, fűzve 168 Ft.)

Az otthonteremtés művészete

Az állami lakásépítés nehézségei miatt az utóbbi években megnőtt a magánerőből végzett építkezések aránya, jelentősége. A legtöbb család önerőből kénytelen otthont teremteni. Kapsza Miklós, a kiváló építész *Otthontervezési tanácsadó* című könyve sokat segíthet azoknak, akik építkezésbe kezdenek.

Nyomon követhetők a kötetben a korszerű lakás kialakításának szempontjai az elképzelésektől, a tervezéstől kezdve a hagyományokkal, az életmóddal és a környezettel való kapcsolat összehangolásáig. A szerző ismerteti az anyagok kiválasztásánál követendő elveket, s gyakorlati útmutatást ad az alapozás, a szerkezet és a forma kölcsönhatásaival kapcsolatban.

A lakástípusok közül a szabadon álló családi ház, a lejtőn építendő és oldalhatáron álló, majd a zártsorú beépítésű családi házzal foglalkozik. Kitér az ikerház, a sorház, az átriumház, a társas- és teraszház építésére is.

A szerző rámutat arra, hogy a családi ház alaprajzán jól el kell különíteni az intim és a nyitott zónákat, a háztartási-, vendéglátó-, közlekedő-, tároló- és gazdasági helyiségeket, de arra is tekintettel kell lenni, hogy ezek szerves egységben legyenek egymással.

Nem szabad megfeledkezni a gyermekek, az idős és mozgássérült családtagok igényeiről sem. Más követelmények merülnek fel, ha a kialakítandó lakás egyúttal munkahelyül is szolgál.

Kitűnik a könyvből, hogy épületgépészeti szempontból a víz-, gáz-, áramellátás, csatornázás, szellőzés követelményeire kell tekintettel lenni. A lakás belső tere bútorokkal célszerűen átformálható; a bútor térelválasztó hatású is lehet, ha ehhez elegendő hely van. A terek összekapcsolásának ma újra divatos módja a hagyományos boltíves nyílás.

A lakóterek hangulatát környezetük, méretarányuk, de leginkább berendezésük befolyásolja; tekintettel kell lenni tehát az egyes helyiségek méretigényére. A szerző azt tanácsolja, hogy ne mindenáron divatosat építsünk, hanem olyat, ami nekünk is tetszik. Használati szempontból mindig a praktikusra törekedjünk!

Segítséget kíván adni az új értékrend, valamint az építtető és tervező közös nyelvének kialakításában. Könyve végén szakmák szerint csoportosított hirdetési összeállítás található, amely megkönnyíti a rendelkezésre álló lehetőségek közti tájékozódást, és hozzásegít a helyes döntéshez.

Kapsza Miklós olyan lehetőségeket tár olvasói elé, amelyek könyve nélkül bizonyára nem jutnának eszükbe. Hozzájárul ahhoz, hogy ne hibás szerkezetű, elrontott beosztású, nem megfelelő arányú házak, hanem jó és célszerű elrendezésűek épüljenek. Olyan családi otthonok, amelyek jól illeszkednek be környezetükbe. A tervezés, elrendezés szempontjai mellett a szervezési, jogi és gazdasági problémákkal is foglalkozik. Hozzásegíti az építtetőket, hogy otthonuk valóban a legkényelmesebb, tetszetős otthon legyen.

Rubóczky István

(Kapsza Miklós: Otthontervezési tanácsadó. Műszaki. 148 oldal, fűzve 195 Ft.)

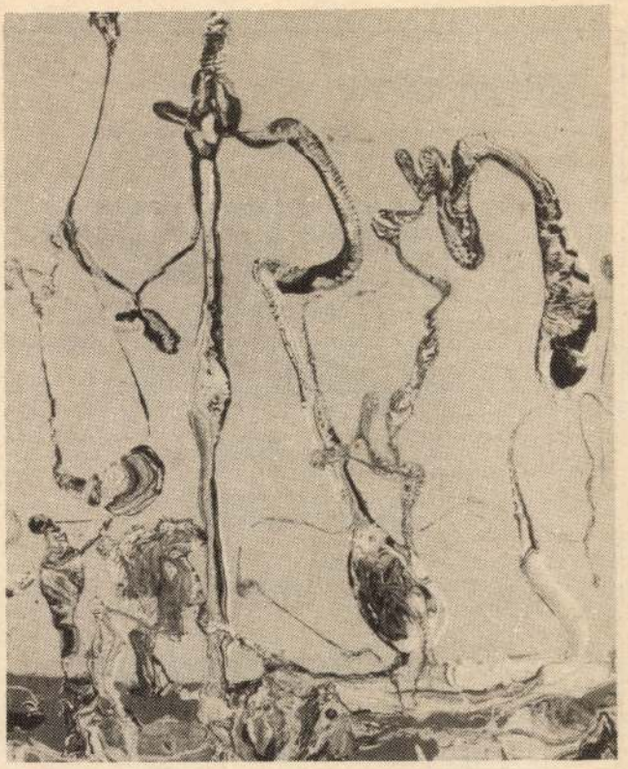

Altorjai Sándor festménye Erdély Miklós kötetéből (Képzőművészeti)

Szilénosz igaza

... soha nem volt még mostohább társasága a magyar – és az idegen nyelvű – irodalomnak, mint a kritikusoknak s a Magyarországon különös lényeknek tekinthető esszéíróknak.

Hévízi Ottó és Csuhai István, e két – még mindig fiatalnak mondható – esszéista is sokat szenvedhetett a mellőzés, a meg nem értés miatt, amíg e biztató kezdetű sorozatban meg nem jelentek. Igaz, amíg e sorozat minden kötetben két alkotót mutat be egyszerre, addig az itt közölt szerző nem érheti el a megérdemelt – erkölcsi – sikert. De az is igaz, hogy e nélkül az áldozatvállalás nélkül e két különös tehetségű alkotó máig szenvedhetne attól, hogy írásaik nem olvashatók összefüggéseiben, értelmezhetően.

Szó, ami szó: találkozhattunk már a Shakespeare-irodalomban pszichoanalitikailag „mélyfekvésűbb" analízissel, ám olyannal, amely jobban *értelmez* – kevésbé. Az operairodalmat is lejáratták már előttünk ennél sokkal ironikusabban, „fullánkosabban"; de ennyire szívhez szólóan: kevesen.

A fiatal kritikusok írásait olvasva sokszor előbukkan az a tautológia, hogy az „ifjak" rájönnek arra: az asztalnak négy lába van. Ennek a rokonszenves sorozatnak – hiszen reméljük, hogy sorozatról van szó – az a legnagyobb előnye, hogy a begyöpösödött szemléletek, értelmezések helyett valami mást kapunk, amin meg lehet hökkenni, döbbenni – ám figyelmen kívül hagyni egyáltalán nem lehet.

Hatalmas műveltséganyagot görget maga előtt a két szerző, de nem hivalkodóan; az ember olykor-olykor csupán véletlenül ébred rá, hogy most éppen idézetre utaló idézetet olvas. Mégis óvnám a két ifjú szerzőt attól, hogy metsző iróniájukat, lenyűgöző tárgyi tudásukat kisstílű tárgyra s marginális kérdésekre pazarolják (például Esterházy Péter idézetei).

Az egész magyar kulturális élet nyereségévé válna az induló könyvsorozat, hiszen nem csak a lovaknak, a költőknek és a prózaíróknak van szükségük „kifutási időre", hanem a kritikusoknak is.

Minden irodalomnak annyi szemmel látható értéke van, amennyit a számára megadatott ítészek megszavaznak számára. Bár a két ifjú kritikus, illetve esszéíró ma még viszonylag keveset foglalkozik a kortárs irodalom kérdéseivel – előbb-utóbb amúgy is ide lyukad ki. Így szerepük nem lebecsülendő, stílusuk nem megkerülhető, témaválasztásuk nem elhanyagolható. S ez az olvasók érdeke is ...

D. Németh István

(Hévízi Ottó–Csuhai István: Szilénosz-gyakorlatok. Széphalom Könyvműhely. 160 oldal, fűzve 58 Ft.)

FARKAS ÁRPÁD

A hó szaga

Ujjaim fehér árnya végigsiklik a tájon —:
üvegesedik fűszál; körme alá fú a répaszedő.
Kutyák köhögnek valami távoli vackon,
fölherren itt is, ott is egy csókasereg.

Gőzölgő nyájak nyelik a ködöt a sipoló
tüdejű őszben, vastagodik, melegít a trágya szaga.
Csordultig telt türelemmel az arcok
nézik az ingó-lengő, ötágú holdfényt,
s hirtelen
tenyérnyi
fény gyúl egy távoli csúcson,
nyers fuvallat kél —
s kitágult orrlikkal, tülekedőn
fölágaskodnak mind, mind,
föl — — — — — — — — — — — — —
amerről idecsap
veszély és tisztaság szaga —
a HÓ!

Parasztudvar

Csönd. Csak a gyomok lázadnak, az eltaposottak.
Trágárzöld paréj habosodik, tülekedik récefű,
papsajt; kereknyom csattog az arankás mélyben,
ezeréves lóganyébomba rob-
ban, egy meglibbent fűszál
a csűrkaput becsapja,
kiröppen az udvar a világhuzatba,
fölszállnak aludttej-kövek,
léckerítésre, húzott cserépedények tovaszállnak,
csak az anyóka elárvult szívdobogása
dörömböli belülről a házat.
piripócsi szentem, ki kutyatejen élsz, ánizskenyeren,
ki ne bújj az ajtón, ki ne bújj!
Küszöbödet mossa a zöld veszedelem!
Uszuló indás iszonya leránt, hurkássá zsugorít,
húsodba mar, és leszopogatja
foszforos lábszárcsontjaid.
Piripócsi szentem, jaj, a gyep, e zöld zivatar,
befog, csontjaid őrli már szapora villámaival.
Örvénylik az udvar, összecsap fölötted az iszonyat,
nyomulnak tovább trágárzöld fűvek, gyomok, eltaposottak.

Ne higgy...

Ne higgy a fűvek, a fák,
az erdők csendjének.

Feszes moccanásokban
élnek,
s ha mélyet lélegzel,
belülről érzed
növő neszeik —

Ne higgy a tárgyak
suta csendjének.
Harsány mozdulataid
bennük égnek —
és bennük álmaid.

A verejték csillogása
az aszfaltban,
kemény körmök nyoma
a fölépült falban,
sárga tengeriben
fényes kapák láza:

átsüt rajtuk csöndben
kezed moccanása.

Vigyázz minden tárgyra,
óva gyúrjad-bontsad:
Halálod után még
fölsebzik a holdat —

(Farkas Árpád: A szivárgásban. Püski. 240 oldal, fűzve 180 Ft.)

A MÓRA KIADÓ ÜNNEPI KÖNYVHETI AJÁNLATÁBÓL

Karinthy Frigyes FÁBÓL VASKARIKA

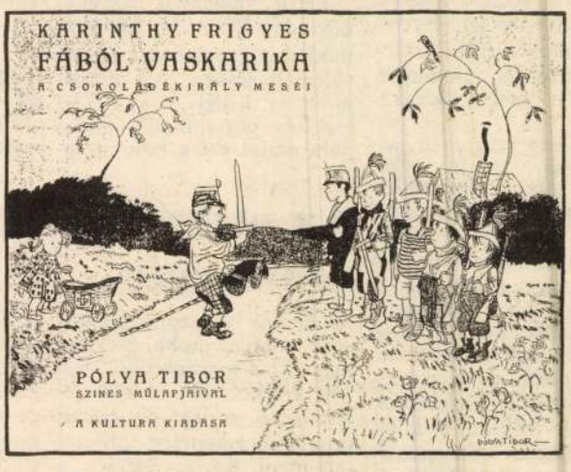

Az 1924-ben megjelent kötet hasonmás kiadása
Ára 178,— Ft

ALFA Könyv- és Lapkiadó ALFA Fényszedő üzeme

Könyvek, lapok
gyors előállítása
a tervezéstől a fotókész papírig vagy filmig
nyomdai bonyolítással is.

***Irodalmi* jellegű kiadványok**
jelentős *árengedménnyel.*

Próbálja ki!

Olcsó! Gyors! Profi munka!

160-6974

ERDÉLY MIKLÓS

K-9.346

Expressiv : Mitteleuropäische Kunst seit 1960 : Museum moderner Kunst,Wien 30.11.1987-26.01.1988 / /Wiss. Konzept und Leitung der Ausstellung Dieter Ronte und Meda Mladek/. - Wien : Museum moderner Kunst, 1987. - 279 p. : ill. ; 30 cm
ISBN 3 9oo776 o1 8

8 B; 9 B

17:171

Goździk, Jan: ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE OSADNICTWA ŚREDNIOWIECZNEGO OKOLIC ROZPRZY /NATURAL ENVIRONMENT OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE SURROUNDINGS OF ROZPRZA/. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna, 29, 1982 (1985), pp. 129-151, figs. Summary in English.

Discussed in the work are the leading elements of the geographical milieu, such as: configuration of the area, geological construction, sculpture of the earth's surface, waters, soil and climate. These factors influenced the intensive development of the early- and late-medieval settlement complex (stronghold-castellany at Rozprza and its environment) in the southern part of the Piotrków Plain. Settlement there developed from the mid-10th cent. up to the Late Middle Ages. WSz

SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR HIRDETŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51
Telefon: 337-748, 340-726

Erdély Miklós,
2 grafikus

ÉLET ÉS IRODALOM
1980 SEP 13

2021

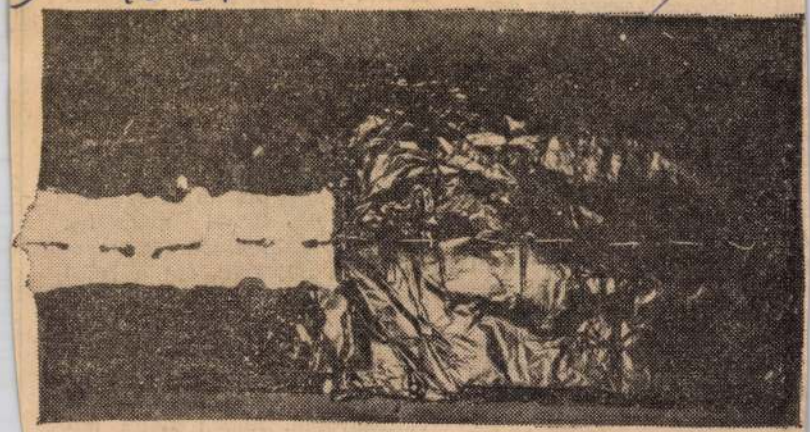

Erdély Miklós: Autópályán a túlvilágra

vagy át kell írni. S m
itikai szőrszálhasogatá
ok, nem az, „ami ne
meg, abból nem le
ilszívű gyakorlatára, l
ndolat világos, szabato
ros kifejezésére, a s
nyaira, a bőbeszédűség
sságára, a pontatlanság kiků-
bölésére.

A szerkesztés nem csak kéz-
tjavítás, hanem koncepció és
nyérzék is. Ebben segíti Ré-
Pétert a kettős „a Rényiség".
szigor és a derű, az elvhűség
a humor teszi lehetővé, hogy
gyed évszázada ül az ország
fontosabb és legrázósabb szer-
ztői székében a Blaha Lujza
en. Fiatal ember volt, amikor
akerült, harmincöt éves, az or-
újabb történelmének leg-

rapítja, és az olvasót úgy világosítja fel, hogy az ne érezze oktatásnak. Ez Rényi módszere. Amit lát, hall, észrevesz, megjegyez és följegyez, azt a belső összefüggések keresése és megtalálása közben absztrahálja, majd úgy írja meg, hogy az elvont igazságok kitapintható valósággá változzanak. Vagyis: olvasmányosan. Ebben segíti humorérzéke és minden személyes hangú írásmű elviselhetővé tétele: az önirónia.

Szőke Annamária

piros fehér zöld

„Try to forget your mother language!"
(Attalai Gábor, 1974.)

1984-ben rendezte meg Galántai György, illetve az ARTPOOL a *Magyarország* című kiállítást az FMK-ban magyarországi és külföldi művészek részvételével. Az előre megadott témára elsősorban mail art jellegű munkák érkeztek, amelyek azt tükrözték, hogyan látják a külföldi és magyar művészek Magyarországot, vagy egyáltalán mi jut eszükbe róla. Nem magát a kiállítást kívánom azonban itt elemezni, hanem csupán egy munkát a sok közül, Erdély Miklós *Villanyrendőr* című grafikáját.

A munka pár vonalból álló rajz. Egy zászlót ábrázol, amelynek jobb, lengő oldalán kicsit aszimmetrikus háromszögű bevágás van (ún. Doppelstander vagy Splittflagge). A zászlót két párhuzamos vízszintes egyenes osztja három sávra, melyek közül a felsőt és az alsót ferde, laza vonalazás tölti ki. A zászló bal oldalán, egymás alatt sávonként egy-egy kör látható, bennük egy-egy felirat olvasható (felülről lefelé): tilos, várj, szabad. A kép jobb alsó sarkában felirat: villanyrendőr.

A grafika nem színes, tehát a zászló színei ismeretlenek, csupán a satírozás jelzi, hogy a két szélső sáv a középsőtől eltérő színű. A zászló formája és sávbeosztása önmagában még nem utal egy konkrét jelképre, amelynek a rajz mintegy sematikus ábrája lehetne. A néző tudatában azonban az azonosítás pillanatok alatt lezajlik két képzettársítás segítségével. A három egymás alatti kör és a tiltás, korlátozás, megengedés szavai, valamint a rajz felirata a közlekedési lámpa képzetét keltik fel, ami tipikus példája egy olyan jelzőrendszernek, amelyben a szóbeli közlést, utasítást egy vizuális jelzés helyettesíti. A három szó kapcsán tehát a lámpa három színe — piros, sárga, zöld — idéződik fel, s a szó és a szín társítása után a színek képzete a sávok minőségévé válik. Kétségtelenül egyrészt a képzelet szabadságának és a mű humorának javára írható, hogy a sematikus ábra a magyar nemzeti színű zászló rajzává válik annak ellenére, hogy a középső sáv fehér színe a sárga jelet semlegesíti. Azt a vibrálást, amit a konkrét formai minőségek és a szavak, valamint az ezek kapcsolatából adódó fogalmi és vizuális asszociációk megfelelése és meg nem felelése idéz elő, tovább növeli az a tény is, hogy a zászló rajza nem a magyar nemzeti színű zászló szabályos négyszögének felel meg. A háromszögű bevágás katonai és hatósági zászlók, elsősorban a (hadi) hajóparancsnoki és megfelelő rangú katonai parancsnoki zászlók formai sajátossága.[1] A zászló katonai, hadászati aspektusára még visszatérek a mű tágabb jelentésértelmezése kapcsán, bár e formai megoldás tekinthető úgy is, mint amivel Erdély csak a zászló stilizáltságát, elvontságát akarta fokozni.

A mű tehát egyrészt fogalmi, másrészt vizuális asszociációk útján működik, s e működés magának a villanyrendőrnek működését képezi le: az asszociációk beindulását váltja ki feliratai val, majd rögtön megtorpanásra készteti a képzeletet konkrét formáival, s végül e bizonytalanságban enyhe szabálytalanságként mégis előáll a felismerés. Ez a felismerés igen egyszerű: a magyar nemzeti színű zászló színei olyan konkrét jelentéssel telítődnek, ami mintegy arról az országról látszik ítéletet mondani, amit a zászló jelképez, annak lényeges elemeként tüntetve föl egy olyan működést, amely a villanyrendőr struktúrájára épül. Ez a felismerés a gondolatmenetet legátolja, vagyis a néző „öncenzúráz" egy pillanatra, hisz olyan gondolat jutott eszébe, ami „tilos", azonban a mű a maga jelenlétével ismét újraindítja a folyamatot. A mű befogadásának folyamata tehát egy olyan gondolkodási mechanizmust példáz, amit mint Magyarországra jellemzőt a mű megjelenít, illetve kivált. A mű lényege így a befogadó pszichikai, tudati szintjén realizálódik, s ez a sajátosság a konceptuális művészet körébe utalja. A rajz azon-

[1] Kans-Ulrich Herzog: Flaggen und Wappen. Leipzig, 1980. 10-12

ERDÉLY Miklós
Sub Minervae nationis praesidio. Bp., 1989

ban pontosan megfelel a grafikai alkotás műfaji sajátosságainak, vagyis hagyományos értelemben vett ábrázolási funkciót tölt be, s mint ilyen csupán idézi a konceptuális művészeti gondolkodást. A *Villanyrendőr* ily módon illeszkedik az 1984 körüli tendenciákhoz — egy, a múlt művészetéből vett motívumot, ez esetben egy konceptuális műalkotás-struktúrát dolgoz fel. A rajz esztétikai minőségei teljesen megfelelnek Erdély 1976 utáni művei sajátosságainak, amikor a concept art fogalmiságával felhagyva egyre inkább az anyagok (legyen az akár a grafit) sajátos minőségei felé fordult. 1984 körül már majdnem kizárólag festészettel foglalkozott, s ha festményeiben fel is használt fogalmi jeleket, ezeket festői eszközökkel feloldotta. A „trikolort" mint témát is feldolgozta egy festményében, de ennek formai elemei más jellegűek. A *Villanyrendőr* „kompozíciója" viszont számos, ezidőben készült grafikáján, festményén megtalálható, ahol a vízszintes vonalak határozott felületelkülönítő, valamint „sorvezető" szerepet töltenek be, s ezek között a körök is megjelennek. E „sávos" munkák kapcsán érdemes megjegyezni, hogy Erdélyre bevallottan Jasper Johns képstruktúrája is hatott. „Jasper Johns ment legtovább az amerikai zászló (vagyis egy jel — SZ. A.) festői feloldásaival" — mondta egy 1986-os, magnóra rögzített beszélgetésben.[2]

A *Villanyrendőr* a festményekkel szemben minimális grafikai hatásokra korlátozódik, s ha a vonalak nem is nevezhetők teljesen személytelennek, önelvű vizuális minőségük alárendelődik annak a funkciónak, amit betöltenek, vagyis tisztán engedik érvényesülni a jelekre épített vizuális/fogalmi közlést.

Felmerül a kérdés, vajon Erdély miért tért vissza az általa már 1976-ban túl sematikusnak nyilvánított konceptuális gondolkodáshoz. E kérdésre határozott választ adni nem lehet, de sejthető, hogy ezt a kiállítás témája sugallta. E műben mintegy összesűrítve megtalálható számos olyan gondolat, amelyeket 1970—72 körüli konceptuális művek vetettek fel, s amelyek az avantgarde művészet magyarországi helyzetére reflektálnak a concept art nyelvén, ami magának a művészet nyelvének, lehetőségeinek, helyzetének szélső határértékeit tapogatta ki.

Erdély művének legfőbb sajátossága, hogy a képzeletbeli/tudati folyamatok és a vizuális hatások egybekapcsolására épít, s az e típusú művek tömkelegét találhatjuk meg a konceptuális művészetben. Tipikusak e vonatkozásban Bak Imre 1970 körüli munkái, a sárga, a kék vagy a piros színt értelmező négyzet-triászai, melyeknél a középső négyzetben a megfelelő szín vizuálisan jelenik meg, a két oldalsó négyzetben viszont az e színt jelölő és az e színnel asszociálható más fogalmak szóalakjai — pl.: vér, tűz, víz — láthatók. E művek egyrészt a concept art alapegyenletét példázzák, hogy az idea/elképzelés maga a mű, másrészt a műalkotás képzeletbeli, gondolati aspektusát hangsúlyozzák, megnyitva a teret a szubjektív képzelet számára (vagyis a néző valósítja meg a művet), harmadrészt a szó (fogalom és kép) vagy egy valós tárgy és annak fotója egymás mellé helyezésével a különböző jelek és jelrendszerek egymáshoz való viszonyát és az identitás problémáját vizsgálják. Erdély műve mindezeket a rétegeket tartalmazza, de szemben az ilyen jellegű koncept munkák rövidre csatolt működésével, a nézőre nem csupán mint a mű tényleges megvalósítójára épít, hanem úgy is, mint aki egy külső tényezőt is belevisz a műbe. Ez a külső tényező a közlekedési lámpa maga, vagyis ennek ismeretét feltételezi a művész. Kis túlzással azt is lehet mondani, hogy ebből a szempontból visszatér a történeti festészet működési elvéhez, hisz a téma, „történet" ismerete e műtípusnál elengedhetetlen a megértéshez. Erdély követelménye azonban ennél sokkal triviálisabb, nem egy műveltségi szintet céloz meg, hanem az életnek egy igen általános, mindennapi aspektusát iktatja közbe, de éppen ezzel annak mélypszichológiáját is megvilágítja: a közlekedés feltételeihez való igazodás, az irányítottság elfogadása és a szabályok betartása megszokott része életünk egy területének. Erdély a modern nagyvárosi ember alapvető reflexére céloz. Ebben önmagában nincs értékítélet, hisz a villanyrendőr nem szükséges rossz, inkább ésszerű megoldás, ami azonban az ember mozdulatait, viselkedését, ritmusát észrevétlenül átalakította. Ami e vonatkozásnak kritikai hangvételt ad, az épp az, hogy e nemzetközileg elfogadott, megszokott, s tulajdonképpen egyetemesnek mondható jelzőrendszer a magyar nemzeti színű zászlóval kapcsolódik össze, s ekképp a szavakon áthallatszik valami más. A tilos, várj, szabad ugyanis a három Tét (TTT) idézi föl — s ez már némi „történelmi" ismeretet feltételez —, jelét annak a kultúrpolitikai irányelvnek, amely a koceptuális művészet időszakában és később is minősítette a művészeket, a tiltott, tűrt és támogatott kategóriájába sorolva őket. Az áthallás jelleg a három Té természetét is jellemzi, ez ugyanis nem egy világosan körvonalazott elgondolás volt, hanem a politikai szem-

2 Leírt változata az Erdély-hagyatékban

pontok alapján kialakított hivatalos művészetfelfogás és ideológia következményeképpen a művészi struktúrán belül kimondatlanul, bár igen jól felismerhetően irányította a „szellemi közlekedést". Már meglétével is jelezte: eltérő felfogások, irányok vannak a művészetben, amelyeket megpróbált kordában tartani. Abszurditása abban áll a közlekedési lámpa „ésszerűségével" szemben, hogy olyan folyamatot kíván szabályozni, amely lényegéből fakadóan nem irányítható. A TTT nem jelző, hanem olyan kvalifikációs és követelményrendszer, amely alapjában idegen a művészettől. Erdély éppen ezt világította meg azáltal, hogy egy oszthatatlan jelkép, a kollektív tudat szimbólumának elemévé tette, felszabdalva a kulturális egység, közös történelmi sors képzetét (sematikus rajzát).

Bármennyire különböző mértékben határozta is meg ez az irányelv az egyes avantgarde művészek gyakorlati tevékenységét és sorsát, mégis ez az „ideológiai közlekedési lámpa" az egész magyar avantgardnak pirosat mutatott, még akkor is, ha a művek nagy része apolitikus volt. Bár az avantgarde képzőművészetről is elmondható az, amit Tábor Ádám a 70-es évek undergroud irodalmáról mondott, hogy tulajdonképpen a második és a harmadik Tét — a tiltás és a tűrés parcelláját — elválasztó határmezsgyén (két Té között a fű alatt) vegetált, s ez a kazamata kultúra egyszerre volt tűrhetetlen és tilthatatlan. „Nem volt betiltható, mert 1. nem volt politikailag ellenséges, 2. általában nem is kért megtagadható engedélyt; ugyanakkor mégis tűrhetetlen volt, éppen azért, mert nem tűrte, hogy bármelyik Té-betűs rekeszbe begyűrjék."[3] Vagyis megtalálta a maga kiskapuit (külvárosi kultúrházak, klubok stb.), amelyeken át mintegy kilépett a hivatalos intézményi keretek közül. (Természetesen ez a képzőművészetről akkor mondható el, ha nem vesszük figyelembe azokat a konkrét eseteket, amikor betiltásról, megtiltásról vagy egyszerűen a mű megsemmisítéséről volt szó.) A hazai kultúrpolitikai irányelv azonban mindenképpen színezte az avantgarde művészetet, és nem csupán szociológiai aspektusból.

Kétségkívül nehéz elválasztani egyes művek értelmezését az adott kultúrpolitikai szituációban kényszerűen kialakult művészeti gondolkodásmódtól és az életmód feltételeitől. Galántai György *Direkt tárgyak* című 1974-es munkája három karcsú befőttesüvegből áll: az egyikben vízben vörös szegfű virágzik, a másikban nincs víz, s a leragasztott nyílásból kókadtan hajlik ki a virág, míg a harmadik üveg tele van vízzel, azonban a virág mellette, a talajra leragasztva hever. Galántai e művel épp a három Tét kívánta reprezentálni. Műve indítékaként a következő idézetet jelöli meg: „...a kiindulópont tehát a társadalmi tapasztalásnak csakis olyan komplexitása lehet, amely az érzéki, vizuális tapasztalást is magában foglalja." (Aradi Nóra: A szocialista képzőművészet jelképei. Kossuth—Corvina, 1974. 14.) Majd ugyanebből a könyvből a virág értelmezését írja műve mellé: „A virág-motívum többnyire béke-szimbólumként szerepel. Más összefüggésben a virág a halálra, az embertelenségre utalhat: az élet vagy múló élet megnyilvánulásaként az antihumanista erőket kifejező motívumok, szimbólumok ellenpólusa. Szerepelhet mint az álszenteskedésnek, a képmutatásnak a kifejezője. Előfordulhat a virág-motívum olyan alkalmazása, amikor a virágtípus a környezet jellemzéséül szolgál, vagy azt egészíti ki: az igénytelen virág a munkáskörnyezet jellemzője lehet." (253—254.) Galántai egyrészt a marxi tükröződéselméletet veszi alapul, másrészt direkt szimbolikája, tiltakozása kapcsolódik a 60-as évek baloldali megmozdulásainak jelképvilágához, az erőszakmentesség ideológiájába fordítva át a művészettől kategorikusan ideológiai tartalmat megkövetelő kultúrpolitikai elvárást. S bár elsősorban egy ikonográfiai program keretében gondolkodik, Galántai egyben a konceptuális művészet azon alapelveinek is megfelel, hogy a mű magára a művészet helyzetére reflektál, vagyis a mű és művészet definícióját adja — ez esetben a hivatalos művészetdefiníciót alapul véve.

Hasonlóan a konceptuális gondolkodás és a direkt szimbolika kapcsolatát példázza Galántai egy másik, 1975-ös műve, amely egy vörös és egy piros-fehér-zöld zászlóból áll, amelyeket rövidebb oldaluknál jól összekapcsolt és bekeretezett. A mű címe: „A műtárgy pontos üzenetközvetítő az idea különös tárgyiasítása által."

Galántai műveinek konkrét politikai vonatkozásai nyilvánvalók, egyfajta politikai konceptuális művészetnek is lehetne nevezni ezeket. Formavilágúk egyébként a pop-artban gyökerezik, s a társadalomkritikai attitűd is innen eredeztethető. (Ez utóbbi vonás szempontjából érdemes megemlíteni Galántai későbbi talp-szobrait, sőt ezek párhuzamaként Haraszty István sokszor kritikai hangvételű, rejtett szimbolikát tartalmazó mobiljait.)

Maga a pop art művészet nyújtja egyébként a zászló motívum feldolgozásának kiváló példá-

[3] Tábor Ádám: Két Té között a fű alatt. Budapesti undergrund irodalom a hetvenes években. Aktuális levelek 10. Bp. é.n. 19—21

ját. Jasper Johns amerikai zászlója az absztrakt expresszionizmus, a pop art és a konceptuális művészet határmezsgyéjén mozog, fölvetve az ábrázolt tárgy és a kép azonosságának kérdését. A Jasper Johns-i kérdésfeltevésre Magyarországon nem került sor. Még leginkább Tót Endre 1980-as „Talpra magyar avantgarde!" feliratú piros-fehér-zöld zászlós képe közelítene e probléma felé, azonban a felirat maga, amellyel *Az avantgarde meghalt* című kiállításon lehetett találkozni először 1983-ban a Bercsényi Kollégiumban, a mű mondanivalóját az 1848-as forradalom, a magyar történelem és a „magyar sors" problémájának a 80-as évek művészeti változásaival való asszociációjára redukálja.

Ennél sokkal líraibb felfogásban, mintegy a korai verseiben is megtalálható mágikus-kuruzsló gyógymódot alkalmazva nyúlt a magyar zászlóhoz mint esendő tárgyhoz, s egyben nemzeti, történelmi szimbólumhoz Erdély Miklós 1971-es *Zászló-akció*jában (Vaarhartelt, Hollandia, a Mikes Kelemen Kör rendezvényén). A bejárat elé lefektetett és a belépőktől megtaposott, bepiszkolt zászlót Erdély egy lavór vízben kimosta.

E művek között kell megemlíteni Pinczehelyi Sándor 80-as években született *PFZ-sorozat*át, amely a pop art mentalitás felelevenítése a 80-as évek magyar valóságában. A piros-fehér-zöld csíkok mint márkajelzés és azonosító jel jelennek meg a különféle fogyasztási cikkeken, gazdasági termékeken, egy zászlón pedig konfrontálja az agrár-ipari gazdaság védjegyét a fogyasztói társadalom és a pop art státusz-szimbólumával, a coca colával.

A kritikai attitüd mellett a nemzeti zászló színeinek egy másik megközelítési lehetőségét is nyújtja azonban Tót Endre 1971-ben egyik utolsó megfestett vásznán, amelynél már eljutott a teljesen üres képfelületig, későbbi concept artos tevékenységének kiindulópontjáig, de a kép felső szélén megjelenik egy piros-fehér-zöld sáv. E képek tulajdonképpen két színt tartalmaznak, a vöröset és a zöldet, míg a fehér magának a festmény alapjának a „színe", a semmi és a minden területe. Így miközben a mű lényegében a post-painterly abstraction irányához kapcsolódik, a nemzeti színek jelenléte miatt minimális formakészlete belecsavarodik egy bonyolult jelértelmezésbe. E mű példa arra is, hogy a nemzeti színek tisztán festői megközelítése lehetetlen.

Más formációban és újabb jelentéssel tölve alkalmazza a piros-fehér-zöldet Türk Péter egyik 1972-es konceptuális művében. A mű egy kettéhajtott fehér kartonpapír, amelynek hajtogatás felé eső oldalán Türk a négyszög egyik sarkát levágta, s az így keletkezett ferde oldalhoz, a kettéhajtott papírlap mindkét szárnyán, egy-egy félkört illesztett. Ez az egyik esetben zöld, a másik esetben vörös színű. A vörös félkör oldalán a NO, a zöldén a YES felirat olvasható, majd a feliratok alatt, a tagadó és az igenlő oldalon egyaránt, a következő szöveg:

Kérdés: létezik közeg igen és nem között?
Kérdés: létezik közeg igenen és nemen kívül?
Kérdés: tudatunkban vagy tudatunkon kívül léteznek?
Elég erősnek kell lennünk ahhoz, hogy egyszerre tartsunk érvényesnek igent és nemet.

Hasonlóan Tót Endre festményéhez a fehér e műnél is a hordozó alap, a papírlap színe. A papírlap, a felület ez esetben a szellemi koncentráció helye, a valósággal (lap) és a lehetséges olvasóval való találkozása egy gondolatnak, amely épp e sajátos létezésről szól. Egy másik művön például a következő két felirat olvasható:

Ez a lap létezik, de nem itt (Te most vagy itt).
Ez a lap létezik, de nem itt (Te most nem vagy itt).

Vagy ismét egy másikon, egyéb feliratok mellett:

Ennek a lapnak a létezése nagyon fontos.
Ennek a lapnak a létezése nem fontos (de én nagyon fontosnak tartom).

A lap fehérsége mint a képzelet valós tere, a gondolatiság szférája a NO-YES lapon az igen és a nem dualizmusára hasad. A kiélezett kettősség természetére vonatkozó kérdések tulajdonképpen magára a közegre vonatkoznak, amely e kettősséget, s egyben a választ is hordozza. Az állítás és annak negációja egyaránt érvényes lehet, ám ezek az érem két — vörös vagy zöld — oldalát jelentik. A könyörtelen dualizmus feloldása az érem két oldalának egy közegben való megjelenítésével, vagyis az összehajtott papírlap kihajtásával történik, s ha ehhez „elég erősek vagyunk", akkor egybelátható a piros-fehér-zöld szín. A mű a magyarnak lenni skizofréniáját a magyarnak lenni vállalásával oldja fel.

Türk Péter e műve nyilvánvalóan Pauer Gyula 1972-es *Halál-projekt*-jéhez kapcsolódik, amelynek a szövege így hangzik:

„...végülis a PSZEUDO nem értelmezhető egy irányú állásfoglalásként, az igen és a nem dia

lektikus egységében önmagán túl a világba mutat, de vissza is tér önmagába..." (Manifesztum 1970.)

Én, Pauer Gyula, felelősségem és normális tudatom teljes birtokában elhatároztam, hogy akciót indítok, melynek tárgya tizenhárom magyar művész szervezett, kollektív öngyilkossága. Felkérem ezért: Attalai Gábort, Bak Imrét, Csiky Tibort, Erdély Miklóst, Hencze Tamást, Jovánovics Györgyöt, Lakner Lászlót, Major Jánost, Méhes Lászlót, Szentjóby Tamást, Tót Endrét, Türk Pétert, hogy velem együtt egyéni szavazással döntsön arról, kioltaná-e önkezűleg életét 1972 márciusának meghatározott napján. A tettet csak akkor hajtjuk végre, ha kivétel nélkül mindenki megszavazza. Egyetlen ellenszavazat esetén az akció meghiúsul. A szavazás módja: a mellékelt kis borítékban két cédula található, mindkettőn kétnyelvű felirat olvasható: IGEN és NEM, ill. YES és NO. A végrehajtást igenlő vagy megtagadó döntésnek megfelelő cédulácskát a hitelesítés érdekében aláírjuk, a másikat beszakítjuk. Mindkét cédulát visszahelyezzük a borítékba, és postára adjuk. Szavazatként a kézzel aláírt cédula szerepel. KÉREK MINDENKIT, HOGY A SZAVAZÁST NAGYON PONTOSAN ÉS FIGYELMESEN HAJTSA VÉGRE! Az eredményről minden résztvevőt informálok.

A döntés előtt ajánlom az alábbi gondolkodás-gyakorlat elvégzését:

Én egy...éves magyar...foglalkozású ember vagyok, akit...-nak/-nek hívnak. A ...-ik században élek. E korban a művészet jelentősége...egyéni szempontból..., társadalmi szempontból..., az én munkásságom jelentősége?..., hiszen igaz, hogy nem...-en, de nem is ...-ban, hanem ...-en élek, ahol tevékenységemet ... értékelik. Műveimmel csupán ...-ra/re tudok hatni. Elég ez élethivatásnak? Tevékenységem egzisztenciális vagy morális célzatú? Dícsérek vagy bírálok? Ajánlok-e jobbat? Kinek fontos? Miért? Milyen eredményt érhetek el? Mekkora áldozatokra lennék még képes? Vállalnék-e önkéntes halált? Miért? Milyen visszhangja lenne egyéni öngyilkosságomnak? Mit szólna pl. ...? Tudnám-e manifesztálni tettemet? Milyen következményekkel járna tizenhárom magyar un. avantgarde művész egyidőben elkövetett, szervezett öngyilkossága? ... Magyarországon? ... Külföldön? ... A szakmában? ... Politikailag? ... Érdemes kitérni a csábítás elől? ... Kell-e? ... Szabad-e? ... Tudok-e jelentősebbet cselekedni? Bizonyos, hogy alaposan átgondoltam?

Szeretek-e ...-ni, ...ni, ...ni, ...ni?

MINDEZEK UTÁN ÚGY DÖNTÖK, HOGY ... VÁLLALOM!

Pauer műve mint konceptuális műalkotás e művészeti gondolkodás immanens logikájának végkövetkeztetéseként fogható föl. A műalkotás anyagi/formai megvalósításának felszámolásával maga a művész válik a mű, az idea hordozójává, illetve mint „konceptuális műalkotás" a művész maga a művészet ideája. A mű-művészet-művész-idea ilyen rövidrecsatolásában a halál látszólag logikus elemként jelenik meg, egyrészt mint a művészet megszüntetésének végső lehetősége, másrészt mint sajátos módja a művészetnek az életben való föloldásához, mint az élet föloldhatatlan és elválaszthatatlan „másik oldala". A halál maga a kimondhatatlan. A halál tényére is vonatkozik a magyar concept art számára oly fontos wittgensteini tézis: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell." S végül: a halál vállalása és választása az egyéni szabadság (és a művészet totális szabadsága) megvalósításának egzisztenciális alapkérdését is fölveti. Pauer műve azonban mint pszeudo mű mindezeket a gondolatmeneteket tagadja is, vagyis egyben az ellenkezőjüket is állítja. A szavazócédulák eleve a pszeudo elv alapján készültek, a látszat mögött egy másik valóság is meghúzódik. A piros ceruzával megrajzolt NEM (NO) szóalakban fekete ceruzával írva az IGEN (YES) szóalak is benne rejlik, amely a feliratot piros szemüvegen át nézve tűnik elő. Így az öngyilkosság lehetetlensége eleve bennefoglaltatik a műben. A szabadság nem a választásban áll, hanem — hasonlóan Türk műveihez — a dichotómia meghaladásában.

A mű további sorsáról érdemes megjegyezni, hogy hat válasz érkezett rá fekete borítékban, amiket Pauer nem bontott fel. Így, bár a mű lényege feltárható, egyes részleteit homály fedi, az öngyilkossággal kapcsolatos egyes gondolatok titokban maradtak.

Pauer művétől független Perneczky Géza szintén az IGEN és a NEM kettősségére építő *Dialektika* című 1971-es konceptje, ahol az egy háromszögű lap két oldalán megjelenő YES és NO felirat egy tükör segítségével kerül egy nézőpontba. Perneczky egzisztenciális feszültségektől mentes ötlete mutat rá leginkább arra a jelentésrétegére e műveknek, hogy a nem és igen szavak az art és a non art szinonímái is.[4] A NO felirat a tükrözött felületen jelenik meg, ezzel mint-

[4] A mű a „Concept like commentary" c. sorozat darabja, amely az „art" szót értelmezi annak különböző kontextusokba helyezésével

egy azt is sugallva, hogy a hagyományos értelemben felfogott valóságot tükröző művészet nem művészet.

Mindenesetre e műveknél a piros-fehér-zöld színek már nem játszanak konkrét szerepet, bár e motívumhoz való kapcsolódásuk áttételesen megvan. A tiltás-korlátozás-megengedés (tiltott-tűrt-támogatott) kategóriái és az állítás-tagadás dialektikája kölcsönösen egymást értelmezik. Türk és Pauer műveinek szélsőséges kérdésfelvetései és válaszkísérletei a művészet alapvetőnek tekinthető identitásproblémája mellett arra a merev kultúrpolitikai mechanizmusra is utalnak, amely speciálisan a magyar művészet és a magyar avantgarde művész identitászavarát is okozta. A művészet egy szakaszában és irányzatában felvetődött probléma így fedésbe került a sajátos történeti, társadalmi és politikai helyzetből adódó létkérdésekkel.

A tiltás azonban nem csupán mint negatív jelenség értelmezhető. A tiltás mint alapmagatartás ezen időszak művészetében is megtalálható (a mindent szabad tételezése mellett). Bizonyos értelemben az egész avantgarde, de a konceptuális, tehát a művészetet magára a művészetre redukálni akaró irányzatok kifejezetten egyik alkotó elvének tekinthető, hogy a művészetben kerülni kell az olyan elemeket, amelyek egy korábbi művészetdefiníció érvényét fenntartják.

Erdély 1971-es *Magánrendőrség és büntetőakció* című akciója a müncheni Kunstzonén abból állt, hogy különböző tiltásokat tartalmazó feliratokat helyezett el a szabadban: „Itt mosolyogni tilos", „Itt álldogálni tilos", „Itt megbotlani tilos", „Itt hangosan beszélni tilos", „Itt átkelni tilos" stb., míg ő ezalatt egy asztal mögött ülve pénzbírsággal sújtotta a rendszegőket. Erdély ezen akciója '84-es *Villanyrendőr*jének előzményeként tekinthető, azzal a különbséggel, hogy tulajdonképpen a villanyrendőr által jelzett minden utasításra bekövetkező reakciót megtiltja, ami egyben a művel szemben megnyilvánuló befogadói magatartások tiltása. A mű megvalósulása a szabályszegések sorozata, amit ez esetben a művész nem hagy büntetlenül. 1974-es *Fényképezni tilos* munkája pedig a tiltó tábláról készült fényképfelvétel, ami a büntethetőségre vonatkozó jogi előírásokat hozhatná zavarba.

Szentjóby Tamás egy 1971-es szövegében mindent betilt:

Betiltott X = betiltott totális valóság + (betiltott totális nemvalóság) + totális valóságbázis + (totális nemvalóságbázis)

E sorokból az is sejthető, hogy a betiltással egy új „bázis" nyerhető a művészet számára.[5] Végső következtetés tehát: „Művészet mindaz, ami tilos. Légy tilos"!

A tiltással és a tagadással szoros összefüggésben nála is felmerülnek a bűnnel és a büntetéssel kapcsolatos kérdések (*Kizárási gyakorlat. Büntetésmegelőző autoterápia*, 1972), melyek a szabadság, a korlátozás, a tett, a szenvedés, az idő és a változás fogalmai köré csoportosíthatók, s melyek közül egy közvetlenebbül is kapcsolódik témánkhoz: „A kultúra valódi feladata az, hogy tudatosítsa: sorsunk egy a történelemmel?" — s e kérdésre szintén tagadó vagy állító, avagy a kettős „összebékítő" válasz adható, tetszés szerint, amiképp e kérdés magában foglalja mindazokat a kérdéseket is, melyeket a magyar nemzeti színű zászló látszólag egyértelmű, mégis oly sok értelmezést felölelő szimbóluma az önreflexív művészet „anyagaként" felvetett.

Mindenesetre e művészet egyben szomorú előérzetnek is bizonyult. Az önbeszüntetés, öneltüntetés vagy eltűnés valós tényezővé vált a magyar avantgarde soraiban a 70-es években. Az újabb generációk pedig részben örökölték a kiélezett és feloldott, de meg nem oldott kérdéseket. A figyelem azonban olyan új médiumok felé fordult, vagy a tradicionális művészeti eszközök olyan új megközelítései felé irányult, amelyek e kérdések kiélezett formában való feltevését már nem tették lehetővé.

Hajas Tibor 1974—75-ös *Zászló*ja lehet példa erre. A mű egy szélben lebegő, trikolor típusú zászló fekete-fehér fotója egy zászlórúdra helyezve, s — mint erről egy fotófelvétel tanúskodik — alkalomadtán funkciójába visszahelyezve egy ház homlokzatára. A színek hiánya miatt a zászló azonosítása elvileg lehetetlen, bár konkrét kontextusban ez valószínűleg megtehető. A mű értelmezéséhez azonban a kulcsot Hajasnak a fotóról mint médiumról vallott nézetei adják meg: „A valóság közvetlen leképezése mágikus kaland: más világot eredményez, mint ami VAN, és mást, mint amit LÁTUNK. ...Az a valóság, amelyet fotókkal darabokra lehet osztani, kitéve ezzel egy új tetszőleges átrendezésnek, már nem ugyanaz a valóság, mint volt azelőtt; a hitelesség kérdésessé válik konvencionális értelemben, a bizonyíték gyanussá."[6] S így az is világos-

[5] Szentjóby tagadással és tiltással kapcsolatos munkáit tárgyalja Beke László: Szentjóby Tamás „Tanpályái" c. írásában, Magyar Műhely 54—55. 1978.06.30. 66—72.

[6] Hajas Tibor: A fotó mint képzőművészeti médium. In: H.T. 1946—1980. Katalógus. Székesfehérvár. István Király Múzeum. 1987. o.n.

sá válik, hogy a zászlóról készült fotó eredeti kontextusába visszahelyezve nem önmaga azonosítását teszi lehetővé, hanem a kontextust értelmezi át, amelyben mintegy protézisként működik.

A magyar nemzeti színű zászló motívumának önálló feldolgozásai a 70-es években tehát e motívum formai jellegzetességeit, jelképes értelmét elsősorban magával a művészettel kapcsolatos reflexiók anyagaként kezelték. Erdély *Villanyrendőr*jének „ikonográfiai programja" mindezeket a jelentéseket sűríti magában, s ezek alapján megkockáztatható magának a zászló típusának értelmezése is. A háromszögű bevágás katonai, illetve hadi zászlók sajátossága, s e tény felveti annak lehetőségét, hogy Erdély zászlója avantgarde zászló, amennyiben az avantgarde kifejezés maga is katonai eredetű.

E sajátosság mégegyszer aláhúzza, hogy a *Villanyrendőr* nem csupán humoros, fogalmi-vizuális megjelenítése egy társadalmi gondolkodásmódnak, nem csupán szociálpszichológiai reflexió[7], hanem magával a művészettel van kapcsolatban. Erdély szintén 1984-es *Haditítok* című installációja is fölveti az avantgarde és a hadászat kapcsolatát. Nem kívánom e művet egészében elemezni, csupán pár, a *Villanyrendőr* jelentésének tágításához hozzájáruló aspektusát megemlíteni, ami egyben érzékelteti kicsit azt a változást is, ami a 70-es évek eleje és a 80-as évek eleje között a művészeti gondolkodásban végbement.

A legkülönbfélébb anyagokból álló installáció lényeges eleme egy beépített digitális kijelző, amelyen a következő felirat fut végtelenítve:

Minden, ami fontos — haditítok. Minden, ami haditítok — fontos. A haditítok fontosabb, mint amire vonatkozik. A haditítok az, amit titkolni tilos. Minden, ami fontos lehet — haditítok. Semmit sem szabad tudni — haditítok. Ki megbízható — haditítok. Ki tudja, hogy ki megbízható — haditítok. Mindenhol minden — haditítok. Sehol senki nem tudja, hogy mi — haditítok. A megismerhető — haditítok. Az idők — haditítok. A megismerhetetlen — haditítok. Ami van — haditítok. Ami nincs — haditítok. Ami szent — haditítok. Ami menthetetlen — haditítok. Ami javítható — haditítok. Ami visszavonhatatlan — haditítok. A jövő — haditítok. A múlt — haditítok. A jelen — haditítok. Senki sem tudja, hogy mit nem tud — haditítok. A haditítok sokkal fontosabb, mint aki ismeri. Haditítok, amit nem tudni, hanem titkolni kell.

Erdély viszonya a haditítok létezéséhez kettős. Egyrészt mint a világ minden dolgában érdekelt művész botránynak tartja, s elsősorban ismeretelméleti szempontból. Mivel a hadászatban koncentrálódnak a legnagyobb szellemi energiák, az e területen bekövetkező felismerésekből lehetne várni a világ egy új szempontú megismerését, ami a művészet számára is létfontosságú. Ilyen értelemben a haditítok negatív jelenség, tiltás, korlátozás, mint a lámpa piros fénye. Másrészt azonban a tiltásnak a titokkal való kapcsolata módosítja a tiltás minősítését. „A titok az emberiséggel egyidős fogalom és kezdetektől a tilossal függött össze. A tiltott gyümölcs megízlelése az ember eredendő bűne." — írja Erdély egy írásában,[8] amelyben a haditítok mint a világ visszavonhatatlanul kiismerhetetlenné és tehetetlenné válásának oka jelenik meg, amikor az ellentétek megszűnnek, s mindenki ugyanazon a nyelven beszél. „Ilyen mértéktelen ésszerűségnek csak valami hasonló méretű titok lehet a nyitja, melynek irányába azonban mozdulni nem szabad, ami előtt elnémul a száj és megbénul a gondolat. Az ember végülis belátja, hogy az egyetlen, amit tehet: beszüntet minden gondolkodást, ami a vegatatív létén túlmutat; a még egészen be nem fejezett harapás nyomát elegyengeti és az almát óvatosan visszaakasztja a fára." — fejeződik be az írás.

A titok ambivalenciáját sem az írás, sem a digitális kijelző szövege nem oldja fel. Az utóbbin a fosztóképzős szavak között futnak a vígasz, a tehető, a szent stb. reményteljes szavai. Az utolsó, háromszor megismételt mondat pedig a már idézett wittgensteini mondatra rímel. Tulajdonképpen a digitális kijelző hasonlóan működik, mint a villanyrendőr, azzal a módosítással, hogy a haditítokkal kapcsolatos kijelentésekre és kérdésekre válaszol az ember hol tiltakozással, hol reményteljes nekilódulással, hol csendes magábamerüléssel. A reakciók hasonló működését jelenitette meg Erdély 1981-es *Apokrif előadásában*, amikor a Prédikátorok könyvéből fölolvasva egyes passzusoknál, tiltakozásként, egy-egy gyógyvízzel telt üveget hajított el.

[7] Meg kell jegyezni, hogy ilyen minőségében sem áll egyedül Erdély oeuvre-jében. Párjának tekinthető Erdély egy másik, szintén pár vonalas grafikája, amely egy akácfalevelet ábrázol, az egyes leveleken a zsidó — nem zsidó feliratokkal. A csúcslevél felirata hiányzik. A szeretnemszeret, igen-nem egyébként jól rímel az egész itt tárgyalt problémakörre. Mindkét mű rájátszik a rendőr- illetve a zsidó viccek mélylélektanára is. „A vicc mindig valami tilalom ellen mulattat" — mondja Erdély. (Erről lásd: Beke László: Erdély Miklós: Partita. Magyar Műhely 67. sz. 1983.07.15. 49—54.)

[8] A titokról. Új Symposion 1985/1—2. 12—13.

Befejezésül még egy példát említenék a kritikai hangvételü művészeti gondolkodásnak egyfajta affirmatív, de önmagába forduló magatartás felé való eltolódásával kapcsolatban, Pauer Gyula *Magyarország szépe* című szobrát. Pauer az igen-nem, illetve a hamis-igaz dichotómiáját már magával a pszuedoval feloldotta. 1978-ban *Maya* szobrával a pszeudo egészen új nézőpontot kapott: Maya a változó, kiismerhetetlen világ jelképe, a csalóka látszat, elfedi az egyetlen valóságot, amelyről a fátyol csak a halál pillanatában lebben fel. Maya a női principium, csupa titokzatosság, szépség, amely magát a titkot fedi el.

1985-ben Pauer újabb akcióba kezd. Elhatározza, hogy az ekkor folyó szépségkirálynő választást végigkövetve gipszlenyomatokat készít a lányokról. Szándéka összetett. Egyrészt e témában magának a szépség kategóriájának meghatározási kísérlete izgatja. Kétségkívül ezen irányultságban a szobrászat klasszikus problémájához nyúl vissza: a női test formái magának a szépségnek hordozói.

Alkotómódszere nem nélkülözi a rövidrecsatolás mozzanatát sem, hisz alapjában a pszeudo elvet alkalmazza: egy az egyben lenyomatokat készít a valóságról, s így magától érthetően adódik a kritikai hangvétel: a látszat és valóság, a hamis és igaz kettősségére való rámutatás lehetősége. A valóság kínálja a lehetőséget: a szocialista Magyarország első szépségkirálynő választásának a szocialista szépség természetét kell megvilágítania. Pauer tehát mint szobrász, mint a pszeudo jelenségek érzékeny felismerője és harmadrészt mint vállalkozó lépett fel. Azt remélte, hogy egy ilyen nagy horderejű esemény művészi végigkövetése végre lehetővé teszi, hogy ne csupán mint díszlettervező, hanem mint szobrász is legálisan működhessen. Pauer ezen utóbbi szerepében (vagyis mint vállalkozó) csődbe jutott, sőt egész akciója a hamis nyilvánosság fényében botrányba fulladt, viszont elkészítette *Magyarország Szépe* szobrát, ami úgy magaslik ki az egész szépségkirálynő választás eseményeinek mocsarából, mint az érinthetetlen szépség maga. A szépségkirálynő, Molnár Csilla halálával a szobor önmagán túlmutató értelmet kapott (s egyben igazi, bár „rejtett" pszeudo szoborrá vált, leleplezve azt a zavaros, korrupt, álszent, esendő, feladatához felnőni nem tudó „valóságot", amely a lány halálához vezetett). Ekkor tűnt igazán szembe, hogy Csilla halála jelen van a róla még életben készült szoborban. A szobor ugyanis kifejezetten síremlék benyomását kelti, s mint ilyen, szimbólumává vált annak, hogy itt és most, e szépségkirálynő választáson a Szépség egész egyszerűen meghalt. A megfogalmazás kisarkításával — Magyarország a Szépség temetője — e munka Major János 1968-as, Kubista Lajos síremlékéről készült fotómunkáját idézi, mely kapcsán Major kifejti nézeteit Magyarország és a nagy szellemi, művészeti teljesítmények összefüggéséről. Konklúziója:

Magyarországon kiváló emberek születtek, és külföldön haltak meg.
Külföldön nagy ideák születtek, s Budapestre jöttek meghalni.
Budapest egy nagy idea-nekropolisz.

Beke László e munka kapcsán megjegyzi, hogy „Kubista Lajos fotójával...beköszöntött Magyarországra az ironikus nemzeti koncept művészet... a magyar avantgarde morbid homorú önkritikája."[9] Pauer szobra ennél több, hisz *Magyarország Szépe* egyben a szépség, a titok, a halál, a művészet és az emlékezet mitikus kapcsolatának szimbóluma is.

Végezetül felvethető mégis a kérdés, hogy a művészetben és a társadalomban is bekövetkező átalakulások ellenére az alapfelállás megváltozott-e az 1970-es évek eleje óta? Erre nem kívánok választ adni, viszont Erdély és Pauer 1984/85 körüli művei jelzik, hogy ha nem is beszélhetünk már egy világosan felállítható és megfogalmazható irányulásról vagy olyan kristályosodási pontokról, amelyek alapján viszonylag egyértelműen tájékozódhatnánk a művészet és a világ dolgaiban, mégis igen szövevényes módon, s főleg nagymérvű jelentésváltozásokkal az igen-nem, hamis-valódi/igaz, a tilos és szabad és várj/tűrj mint negatív vagy pozitív értékek ma is kitapogathatók.

A történethez tartozik még, hogy az 1984-es *Magyarország* kiállítást is betiltották. Persze a betiltás körülményei sokkal finomabbak és jóindulatúbbak voltak. Míg „hivatalos helyről" eleve betiltották, az FMK kiállítási felelőse megsúgta az egyébként avantgarde művészekből álló zsűrinek, hogy nyugodtan *ne* zsűrizzék le, mert ő úgyis megrendezi a kiállítást 3 napra. Ekképp a kiállítás volt is meg nem is, (miként tulajdonképpen a konceptuális művészetről is elmondható ugyanez).

Azóta öt év telt el.

[9] Hommage á IPARTERV 1968/69. III. Katalógus. Fészek Galéria 1988—89/8. Bevezető

Erdély Miklós építész

"A fotomozaik müfaja Magyarországon született ...hatalmas méretü "fényképek" ezek, melyek apró mozaikokból vannak kirakva. Figurák, tárgyak jelennek meg rajtuk a fotomontázs-technikára támaszkosva." Majd elmondja, miképen készíti a müvész az ilyen kompoziciót néha egyedül, máskor meg képzőművészeket bevonva, az ő közreműködésükkel.
Perneczky Géza: "Müfaji kérdések" c. kritikája.

Élet és irodalom, Bp. 1970. márc. 7.
XIV. évf. 10. sz. 12. lap

ERDÉLY MIKLÓS

EMlitve

P.Szabó Ernő:Rajz/drawing '80.Pécsi Galéria

UJ TÜKÖR 1980/XVII/16.sz.4.o.

Erdély Miklós, kstő

L: Hencze Tomás

Vadas József: Kétszer három 12.

Élet és Irodalom, Bp. 1986. jan. 10. XXX/2

Erdélyi Miklós

Farsangi mini rep

II. Debreceni Országos Nyári Tárlat
Déri Múzeum, 1970. jún. 19-aug. 9.

Erdélyi Miklós, [építész] ⊓ Dk

Erdélyi István s Erdélyi Miklós építész-mérnökök új, olcsó eljárást dolgoztak ki.

—: Új építési módszer: a héjfalazás 6. l.

ESTI HIRLAP, IX. 1961. jún. 31.

Erdélyi Miklós

Műemléki szempontok figyelembe vétele nélkül 1958-ban helyreállitotta az Iskola utcc 18. sz. alatti /Heinrich-féle/ házat.

Zakariás G. Sándor : Budapest. Bp. 1961.
31.1.

Erdély Miklós

Erdély Miklós eredeti és másolat határán álló ceruza rajza hosszabb ideje folytatott indigó kisérleteinek egyik, már Wroclaw-ban is bemutatott dijnyertes dokumentuma.

Lóska Lajos: Rajzok a Várban.
MÜVÉSZET, 1980.május - 32.oldal.

Erdély Miklós

Az élet fája c. műve
I. díjat kapott a szekesfehérvári
millenniumi pályázaton

N.N.: Emlékmű Fehérvárom

Duna ujváros Hirlap 1971 VI.11

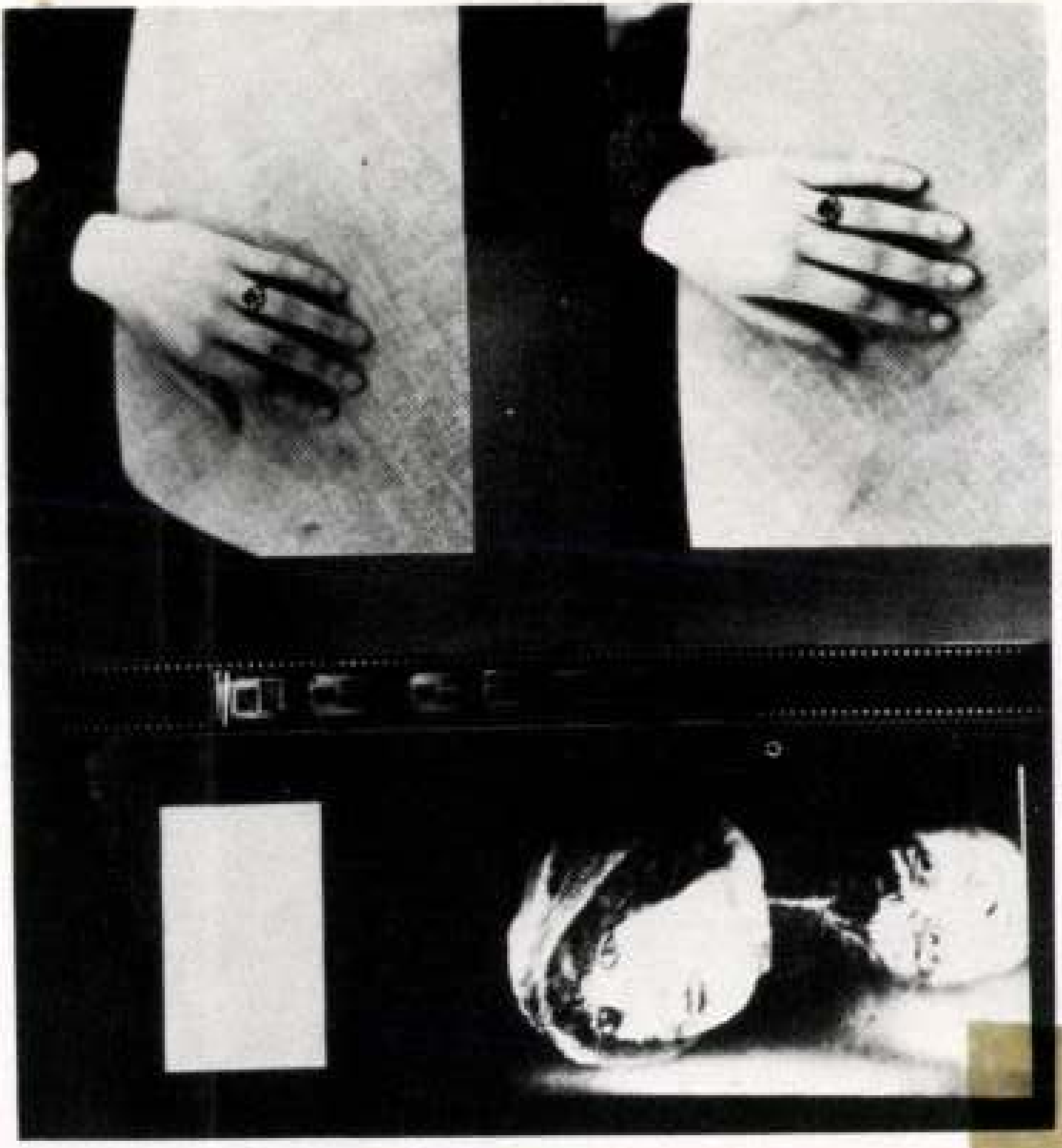

Erdély Miklós

Művészet, 1978. 3.
30. old.

Erdélyi Miklós

Hay Ágnes grafikái a
Lapos utcai Galériában

Magyar Nemzet 1985. VII 22.

Erdély Miklós, festő

L: Bak Imre

Vadas József: Tornyok 13.

Élet és Irodalom Bp. 1984 szept. 7. XXVIII/36.

Erdély Miklós
Kiállítás a Péri Galériában

Magyar Nemzet 1984. VIII. 4.

Erdély Miklós
Kiállítás az Ernst Múzeumban

Magyar Nemzet 1984. VIII. 25.

Erdélyi Miklós

Szabadi Judit: Hagyomány és korszerűség

Szolnok, 1984. IX.

Erdély Miklós

Láncz Sándor: Képzőművészeti Evőnika

Selenkor, 1984. XI.

Erdély Miklós

Székely András: Ervan

Művészet, 1982. március

Erdély Miklós

Gyetvai Ágnes: A föld mellett

Münsterel, 1983. december

BARNA RÓBERT

Időutazás és vakablak

Interjú-töredék Erdély Miklóssal és megjegyzések

Az első dátum: 1976 tavasza.
A MOZGÓ VILÁG megbízásából interjúsorozatba kezdek.

Második dátum: 1976 nyara.
Interjú Erdély Miklóssal.

A harmadik dátum: 1976 ősze.
A MOZGÓ VILÁG szerkesztőségi cikkel indítja útjára az interjúsorozatot.
Íme:

ÚJ AVANTGÁRD?

Szerkesztőségünkbe nemrégiben néhány olyan interjú érkezett, amely a mai magyar művészet és művészetkritika sajátos jelenségét, az új avantgárdot állítja középpontba. A Mozgó Világnak eddig is szándékában állt bizonyítani, hogy arányának és jelentőségének megfelelően minden törekvés és stílusirányzat képviselőinek helyet biztosít a lapban, ha eszmei, alkotói alapállása nem ellentétes folyóiratunkéval. Tesszük mindezt úgy, hogy közben elsősorban a realista törekvésű művészetet pártfogoljuk. Az első interjú főszereplője, Beke László Kassákra hivatkozik, utaljunk hát azokra a szocialista realizmust magas művészi színvonalon megvalósító alkotókra — Radnóti, József Attila, Aragon stb. —, akik pályájuk egy szakaszában, az avantgárddal való találkozás révén tudtak előbbre lépni, mert az formai kísérletezéseikhez alkalmasnak bizonyult. A Mozgó Világot az új avantgárd mai magyar képviselőinek törekvései ezért érdeklik, mint a valóság tükrözésének formai lehetőségei. Amikor a Beke Lászlóval készült interjút közreadjuk, azt is szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy számos megállapításával — különösen ami a művész és a kritika viszonyát illeti — nem értünk egyet. Vitatkozni azonban csak a művek és egymás álláspontjának ismeretében lehet, ezért tartjuk hasznosnak jó néhány kísérletező művész és vele egyetértő kritikus bemutatását, megszólaltatását, remélvén, hogy a kialakuló dialógus — melyhez más portré- és interjúsorozataink is hozzájárulnak — a magyar szocialista művészet ügyét szolgálja.

A szerkesztőség

A negyedik dátum: 1992 tavasza.
Előkerül két magnókazetta, két beszélgetéstöredékkel. Az egyik alanya Molnár Gergely, a másiké Erdély Miklós.

Első megjegyzés:
(A Bekével készült interjú még hetvenhat októberében, az idézett szerkesztőségi bevezetővel, lejött. A Hajas-beszélgetés csak posthumus, a Najmányi-interjú még később, a Hasbeszélőben.)

Az ötödik dátum: 1992 nyara.
Grand Hotel. (Valamikori Szabadság Szálló) Eljöttem újra az 1976-os helyszínre, ahol — Erdély Miklós javaslatára — találkoztunk. Eljöttem, hogy újra kérdéseket tegyek fel, most már csak magam számára.

1992. B. R.: Miért tettem el — ,,ennyire'' — ezeket a kazettákat? Ha eltettem, miért töröltem bele a szövegbe? Mi használható egy, időben ilyen távoli beszélgetés írott változatából? És egyáltalán, mire jók az ilyen fel-nem-tett kérdések: Ez most más, vagy ez az egész ugyanaz?

1976. E. M.: ...alaptételek. Az ideutazásom illusztrációja az ilyen alaptételnek. Például, ha két egyforma dolgot látok, arról gondolhatom azt, hogy ugyanazt a dolgot látom. Most, ha két különböző dolgot látok, akkor gondolhatom szintén azt, hogy ugyanazt látom, megváltozva. Ha két ugyanolyan dolgot látok, akkor gondolhatom azt is, hogy két különböző dolgot látok, ami egyforma, és így tovább. Például, az Időutazás olyan, hogy két különböző dolgot látok, ami ugyanaz: én, fiatal koromban, és én, most, egymás mellé rakva. Ez a két dolog teljesen különbözik, e kettő mégis ugyanaz a személy. Tehát azonosság. (Később jöttem rá, hogy ez ennek az illusztrációja.) Mindig, minden ugyanabban a körben mozog. (Abszolút semmi gátlásom nincs átugrani egyik területről a másik területre.) Nem korlátozom magam, hogy most csak ezzel foglalkozom, vagy azzal. És utólag mindig az derül ki, hogy a különböző dolgok mennyire áthatják egymást.

Második megjegyzés:
Ilyen egy időutazás. Ez most Hetvenhat nyárvég. Erős háttérzaj a szalagon. Aztán az újabb háttérzaj. A Grand Hotel hallja. Közben eltelt tizenhat év? Közben ,,Erdély'' ,,meghalt''? Nem beszélgetünk?

1976. E. M.: Igen, az időutazási antinómiák. A föloldhatatlan dolgok. Tudod... visszamegyek és ,,megölöm'' a nagymamámat, akkor hogy élhetek én? Ellentmondások és föloldási lehetőségeik. Aztán az, hogy ezek ne legyenek ellentmondásban. Ezzel foglalkozom jó ideje. Végeláthatatlan munka.

1976. B. R.: És a sokszorosítás, a fekete lyuk, a mőbiusz-kísérletek és a happeningek is ugyanerről szólnak?

1976. E. M.: Ami összeköti őket, az csak a bizonyos sokkhatás, ami tulajdonképpen minden érzékeny embert ér, ha egy érdekes dolgot lát, vagy egy érdekes mondatot

olvas. Ez az, amitől kinyílik és ,,érdeklődni'' kezd. Sajnos az ember nemcsak, hogy nem érzékeny, hanem kifejezetten – ezt pszichológusok is kimutatták – averzióval védekezik az olyan benyomások ellen, melyek a tudásképét zavarják. Ám, mégis, van egy pillanat, amikor megrendül. Ha sikerül megrendíteni (tehát a sokkhatás!), akkor a zavara miatt sok minden betáplálható. Szóval, belékerül, nem tudja megakadályozni. Utána persze mindent elkövet ellene, tudniillik az elkezd benne dolgozni. S ha valaki másnak kezdi mondani, már egészen másképp kezdi, úgy, mint a sajátját, a saját tapasztalatát.

1976. B. R.: Azt hiszem, benned nagyon közel van két magatartás: az építész mint pedagógus, és a művész mint pedagógus. Talán azért, mert mind a kettő ugyanaz?

1976. E. M.: Semmi különbség. Pont emiatt foglalkozom oly sokat a montázzsal. Nem a szürrealista montázszsal, hanem a montázzsal mint egy speciális szerkesztési elvvel.

Harmadik megjegyzés:
Mindketten fotomontázsokat állítottunk ki az FMK-ban. Mikor is pontosan? Nem tudom. Erdély képeinek a címe

Időutazás volt, az enyém Vakablak. A szemben levő ház vakablakait fényképeztem le. Ezek a nem-ablakok ma is ide néznek. Közelünkben található (Thököly út) az a híres vakablakos ház, ahol a vakablakban egy női mellszobor ül, ,,néz'' és ,,vár'', ,,azt'' folytatva, amit ,,valamikor'' élő modellje tett.

Negyedik megjegyzés:
Úgy üldögélek a hotel halljában, mint a mesebeli kérdező modellje. Mélyértelműen exponálom a kérdéseket, aztán ,,várakozóan'' a távolba nézek.

1976. E. M.: Nem is a fotó, a filmmontázs érdekel igazán. Észrevettem, hogy olyan eszközei vannak a lélekkel szemben, úgy tudja megnyitni és úgy tudja kezelni a lelket, olyanfajta hatással van a lélekre, mint egy akupunktúrás kezelésnek. Ott beszúrok, itt beszúrok, és a pasi megváltozott. (Ha eltalálom a montázsnál azt a két pontot, ahová szúrni kell, megváltozik az ember.) A film egy totális műfaj. Írtam is erről két cikket. Kár, hogy ma nem hoztam el.

1976. B. R.: Nemrégiben, a Filmkultúrában, a rajzfilmről olvastam egy írásodat...

1976. E. M.: Hát igen, a rajzfilmmel és a zenével foglalkozom mostanában, a wagneri hagyományokkal és szerkezettel. A rajzfilm sokkal szabadabb. Sokkal közelebb áll hozzám, az általam elképzelt, úgynevezett lírai vagy művészi filmhez, mint a kommersz film. Emiatt sokkal kényesebb vagyok a hibáira. Mert itt aztán végképp nincs semmiféle ,,nagyközönségi'' megkötöttség. Pontosan annyira lehet művészi egy animációs film, amennyire művész az, aki csinálja. Ehelyett pont az avantgárd blöffjeit látom viszont. Különböző dolgokat összekeverve. (Főleg Kovács Sanyira voltam nagyon mérges.) De volt közöttük egy nagyon jó, azt hiszem Jankovics Marcellé.

Kalmár István rajza

Ötödik megjegyzés:
Visszapörgetem a filmet. Hátrafelé futnak a figurák. (Hajam benövi a fejem.) Tipikus rajzfilmfigura vagyok. Ez egy rövid életrajzfilm.

1976. B. R.: Sokat gondolkozom azon, mi az, ami a munkáidat mint egészet összefogja? A fogalmiságra gondolok. Nálad a happening is erős fogalmi kötöttségben van.

1976. E. M.: Szövegek. Mindig szöveget akartam besugározni.

1976. B. R.: Nem képzelhető el, hogy mondjuk például a happening ettől a fogalmi kötöttségtől ,,megdöglik''?

1976. E. M.: Nem. Nem, mert a happening megdöglik, mert nem is happening. De egy másik ,,műfaj'' nem döglik meg, amit úgy hívnak, hogy akció-költemény. Én ide soroltam mindig azt, amit csináltam. Nemcsak szavalni lehet a szövegeket. Ezeket a szövegeket nem is lehet szavalni, illetve maga a szavalás csak egyetlen egy elem benne. Talán úgy tudnám ezt megfogalmazni, hogy ez az, ami a hozzám hasonlóktól megkülönböztet. Nagyon erősen ragaszkodom a fogalmi szférához. A nyelvi univerzum hitetlenül kötött. Küzdök is ellene. Túl erősen határozza meg a gondolkodásunkat. De még így is, önmaga ellenére is, a legjobb támadó fegyver a nyelv.

Hatodik megjegyzés:
Mi rekonstruálható ebből a beszélgetésből, ebből a légkörből? Hogy jövök én ahhoz, hogy idemásoljam magam, a mai arcomat, abba a képbe? Időutazás? Montázs? Fiktív történet valóságos anyagokkal? Felrajzolódik az időtlenség?

Hetedik megjegyzés:
Emlékszem Erdély Miklós néhány ,,pedagógiai'' tanácsára: ,,...Lökd meg a kezét, amikor rajzol!... Rajzolj a kezével!''

ERDÉLY MIKLÓS

Neumák, 1980, nejlonzacskó, 2db mellszivó, 30x40x18 -
91.7.7

Új Művészet

ERDÉLY MIKLÓS

Önarcképek '70—'87 címmel tematikus kiállítást rendezett a Budapest Galéria a Lajos utcai kiállítóházában (IX. 1.—X. 4.). A válogatás igyekezett széles stiláris keresztmetszetét adni az időszakról festményekkel, grafikákkal, fotókkal, plasztikai és intermediális alkotásokkal. A hangsúlytalan arányosságra való rendezői törekvés végül is az avantgárd irányzatok rovására érvényesült — olyan jellegzetes „önművészeket" hagyva ki, mint például Hajas Tibor, Erdély Miklós, Szentjóby Tamás, Tót Endre. Ez az eleve analitikus-intellektuális műfaj sokkal koncepciózusabb feldolgozást is lehetővé tett volna.

MŰvtört.Ért. 1989 1|4 179.

ál ebben a formában, külön-
dekorativvá. Hencze Tamás
el fest ritmikus,elmozduló
a és szürke szinekben tartott
onokronitásig egyszerüsiti ké-
t szineket használ a suroló
asználására. Pauer Gyula fél-
r és szürke szinekkel kelti a
tság érzetét, sik fémfelüle-
sel azok gyürött, nem fémsze-
a nézőben, ezáltal a kanti
fel benne. Haraszty István
be a müvészet falai közé, va-

ERDÉLY MIKLÓS

1990. 1. 6, 11, 13.
3. 54

91 1. 24
2. 66
3. 31, 68, 70
5. 6
6. 65
7. 10, 15, 16
9. 10, 11, 63, 64, 65, 74
10. 35, 79
12. 33, 37, 74, 75

Új Művészet

ERDÉLY MIKLÓS

AL 1984 jan.

ÁSVÁNYGYAPOT

Tegnap voltam először életemben a kerületi tanács épületében.
Régen volt, mikor utoljára valamit először csináltam életemben.
Pontosan husz évvel ezelőtt láttam a tengert életemben először.

A párhuzamos házsorok közeit szemmagasságban falazta el a viz.
A partnak azon a részén egy hatalmas fehér szálloda állt.
Proust valaha ott, egyik lefüggönyözött szobában, pihentette szemeit.

Mikor a kerületi tanács lepecsételő szobájába benyitottam
a lehető leghétköznapibb külsejü kövérkés fiatalasszony
azt a meglepő kijelentést tette... De erről majd később.

A dermesztően hideg vizben a fürdőzés örömeinek adóztam.
Olykor felsanditottam az épületre, ahová Proust visszavonult.
Papirfehéren világitott a párnafestékszinü atlanti égben.

Azt mondom, nem is volt olyan rossz találmány az a Taigetosz!
mondta a legesleghétköznapibb külsejü szőke asszonyka,
az adóigazolás lepecsételésével kijelentésének is nyomatékot adott.

Észrevettem nem bánja, ha a beszélgetésfoszlányt magamra veszem.

Én sem bántam, hogy a nevezetes szikla említésével összefüggést
teremtett olyan távoli események között, amelyek egyaránt késve
és először fordultak velem elő. Mert mostanáig sohasem adóztam.

Távozóban arra gondoltam, milyen müveltek nálunk az emberek.
Majd arra, hogy nem szabad általánositani. Ezután nekiláttam,
hogy falszigeteléshez valahol ásványgyapotot szerezzek.

Erdély Miklós

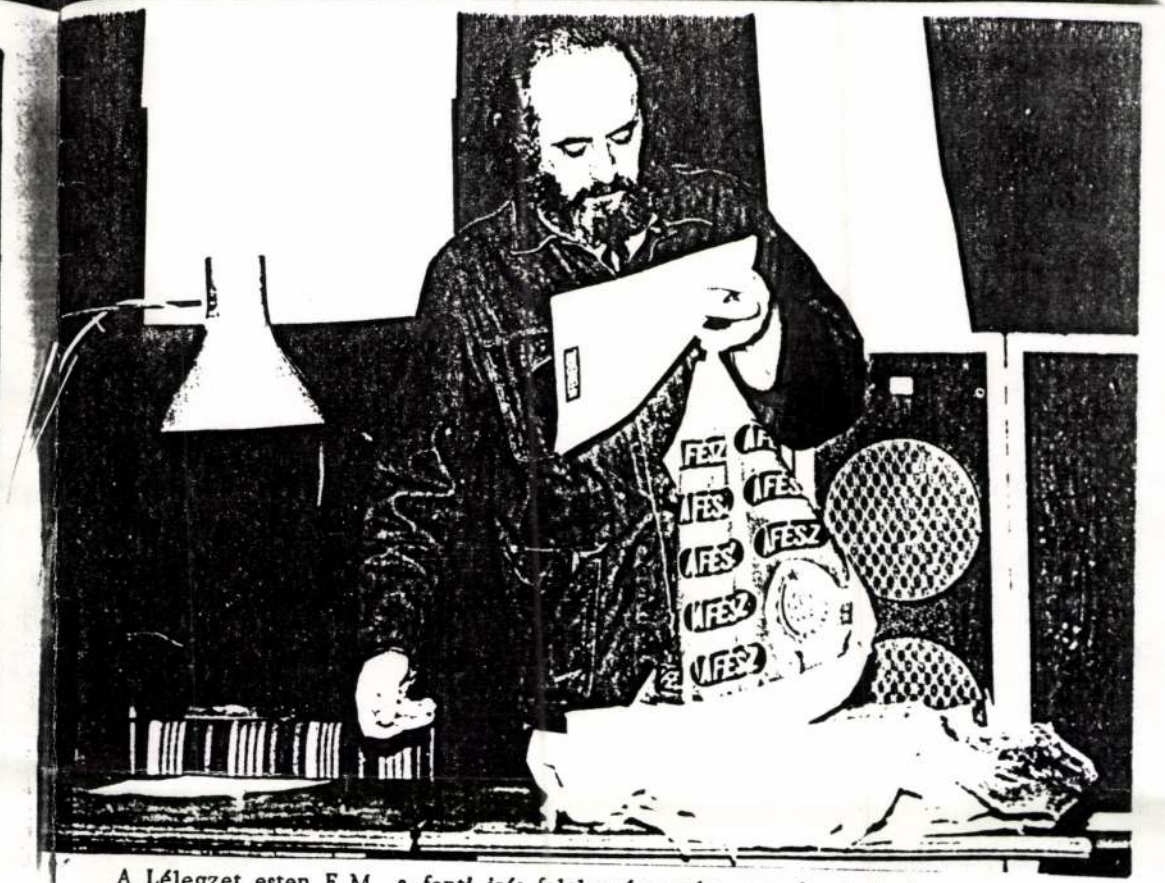

A Lélegzet esten E. M. a fenti irás felolvasása után, egy darab ásványgyapotra több üveg bélyegzőfestéket öntött, majd egy Proust kötet mindkét oldalával és gerincével is - az ásványgyapotot bélyegzőpárnának használva- lepecsételte a gépirásos fehér lapot.

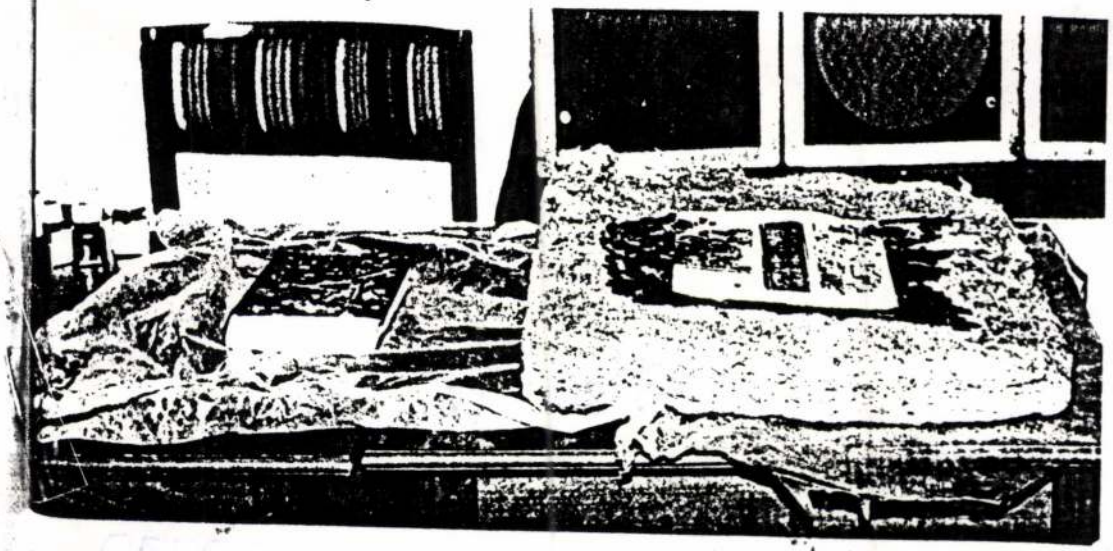

A MÓDSZER LÉNYEGE

A *Fantáziafejlesztő gyakorlatok*on nagyon egyszerű feladatokat kellett megoldanunk, rengeteg külsődleges, kényelmetlen megkötés közepette (válaszolj szóban, írásban, három szóval, egy szóval és ábrával, csak igékkel, stb.). Hogyan lehetett ezekkel a több mint egyszerű eszközökkel a fenti bonyolult folyamatokat létrehozni? Sok gondolkodás után arra jutottam, hogy ezeknek a feladatoknak *alibi-program* szerepük volt. Annak ellenére, hogy a körön belül sem művészi, sem tudományos munkát nem végeztünk, illetve tevékenységünk a lehető legmesszebb állt mindkettőtől, a foglalkozásokon a művészi és tudományos munka alapvető, közös és más területeken ismeretlen módszerét használtuk. Ez pedig az alibi-programok készítése.

Mit értek ezen?

ERDÉLY MIKLÓS

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

F A F E J

1994. május 13-án, pénteken 16 órakor

a FANTÁZIAFEJLESZTŐ GYAKORLATOK résztvevőinek találkozója

gondolatindító: Enyedi Ildikó — a Magyar Műhely 67. számában (1983) megjelent — tanulmánya ERDÉLY MIKLÓS pedagógiai munkásságáról

Erdély Miklós munkássága kutatható a rendelkezésünkre álló eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok és bibliográfia alapján, minden szerdán és pénteken 14-től 18 óráig.

Az ember minden tevékenységét tervezési tevékenységgel párhuzamosan végzi. Megtervezi a nemlétezőt, s amikor az megvalósul, az előre nem látott vonásokból tanul. A mindennapi tevékenység annál sikeresebb, minél kevésbé „tanulságos", minél kisebb az előre nem látott momentumok aránya. A művészi és tudományos munka egyaránt annál sikeresebb, minél több előre nem látott lehetőséget tár fel. Ha a művész vagy tudós terve pontosan megvalósul, az teljes csődöt jelent. Ha egy kép nem több, mint amire a festő színleg vállalkozott, nem jön létre művészi alkotás. Ez a furcsaság abból adódik, hogy sem a művész, sem a tudós nem arra vállalkozik, amit célként maga elé tűz. Ismeretlen, ezért meghatározhatatlan dolog az, amit megcéloz, konkrét terve csak eszköz, *felkínált megnyilvánulási terület az ismeretlennek*. Alibi-programokat készít tehát a maga számára, mert ember mivolta csak a tervkészítés és végrehajtás folyamatán keresztül engedi közelebb az ismeretlenhez.

A mi feladataink nyíltan meddő alibi-programok, de mögöttes céljaikban épp oly nagyigényűek, mint a művészeti, vagy a tudományos tevékenység.

Erdély Miklós

Népszabadság, 1992. május 13.

● ERDÉLY MIKLÓS 1950 és 1986 közötti műveiből nyílt tárlat a római Spicchi dell 'Est galériában. A művelődési minisztérium és a Soros Alapítvány támogatásával létrejött kiállítást Szörényi László nagykövet nyitotta meg.

mit Anm. 71.

12 Thietmars knappe Bemerkung, die oben S. 67 in Anm. 2 zitiert ist, stellt die einzige Ausnahme dar; sie illustriert aber eher die Bedeutungslosigkeit des Aktes, die der Chronist ihm beimißt, als daß sie dessen welthistorische Tragweite auch nur ahnen ließe.

13 Das gilt sogar für jene Nekrologe deutscher Kirchen, die den Todestag des Boleslaw Chrobry und seines Sohnes, König Mieszko II., verzeichnen, die also zum Zeitpunkt des Todes mit den polnischen „Königen" verbunden waren; vgl. ALTHOFF, Memorialüberlieferung, S. 378f. H 12 und H 17 mit Verweis auf das Lüneburger, Magdeburger (jeweils Boleslaw) und Merseburger Nekrolog (Mieszko II.). Beide „Könige" sind nur als „duces" behandelt. Das politische Bündnis, das ein Teil des sächsischen Adels nach 1002 zweifellos mit den Piasten pflegt, bringt also nicht zugleich deren Anerkennung als „Könige" mit sich. Der rechtserhebliche Anerkennungsakt bleibt dem König/Kaiser (und Papst) vorbehalten.

14 Vgl. Reinhard WENSKUS, Brun von Querfurt und die Stiftung des Erzbistums Gnesen, in: Zeitschrift für Ostforschung 5 (1956) S. 524—537, hier S. 530ff.

15 Vgl. bes. Mathilde UHLIRZ, Jahrbücher Otto III., S. 55ff.; vgl. ebd. 320f.

16 KEHR, Magdeburg, S. 35.

17 Vgl. das die Diskussion zusammenfassende Resümee von Henryk ŁOWMIAŃSKI, The problem of the origins of the Polish States in recent historical research, in: Quaestiones Medii Aevi 1 (1977) S. 33—70, hier S. 58ff.; die Krönung des Jahres 1000 wird nicht einmal mehr als Problem erwähnt. Vgl. aber unten S. 120 mit Anm. 17 und S. 122 mit Anm. 27: jeweils die Thesen von WASILEWSKI. Zur älteren Forschung, vgl. auch Leon KOCZY, L'Impero e la Polonia (963—1002), in: Antemurale 4 (1958) S. 5—26, hier S. 12ff.

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

«ERDÉLY MIKLÓS»

1994. április 13-án, szerdán 16 órakor

GYÖRGY PÉTER

esztéta

ELŐADÁSA

Rendelkezésünkre állnak eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok, bibliográfia, ezek megtekinthetők minden szerdán és pénteken 14-től 18 óráig.

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

«ERDÉLY MIKLÓS»

1994. április 15-én, pénteken 16 órakor

NAGY PÁL

író

ELŐADÁSA

Rendelkezésünkre állnak eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok, bibliográfia, ezek megtekinthetők minden szerdán és pénteken 14-től 18 óráig.

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

«ERDÉLY MIKLÓS»

1994. április 20-án, szerdán 16 órakor

BERÉNYI PÉTER

matematikus

ELŐADÁSA

Rendelkezésünkre állnak eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok, bibliográfia, ezek megtekinthetők minden szerdán és pénteken 14-től 18 óráig.

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

«ERDÉLY MIKLÓS»

1994. április 22-én, pénteken 16 órakor

BIRKÁS ÁKOS

képzőművész

ELŐADÁSA

Rendelkezésünkre állnak eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok, bibliográfia, ezek megtekinthetők minden szerdán és pénteken 14-től 18 óráig.

ERDÉLY MIKLÓS

ERDÉLY Miklós Valóság 1966/4.

Montázs-éhség

Itt lehet látni, hogy esik az eső, lehet látni azt is, hogy süt a nap, csak a festészetet, azt nem lehet látni sehol. (Picasso egy 1908-as impresszionista kiállításról)

A filmművészet kétarcú. Egyrészt nem művészet, ez a látható fele, másrészt lehetne az, ez a láthatatlan arca. Korlátlan lehetőségek rejtőznek benne — szokták kijelenteni a film barátai. Mikor a lelkesedő ezeket a korlátlan lehetőségeket próbálja elképzelni, azonnal a fáradtság jelei ülnek ki arcára, elhangzott mondatát futni hagyja, ő maga visszasüllyed abba a fajta tanácstalanságba, amibe a korlátozott ember a határtalan dolgokkal szemben kényszerül.

Mégse lehet szabadulni attól a szuggesztív jóslattól, hogy a film a jövő művészete. Különösen, ha figyelembe vesszük a rátapadó széles körű érdeklődést, s azt a társadalmi izgalmat, ami születését körülveszi.

A nagy reményeket táplálja, hogy az összes művészetek vívmányai a filmkészítő rendelkezésére állnak. Azonban ebben a műfaji eklekticizmusban külön-külön minden művészeti ágat súlyos veszteségek érik. A túl művészies irodalom ugyanúgy nem válik a film előnyére, mint a túlságosan képzőművészeti beállítások vagy a kirívóan jelentős zene. Valami új, speciálisan a film műfaji követelményeit hivatottak szolgálni mindezek a nagy hagyományú művészetek, mint eszközök. Összetéveszthetetlen műfaji követelmény azonban a film esetében még nem alakult ki, a film megjelenített irodalommá, mozgó illusztrációvá vált. Többek között a vágás is legtöbbször csak arra szorítkozott, hogy a filmvásznon kibontakozó cselekmény érthetőségét zavaró momentumokat kiküszöbölje, következésképpen harmadrendű tevékenységgé degradálódott. Ahogy a film technikailag tökéletesedik, a realitás illúziója fokozódik. De régi esztétikai alaptörvény, hogy kifestett, ember nagyságú élethű szobor nem kelt esztétikai hatást — panoptikumba való. A hangos, színes, kinemaszkóp technika korában óvakodni kell az elharapódzó és kényelmes „panoptikum"-hatástól. Különösen akkor, mikor világszerte érezhető, hogy a filmgyártás milyen odaadóan igyekszik szolgálni a közönség züllő ízlését, hogy a bámészkodásban kivörösödött néző, érezvén korlátlan hatalmát, finnyásan és nyafkán, egyre ellenszenvesebben távozik a moziból. Szokás, hogy a filmek tanulsággal látják el a nézőközönséget, mindanivalót csempésznek a zsebébe, mint rosszul szabott konfekciós gyerekruhákba kaucsuktükröt, amit aztán hazáig szorongathat a rászedett néző.

•

Mindez a csúfság feltehetően azért történt, mert a film elhanyagolta a legsajátosabb és legérzékenyebb hajtását, a montázst. A filmesztétika úgy bánik vele, mint egy félreállított, hajdan nagyra becsült munkatárssal, akit az öregség és érdemei tekintélyes, de hatáskör nélküli területre szorítanak vissza. Hogy jelenlétét igazolják, zárt vagy belső montázsra hivatkoznak. Erre vonatkozó filmesztétikai mondatok „tulajdonképpen"-nel kezdődnek és Eizenstein nevével fejeződnek be.

Nem nehéz megérteni, miért alakult így — Amerikában, ahol a kommerszfilm biztosította az állandó profitot, és a Szovjetunióban, ahol a formalizmus for-

Valójában mi is az iparművészet problémája? Az, hogy fogalmának határai lényegében a századfordulón alakultak ki, s ezek a határok a múlthoz viszonyítva kitágultak ugyan, de szűkek a mához képest. A múltban a legnagyobb művészek kezéből kerültek ki olyan alkotások, amelyek ma is az iparművészet kategóriájába sorolhatók (gondoljunk az itáliai reneszánsz iparművészet alkotásaira, vagy a Kolozsvári testvérek műhelyére). Saját korukban e műalkotások nem különültek el olyan mértékben a magasabb művészet, a képzőművészet fogalmától, mint akár a századforduló, akár napjaink iparművészeti alkotásai. A századforduló iparművészete már lényegesen szélesebb területre terjed, de még mindig csak egy viszonylag szűk réteg igényeit és semmi esetre sem mindennapi igényeit elégíti ki, vagyis luxuscikkeket, dísztárgyakat gyárt. Demokratizálódása az építészettel való társulásával kezdődik, mert míg egyéb területeken még nagyrészt őrzi kézműves jellegét, az építészet területén alkalmazása már ipari jelleget ölt. Az iparművészet igazi demokratizálódása korunkban következett be, vagy legalábbis folyamatban van. Ez azt jelenti, hogy hatásköre a századfordulóhoz viszonyítva is messze kiterjed. Kiterjed az élet minden területére, illetve minden olyan tárgyra, eszközre, ami az ember közvetlen környezetéhez tartozik. Az építészet mellett az egyik legfontosabb formálója az ember környezetének, ezen keresztül ízlésének, kulturált életmódjának és magasabb rendű termelő tevékenységének is. Nem lehet vitás, hogy az emberek tudatát azok a tárgyak, eszközök (a teljes környezet) befolyásolják leginkább (messze hatásosabban, mint minden más időleges, elméleti jellegű nevelés), amelyekkel nap mint nap kapcsolatba kerülnek. Az így szerzett — lényegében passzív — benyomások, állandóan munkáló tudatalattiként hatnak az emberek aktív (termelő) tevékenységében. Ez az ízlésnevelés alapvető társadalmi haszna.

Nálunk az iparművészet ma is századfordulói kategóriát jelent (a kiállítás is ezt tükrözte), némi — az utóbbi időben bekövetkezett és nagy zűrzavart keltő — ipari formatervezési beütéssel. Iparművészet, kézműipar, ipari-formaművészet: ezeknek a fogalmaknak tisztázása szükséges mindenekelőtt a helyes kibontakozáshoz.

*

Egészében levegő és fény hiányzik a két kiállításról, a szó fizikai és eszmei értelmében. Hiányzik az alapvető közízlés; hogy mennyire, jellemző mérték lehet, hogy még az ilyen reprezentatív kiállításokon is bőven található giccs. Emiatt válik fontossá az összkép, az átlag kérdése is (az egészen kiválónak úgyis külön útjai vannak), hisz a közízlést az átlag, az összkép határozza meg elsősorban. Ezt a közízlést kell kimunkálni ahhoz, hogy megteremtődjenek az átlag fölötti és még magasabb kategóriák. Ennek útja pedig az, hogy nemcsak a giccs ellen kell harcolni, mert az bizonyos fokon úgyis mindig újrateremtődik (új anyagok, új formaigény stb., erre mindig lehetőséget adnak), hanem energiáinkat a jó művészetért folytatott harcra kell összpontosítanunk.

KATHY IMRE

mális vádja megbénította a montázst. A vetített mozgókép még inkább, mint annak idején a könyvnyomtatás feltalálása, magával hozta a különböző technikájú és fajsúlyú alkotások differenciálódását a műfajon belül. A televízió minden eddigit fölülmúló méretű és jelentőségű gyors elterjedése különösen követelő igényt támaszt új, sajátos és változatos közlési formák megjelenése tekintetében. Elképzelhetetlen, hogy az „igaz művészetet" a képernyőn unalmas és nagyképű múzeumlátogatások vagy elmosódó komor háttér előtt ünneplőbe öltöztetett szavalatok, vagy a semmiképpen nem televíziószerű koncertek képviselhetik. A televízió egy-egy félórás adásban megkezdhetné a montázs nyelvezetének kimunkálását. Ez eleinte nyilván bohókás hatást és visszatetszést keltene, később az új műfaj megtalálná mestereit és a közönségét. Egész rövidesen érezhető lenne áldásos visszahatása a mozikban játszott filmeken is. Némely elszáradt előítélet kiküszöböléséről van csupán szó.

Természetesnek látszott, hogy a különböző művészeti ágakban régóta lappangó vagy áttételesen működő montázs a filmben majd magára talál. Elvárhattuk, hogy tekintélyes műfaji elődeinek sokrétű tapasztalatait fölhasználja és szabadon kibontakoztatja. Meglepő módon ennek épp a fordítottja történt.

Konkrét zenét hallgatva — amely nem egyéb, mint zörej-montázs — fellép az az érzésünk, hogy bár ez így önmagában kevéssé élvezhető, de léte feltétlenül indokolt. Kísérleti regényeket olvasva, gyakran unatkozunk, de feltűnik, hogy kapcsolódási technikája, bonyolítási módszere nagyon szellemes, használható lenne, de nem tudni mire. Az újabb nyugati kiállítások tárgy-montázsaiban megnyilatkozó szellemi erő sem tud kibontakozni a kiállítási teremben, csak mint megbotránkoztatás.

Mintha az összes hagyományos művészet régi pompájából kivetkőzve, hajlamos lenne felkínálni magát a barbár hódítónak, a filmnek. A hódító, önmaga iránti bárgyú elégedettségében az ajánlatokat lustán fogadja, durva kézzel nyúl a felkínált kincsek után, a legerősebb és legközvetlenebb hatásra törekszik, de elmulasztja megteremteni azt a termékeny zavart, amit minden remekmű elkerülhetetlenül kivált.

Egyrészről tehát az összes művészet a film hatalmas jelenlétének hatására mintha omladozni kezdene, szétesne alkotóelemeire, hogy részt vehessen az új filmművészet együttesében. Másrészről a legjobb film után is marad olyan érzésünk, hogy a hagyományos műfajok még ebben a bomlott állapotukban is több művészi esszenciát hordoznak.

Még egy feltűnő jelenségre kell rámutatnunk. Ha más művészetekben kiváló alkotók filmet készítenek (s ez egyre gyakoribb), mindig montázstechnikát alkalmaznak, cselekményt vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon lazán kezelik, s a legfőbb hatást a képek egymásutánjától várják. Fernand Léger a *Mechanikus balett*ben, Cocteau összes filmjeiben, Jan Lenica, kiváló lengyel grafikus a *Dom* című alkotásában csakúgy, mint Robbe-Grillet *L'immortelle* című filmjében. Ezek az alkotók a filmet arra a megfoghatatlan teljesítmény véghezvitelére akarták bírni, amit ők saját területükről már ismertek, s amit általában művészi hatásnak neveznek. Valamennyien visszatértek Kulesovnak Pudovkin által idézett tételéhez: „Minden művészetnek először is anyagra van szüksége, azután pedig módszerekre, hogy ezek segítségével anyagát sajátos művészetté alakítsa." Pudovkin szerint Kulesov a film első tisztafejű teoretikusa, azt állította, hogy „a filmalkotás anyaga tulajdonképpen a filmszalagrészek, és a komponálás módszere nem más, mint ezeknek a részeknek egy sajátos teremtő rend szerinti összeállítása. A filmművészet nem akkor kezdődik, amikor a színészek játszani kezdenek és a fényképezés megkezdődik, hanem akkor, amikor a rendező a kész filmkockák összeállításához fog."

Ugyanakkor léteznek a jelenkori filmrendezők, akik idestova jobban hasonlítanak cirkuszigazgatóhoz (Fellini *Nyolc és fél* című filmje erről szóló meggyőző vallo-

más), mint a munkájában elmélyült alkotóhoz, aki a mérlegelés, az állandó kétely és az elementáris lelkesültség egymásnak látszólag annyira ellentmondó állapotában dolgozik.

*

A hazájából kiűzött montázs idegen területeken való prófétálása következtében kialakult helyzet még bonyolultabb. Elmulasztott lehetőségek, egészségtelen kölcsönhatások, szerepcserék jellemzik.

Vizsgáljuk meg először a montázs kapcsolatát a zenével, mint ahogy azt Pudovkin is teszi. A zenei hangoknak egyes képek felelnek meg, a melódiának kronologikus képsorok. Zenei szerkesztésnél feltétlenül mint elsőrendű tényező, a ritmus szerepel. Az akkordikát vagy ellenpont-hatást a hangosfilmnél a kép és a hang együtthatása, illetve ellenhatása biztosíthatja. Legtöbb tanácsot a montázs a zenétől a hagyományos zenei formák tekintetében kaphat. Egy képsorozat például minden nehézség nélkül elkészíthető szabályos szonátaformában. Választható főtéma, melléktéma, változatos modulációkkal, drámai tetőponttal, kidolgozási rész komponálható (nem nehéz elképzelni, mit jelent a moduláció a filmnél) s a visszatérés befejezéssel, kódával. Ha meggondoljuk, ilyen hagyományos formák követése bizonyos fokig ajánlatos is, mert évszázados tapasztalatok alakították ki, arra törekedve, hogy a szavakban megfogalmazhatatlan, érzékelhető legyen. Ugyanakkor a zene, miután kijárta a közölhetőség, felfoghatóság iskoláit, újabban már, a punktuális zenében minden hangot külön elemként kezel, legszivesebben különböző hangszereken szólaltat meg, maximális kontrasztokkal. Mintha kötetlen montázsává akarna válni a hangoknak, kerülve a melódiát, úgy is mondhatjuk, filmszerű zenét készít. Tehát nem olyan zenét, ami jó aláfestő zene lehet egy elkeseredetten cigarettázó filmszínész ábrázatához, hanem ami maga montázs-, illetve filmszerű. Mintha a zenébe kényszerítené át azt az elvet, ami a moziból kipusztult.

A festészet összes újabbkori irányzatai valamiképpen a montázs-elvet környékezi vagy valósítja meg. Az analitikus szétbontás és egy más belső vagy fogalmi rend szerint való újabb összeállítás mellett foglalt állást már Cézanne is: „Én ennek a tájnak szubjektív tudata vagyok, és vásznam az objektív tudata. Képem és a táj, egyik is, másik is rajtam kívüli, de míg a második zűrzavaros, esetleges, összevissza, híjával van minden logikus életnek és bármiféle ésszerűségnek, addig az első az eszmék alakiságának időtartama, meghatározottsága, része."

Delaunay ugyanezt már így fejezi ki: „Többé nem egy gyümölcsöstál almáit, vagy az Eiffel-tornyot, vagy az utcákat, vagy a külső látképet festjük meg, hanem magának az embernek a szívverését."

A szürrealista Max Ernst, Lautréamont híres meghatározása („olyan szép, mint egy varrógép és egy esernyő véletlen találkozása a műtőasztalon") alapján, még közelebb jut a montázs gondolatához: „Egy tökéletes dolog, melyről úgy érezzük, hogy egyszeri rendeltetése örökre meghatározott (az esernyő) hirtelen egy másik, meglehetősen eltérő és nem kevésbé abszurd dolog közelébe kerül (varrógép) egy olyan helyen, ahol mindkettő oda nem tartozónak érezheti magát (műtőasztal) — ebben a helyzetben elhagyják eredeti naiv rendeltetésüket és azonosságukat, hamis lényegüket egy relatív fordulat hatására új, igazi és költői lényegre váltják át."

A dadaizmus, mely látszólag oly távol áll a filmtől, találta fel a fotomontázst. A futurizmus egyenesen utánozni akarta a mozivásznat, és állóképen akart mozgást ábrázolni, annak felbontása által. A szürrealizmusban is a montázs elve dolgozik áttételesen, mikor egymástól érzésbelileg távoleső dolgokat fest egymás mellé (vág össze), hogy valami ábrázolhatatlan „lényegit" jelenítsen meg. Az absztrakció megalkotója, Kandinsky az itt következő gondolatmenetével fölfedezi a legjobb értelemben való filmmontázst, természetesen az absztrakció szolgálatára: „Az embe-

rek legegyszerűbb mozgása is, ha nem ismerjük annak gyakorlati célját, önmagában valami fontos, sejtelmes, ünnepélyes mozgás hatását keltik. Úgy hat, mint a tiszta hang, és olyan drámai és megejtő, hogy mozdulatlanul állunk előtte, mint egy látomás előtt, mígnem hirtelen meg nem ismerjük a mozgás okát, és a varázslat eltűnik. A gyakorlati érzék lerontja az absztrakt érzéket?"

És legújabban a lenézett és diadalmas pop-art kétségbeesett s néha könnyelmű erőfeszítéseket tesz, hogy megteremtse a statikus tárgymontázst, összeszerelt tárgyak béna kifejező erejét veszi igénybe. Mintha szintén a mozi helyett tevékenykedne, olyan leleményességgel, ami a filmekből jócskán hiányzik. Nem riad vissza fotók, riportfotók egymás mellé kasírozásától sem, olyannyira, hogy Rauschenberg néhány képe úgy tűnik elő, mint egy híradófilm emléke.

A zseniális és megrendítő Antonin Artaud próbálta a harmincas években a színházat megreformálni valamilyen montázsos látomás jegyében. Erről a következőket írja André Gide-nek: „Ez lesz az a kísérlet, ahol előtérbe kerül a látvány, ami megkísérli fölszabadítani a látványosság készen vett fogalmát, de nem a látás vagy a hallás, hanem a szellem számára. A szavak mágikus, ráolvasásos értelemben vett szavak lesznek, ha a pszichológiai körülmények azt megengedik. Itt nem lesznek szokásos fölfogásban díszletek; a dolgok maguk képezik a díszletet, színpadi tájakat törekszenek létrehozni, egy bizonyos fajta elfogulatlan humor szellemét alkalmazva, az objektumok kimozdítása és meglepő átcsoportosítása által. A mozdulatok, magatartások és az emberi testek komponálódnak, dekomponálódnak, mint a hieroglifák. Ez a nyelvezet áttérés egy olyan más kifejeződésre, ami analógiákat, váratlan asszociációkat teremt a tárgyak, a hangok és az intonációk sorozatai között. A fény nem elégszik meg a világítással, hanem önálló életet él, és úgy fogható föl, mint egy szellemi állapot. Tehát ebben a darabban először történik kísérlet egy olyan objektív és fizikai színpadi nyelvezet alkalmazására, ami kifejező eszközeinek segítségével, közvetlenül a szellemhez szól, az intenzitás minden fokán és minden értelemben." Antonin Artaud-nak ezek a hihetetlenül izgatott nézetei elsősorban angol színházi körökben csak mostanában kezdenek igazi megértésre találni, és nem lehet kívánatosabbat elképzelni, mint hogy ezek a filmesek körében is elterjedjenek.

Attól eltekintve, hogy Eizenstein Dickenst tartja a montázs ősapjának, az irodalom nagyobb igyekezettel törekszik a filmszerűségre, mint a film maga. Egyrészt úgy, hogy mint egy megvadult vágó, az időrendi sorrendet összeszabdalja és valamilyen laza ötletszerűséggel egymás mellé ragasztja (Faulkner és követői), másrészt kerüli a mesét és oldalakat veszteget egy-egy kép érzékletessé tételére, megirigyelve a filmet, ami képes azt egy villanással bemutatni (Michel Butor, Robbe-Grillet).

A költészet — mint arra Eizenstein a *Filmszerűség elve és a képírásjel* (!) című tanulmányában rámutat — ősidők óta montázstechnikával dolgozik. Mégsem lehet szó nélkül hagyni a képeknek azt az áradatát, ami a költeményeket a legutóbbi időben elborította, hogy szinte minden egyebet kiszorított. Nehéz ezt a jelenséget másképp értékelni, mint a művészetszerte mutatkozó montázs-éhség tüneteként.

*

A fentiek alapján legalábbis annyi bizonyosnak látszik, hogy a montázs benne van a levegőben. Most már csak azt kell megvizsgálni, mi segítheti elő vagy mi akadályozza, hogy a levegőből a mozivászonra kerüljön.

A film külön jelrendszere most van kialakulóban. Egyelőre minden erejével hasonlítani igyekszik a valóságra, hogy fölismerhető legyen, egyáltalán mit látunk. Tudott dolog, hogy az első premier plán képeknél felzúdult a közönség, követelte a színész lábát. A trükköt nem a figyelem-összpontosítás eszközének, hanem a szereplő durva széttrancsírozásának érzékelte. Később ez a beállítás beidegződött. A jelenség ismétlődése során megértette a megelőző képekkel való kapcsolatát, később megki-

vánta a beállítás ilyenfajta fordulatát bizonyos pontokon. Ilyen módon a premier plán közérthető jellé tisztult az ismétlések folyamán.

Az ismétlésnek minden ifjúkorát élő művészetben, a sajátos jelrendszer kialakításában elsőrendő szerepe van. Minthogy a ritmussal áll szoros kapcsolatban, független kifejező ereje folytonosan gazdagodik. A balladai formában a refrén feladata egyrészt, hogy sorozatos visszatéréssel a megfelelő atmoszférát biztosítsa, másrészt a refrénben való koncentrált tartalmat más-más hangvételű környezet indukciójával sokrétű feszültséggel töltse föl.

Néhány példát említhetünk a fenti tétel alkalmazására. Egy cseh dokumentumfilmben, amit az amerikai elnökválasztásról készítettek, alkalmaztak olyan vágást, mely refrénszerű hatást kelt. Hatalmas, zsúfolásig megtöltött fedett csarnokban egy választási kortes izzadtan, csapzott hajjal, papundekli pódiumán áll, bal kezében tartott papírjaiba tekint, szája félig nyitva, jobb kezében fakalapácsot markol és ütemesen háromszor ráver döngő pulpitusára, oly különös szórakozottsággal, réveteg ritmusban, mint aki már kétszázadszor végzi ugyanazt a mozdulatot. Némelykor némán, máskor féktelen zsivajban mutatják ugyanazt a pillanatot, végül is valami képtelen alvilági szertartás, rossz álmok bizonytalan szorongását idézi elő a nézőben.

Egy másik példa az ismétléses montázs újabb keletű alkalmazására: Az *Ilyen egy nehéz szív* című díjnyertes film fináléjában, miután a tréningek sorozatán át végignéztük egy néger boxoló emberfeletti erőfeszítését, fölkerül élete döntő mérkőzésének szorítójába, ahol végül is kiütik. Itt hirtelen megszakad a történet, és legalább harminc darab kiütést látunk egymás után különböző mérkőzések dokumentumfilmjeiből összevágva, mindig csak azt az egy bizonyos pillanatot, amikor nem a győztes érdekes, hanem a legyőzött, mikor az őrjöngő tömeg egy másodpercre elnémul és lélekben a vesztessel együtt zuhan a földre. Ezt a konok, véget nem érő képsort, a közben eszelősen hangzó Bach orgonafugával, lehetetlen egyre fokozódó megindultság nélkül végignézni.

Az ismétlés zenei vagy balladai alkalmazása tehát jó szolgálatot tesz a montázs kifejező erejének. Azt is észre kell vennünk, hogy mindkét esetben dokumentumfelvételekről van szó.

Eizenstein is tartózkodott filmszínészek alkalmazásától, különösen első korszakában, mikor még montázstechnikával dolgozott. Valószínűleg érezte, hogy egy megjátszott mozdulat képtelen sokértelműen és organikusan kapcsolódni a következő vágáshoz. Minden színészi játék, a legkiválóbb is, tendenciózus stilizáció, s mint ilyen, egy gesztus csak saját stilizációs rendszerében jelent valamit, abból kiszakítva mindig mint egyszerű színészkedést ismerjük föl. Ezzel ellentétben egy rejtettkamerás dokumentum-felvétel szinte tetszőlegesen szétdarabolható, ott minden mikrogesztus megtartja igen erős karakterét, esetlegességeivel együtt még inkább. Egy jelenségtöredék kiszakítva folyamatából más, lehetőleg kontrasztos környezetbe helyezve föltöltődik, szimbolikus értelmet nyer, ismétlések során szuggesztivitása csak növekszik.

Itt azonban meg kell állnunk. Eizenstein, akire annyit hivatkozunk, a fenti állításokkal nem értene egyet. *Dickens, Griffith és mi* című tanulmányában elmarasztalja Dovzsenkót, mivel a *Föld* című filmjében a híres meztelen nő jelenetet helytelenül alkalmazta. A kunyhó és a benne alvó meztelen asszony totál képét vágta be a temetési jelenetbe, és így a néző sehogy sem tudta leválasztani a mindennapi nőről az egészséges életerőnek azt az általános érzetét, amit a rendező szembe akart állítani a halál és a temetés témájával. Lehetetlenné tették — Eizenstein szerint — a kunyhóban látható mindenféle edénytartó, fazék, lavór stb. Fölveti: „A rubensi alapon fényképezett s a mindennapitól elszakított és a kellő irányban absztrahált premier plánok ügyes montírozása teljes mértékben alkalmas egy ilyen »kéjesen érzéki« megjelenítésre." Később határozottan kijelenti: „Csak akkor beszélhetünk »forró érzésről«, ha elválasztjuk a »forrót« a hőmérőtől."

Ezzel a frappáns érveléssel szemben mégis van néhány reményünk. Hogy a sok nagyszerű meglátás mellett, ez talán tévedés. Éspedig a metafóra irodalmi értelmezéséből, a szimbólum avult, szimbolista felfogásából származik. Az a tiszteletlen gyanúnk, hogy a rubensi nő ugyan szimbolizálta volna, amit kell, de hatása csak mesterkélt maradt volna.

A hiba inkább abban keresendő, hogy a nő a kunyhóban összes göncével együtt még mindig túl beállított volt, emblémaszerűen, mechanikusan tért vissza, nem azzal az eleven többértelműséggel, ahogy az „élet rejtjelei" merülnek fel, s amelyeket az egyértelmű szimbólumokat nehezen tűrő modern film inkább meg tud ragadni. A rejtett kamera látomásos tapasztalatai után, szabad remélni, hogy az egyszeri jelenség rengeteg esetlegességével, mint millió hajszálgyökerével kapaszkodik az alkotás fogalmi egységébe és a környező képsorokba, mindenfelől szívja erejét és szétszivárogtatja életnedveit.

A késő szecessziós, kellemetlen, hattyú alakú szimbólum-fogalom valahogy beleépült a montázs testébe, beteggé, használhatatlanná teszi. Azt a képzelődést sugallja, hogy az egymást követő képeknek úgy kell felmerülni, mint ahogy hajdani „ex librisek" angyalai jelentek meg kivont karddal, távolba mutató, intő ujjal, sötét sugaras ég alatt, roskadozva a súlyos tartalmaktól. Tagadhatatlan, a korai montázsokban van ebből a szellemből valami, hiszen Puvis de Chavannes-on keresztül a kor rangos divatja volt. Ezen csodálkozni nem lehet, de a montázsból kioperálni szükséges. Még akkor is, ha Eizenstein montázsai sem mentesek teljesen ettől az összevont szemöldökű haragos aggastyán-modortól. Különleges eset, hogy ami Eizensteinnél valóságos erőként jelentkezik, megismételhetetlen. A mázsás szimbolikától mindenféleképpen meg kell szabadítani a montázst, hogy visszanyerje elaszticitását, könnyedségét, s nem szabad megengedni, hogy egy kép inkább jelentsen valami mást, mint önmagát, mert azon nyomban megfeneklik lendülete, és a legrosszabb értelemben vett humortalanság pátosszal dagasztott sarában végképp elmerül. De egy jól megválasztott és jól elhelyezett jelenettöredék körül a szerteágazó jelentések, a pillanatnyi sejtések, távoli megfelelések hada támad, amit másképpen a látvány asszociációs környezetének, udvarának vagy eszmei felhangjainak is lehetne nevezni.

Tudatosítani kell, hogy a jó film nem dolgozik lefordítható absztrakciókkal, mert folyamatot ábrázol, de nem tiszta absztrakcióval, mint a zene, hanem — ha lehet így mondani — tiszta realitással, mint semmi más. „Filmszemmel" rögzített jelenet nem absztrakciója a jelenetnek, mint ahogy a festmény az ábrázoltat elkerülhetetlenül absztrahálja. Egy filmszalagra vett élethelyzet nem jelent semmi egyebet, mint önmagát. Azonban mégis van valamilyen lényegi vonása, „lelke", amivel kapcsolódik az általánoshoz; azt előcsalogatni, fölismerhetővé tenni a montázs varázslatos feladata.

Lelkesítően furcsa, hogy a „cinema verité", ami olykor nyegle naturalizmusával látszólag legtávolabb került a klasszikus montázstól — épp a filmművészet eme suhancának lehet itt váratlanul fontos tisztje.

Képtelenség legyűrni bizonyos kaján derűt — látva, hogy csöndesedik, képed el mindenféle montírozási technikának a kegyelemdöfést megadni hivatott „cinema verité" megjelenését kísérő ováció, most amikor az „áruló" a montázs első vitézévé válik. Látni, amint a vastag keretű, sötét szemüvegek üvegei még jobban elsötétednek, a keretek megátalkodottságukban megvastagodnak a cvikkeres jelenség előtt.

Godard *Kedvenc gondom a montázs* címmel tanulmányt írt, ő maga jóformán sohasem alkalmaz montázst. Ez a tény önmagában is azt jelzi, hogy a nagy jövő reményében útrabocsátott s azóta megrekedt „kedvenc" gondunk előtt az utat időszerű megtisztítani.

Nincs más mód valamit megvizsgálni, mint szétszedni azt. Nincs más mód a felismert igazságot kifejezni, mint a szétszedett valóságot a felismerés ihletésében újra összeállítani. De a fizikából is tudott dolog, ha valamit szétszedünk, nem lesz

többé az, ami volt. A művészet emiatt kénytelen különbözni a tudóstól, mert végtelenül sokrétű kutatását az egészre való emlékezéssel, a teljesség iránti ragaszkodással végzi, minden töredéket az egységre vonatkoztatva fog fel. Analitikus munkáját így elevenség kíséri, a születés, a növekedés, az életelv összes vibráló törvényeit önmagában érzi és segítségül működni engedi.

*

A montázs rendelkezzen a rémület gyorsaságával, mintha az utolsó számbavétel lenne, a fölismerő tudat kapkodása véglegesen meghatározó egybevetés. A szétdarabolt valóság legyen ráilleszthető az asszociáció rekeszes futószalagjára, illeszthetősége folytán alapos, közvetlenül ható, és nemcsak foltokban tapadó hasonlatosság. A pszichikum természetét kövesse, ne az eseményekét.

Mint a gondolat zaklatottsága merengésbe torkollhat, lassúság alatt föltorlódhat a türelmetlenség, nosztalgia alatt a lázadás, sanyarúság alatt az arrogáns jókedv. Ismétlődéssel megjelenhet az akarat sorsa, felkapaszkodása és visszahanyatlásai, az akarat szerencséje, a vadonatúj, teljesen különváló ötlet belépése, fokozatos önmagára találása, diadala, majd a diadal kiürülése és üres vázként való visszahullása a régen elhanyagoltig — így annak felfrissült fonákja érvényesülhet. Remény és kétségbeesés összes évszakai mindenféle keveredésben ábrázolhatják, kifejezhetik, tudatosíthatják, létrehozhatják a lényegien emberit, az események zavarából kiemelve, félreérthetetlenül, bátorítóan vagy szégyenbehozóan az elemek fölismert jelentése szerint.

A montázs elkerülheti a közlés fogalmi elszegényítését, a kiürült jelek kényszerű használatát. Általa mindig választható a csak oda vonatkozó, a dúsan egyszeri, a nem meghatározható, de nem is helyettesíthető. Módja van a végtelenségig finomítható, tapintatos eszközeivel a jelenségekhez egészen közel férkőzni, a legintimebb kapcsolatot létesíteni a közönséggel, és oly közelségből hatni, mint az önvizsgálat, a folytonosan felelősségre vont világnézet, a nyugtalankodó erkölcsi ítélkezés; a kibontakozó élő forma által.

ERDÉLY MIKLÓS

Szabados Árpád metszete

Erdély Miklós: DEMOKRATIKUS FESTMÉNY

Akció a
Kossuth Klubban
1984. március 5-én

Erdély Miklós: Kicsit sajnálom, hogy ennyi embert idecsődítettünk, mert nem vagyok teljesen tisztában azzal, hogy mi történjen itt... most fogok majd gondolkodni rajta. Természetesen néhány dolgot azért előkészítettem, és várom, hogy a közönség és a két társelnök ebben majd segítsen nekem.

Most mi az aktuális dolgokkal fogunk foglalkozni. Az egyik aktuális dolog, amit tisztázni szeretnék, az ez a közönség—előadó viszony, ami annyira gyatra, megoldatlan, keserves, csunya... főleg ez a helyzet, hogy mi így ülünk, és szemben ül a közönség - az előző előadások során is megfigyeltem már, hogy nagyon rosszul veszi ki magát ez a megosztottság az előadó, illetve előadók és közönség között. Nyomasztóan passzív a közönség, izgága módon aktív az előadó, és ez mintha két más fajta, nem is ugyanaz az emberfajta lenne. Ezt most egy kicsit összemossuk ugy, hogy majd mi egy kicsit el leszünk homályositva, és a közönséget pedig egy kicsit élesebbe, ugy, hogy majd valószinüleg a reflektort is inkább arra kell állitani, mert ez rémes, meg különben is meleg. Na most ez a bizonyos viszony, amiben most mi itt ülünk egymással szemben, ez végtelenül be van az emberekbe sulykolva, ugyebár az iskolától kezdve: van a katedra, és van a bíróság, és van a templom - van a televizió is, de hát ott mondjuk megfelelően le vannak fátyolozva az ott megjelenők - és van ugye a templomban mise. Itt mindjárt meg akarom jegyezni a misével kapcsolatban, hogy - valószinüleg tudják - az utolsó husz évben volt az a reform, hogy a celebráló pap szembefordul a hivőkkel, míg azelőtt háttal állt nekik. Egyházilag ugy gondolták, hogy ez demokratikusabb lesz, bizonyos igaz kontaktust, emberi kontaktust alakit ki a pap és a hivők között. Én nem akarok most itt önöknek hátat fordítani, mert nincs közös ügyünk, és nincs egy olyan felsőbb ügy, amihez járulnánk. De ez a bizonyos szembefordulás az előadó, a vezető, a felsőbbség és a hivők tömege között, ez szerintem egy tévedés. Mert a régebbi állapot, amikor a pap háttal állt, akkor ugyanabba az irányba állt, tehát az apszis irányába, annak az ügynek az irányába, ahova az egész nyájat vezette. Ez a bizonyos szembefordulás, az, hogy az előadóhoz, a bíróhoz és a tanárhoz fűződő viszonyt a templomba is bevezették, ez egy rosszul értelmezett demokratikus lépés. És ez a rossz viszony a templomot is bemérgezte.

A következőképpen akarom megvalósitani, hogy ez a bizonyos viszony ne legyen olyan éles köztem és a közönség között, köztünk és a közönség között: egyrészt ugy, hogy magunkat most le fogjuk takarni és ugy fogunk a továbbiakban beszélgetni, másrészt ugy, hogy a további eljárásainkhoz az önök szavazatát próbáljuk megnyemi, tehát a hozzájárulásukat. Ezzel egy kicsit reméljük, hogy ez az arány helyesebb lesz, helyreáll.

Most egy másik kérdésre akarom fölhivni a figyelmet. Nagyon ritka alkalom, hogy erre mód van, és nagyon ritkán hivják fel a figyelmet arra, hogy ezt érdemes tudatositani. Most ha azt mondom önöknek, hogy tüllel leszünk rövidesen letakarva, akkor önök megpróbálják elképzelni ezt a bizonyos helyzetet és megjelenik önök előtt egy kép ahogy mi hárman itt egy tüllel - nem külön-külön - le vagyunk takarva. Nagyon kérem önöket, hogy ezt próbálják minél élesebben elképzelni, mert ez rövidesen be fog következni, és a kettő között, az elképzelt kép és aközött, ahogy mi itt valóban le leszünk takarva, sokkal nagyobb különbség van, mint amire önök számitanak. A továbbiakban a festészetről lesz szó, és a festészetnél nagyon gyakran föllép ez a szakadék az elgondolás és a valóság között. Van erre egy nagyon jó kifejezés, amit az "Alkotó gondolkodás" cimü könyvben olvastam: "fel kell idézni a tárgy lehetőségét". Önöknek az a feladatuk most, hogy ezt a lehetőséget, hogy letakart emberek adnak elő - ami, tudom, kicsit abszurd, torz, némileg gyerekes és nagyon szokatlan - felidézzék. Ezt a szokatlanságot nagyon nehezen emésztik meg általában az emberek, de ezt nem kell mosollyal fogadni, bár az se árt. Rendszerint igy, vagy mosollyal, vagy dühvel reagálják le az ilyen szokatlan megnyilvánulásokat. De ha arra gondolnak, hogy: 1) a birók talárban szoktak föllépni, 2) a menyasszonyok szintén ugyanigy le vannak fátyolozva, 3) a régi színészek minduntalan álarcokat

Birkás Ákos Erdély Miklós Hegyi Lóránd

és maszkokat öltöttek, s ezenkivül rengeteg mindent föl tudnék még hozni azokból az időkből, mikor a szeméremérzés, illetve a normális reagálás azt, hogy valaki kiemelt pozicióban van a többivel szemben, azt nem hagyta annyiban, hanem valami módon kendőzte. Önmagát kendőzte vagy valamiképpen hangsulyozta ezt a viszonyt, mert ezáltal valami személyfelettire utalt. Tehát azok az emberek, akik azt vállalják, akár ideiglenesen is, hogy valamiképpen kiemelt helyzetbe kerülnek a többivel szemben, azok lehetőleg ne viseljenek ugyanolyan ruhát, valamimódon jelezzék ennek az ideiglenességét és azt a távolságot, amit ideiglenesen magukra vállalnak a többiekkel szemben.

Ezt amolyan kortesbeszédnek is föl lehet fogni, mert én ehhez a vállalkozáshoz, hogy most mi letakarjuk magunkat tüllel - ami egy nagyon szerény vállalkozás - szeretném a közönség hozzájárulását megnyerni. Tehát tartsa fel a kezét, aki ehhez nem járul hozzá. Tessék, egy, kettő, három.... továbbra is mindent meg founk szavaztatni, jó lesz, ha egy kicsit gyakoroljátok az ellenszavazást. Lesz még ilyen csalódásban ma este részetek, hogy amit elképzeltek, alig várjátok, hogy lássátok, és aztán mégse fogjátok látni.

Hát akkor vegyük elő azt a tüllt. Teljesen szunyogháló-hangulat van. A reflektorokat légy szives a közönség felé. Nem tudom, érzi-e a közönség, hogy az előbb bizonyos jövőlátással rendelkezett és ez a jövő lám bekövetkezett. Itt ülünk a tüll alatt, és mi sokkal kellemesebben érezzük magunkat, mint az előbb, és a közönség, gondolom, sokkal kellemetlenebbül. Nyilván, mi egy kicsit védettebb helyzetben vagyunk.....

Birkás Ákos: Én ezt nem érzem egy csöppet se. Anynyira hülye helyzet. A közönség itt meztelen pofával ül, mi meg itt ragyogó arccal. Én is beleestem ebbe a csapdába, amikor elképzeltük, hogy valami őrületes klassz intimitás lesz, hogy egy takaró alatt hármasban randalirozunk és a közönség majd kimarad és csak a nyála csorog.... dehát ez ugyanaz a csapda, hogy az ember elképzeli és a valóság aztán mennyire más....

Erdély Miklós: Itt még egy elméleti kérdésre szeretném felhivni a figyelmet, hogy amikor én elhatároztam azt, hogy itt tüll alatt leszünk, akkor azt a bizonyos képet el kellett magamtól távolitanom. Te-

ERDÉLY MIKLÓS

AL 3 1984

ERDÉLY Miklós:

SOMOGYI Győző: Hármas kép Erdély Miklósról. =
Uj Művészet, III.évf. 4.sz. 1992 14 - 15.p. ill.

sót, előcsarnokot, elő-

kat és egyéb helyiségek-
kezőképpen részletezi:
felől az első helyiség
ős vaspánton és sarko-
fedi, padozatát égetett
yire beljebb indul az
itus.
zintjén körös-körül az
padozatát négyszögle-
illérek között az ambi-
magasságig emelkedik.
et alatt teljesen beépí-
t két oldalról 6 zöldre

ajtó nyílik különböző
, kamrákba, pincébe,
be. Ezeken kívül még
eztek ki az ambitusról
és 2 kisebb ajtón át
az ambitus előtérnek

iló, dupla ajtán át 12
a padozatú pincébe,
n a tiszttartó tartja

erül el. Ennek az am-
ették, takart francia
kával készítették el.
szoba — melyről a
ajtásos mennyezetű,

t felőli minden üveg
szekérszín felé) pedig
asrostélyokkal erősí-
dényeket, ruhákat és

ERDÉLY Miklós

Babarczy Eszter: Határátlépő : Erdély Miklós : Értelmezési kisérlet. = Uj Müvészet, III.évf.4.sz.1992 4 -14,74-75.p. ill.E

Székesfehérvár : Csók István Képtár, 1991

rakására szolgáló puhafa
g tartja.
ett téglával kirakott pa-
nt leírt konyhából nyílik,
blaka észak felé, az utcá-
erősítették és zöldre fes-
k, belül részben ólomba
blak alján fenyőfa desz-

rás, alsó padozatát desz-
Az előbbiekhez minden-
, az utcára, a harmadik
zöld kályha adja a mele-
ákat (porcelán tányérok,
k, porcelán kávéscsészék,
gy cseresznyefa pohár-
os szekrényben tartják.
te rámájú, belül aranyo-
ékat ábrázoló festmény

, márványkővel minden
skelábú, nagy fekete bőr-

feljebb leírt és az alább
bákéhoz mindenben ha-
ambitusra nyílik.
nni a többiekhez szintén
a bevert vashorgon nagy
ült lépcsővel rendelkező

tlen ablaka a kertre néz,
jtaja közül egy az ambi-
délre levő szobába nyí-
felső stukatúrás. Közön-
al, valamint a következő
ól kötött karszék; 1 régi,
borított karszék; 1 diófa-
álló, ócska játszó spinét;
nazsákkal, 2 gyapjúval
közönséges, vastagabb
tagabb, fekete karton-
al; valamint 4 közepes
fekete pácolt farámával,

felé nyíló oldalszobácska
s szintén a kertre néző
bbiekhez, csakhogy téli
táblás üvegből készített

ERDÉLY Miklós

BARNA Róbert: Időutazás és vakablak : Interjutöredék Erdély Miklóssal és megjegyzések. = Magyar Napló, 1992. szeptember 18. 35 - 36. p.

ERDÉLY Miklós

$\sqrt{-1}$, mint ANTIBÁLVÁNY, avagy a mélypont ünnepélye : Beszélgetés Erdély Miklós műtermében [Erdély Dániel, Szenes Zsuzsa, Mujdricza Péter]. = Pompeji, 4, 1993, 1-2. 79-116. ill.

ságért és függetlenségért folytatott küzdelemmel (refo
máció, kuruc szabadságharcok, a Habsburg-ház trón
fosztása, 1944-es ideiglenes nemzetgyűlés). 3. „A m
gyar szabadság őrvárosa" (*Kossuth*) nemcsak a nemz
életében töltött be megkülönböztetett szerepet, hane
a szabadság „kis köreinek", az egyéni és közösségi aut
nómiák védelmezése terén is komoly tradíciókra tekin
het vissza. — Természetes lenne tehát, hogy ezt az en
lékművet Debrecen állítsa fel.[2]

A város tanácsa elfogadva a javaslatot, döntött az en
lékmű felállításáról, s ennek alapján a Városi Tanács Vé
rehajtó Bizottsága a Képző- és Iparművészeti Lektor
tussal közösen, 1989. november 8-i keltezéssel országo
nyilvános, névaláírásos tervpályázatot hirdetett.[3] A p
lyázati kiírás *„a magyar szabadságot és függetlenség
az egész magyarságra kiterjedő módon kifejező emlé
mű tervezésére"* szólt, mely *„emléket állít minden n
ves és névtelen szabadságharcosnak; a társadalmi h
ladásért, a nemzeti függetlenségért vívott harc áldoza
tokat kívánó, vereséget vagy sikert hozó eredménye
nek; kifejezi Debrecen egyedülálló szerepét a magya
nép függetlenségi küzdelmeiben; ünnepnapokon és hé
köznapokon egyaránt tisztelettel adózhatunk előtt
azoknak, akik a magyar szabadság és függetlensé
ügyéért az évszázadok során küzdöttek, alkottak vag
meghaltak"*. Az emlékmű helyéül a Nagyállomás előt

ERDÉLY MIKLÓS

Petőcz András: Erdélyi Miklós-emléknap.
– M. Napló 1993. július 23. 26.

apa

békülj̈unk ki

igen

nem

huzd alá a választ

ERDÉLY Miklós

GYÖRGY Péter: A szelíd botrány művésze : Erdély Miklós.
= Magyar Hírlap, 1992. augusztus 8. III.

Székesfehérvár, István Király + Gál Kálmán 199
Erdély kiálla

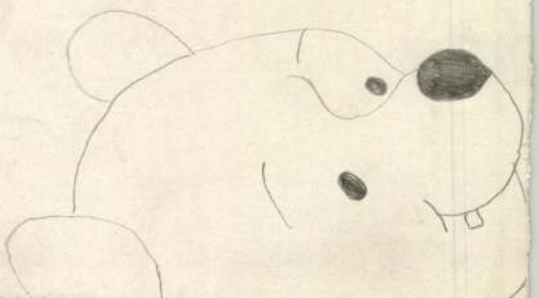

ERDÉLY Miklós

PATAKI Gábor: Fekete haju narancs : Erdély Miklós kiállitásának sajtóvi szhangja. = Uj Müvészet, III. évf.4.sz. 1992 84 - 85.p.

sen erbaut, oder in
rell in engerer oder

tenflügel oder in
weniger entfernt
ebäude, in einem
Studie bringt für
von Gebäuden mit

re oder einfachere
on ab, wie sehr es
gelegen war, ob er
der nicht. Bei den
und die Liebe zu
geworden. An die
schen den Jahren
gen abgebaut und
und das Gestüt
onnten sich in der
nes zunehmenden

ERDÉLY Miklós

GYÖRGY Péter: Erdély Miklós - a szelid botrány müvésze. = Holmi, IV.,1992, 8. 1170 - 1181.

Székesfehérvár, István K.Muz.+Csók István Képt., 1991.

Árgus, II, 1981, 5. Erdély Miklós szám

Erdély Miklós: Müvészeti irások. Bp., 1991 [rec.]

ERDÉLY Miklós

KOVALOVSZKY Márta: Erdély Miklósról. =
Vigilia, 54.évf.6.sz. 1988 477479.p. +ill

Karbantartási szerződések díjtétel

Felhívjuk Ügyfeleink figyelmét, ho
utasításokban meghatározott maximá
karbantartási ciklus után a gyári
rabcserék, javítások, beszabályozá
hogy a szerződés l.sz. mellékletén
az átlagos havi másolati példánysz
hogy melyik díjtétel kategória ala
ellátásával szakcsoportunkat megbí
A javítást követően a karbantartás
rint ismétlődnek. A garanciális id
tartást.
A garancia ideje alatt a karbantar
A gyári előírások szereint karbant

1./ 10 ezer másolatig: RICOH FT 20
INFOTEC 901

2./ 10-15 ezer másolat között: RIC
INFOTEC 912
803

3./ 15-20 ezer másolat között: RIC

ERDÉLY Miklós

KURDY Fehér János

Az egytől lásd a szépet és indulj felé
: Erdély Miklós művészetszemléletéről. =
Jelenkor, XXXV, 5, 1992 451-458

made up of men who were recruited each year as part-time soldiers; there were no full-time professional soldiers. It was this kind of part-time army that fought against Hannibal and the Carthaginians in the war in North Africa.

In 106 BC, a new Roman general, Marius, set about reorganising the army. Marius made three important changes. (1) From now on any Roman citizen could serve as a full-time, paid soldier. (2) The army was divided into Legions made up of Roman citizens, and Auxiliary Forces (from the Latin **auxilium** meaning 'help') consisting of infantry and cavalry provided by Rome's allies. (3) Each legionary was now issued with the same dress and weapons: helmet, battle-dress, boots, a rectangular curved shield, two metal-tipped javelins, a pointed double-bladed sword and a dagger. In addition each man carried food

ERDÉLY Miklós

FORGÁCS Éva: A neoavantgárd magánya. = Uj Müvészet, III.évf.4.sz.1992 81 - 84.p.

[rec.] Erdély Miklós: Müvészeti irások. Bp. Képzőmüvésze i Kiadó, 1991

György Péter: Erdély Miklós – a szerény bafrány müvésze. = Holmi, 4, 1992, 8. 1170–1181

hier veröffentlichten Grund-
J-förmige Schloß wurde mit
risalit mit zwei Stockwerken)

itenflügel erdgeschossig aus-
ıern wurden aus Stein und
t und es wurde ein Schindel-
3 waren die folgenden Räum-
ımer, 5 Küchen, 5 Kammern,
aufgänge, 3 Aborte, 1 Pferde-
)ie oberen Trakte waren aus-
ewohnt, im Erdgeschoß haben
verwaltenden Offiziere Platz
haben die Seitenflügel des
lbkreisförmigen Mauer abge-
ahmt. Von Südwesten her
ein Gemüse- und Obstgarten
n Jahre 1791 zählt die Räum-
chtungen (Türen, Fenstern,
ė nach auf, wobei auch ihre
ıngsgegenstände (*R*fen, Möbel
r, usw.) vermerkt und auch
nis der vorherigen beigelegt

en am Pferdestall begonnen
ch nicht den ursprünglichen
: folgend, d. h. in den den
)schließenden Gebäuden, son
ügels des Schlosses errichtet.
ließen, daß Károlyi die Ein-

Erdély Miklós: Művészeti irások,Bp.,1992
rec.SZOMBATHY Bálint = ÉS 1992. okt.30. 11.

yen feladata volt. A Tanul
la , Szij Bélát elfelejtet
t, A Szij Béla mindig egy
yszer ugy kifakadt, hogy
lókörőket, hogy ő rosszul
a forog ugy az agya, tehát
ltak ezek a tanulókörök, na
ak. Az Eötvös kollégiumról
kollégiumban rendkivül soka
egyrészét az vitte, a filo
szatérve és igy a Szász I
s Pállal is, rekonstruálni
Miklós Pál egy nagyon kedve

ERDÉLY Miklós

FORGÁCS Éva: Egy mitosz természetrajza : Erdély Miklós és a neoavantgarde magánya. = 2000, 5, 1993, lol. 36-4o.

„A kulcs a politikában van”

Keith Molkner – egy nem hivatalos béketeremtő Izraelben

A Likud győzelme után a nemzetközi politikai közvélemény többnyire a Munkapárt által beindított békefolyamat lassulására számít Izraelben. A történelmi gyűlöletek, félelmek és egymásrautaltság sakkjátszmájában azonban a meglepő fejlemények sem kizártak. Növeli a bizonytalanságot, hogy az öt évtizede húzódó konfliktust ma már a palesztin önkormányzat (esetleg jövőbeni állam) létrehozásának nehézségei és szükségletei is bonyolítják. E paradox helyzetről, egy még nem létező állam máris megkezdődött „alkotmányos pillanatáról” beszélgettünk a három éve Jeruzsálemben dolgozó Keith Molkner amerikai ügyvéddel, a londoni székhelyű Israeli–Palestinian Center for Research and Information (IPCRI) munkatársával.

Keith Molkner: Az IPCRI izraeliek és palesztinok által közösen létrehozott és vezetett politikai tanácsadó intézet, 1988-ban alakult, palesztin, izraeli, amerikai és nyugat-európai munkatársakkal, jogászokkal, közgazdászokkal, környezetvédelmi stb. szakértőkkel. Politikai javaslatokat és törvénytervezeteket készítünk a palesztin önkormányzatnak a gazdasági, jogalkotási, intézményteremtési, környezeti és vízproblémák megoldására, a turizmus fellendítésére és a közösségi és vallási konfliktusok kezelésére. Feladatunknak a béketeremtést, tehát a zsidó–palesztin párbeszéd előmozdítását, és a békeépítést, vagyis a palesztin közigazgatás és gazdaság felépítését, kialakítását tekintjük. Költségeinket magánalapítványokból, valamint amerikai és európai állami támogatásokból fedezzük. Hivatalos izraeli vagy palesztin forrásokból nem fogadunk el pénzt.

Magyar Narancs: 1988 a megszállt területeken élő palesztinok felkelésének, az intifádának a kezdete. Nem tűnt akkor az intézet megalakítása utópiának?

KM: Valóban, a tényleges érintkezés 1988-ban a kődobáló palesztin fiatalok és az izraeli katonák között folyt, s eszközei Molotov-koktél, könnygáz, kövek és golyók voltak. Az izraeli törvények megtiltották a PFSZ-szel való tárgyalást, a PFSZ el akarta pusztítani Izraelt. Valahol azonban mégis el kellett kezdeni a normális kapcsolatfelvételt, ezért született az intézet.

MN: A zsidó–palesztin viszony mélypontján kiknek a megnyerésére, együttműködésére számítottak?

KM: Mindkét oldalon vannak, akik hajlandók tárgyalni. A lehetőség megvolt, hogy a döntéshozók megváltoztassák véleményüket. A PFSZ-en belül kialakulóban volt egy új vonal, amelyik a két állam elfogadása felé tapogatózott. Arafat az Algériában kihirdetett palesztin függetlenségi nyilatkozat idején, 1988-ban kezdett ebben az irányban gondolkodni. Az izraeli Munkapárton belül is kezdett kialakulni egy ilyen erő. De nemcsak bennük reménykedtünk. Kezdettől fogva sok jobboldali szakértő is együttműködik velünk. Az izraeli jobboldal többsége konstruktív: ha már megindult a békefolyamat, akkor részt akarnak belőle, hallatni akarják a hangjukat. Vegyük a gazdasági fejlesztést. Sok, biztonsági és területi kérdésekben hajthatatlan politikus kifejezett meggyőződése, hogy a palesztin gazdaság fejlődése mindkét félnek hasznára válhat. A palesztin jövedelemadó-rendszert előkészítő jogi bizottságban például a palesztin szakértőn és rajtam kívül izraeli részről egy jobboldali beállítottságú jogi szaktekintély s egyben rabbi vesz részt.

MN: A „békefolyamat” a hivatalos kapcsolatok és az informális vagy magánjellegű együttműködés összjátékaként jutott el Oslóig, majd a palesztin önkormányzati választásokig. A konkrét példákon keresztül bemutatná-e nekünk az önökéhez hasonló magánjellegű intézmény lehetőségeit, lehetséges szerepét egy ilyen kusza nemzetközi politikai játéktéren?

KM: A Rabin-kormány beiktatása után rendeztünk egy titkos tanácskozást Londonban a biztonsági problémákról és a békekötés lehetőségeiről. Ez 1992 végén, jóval Oslo előtt történt. A tanácskozáson sok befolyásos és fontos személy vett részt. Kiderült, hogy van miről tárgyalni. Oslóban ekkor már folytak a puhatolódzó megbeszélések két izraeli egyetemi professzor és néhány palesztin akadémikus között. Ekkor még csak „magánszemélyekről” volt szó, bár izraeli részről a megbeszéléseket Jossi Belin külügyminiszter-helyettes felügyelte. Rabin a londoni konferencia után döntött a párbeszéd hivatalossá tételéről.

A békefolyamat beindulása után nagy segítségnek bizonyult, hogy a konkrét kérdések megvitatására hivatott szakértők az általunk rendezett korábbi találkozókról már ismerték egymást. 1993. szeptember 13-án Rabin és Arafat aláírták az együttműködés Elvi Nyilatkozatát. Optimista korszakot éltünk. Röviddel ezután rendeztünk egy találkozót Oxfordban palesztin és izraeli gazdasági vezetők számára. Ezen belül tartottunk egy kerekasztal-beszélgetést a békefolyamat jogi vonatkozásairól. Ott felvetettem egy közös jogi program szükségességét, amely rendezett kereteket hozna létre a palesztin önkormányzat egyre bővülő tevékenységi köreinek, feladatainak és felelősségének a befogadására. A palesztin területek jogrendjének alapos reformja és átalakítása nélkül hiú ábránd például a külföldi beruházások felgyorsítása.

A palesztin hatóságok 1994 nyarán jöttek létre Gázában és Jerikóban. Mi megkezdtük saját beruházási törvénymodelljeink kidolgozását. A palesztinok is felállítottak egy bizottságot. Konferenciákat tartottunk, amelyeken a kérdésben felelős izraeli és palesztin hivatalnokok és vezetők találkozhattak. Ilyen eszmecserék és együttműködés létrehozására helyzetünknél fogva csak mi lehettünk képesek. 1995 áprilisában megszületett az új törvényerejű határozat, amelyet Arafat írt alá. Ez lett az új palesztin jogalkotás első fontosabb lépése.

MN: Az 1967-es háború után megszállt területekre a jogi úr vagy inkább a jogi káosz jellemző?

KM: A tökéletes káosz. A történelem során sok-sok törvény, jogi gondolkodás és joggyakorlat rakódott rendezetlenül egymásra. Ottomán jog, a '48-ig bevezetett brit törvények, az 51-es jordán annektálást követő jordán jog, amelyek soha nem álltak össze egységes rendszerré. Mindezt tetézték az izraeli katonai rendeletek, amelyeket a megszállás és rendfenntartás logikája diktált. Gázában ráadásul mindmáig még egy sor egyiptomi katonai intézkedés is érvényes. A helyzetet tovább bonyolítja a területi szétszabdaltság. A Nyugati part ma három zónára oszlik. Az A zónába tartoznak a palesztin városok, palesztin törvényekkel és hatóságokkal. A B zónában, vagyis a vallási emlékhelyeken is ezek működnek, de a törvényeket izraeli rendőri hatóságok érvényesítik. A C zónák a mezőgazdasági területek, itt az izraeli katonai kormányzatnak továbbra is teljhatalma van. S végül vannak az izraeli települések, ahol az izraeli törvények érvényesülnek, mintegy területen kívüli alapon.

MN: Hogyan hat mindez a területek gazdasági fejlődésére?

KM: Nézzük például a beruházásokat! Izraelben van egy nagyon hatékony beruházásvédelmi rendszer. Az intifáda idején ezt a megszállt területekre is ki kívánták terjeszteni, hogy a külföldi beruházások bevonásával csökkentsék a felkelés szociális bázisát. A létrehozott törvények azonban túl sok

A pitbull újra támad

A kynológusok szerint american staffordshire bulterriernek nevezett, a gazdák által viszont staffordshire terrierként törzskönyvezett pitbull támadott és sebesített meg életveszélyesen egy hároméves kislányt szerdán, a budapesti XVIII. kerületben. A támadásban részt vett még az előzőleg a nyitva hagyott kifutóban szendergő német juhászeb, és ha passzívan is, a gyermekét a – szerintük egyébként mindig kezesnek tűnő – állat gondjaira bízó albérlő-édesanya és a főbérlő, a kutyák gazdája. A rendőrség mindkettőjük ellen gondatlanságból elkövetett életveszélyt okozó testi sértés miatt tett feljelentést. A kislány már túl van az életveszélyen, de hogy nem szenvedett-e maradandó sérüléseket, az orvosai szerint csak évek múlva derül ki.

A pitbull tartását és tenyésztését tiltó rendelet megszülete óta ez volt a sokadik támadás; nem egy már halállal végződött, bizonyítva ezzel a törvény betartatására tett kísérletek abszolút sikertelenségét. Az egyetlen dolog, ami látványossá tette a meddő próbálkozásokat, a harci kutyák és a tiltott arénák döbbenetes mértékű elszaporodása volt, nem szólva a kutyamagazinok hasábjain a tartást ellenzők és a támogató gazdik között dúló fergeteges vitákról. Egy rendőrségi szakértő szerint a pitbull és a belőle kitenyésztett bandog ingerküszöbe olyan alacsony, hogy etológus legyen a talpán, aki megállapítja, mi váltja ki az állatban a gyilkolási ösztön hirtelen dominanciáját; más, pesszimistább vélekedők szerint pedig nincs is ingerküszöb, az állat bármikor támadhat. A szakértő szerint egyébként a harci kutyák ezen fajtái nem tekinthetők valódi értelemben vett kutyáknak, mivel kommunikációs rendszerükből hiányoznak a több tízezer éve folyó domesztikációra utaló jelek. Vagyis sikerült előállítani valamit, ami erősen emlékeztet egy szteroidokon nevelkedő terrierre, érzelmei, szokásai, pszichéje azonban valahol a nílusi aligátor, az örvös medve és a szibériai farkas között helyezkedik el.

- nyögö -

Feljelentett alapítványok

Büntetőjogi feljelentést tett az Állami Számvevőszék (ÁSZ) többek közt a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány ellen a törvényes gazdálkodás megsértése miatt. A közalapítvány, amely 1,6 milliárdos vagyonnal rendelkezik, körülbelül 400 millió forintos kintlevőséget halmozott fel.

Az ÁSZ több mint háromszáz alapítványt ellenőrzött, amelyek együttesen majdnem ötvenmilliárd forintos költségvetési támogatást kaptak 1992 és '94 között. Az ellenőrök tapasztalatai alapján az alapítványok egy része nem folytat közérdekűnek tekinthető tevékenységet, nem minden kuratórium készít például költségvetést, több mint 50 százalékuknak nincs gazdálkodási szabályzata, és több esetben tetten érhető, hogy az alapítványi vagyon felhasználását egyéni haszonszerzés motiválja.

Az NGyIK-t részben ezért jelentette fel az ÁSZ: gazdálkodását vizsgálva személyi összeférhetetlenségen alapuló üzleti kapcsolatok nyomait fedezte fel. Példa erre az NGyIK abádszalóki beruházása: az alapítvány üdülőövezetekben ingatlanokat vásároltatott fel egy kft-vel, majd némi felújítás után értékesítették a telkeket; a tranzakciókat lebonyolító kft felügyelőbizottságának elnöke pedig ugyanaz a személy, aki az alapítványnál ennek az akciónak a felelőse volt.

Varjú László, az NGyIK kuratóriumának elnöke az ÁSZ vizsgálata kapcsán kiemelte: már egyetlen személy sincs az alapítvány kuratóriumának tagjai között azok közül, akik az ÁSZ feljelentésében szerepelnek. Ez persze nem menti meg az alapítványt attól, hogy mintegy 400 millió forintos tartozását rendezze. Az adósság harmadának kifizetésére a kormánytól várnak segítséget – derült ki Varjú szavaiból, a többit azonban az alapítványnak kell állnia. Az NGyIK ingatlanvagyonának akár csak egy részétől sem szívesen válna meg – tette hozzá –, hiszen ez újabb vagyonvesztéssel járna; inkább hasznosítani szeretnék az ingatlanokat.

A számvevőszék az alapítványok gazdálkodásának vizsgálata kapcsán megfogalmazott ajánlásai között szerepel, hogy a jövőben ne kapjon állami támogatást az az alapítvány, amelynek gazdálkodása rendezetlen.

Erdély Miklós multimédia-verziója

Június 3–7. között az Artpool Művészetkutató Központban mutatkoztak be a Képzőművészeti Főiskola Intermédia Tanszékének végzős hallgatói, köztük Kapitány András, aki Erdély Miklós munkásságát dolgozta fel a multimédia-technika segítségével.

Kapitány tavaly végzett festő szakon, s hetedik főiskolás évét töltötte az Intermédia Tanszéken. Diplomadolgozatát a multimédia művészeti lehetőségeiről írta, diplomamunkáját pedig a magyar neoavantgárd legnagyobb személyiségéről, az 1986-ban elhunyt Erdély Miklósról készítette – pontosabban munkásságának 1969–1979 közötti szakaszáról: ezt maga Erdély egy diagrammal ábrázolta, rajta a „megvalósult" és az „elképzelt" aránya. „Képtelenség lett volna fél év alatt feldolgozni a teljes életművet" – mondta a Narancsnak Kapitány András, aki személyesen nem ismerte Erdély Miklóst, viszont többekkel konzultált (mint mondja, nem eleget), akik jól ismerték, köztük Beke László, Maurer Dóra, Peternák Miklós, Sugár János.

Bár a meghívó CD-ROM-ot ígért, Kapitány András hangsúlyozta, még nincs kézzel fogható CD-ROM, az Erdélyanyag egyelőre csak merevlemezen létezik. Bevezetéseként megjelenik a képernyőn egy körülbelül percnyi hosszú, „megszakíthatatlan" film, majd a multimédiásított diagram, egyik menüjében a megvalósult, másikban az elképzelt munkák, dokumentumok, írások, képzőművészeti alkotások, könnyen kikereshető, logikus rendben, év és cím szerint.

Kapitány András természetesen szívesen látná munkáját CD-ROM-on is, de a megvalósításhoz szükséges pénzt a főiskolától nem remélheti: a bemutatóra is azért került sor az Artpoolban, mert a főiskolának nem volt pénze arra, hogy saját helyiségében finanszírozza a megtekintéséhez szükséges számítógépek őrzését, sőt, a munka során felmerült költségeket (például a képek digitalizálását) is saját zsebből fedezte. S ugyanígy, ha a zsűri jónak találja az eddigieket, szívesen foglalkozna a teljes Erdély-életmű multimédiás feldolgozásával is, ám ehhez megint csak támogató – és felkérés – kellene.

- sz -

utánlövés

Titkosszolgálat és kisebbségek: Kitüntető figyelem
MaNcs, 1996. május 30.

Baranya megyén kívül máshol nem folytatott kisebbségekkel kapcsolatos vizsgálatot a Nemzetbiztonsági Hivatal – jelentette ki belső vizsgálódásának eredményeit összegezve Nikolits István, a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter. „Ez az ügy nagyon sok kárt okozott az országnak, részben azért, mert azt sugallja, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal ma Magyarországon nem az állampolgárokért, hanem ellenük van" – nyilatkozta ugyanerről a vizsgálatról Kövér László, a Fidesz képviselője a Roma Sajtóközpontnak azon a konferencián, amelyet a Magyar Helsinki Bizottság (MHB) és Friedrich Naumann Alapítvány rendezett *Titkosszolgálatok a nyílt társadalomban* címmel. A megfigyelési ügyben érintett miniszter, Nikolits István ugyanezen a konferencián kijelentette: nem alkalmaztak engedélyhez kötött titkosszolgálati eszközöket, így törvénysértés nem történt; a megfigyeléseket pedig mindaddig tovább folytatják, amíg ezt a Baranya-háromszög helyzete megkívánja.

Kőszeg Ferenc, a parlament nemzetbiztonsági bizottságának alelnöke a bizottság egyhangú határozatát (amellyel elfogadták Nikolits beszámolóját a sajtóban kirobbant botrány nyomán) úgy értelmezte, hogy a testület vissza kíván térni az ügyre. Bár ő maga nem volt jelen a bizottság ülésén, Nikolits azon magyarázatát, amely szerint ez egy „védelmi jellegű ellenőrzés" volt, elfogadhatatlannak tartja, mert ilyen kategória nem szerepel a nemzetbiztonsági törvényben. Kőszeg különösen veszélyesnek ítélte egyébként az ilyen „védelmi jellegű" megfigyeléseket, mert, mint mondta, az bárkire könnyen kiterjeszthető. A képviselő egyébként nem hiszi, hogy Nikolits nem tudott a vizsgálatról, mint ahogy azt korábban állította.

Miklós Erdély:

Gáyors Tafeln

Auf Gáyors Tafeln bedeutet der dunkelgraue HIntergrund nicht das Nichts „als solches", sondern die für die Fläche nicht existierende dritte Dimension; ein Fehlen, das in bestimmter Hinsicht etwas Mehr anzeigt, und zwar die Existenz einer zusätzlichen Dimension.

Die ebene Fläche hat keine Kehrseite. Eine zweidimensionale Fläche hat keine andere Seite. Die Fläche ist deshalb eine Fläche, weil sie nicht imstande ist um sich herumzugehen, sich zu durchbrechen; die Fläche ist für sich selbst unendlich und vollständig. Ihre Grenze ist das Nichts, das Nichtsein. Das Loch ist nicht ein andauernder Mangel, sondern der Tod, das Fehlen des Daseins. Die abstrakte Fläche kennt keine Ränder und kein Loch. Die Abstraktion ergänzt sich, bessert sich aus und erweitert sich ins Unendliche. Mit anderen Worten: Was sie ist, das ist sie total. Dadurch ist sie abstrakt.

Die traditionelle Malerei akzeptierte die Fläche in ihrer Totalität. Die feierliche Umrahmung, der Rahmen selbst, deutete an, dass der Rand für die Fläche eine Absurdität darstellt, eine Begegnung mit dem, was nicht mehr Fläche ist; das existiert nicht, das ist der Tod selbst, der Skandal und Unding. Die vergoldete Pracht der Trauer lässt alles in Vergessenheit geraten, was unbegreifbar und inakzeptabel ist. Dass die Fläche des traditionellen Malers eine in einem anderen Raum existierende Welt abbildete, störte am wenigsten die Ruhe der Fläche. Sie trug irgendetwas, erzählte von irgendetwas, was für sie nicht existiert, was nicht ist und nicht sein kann. Die Fläche, wenn sie einen Raum „mitteilt", erweckt nur die illusion des Raumes, und das ist zugleich eine Aufhebung der Fläche. Die Fläche ist ein Jammertal. Der Raum: Für sie das nichtexistierende Himmelreich.

Die abstrakte Fläche existiert aber nur in unserer Phantasie. Sinnlich begegnen wir ihr nie. Die Fläche eines Stück papiers, die Fläche des Leinens, eine Fläche eines geometrischen Körpers, usw. Zugleich macht die Tatsache rasend, dass wir in einem Raum eingeschlossen sind, der total ist, als sei er eine Abstraktion: Er ist nicht umzugehen, für ihn ist keine Grenze zu setzen, er ist unzerstörbar und vollständig. Im Falle des Raumes stimmt die Abstraktion mit dem Konkreten überein.

Der Künstler, der mit der Fläche seiner Tätigkeit in Konflikt gerät, schaudert unbewusst immer vor der Absurdität des Seins, dass der konkrete, existierende Mensch ein Gefangener der Abstraktion sei. Umsonst fühlt er sich, weiss sich sein Dasein als total, er ist nicht imstande, das auch zu abstrahieren, das Konkrete erstickt, tötet ihn. Der Raum lässt den Existierenden an seiner Totalität, Unendlichkeit und Vollständigkeit nicht teilhaben. Vor dem Leinen spürt der Künstler: Seine Existenz wie die des Leinens sind konkret. Beide existieren jedoch in einem total abstrakten Raum und Zeit. Wenn der Künstler den Leinen nicht als Metapher seines eigenen Daseins erlebte, als etwas also, was konkret und endlich ist, auf dem zugleich aber die Illusion

Erdély Miklós:

Gáyor táblái

Gáyor tábláin a sötétszürke háttér nem a semmit „mint olyant", hanem a sík számára a nem létező harmadik dimenziót jelenti; a sík hiányát, mely hiány bizonyos értelemben többletet jelöl, egy plusz dimenzió létét. A síknak nincs fonákja. A kétdimenziós felületnek nincs másik oldala. A sík azért sík, mert nem tudja magát megkerülni, nem tudja önmagát átszakítani, a sík önmaga számára végtelen és hiánytalan. Határa a nemlét, a semmi. A lyuk nem a sík folytonossági hiánya, hanem léthiány, halál. Az absztrakt síknak nincs széle és nincs benne lyuk. Az absztrakció kiegészíti, befoltozza és a végtelenbe terjeszti ki önmagát, más szóval abban: ami, totálisan az: ami. Ettől absztrakt.

A hagyományos festészet a síkot a maga totalitásában fogadta el. Az ünnepélyes elkerítettség, a keret jelezte, hogy a sík számára abszurdum a széle, találkozása azzal, ami már nem sík, az nincs, az maga a halál, botrány és képtelenség. A gyász aranyozott pompája igyekszik feledtetni azt, ami felfoghatatlan és elfogadhatatlan. Hogy a hagyományos festő síkja egy másik térben létező világot ábrázolt, az zavarta meg legkevésbé a sík nyugalmát. Olyan valamit hordozott, olyan valamiről mesélt, ami számára nem létezik, ami nincs és nem is lehet. A sík, amikor tért közöl, a tér illúzióját nyújtja, az egyben mintegy a sík visszavonása is. A sík siralomvölgy. A tér: a számára nem létező mennyország.

Az absztrakt sík azonban csak képzeletünkben él. Érzékileg sohasem találkozunk vele. Egy papír felülete, egy vászon felülete, egy geometriai test felülete stb. Ugyanakkor őrjítő a tény, hogy olyan térbe zárva létezünk, amely totális, mintha absztrakció lenne; megkerülhetetlen, nem szabható számára határ, rongálhatatlan és hiánytalan. A tér esetében az absztrakció egybeesik a konkréttal.

A tevékenységének síkjával szembekerülő művészben öntudatlanul mindig benne borzong a létabszurdum, hogy a konkrét, létező ember egy absztrakció foglya. A léte hiába érzi, tudja totálisnak magát, képtelen azt absztrahálni, a konkrét megfojtja, megöli. A tér, amelyben van, nem részesíti a létezőt saját totalitásában, végtelenségében és hiánytalanságában. A vászon előtt a művész átérzi: az ő léte és a vászon is konkrét. A létezésük viszont egy totális absztrakt térben és időben zajlik. Ha a művész a vásznat nem saját létének metaforájaként élné át, mint valami olyant, ami konkrét és véges, de képes megjelenni rajta, benne, egy önmagánál magasabbrendű lét illúziója, nem vetemedne olyan kétségbeesett és reménytelen mozdulatra, gesztusra, hogy belevágja kését a vászonba, mint azt Fontana tette. Gáyor, aki, mint írja magáról, továbbfejlesztette Fontana lépését, inkább úgy tűnik fel, mint aki örökölte Fontana kétségbeesését, csak anarchista indulatát nem. Az ő tevékenysége is gesztus, de a rezignáció és a megbékélés gesztusa. Úgy is lehet mondani: Gáyor, zenbuddhista éretelemben, visszatalált a „piacra", minthogy a felhasított és egymás után sorakozó s e m m i k sorozatán túl a meditációs gyakorlatot végző tanítványnak is vissza kell találnia a „piacra", különben elpusztul.

verzweifelte und hoffnungslose Geste gemacht, mit seinem Messer in den Leinen zu schneiden, mit dem möglichst konkretesten Messer in den möglichst konkretesten Leinen — wie es Fontana tat. Gáyor schrieb einmal, dass er Fontanas Schritt weiter entwickelte; es scheint aber eher so, als hätte er Fontanas Verzweiflung geerbt, nicht aber seine anarchistische Emotion.

Auch seine Tätigkeit ist eine Geste, aber die Geste der Resignation und der Versöhnung. Anders: Gáyor fand im zenbuddhistischen Sinne den Weg zurück „zum Markt", so wie der Schüler es finden musste, wenn er nicht zugrunde gehen wollte, nachdem er über die Reihe des aufgerissenen und nebeneinander aufgestellten Nichts Meditationsübungen gemacht hatte.

Wenn ich im Zusammenhang mit Gáyor über Resignation spreche, dann fällt mir seine alte Aktion ein, als er sich zwischen den in Reih und Glied aufgestellten Pflastersteinen senkte und zwar anstelle eines Pflastersteines. Es war ein Mensch, der nach völliger Resignation, in völliger Leere und nach voller Ausplünderung, nach einer theoretischen Heuschreckenplage nur noch so existiert, wenn überhaupt, wie irgendein Pflasterstein. Das Spiel mit dem verletzten Leinen ist die Geste der Rückkehr, des Trostes und der Konsolidation.

Der geschändete und enthüllte Leinen ist noch nicht gleich dem Nichts, weil man von ihm feststellen musste, dass er eine Kehrseite hat. Eine Kehrseite, die von einem ganz anderen Charakter, von anderer Bedeutung, Farbe und Fläche ist, die dazu berufen ist, die Vorstellung der Idee der Fläche sichtbar zu machen. Der entsprechend geometrischen Regeln gefaltete, geklebte und gepresste Leinen bringt unsere Vorstellungen vollkommen durcheinander. Irgendetwas gewinnen wir anstelle der idealen Illusion zurück. Wir arbeiten nur damit, was wir besitzen: Unseren konkreten Leinen und unseren Idealen. Die Tätigkeit von Tibor Gáyor darf somit vielleicht als ideal-realistisch bezeichnet werden.

In seinen letzten Arbeiten scheint diese harte Polarität etwas nachgegeben zu haben: In diesen Werken nimmt das Konkrete eine immer mehr symbolische Bedeutung an — es ist beinahe Versinnbildlichung.

Die aufgeklebten, gefalteten und zerknitterten Leinenstücke liegen auf der dunklen Fläche so herum, wie der sich „gehäutete" Rest eines sich entfernten höheren Wesens, wie die Staubhülle der „Idee".

Doch, wie ein Wunder, gelangen gerade diese hilflosen, hingeworfenen Leinenstücke zur Selbständigkeit, es wachsen ihnen beinahe Flügel und sie erkühnen sich sogar die Bildfläche zu verlassen.

Diese letzten Werke von Gáyor sind nicht mobil, aber die Dynamik der asymmetrisch verrutschten, zerknitterten und doch an die Geometrie erinnernden Leinenstücke weist auf eine neue Möglichkeit, auf ein neues Leben hin.

Sind auch die Ideen in der Lage, „körpermässig" aufzuerstehen?

Mikor Gáyorral kapcsolatban rezignációról szólok, felrémlik egy régi akciója, mikor sorba rakott kockakövek között ült, egyik kockakő helyén: egy ember, akin áthaladt a teljes lemondás, a teljes üresség, a kifosztottság, eszmei száskajárás után csak úgy van jelen, ha még jelen van, mint egy akármilyen más kődarab. A sebzett vászonnal való játék a visszatalálás, a vigasztalódás és a konszolidáció mozdulata.

A leleplezett és meggyalázott festővászon, mert kiderült róla, hogy van fonákja, azért még nem semmi. Fonákja, amely teljesen más jellegű, jelentésű, színű, anyagú felület, ami a sík ideájának képzetét hivatott megjeleníteni. A geometrikus törvények szerint hajtogatott, ragasztott, préselt festővászon alaposan megzavarja képzeteinket. A jelölt ideális és magasabbrendű illúziója helyett valamit visszanyerünk. Csak azzal dolgozunk, amink van: konkrét vásznunk és ideális eszméink.

Gáyor Tibor tevékenységét talán szabad így idealista-realista beállítottságúnak nevezni.

Utóbbi munkáiban azonban kissé megcsúszott ez a kemény polaritás: ezekben a munkákban a konkrét egyre szimbolikusabb jelentést vesz magára —, már-már ábrázol. Úgy hevernek a sötét síkon az odaragasztott, hajtogatott, gyűrt vászondarabok, mint valamely eltávozott magasrendű lény levedlett maradéka, mint az „idea" porhüvelye.

De csodálatos módon éppen ezek a magatehetetlen, odavetett darabok nyernek önállóságot, mintegy szárnyra kelnek és már arra is vetemednek, hogy elhagyni igyekszenek a képmezőt. Gáyornak ezek az utóbbi munkái nem mobilok, de az aszimmetrikusan kicsúszott, meggyűrődött, a geometria emlékét mégis viselő vászondarabok dinamikája valami új lehetőségre, új életre utalnak. Az ideák is képesek „test szerint" feltámadni?

6

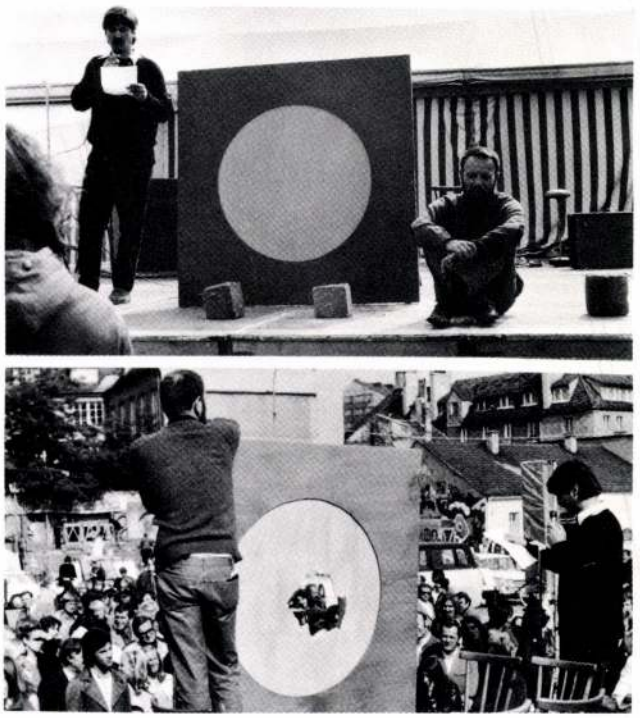

Aktion in memoriam Fontana, Kunstzone München 1971

ERDÉLY Miklós

A gondolatformái. kiáll., Bp., Óbudai Pincegaléri, 1993

résztvevője

ism. FORGÁCS Éva: Kép-Képzeteink. = Magyar Napló, 5, 1993,12. 42.

Erdély Sándor

szül. Kassán 1898 dec. 6.
ev. ref. 3 középiskola –
1915/16. I. első éves művésznő. Ballókde, Pilch. D.
1915/16. II. első éves u. o.
Kilépett.

ÖNÖSSZERELŐ DÉLUTÁNOK

Az Artpool Művészetkutató Központban (Budapest VI. Liszt Ferenc tér 10., I. 1.)
Tel.: 268 01 14, Fax: 121 08 33, postacím: 1277 Bp. 23., Pf. 52.

PARAVÁN ELTAKAR EGY FEL EMBERT

1994. április 29-én, péntaken 16 órakor

a KREATIVITÁS — VIZUALITÁS című film videokópiának vetítése, valamint MAURER DÓRA történései az ERDÉLY MIKLÓSSAL közös körről

Erdély Miklós munkássága kutatható a rendelkezésünkre álló eredeti művek, dokumentumok, diák, videók, kéziratok és bibliográfia alapján, minden szerdán és péntaken 14-től 18 óráig.

Hogy dolgoztatok együtt abban a ganz-mávagos szakkörben? Milyen szakkör volt az?

A Golgota utcában, a víztoronyban régóta működött már egy hagyományos szakkör, ahol főiskolára felvételizők és vasámapi művészek „rágták a szenet" – ez Erdély kifejezése. Pap Tamás népművelőként gondozta ezt a kört, ő már akkor elszánt támogatója volt az avantgárdnak, és '75-ben engem kért föl, hogy jöjjek oda festőrajztanárnak. Negyed év múlva Erdély is odakerült szobrásztanárnak. Ő se akarta persze a hagyományos vacakolást folytatni, ezért összeültünk, és egy közös programot találtunk ki, aminek először kissé körülményes volt a címe: „Mozgástervezési és kivitelezési gyakorlatok." Később, a '76-os szakköri kiállítás számára a Kreativitás–vizualitás címet adtuk, és ez lett az érvényes. Volt egy közös élményünk, amiből kiindultunk: '71 tavaszán mindketten részt vettünk Münchenben a *Kunstzone* művészeti vásáron, és bejutottunk Maurizio Kagel zeneszerző kreatív kurzusára.

A magyar úr elrontotta a gyakorlatot

Itt az egyik gyakorlat arról szólt, hogy a résztvevők mindegyike valamilyen mozdulatot talált ki, amit a sorban következő megismételt, és hozzátette a magát. Ezt azért említem, mert Erdély megtorpedózta az engedelmes láncolatot: megismételhetetlen mozdulatot talált ki, felhajtotta és lerajzszögezte a dobogóra terített szőnyeg sarkát. Később Kagel kiértékelte a csoport munkáját, és azt mondta, hogy a magyar úr elrontotta a gyakorlatot. Egyébként én a kreativitási gyakorlatokból később egyre inkább kiszáltam, mert nem érdekeltek a megfoghatatlan, emberközi, egymás „befolyásolásával" zajló etűdök. Nem volt próbája a dolognak. Én eléggé kötődöm a csináláshoz, a tárgyakhoz, de érdekes módon a rajzolást mint médiumot elhagytam volna; Erdély meg ragaszkodott hozzá, tisztelte a rajzolást. Az ő gondolata szerint a rajzolás, de hát az egész kör a közös felelősség alapján működött. Tehát a rajzoknak elsősorban pszichikai minőségük volt: úgy működtek, mint interakciók diagramjai. Nem egy meglátás rögzítésén volt a hangsúly, hanem egy szituáció megélésén, a befelé figyelésen, ami szuper, de csak válogatott, koncentrációra képes csapattal.

És erről beszélgettetek Erdéllyel?

Hát a diskurzus állandóan folyt. Minden egyes foglalkozás előtt összeültünk valahol, hogy megtervezzük, mi fogunk csinálni. Általában én vittem az ötletet, ami többnyire vizuális végtermékre formázott; Erdély erre azt mondta, hogy ez még nincs kidolgozva, ami úgy értendő, hogy meg kell találni azt az izgalmas cselekedetsort, ami elvezet a tervezett jelenséghez, vagy túl is szalad rajta. És akkor megpróbáltuk kidolgozni az ötletet.

Tulajdonképpen spekulatív módon?

Számomra elég spekulatív módon, mert nem olyan tapasztalataim, mint Erdélynek az akciókból vagy akár a régi, cserkészkori játékokból. De hát a kidolgozás csak önkondicionálás volt, mert menet közben minden megváltozott. Egy ilyen foglalkozás többnyire az én felvezetésemmel kezdődött. Talán fél óráig, ha birtam szusszal, aztán iszonyúan unni kezdtem saját magamat, mert nem kitágultak közben a lehetőségek, hanem elapadtak. Akkor jött Erdély, és átfordította, igazi belefeleljekezős közösségi élménnyé tette a folyamatot. Ez az egyik, amit tanultam tőle: nem beszarni, hanem figyelni és a reakciókból továbblépni. Én korábban mindig tesztet fabrikáltam a legjobb ötletből is, és ha ez megvolt, le is állt az egész, legfeljebb valaki, mondjuk én, hazavihette volna az eredményt, és kiértékelhette volna. De Erdély ott a helyszínen még a tesztet is eseménnyé formálta, és mindenki, én is, egyfajta teljettséggel ment haza.

Akkor talán azt lehet mondani, hogy Erdélynek a pedagógiához volt különleges érzéke, tehetsége.

Ehhez is. Az egész összefüggött, az egész tevékenysége.

Hány évig csináltátok a szakkört?

Csak két évig. '77-ben a kerületi pártbizottság segítségével a Ganz-Mávag-kultúrház igazgatója felmondott nekünk egy bonyolult levélben.

Az interjút HAVAS Fanny készítette

Vitalálósok:

paraván eltakar egy fél embert. Mi a mozdulat másik fele?

lépedő-mögött (falra tűzött lépedő) a mozdulat kiből a lépedőt, ki kell találni a mozdulatot (kétvényi tanulmány – pálcikarajz)

lépedő alatt a földön a mozdulat

lépedő a levegőben, után kontrollva hátulról rávilágítani a figurára / lépedőn a könnyű

ásny könnyű értelmezése (mint – pálcikánál

előzetes megparázat

10 perces mozdulattervezés

Kiakasztás: pálcikarajzok (én

lehet lehet

Kritérium: olyan mozdulat amelyek nem egyértelmüen, hogy nem egyértelmüen kolhatók egy pozícióból index: láb helyzete

Vitalálmak ön

egy rúd segítségével egyensúly helyzetek

valaki hozzánegül (ér) valaki máshoz. Hogy

egy rúd segítségével két ember drámai helyzete

szerő, klasszikus komp. élő

továbbmozdulás (rajz-

egy mozgás rekonstrukció

térben párisfotó – párisfotó

[illegible] felállítás

síkba vetítet tér (skan

grotenkszége) kiigazítás

szolá ecometria alapja

valószerű

Rorschach – test – jelenet

telekompozíció

KREATIVITÁS - VIZUALITÁS 1975 (GANZ-MÁVAG) ERDÉLY, GALÁNTAI GYÖRGY, SEBESTYÉN ERIKA (Fotó: Pap Tamás)

ERDÉLY MIKLÓS

ERDÉLY Műhely Délsziget, 28, 1994

STAFÉTABOT-ÁTADÁS, AVAGY AVANTGÁRD A VÁLTOZÓ IDŐBEN

(Gondolatok Erdély Miklós, Tandori Dezső, Szombathy Bálint, Petőcz András költészetéről)

Életkoruk alapján mindössze 10–10 évnyi távolságra vannak egymástól a fent nevezett költők; a sors és az egyre jobban gyorsuló Idő iróniája, hogy mégis szinte nemzedéknyi a valóságos távolság köztük. Erdély 1928-ban, Tandori 1938-ban, Szombathy 1950-ben, Petőcz pedig 1959-ben született. Mind a négyen outsiderként, neoavantgárd pozícióból közelítették (közelítik) meg korukat, a nem-elegyedés méltóságával, egy etikai Magaslatról szemlélve az ,,alanti" durva valót, a hétköznapok szellem-nélküli örvényét. Mégis könnyű felfedezni az élmény-háttér rejtett dimenzióiban azokat a különbségeket, amelyek koruk különbözőségéből fakadnak. Egészen más történelmi helyzetben ,,startoltak", a ,,kiáltás" reménye és illúziója fokozatosan fakult meg bennük, s adta át helyét a ,,médium"-szerepnek. Így költészetük alakulásában végigkísérhető az a folyamat, amely a költői pozíció átfunkcionálódását idézte elő; a világot megváltoztatni kívánó akaratot etikus szembefordulássá, majd felül- és kívülállássá minősítette át, végül egy szűkebb ,,közvetítő"-pozícióra zsugorította. Ami poétikai értelemben nem is ártott meg a költészetnek: mind fogalmibbá, áttételesebbé, illetve szenzibilisebbé változott. Jelenkorunk költőjének már nem adatik meg az az illúzió, hogy a költészet ,,átpoetizálhatja" a valóságot; de még csak az a halvány remény sem, hogy az emberi ,,minőség" alakítóan képes visszahatni a társadalom életfolyamataira. Ezért a legtöbb, amit tehet: szemhatárába fogni a Világmindenséget, figyelni a Szív és a Lélek rezdületeire, s az Eroszon át felemelkedni a Filia és az Agapé vegytiszta, áttételesebb szféráiba, kibontani az érzéki burkon áttetsző Lényeget. Ez nem kisebb, és nem nagyobb ,,feladat", mint ami a korábbi korok költőinek jutott – csak más. Úgy látszik, a MA költőjének fel kell adnia azt az ,,übermenschi", prófétikus szereptudatot, amelyet a romantika, majd a századforduló ,,modernsége" alakított ki, s amely a szubjektum erőinek feldúsításával, megemelésével visszahatni vélt az emberi világra. Bele kell törődnie, hogy a költészet határainak tágítása csak szellemi-érzéki síkon lehetséges; semmiképp se szociológiai, netán politikai síkok felé.

A XX. században a totálisan szervezett társadalmi formációk kialakulása leginkább a személyiség integritását veszélyetette: az, aki ,,érvényesülni" akart, ,,gépalkatrész"-ként illeszkedett a hatalmas és könyörtelen gépezetbe; azaz feloldódott a ,,szerep-elvárásokban". A ,,társadalmi megbízatást" teljesíteni kívánó alkotó észre sem vette, s máris a kultúrpolitikai célok kiszolgálója lett. Etikus tartást tehát leginkább csak azoknál látunk, akik a körön kívül maradtak, szembeszegültek, vagy kitértek az elvárások elől; a non-konform magatartás lett a pszichikai integritás megőrzésének egyedül lehetséges módja. Így a ,,közéleti költő" fogalma erősen degradálódott; s ma már gyanakvás övezi azokat, akik még mindig e társadalmi ,,kiszolgáló" szerepet akarják folytatni; a köztudatban is nagyobb megbecsülésnek örvend a ,,kísérletező" költő, az, aki saját autonóm világát építi, s így áttételesebb formákban rezonál a külvilág jelenségeire.

Az 1956-ban Nyugatra kirajzott fiatal alkotó-gárda a kedvezőbb szellemi légkörben 20–25 év alatt világhírnévre tett szert. 1962- ben Párizsban megalapították a Magyar Műhelyt (Nagy Pál, Papp Tibor szerkesztésében; majd a hozzájuk csatlakozó – Bécsben élő – Bujdosó Alpárral közösen 1972-től kialakították a lap új, ,,kísérleti" profilját). Azok a kortársaik, akik itthon maradtak, a kultúrpolitika markában fulladozva vagy felhagytak

a kísérletezéssel, vagy teljesen marginalizálódtak. Végül a Magyar Műhely vette oltalmába őket is.

A peremre szorított művészek között *Erdély Miklós* volt az egyik legmarkánsabb személyiség; pár évvel idősebb a Műhely alapító tagjainál. 1950 őszén, 28 éves korában, mintegy öntudatlanul ráérzett a ,,gesztus-költészet" pszichikai felhívó erejére: egy plakátba száz forintos bankót fűzött, s kitette az utcára egy doboz kíséretében, – csakhamar rohamosan gyűlt a pénz a köz javára. A ,,kiáltás"-típusú avantgárd jellegzetes megtestesítője lehetett volna, ha belé nem fojtják a szót. Bár börtönbe nem került, de börtönnek érezte az 50/60-as évek fordulóján az egész magyar valóságot. 1963-as párizsi útján azonban saját bőrén tapasztatla: a Pénz diktatúrája sem viselhető könnyebben, mint a Politikáé: ,,olyan volt mindenki ott, mintha íratlan szabályok szerint egy zsinóron lenne rángatva". Nem is maradt kint, pedig Pátkai Ervin segítségével nyilván szabad útja lett volna a képzőművészeti avantgárd felé is.

A 60-as évek végén – a kicsit nyitottabbá váló szellemi légkörben – konceptuális happeningeket szervez, szöveges akcióverseket, performance-okat mutat be, 1971-ben Münchenben is tart akcióprogramot. Ekkor még inkább költőnek érzi magát, mint képzőművésznek; verseire azonban itthon senki nem kíváncsi. Első kötetét egyetlen hazai kiadó sem vállalja, a Magyar Műhely viszont örömmel fogadja konkrét költészeti munkáit. 1974-ben Párizsban jelenik meg *Kollapszus orv.* című kötete, s Kassák-díjban részesül.

Tipográfiailag is rendezett benyomást keltő szövegei hátterében erős személyesség rejtőzik. Ugyanakkor néhány performance-jellegű darabja *(Perforált vers, Melléklet, Vetítés, Antiszempont, Molluszkulumok,* stb.) sokirányú asszociációt keltő amorf alakzatával, meghökkentő absztrakcióival a hagyományos költészet ,,kollapszusának" érzetét sugallja. Mitologikus gondolkodásmód jellemzi, szemben az ideológikussal, s az einsteini világkép társadalomtudományi konzekvenciáit a megszokott és stabil értékpreferenciák széthullásában látja manifesztálódni. Költőként itthon haláláig nem jut szóhoz, így tevékenységének súlypontja egyre inkább a képzőművészet felé tolódik. Kiállításokat szervez, fiatal kísérletező alkotógárdát gyűjt maga köré, ,,kreativitás-vizualitás" címmel éveken át szakkört vezet, majd 1978-ban megalapítja az Indigo csoportot. (Az elnevezés a ,,kettős valóságra" utal: az, ami van, fekete – ,,ideologizált" mása viszont lilán, azaz ,,égszínkéken" tündököl!)

Az 1980-ban Marly-le-Roi-ban rendezett Magyar Műhely- konferenciára írt téziseiben rendszerezve kifejti gondolatait a modern művészetről. A műalkotást ekkor már egyértelműen ,,jelnek" tekinti, amelynek ,,jelöltjei", azaz jelentései száma végtelen. Mégsem egészen önkényes jel, hiszen analógián, érintkezésen alapul, tehát ikonikus, index jellegű, mintegy virtuálisan tartalmazza az egymásnak ellentmondó jelentések sokaságát, – ezért *,,szuper-jel".* Csakhogy a poliszémia a különféle jelentéstartalmak elérvénytelenedéséhez, kiürüléséhez vezet, következésképpen a műalkotás ,,üzenete": üresség, ami egyben *hely* a ,,meg-nem-valósult"számára, azaz a *szabadság,* a világ dolgaitól való függetlenség érzetét ébreszti a befogadóban. Ebben rejlik a művészet *szakrális* jellege: kiemeli a befogadót hétköznapi életösszefüggéseiből (,,partikularitásából"), s az a *saját* álmait, szubjektív élményvilágát ,,kódolja" bele a műbe, mint jelentést. Vagyis, miközben önmagára vonatkoztatja a művet, fel is tölti szubjektív élettartalmakkal – ízlése, műveltsége, egyéni beállítódása szerint.

Tehát az, hogy mi a művészet – mely tárgyakat tekintünk még és már műalkotásnak – mely alkotókat tartunk jelentősnek, – Erdély Miklós szerint *döntés kérdése* (döntésre illetékes személyek, a kor közlése, a társadalmi konszenzus ,,ítélkeznek" a művekről. Ezérét bizonytalan minden időben a kortárs művészet, a művészet ,,státusa", míg a múltra vonatkozóan általában már kialakult a ,,közmegegyezés"; így a művészettörténet *folyamata* viszonylag szilárd értékekre épül.

Képzőművészként végül is elfogadta őt is a saját kora. A 80-as években sorra nyíltak meg kiállításai (Budapest Galéria, Óbudai Galéria, Józsefvárosi Galéria, Pécs, Székesfehérvár, Ernst Múzeum, az Iparterv kultúrterme, Műcsarnok), sőt 1986-ban, halála évében a Nemzeti Galériában is. Hátrahagyott költészeti munkáiból egy kis csokornyi válogatást hozott a *Szógettó* című Jelenlét-antológia (1989/1–2); posztumusz kötete pedig ismét a Magyar Műhely gondozásában jelent meg *(Idő-mőbiusz*, 1991). Poétikatörténeti jelentőségének felmérésével mindmáig adósak vagyunk.

Erdély Miklóssal egyidejűleg, 1974-ben kapta meg *Tandori Dezső* a Kassák-díjat. Ezzel elismerték: ő is a Kassák-tradicióhoz kapcsolódik (bár sokkal áttételesebb szálakon). Épp csak közelítvén a ,,krisztusi kort", máris jelzi *(Töredék Hamletnek*, 1968): a ,,kiáltás"-típusú avantgárdnak nincs tere a mi időnkben, s a politikai viszonyokba ,,beletört" emberek sem igen fogékonyak rá! Kassák – szokatlan módon – nem is konstruktivizmusával áll szívéhez közel, ellenkezőleg, líraiságával. Egyik tanulmányában (*,,Minden a te szemedtől függ"*) írja róla: ,,Életműve érzékeny, igen lírai, örökké vívódó, szertelen, de a szó minden értelmében tiszta egység. (...) Kompozicióinak tágasságát nemcsak szabad asszociációi eredményezik, hanem szemlélete. A tartalmi nyitottság és az élet egyszerű szeretete, az adott dolgok körüljárása és a létezés bonyolult érzékelése: komplementer értékek határozzák meg műveinek belső erezetét". A kassáki örökségből tehát Tandori – úgy tűnik – nem a formákat kívánja átvenni, hanem a bensőség integer személyiségnek a valósághoz való viszonya imponál neki: nem elegyedik, nem erodálódik, hanem mindvégig megtartja a kívül- és felülállás pozicióját.

Tandori lírai hőse is átéli a ,,kint" és a ,,bent" ellentmondásait, ő sem hajlandó az ,,elvárásoknak" alárendelni belső szuverenitását; *kivonul* a dehumanizált emberi világból, hogy megőrizhesse humán értéktudatát. Kis madárkákkal – főleg verebekkel – népesíti be otthonát: egy kis szigetet teremt, ahol a gondoskodás, együttérzés, önfeláldozás, aggodalom és figyelmesség – az emberi életet megtartó érzelmek – meleg légkörében él. Szinte naplószerű pontossággal jegyzi fel a mindennapok történéseit; a feleségével kialakított zárt világ korántsem ,,beltenyészet"-jellegű, inkább közös gondolkodás az emberi élet nagy antinómiáiról (élet-halál, öröm-fájdalom, szeret-életidegenség, kölcsönösen vállalt felelősség – a ,,gond" elől való menekülés, stb.). Tudatosítja bennünk: az élet *alapértékeit* (szerelem, barátság, emberi kapcsolatok) nekünk magunknak kell felépítenünk, emberi erőt beleadva; aki erre képtelen, az üres és kietlen világban él. Óriási műveltséganyagot épít be folyamszerűen áradó-duzzadó köteteibe; mint talált tárgyakat, megtisztítja-csiszolja-fényesíti a szellem parlagon heverő, szanaszét-szórt kincseit (*Talált tárgyak megtisztítása*, 1974 *Még így sem*, 1978). Élet-egységben gondolkodik, amelyben minden létezőnek – legyen az dologi, állati, avagy emberi – szerves helye van, s a legapróbb jelenségekből is következtetni lehet a lényegire. Felfogásában a kozmikus Teljességben minden mindennel összefügg, s az egyes ember csupán a létszövevény egy pontja (alapstruktúrájában azonos bármely más létezővel). Így lesz számára az élet *Sár és vár és játék* (1983) furcsa egyvelege; a játék – az ironikus felülemelkedés a ,,sáros" és ,,véres" élettényeken – a megmaradás, az életben maradás nélkülözhetetlen feltétele. Aki erre nem képes, a mi korunkban menthetetlenül meghasonlik önmagával, elpusztul. *"Még így sem"* biztos, hogy sikerül a viszonyokat elviselnie. Monologikus szó-áradása *(Ne lőj az ülő madárra!*, 1982; *Meghalni késő, élni túl korán*, 1987; *A becsomagolt vízpart*, 1988; *Vigyázz magadra, ne törődj velem!*, 1988. stb.) egy ,,láthatatlan történetről", a szív bensejében zajló folyamatokról adott ,,közvetítés": feldolgozza, meghódítja számunkra a pszichikai valóság – az emberi bensőség – életterét. A külvilág fokozatosan idézőjelbe kerül, s elveszti realitását: minden fontos dolog bennünk magunkban, metafizikai síkokon történik; az vagyunk, akivé ,,teremtjük" önmagunkat az Erkölcsi (Isteni) Törvény jegyében, az Örökérvényű Parancsolatok megtartásával.

Mindez nem jelenti, hogy Tandori ne kísérletezne a formával is: képverseket, konkrét

szövegköltészeti darabokat, tipográfiailag megmunkált látványelemeket, vizuális jeleket épít be köteteibe; repetitív elemekkel dúsítja, zeneileg is „hangzóssá" teszi költemény-építményeit. A műgond, a tökéletesen csiszolt forma, a képzőművészeti látásmódra épülő szerkezetek kialakítása éppúgy a „médium art" alkotói közé emeli őt, mint a Világtörvényeket önmagán átszűrő és azokat közvetítő írói szemléletmód.

Ugyancsak a „kiáltás"-típusú avantgárd megbicsaklását, visszametszését élte meg a 70-es évek derekán a Tandorinál mintegy „félnemzedéknyivel" fiatalabb vajdasági alkotó, *Szombathy Bálint*; méghozzá a hazainál jóval „szabadabb" (sőt: egy ideig bátorító) szellemi-politikai feltételek között. Még nincs húsz éves, amikor már – 1969-ben – lehetőséget kap, hogy a ljubljanai OHO-csoport belgrádi kiállításán vizuális szövegmunkáival bemutatkozzék. Ugyanebben az évben Szabadkán néhány – ekkor már ismert nevű – kísérletező kedvű fiatal alkotóval (Csernik Attila, Ladik Katalin, Szalmai László, Slavko Matkovic, stb.) megalapítják a Bosch + Bosch csoportot, kifejezetten konceptuális művészeti programmal, ugyanakkor még a „kiállítás"-típushoz közelálló, lázadó avantgárd magatartás jegyében. Csakhamar csatlakozik hozzájuk a budapesti Tóth Gábor is. A csoport 1976-ban felbomlik; Csernik Attila, Szombathy Bálint, Tóth Gábor egyre inkább a vizuális költészet s a mail-art felé nyitnak. Szombathy munkái szinte minden évben szerepelnek a legkülönbözőbb országokban rendezett szövegköltészeti bemutatókon (Szabadka, Újvidék, Zágráb mellett Budapest, Bécs, Belgrád, Krakkó, Varsó, Bukarest, Würzburg, Montreal, Róma, Párizs, Dortmund, Moszkva, stb. is fogadja). Alig 30 évesen már rezignáltan tekint vissza lázadó ifjúi önmagára *(Én is éltem. Szövegátminősítések,* 1980), s mintegy „védőpajzsként" emeli maga elé politikamentes „konkrét" verseit. Kifejezésmódja mindinkább az absztrakció irányába tolódik; élettapasztalatait most már „médiumként" dolgozza fel és sugározza szét, látványszintre transzponálva. Következő kötete nyilvánvalóan a „jel"-típusú avantgárd körébe tartozik *(Poetry. Konkrét vizuális költemények,* 1981) konceptuális, vizuális és hangköltészeti ciklusaival. Korábbi – az olasz *plakátköltészet* hatására utaló – tiltakozó gesztusai fokozatosan elenyésztek, átadva helyüket a non-verbalitás, a csend poétikájának, az absztrakt formákra bízva az „üzenetet". „A kollázsok etikai állásfoglalásom is tükrözik" – vallja. A „betű-civilizáció" felrobbantásával, a látványelemek meghökkentő montázsolásával fogalmi hatásokra, a jelenségszintű valóságmozzanatok lényegszerű átvilágítására törekszik. Magáévá teszi a mail-art felfogást: mindenki (bárki) művész lehet, aki a külső valóságban való „konform" feloldódás helyett homocentrikus szemlélettel tekint a „dolgok" és a „körülmények" által meghatározott „szükségszerűség" világára, és elfogadja az ironikus kivül- és felülállás játékszabályait. Elméleti munkáival *(A konkrét költészet útjai,* 1976; *Művészek és művészetek,* 1986) a konceptualizmus, konkretizmus „befogadását" igyekszik megkönnyíteni; nemcsak bemutatja, hanem értelmezi is a bonyolult és áttételes szemiotikai látásmód valóság-összefüggéseit.

Ma már a vizuális költészet egyik legjelentősebb képviselőjének számít. 1989-ben ő is megkapta a Kassák-díjat.

A 80-as éveket az experimentális költészet egyik relatív virágkorának tekinthetjük; az ekkor induló nemzedék már viszonylag támogatottságot élvez – legalábbis a „tűrt" kategóriába kerül. A budapesti Bölcsészkaron 1981–83-ban újjászerveződik az 1972–76 között megjelent – épp radikalizmusa miatt betiltott – *Jelenlét* c. irodalmi-művészeti periodika, az ekkor még egyetemista Petőcz András szerkesztésében. Az ifjú szerkesztő eleve a *más*ságot, a „másként gondolkodást" emeli programmá. Ez nem azt jelenti, hogy légüres térben kíván élni; csupán azt, hogy a művészetet és a politikát két külön-lényegű, egymástól gyökereiben eltérő entitásnak tekinti. Az igazi költsézet az ő felfogásában „arisztokratikus, távolságtartó; úgy gondolkodik társadalomban, hogy nem foglalkozik társadalmi kérdésekkel. Csakis önmagával foglalkozik (....) saját művészetének anyagával, önkifejezésével".

A párizsi Magyar Műhely köre is fokozatosan helyet kap a hazai szellemi életben.

1985 augusztusában Kalocsán, a Schöffer Miklós vendégotthonában szervezett Műhely-találkozón személyesen is egymásra találnak a határokon innen és túl élő kísérletező kedvű alkotók. Ettől fogva szinte évente rendeznek „háziversenyt" a Bécs melletti Hadersdorfban, újabban pedig már Szombathelyen is, ahol egymás örömére és egymás alkotókedvét inspirálva, zsűri és bíráló bizottság nélkül mutatják be mind merészebb, s újszerűbb „felfedezéseiket" a költészet határterületeinek fonikus és vizuális irányban történő kitágításával. 1987-től pedig a Magyar Műhelynek budapesti szerkesztősége is van, amely összefogja azokat a fiatalokat, akik konceptuális, szövegköltészeti s más munkáikkal máris nevet szereztek maguknak.

Petőcz András mind költeményeivel, mint teoretikus írásaival csakhamar nemzedéke élvonalába tört; neve már a 80-as évek derekán ismertté vált. 1984-ben két kötete is megjelent *(Betűpiramis, Önéletrajzi kísérletek* – JAK-füzetek); s a Magyar Műhely triászának támogatásával fokozatosan bekapcsolódott a „világköltészet" áramkörébe. Jugoszláviába, Mexikóba, Kanadába s a másutt szerveződő avantgárd körökhöz elküldte xerox, illetve szitanyomatait; s az utóbbi években már rendszeresen részt vett (vesz) a különböző európai mail-art s vizuális költészeti bemutatókon. Ő szervezte meg – először csak „fiktív", képzeleti formában, később valóságosan is – a hazai Médium Art Studiót.

Az 1986-ban megjelenő 23. JAK-füzet *„Kováts!" – Jelenlétrevű*) törzsét az ő „non-figuratív tyroclonista" versei alkotják; mellette Garaczi László és Kukorelly Endre szerepelnek jelentősebb anyaggal. A nemzedék teoretikusaként indult, fiatalon meghalt Hekerle László posztumusz írása is helyet kap itt, amelyben a 80-as évek derekára már lezajlott költői szerepváltás okait, jelemzőit veszi számba.

Petőcz voltaképpen az ő „örökét" folytatja tanulmányai, recenziói sorával, amelyeket *A jelben létezés méltósága* c. tanulmánykötetében gyűjt egybe (1990). „Magyarázatot" ad arra, miért került az újabb nemzedék szemléletében előtérbe a „nyelv" a maga szemiotikai funkciójával (szemben a korábbi szemantikai prioritással). Ők már – a korábbi nemzedékektől eltérően – nem tekintik magukat „mindenhatónak", nem érzik, hogy nekik kellene orvosságot kínálniok a társadalmi bajokra. *Művész*ként szeretnék hivatásukat betölteni. „Aki magyarul ír – hangsúlyozza Petőcz – az mással nem pótolható politikai tettet hajt végre: a MEGTARTÓ ERŐ letéteményesévé válik". Ahogy Kosztolányi vallotta: „Erős várunk a nyelv". A jövő évezredbe ezt a szemléletet kívánja továbbvinni ez a nemzedék, hiszen „az olyan, nyelvében magányos, rokontalan nép esetében, mint a magyar", fokozottan vigyázni kell a nyelv megőrző-megújító erejének gazdagítására. Nemcsak az itthoniak, hanem „a határon kívüli, kisebbségben vagy a világban szétszórtan élő mintegy 5 milliónyi magyar számára ez a megtartó erő: létkérdés".

Újabb kötetei *(Jelentés nélküli hangsor,* 1988; *Non- figuratív* – 1989; *A láthatatlan jelenlét,* 1990; *Európa metaforája*, 1991) a vizuális és szövegköltészeti munkák mellett a *fonikus* költészet irányába tágítják a nyelv kifejezési határait. Szövegvariációi, repetitív formaépítési módja, erősen zenei hatásra törekvő, ugyanakkor szuggesztív vizualitással elrendezett konstrukciói már érett, saját-hangú költőre vallanak. A művész az ő felfogásában (is): médium. Lebeg a Világmindenség „tenyerén", „mozdulatlanul, gyönyörűen: médium-art. / Akárha plüss-puha pázsit: apró és bizarr / rezdülések-rebbenések, selymes és el- / omló fűszál-simogatások; mozdulatlanul, / gyönyörűen. Akárha médium-art" *(Gyönyörűen és mozdulatlanul).*

Petőcz látszólag függetleníti magát a korviszonyoktól; de ez nem azt jelenti, hogy azok ne hatnának rá! A Létezés ősforrásaira figyelő, a Pillanat szépségét felfakasztó és azt áttetsző metafizikai élménnyé formáló szenzibilitásával egyfajta védőkordont von maga köré, hogy ne kelljen az őt (is) körülvevő „fehér, hideg, mozdulatlan táj" neszeire figyelnie – „tétova zörrenések, miként ha gumibot". Őt is kíséri – megérinti a „kivégző osztag szorongó tekintete"; mögötte „bizarr és különös alakok elmosódott körvonalai". Végetér-e valaha a „menekülés"? „Nem tudhatom, mikor lesz vége, ha vége lesz

egyszer, futásom idegen tájban, homoksivatagban, szürkeségben és félhomályban, szomorú látomásban, öntudatlan csendben, mikéntha álmodásban" *(Elbukás, Végig, a Kisdiófa utcán, Futásom idegen tájban,* stb.).

1989-ben még így méri fel nemzedéke lehetőségeit: ,,a jel-típusú avantgárd ideje ez a mi időnk-időtlenségünk; a szövegbe menekülés, a létezés egyetlen elfogadható aspektusa, alternatívája. Leszoktattak minket a beleszólásról mint társadalmi cselekvésről és ezáltal hiteltelenné tették a társadalmi cselekvést mint irodalmi formát" – így nem maradt más számukra, mint ,,a szövegbe, a zenébe, a festménybe, az alkotásba" transzponálni minden cselekvési energiát.

1990-ben a JAK-füzetek 51. számaként jelent meg a vizuális költészet tipográfiailag is műalkotásként megformált reprezentatív antológiája, a *MÉDIUM-ART.* Együtt van itt az experimentális költészet ,,derékhada" (a Magyar Műhely triásza mellett Csernik Attila, Ladik Katalin, Lantos Ferenc, Páskándi Géza, Perneczky Géza, Székely Ákos, Tandori Dezső, stb.) a mára már tekintélyt és hírnevet szerzett ,,középgenerációval" (Bari Károly, Elek István, Géczi János, Lipcsey Emőke, Mészáros István, Petőcz András, Szilágyi Ákos, Szkárosi Endre, Szombathy Bálint, Tóth Gábor, Zalán Tibor, stb.). Nyomukban máris megjelent az ,,utánpótlás" a 60-as évek szülöttei (Farkas Gábor és Sziládi Zoltán, a Jelenlét új szerkesztői, mellettük Háy János, Juhász József, Krausz Tivadar, Kurdi Imre, Nagy Attila Kristóf, Mészáros Ottó, Tatár Sándor), akiknek többsége rendszeresen publikál az immáron Párizs-Bécs-Budapest hármas fókuszában szerkesztett Magyar Műhelyben.

A jelek tehát azt mutatják, hogy az ezredfordulóra várhatóan megerősödnek az experimentális költészet fórumai, s talán a befogadói bázis is szélesül. Ehhez persze szemléleti megujhodásra lenne szükség, s olyan technikai felszereltségű könyvtárakra, ahol a vizuális költészeti albumok és a fonikus verseket rögzítő kazetták, lemezek is az ,,olvasók" rendelkezésére állnak.

G. KOMORÓCZY EMŐKE

TÉTOVA VERS

Öleljetek magatokhoz, kérlek.
Mert nem ölel senki.
A szemed is milyen hideg.
Nagyon hűvös a mosolyod.

Hűvösek hűvösek pillantásaitok.
Megborzongok, ahogy arcotokba nézek.
Hallgatok.
Hát ti is hallgassatok.

Én is te vagyok, és te is én vagy.
Nem különbözöm, nem is hasonlítok.
Ölelj magadhoz.
Testre test tapadjon: félek.

Ölelj magadhoz, kérlek.
Mert nem ölel senki.
Nagyon hideg a pillantásotok.
Nagyon hideg a mosolyotok.

PETŐCZ ANDRÁS

MELLÉKLET

Előttünk a megérkezés meleg városfala vajfényű indulás
Mögöttünk szerte az utazás szelektől háborított vizei
Álltunk lehorgasztott fejjel a menet végén sötét ruhában
Csokrot leeresztve esernyővel összefogva
Állva álltunk számozott cédulát szorongattunk a kezünkben
Széles lépcsői előtt az engedélynek színes ablakokat néztünk
Biztonság mögöttünk a megtett út ott álltunk elölről kiszolgáltatva
Hátunk mögött a tenger nagy víze ránk húzott vizes lepedő
Sötét kabát fényessége hátul az igyekezet
A tenger hűvöse agyonizzadt ingünkön
Megérkezés és indulás küszöbén a földrész forró belsejében
Házak szurtosabb felüknél összeragadva visszamaradtak
Kunyhók esőmosta környéke külön latyakosan
Várva vártuk a beeresztést a kiosztást engedélyt az indulásra
Könyökünk összeért ahogy zsebünkben kutattunk
« Árulásnak vagyun áldozatai » mindjárt gyanakodtunk
Ahogyan a döntés késett vékony virágokká lettünk
Sötét eszmetársítások rabjai puszta dekorációk
Beljebb törekedtünk kiszorultunk a hullámos élű partokig

Résztvettünk a kivégzésen feltartott kezekkel falfehéren
Az elkövetkezendők városfalához állítva szemünkön fekete kendő
« Csak ez hiányzott » mondtuk egymásnak vártuk a tüzelést
Míg hátulról morajlás érkezett ismert szél dagály
Előre dobott fabábuk nagyfejű főzőkanalak hasraesve
Száradtunk az iszapon homokos ingünk csillogott
Üres és kemény ruhánk ottmaradt mint régi sárkánybőr
Az égbolt fölénk száradt mint régi bőr
Feszes kupolája mint valamely ítélet indoklása
Összehajló bordázat taláros ügyészeinek orgonavádbeszédét hallgattuk
Futószőnyeg szállítószalagján kihátrálva elszéledtünk
Mozgó táborioltárként kondérok közt zötyögtünk
Szemöldökünk az ólmos fáradtság sisakellenzője
Az álldogálásban udvarok négyszöge tunyaságunk
Lehetetlen volt meg nem menekülnünk.

ERDÉLY MIKLÓS

MADÁR-TÁVLAT

„Madarat hazavinned akkor szabad csupán,
ha megélnie másképp sehogy sem sikerülne.
S hogy elbocsátanád, gondold meg: azután
mire számíthat, a szabadba kikerülve.
Megszokta a lakást, röpköd, fejedre száll,
és ki-be nyitva áll előtte a kalitka,
ahol füveket is lel, mindenfélét talál,
kérdés, eldönthetetlen, engedned kell-e vissza:
oda, hol sebesebben történnek mind a dolgok;
bármi társas kedélyű csapat fogadja be,
bármilyen szertelen csap közéjük: ha csapongott
egy keveset, velük, már azt érzi, semmije
nincs a helyén, hiába keresi, ami volt,
ami valóban itt volt e világon – vagy egy
másikon, igen, ott volt, s mint akit felsodort
a légörvény, magasba, s várná, hogy visszamegy
vele, ami akár ha mindennél igazibb
lett volna az imént, most nem vezet sehova,
máshova visz, akárhogy, de ha jól igazít
röptöt a többiekhez, akkor is: valaha
megvolt az a valóság, melynél ez ridegebb, több,
átfoghatatlanabb, mint amennyi kellene,
és minden porcikája tudja, amit a vesztők,
és minden szárnycsapása – ellene, ha vele;
akár egy szétzilált kis madárkaleidoszkóp,
olyan lesz neked akkor a terep, hol bizalmad
látszólag az imént még szabadítólag osztott
kétes kegyet – te vagy mind, mi elveszhet miattad."

TANDORI DEZSŐ

PETŐCZ ANDRÁS

Erdély Miklós-emléknap

ERDÉLY MIKLÓS

Minden évben, július elején, 4-e táján, néhányan, sokan összegyűlünk a Virágárok utca 6/-b szám alatt található házban, illetve annak kertjében, hogy emlékezzünk, hogy visszagondoljunk, hogy együtt legyünk. Erdély Miklós született akkor, július 4-én, 1928-ban, 65 éves lenne, beleborzongok a gondolatba, tulajdonképpen *nem is öreg*, és hét éve halott. Minden évben elzarándokolunk ebbe a házba, ebbe a kertbe, hogy ismét találkozzunk a Mesterrel, hogy tanácsát kérjük. Együtt vagyunk, néhányan, sokan, akik ismertük Őt, akik sokra tartottuk, és sokra tartjuk ma is. Emléknappá lett ez a nap, és ez persze megintcsak elsősorban nem magunknak, hívott és hivatlan tanítványoknak, de százszorta inkább a *családnak*, Zsuzsának, Daninak, Gyurinak köszönhető.

Együtt vagyunk, építészek és írók, festők, filmrendezők, színházi rendezők, művészettörténészek, grafikusok, költők, zenészek: jónéhány szakma képviselői, és úgy emlékezünk, hogy Róla alig-alig szólunk. Nem beszélünk Erdélyről, mert benne van minden gondolatunkban. Kis társaságok alakulnak, ott, a kerti fogadáson, ismerősök és ismeretlenek szólnak egymáshoz, aztán valaki azt említi, hogy mennyi minden is volt Erdély. Hogy mennyi mindenné *át tudott változni*. Átváltozni? Lehet. Nem is tudom.

Valóban, Erdély egyszerre volt építész, rendező, költő, filozófus, performer, festő és persze pedagógus is. Igen, Erdély *tanár* is volt, és oly sokan vagyunk, akik tanítványának valljuk magunkat. Nekem is a legfontosabb mestereim egyike volt Ő, aki igényességre tanított, tartást adott, aki képessé tett az odafigyelésre. Mégis, ezek az ,,átváltozások'' csupán látszólagosak, mert Erdély minden tevékenységében állandó, biztos és változatlan maradt, minden mozdulatában tisztán önmagát nyújtotta – ezért szerettük. Maga volt a *tiszta Művészet* (akár így, nagybetűvel is írhatom), aki már a jelenlétével, megjelenésével üzent valamit, aki minden pillanatban azt sugallta nekünk, hogy az igazi egyéniség számára nincsenek műfajok, mert minden mozdulatunkban, megnyilvánulásunkban saját magunkat, magunkat, mint művészi produktumot kell felmutatnunk. Itt nem csupán arról van szó, amit a legendás performerek, az önmagukat szoborként kiállító Gilbert és George megvalósítottak, hogy saját élő testüket mutatták fel mint műalkotást, hanem sokkalta többről: Erdély eljutott az ,,életforma mint szobor'' ideájáig, a totális művészet gondolatáig, amikor a művész minden pillanatban művészet is, szobor is – mert a Művészeti igazi tárgya, az ember, az ember belső világa, és mindez úgyis *láthatatlan*. Ezért felesleges Erdély ,,átváltozásairól'' szólni, ezért lényegtelen, hogy Erdély Miklós milyen műfajban mutatta fel magát: mindannyian éreztük a közelében, hogy ő maga a totális Művészet, mert mellette mindig a *beavatás*, a beavatódás élményét kaphattuk meg, ugyanúgy, ahogy azt egy igazi művészi produkció esetében megkaphatja az olvasó, a néző, a hallgató.

Mégis, láthattam Erdély Miklós néhány nagyon is emberi ,,átváltozását'', és ezeket soha nem fogom elfeledni. Láttam elkomorodni őt, ha méltatlanság vagy sunyi támadás érte, láttam őt bizonytalannak és esendőnek is, amikor már nagyon vágyakozott egy kevés elismerésre. Mert csak az érzéketlenek és a tudatlanok hihették, hogy Erdély elégedett volt a saját marginalitásával, hogy lenézte a sikert, a ,,sikeres'' irodalmárokat és művészeket, hogy ,,direkt'' nem akart ,,bedőlni'' semmi ,,talmi csillogásnak''. Erdély a marginális művész szerepét kapta a hetvenes, nyolcvanas évek agyoncentralizált, központilag irányított irodalmi és művészeti életében, mert alkatilag alkalmatlan volt bármilyen rosszízű ,,beilleszkedésre'', simulékonyságra. (Ez elsősorban alkati kérdés volt, meggyőződésem szerint, hivatalos díjakat a jelenlegi, kétségtelenül demokratikusabb közéletben sem kaphatott volna.) Az irodalompolitikai ,,centrum'' persze egy idő után már kissé anakronisztikusan ,,óvta'' őt a normális művészi karriertől, és ugye nem kell hangsúlyoznom, hogy mindez többszörösen is idézőjeles. Hiszen a nyolcvanas évek elején még mindig támadták őt olyasmiért is, amit nem ő ,,követett el'', és tiltottak neki olyasmiket, amiket a nála jóval fiatalabbak megcsinálhattak. Emlékszem, amikor megmutattam neki ,,A tömeg önfeledt pillanata'' című versciklusomat, amely ironikusan utal teljes kiszolgáltatottságunkra egy totális rendszerben, akkor csak annyit jegyzett meg rosszkedvű-dörmögő hangján, hogy ,,ha én ilyesmiket írnék, börtönbe csuknának''. Ez persze ironikus és túlzó megjegyzés volt már akkor, de pontosan mutatja, milyen volt a mozgástere Erdély Miklósnak. Ahogy mondani szokták: ő nem *ezt* akarta. Művész volt, aki saját magát szerette volna megmutatni, művészi, írói elismerésre vágyott, és azt nem kapta meg. Soha nem feledem azt a szomorú öniróniát és gúnyt a hangjában, ahogy a Magvető könykiadót említette. ,,Szerződést kötött *velem* a Magvető, életemben először'', mondta, amikor egyetlen versét egy antológiában ez az akkor legfőbb állami kiadói hatalom leközölte. Súlyos mondat volt ez, nagyon kemény mondat. Ma az is benne volt ebben a mondatban, hogy tulajdonképpen örül ennek a kicsi szerződésnek, ennek a ,,hivatalos'' antológia-megjelenésnek.

Vágyott az elismerésre, nem kapta meg. Egyszer, emlékszem, fiatal tanítványként megdícsértem az egyik grafikai munkáját, mintegy *véletlenül:* Erdélyt ugyanis ,,nem illett'' szembedícsérni, éppen azért, mert ő volt az abszolút tekintély. Szóval, egyszer ,,elszóltam'' magam, és az egyik grafikáját úgymond ,,szembedícsértem''. Láttam az arcán, a szemében az örömöt. Egy pillanatra *átváltozott* az arca. Egy pillanat volt csupán – mégis, milyen emlékezetes.

Erdély ,,kassák'' volt, isten, guru, bölcs, szellemi vezető. És az istenek, a guruk valójában mindig változatlanok. Csak akik igazán közelről láthatják őket, azok fedezhetnek fel arcukon apró rezdüléseket. Ilyen rezdülések voltak Erdély Miklós átváltozásai is. Alig láthatóak, mégis, nagyon emlékezetesek.

Erdély Miklós-emléknap. Sokan voltunk jelen. Egyre élőbb a Minden-Pillanatban-Művészet-Szobor. De arcának apró rezdüléseit láthatjuk-e még?

1993. július 23

Ernst L ; F.A.

Bev. tan. ornist

Miall. N. Gal;

1905 nov.

dr. Erdély Sándor, építész

A műemlékvédelem és a városfejlesztés, városigazgatás összhangja érdekében végzett eredményes várospolitikai munkájáért dr. Erdély Sándort a Hild János-emlékéremmel tüntetik ki.

Esti Magazin

1948. XI. 8. Kossuth 18.30 (Áné).

ás asszuson"

oszlav Richter pályájáról és repertoárjáról[1]

lönböző a karrier – így eltérő lesz a pálya íve is. Richter pályáját ugyanis – a legtöbb nagy pályatárs munkásságától eltérően, egyértelműbben – két nagy szakaszra, korszakra szokták osztani. 1: A fiatal, a „vad", a „démoni" Richter a gyorsabb tempókat kedveli. Játékának fő szervezőereje: a temperamentum, a szenvedély, az ellentétek és szélsőségek keresése. Bizonyos külsőségek, nagy gesztusok és mozdulatok jellemzik. Nagyobb koncerteket tart kivilágított nézőtérrel, a koncerteken kotta nélkül játszik. 2: Az idős Richter a lassúbb tempókat kedveli. Egyszerűsödő játékának fő szervezőereje: az intellektus és a harmóniára való törekvés. (Richter 1973-ban Budapesten így nyilatkozott: *„Konfliktus? Nem kell konfliktus! A művészetben a harmóniára kell törekedni!")* Kisebb koncerteket tart, sötét koncertteremben, a zongoránál olvasólámpával és kottából játszik. A két korszak, a pálya két szakaszának határa valahol a '60-as évek közepén húzódik, tehát Richter ötvenéves kora körül található. A határ természetesen nem húzható meg élesen, és a változás nem ment egyik percről a másikra, nyilván hónapokon, sőt éveken át zajlott le – hosszú évek, évtizedek művészi tapasztalatának és fejlődésének eredményeképpen.

Richter gyakran koncertezett Magyarországon. Kroó György, a Magyar Rádió zenei hetilapja, az *Új Zenei Újság* felelős szerkesztőjeként időről időre beszámolt kritikáiban Richter magyarországi fellépéseiről. Írásaiból tulajdonképpen – a korszakra vonatkozó – teljes képet kaphatunk Richter pályájának alakulásáról.[13] *„Mindenki dédelget emlékeiben néhány felejthetetlen hangverseny- vagy operaélményt, bizonyára ezek közé tartozik sokunknál a Richterrel, Rubinsteinnel, Klempererrel, Bergonzival való első találkozás"* – írja.[14] Kroó György számára ugyanis a XX. század zongoraművészetének két legnagyobb alakja, két – teljesen különböző, de – kongeniális előadóművésze: Arthur Rubinstein (a század első felében) és Szvjatoszlav Richter (a század második felében). Tulajdonképpen Sauer, Friedmann, Busoni legnagyobb utódjának és örökösének tekinti őket. Gidon Kremerről, korunk – Perlman mellett – talán legnagyobb hegedűművészéről írja Kroó:[15] *„...azt hiszem, nem tévedek, amikor azt mondom, hogy őt is itt Budapesten fedeztük fel, mint ahogy Richterről sem tudott még a világ, amikor annak idején nálunk valóságos forradalmat okozott a megjelenése."* Ez a kijelentés először talán túlzásnak, a dolgok utólagos megszépítésének tűnhet, de a dolog valóban így történt. Szvjatoszlav Richtert a világ tulajdonképpen Magyarországon, Budapesten fedezte fel az ötvenes évek közepétől nálunk adott koncertjein. Igaz ugyan, hogy a korábbi években is adott már koncerteket külföldön, de pályáján az első igazán átütő sikert az 1954-es budapesti koncertek jelentik. Így ezek számítanak európai és világkarrierje kezdetének. Richter első nagy sikerű külföldi koncertjének helyszínét később rendszeresen felkereste, és az első koncertjének fogadtatásához hasonló, hatalmas sikerű hangversenyekkel káprázttatta el a hálás magyar közönséget. Mindezekről így ír Kroó:[16] *„Azt hiszem, aligha érhette volna nagyobb szerencse a magyar zenebarátokat az elmúlt negyedszázadban, mint hogy Szvjatoszlav Richter megszerette közönségünket, hangversenytermeink atmoszféráját, a fogadtatás jellegét, s évenként, kétévenként visszatér hozzánk."* A legendák szerint Richter egyszer csak váratlanul megjelent az általa kiválasztott koncertteremben, vagy a filharmónián keresztül értesítést küldött, és bejelentette, hogy ő itt, ekkor és ekkor, ilyen és ilyen koncertet kíván tartani. Richter így tartott hangversenyt nálunk összesen ötvennégy(!) alkalommal: negyvenegyszer Budapesten, és tizenhárom alkalommal nyolc vidéki városban. Bemutatkozó koncertje 1954-ben volt Budapesten, a következő években pedig – miként Kroó írja, *„évenként, kétévenként"* – adott hangversenyt Magyarországon (1954, '58, '61, '63, '65, '67, '69, '72–'78, '80, '82, '83, '85, '86, '91, '93).[17]

Richter magyarországi repertoárjának legfőbb jellegzetessége, hogy középpontjában a Beethoven-interpretáció áll. A Richter által Magyarországon előadott műveknek mintegy negyede ugyanis Beethoven-kompozíció. A hatalmas Richter-repertoárt tekintetbe véve ez különösen fontos jelenség, ugyanis ez általában nem volt jellemző Richterre, talán csak a kései korszakában. Ennek többféle magyarázata lehet. Gondolhatunk Richter '50-es évekbeli frenetikus sikerű, elementáris budapesti *Appassionata*-előadására, melyre szívesen gondolhatott vissza, és amely ösztönzőleg hathatott rá más Beethoven-darabok magyarországi műsorra tűzésével kapcsolatban. Ehhez kapcsolódhat talán, hogy az idő múlásával az idősödő Richter rátalálhatott Beethoven hangjára, Szabolcsi Bence és Kroó György szavaival *„a boldogsághangra, a feloldó nagy kantilénára"*[18], és emiatt lehetséges, hogy szonátáit és más darabjait nálunk gyakrabban tűzte műsorára. Beethoven-interpretációin kívül – a hangfelvételek jóvoltából – mindörökre emlékezetes marad még többek között Schubert posztumusz *c-moll szonátájának* (D. 958) és *Wander-fantáziájának* (D. 760), valamint Schumann *C-dúr fantáziájának* (op. 17) magyarországi előadása.

Számomra ezek a felvételek jelentik Richtert. Hiszen én (is) már csak felvételekről hallgathatom. Ám aki őt hallgatja, úgy érezheti otthon, a rádió, lemezjátszó, CD mellett ülve, ahogyan Kroó György érezte magát – Richter egyik budapesti hangversenye után:[19] *„Ha az ember ilyet hall, valósággal elnémul, s bár úgy érzi, mintha átment volna rajta egy vonat, valahol mélyen tudja, hogy életének egyik legboldogabb félóráját élte át ... olyan érzésem volt, mintha nem is a Zeneakadémián, hanem – valami csoda folytán – a Parnasszuson ülnék."*

KORCSOG BALÁZS

JEGYZETEK

1 Tájékoztatásul ez eddig magyarul megjelent legfontosabb Richter-irodalom: *Szvjatoszlav Richter* (Tanulmányok), szerk.: Papp Márta, 1976. (röv.: Richter); és Papp Márta: *Beszélgetések Szvjatoszlav Richterről* (1–2.), in: Muzsika, 1998/6–7. (röv.: *Beszélgetések*). Richter magyarországi koncertjeiről: *A mikrofonnál Kroó György, Új Zenei Újság, 1960–80*, 1981.

2 N. Mar–Richter: *Vendégszereplés után*; és Richter: *Néhány gondolat a szovjet zenéről* (in: Richter, p. 51–53. és p. 58–60.)

3 H. Neuhaus: *Még egyszer Richterről* (in.: Richter, p. 38–41.)

4 Az adatok Papp Mártától, in.: *Beszélgetések*

5 D. Rabinovics: *Szvjatoszlav Richter* (in.: Richter, p. 7–25.)

6 V. Gyelszon: *Szvjatoszlav Richter* (in.: Richter, p. 26–28.)

7 D. Rabinovics: i. m.

8 V. Gyelszon: i. m.

9 D. Rabinovics: i. m.

10 Pilinszky J.: *Zenei képeslapok* (in: Új Ember, 1975. szeptember 14.; és *Tanulmányok, esszék, cikkek* II., 1993)

11 In.: *Beszélgetések*

12 *A mikrofonnál Kroó György, Új Zenei Újság*, 1960–80, 1981., p. 60.

13 *A mikrofonnál Kroó György, Új Zenei Újság*, 1960–80, 1981.

14 Kroó i. m., p. 419.

15 Kroó i. m., p. 235–237.

16 Kroó i. m., p. 423.

17 Lásd részletesen: *Beszélgetések*

18 Kroó i. m., p. 317.

19 Kroó i. m., p. 425–426.

UNGVÁRY RUDOLF

A szem

Erdély Miklós nem triviális hely

Erdély Miklós (1928–1986) hagyatéka közel egy évtizede kikerült a mesterséges elzártság és félig ismertség legendáinak bűvköréből; úton van az őt megillető mértékű örökkévalóság felé. Az utókor az elkötelezett hívek tevőleges közreműködésével (vagy azok ellenére) a mitikus tetteket a helyére teszi. Maguk a hívek járulnak akaratlanul hozzá ahhoz, hogy a mítosz történelemmé válva megszűnjék, és helyette megjelenjék a kanonizált hely, ahol ettől kezdve Erdély Miklóst keresni kell.

A kanonizált helyek között azonban nagy különbségek vannak. Különösen nagy a különbség, ha olyan helyről van szó, amelynek éppen az a jellegzetessége, hogy „hely-telen", azaz nem-hely. Mert ez is csak a hely egyik fajtája, hiszen fogalmi rendszerünkben csak úgy akadunk rá, ha a „hely" fogalmát aktivizáljuk.

Erdély Miklósnak ilyen „nem-helye" van a kanonizált művészetek struktúrájában, amíg a mérvadó művészettörténeti szakmai munka ezt a „nemhelyet" is be nem vonja a természetes művészi helyek halmazába. Nem áll egyedül ugyan a műfajában, a neoavantgárd művészei közül vannak még, akikre vonatkozik ez a helyzet, de közöttük Erdély kétségtelenül a jellegzetesek közé tartozik.

A művek jelekből állnak, melyeknek hordozóra van szükségük. Erdély nem triviális helyére az jellemző, hogy hordozóként ő maga is szerepelt. Úgy használta saját személyiségét, ahogy, mondjuk, festő a vásznat vagy író a papírt. Amit csinált, azt lényegében a személyisége képviselte, még akkor is, ha műtárgyat, filmet vagy szöveget hozott létre – azt, ami a mindenkori hordozóra került, nemcsak áthatotta a személyisége (ez más művésznél is kisebb-nagyobb mértékben előfordul), hanem nélküle el sem képzelhető. Más szóval: továbbra is ismerni kellene alkotójukat ahhoz, hogy ezeknek a műveknek az intenciója maradéktalanul megvalósulhasson. Helyette csak az Erdély-személyiség által meghatározott értelmezési keret ismeretére támaszkodhatunk, ami azonban nem pótolja a személyiséget magát. Ezért van, hogy az Erdély-életmű valósággal kínálja magát a hermeneutikának, igazi értelmezési zabálnivaló, mivel nincs olyan „értelmezési" kerete, amely pusztán esztétikai. Ennek oka az, hogy az Erdély-művek jelentős része nincs maradéktalanul kihelyezve a kulturális létbe, nem függetlenedtek megalkotásuk pillanatában teljesen az alkotójuktól.

Erdély szövegeiről bízvást elmondható, hogy megértésükhöz nélkülözhetetlen valamiféle hermeneutikai támasz, melyre elvileg nem a műalkotások, hanem a tudományos-gondolati termékek esetében szokott inkább szükség lenni. És ez a hermeneutikai támasz nagyrészt a szerző személyességéből eredeztethető, amely a maga idejében evidens volt, és semmiféle későbbi magyarázat nem rekonstruálhatja maradéktalanul.

Például a *Kollapszus orv.* kötetében megjelent tézisszerű, „wittgensteini" tömörségű gondolatstruktúrái és ellenpontokkal tele versei mögött észre kell venni azt a deklamáló, ütemes, a gondolatritmussal és paradoxonokkal saját magát védő (bátorító) szövegelést, melynek eredeti formáját a végtelen kelet-európai hátság gettóiban élő, a talmud haggadáinak vallásos buzdításait ismételgető, megpróbáltatásoktól rettegő zsidók gyakorolták, bátorításul. Az *Antiszempont* című verse – talán az egyik legszebb írása a maga változatos gondolati ritmikájával – ezt a lélekállapotot öltözteti neoavantgárd formába és spékeli meg további, nagyon is talmudi negatív tautológiákkal. Olyan a szöveg, mint valami liturgikus ráolvasás az elkerülhetetlennel szemben: „Gond és baj, ne keserítsetek meg. / Gond és baj, ne nyomorítsatok meg. / Gond és baj, ne bolondítsatok meg. / ... *ne szabadítsatok meg!*"

Prózai-költői alkotásainak jelentős része tézisszerű, filozofikusan tömör szerkezetű. A negatív tautológia segítségével – Babarczy Eszter szavával – váratlan jelentéskioltásokkal szembesülünk. „Ez nem a jelentések hiánya, hanem ez a hasadás, amely annak nyomán keletkezik, hogy a lehetetlen egész szelíden, figyelmeztetés nélkül (...) behatol a világba. Ha a lehetetlen láthatóvá válik, az kimozdítja a világot a megismerhetőségből, amely számunkra a hozzáférhetőség garanciája (...) e hozzáadás által finoman megérinthetjük, kívülről, a világ határát."

György Péter ismerte föl, hogy „a beszéd-írásmód, illetve az egyes képeket mindig szekvenciákba soroló eljárás (...) a képzőművészetben pedig a szeriális montázsok világa (...) a tézisszerű, egymás mellé rendelt állítások vagy képek-fotográfiák sorozatából létrehozott alkotásmód (...) ez az egyetlen, Erdélyt ténylegesen jellemző visszatérő formai elem."

A látszólag leginkább zabhegyezésre emlékeztető, fogalomfilozófiainak nevezhető szövegrészekben feslik a leginkább föl az eredeti, a Talmud gondolatkísérleteire visszavezethető indíttatás: „NINCS VAN, DE NINCS VAN. De ha a NINCS azzal a NINCCSEL van, amely VAN nincs, úgy a NINCS nincs, másoldalról, ha a VAN azzal a NINCCSEL nincs, amely NINCS azzal a VANNAL van, ami nincs, úgy van. Tehát a Van VAN ÉS NINCS NINCS, mely tétel éppen az ellentétéből következik." Az azonosítás kérdése számtalan más szövegrészletben is előfordul: „Ha ugyanolyat látok, azt gondolom, hogy ugyanazt látom. Ha ugyanazt látom, azt gondolhatom, hogy mást látok, ami ugyanolyan. Ha ugyanazt megváltozva látom, nem tudhatom, hogy ugyanazt látom."

Amit itt idéztem, az nem vicc, hanem halálosan komoly. Olyannyira, hogy valójában a kor lehelete, amelyben Erdély élt, noha az a kor ezt nem tűrte. Azért nem tűrte, mert ezek a szövegek éppen a következetesen végigvitt absztrakció miatt váltak végletesen irgalmatlanná, és nem tűrtek el semmiféle további ellentmondást. A politikai rendszer képviselőiben saját irgalmatlanságukat váltották ki ezek a végletesen elvont Erdély-szövegek. De nemcsak a politikai hatalom képviselői nem tűrhették őket. A magyar kultúra számára is emészthetetlenek voltak: a bennük áttételesen artikulálódó zsidó–nem zsidó viszony, mint valami tűrhetetlen és feldolgozatlan szörnyűség jelent meg (és van még ma is) jelen bennük. Hogy lehet, hogy valaki azonos a magyarral, ha mégse azonos?

Hogy mennyire nem egyedül volt Erdély az ilyen teljesen lehetetlennek, periferikusnak és elvontnak festő szövegekkel, arra félelmetes bizonyíték, hogy egyik, hozzá képes a teljes ismeretlenségben meghalt, nála idősebb (a *Szombat* 1998. novemberi számában bemutatott) filozófus kortársa, Szilágyi Ernő (1898–1975) szinte ugyanabban az időben, amikor Erdély a *Kollapszus orv.* műveit írta, a következőket vetette papírra hosszú évek munkája eredményeként: „Másképp: ami van önmagával egészében nem is csak azonos, de azonossága állandó is, sem nem azonosság, sem csak részben azonosság, azonosságát meg nem szakítja semeddig soha. Tömören: attól, amettől, addig, ameddig, de marad, önmagával azonos marad. Ami van ugyanakkor nem lenni is képtelen, ami nincs, lenni is képtelen ugyanakkor: azonos azonoskor vagy van, vagy nincs, de soha semeddig van is, nincs is."

A praktikusabb lélek számára persze mindaz, amit ezek a szövegek képviselnek, nem létezik. De még a fogékonyabb lelkek számára is megállapíthatatlan, hogy melyik kitől származik. Nincs az a filológiai elemzés, mely a kettő között különbséget tudna tenni. Ráadásul a két ember feltételezhetően nem ismerte egymást. Amiből következik, hogy itt, ezekben a szövegekben van az a pont, ahol Erdély a legkevésbé volt azonos önmagával, mert a korral volt azonos, amely belőle beszélt. Egy olyan szintjével ennek az elmúlt 50 évnek, melyre még ma sem világít rá napfény.

Az előbbi, rendkívül absztraktnak látszó szövegpéldák sajátos korrelációban állnak Erdély filmjeivel. Ha van absztrakt, gondolati film, akkor az ő művei ilyenek. Jellegzetes, ahogy a tiszaeszlári Solymosi Eszterről készült *Verzió* a kontrapunkt és a jelentéskioltások felé mozdul el. Ugyanakkor van abban valami abszurd, hogy egy annyira komplex és érzéki műfaj, mint a film, és az annyira fogalmi-tautologikus szövegek, mint az előbb idézettek, egyetlen alkotói életútba beleférjenek. Pedig beleférnek. Ugyanúgy, ahogy Erdély mondataiban a lehetetlen: „Rájöttem, hogy azért foglalkozom ilyen sok mindennel, hogy ne forgácsoljam szét magam. A filmben mindenhez kell érteni (és látom, hogy a rendezők semmihez sem értenek)."

Az azonosság problémája filmjeiben is visszaköszön. Az *Álommásolatok*ban álom és valóság eltérését ragadja meg: ha valaki elmondja álmát, az csak másolat lehet, s az erről szóló film, a másolat másolata. Nincs más hátra, mint hogy több kamerával – több különböző másolattal – megpróbálja egymással szembesíteni a tudatműködéseket, hogy láthatóvá váljék a lehetetlen: az, ami csak másolat formájában látható, de önmagában nem másolat.

A *Verzió*ban a legjobb, amikor a film kilép önmagából, megtagadja a másolat voltát. A szereplők még magában a filmben vetik le a jelmezüket, a Solymosi Eszter exhumált, sáros, mozdulatlan hulláját alakító színésznek a többi szereplő segít megmozdulni és kimászni az iszamos gödörből. Ezek a zárójelenetek a szereplők kilépésével a filmből (a másolatból) a teljes távolságtartás, a pontos azonosítás feltételei.

A személyesség talán a legeklatánsabban Erdély képzőművészeti alkotásaiban érhető tetten.

élyes művész

a struktúrában, avagy A találékonyságába belekapaszkodó ember

Az olyan művet például, mint a *Demokratikus festmény,* képtelenség rekonstruálni anélkül, hogy magát Erdélyt ne rekonstruáljuk. Hiszen ezt a képet a közönség közreműködésével készítette, és igazán csak az élvezheti, aki bele tudja élni magát keletkezésének a körülményeibe – és e körülmények elválaszthatatlan eleme maga Erdély.

Képzőművészeti alkotásainak professzionális, múzeumi bemutatását éppen az szegényíti el, hogy eredetileg alapvetően szakmaellenes indíttatásból készültek. De nem úgy, ahogy a formabontó művészek alkotása, akiknek alapproblémája maga a művészi forma volt, s ezért műveik nem kerültek ki az esztétikai keretek közül. Erdély képzőművészeti alkotásainak gyökere – ahogy erre Babarczy Eszter rámutatott – nem valamilyen művészeti probléma, sőt még csak nem is a művészet: az ő problémája a létezés maga. Konceptalkotásait saját bevallása szerint sem azért „fogalmazta" meg, mert konceptművészetet akart csinálni, de nem is elsősorban azért, mert valamilyen gondolatot akart műalkotás formájában kifejezni, hanem állapotot akart műalkotás formájában megvalósítani – saját magát, mint gondolatot. „Állapotkommunikációt", ahogy a filmről írt műveit és filmterveit, forgatókönyveit tartalmazó posztumusz kötetének előszavában áll. A „maga művésze" volt, fogalmazta meg róla Babarczy. Az más lapra tartozik, hogy Erdély maga mit állított erről: „a misztikus vásznak sorozatával sikerült mintegy leszakadnia önmagáról. Ezeket a képeket a későbbi kánonban is bármikor könnyen elhelyezhetjük.

Mitől az azonosításnak, a pontosságra törekvésnek ez az egész életművön átvonuló igénye? A magyarázatot, ha van (legalábbis részben), abban a politikai korszakban kell keresni, mely az államszocialista formában hatalomra került baloldali ideológia megvalósítási terepe volt (egy másik magyarázatra a függelékben utalok). Ennek a politikai rendszernek minden humánus céljából e célok orwelli torzképe lett. A művészi és gondolkodói lét szempontjából vált fontossá, hogy e torzkép torzképnek minősüljön. Ellenkező esetben a rabságról kellett volna azt állítani, hogy szabadság, az egyenlőtlenségről, hogy egyenlőség, azaz a látszatról, hogy valóság (amit a „realitásra" hivatkozva nagyon sokan meg is tettek). Az adott körülmények között viszont lehetetlen volt a nyílt beszéd. Ahogy Palotai János fogalmazta Erdélyről írt tanulmányában: „a társadalom szerkezetének nyilvánossága (...) nem fért bele a társadalmi nyilvánosság szerkezetébe". Annak, aki mégis artikulálni akarta a látszat és valóság problémáját, nem maradt más hátra, mint a paradoxon: Erdély szavaival „tönkrefotózni a látszatot a lényeg védelmében".

De ez a nyilvánossá tétel nemcsak a politikai rendszer ellenállásába ütközött. Mivel Erdély vagadtatásán, olyan fogalmakkal találkozunk, mint a hangsúlyos személyesség és a vele összefüggő nehéz rekonstruálhatóság, a sokműfajúság, a túlhajtott, negatív tautológiákban kifejezésre jutó gondolatiság, és nem utolsósorban az átütő pedagógiai hajlam, a dialógusokra való állandó készség. Azt az életutat és azokat a termékeket, melyek mindezek jegyében az ötvenes évek végétől Erdély létrehozott, a mai művészeti kánon lényegében be tudja fogadni és el tudja helyezni (bármennyire is berzenkednék ellene Erdély).

Ez az életút, és ez a befogadás arra utal, hogy annak, ami művészi, nem szabható határ – adott esetben még a nem érzéki, a tisztán gondolati, a nem művészi is esztétikai kategória. Erdély erős fogalmiságának ellentétekben megfogalmazódó, szekvenciálisan sorjázó, meglepő és kérdést provokáló jelentéskioltásaiban – mint ahogy az előzőkben erre utaltam – a félelem jelenik meg érdekfeszítő formában. Művészetté vált, mert szerzője ezt akarta. Noha művészetet nem elég akarni, Erdély esetében ez mégis azért sikerült, mert megbirkózott egy olyan feladattal, amely tisztán gondolati volt: sikerült időnként mérhetetlenül pontosnak lennie. E pontosság következtében – melyet a felszínen a tudomány iránti állandó vágyakozás kísért – egy bizonyos határ után mérhetetlenül megnő a gondolat hőfoka, és „őrületes energiák, lelki energiák szabadulnak fel", ahogy Enyedi Ildikó egy interjújában fogalmazta. Nem véletlenül fogalmazott erről ilyen találóan: maga mondta, hogy Erdély „az én szellemi apukám".

Mégis, honnan mindez a páratlan gondolati „ügyesség", amivel Erdély sikeresen belenavigálta magát a művészetbe? Nagy szükségnek kellett uralkodnia benne ahhoz, hogy ekkora teljesítményre képessé vált.

Megkockáztatható, hogy nem is volt alapjában véve, eredendően művész. De nem azért, mert vannak, akik dilettánsnak nevezik (mint állítólag Pilinszky), vagy amatőr hivatásosnak (mint Babarczy). Hanem azért, mert inkább csak személyiség volt. Ez a „csak" egyáltalán nem jelent itt keveset, mert nagyon erős személyiség volt. Olyan volt, akár a dzsungel, ahonnan a tágabb környezet számára hol egzotikus, hol rémisztő, hol ésszel felfoghatatlan hangok hallatszanak. Fekete karimájú rabbikalappal fedett kopaszodó fejében halálos biztonsággal működött a traumákon edzett jid intuíció, akár a jól szervezett hullaégetőben a kemence. Engem, aki életének tanúja lehettem, mindig megragadott az a nyerseség, ahogy zsidó tudatát kinyilvánította.

Erdély Miklós: Időutazás

felismerésre való preparálás (...) a művészet pillanatnyi feladata" – közölte Peternák Miklóssal egy 1983-as interjújában. A misztika az a takaró, amely az önnön magunkkal való minden határon túli azonosulást elrejti – éppen az azonosuló előtt.

A képzőművészeti alkotások nehéz rekonstrukciójának nem elsősorban az az oka, hogy többségükben konceptes művek, hanem az, hogy ezen a téren Erdély intuíciója a leginkább támaszkodott a személyességére. Erre pedig azért volt szüksége, mert a gondolatot, a gondolatállapotot akarta megjeleníteni, és az a leginkább a statikus, érzéki láttatásnak áll ellent. Amikor élete vége felé, elfogadva a transzavantgárd kihívását, már valódi festményeket készített, melyek akarva-akaratlan galériák számára is használhatók. Bitumenes képeivel, a geometriai jeleket autonóm festői felületekké átváltoztató, nagyméretű fekete-szürke lójában nem kizárólag az esztétika, hanem a személyesség eszközeivel is dolgozott, amikor paradox, állapotkommunikációs alkotásait létrehozta, magával a művészettel, mint olyannal küszködött. A problémát az okozta, hogy saját magát, azaz a személyességét kellett bevinnie az alkotásba, hogy az alkotás legyen. Erről érezte úgy, hogy ezt senki művészetnek el nem fogadja, mert „csupán" személyesség, és ebbe a maga módján belenyugodott. A belenyugvás eredménye az olyan mondat, mint „közlöm, ami vagyok", „a művészetet nem az igazság, hanem a léte igazolja", vagy hogy „hála az alkotóknak, a művészet fogalma üres, nincs jelöltje, nem maradt jelentése."

Életműve bizonyítja, hogy ez a fogalom mégsem üres. Talán éppen ez a bizonyítás ad neki majd az utókor szemében végső értelmet.

Ha végignézünk az életművön és nyilvános fo-

Szerencséjére – s néhány hozzá nagyon közel álló ember kínjára – nagyon magabiztos is volt. Noha szinte mindenről, amit élete során mások újként bemutattak a neoavantgárd világában Magyarországon, azt állította, hogy először ő csinálta (mint például a konceptet magát, már 1956-ban az *Őrizetlen pénz* akcióval), az, amit tényleg előre megjósolt és az írás megőrzött, sorozatos tévedésnek bizonyult (mint például az a '68-as diáklázadások inspirálta állítása, hogy a jövő művészete a tüntetés lesz).

Művész éppen azért lett, mert nem lehetett a maga energetikai színvonalán igazán társadalmi személyiség. Az a politikai világ, mely körülvette, éppen az erős személyiségeket nem tűrte. Súlyosbította a helyzetét, hogy kevés ember akadt, aki-

nek olyan erős, fékezhetetlen zsidó öntudata volt, a vele járó traumatikus élményekkel együtt, mint neki. Miközben semmi sem állt távolabb tőle, mint az azonosulás bármiféle közösséggel. A vérvádról készült *Verzió* című filmje ellen elsőnek maguk az izraelita hitközség főhivatalnokai tiltakoztak.

Egy ilyen ember a saját sorsának letéteményese. Nem élhet meg, nem maradhat életben anélkül, hogy ne maga határozza meg sorsát. És ha meghatározhatja, nincs szüksége kompenzációra. Megvalósulhat az interakció közte és a társadalom, akár a társadalmi nyilvánosság között is. Adott esetben talán művészetre sincs ezért szüksége, mert megnyilvánulhat közvetlenebbül.

Magyarországon Erdély életében az ilyen ember számára nem volt társadalmi tér. Csak önmagába kapaszkodhatott. Erdély valószínűleg elpusztult volna, ha nem jött volna rá arra, hogy „csak az képes magát alakítani, aki visszafordul és magára okként hat", és hogy nincs más feladata, mint „kinyúlni a semmibe és áthúzni magad". Ahhoz azonban, hogy ilyen mondatokra rájöjjön, nagyon pontosnak kellett lennie. De mert csak nagyon kevés fogalma volt arról, amit tudni kellett volna – hiszen eszmélésétől kezdve megfosztották a szabad társadalmak és így a szabad kommunikáció és információ külvilágától, ami egy ilyen személyiség lételeme –, csak a sejtetés, a negatív tautológiák, a jelentéskioltások maradtak számára: ebben kellett mesterré válnia. Ki kellett találnia valamit – akármit. A kitalálás lett a mestersége. De mert semmihez sem kapcsolódhatott, a semmibe kellett kapaszkodnia: a fogalmakba. A fogalmiság művésze lett.

Ebben rejlik az önmagára utalt ember találékonysága. A találékonyság segítségével megkonstruálta a szabadságát.

Egyszer láttam elbizonytalanodni, hogy nem tudott riposztozni. Éjjel 11 felé lehetett, kijöttünk már a Kárpátiából, talán nem is nagyon figyelt oda, csak úgy odavetette: „A langyosokat kiköpi a szájából az Úr!"

„Igen", mondtam, „de a forrókat és a jéghidegeket a szájába se veszi".

Ha mindkét állítás igaz, bajban vagyunk. Ezt a bajt egy pillanatra láttam az arcán végigsuhanni.

Halála előtt, Peternák Miklós beszámolója szerint azt mondta: „Kidobom magam az utcára. Ahogy egy szép narancsot kiejtenek az ablakon. Egy fekete héjú narancsot."

A magára maradt, öntörvényűségét megőrizni akaró ember hangja. Kidobta magát, halálos betegen, mint akit Isten ejtett ki a tenyeréből, s abban reménykedett, hogy zuhan feléje.

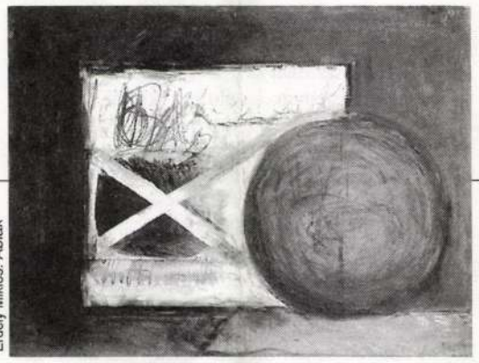

Erdély Miklós: Ablak

ERDÉLY MIKLÓS

FÜGGELÉK

Erdély az 1980-ban Marly-le-Roiban rendezett *Magyar Műhely*-találkozóra téziseket írt. E tézisek egyike szerint a művészet üres jel, melynek számtalan jelöltje és jelentése lehet. Az egymásnak gyakran ellentmondó jelentések kioltják egymást. A végkövetkeztetés: „ezért ki kell jelentenem, hogy hála az alkotóknak, a művészet fogalma üres, nincs jelöltje, nem maradt jelentése."

Erdély szerint egymástól annyira különböző dolgokat neveznek művészetnek, hogy ezeknek nincs egyetlen közös tulajdonsága, és a MŰVÉSZET fogalmának nincs egyetlen közös ismertetőjegye sem. Ezért ahhoz, amit általánosságban, lexikálisan művészetnek nevezünk, nem található egyetlen-egy olyan dolog sem, amire vonatkozóan mindenki megegyeznék abban, hogy az a dolog művészet; mindig akadnának, akik azt állítanák egy dologról, melyet mások művészetnek tartanak, hogy az nem művészet.

Többen értelmezték már ezt a tézist. Legutóbb 1998 októberében a Műcsarnokban rendezett Erdély-konferencián Horányi Özséb fogalmazta meg az állítást egzaktabb formában és vont le egy, az Erdélytől eltérő következtetést Wittgenstein családhasonlóságára hivatkozva a következőképpen. Tételezzünk föl öt dolgot, melyről különféle eltérésekkel azt állítják, hogy MŰVÉSZET, és tegyük föl, hogy ennek az öt MŰVÉSZETNEK állított dolognak különféle tulajdonságai vannak oly módon, hogy azok kielégítik Erdély tézisét, miszerint nincs olyan tulajdonság, mely mind az öt, művészetnek tekintett dologban közös volna:

	1	2	3	4	5	6
A dolog mint művészet	x	.	x	.	x	.
B dolog mint művészet	x	x	.	.	.	.
C dolog mint művészet	x	x	.	.	.	.
D dolog mint művészet	x	.	.	.	x	.
E dolog mint művészet	.	x	x	.	.	x
F dolog mint művészet	.	.	.	.	.	x

Mind az öt dologra vonatkozóan nincs egyetlen olyan tulajdonság sem, mely mind az öt dolgot a művészet szempontjából jellemezné. Mivel viszont mégis mind az öt dologról – az említett ABCD, ill. BCE, ill. AE, ill. EF csoportonként ugyan külön-külön – állítják, hogy művészet, ezért az egészen általánosan használt művészet fogalomnak nincs közös terjedelme, azaz a művészet fogalma üres.

Horányi rámutatott arra, hogy a fenti modellre viszont érvényes Wittgenstein családhasonlóság fogalma. E hasonlóság nem „egyszerre" van jelen mindegyik dologban, hanem csoportok hasonlítanak egymásra egyre távolodó mértékben. Az ABCD és a BCE csoport hasonlít nagyon, a BCE és az AE csoport megint csak egymásra hasonlít, és az előbbiek miatt a BCE csoporton keresztül az AE is hasonlít az ABCD csoportra stb. Valahogy úgy, ahogy egy család különböző tagjai a leszármazás és az oldalágak mentén kisebb nagyobb mértékben hasonlítanak egymásra, noha nincs egyetlen olyan közös tulajdonság, amely mindegyik családtagban meglenne.

Mindezek alapján Erdély állítása csak a hagyományos halmazhasonlóság alapján lehet igaz, amely megköveteli, hogy hasonlóság esetén kell lenni legalább egy olyan tulajdonságnak, mely minden dologban azonos. A családhasonlóság azonban megmagyarázza, miért alkalmazható mégis általános értelemben a művészet fogalma. Eddig Horányi gondolatmenete.

Valójában mindkét felfogás problematikus, mert abból indul ki, hogy csak az létezik (a bizonyításhoz csak az használható fel), ami fizikailag van. Más szóval mindkét megközelítés logikai szemszögből terjedelmi, extenzionális alapozású. Csak a dolgok tulajdonságaira támaszkodik, a fizikai, érzéki tapasztalatra. Nem ismeri el, hogy nemcsak a fogalmak terjedelmére alapozhatók állítások, hanem a fogalmak tartalmára – ismertetőjegyeire – is; a képzeletre (ami a formális logika számára elfogadhatatlan). Ez a kizárólagosan fizikai-tapasztalati alapozású, formális logikai megközelítés a klasszikus – Russel nevéhez fűződő – paradoxonhoz vezet, melyet a következő példával szemléltetünk.

Vegyük azt a kétségtelenül igaz állítást, hogy „valamikor nem tudták, hogy a hajnalcsillag azonos az alkonycsillaggal" (hogy ugyanis mindkét esetben a Vénuszról van szó). Más szóval a HAJNALCSILLAG fogalmának terjedelme azonos az ALKONYCSILLAG fogalmának terjedelmével.

A terjedelmi alapú – extenzionális – logika követője nem a HAJNALCSILLAG és az ALKONYCSILLAG *fogalmával* foglalkozik (ez a két dolog számára nem egzakt, hanem képzeleti, s ezért bizonyításra nem alkalmazható), hanem e két fogalom *terjedelmével* (azaz csak ezt a terjedelmet használja föl logikailag megalapozottnak tekintett állításokban). Azt mondja, hogy igaz, miszerint: hajnalcsillag (mint terjedelem) = alkonycsillag (mint terjedelem). Márpedig az azonos [lásd Erdély és Szilágyi vonatkozó szövegeit is, na meg a formális logikai szakirodalmát] önmagával mindig helyettesíthető. Következésképp a fenti példamondatban is, mely a behelyettesítés eredményeként a következőképpen hangzik: „Valamikor nem tudták, hogy az alkonycsillag azonos az alkonycsillaggal."

A logikailag kifogástalan következtetés eredményeként az eredetileg értelmes mondatból értelmetlen mondat keletkezett. A helyzet ugyanis az, hogy terjedelmileg ugyan a két dolog felcserélhető, mert azonos, tartalmilag azonban nem, mert a képzeletünkben (hiába nem számít fizikailag) más *ismertetőjegye* van a HAJNALCSILLAG fogalmának, mint az ALKONYCSILLAG fogalmának. A két *fogalom* akkor sem azonos, ha a *terjedelmük* azonos (például azért, mert az egyik fogalmához a hajnal, a másikhoz az alkony társul, ami kétségtelenül indokolt, mert a Vénusz hol hajnalban, hol este jelenik meg az égbolton).

Nem véletlen, hogy Erdélyt – és néhány érzékeny kortársát – az azonosság elvont problémája annyira foglalkoztatta. Mindig döntenie kellett, hogy mit milyen szinten azonosít: csak a kézzelfoghatót (és akkor engedelmeskednie kell a politikai „realitásnak"), vagy nem hajlandó kizárólag terjedelmi, csak „reális" dolgokra (a politikai „realitásra") bízni a sorsát, és beazonosít a fogalmak, a képzelet szintjén is. Elismerve, hogy valami akkor is gondolható, ha nem gondolható (mert tilos). Például, hogy művészként szabad (noha rab), zsidóként magyar (noha kétségbe vonják), és magyarként önmagával azonos (noha nehéz): szabad, zsidó, és magyar egyszerre. Igaza volt.

A MŰVÉSZET fogalmával összefüggésben viszont tévedett is (mivel üresnek nyilvánította tartalmilag is), meg nem is (mert a fogalom létét elismerte). Csak nem tudta megmagyarázni magának, miért létezik mégis, ami nem létezik.

Arról van szó, hogy van legalább egy olyan ismertetőjegye a MŰVÉSZET fogalmának, mely nem vezethető le semmiféle dolog tulajdonságából, mert csak fogalmi, mert csak a képzelet, és semmi más hozta létre. Csak gondolható, de ez éppen elég. Ez az ismertetőjegy ugyanis nem más, mint hogy valami egyszerűen és „csak" „művészi". Erdélyi elismerte, hogy mindenkinek joga azt művészetnek tekinteni, amit akar (azt sem állította, hogy neki lenne több joga művészetnek tekinteni azt, amit csinál). Akkor a sok, teljesen eltérő művészetfelfogás kifejezésére használt MŰVÉSZET fogalomnak kell legalább egy olyan ismertetőjegyének lennie, mely kizárólag e fogalom ismertetőjegye, azaz csak a fogalmunkban (képzeletben) létezik, de ettől még ugyanúgy nem tekinthető nem létezőnek, ahogy a HAJNALCSILLAG és az ALKONYCSILLAG közötti fogalmi különbségtől sem tekinthetünk el (hiába nem számít semmit az „igazi" Vénusz szempontjából), ha nem akarunk zsákutcába jutni.

A családhasonlóság csak terjedelmi szinten mond valamit, tartalmi (fogalmi, intenzionális) szinten nem érvényes. A családhasonlóság fogalmával ráadásul az a probléma, hogy vagy parttalan – ilyen alapon mondható, hogy a világon minden mindenhez hasonló –, vagy meg kell valahol húzni a határt, ahonnan a hasonlóság már nem érvényes. Ezt lehet. Párt- és kormányhatározatokkal.

Erdély állítása is csak terjedelmi szinten érvényes, mivel ő is, akárcsak Wittgenstein a családhasonlósággal, kizárólag a fizikailag létező tulajdonságokat veszi számba. Figyelmen kívül hagyja, hogy van legalább egy olyan ismertetőjegye a MŰVÉSZET fogalmának (ugyanis a „művészi"), mely nem vezethető le a dolgok tulajdonságából, kizárólag fogalmi szinten létezik, mintegy megteremtve egyáltalán azt, amit a MŰVÉSZET fogalmának nevezünk, és ezért nem hanyagolható el, ha értelmes gondolatokat akarunk megfogalmazni a művészettel kapcsolatban.

Mivel a MŰVÉSZET fogalma nélkül a művészet nem gondolható. Avagy hiába lenne művészet (vagy akár Vénusz), ha nem lenne meg a fogalma: nélkülük gondolni egyikre sem lehetne. (Mindezzel persze nem azt állítom, hogy a fogalmak anélkül is léteznének, hogy gondolnánk őket.)

Ahhoz viszont, hogy a MŰVÉSZET gondolható legyen, ugyanúgy nincs szükség magára a művészetre – mint fizikailag ténylegesen létező dologra –, ahogy nincs szükség külön alkonycsillagra és hajnalcsillagra sem, hogy a Vénusz két különböző fogalommal legyen megragadható, nincs szükség kentaurra, hogy gondoljunk rá, és ahogy nincs szükség zsidókra sem, hogy legyen – gondolható – antiszemitizmus (mint agyrém).

Márpedig a MŰVÉSZET fogalma – a leglehetetlenebb művészetfelfogások megfogalmazására – csak akkor gondolható, ha van egy olyan ismertetőjegye (a „művészi"), amely minden, akármilyen lehetetlennek is számító művészetre vonatkoztatható.

Márpedig vonatkoztatható.

Mert ha nem, akkor sürgősen meg kell akadályozni, hogy egyesek a MŰVÉSZET fogalmát olyan dolgokra is vonatkoztassák, melyeknek nincs egyetlen közös tulajdonsága sem a kanonizált művészetekkel. Lévén, hogy az egyetlen közös – a „művészi" – csak az arra gondolók agyában, a MŰVÉSZET fogalmának ismertetőjegyeként létezik, ami viszont nem létezik. Mert csak az létezik bizonyíthatóan, ami a dolgokhoz kapcsolható, az nem, ami pusztán fogalmi. Ez nem más, mint a tárgyak, a fizikai szint, a (politikai) „realitás" mindenhatóságába vetett hit. A babona egzakt válfaja. A jéghideg babona.

Ezt a babonát már nagyon sokan megpróbálták törvényerőre emelni. A modernizmus és az avantgárd – de egyáltalán, a művészet – története arról a küzdelemről szól, amelyet az ellen folytattak, hogy a MŰVÉSZET fogalmát bárki kisajátítsa magának. E több ezer éves küzdelem azért lángolt föl mindig újra, hogy elismerjék a fogalmi szinten létező dolgok jogosultságát. Kezdve a demokrácia SZABADSÁG fogalmától a MŰVÉSZET fogalmáig.

Amiből nem következik az ellenkezője. Az, hogy el lehet tekinteni a fizikai szinten létező tulajdonságoktól. Azaz a fogalmi szint mindenhatóságába vetett hit (a tűzforró babona) semmivel sem kisebb, csak éppen teljesen más fajta veszélyeket rejt, mint a terjedelmi, tárgyi, fizikai szint mindenhatóságába vetett hit. Minden világmegváltó gondolat sorsa – 1538 anabaptista Münstere, a családot fölszámolni kívánó kommunák eszméje, a boszorkányégetés és az inkvizíció, a fajelmélet és a reális szocializmus, Pol Pot Kambodzsája – ezt példázza, ha következetesen meg akarjuk valósítani.

Lehet, hogy a langyosakat kiköpi – egy idő múlva – szájából az Úr. De a jéghidegeket és a tűzforrókat a szájába se veszi.

Műcsarnok, Budapest

Műfajok közt alkotó

Most, hogy Erdély Miklósnak (1928–1986) nagyszabású életmű-kiállítása nyílt a Műcsarnokban, megint elővettem egyik kötetét, s a könyvet véletlenül a Tavaszi kivégzés című elbeszélésnél nyitottam ki. A novella egy olyan társadalomról szól, amelyben szép szabályossággal megvádolják és kivégzőpadra viszik az embereket, akik egyébként teljesen normális hétköznapi életet élnek, és fogalmuk sincs arról, hogy mit vétettek. Ám mégis ráhagyatkoznak a hatóságokra, hiszen azok biztosan jobban tudják, hogy miért kell meghalniuk.

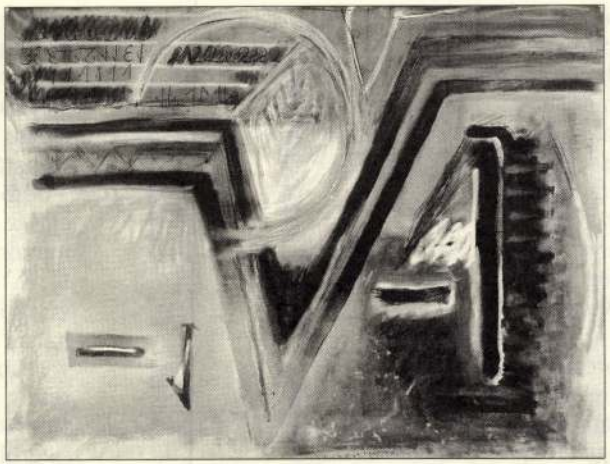

Erdély Miklós: V–1, 1984

Annyira fatális ez a meggyőződésük, hogy például maguk próbálják kioldani a gillotin biztosító zárját is, mikor a kitűzött hajnali órában megjelennek a piactéren. Üres az utca, kihalt a tér, és úgy tűnik, nemcsak a hatóság emberei felejtették el a kivégzést, hanem a város népe is. Sőt a gillotin sem működik. A halálraítélt életben marad, hazamegy, de ez nem jelenti azt, hogy megmenekült. Ettől kezdve ugyanis valami kimondhatatlanul súlyos árnyék kíséri, hiszen még a kisfia is zavarban van, valahányszor ránéz. Hiába végzi a dolgát rendesen, már nem tud bizonyítani. Az ilyen ember tulajdonképpen már nem él.

[illegible] kínzóan kü[illegible]dező? Ő maga valószínűleg kitérne az ilyen kérdések elől, és valami provokatív választ adna, például: hogy gondolatmontőr, aki ollóval vagy kihívó megállapításokkal vágja szét és rakja új rendbe az emberek gondolatait, esetleg azt felelné, hogy profiirtó (ez utóbbit, vagyis, hogy „profi művészeket irtó", tényleg ki is mondta egyszer egy interjúban). Jó néhány hasonló választ lehetne még kitalálni a nevében, és bizonyára lenne is bennük jó adag igazság. Ha azonban a legújabb kori művészettörténet ismert fiókjainak egyikébe akarnánk beskatulyázni őt, akkor talán mégis az „intermédia-művész" lenne a legtalálóbb jellemzés, azaz műfajok közti alkotó. Amit persze Erdély azonnal a maga módján értelmezne, és biztos, ha csak tehetné, használat közben szét is rúgná ezt az „inter[illegible]

szönhetően Erdély Miklósnak több köze lehetett a filozófiához, különösen az úgynevezett bécsi iskolához vagy a posztkonstruktivizmus francia gondolkodóihoz, mint bármilyen képzőművészeti tradícióhoz. Talán ezek a szofisztikus vonások tették őt nagy hatású vitatkozóvá és pedagógussá is – egész egyszerűen lehetetlen volt, hogy amit mondott vagy amit tett, azt ne érezték volna a fiatalok nagyon fontosnak. Mint az eke nyomában a kifordult barázda, Erdély mögött is fonákjára fordult a művészet, és ebben a szokatlan helyzetben olyan meglepő és igaz oldalát mutatta a néző felé, amin nem lehetett többé vitatkozni.

A Műcsarnok kiállításának az egyik legfontosabb tanulsága, hogy ez a provokatív gesztusokban megnyilatkozó filozófus-művész sem kerülhette el, hogy életműve ne simuljon ki, ne klasszicizálódjon az utókor kezén. Ez a kiállítás ugyanis még tisztább, még rendezettebb – igen, ki merem mondani: még sterilebb, mint volt néhány évvel ezelőtt a székesfehérvári bemutató. Mert itt is hűvös üvegtáblák mögé kerültek az egykor csak úgy az asztalra odadobott vegyszerfoltos fotók vagy ujjlenyomatoktól maszatos ceruzarajzok, mi több: padlóra fölfestett, [illegible]ből megfont kordon

Hradzsin, Prága

Fotográfusok – Made in Hungary

A XX. századi egyetemes fotótörténet nem írható meg André Kertész, Brassai, Moholy-Nagy László, Robert Capa, Kepes György nevének említése nélkül. Tudásukat, szemléletmódjukat Magyarországon töltött éveik alapozták meg, de valamennyien külföldön lettek elismertek vagy világhírűek.

Mások itthon maradtak, s bár hasonló kvalitású képeket készítettek, mint idegenbe szakadt társaik, a közép-európai történelem elszigeteltségre ítélte őket, munkásságuk csak szűk körben válhatott ismertté. A Magyar Fotográfiai Múzeum arra vállalkozott, hogy a világhírű magyar származású fotográfusok munkái mellé az itthoniak: Pécsi József, Angelo, Balogh Rudolf, Escher Károly, Kálmán Kata és mások alkotásait válogassa össze úgy, hogy a szerzők, a művek, a különböző tendenciák jól kiegészítsék egymást.

A kétszázötven képből álló tárlatot idei áprilisi, kecskeméti bemutatója után Arles-ban, a nyári 29. Rencontres de la Photographie kiemelt rendezvényeként mutatták be, és amelynek kedvéért, saját bevallása szerint, Henri Cartier-Bresson is ellátogatott a fesztiválra.

A kiállítás november 18-tól 1999. január 4-ig Prágában, a Hradzsinban látható, majd Bécsben, a Collegium Hungaricumban, Bathban a Royal Photographic Society helyiségeiben, Liverpoolban, az Open Eye Galleryben, a Milánói Triennálé, a brüsszeli Europalia, valamint a Frankfurti Könyvvásár vendégeként is megtekinthető.

A kiállításhoz a Magyar Fotográfiai Múzeum és a milánói Federico Motta Editore közös kiadásában magyarul, franciául és olaszul azonos című könyv jelent meg. A kötet a fotókon és életrajzokon kívül közli Kincses Károly esszéjét, amely ennek a sajátos kelet-európai jelenségnek a történelmi hátterét vázolja fel. (KOLTA)

Művelődési központ, Kecskemét

Háziálmok

Négy művész, Árvai Ágnes textiles, Csille Márta nemezes iparművész, Gyécsek József festőművész, valamint Gyöngyösi Gyöngyi grafikusművész új munkáiból látható kiállítás Háziálmok címmel november 13-ig Kecskeméten, az Erdei Ferenc Megyei Művelődési Központban.

Gyöngyösi Gyöngyi Égi országát aprólékos műgonddal, leheletfinom vonalakból konstruált meseszerű lények népesítik be: bohócok, teknősök, bábok. Mintha csak innen származnának az Álomjárók, a Fiastyúk és a többiek. A „mesemondó" Csille Márta immár jó egy évtizede készíti különleges nemeztárgyait az égő, élő színekkel [illegible] gyapjúból. Mitikus korokat idéző, másfél embernagyság-

Galériáról galériára

Az **Éri Galéria** az elmúlt hónapban új helyre költözött, de programja a régi: a magyar konstruktivizmus, a geometrikus törekvések klasszikussá vált vagy még felfedezésre váró értékeinek bemutatása. Az Éri Galériában Maurer Dóra 1974-ben készült műveiből nyílik kiállítás. Maurer egész munkásságát a mozgás lényegének definiálására tett kísérletek jellemzik. Az 1974-ben készült, Displacements (Eltolódások) címet viselő művek is következetesen a mozgásra mint jelenségre vonatkoztatott elemzések.

(Bp., VII., Madách Imre út 3. Nyitva november 11-től december 1-jéig.)

A **Fészek Galériá**ban – a mindenkori kurátor és házigazda Molnár Éva segítségével – Köves Éva rendez kiállítást legújabb képeiből. A művész, aki a közelmúltban többször szerepelt nemzetközi szemléken (a legutolsó Velencei Biennálén, a Római Magyar Akadémián), most párizsi útjának állít emléket a francia főváros árnyékait idéző műveivel, amelyek különleges technikával készültek: olajfestékkel átfestett fotók.

(Bp., VII., Kertész u. 36. Nyitva november 10-től december 4-ig.)

A **Vízivárosi Galériá**ban két alkotó szembesül, illetve egészül ki egymással. Sebők Éva a Belső táj címet adta műveinek eligazításul, s képei valóban meditációra késztető, absztrakt látomások. A másik kiállító művész, a német Christa Bartesch Münsterből jött. Hat éve él és dolgozik Budapesten, műterme a Hajógyári-sziget egyik raktára. Vásznait geometrikus motívumok, intenzív színek jellemzik.

(Bp., II., Kapás u. 55. Nyitva november 20-ig.)

A **Hilton Szálloda** Dominikánus Kerengőjében Zvolszky Zita könyvbemutatóval egybekötött, retrospektív tárlata látható. A művésznő Szalay Lajost vallja mesterének. Grafikusként, illusztrátorként vált ismertté, majd az ecset és a vászon adta szabadsággal élve egyre kegyetlenebb és pontosabb expresszivitással tárja elénk emberi látleleteit.

(Bp., I., Hess András tér 1–3. Nyitva november 15-ig.)

A **Fehér Galéria,** az optikus Fehér Bertalan támogatását élvező kiállítóhely, Árva Gabriella 1994-ben diplomázott képzőművésznek nyújt bemutatkozási lehetőséget. A komoly szakmai tudást bizonyító, alakos kompozíciók a barokk, a manierizmus eleganciáját, hús-vér nőalakjait juttatják eszünkbe, Barcsay emlékét idéző nagyméretű rajza a művész szürreális képzeletéről tanúskodik.

(Nyugati Üzletház, Bp., VI., Bajcsy-Zsilinszky út 63. Nyitva november 14-ig.)

Böröcz András szobrai

Szögmérő, spiccvas, ceruzák

Böröcz András az a művész, akinél minden, mindig bármire képes. Keze alatt akár a dióhéj is elfelejthetné dióhéj voltát, mint ahogyan legújabb szobraiban, a kerékvetőkben, az összepréselt üdítős fémdobozok, a karácsonyfaégők, a bicikligumik vagy a gyertyák sem azok, amik. Parafa dugók, gyufák – vagy mint a legújabb, a New York-i Magyar Konzulátuson nagy sikert aratott, a Budapest Galériában is bemutatott, 12 darabból álló, Talapzatra, magyar! című ceruzaszobor-sorozata mutatja – villanykörték, szögmérők, spiccvasak, cipőkanalak vagy radírgumik válnak szobrai részeivé. Ceruzáival sem lehetne írni.

A fentiekből úgy tűnhet, hogy Böröcz az anyaghasználat miatt monumentalitásra nem képes. Ez azonban nincs így, mert több ezer ceruzát összeragasztva és a keletkezett tömböt megfaragva embernagyságú szobrok alkotására is vállalkozik. Ugyanakkor kisméretű munkái, a művek jellegzetességei, groteszksége, abszurditása és elsősorban asszociatív ereje révén szinte kivétel nélkül monumentális hatást keltenek.

Böröcz András: Pipaálom
5x23 cm, 1998

Böröcz András azon művészek egyike, aki valamilyen tekintetben mindig kilóg a sorból. Évek óta New Yorkban él, ahol magyar művészként dolgozik. Kevesen mondhatják ezt el magukról, és még kevesebb azok száma, akik rendszeresen bemutathatják műveiket amerikai galériákban. Neki ez is sikerült, sőt azzal is büszkélkedhet, hogy egy amerikai egyetemtől köztéri megbízást kapott. Mindezek mellett a magyar művészeti életben is aktívan részt vesz. Már hetedik éve, hogy a Várfok 14 Galériában évente bemutatja legújabb munkáit, s több múzeumunk is őriz gyűjteményében tőle alkotást.

MAJOROS VALÉRIA

Természettudományi Múzeum, Budapest

Nagy Judit bogarai, madarai

Gobelinszövő művész kiállítása látható a Természettudományi Múzeumban. Nagy Judit pályakezdése óta ábrázol állatokat, bogarakat, lepkéket és madarakat. E vonzódást édesanyjától örökölte, aki hetenként vitte őt az állatkertbe, s tőle kapott szakkönyveket is. Ezek közül a „nagy Brehm" pontos, precíz, de sajnos

Christie's-árverésen kétmillió dollárért kelt el egyetlen darab.

Nagy Juditnak a Ludovika téren kiállított, január 5-ig látható gobelinjei különleges rajztudásról tanúskodnak, a Munkácsy-díjas művész finom ceruzarajzait is bemutatja. Bár művein a bogarakat, lepkéket

ıgógusok keresetének
álérték-változása

.997 1998 1999

s: Oktatási Minisztérium

ójtje A MAGYAR NEMZET GRAFIKONJA

kínálatától. Sőt az lenne az örvendetes, ha az általános iskolák alsó tagozatos képzése mindenhol megtisztulna a túlzott és túl korai specializálódástól. Az elemi osztályokban ugyanis nem lehet az a feladat, hogy túlzott intenzitással tanítsák a kisdiákokat.

– Máris nagy vitákat kavar, hogy a minisztérium választható tárgyként be kívánja vezetni az etika oktatását. A konkrét elképzelések azonban még nem kerültek napvilágra. Mit tervez a minisztérium?

anyag szívének az életkorhoz történetek elemzését, a fiatalok életéből vett értékütközések, erkölcsi dilemmák megbeszélését tartom. Kérdéses, hogy e tantárgy keretében megismertessük-e az egyházak működését, felépítését a diákokkal. Ez az a rész, amely a legnagyobb ellenkezést váltja ki azokból, akik rosszat feltételeznek a minisztérium terveiről. Két zsákutcát is el kell kerülni. Nem propagandafoglalkozást szeretnénk az iskolákban, de nem is a hittanóra alternatíváni, értékelni és ellenőrizni kell. Ez napjainkban nem történik meg, ugyanis a régi rendszer szétesett, az új mechanizmus pedig még nem épült ki. Közvetlen elődeink nem is tartották szükségesnek létrehozni. Ötféle minőségbiztosítási rendszert próbálunk ki januártól a pályázat útján jelentkező iskolákban, az eredményeket értékeljük, és a magyarországi iskolákban legjobban használható módszert választjuk.

Rosdy Tamás

ál-e lassú mérgeket?

(A Babits-évfordulóra)

gyűjtött
idézett
először
k éppen
maérzé-
val vég-
lag mo-
adta ki
93-ban.
lna játé-
gállapí-
s *Varga*
Babits-
n készí-
szerűen
ellátva,
. Ezen a
akroniz-
neg sem
k, bizo-
ts-évfor-
anem al-
ntására.
rodalom-
Oxford
ek, a
k miatt
ó Róma-
lógiájára
ól napja-
ozhattam. Iga-
liográfia tanú-
Szittál-e lassú
3 között egyet-

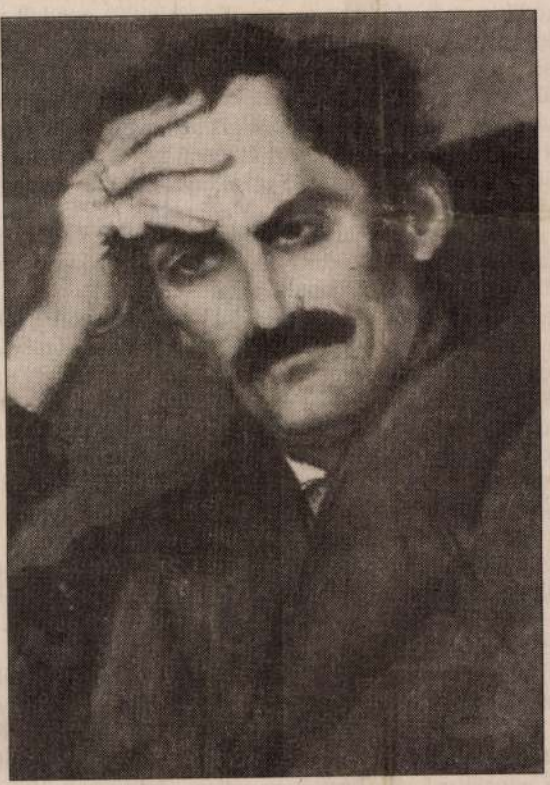

Rippl-Rónai József műve

lenegyszer sem látott nyomdafestéket honi földön.

De vissza a lassú mérgekhez. Babits kiátkozása 1945-ben kezdődött, az első lövés *Horváth* Márton mordályából dördült el a Szabad Népben. Igaz, nem előzmények nélkül. *Lukács* György nem szenvedhette Babitsot, mert Babits csupán egy „műveltségrajongót" látott benne. (Ami sokkal elegánsabb, mintha „leszno bozta" volna az irodalomhoz botfülű Lukácsot, aki a versekben is a tézist, nem pedig a poézist kereste.) Ellentétük forrásvidéke még az első világháború előtt keresendő. Ennek részletei a hetvenes évek derekán kerültek nyilvánosságra az egyik szakfolyóiratban. Hogy milyen bűn volt Babitsot a zászlóra tűzni, azt az Újhold körül gyülekező fiatalok a saját bőrükön tapasztalták: Lukács „Babits-epigonoknak" nevezte őket. A senki földjére kerültek. De felhánytorgatták Babitsnak *József* Attila Baumgarten-díját is. A magyar irodalom második vonalába került, az *Ady* vagy Babits alternatíva veszteseként. (*Arany* sem járt jobban *Petőfivel* szemben.) Ráadásul Babitsnak, ugyanúgy mint *Koszolányinak* vagy *Juhász* Gyulának, voltak versei, melyek „a szomszéd népek érzékenységét" sértették. Ezeket is kicenzúrázták tapintatos kezek. (*Hasek* Svejkje a mi érzékenységünket nem bántotta. Egyáltalán a mi érzékenységünket soha senki nem bántotta vagy bántja, és imádunk bocsánatot kérni.) Ráadásul Babits ott üldögélt az ő elefántcsonttornyában, csak arról nem beszéltek derék irodalomtechnikusaink, hogy milyen kitűnő kilátás nyílt ebből az állítólagos elefántcsonttoronyból.

Folytathatnám, de minek. Régi gyűlölségek ezek. A fiatalabbak talán már nem is tudnak róla. Nem ismerik a terhes örökséget. Talán azt sem tudják, hogy ma már Babits mindennap köztünk van. Jelen van. Mielőtt a Duna televízióban megnézném a híradót, Esti kérdés előzi meg. Én ilyenkor Babitsra gondolok. Merem remélni, hogy az interjúsorozat szerkesztői tudatosan választották a Babits-vers címet. Annak a versnek a címét, amelyben kozmikus szinten vetődik fel az emberiséget gyötrő hamleti kérdés: *„... vedd példának a piciny füszálat: / miért nő a fü, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?"* A marxista irodalomtechnika banális Fragestellungnak nevezte a természet ciklikusságára utaló nietzshei kérdésfelvetést. Lelkük rajta. Ők csak a lineáris, szakadatlan haladásban hittek. Babits bölcsebb volt, ő tudta, hogy egyes-egyedül a természet megújulásában szabad és érdemes hinni, nem a „kába", trombitahangú" szavakban, azért hogy ne *„a konkolyt arassa az, ki a búzát veti."*

Még akkor is, ha időnként a Tisza zúgva, bőgve töri át a gátat.

Czigány Lóránt

1998. 11. 21.
H. N.

Bújtatott zöld

ERDÉLY MIKLÓSNAK (1928–1986) egyik 1977-ben készült, A bújtatott zöld című műve, ahogyan az akkori hivatal illetékes vezetője levelében megjegyezte, olyan alkotás, amely „nem gyakori a magyar művészetben". Az elvtársnő szerint nem volt olyan színvonalas, ami indokolta volna, hogy akár néhány héten keresztül is láthassák az érdeklődők a budaörsi Jókai Művelődési Házban, de olyan színvonaltalan sem volt, hogy azonnal be kellet volna zárni a kiállítótermet. Így három napot engedélyezett – a levelet a „második napon" keltezte. Az environementet mégsem bontották le azonnal, így még néhány hétig látható volt a szénával bélelt, zöld fénnyel megvilágított fülke, amelynek derengő zöld fénye a művészi szabadságot jelképezte Erdély szándéka szerint és a nézők értelmezésében. Azt a szabadságot, amely bizonyos időszakokban, körülmények között érzékelhetetlen, mégis létezik, már csak ezért is, mert léteznie kell, különben, ahogyan a klorofill zöldje nélkül, nem lenne élet a földön.

Talán nem a Bújtatott zöld a legfontosabb munka Erdély életművében, de talán a legfrappánsabban fejezi ki a hetvenes évek Magyarországának szellemi-művészi állapotait. Erdély pedig újra ott bujkál a látogató előtt, a Műcsarnok egyik termében, a művész sajnos nagyon rövid ideig nyitva tartó, „természetesen" katalógus nélkül megrendezett – bár dicséretes módon legalább a főbb munkák esetében magyarázó feliratokkal ellátott – életmű-kiállításán.

Első nagy retrospektív tárlatát még életében, 1986-ban rendezték meg – betegsége miatt azt sem láthatta. Az 1991-es székesfehérvári gyűjteményes tárlat után a mostani műcsarnoki bemutató a lehető legteljesebben kívánja reprezentálni Erdély munkásságát, így korai rajzai, plasztikái – néhány kiváló portré – mellett a rendezők természetesen rekonstruálják konceptuális jellegű műveit, objektjeit, environementjeit is, kiállítják fotómunkáit (talált vagy megrendelt képeket használt, maga nem fotózott), festményeit, amelyek jó része élete utolsó két évében készült, vetítik filmjeit, felolvassák írásait, tanácskozásokat rendeztek munkássága különböző területeiről.

Felsorolni is sok, mivel foglalkozott Erdély Miklós, miközben élete utolsó két évtizedében életműve legfontosabb része éppen saját személyisége lett, az a személyes hatás, amelyet barátaira, tanítványaira és ellenségeire gyakorolt. Ha úgy tetszik, maga volt az a bizonyos bújtatott zöld, akkor is, ha valószínűleg gyakran és sokak számára elviselhetetlen volt szembesülni azzal a guruszereppel, amelybe a művészt tisztelői emelték. Talán hízelgett neki ez a szerep, szíve mélyén aligha örült neki.

A HETVENES ÉVEKBEN éppen Erdély volt az, aki visszautasította a velencei biennálén való részvétel lehetőségét, éppen mert a szocialista blokk „másként gondolkodójaként" kívánták szerepeltetni. Úgy vélte: mindenki másként gondolkodik – már aki egyáltalán gyakorolja e fárasztó tevékenységet. Ha nem a gondolkodás és a művészet szabadsága, sokszínűsége, állandó mozgásban, változásban való megnyilvánulása érdekelte volna elsősorban, aligha készíti el például Időutazás című fotómunkáját, amelyen önmagával, az élet különböző minőségeivel, még nyitott lehetőségeivel s már lezárt útjaival kerül szembe különböző fázisaiban.

A sokrétű Erdély-életműből nyilván nem az elfogult kortársi-baráti gesztusok, de az idő rostája választja majd el a maradandót a múlékonytól (ami persze egyáltalán nem csökkenti a tudományos előkészítést végző *Szőke* Annamária s a másik két rendező, *Beke* László és *Peternák* Miklós munkájának értékét). Festményei legnagyobb részét talán nem sorolják majd a század legfontosabb művei közé, az 1984-es bécsi Orwell-kiállításra készített Hadititok című munkája azonban alighanem a puhuló diktatúra legjelentősebb alkotásaként kerül be a magyar művészet történetébe. S ha a politikai vonatkozású, a kelet-európai valóságot tükröző művekről van szó, alighanem a legizgalmasabbak közé tartozik majd a Veszély című environement, amelyet eredetileg egy krakkói kiállításra épített meg, egymásnak támasztott üveglapokból, amelyek között két tárgy kapott helyet külön üvegkalitkában: egy üveg vodka rongyokba bugyolálva és egy fej káposzta: az élet két szilárd pillére a szükségállapot előtti Lengyelországban.

Az Erdély-életmű talán legnagyszerűbb jellemzője, hogy újra és újra a „másik" oldalról vizsgálja a művész számára alapvetően fontos kérdéseket. A politikát. Saját személyes életét. Zsidóságát. A művészet érvényességét, lehetőségeit egy abszolút művészietlen korban. A műtárgy mibenlétét. A kreativitást. Olykor hályogkovácsként nyúlt egy-egy új anyaghoz, s képes volt a lehető legművészietlenebb minőséget is műalkotássá nemesíteni. A kátránypapír, a bitumen, az üveg, a telexpapír, az indigó Erdélynek köszönhetően kapott polgárjogot a magyar művészetben, „művészietlen" anyaghasználata generációkra gyakorolt hatást. Olykor ez már nem is nyilvánvaló. Mindenesetre egy nemzedék, az INDIGO-csoport (a szó az interdiszciplináris gondolkodás rövidítése) számára ez a hatás a hat éven keresztül szervezett kreatív gyakorlatoknak köszönhetően nemcsak közvetlennek, de ösztönzőnek is bizonyult. Egyszerre jelentett a csoport szellemi közösséget és alternatívát az 1945 utáni hivatalos művészeti oktatással szemben. Mára mesterré érett alkotók sora jelzi, hogy érdemesebb lett volna szélesebb körben is kamatoztatni a közös munka kínálta tanulságokat.

A LEGKIVÁLÓBB volt INDIGÓ-sok közé tartozik *Böröcz* András szobrász és *Révész* László festőművész. Utóbbi munkái jelenleg éppen a Dovin Galériában, az előbbié a Budapest Kiállítóteremben láthatók. Ami az anyaghasználat eredetiségét illeti, talán éppen a jelenleg New Yorkban élő Böröcz tanult legtöbbet a mestertől. Mostani tárlatán egész sorozatot állít ki a negyvenes években készült piros-fehér-zöld színű, Éljen a magyar felirattal ellátott ceruzákból. Mint magányos kis hősök – Héroszok made in Hungary – nyújtóznak, ágaskodnak a karcsú, törékeny figurák az elérhetetlenül magas kiállítótermi mennyezet felé. Egyiket – akár Szent Sebestyént – nyilak járják át, a másik – csinos nő – magas sarkú cipőt visel, a harmadik Atlaszként óriási villanykörtét cipel a fején. Ha bizonyos szögből pillantunk rá, a körte belsejében időnként mintha felvillanna, mintegy a nézőre kacsintana az a bizonyos zöld, bújtatott zöld fénysugár.

P. Szabó Ernő

THE HUNGARIAN

ART CONNOISSEUR

FREE COPY NOVEMBER 1998 ART • VALUE • ANTIQUITY HVG PUBLISHING HOUSE

Success of Rippl-Rónai continues in New York

Following the success of József Rippl-Rónai's *Zorka*, sold at auction for HUF 21 million (USD 93,000) on October 5 in Budapest, on the following day his *Portrait of a Girl with Corn* went for USD 105,000 at Sotheby's in New York. The exhibition of the master's work which was held through the summer in Budapest will be shown in Saint Germaine en Laye, near Paris, starting November 14, and then at two locations simultaneously in Belgium from February, 1999. Large size paintings will be exhibited at the Brussels City Hall, while the other paintings will be shown at the Musée Félicien Rops in Namur.

Bel Tempo in Italy

On October 10, an exhibition of works by thirty-nine young contemporary Hungarian artists was opened in the Mediterranean city of Trieste, Italy. Experts from the Intermedia Department of the Hungarian College of Fine Arts, the Budapest Ludwig Museum and the Budapest Palace of Arts organized the exhibition, entitled Bel Tempo Inter/Media/Arte/Ungherea.
The show is open until December 5 at the Palazzo della Regione on Trieste's main square.

Gauguin, Bonnard and others from Pont-Aven and Nabis in Budapest

Some 200 paintings, drawings, lithographs, sculptures, reliefs and wall carpets by twenty-one artists of the French Nabis group will be exhibited at the Magyar Nemzeti Galéria (Hungarian National Gallery) from November 10 to January 24, 1999. The first paintings exhibited are from the early period of Paul Gauguin, and the exhibits include works by Emile Bernard, Charles Filiger and others from the school of Point-Aven as well as by Maurice Denis, Pierre Bonnard and others from the Nabis group.

Jiri Kolar at Budapest's Ludwig Múzeum

A unique collection of collages by the legendary Czech poet and artist Jiri Kolar is displayed at the Ludwig Múzeum Budapest until November 29. Born in southern Bohemia in 1914, the inventive poet, renowned translator and popular art figure is also known for his innovative collages. Currently he lives in Paris.

Book auctions increasingly successful

The success of the 65th auction of the Központi Antikvárium (Central Second-Hand Book Store), when only 25 items remained unsold out of 300 offered indicates a growing interest in unique or rare books. One of the stars was *Erdély kövei (Stones of Transylvania)*, a typographical masterpiece, according to experts, which was put up for HUF 16,000 (USD 71) and knocked down for HUF 100,000 (USD 445).

A postcard by Oscar Kokoschka

published by Wiener Werkstatte will be put up for HUF 450,000 HUF (USD 2,000) at the stamps and postcards auction of PFR Profila Bélyegaukciók on November 21-22 at the Kempinski Hotel

Ideology conveyed to the masses

through the medium of the diafilm in the 1950s and 1960s is the theme of the exhibition at the Galeria Centralis
(for details see page 3)

Tamás Féner

exhibits his photos November 12 to December 13 at the Budapest Kiállítóterem, Budapest V., Szabadsajtó út 5.

Three galleries, Arte, Home and Haas

cooperated in organizing an exhibition of paintings by Ferenc Bolmányi at each of their sites from November 17 until December 10.

Miklós Erdély's life-work exhibited

One of the most celebrated events for the Hungarian art community in 1998 is the memorial exhibition at the Műcsarnok (Budapest Palace of Art) presenting the life-work of Miklós Erdély. He was probably the most influential art figure of the Hungarian avant-garde, which saw its rebirth in the 1960s. It is difficult to pigeonhole Erdély, who died in 1986. A painter, sculptor, movie director, poet, performer as well as a theoretician and a writer, Erdély was a most versatile and inventive person: an artist.

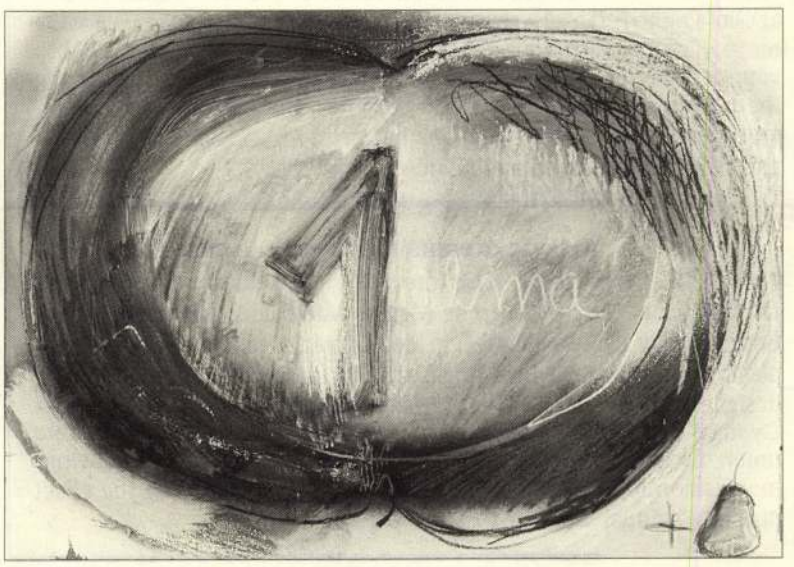

Miklós Erdély: Egy alma+egy körte
(One Apple+One Pear, 1984)

The show

The exhibition, which included a symposium October 26-28 on Erdély's art and theories, devotes ample space to what he called 'occasional works,' or environments, undoubtedly the most monumental of his creations. Most have been shown in Hungary for very short periods and some only abroad. It has been rather difficult to re-create these works for the exhibition in their original form, as no detailed descriptions are available, so the curators, László Beke, Miklós Peternák and Annamária Szőke mostly had to work from photos and drafts. The rest of the exhibition space is taken over by graphics, paintings, texts for performances, published and unpublished writings, and audiovisual documents and presentations. Erdély's early drawings, created in the late 1950s and early 1960s reflect an abstract influence. Many of the objects and environments created in the 1960s display some characteristics of conceptualism. The collage technique is a unifying feature of his assemblages, photos and films. Performances and actions were also a significant part of Erdély's oeuvre; in fact, he is considered an apostle of these genres in Hungary. As regards his actions, Erdély is often likened to the radical international inter-media artists, primarily Joseph Beuys. While sculpture was an integral part of his early art, painting became important only towards the end of his life.

Literature, theory, ideas

Apropos of one of his short stories, art historian and theoretician, Géza Perneczky, mentions Franz Kafka as a parallel. Paradox is the prevailing element here, when phenomena switch from one quality to its opposite, and then back again, and where all the contrasting aspects are regarded as natural

(continued on page 2)

Hungarian photo between the wars

Following its debut in Kecskemét in April, a show of 250 photographs by Hungarian photographers of world stature began its tour of Europe as a special event of the 29th Rencontres de la Photographie in Arles, France held during the summer.

The splendid selection, made by experts of the Magyar Fotográfiai Múzeum, undertakes to outline the tendencies and trends prevailing in Hungarian photography between WWI and WWII. It includes works by Hungarian-born photographers who left the country between the wars well as by those who stayed. The former include such names of world renown as André Kertész, László Moholy-Nagy, Robert Capa and György Kepes, all of whom achieved world fame abroad but were rooted deeply in Hungary, both artistically and spiritually. Such masters represent the latter as József Pécsi, Angelo, Rudolf Balogh, Károly Escher, Kata Kálmán and others, most of whom, according to experts, were hardly inferior to those who left Hungary. Still, they were doomed to isolation due to the course Central European history took in that period and after WWII.

From November 18 until January 4, 1999, the exhibition will be on view at the Hradjin, the castle of Prague. From there it will travel to the Collegium Hungaricum in Vienna, the exhibition hall of the Royal Photographic Museum in Bath, the Open Eye Gallery in Liverpool, the Milan Triennale, the Europalia in Brussels and the Frankfurt Book Fair.

The exhibition will be accompanied by a catalogue, which contains the photos as well as the biographies of their creators and an essay providing the historical context of Hungarian photography between the wars, edited by Károly Kincses, Director of the Magyar Fotográfiai Múzeum. The 319-page book, available in Hungarian, Italian and French, was published jointly by the Magyar Fotografiai Múzeum and Italy's Federico Motta Editore based in Milan. Its title is *Fotográfusok – Made in Hungary. Aki elment / Aki maradt. (Photographers – Made in Hungary. Those who left / Those who stayed)* In Hungary it is already available for HUF 12,000 (USD 54) at the Magyar Fotográfiai Múzeum, the Mai Manó Fotogaléria, the Ludwig Múzeum and the bookstores Pont, Litea and Írók Boltja.

The collection offered by the sister companies HUNGAROTEX VIENNA and HIBTRADE Trading Ltd. is dominated by works of Hungarian and foreign painters of the first half of the 20th century and earlier periods. The most popular themes, such as stillifes, landscapes and animal paintings are always well-represented within the constantly changing collection of 2-3,000 pieces exhibited in the Budapest warehouse.
Ideal also for dealers.

A HUNGAROTEX VIENNA és a HIBTRADE Kft. kínálatában a 20. század első felében és a korábbi időszakokban alkotó magyar, valamint külföldi festők művei szerepelnek. A kereskedőknek is ideális választékot kínáló, állandóan megújuló, 2–3000 darabos kollekció mindig is kiválóan sorakoztatja fel az olyan kedvelt témákat, mint a csendélet, a tájkép és az állatképek.

HUNGAROTEX-VIENNA TRADING LTD.
1010 Vienna Karlsplatz 2. AUSTRIA
Phone: (43-1) 5053621 Fax: (43-1) 5058719

HIBTRADE KFT.
H–1051 Budapest, Szent István tér 15.
Telefon: (36-1) 311-8216, 311-6064
Fax: (36-1) 269-5653

Fifth annual Antik Enteriör

Some sixty exhibitors will present a cross-section of Hungarian art and antiques at the fifth Antik Enteriőr Régiség Kiállítás és Vásár show and fair at the Műcsarnok (Budapest Palace of Art) from November 25 to 29 (25th being a preview day). The organizers expect 15-18,000 visitors, despite the HUF 900 (USD 4) admission fee. By comparison, admission to a similar fair in Hofburg, Austria costs ATS 500 (USD 43). A lucky visitor will win a painting by Hugó Scheiber worth HUF 500,000 (USD 2,230).

Millenium Szalon opens in City Park

Millenium Szalon is the title of the antiques show and fair held November 11-15 at the exhibition venue of the Olof Palme House, at Olof Palme sétány 1, in Budapest's Városliget (City Park). The wide range of exhibits includes a great variety of items from public and private collections: Zsolnay ceramics; jewelry; coins; notes illustrating the history of Hungary's national currency, the forint; furniture; artworks and even Oldsmobiles. The Belvárosi Aukciósház, Blitz Galéria and Polgár Galéria also are included in the show.

Artistic dreams manifest in a show

Háziálmok (Home dreams) is the title of the show which opened October 22 at the Erdei Ferenc Megyei Művelődési Központ (Ferenc Erdei County Culture Center) in Kecskémet, Deák Ferenc tér 1., displaying the works of four artists, textile designer Ágnes Árvai, felt designer Márta Csille, painter József Gyécsek and graphic artist Gyöngyi Gyöngyösi. Rather than presenting their pieces as separate units, the artists have arranged their paintings, textiles and drawings in a fashion to create a harmonious union, thus amplifying the effect of the individual works.

Golden coins shine at auction

Only four of the total 134 golden coins were unsold at the fall numismatics auction, held by the auctioneers Pannonia Terra. An Ákos Barcsai golden forint, registered as EH V: 378 in the *Magyar Éremhatarozó (Hungarian Coin and Medal Catalogue)* started from the highest price, HUF 600,000 (USD 2,770) and finished at HUF 700,000 (USD 3,115). The biggest price leap occurred when a golden Béla 3rd denar (EH: 105) started from HUF 200,000 (USD 890) and finished at HUF 480,000 (USD 2,140). Only 127 out of the total of 894 items went unsold. Pannonia Terra will have its next auction in the spring of 1999.

The color red in Russian painting

A thematic exhibition at the Bank Austria Kunstforum, Vienna I., Freyung 8., undertakes to illustrate the role of the color red in Russian painting throughout the past six centuries. A careful selection of works from the collection of St. Petersburg's Russian Museum guides visitors through the phases of development of how this color was transformed from the symbol of the martyrdom of Christ and the saints to its use in expressing an ideological meaning in Soviet times.

Old Masters sell well at Nagyházi Galéria

Old Masters and 19th century paintings were put up for a total of HUF 38 million and sold for HUF 67 million (USD 298,000) at the 26th auction of the Nagyházi Galéria on October 6. The following day saw a total knock-down price that reached HUF 45.5 million (USD 202,000). The total HUF 112.5 million taken in during the two-day auction is considered a major success.

Auction records at Mű-Terem Galéria

The HUF 21 million (USD 93,000) for *Zorka* by József Rippl-Rónai at the auction of Mű-Terem Galéria on October 5 was not the only new Hungarian record set at the event. It was also unprecedented that the total knock-down price after bidding for only 150 items exceeded HUF 153 million (USD 680,000). The atmosphere was inspiring, with the audience applauding after every high bid, and a round of applause at the end of the auction marked the bidders' appreciation for the organization and management. The new owner of *Zorka* remained unnamed. Other sky-rocketing bids occurred for a painting by Béla Czóbel that sold for HUF 11 million (USD 49,000), one by Vilmos Perlrott-Csaba for HUF 9 million (USD 40,000), a Béla Kádár for HUF 5.5 million (USD 24,400) and one by Armand Schönberger for HUF 4 million (USD 18,000).

Three-day BÁV Rt. auction a success

Ninety percent of the 645 items offered were sold at the 33rd art auction of the official re-sale chain, BÁV Rt., held Ocotber 27–29. Although none of the items was put up at a price exceeding HUF 1 million (USD 4,450), the total knock-down price reached HUF 56 million (USD 249,000). An Oriental silk prayer rug, which started at HUF 200,000 (USD 890), was sold for the highest price, HUF 1.1 million (USD 4,900).

Correction: In our October news item about the MADI festival and exhibition in Győr we mistakenly reported that the founder of the movement, Carmelo Arden Quin, participated in the event. Unfortunately, an illness prevented the artist from attending. He was represented by Joel Froment, chairman of the international MADI association.

(continued from page 1)

Miklós Erdély's life-work exhibited

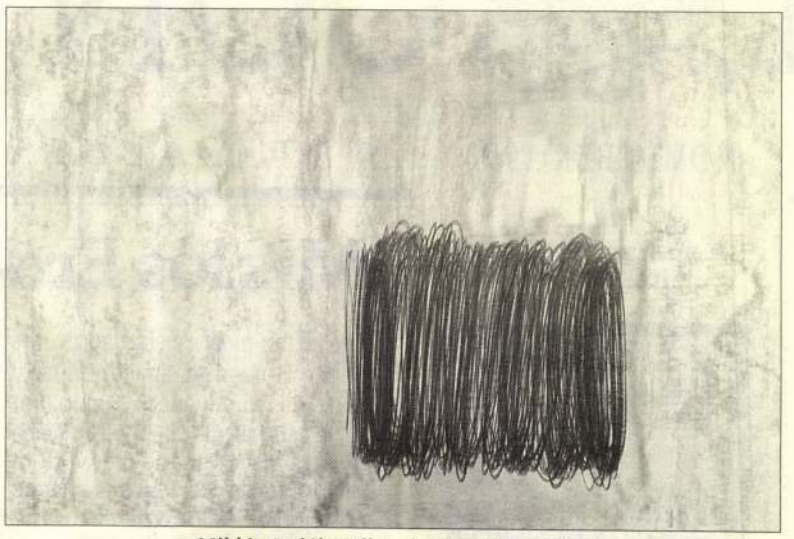

Miklós Erdély: Elkezdett grafika, 1983
(Graphic Piece Just Started)

and everyday. According to Perneczky, this is the prevailing quality that puzzles the readers or viewers of Erdély's art. This paradox is just like the Möbius strip, a long, rectangular piece of paper twisted by 180 degrees around its axis and glued together at its ends, an object with two sides having only one surface. The Möbius strip, says Perneczky, was Erdély's favorite symbol and can be viewed as a model for the problems he presents to his audience. However, while Erdély used his artistic methods to present and call attention to such problems, he never offered solutions. Lacking messianism altogether, he avoided self-appointed world-savers and found people who offered solutions to be suspicious. Perneczky suggests that in many respects, Erdély's ideas were closer to the Viennese school of philosophy or the French post-constructivist thinkers than to any artistic tradition.

Collections

Collectors will not find Erdély's works in galleries or auctions. With the exception of several pieces owned by museums, Erdély's legacy has remained intact, stored with expertise and care. For this, the credit should go mostly to his family as well as to the Artpool art center.

Miklós Erdély's life

Born: July 4, 1928
1944-45 high school, studies violin, prepares to be an opera singer
1946-47 studies at Budapest Art College
1947-51 studies architecture at Budapest Technical University
1951 marries Zsuzsa Szenes
1952 first son, György
1956 second son, Dániel
1959 admitted to the College of Film and Theater
1965 six months in Paris, *Anarchisák Párizsban (Anarchists in Paris)* published
1966 works out his photo montage technique, publishes studies, participates in performances
1967 first major assemblage: *Pro-Test I-II*, happening at Writers' Association
1968 happenings
1969 actions with Tamás Szentjóby, Sándor Altorai and György Lendvai
1970 objects and environments presented at 'R' exhibition in Budapest
1971 actions and projections of actions in Budapest, Munich, Vaashartelt and Paris
1972 action *Morálalgebra* in Warsaw, makes conceptual photos
1973 lectures on cosmology and science
1974 *Eseményhorizont (Horizon of Events)*, a series of lectures for artists and scholars; first film: *Partita*
1976 *Möbius* exhibition in Budapest
1977 environments
1978 Artistic group INDIGO (Interdisciplinary Thinking) formed
1979 Film on Solymosi Eszter of Tiszaeszlár
1980 environments: *A kalcedoni zsinat emlékére (To the memory of the Synod of Kalcedon)*, Sudstrand, Stabilizáció (Zagreb) and others
1980 film: *Vonatút (Trainride)*; *Optimista előadás (Optimistic performance)* and *Aprokrif* performed
1983 exhibition at Arte Verso, Genova; trips to New York and Toronto
1984 participates in Orwell exhibition in Vienna
1985 film: *Tavaszi kivégzés (Execution in Spring)*; performance in New York,
1986 first retrospective exhibition in Óbuda's Zichy castle;
Dies in Budapest, May 22, 1986.

Art looted from Hungary, part II

As we reported in the October issue of the Hungarian Art Connoisseur, the restitution of artworks looted from Hungary during WWII continues to be an ongoing issue fifty years later.

In fact, many of the artworks and books evacuated to Germany by the Szálasi government in 1944 and those looted by the Nazis were returned to Hungary after 1945. Most of what remained abroad was in the Soviet Union. The majority of the items robbed by the German Army was found by the US Military and collected in Munich at the Art Collecting Point, an authority created in accordance with the decision of the Allied Powers at the Potsdam Conference for the collection, storage and restitution of looted art.

According to the Potsdam decision, the authority dealt only with the official representatives of the affected countries, whose governments, in their turn, would have had to find the owners of the treasures and restore to them their property. 1946 and 1947 saw the arrival in Hungary of the Golden Train followed by the Silver Train, carrying the artworks from Munich to Hungary. The leaders of the country met the trains at the railway station and the media provided front-page coverage.

In as early as 1945, a special ministerial committee, the 'Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások Miniszteri Biztossága' ('The Ministerial Commission for Artworks Looted from Public and Private Collections') was set up to handle the issue. Its work was hindered by the fact that the relevant bank documents were inaccessible. The office was dissolved in late 1947 or early 1948, when Soviet dominance washed away Hungary's independence. A successor committee with even less authority was set up in 1949 and dismissed in 1951.

Anonymous French sculptor:
St John the Evangelist.

Most of the documents collected by the two committees are now accessible in the Hungarian National Archives. However, the most crucial documents proving the rights of those who intend to claim for the restitution of their property, including the bank deposit forms, the lists of artifacts and vault admission slips are kept in the archive of the National Bank of Hungary and are still in accessible.

Accessing these documents would help clarify another issue: artifacts which miraculously escaped being looted by the Red Army ended up listed as parts of public collections. This means that Hungarian museums and public libraries very likely continue to store property which legally belongs to private individuals.

Some examples of artworks allegedly held illegally by Hungarian museums:

1. Anonymous French sculptor: *St John the Evangelist*. Baron Mór Kornfeld collection. Currently at the Szépművészeti Múzeum, Museum of Fine Arts, Budapest.
2. F. Lenbach: *Portrait of a Man* (1875). Count Andrássy collection. Held at the Szépművészeti Múzeum, Museum of Fine Arts, Budapest.
3. Hans Canon: *Portrait of a Woman* (19th century). Baron Hatvany collection. Held at the Szépművészeti Múzeum, Museum of Fine Arts, Budapest.
4. Mihály Munkácsy: *Giving Drink* (1869). Count Andrássy collection. Held at the Nemzeti Galéria, National Gallery, Budapest.
5. József Rippl-Rónai: *Portrait of Anella* (1919). László Laub collection. Held at the Nemzeti Galéria, National Gallery, Budapest.

ERDÉLY MIKLÓS

ÖNÖSSZESZERELŐ DÉLUTÁNOK

AZ ARTPOOL MŰVÉSZETKUTATÓ KÖZPONTBAN

BUDAPEST VI. LISZT FERENC TÉR 10. I. 1

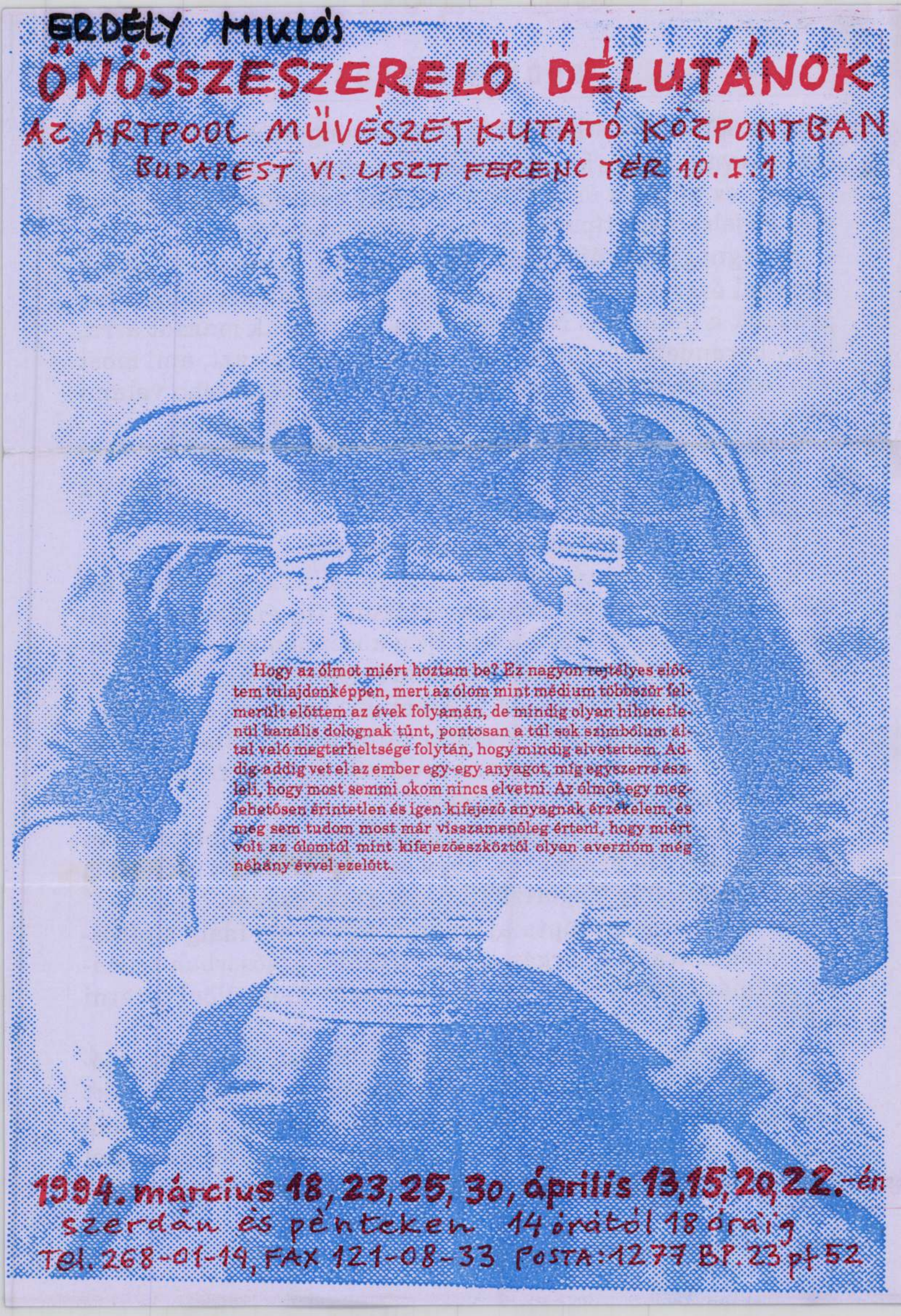

Hogy az ólmot miért hoztam be? Ez nagyon rejtélyes előttem tulajdonképpen, mert az ólom mint médium többször felmerült előttem az évek folyamán, de mindig olyan hihetetlenül banális dolognak tűnt, pontosan a túl sok szimbólum általi való megterheltsége folytán, hogy mindig elvetettem. Addig-addig vet el az ember egy-egy anyagot, míg egyszerre észleli, hogy most semmi okom nincs elvetni. Az ólmot egy meglehetősen érintetlen és igen kifejező anyagnak érzékelem, és meg sem tudom most már visszamenőleg érteni, hogy miért volt az ólomtól mint kifejezőeszköztől olyan averzióm még néhány évvel ezelőtt.

1994. március 18, 23, 25, 30, április 13, 15, 20, 22.-én

szerdán és pénteken 14 órától 18 óráig

Tel. 268-01-19, FAX 121-08-33 POSTA: 1277 BP. 23 pf 52

Ami azelőtt értelmetlen volt és üresen csengett, most mintha jelentene valamit. És fordítva. Manapság ha azt mondom: rendes ember, az teljesen üres kijelentés. Egy évtizede még ugyanez elég jól jelzett egy típust, egy tulajdonságcsoportot.

A legnagyobb újdonság az, ahogyan képesek vagyunk azonnal észrevenni az újat. Ahogy a bekövetkezendőkre hegyezzük a füleinket. Nagyon kevés hajlamunk maradt arra, hogy berendezkedjünk a meglévőbe. Valahogy azt, ami most van, azt nem érdemes egészen megélni. Érdemesebb valami meg nem levőre, valami készülőfélben lévőre figyelni.

Utazási állapotok uralkodnak.

Ez persze nem jelenti azt, hogy az emberek nem mennek ölre a kényelmesebb helyekért.

Tényleg minden gyorsulva változik már.

Képtelen kombinációk jönnek létre. Mint ez a kalocsai találkozó. Ennek a változásnak érzékeny (új érzékeny) és elszánt krónikásai jelentkeztek. Ez a középnemzedék. A fiatalok a változást nem érzékelik, mert nem tudják, mihez képest van döntő változás. Az új számukra magától értetődő.

A régi mesterek, akik lassúbb változáshoz voltak szokva, egyhelyben változnak. Ugyanazt csinálják, mint régebben és most már az egészen mást jelent.

Manapság egy művész attól művész, hogy folytonosan megváltozik. Ha képes arra, hogy ne hagyja magát utolérni a divatok által, úgy megőrizheti üzött szabadságát.

Ha beéri a sárga táptalaj a sárga sejtet, aki idáig a pirosból választotta ki a sárgát, akkor eltűnik. Elsősorban önmaga számára tűnik el. Nem tudja magát megkülönböztetni környezetétől.

De nem csak a torzulások jelzik a változást. A javulás, a jóság, az új jóság is megjelenik. Olyan jóságok, amelyek azelőtt nem számítottak annak. Némelykor kifejezetten megvetendő volt. Olyan helyeken üti fel a fejét, olyankor borul virágba, ahol és amikor legkevésbé számítunk rá. *(Ajándék ez a nap.)*

Az elsüllyedt sziget (2)

GYÖRGY PÉTER

Az Európai Iskola kapcsán meg kell említenünk egy ugyancsak döntő jelentőségű mozzanatot, amely egyrészt fontos érték az avantgard számára, másrészt nyilván hozzájárult ahhoz is, hogy érthetetlen, illetve követhetetlen legyen a szélesebb közeg, nagyobb nyilvánosság számára. S ez épp a nemzeti kultúra elkülönülése iránti szinte teljes érzéketlenség, mely úgy jellemezte a bécsi magyar emigráció kultúráját, mint az Új Progresszív Művészekét, s ahogy az Európai Iskolát és a hatvanas években fellépő neoavantgard nemzedékét is. E nemzettudat prioritásai elhalványultak ezeknek az alkotóknak a számára, akik a korai avantgard univerzalizmusélményét élő és eleven hagyományként hordozták magukban. Mindez – Közép-Európában élve – természetesen állandó feszültségekkel, kihívásokkal is jár. Hiszen az Európai Iskola 1947-ben rendezte meg a Skupina Ra cseh festőcsoport kiállítását Budapesten, s azt se felejtsük el, hogy tervezték a román szürrealisták pesti bemutatkozását is. Pán Imre és Trost, valamint Gherasim Luca 1947–48-ban Mezei Árpáddal váltott levelezésüket és barátságukat utóbb 1957-ben Párizsban folytathatták csak. (A román szürrealistákkal egyébként a francia Claude Serbanne-on keresztül vették fel a kapcsolatot, ami ismét jelzi a közép-európai elszigeteltség mélységét.) Ahogyan tehát egyik oldalon a nemzeti elkülönültség iránti érzéketlenség, úgy a másikon a szovjetellenes baloldaliság volt az, ami aztán az utóbbi negyven évben az avantgard betörésének, avagy épp legitimmé válásának akadálya volt. A Munka-kör, vagy az Európai Iskola tagjai ugyan baloldaliak voltak, de korán és radikálisan antisztalinisták.[1] Nagy részük kifejezetten rosszabb helyzetbe került 1948 után, mint 1945 előtt volt, ami mutatja az elszigeteltség mértékét. Kassák ekkor vonult a belső száműzetésbe, s az Európai Iskola környékén tevékenykedő alkotók pár kivételtől eltekintve mind visszavonultak: nem kértek a sztalinizmus idején kultúrpolitikájából.[2] Így aztán az Európai Iskola – tehát a magyar avantgard örökségének – szelleme ha elfojtva, rejtve is, de tovább élt, hiszen az alkotók nagy része morálisan kikezdhetetlenül várta, hogy tovább folytathassa munkásságát. Ezt a tradíciót – függetlenül kicsinységétől – azért érdemes figyelembe vennünk és számon tartanunk, mert a 60-as években induló új nemzedék számára ez volt az egyetlen élő szál, amely a kortárs Európára vetett tekintet mellett döntőnek bizonyult.

Mezei Árpád és Pán Imre zuglói otthona[3] egyike volt azoknak a színtereknek, ahol az ötvenes években találkozhattak egymással a nyilvánosságból száműzöttek, s ahol az újabb nemzedék élő és eleven művészettel is találkozhatott.

Az Amerikai út mellett a legfontosabb színhely a Rottenbiller utca 1.[4] Az Ady Endre úti művészotthonból történt kiűzésük után együtt költözött ide Bálint Endre, Jakovits József, Vajda Júlia valamint a gyerekek, Bálint István, Jakovits Vera, István. Ahogy az új nemzedék nőtt, a kommuna körül sorra megjelentek mindazok, akik avantgard tapasztalatra voltak éhesek. Ajtony Árpád, Lajtai Péter, Halász Péter – a későbbi Kassák Stúdió – Tábor Ádám, Tábor Eszter, Major János, Bereményi Géza távolabbról vagy közelebbről, de a Rottenbiller 1. aurájában szerezték első művészettörténeti élményeiket, avantgard jellegű tapasztalataikat. Hiszen a Rottenbillerben ismert név volt már a hatvanas években – tehát folyamatosan – Hamvas Béla, Kemény Katalin, Tábor Béla, Korniss Dezső, Kassák Lajos, Vajda Lajos stb. A Kassák Stúdió[5] tevékenységének, vagy épp Galántai[6] boglári kápolnájának egyik fontos előképét ismerhetjük fel a Rottenbiller 1-ben, ahol nem stílus, nem egyes művek, alkotások átadása volt a cél, hanem attitűdök elsajátítása, az avantgard igény lehetőségének megszerzése. Az ekkor felnövő új nemzedék számára a Rottenbiller 1. nyilván azért volt alapvető tapasztalat, mert kiderült, hogy lehetséges a függetlenség, s létezik a Kádár-korszak zárt burkán kívül is érvényes világ, amely, ha bizonyos szempontból a múlt felé is fordul, sokkal közelebb van a kortárs Európához, mint az adott jelenben élő hivatalos Magyarország kultúrája. E nemzedék számára azért volt tehát különösen fontos a Rottenbiller 1., mert ott egyébként a hatvanas évek kulturális miliőjében megszerezhetetlen tudásokhoz és tapasztalatokhoz juthattak hozzá. Főként akkor váltak ezek a tudások kimelkedően fontossá, ha e fiatalok túl óhajtottak tekinteni a valóban békés, ám szűkös korszak világképén, melynek tapasztalatrendszere – szoros összefüggésben a hatalommal kötött kompromisszumokkal – tragikusan kevés axiómára épült fel.

Ez az új nemzedék, mely már nem kért a forradalmat követő csendesen megkötött kiegyezések apró sorozatainak kis engedményeiből, az apró szabadságok örömeiből vagy épp korlátaiból, tekintetét az európai horizontra vetette, s ebben volt segítségére az idősebb, morálisan megfellebbezhetetlen, baloldali érzékenységgel bíró avantgardista nemzedék.

Azt se felejtsük el, hogy a különböző népi vagy urbánus

kancelláriák által végül megkötött különbékék érvényessége nem terjedt ki az avantgardra, hiszen e csoport – történelmi okokból is – gyakorlatilag kívül esett a résztvevők látókörén. Rózsa Gyula, a korszak egyik képzőművészeti kritikusa 1971-ben az absztrakt festészet kapcsán újra és újra felmerülő, kínosan provinciális viták egyikében igen élesen fogalmazta meg a helyzet paradoxonját, s megállapítása nemcsak a festészetre érvényes: „Absztrakt festészetünk nincs, mégis állandóan üldözték.[7]" S valóban igaz, hogy a hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének állandóan felmerülő avantgardellenessége azért is tragikus, mert épp hogy kialakulóban volt egy új kezdet, egy új kísérlet, s ez azonnal elég vad támadások kereszttüzébe kerül. A hatalom s a politikailag komolyan vett és tűrt irodalmi irányzatok kancelláriái által megkötött békéből kimaradván az avantgard gyakorlatilag szabad vadászterület maradt, önjelölt kultúrpolitikusok kedvenc terepe. Az a nemzedék, amely az avantgard igényével, cselekvési programjával indult útnak, több szempontból is hátrányos helyzetbe került, mint azt a *Szógettó* c. most megjelent kötet szerzőinek életrajza kapcsán is felismerhetjük.* E névsort átolvasva hirtelen felismerhetjük, hogy milyen sorsra jutott a konszolidáció alatt a magyar avantgard ekkor induló nemzedéke. Emigrálásra kényszerült Ajtony Árpád (1973), Bálint István a Kassák Stúdió szinte egész társulatával együtt (1976), Molnár Gergely és Najmányi László (1978) és Szentjóby Tamás (1975). Idő előtt halt meg Altorjai Sándor (1977), Hajas Tibor (1980), Erdély Miklós (1986), s szinte végképp eltűnt a magyar irodalomból Algol László, csak nehezen, évtizedes késéssel került bele Balaskó Jenő vagy Tábor Ádám, s képzőművészként nem futott be könnyű pályát Pauer Gyula, Jovánovics György vagy Major

*Érdemesnek tartom megjegyezni, hogy igen szerencsétlen e kötet címe, hiszen annak jelentése egy olyan vonatkoztatási síkra utal, ami e szubkultúrában ekkor egyáltalán nem volt releváns.

ÖV ALATT

Vájná i mir

POÉSIE TRUVÉE SZOCIALISTA NYELVKÖNYVEKBEN

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

„Állj! Ki vagy? – Kezeket fel! – Add meg magad! – Van nálad fegyver? – Dobd el a fegyveredet! – Maradj fekve! – Állj fel! – Hol vannak a társaid?" (5.)

Az orosz nyelvvel a tudnivágyó már akkor megismerkedhetett Magyarországon, mikor még a fegyverek dörögtek. Darvas Szilárd és Dolmány János: Hogy mondják oroszul? *című könyvecskéjét valószínűleg 1944-ben adta ki a Danubia Kiadó.*

Az ismeretség megalapozása után a beszélgetés elmélyül: „– Mikorra készül támadás? – Holnapra. – Hazudsz! – Ne mozdulj! A többi: előre! – Te hátramaradsz. – Aki szökni próbál, lelövöm. – Hagyd fenn a kezed!"(7.)

Újabb potenciális társalkodópartner közeledik: „Állj! Ki vagy? – Azokhoz tartozom, akik ott mennek. – Itt maradsz. Letedd a puskát! – Hol van a társad? – A faluban maradt. – Vezess oda! – Ne az úton vezess! – Ha észrevesznek, agyonlőlek." (8.)

Ha a nézeteltérés elfajul, orvoshoz kell fordulni: „Vedd be ezt az orvosságot! – Ne félj, nem méreg! [...] Hol a kórház, tábori kórház? – Haslövésem van. Operáljon meg! – Vizet adjon! – Nem engedem, hogy amputáljanak. [...] Menj előttem! A fogolytáborba!" (10–11.)

Ha az ember vidéki sétája során folyóhoz ér, ott is segít a könyvecske: „Magáé a komp? – Az enyém. – Vigyen át minket azonnal! – Nem lehet, árad a folyó. – Vigyen át vagy agyonlövetem! Egy perc gondolkodási időt kap. Letelt. Átvisz? – Szálljanak be! – Ha bármi baj történik, mindenekelőtt magát lövik agyon." (21–22.)

A váratlan találkozásokra is felkészülhetünk: „Mi az? – Az első őr. – Lelőjem? – Dehogy. Meghallanák. – Kerüljük meg és menjünk tovább? – Nem. Észrevehet, mikor visszajövünk. – Mit csináljunk? – Üsd le puskatussal!" (25.)

A séta végén az ember eljut a pályaudvarra, szóba elegyedik a vasutasokkal: „Mi ez? Robbanóanyag? – Igen. – Tegye ide! – Itthagyjuk? – Felrobbantom a pályaudvart!" (27.)

A hosszú utazás után mindig nehézséget okoz a szálláskeresés. „Meddig maradnak itt a katonák? – Talán egy hétig, talán egy évig. – Intézkedem a szállás ügyében. – Várjon! – És az élelem? – Mennyire van szükségük? – Öt ökörre vagy tehénre és ellátásra, míg itt vagyunk. – Milyen ellátásra? – Naponta kétszer meleg étel. – Fizetnek? – Majd a hadtestparancsnokságunk. – Mehetek? – Előbb írja fel, ki a négy leggazdagabb ember a faluban. – Miért írjam fel? – Ezeket ide fogja vezetni. – Túszul? – Igen, ők és maga kezeskednek azért, hogy nyugodtan alhassunk. – Itt van az a négy ember. – Ha megpróbálnak megszökni, agyonlövetem magukat!" (31 – 32.)

Miután az elszállásolás megtörtént, természetesen a háziakkal is beszédbe kell elegyedni: „Enni és inni kérünk! – Kóstolja meg előbb maga! Az életével felel érte, hogy nem mérgezett az étel. – Mit keresett az előbb a kerteknél? – Semmit. – Nem katonákkal sugdolózott? Átkutattatom a házát. – Nincs ott semmi. – Hazudik! Maga kém!" (33.)

Eljött azután az áldott béke. Zseliczky Béla és Zotov Vladimir: Magyar–orosz társalgási zsebkönyv turisták számára *című művében (Budapest–Moszkva, 1979.) már így lehet bemutatkozni: „Pártonkívüli vagyok. Kommunista vagyok. Szocialista vagyok. Én a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) tagja vagyok. – Milyen társadalmi szervezetnek tagja? – Tagja vagyok ... a Hazafias Népfrontnak, a Magyar–Szovjet Baráti Társaságnak (MSZBT), a ... sportklubnak. – Én nem tartozom semmilyen szervezethez. – Melyik ágazati szakszervezethez tartozik? – Én ... a Magyar Szakszervezetek Országos Tanácsának, az ipari szakszervezetek, a közlekedési szakszervezetek, a mezőgazdasági szakszervezetek, az alkalmazott szakszervezetek, a ... szakszervezetek megyei bizottságának." (20.)*

Vannak azután a testvéri országok. Például az NDK. „– Talán nem tévedek, ha megállapítom, hogy a társadalmi és politikai kérdésekről való beszélgetések külföldiek és belföl-

János, akik nem pusztán a magyar avantgard, de a huszadik század európai képzőművészetének is fontos, jelentős alkotói.

Az avantgard szcénájában élő művészekre nem terjedt ki a kompromisszumot megkötő kancelláriák védelme. Emiatt tekintette botrányosnak illetve irritálónak a kultúrpolitika azt, ami ehelyütt történt; másrészt persze a művészeket sokkal kevésbé is értette, mint az általa partnernek tekintett és így ellenőrzött irányzatokban lezajló folyamatokat. Hosszú éveken át e művészeket nem védte senki, kivéve a hozzájuk tartozó Beke Lászlót, akinek munkássága, szervező- és dokumentáló tevékenysége minden szívóssága ellenére sem helyettesíthette a hivatalos védelmet.

E művészek nagy része jó tíz év elteltével is újra és újra irritálta a hivatalos kultúrpolitikát, s a fellépésükből fakadó provokációt azért is érdemes külön is említeni, mert e korszakban a betiltást gyakran és gyakorlatilag nem a művek milyensége okozta, hanem az életformákból adódó külsődlegességek, amelyek persze gyakran nemcsak külsődlegességek voltak. A provokáció többek között abból fakadt, hogy a művészek jelentős része egyszerűen nem vette figyelembe a közmegegyezést, s nem igazodott az irodalmi és képzőművészeti intézményvilágban való fellépés szerepelvárásaihoz. Nem olyan íróként viselkedtek, amilyet e nemzedéktől elvártak, egészen egyszerűen nem tartván be azokat a viselkedési normákat, amelyek a „fiatal íróktól" mintegy 15 éven át elvárattak. A nyolcvanas évek elején Szilágyi Ákos[8] e roppant hatásos folyamatot így fogalmazta meg: „Az újonnan jelentkezőket nem tudták másként tervbe venni és nem tudták más formában az irodalmi formába vonni... [mint fiatal írót] ... az új írókat meg kellett fosztani arcuktól..." A kis kompromisszumok és kis szabadságok szűk világában értelmezhetetlen és sértő volt a szabályokról tudomást sem vévők közössége, s így az e művészek által leadott kultúrajelek nagy része azonosíthatatlan maradt mind a hivatal, mind az egyébként

---

diek között általában nem szokásosak. – Kétségtelen! Sok emberben sajátságos érzés támad, ha külföldivel beszélget országunk társadalmáról és politikájáról. – Meggyőződésem, hogy nem kell mindjárt kémeket látnunk a külföldiekben, akik társadalmunk rendjéről, országunk politikájáról szeretnének tájékozódni. – Régebben bizonyára azért nem merültek fel ilyen kérdések az egyszerű emberek között, mert világos volt előttük, hogy szinte semmi szerepet nem játszanak a társadalom és a politika alakításában. Ma azonban a legegyszerűbb ember is tudja, hogy szerepe van a mai társadalom és politika kialakításában. – Országunk – ugyanúgy mint az önöké – népköztársaság, népi demokratikus állam. 1945. április 4-én szabadultunk fel. Országunk akkor indult el a szocializmus építésének útján, és most a társadalom és a politika minden jelentős kérdésében munkásosztályunk dönt a dolgozó parasztsággal testvéri szövetségben a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével. – Ezek szerint a nép többsége tagja a pártnak? – Nem. Ez nem feltétele a szocializmus felépítésének. Én párttag (nem vagyok tagja a pártnak; pártonkívüli) vagyok. [...] – Őszintén örülök, hogy legalább néhány percet szentelhettünk ezeknek a fontos kérdéseknek a megbeszélésére is. Szavai megerősítettek abban a meggyőződésemben is, hogy utunk nemcsak közös, hanem hogy el is vezet a magasabbrendű társadalom megvalósulásához." (Vargha Károly – Siptár Ernő, Német társalgási zsebkönyv. *Tankönyvkiadó, Bp., 1968. 130–135.)*

A testvérországok érdeklődnek egymás nyelve iránt. Egy cseh például ilyesfajta szövegekből tanulhatja meg az udvarlás magyar frazeológiáját: „Autóbuszra szállnak és kimennek a János-hegyre. Aranka: Felmegyünk a kilátóhoz? Bandi: Nem megyünk fel, már késő van. Leülünk erre a padra. Aranka: Én nem ülök le, inkább sétálok. Bandi: Jó, de aztán megállunk valahol egy pohár sörre. Van itt a közelben egy jó vendéglő. Ha akarsz vacsorázni, ott meg is vacsorázunk. Aranka: Ma sietek, hét órakor szakszervezeti gyűlés van nálunk az üzemben."(Josef Blaskovics – Ladislav Hradský, Maďarština pro samouky *1967. Státni Pedagogické Nakladatelství, Praha, 67.)*

Ha viszont egy magyar meg akar tanulni csehül, ragoznia is kell tudnia. Mivel pedig Sztalin elvtárs alapvető nyelvtudományi megállapítása szerint a nyelv egyrészt szavakból, másrészt nyelvtani szabályokból áll, nem is csoda, hogy Sipos István: Cseh társalgási zsebkönyv *(Negyedik kiadás, Tankönyvkiadó, Bp., 1966.) című művében a szócsoportok után grammatikai táblázatok is vannak. A névszóragozást mindenesetre olyan paradigma szemlélteti, amely szemérmes vallomás a proletárdiktatúra oltáránál: „Ki áll ott? A munkás áll ott. Kitől kaptad ezt? A munkástól kaptam. Kinek adtad? A munkásnak adtam. Kit láttál? A munkást láttam. Ó, munkás! Kiről beszél? A munkásról beszél. Kivel voltál ott? A munkással." (95.)*

Testvéri országba való kiutazásnál jobb, ha az ember óvatos. „Ezek milyen könyvek? – Íme a kiviteli engedély. – Kérem, mutassa meg a kitöltött magyar tanúsítványt!"(Pálffy Endre: Román társalgási zsebkönyv. *Ötödik, átdolgozott és bővített kiadás. Tankönyvkiadó, Bp., 1968. 85.)*

Jobb esetleg csak telefonálni, pláne ha a testvéri ország a dollárövezetbe tartozik. (Horváth Miklós–Tomics Ljubomir: Szerbhorvát társalgási zsebkönyv. *Második kiadás. Tankönyvkiadó, Bp., 1965. 33.) „Halló, itt Balázs Mihály. Ott ki beszél? – Itt Mitity Rájko mérnök. Parancsoljon! – Kérem, még a múlt évben rendeltünk 100 vagon bükkfát, de a mai napig egy vagon sem érkezett. Szeretném tudni, mikor lesz a szállítás? – Elnézést kérek, a külföldi megrendelések nem az én reszortomba tartoznak."*

Egy elvtárs azonban az imperialista Nyugatra is elvetődhetett. Meggyőződését ott sem rejtette véka alá. (1000 szó franciául. *Hatodik kiadás. Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 143 – 145.)*

„– Tagja ön a kommunista pártnak? – Milyen funkciót tölt be a pártban; az egyesületben? – Főtitkár vagyok." Erre persze elvtársiasan letegezik: „– Hol laksz?" (22.) A hivatalos program, a pártkongresszus után kell egy kis felüdülés, például az uszodában: „Pillangóúszás. Távúszó. Búvárúszás. Fejesugrás. Gyorsúszó. Görcs. [...] Valaki fuldoklik. Segítség! Igyunk egy pohár bort erre a nagy ijedségre! Menjünk előbb zuhanyozni!"

jóindulatú, ám a kortárs európai művészetben tájékozatlan kritikusnemzedék számára. E korszak is képtelen volt értelmezni az adott műfajok intézményvilágát keresztülmetsző tevékenységet. A kritika egyszerűen nem vette észre azt, aki az irodalmi életben szokásos előremenetelt biztosító pályán kívül haladt, vagy azt, aki egyszerre írt, forgatott filmet, volt színész, zenész.

Érdemes e provokáció mértékére nézvést felidézni a balatonboglári kápolna szomorú esetét, hiszen a Galántai György által 1970 és 73 között fenntartott szabad műhelyt végső soron anélkül tiltotta be a hatóság, hogy valaha megtudta volna, mi is történt ott. A betiltás ugyanis szinte független volt a művészettől, pusztán az életforma mássága is elviselhetetlennek bizonyult. Bogláron, amelyet joggal tartunk a háború utáni magyar művészet egyik kiemelkedő fontosságú színhelyének, csendes természetességgel találkozott egymással a magyar avantgard klasszikus illetve ekkor föllépő nemzedéke. Ugyanúgy fellépett itt Erdély Miklós[9] és a Kassák Stúdió,[10] mint ahogy tárlattal mutatkozott itt be Vajda Júlia, más alkalommal pedig tizenöt cseh és tizenöt magyar művész, Beke László szervezésében. Balatonboglárt, mint Szabó László[11] legendássá vált népszabadságbeli cikkéből tudjuk, egyszerűen be kellett tiltani, és ez a betiltás nem kulturális, ellenben rendőrhatósági volt. Az, hogy a kultúrpolitikai harc területén hirtelen olyan szereplők tűntek fel, mint Szabó László, világosan jelezte, hogy mennyire tart az avantgardtól, miféle bűzös veszélyeket szimatol a hatalom. Vadas József[12] a *Művészet*ben egyébként teljes egyértelműséggel fogalmazott az 1973-ban újjáalakított – egyébként aztán ismételten betiltott – kápolna kultúrpolitikailag immáron legitim, általa összeállítandó programjával kapcsolatban: „Az igazság ugyanis az – a legendával szemben –, hogy a Galántai-féle kiállítások sajnos nem voltak művészettörténeti jelentőségűek. Inkább közepesek voltak: a néhány jó mű elveszett a középszerű, felszínesen avantgard vagy éppen dilettáns munkák tengerében. A kápolna épp azért lett népszerű, mert Galántai mindenféle, akár a legszélsőségesebb kísérleteknek is helyet adott... Olyan műveknek kívánunk fórumot adni, amelyek szocialista valóságunk kérdéseire keresnek választ..." A szocialista kultúrpolitika létének tudomásul nem vétele egyébként igaz „vád" volt, hiszen a probléma épp abból eredt, hogy sem Galántai, sem a Kassák Stúdió, sem Najmányi, sem Szentjóby nem voltak alkalmasak annak figyelembevételére, egészen egyszerűen azért, mert saját művészi szerepeiket nem ennek az elvárásrendszernek nyomán fogalmazták meg. Épp ezért merült fel újra és újra a kulturális élet irányítói részéről a gyanú, hogy becsapják őket, s e kívülállók valójában egyszerűen viccelnek.

Ugyanígy jellegzetes az évtized vége felé kitört botrány, amely Molnár Gergely Donauer Video Family csoportjának fellépését követte,[13] illetve összefüggött Molnár Gergely Gregor Davidow néven folytatott emigrációbeli munkásságával is. Ismét különös modorban vitázó, s különös érveket használó felek jelentek meg a színen. A punk zene visszautasításának nagyobbrészt semmi köze nem volt a művészeti életben egyébként szokásos koncertkritikához. Molnár Gergely a punk kultúrájának magyar propagátoraként, zenével is foglalkozó költőként ismét érzékenységeket sértett, s olyan szerepet alakított ki, olyan tevékenységbe fogott, ami túlmutatott az irodalmi vagy képzőművészeti életet vigyázók érvényességi körén. Általában is a pop- és a rock-kultúrában tanúsított szinte lenyűgöző műveletlenségről és értetlenségről volt szó, amely nagymértékben kihatott Molnár Gergelyen kívül akár Hajas, akár Najmányi pályájának alakulására is. A fenti alkotóknak, vagy pl. Bódy Gábornak is fontos mintául, előképül, lényeges vonatkoztatási pontul szolgáló Velvet Underground, Lou Reed, David Bowie kultúrája a hetvenes évek Magyarországában nagyrészt ismeretlen, illetve súlyosan és indokolatlanul félreértett volt. Különösen jellemző, hogy a *Neoavantgard* című antológia megjelenése kapcsán, 1981-ben Szabolcsi Miklósnak[14] kell szinte deklarálnia, hogy ez a zene is az egyetemes kultúra része, s nem csupán olyasfajta viták tárgyát képező téma, amilyeneket ekkortájt Erdős Péter és Sebők János, az ún. „rockszakértők" folytattak. Ezeket az álvitákat ugyanis az egymással szembeni kölcsönös rosszindulat és ellenszenv mellett főként a teljes tájékozatlanság jellemezte; a résztvevő felek a rock vagy a pop kultúrájának legkülönbözőbb jelenségeit a minimális kultúrtörténeti háttér nélkül elemezték, sőt anélkül, hogy tisztában lettek volna annak a kortárs képzőművészettel és irodalommal való összefüggéseivel. Így aztán azok alkottak kritikai képet pl. Molnár Gergelyről, akik a lehető legkevesebbet értették munkásságából. Nem lényegtelen talán megemlíteni egy részletet, hogy felidézzük, miként és milyen méltatlan helyzetbe került az a Molnár Gergely, akinek szövegeit általában a vad energiák, a szecessziós túlírtság és a valóban erős expresszivitás jellemzi. Anna Frank-emlékestjének „botránya" pontosan rávilágít arra, hogy a tisztázatlan szerep milyen félreértésekhez vezetett, s miként került kívül Molnár a kultúra hatalomvédte bensőségének bástyáin, és mint lehetett tevékenységét a lehető legméltatlanabb eszközökkel kritizálni. Az Anna Frank-emlékesten elhangzott Molnár Gergely-dal egyes részeit, a valóban provokatív, felkavaró szöveget a kritika éveken keresztül mindenféle avantgard száműzésére használta.[15]

A provokatív művészi gesztusokra adott rendőrségi válasz esetét azonban talán legtisztábban Szentjóby Tamás élettörténete mutatja, akinek e nemzedéket meghatározó tevékenysége épp olyan jelentős, mint Erdély Miklósé. Talán nem tévedek, ha úgy vélem, hogy kettejük máig is csak részben ismert, s csak feltárulóban lévő munkásságában rajzolódik ki a legélesebben s legpontosabban a hatvanas években kibontakozott új magyar avantgard-magatartás sajátossága.

Igen fontos arra utalnunk, hogy hasonlóan a kortárs nyugat-európai és amerikai áramlatokhoz, amelyekhez kötődtek és amelyre figyeltek, Szentjóby és Erdély egyaránt Gesammtkunstwerkmannok voltak. Kassák óta talán először fordult elő, hogy ha egy szűk közegen belül is, de pár művésznek megadatott a médiumok közötti szabad választás. Erdély például nagy hatású tanár volt, aki különböző „rajzkörökben"[16] adott leckét az új nemzedékek

számára az avantgardista, konceptuális gondolkodásmódból, meghökkentően eredeti megközelítésből. Semmiféle könyvből sem lehet megtanulni azt a fajta személyes tapasztalatot, amelyet Erdély adott át hallgatóinak, az Indigó[17] illetve a Fafej tanfolyamain. Mindamellett Erdély költő volt, esszéista, festett, filmezett és fényképezett.[18]

Szentjóby konceptuális munkái egyaránt jelentősek művészettörténeti és irodalomtörténeti szempontból, *Kentaur*[19] c. filmje pedig a magyar avantgard baloldali attitűdjének egyik, talán legmegrázóbb dokumentuma. Nem véletlen, hogy a párizsi emigrációban élő Molnár Gergely e film kapcsán fordult hosszú esszében a Svájcban élő Szentjóby Tamáshoz[20]: „A korszakot a legfontosabb öngyilkosok hullái borítják. Mint minden korszakot. Csak nehezebb lesz megúszni, mert ez történetesen a mienk" – írja Molnár esszéje végén a Magyarországon mintegy tíz éven át teljesen abszurd módon betiltott film alkotójához. A *Kentaur* ugyanúgy, mint a Hajas, Erdély és Najmányi által készített *Öndivatbemutató*[21] a montázs fölhasználására és maximális kiaknázására épült. A dokumentumfilmszerűen felvett képekhez utólag hozzáillesztett hang párosul, s ennek a különös utószinkronnak tulajdoníthatjuk a mű feszültségét. S arra is rá kell talán mutatnunk, hogy e film talán először mutatta be a Kádár-korszak mindennapjainak iszonyú sivárságát, a szegény emberek megalázottságát, azt a világot, amelyet majd Jeles András *Kis Valentinója* tár fel és elemez tovább, s amelyet Mészöly *Filmje* is rögzít.

S itt kell rámutatnunk – túl a botrányokon, túl az életforma hatalmas eltérésein, túl az irodalomhoz mint iparhoz szükséges jogosítványok és kapcsolatok meglétén és hiányán – arra a radikális különbségre, ami e nemzedék avantgard tevékenységét és a korszak elismert irodalmát és festészetét egymástól elválasztja. A radikális eltérés elsősorban az irodalmi nyilvánosság által szentesített életvilágtól való távolság áthidalhatatlan jellegében áll. Alapvetően és jóvátehetetlenül eltért, ahogy az a húszas években is történt, az irodalmi nyilvánosság legitim struktúrái között élők és az avantgard formájában alkotók csoportjainak *a valóság közös szerkezetére vonatkozó tudása, radikálisan más volt az életvilág*, a néma otthonosságot megteremtő mindennapi élet szerkezete, mások voltak a peremfeltételek. Egészen mást jelentett a mindennapi élet, a művész s a művészet feladata, a létre vonatkozó kérdések módja e két csoportban, két világban, és ebből az alapvető különbségből fakadt a szövegformálás, a művészetfilozófia, a műfaji és műnemi célok és módszerek közötti irgalmatlanul növekvő távolság. Bálint István *Frankenstein evangéliumát*[22] vagy Jovánovics György saját fényképsorozatához mellékelt *szövegeit*[23] születésükkor az irodalomkritika egyszerűen nem volt sem képes, sem hajlandó identifikálni. A kritika mintegy tíz évvel később kezdte el igényelni a fentiekhez hasonló szövegek létét, s kezdte észrevenni azt egy más hagyományból érkező írócsoport alkotásaiban. Az Esterházy, Nádas, Krasznahorkai nevéhez kötődő irodalom kritikai fogadtatása azért olyan különösen fájdalmas, mert észre kell vennünk, hogy ez a fajta irodalom, ha töredékeiben is, ha nem is teljes egyértelműséggel, de majdnem egy évtizede *már itt volt*, csak maga az irodalmi élet nem vett erről tudomást, nem vette észre, hogy mivel is áll szemben.

Pauer Gyula pszeudovilágának, a nagyatádi erdőben felállított,[24] majd kivágott tábláinak, kijelentés-erdőjének művészetfilozófiája pl. feltétlen rokonságot mutat Tandori „irodalomgyárának" sajátos mesterfogásaival. Ahogyan szinte jelképesnek tarthatjuk pl. Hajas Tibor[25] és Nádas Péter kései, különös irodalmi találkozását. Nádas *Évkönyvében* hosszasan idézi Hajas egyik művét, botrányos és „pornográf" naplóját, amely a művész halála után az örökösök engedélye nélkül jelent meg. E mű, amelyre Nádas oly fájdalmas élességgel reagál, nyilvánvaló párhuzamban áll Nádasnak az emberi test esendőségéről, kiszolgáltatottságáról és szexualitásáról szóló beszámolóival, ezért is tarthatta a pályája egyik érzékelhető fordulópontján lévő író fontosnak, hogy kegyetlen őszinteséggel nézzen szembe vele.

A tájékozódási pontok és az orientációk közötti eltérések okozták nyilván a nagyrészt észrevétlen és feltáratlan párhuzamosságokat. A *Ver(s)ziók* kötete, tehát egy új irodalomfogalom legitimmé válása akkor jelent meg, amikor az abban nagyrészt érdekelt alkotók a legkülönbözőbb okoknál fogva, de már be kellett hogy fejezzék újító pályafutásukat, vagy oly messze kerültek az irodalmi élettől, hogy közös útra a náluk 10–15 évvel fiatalabb nemzedékkel már nem leltek. Tábor Ádám vagy Balaskó Jenő pályája a ritka kivétel.

Azt hiszem, túl azon, hogy a konszolidáció korszaka alatt végbement öngyilkosság, emigrálás, magány, összeomlás tényeinek nem túl örömteli regisztrálására vállalkozhatunk, észre kell vennünk még egy, ugyancsak fájdalmas következményt és veszteséget, mely immár pusztán magát az avantgardot érinti.

Hiszen függetlenül attól a bonyolult kérdéstől, hogy van-e magyar avantgard, beláthatjuk, hogy az e művészek által létrehozott világ elhalványulása a magyar kultúra egészének elszegényedéséhez vezet, s ez a veszély ma ugyanúgy fenyeget, mint bármikor eddig. Végül, anélkül, hogy valóban elvarrhatnánk e szálakat, érdemes talán pár jelenségre rámutatni. A hetvenes évek elején távozni kényszerült Ajtony Árpád vagy Bálint István művészete pl. Bereményi Géza prózájának és dalköltészetének egyik fontos forrása volt. Távozásukkal Bereményi szinte elvesztette addigi éltető közegét, s így a *Svéd királyhoz* képest a *Legendárium* már visszalépés a kisrealizmus ama szűkösebb, anekdotikusabb világához, amely a mára íróból filmrendezővé változó alkotó forgatókönyveit, vagy filmjeit is jellemzi.

Szentjóby Tamás vagy Erdély Miklós filmjei, tehát a BBS nélkül valószínűleg soha nem jöhetett volna létre Bódy Gábor vagy Jeles András művészete, akiknek – iszonyú áron – de sikerült betörniük a professzionális filmgyártás területére. Ám Xantus János filmjei is magukon viselik e szubkultúra valahai létének bizonyítékait,

alkotásaik onnan merítik különösségüket, a magyar filmben addig ismeretlennek, ritkának tekinthető világképet. S azt sem felejthetjük el, hogy amióta megszűnt az alternatív színházi mozgalom, emigrálni kényszerült a Kassák Stúdió, a professzionális színház épp e hiányt sínyli meg. Nincs független, a legitim stílusokra és modorra mit sem adó külső, nyomást gyakorló csoport, amely serkentené a valaha avantgardista forrásokból merít mára kissé túlságosan is beérkezett nemzedéket (Ascher Tamás, Ács János, Szikora János). A Squat akkor lett a magyar színháztörténet része, amikor már csak mitológiájaként segítheti. Újra és újra azt tapasztalhatjuk, hogy a magyar kultúrtörténet akkor képes befogadni az avantgard egy-egy újabb hullámát, amikor már túljutott tetőpontján, tehát gyakorlatilag hatástalan. Ma bizonyos szempontból változott a helyzet, s meglehet, hogy ez a válság, amely a változás lényege, több szempontból kedvező.

Ma az avantgard működésének *belső* feltételei valóban kedvezőek. A század elején túl kevés volt az idő, hisz a liberális korszak szegénynek és rövidnek bizonyult. A polgárság rétege vékony, a rendelkezésre álló évek száma csekély volt. 1919 után a kisnemzeti tudat sokkja alkalmatlanná tette a magyar kultúra intézményrendszereit, hogy frissen és fogékonyan reagáljanak Európára. 1945–48 között a három év ismét túl kevés volt, s a hatvanas években a bürokratikus pártállam kisebbrendűségi érzése és félelme, hogy átverik – erősebbnek bizonyult, mint a konszolidációs szándék akarta nagylelkűségének szomorú, ám véget ért szándéka.

Ma végre lenne idő, tér, s talán kialakulóban van egy új polgárság is, mely elég gazdag lesz ahhoz, hogy mecénása legyen az új kortárs művészetnek. Talán egy új többpártrendszer enyhültebb ege borul fölénk, amelyben eltűnőben lenne a monolit kultúrpolitika, s akkor végre ott állhatunk Európa kapujában friss és korlátok nélkül alakított kortárs művészetünkkel.

Csakhogy ez az évtized, s úgy tűnik, a következő is: Európában már nem az avantgardé. A mai nap a posztmoderné, a transzavantgardé – s ez megint új feltételrendszert, új pályákat, új világképet jelent. És akkor már csak az kérdés, hogy mit jelenthet s kell-e még bárkinek is egy régi/új avantgard?

JEGYZETEK

1. Az ún. oppozíció történetére vonatkozóan lásd: Román József: *Párttörténeti mellékszálak. Valóság* 1989/5. 99–112.
2. Kassák Békésmegyerre költözött, ahol a pár évvel azelőtt még nemzeti ajándékként kapott házban húzta meg magát. Anna Margit, Barta Éva és Fekete Nagy Béla műhelyében dolgozott keramikusként. Jakovits József, Korniss Dezső a bábszövetségben kaptak munkát. Pán Imre turisztikai szakkönyveket lektorált és utóbb írt.
3. A Dorozsmai úton (régebben Amerikai út) lévő ház kifejezett menedékként szolgált az ötvenes években, mint erről Bálint Endre, Vajda Júlia, illetve Mezei Árpád felesége, Erdély Éva is beszámoltak.
4. Függetlenül a múzeum nevétől, a Várkonyi György által rendezett kiállítás igen fontos lépés volt a múlt archeológiájának e fejezetében. Forradalmi Múzeum, Szombathely, 1983. ápr. vö. Rottenbiller I. *Életünk* 1983/7. 642–650.)
5. A Kassák Színházra és a Squat Theatre-re vonatkozóan: AL (*Aktuális levelek*/11. sz.) Szakmai művészeti munka. Szerk.: Galántai György (Artpool). 1984. 42–46.
6. Vö. *AL*/5. 1983. 66–69.
7. Rózsa Gyula: *Lützeler absztrakt festészete és a mi absztrakt festészetünk. Új Írás* 1971/5. sz. 85.
8. Szilágyi Ákos: *A „fiatal irodalom" mint téveszme és hamis tudat. Kritika* 1981/1. 23–26.
9. Erdély Miklós 1972-ben a Möbius-vetítéssel, a *Rózsekiállítással*, 1973-ban, a *Méretkáromlás: „Isten pici"*, ill. az *Önösszeszerelő költeménnyel* szerepelt. Vö. Erdély Miklós kiállítása. Óbuda Galéria, Budapest, 1986. ápr. 11.–máj. 5. A katalógust szerkesztette: Beke László, Szőke Annamária, Török Tamás.
10. 1973 augusztusában három előadással. 1. *Madarak és vörös vállpántok*. 2. Algol László: *A vegyészmérnök és az építésvezető*. 3. *King Kong* (3 napon át.) vö. *AL*/11.)
11. Szabó László: *Happening a kriptában. Népszabadság* 1973. dec. 16. A korszak átlagteljesítményétől is elütő, újságíróinak alig nevezhető munka a hazudozás, rágalmazás, denunciálás eszközeit váltogatja, majd konklúzióként megfogalmazza mondanivalóját: „erkölcstelenség, ízlésrombolás, ellenséges magatartás. Tiltani kell."
12. *Művészet* 1975/10. Szémann Béla: *Egy legenda vége a kék kápolnában*.
13. Vö.: Gyulai László–Lukács János: *A gyűlölet évei – A punktól az újhullámig. Kritika* 1979/7. Tárgyilagos elemzését Wilpert Imre: *Vita a punkról* c. ideológiakritikai válasza követte. *Kritika* 1979/12.
14. *A rock és a neoavantgard*. Beszélgetés Szabolcsi Miklóssal. (Gyárfás Péter) *Kritika*. 1983/6. sz.
15. Erdős Péter: *Felszólalás a szennyhullám ügyében. Kritika* 1983/7. Sebők János: *Hozzászólás a szennyhullám ügyében. Kritika* 1983/10.
16. 1975–77-ben Maurer Dórával: Mozgástervezés és Kivitelezési Gyakorlatok. Ganz-MÁVAG Művelődési Központ. 1977. Vízivárosi Klub; FAFEJ/1978–1979: INDIGÓ.
17. Az INDIGÓ (*Inter*diszciplináris *go*ndolkozás) csoport tevékenységéről lásd: *INDIGÓ*. Szerk.: Erdély Dániel és Nemesi Tivadar. Iparművészeti Főiskola, Budapest, 1981. Az INDIGÓ keretei között dolgozott Peternák Miklós, Sugár János, Bíró Dániel, Enyedi Ildikó, Böröcz András, Révész László, Lábas Zoltán, Sugár János, Bori Bálint, Szirtes János, Berényi Péter, Berényi Zsuzsa, Bálint Ádám, Varga Mária, Csikós, Tibor, stb.)
18. Vö.: a tevékenységét szinte haláláig pontosan dokumentáló katalógussal. 9. jegyzet. E kötet pontos bibliográfiát is tartalmaz.
19. Szövegét közli a *Jelenlét-Szógettó*. ELTE BTK. Budapest, 1989. 271–276. A BBS által standardizált kópia Durst György munkájának köszönhető.
20. *Magyar Műhely* (Párizs) 1978. dec. 15. 56–57. sz. Molnár Gergely: *Kentaur-levél Szentjóby Tamáshoz*.
21. Vö.: *Szógettó*. 119–124. o. 1976. BBS. A filmet Hajas rendezte, írta, az utószinkront Erdéllyel és Molnár Gergellyel együtt végezték.
22. Vö.: *Szógettó*. 68–97.
23. Vö.: *Szógettó*. 139–145.
24. Vö.: *AL*/8. Beke László: *Kommentárok Pauer Gyula „Tüntetőtáblaerdő"-jéhez*, 34–44., valamint uo. Szőke Annamária: *Pauer Gyula művének részleges rekonstrukciós terve*. 45–54. Magát a szöveget közli az *AL*/8. és a *Szógettó* 240–251.
25. Hajas Tibor: *SIDPA BARDO. Snob International*. Bp. é.n. Nádas Péter: *Évkönyv*. Szépirodalmi, Budapest, 1989.

ERDÉLY Miklós

Meghalt Erdély Miklós
festőművész

Magyar Nemzet, 1986. máj. 24. 9.

Wed Jan 23 07:36:43 1991 c:/muveszet/3/41.lev TORD.> ROLAND

Szabolcsi Hedvig

Az ancien régi a polgári józan

KLASSZICIZMUS ÉS BIE

Az európai iparművészet stíluskorszakai címet viselő kiállítássorozat új, immár negyedik szakaszához érkezett az Iparművészeti Múzeumban. *A klasszicizmustól a biedermeierig* című tárlat a XVIII. század hatvanas éveitől a XIX. század közepéig terjedő időszakot öleli fel, a rendező elv a hangsúlyokat az európai fejlődés fő csomópontjaira: a stílust meghatározó országok, mint például Franciaország és Anglia iparművészetére, a közvetítő Németország és Ausztria szerepére és főleg a magyarországi honosadaptáció számos variánsára helyezte.

A kronológikus rendben felépített kiállítás a [...]ia klasszicizáló stílusátmenet, az úgyneve-

ERDÉLY Miklós

Vadas József

Groteszk protest

[Erdély Miklós kiáll. Óbuda]

Élet és Irodalom, 1986. ápr. 25. 12.

ember, "mint a többi". "Ami pedig -
tka "önfeledő", "megértésből" - certi
i, azokat én is szivből utálom. Termé-
etében, aki annyira szabadságra szomjas
zért, mert a fasizmus vad és nyers ha-
om nem látni azokat az eredményeit,
ta, sőt részben meg is szépitette
okkal embertelenebb berendezkedés, még-
bizonyos sikereit és olyan eredményeit,
lát a história. Hogy mindebből mi kö-
s... "Ezt az a mélyen humánus, finom
irta, aki 1944- áprilisában, amikor
ták költöztetni, öngyilkos lett -
agyva Fülepre. A levélre Fülep éles
m tehetek róla, akárhogy csóválja a
redményeknek' nem örülök, sőt

ERDÉLY Miklós

Gyetvai Ágnes

A fogalmi rendnek is a
művének tárgyának tekinti
Erdély Miklós kiállítása a Zichy-
kastélyban

Magyar Nemzet, 1986. máj. 13. 6.

ERDÉLY MIKLÓS

Körner Éva: Az absurd mint koncepció. = Balkon, 1993, 2.

12

lemmel tíz esztendőn keresz
sem több, de kiváló pedigré

Blaskovich Ernő példaé
tők előtt is megszívlelendő
kancacsalád alakult ki, mel
amely a verhetetlen Kincsem

Waternymph megszerzése
Ezt a sárga kancát, amely 1
tenyésztette és mint háromé
ahol egy nyeretlen versenyb
sült Nemzeti Díj 650 aranyá
Díjban csak negyedik lett.
futott, de félóra múlva a d
ítélet szerint orrhosszal m

gondolkozik, és az archaikus emberhez viszonyítva teljesen vak. A modern ember értelmi tevékenysége absztrakt és irreális. (...) A világ jellege nem az ellentétekben, hanem a különbségekben van.
Az ellentét képlete: a fogalom és az ellenfogalom. A kettő együtt: a dolog maga és tükörképe. - A különbség képlete: a világ hasonlóságainak és különbségeinek végtelensége. A minőségek és mennyiségek lépcsőzetes különbözősége. Minden hasonló különbözik, és minden különbség hasonló, de úgy, hogy soha a hasonlóság teljesen egybe nem esik és soha a különbség teljes ellentétté nem válik. Az ellentét nem a világ és nem a valóság tulajdonsága, hanem az absztrakt értelemé. A valóságban tárgyak, dolgok, emberek, események, gondolatok, lények, képek megszámlálhatatlan fokozata él, s még a tőle legtávolabb fekvővel is minden megegyezik valamivel és valamiben, sőt minden hasonló a másikhoz, mert: ''ami fent van, az nem egyéb, mint ami lent van''. (...)
Az archaikus idő szerint a világ erői gyújtópontokba gyűlnek. Ezek a gyújtópontok mint erőközpontok az emberi élet csekély hatóképességéhez képest fokozott intenzitást jelentenek. (...)
Ezek a központok megismerhetők. A róluk szóló tapasztalat azonban nem fogalmi és nem értelmi,hanem intuitív, misztikus és közvetlen.
A közvetlen tapasztalat az ideáknak, az ősképeknek látása. Ezt a közvetlen, intuitív látást jelölték meg a görögök a teória szóval. Mert a teória eredetileg nem értelmileg szerkesztett elmélet, hanem közvetlen idea- és istenlátást jelentett.

(Hamvas Béla: Scientia Sacra, 1943-1958. Magvető, 1988)

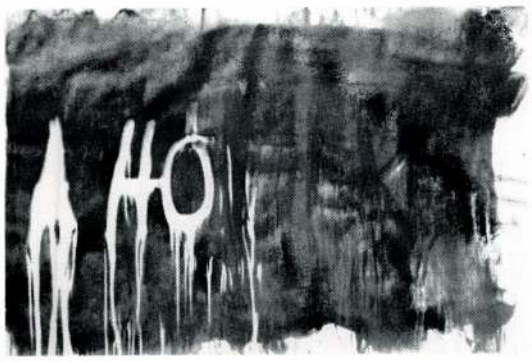

Erdély Miklós: Anaxagorasz: A hó fekete

Beke László: Erdély az Egyetemi Színpadon a hóparadoxont fixírrel felírja egy hívóval bekent óriási fotópapírra. Mire a "fekete" szóhoz ér, a felirat belemosódik a feketébe. Ezután felolvassa a filmnyelvről szóló téziseit, melyek közül az utolsó: "A létezést nyelvvé tesszük és beszéljük, a nyelvet létté és éljük." (E. M. kiállítása 1986, Óbuda Galéria, katalógus)

pontok ismerete alapvetés, de arra is szolgál, hogy innen indulhasson a feltárási akció. A ready made, a minimal art önmagukban-valóságukban, Wittgenstein vagy Kosuth tételei önmagukra vonatkozásukban teljesen megérett állítások, és gyakran ihletői hasonló igazságtartalmú állításoknak, de továbbvezető pontok is *viszonylatok* felmutatásában. A keleti, a magyar alkot-gondolkodó kényszerű helyzetben van, hogy túllépjen az önmagában igaz redukált tételén, mert olyan pályán mozog, amelyen minduntalan ütközik hamis állítással.

Alapvető feladata az ezekhez való viszonyulás megfogalmazása. Nehézséget okoz, hogy az állítások hamis volta nem mindig nyilvánvaló, gyakran mozognak az ambivalenciák határán. A munka "anyagába" tartozik az önmeghatározás, a művészet mibenlétének meghatározása a nagyon szorosra fogott társadalmi helyzetben, de az ezen túli egzisztenciális helyzetben is. Tárgykörébe tartoznak filozófiai és matematikai, tudományos fizikai jellegű állítások, továbbá jelképek, tárgyak. Néhány használatba vett anyag szellemi és materiális és ezek használatának felsorolása, ha csak egy-két kiemelt példában is, karakteresebbé teheti a helyzetképet.

Miután a magyar koncept art nem volt homogén, természetesen az alábbi példák és jelenségek sem általánosak, egyes művészekre vonatkoznak, csak az összképből adódik ki a jellegzetes tabló.

Vegyük előre a filozófiai befolyásokat: Wittgenstein és Kosuth redukcionizmusa mellett nagy hatást gyakorolt a konceptuális művészek egy részére Hamvas Béla transzcendens, egzisztencialista és mitologikus nézeteivel. De nemcsak ezekkel önmagukkal, hanem az uralkodó álracionalizmus tagadásával is; ugyanígy élete is példakép volt – magyar gulágéletet vállalva írta értekezéseit. (Olyan teljesen különböző felfogású és temperamentumú magyar konceptualisták tették magukévá a maguk értelmezése szerint tanait, mint Bak Imre, St. Auby Tamás meg Csiky Tibor.) De nagy befolyása volt a korai görög filozófia antinómiáinak és a Bibliának is, sokrétű értelmezhetőségük révén (ezeket a tanokat főleg Erdély Miklós dolgozta fel). És jelen volt Lukács György is, nem olyan pozitív alakként, mint a korabeli nyugati baloldali fiatal értelmiség körében, de a besulykolt kötelező, mindent átható hivatalos ideológiához képest alternatívát adott és ideológiai játéktémát is (lásd Lakner László koncepcióját "Az én Lukács György könyvem" témakörben).

Csak ígéretet lehet tenni arra, hogy a magyar konceptualizmus néhány vezérmotívumát kiemeljük. De megelőzően, hogy a feladat nehézségét érzékeltessük, ami a definitív határvonalak húzását illeti, meg hogy ezeknek az éveknek lelkesültségéről is némi képet adjunk, említsünk meg néhány kollektív vállalkozást. Ilyen volt a Kopernikusz-évforduló kihasználása 1971-ben, vagy az utcakőakció 1972-ben.

Kopernikusz példát adott az uralkodó hatalmi

Erdély Miklós

Anaxagorasz: A hó fekete

1. Végül is fehér a hó vagy fekete?
2. Tekintve, hogy a hó nem tehet mást, minthogy fehérlik, így minden tulajdonsága burkolt állítmány.
3. A hó tehát az amit csinál.
4. Akkor mi csinálja azt, amit csinál?
5. Ha valami hull vagy fehérlik jelenti-e azt, hogy egyben létezik is vagy nem jelenti?
6. Nem csak hull vagy fehérlik, de még létezik, sőt jelenti is.
7. Nyelv nélkül nem lehet gondolkodni, nyelvvel nem lehet másképp gondolkodni.
7/a. Amíg az alany össze nem olvad újra az állítmánnyal, addig nem tud megmozdulni Zénon repülő nyila.
7/b. Havazik, ez jó szó. Értelmetlenség megkérdezni, hogy mi vagy mit havazik. Ilyen még a hajnalodik, és még néhány: egy új nyelv mintapéldányai.
8. A hó tehát tévedésszínű.
9. Rossz nyelven csak tévedni szabad.
9/a. Bizonyos rossz nyelvek azt beszélik, hogy születik a filmnyelv.
10. Nem kell feltételeznünk, hogy a dolgok a törvények letéteményesei, sem azt, hogy a dolgok törvények által nyilvánulnak meg. Próbáljunk úgy gondolkozni, hogy a törvények makacs ismétlődése, az ismétlődés makacssága maga. Ha nem sikerül a film majd segít.
11. A dolgokkal tehát ne törődj és mindig csak az eseményt tekintsd.
11/a. Ha a film segítségével ez sikerül, a történetből vond ki az időt, és ezután mint eseménykristályokat szemléld. A csúcspontok sorrendje immár mindegy.
12. A család vetített, tehát nem valódi, a veszekedés vetített, mégis valódi. A géppisztoly, a gyilkos, a hulla vetített, a gonoszság azonban valódi.
12/a. Vetített gonoszság t. i. nincs.
12/b. A valódi gyilkost is mindaddig fény által vetítettnek tekinthetem, míg szívembe nem vetít egy ólomgolyót; és továbbra is, csakhogy ezekután nem vállalok közösséget a szívemmel.
13. "A létezést nyelvvé tesszük és beszéljük, a nyelvet létté és éljük."

A koncept art elsődlegesen olyan művészet, melynek anyaga a fogalom. Mivel a fogalom nyelvhez kötődik, a koncept art olyan művészet, melynek anyaga a nyelv. A koncept arttal mint olyannal... tehát a nyelv vele jár. A nyelvfilozófiából megtudhatni, hogy egy fogalom egy név konnotációjaként is felfogható - ez az összefüggés a fogalom és a nyelv közt. Ha elegendő, hogy szubjektív kapcsolat legyen név és annak konnotációja - vagyis a név használatának mikéntjére vonatkozó határozott szándék, bizonyos dolgokkal szemben egyes dolgok nevének megerősítését célzó határozott szándék - közt, akkor a fogalom érvényes nyelv, és a koncept art érvényes filozófiai alappal bíró művészet.

(Henry Flynt: Concept art, 1961. in "An Antology". Ed. LaMonte Young, 1970.)

A történeti ember látása és gondolkozása logikai ellentéteken nyugszik; az archaikus ember látása és gondolkodása az analógián nyugszik. Az analógia fő elve az, amit a Tabula Smaragdina így fejez ki: "Ami lent van, az ugyanaz, mint ami fent van; ami fent van, az ugyanaz, mint ami lent van." Az analógia azt jelenti, hogy a világ minden jelensége, tünete, személye, alakja, anyaga, jellege között azonosság van; de minden jelenség, tünet, személy, alak, anyag, jelleg között különbség is van. Az a tény, hogy a világon minden különbözik, de mégis azonos, minden ugyanaz, de ez az ugyanaz sokaságban jelentkezik, ez a tény az, amit az őskorban analógiának hívtak. (...) Az a gondolkozás, amely jellegzetesen modern, a szcientifizmus, csaknem kizárólag... értelmileg megszerkesztett ellentétpárokból áll. (...) Az archaikus ember analógiákban gondolkozott. (...) Ilyen analógia az, hogy vonatkozás van az emberi lélek tulajdonságai és minőségei, az őselemek és a fémek között; hasonlóság van a metafizika princípiumai és a számok között. (...) Az analógiákat a manas, a belső érzék éli át. Átéli pedig úgy, hogy a belső látás az előtte feltáruló belső képeknek egymással való összefüggését közvetlenül tapasztalja. Ilyen közvetlen, értelemmel és logikailag örökké megmagyarázhatatlan összefüggés van a metafizikai princípiumok és a számok között. (...) A történeti ember nem képekben, hanem értelmi ellentétekben

amikor a szemléletváltás, élesebben fogalmazva a szakítás aktusa előtérbe helyeződött, felbukkantak a múltból, illetve az undergroundból olyan jelentős magyar személyiségek, mint például Kassák Lajos és Korniss Dezső, akik túlélték a szocreál sokszakaszos dominanciáját, és a fiatal generációnak, éppen a fogalmi tisztázás iránt érzékenyeknek sokat jelentett egy tiszta múltú hagyomány felfedezése. De múlt és hagyomány a koncept art eredeti elvével összeegyeztethetetlen tényezők.

Miután, mint korábban szó esett róla, a magyar koncept art nem azonos az eredeti "concept art" fogalmával, és nem is definiálható, csak körülírható, felmerültek olyan javaslatok, hogy jelzős alakban, tehát tágabb értelemben beszéljünk róla, például mint konceptuális művészetről ("conceptual art"). Ebbe beleférne az itthon gyakran használt *projekt art*, sőt a *play art* meghatározás is. Az előbbit szívesen használja St.Auby Tamás, tekintettel arra, hogy a koncepciók egyrészt javaslatok, másrészt tárgyakkal összefüggő folyamatokban zajlanak le. A play art egy művész nevéhez, Haraszty Istvánéhoz kapcsolódik, aki a gépi racionalizmus és a benne leleplezhető irracionalizmus bizarr ellentétét játékos formában teszi tapasztalhatóvá.

Fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a meghatározás keresésében angol kifejezéseket használnak a művészek. Ez csak részben tudható be annak a körülménynek, hogy az újkori technika révén az angol köznyelvvé válik sok szakterületen, sokkal jelentősebb ok, hogy a magyar közgondolkodásban a művészettől idegennek számít az a lehetőség, hogy az elhagyja az érzékiség területét és fogalmakat involváljon. A magyar ideológia végig az "anyaföldmélygyökér" témát kedvelte, de közben volt a szocreál hosszú intermezzója, amely viszont a közismert módon ragaszkodott a valóságot egy az egyben tükröző képhez.

Egyébként Magyarországon nem is voltak olyan par excellence konceptművészek, mint Joseph Kosuth, Henry Flynt vagy az "Art and Language"-csoport. Nálunk a konceptualizmus egybeépült a szobrászok, festők, grafikusok, textilművészek, költők, filmesek, akcionisták, sőt zenészek és színházasok munkájában a saját műfaji problémáikkal, de a fent jelzett időszakban, tehát a hatvanas évek végétől a hetvenesek közepéig így egybefonódva is néhány magyar művész munkásságába, éppen a korszakmeghatározó személyiségekében, a konceptualizmus abban a pillanatban érkezett meg, amikor feltétlenül új eszközre volt szükség, hogy az más szintre emelkedjék.

A magyar konceptualizmusban ugyanúgy meghatározó tényezők Duchamp és Wittgenstein, mint a példaképnek tekintett koncept artban, éppoly fontos a ready made, a minimal art, de csak ritka pillanatokban fontosak az önmagukban igaz állítások. Fontos egzisztenciális feladata a magyar konceptualistáknak a vonatkozások, a direktebben megmutatkozók és a rejtettek felmutatása vagy esetenként "nyomozása". A magyar konceptualizmusban a tiszta viszonyítási

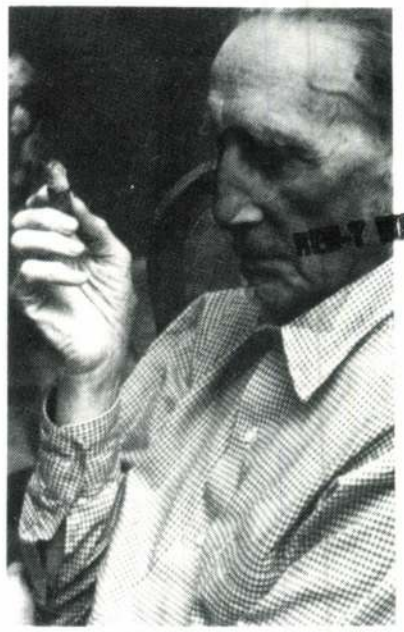

ATTALAI GÁBOR: Red-y made, 1970, vegyes technik

(A Légy szíves ciklusból)

Képzeletben
Keress egy hosszú szót,
Keress egy rövid szót.
Fedd el a röviddel
a hosszút.

St. Auby Tamás

Ha egy ready-madet vörösre festünk pl. így: ready-made, az red-y made lesz.
(Míg egy ready made az eredeti tárgyat szünteti meg, addig a red-y made két dolgot, magát a már említett tárgyat és ready-madejét is. Ready-made és red-y made mindketten a design következményei a művészetben.)

Attalai 1970

Azonos azonoskor vagy van vagy nincs de soha semeddig van is nincs is

Attalai 1970

- néhány gondolat -
- néhány vágy -
- néhány tett -
- néhány tárgy -
(folytasd tovább)

Attalai 1970

ERDÉLY MIKLÓS

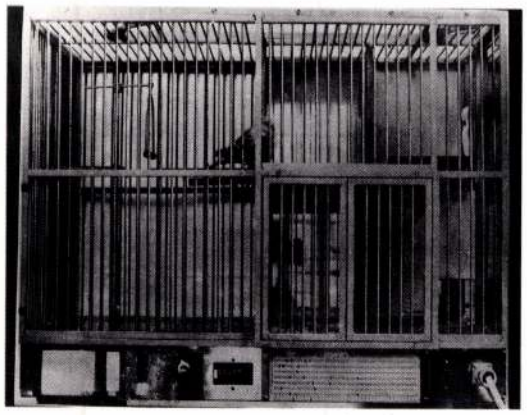

Haraszty István

Mint a madár (Kalitka), ide illesztendő szöveg:
"A madár helyzetét, mozgását a zárt légtérben megfigyelés alatt tartja az elektromos rendszer. Lépéseit a kalitkában a számok jelzik, ellenőrzik. Mikor a piros-fekete pihenőrúdra ül a madár, a kalitka ajtaja megnyílik. Ha megközelíti, a mágneses tér megszűnik és az ajtó ismét bezárul."

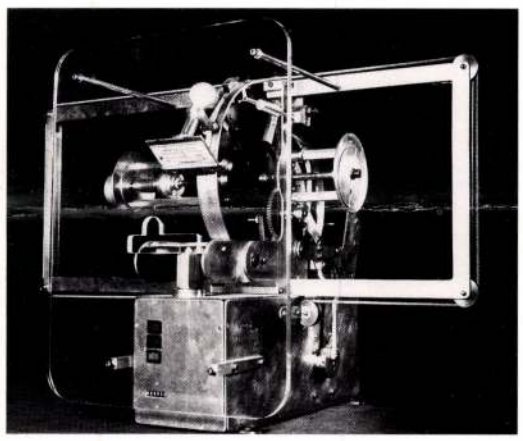

Haraszty István: Stemplire várva, 1974

lentétes értelembe fordult ebben a viszonylatban.

Tőlük különbözően Jovánovics György az ambivalenciákat nem leleplezi, nem definíciókat ad, hanem lebegteti, a költőiség szférájába emeli ezeket, ahol az ambivalencia más szintjén felel egymásnak a költői és a materiális kép. Az ő fő eszköze a fellazítás, amelyben rejtett vonások is megmutatkoznak, így "lehallgatásuk" eredményesebb lesz. Kontrasztokra ebben a módszerben is szükség van, ilyen egyrészt a sakkjátszma, másrészt a fotózás. Az előbbi Jovánovics meghatározása szerint a legobjektívebb játék – következésképp a csalás kizárt –, az utóbbit is lehet így felfogni a lencse kváziobjektivitására való hivatkozással. De Jovánovics az utóbbit nem hagyományos, dokumentatív módon használja, hanem a tükröződések, elmozdulások adta többértelműség láthatóvá tételével. És kiderül, hogy a sakkjátszmában is a rejtettség érdekli igazán. Az, hogy fiktív partikat kreál – pláne bármily játékos, de mégis politikai utalással, még nem erről szól, de a sakkautomata iránti érdeklődése Kempelen Farkas szerepével, annál inkább. Az ebben a konkrét esetben a gyertyákkal és tükrökkel való láthatatlanná tétel játék volt a művészet elanyagtalanításának csábításával, ami összefüggött a nagyon napi aktuális helyzettel, a művészet kivonulási lehetőségével a hivatalos "művészet" tárgyakba betonozott korlátai közül, de azzal a gondolattal is, hogy "a szellem erejével hogyan lehet becsapni a koronás fők szemét" (Jovánovics mondata). A Liza Wiathruck-szöveggel kísért fotósorozata lírai alkotás a tiltásról és öntiltásról, a mozgástérről. A Camera Obscura már a művész hatalmáról szólt, hogyan teremthet mint alternatívát levegőben lebegő virtuális képet. 1971-ben Jovánovics közös akciót szervezett Erdély Miklóssal, St.Auby Tamással és Lakner Lászlóval, a "mennyezetre szorítást". Egy rugós szerkezet hétköznapi tárgyakat kényszerített természetes helyzetükhöz képest abszurd helyzetbe. A megfordult értékrendről alkotott tapasztalat, a funkciók természetellenességéről alkotott koncepció került itt tárgyi megvalósításra.

Jovánovics György: Camera Obscura (részlet), 1971–75

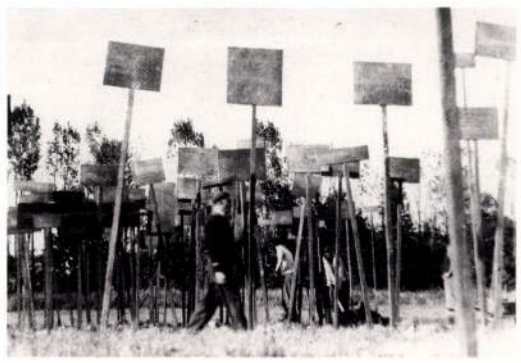

Pauer Gyula

Tüntetőtáblaerdő Nagyatádon
(A művet a hivatalos közeg a felállítás után azonnal elpusztíttatta.) 1978

Pszeudo

A PSZEUDO magyar megfelelői: ál, hamis, nem valódi, valódinak látszó. A szobrászatban Pauer Gyula 1970-ben készült munkáival kapcsolatban került alkalmazásra. A szobor egyik feltűnő tulajdonságát jelzi, s ezen keresztül a szobrászat egy új aspektusát. A PSZEUDO-szobor nem annak látszik, ami valódi formája. A PSZEUDO-szobor nem a szobrászatról beszél, hanem a szobrászat helyzetéről.
A PSZEUDO-szobor egyik történeti előzménye a MINIMAL ART. A MINIMAL-szobor néhány egyszerű geometrikus formára redukált plasztika, melynek sokkírozó hatása éppen a tiszta, puritán megjelenése, a díszítő hatások vagy az érzelmesség tudatos kerülése. A másik előzménye az OP ART művészet illuzionista technikája. Az OP ART a tiszta formát a mozgás végtelen lehetőségében oldja fel. Az OP ART azonban megmaradt síkművészetnek, díszítő illuzionizmusnak.
A PSZEUDO-, a MINIMAL-szobor puritán formái elé egy másik szobor felületét hazudja, s tulajdonképpen két szoborról ad egyszerre képet. Ezt úgy éri el, hogy az egyszerű geometrikus formák felületére egy másik, kevésbé egyszerű plasztika képét vetíti. A leképezés fotóeljárással történik, a szobor felületén egy másik szobor felülete jelenik meg. A PSZEUDO-szobor így egy tárgyon egyszerre jeleníti meg a létezőt és a látszatot, az anyagit és az anyagtalant. A konkrét formák felfoghatók, de tudomásulvételüket az illuzionista kép állandóan megzavarja. A PSZEUDO végül is a következő szobrászati témákat tartalmazza:
1. A plasztika meglétét,
2. A plasztika hiányát,
3. A PSZEUDO-jellegű attitűdöt, a tárgy manipuláltságát.
E témák kilépnek a szobor anyagi teréből, és funkcionális értelmezést keresnek. A következő értelmezést tartjuk megfelelőnek:
A PSZEUDO-jelleg a szobor plasztikai manipuláltságát jelenti. A manipuláltság a művészet általános egzisztenciáját jellemezheti. A PSZEUDO-szobor formai és technikai manipuláltsága csak szimbóluma a szobrászat (és a művészet) egzisztenciális manipuláltságának.
A modern művészet a XX. század utolsó harmadában a fogyasztói cikkek útját végigjárva került a társadalmi manipulációk örvényébe. A PSZEUDO-szobor természetesen nem beszélhet a művészeti cikkek árainak, forgalmazásának, reklámmódszereinek és tárgyi funkcióinak manipuláltságáról, mert a PSZEUDO-szobor nem történeti értekezés, nem szociológiai dolgozat, és nem illusztrált népszerűsítő előadás.
A PSZEUDO-szobor plasztika, amely önmagát mint manipulált plasztikát mutatja be, és ezzel a manipulált egzisztencia létét bizonyítja. A PSZEUDO önmagát leplezi le mint hamis képet, vagy legalábbis mint összetett, hamis látszatot *is* adó objektumot.
A PSZEUDO azonban nem kötelezi el magát csupán a leleplezés aktusának. A PSZEUDO-szobor az egyszerű és konkrét tárgyak felületére óvatosan új felületeket helyez, s a tárgy felületére finoman rárakódó vizuális elemek új szemszögből mutatják be a formákat. A PSZEUDO tehát nemcsak tagadja a manipulált egzisztenciát, hanem igenli is, amikor megvilágítja összetettségét, szerkezeti gazdagságát.
Végül is a PSZEUDO nem értelmezhető egyirányú állásfoglalásként. Az igen és a nem dialektikus egységében önmagán túl a világba mutat, de vissza is tér önmagába. A PSZEUDO nem filozófia, nem történelem, hanem az, ami megszületése pillanatában is volt: szobor.
A PSZEUDO addig egzisztál, amíg a látszat igaz tényező, és viszont.

Budapest, 1970. október

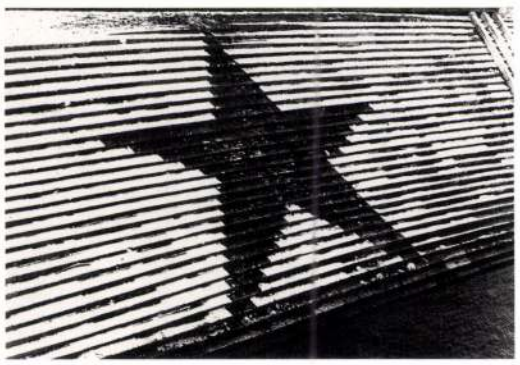

Negatív Csillag
Amikor ezt a csillagot kiástam, egy uszály haladt előttem lefelé a Dunán. A fedélzetről két matróz a part felé integetett és rám kiabáltak.
Első matróz: – Kommunista vagy?
Második matróz: – A kurva anyád!

Attalai 1970

Villányi pszeudorelief
Méret: 8x2 méteres téglalap alakú (16 m²).
Anyaga: Kő (sziklafal),
alumínium (lemez), zománc.
Technika: Domborítás,
szórópisztoly, hengerezés.
Készült: 1971 nyarán.
Idea: A villányi kőbánya hatalmas sziklafalának egy részletét *legszebb* pillanatában fémre kopírozni, és a kész másolatot az eredeti mellé odaszerelni, hogy optimális esetben – évente legfeljebb egyszer, az illető napszak egyetlen órájában – a természeti és az emberi mű plasztikai látványa megegyezzék. (Leszámítva anyagi különbözőségüket!)
Tudnivalók: E másolat a pszeudoszobrászat sajátos mechanikus technológiájával készült, ezért amíg a természetes képződmény valóságos plasztikával rendelkezik, az emberi másolat valójában kétdimenziós, vagyis térhatása csupán *ILLÚZIÓ*. A "Természetes mű" tehát a fényszituációkra (napállás, holdállás stb.) roppant érzékeny, vizuálisan örökös változásban van. Az emberi mű viszont statikus, ebből következik, hogy a két objektum már az elkészülést követő órában eltérő látványú, ami óráról órára, napról napra csak fokozódik, mígnem lassan ismét közelítő tendenciát mutat.
Megjegyzés: Az együttállás pillanatát nem kívánom nyilvánosságra hozni. Az ide látogató saját *szerencséjének* tudhatja be, hogy a hasonlóság melyik fokán találkozik a művel.

Pauer Gyula

Erdély Miklós, a társaság doyenje volt a leginkább par excellence magyar konceptualista. Bár építész volt, gyakran dolgozott tárgyakkal, készített filmet, szervezett akciókat, de költő is volt, és pályája későbbi szakaszában megnőtt festői tevékenységének aránya. Fő erőssége mégis a filozófiai gondolkodás volt. Gondolkodására az a dialektika volt jellemző, amelyet az antik görögöktől, a Bibliától, a keleti bölcsektől, de Einsteintől meg Heisenbergtől is tanult. Léte ezért is volt állandó kihívás és botránykő a marxista dialektikusok számára. Erdély megakarja határozni a dolgokat, de úgy, hogy a bennük kibomló összes mozgást figyelemmel kíséri. Korai (1974 előtti) költői írásából, a "Dirac a mozipénztár előtt"-ből idézem a kezdő sorokat: *1. Hogy van tehát? – 2. Idő és tér tehát. – 3. Hagyjuk ezt! – 4. Gondolkodásunk formái tehát. – 1. Hogy van ez? – 2. Hagyjuk ezt. – 3. Hogy van tehát? – 4. Tériesített idő, idősített észlelés tehát. – 1. Ugyan hagyjuk ezt. – 2. Hogy van tehát? – 3. Tévedésbe minden belefér vagy majdnem belefér tehát...* Megoldásai mindig tartalmazzák az ellenérveket is. Ismétléselmélete, meg azonosságelméleti tézisei figyelnek az elmozdulásokra és a definíció csapdáira.

A legvilágosabban Erdély 1980-ban megfogalmazott Marly-téziseiben összegeződik mindaz a többlet, amelyet a hetvenes évek magyar konceptuális gondolkodása adni tudott.

(A tanulmány eredetileg –rövidített formában– az 1993-as Velencei Biennálé magyar katalógusában jelent meg.)

Erdély Miklós

Mennyezetfeszítés
(Jovánovics György akciója és fotója)
"Egy felszorított ujjal tisztelegtem a törekvés és annak felső határa előtt (alatt), mikor az új annál inkább feszül, minél erősebben szorítja fel a szerkezet, és a nyílvesszőre kötött súly mennél inkább húzza azt lefelé."

Jovánovics György

Lenin sakkjátszmája (részlet)
Idestova két éve Lenin-sakkjátszmákat rekonstruálok. A Lenin-centenáriumi évben a magyar sajtóban megjelent emlékezésekből vettem, hogy Lenin szívesen és jól sakkozott.
Ezt a játékot édesapjától és testvéreitől tanulta, akik szintén jó sakkozók voltak. Lenin jó tanítványnak bizonyult, hamarosan mind édesapját, mind testvéreit megverte. A Népszava egyik száma szerint Lenin egyszer egy kazanyi elsőosztályú sakkozónak bástyaelőnyt adva, a tábla megtekintése nélkül, sakknyelven szólva, vakon játszott, miközben a táblának háttal állva billiárdozott, és fejben számolta a poénokat. A sakk az egyetlen objektív játék, az ún. sakkírás segítségével minden játszma maradéktalanul és tökéletesen megőrizhető, rögzíthető, és újra lejátszható. A kíváncsiság és a tisztelet vezetett, amikor szerettem volna Lenin játszmáiból néhányat megtekinteni. Érdeklődésem, sajnos, azzal az eredménnyel járt, hogy úgy látszik, nem maradt fönn Lenin-játszma. Ekkor azonban meglepő ötletem támadt. Egy véletlen segített hozzá. Megismerkedtem Budapesten egy moszkvai fiatallal, aki szintén szenvedélyes amatőr sakkozó, s bár minősítése nincs, játékereje jó elsőosztályú, sőt talán mesterjelölt szintet ér el. Egyébként ő is, mint én, szobrász, a neves szovjet Nuszberg-kinetikus csoport tagja.
Ismeretségünket természetesen ennek köszönhettük, s a kellemes, de fárasztó szakmai beszélgetések után a klub sakkasztalánál Leninre terelődve a szó derült ki, a szovjet fiatal is mennyire kíváncsi lenne a nagy forradalmár játszmáira. És ekkor megszületett bennünk az elhatározás. Közös munkánknak ez az előzménye, és most már talán eredménye is beérni látszik. Sajnos, az említett kazanyi partinak, úgy látszik, nem maradt nyoma. Rendkívüli örömünkre szolgál azonban, hogy nemcsak néhány játszmabefejezést és játszmaállást, de mintegy féltucatnyi, dokumentumokkal bizonyíthatóan eredeti Lenin-partit sikerült rekonstruálnunk. Ezzel történelmi kutatásunk első szakaszának végéhez értünk. A dokumentumok egyeztetése, ellenőrzése, a játszmák elemzése, a kötetbe rendezés folyik. Ez, ha minden jól megy, egyszerre fog magyar és orosz nyelven megjelenni. Megmutatok valamit abból, amit idáig rajtunk kívül csak a munkánkban részt vettek, történészek, politikusok, sakkozók élvezhettek. Orosz védelem. Világos: Lenin, sötét: századeleji ismeretlen játszó.

Rekonstruált sakkjátszma:
1.e4, e5 2. Hf3, Hf6 3. He5: d6 4. Hf3, he4: 5.Ve2, Ve7 6. d3, Hf6 7. Fg5, Fe6 8. Hc3, h6 9. Fh4, g5 10Fg3, Fg7 11. d4!, Hc6 12. 0-0-0, Hd5 13. Vb5!, Hc3: 14. bc: g4? 15. Vb7:, Kd7 16.He5!, Fe5: 17. de:, Bhb8 18. Vc7:»!!, Kc7: 19.ed:, Vd6: 20. Fd6:» 21. Fb8:, Bb8: 22. Kb2, Ka5 23. Ka 1, sötét feladta.
Rekonstruált sakkjátszmaállás:
Világos (V. I. Lenin): Kc1, Ve2, Bd1, Be1, Ff1, Fh3, Hf6, a3, b2, c2, f3, g2, g6.
Sötét (ismeretlen): Kf8, Vg7, Ba8, Bc7, Fe6, Fh8, Hc8, a6, b5, d6, e5, h6, világos lép.

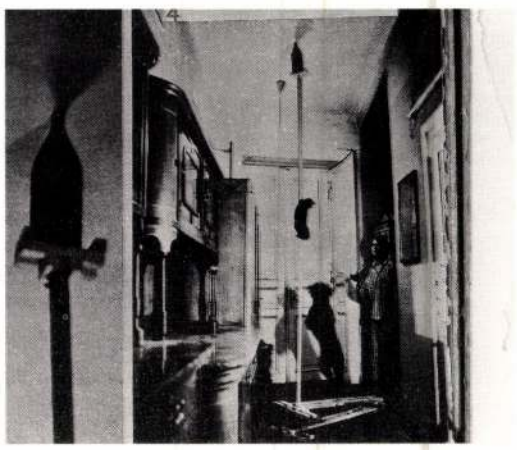

St.Auby Tamas: Mennyezetfeszítés, kutya, macska, Molotov-koktél

ERDÉLY MIKLÓS

Életrajzi adatok:

1928-ban született Budapesten. 1946–1947 között a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára járt, 1947-től a Műegyetemen tanult, itt kapott diplomát 1951-ben. 1975–1977 között Kreativitás-vizualitás címmel a Ganz Mávag Művelődési Házban vezetett szakkört. 1977–1978-ban a Vízivárosi Klubban a FAFEJ szakkörnek volt vezetője, 1978-ban létrehozta az Indigo csoportot.
Több akciót tartott (1966. Budapest – Aranyvasárnap, 1968. Budapest, IPARTERV – Három kvarkot Marke királynak, 1969. Budapest, Egyetemi Színpad – Toborzó, 1971. München, Kunstzone – Magánrendőrség és büntetőakció, 1973. Budapest, Ganz Mávag Művelődési Ház – CETI, 1979. Amszterdam – Eskaton-Exit for Tibor Hajas, 1984. Budapest, Kossuth Klub – Demokratikus festmény, stb.). 1986-ban halt meg Budapesten.

Fontosabb egyéni kiállítások:

1972. Balatonboglár, Kápolnatárlat – Rőzse kiállítás
1977. Budaörs, Jókai Művelődési Ház – Bújtatott zöld
1980. Budapest, Bercsényi Klub – A kalcedoni zsinat emlékére
1985. Bécs, magánlakás
1986. Budapest, Óbuda Galéria

Fontosabb csoportos kiállítások:

1970. Budapest, a Műegyetem R Klubja – „R" kiállítás
1973. Balatonboglár, Kápolnatárlat – Szövegek/Texts
Utrecht, t'Hoogt – Aspekten van Hedendaagse Hongaarse Kunst
Budapest, Műegyetem – In memoriam Kopernikusz
1974. Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Kép/Vers
Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Képregény
1975. Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Képregény
Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Montázs
1976. Székesfehérvár, Csók István Képtár – Sorozatművek/Serial Works
1976. Hatvan, Hatvany Lajos Múzeum – Expozíció. Fotó/Művészet
1977. Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Möbius
Eindhoven, TH -- Osteuropese Conceptuele Fotografie
1978-tól az Indigo csoport kiállításai (Szén és szénrajz, A homok és mozgásformái, stb.)
1979. Budapest, Józsefvárosi Galéria – Fotogramok
1980. Budapest, az IPARTERV kultúrterme – IPARTERV 68–80
Wilhelmshawen, Kunsthalle – Künstler aus Ungarn
Budapest, Óbuda Galéria – Tendenciák 1.
1981. Pécs, Pécsi Galéria – Vonal/Line
Budapest, Óbuda Galéria – Tendenciák 6.
1982. Budapest, Budapest Galéria – Film/Művészet
1983. Budapest, a Budapest Galéria Lajos utcai kiállítóháza – Helyzet
1984. Budapest, Almássy téri Szabadidő Központ – Plánum fesztivál
Budapest, Ernst Múzeum – Frissen festve
1985. Budapest, Óbuda Galéria – 101 tárgy. Objektek 1955–1985
Graz, Neue Galerie – Drei Generationen Ungarischer Künstler
Glasgow, Third Eye Centre – Contemporary Visual Art in Hungary
1985. XII–1986. I.
Budapest, Műcsarnok – Pillanatkép. Magyar festők három nemzedéke
1986. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria – Eklektika '85

Kiállított művek:

Molluszkum 1969–1970, fotó, 21x29,5 cm
Tévedés 1969–1970, fotó, 20,5x26,5 cm
Villanyrendőr 1984, papír, ceruza, 42x60 cm

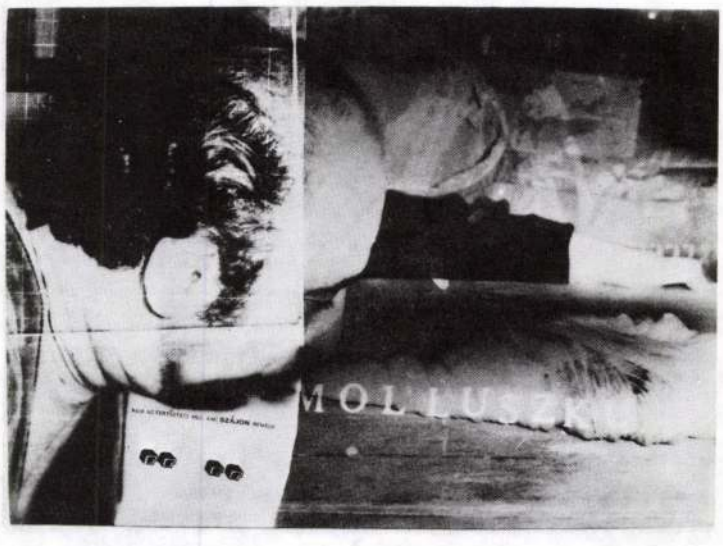

Molluszkum 1970

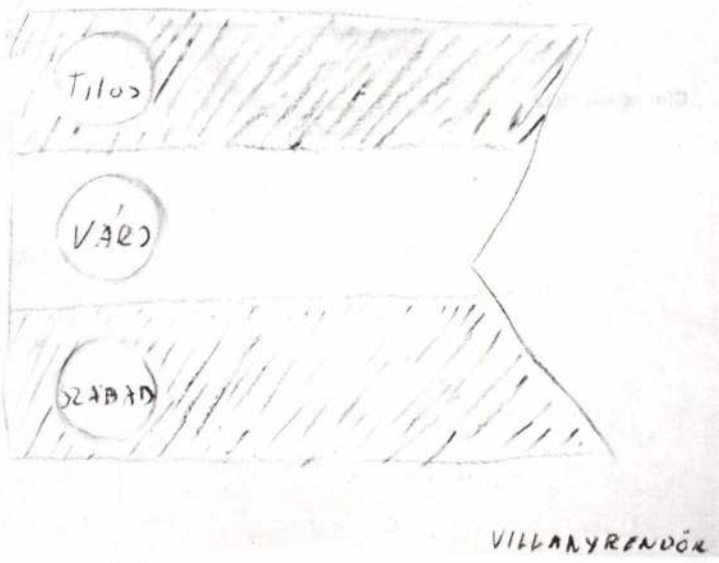

Villanyrendőr 1984

ERDÉLY DÁNIEL

Életrajzi adatok:

1956-ban született Budapesten. 1982-ben kapott diplomát az Iparművészeti Főiskolán. Részt vett az Indigo csoport munkájában.

Fontosabb csoportos kiállítások:

1977. Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Möbius
1978-tól az Indigo csoport kiállításai
Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Montázs
1979. Budapest, Józsefvárosi Galéria – Fotogramok
1980. Budapest, Bercsényi Klub – A 70-es évek művészete 2.
1983. Budapest, Budapest Galéria – Film/Művészet
1986. Budapest, Fiatal Művészek Klubja – Sárga kép
1986. Budapest, Műcsarnok – Asztali akciók
1986. XII–1987. I.
Budapest, Szépművészeti Múzeum – Computer Art

Kiállított művek:

Cím nélkül 1–4. 1972, papír, írógéprajz, 29,5x21 cm

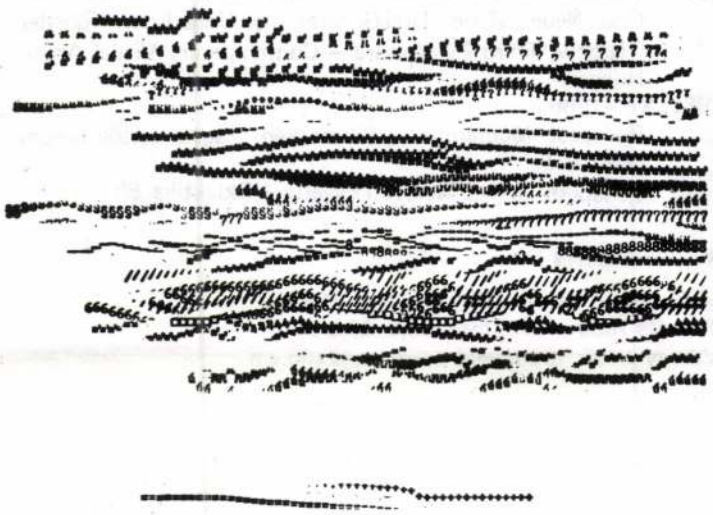

Cím nélkül 1972

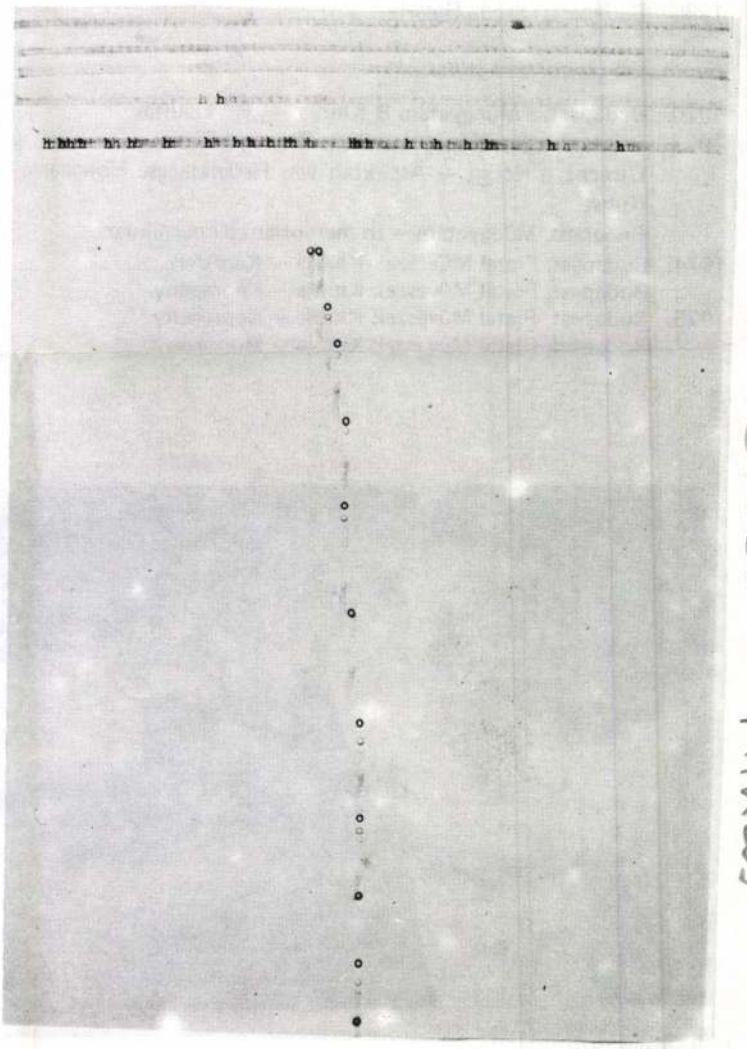

Cím nélkül 1972

ERDÉLY MIKLÓS

Kép-vess/ven-lip.
Bp. PIM, 1987

Egy mítosz természetrajza

ERDÉLY MIKLÓS ÉS A NEOAVANTGÁRD MAGÁNYA

FORGÁCS ÉVA

A Magyarországon kibomlott értékválság és a nyomában fellépő erkölcsi és tudati zavar, úgy látszik, olyan méreteket öltött, amely a világon egyedülálló, és amely tekintetben – és ezt minden káröröm és csüggedés nélkül tudomásul kell venni – nagy nemzeteket előztünk meg.

E. M., 1985

Erdély Miklós 1991. őszi székesfehérvári kiállításáról és kötetéről úgyszólván nem jelent meg azokkal érdemben foglalkozó kritika,* s ez mindenképp említésre méltó, hiszen a legnyugtalanítóbb, legkevésbé ismert, ugyanakkor sokak által a legjelentősebbnek tartott művész írott és megformált hagyatékának egy részéhez lehetett volna gondolatokat fűzni. Ehelyett a legtöbb hetilap és folyóirat interjúkat zúdított olvasóira. Megkérdeztettek a családtagok, közeli és kevésbé közeli barátok, pályatársak, és záporoztak a mind mitikusabb fényben irizáló emlékezések félbehagyott mondataira, mozdulataira, megjegyzéseire. „Hogyan viselte, ha félreértették vagy kiforgatták azt, amit csinált?" „Szeretett gúnyolódni másokon?" „Te hogy ismerkedtél meg vele?" „Mit jelentett számodra az Erdéllyel való közös munka?" Megannyi körüljárás, egy felület letapogatása, az épülő mítoszból jó előre kihasított szeletek. Minél kövérebb a mítosz, annál több jut belőle a túlélőknek, és minél drágább, annál értékesebbek az apró morzsái is.

„Most rekonstrukció zajlik itt, vagy ez a mítoszteremtés csapdája?" – tette fel az egyik interjúkészítő, Szücs György, a kevés értelmes kérdés egyikét Beke Lászlónak.[1] Beke szerint „A mítoszteremtés (...) elkerülhetetlen; Erdély Miklósnak mint művésznek rengeteg olyan apró életmegnyilvánulása volt, amely valóban műalkotásszámba megy." Beke felidéz egy-kettőt: „például a saját festészetéről ilyeneket mondott: a legjobb úgy festeni, hogy amikor már az ember pizsamában áll az ágy mellett lefekvés előtt, visszaszalad a képhez valamit beleigazítani. Ez egy lényeges dolog a saját festészetére nézve. De még lényegesebb, hogy egy képénél kijelentette, a kompozíció abban áll, hogy a vászonra elhelyezünk valami hibát, majd megpróbáljuk kijavítani... Ilyet tulajdonképpen festőművész még soha nem mondott. Ezek a különféle anekdotikus mozzanatok valahogy szerves hálózatot alkotnak körülötte, és fontosak. Így alakulnak a mítoszok." Hozzátehetjük: így alakulnak, ha így alakítják őket. És főként, ha érdemben alig szól valaki hozzá Erdély konkrét és megfogható műveihez, hogy minél inkább a megfoghatatlan, elszállt szavak és gesztusok és azok interpretációi töltsék meg az Erdéllyel kapcsolatos írásokat.

Nem mintha az anekdoták, a szavak és gesztusok ne volnának fontosak és jellemzőek. Ezek valóban a kultúra szövedékét és kötőanyagát jelentik; vagyis a *művek* közti teret töltik ki. Erdély életmű-kiállítása kapcsán azonban jószerével, egy-két írást kivéve,[2] éppen a művekről nem esett szó. Sokkal inkább pizsamáról, lassú észjárású hivatalnokokról és szeszélyes osztályozási módszeréről, s így éppen az maradt zárójelben, amit ő maga talán a legkevésbé kívánt zárójelbe tenni.

Tény persze, hogy Erdély tudatosan és nagyon technikásan művelte a személyiség- és szerepépítést, mint új, minden eddiginél totálisabb *Gesamtkunstwerket*. Nemcsak önmagát, hanem a várost, a világot, minden lehetséges kommunikációmódot formálható anyagnak tekintett, és dolgozott is ezeken. Mivel másokat is folyamatosan értékelt, mindenki hajlamos volt valamiféle teljesítménynek tekinteni a legkisebb mozzanatokat is, mivel ezek mind megmérettettek: valóban, mintha műalkotásszámba mennének. Hogy ki ne maradjak az anekdotázásból: egy elhagyott uszoda és egy biedermeier szalon keresztezéséből létrejött székesfehérvári presszóban nagyon komolyan megdicsért, mert unicumot rendeltem. „Nagyon jó rendelés volt" – mondta súllyal. – „Hogy mi?" – kérdeztem vissza értetlenül. Ő meg, mintha egy felismeréshez juttattam volna, szinte meglepetve elismételte, hogy jó, nagyon jó lépés volt ez az unicumrendelés. Szellemes. Úgy is mondhatom, hogy a presszóban való üldögélésünket megkísérelte műalkotássá avatni, és várta, belemegyek-e. Tapasztalhatta ugyanis, és nem kevéssé mulattatta, hogy az ilyesfajta helyzetekben szinte mindenki teljesíteni kezdett, és figyelte teljesítményei azonnali értékelését. Erdély egyik technikája volt ez, és számtalan csapdát állított: a dicsérettől horogra kerülőket szembesítette a hülyeségükkel, a játékot ténylegesen elfogadókkal bensőséges hangot ütött meg. Mégis, óvnék attól, hogy a műalkotás fogalmát kiterjesszük a kép pizsamában való kiigazításától az unicumrendelésig. Mert más felismerni Erdély totális *Gesamtkunstwerk*-szándékát, és más úgy tenni, mintha valóban minden pillanatban létre is hozta volna a nagy Összmű egy darabját.

Erdélynek is voltak olyan gesztusai és művei, amelyek fölébe nőttek, és voltak olyanok, amelyek alatta maradtak. Erdély abszolutizálása, amely árad a számtalan interjúból és beszélgetésből, sokkal inkább vall a megkérdezettekre és az ő sajátos szükségleteikre, mint Erdélyre magára.

A legenda közege a köd. Nézzünk mögé, azokba az időkbe, amikor kénytelenek voltunk prózaian tisztán látni, sőt ez volt egyik legfőbb törekvésünk.

A korszak, a hatvanas évek vége, hetvenes évek eleje – többek között – az elméleti fizika és a nyelvfilozófia új meglátásait hozta, és felsejlett a művészeti és a tudományos megismerés és módszerek közötti újonnan felismerhető közösség. A holisztikus gondolkodás igénye adott volt, bár Magyarországon mintegy lappangó állapotban; de már megkezdődött egyes középkori filozófusok újraolvasása, és

* Az írás részben a kötet recenzióján (Forgács Éva: A neoavantgárd magánya – *Új Művészet*, 1992. április) alapul.

José-Maria de Hérédia

CSONKA MÁRVÁNY SZOBORRA

Az irgalmas moha szemét homályba vonta,
Hisz' fák durva törzse nem rejti, elmaradt
A tiszta bort s tejet hozó leányalak,
Nem ömlik áldozat az egykor szent porondra.

Komló, repkény terjeng, szívós borostyáninda
A rom szoborra fut, s körül burjánzanak,
Mindegy, Hermészt-e, Pánt, vagy Szilénoszt mutat,
A csonka homlokot zöld szarvuk körbeingja.

Figyeld, két fényköre gyullad már a kopár
Arcnak, hogy rávetül a ferde fénysugár,
És bomlott venyige nevet, mint piros ajkak.

Most, illanó varázs, a szél súg valamit,
Kereng a lomb, levél, rebben lángja a napnak,
S tört márvány eleven Istenné változik.

A KAGYLÓ

Hány zord télen, hideg, vad Óceánon át
– Gyönge gyöngyház Kagyló, ki látta, merre, honnan! –
Görgetett üvegzöld, mély öblein unottan
Az ár, hullámverés, sodrás téged tovább!

Messze a keserű part. Az ég néz le rád,
Puha ágyra lelsz az aranyszín homokban,
Ám reményed hiú. Fájdalmas-vontatottan
Búgod még most is a tengerek dallamát.

Lelkem nem más ma már, visszhangos falú cella,
S mint folyosóidat sóhajtva, sírva járja
Régi tengermoraj panasza szüntelen,

Úgy az Ő lényével teli szívemben mélyen,
Bár tompa, lomha, halk, nem nyugszik soha mégsem,
Zúg, zúg a távoli, viharos őselem.

FORDÍTOTTA LACKFI JÁNOS

váró szerepet, mert egyszerre jelenlevővé tett egy hiteles személyiséget, aki szuverenitása magasából, józan ésszel és kellő érzékenységgel tekintett a dolgokra, nem volt éppen kíméletes, de durva sem, és sajátosan vegyítette a művész és az inspiráló kívülálló szempontjait.

Az általános fellazulás, a merev műfaji kötöttségektől való eloldódás és a műfaji besorolhatóságtól való menekülés azonban, és ezt éppen Erdély példája jelzi plasztikusan, rávilágított egy lényeges hiányra is. Bármennyire kedvezett is a hetvenes évek eleji szerepcserés, szerepváltós helyzet neki, mint sokoldalúan tehetséges személyiségnek, előállt itt, vagy inkább láthatóvá vált a helyzet egy furcsa zavara is, ami sajátos magányosságba kényszerítette. Nem mintha nem lett volna rengeteg közeli jó barátja, művésztársa, majd tanítványa. De nagy műgonddal kidolgozott provokációi ellenére sem volt *vitapartnere*. *Nem volt művészeti kritika*, amely a maga következetes, akár hagyományokra támaszkodó, akár megújított értékrendjét és szemléletét érvényesíteni kívánta volna a neoavantgárddal, vagy személy szerint Erdéllyel szemben; amely az új avantgárd teljesítményeit szenvtelenül – vagy éppen szenvedélyesen – elemezte és interpretálta volna, hogy előbb-utóbb megkíséreljе ezt a neoavantgárdot integrálni a magyar művészet(történet)be.

A hetvenes évek közepére az a példa nélkül álló, különös helyzet állt elő, hogy *megszűnt, elolvadt a képzőművészeti kritika*. Perneczky 1970-ben elment – inkább művészként, mint kritikusként –, a többiek pedig: Körner Éva, Beke, Frank János, Szabadi Judit, Sinkovits Péter, becsületükre legyen mondva: „átálltak" a művészekhez, és így, a hivatalból a napilapok hasábjaira kirendelt komisszároktól eltekintve nem volt olyan konzisztens szakmai fal, amelyről visszapattantak volna azok a labdák – akár záptojást, akár első- vagy másodrangú ötleteket rejtettek –, amelyekkel a művészek a kritikusok által is megtestesített kultúraszegmenst bombázták. A zavart részben a politika okozta: szamizdat még nem volt, a sajtóban a neoavantgárd művészek nevének a kezdőbetűit sem lehetett leírni, általános elrettentésképpen főútvonalakról és nyilvános helyekről kitiltott refesekkel[4] találkozhattunk barátainknál: tény, hogy forróbb aktualitása volt a gesztusoknak és azok politikai tartalmainak, mint a mélyebb esztétikai és történeti elemzéseknek. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a művészeknek ne lett volna szükségük erős, egyúttal rugalmas kritikára, amely nem hatódik meg annyira az újdonságoktól, hogy minden mércéjét elfelejtse; egy hangsúlyozottan szakmai jelenlétre, amellyel szemben, vagy amelynek a kedvéért egyre színvonalasabban kellett volna megfogalmazniuk a rá vonatkozó kritikájukat, s amelynek a téziseivel kénytelenek lettek volna erős antitéziseket szembeállítani. A szakmailag erős és magabiztos kritika és az új művészet ugyanúgy húzhatták volna egymást felfelé, amint az ugyanezen évek magyar irodalmában történt. A magyar művészetkritika általános gyengeségéről és tradíciótlanságáról árulkodik az a vákuum, amely létrejött, s amelyben azért nem volt lehetőség dialógusra, mert egész egyszerűen *nem volt másik oldal*. Ennyiben a művészetkritika nagyon is felelős azért, hogy a neoavantgárd művek nem mint művészeti alkotások, hanem mint a hőbörgés gesztusai könyveltettek el: hiszen ha e művek és gesztusok saját közege nem műalkotásként bánik velük, illetve nem emeli ki a műalkotásokat, más területek képviselői mindössze követői ennek az útmutatásnak. Míg az irodalomkritika eddig még minden új magyar verses és prózai munkát megfelelő elemzéssel tudott fogadni, s a kritikusok sosem szonettek írásával fejezték ki vonzalmaikat, addig a művészetkritikusok, szerepüket elfelejtve, áthangolódtak az új művészet hullámhosszára, és empatikus szövegekben, sőt egyes akciókban való részvételükkel fejezték ki ugyanazokat a tartalmakat, amelyeket a művészek a maguk formáiban közöltek. „A kritikusok zöme kiszállt" – mondta Erdély Bekének az *Egyenrangú interjú* című beszélgetésükben (amelynek már a címe is figyelemre méltóan hárítja el a kritikusi szerepet) 1978-ban, és meg is fogalmazta, mennyire hiányzik a valódi, szakmai alapokon álló kritika. „Egy szuverén rendszernek a jelentését visszagombolyítani, tehát mint egy freskót leszedni a falról, olyan igényes munka, amitől a művészetkritika messze eltávolodott. ... Nekem a finom munka értelmezésénél lenne szükségem segítségre, mert ezt magam nem végezhetem el. Másnál, például Jovánovicsnál, szívesen elvégzem, de magammal szemben nem tudom, és *nincs, aki elvégezze*."[5] (Kiemelés tőlem, F. É.)

A megbízható, európai színvonalú és széles körű műveltségen alapuló progresszív és konzervatív szellemi körök jelenlétét már Kenedi János is hiányolta a késő hatvanas évek budapesti értelmiségi színtereiről, amint azt önéletrajzában leírja. Hiányzott a szilárd értékrendeknek az a rendszere, szövevénye, amely valódi feladat elé állította volna ellenzőit és kihívóit. Azt a vitát vagy inkább szellemi párbajt, amelyet Kassák 1916-ban Babitscsal folytatott, folytat*hat*ott, a hatvanas–hetvenes években nem volt kivel végigvinni. Erdély például vitára éhesen írta a *Marly téziseket* is, de ismét magára maradt. „H. Ö. sajnos visszalépett – írta erről. – Ez nagyon kellemetlenül érintett, mert a tézisek a vitapartner figyelembevételével készültek, ismerve a harapását, mintegy ravaszul fogai számára helyet hagytam."

Mivel Erdély nem fordulhatott szakmai ellenállás vagy érdemi befogadás irányába, mindenkihez fordult. Kritika és kritikusok híján mindenkori hallgatóságára osztotta a passzív, konzervatív, a megszokások rabja szerepét, amiben volt némi pikantéria, a hallgatóság ugyanis éppolyan elkötelezett neoavantgárd volt, mint ő maga. Így aztán Erdély provokatív akciói és gesztusai inkább a hallgatóság egyetértése mellett zajló demonstrációk voltak, s azt a tényt, hogy egyes mozzanatok még a jelenlevőket is sikeresen provokálni tudták, elfedte az a közös tudás, hogy kiknek a mentalitása is volt a valódi céltábla. Mégis fontos volt Erdélynek, hogy *valódi* helyzetet teremtsen, bebizonyítva, hogy korábban és radikálisabban jut bizonyos felismerésekre, mint mások. Egyik ilyen tartalmú akciója volt a *Demokratikus festmény* (Kossuth Klub, 1985). Látva a festészet újbóli térnyerését a koncept rovására, arra volt kíváncsi, hogyan képes „az a képtelenül egyszerű és báva dolog, hogy valaki vászonra olajfestéket ken" ismét izgalmat kelteni. „A művészettörténeti hányódtatás, a változás iránti igény lehet-e olyan erős, hogy egy ennyire erős és direkt dolgot, mint az akcióművészet, el tud halványítani néhány vászon? ... Ezzel a mai akcióval ezt a kérdést akarom irritálni." Egyúttal itt is erősen akarta – az akció meghívott résztvevői is erre lettek volna biztosítékok –, hogy feltűnjék egy ellenerő, egyenragú partner, *túloldal*, akinek révén

a Gondolat Kiadó fizikasorozatának a köteteit, Heisenberg, Einstein, Max Born, Gábor Dénes írásait, és a Filozófiai Szemle nyelvfilozófiával foglalkozó számait sok pesti könyvespolcon látni lehetett. Erdély, túlzás nélkül elmondható, az első olyan művész-értelmiségi volt Magyarországon, aki fogékony volt a holisztikus világlátásra, és azt határozottan érvényesíteni akarta. Messze a műkedvelői szintet meghaladóan mélyedt mikro- és makrofizikai tanulmányokba, végső soron azonban filozófiai megközelítésből érdekelték a tudományok. Óhatatlanul felfigyelt azok politikai felhasználására is, és arra, mennyire kiszolgáltatottak vagyunk annak a képnek, amelyet az Univerzumról ki tudunk alakítani magunknak. Észrevette például, hogy a hetvenes években mennyivel kevesebb tudományos eredményt és hírt tettek közzé, mint korábban, s ezt megalázónak és felháborítónak – és rendkívül fontosnak – találta. „A hatalmi apparátusok még idejében észrevették – írta az *Optimista előadás*ban –, hogy bizonyos információk olyan mélyen rendítik meg a kötelező evidenciákat, amik a képzelet működését veszélyesen felerősíthetik... Aki például az *Élet és Tudomány*t lapozgatja,... az folyton csak cinkékről meg vízesésekről olvashat, pedig azelőtt nagyon fontos értesülésekhez jutottunk. ... Nekem, mint mindenben illetékes személynek, ez óriási veszteség, egy ilyen hír fontosabb, mint – mondjuk – egy napihír..." A holisztikus gondolkodás és Erdély művészetszemléletének kapcsolatát Kurdy Fehér János elemzi kitűnően,[3] kiemelve, hogy „az új szemlélet lényegét kifejező varázsige a »*ne izolálj!*«"

A holisztikus világlátás ugyanakkor sajátos magyar politikai játéktérbe is került, s a két tényező egyaránt közrejátszott Erdély szerepének és helyzetének kialakulásában. A hetvenes évek elején mind többen érzékelték Magyarországon, hogy használhatatlan sémákba, elszürkült szavakba, jelentésüket vesztett formákba töredezett az, amit egykor magyar művészetnek lehetett nevezni. Elementáris szükségletté vált megszabadulni a fojtogató rutintól. Ezek voltak azok az évek, amikor történészeket, szociológusokat, filozófusokat kértek fel, írnának filmkritikát, filmrendezőket hívtak meg színházba rendezni, festőket és szobrászokat kértek fel díszlet- és jelmez- (hamarosan megújított kifejezéssel: látvány-) tervezésre, volt költő és színházi rendező, aki filmfőszerepet vállalt, amatőr képzőművészek és színházi csoportok filmkészítési lehetőséghez juthattak, s a hivatalos képesítések egyre gyanúsabb papírokká váltak. Ez a „mindenki félrelép"-játék leleményes kijátszása volt az akkori politikának, mert az újfajta feladatok szinte tettenérhetetlenül szabadítottak fel olyan energiákat, amelyeket egyébként az akkori politikának központi célja volt elfojtani. (Azért persze, mint emlékszünk, sikerült néhány személyt és műhelyt tetten érni és elfojtani.) Mégis, felszabadító hatású és a művekben is láthatóan gazdagodást hozó volt a kultúra különböző területei közötti átjárhatóság megteremtésének ez a megindulása, és az az egyébként kétes érvényű sejtés, hogy mindenki autentikusabb, mint az adott terület szakembere. A holisztikus gondolkodás – bár a kifejezés még alig volt használatos –, az egészre irányultság, szellemileg is és politikailag is szemben állt a résztudások kultuszával, és volt valami pátosza annak, hogy a tudást nehézségek árán, trükkösen becsempészett külföldi könyvekből és folyóiratokból kellett és lehetett beszerezni. Legendák keringtek a városban emberekről, akiket valahová nem vettek fel, *mert* zseniálisak.

A hetvenes évek budapesti művészeti közegében annyi csapódott le a holisztikus gondolkodásból, hogy átkerült a hangsúly a szakmai teljesítményről a *személyiségre*. Ekkor ívelt Erdély Miklós pályája felfelé a „második nyilvánosság" terében. Egybeesett ezzel, hogy Kassák halálával már 1967-ben megüresedett egy kulcsfontosságú szerep a magyar kultúra avantgárdnak nevezhető szférájában, s az Erdély-legenda párája abból a közegből szállt fel, amely lázasan kereste azt az apafigurát, etalont, amelyet Kassák személyében elveszített. Erre a szerepre a Csernus- és Kondormítoszok eleven letéteményese, Petri-Galla egykori körének egyik törzstagja, és ezáltal egy nagyon fontos, de tetszhalott budapesti kulturális tradíció egyetlen potenciális továbbvivője, Erdély Miklós volt alkalmas, aki alkatánál fogva is megfelelt a feladatnak, és történetesen éppen ezt a szerepkört kereste.

Az apa vagy inkább főpap szerepkörét strukturáltság híján hozta létre a saját értékrendjét körvonalazó ellenkultúra. E hiányért nemcsak a politikai rendszer volt felelős: a huszadik században végighúzódó magyar avantgárdnak sohasem volt ideje, módja – és megfelelő polgári vagy ellenkultúra-mintája sem – arra, hogy szembenézzen saját belső rétegzettségével és pluralizmusával. Talán ez az oka annak, hogy a tényleges belső sokféleség megjelenítése helyett, ami a különféle avantgárd tendenciák fórumainak kiépülését és egymás kölcsönös elismerését feltételezi, mindig egy karizmatikus személyt kellett megtalálni, aki egymaga ellátja az értékkiválasztás és -közvetítés összetett feladatát. Ez az egyetlen személyiség azonban nem a különbségekre, hanem a közös vonásokra irányítja a figyelmet. Így ahelyett, hogy az egyes műhelyek minél markánsabb és mindenki mástól különböző arculatukat hangsúlyoznák, az válik fontosabbá, ami közös bennük: amit a mindenki által elfogadott vezéregyéniség jóváhagy.

A budapesti ellenkultúra annyiban pontosan leképezte a hivatalos kultúrpolitikát, hogy felülről kívánta irányíttatni és megíéltetni önmagát; csak éppen önmagából kívánta az erre hivatott személyt kiválasztani. Ez a szemlélet a sok igazság posztmodern elvét is az egy igazság klasszicizáló eszményének alapján volt csak hajlandó elfogadni: vagyis abban az esetben, ha a kiválasztott személy egyetlen igazságként hirdeti ki a sok igazság elvét. E főpapi struktúra kiépítése még Erdély életében újrakezdődött; hierarchiája az értékek letéteményeseit Erdélyhez való közelségük függvényében rangsorolta. Erdély maga valamelyest közreműködött ebben, különösen attól kezdve, hogy megérezte, mennyire testére szabják a szerepet: de mindenekelőtt és sokkal inkább felelősségérzetből és játékvágyból, semmint főpapi ambícióktól fűtve. Neki ugyanis humora is volt.

Erdély, aki szíve szerint talán leginkább filmkészítő szeretett volna lenni, a hetvenes évek elejére már valamelyes akcionista múltat tudhatott maga mögött. Már hatvanas évek végi happeningjei ráirányították a figyelmet a művészet addig meg nem nevezett köztes – az akkor elismert műfajok közötti – területeire, némiképp meghonosították Budapesten is a Fluxus új ízét, és a nyílt, spontán, de jól végiggondolt ellentmondás mámorát. Ez azt is jelentette, hogy sokkal inkább az új hang érdekelte a közönséget, a megszólalás lehetséges új tónusai, és nagyon elnéző volt (ha zavarában is) annak a műalkotásfélének a minőségi megítélésében, amellyel alkalmanként találkozott. Erdély, színre lépésével, mindenekelőtt azért tudta betölteni a rá

emelni Erdély személyében. Mintha a művészeti élet struktúrájának, árnyalt és rétegzett intézményrendszerének és fórumainak teljes hiányát pótolhatná egyetlen személyiség. Vagy mintha jó lenne, hogy pótolni tudja. Mintha jó lenne, hogy műalkotás és interpretáció egyazon forrásból fakad. Ez a szükséglet független volt Erdély konkrét gondolataitól és műveitől, s éppen a kivívható gondolati és művészi szabadság ellenében hat, az épülő Erdély-mítosz ugyanis tekintéllyé, Mesterré, minden válasz letéteményesévé avatja Erdély Miklóst. Erdély interpretátorai – a hetvenes évek magyar neoavantgárd köreinek képviselői – mindinkább félretolják Erdély racionalizmusát, humorát, emberléptékű lényét és konkrét műveit, s a hangsúlyt szuggesztivitására, tanítómester voltára, kontextusból kiemelt (fél) mondataira helyezik, mindezt az *elmélet* szó súlyával támasztva alá. Megtehetik, mert Erdély nincs már itt, hogy kiadós röhögéssel helyrebillentse az egyensúlyt, írásainak és műveinek szoros interpretációját pedig senki sem szorgalmazza. Vannak „avatott ismerői" (!), hagyatékának kezelői, akik az életmű egyes darabjait közreadják, más darabjait egyelőre nem kívánják közreadni, és avatatlan, naiv fiatalok, akik nem ismerték személyesen, és őszintén kíváncsiak erre a legendás személyiségre és életműre.

Előbbiek nem csekély felelősséggel tartoznak az utóbbiaknak.

JEGYZETEK

1 *Beszélő*, Erdély Miklós-melléklet, 1991. december (é. n.).
2 Pl. Babarczy Eszter: Határátlépő (Erdély Miklós – értelmezési kísérlet), *Új Művészet*, 1992. április, György Péter, a *Holmi* 1992/8. számában, s főként Perneczky Géza írása: *Erdély Miklós, és műve: a dekonstruktív tautológia* a székesfehérvári kiállítás katalógusában.
3 Kurdy Fehér János: Az egytől lásd a szépet és indulj felé (Erdély Miklós művészetszemléletéről), *Jelenkor*, 1992. május.
4 Ha valaki elfelejtette volna: rendőrhatósági felügyelet.
5 In: *Hasbeszélő*, Bölcsész Index, Budapest, 1987.
6 Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1991. Szerk.: Peternák Miklós.

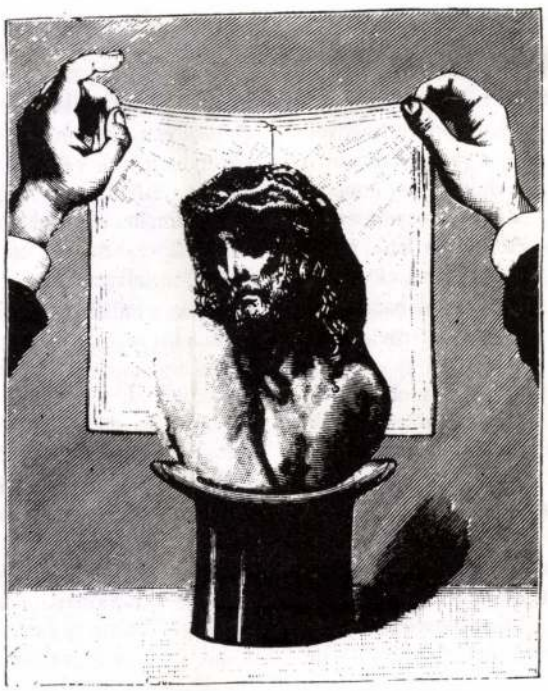

megméretik az akció eredeti ötlete, illetve akinek a közreműködése által meglepő fordulatokat vehet. De ez ismét elmaradt. Hegyi Lóránd ugyan megpróbált, kifejezetten a klasszikus műtörténészi szerepből, ellentmondani, de nem érte el Erdély intenzitását, nem terelte új, váratlan mederbe az akciót. Nem történt semmi előre nem látott: megint mindenki Erdély *mellett* volt. Mint az átok, úgy üldözte Erdélyt az általános rokonszenv.

Ez az egyetértő rokonszenv azonban sokkal inkább azt a figurát akarta továbbformálni, amelyet az Erdély által oly hevesen támadott beidegződések rajzoltak meg a kollektív képzeletben, és nem azt, ami ő maga volt és lenni akart. Szemléletesen mutatja ezt többek között az is, hogy *Művészeti írások* című posztumusz kötetét[6] „művészetelméleti tanulmányok" gyűjteményének nevezi a szerkesztő. A neoavantgárd ugyanis *elmélet*re sóvárgott, illetve voltaképpen igazoló ideológiára, amelyet nem lehet olyan könnyedén félresöpörni, mint egyes szélelbélelt műveket. És ahelyett, hogy a művészetkritika vagy művészetfilozófia alkotta volna meg ezt az elméletet, ezt is – nem először a század avantgárdjának történetében – a művésztől magától várták. Az *elmélet* szó ugyanis olyan rangot kapott a század elején Polányiék szalonjában, hogy presztízsét azóta sem szárnyalta túl semmilyen más kategória, s a rendszerré épített elmélet (ha van) a legtöbb értelmiségi számára ma is meggyőzőbbnek tűnik, mint mindazok a műalkotások, amelyekre vonatkozik. A verbalitás tiszta, áttetsző és meggyőző; a vizuális mű kiismerhetetlen, feltárhatatlan – és többnyire meg is marad kiismeretlennek és feltáratlannak. Pedig ha a művészet*elmélet* szó tekintélyére támaszkodunk, a műfajt illetően Rieglnél, Dvoraknál vagy Derridánál és Feyerabendnél kell maradnunk. E szerzők koherens rendszerré épülő kategóriaépítményeitől eltérően Erdély Miklós írásai között van irodalmian megírt álom Kondor Béláról, megrendült, a pontos metaforákra rátaláló írás Jovánovicsról, hajszálpontos minietűd Beuysról, Immendorffról és feleségéről, kegyetlenül találó leírás Yves Klein özvegyéről és a túlélésről, van előadás- és színházi elemzés Bob Wilson kapcsán. Vannak baráti gesztusból vagy őszinte elragadtatottságból fakadó rövid szövegek magyar és külföldi kortársainak műveiről, és vannak olyan szövegek, amelyeket előszóban mondott el nézeteit összefoglalandó, vagy amelyeket akció közben rögzítettek. Érzékeny gondolkodóra valló, sokszor költői szövegek, sok lényeges felismeréssel – műfajuk szerint azonban nem tanulmányok, és főként nem *elméleti* tanulmányok. Lényeglátás, nyelvileg rendkívül tudatos és pontos megfogalmazás – elvégre költő is volt – finom és biztos minőségérzék, sok, eleven képekben megfogalmazott gondolat önmagáról és másokról. Áttetsző racionalitás, néha ötletszerű kiindulópontból végigvitt logika, hirtelen felismerések fényei – de műfaját tekintve *nem elmélet*.

Éppen leginkább elméletgyanús írása, a *Marly tézisek* mutatja, mennyire a *művész*, és nem a teoretikus kiindulópontját és módszerét választotta. A műalkotások ürességének a gondolata, ami itt voltaképpeni tárgya, a logika segítségével logikán túli: költői végkövetkeztetésre juttatta. „A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgai eltűnnek. A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik." Ez a két állítás éppannyira sejteti a műalkotás maximális jelentéssel telítettségét, mint a meditáció értelmében vett ürességét. S ha a műalkotás célja az üresség, amely az egymást kioltó jelentések helyén keletkezik, amint ez a *Marly tézisek*ben áll, ez azt jelenti, hogy a mű egy hely *megtisztítására* törekszik. S ha „ilyenkor megjelenik a szabadság érzete, ami semmi más, mint üresség, lyuk", akkor Erdély voltaképpen a megtisztulás, a *katarzis* élményét írja le. Pontosabban, attól függően, milyen mű, milyen módon juttat az üresség/megtisztulás élményéhez: lehet a keleti filozófiák meditáció útján megközelített transzcendenciafogalma, vagy a görög értelemben vett katarzis.

A *jelentéskioltás* sűrű, költői kifejezés. Kép. Új szóval írja le a katarzis új, ezredvégi élményét. A *kioltás* negatívum: valami elvész, megsemmisül, elhamvad. Van valami irónia is abban, kelet-európai bú, hogy a katartikus élmény ilyen negatívan van definiálva. A mű, illetve a mű befogadásának csúcspontja éppen a jelentés megszűnte, mágikus eltűnése, holott ennek érvényre juttatásáért jött létre a mű. Erdély-paradoxon. Mégis: a *jelentéskioltás* tartalmilag olyannyira fedi a katarzis fogalmát, hogy *művészi* értelemben újszerű, és nem fogalmilag. Érzékletességében, egy világlátás és egy művészi tapasztalat pontos közvetítésében, s nem elméletileg.

Erdély elméletként kezelt megállapításait csak akkor tarthatjuk eredetinek, ha műalkotásnak tekintjük őket, s ekkor járunk közel az igazsághoz, mivel minden kijelentésé rögzített állítása saját művészi élményeiből és tapasztalataiból eredeztethető, és nem fordítva.

Nem teoretikus gondolkodási technikáját illusztrálja például az a gondolat és akciósor, amelyet az *Apokrif előadás*ban ír le. Elgondolt, megtervezett egy akciót, megvalósította, majd amikor az akció „folytatta önmagát" (az ólomkereszt váratlanul az ágyára zuhant), újabb reflexió következett, ekkor értette meg saját eltervezett és végrehajtott műalkotásának mágikus alapgondolatát, s ezt a megértést formálta újabb akcióvá, az *Apokrif előadássá*, amelyet azután szövegben rögzített. Mindazok a kérdések, amelyek Erdélyt foglalkoztatták – az azonosság, a tautológia, az identitás, a műalkotás definiálhatósága – a filozófia módszereivel is végiggondolhatók, ő azonban, ahogyan Perneczky írja, „vajákos játékba kezdett velük, obszcén logikai fordulatokba". *Másra* volt kíváncsi, mint amit a logika puritán műveletei eredményezhetnek, meglehetősen száraz dolognak tartotta az elméletet.

Erdély személyes példája többek között a szabadság kiküzdésének, megvalósításának és a szabadsággal való élni tudásnak a lehetségessége. „Én semmi mást nem teszek – mondta az *Apokrif előadás*ban –, mint az azokban (ti. akcióiban – F. É.) kiharcolt szabadságot fölhasználom saját céljaimra." Babarczy Eszter egyik szép észrevétele, hogy maguk a művek is „valójában egy másik ember szabadságcsinálásának művészetszerű, érzéki maradványai". Ha Erdély Miklós valóban sokat jelent annak a közösségnek, amelyet itthagyott, akkor életművét ennek a szabadságnak a szellemében kellene megközelíteni, fetisizálástól és művi legendaképzéstől mentesen.

Az, hogy a szerkesztő az önvallatásnak, sejtéseknek, merész feltételezéseknek, okkultista kitérőknek és költői képeknek a halmazait *művészetelméleti tanulmányok*nak nevezi, jól jellemzi azt a közeget, amely voltaképpen megfellebbezhetetlen tekintélyt keresett és kívánt maga fölé

ERDÉLY MIKLÓS

UJKAPOLCS GALÉRIA • NEWKAPOLCS GALLERY
1994. JÚLIUS 16., KAPOLCS, KOSSUTH L. U. 55.

ERDÉLY

MIKLÓS ERDÉLY FLASH-DAY • EMLÉKNAP

PASSZIVITÁSI GYAKORLAT

PASSIVITY-ACTIVITY MEETING

V I D E O E V E N T

«...a passzivitás a benyomásoknak való laza átengedettség, ugyanolyan lényeges összetevője a művészi munkának, mint az aktivitás...» (Erdély Miklós)

«...passivity is a relaxed yielding towards impressions, which is an element of artistic creation just as essential as activity...» (Miklós Erdély)

A gyakorlatot levezeti (Facilitator): GALÁNTAI György

Erdély Miklós munkássága az Artpool Archívumban kutatható (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10., I. em 1., szerdán és pénteken 14—18 óráig. Júliusban zárva!) Az Artpool Archívum nyilvános működését Budapest Főváros Önkormányzata támogatja. Az Artpool köszöni a Mozgókép Alapítványnak a technikai felszereléshez nyújtott anyagi segítséget, valamint a Budapest Training Bt.-nek az esemény megrendezéséhez nyújtott támogatását

Erdély Miklós

Ismétléselméleti tézisek (1973)

1. Az egyszeri ismétléssel értékét veszti, konkrét létét fokozza, esszenciális létét csökkenti.
2. Csak az jelenhet meg, ami ismétlődik, és csak az nem létezik.
3. A nemlétezőt az emlékezetre való hivatkozással érzékeljük.
4. A születő, a teremtett, a változó ismétlésben jelenik meg és hal el.
5. Ugyanaz még egyszer a teremtés sodrában elérhetetlen.
6. A teremtés érzékelhetetlenül felgyülemlik és hirtelen nyilvánul meg.
7. Az abszolút új felismerhetetlen, észrevehetetlen és így nem jelenhet meg.
8. Ábrázolással az ábrázolt szubsztanciális csonkulást szenved. Ebben áll a tradicionális művészet hibás volta, mely erdetileg a rossz, kártékony erők elleni mágikus harc eszköze volt. A megörökítés részleges, mivel az ábrázoltat nem saját anyagában reprodukálja, így részleges az ábrázolt felszámolása is. Ebben áll az ábrázoló mágia korlátozottsága.
9. Tökéletes kópia a véletlenszerűről a véletlenszerűség érzetét csökkenti.
10. Az emberi duplikátum, az ikrek létezése lehangoló nonszensz, az individuális tudat számára metafizikai botrány, mert a véletlenszerűség érzetét fokozza. *
11. A pszichikus duplikátum (déjà-vu) az énérzetet fokozza azáltal, hogy a teljes megismételtségben az Én egyszeriségét hangsúlyozza.
12. Az ipari széria azáltal, hogy azonos formába kényszeríti a különben véletlenszerűen vagy strukturális adottságai szerint alakulót, védi a tudatot a környező természethez viszonyított idegenszerűség érzésétől, ugyanakkor a "közöst" megkerülve az általánosba tereli.
13. Mivel az ember sem a teljes azonosság dermedtségét, sem a szüntelen változás és változatosság szédületét nem bírja el, a hasonlóságok, analógiák, a ritmizált változás, a dialektikus periódusok szféráját tekinti sajátjának. A különbözőben keresi az azonosat, az azonosban az eltérést. A szellemi ember azonban csak a totális változásban ismer magára.

* X. Y. kisasszony nyilatkozta: "Én nem ábrázolom az ikertestvéremet."

Miklós Erdély

Theses on the Theory of Repetition (1973)

1. The unique is devaluated by repetition, with its concrete existence increasing and its essential existence decreasing.
2. Only what is repeated is manifested; only what is repeated is non-existent.
3. The non-existent is sensed by referring to memory.
4. What is born, created or changing, is manifested in repetition, it also dies in repetition.
5. In the turmoil of creation the same can never be achieved twice.
6. Creation accumulates imperceivably, and manifests itself suddenly.
7. The absolute new is unrecognizable, imperceivable, and thus it cannot manifest itself.
8. In the process of representation the thing represented suffers substantial mutilation. This constitutes the fallacy of traditional art, which originally formed the means of magical engagement with the forces of evil and destruction. The representation is partial, since the represented is not reproduced in its own material, thus equally partial is the elimination of the represented. This constitutes the limitation of the magical representation.
9. The perfect copy of the accidental reduces the feeling of the accidental.
10. The existence of human duplicates, twins, is a depressing nonsense and a metaphysical scandal for the individual consciousness, because it increases the feeling of the accidental. *
11. The psychological duplicate (déjà-vu) enhances self-awareness by emphasizing the uniqueness of the Self in complete repetition.
12. By moulding matter, which otherwise would be formed accidentally or according to its own structural properties, into identical forms, serial production protects the consciousness from a feeling of alienation with respect to the natural environment, at the same time ushering it towards the general through the avoidance of the "common".
13. Since man can stand neither the catalepsy of total identification nor the dizziness of continuous change and diversity, he regards the sphere of resemblences and analogies, rhytmical changes and dialectical periods as his own. He looks for the same in the different, and the different in the identical. The man of intellect, however, can only recognize himself in total change.

* In the words of Ms. X. Y. "I do not represent my twin sister."

(Translated by Zsuzsa Gábor)

Ha szobád elég rendetlen, vagy méretéhez képest túl sok tárgyat vagy kénytelen benne tárolni, ha érdeklődési köröd eléggé kiterjedt és főleg ha ez a szoba legalább időnkénti tevékenységednek színtere is, észre kell venned, hogy bizonyos helyeken költői csomópontok jönnek létre, kifejező összefüggések szerveződnek anélkül, hogy ehhez tudatosan hozzájárulnál.
(Végül semmihez se mersz majd hozzányúlni, nehogy szobádnak ezeket a "virágait" szétkuszáld.)
A kiállítási teremben ezek a "stószok" könnyebben bevallják költői rendeltetésüket mint környezetükbe ágyazva, és gyakran intenzívebb, ugyanakkor finomabb tartalommal bírnak, mint a kifejezetten kiállítási célra készült konstrukciók.

Erdély Miklós

A költészet mint ön-összeszerelő rendszer

(1973)

A költészetről azt állítjuk, hogy képes önmagát külső beavatkozás nélkül megszervezni.
Az önszerveződést gátolni lehet — és ezt az emberek mindig meg is tették —, de bizonyos idő után a gátló elemeket is saját természete szerint gyúrja át, fokozatosan magába építi.
Szerveződése nem csupán formai jellegű, hanem formai-fogalmi egyszerre, — ezért nevezhető költőinek.
Mivel az élővilág maga is ön-összeszerelő rendszer, nem meglepő, hogy az élet tényében gyökeredző költőiség szintén képes önmagát létrehozni és folyamatosan megújítani.
Tárgyak, szövegek stb. akár a molekulák az "őslevesben" szabad (véletlenszerű) mozgásuk közepette megkeresik a maguk költői értelemben vett "geometriai helyüket".
Az emberre hárul a feladat, hogy egyfelől a létrejött költőiséget észrevegye, másfelől fogalmi készletét hozzáadva, belevetítve az amúgyis létrejövő formai-érzéki szépségeket (kavics, táj stb.) költőivé alakítsa.

ERDÈLY MIKLÓS

Új művészet

1999/márc

4.o.

4. Ld. 897.sz.

5. Tolnay cikkében hosszan ír Ferenczy

Hungarica sorozatban önálló füzete

6. Ld. 819/2.

7. Ld. 1145.sz.

8. Ld. 1145/1.

9. Ld. 1o54/3. i11. 1178/4.

1o. Ld. 1o79/5.

Erdély Miklós négy filmje

C3 Galéria | 2001. június 15 - augusztus 28.

Erdély Miklós, a 20. századi művészet egyik legjelentősebb alkotója tizenöt évvel ezelőtt távozott közülünk. A hagyaték feldolgozása során, a nagyszámú filmes doboz, muszterek, filmmaradékok, kivágott vagy épp filmhulladékokból gyűjtött szalagok, 16mm-es hang és képfelvételek között az elmúlt év során megtaláltuk Erdély három korai, elveszettnek hitt filmjének reményeink szerint rekonstruálható, kétszalagos változatát, valamint a Hérakleitosz-töredék című, készülése idején több alkalommal vetített, Erdély Álommásolatok című 1977-es BBS-ben készült filmje utolsó részének verziójaként is értelmezhető, ugyancsak kétszalagos munkáját. Az 1960-as, 70-es évek fordulóján készített montázsfilmek nagyrészt a televízió hulladékkosaraiban talált, Erdély által „tévészemétnek" nevezett filmkivágások újrafeldolgozásából, esetenként hozzáforgatott jelenetekből állnak (a Hérakleitosz-töredék kivételével), döntő elemük a hanganyag, azok a hangjátékok, melyek Erdély verseskötetében is közreadott írásainak hangfelvételei, Erdély Miklós, Altorjai Sándor, Szenes Zsuzsa, Kiss Endre, Veress Gizella, Rajczi Margit és mások közreműködésével.

A C3 Alapítvány Galériájában e művek bemutatására kerül sor, Erdély Miklósra emlékezve.

A filmek

Rejtett paraméterek, 1968
16 mm, fekete-fehér, 22 perc

Antiszempont, 1970-71
16 mm, fekete-fehér, hangos, 14 perc

Új kávézó nyílt a Szamuely utcában, 1972
16 mm, fekete-fehér, 11 perc

Hérakleitosz-töredék, 1977
16 mm, fekete-fehér, hangos, 22 perc

Meghívott külföldi résztvevők:

Tudományos fikció a médiaművészetben

Nemzetközi szimpózium

Francia Intézet előadóterme
2001. június 11. 9.00-18.00

A C3 Alapítvány egynapos nemzetközi interdiszciplináris szimpóziumot szervez művészek, tudósok, médiateoretikusok és kurátorok részvételével, amely a médiaművészet és a tudományos kutatás, ezen belül a fikciós elemek és a tudományos eredmények témáját vitatja meg a nemzetközi aktuális médiaművészeti trendek kontextusában.

Rudolf Frieling
Médiateoretikus, kurátor, a ZKM (Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe) videogyűjteményének vezetője.

Claudia Giannetti
Művészettörténész, tanár, 1998-tól a barcelonai MECAD (Media Centre of Art and Design) alapító professzora.

Nils Abramson
Tudós, kutató, holográfus (Royal Institute of Technology, Stockholm). A nemzetközi optikai mérnökök társaságának Gábor Dénes díjas tagja.

Richard Kriesche
Művész, tanár, teoretikus, Graz (Ausztria). A Hochschule für Gestaltung Offenbach professzora.

Joachim Sauter
Művész és tanár, az ART+COM egyik alapítója és vezetője, a Hochschule der Künste Berlin professzora.

Marina Grzinic
Ljubljanai videoművész és filozófus, a Rekonstruált fikció című, a Műcsarnokban 2001. júliusában látható kiállítás kurátora.

Pierre Bongiovanni
Médiateoretikus, a CICV Pierre Schaeffer igazgatója (Hérimoncourt, Franciaország).

Keiko Sei
Médiateoretikus, a brnói Műszaki Egyetem multimédia-videó szakának tanára.

Milos Vojtechovsky
Művész és kurátor, a prágai Metamedia Központ és a Lost Expedition Society alapítója, a prágai kortárs művészeti központ kutatója.

Siegfried Zielinski
Médiateoretikus, a kölni Kunshochschule für Medien professzora.

Perry Hoberman
Művész, a New York-i School of Visual Arts tanára.

A szimpózium záróeseménye:

Masaki Fujihata – Kiyoshi Furukawa – Wolfgang Münch:
Small Fish
Elektronikus, audiovizuális kompozíció, a ZKM produkciója.

Koncert a Francia Intézet előadótermében
2001. június 11. 19.00

ERDÉLYI MIKLÓS

ÚJ MŰVÉSZET

1999 / JÚN

6.o.

azonnal lehetne minden hiányt pót
közben egy és másban segiteni.

A napokban püspök urnak is
mire számithatok a Kultuszminiszt
most már nekem is össze kell szá
épitővel.

Ennyi, amiről be tudok szám

Arra kérlek most, irjál nek
Pécsen találkozni mostanában. Ho
/Ferenciek-utca 8/, Gizikém még
hát kell járnom Pécsre. Ha addig
- nem is számitok rá - együtt el
Püspök ur is ir a napokban.

Ha ugyan nem vagy máris Har
K. (edves) feleségednek kézcsókomat

U. ~~t~~ i. ~~rat~~ Persze a két kicsi is
a szérumot időben.

MAGYARORSZÁG A TIÉD LEHET

ERDÉLY MIKLÓS

Az Artpool Művészetkutató Központ és a Nyílt Társadalom Archívum tisztelettel meghívja Önt
a Magyarország a tiéd lehet / Nemzetközi Magyarország
alternatív országimázs rekonstrukció 1984-ből - háttérdokumentumokkal
című kiállítás megnyitójára

2001. október 27. 16 óra
Centrális Galéria (1051 Budapest, Nádor u. 11.)
A kiállítást megnyitja: Klaniczay Gábor történész

The Artpool Art Research Center and the Open Society Archives cordially invite you
to the opening of the exhibition
Hungary Can Be Yours / International Hungary
alternative country-image reconstruction from 1984 - with confidential documents

October 27, 2001 at 4 pm
Galeria Centralis (1051 Budapest, Nádor u. 11.)
Opening remarks: Gábor Klaniczay, historian

Kép:
Erdély Miklós: Villanyrendőr, 1984
Picture:
Miklós Erdély: Traffic lights, 1984

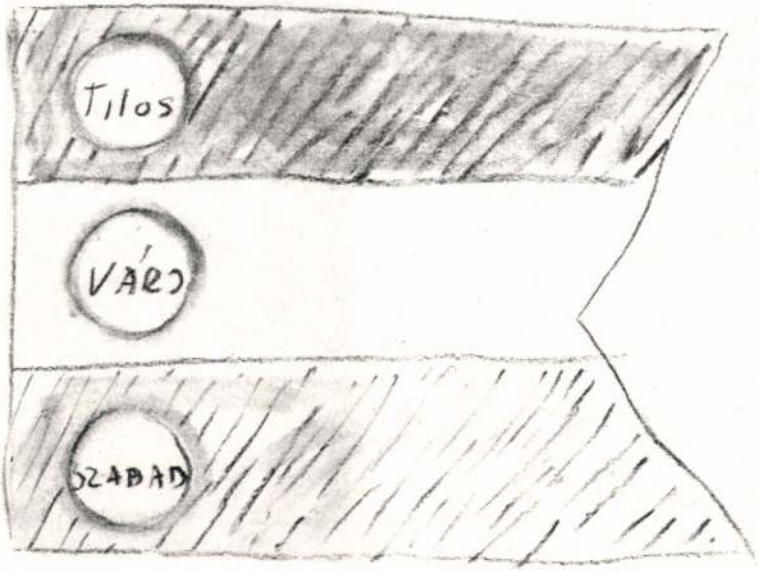
Tilos
VÁRJ
SZABAD

Szergej Bugajev Afrika: MIR: Made in XX. század / *Szergej Bugajev Afrika: MIR: Made in XX. century*

Oroszország – három jól bevált alkotóval – fölényesen uralta Velence idei szellemi horizontját. Évtizedek óta az orosz avantgárd egyik vezető alkotópárosa *Komar és Melamid*, ezúttal is szarkasztikus projekttel álltak elő: az „Állatokkal való együttműködés" két újabb fejezeteként mutatták be az „Elefántakadémia" gesztusfestészetnek is felfogható, ormánnyal festett vásznait, illetve egy majom által készített fotókat Moszkváról. A művészet e totális megkérdőjelezését egészíti ki az emeleten – a már fiatalként világsztárrá lett – *Szergej Bugajev Afrika*, aki a terem elsötétített légterében középen egy lüktető, geometrikus idomokból szerkesztett „agyat" helyezett, körülötte a falakon alig kivehetően az egész szovjet és orosz valóság, az utóbbi három-négy évtized fényképes szótára, elmebetegek kórházi öltözetei között fémtáblákon elhelyezve. Valóságos delíriumban érzi magát a látogató, nem tudni, hogy a sötétségben pulzáló óriási gömb-lény, vagy a megmutatott, mégis alig látható realitás elmét bomlasztó képtelensége hat rá ilyen drasztikusan. Mindenesetre a velencei anyag egyik legjobb, legmarkánsabb darabját az idén is az oroszok kínálták.

A kísérő kiállítások az idén is extra kínálatot hoztak városszerte. A Palazzo Grassiban *Jean-Michel Basquiat* mitologikus-primitív ikonjai arattak óriási sikert, a *Giudeccán Anthony Caro* „Utolsó ítélet" című lenyűgöző szoborkollázs-szekvenciája gondolkoztatja el a nem csak esztétikai, de vallásfilozófiai kérdésekre is nyitott közönséget. A világ képzőművészete igazi egyéniségekkel, de átfogó, általánosan jellemző irányzatok nélkül vonult fel az évszázad utolsó Velencei Biennáléján. Aki ért belőle, annak nincs szüksége teóriákra.

■ GÖTZ ESZTER

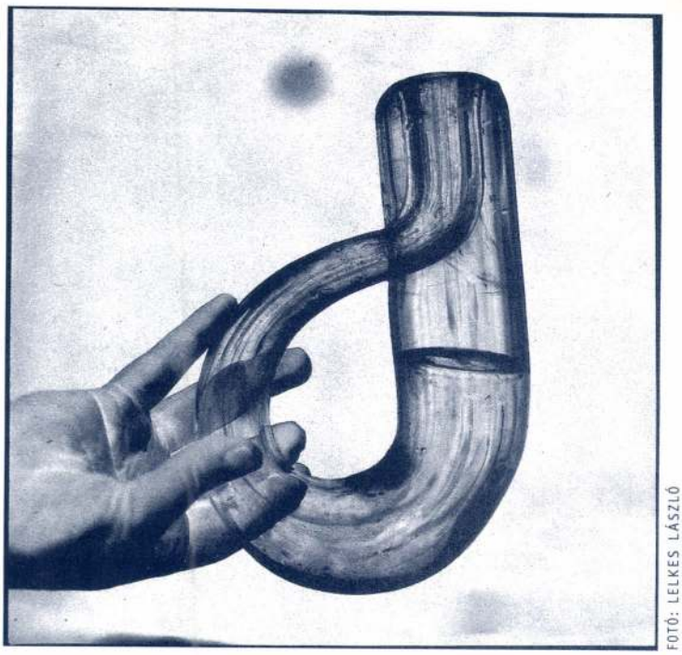

FOTÓ: LELKES LÁSZLÓ

Erdély Miklós: Klein-kancsó, 1976. / *Miklós Erdély: Klein Jug, 1976.*

a tudatban. Hiszen a hagyományos festőiség, úgymint színek, formák, vizualitás, imagináció, az agyban a jobb agyféltekére vannak „beállítva", míg a racionalitás, a számszerűség, a logika szférájával a bal félteke foglalkozik. Erdély Dániellel folytatott kávéházi beszélgetéseink során úgy jelent meg előttünk a $\sqrt{-1}$ című kép, mint egyfajta Antibálvány, a képtilalom magasrendű feloldási kísérlete. Tehát a „Ne csinálj magadnak faragott képet", ne faragj magadnak bálványokat tiltásának lehetséges megoldásaként. Bármilyen abszurd, de úgy nem farag, hogy farag..., logikáját tekintve hasonló módon, mint a Fényképezni tilos című fotón. Ha a „fényképezni tilos" utasítást fénykép formájában is meg lehet jeleníteni, akkor a „ne csinálj magadnak faragott képet" tilalmat faragott kép formájában is közölni lehet. A $\sqrt{-1}$ című kép, mint megfestett imaginárius egység, annyira üres jel, hogy szinte bármilyen jelentést azonnal kiolt – szemben mondjuk az életmű többi darabjaival, például a Hadititok installációval, ahol csupa megfejtendő jelről van szó: jelszavak, morze, zászló, stratégiai tervrajzok, jelrendszerek stb. Vagy éppen a *Rágalomkristályok* installációja, melyről Zrínyifalvy Gábor érdekfeszítő, koherens előadásában hallhattunk. Ő az expozéjában kifejtette, hogy amikor Erdély Miklós fenti installációját a „Gondolkodjunk a műtrágyán" felirattal látta el, ezt bizonyosan nem szó szerint értette. A kreativitási gyakorlatok óta eltelt évtizedek során azonban olyan globális ökológiai válság alakult ki, ha mondjuk ma találkozom a „Gondolkodjunk a műtrágyán" felszólítással, nem tudok nem asszociálni az üzleti alapon kizsarolt, agyontrágyázott termőföldek halálára, aztán a Südstrand esetében az olajjal elszennyezett tengerek és az ivóvizek problémájára. Az élelemért és ivóvizért folytatott afrikai, közel- és még közelebb-keleti háborúk újra felvillanthatják – a *Hadititok* installáció aurájában – a hadiipari maffiáknak a technika, azon keresztül a hivatalos szellemi-hatalmi struktúrák minden megjelenési formáját átitató Janus-arcú befolyását a rádiótól, videótól, internettől a legfrissebben munkába állított űrteleszkópokig. Már a hivatalos hazai televízióban is az a hír járja, hogy az űrcsillagászatban olyan teleszkópokat állítanak fel ezekben a hónapokban, melyek segítségével egyetlen hét leforgása alatt annyi információhoz juthatunk az égboltnak csak egy akkora darabkájából, amekkorát a Hold kitakar, mint a világtörténet során Ptolemaiosztól Kopernikuszon át napjainkig összesen. (Megjegyzem: a Hold látszólagos foltja körülbelül 160 ezerszer férne el a teljes égboltozaton.) Ugyanakkor nap mint nap lelepleződünk, hogy a legegyszerűbbnek képzelt lények, a vírusok keletkezéséről és kezeléséről, az élet kezdeteiről alig tudunk valamit. Nem lehet csodálkozni rajta, hogy az elvileg felfogható Mikro- illetve Makrokozmoszban, ebben az ősrobbanásszerűen egyaránt szűkülő és táguló imaginárius térben, józserével a legélesebb elmékben, amilyen Stephen Hawking vagy éppen Carl Sagan, támadnak kételyek a tekintetben: hogyan is képzeljük el Isten országát? A mennyország bennetek van – tanítják különböző szent könyvek. Isten országa, mint imaginárius tér...

Az ég mosolygó kékje – melyről Erdély Miklós is szól a Nemtudás keresztje, mint jelen kiállításon is megjelenő imaginárius tér körül – éppúgy egyedülállóan kivételes tünemény az Univerzumban, mint az élet megjelenése. Képzeljük el, egyfajta Glóbusz-diagnosztikaként, hogy ez az élettel rendelkező burok, mennyire szappanbuborék-szerűen vékony és illékony ezen a Holdról nézve oly gyönyörűen írizáló kék bolygón! Azt gondolom, a „Veszély" című, üvegdomínó-szerűen felállított labirintus installáció egyfajta kozmikus léptékű ökológiai vészhelyzetként is értelmezető. Másvalaki talán a világgazdaságon időről időre végig söprő tőzsdekrízis törékeny modelljeként is jelentést tulajdoníthat neki. (Ugyanakkor belátom: a fenti jelentéseket a másodperc töredéke alatt ki is olthatja.)

FOTÓ: LUGOSI LUGO LÁSZLÓ

Erdély Miklós: Fényképezni tilos, 1974 / *Miklós Erdély: No Picture!, 1974.*

Úgy érzem, a $\sqrt{-1}$ című kép aurájában gondolkodva, szólnom kell arról az imaginárius térről is, ahol ez a festmény – Erdély Miklós kifejezésével élve – létre kínzódott. A Virágárok utcai műteremről, mint szellemi-fizikai közegről, illetve a Virágárok utcai házról és a kertről... (Bújtatott zöld?...) Hogy honnét veszem a bátorságot, hogy imaginárius térnek, vagy akár imaginárius térszövevénynek nevezem, arról talán később beszélnék. Miklós halála után – ahogy munkássága egyre inkább polgárjogot nyert – barátai, tanítványai közül többen fogalmaztak úgy, hogy a senki földjén voltunk. A kultúrpolitika aspektusából bizonyosan. Ám valójában szerintem pontosan fordítva volt: a korabeli kutúrpolitika volt a senki földje, a szellemi sivatag. Szerintem – mester és tanítvány kapcsolatok szikrázásaiban, üdvös súrlódásaiban – mi éppenhogy a világ közepén voltunk! És ugyanez vonatkozik a Virágárok utcai házra is. Számomra a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján egyértelműen az volt az origó.

FOTÓ: MAURER DÓRA

Erdély Miklós: Hadititok, 1984. / *Miklós Erdély: War Secret, 1984.*

Miképp azt egy 1898. május 2-i keltezésű nyaralóbővítési építési engedély is igazolja, az épületegyüttes eredeti magját, a múlt század végén, özvegy Virágh Gyuláné nyaralója képezte. Feltehetően róla nevezték el a környékbeliek Virágároknak ezt a helyet, ami akkoriban tényleg csak árok volt. A veranda 1905-ben készült. A Jászi család neve (pontosabban özvegy Jászi Ferencné neve) 1912-től szerepel a hivatalos építési dokumentumokon. Átalakítások és toldaléképítések követték egymást, úgy alakult az épület, mint egy nőtt város, egy Mikropolisz. (Egyébként Jásziék idejében sok más író, költő, művész közt Ady Endre is járt itt.) Ekkor alakult ki az az állapot, melyet azok is láthattak, akik a hatvanas-hetvenes években már megfordultak az épületben, vagyis akikről Ágh István költő írt Virágárok című könyvében. Az Erdély-család a második világháborút követően lakta a házat, melyet Pistapapa, Erdély István vásárolt meg. A Virágárok utcai részen volt a villa elegáns része, a Branyiszkó utca felől megközelíthető fertály mindig egy zűrösen hangulatos konglomerátum volt, amit Miklós csak úgy hívott, hogy ez az "arab negyed". Az elegáns rész pedig, amelyik a verandához kapcsolódott, ahol azok az éjszakába nyúló nagy beszélgetések zajlottak – a „De jó Isten háromnegyed kettő" hangulatában – a „párizsi szalon" titulust kapta. Vagy a De jó Isten háromnegyed kettő, ami egy Erdély-festmény, ami a kiállításon is szerepel, már a tetőtéri műteremépítés után volt? Festeni bizonyosan már a tetőtérben festette Miklós, de az aurája akkor már nagyon régen megvolt! Szóval ilyen imaginárius tér- és időrétegekből épül az egész ház, mert az "arab negyed" is egy imaginárius tér, mint ahogy a „párizsi szalon" is az, sőt a „török udvar" is a Branyiszkói utca felől, ami Szenes Zsuzsának egy 1978 októberéből származó grafikáján – mely arról szólt, hogy Jelenleg ilyesféleképpen lakunk... – „spanyol udvar"-ként szerepel. A legsúlyosabb személyes dilemmám ezzel a folyamatában lévő, egyelőre még le nem zárt kutatómunkával kapcsolatban az, hogy ez a nőtt városka, ez az álomidővel megsuhintott Mikropolisz, nem is annyira építészeti, vagy műtörténészi feladat, sokkal inkább egy családregény. Egy családregény, melynek fejezetei még nem zárultak le, és teljes szívemből kívánom, hogy egyhamar ne is záruljanak le. Egyébként ennek a családregénynek az első kötetét – egy kézzel írott építési napló formájában – Erdély György már megírta. Szerintem olyan gyönyörű, mint a középkori kódexek... És itt lép be részemről a kegyeleti gátlás: egyre erőteljesebben érzem, bármekkora szeretettel is fogadjanak a Virágárokban, hogy olyan területre tévedtem, ahol talán már nem is vagyok illetékes.

Ez az építési napló 0-182. oldalig, ÉPÍTKEZÉS - EMELET-ÉPÍTÉS 1983. címmel, 1983. június 13. hétfői naptól július 30. szombatig részletesen beszámol az eseményekről. Az emelet, illetve tetőtérbeépítés tervrajzait Bor András építészmérnök készítette el, Erdély Miklós szellemi instrukciói, korrekciói alapján. (Sajnálatos, hogy az a kevés sajátkezű vázlat, amit Erdély Miklós maga vetett papírra a család tagjai, valamint az építész emlékei szerint, mind a szemétkosárba került.) Bár, ha mélyebben belegondolunk, ez lehet, hogy nem is olyan nagy baj, hisz a minap beszélt Szegő György barátunk arról, hogy miképp újította meg a fotográfiát Erdély Miklós azzal egyetemben, hogy a fényképezőgéphez sajátkezűleg csak nagyon ritkán nyúlt. Ugyanez miért ne lenne lehetséges ez az építészet birodalmában is? Az emeletráépítési engedélyezési terv, mely a bontásra és az új szerkezetek építésére nyújtottak be, 1982-es dátumozású. Aláírás: Bor András A01/1647, valamint szerepel a tervrajzokon Erdély Miklós kézjegye is. A megvalósult állapotot tükröző rajzok 1985-ben készültek, szintén Bor András műtermében, akinek ezúton köszönöm, hogy a tervrajzait és az építkezés folyamán készült fotóit megtekinthettem. Az emeletráépítés kivitelezési munkáit, legfőképp az ácsmunkákat, Nagy Bálint végezte el a munkatársaival.

Miképpen tekinthető imaginárius térnek eme egyszerű tetőtérbeépítés és hogyan kapcsolódik mindez az álomidőhöz? – tehetjük fel joggal a kérdést. Enyedi Ildikó írta le valahol, hogy „a terv halála a teljesen pontos, terv szerinti megvalósítás". Hiszen az élet percről percre változik és új inspirációkkal szolgálhat, melyeket kizárni a megépítés mindennapjaiból kifejezetten szűklátókörű hozzáállás. Ez az alkotói magatartás a Virágárok utcai tetőtérbővítés kapcsán (is) fényesen beigazolódott. Az új tető és emeletráépítés faszerkezeteit, az egyes fa-oszlopokat, karpántokat közrefogó építőanyagok UNIVERZ falazóhéjak voltak, amely Erdély Miklós és édesapja, Erdély István közös találmánya. A teherhordó kéregként is működő falazóhéjak közé általában építési törmeléket használnak, melynek az építési helyszínről történő eltakarítása örökös gond. Jelen esetben azonban a falazóhéjak közé egy sajátos kombináció került, nevezetesen parafatörmelékkel kevert disznótáp! A történet a következő: a család egy barátja, Tagányi úr hívta fel Miklóst: Te Miklós, nem tudnál segíteni nekem? Itt a nyakamon számtalan köbméter parafatörmelék, nem tudom hol tárolni, nem tudnál kezdeni vele valamit? Szintén akkortájt esett meg, hogy Pauer Gyula az Egyetem térnél kerített magának műtermet és a padláson töménytelen mennyiségű disznótápot talált. Mi a fenét csináljon vele? Nem sokkal ezután Miklós az ő kis boszorkánykonyhájában – ami történetesen a földszinti konyha volt – elkezdte különféle arányokban összekutyulni a parafatörmeléket a disznótáppal és egy könnyű, jó hőszigetelőképességű keveréket hozott létre, amely kiválóan felvette a faszerkezet különféle tetőterhekből, hó- illetve szélterhekből adódó mozgását is. Mit csinált végül is Miklós? Katapultált az álomidőből a valóság egy szintjére, ami történetesen a

FOTÓ: VETŐ JÁNOS

Erdély Miklós: A kalcedóni zsinat emlékére, 1980. / *In Memorian of the Calcedon Synode no, 1980*

huszadik század második fele, használta az intuícióját – mert pénze az kevés volt, honnét is lett volna sok? –, és különféle „hulladékokból" kreált egy spontán, olcsó, soha-nem-volt épületszerkezetet. Ez egyfajta pozitív dekonstrukció, amely az első ránézésre kezelhetetlennek tűnő szemétből – ami jelen esetben parafatörmelék és disznótáp – egy új értéket hoz létre. Ez az avantgárd hozzáállás az őstradícióban, nevezetesen az Ótestamentumban is fellelhető, Ézsaiás prófétánál: „kardból kaszát" szentenciaként. Legjobb hitem szerint ez az igazi dekonstrukció, amit globális értelemben, a túlélés érdekében kellene mielőbb elsajátítania valamennyi Földlakónak. Az a jól ismert, felszínes építészeti dekonstrukció, ami előtt még mindig elhasal a fél világ – mely például a legutóbbi Velencei Építészeti Biennálén is divatjelenségként ömlött a látogatókra – pusztán megtükrözi a süket valóságot.

Abban a szerencsében részesültem, hogy jelen lehettem az óbudai Zichy-kastélyban rendezett első nagy retrospektív Erdély-kiállításon éppúgy, mint a fehérvárin, a Rómában rendezetten, valamint a mostanin is. Szívből gratulálok valamennyihez az illetékeseknek, egyik kiállítás jobban tetszett, mint a másik. Ugyanakkor végig borzasztóan szomorú is voltam, és vagyok is, hogy megint leszedik az egészet, hogy árván porosodjon a raktárban. Emiatt tiszteletteljes javaslatom a művész örökösei, valamint a művész nevét viselő Alapítvány és baráti kör felé, hogy írjanak ki egy nyilvános helykijelölő építészeti tervpályázatot az anyag állandó bemutatásának lehetőségét megcélozva. A helyszín nem feltétlen csak Budapest lehet, de ha Budapest, az sem baj, fő, hogy Magyarország jelenlegi területén legyen, mert miképp azt Galántai György hangsúlyozta: Erdély Miklós – magyar nemzeti kincs.

A kiválasztott helyszínt az aktuális önkormányzat felajánlhatná az Alapítványnak, de a továbbiakban a kiállítóház építését szigorúan csak személyes adományokból lehetne finanszírozni. Egyébként a pályázaton semmilyen alaki és műfajbeli kötöttség nem lenne, szabadkézi rajzok ugyanolyan eséllyel szerepelhetnének, mint komputergrafikák vagy éppen hologramok. Még egy alapvető kikötés lenne: az épület egyetlen már meglévő múzeumra se hasonlítson.

Üdvös lenne ugyanakkor, ha köszönő viszonyban volna azzal az imaginárius térrel, melyről a bevezetőben beszéltem. Mint említettem, Marlo Morgan, amerikai orvosnőt 1994-ben ausztráliai bennszülöttek egy csoportja, az Igazak népe, meghívta egy négyhónapos sivatagi vándorlásra, mely az ő több ezer éves álomidővel átitatott szent helyükre vezetett. Az Igazak népe ugyanis úgy döntött, hogy nem szaporodik tovább. Ám haláluk előtt üzenni szerettek volna Marlo Morgan által a fehér civilizációnak. A késő-huszadik századi avantgárd törekvésektől sem idegen ez a magatartás. Gondoljunk a jelen kiállításon is dokumentált Pauer-felhívásra művészöngyilkosságok formájában, melynek 13 magyar avantgárd művész – közöttük Erdély Miklós is – volt a címzettje. Vagy ki ne emlékeznék Jan Palachra és társaira, az 1968-as Prágai Tavasz fiatal hőseire, akik a kelet-tibeti buddhista szerzetesek hagyományai szerint a közösség égő lelkiismereteként eleven fáklyaként égették el magukat 30 évvel ezelőtt?

Tehát *Marlo Morgan Vidd hírét az Igazaknak* című könyvéből, az *Álomidő* című fejezetre következő passzusból idézek; egy imaginárius térről:

„...Nem volt róla tudomásom, hogy Ausztráliában valaha is folyt volna nukleáris kísérlet, amíg a barlang falán meg nem láttam az arra utaló jelet. A magas rangú katonáknak valószínűleg sejtelmük sem lehetett róla, hogy a gyakorlat színhelyének közelében emberek tartózkodhatnak. A bennszülöttek följegyezték azt a napot is, amikor a japánok Darwint bombázták. Emlékező tudott az összes fontos eseményről, és papír, ceruza nélkül is időrendben följegyezte valamennyit. Időmérő átszellemült arccal azt ecsetelte, milyen felelősséggel jár a jelek fölfestése, faragása. Úgy éreztem, mintha egy drága ajándékot szorongató gyerek boldogságtól ragyogó szemébe néztem volna... Megdöbbenve gondoltam arra, hogy a mi életünkben hány és hány idős, feledékeny ember sodródik tehetetlenül, akikre már nem bíznak semmit. Itt a vadonban meg ahogy öregszik az ember, úgy válik bölcsebbé, szavának súlya és tisztelete van a vitákban...

...Egy egész napon át tanulmányoztam a falon lévő ábrákat. Megtaláltam az angol fennhatóság elismerésének jelét, följegyezték a pénz bevezetését, az első autó, az első repülőgép, az első sugárhajtású gép megjelenését, az Ausztrália fölött keringő műholdak észlelését, a nap- és holdfogyatkozások időpontját, még egy repülő csészealjnak nézett tárgyat is, amelyen nálam is mutánsabb mutánsok utaztak... Régebben fiatalokat küldtek az úgynevezett civilizált területekre, de kiderült, hogy a fiatalok nem a legalkalmasabbak a feladatra. ők könnyen elcsábultak, ha ígértek nekik egy furgont, vagy ha minden nap fagylaltot ehettek – és csak karnyújtásnyira voltak az ipari társadalom csodáitól. Az idősebbek megfontoltabbaknak bizonyultak, ismerték ugyan a csábító vonzerőt, de ellenálltak neki. Egyébként a törzs soha nem tartotta vissza erőszakkal azokat, akik el akartak menni; az elveszített ember legfeljebb később visszajött..."

■ MÚJDRICZA PÉTER

(AZ 1998. DECEMBERÉBEN AZ ERDÉLY MIKLÓS SZIMPOZIONON ELHANGZOTT ELŐADÁS SZERKESZTETT VÁLTOZATA)

Gyakorlati idealizmus

„A külső formáknak csak annyiban van jelentőségük, amennyiben az ember bensejében lakozó szellemnek a kifejezései."

(Gandhi)

Mi legyen a sorsa a későújkori fehér civilizáció lepusztult, funkciója vesztett ipari épületeinek, melyekkel útonútfélen találkozunk a nagyvárosokban éppúgy, mint a kistelepüléseken? Milyen új tartalmakkal kapcsolhatók be, gyógyíthatók visz-sza eme rekvizitumok, építészeti ready made-ek – esetenként telivér posztindusztriális szörnyszülöttek – a társadalom ünnepeibe és mindennapjaiba?

Kiemelt példa a művészi tevékenység és a múzeum ideájának megújítási kísérleteként a gazdátlanná vált ipari épületek birtokbavétele, továbbépítése, illetve rekonstrukciója. Gondoljunk Andy Warhol legendás Factoryjára New Yorkban, a párizsi Musée d'Orsay pályaudvarból átalakított múzeumára, a kiállítóterekként használt hamburgi dokkokra, vagy Koppenhága kikötőjének raktárépítményeire, melyek Dán Építészeti Múzeumként találták meg új térbeli arcukat. A német Ruhr-vidéken a közelmúltban fejeződött be az ún. „Emscher Landscape Park" projekt évtizedes, ambiciózus nagyvállalkozása, több, mint 100 terv bevonásával, közel 800 négyzetkilométeren. Észak-Duisburgban a korábbi Duisburg-Meiderich acélműveket zenei- és színházi előadótérként generálták újjá; Oberhausenben egy hatalmas, hatszintes gázmérőházat kiállítótérré alakítottak, melyet egyébként Christo és Jeanne-Claude „A Fal" cím˚ installációjával nyitottak meg 1999 áprilisában. Hombroich szigetén – Düsseldorf közelében – egy volt rakéta támaszpontot és vadregényes környezetét művészeti és mezőgazdasági célokra használták fel egy nemzetközi építész- és művészcsoport tagjai: Erwin Heerich, Tadao Ando, Alvaro Siza és mások. Két fiatal dán építész, Knud Fladeland Nielsen és Anne-Marie Kruse a második világháború során épített Atlanti-fal egy darabját tervezték át Hanstholm Documentation Center „The Atlantic Wall World War II" címen, miképp azt az 1998-as Velencei Építészeti Biennálén tanulmányozhatták az érdeklődők...

A fenti munkák közös jellemzője – a divatos, többnyire a Kobe-i földrengés vizuális megjelenésével (is) demonstrálható építészeti dekonstrukció aeromatézissel* összefércelt utánzatai helyett – egy mélyebben elkötelezett pozitív dekonstrukció, mely globális ökológiai felelősséggel érez a makro- illetve mikroközösségek iránt. Eme – gyakorlati idealizmusként is megragadható – pozitív dekonstrukció spirituális töltése az Ótestamentumban Ézsaiás prófétánál, a „Kardból kaszát..." szentenciában, de a középkori Eckehart-mesteren túl a huszadik századi japán filozófiában, a Kyotó-i iskolában éppúgy fellelhető, mint Mahatma Gandhi minden megnyilvánulásában. Ez a magatartás a késő huszadik századi „vedd meg és dobd el" euroatlanti fehér fogyasztói kultúra elleni lázadás – a hatvanas évek hippi-mentalitására is rímelő – ismételt színrelépése. Nem új dolog, hiszen az európai földműves mindig is tudta, hogy mindennapos használati tárgyait nem kell feltétlenül a szemétre vetni. Némi leleménnyel megújítva munkaeszközeit és mindenkori környezetét, az emlékezetvesztés kollektív, kapitalista realista skizofréniáját is ösztönösen elkerülhette. Nietzsche évszázados gondolata – „a fekete erdei parasztember körme alatt több bölcsesség van, mint az egész művelődéstörténet" – generációk során át érvényes.

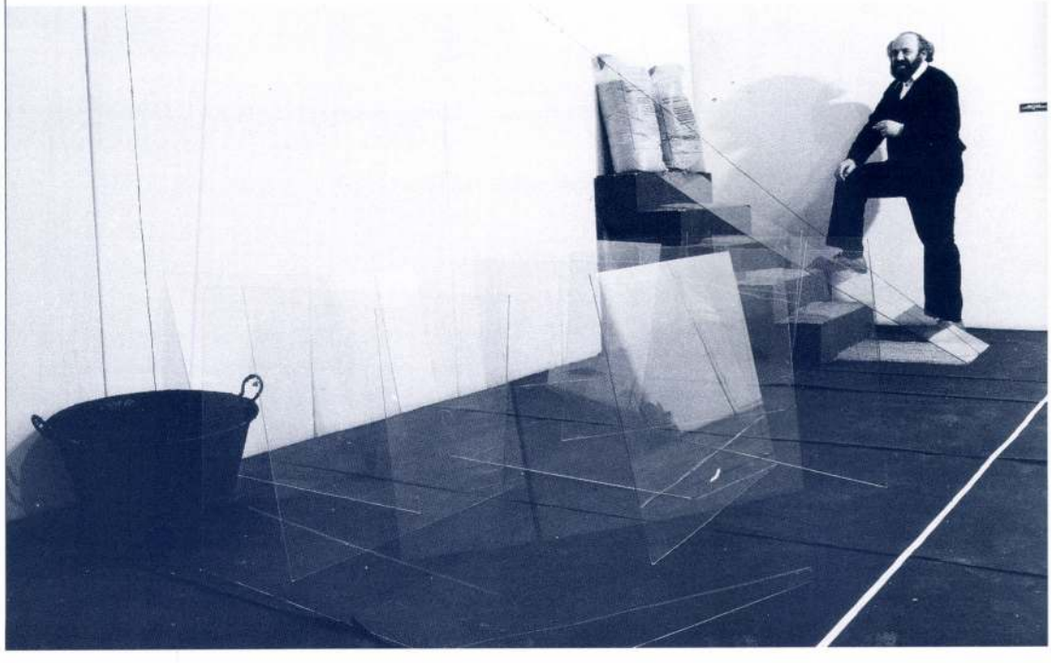

E messzetekintőbb és egyszerűbb alkotói magatartás, a nemzetközi mezőnnyel párhuzamosan, Magyarországon is él. A teljesség igénye nélkül említsük meg a budapesti Tölgyfa Galériát a Reimholz-műteremből és az új Fiatal Művészek Klubjaként működő Trafót, melyet a közelmúltban alakított át egy kilencedik kerületi lerobbant, többszintes trafóépületből Schnell Judit, Gaskó Mátyás és Réthelyi Benedek. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Művészeti Mesteriskolája is birtokba vett egy elhagyott mecseki bányaépület-együttest István-aknán, melynek építészeti tanulmányterveit – Bachman Zoltán és társai elképzeléseit – Keserü Ilona műtermében volt alkalmam látni. A gyakorlati idealizmus szellemét van hivatva erősíteni Lévay Jenő és Szabó Zoltán *Váltótér* projektje is. A Váltótér – a Duna fölé telepített, esztergomi szénrakodó épületszörnyeteg pozitív dekonstrukciója – a japán *Shinkenchiku Residential Design* nemzetközi tervpályázatán nyert magas elismerést, egyetlen európai befutóként. Ide sorolható a győri RAS-művészhajó is, Rosta Csaba és Südi Enikő kitartását dicsérve. Azt gondolom, hogy az *Első Magyar Látványtár Alapítvány* szűkebb-tágabb baráti körének tevékenysége szintén a gyakorlati idealizmus egy lehetséges megnyilvánulása.

* Aeromatézis: aerodinamika → aeromatematika → aeromatézis: az elméleti matematikai alapokról elrugaszkodó dekonstruktivista építészek (Z. Hadid, Zvi Hecker, D. Libeskind stb.) sajátos perspektívájának egy lehetséges fogalmi megragadása.

Erdély Miklós: Rágalomkristályok, 1981 / *Miklós Erdély: Crystals of Slander, 1981*

Dr. Gyökér Kingával és Vörösváry Ákossal művészettörténeti tanulmányaim során, pontosabban Szőke Anikó muzeológia óráján ismerkedtem meg. 1988 tavaszán tettük meg az első autós kirándulást Tapolca-Diszelre. A vízimalom már Ákos tulajdona volt, a helyi tanácstól jutott hozzá, Kondor Béla tizenkét kis rézkarcát tartalmazó mappája ellenértékeként. A malom igazi dekonstruktivista építészeti ready-made, talált tárgy volt, életveszélyes tér, elcsúszó, repülő fagerendákkal, korhadt, beomló fafödémekkel, a kék éggel és elnedvesedett falszerkezetekkel - több évtizedes kommunista társadalmi földrengés elgazdátlanított rekvizituma. A koporsó alakú Csobánc-hegy Cézanne Mont Sainte-Victoire-jának diszeli megfelelője; a háromszögletű tér (a középkori templommal, a malommal, hídházzal, molnárlakással és az Eger-patakkal) Kuroszawa Álmok című filmjének földrajzi meridiánokon átsuhanó álommásolatának tűnt. Kárpát-medencei ezeregyéjszakára rímelő – divatos szóhasználattal élve – „multikulturális" álomidő.

Az Első Magyar Látványtár gyűjteménye egy olyan széles és mély meder, melyben a madáchi „édennek utolsó sugára" által ősviselős népi tárgyaktól a legelőremutatóbb avantgárd darabokig szinte minden megtalálható. A diszeli kiállítóház bensejének formavilága ezt a látványtárosi szellemet szeretné szolgálni, melyben az ősibb és a modernebb elemek (mondjuk a térforma és a térlefedés) olymódon erősödnek és oldódnak fel egymásban, miképp a keleti misztikában jin és jang.

Abban az újaranykor-kereső éberálomban, melyben a világot szemlélem, gyönyörű indiai táncosnőket láttam. Bocsánatot kértek a Földtől, amiért megtaposták...

■ MÚJDRICZA PÉTER

TAPOLCA-DISZEL – BUDAPEST, 1999 NYÁR

FOTÓ: BOR ANDRÁS

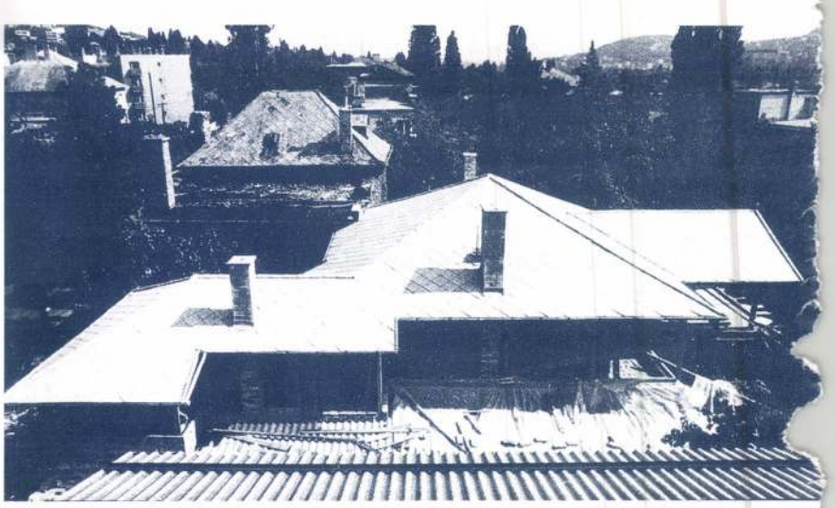

A Virágárok utcai családi ház / *Family house in Virágárok street*

Erdély Miklós

Erdély Miklós (1928-1986) was a significant figure of Hungarian avant-garde movements. Having created works of art in many genres, he is today mentioned as an architect, sculptor, film director, poet, action artist, painter, pedagogue and theoretical writer, representative of environment and concept art, and a most influential predecessor of contemporary art. He graduated in Budapest as a sculptor and an architect. In the 1960s, he belonged to the artists of the European School. From 1960, he participated in regular meetings of artists outside the official artistic life and from 1975, he led a fine arts circle under the name of Creativity Exercises. His courses: FAFEJ (1977) and INDIGÓ (1978), in which he applied his pedagogical principles mixed from the artistic processes of contemporary trends and Eastern philosophical traditions in practice, as well as he also held lectures and reading sessions. Many of his writings have been published. From the 80s, he started par-icipating in exhibitions, and he had his first independent one in 1986.

Múidricza Péter's talk is the edited version of the one delivered at the symposium in connection with the Erdély Miklós exhibition held in the Arts Hall (Műcsarnok).

FOTÓ: SZÁM LAJOS

sorozat, lehetetlen mindent és mindenkit felsorolni. Igaz, van aki egyenesen kérte a névtelenséget: mint például a torinoi lepelnek az arcra eső részéről készült hat darabból álló fotósorozat szerzője.

– *Sőt egy hátsó falon – kis újságírói fordulattal – ott látom a latrokat is. Ha jól emlékszem ezzel a fotósorozattal már találkoztam könyvalakban...*

– Igen, ezeket az oroszországi börtönlakók tetoválásairól készült képeket Sztrézs Erzsébet és Kovács Ákos adta korábban közre és fájdalom, ezek is csak kölcsönben vannak itt... Viszont remekül megférnek Sáros András Miklós Számozott arcképeinek legjobb darabjaival.

– *És persze itt vannak az ismeretlen szerzők is, ahogy az talált tárgyak esetén lenni szokott. Tényleg, hogy kerül ide a Magyar Királyi Rendőrség Budapesti őrszemélyzetének Tanosztályánál Tanfolyamot Hallgatott rendőrök 1941-es tablója?*

– A század minden évtizedéből igyekeztem egy-egy tablót beszerezni. Így vált lehetővé az, hogy a hatvanas évekből a mi gimnáziumi osztályunk tablóját állítsam ki. Még az is lehet, hogy az egész kiállítást ezért rendeztem... Meg persze azért is, hogy a sok ez alkalomra kölcsönkért mű mellett kiállíthassak néhány látványtári antik fotót is – Pécsi József Gulácsyt Hamlet jelmezében ábrázoló fotóját például, vagy Adyét Székely Aladártól. De arrébb láthatja a mai nagyokat is: Eifert János, Szelényi Károly, Benda Iván, Molnár Edit – mellettük pedig olyan múlt századi vagy a két háború közötti időből származó fotográfiákat, amelyek legfőbb erénye az, hogy eredeti keretükben vagy paszpartujukban őrződtek meg, sokat elárulva a korról, amelyben születtek. Vannak aztán olyan festmények, faragványok, amelyek sosem születtek volna meg, ha nem létezne vagy létezett volna az ábrázolt személyekről fotográfia. Lóránt Zsuzsa családi fotók alapján készült domborművei például, vagy a földszinten az az olajkép, amely egy gyászoló párt ábrázol a fiuk síremléke mellett. Az utóbbiról bizonyítani nem tudom, hogy fénykép után készült, de semmi kétségem felőle.

– *Az embernek az az érzése támad, hogy szinte minden fal és szöglet külön, arra a részletre érvényes koncepció szerint lett „berendezve".*

– Talán ennél nehezebb kiállításom még nem volt. Igaz, eddig kizárólag saját anyagból dolgoztam, idáig ez az egyetlen kivétel. Az alcím – Fotó a Látványtárban – mögött ott egy római egyes – úgyhogy valószínű, hogy lesz még ilyen...

Imaginárius terek

„Üres kézzel születünk,
Üres kézzel távozunk.
A valódi életet
üres kézzel éltem át."
(M.M.)

FOTÓ: LUGOSI LUGO LÁSZLÓ

√-1, 1985.

Marlo Morgan amerikai orvosnőt egy ausztrál bennszülött törzs, az Igazak népe, 1994-ben meghívta egy négyhónapos sivatagi vándorlásra, melynek végcélja egy imaginárius tér, egy több ezer éves álomidővel átitatott szent hely volt. (E szent hely leírására még visszatérek.) Előadásom mottóját Marlo Morgan Vidd hírét az Igazaknak című könyvéből választottam.

Ha Erdély Miklós művészete kapcsán imaginárius, azaz képzetes terekről beszélünk, nem kerülhetjük meg, hogy a végső kérdésekről, az éppen aktuális Világmindenségről, mint imaginárius egységről gondolkodjunk.

FOTÓ: BEKE LÁSZLÓ

Erdély Miklós: Bújtatott zöld, 1977. /
Miklós Erdély: Hidden Green, 1977.

Az én felfogásom szerint a Genezis, a világ teremtésének pillanata, az itt és most, még mindig nem ért véget, melynek minden lélekrezdülésünkkel aktív részesei vagyunk valamennyien; még akkor is, ha éppen nem csinálunk semmit. Ebben az álomidőben, a képzelet katapultjaiban minden eddigi időréteg és minden lehetséges jövőkép egymásra tűződik. Az álomidő paradox áttűnései a jin-jang elv, a Möbiusz-terek és a Klein-féle topológia vonzásában jelen kiállításon* is átélhetőek. A természet a barlangokban produkál ilyen térbeli varázslatokat, ezért ajánlotta Erdély Miklós fiatal építészhallgatóknak, hogy minél többször látogassanak el barlangokba, kirepítve fantáziájukat a mindennapok hatalmi kalodáiból. Szinte mindegy, hogy éppen melyik korba születtünk bele, hiszen a mindenkori álomidőben a legősibb tradíció és a leginkább előremutató avantgárd magatartás úgy járhatja át és erősítheti fel egymást, mint például a jin és jang. E gondolatkör Nyíri Tamásnak *A filozófiai gondolkodás fejlődése* című művében megfogalmazott szentenciájára is rímel, mely a következőképpen hangzik: „Arccal a jövőnek, de nem háttal a hagyománynak..." Tehát múlt és jövő, egy bizonyos dimenzióból, a Teljesség, az Abszolútum, ha tetszik Isten dimenziójából tekintve egy, azaz 1! Ezt a totális egységet hasítja például Erdély Miklós *√-1* című festményén múltra és jövőre az őstradícióba lehatoló gyök, mint gyökér, mely ezzel a gesztussal az örökkévalóságot a mindenkori jelenné sűríti össze. A √-1, mint imaginárius szám, a matematikából és fizikából jól ismert jel (az $x^2 + 1 = 0$ egyenlet elképzelt pozitív gyöke) rögtön kiemel annak az élményéből, hogy egy festményt látok; kirepít egy elméleti szintre, ahol a szokásos képiség jelentésrétegei, úgymond „kioltódnak"

folytatás az 54. oldalon

* *Erdély Miklós életműkiállítása, Műcsarnok, 1998. október – november*

A posztmodern építészet

Metaforikus, metabolikus, metafizikai építészet. Modern regionalizmus

A METAFORIKUS ÉS A METAFIZIKAI ÉPÍTÉSZET, AZ ANTROPOMORFIZMUS

A metaforikus megközelítés olyan épületeket jellemez, amelyeket bizonyos – rendszerint az épület rendeltetéséből levezethető, de az építészeten kívülálló – formákkal alakítanak ki. Egyetlen olyan építész sincs, aki minden tervezési megbízását metaforikus (ritkább szóhasználattal: szimbolikus) elv alapján valósítja meg. Vannak viszont építészek, akik egyetlen vagy néhány épületüket tervezték meg metaforikus, tehát valamilyen konkrét tárgyra vagy eszmére emlékeztető formával. Ennek megfelelően a metaforikus építészetet elsősorban egyedi épületeken keresztül ismertetjük.

Bár a historikus korokban az épületeket nem metaforikus elv alapján tervezték, mégis törekedtek bizonyos hangulati hatások elérésére. A román stílusú császárdómok (Speyer, Mainz, Worms) erőt, hatalmat, míg a gótikus székesegyházak – de Le Corbusier *Ronchamp-i zarándok-templom*a is – áhítatot sugallnak.

Napjaink metaforikus épületei közül közismertté vált a vízpartra telepített *Sydney-i Operaház*, amelynek tetőhéjai hajóvitorlázat metaforája (építésztervező Jorn Utzon, szerkezettervező Ove Arup, illetve Peter Rice). Az Új-Delhiben épített *Bahia templom* tetőzete virágkehely formájú. Az amerikai *TWA csarnok* (tervező Eero Saarinen, New York, 1962) tetőzete repülőgép vagy madár szárnyait idézi.

Le Corbusier: Ronchamp-i zarándokkápolna / *Le Corbusier: Ronchamp chapel*

Ha az épület emberi testre vagy arcra emlékeztet, a metafora antropomorfikus (emberi alakzatú). Kazumasu Yamashita *Face House* (Arc-ház) épülete (Kiotó, Japán, 1974) félreérthetetlenül emberi arcra, Takeyama *Hotel Beverly*-je egy falloszra emlékeztet. Újabb posztmodern épületek tervezési metaforái esetleg nem a közvetlen vizuális érzékeléshez szólnak, hanem eszmei megfontolásokat követnek. Az ilyen elvont gondolkodási folyamatra épülő tervezés a metafizikai építészet kategóriájába tartozik. Hasonló megközelítéssel a később tárgyalandó dekonstruktivizmusnál találkozhatunk. Daniel Libeskind berlini terve a zsidó múzeum bővítésére rejtetten Dávid-csillag alakú alaprajzzal készült, de ez a látogató előtt természetesen nem nyilvánul meg.

A „METABOLIZMUS" ÉPÍTÉSZETE

A metabolizmus nyelvi eredet a görög 'metabolé' szó, amely az élő szervezetben a biokémiai változások összességét jelöli. Napjainkban átvitt értelemben (nem mindig szerencsésen) nem-élő szervezetekre is kiterjesztik a fogalmat abban az esetben, ha a komplex rendszer élő változásokra reagál és bizonyos hatásokra belső sajátosságai is változnak. A metabolizmus az építészetben azt jelenti, hogy az épületek élettartamuk során a külső hatásokra és a belső használatra reagálva változnak. A metabolikus építészet olyan épületek létrehozására törekszik, amelyek az őket érő, időben bekövetkező hatásokra célszerűen, rugalmasan reagálnak. Az organikus építészet is utal nevében az élő szervezetekre. A metabolikus és az organikus építészet között mégis olyan alapvető különbségek vannak, hogy elkülönített tárgyalásuk indokolt.

A metabolizmus nemzetközi szinten egy 1960-ban Tokióban megtartott formatervezési világkonferencián vált ismertté. Két évig tartó előkészület után ekkor indította meg Kisho Kurokawa, az akkor huszonhat éves építész más, nála alig idősebb japán építészekkel együtt (Kiynori Kikutaka, Fumihiko Maki, Masato Otaka) a metabolizmus építészeti mozgalmát. A metabolizmusnak a biológiából átvett fogalmával szándékoztak helyettesíteni a modern építészet gép/mechanizmus analógiáját. Charles Jencks szerint: „A metabolizmussal az épületeket és a városokat az élet minden területén fellelhető energiafolyamathoz akarták hasonlítani: a változási ciklushoz, az állandó megújuláshoz és a szerves szövet pusztulásához" (Jencks, 1982).

A metabolista japán építészek másik fő célja az volt, hogy ellensúlyozzák a nyugati építészeti irányzatoknak a japán hagyományoktól idegen átvételét, ugyanakkor a legkorszerűbb technikát alkalmazzák. Kurokawa – a legjelentősebb metabolista japán építész – világszerte ismertté vált „kapszula" (térelemes, dobozelemes) épületei révén. Kurokawa a kapszula-építészet elméletét a Space Design című folyóirat 1969. márciusi számában megjelent deklarációval alapozta meg. A deklaráció a kapszulákat térelemekként határozta meg és előzményeikként az amerikai „mobile home"-okat jelölte meg, bár a kapszulák helyhez kötöttek is lehetnek. A kapszuláknak kicserélhetőknek kell lenniük. Az első, Kurokawa által tervezett többszintes, többlakásos ház Tokióban, 1972-ben épült meg (Nakagin torony) és azonnal ismertté vált világszerte. Az épület vasbeton toronyból, acél vázból és ezekhez erősített, előregyártott, 1,4x4,0x2,5 m nagyságú

ERDÉLY MIKLÓS

a Budapesti Őszi Fesztivál programjában

(Legyetek realisták - követeljétek a lehetetlent /1968, Párizs)

Ha magamat átalakítottam,
átalakítottam a világot,
- a világ egy ponton átalakult.
(Altorjai Sándor)

az áramlás és a fogalmi művészet vidéke,

nemzetközi kontextusban a LEHETETLEN REALIZMUS

tanulmányi kiállítás az Artpool P60-ban: **2001. október 19 - november 9.**

megnyitó: 19-én 18-kor

FLUX PINGPONG-SELEJTEZŐ GEORGE MACIUNAS EMLÉKÉRE

nyitva: szerdán és pénteken 16-18 között

"... a művészet ebben az időszakban felvállalta, hogy a még - nem - ismert felé vezető utakat kutatja, akár a világot (mint makrokozmoszt), akár az embert (mint mikrokozmoszt) nézve. A művészet és a művészek ennek a gondolkodás- és cselekvés-modellnek a kimunkálói, megfogalmazói, propagálói és példa-adói" (Peternák Miklós)

A munkák és dokumentumok szerzői: **George MACIUNAS** (USA) **PERNECZKY Géza** (H/D) **Julius KOLLER** (SK) **John CAGE** (USA) **ALTORJAY Gábor** (H/D) **ALTORJAI Sándor** (H) **Takako SAITO** (D) **Eric ANDERSEN** (DK) **Ben VAUTIER** (F) **HARASZTY István** (H) **ATTALAI Gábor** (H) **HALÁSZ Károly** (H) **Richard KOSTELANETZ** (USA) **Chris BURDEN** (USA) **BMZ** (H) **GALÁNTAI György** (H) **Shigeko KUBOTA** (J) **Jean TINGUELY** (CH) **Marcel DUCHAMP** (F/USA) **Ray JOHNSON** (USA) **Man RAY** (USA) **Mario LARA** (USA) **Luc FIERENS** (B) **Geoffrey HENDRICKS** (USA) **CHILF Mária** (H) **ERDÉLY Miklós** (H) **MAURER Dóra** (H) **Yoko ONO** (USA) **James RIDDLE** (USA) **Tomas SCHMIT** (D) **SWIERKIEWICZ Róbert** (H) **D. RONCHI** (I) **Joseph KOSUTH** (USA) **Milan KNIZAK** (CZ) **EL-HASSAN Róza** (H) **PAUER Gyula** (H) **KONKOLY Gyula** (H) **George BRECHT** (D) **Joseph BEUYS** (D) **JOVÁNOVICS György** (H) **KOVÁTS AlbArt** (H) **Arnulf RAINER** (A) **HAJAS Tibor** (H) **INCONNU GROUP** (H) **Peter RONAI** (SK) **BARANYAY András** (H) **PINCZEHELYI Sándor** (H) **TÓT Endre** (H/D) **Miroslav KLIVAR** (CZ) **Shozo SHIMAMOTO** (J) **Wolf VOSTELL** (D) **FICZEK Ferenc** (H) **KOMORÓCZKY Tamás** (H) **Emmett WILLIAMS** (D) **Carolee SCHNEEMANN** (USA) **Tatsumi ORIMOTO** (J) **Mel BOCHNER** (USA) **Robert BARRY** (USA) **ARMAN** (F) **Bruce McLEAN** (GB) **Klaus RINKE** (D) **Michael GIBBS** (NL) **James RIDDLE** (USA) **Robert FILLIOU** (F) **Joan BROSSA** (F) **Per KIRKEBY** (USA) **Robert WATTS** (USA) **Mel BOCHNER** (USA) **On KAWARA** (USA) **Robert REHFELDT** (D) **GULYÁS Gyula** (H) **GÁYOR Tibor** (H) **Yasunori SHIOBARA** (J) **SZENTJÓBY Tamás** (H) **TÜRK Péter** (H) **ALGOL László** (H) **HALÁSZ Péter** (H) **MAJOR János** (H) **BEKE László** (H) **J.H.KOCMAN** (CZ) **Simon PATTERSON** (UK) **LAKNER Antal** (H) **Tim ULRICHS** (D) **John BALDESSARI** (USA) **Vito ACCONCI** (USA) **Johan van GELUWE** (B) **LEGÉNDY Péter** (H) **Martin SCHWARZ** (CH) **Anette LEMIEUX** (F) **BÁN András** (H) **LENGYEL András** (H) **Robert SMITHSON** (USA) **KISMÁNYOKI Károly** (H) **CHRISTO** (USA) **LAKNER László** (D) **Dennis OPPENHEIM** (USA) **Alice AYCOCK** (USA) **Jean DUPUY** (F) **TANDORI Dezső** (H) **Henry FLYNT** (USA) **BAK Imre** (H) **HENCZE Tamás** (H) **Ludwig GOSEWITZ** (D) **Dick HIGGINS** (USA) **Peter WEIBEL** (A) **TÓTH Gábor** (H) **Bálint SZOMBATHY** (YU) **G. A. CAVELLINI** (I) **SUGÁR János** (H) **Ken FRIEDMAN** (USA/N)

Az Artpool fő támogatói: Budapest Főváros Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Artpool Művészetkutató Központ (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10., I. 1. – Nyilvános kutatónapok: szerda és péntek 14-18 óráig)
Postacím: 1277 Budapest 23, Pf. 52. – Tel.: 268 01 14 – Fax: 321 08 33 – e-mail: artpool@artpool.h – internet: www.artpool.hu

XIX≠XXI

LEHETETLEN REALIZMUS,
az áramlás, a fogalom és **a fogalmi** művészet vidéke.
(Tanulmányi kiállítás a nemzetközi fluxus és concept/ual art magyar vonatkozásairól)

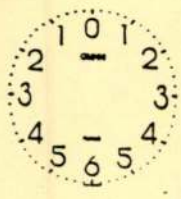

Mint ahogy a haiku nem 17 szótag, hanem egy pillanat, "a fluxus (áramlás) így vagy úgy a folyékony pillanat szülötte", írja Ken Friedman. "A fluxus által öltött először formát a concept art (fogalom-, majd fogalmi művészet), amelynek előzményei is századokkal korábbiak." A fluxus-tevékenységben a magatartás (attitűd) és az élethez való viszony közel van a Zen-gyakorlatokhoz, a koanokhoz és a haiku pillanataihoz. A fluxus **lehetetlen realizmusa** a műfajtalan műfajokban (intermédia) és az élő köztes állapotú tünékeny cselekvésekben (event) formálódik meg. A fluxust meghaladni akaró fogalmi művészet a paradoxon- és a tautológia-kutatással szélesíti tovább a **lehetetlen realizmus** területét. (Galántai György)

• A Fluxus John Cage, a Dada és Marcel Duchamp nélkül nem jött volna létre.
• Főként Cage nélkül nem, aki kétszeres agymosást hajtott végre.
• Az elsőt a kortárs zenében **a meghatározatlanság fogalma** révén —,
a másikat zen-szellemiségű és **a művészet elszemélytelenítését tanító téziseivel**.
• E tudatosság visszafordíthatatlan helyzetet teremt, hiszen **előzetesen elfogadva minden formát — egyben elavultnak is nyilvánítja őket.**
• A Fluxust tehát nem érdekli az átesztétizált és hedonikus formális műalkotás.
• "Láttatnivalója" abban áll, hogy először felkutatja a "minden művészet" valamennyi lehetőségét/korlátját, másodszor pedig egy nem-művészeti vagy antiművészeti magatartás révén túllép a "minden művészet"-en.
A Fluxus tehát **azért érdeklődik a művészet tartalma iránt, hogy** felvegye a harcot ellene,
s hogy — a művész szintjén — **újfajta szubjektivitást hozzon létre.**
• Mindez nehéz, csaknem lehetetlen, hiszen **az elszemélytelenítés a személyiség új formája, a nem-művészet pedig újfajta művészet.**
Mégha lehetetlen is a kérdés, fontos, hogy feltegyük.
(Ben Vautier, 1964)

• **A fluxus és a vele kapcsolatban álló mozgalmak történeti fejlődése nem lineáris,**
mint amilyen egy kronologikus kommentár lenne, hanem inkább planimetrikus,
egy diagram sokkal hatékonyabban írja le a fejlődést és a kapcsolatokat.
(George Maciunas, 1978)

• **A fogalom művészet közönségét elsősorban művészek alkotják** — ami azt jelenti, hogy **nem létezik a résztvevőktől elkülönült közönség.** Így aztán a művészet bizonyos értelemben éppoly "komollyá" válik, mint a tudomány vagy a filozófia, melynek szintén nincs közönsége.
Annyira érdekes vagy sem, amennyire az ember informált vagy sem.
(Joseph Kosuth, 1971)

• Egy bonyolult, átalakulásokat hozó korszak legérdekesebb vonásai a korszak paradigmái. **A ma születő paradigmák holnap már egész környezetünket átformálják.** Ez az a környezet, amelyben a fluxus kialakult, s amelyben ma is egyre növekedik. **A fluxus nem a technikai megoldások művészetét, hanem a kifinomult ideák művészetét hozta létre.**
(Ken Friedman, 1992)

• **Az információk korábbi információk szintézisei.**
• A játékosoknak most az a stratégiájuk, hogy a váratlan szituációkban szétszórt információs biteket mindig új rétegekké komputálják.
• **A telematikusan alkalmazott képek a felszínre tudnak vetni egy még nem is sejtett művészetet, mégpedig a képdialógust,**
és ez végtelenül gazdagabb, mint amilyenek a lineáris, "historikus" dialógusok bármikor is lehettek.
• **Az információk úgy fognak az entrópiával szemben ömleni, mint a növekvő áradat.**
• **A telematika és a robotok alkalmazása** azáltal, hogy megszabadítja a munkavégzés szükségességétől, **fel fogja szabadítani az emberiséget a "zsenialitásra", a kompetenciára,** hogy a redundánsat információvá alakítsa.
A robottechnika kínálja a szükséges kedvet és ráérő időt,
hogy a telematikát a kompetenciák iskolájává tegyük, a szabadság iskolájává.
(Vilém Flusser, 1984)

ERDÉLY MIKLÓS

Magyar Narancs
1991. nov. 24

A HAGYATÉK

- Erdély Miklósról -

Az alábbiakat három interjúból gyúrta össze a Magyar Narancs munkatársa, miután külön-külön beszélgetett Galántai György képzőművésszel, aki az első balatonboglári nyáron, 1970-ben ismerte meg Erdély Miklóst; Durst Györggyel, a Balázs Béla Stúdió titkárával, aki közvetlen közelről figyelhette Erdély öntörvényű filmkészítési módszerét; illetve Erdély feleségével, Szenes Zsuzsa grafikusművésszel s két fiával, a grafikus Dánielle és a kameraman Györggyel, akik a családi házban egyszerre küzdenek egy hatalmas hagyaték feldolgozásával és a szellemében velük lévő ember fizikai hiányával.

Erdély Dániel: Apám egyik utolsó mondata az volt: „Kidobom magamat az utcára. Ahogy egy szép narancsot kiejtenek az ablakon. Egy fekete héjú narancsot." Jó néven vette, ha kijelentéseinek, műalkotásainak több rétegét fedezték fel. Ehhez a mondathoz hozzá kell képzelni, hogy nagyon sok fájdalomcsillapító volt benne, morfiumos állapotban volt.

Erdély György: Meg kell próbálnunk felülemelkedni azon, ami a fájdalom szférájához tartozik, és olyan friss érzéseket táplálni, amelyek apánktól erednek.

Szenes Zsuzsa: Mindegyikünk a maga módján van tele ezzel a gyönyörű, súlyos és szomorú állapottal. Tévedés lenne, ha ez a helyzet a freudi gyászmunka fogalmára degradálódna. Nem olyan egyszerű ez, hogy az ember csak úgy feldolgozza és aztán rendbejön. Ráadásul már előkerülnek azok a letaglózó, blikkfangos kulturális sztereotípiák is – mítosz, tömjénezés, ki is volt ő valójában stb. –, amelyek megsokszorozzák a fájdalmat, amit ilyen halálos veszteség esetén bárki más is érez. Örület, hogy szinte csak napok múltak el azóta, hogy valamennyire kezd feltárulni az életmű, és máris akadnak, akik sokallják a jelenlétét.

Galántai György: A közelében teljességgel elfelejtkeztem arról, hogy testi lény, hogy milyen a vallása, hogy milyen hibái vannak, annyira sugárzó személyiség volt. Egy testi burokba belerakott szellem. Egy komplex világegyetem, amit ha beengednek, szétrobbantotta volna a létező és rothadó világegyetemet. Őt nem integrálhatta a lassanlassan lazuló kultúrpolitika, mert ahhoz – képletesen szólva – át kellett volna rendezni az egész lakást, kiüríteni neki egy szobát, amely tele volt kacattal, amitől nem voltak hajlandóak megválni. A legnagyobb, a legösszefoglalóbb magyar művésznek tartottam, aki – hogy méltó helyére kerüljön – egy a fehérvárinál jóval reprezentatívabb életműkiállítást és posztumusz Kossuth-díjat érdemelne, meg egy tíz centi vastag albumot, amit oda lehet tenni Warhol és Beuys mellé. Ez a minimum, ami járna neki, de még a rendszerváltás után sem kapta meg ezeket, nemhogy azelőtt. Emlékszem, röviddel a halála előtt volt egy festménykiállítása. Török Tamás beadta a tervét Zsigmond Attilának, a Budapest Galéria igazgatójának, aki először elutasította azt. De, Attila, meg fog halni, mondta Török Tamás. Mire ő: na jó, hát akkor legyen.

Durst György: A Verziót már forgatás közben följelentették az ügyeletes hivataloknál, gyakorlatilag az elkészülte előtt betiltották. Annyit tehettünk, hogy alapítottunk egy BBS-díjat és odaítéltük neki. Megpróbáltuk kiküldeni egy párizsi zsidó témájú filmfesztiválra is, de egyszerűen képtelenség volt megkapni az engedélyt, pedig ő maga is próbált intézni valamit ez ügyben.

Erdély Dániel: Úton-útfélen Aczél politikájába ütközött, ami meglepetést mondjuk nem okozott neki, hiszen határterületen mozgott, megalkuvás nélkül. Végső soron Aczélon állt, hogy egy kiállítást az első napon tiltanak-e be vagy még a megnyitó előtt.

Szenes Zsuzsa: Valamikor a 60-as években egyszer bementünk Aczél Györgyhöz. Akkoriban nem publikálhatott, eltávolították a filmművészeti főiskoláról, nem állíthatott ki, letiltották az akcióit, útlevelet nem kaphatott. Szerette volna tudni az okát. Telefonáltunk a titkárságra és kaptunk egy időpontot. Megalázó, kafkai helyzet volt. Aczél ilyen megkomponált miniszteri viselkedéssel végighallgatta, amiben az volt különösen kegyetlen, hogy úgy tett, mintha partner volna a „kulturális élet problémáinak megvitatásában", de persze nem volt az. Mosolyogva, valami József Attila vagy Ady-idézettel, már nem emlékszem pontosan, elbocsátott, s aztán minden ugyanúgy folytatódott. Ha kategorikus nemet mond, amit magában biztos tudott, az sokkal tisztább lett volna.

Galántai György: Szerintem Erdély Miklós – akárcsak az én balatonboglári kápolnám – Aczél személyes ügye lehetett. Mint az Ördög és a Jóisten kapcsolata, olyan lehetett az övék, ahol az Ördög mindent tud a Jóistenről.

Szenes Zsuzsa: Rettenetesen sokan kínlódott ezek miatt a dolgok miatt. Először őrült dühös lett, aztán egy szomorú periódus következett, ami ártott az idegeinek és az egészségének, majd a vége felé, mikor még mindig tartottak az élet tervezését lehetetlenné tevő elutasítások, néhány barátnak, egy bizonyos szellemi közegnek köszönhetően annyira megerősödött, hogy kívülről tudta nézni saját helyzetét, és szinte kezdte nem érdekelni a dolog. Egyébként szörnyű menet volt az egész.

Durst György: Kialakult körülötte egy kör, tanítványok vették körül, akik megfogadták a tanácsait. Különleges érzéke volt a mozgókép és a zene arányaihoz.

Erdély Dániel: Talán a zenéhez értett a legeslegjobban. Egész képzőművészeti kultúrája a zenéből eredt.

Szenes Zsuzsa: Tanult hegedülni, műegyetemista korában pedig az Operaház korrepetitorától énekelni. 13 éves voltam, amikor közvetlenül a háború után megismerkedtünk, ő 17. Akkor minden áldott nap az Operába vagy a Zeneakadémiára jártunk, képesek voltunk éjszaka sorba állni a másnapi jegyekért. Sokszor megríkatta a zene. Nekem is volt hozzá affinitásom, de olyan tárgyi tudásom, mint neki, az nem.

Erdély György: Kiskorunkban nagyon szerettük, amikor anyuval együtt énekeltek.

Durst György: Amikor a Vonatút című filmje forgatása után arról kellett dönteni, finanszírozza-e a stúdió a további munkálatokat, iszonyú nehezen tudta csak meggyőzni a tagságot és a vezetőséget, hogy fog működni a film, ha zene lesz alatta. Végül behozott egy xilofont és két órán át, amíg némán pergett a film, alájátszotta az általa elképzelt zenét. Mindig az utolsó pillanatig győzködte az embereket az igazáról. Amikor pedig ezeken a keddi vetítéseken mások filmjéhez hozzászólt a mozgókép és a zene viszonyával kapcsolatban, az a kész alkotásokon mindig érződött is. Megkerülhetetlen volt, amit mondott. Még azok is a hatása alá kerültek, akik nem szerették. Sugárzott belőle valami, belekerültünk az erőterébe.

Galántai György: Afféle „tanársegédként" dolgoztam vele a Ganz Mávag-beli kreativitási gyakorlatokban, eljártam az Indigó összejövetelekre is, de nem tartoztam a szűkebb baráti körébe. Túl jól vettem az adásait, túlságosan hatott rám, ezért távolságot tartottam tőle. Olyan sok erő volt benne, hogy féltem, beszippant, mint nagyobb bolygó a kisebbet, s ezt nem akartam. A jelenlétével hatott, mint egy Krisztus, aki nemcsak szavakkal közvetít, hanem metakommunikatív módon is.

Erdély György: Ez pedagógusi munka volt. Én nagyon örültem annak, hogy – a koncept arthoz képest, ahol a szellemi tevékenység volt a lényeg – az Indigóban nagy hangsúlyt kapott a gyakorlati munka.

Erdély Dániel: Az Indigóban óriási kihívás volt, hogy teljesíteni kell, és hogy a mi produktumunk érdekes. De az, hogy valamit megvalósítottunk, soha nem lehetett mentség a koncepció silányságára. Az olcsó megoldások mindig lelepleződtek. Őrült szigorú szűrőn ment keresztül minden ötlet, de belénk nevelődött, hogy merjünk előhozakodni minden baromságnak tűnő ötlettel is, mert csak így tudjunk állni, hogy megőrizzük a spontaneitást. Én különben kínosan vigyáztam arra, hogy sose kérdezzem meg tőle előre a délutáni feladatokat. Becsületbeli ügyet csináltam ebből, másrészt viszont úgy éreztem magam, mint aki meghív vendégségbe egy csomó embert, megterít, tálal, de neki még van egy kis tartaléka a jégszekrényben – mert hazafelé jövet vagy itthon mindig volt alkalmunk a beszélgetésre. Igaz, ez másoknak is megadatott, jöttek is folyton hozzá.

Galántai György: Az Indigóban mindig csináltak valami kézzelfoghatót, de az összejövetelek inkább a személyre vonatkoztak, a legfontosabb a beszélgetés volt. Az egyik utolsó gyakorlatnak az volt a címe: Kép galériák számára. Ez ellen én tiltakoztam, mert az avantgarde szellemétől idegennek tartottam, mondtam is neki, ne rontsuk el ezeket a klassz srácokat. Féltem, hogy egy ilyen gyakorlat hatására képcsarnokos irányba mennek el, állami elvárásoknak eleget tevő tucatművész válik belőlük. Ellenvetéseim ellenére a foglalkozás lezajlott. Nem állítom, hogy pont emiatt a gyakorlat miatt, de tény, hogy azóta számos Indigós nagyon jól tud „mozogni". Miklós halála után szinte azonnal a legjobb helyeken állíthattak ki, szerepelhettek, valósággal habzsolták őket az intézmények. Úgy látszik, ők már emészthetőek voltak, mert külön-külön csak kisebb Erdélydózis volt bennük. A temetése egyébként számomra döbbenetes élmény volt, nehéz beszélni róla. Sokan voltak ott a Farkasréti temető fölötti zsidó temetőben, a hegyen. Amikor földbe helyezték, szavak nélkül, a puszta jelenlétével mindenki felfokozottan sugározta ki magából a hozzá kötődő élményeket és ezek a kisugárzások összeadódtak. Akartam is csinálni utána egy kiállítást, összegyűjteni az Erdély Miklósról készült összes fotót, kitapétázni velük egy termet, hogy megtudjam, ott is megjelenik-e úgy ő maga, mint a temetésen, ahol mindenkiben volt egy kis Erdély-energia.

Erdély Dániel: Az utolsó időkben mint egy szent helyre zarándokoltak hozzá a barátok, ide is, a kórházba is. Tartani kellett a lábát, hogy ne legyen súlya, annyira fájt neki. Éjjel-nappal váltottuk egymást az ágyánál.

Szenes Zsuzsa: Fantasztikusak voltak az utolsó szavai. Már alig tudott beszélni, egészen közel kellett hajolni hozzá, hogy meghallja az ember, amit mond. Egy nappal a halála előtt azt suttogta: Viszvicsi havasok. Első pillanatban lázálomnak véltem, aztán itthon addig kutattak a gyerekek, amíg Dani meg nem találta a Buber által összegyűjtött haszid legendák könyvében a Viszvicsi havasokat. A lap másik oldalán említi Csernobilt mint az egyik legrégibb haszid zsidó települést. *(Hetekkel azelőtt robbant fel az atomerőmű – a szerk.)* Másnap, amikor bementünk hozzá, ezt hallottam tőle utoljára: „Na én most megyek, nem is olyan hideg". És ez mintha a havasokra vonatkozott volna.

Erdély Dániel: Szerintem a túlvilágra.

Szenes Zsuzsa: Akár erre, akár arra, de gyönyörű volt. A Viszvicsi havasokat én úgy kéthavonta újraélem...

Szőnyei Tamás

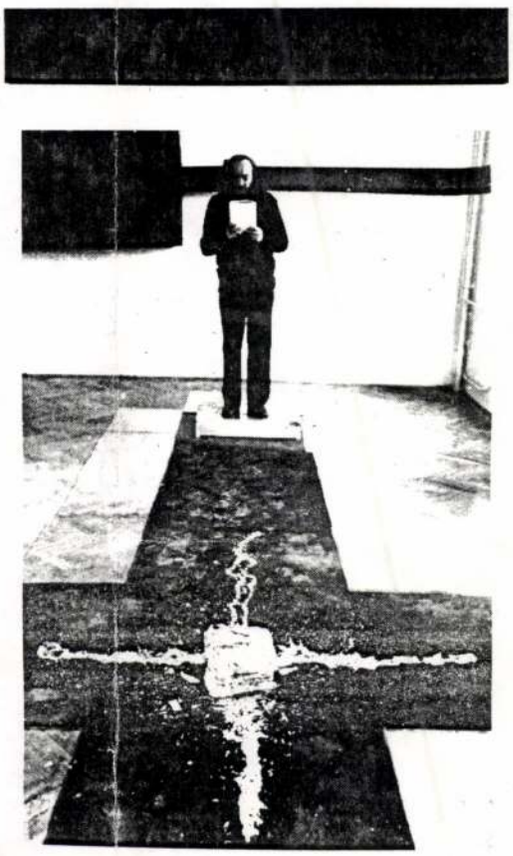

ERDÉLY MIKLÓS
„A KALCEDÓNI ZSINAT EMLÉKÉRE" CÍMŰ AKCIÓJA KÖZBEN
– BERCSÉNYI KOLLÉGIUM, 1980

(A székesfehérvári Csók István Képtárban és István Király Múzeumban az év végéig látható az öt esztendővel ezelőtt elhunyt mester munkásságának egy részét bemutató kiállítás.)

ERDÉLY MIKLÓS

Böröcz András
Bukta Imre
Erdély Miklós
Gedő Ilka
Haraszty István
Jovánovics György
El Kazovszkij
Keserű Ilona
Lugossy Mária
Mazzag István
Vető János / Méhes Lóránt
Pinczehelyi Sándor
Révész László
Samu Géza
Schaár Erzsébet
Szirtes János
Wahorn András

művei

VERNISSAGE:
1985. december 14-én, szombaton 11-13 óráig

A székesfehérvári István Király Múzeum
meghívja Önt a

KORTÁRS MŰVÉSZET MAGYARORSZÁGON-
18 MŰVÉSZ

című kiállításra,
melyet előzőleg a glasgow-i Third Eye Centre-ben
mutattunk be, 1985. október 4 - november 9. között.

SZÉKESFEHÉRVÁR, CSÓK ISTVÁN KÉPTÁR
1985. december 14 - 1986. január 19.

ERDÉLYI MÓRICZ

Nagyvárad 2000 II. 10

Erdélyi méltóságos úr!

Felvétel az épülő Erzsébet hídról az első magyar szociofotós kamerájával

Ha valaki magyar királyi kormányfőtanácsos, a Ferenc József-rend lovagja volt, bizony kijárt neki ez a megszólítás. És ha még emellett osztrák császári és magyar királyi udvari fényképész, a német császár és porosz király őfelsége udvari szállítója, a Magyar Fényképészek Ipartestületének díszelnöke, az első fotográfiai világkongresszus alelnöke Frankfurt am Mainban, akkor bizony minden okunk meglehet a csodálkozásra, hogy amúgy, mellesleg ezt az embert tartja a magyar fotó-történetírás az egyik legelső szociofotósnak, aki már a húszas évek legelején megörökítette a tabáni utcák, belső udvarok cseppet sem romantikus, kevéssé irigylésre méltó életét.

Persze mint annyi más, ez sem ilyen egyszerű. Az 1866. december 3-án Érsekújvárott született (Erdélyi) Móricka csak vagyonos terménykereskedő apja tönkremenetele után kényszerült arra, hogy beálljon Ellinger Edéhez inasnak. Végigjárta a fényképész-szamárlétrát, inasból segéd, majd mester lett, ezután nyithatott önálló műtermet az Erzsébet tér 18. alatt 1888-ban. Mind a mai napig megvan második, nagy műterme az Egyetemi Vallás-Alap palotájában a Kossuth Lajos és az Újvilág utca sarkán. Már itt dolgozott, amikor fényképezte Ferenc Józsefet, majd IV. Károly koronázását, a gödöllői vadászatokat, Lechner Ödön szinte valamennyi épületét, kastélyokat ... 1934. március 11-ig, amikortól már nem vett többé a kezébe fényképezőgépet. Igaz, mást sem.

Legfőbb érdemének nem is ezeket a fotókat tartotta a család közelmúltban, matuzsálemi korban meghalt tagja, hanem azt, hogy létrehozta az Uránia Szemléltető Taneszközök Gyárát. Ezzel a szemléltetőeszközök gyártásában oroszlánrészt vállalt Magyarországon. Kitalálta, hogy vetíthető fekete-fehér és kézzel színezett diasorozatokat és hozzá mindjárt vetítésre alkalmas projektorokat juttat a legeldugottabb tanyasi elemi iskoláknak is. Persze a vetítőket is ő gyártatta. A 10x10 cm-es nagy üvegdiákból tematikus összeállításokat szerkesztettek munkatársai. Így látta meg a kisfiú hamarabb az egyiptomi piramisokat, a Niagara-vízesést, mint mondjuk az ötven kilométerrel távolabbi nagyvárost.

Archívumában több mint százötvenezer felvételt őrzött Magyarországról. Ez a mennyiségében és kvalitásában is nagyon jelentős anyag részben elveszett vagy lappang, részben tucatnyi múzeumban szétszórva éli a múzeumi műtárgyak megszokott életét.

Íme egy ember, aki megérdemelte címét, rangját.

Kincses Károly

A filmszemle hullámait meglovagolva, a szokásosnál erősebb médiafigyelmet kihasználva ilyenkor, február elején szokásosan a magyar film hetei következnek. Ezt jelzi, hogy a január végén bemutatott új Szabó István-film, *A napfény íze* szép eredménnyel kezdett: az első héten csaknem tizennyolcezer néző látta. Holott Szabó nagyívű, szépen fotografált műve nem nevezhető a közönség kegyeit kereső alkotásnak, már csak háromórás idejével sem.

A napfény íze sikere talán bizonyítja azt is, hogy nemcsak az olcsó poénokat halmozó vígjátékokra, hanem az igényes filmekre is lenne kereslet. A multiplexekben is, ha az art mozik karanténjából kiengednék azokat a körúton kívülre. A sikeres indulás után nem tehetünk mást, mint hogy még sok nézőt kívánjunk annak a filmnek, amelyet a Magyar Játékfilmszemle külföldi vendégei az év kétségkívül legjobb magyar művének tartottak.

A szemle hivatalos honlapjaként induló magyar.film.hu, amely a rendezvény bezárása óta a hazai művek és filmszakma internetes oldalán olyan lehetőséget is ad a port.hu moziműsorának tanulmányozására, hogy csak a mozikban játszott magyar filmeket mutassa meg.

A napfény íze mellett máris mozikba került az új Jancsó-film, az *Anyád! A szúnyogok*, amelyért a legjobb rendezői díjat ítélte oda a játékfilmes zsűri. A Mucsi–Scherer páros újabb fergeteges szövegelése mellett még egy szempontból lehet érdekes a fővárosiaknak, közelről láthatják a város felett álló és jelképpé vált, de ilyen nézőpontból még ismeretlen Szabadság-szobor arcát. Még mindig megy a *Hippolyt*, de elindult Sas Tamás *Rosszfiúkja* is, amelyet a Gangxta Zolee-rajongók talán a szívükbe zárnak. De adják még az *Egy tél az isten háta mögött* című Can Togay-filmet, valamint Papp Gábor Zsigmond Esterházy-dokumentumfilmjét a Tabánban.

Az interneten tájékozódóknak pedig a magyar film honlapja mellett ajánlhatjuk még a Népszabadság négy alkalommal megjelent szemleújságját, amelynek valamennyi cikke olvasható a www.nepszabadsag.hu oldalain.

A január végi ismét százmillió forint feletti forgalomból a legtöbbet persze egy nagy sikerű, a tengerentúlon botrányokat kavaró mű hozta: a *Harcosok klubja*. Rendezője, David Fincher a *Hetedikkel* már bizonyította, hogy erős, sőt a gyengébb idegzetűeknek sokkoló mozit képes nyújtani.

Sós B. Péter

A 2000. JANUÁR 27. ÉS FEBRUÁR 2. KÖZÖTTI HÉT TÁJÉKOZTATÓ ADATAI

	A film címe (forgalmazó)	Heti jegybevétel (ezer Ft)	Heti nézőszám	Hány hete játsszák?	Össz-néző-szám	Az összes bevétel (ezer Ft)
1.	○ **Harcosok klubja** *(InterCom)*	20 650	34 277	1	34 516	20 889
2.	▼ (1.) **Hatodik érzék** *(InterCom)*	15 435	26 198	4	175 915	104 614
3.	▼ (2.) **Jeanne d'Arc – Az orléans-i szűz** *(InterCom)*	10 288	17 536	2	44 081	26 117
4.	○ **A napfény íze** *(InterCom)*	9 727	17 795	1	18 255	9 727
5.	● (5.) **Amerikai pite** *(InterCom)*	7 472	12 527	8	189 688	113 859
6.	▼ (4.) **Asterix és Obelix** *(Flamex)*	7 307	12 958	6	159 282	89 422
7.	▼ (3.) **KicsiKÉM – Austin Powers 2.** *(Kinowelt)*	6 037	9 566	2	30 513	18 475
8.	▼ (7.) **Hippolyt** *(Budapest Film)*	2 672	4 454	8	110 908	63 932
9.	▼ (8.) **Tarzan** *(InterCom)*	2 589	5 445	10	147 167	77 118
10.	▲ **Háborgó mélység** *(InterCom)*	1 928	2 898	8	82 414	51 408
	A Top 10 összesített eredményei:	84 106	143 654			
	Budapest összesen:	103 613	183 163			

▲ feljebb került ▼ lejjebb került ● változatlan ○ új film a tíz között

Forrás: Budapest Film

NÉPSZABADSÁG-grafika

ARTPOOL MŰVÉSZETKUTATÓ KÖZPONT

installáció program az 1998. évi **Budapesti Őszi Fesztivál** részeként

Liszt Ferenc tér (Budapest, VI.)

Erdély Miklós (JÁRDA)

című szabadtéri **táblakiállítása**

1998. október 16.– november 1.

megtekinthető 0-tól 24 óráig

A huszonnyolc kandeláberen installált tábla Erdély Miklós (1928-1986) egy cím nélküli (a cím utólag Peternák Miklóstól származik) talált, különös írásából készült. A szövegnek ez a speciális megjelentetése és majd a szövegösszefüggések **nyelvi elemzése** közelebb vihet Erdély Miklós művészeti munkásságának megértéséhez. **"Bárki kétségbe vonhatja, hogy amit most olvas, az vers, hiszen a szövegben teljes mértékben prózai viszonyok uralkodnak. Mégis költőinek kell neveznem ezt a törekvést két okból: Másodszor, mert az az elhatározás, hogy verset írok, a felelősségérzetet írás közben felfokozza. Hogy először miért, azt elfelejtettem, de később - bizonyos vagyok benne - eszembe fog jutni." - írja Erdély Miklós a Metán c. versében.** (Életmű-kiállítása október 16. és november 22. között a Műcsarnokban látható.)

Az interneten **http://www.artpool.hu/Erdely/jarda.html** címen

Artpool Művészetkutató Központ
1277 Budapest 23, Pf. 52., tel.: 268 01 14, fax: 321 08 33, email: artpool@artpool.hu

Erdély Miklós
Népszava : 2000. II. 19

Veszélybe került műalkotás

Erdély Miklós különleges mozaikja 25-30 millió forintot érhet

Komoly veszély fenyegeti a budapesti Kálvin tér egyik tűzfalán látható Fabulon-reklámot, a kortárs magyar művészet egyik legnagyobb alakjának, Erdély Miklósnak az alkotását. A hatalmas mozaik megmentése a szakértő szerint nyolcmillió forintba kerülne.

Bóka B. László,
Martos Gábor NÉPSZAVA

A Kálvin tér egyik szürke tűzfalára 1982 decemberi napjaiban Erdély Miklós, az akkor éppen mindenhonnét kitiltott, építész végzettségű avantgarde képzőművész, költő és filmrendező társaival – *Hány István* burkolómesterrel, *Bori Bálinttal, Szirtes Jánossal* és *Lábas Zoltánnal* (utóbbiak valamennyien az Erdély alapította Indigó Csoportnak, ennek az alternatív művészeti iskolának a tagjai voltak) – egy 68 négyzetméteres Fabulon-reklámot helyezett fel. A hatalmas képről *Pataki Ági* sztármanöken nézett a járókelőkre. A képet (amely normál méretű plakátokon is sok helyen látható volt a városban) a Fabulon cég rendelte meg, a fotót *Finta József* (1932–1994) reklámgrafikus, fotóművész készítette. A lektorátus elfogadta a tervet, és engedélyezte a hatalmas kép felhelyezését, melynek elkészítése akkor négyzetméterenként ezer forintba került.

A falkép, melyet évekig láthatott mindenki, aki arra járt, a legtöbb embernek csak értéktelen reklámot jelentett. Csupán néhányan tudták, hogy a kép valójában értékes, sőt ritka műalkotás. Erdély Miklós saját találmánya volt az a technika, amelynek segítségével a fotómozaik készült. A falon ugyanis nem festményt láttunk, hanem egy különleges technikával készült kerámiaalkotást, amely a fotó és a mozaik különleges ötvözete. A művész a szobányi kép minden egyes kerámiadarabkáját egyenként válogatta ki, s ezeket a „sejteket" illesztette egymás mellé a falon. A kép fagyálló, tisztítható és soha nem kell „újrafesteni".

Erdély 1968-ban szabadalmi oltalom alá is szerette volna vétetni találmányát, ám ez nem sikerült neki. Az ügyvédi iroda, ahová a szabadalmi eljáráshoz szükséges anyagokat benyújtotta, indoklás nélkül küldte vissza a dokumentumokat. Ugyanakkor az idén március végén a Műcsarnokban megnyíló Magyar feltalálók, újítók és művészek alcímű kiállításon jelentős szerepet fog kapni a művész sajátos alkotási technikájának bemutatása.

Erdély az egyetem elvégzése után nem tudott elhelyezkedni építészként, mivel egyetemi évei alatt összetűzésbe került az intézmény vezetésével, s képzőművészként is legjobb esetben is csak a „tiltott" és a „tűrt" kategória határmezsgyéjén lavírozhatott, megélhetésként szép csendesen telerakta a várost, sőt az országot hasonló mozaikokkal. Így, a két évvel ezelőtti nagy, műcsarnokbeli Erdély-életműkiállítás alkalmával készített lista szerint legalább harminc alkotása született hasonló technikával.

A Kálvin téri házfalon tizenhat éven át élte háborítatlan életét „Fabulon Ági" kerámiába oltva. A reklámra azonban az Ericsson Magyarország Kft. 1998 júliusában ráhelyezett egy óriási mobiltelefont, amely az időt is mutatta, s ezzel Pataki Ágira egy időre sötétség borult.

A fal előtt álló üres telket 1999. április 30-án vette meg az AB-Novinvest Kft.-től a svájci–osztrák érdekeltségű Elefántcsonttorony Kft. A tűzfalról a telekre tervezett s már előre „Elefántcsonttorony"-nak elkeresztelt épület építkezésének előkészítése során eltávolították a reklámtelefont, így ismét napvilágra került a kép.

1999 végén indult el az ide álmodott irodaház építése. Az épületnek a szomszédos tűzfal melletti fala 60 centiméterre áll majd a falképtől, ha a második szint eléri azt. A képet tehát, ha a telek tulajdonosa munkásaival nem is semmisítteti meg, látni már soha senki nem látná, ha az az eredeti helyén maradna.

A hatalmas mozaikot egykor megrendelő Fabulon időközben megszűnt, 1993 decemberében megvásárolta az amerikai tulajdonban lévő Colgate–Palmolive Magyarország Kkt. A cég illetékesei lapunktól tudták meg, hogy a Fabulon megvásárlásával együtt mi került a tulajdonukba. *Ludwig Zsuzsa* irodavezető lapunk érdeklődésére semmit nem tudott mondani arról, hogy milyen terveik lehetnek a hirtelen „ölükbe pottyant" örökséggel; mint mondta, hétfőn érkezik Magyarországra a cég amerikai képviselője, s vele egyeztetnek majd a lehetséges megoldásokról.

A falkép „főhőse", Pataki Ági annak idején semmit sem tudott a hatalmas reklám elkészültéről. Ez akkor nagyon bosszantotta, sőt pert is fontolgatott, ám erről később letett. Most, mint lapunknak elmondta, nagyon örül, hogy újra felbolydult az élet a régi reklám körül, de nem önmaga, hanem Erdély és műalkotása miatt. Mint mondja, bár ő látható a képen, mégsem ő a mostani ügy „főszereplője". Ugyanakkor természetesen ő is fontosnak tartja a mozaik megmenekülését, ezért ésszerű határig akár anyagilag is támogatná a kép levételét és másutt való elhelyezését.

A falképnek mint Erdély Miklós műalkotásának pénzben kifejezhető értékére abból lehet következtetni, hogy egy, ugyancsak a művész által, ugyanilyen technikával készített kétszer két méteres *Bartók*-portrét két évvel ezelőtt másfél millió forintra becsültek a szakemberek. A 68 négyzetméteres falmozaik eszmei értéke eszerint tehát 25-30 millió forint lehet.

Ugyanakkor azonban a kép levétele és máshová „telepítése" nem egyszerű eljárás. *Kisterenyei Ervin* falkép-restaurátor – aki a Feszty-körkép helyreállítási munkáit vezette és az ebergényi kastély kilencszer tizenhárom méteres mennyezeti falképét is áthelyezte – szerint a cementes-malteros alapba ágyazott csempedarabok eltávolítása és más helyen újra felrakása nyolcmillió forintba kerülne.

Cselovszki Zoltán, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal élére éppen a napokban kinevezett új vezető, aki korábban a fővárosi önkormányzat városrendezési és városképvédelmi bizottságának elnökeként figyelemmel kísérte a Kálvin téri építkezés engedélyezési eljárását, ma már az Erdély-falképről is tud. Mint lapunknak elmondta: mivel hivatalosan még nincs kinevezve a hivatal élére, így csak „baráti alapon" bízta meg jövendő munkahelyének egyik vezetőjét, *Szécsi Zsoltot*, a hivatalon belül működő Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ igazgatóját, hogy foglalkozzon az üggyel. Szécsi felhívta az építkezés tulajdonosának magyar képviselőjét, *Németh Ferencet*, hogy egyeztessenek. Abban állapodtak meg, hogy ha az építkezés állványai – körülbelül két-három hét múlva – elérik a falképet, akkor a helyszínre megy két restaurátor, *M. Nagy Éva* és *Fazekas Gyöngyi*, hogy felmérjék a mozaik állapotát és eldöntsék, mi történjék vele.

RÖVIDEN

Nettó adósságunk 6,9 milliárd dollár

A Magyar Nemzeti Bank végleges adatai szerint az ország devizában fennálló nettó adóssága 1999. december 31-én 6,9 milliárd dollár volt, ami jelentős csökkenést mutat az előző év végi 9,2 milliárd dollárhoz képest. A devizában fennálló bruttó adósság tavaly év végén 24,6 milliárd dollár volt, ami 1,1 milliárd dollárral több mint 1998 december végén. Az elmúlt év végén a jegybanki tartalékok értéke 11 milliárd dollárra rúgott. Az ország tavalyi bruttó devizában fennálló adósságából a jegybank és a kormányzati szektor 13,5 milliárd dollárral részesedett, ami 0,4 milliárd dolláros növekedés az előző évhez képest.

Csökkent a folyó fizetési mérleg hiánya

A folyó fizetési mérleg hiánya 1999 decemberében 573 millió dollár volt a Magyar Nemzeti Bank végleges adatai szerint, szemben az előzetesen közölt 571 millió dollárral – tájékoztatott az MNB. Az 1999-es éves hiány végleges értéke így 2,076 milliárd dollár, 222 millió dollárral kevesebb az 1998-as 2,298 milliárd dollárnál. Az MNB közlése szerint a folyó fizetési mérleg 1999 decemberi hiánya elsősorban a profitjellegű jövedelmek kiadási többletére vezethető vissza. A nem adóssággeneráló tőketételeknél mért forrásbeáramlás tavaly 2,31 milliárd dollár volt szemben az 1998-as 1,455 milliárd dollárral.

Átalakulna a Vituki

Közhasznú társaságként kíván működni a jövőben a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató (Vituki) Rt., s ebben számít a tulajdonosi jogokat gyakorló vízügyi tárca támogatására – mondta Bakonyi Péter vezérigazgató, amikor pénteken a szaktárca vezetői felkeresték a 114 éves múltra visszatekintő intézményt. Katona Kálmán miniszter jelezte: a közhasznú társasággá való átalakításhoz kormányzati döntés szükséges.

Matolcsy a szellemi tőke bővítéséért

A következő 10 évben az egyik legfontosabb feladat a szellemi tőke bővítése, felhalmozása, valamint a tudás megszerzéséhez, hasznosításához szükséges fizikai feltételek megteremtése – mondta Matolcsy György gazdasági miniszter, az MTA szervezési és vezetéstudományi bizottsága gazdasági vezetők albizottsága előtt. Szerinte jó esély van arra, hogy magyar cégek tőkeexportőrré váljanak a közép-európai térségben. Mint mondta: legalább 30 olyan, többségében magyar tulajdonú vállalatcsoport van, amely regionális multivá válhat, ehhez azonban a kormánynak és az üzleti szektornak össze kell fognia. Fontosnak tartja a külföldi zöldmezős beruházások további élénkítését is, valamint annak elősegítését, hogy a már megtelepedett multinacionális cégek Magyarországra helyezzék stratégiai és kutatásfejlesztési központjaikat.

A felszámoló k

Vizsgálja az agrártárca

Elkezdődött a MiZo felszámolása, mivel a társaság visszavonta a felszámolására beadott bírósági végzés elleni fellebbezését. A gazdáknak nem kell megvárniuk a felszámolás végét, mert az állam már a napokban lehetővé teszi számukra, hogy kedvezményes hitelt vehessenek igénybe. A segítségre minden termelő jogosult, de az agrártárca megvizsgálja, a nagyüzemek üzleti magatartása mennyiben járult hozzá a helyzet elmérgesedéséhez. A Győr-Moson-Sopron megyei gazdák képviselői Stumpf István kancelláriaminiszternek írtak levelet.

Mihálovits András
NÉPSZAVA

A MiZo Baranyatej Rt. a felszámoló kezében van, mivel a cég csütörtökön visszavonta a felszámolást elrendelő bírósági végzés ellen benyújtott fellebbezését. Lapunk értesülései szerint a felszámolást végző Vectigalis Rt. igazgatója, *Varga Jenő* már a helyszínen tájékozódik. A felszámolási folyamat valószínűleg hónapokig eltart. Először felmérik, mennyi kötelezettsége van a cégnek és behajtják kintlevőségeit, majd meghatározzák, mennyi a MiZo piaci értéke. A rendelkezésre álló adatok alapján aztán megállapítják, milyen arányban lehet visszafizetni a tartozásokat. Ha kell, értékesítik a cég vagyonát és végül fizetnek a hitelezőknek.

Lapunk értesülései szerint a MiZo összesen 8 milliárd forint tartozást halmozott fel. A tejtermelőknek 3 milliárd forinttal tartozik a cég, amiből 1,8 milliárd forint már lejárt kötelezettség. Mivel a MiZo által feldolgozott tej 87 százalékát nagyüzemek állítják elő, a 3 milliárd forint nagy részével nekik tartozik a feldolgozó. Megtudtuk, az állami tulajdonban lévő Bóly Rt.-nek például több százmillió forinttal tartozik a MiZo.

Az egyelőre kérdéses, minden termelő hozzájuthat-e követeléséhez. A gazdálkodóknak ugyan nem kell megvárniuk a felszámolás végét, mert hamarabb kapnak állami segítséget, de az agrártárca a követelések kifizetésekor előnyben részesíti a kisebb gazdaságokat. A gazdák kártalanítására az agrártárca 500 millió forintos garancialapot különített el, aminek segítségével a bajba jutott termelők kedvezményes, kamatmentes hiteleket vehetnek majd fel. A programban azok vehetnek részt, akik követelésének 70 százaléka nem nagyobb 1 millió forintnál. A garancialapból a becslések szerint 180-210 millió forintot kell majd elkülöníteni a kistermelők számára, a többit a nagyobb gazdaságok vehetnék igénybe.

Torgyán József földművelésügyi miniszter tegnap a Bóly Rt.-nél tett látogatásán azt mondta, nincs szó arról, hogy a nagybeszállítóknak nyújtandó hitelsegítség felső határa egymillió forint lenne. A miniszter azonban hozzátet-

Alapkamatot csökkentett a jegybank

A Magyar Nemzeti Bank március elsejétől évi 13 százalékról évi 12 százalékra csökkentette a jegybanki alapkamatot. *Török Zoltán*, a Raiffeisen Értékpapír Rt. pályára, csökkent a folyó fizetési mérleg hiánya és az államháztartás nemzeti összteremékhez viszonyított deficitje, valamint az infláció is újra csökkeni kezdett. ja a bankok stratégiai döntéseit, emellett néhány, bankok által felvehető jegybanki hitel kamatát is mérsékli. Az irányadó betéti és hitelkamatok csütörtöki

TDC
„A" kategória
BorsodChem
Danubius
Démász

ERDÉLY Miklós

KOVALOVSZKY Mónta: Erdély Miklós. [ea. 1988. nov. 14. Kossuth klub.]
z Vigilia 54. 1989. 6. 477–479, ill

XXm. 45n / Mestersek

szont a kommunizmus általán
nek távlata felől determiná

Bár a tagozatok a magu
pontjaikon minden önálló je
pen ezért annál levenebb, l
komplexumára ható funkcióju
a forma teljes életében, me
tartóztathatatlanul szabad
nista társadalom dinamikus
lényegén és életén át.

A konstruktiv művészet
zatában is képes e legnagyo
laló, szervezett kollektivi

ERDÉLY MIKLÓS NÉPSZAVA 2000. 11. 21

Ismeretlen sorsú Erdély-művek

A Fabulon-reklámon kívül a művész más alkotásait is veszély fenyegeti

Martos Gábor NÉPSZAVA

A budapesti Kálvin téren folyó építkezés miatt veszélybe került *Erdély Miklós*-műalkotás, a több mint hatvan négyzetméteres, különleges technikával készült Fabulon-reklám mellett még több olyan Erdély-mozaik van az országban, amelynek bizonytalan a sorsa. A Keleti pályaudvar volt IBUSZ-irodájában – amely jelenleg egy bank tulajdonában van – például éppen átépítés folyik. Fotós kollégánk emiatt a hét végén nem jutott be a helyiségbe, de még csak be sem láthatott, hogy vajon az annak idején oda készült Erdély-mozaik azóta megvan-e még. Sajnos több egykori műről ma már biztosan tudható, hogy az idők folyamán megsemmisült, míg mások sorsa bizonytalan. A Széna tér és az Ostrom utca sarkán egykor állt Mackó büfé helyén jelenleg például már egy gyorsétkeztetőlánc üzlete áll, s csak remélni lehet, hogy az átépítés során az ottani mozaikot nem verték le, csak lefedték.

Ezeknek a műveknek a sorsa a művészettörténészek számára annál is égetőbb, mivel a XX. század második felének egyik legjelentősebb hazai művészének tartott Erdély ötszázvalahány tételes oeuvrejének jelentős része elpusztult vagy a munkák jellegénél fogva (akciók, happeningek, alkalmi installációk, enviromentek) már eleve nem „fennmaradásra" készültek. Emellett viszont éppen a más megélhetési forrásoktól elzárt Erdély nagyméretű mozaikjai a kor sajátos képi dokumentumainak, a korhangulatot tükröző jellegzetes műalkotásoknak számítanak, melyek nemcsak művészeti, de kultúrtörténeti szempontból is pótolhatatlanok.

Erdély Miklós még látható alkotása Veres Viktor felvétele

Erdély Miklós mozaikjainak (nem teljes) listája

Uszoda, Nyíregyháza, OTP, Budapest, Böszörményi út, Dagály uszoda, Budapest, Iskola, Tapolca, IBUSZ-iroda, Budapest, Keleti pályaudvar (jelenleg éppen átépítés alatt), Bartók Béla portréja (jelenleg a Műcsarnok pincéjében áll), Brigitte Bardot portréja, Szigliget, Eszperanto bisztró, Budapest, Mackó cukrászda, Budapest, Pique Dame eszpresszó, Budapest, Fabulon-reklám, Budapest, laktanya, Hódmezővásárhely, OTP-reklám, Budapest, Üllői út, Jókai-ház, Balatonfüred, iskola, Kecskemét, Híradás-technikai Intézet, Budapest (Hencze Tamással), Játékterem a Déli pályaudvarnál, Budapest, Sirály étterem, Budapest, Márka étterem, Budapest (Lakner Lászlóval), Gellért fürdő, Budapest, Pepsi-bár, Ferihegy 1., Budapest, Hungarovin, Budapest.

A fentieken kívül Erdély Miklósnak mozaikmunkája készült Hajdúszoboszlóra, Tác-Gorsiumba, valamint a művész saját budapesti házába. Tudunk egy Lenin- és egy Ságvári Endre-portréról is.

A hazaiakon kívül Erdélynek készült mozaikmunkája Spanyolország részére (egy Dalí-portré, Szabó Ákossal), Varsóba (Pauer Gyulával), Svájcba (Rajczi Margittal és Veres Gizivel), valamint egy ilyen technikával készült munkája – az Interág közvetítésével – az Egyesült Arab Emirátusokba is kikerült.

nék. Tel.: 06-20/

észpénzért meg-
066.

AN

ádi ház eladó.
06-20/996-2375.
2119 Pécel, Mag-

TATÁS

K: 262-4724.
K részletfize-
ikai bemutató-
40-3731, 06-20/

N órák javítása,
sselényi u. 19.
a helyszínen.
n, Omega, stop-
, valamint fali-
06-80/200-886.

ES

it, régi játékot

ESÉS

NCIÁVAL ren-
keresnek. Köz-

T

figyelem! Aki
etne örökbe fo-
al az állatvédők
8–20 óra között.

jével!
teknek,
z adózókat.
psos)
nében
et:

TELEVÍZIÓ- ÉS RÁDIÓMŰSOR

MTV 1

6.00 Naprakész
9.00–13.00 Csak ma!
9.05 A bestia
10.00 Jószomszédi csiki-csuki
11.10 A Guldenburgok öröksége
12.00 Hírmagazin
13.00 Cigány Magazin
13.30 Domovina
14.00 Vivát, Benyovszky!
15.05 Monte Cristo grófja
16.00 Hon-lap
16.30 Két srác, egy csaj meg egy pizzéria
17.00 Magyarország 2000
17.30 Maradj velünk!
17.35 „Három angyal fejem felett"
18.00 Híradó
18.15 THÉMA
18.30 Szerencsepercek
19.00 Mindent a szerelemért
19.30 Híradó
20.00 112
20.35 Elképesztő övezet
21.20 Kettesben
22.10 Aktuális
22.30 Magyar Szalon
23.00 A végső döntés

MTV 2

6.00 Naprakész
9.05 „Én semmi nagyot nem csináltam"
10.00 Az MTV archívumából
10.30 Hölgyválasz
11.00 11 után
11.30 Einblicke
12.00 Szenzáció
13.00 Hírmagazin
13.35 Táj és nyelv
14.00 Ablak
16.00 Iskola utca
17.30 Úton
18.00 TS
19.10 Szószóló
19.40 Esti mese
20.00 Híradó, Sporthírek
20.30 „...mic vogmuc..."
21.30 Beszéljünk a jövőnkről
21.45 Álmodj a halakkal!
23.20 Záróra

DUNA TV

4.10 Plusz egy óra Virradóra
5.30 Virradóra
9.00 Reggeli muzsika
9.15 Magyar világ
9.45 Napóra
10.30 Emlékképek
10.50 Az első lépések
10.55 Örökség
11.40 Esti kérdés
11.55 Vers
12.05 Lapozó, Híradó
12.20 Elfeledett tájakon
12.50 Az Úr tenyerén
13.10 Latin-amerikai táncok országos ranglistaversenye
14.00 Balfácánok
14.10 Szigetvilág
15.05 Lyukasóra
15.55 Katedra nélkül
17.20 Gyerekek a nagyvilágból – Az én iskolám
17.25 Mese
18.00 Napóra
18.50 Sportképek
20.55 Tükör
21.30 Híradó
22.00 Krónika
23.00 Pege Aladár jazz- és klasszikus koncertje
0.00 Híradó
0.05 Vers

TV 2

6.00 Reggeli kiadás
6.30 Jó reggelt, Magyarország!
8.30 Délelőtt a tv2-vel
12.35 Riviéra
13.00 Gazdagok és szépek
13.25 A hegyi doktor
15.10 Tűzriadó
16.00 Sunset Beach
16.45 A vipera
17.40 Samantha
18.30 Tények
19.00 Szerencsekerék
19.30 Rosalinda
19.55 A maharadzsa lánya
21.45 Jó estét, Magyarország!
22.30 Gól! Gól! Gól!
23.10 Színkép
0.00 Háló@Világ
0.35 Vers éjfél után

RTL Klub

6.30 Reggeli
9.05–10.35 Ismétlések
11.30 Delelő
13.10 Celeste
14.30 Klipklub
14.50 Az első csók
15.15 Második csók
15.45 A farm ahol élünk
16.45 Esmeralda
17.40 Titkok és szerelmek
18.30 Híradó
18.50 Fókusz
19.25 Barátok közt
19.50 Sárkányikrek
21.35 Helyszíni szemle
22.25 AutóMánia
22.55 Este
23.10 Neve: Senki
0.00 Országház
0.30 Fókusz

TV 3

5.50 Nap-kelte
9.05 Santa Barbara
9.55 Közvetlen ajánlat
10.00 Műsorajánlat
12.30 Közvetlen ajánlat
13.05 Prince Street
13.55 Modellügynökség
15.35 Flipper
16.20 Utazás Gasztronómiában
16.50 Melrose Place
17.40 Űrháború 2063
18.30 Cheers
19.00 Hír3
19.30 Kaliforniába jöttem
20.00 Vissza Kubába
21.45 Ügyvédek
22.35 Hír3
23.05 Kisvárosi rejtélyek
23.55 Jövőnéző

HBO

6.30 Hollywoodi csemegék
7.00 Jó barátok
7.30 Álljon meg a nászmenet!
9.15 Szökevény menyasszony
10.40 Macskák nem táncolhatnak!
12.00 Jelbeszéd
13.30 Szindbád, a tengerész
14.20 Vasmadarak 4
16.00 A Twister visszavág
17.40 Mozi! Mozi! Mozi!
18.10 Álljon meg a nászmenet!
20.00 Hét év Tibetben
22.15 Halálos terápia
0.10 Fogolyrománc
1.40 Prostituáltak
3.25 Kifutó a semmibe
5.30 Milyen urat szeretne?

KOSSUTH RÁDIÓ

6.00 Reggeli krónika
9.00 és minden órakor: Hírek
9.04 Napközben
11.04 Szonda
11.35 150 éve született Jászai Mari
12.00 Déli krónika
12.40 Ki nyer ma?
12.50 Törvénykönyv
13.05 Vendég a háznál
13.20 Erős vár a mi Istenünk!
14.04 Klasszikusok mindenkinek
14.35 Beszélni nehéz!
14.45 Közönségszolgálat
14.55 Első közlés
15.05 Szóljon hozzá!
15.55 Biztonsági öv
16.00 Délutáni krónika
16.25 Próbaszünet
17.05 Kassza
18.00 Esti krónika
19.05 Sportvilág
19.30 Jó éjszakát, gyerekek!
19.39 Márai Sándor Napló – 1945. 1.
20.04 Régi magyar muzsika
20.30 Határok nélkül
21.05 Értsünk szót!
21.45 Beszélni nehéz!
21.55 Szóló
22.00 Késő esti krónika
22.30 Pályám emlékezete
23.04 Lemezmúzeum
0.10 Himnusz

PETŐFI RÁDIÓ

6.00 Hírek, időjárás
6.03 Kívánság-reggel
8.44 Sportreggel
9.00 Petőfi-délelőtt
11.48 Korkérdés
12.00 Jó ebédhez szól a nóta
13.00 Verkli
14.00 A Rádió kívánságműsora
17.00 Háztól házig
18.01 Kölyökrádió
18.30 Gordiusz-játék-tér
19.04 Unikum
20.00 Váltóhang
21.04 Zeneközelben
22.00 Önazonos
23.00 Hírpercek
23.15 Ennyi...

Kedden is Nap-kelte a Tv 3-on reggel 5.50 és 9.00 között

Ébredjen vidáman! Farkasházy Tivadar és Éles István jelenete. – Elkészült a vádirat a Viszkis rabló ügyében.– Kiterítették lapjaikat a pártok – A BM-ben lemondott Gál László – A FIK-ügyben elhíresült Deák Gábor ügyéről kérdezzük a Beszélő extrában dr. Szőgyényi Józsefet. – A Nap-show-ban Lakat T. Károly sztárvendégei az Ingyenélők bemutatójára készülő Bánsági Ildikó és Szilágyi Tibor. – Együtt a vádlottak padján: Szabó Lukács, Szeszák Gyula, Tőke Péter és a Népszabadság illetékese. – A közös nagy kalandról mesél: Müller Péter és Szabó István. Telefonszámunk az adás idején: 251-0519.

Belfasttól hárminc kilométerre délre és ... nak katolikus negyedéig. Ott rendőrségi kordon és acélfal várta őket, ezért nem tudtak bevonulni a katolikus Garvaghy Roadra, hogy szokásos felvonulásukat megtartsák.

■ SITKEI

Az éjszaka folyamán unionisták tömege foglalta el a dumcree-i templom előtti mezőt, majd az északír rendfenntartók és a katonaság együttes támadása megtisztította a területet, és csak kisebb csoportok maradtak helyükön.

Ezalatt Észak-Írország más városaiban folytatódtak az összecsapások a protestánsok és a rendőrök között. Londonderry protestáns negyedeiben és Belfast két negyedében is petárdákat és bombákat dobtak a rendőrautókra, járműveket borogattak fel és barikádokat emeltek. Az éjszaka folyamán három további kisebb településen kellett a rendőrségnek közbeavatkoznia. Antrim grófságban protestánsok megpróbáltak felrobbantani egy katolikus templomot, ami a tüntetők radikalizálódását sejteti.

A kritikus állapot arra ösztönözte a brit kormányt, hogy kétezer katonát vezényeljen át Észak-Írországba, Belfastba és a legveszélyeztetettebb Portadownba, ahol helikoptereken érkeztek az egyenruhások arra az esetre, ha a helyzet irányítá-

RÖVIDEN

Grúziai gyilkosság ■ MTI

Tegnapra virradóra tűzpárbajban megölték az *Eduard Sevardnadze* grúz elnök elleni, két évvel ezelőtti lázadás vezetőjét. A lövöldözésre egy grúziai rendőrőrsön került sor. *Akaki Eliavát* és négy társát vasárnap este vették őrizetbe.

Amerikai–észak-koreai tárgyalás ■ MTI

Az amerikai és az észak-koreai külügyminisztérium illetékesei tegnap Kuala Lumpurban felújították tárgyalásaikat, amelyeken Washington arra kívánja rávenni Phenjant, hogy tanúsítson önmérsékletet rakétafejlesztési programjában, cserébe a KNDK elleni amerikai gazdasági szankciók további enyhítéséért.

AIDS-konferencia Dél-Afrikában ■ MTI

Thabo Mbeki dél-afrikai elnök vasárnap este Durbanban hivatalosan megnyitotta a XIII. Nemzetközi AIDS-konferenciát. Az elnök felhívta a figyelmet arra a döbbenetes tényre, hogy minden évben 12,2 millió gyermek hal meg ötéves kora előtt a fejlődő országokban.

Újabb Fülüp-szigeteki túszok ■ MTI

A Fülöp-szigeteki túszdráma egyre nagyobb méreteket ölt: három vasárnap elfogott francia televíziós újságírót, egy német riportert és 13 evangélikus prédikátort is túszként tartanak az Abu Szajjaf nevű szélsőséges muzulmán katonai szervezet tagjai. A lázadók egy hétfőn nyilvánosságra hozott levélben a Fülöp-szigeteki kormány kémeinek titulálták a Jézus Keresztes Lovagjai nevű evangélikus prédikátor csoport tagjait, akik megpróbálták a sziget lakóit eltéríteni az iszlám hitről.

ERDÉLY Mireál

Magy-Nemz. 70.
2000 julius 11

nőke, hanem hogy ki lesz 2002-től Magyarország miniszterelnöke. E tekintetben viszont egyértelmű a helyzet: e három jelölt egyike sem alkalmas a nagy feladatra. Mindhárman nyakig bele vannak gabalyodva abba a szövevényes kapcsolatrendszerbe, amelynek tagjai a rendszerváltozás haszonélvezőiként most azért gyűlölik a polgári koalíciót, mert elzárta a pénzcsapokat. A láthatatlan hatalom birtokosai most azt szeretnék kideríteni, a trióból ki tudná jól eladni a pártot, hogy 2002-ben, a győzelmük után mindent folytathassanak a régi módon.

NYIRI JÁNOS

KÉTEZER LEÜTÉS

Amióta nincs ott a kép a Kálvin téren, mindig felnézek rá.
(Pataki Ági az RTL Klub Reggelben)

Lejárt-e a bálványimádás kora? Sok jel mutat arra, hogy a legkevésbé sem. Mai bálványaink azonban vészesen mulandóak, már-már egyszer használatosak: moziszínészek, centercsatárok, topmodellek. Utóbbiaknak már a nevét sem igen érdemes megjegyezni arra a rövid időre: úgyis jön a következő ügyeletes idol, aki borítékolhatóan megdönti elődjeinek gázsirekordját is. Persze nem mindig volt ez így: Pataki Ági például (tudják: „Fabulon a bőre őre, ezt használja nyakra-főre") állócsillag tudott maradni – igaz, egy társadalmi állóvíz tükrében. A fél ország volt belé reménytelenül szerelmes (érthetően a maszkulin fele), de a kamaszok feltétlenül. Pedig tényleg csak a „nyakat és a főt" mutatta még magából – no meg a legendás hátat, amire pihent agyú esztéták külön elméletet alapoztak a szocialista erotikáról. Ám a hivatalos prüdéria csak a kezére játszott, hogy a jelző nélküli erotikát sugalmazza: ez ugyanis mindig többet sejtet, mint amennyit közöl. Erdély Miklós, az avantgárd pápa óriásfreskója a Kálvin téri tűzfalon még a Fabulon-plakátoknál is visszafogottabbul – s ezért izgatóbban – hatott: nosztalgikus, ovális polgári keretbe illesztette az elérhetetlen dívát. Az ugyan kétséges, hogy művészeti alkotásnak volt-e tekinthető (noha Andy Warhol Marilyn Monroe-nyomatai után ez a kétely vaskalaposnak tűnhet), de mindenképp kitüntetett helye lett a városnak, amiről jobb bédekkerek is megemlékeznek. Hogy műemléki gyanúba keveredett, annak sokkal inkább a mester, mint a modell az oka. Utóbbi évtizedeken át járt a Kálvin tér felé, de soha nem nézett fel az idejétmúlt hirdetésre. Mióta nincs ott, felnéz. A mozaik nem dacolhatott az építőkedvvel – csakis a szocializmus bízhatott ugyanis a foghíjtelkek és tűzfalak örökkévalóságában. A kép (régi bálványimádások tanúja) most zsákokba csomagolva várja sorsát. Ha valahol újra összerakják, vajon a puzzledarabokkal együtt mi, régi bálványimádók is előkerülünk-e a zsákból?

OSSZIÁN

AJDICS OTTÓ, KŐ ANDRÁS, LUDWIG EMIL ◆ Művészeti vezető: GREMSPERGER PÉTER ◆ Rovatvezetők: LAI GÁBOR (kultúra) ◆ A. MOLNÁR LÁSZLÓ (sport) ◆ KONCZ GYÖRGY (fotó) ◆ BERSZÁN GYÖRGY (leternetcím: http://www.magyarnemzet.com, e-mail: mahir@mail.elender.hu ◆ **Kiadja** a NEMZET Lapazgatója ◆ Lapigazgató: LOVAS LAJOS ◆ Terjeszti a Hírker Rt., a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és ő a hírlapkézbesítőknél, vidéken a postahivatalokban, Budapesten a HELP ügyfélszolgálati irodáinál, 303-3441, 303-3442. Telefax: 303-3440, közvetlenül, postautalványon vagy átutalással a Postabank és cket ügyfélszolgálat (06-1) 266-0000 telefonszámon. ◆ **Előfizetés** külföldről Batthyány Kultur-Press Magyar Külkereskedelmi Bank, számlaszám: 5022062226304019. ◆ Előfizetési díj egy hónapra 1282 ája ◆ Felelős vezető: BURJÁN NORBERT igazgató ◆ Vidék ISSN: 0237-3793; Budapest ISSN: 0133-185 X

ERDÉLY MIKLÓS NÉPSZAVA : 2000

Örökre eltűnhet a különleges műalkotás

Becslések szerint 25-30 millió forint lehet az eszmei értéke Erdély Miklós különleges mozaikjának, melyről Pataki Ágnes egyre riadtabban figyeli az őt lassan elfedő épületet Veres Viktor felvétele

Éveken át láthatta mindenki a budapesti Kálvin tér egyik tűzfalán azt a hatalmas plakátot, amelyről *Pataki Ági* mosolygott a járókelőkre. Kevesen tudják azonban, hogy a különleges eljárással készült műalkotást nem akárki, hanem a kortárs magyar művészet egyik legnagyobb alakja, az 1986-ban elhunyt Erdély Miklós készítette. A hatalmas mozaikot most komoly veszély fenyegeti: az előtte álló telken javában folyik az Elefántcsonttoronynak elnevezett modern irodaház építkezése. Az egyedi műalkotás megmentése nyolcmillió forintba kerülne, ám egyelőre nem tudni, lesz-e, aki áldoz erre.

(Írásunk a 3. oldalon)

gyalások kezdődtek a lapokban a Magyar Nemzetet kiadó P and B Média Portfoliókezelő Rt. és a Napi Magyarországot kiadó Mahir Lapkiadó Kft. között. A Magyar Nemzetet kiadó cég vezetője, Bányász Péter az ügy részleteiről a megkezdett üzleti tárgyalások miatt nem kívánt többet elárulni. Az MTI úgy tudja: a megbeszélések eredményeként az újság átkerülhet a Napi Magyarországot is kiadó Mahir Lapkiadó Kft.-hez.

Elhalasztották Rapcsák perét

Március 23-ára halasztották el annak a pernek a tárgyalását, amelyben a hódmezővásárhelyi képviselő-testület Rapcsák András polgármesteri tisztségének megszüntetését kéri a Csongrád Megyei Bíróságtól. A felperes azzal indokolja kérését, hogy Rapcsák tevékenységével sorozatosan megsérti a törvényt. Túri József, Hódmezővásárhely alpolgármestere lapunknak elmondta: a tárgyalást azért halasztották el, mert Rapcsák András néhány napja ellenkeresetet nyújtott be a bírósághoz, amit viszont a felperes tegnapig nem kapott meg.

Párbeszédet akarnak a szociális partnerekkel

A kormány kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a szociális párbeszédnek, még akkor is, ha e területen olykor kritika éri tevékenységét. Erről is beszélt Őry Csaba, a Szociális és Családügyi Minisztérium politikai államtitkára egy budapesti szakmai tanácskozáson. Herczog László, a Gazdasági Minisztérium helyettes államtitkára elmondta: a mostani rendszerben szétvált a mezőgazdasági, a szociális és a munkaügyi egyeztetés. A gondok megvitatására külön fórumok jöttek létre, a gazdasági, a szociális és a munkaügyi tanács. Emellett nagyon lényegesnek tartják az informális párbeszéd folyamatosságát is.

Az önkormányzatok mint zászlóshajók

Az önkormányzati rendszer további korszerűsítésének fontos eleme a Szent István-i nemzeti hagyományokon alapuló gyakorlat és az európai uniós elvárások összehangolása. Erről is beszélt Dávid Ibolya igazságügyminiszter Gödöllőn, a konzervatív polgármesterek első nemzetközi konferenciáján. Mint mondta, a rendszerváltás utáni első kormány igazi sikerágazata volt az elavult tanácsi szisztémát felváltó önkormányzati rendszer megteremtése. Az eddigi eredmények további erősítéséhez most a jogi szabályozás finomítására van szükség. A miniszter szerint ide tartozik az önkormányzatok pénzügyi vizsgálatának rendezése, amit az Állami Számvevőszék bevonásával lenne célszerű megoldani.

Két szavazás Cseténybe

Holnap egyszerre tartanak népszavazást és időközi választást Cseténybe. A Zirc közelében lévő bakonyi községben december 2-án oszlatta fel magát a képviselő-testület. Ennek egyik oka – a választási irodát vezető Kottyán Sándorné helybeli jegyző tájékoztatása szerint – az volt, hogy „megszabaduljon" a fővárosból odatelepült polgármester asszonytól. A leváltott polgármesternő ellen egyébként a rendőrség okirat-hamisítás alapos gyanúja miatt nyomozást folytat. Egy hosszú ideje tartó vita is megosztotta a képviselő-testületet. Ez arról folyt, hogy bevezessék-e a gázt a községbe. E kérdésről dönt népszavazáson a 2100 lakosú település 1600 választópolgára.

Csángóbál 2000 Budapesten

Orbán Viktor miniszterelnök védnökségével ma rendezik meg Budapesten a Petőfi Csarnokban a negyedik csángóbált. Az eseményt Németh Zsolt, a Külügyminisztérium politikai államtitkára nyitja meg. A rendező Pro Minoritate Alapítvány célja, hogy az anyaországgal is megismertessék a moldvai és a gyimesi csángók zenéjét, táncait és meséit.

NÉPSZAVA

ALAPÍTVA 1873-BAN

Elnök-főszerkesztő: H. BÍRÓ LÁSZLÓ
Vezérigazgató-felelős szerkesztő: HORVÁTH ISTVÁN

Főszerkesztő-helyettesek: GÁL J. ZOLTÁN, KISS ANDREJ
Lapszerkesztők: DÉNES D. ISTVÁN, HAHN PÉTER, TÓTH JENŐ
Olvasószerkesztők: BARABÁS PÉTER, KALMÁR GYÖRGY
Képszerkesztő: WEBER LAJOS
Rovatvezetők: Belföld: DÉSI JÁNOS (vezető szerkesztő), MUZSLAI KATALIN (társadalom), OLÁH ZOLTÁN (politika)
Gazdaság: VÉRTES CSABA mb., Kultúra: MARTOS GÁBOR,
Külföld: HALMAI KATALIN, Levelezés, szolgáltatás: SZIGETI PIROSKA,
Publicisztika: NÉMETH PÉTER, Sport: BALLAI ATTILA, Szép Szó: BOROS ISTVÁN
Vezető tervezőszerkesztő: EGRI FERENC, ZSIGOVICS ZSOLT

Kiadó: NSZ 1999 Rt.
Felelős kiadó: a részvénytársaság elnöke
Lapigazgató: TINNYEI MÁRIA
Terjesztés: MÉDIA-TRADE Bt./telefon: 352-0662
Terjesztési igazgató: SZABÓ EDIT
Hirdetési igazgató: BENEDEK TAMÁS

ERDÉLY Miklós

ANTAL István: Időutazás = Fotó, 1989/4.

~~[illegible]~~ 149.

Kisfaludy Károly re

A „Kisfaludy-k

A BUDAPEST GALÉRIA TISZTELETTEL MEGHÍVJA ÖNT
ERDÉLY MIKLÓS KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJÁRA
1986. ÁPRILIS 11-ÉN PÉNTEKEN 18 ÓRÁRA
AZ ÓBUDA GALÉRIÁBA (ZICHY KASTÉLY, III., FŐ TÉR 1.)
A KIÁLLÍTÁST MEGNYITJA AZ **INDIGÓ-CSOPORT**
A KIÁLLÍTÁS MÁJUS 5-IG TEKINTHETŐ MEG

Erdély Miklós filmjeinek vetítése
a Zichy kastély nagytermében:
1986. április 14., 25., 29-én 17 órától

Erdély Miklós

(1928 - 1986)

életműkiállítás

+ INDIGO

Megnyitó: 1998. október 16. 18 óra

Program:

Beköszöntő: Beke László, a Műcsarnok főigazgatója

Megnyitóbeszéd: Jan Hoet, a genti S. M. A. K. (Kortárs Művészeti Múzeum) igazgatója

Zene: Szemző Tibor: Optimista előadás (In memoriam Erdély Miklós) 1986

Előadja: Gordiusi Csomó

Akciók: a Veszély és a Stabilizáció c. environmentek rekonstrukciója

Műcsarnok, Budapest, XIV., Hősök tere

Nyitva: 1998. október 17 - november 20, hétfő kivételével naponta 10 - 18 óra

© Műcsarnok, Erdély Miklós Alapítvány

Miklós Erdély

(1928 - 1986)

retrospective exhibition

+ INDIGO

Opening: 16 October, 1998 at 6 p.m.

Programme:

Opening address: László Beke General Director of the Műcsarnok/Kunsthalle

Opening speech: Jan Hoet Director of the S. M. A. K. (Museum of Contemporary Art), Ghent

Music: Tibor Szemző: Optimistic Lecture 1988 (In Memoriam Miklós Erdély)

performed by Tibor Szemző & THE GORDIAN KNOT

Actions: reconstructions of the environments Danger and Stabilisation

Kunsthalle, Budapest, XIV., Hősök tere

Open: 17 October – 18 November, 1998, daily 10 a.m. – 6 p.m., except Mondays

© Műcsarnok/Kunsthalle, Miklós Erdély Foundation

Támogatók/Sponsors:

aDaM Studio
Balázs Béla Stúdió
Bang & Olufsen
Budapesti Őszi Fesztivál
Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága
HVG Press Grafikai Stúdió
Ludwig Alapítvány
Magyar Filmintézet és Archívum
Magyar Mozgókép Közalapítvány Kutatási, Képzési, Kísérleti Film-, Könyv és Folyóirat-kiadói Szakkuratóriuma
Magyar Rádió Rt.
Magyar Történelmi Filmalapítvány
Nemzeti Kulturális Alap
Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Partner's Studio Kft.
Soros Alapítvány C3 Kulturális és Kommunikációs Központ

Budapesti Őszi Fesztivál

Erdély Miklós

A Műcsarnok és az Erdély Miklós Alapítvány által rendezett

Erdély Miklós munkássága

című eseménysorozat programja

Műcsarnok, előadóterem

Filmvetítés:

1998.	október 23.	18 óra: Tavaszi kivégzés	*(belépődíjas)*
	október 24.	18 óra: Partita	*(belépődíjas)*
	október 26.	18 óra: Álommásolatok	*(belépődíjas)*
	október 27.	18 óra: Vonatút	*(belépődíjas)*
	október 28.	18 óra: Verzió	*(belépődíjas)*
	november 12.	18 óra: Erdély Miklós összes filmje	*(a belépés ingyenes)*

Az új kópiák ez alkalomból a Balázs Béla Stúdió, Budapesti Őszi Fesztivál, a Magyar Filmintézet és Archívum, a Magyar Mozgókép Közalapítvány és a Magyar Történelmi Filmalapítvány támogatásával készültek.

Szimpozion:

1998.	október 26.	10–18 óra: Erdély Miklós irodalmi munkássága
	október 27.	10–18 óra: Erdély Miklós filmművészeti munkássága
	október 28.	10–18 óra: Erdély Miklós képzőművészeti és elméleti munkássága

Az Artpool Művészeti Kutatóközpont (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10.) és Archívum 1998. október 16 - november 1. között bemutatja Erdély Miklós *Járda* c. írásának táblakép-adaptációját.

The programme of the

Miklós Erdély's activity

series of events organised by the Műcsarnok/Kunsthalle and the Miklós Erdély Foundation

Műcsarnok/Kunsthalle, auditorium

Films:

23 October, 1998,	6 p.m.: Spring Execution	*(admission fee)*
24 October, 1998,	6 p.m.: Partita	*(admission fee)*
26 October, 1998,	6 p.m.: Dream Reconstructions	*(admission fee)*
27 October, 1998,	6 p.m.: Train Trip	*(admission fee)*
28 October, 1998,	6 p.m.: Version	*(admission fee)*
12 November, 1998,	6 p.m.: All the films by Miklós Erdély	*(free admission)*

The new copies have been prepared for this occasion with the support of the Balázs Béla Studio, the Budapest Autumn Festival, the Hungarian Film Institute and Archives, the Hungarian History Film Foundation and the Hungarian Moving Picture Foundation.

Symposion:

26 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The literary activity of Miklós Erdély
27 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The filmmaker activity of Miklós Erdély
28 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The visual artistic and theoretic activity of Miklós Erdély

The Artpool Art Research Centre (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10.) presents the panel adaptation of Miklós Erdély's writing *The Pavement*.

3 X 4

ALTORJAY GÁBOR

SAKK-BEFŐTT (1967)

KÉNYELMETLEN (1968)

HÚSGOMB (1968)

RÖVIDZÁRLAT-KÉSZÜLÉK (1968)

ERDÉLY MIKLÓS

ÚJSÁGTORTA (1967)

TÜRELEMJÁTÉK HALOTTAKNAK (19??)

FIÚING-MEREVÍTŐ (1970)

TAVALYI HÓ (1970)

St.AUBY TAMÁS

ILLATOS MÁGNES (1965)

CSEH RÁDIÓ (1969)

HÁROMSZEMÉLYES HORDOZHATÓ LÖVÉSZÁROK (1969)

HOLDRASZÁLLÁS-OBJEKT (1969)

A Z E B É D (I N M E M O R I A M B A T U K Á N) — 1 9 6 6 — H A P P E N I N G - D O K U M E N T U M O K

ERDÉLY MIKLÓS

ARTPOOL MŰVÉSZETKUTATÓ KÖZPONT BUDAPEST VI. LISZT FERENC TÉR 10. I. 1. TEL.: 268-01-14, FAX: 121-08-33 POSTACÍM: 1277 BUDAPEST 23, Pf. 52.
MEGNYITÓ: 1993. MÁJUS 21. 18—21 ÓRÁIG A KIÁLLÍTÁS MEGTEKINTHETŐ: 1993. MÁJUS 21. — AUGUSZTUS 25. MINDEN SZERDÁN ÉS PÉNTEKEN 14—18 ÓRÁIG (JÚLIUSBAN ZÁRVA!)

3 x 4

ALTORJAY GÁBOR, ERDÉLY MIKLÓS, St.AUBY TAMÁS KIÁLLÍTÁSA

E három név szerepel a "happening & fluxus" c. kiállítás (Kölner Kunstverein, 1970) katalógusában, mint "Az ebéd (In memoriam Batu kán)", az első magyarországi happening három szerzője. A rendezvényre 1966. június 25-én került sor, a budapesti Hegyalja út 20/b. pincéjében. Ílymódon a nemzetközi szakirodalomba kitörülhetetlenül bekerült három magyar művész neve, s — mivel a happeninget és a Fluxust nem könnyű elválasztani egymástól — a budapesti happening szerzői egyszersmind a nemzetközi Fluxus-mozgalom magyar reprezentánsaivá váltak. (Megjegyzendő, hogy Erdély Miklós az eseményben nem vett részt közvetlenül — csupán a helyszínt javasolta és néhány ötletet adott társainak —, szellemiségében viszont nem állt távol tőlük.) St.Auby egyaránt rendezett happeningeket és Flux-koncerteket, Altorjay a happening felé vonzódott, Erdély igyekezett *nem* adni műfaji megjelölést akcióinak, ettől függetlenül a Fluxus-mentalitás mindhármójuk ekkori munkásságában kimutatható.

A happeningnek és a Fluxusnak közös a gyökere: megszüntetni az élet és a művészet közti határokat. A happening is eseményeket szervez, a Fluxus "event"-jei úgyszintén, csupán az előző hajlik a monumentalitás és az érzékiség felé, míg az utóbbi intimebb, minimalista és inkább intellektuális. Mindkettő alkalmaz és alkot tárgyakat, de ezek a happening számára inkább kellékek, míg a Fluxus önálló művekként kezeli őket.

Az Artpoolban 4-4 objektet, illetve tágabb értelemben művet állítunk ki mindhárom szerzőtől, az 1965-70 közti időszakból. Mint Fluxus-művek, elvileg nincs copyright-juk — bárki kivitelezheti őket. Státuszuk azonban meglehetősen különböző. Az 1986-ban elhunyt Erdély Miklós munkáit — a "Türelemjáték halottaknak" kivételével — instrukciói szerint valósítottuk meg. "Újságtorta"-tervét 1967-ben Altorjay Gábor realizálta.

Más kérdéseket vetnek fel Altorjay Gábor munkái. "Sakkbefőtt"-je kelléke volt egy 1967-es budapesti akciónak, "Rövidzárlat-készülék"-e sokszorosított műtárgyként jelent meg a német Vice-Versand-kiadónál. Az arte poverához közelálló "Húsgomb" élettartama már csak anyaga miatt is véges. Csupán "Kényelmetlen" c. műve "hagyományos" objekt - egy cipő, talpában három rajzszöggel.

St.Auby Tamás munkái részben olyan objektek, melyekben a felhasznált anyagoknak is sajátos jelentésük és funkciójuk van (akár alkimista értelemben is), részben korabeli világtörténelmi eseményekre reagáltak, mint a "Cseh rádió" (1969) vagy a "Holdraszállás-objekt" (1969). Utóbbi egy Erdély Miklóssal közös akció része volt: míg St.Auby, IX. kerületi cselédszobáját tekintve kamerának és az ablakot objektívnek, exponált egy tekercs filmet a holdraszállás pillanatában, addig Erdély elásott egy köménymaggal töltött kávédarálót pasaréti kertjében.

A kiállításon szereplő egyetlen nagyméretű mű az objekt és az environment műfaji határesete. St.Auby "Háromszemélyes hordozható lövészárok"-jának első két változata elpusztult (Budapesten, illetve az 1971-es Párizsi Biennálé után), a mostani verzió — úgy is, mint a 60-as évek egyik legfontosabb emléke — remélhetőleg hosszú életű marad.

Budapest, 1993. május 3.

Beke László

ERDÉLY Miklós

<u>eml</u>. BECK András: Párbenéd-kultúra. Harbenelő a gondolában. = Jelenkor 32. 1989. 5. 508.

874 februárjában a Közmunkatanács
ıt engedély nélkül folyik a Gyulay-
sztázódott, hogy a sírhelyre a terület
nem kezdõdött el. Június 13-án Steindl
Fekete építõmesterek beadták építési
üket,[4] melyet a Közmunkatanács 1874.
követõen indult meg az építkezés, s a
n elhelyezett oltárszerû építmény elõtte
t tartó páncélos vitézzel, sejthetõen egy
szobrászi munkának a gipszmintáját
lt márvány emléket Dal Zotto, velencei

ábbi tervhez képest változásokat mutat.
atározó oromzat kialakítása a megépült

ERDÉLY Miklós

(nincs aláírva a cikk, de ő a kérdező)

[LANTAL István]: Beszélgetés tőredék Erdély Miklóssal = Fotó, 1989/4. 150 - 151. ill.

rez. R.E.G.

sétájáról, akit a vak véletlen és egy
ratom nélkül egy gyalog ösvényt k
tisztelet és sajnálkozás egyik tárgya
szöntő est haza inte az elmélkedé
áztaták a hideg sír hervadó pázsitjá
nyos sétáló az elmúltat siratta (ism
Károlyé] seb haladásunk, diszlés
Körültekintünk s nem látjuk az orvo
A hatáshoz hozzátartozik az is, hog
Kisfaludy halálának második évfo
mint az érzelmi kitörés okozója, s le

---

[29] Johann Wolfgang GOETHE, *A néme*
kőből. Öt évszázad írásai a művésze
MAROSI Ernő, Bp., 1976, 250-255.
[30] SZEMERE 1831. 38.
[31] Uo.
[32] Uo. 40-41.
[33] T.S., *Sétálás*, Társalkodó, 1832. nove
[34] Uo. 378.

ERDÉLY Miklós

ERDÉLY Miklós: Időutazás = Fotó, 1989/4.

147-148. ill.

XX.sz. 45.n / Mesterek

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés

2. „Melly méltó ő ezen tiszteletre!"
A kultikus beszéd kezdetei

3. „Saját érdekeinket ki nem hagyha
A kultikus beszéd válsága

4. „Kik a Músák e dicső felkentét (.
A kultikus beszéd használata

5. „Egy hang a múltból az, tisztelt T
A kultikus beszéd „használása"

(Garay János: *A magyar szinköltészet ap*

Erdély Miklós
Népszabadság: 2000. 11. 19.

Megmentik a Fabulon-lányt

A mozaikról készült free-cards képeslap

Pataki Ági Fabulon-mosolya néhány hétig ismét látható volt a Kálvin tér egyik tűzfalán. Januárban építkezés kezdődött a fal melletti üres telken, ekkor vették le a hetvenes évek végén, mozaikból készítetett óriás reklámról azt a mobiltelefon-hirdetést, amely már évek óta takarta. A Fabulon-lány így újra rámosolyoghatott a városra, mielőtt végleg eltűnt volna az elé építendő kilencemeletes irodaház mögött. De lehet, hogy mégsem tűnik el.

Kiderült, hogy a mozaik, mely annyira hozzá tartozott a hetvenes-nyolcvanas évek Budapestjének városképéhez, több mint egyszerű reklám. Erdély Miklósnak a közelmúlt híres avantgárd művészének munkája.

Miután idén januárban és februárban néhány hétig ismét látható volt, csütörtök reggelre letakarta a szomszédos telken építkező cég. Mint mondták, ez nem annak következménye, hogy szerda este a rádió egyik műsora foglalkozott a kép sorsával. A fekete fóliát már napokkal korábban megrendelték. Az osztrák építtető és a kivitelező cég egyébként felajánlotta, hogy ingyen állványt biztosít a mozaik leszedéséhez.

A képmentő akció egyik szervezője *Bojár Iván András* építészetkritikus, aki folyóiratában, az Octogonban már többször írt a Fabulon-mozaik sorsáról, s most free-cards, (ingyen terjesztett képeslap) kampányt is indított a reklámalkotás megmentéséért. Az előbb említett rádióműsorban a műemlékvédelem frissen kinevezett vezetője, *Cselovszky Zoltán* is segítséget ígért. Az adás után felajánlotta: a műemlékvédelem restaurátorai díjtalanul, szakszerűen leveszik a mozaikot, ha valaki állja az állványozást. Azt pedig az építtető már felajánlotta. Nincs mire várni.

A mosolygó Fabulon-lánynak valószínűleg új falat keresnek majd.

Cs. L.

módra

SOPRONYI GYULA FELVÉTELE

fiatalok, bár vannak olyan törzsszínészek is, akik már tíz éve tagjai a csapatnak. A legtöbben egyetemisták, diákok, de akadnak már harmincéves, dolgozó tagok is. Azt is elárulta, hogy a Szentivánéji álom jelenetében szereplő, az egyik szerelmest, Lysandert alakító fiú párja most várja a kisbabáját. Az egész társulat izgatottan várja a gyerek világra jöttét. Olyan tagok is vannak, akiknek a tanárnő volt az osztályfőnöke annak idején. Bár a középiskolát már többen befejezték, a színházban megmaradtak.

Mostanában már csak kétévenként hirdetnek felvételt a társulatba, és a korhatárt is kitolták tizennyolc évre. A 2000. év színháza című beavató előadást októbertől hetente próbálják a művelődési házban. Akit érdekel ez a darab, február 27-én is megtekintheti a Dózsa Művelődési Házban.

B. T. B.

A törvényes

Szabó Lajos az Alkotmány

Még a kerületi önkormányzatokban is nagyobbak a fizetések, mint a fővárosi közigazgatási hivatalban, így nem meglepő, hogy a fluktuáció megközelíti a harminc százalékot. Tapasztalatlan pályakezdőkkel pedig nehéz törvényességi ellenőrzést gyakorolni – vélekedik a hivatal posztjáról távozó vezetője. Egyébként tavaly százezernyi önkormányzati döntést kellett felülvizsgálniuk, amelyek közül mindössze hatszázat találtak törvénysértőnek.

A budapesti önkormányzatok a múlt évben mintegy százezer különféle rendeletet és határozatot alkottak, amelyek közül tizenkilencezret a Fővárosi Közgyűlés jegyzett. Budapest Főváros Közigazgatási Hivatala azonban mindössze hatszázharminc alkalommal tett törvényességi észrevételt, ami azt jelenti, hogy a helyhatóságok működése alapvetően szakszerűnek minősíthető – nyilatkozta a *Népszabadságnak* a hivatal február végén távozó vezetője, *Szabó Lajos*. Hangsúlyozta: a törvényességi ellenőrzés célja nem az, hogy minél több szabálytalanságot tárjanak fel. Fontosabb, hogy a hivatal segítséget nyújtson a törvénysértések megelőzéséhez. Az önkormányzatok egy része élt is a lehetőséggel: mielőtt döntött volna, előzetes normakontrollt kért.

A hivatal észrevételeit a helyhatóságok többnyire elfogadják, így alig több mint negyven esetben fordultak jogorvoslatért az Alkotmánybírósághoz, illetve a közigazgatási bírósághoz. Szabó Lajos a hivatalba lépése óta, öt esztendő alatt ötvenhat törvénysértőnek tartott rendelet ellen nyújtott be alkotmánybírósági indítványt, egyebek mellett a parkolási jog-

A hivatalvezetői posztokra tavaly pályázatot írtak ki. Szabó Lajos is jelentkezett, ám megbízatását nem hosszabbították meg, hanem ismét meghirdetik az állást. Kérdésünkre elmondta: tudomásul veszi, hogy nem kívánnak vele dolgozni, a következő fordulón nem is vesz részt. Tisztségéről március 1-jével lemondott, az Alkotmánybíróságon dolgozik majd főtanácsadóként.

Tudós középisk

Szakfolyóiratban publikálnak, külföld

Több mint ötszáz kutató segít a legtehetségesebb budapesti és vidéki diákoknak, hogy középiskolásként belekóstolhassanak a tudományos kutatás szépségeibe. A mentorlistát a napokban küldték

nek javára, konferenciák sze
zésére, pályázatokra igyek
pénzt adni. Az alapítvány fi
szírozza a mentorlistát tarta
zó könyv évenkénti kiadásá
A kutató diákok országos

16. szombat

ZSÁMBÉKI SZOMBATOK

10 órától Török Richárd szobrászművész emlékkiállítása a Művelődési Házban. 15 órakor: Állatmesék – a Marosvásárhelyi Bábszínház előadása (szintén a Művelődési Házban). A sepsiszentgyörgyi Vox Humana Kórus hangversenye 19 órakor a barokk plébániatemplomban. A Bukaresti Odeon Színház adja elő Gyurkó László Szerelmem, Elektra című darabját Gelu Colceag rendezésében 21 órakor a Romtemplomnál.

FILM

ZAZIE A METRÓN

A Louis Malle-sorozatban elérkeztünk a rendező és az újhullám elnyűhetetlen frissességű remekéhez. „A ZAZIE a rendetlenség filmje. Tele pofonként ható, gyors nagyközeliekkel és tele queneau-i verbális humorral. Mindenki fél itt, csak Zazie nem, s ezt a félelemből párolt humort éppen ez teszi élvezetessé." (Bikácsy Gergely)
Örökmozgó, 16.30 (holnap is)
(Bp. VII., Erzsébet krt. 39.)

PÁRIZSI HÁZTETŐK ALATT

René Clair, a korai francia mozi nagy művésze első hangosfilmjeibe is át tudta menteni valamiképp a némafilm varázsát. Az 1930-as mű utcai zenésze természetesen a szerelemről énekel.
Tv1, 15.34

BALETT

A. ADAM: GISELLE
A tánc és a szerelem, sőt, a síron túl tartó szerelem története. A moszkvai Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko Színház balettegyüttesének vendégjátéka. Giselle szerepében Tatjana Csernobrovkina/Ljudmilla Sepúlina, Albert gróf: Dmitrij Zababurin/Viktor Gyik. Koreográfia: J. Coralli, J. Perrot, M. Petipa. Rendezte: T. Legat. Margitszigeti Szabadtéri Színpad, 20.30 (tegnap is)

17. vasárnap

ZENE

PALESTRINA–LASSUS-EST
A Budapesti Tomkins Énekegyüttes hangversenye a Palestrina-emlékév alkalmából. Művészeti vezető: Dobra János.
Hilton Szálló Dominikánus udvara, 20.30
(Bp. I., Hess A. tér 1–3.)

XVIII. BÉKÉS-TARHOSI ZENEI NAPOK – ALMÁSSY LÁSZLÓ ATTILA ORGONAESTJE
Békési református műemléktemplom, 19 h

NYÍRBÁTORI ZENEI NAPOK
A NEMZETKÖZI IFJÚSÁGI ZENEI TÁBOR MŰVÉSZTANÁRAINAK HANGVERSENYE
Közreműködik: Ádám Károly, Kovács Dénes, Goto Midori, Dieter Jahn, Gábor József, Szenthelyi Judit.
Nyírbátori minorita templom, 19.30

JAZZ

A Merlin Jazzklubban a zongorista Pleszkán Frigyes lép föl. (22 h)
(Bp. V., Gerlóczy u. 4.)

GYERMEKMŰSOR

ÉGIG ÉRŐ FA

A Tolcsvay Trió (Tolcsvay Béla, P. Nagy Ferenc, Tihanyi Gyula) zenés gyerekműsora.

Budai Parkszínpad, 10 h (Bp. XI., Kosztolányi Dezső tér)

Szombati ráadás

Magyar Virtuózok
Műsoron: Mozart: D-DÚR DIVERTIMENTO, Csajkovszkij: ÖT HEGEDŰDARAB, Dvorák: E-DÚR SZERENÁD. Művészeti vezető: Szenthelyi Miklós.
Vácrátóti arborétum, 19 h

A Győri Ütőegyüttes koncertje
Az 1974-ben alakult kamaraegyüttes tagjai: Falusi János, Gerencsér Tamás, Papp Balázs és Váray László. Legfőképp XX. századi zenét, Varese, Cage, Reich, Sandström, Sugiura, Konagaya, Chavez, és magyar avantgárd szerzők, Bartók, Balassa, Sáry, Márta, Sugár, Reményi műveit játsszák.
Majki apátság, 19.30

Emődi Nóra zongorahangversenye
Műsoron: Scarlatti, Schumann, Schubert, Ravel és Liszt művei.
Régi Zeneakadémia, 11 h
(Bp. VI., Vörösmarty u. 35.)

„...a passzivitás a benyomásoknak való laza átengedettség, ugyanolyan lényeges összetevője a művészi munkának, mint az aktivitás..." (E. M.)

ERDÉLY MIKLÓS-EMLÉKNAP
PASSZIVITÁSI GYAKORLAT

A gyakorlatot levezeti: Galántai György
16-án, szombaton
Újkapolcs Galéria (Kapolcs, Kossuth u. 55.)

„A költészetről azt állítjuk, hogy képes önmagát külső beavatkozás nélkül megszervezni. Az önszerveződést gátolni lehet – és ezt az emberek mindig meg is tették –, de bizonyos idő után a gátló elemeket is saját természete szerint gyúrja át, fokozatosan magába építi...
Ha szobád elég rendetlen, vagy méretéhez képest túl sok tárgyat vagy kénytelen benne tárolni... észre kell venned, hogy bizonyos helyeken költői csomópontok jönnek létre, kifejező összefüggések szerveződnek anélkül, hogy ehhez tudatosan hozzájárulnál.
(Végül semmihez se mersz majd hozzányúlni, nehogy szobádnak ezeket a »virágait« szétkuszáld.)"
(Erdély Miklós: A költészet mint ön-összeszerelő rendszer)

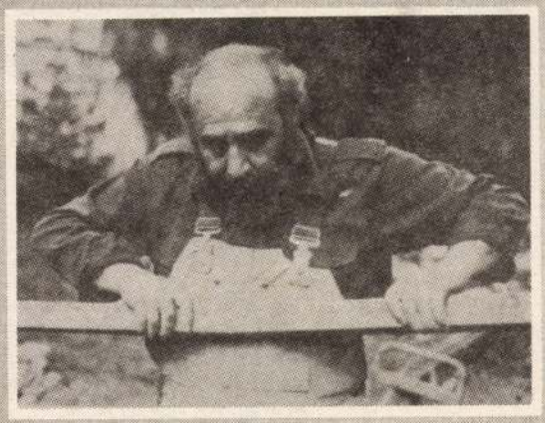

Rozetta a nyírbátori református templomból

NYÍRBÁTOR

28 (!) éve rendezik meg *Nyírbátorban* a *Zenei Napokat*, ezzel párhuzamosan a *Nemzetközi Ifjúsági és Zenei Tábort* és a *Weiner Leó hangszeres versenyt*, melynek tiszteletbeli védnöke Solti György. A *július 15–31.* között rendezett hangversenyek megismertetnek a mesterkurzusok tanáraival mint előadókkal is: Kovács Dénes és Szabadi Vilmos hegedűművészekkel, Konrád György brácsaművésszel és még számos művésztanárral. Kovács László karnagy egyben a kurzusok művészeti vezetője, Verdi: REQUIEM-jének előadásakor pedig Jurij Szimonov a karmester. Ezúttal nem csupán a hangversenyek műsorát tartom különlegesen vonzónak, hanem, mint beszűkült fővárosi, a helyszíneket is. A nyírbátori református templom késő gótikus szépségeit a híres, különálló, fából készült harangtorony teszi még izgalmasabbá. Nyírbéltelken a hangverseny a barokk görög katolikus templomban lesz, de előtte nézzük meg a XIII–XIV. századból való román-gótikus katolikus templomot is. Nagykálló, Máriapócs és Vállaj templomaiban rendezett koncertek várják még a közönséget. Azért közönséget írtam (zenehallgatók helyett), mert július 18-tól 24-ig a kedves publikum az *Országos Színjátszó Tábor* és a *Nemzetközi Utcaszínházi Fesztivál* eseményeit is élvezheti Nyírbátorban. Mindezzel egy időben a Báthory Múzeumban időszakos kiállítás mutatja be a magyarországi cigányság XX. századi történetét és kultúráját. Ilyen sokféle program együtt igazán megér egy kirándulást, talán még egy nyaralást is, ehhez még egyszer egy telefonszám: 06-42-381-027. K. Zs. ■■■

BLACK BOX

FEKETE DOBOZ videofolyóirat ALAPÍTVÁNY

Az Örökmozgó Filmmúzeum Mozgó-tárlata (a videogalérián) júliusban a pénteki napokon (15-én, 22-én és 29-én) 19 órai kezdettel bemutatja a Fekete Doboz Alapítvány 1990 és 1994 között készült filmjeiből szerkesztett összeállítást:

Mi történt itt?!

Az elmúlt négy év politikai eseménykrónikája a rendszerváltástól a kormányváltásig

Szerk.: Elbert Márta és Upor Péter

Ha még érdekli, ki volt Csurka István, mit mondott Antall József 1992-ben, hogyan lett Pető és Horn pártelnök, hogyan temettük Horthyt és a Kádár-rendszert, mi volt a Harag Napja, mi történt a Magyar Rádióban 1994 tavaszán, akkor nézze meg zenés klipekkel tarkított egyórás emlékeztetőnket.

18. hétfő

FILM

IGAZAK
Amikor egyszeri mozibemutatója után méltattuk Sipos András (és Mertz Loránd) filmjét, titokban abban reménykedtünk, hogy egyszer majd a „helyére" kerül, a magyar televízióba, hogy eljusson azokhoz, akiket közelről érint, mindannyiunkhoz. Az IGAZAK-ban a magyar holocaust ma is élő hősei és áldozatai közül szólalnak meg néhányan.
Tv1, 22.46

NÉGYSZÁZ CSAPÁS
„...fiatalkorú bűnöző lettem. Akkor is épp csavarogtam. Otthagytam a boltot, ahol dolgoztam, és filmklubot alapítottam a Quartier Latinben. A munkahelyemről kölcsönzött pénzt áldoztam a klubra, plakátokra, hirdetésekre. És egy csalóba botlottam, aki elvette a pénzem, hogy ő majd kikölcsönzi nekem Fritz Lang ÉJFÉLI VÁNDOR-át, és tele is lett a terem, csak a film nem volt sehol. ...így kerültem a villejuifi javítóintézetbe. Ez körülbelül olyan volt, mint ahogy azt a NÉGYSZÁZ CSAPÁS-ban megmutattam..." (Francois Truffaut)
Örökmozgó, 16.30
(Bp. VII., Erzsébet krt. 39.)

ZENE

Kamaraestek az Erdődy-palota udvarában
HAUSER ADRIENNE ZONGORAESTJE
Műsoron Schubert: e-moll szonáta, Schubert: Asz-dúr impromptu, Schubert: Gesz-dúr impromptu és Schumann: Karnevál.
MTA Zenetudományi Int., 20 h
(Bp. I., Táncsics M. u. 7.)

XVIII. Békés-Tarhosi Zenei Napok
MATÚZ ISTVÁN FUVOLAESTJE
Tarhosi Zenepavilon, 19 h

MAGYAR VIRTUÓZOK
Rossini: 6. D-dúr szonáta, Kreisler: Hat népszerű darab, Csajkovszkij: Vonósszerenád.
Városháza díszudvara, 20 h
(Bp. V., Városház u. 7.)

19. kedd

ZENE

MOZART-EST
A Szent István Gimnázium Szimfonikus Zenekarának előadásában a C-MOLL ADAGGIO ÉS FUGA, AZ A-DÚR HEGEDŰVERSENY, a JUPITER-SZIMFÓNIA és Beethoven F-DÚR ROMÁNC-a hangzik el. Szólót játszik: Liener György hegedűművész (München).
Vezényel: Záborszky Kálmán.
Hilton Szálló Dominikánus udvara, 20.30
(Bp. I., Hess A. tér 1–3.)

NYÍRBÁTORI ZENEI NAPOK
Kovács Dénes és Szenthelyi Judit szonátaestje
Nyírbátori minorita templom, 19.30

Barokk fesztivál Egerben
MADÁRKONCERT
A barokktól napjainkig olyan fuvolaegyüttesre átdolgozott művek hangzanak el, melyekben madárhang-imitáció fordul elő.
Művészeti vezető: Kovács Imre.
Ferences udvar, 20 h

ZENE

AUTÓT LOPTAM
Szovjet újhullámról nem beszélhettünk ugyan a hatvanas években – ekkor kezdődött Brezsnyev véget érni nem akaró regnálása –, de voltak olyasféle filmek, mint a HURRÁ, NYARALUNK! Elem Klimovtól vagy Eldar Rjazanov 1965-ös munkája. Az AUTÓT LOPTAM az ilf–petrovi hagyományokból merítő, abszurdba hajló komédia egy „kettős ügynökről", ki munkaidőben biztosítja, szabadidejében meg elköti a kétes pénzekből vásárolt kocsikat.
Örökmozgó, 18.30
(Bp. VII., Erzsébet krt. 39.)

A KÉTFEJŰ SAS
Jean Cocteau változó sikerrel kalandozott a filmművészetben; ezt a kosztümös és igen romantikus szerelmi történetet A KIRÁLYASSZONY LOVAGJÁ-val együtt 1948-ban vitte vászonra az ifjú és szívdöglesztő Jean Marais-val a főszerepben.
Tv2, 22.30

TÍZÉVES A SOROS ALAPÍTVÁNY 10 1994

SOROS NAPOK

1994. SZEPTEMBER 10 - OKTÓBER 3.

A **Soros Alapítvány Kortárs Művészeti Központ**
valamint a Ludwig Múzeum, Budapest

szeretettel meghívja Önt
a **Tízéves a Soros Alapítvány**
c. rendezvénysorozat alkalmából megrendezésre kerülő

TÖBB MINT TÍZ

kiállításra.

Megnyitó: szeptember 30-án, pénteken 18 órakor

Megnyitja: Soros György

Ludwig Múzeum, Budapest
(Budavári Palota A épület)

1994. szeptember 30- október 23.

Erdély Miklós	1984	Zuzu/Vető
Kelemen Károly	1985	Trombitás Tamás
Bak Imre	1986	Jovánovics György
El Kazovszkij	1987	Ádám Zoltán
Samu Géza	1988	Károlyi Zsigmond
Helyettes Szomjazók	1989	Nádler István
Fehér László	1990	Újlak csoport
Kovács Attila	1991	Gerber Pál
Sugár János	1992	Szűcs Attila
El-Hassan Róza	1993	Szirtes János
Bukta Imre	1994	Várnai Gyula

SOROS ALAPÍTVÁNY
1014 Budapest, Országház utca 9. Telefon: 202-6211; Telefax: 175-7767

ERDÉLY MIKLÓS

ERDÉLY MIKLÓS

Megmentik a Fabulon-lányt

A mozaikról készült free-cards képeslap

Pataki Ági Fabulon-mosolya néhány hétig ismét látható volt a Kálvin tér egyik tűzfalán. Januárban építkezés kezdődött a fal melletti üres telken, ekkor vették le a hetvenes évek végén, mozaikból készíttetett óriás reklámról azt a mobiltelefon-hirdetést, amely már évek óta takarta. A Fabulon-lány így újra rámosolyoghatott a városra, mielőtt végleg eltűnt volna az elé építendő kilencemeletes irodaház mögött. De lehet, hogy mégsem tűnik el.

Kiderült, hogy a mozaik, mely annyira hozzá tartozott a hetvenes-nyolcvanas évek Budapestjének városképéhez, több mint egyszerű reklám. Erdély Miklósnak a közelmúlt híres avantgárd művészének munkája.

Miután idén januárban és februárban néhány hétig ismét látható volt, csütörtök reggelre letakarta a szomszédos telken építkező cég. Mint mondták, ez nem annak következménye, hogy szerda este a rádió egyik műsora foglalkozott a kép sorsával. A fekete fóliát már napokkal korábban megrendelték. Az osztrák építtető és a kivitelező cég egyébként felajánlotta, hogy ingyen állványt biztosít a mozaik leszedéséhez.

A képmentő akció egyik szervezője *Bojár Iván András* építészetkritikus, aki folyóiratában, az Octogonban már többször írt a Fabulon-mozaik sorsáról, s most free-cards, (ingyen terjesztett képeslap) kampányt is indított a reklámalkotás megmentéséért. Az előbb említett rádióműsorban a műemlékvédelem frissen kinevezett vezetője, *Cselovszky Zoltán* is segítséget ígért. Az adás után felajánlotta: a műemlékvédelem restaurátorai díjtalanul, szakszerűen leveszik a mozaikot, ha valaki állja az állványozást. Azt pedig az építtető már felajánlotta. Nincs mire várni.

A mosolygó Fabulon-lánynak valószínűleg új falat keresnek majd.

Cs. L.

NÉPSZABADSÁG 2000. II. 19.

módra

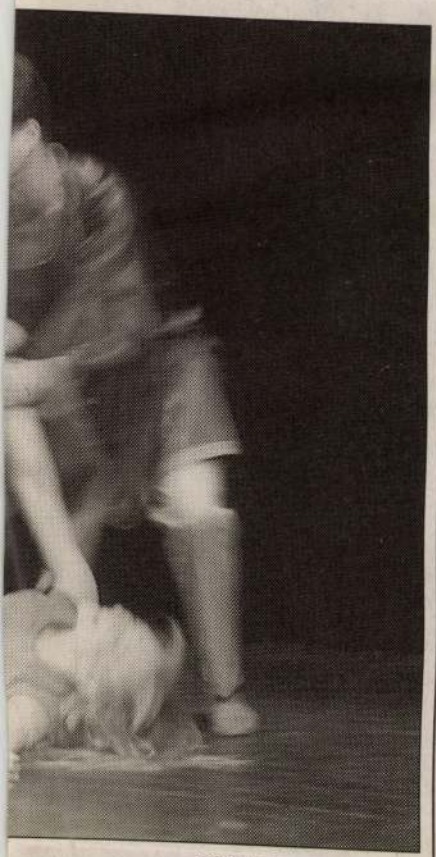

SOPRONYI GYULA FELVÉTELE

fiatalok, bár vannak olyan törzsszínészek is, akik már tíz éve tagjai a csapatnak. A legtöbben egyetemisták, diákok, de akadnak már harmincéves, dolgozó tagok is. Azt is elárulta, hogy a Szentivánéji álom jelenetében szereplő, az egyik szerelmest, Lysandert alakító fiú párja most várja a kisbabáját. Az egész társulat izgatottan várja a gyerek világra jöttét. Olyan tagok is vannak, akiknek a tanárnő volt az osztályfőnöke annak idején. Bár a középiskolát már többen befejezték, a színházban megmaradtak.

Mostanában már csak kétévenként hirdetnek felvételt a társulatba, és a korhatárt is kitolták tizennyolc évre. A 2000. év színháza című beavató előadást októbertől hetente próbálják a művelődési házban. Akit érdekel ez a darab, február 27-én is megtekintheti a Dózsa Művelődési Házban.

B. T. B.

A törvényes

Szabó Lajos az Alkotmány

Még a kerületi önkormányzatokban is nagyobbak a fizetések, mint a fővárosi közigazgatási hivatalban, így nem meglepő, hogy a fluktuáció megközelíti a harminc százalékot. Tapasztalatlan pályakezdőkkel pedig nehéz törvényességi ellenőrzést gyakorolni – vélekedik a hivatal posztjáról távozó vezetője. Egyébként tavaly százezernyi önkormányzati döntést kellett felülvizsgálniuk, amelyek közül mindössze hatszázat találtak törvénysértőnek.

A budapesti önkormányzatok a múlt évben mintegy százezer különféle rendeletet és határozatot alkottak, amelyek közül tizenkilencezret a Fővárosi Közgyűlés jegyzett. Budapest Főváros Közigazgatási Hivatala azonban mindössze hatszázharminc alkalommal tett törvényességi észrevételt, ami azt jelenti, hogy a helyhatóságok működése alapvetően szakszerűnek minősíthető – nyilatkozta a *Népszabadságnak* a hivatal február végén távozó vezetője, *Szabó Lajos*. Hangsúlyozta: a törvényességi ellenőrzés célja nem az, hogy minél több szabálytalanságot tárjanak fel. Fontosabb, hogy a hivatal segítséget nyújtson a törvénysértések megelőzéséhez. Az önkormányzatok egy része élt is a lehetőséggel: mielőtt döntött volna, előzetes normakontrollt kért.

A hivatal észrevételeit a helyhatóságok többnyire elfogadják, így alig több mint negyven esetben fordultak jogorvoslatért az Alkotmánybírósághoz, illetve a közigazgatási bírósághoz. Szabó Lajos a hivatalba lépése óta, öt esztendő alatt ötvenhat törvénysértőnek tartott rendelet ellen nyújtott be alkotmánybírósági indítványt, egyebek mellett a parkolási jog-

A hivatalvezetői posztokra tavaly pályázatot írtak ki. Szabó Lajos is jelentkezett, ám megbízatását nem hosszabbították meg, hanem ismét meghirdetik az állást. Kérdésünkre elmondta: tudomásul veszi, hogy nem kívánnak vele dolgozni, a következő fordulón nem is vesz részt. Tisztségéről március 1-jével lemondott, az Alkotmánybíróságon dolgozik majd főtanácsadóként.

I S M

Ifjúsági és
portminisztérium

Tudós középisk

Szakfolyóiratban publikálnak, külföldi

Több mint ötszáz kutató segít a legtehetségesebb budapesti és vidéki diákoknak, hogy középiskolásként belekóstolhassanak a tudományos kutatás szépségeibe. A mentorlistát a napokban küldték

nek javára, konferenciák szer
zésére, pályázatokra igyeks
pénzt adni. Az alapítvány fin
szírozza a mentorlistát tartal
zó könyv évenkénti kiadását

A kutató diákok országos

Másként festő

Erdély Miklós életmű-kiállítása
Műcsarnok
Látható: november 20-áig

Erdély Miklós mitikus figurává nőtte ki magát azóta, hogy 1986-ban meghalt. Ötvennyolc éves volt akkor, aktív és műveket is bőven termő életút állt mögötte. Nem volt már olyan fiatal, akiről patetikusan azt mondhatjuk: vele egy nagy reménység távozott; de még nem is volt olyan idős, hogy szent guruként búcsúzhattunk volna tőle.

A mítosz oka más. (Tanúsítja most a munkásságát felidéző, reprezentatív emlékkiállítás a Műcsarnokban.) Varázsának nyitja személyiségében keresendő, amely tüntetően eredeti – még azt is megkockáztatom: olykor egyénieskedő – válaszokat keresett minden kihívásra. Ha meghívták mint kelet-európai másként gondolkodót, hogy állítson ki a velencei biennálén, azt felelte: szó se lehet róla, merthogy aki valóban gondolkodik, az eleve másként, mint mások. Frappánsan igaza volt. Egyáltalán nem hajlott arra, hogy bárkit is kövessen – önmaga törvényein kívül. Amikor hallgatóként részt vett egy németországi kurzuson, ahol a művészeti nevelés új formáját demonstrálta kollégája (tudjuk, Erdély maga is tanított), akkor ő volt az egyetlen, aki nem volt hajlandó azt tenni, amit utasításként kapott. (Meg is rótták érte.)

Mint annyiszor, élete során folyton rossz pontokat szerzett. Polgári származék lévén nem volt esélye arra, hogy mérnök lehessen, így került a Képzőművészeti Főiskolára. Mint ott készült korai munkái tanúsítják, nem volt tehetségtelen, mégis abbahagyta a szobrászkodást, a műszaki pályát választotta. De persze azt sem művelte szabályosan – onnan meg mint művész távozott. Olyan alkotóként, aki avantgárdnak is avantgárd volt. Elsősorban gondolati (szakkifejezéssel, konceptuális) műveket készített, nem is kell mondanom, mindig másként gondolkodva, mint ahogy a magukat gondolkodó embernek vélők tették-teszik.

Vonzerejének egyik forrása bizonyára ez: mint sültracionalista, tabukra fittyet hányó végletesen konzekvens okfejtéseivel nemegyszer éppen olyan váratlan következtetésekre jutott, mint akik látomások vagy sugallatok alapján foglalnak állást a világ dolgaiban.

Próféta elképzelhetetlen tanítványok nélkül. Erdélynek pedig rengeteg emberrel volt találkozása. (Velem is, megjegyzem, noha nem vallhatom magam a tanítványának, és ő sem tekintene annak.) De akik valóban sokat kaptak tőle (a par excellence alkotók közül Szentjóby Tamástól Sugár Jánosig és a teoretikus Beke Lászlótól Peternák Miklósig), azok a halálát követően legendás figurává mitizálták alakját, amely – fontos körülmény – már megjelenésében is szinte predesztinált volt erre a szerepre. Állandóan idézik, hivatkoznak rá, írásait kiadják, s noha már 1986-ban megrendezték életműkiállítását, most – egész sor, időközben elveszett, tönkrement vagy már eleve efemer alkotásának rekonstruálásával – szentté is avatták.

A halállal nem illik játszani, mégis megkockáztatom: ha Erdély él, talán nincs legendája. Ameddig erős volt (vagy annak látszott) a rendszer, amely még a hívő párttagoktól sem mindig tolerálta az ellenvéleményt, addig Erdély a politikailag legártatlanabb – csak éppen a művészet klasszikus műfaji sémáitól idegen – happeningjeivel, akcióival is csiklandozta, felbosszantotta, olykor felbőszítette az elvtársi hatalom urait. Hát még a fifikásan célzatosakkal! Minthogy időközben ez a világ szétesett, nagy kérdés: volna-e ma is hatása az efféle incselkedéseknek.

Kit érdekel, hogy ki mivel szórakozik? (érezhetően Szentjóbyra sem vevő – reagál – immár a világ.) Jelzés az is, hogy Erdély jelen életműtárlatán a festmények dominálnak. Holott ezek inkább csak attól érdekesek, hogy aki készítette őket, zabolátlanul szabálytalan.

• Vadas József

pártok az elit értelmiség kegyeért.

A protokolláris díszfelvonulást – amilyenre a miniszterek számát tekintve még nem volt példa demokráciánk történetében – felfoghatjuk az értelmiségnek szánt kormányzati gesztusként, amelyet a költségvetésben a tudományos kutatás támogatására szánt összegek megemelésének ígéretével is megtoldottak a miniszterek.

Ezzel azonban nem éri be a tudós. A kutatói társadalom lelkét ugyanis ünnepi szép szavak alig hevítik. Megszokta, hogy ilyesmivel egyetlen kormányzat sem fukarkodik. De még a kutatók anyagi helyzetének javítására vonatkozó számszerű ígéretek sem hatják meg különösebben.

A tudomány embere saját megbecsülését elsősorban nem jövedelmén méri, hanem azon: meghagyja-e a politika a kutatás szabadságát, nem kívánja-e autonómiájában korlátozni a tudósok civiltestületét és a kormányzati döntésekben figyelembe veszi-e valóban a sokoldalú szakvéleményt. Vagyis: hagyja-e, segíti-e öntörvényűen fejlődni az alapkutatásokat, a „haszontalan" tudományt, és használja-e hasznosat a stratégiai döntésekben.

E tekintetben egyes tudósok kutatómunkájának „akadályozásán" (lásd: miniszteri kinevezés) kívül egyelőre semmit sem hallottunk, és ez nem túl biztató. Éppen ezért kapott most a korábbitól eltérő hangsúlyt az akadémiaelnöki kijelentés, miszerint a tudós testület egyenlő távolságot tart minden párttól, és a magyar társadalom egészét szolgálja. A napi politikától függetlenül. Azt viszont csak a politikai gyakorlat dönti el, valóban betartja-e a politika a tudomány autonómiájára tett ígéretét nemcsak az ünnepen, hanem a hétköznapokon is.

N. SÁNDOR LÁSZLÓ

képzelt egy-egy szobát.

Természetesen akad más lehetőség is. Ha Európa határai Kelet felé ilyen bizonytalanok, akkor kézenfekvő megoldásnak látszik a kontinens határainak a szűkítése. Nos, a probléma itt abban rejlik, hogy ez további gondokat vonna maga után. Így például nyilvánvaló, hogy Európa nem azonos az Európai Unióval. Könnyen megeshet – noha most nem éppen így állnak a csillagok –, hogy Törökország, amely már 1987-ben benyújtotta felvételi kérelmét, valamikor az Európai Unió tagja lesz, miközben Svájc, ahol a lakosság 1992-ben a már benyújtott kérelem ellen szavazott, kimarad az unióból. Most már csak az a kérdés, hogy akkor mondjuk Kurdisztán mennyiben tartozik Európához, és a francia–német–svájci határon fekvő Basel miért nem része ennek az Európának?

De ilyen furcsaságok már ma is előfordulnak. Például Ceuta, egy kicsinyke spanyol telep a Gibraltári-szoros túlsó partján – akárcsak Spanyolország – az Európai Unió része, noha földrajzilag már Észak-Afrikában fekszik.

Valójában ez a dilemma – Európa határainak leszűkítése

A szerző geográfus

tartozik a NATO-Európához.

Ráadásul kontinensünkön nemcsak a politikai-gazdasági szerveződések keretei, hanem a köznapi szóhasználatban is sokat emlegetett égtáj szerinti besorolások is nagyon képlékenyek. Nálunk a nemzeti érzékenység állandó tárgya, hogy vajon Magyarország Kelet-Kö-

száz esztend
német földra
atlaszok haz
nélkül Délk
lyezik. Az 1
tanulsága az
ben az idő
Magyarorszá
biát is Köz
részének te

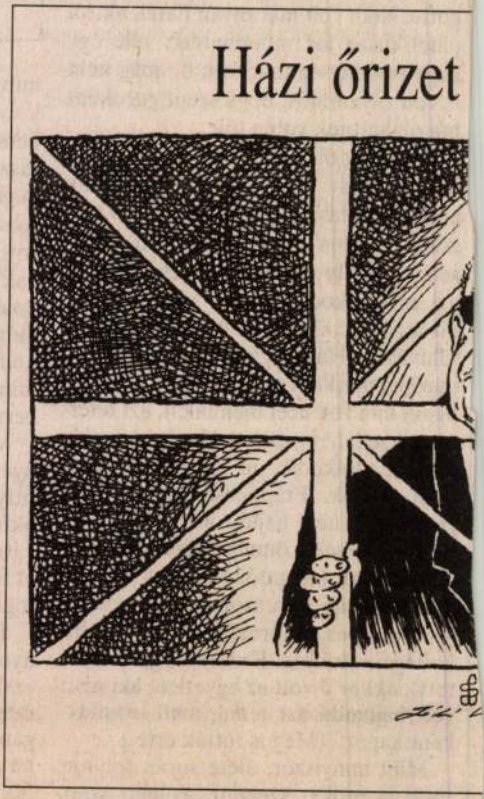

EMLÉK/MŰ

(Márai-emléktúrák)

Berlin, 1998. november. *Emlékművek és kulturális emlékezet a kelet-nyugati konfrontáció vége után.* Nemzetközi konferencia a Művészeti Akadémián. Néhány fontos előadás: Olesssya Tourkina (Szentpétervár): *Külső tér – belső tér. Űrhajósemlékművek és kulturálisemlékezet-rekonstrukció a posztszovjet társadalomban.* Peter Feist (Berlin): *NDK-emlékműplasztika 1949–1990.* Marie Klimesova (Prága): *Az első cseh köztársaság a másodikban.* Hans-Ernst Mittig (Berlin): *A pénz emlékművei – banképítészet Frankfurtban.* Én az '56-os forradalom emlékkultuszáról tartok előadást *Köztéri igazságtétel Magyarországon* címmel.

Két dolog, ami Budapestet idézi Nyugat-Berlinben: a Budapester Strasse és egy cipőbolt a Kurfürstemdammon, a *Budapester Schuhe*. A kirakatban egy ismert pesti cipész gojzervarrott férficipői. Nehézkes, par excellence divatjamúlt design, még a modellek fantáziánevében is van valami avíttas. *Bukarest, Pavel, Igor, Zar, Mir, Riga, Sofia, Odera, Prag, Iwan.* (Mindegyik ára 689 DM.) Igazi magyar neve mindössze két modellnek van: *Bela* és *Czardas.* Dusan Makavejev *Montenegro* című filmjében a főszereplő ennek lakkváltozatát viseli a stockholmi repülőtéren.

Hová tűnt? Az NDK nyomait keresem.

„Emlékek, emlékezés... A tudósok legújabb megállapítása szerint az emlékezés tüneményének kémiai bázisa a *»magnesium pemoline«*, amely fokozza a sejtekben a ribonukleinsav képződését. Ebből lesz a proteintöbblet, amely serkenti az agysejteket, hogy gyorsabban hívják elő és kapcsolják az emlékezést... De »hol vannak« ezek az emlékek? Erre még nem felelt senki." (M. S.)

Férfikultusz. Rituáléfokozatok az emlékművek előtt: *főhajtás, meghajlás, fél térdre ereszkedés.* Willy Brandt kancellár a varsói gettófelkelés áldozatainak az emlékművénél 1970. december 7-én: odalép, megigazítja a koszorú szalagjait, és *két térdre rogy.* És még egy kép: Mitterrand elnök és Kohl kancellár 1984-ben a verduni csata emlékműve előtt vigyázzállásban, egymás kezét fogva.

Pauer Gyula öreg Kossuthot ábrázoló emlékművének felirata: *Leborulok a nemzet akarata előtt.*

Pauer „emlékmű-leleplezése" 1971-ből: Az *Új Tükör* magazinból kivágott egy képet, amely Lev Kerbel szovjet művész 1969-ben Karl-Marx-Stadtba készített óriási Marx-szobráról tudósít, majd ollóval körbevágott egy papírlapot, amelyet ha ráillesztünk a Marx-fejre, eltakarja a szakállt. Az eredmény nem más, mint Lenin portréja! Karl-Marx-Stadt a német egyesítés után visszakapta a régi nevét, ma újra Chemnitz, a pszeudo-Marx-fej azonban megmaradt. Küldeni kellene egy kópiát Pauer '71-es felfedezéséről Chemnitz városának ajándékba.

Peter Feist exkeletnémet műtörténész professzorral a köztéri szimbólumcserékről beszélgetek. Kiderül, hogy az egyesülés után csak néhány emlékművet bontottak le az egykori NDK területén. Megmaradt például a német munkásállam megalapítójának, Ernst Thälmann-nak az emlékműve, és háborítatlanul áll Marx és Engels szobra is az Alexanderplatz mellett, a Marx–Engels Forumon. Talpazatáról eltávolították a híres grafittit: *Wir sind unschuldig* (Ártatlanok vagyunk).

Lenin szobra a Deutsches Historisches Museum aulájában egy szovjet Wega S–200 típusú föld–levegő rakéta társaságában (hatótávolság: 4320 km). A három és fél méter magas, egész alakos bronzszobrot még a németek zsákmányolták a második világháborúban egy szovjet kisvárosban, Puskinóban. A sapkás, nyitott zakós, mellényes, nyakkendős archetípus, amelyből nálunk is jó néhány darab készült. A beolvasztásra a náciknak már nem volt elég idejük, így a felszabadulás után az eislebeni kommunisták az NDK első Lenin-emlékműveként állíthatták fel. A Szovjetunió 1948-ban a „két nép mély barátságának a jeleként" hivatalosan is Eislebennek adományozta a szobrot. Viszonzásul az NDK egy Ernst Thälmann-szobrot ajándékozott Puskino városnak.

A múzeum egyik vitrinjében a német munkásmozgalom mártírjainak, Rosa Luxemburgnak és Karl Liebknechtnek a kopott sírköve. Két egyszerű kőlap, rajta csupán név és dátum. Mies van der Rohe tervezte a Bauhausban.

Örökláng Nyugat-Berlinben az egykori Adolf Hitler Platzon, a Theodor Heuss Platz közepén. 1960-ban Theodor Heuss köztársasági elnök gyújtotta meg. (Egy láng, amellyel egyidős vagyok.) Felirata szerint *„ez az örökmécses a felosztott Németországért ég, s addig fog égni, amíg Németország újra nem egyesül"*. Nem oltották el.

A veteránszervezetek elképzelése szerint a budapesti Országház kupolatornyának a csúcsára a moszkvai mintára felhelyezett vörös csillag fénye 1989. október 23-án, a köztársaság kikiáltásának pillanatában aludt volna ki, jelezve, hogy most ér véget a kommunizmus Magyarországon. A kioltás végül korábban, hétköznap történt meg. A csillag ma a Nemzeti Múzeum pincéjében pihen ládákba csomagolva. Bármikor összerakható. A Szoborpark fölött lenne a helye.

Sergiusz Michalski könyve: *Public Monuments. Art in Political Bondage 1870–1997.* Az első átfogó munka a politikai emlékművekről. Egyetlen magyar alkotás szerepel benne, az 1956-ban ledöntött Sztálin-szobor. És persze a Szoborpark. (Kár, hogy a park félbemaradt, s a tervezője elképzelése szerint nem épült fel a bejárattal szemben a Sztálin-szobor talapzata a csizmacsonkkal.) És egy másik emlékműkönyv – Kenneth Foote: *Shadowed Ground. America's Landscapes of Violence and Tragedy.* A szerző *landscape historian* a texasi egyetemen. (Ott a kulturális földrajz része az emlékművekkel való foglalkozás.) Foote most a magyarországi emlékműveket kutatja.

Híradófelvételek az '56-os forradalom képeskönyvéből. 1. Rituális fegyveradományozás a Széna téren. Szabó bácsi megcsókolja a géppisztolyát. 2. Harmincöt évvel később ugyanott emlékműavatás: a túlélők megcsókolják az emlékkövet. 3. Kereszt alakú képvers Szabó bácsi kopjafájára szegezve a 301-es parcellában. Valaki keresztet festett a Széna téri emlékkőre, amit a Mammut üzletközpont terjeszkedése miatt el fognak bontani.

Falábú Jancsi kopjafája a Corvin közben. Eredetileg a Corvin mozi főbejárata előtt állt, az épületfelújítás után azonban áthelyezték a filmpalota háta mögé. Faláb és kopjafa – kissé bizarr társítás. Az asszociációs mezőt gazdagítja a Corvin köz egyik üzletének a felirata: *Ortopéd cipő.*

Virágcipő a Deutsches Historisches Museum egyik vitrinjében 1968-ból, a „Flower–Power" korszakból. Rózsaszín műanyagból készült vastag talpú modell, az átlátszó, üreges talpban belül szárított rózsaszirmokkal. Ma, harminc év múltán újra a vastag talp a női divat, csak feketében és rózsaszirom nélkül.

Virágbombázás. A normandiai partraszállás 50. évfordulóján a hősi halottak emlékére rendezett ünnepségen egy második világháborús bombázó kétmillió pipacsot dobott le az Atlanti-óceánra.

A Deutsches Historisches Museum legnyomasztóbb terme – hogyan mutassák be a náci népirtást. Egy fekete teremben hatalmas hófehér gipszmakett mutatja be a halálgyár működését a vasúti rámpától az elgázosításon keresztül a krematóriumig. A 3000 egyedi kis figurából álló makettet egy lengyel szobrász készítette 1947–49-ben. A makettel szemben folyamatosan fekete-fehér dokumentumfilm pörög a megsemmisítő táborokról. Némafilm.

Megabűn – mega-Denkmal? (K. Gy.) A Reichstag közelében, az egykori náci bunkerek helyén létesítendő gigantikus holocaust-emlékmű körül tíz esztendeje dúl a vita. Az emlékműállítás eredetileg magánkezdeményezésként indult, de mára állami üggyé vált, s mint ilyen, egyre nehezebben oldható meg. A probléma lényege: kell egy központi emlékmű, amellyel a németek mintegy „letudhatják" a lelkiismeret-furdalásukat. Egy emlékmű, amely a jövő nemzedékekben a felelősségérzetet is képes felkelteni, hogy ilyen soha ne is-

rópában a kihívás, hogy a többségi demokrácia liberális demokráciává fejlődjék át. Az Adenauer-korszakot többségi kancellári demokráciának nevezném. A '68-as újbaloldali radikalizmus is a szubsztantív többségre hivatkozó ideologikus rendszer lett volna, kevés türelemmel a kisebbségek szabadságai és a formális játékszabályok iránt.

A berlini köztársaságot a liberális demokrácia iskolájának tekinthetjük, ha a pedagógiai optimizmus italával koccintunk.

Kedvező forgatókönyv esetén, ha tehát a mostani trend folytatódik, ha nagyobb baj nem jön közbe. akkor továbbra is zajlik a közös nevező keresése, az értékkonfrontáció mint folyamatos intellektuális gyakorlat.

A civilizált súrlódás frissítő és elkerülhetetlen, miként a nagyvilágibb tónus elterjedése is. Ha a metropolitán fejlődés a valóságos opció, akkor az adminisztráció rugalmasabb lesz, és nem öltözik nyárspolgári páncélzatba, akkor a hierarchia értékei mellett növekvő értékelésben részesül a személyiség mint egyszeri fenomén.

Kérdés, hogy Berlin milyen nagyvonalúan fog agyat vásárolni és az agyelszívás egyik központjává válni, avagy inkább visszahőköl ez előtt a perspektíva előtt, és inkább a nemzeti bezárkózás szellemét választja.

Fognak-e tehetségeket vásárolni, odakötni? Az aranykoroknak az átmeneti tehetségkoncentráció a titka, amihez a pólusok, a vonzásközpontok bősége és nagyvonalúsága kell, ami természetesen előbb-utóbb kiváltja az irigy neheztelést a hazai középszer részéről.

Szándékosan időzöm ennél a témánál, mert a városok karrierje szempontjából meghatározó jelentőséget tulajdonítok a *sex appealnek*, nem is annyira a meglétének, mint inkább az előjeleinek, az ígéretének, mert annak multiplikatív hatása van.

Nyugat-Berlinnek nagy kihívás, nagy falat, hogy egybenyílt Kelet-Berlinen át Kelet-Németországgal és egész Kelet-Európával, hogy mintegy vágányfordító lett, hogy ezzel a fordulattal rákényszerül egy új, aktívabb önarcképet kialakítani magáról és szembesülni a többi német tartomány féltékenységével, ezért saját védelmében muszáj a nemzeti konszenzuson kreatívan fáradoznia, mert fennáll az esélye annak, hogy az öntudatos tartományok, a federális autonómiák szereplői féltékeny gyanakvással fogják az új fővárosban kialakuló összefonódást szemlélni a város és a kormány között.

Nem kétséges, hogy Németországban és keleti, délkeleti szomszédságában élénk és ambiciózus riválisok jelentkeztek és fognak is a jövőben minden bizonnyal jelentkezni, mert ahhoz, hogy Budapest, Prága és Varsó után vonzásközpontként Bukarest, Kijev, Moszkva és Pétervár is érdekes legyen, ahhoz nem kell se háború, se fordulat, csak idő és nyugodt polgári fejlődés.

Berlin tehát ebben az új kontextusban rákényszerül arra, hogy másképpen lássa önmagát, mint eddig. Az európai városhálózatban már elmúlt az ideje annak, hogy valamelyik metropolis meghatározó centrumnak képzelhesse magát. A hálózat a meghatározó. Egymást kiegészítő, komplementer centrumok alakulnak ki benne.

Berlin választás előtt áll, ha kihúzza magát, világvárossá lehet, ha összehúzza magát, akkor nem lesz az.

Akkor marad német főváros, és ennyi. Ez sem rossz, de van még jobb, és én azért kívánom a világvárosi fejlődést, mert az nem termel mérges sértődést, mert az nem ébreszti fel a lelkekben az ideológiai gyűlölködést. Ez utóbbit ugyanis a véres konfliktusok és a háborús elvadulások nyitányának tekintem.

Ha Berlin derűs, ha szívesen együttműködik a környezetével, és nem keres magának, nem pécéz ki ellenségeket, ha csak egy kicsit is tudja magát úgy szeretni, mint a szépasszonyok és a világvárosok, ha a divatot nemcsak követi, hanem csinálja is, ha a tehetségek elitjét nem nyomasztja, inkább megbecsüli, ha mellőzi az elitellenes jobb- vagy baloldali populizmusokat, akkor Budapesten is nyugodtabb az élet, és akkor ez az ezredforduló tűrhető auspíciumok közepette érkezik.

Ami a keletnémet–nyugatnémet kulturális örökség kezelésének elvét illeti, nekem a legjobban az Akademie der Künste gyakorlata tetszik. Gyűjti mind a nyugat-, mind a keletnémet művészek és írók hagyatékát, megőriz, gondoz, feldolgoz, tárol, a vélekedést, kommentárt, ítéletet pedig másokra, egyénekre bízza. Mindenesetre ha nem jön ingyen, akkor a becsüsök által megállapított piaci árat minden papírlapért, amely a művészet múltját őrzi, megadja.

Összefoglalásképpen: a bonni demokrácia jogállam volt, és többségi demokrácia, de csak a belső fejlődés, egyebek között a '68-as mozgalmak nyomán változik liberális demokráciává, nem utolsósorban az újraegyesülés jóvoltából.

Egy kapitalista demokráciának egy államszocialista tekintélyuralmat megemészteni nehéz fogás. A kialakuló új kultúrába beletartozik az egykori keletnémet állam párhuzamos, felszín alatti, talán csak suttogva érintkező vagy összekacsintó tudata is.

Hitek, mítoszok, emlékcsomagok élnek egymás mellett. A DDR mint valami elsüllyedt földrész az egyéni emlékvilágokba helyeződött át, és mivel már nincs, mivel már nem fenyegető hatalom, nosztalgiaközösséggé alakult át. Kevesen szeretik saját múltjukat, ifjúságukat nyomorúságosnak látni.

Értékek és ízlések relativizálódnak, lehet a másiknak kedves intimitásokat idegenszerűnek, furcsának tekinteni. de éppen ez a nagyvárosias modor, respektus és humor keveréke, ami elősegíti a liberális demokrácia beidegződését.

Vannak szobák, amelyekben egy asztal körül ülnek ossik, wessik, és elég jól megvannak egymással, vannak hasonló és vannak nagyon is különböző emlékeik, beszélgetnek.

Bízzunk abban, hogy a harmadik évezred kultúráját inkább a dialógus fogja meghatározni, mint a harc. Nevezzük ezt a kíváncsi és megértő, terapeutikus és kollegiális viselkedést „dialogizmusnak". Néha jó egy új -izmust bevezetni a szótárba. Ki ne higgyen a szavak hatalmában, ha nem egy író, aki tudja, hogy a fal szavak és nem a rakéták hatására omlott le.

Nos, Berlinben a horizont elmozdulását kézenfekvő intellektuális kihívásként felfogni. Ha a dolgok jól mennek, akkor Berlin számottevő kulturális találkozóhely lesz. Az utókorok megilletődött mosollyal észlelik, hogy milyen kevés számú embernek köszönhetők a nagy innovációk és a városok termékeny periódusai, feltörései, mondjuk, hogy utólag megköltött aranykorai. Minden más csillogás költségesebb, mint a szellemi.

Teknős Miklós felvételei

métlődhessen meg. Az emlékmű tartalmát az egymást követő pályázati fordulóknak sem sikerült tisztázniuk. A politika a művészektől, a művészek a megrendelőtől várják az „üzenet" tisztázásának a megoldását.

Tiltakozás a holocaust „instrumentalizálása" ellen (Martin Walser). Az emlékmű ellenzői között van a Berlini Művészeti Akadémia elnöke, Konrád György is (érvelését lásd a *Szombat* 1991/1. számában). Konrád szerint „nem a pokol, hanem az öröm metaforáját kellene megcsinálni", hogy ne keltsék minden felnövekvő nemzedék szemében azt a képet, hogy *a zsidó az, akit megölnek, hogy belőle ez a legérdekesebb, a megöletése.* Emlékműmonstrum helyett *Jüdischer Garten* néven egy pihenőparkot javasol megépíteni. És ha a megölt zsidók emlékének életben tartására a német közvélemény áldozni akar, „akkor teremtsék meg az európai zsidók múzeumát, ahol személyválogatás nélkül helyet kaphat annak is a képe, akit megöltek, és azé is, aki túlélte, vagy aki még előbb meghalt, mert a megöletés mint arisztokratikus privilégium furcsa lenne. (...) Az élet megörökítésénél miért érdemesebb cél a megaláztatás és a megsemmisítés megörökítése?"

1993 óta a Neue Wache a Német Szövetségi Köztársaság új nemzeti emlékhelye. Schinkel neoklasszicista őrháza az első világháború után a háború halottainak az emlékhelyeként, a szocialista időszakban pedig a fasizmus és a militarizmus áldozatainak az emlékműveként funkcionált. A terem közepén örökmécses égett, mellette állt az *Ismeretlen Katona* és az *Ismeretlen Ellenálló* urnája, benne maroknyi véráztatta föld a nagy csatavesztések helyszíneiről és a koncentrációs táborokból. 1993 óta az átalakított teremben mindössze egy bronzszobor, Käthe Kollwitz 1938-ban készült *Anya halott gyermekével* című, másfél méteresre felnagyított kisplasztikája áll. Az épület mennyezete – akárcsak a római Pantheon kupolája – kör alakban nyitott az ég felé. A szoborra kör alakban hull a hó.

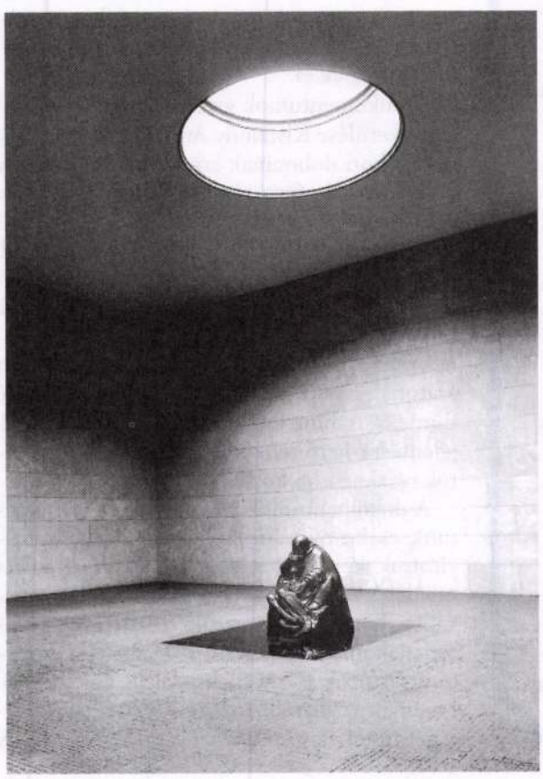

A Neue Wache átalakításának a tervezője Harald Haacke szobrászművész. Fia, Hans Haacke az 1993-as Velencei Biennálén felbuldózereztette a német pavilon kőpadlóját. A német kiállítás a feltört kövezetű térből, egy hatalmas GERMANIA feliratból és egy kinagyított fotóból állt, amelyen Hitler és Mussolini volt látható az 1934-es Velencei Biennálén.

Emlékhely – emlékmű – interaktív emlékeztető hely. A berlini holocaust-emlékműpályázat legerőteljesebb műve a Herz–Matz alkotópáros emlékműjavaslata. Az autópálya egy kilométeres szakaszán az aszfaltot macskakőre cserélnék ki, és 30 kilométeres sebességkorlátozást vezetnének be. Az autópályaszakasz fölött egy hatalmas tájékoztató táblát helyeznének el: A MEGGYILKOLT EURÓPAI ZSIDÓK EMLÉKMŰVE. A 200 millió márkát érő berlini emlékműtelket pedig eladnák, és a pénzt szétosztanák a rászorulók között.

Antoní Muntadas kiállítása a budapesti Kortárs Művészeti Múzeumban *A fordításról: az emlékművek* címmel. A bejáratnál a földön az Európai Unió aranycsillagos-kék lobogója szőnyeggé átalakítva. Muntadas szerint erre a szimbólumra tabuk nélkül és büntetlenül ráléphetünk, hiszen ezért a lobogóért még sohasem folyt vér. A művész 1989 óta tartó projektjével sorra járja az unió országait. Minden kiállítás előtt a szőnyeget kitisztíttatja.

Visszaemlékezés Erdély Miklós egyik akciójára a *Balkon* 1998/11. számában. 1971-ben a hollandiai Vaashartenben a Mikes Kelemen Kör találkozóján Erdély ötletére a bejárathoz egy magyar zászlót terítettek a földre, amelyen kénytelen volt mindenki keresztülmenni. Az összesározódott zászlón a társaság vadul táncolni kezdett, majd egy előkészített dézsában a zászlót kimosták, kivasalták, és újra felvonták az épület előtti zászlórúdra. „Ez a happening úgy maradt meg bennem, mint egy igazi, jó nemzeti élmény." (Nagy Pál)

A zsidó elhurcoltak emlékműve a Koppenplatzon. Az emlékkiállítás még az NDK-időkben indult, de a mű már az egyesülés után valósult meg (Carl Biedermann, 1996). Hipperrealista munka: Egy asztal, mellette egy álló és egy felborult szék bronzból. Akár le is ülhetünk az asztalhoz. Körülötte egy szobányi területen a tér burkolata bronzból ki van parkettázva.

Erdély Miklós a koncentrációs táborban elpusztult családtagjai után kapott 8250 forint „jóvátétel" felhasználásaként 1974-ben az Országos Kisplasztikai Biennáléra az alábbi művet küldte be. A mű címe: *Isten-Isten.* Technika: kész tárgy (ready-made). Méret: kb. 35 cm magas. Leírás: *„A kiállításra szánt »jóvátételi« blanketta mellé elhelyezendő 1 üveg fütyülős barackpálinka két pálinkáspohárral. A palack nyitott vagy könnyen nyitható állapotban kerülne a posztamensre, hogy a közönség kedve szerint fogyaszthasson. A teremőrök is biztathatják a látogatókat. A kifogyott üvegeket egy belső raktárból újakkal kell folyamatosan pótolni. A blankettán feltüntetett 8250 forintért barackpálinkát kell vásárolni, mely mennyiség fedezheti a biennálé nyitvatartási ideje alatt az egész szükségletet. A pálinkavásárlásról szóló közértszámlát is a blankettához kell tűzni. Az üres üvegeket kívánatos lenne látható helyen tárolni. A szóban forgó blanketta és pénz (betétkönyvben) már a Pécsi Janus Pannonius Múzeumban, Romvári Ferenc birtokában van."*

Adalék a *szimbolikus sír* emlékműforma történetéhez: egy kanadai temetkezési vállalat virtuális temetőt nyitott az interneten, ahol grafikus által tervezett *online-síremléket* lehet rendelni azok emlékére, akiknek a földi maradványai ismeretlen vagy megközelíthetetlen helyen nyugszanak. A Nagy Imréék sírját harminc évig titokban tartani képes Kádár-rezsim '89-nél sokkal tovább a technikai fejlődés miatt sem húzhatta volna – előbb-utóbb az internet végzett volna velük.

Wiew-logy. Az amerikai Leif Technologies Inc. temetkezési vállalat termékajánlata (www.leif.com). Hagyományos sírkő (vagy urnasír) bronzkeretes, beépített displayjel, amelyen megjeleníthetők az elhunyt életrajzi, családtörténeti adatai, bármilyen személyes információ, hang vagy kép, amely az elhunyt szeretteinkre emlékeztet. Elemmel vagy napenergiával működik. Egyéb javasolt alkalmazási lehetőségek: múzeumi kiállítások, emléktáblák, történelmi emlékművek.

A könyvégetés emlékműve Berlinben a Babel Platzon. 1933. május 10-én ezen a helyen lobogott a könyvmáglya. A kövezeten kis tábla Heine-idézettel: „Ahol könyveket égetnek, ott embereket is fognak égetni." Az emlékmű alig észrevehető, a föld alatt van elhelyezve, ahová a kövezetbe applikált 1x1 méteres zöld üveglapon keresztül nézhetünk le. Lent egy hófehér, üres szobát látunk, a mennyezetig érő, üres könyvespolcokkal. Micha Ullman 1995-ben készült alkotása mintegy negatív pandanja Rachel Whitereadnek a bécsi Judenplatzra tervezett holocaust-emlékművének. Whiteread pályázatnyertes – mindmáig meg nem valósult – műve egy monolit épülettömb, egy kifordított (belül tömör beton) könyvtárszoba lett volna, amelynek a külső felületét könyvekkel teli polcok borították volna. Mindkét művész a külső és belső tér feszültségével, a zártság és a nyitottság játékával igyekszik komor hatást elérni. Mindkét mű szűkszavú és példaszerű válasz az emlékműszobrászat állandó erőfeszítésére, hogy az emlékművek valamire emlékeztessenek.

Szőcs Géza konceptműve 1988-ból: *Tervezet egy dunai erőmű építésére a Fekete-erdőben.* „Az erőművet a Duna forrásától hat-nyolc méterre kell felépíteni, szélessége két méter legyen, magassága tizenöt centi vagy egy rőf. A létesítmény által megtermelt villanyenergiát vezesse egy közvetlen huzal Budapestre. Az áram tápláljon egy 25 wattos villanykörtét, mely folyamatosan világítsa meg a Parlament oldalánál, a József Attila-szoborhoz közel

emelt emlékművet. És az emlékmű ábrázoljon egy infarktust."

Alzheimer-kór – kóros emlékezészavar – az „évszázad betegsége". A 65 év feletti populáció 5-10 százalékát érinti. Amerikában a kutatására évi 10 milliárd dollárt költenek.

Adalék az emlékművek közérthetőségének a problematikájához. Az alkotó (és a megrendelő) emlékezete individuális, nem azonos a kollektív emlékezettel. Ugyanakkor a pénz, amelyből az emlékmű készül, „kollektív". A síremlékeknél nincs ilyen probléma, az emlékezet, a pénz, az ízlés magánügy. Kritikailag érdektelen.

A Fal a világhálón: www.vietvet.org. Nem a berlini fal – így hívják a Vietnamban elesett amerikai katonák washingtoni emlékművét is. Az emlékmű egy hatalmas gránitfal 58 169 névvel. Van egy felére kicsinyített, hordozható változata is, a *Moving Wall*, amelyet évenkénti körút keretében amerikai nagyvárosokban állítanak fel. (Vö.: Szentjóby Tamás: *Hordozható lövészárok*, 1969.) Egy másik online memorialsite: www.aidsquilt.org. 78 ezer AIDS-áldozat nevével és 41 ezer képpel az emlékükre folyamatosan bővülő, *quiltnek* nevezett kollektív emlékszőnyegről. A jövő útja: el kell készíteni az emlékművek internetes változatát is az áldozatok adatbázisával. Az emlékművek mellett pedig nyilvános webterminált kell felállítani.

Thomas W. Laqueur hipernominalizmusnak nevezi a háborús emlékműveken tapasztalható törekvést, hogy minden áldozat nevét meg kell örökíteni. Fordítottja, amikor az áldozatok számának a felmérhetetlensége miatt csupán egyetlen test földi maradványa, az *Ismeretlen Katona* reprezentálja az összes többi áldozatot.

Dan Propper amerikai költő szerint (*Az utolsó óra* című versében, amelyben a világ utolsó hatvan percét próbálja leírni): *„Az utolsó óra nyolcadik percében exhumálták az ismeretlen katona holttestét, aki, mint később bebizonyosodott, nem volt más, mint Adolf Hitler."*

BOROS GÉZA

Amit nálunk nem talál,
azt nem is érdemes
elolvasni.

JRÓK BOLTJA

1061 Budapest,
Andrássy út 45.
Tel.: 122-1645;
142-4336
Fax: 142-4311

m
MAGVETŐ

A RENDSZERVÁLTÁS FORGATÓKÖNYVE I–IV.

Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásai
1989-ben
Dokumentumgyűjtemény
Főszerkesztő: BOZÓKI ANDRÁS
Terjedelem: kb. 2500 oldal, kartonált
Bolti ár: kb. 10 000 Ft

Mi történt Magyarországon 1989-ben?
Milyen folyamatok előzték meg
a rendszerváltást? Milyen erők domináltak,
kik voltak a leginkább meghatározó
egyéniségek, hogyan foglalt állást
fontos kérdések sokaságában Antall József
vagy Tölgyessy Péter, Szabad György
vagy Kis János, Orbán Viktor
vagy Pozsgay Imre?

RÁKOS SÁNDOR

HELYZETGYAKORLAT

Versek
Terjedelem
124 oldal, kötve, védőborítóval.
Bolti ár: 1190 Ft

Rákos Sándor költészetének talán legkiérleltebb
verseit tartalmazza ez a kötet.
Arany őszikéi óta tudjuk, hogy az időskori líra
nemcsak tematikusan, hanem formailag is
jelenthet újat.
A Helyzetgyakorlat verseit olvasván
végig az az érzésünk, hogy egy ritkamód tömör
és erős töltésű líra világával találkozunk.

SZILÁGYI LENKE

LÁTÓKÉP MEGÁLLÓHELY

Fotóalbum
Terjedelem: 144 oldal, kötve, védőborítóval
Bolti ár: 2990 Ft

Napjaink fotóművészetének
egyik legérdekesebb alakja Szilágyi Lenke.
Képei szociográfia és líra együttes jelenlétét
tükrözik.
„Fekete-fehér kamarazene.
Bár csinált színes fényképeket,
sohasem tudnám megszeretni őket,
csak a fekete-fehéret...
Szilágyi Lenke a szürke szín,
a hajnali szürkeség fotósa,
a szürke reménytelenséggé tolakodna elő
a közhely, s persze a közhelyek mindig igazak:
ezúttal is.

KEX

Ügynökjelentések a Ke

A Budapesti Rendőr-főkapitányság politikai nyomozóosztálya 1961. január 3-án objektumdossziét nyitott „Budapesti galerik" címmel. Az indoklás szerint a galerik „veszélyesek, mert befolyásuk alá vonják a becsületes fiatalok egy részét és ezzel akadályozzák az ifjúság szocialista szellemben való nevelését. ... Az ifjúsági bandák tagjai – éppen befolyásolhatóságuk miatt – nagyon könnyen kaphatók egyes politikai bűncselekmények elkövetésére. Ezért e bandák ellenőrzése és felszámolása állandó feladat." Az OD-2240 dossziét időközben több mellékletre bontották, közülük a „Zenebarátok" kötet megsemmisítésre került 1989 november 20-án.[1]

Az ifjúsági szubkultúra sajátos területe, az „öntevékeny ifjúsági zenekarok" világa, azon belül is a Kex együttes azonnal magára vonta az állambiztonsági szervek figyelmét. Az együttesről készített különböző jelentéseket minden bizonnyal ebben a korábban említett dossziéban gyűjtötték össze. Elsődleges forrás hiányában azonban csak az ügynökök megmaradt munkadossziéi alapján alkothatunk képet a politikai rendőrség ez irányú tevékenységéről. Az ügynökök rendszeres találkozókon adták át írásban elkészített jelentésüket tartó tisztjüknek. A szóban is előadott jelentést az állambiztonsági tiszt értékelte, megjegyzésekkel látta el, feladatot szabott az ügynök részére. Az így kiegészített és írógépen tisztázott jelentésről több másolat készült: az egyiket az ügynök munkadossziéjában, a többit az éppen folyó nyomozások anyaga mellett helyezték el.

A dokumentumok viszonylag gyors napvilágra kerülése Kisfaludy Andrásnak, az együttes egykori dobosának köszönhető. Kisfaludy készülő filmje forgatásához háttéranyagokért a Történeti Hivatalhoz fordult. Mivel rendelkezett az érintettek írásbeli felhatalmazásával, ezért a szokásosnál terjedelmesebb dokumentációt készíthettünk elő számára. Az iratok részletei fontos dramaturgiai szerepet töltenek be a 30. Magyar Filmszemlén nagy sikert aratott Elszállt egy hajó a szélben... című filmben. A film forgatása óta azonban újabb jelentések kerültek elő, ez is indokolja az iratok részletesebb közlését.

A dokumentumok szövegén nem változtattunk, csak a nyilvánvaló helyesírási hibákat javítottuk ki. Az értelemszerű kiegészítéseket szögletes zárójelek közé foglaltuk. A Kex nyilvános szerepléseiről szóló részleteket teljes terjedelmükben közöltük. A magánélet területére tartozók közül csak azokat, amelyek jól mutatják az állambiztonsági szervek tevékenységét, módszereit. A kihagyásokat **XXXXXX**

ERDÉLY MIKLÓS

TILLMANN, J.A.: „Nem hiszem, hogy még egy ilyen ember van a világon." Erdély Miklós: A kalcedoni zsinat emlékére. = Pannonhalmi Szemle, 1999/1. 100 – 105.

javaslatukat 1999. április 1-ig terje

Budapest, 1999. március 9.

ERDÉLY MIklós

KOVALOVSZKY Julia: Erdély Miklós (1928-1986). =
Muzeumi Hirlevél, XII.évf.12.sz.1991 12-13.p.

.,István Király Muzeum és Csók István Képtár, 1991
Székesfehérvár

(Gannet, C. Vilmos: *Az édes otthon.* Kv. 1896; *Keller Helén siket-néma vak leány önéletírása,* Bp. 1905). *Dr. Brassai Sámuel élete* c. könyve (Kv. 1927) a legterjedelmesebb Brassai-monográfia, értékét a személyes emlékek és máshol fel nem lelhető kortársi visszaemlékezések rögzítése adja meg. Carlyle-ről 1933-ban tanulmányt írt (ETF 61.), megemlékezett Erasmus halálának 400. évfordulójáról (Erdélyi Múzeum 1937/2).

Boros Zoltán — **televízió és irodalom; *zeneírás*

Boross Elek — **Aranyosvidék*

vetkezeti tisztviselőként dolgozott, 1959-től 1980-ig az Utunk belső munkatársa. Angol, francia, német írók novelláit ülteti át magyarra, fordításában jelent meg Friedrich Dürrenmatt *Görög férfi görög nőt keres* (1969), Paul Schuster *Öt liter cujka* (1969), Erwin Wittstock *Látomás* (1973), Robert Flinker *Tisztítótűz* (1976) c. munkája.

Borsodi Lajos (Nagybecskerek, 1883. máj. 8. — 1943. deportálásban, feltehetően a bori táborban) — szerkesztő, író. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, ügyvédi diplomát Budapesten, jogi doktorátust Kolozsvárt szerzett. A

ERDÉLY Miklós

(bán) /BÁN András/: Eloszlatni a tömjénfüstöt. =
Népszava, 119.évf. 249.sz. 1991. okt.24. 6.p. ill.

ERDÉLY Miklós

ÁGOSTON Vilmos: A középszer kényszere és a heroikus maradiság : Küzdelemfenomén: Erdély Miklós. = Magyar Nwmzet, LIV.évf. 265.sz. 1991. nov.12. 10.p.

Székesfehérvár, István.K.m.
Csók I. Képtár

DER S

MONATSSCHRIFT / HERAUSG

ZEHNTER JAHRGAN

ERDÉLY Miklós

Egy valódi mester : Beszélgetés Maurer Dórával. Az interjut készitetteHavas Fanny. = Beszélő, II.évf. 43.sz. 1991. okt. 26. - mellékelt 3-7.p. ill.

AZ ABRONCSOK ÁPOLÁSA

Uj abroncsok: Az uj abroncsokat
ni. A bejáratás alatt kerüljük
séget.
Légköri nyomás: Az abroncsok ny
abroncsok hideg állapotában mér
lékkerékről. Az előirt abroncsn
jezetben szerepel.
FIGYELEM ! Tul alacsony abronc
szélyezteti a menetbiztonságot.
kezménye az abroncsok időelőtti
az abroncsok kiegyenlitésének h
felületet. Az abroncsok hibáit
hasem kisérletezzünk ideiglenes
kat szerelünk fel, ügyeljünk ar
bességkategoriáju - ezt az abro
kerüljenek a régiek helyére. Et
lentős mértékben veszélyezteti
menettulajdonságait.
Abroncsok profilmélysége: renas
különböző helyén a profilmélysé
határra vonatkozó törvényes elő

Téli abroncsok: Téli abroncsot
téli abroncs gyártója által elő
jük tul.

ERDÉLY MIKLÓS

Peternák Miklós: Beszélgetés Erdély Miklóssal
1981 tavaszán. = Árgus II. évf. 5. sz. 1991
75–88. p. ill

3970. Q estiones in librum IV. Sententiarum. — Canticum Canticorum cum v ione Germanica. — Sermones de sanctis. — Iacobus de Cessolis: L us scaccorum. — Stella clericorum. — Notabile de sacerdotibus. — N abilia de Dominicali oratione. — XV. sz. 236 fol. Némileg díszített k őbetűkkel. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállít könyvek közül való.

3976. T tatus de meteoris. — XV. sz. 126 fol. Egy díszes figurális iniciáléval, k ben dísztelen. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított k vek közül való. Bele van kötve egy levél, amelyet Pálóczy György es rgomi érsek 1435 táján Milánóból Pálóczy Mátyushoz (1435—37 n r) intézett.

3979. B ardus de Parentinis: Dicta sanctorum patrum de sollemnitatibus m arum. — Hericus de Frimaria: Tractatus super Decalogum. — Guillel s de Lanicea: Dieta salutis. — Iohannes de Erfordia: Tractatus de co ssionibus audiendis. — 1431—37. 193 fol. „per manus Ipoliti de W esmarth studentis ac Decliniste Quinqueecclesiensis nati Ambrosii de Senthgwrgh . . . in scola (!) predicte Civitatis. Anno D. MCCCCXXX primo." Egy nagyobb és több kisebb díszes kezdőbetűvel. Sima bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Iste liber fuit condam Ipoliti de weresmarth . . . concessus M. mathie Bach(?) Cantorj et concionatori et debet devoluj ad Ecclesiam . . . Bachiensem 1453." (C. L. 792. sz. — Petrovich Ede: Veresmarty Ipoly pécsi kódexe. Irodalomtörténeti Közlemények 1968. 672—676. l.)

3985. Petrus Lombardus: Glossa super epistolas Pauli, pars II. — 1363. 203 fol. Díszes fekete-vörös iniciálékkal. Kötés: új. „reportate Wienne per stephanum scholarem de chöttze (= Köpcsény) Anno domini MCCCLXIX."

ERDÉLY MIKLÓS

ERDÉLY Dániel: „Mi lis" életünk.
= Ágyu, II. évf. 5. sz. 1991 89–100. p.

Cicero Tulliae suae salutem p
ma, bene est, ego valeo. Trist
tamen beatus eram, cum epistu
sem, si ad me venisses, sed h
navem conscendas. Ergo disce
te docet. Cum Romam venero, n
vobis omnibus, matri atque fr

ERDÉLY Miklós

BARDI Teri: A senki földjén voltunk : Beszélgetés Sugár Jánossal. = Beszélő, II.évf. 43.sz. 1991. okt.26. - melléklet 8 - 10.p. ill.

Ellenőrzési müveletek a gépkocsi

Álljunk a kocsival a szerelőakna
zük a motorolajteknőt, az olajsz
burkolatait, a fékvezetékeket és
tését. Ha valahol szivárgást ész
hogy bizonyos agregatot szabad-e
jon Ford-szervizhez.

FIGYELEM !

A gépkocsi alján észlelt tömitet
addig ne inditsuk be, amig az au
kocsiemelőn. Először vegyük ki a
talajt érjen és most ellenőrizzü
a kipufogó tömitése.

Sohasem dolgozzunk a gépkocsi al
tositás nélkül.

A kipufogóberendezés ellenőrzése

A kipufogó alulról történő szemr
Ellenőrizzük nem korrodálódnak-e
repedés a gumiból készült részen

ERDÉLY Miklós

SZÜCS György: A mítoszteremtés csapdája ez? : Beszélgetés Beke Lászlóval. = Bezsélő, II.évf. 43.sz. 1991. okt.26. 11.p. ill. - melléklet

Ellenőrzési müveletek a gépkocsi

Álljunk a kocsival a szerelőakna
zük a motorolajteknőt, az olajsz
burkolatait, a fékvezetékeket és
tését. Ha valahol szivárgást ész
hogy bizonyos agregatot szabad-e
jon Ford-szervizhez.

FIGYELEM !

A gépkocsi alján észlelt tömitet
addig ne inditsuk be, amig az au
kocsiemelőn. Először vegyük ki a
talajt érjen és most ellenőrizzü
a kipufogó tömitése.

Sohasem dolgozzunk a gépkocsi al
tositás nélkül.

A kipufogóberendezés ellenőrzése

A kipufogó alulról történő szemr
Ellenőrizzük nem korrodálódnak-e
repedés a gumiból készült részen

ERDÉLY MIKLÓS

BODOR-Béla: Mindenesetre fogyasztható szárny : Erdély Miklós: Müvészeti irások I. Bp. : Képzőművészeti Kiadó, 1991. /rec./. = ÉS XXXV. évf. 32.sz. 1991. aug. 9. 12.p.

ELŐS

1969 május elsejével
mányos Akadémia a Müvészet
melynek tizenöt éves, tehá
fiáját most közreadjuk. A
mény fő célja, a magyarors
eddig hiányzó összefoglalá
készitése. S a tételek nyi
szerét: tudományos mühely
müködött a különböző szakm

ERDÉLYI Géza

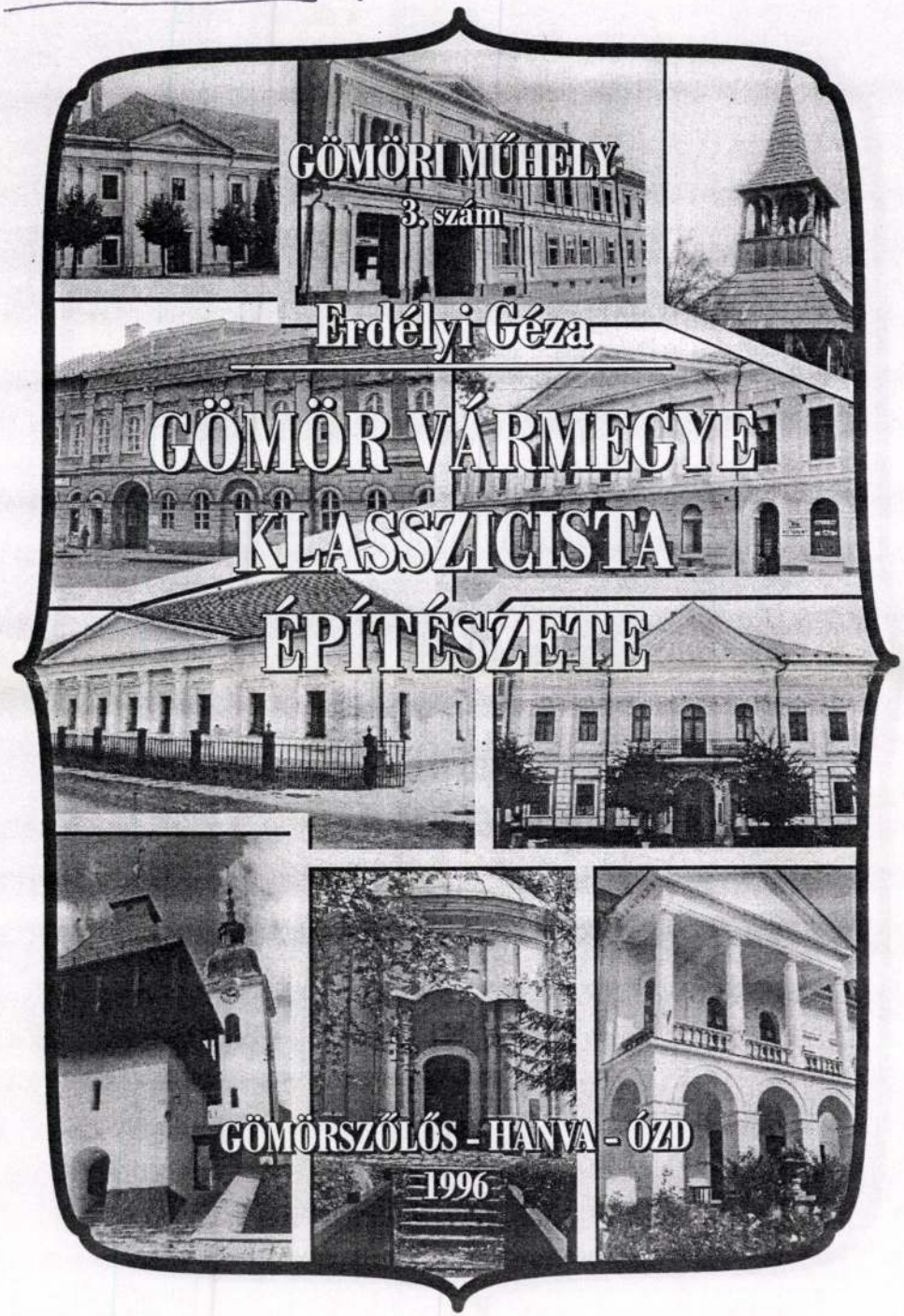

GÖMÖRI MŰHELY
3. szám

Erdélyi Géza

GÖMÖR VÁRMEGYE KLASSZICISTA ÉPÍTÉSZETE

GÖMÖRSZŐLŐS - HANVA - ÓZD
1996

Meghívó

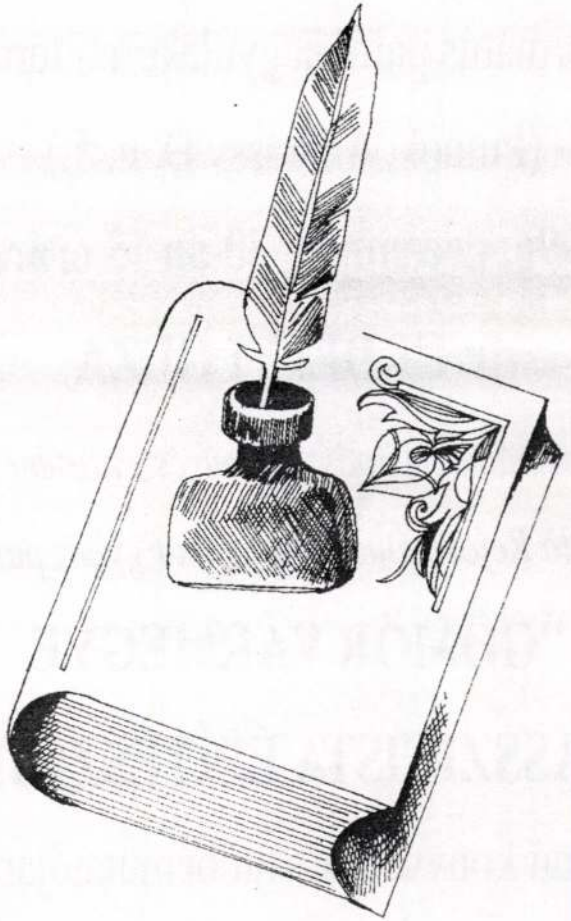

A Tompa Mihály Kultúrális Alapítvány
nagy tisztelettel és szeretettel
hívja és várja Önt Putnokon,
a református parókia gyülekezeti termébe
(Putnok, Andrássy D. u. 5.)

1996. december 30-án 15 órára

dr. ERDÉLYI GÉZA

református lelkipásztor-művészettörténész
Szlovákia Református Keresztyén Egyház püspöke:

"GÖMÖR VÁRMEGYE KLASSZICISTA ÉPÍTÉSZETE"

című könyvének sajtóbemutatójára

Program:

- Köszönti a sajtóbemutatóra meghívott vendégeket: **Gere Gábor** a putnoki református egyházközösség lelkipásztora.
- **Nagy Károly** felelős kiadó a könyv szerkesztője bemutatja a szerzőt, szól a könyv magyarországi kiadásáról.
- **dr. Erdélyi Géza** bemutatja könyvét, megírásának körülményeit.
- A sajtóbemutatón közreműködik az Ózdi Erkel Ferenc Zeneiskola Blockflőte kisegyüttese ifj. Nagy Károly zenetanár vezetésével.

A kiállítás rendezője: Jerger Krisztina / Curated by Krisztina Jerger

ERDÉLY MIKLÓS EMLÉKKIÁLLÍTÁSA
MEMORIAL EXHIBITION OF MIKLÓS ERDÉLY

1998. október 16 – november 20. / October 16 – November 20, 1998

Erdély Miklós (1928–1986) az 1945 utáni magyar avantgarde művészet egyik legfontosabb személyisége. Ennek ellenére munkássága a közönség által csak töredékeiben ismert. Hiánypótló vállalkozás tehát a művész teljes életművének, pedagógiai tevékenységének, szerteágazó hatásának bemutatása a Műcsarnok teljes területén megrendezésre kerülő nagy kiállításon. Nem csupán a hagyatékában, magán- és közgyűjteményekben található képző- és filmművészeti alkotásokat állítjuk ki, hanem pályatársai és tanítványai bevonásával kísérletet teszünk alkalmi installációinak rekonstruálására is.
A kiállítást teljes életmű-katalógus, filmvetítés-sorozat és szimpozium kíséri.

Miklós Erdély (1928–1986) was one of the most important figures within postwar Hungarian avant-garde art. In spite of this the public has only a limited knowledge of his activity. As such, this large exhibition covering the entire Műcsarnok, is intended to both educate and present the artist's entire career including his role as teacher and respond to the versatile influences of his personality. The exhibition involves not only pieces and films to be found in his estate and private or public collections but with the contribution of his former colleagues and students it also aspires to reconstruct certain installations made by him.
The exhibition is going to be accompanied by an extensive catalogue, a series of film screenings and a symposion covering his entire lifework.

A kiállítás kurátorai: Beke László, Peternák Miklós, Szőke Annamária / Curated by László Beke, Miklós Peternák, Annamária Szőke
A kiállítás szervezői: Regős Andrea, Angel Judit / Organized by Andrea Regős and Judit Angel
A kiállítást megnyitja; Jan Hoet a kasseli documenta ex-komisszárja / Opened by Jan Hoet, ex-commissar of the Kassel documenta

Műcsarnok 1998 Okt

KULTURTRADE KÖNYVESBOLT / KULTURTRADE BOOK SHOP

A Kulturtrade műcsarnoki könyvesboltjában művészeti könyveket, katalógusokat, plakátokat, reprodukciókat, képeslapokat, folyóiratokat árusít, keddtől vasárnapig 10-től 17.45 óráig. Információ: 343-7401/160.

Art books, catalogues, posters, reproductions, post cards and periodicals for sale in the Kulturtrade book shop in the Kunsthalle. Open: Tuesday – Sunday, 10 am – 5:45 pm. Information: 343-7401/160.

KIÁLLÍTÁSI ELŐZETES / FUTURE EVENTS

MŰCSARNOK / KUNSTHALLE

ALAN McCOLLUM KIÁLLÍTÁSA / EXHIBITION OF ALAN McCOLLUM

1998. december 8. – 1999. január 3. / December 8, 1998 – January 3, 1999

ERNST MÚZEUM / ERNST MUSEUM

„RÓZSA PRESSZÓ" / "ROSE PRESSO"

1998. december 8 – 1999. január 10. / December 8, 1998 – January 10, 1999

DOROTTYA GALÉRIA / DOROTTYA GALLERY

KARÁCSONY '98 / CHRISTMAS '98

1998. december 11 – 1999. január 3. / December 11, 1998 – January 3, 1999

ERDÉLY Miklós

CHIKÁN Bálint: Erdély Miklós a hagyományteremtő. =
Magyar Hirlap, 24.évf. 287.p. ill.
1991. dec. 27. - melléklet VI.

Székesfehérvár, István Király M., Csók István Képtár,
1991

Erdély Miklós

BÁN ZOLTÁN András: Erdély Miklós: Müvészeti irások. Bp. : Képzőművészet, 1991 [rec.] - Népszabadság, XLIX.évf. 145.sz. 1991. junius 22. 27.p.

ERDÉLY Miklós

SZÜCS György: Beábrándulás : Beszélgetés Hajdu Istvánnal. = Beszélő, II.évf.43.sz.1991.okt.26. Melléklet 14-15.p. ill.

i alatt

a fölé, vagy egy rámpára. Ellenőriz-
zürőt, a hajtóműházat, a tengelyek
s tömlőket, a kerékfékegységek tömi-
zlel, vagy kétségei vannak afelől,
e tovább üzemeltetni, akkor fordul-

ttlenség, szivárgás esetén a motort
utó a támasztóbakokon van, vagy
a bakokat, ugyhogy a kocsi szilárd
ük csepeg-e valahol az olaj, jó-e

latt kiegészitő alátámasztás, biz-

e

revételezésselkönnyen ellenőrizhető.
e a fémes részek és nincs-e kopás,
n.

Ford Escort

ERDÉLY Miklós

BARDI Teri: "...mert szépek" : Beszélgetés Peternák Miklóssal. = Bezsélő, II.évf.43.sz.1991.okt.26. Melléklet 12-13.p. ill.

Ellenőrzési müveletek a gépkocs

Álljunk a kocsival a szerelőakn
zük a motorolajteknőt, az olajs
burkolatait, a fékvezetékeket é
tését. Ha valahol szivárgást és
hogy bizonyos agregátot szabad-
jon Ford-szervizhez.

FIGYELEM !

A gépkocsi alján észlelt tömite
addig ne indítsuk be, amig az a
kocsiemelőn. Először vegyük ki
talajt érjen és most ellenőrizz
a kipufogó tömitése.

Sohasem dolgozzunk a gépkocsi a
tositás nélkül.

A kipufogóberendezés ellenőrzés

A kipufogó alulról történő szem
Ellenőrizzük nem korrodálódnak-
repedés a gumiból készült része

ERDÉLY MIKLÓS

SZŐNYEI Tamás: A hagyaték : Erdély Miklósról [Galántai György, Erdély ~~Dávid~~, Erdély György, Szenes Zsuzsa, Durst Dániel György beszélgetések]. = Magyar Narancs, III.évf.24.sz. 1992. nov.21. lo.p. ill.

A MAJÁLIS FESTŐJE

Tisza István a Majálisról

1911 tavasz

Jöttem ki már képkiállításból dobogó szívvel, mámoros fővel, az élet viharosan fölpaskolt örömével; jöttem ki így, és szerettem volna beszélni örömömről. De a feltörekvő szót lezárta ajkam. És én, aki megszoktam, hogy irodalmi benyomásaimról a legapróbb részletekig beszámoljak, némán állok a képek előtt.

ERDÉLY Miklós

SZŐNYEI Tamás: A hagyaték : Erdély Miklósról /beszélgetés Erdély Dániellel, Szenes Zsuzsával,Durst Györggyel/. = Magyar Narncs, III.évf.24.sz.1991.nov. 21. 10.p. ill.

? Gyalántai György

A MVSZ-ot minden évben felül kell vizsgál
kell hajtani. Módositani kell, ha uj jogsz
Szervezeti és Müködési Szabályzat módosité
kihatással van.

A KUTATÓCSOPORT MUNKAVÉDELMI SZERVEZETE
(Felelősség és kötelezettségek)

Igazgató

Felelős:

- a munkavédelmi szabályzat elkészitéséé
- a munkavédelmi jogszabályok betarásáér
- a Szervezeti és Müködési Szabályzat, a hangolásáért
- a baleset ill. veszélymentes, higiénik

Irányitja:

- az Ig.h. - mint a munkavédelmi tevéken munkáját
- a munkavédelmi szemlét
- sulyos baleset kivizsgálását

dal haladta meg az 1996-os értéket, az állami költségvetésből, valamint a külföldi forrásból finanszírozott fejlesztések ráfordításai pedig 25-25 százalékkal emelkedtek. A Központi Műszaki Fejlesztési Alap felhasználása – amelynek összege 1996-ban volt az elmúlt 10 évben a legalacsonyabb – 1997-ben közel háromszorosára nőtt. Több mint ötszörösére emelkedett a pénzintézetek K+F tevékenységre juttatott támogatása, de értéke még nem haladta meg a 250 millió forintot.

A ráfordításokat tevékenységtípus szerint vizsgálva megállapítható, hogy elsősorban a technológiai fejlesztést segítő kutatások aránya nőtt, és csökkent az alap- és alkalmazott kutatások súlya. 1997-ben az összes K+F ráfordítás 58 százalékát (37 milliárd forint) költötték tudományos

lékkal ért kevesebbet, de például az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) 52 százalékot, a Központi Műszaki Fejlesztési Alap 91 százalékot veszített az 1990-es értékéből. A vállalkozások fejlesztési ráfordításai ugyan folyó áron 31 százalékkal nőttek 1990 és 1996 között, de reálértéken az 1996-os vállalati ráfordítás csak 35 százaléka volt az 1990. évinek.

Szakértői vélemény szerint a közgazdasági ösztönző rendszernek a magyar technológiapolitikában is a jelenleginél lényegesen kiemeltebb szerepet kell kapnia. 1997. január 1. óta a kutatási-fejlesztési ráfordítások 120 százalékával csökkenthető az adóalap. Összességében ez szerény kezdeti lépésként értékelhető, az OECD-országokban alkalmazott, lényegesen kiterjedtebb, közvetett eszközrendszer azonban versenyhátrányt jelent a magyar vállalkozások számára.

rad...)

A munkaerőpiacot jellemző tavalyi béreket, illetve kereseteket bemutató tények a következők: általános, az infláció mértékét jócskán meghaladó no-

[illegible] lagos megnyugvással jelenthette ki, hogy a folyamat eredményeként – nem megszegve az aktuálisan érvényes ÉT-megállapodást – megállt a közszféra

[illegible] ideiesztendőre további, átlagosan 16 százalékos keresetnövekményt rögzítettek az ÉT-megállapodások a közszférában, miközben az infláció prognosztizált mértéke 13-14 százalék,

csak korlátozott mértékű – értékesítési árnövelés. A gépiparban például meglepő mértékben (75 százalékkal) nőtt az árbevétel. A béremelés ugyanakkor megfelelt a feldolgozóipar

állam mint változatlanul a legnagyobb munkáltató kivonulni készül az érdekegyeztetésből, ki és miként fogadja és kezeli majd ezt az üzenetet.

Gyarapodott a gazdasági szervezetek száma

MTI-információ

Az első félév során 49 ezerrel, 821 ezerre nőtt Magyarországon a működő gazdasági szervezetek száma – jelent meg a Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb jelentésében. A gazdasági szervezeteken belül a legnagyobb, 54 százalék az egyéni vállalkozások aránya. Ezt követik 37 százalékkal a társas vállalkozások, 7 százalékkal a nonprofit szervezetek s 2 százalékkal a költségvetési szervezetek. A működő vállalkozások 97 százaléka 10-nél kevesebb dolgozót foglalkoztat. A működő egyéni vállalkozások száma csaknem 14 ezerrel bővült a félév során, számuk elérte a 446 ezer 434-et. A bővülést csaknem teljes egészében a második negyedévben regisztrálták. A működő társas vállalkozások száma az első félévben 33 ezerrel gyarapodott. A legnépszerűbb vállalkozási forma a korlátolt felelősségű társaság.

A Sasad Részvénytársaság tőkeemelésre készül

Az igazgatóság a tulajdonosokat részesíti előnyben

NÉPSZAVA-információ

A Sasad Rt. szeptember 10-re csúszott, rendkívüli közgyűlésén a tulajdonosok a vállalat tőzsdei bevezetéséről tárgyalnak, s az azzal kapcsolatos részvény, illetve a társaság szerkezeti átalakítását vitatják meg. *Réthy Imre*, a cég vezérigazgatója, elmondta, amennyiben a Sasad tulajdonosai a tőzsdei bevezetés mellett döntenek, alaptőke-emelésre is sor kerül. Kérdés azonban, hogy a részvényesek kettő vagy 5,1 milliárdos tőkeemelést szavaznak meg. A mezőgazdasági társaságban tavaly szerzett többségi részesedést a Bankár befektetési csoport, ám nem rendelkezik 75 százaléknyi részvénycsomaggal, vagyis a tőzsdei bevezetést és a tőkeemelést nem képes egyedül megszavazni.

Réthy Imre szerint a tulajdonosok érdekében legalább 5 milliárddal kellene növelni a jegyzett tőkét, mert csak ebben az esetben kerülhet a részvénytársaság a tőzsdei „A" kategóriába, ahol a legjobb vállalatok papírjai forognak, s a külföldi befektetőket is az említett kategória vonzza. A tőkeemelésre s az azzal járó részvénykibocsátásra a tervek szerint idén decemberben vagy jövő januárban kerülhet sor. A Sasad igazgatósága a jelenlegi részvényeseket kívánja előnyben részesíteni, ám minthogy a cég nyilvánossá válik, más befektetőknek is lehetőséget kell adni a Sasad papírjainak jegyzésére. Réthy Imre elmondta, ha a tulajdonosok esetleg nem jegyeznék le a felajánlott részvényeket, csak akkor jöhetnek szóba külső befektetők. Egyelőre nem kívánnak a nemzetközi tőkepiacra kerülni, mert a Sasadot a Bankár csoport sem tartja pillanatnyilag olyan befektetésnek, amely iránt jelentős külföldi érdeklődés várható.

(A mezőgazdasági vállalat befektetései és a készpénzállománya egyáltalán nem kielégítő, s ingatlanportfóliójában nem szerepelnek hozam alapú befektetések.)

A Sasad az alaptőkeemelésen kívül további külső forrásokat kíván bevonni üzleti terve megvalósításához. A részvénykibocsátással egy időben kamatozó kötvényeket bocsát ki, szintén 2, illetve 5 milliárd forint értékben. (Ezt is, csakúgy mint a részvénykibocsátást, a közgyűlésnek kell jóváhagynia.) A kötvények futamideje két év, hozama évenként 15 százalék. A futamidő lejárta után a papírokat egy az egyben Sasad-részvényekre lehet majd váltani, s ebben az esetben tovább növekszik a vállalat alaptőkéje. Ám a kötvényeket 18 hónapig visszahívhatja a Sasad menedzsmentje. Ez azt jelenti, hogy kedvező esetben – például jelentős ingatlanértékesítést követően – a Sasad az említett időszak alatt bármikor visszavásárolhatja kamat- és tőkekifizetés ellenében a kötvényeket. A befektetőknek vállalniuk kell ezt a kockázatot.

Egis a világ gyógyszergyártásában

NÉPSZAVA-információ

Az amerikai Merck (MSD) gyógyszeripari vállalat tegnap együttműködési szerződést írt alá az Egis Gyógyszergyárral. A megállapodás keretében az Egis öt éven át látja el az MSD-t az Aldomet vérnyomáscsökkentő készítmény hatóanyagával. A szerződés 50 millió dollár értékű, vagyis az MSD évenként 10 millió dollárért vásárol a hazai gyártótól alapanyagot.

A vérnyomáscsökkentő gyógyszer gyártása meglehetősen kalandos, hiszen az MSD 1962-ben fejlesztette ki és kezdte el gyártani a terméket, ám az Egis 1966-ban követte az MSD tapasztalatait, s licencszerződés nélkül szintén gyártani kezdte ugyanazt a terméket. (A magyar törvények akkoriban lehetővé tették, hogy úgymond illegálisan gyártsanak a gyógyszergyárak külföldi találmányokat.) A mostani szerződés azért nagy horderejű, mert az MSD szemet huny az egykori szabálytalanság felett, s egyben elismeri, hogy az Egis képes legalább olyan minőségben előállítani a hatóanyagokat, mint az amerikai vállalat.

Orbán István, az Egis vezérigazgatója szerint sem egyszerű szerződésről van szó. Az MSD-vel kötött megállapodással az Egis most már visszavonhatatlanul bekerült a világ gyógyszergyártásába, s a külföldi nagyvállalatok most már jegyzik a magyar céget. A szerződés azt is bizonyítja: az Egis francia többségi tulajdonosa a híresztelésekkel ellentétben nem köti meg a hazai leányvállalat menedzsmentjének kezét.

Információink szerint az MSD, amely egyébként szinte az összes belföldi gyógyszergyár versenytársa, további együttműködési szerződéseket szeretne kötni, mert a magyar cégek közül például a Richter gyárt még olyan hatóanyagokat, amelyeket annak idején az MSD fejlesztett ki.

Határtalan bemutatkozás Frankfurtban

(Folytatás az 1. oldalról)

– Hogyan működik a továbbiakban a programot finanszírozó közhasznú társaság, s mennyi pénz fölött rendelkezhet?

– A kht. élére *Bernáth Árpád*, a szegedi JATE Német Intézetének igazgatója kerül. Bevallom, mostanáig kissé aggódtam az anyagiakat illetően. Portugália ugyanis, mely hasonló nagyságú ország, mint a miénk, ezermillió forintnak megfelelő összeget használt föl tavalyi, frankfurti főszereplésére. Nekünk lényegesen kevesebb pénz – az idén százmillió forint, jövőre ennek a kétszerese – volt tervezve ugyanerre a célra. A kormányzat azonban nagyon komolyan veszi frankfurti szereplésünket, s *Hámori József* miniszter úr a napokban megnyugtatott: a jövő évre előirányzott összegnek több mint kétszeresét szánja erre a célra. A kht. megalakulásával már szponzorok is beszállhatnak a rendezvények támogatásába. Mindez hozzásegíthet ahhoz, hogy kissé módosítsuk az irodalmi programot.

– Változott-e a kurátorok személye?

– Részben igen. Fontosnak tartottam, hogy a folyamatos és körültekintő munka érdekében ne egy, hanem két irodalmi kurátor legyen. Így *Dalos György* mellett – aki a Berlini Magyar Ház igazgatója és Németországban él – bekapcsolódott a munkába *Kulcsár Szabó Ernő* is, aki felváltva dolgozik Berlinben és Budapesten. Mivel én szeptembertől december elejéig az Egyesült Államokban, a bloomingtoni Indiana Egyetemen tanítok – nem lehetett már lemondani a meghívást –, távollétemben Kulcsár Szabó Ernő, illetve Bernáth Árpád fogja irányítani az ügyeket.

– Megváltozik-e az alapkoncepció, amelyet Radnóti Sándor és Miklós Tamás dolgozott ki?

– Tulajdonképpen nehéz erre válaszolnom. A kiadók pályázhattak, és független bizottságok bírálták el a benyújtott műveket. Az egyik bizottságnak például *Poszler György, Réz Pál* és Dalos György volt a tagja. Ha valamivel nem pályázott egy könyvkiadó, akkor az nem szerepelhet az anyagban. Ebből viszont bizonyos egyoldalúságok adódtak, s most ezeket kell ellensúlyozni. Kulcsár Szabó Ernővel összeállítunk két kötetet a magyar értekező prózából, miután ez a műfaj egyáltalán nem volt képviselve az anyagban. Az egyik kötet olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek az elmúlt öt-tíz évben valamilyen nyugati nyelven már megjelentek, külföldi szerzők hivatkoztak rájuk, tehát kedvező visszhangjuk volt, s így indokolt, hogy együtt, egy kötetben is olvashatók legyenek. A másik kötetben fiatalabb értekezőket szeretnénk bevezetni, hogy a nyugati világ lássa, milyen kérdések izgatják a mai magyar értelmiséget.

– Milyen egyéb változtatásokat tart még szükségesnek a frankfurti bemutatkozásra szánt magyar anyag véglegesítése során?

– A könyvvásárra szánt művek nagy része elkészült, legfeljebb kiegészítésekre van még lehetőség. Néhány hiányzó alapművet be kell illesztenünk a kínálatba vagy a nem megfelelő minőségű fordításokat – mint például a *Kósa László* által szerkesztett A magyarságtudomány kézikönyve című összefoglaló mű angol változatát – megpróbáljuk megfelelő fordítóval befejeztetni. Kevés egyetlen néprajzi mű, és a Magyarország történetére vonatkozó anyag bővítésére is szükség lesz.

– Úgy tűnik, az eredeti koncepcióval szemben nemcsak a kortárs „magaskultúrát" próbálják bemutatni, hanem a tradíciókat és a populárisabb műfajokat is.

– Valóban, a korábbi magyar szépirodalmat is beemeljük a kínálatba, például *Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Hamvas Béla* és *Krúdy Gyula* műveit, az élő szerzők esetében pedig bővíteni szeretnénk a bemutatkozók körét, hiszen *Kertész Imrét, Esterházy Pétert, Nádas Pétert*, Dalos Györgyöt már jól ismeri a német közönség. *Kovács András Ferencre* gondoltam például, aki Marosvásárhelyen élő, kiváló költő vagy *Oravecz Imrére*, aki eredetileg német szakos volt, s meg lehet kérni, hogy olvasson fel németül a verseiből. Ugyanis ilyen gyakorlati szempontokat is figyelembe kell venni. Persze a Frankfurtban bemutatandó könyvanyag nem kizárólag német nyelvű. *Grendel Lajos* Pozsonyban élő írónak például franciául jelenik meg Frankfurtban egy könyve, ilyenformán őt is belevesszük a német nyelvű tájékoztatóba. Az írói felolvasóestek résztvevőinek köre októberig még bővülhet; a fiatalabb költők között most tájékozódom, kik vállalkoznának saját verseik, novelláik német nyelvű felolvasására.

– Milyen művészeti jellegű rendezvényeket terveznek a díszvendégség ideje alatt?

– Minden kulturális rendezvény, ami a könyvvásár köré szerveződik, nagyon fontos, de mégiscsak járulékos jellegű esemény. Ezek közül a zenei program szinte már véglegesnek tekinthető. *Kocsis Zoltán* vezényli majd a nyitóhangversenyt a régi Operaházban, s csak rajta múlik, figyelembe veszi-e azt az ötletemet, hogy *Bartók Béla* I. és II. zongoraversenyét is fölvegye a műsorba. Kocsis Zoltán ugyanis mindkét műnek kiváló előadója, s annak idején Frankfurtban volt ennek a két műnek az ősbemutatója: Bartók zongorázott, *Furthwängler*, illetve *Rosbaud* vezényelt. Kocsis Zoltánon kívül *Ránki Dezső, Perényi Miklós*, valamint a Festetics és a Keller vonósnégyes is föllép majd. A képzőművészeti program még nem végleges. A németek szívesen vennék, ha bemutatnánk az Esterházy-gyűjteményt, valószínűleg még a biztosítás költségeit is vállalják. Szó van róla, hogy a Nemzeti Galériában látható *Rippl-Rónai*-kiállítás egy részét is kivigyük. Fölvetődött, hogy esetleg egy jelentős huszadik századi magyar művész anyagát is be kellene mutatni. Miután *Erdély Miklósnak* kiállítása lesz ősszel a Műcsarnokban, kínálkozik az alkalom, hogy ezt az anyagot vigyük Frankfurtba. Egyelőre tűnődünk a szakemberekkel, hogy mit mutassunk be a nagy múltra visszatekintő magyar fotóművészet alkotásaiból. Érdekes volna az úgynevezett kísérleti fényképezés történeti keresztmetszetét felvázolni olyan magyar képzőművészek munkássága nyomán, akik a németek előtt sem ismeretlenek – mint például a Bauhausban működő *Moholy-Nagy László* –, miután ők a fotóművészetben is fontos, kezdeményező-újító szerepet játszottak.

– Film, színház, mozgásszínház?

– Ezen a téren egyelőre sok az eldöntetlen kérdés. A napokban kértem föl a kurátorokat, várom a javaslataikat, hogy a túlságosan is gazdag választékból mit tudunk ténylegesen megvalósítani. A színházi programnak ugyanis vannak bizonyos helyi feltételei, s ezekhez is alkalmazkodni kell. Filmkurátor korábban nem volt, erre a feladatra *Gyürei Verát* kértem fel. Az ő ötlete volt, hogy a század elején forgatott magyar némafilmeket vetítsük Frankfurtban, melyek tolmács nélkül is érthetők.

– Lesz-e külön magyar pavilon, amely otthont ad a kulturális programoknak?

– Most írnak ki egy meghívásos belsőépítészeti pályázatot a mai sajtóközpont belső átalakítására. Ezt követi majd egy közbeszerzési pályázat. Természetesen nem itt rendezzük meg valamennyi kulturális programunkat: különböző helyszíneken lesznek a tárlatok, a koncertek és a felolvasóestek, egyidejűleg több német városban is.

– Pályázatot hirdettek frankfurti bemutatkozásunk úgynevezett logójára is: egy frappáns, szemléletes jelmondatra és egy vizuális képre, amely emblematikus tömörséggel fejezi ki mindazt, amit magunkról a legfontosabbnak tartunk közölni. Mi lett a végeredmény?

– „Határtalan Magyarország" – ez a győztes jelige. A logo kiválasztása tovább tartott, mert az első pályázatnak nem volt értékelhető eredménye. A második, meghívásos pályázaton legjobbnak ítélt ikont viszont a vendéglátók nem ítélték szerencsésnek, mert a szögesdrótról a németeknek nem csak a nyugati határoknak tíz évvel ezelőtt való megnyitása jutott eszükbe. Figyelembe kellett venni a véleményüket. Végül is a napokban – kis késéssel – egy pillangószerű alakzat mellett döntöttünk, mely szintén kifejezi a Határtalan Magyarország gondolatát.

– Tételezzük fel, hogy minden optimálisan sikerül. Milyen praktikus hasznunk lehet abból, ha előnyös arcunkat ismeri meg a világ?

– Bemutatkozásunkkal arról kell meggyőznünk a frankfurti könyvvásár közönségét, hogy esetünkben nem olyan országról van szó, amelyik most kéredzkedik be Európába, hanem olyanról, amely régtől fogva Európa szerves része. Ennek a zenei program roppant ékes bizonyítéka lehet, hiszen a nyitóhangversenyen egy *Liszt*-zene is fölcsendül: a Faust-szimfónia.

– Szakmai tevékenységét nem szorítja-e háttérbe a váratlanul kapott miniszteri biztosi feladat?

– Nem változtatok az életmódomon. Miután 1984 óta tanítok az Egyesült Államokban, és más országokban is járok – csak az idén Helsinkiben, Londonban, Párizsban és Torontóban voltam nemzetközi konferenciákon –, nagyon sokszor szembekerültem azzal, hogy hamis kép él Magyarországról az idegenekben, melyen változtatnunk kell. Ez is indokolja, hogy jól kell bemutatkoznunk Frankfurtban.

ERDÉLY Miklós

Népszava 1993. VII. 29

ERDÉLY MIKLÓS

VADAS József: EGy okos gyagyaista : Erdély Miklós művészeti írásai. Szerk. Peternák Miklós. Bp. : Képzőművészeti, 1991. (rec.). = Könyvvilág, XXXVI. évf. 5.sz. 1991. 39.p.

	Svolvaer szigetén	»	54	×72	cm	
5.	*Tromsői havasok*	»				Kiáll. Műterem, 1918
6.	*Dinkelsbühl körvonalai*	aquarell	21	×13	»	
7.	*Pirostetejű házak Dinkelsbühlben*	»	25·5	×35·5	»	
8.	*Dinkelsbühli templom*	»				Budapest Székesfőváros tulajdona
19.	*Dinkelsbühl*	»				Kiáll. Magyar Aquarell- és Pasztellfestők Egyesülete, 1918.
20.	*Rothenburg*	olaj				A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, Budapest
21.	*Rothenburgi utca napnyugtakor*	akvarell				Grotta Vilmos úr tulajdona
22.	*Rothenburgi részlet*	olaj	54	×72	cm	
23.	*Rothenburg ob der Tauber*	aquarell				Kiáll. Magyar Aquarell- és Pasztellfestők Egyesülete, 1918.

1914.

24.	*Régi ház a sziklás parton* (Rovigno)	olaj	
25.	*Keskeny utca Rovignóban*	aquarell	Grotta Vilmos úr tulajdona, Budapest

The programme of the

Miklós Erdély's activity

series of events organised by the Műcsarnok/Kunsthalle and the Miklós Erdély Foundation

Műcsarnok/Kunsthalle, auditorium

Films:

23 October, 1998,	6 p.m.: Spring Execution	*(admission fee)*
24 October, 1998,	6 p.m.: Partita	*(admission fee)*
26 October, 1998,	6 p.m.: Dream Reconstructions	*(admission fee)*
27 October, 1998,	6 p.m.: Train Trip	*(admission fee)*
28 October, 1998,	6 p.m.: Version	*(admission fee)*
12 November, 1998,	6 p.m.: All the films by Miklós Erdély	*(free admission)*

The new copies have been prepared for this occasion with the support of the Balázs Béla Studio, the Budapest Autumn Festival, the Hungarian Film Institute and Archives, the Hungarian History Film Foundation and the Hungarian Moving Picture Foundation.

Symposion:

26 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The literary activity of Miklós Erdély
27 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The filmmaker activity of Miklós Erdély
28 October, 1998,	10 a.m. – 6 p.m.: The visual artistic and theoretic activity of Miklós Erdély

The Artpool Art Research Centre (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10.) presents the panel adaptation of Miklós Erdély's writing *The Pavement*.

A Műcsarnok és az Erdély Miklós Alapítvány által rendezett

Erdély Miklós munkássága

című eseménysorozat programja

Műcsarnok, előadóterem

Filmvetítés:

1998.	október 23.	18 óra: Tavaszi kivégzés	*(belépődíjas)*
	október 24.	18 óra: Partita	*(belépődíjas)*
	október 26.	18 óra: Álommásolatok	*(belépődíjas)*
	október 27.	18 óra: Vonatút	*(belépődíjas)*
	október 28.	18 óra: Verzió	*(belépődíjas)*
	november 12.	18 óra: Erdély Miklós összes filmje	*(a belépés ingyenes)*

Az új kópiák ez alkalomból a Balázs Béla Stúdió, Budapesti Őszi Fesztivál, a Magyar Filmintézet és Archívum, a Magyar Mozgókép Közalapítvány és a Magyar Történelmi Filmalapítvány támogatásával készültek.

Szimpozion:

1998.	október 26.	10–18 óra: Erdély Miklós irodalmi munkássága
	október 27.	10–18 óra: Erdély Miklós filmművészeti munkássága
	október 28.	10–18 óra: Erdély Miklós képzőművészeti és elméleti munkássága

Az Artpool Művészeti Kutatóközpont (Budapest VI., Liszt Ferenc tér 10.) és Archívum 1998. október 16 - november 1. között bemutatja Erdély Miklós *Járda* c. írásának táblakép-adaptációját.

Támogatók/Sponsors:

aDaM Studio
Balázs Béla Stúdió
Bang & Olufsen
Budapesti Őszi Fesztivál
Fővárosi Közgyülés Kulturális Bizottsága
HVG Press Grafikai Stúdió
Ludwig Alapítvány
Magyar Filmintézet és Archívum
Magyar Mozgókép Közlapítvány Kutatási, Képzési, Kísérleti Film-, Könyv és Folyóirat-kiadói Szakkuratóriuma
Magyar Rádió Rt.
Magyar Történelmi Filmalapítvány
Nemzeti Kulturális Alap
Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Partner's Studio Kft.
Soros Alapítvány C3 Kulturális és Kommunikációs Központ

Budapesti Őszi Fesztivál

Erdély Miklós

Erdély Miklós

(1928 - 1986)

életműkiállítás

+ INDIGO

Megnyitó: 1998. október 16. 18 óra

Program:

Beköszöntő: Beke László, a Műcsarnok főigazgatója

Megnyitóbeszéd: Jan Hoet, a genti S. M. A. K. (Kortárs Művészeti Múzeum) igazgatója

Zene: Szemző Tibor: Optimista előadás (In memoriam Erdély Miklós) 1986

Előadja: Gordiusi Csomó

Akciók: a Veszély és a Stabilizáció c. environmentek rekonstrukciója

Műcsarnok, Budapest, XIV., Hősök tere

Nyitva: 1998. október 17 - november 20, hétfő kivételével naponta 10 - 18 óra

© Műcsarnok, Erdély Miklós Alapítvány

Miklós Erdély

(1928 - 1986)

retrospective exhibition

+ INDIGO

Opening: 16 October, 1998 at 6 p.m.

Programme:

Opening address: László Beke General Director of the Műcsarnok/Kunsthalle

Opening speech: Jan Hoet Director of the S. M. A. K. (Museum of Contemporary Art), Ghent

Music: Tibor Szemző: Optimistic Lecture 1988 (In Memoriam Miklós Erdély)

performed by Tibor Szemző & THE GORDIAN KNOT

Actions: reconstructions of the environments Danger and Stabilisation

Kunsthalle, Budapest, XIV., Hősök tere

Open: 17 October – 18 November, 1998, daily 10 a.m. – 6 p.m., except Mondays

© Műcsarnok/Kunsthalle, Miklós Erdély Foundation

gülve idővel, körülménnyel (térrel) az üvegesek egy része továbbra is készíti vázáit, kelyheit, edényeit. Szívósságukra jellemző a technikák, formák visszatérése *(Horváth Márton, Smetana Ági)*, az állandó újítási igény *(Asztalos Erzsébet)* és a klaszszikusan elegáns formaválasztás *(Balogh Eleonóra, Dárday Nikolett)*.

A kiállítás nagyobbik részét az üvegplasztikák alkották. Kevés kivételtől eltekintve az előző évekből ismert technikai, formai megoldások szerepeltek. Az egyediségre törekvésen túl közös vonás maradt a különböző stílusokhoz való igazodás, többnyire posztmodern, ritkábban konstruktív, valamint archaikus felfogásban. Az újabb tárgyak közül kevés hatott az újdonság erejével: *Buczkó György* rogyasztott üvegfejszéi, *Gaál Endre* faragott üvegtömbje, mely bravúrosan archaikus és posztmodern egyszerre, *Jegenyés János* szimbolikusan is értelmezhető geometrikus üvegcsövei, *Sigmond Géza* rajzos, posztmodern üvegtárgyai.

A kiállítás vegyes érzelmeket keltett. Szakmai jellegű bemutatónak tűnt, ahogyan együtt szerepeltek a kísérletező műhelymunkák és a kiérlelt tárgyak, a régi és újabb alkotások. De még ebben a keresztmetszetben is szépséghiba, hogy nem mindenki hozott új tárgyat. Ugyanakkor mindez provokáló tükörképe a magyar iparművészet egészének: nincs megrendelés, nincs megvalósított terv.

A kiállítás pozitívumai közé sorolható, hogy érzékeltetni tudta az ellentmondásokat. Másrészt — ami viszont az egész üveges szakma javára írható — megint bebizonyosodott (legalábbis maguk között), hogy az üvegesek a nehézségek ellenére legalább annyira ragaszkodnak a tárgykészítés öröméhez, mint a választott anyaghoz, és ez nem csekélység, ha iparművészetről van szó. *(Árkád Galéria, 1991. október 20—30.)*

BODONYI EMŐKE

Egy új galéria születéséről

Az 1870-es években felépült klaszszicista jellegű újszászi Orczy kastélynak kalandos története van, mint minden hasonló épületnek. Nem túl hosszú ideig szolgálta az Orczy családot, akik a környék felemelkedéséért sokat tettek. Apáca otthon, rendőr-iskola, majd tüdőkórház lett. 1977 óta Pszichiátriai és Rehabilitációs Intézet. Talán a változatos helytörténet miatt a pszichiátriai osztály stábja nagyon fogékony az emberi kifejezések megértésére. Érezhetően ez hatja át munkájukat is.

Annak ellenére, sőt talán éppen azért, mert az osztály a sürgősségi pszichiátriai betegellátásból nagyon sokat vállal a megyében, nagy súlyt helyez a miliőre. Egyfajta hangulatot határoz meg a kastély, a park, másrészt a stáb terápiás koncepciója. Az utolsó öt esztendőben igyekeztünk a korszerű gyógyszeres kezelések mellett a pszichoterápiának és szocioterápiának nagyobb teret engedni.

Tapasztalatunk szerint a szép gyógyító hatású. Az emberek általában nem veszik észre a szépet maguk körül, ha mégis, akkor természetesnek veszik. Munkatársaimmal a modern művészetpszichológia tanulmányozása kapcsán jutottunk el oda, hogy a kreativitást a gyógyítás szolgálatába állítsuk. A kezdetekben alkalmat adtunk betegeinknek, hogy rajzoljanak, faragjanak, formázzanak szabadidejükben. Nagyon tanulságos összefüggéseket találtunk az ábrázolások és az aktuális lelkiállapot között. Természetesen nem újdonság a felismerés, gondoljunk csak *Van Goghra* vagy másokra. Izgalmas számunkra azért lett, mert az Alföld közepén, ahol „kevés szavú" emberek élnek, a kommunikáció újabb csatornáját találtuk meg. Későbbiekben Moussong-Kovács, Hárdi és mások eredményeit felhasználva kreativ pszichoterápiás csoportokat szerveztünk diagnosztikus és terápiás célzattal. Az „alkotás" megjelenése a ház falai között szárnyakat adott. Nemcsak a stáb, de a betegek is egyre jobban figyelnek a környezetükre is. A későbbiekben a csoportokon született alkotások rendszeresen „kiállításra" kerültek a betegek beleegyezésével, a kastély társalgójában. Így egyre szebb lett a környezetünk is.

Ekkor támadt az az ötletünk, hogy a környék amatőr művészeit megkeressük és megkérjük őket, állítsanak ki nálunk, hogy betegeink új élménnyel gazdagodjanak.

Kastély Galériánkban rendszeres tárlataink vannak. Sokan kiállítottak már nálunk a környékről és távolabbról is. *Turza Ferenc* újszászi amatőr festő kiállításának nagy sikere volt. A megnyitáskor a betegek szinte áhitattal szívták magukba a szépet. Zagyvarékasról *Dobó Sándor* nyugdíjas vasutas, Karcagról *dr. Kovács Tibor* körzeti orvos, Salgótarjánból *Dr. Oláh József* röntgen főorvos hozta el hozzánk zsűrizett képeit.

Az intézmény jó szakmai hírneve miatt gyakran kerül itt sor különböző hazai és nemzetközi összejövetelekre. Egyre jobb a kapcsolat az önkormányzattal és a község lakosságával. Gyakoriak a közös programok és rendezvények. Így kiállításainknak nagy a látogatottsága. A művészek a tárlatok kapcsán eladott képeik árából intézményünk alapítványához is hozzájárulnak. Így működik a sajátosan értelmezett pszichiátriai „mecenatura".

Decemberben ismét Turza Ferenc állított ki. Turza a szolnoki művésztelepen tanult Baranyó Sándortól. Magyarországi tárlatain kívül Angliában, Hollandiában, Németországban, Lengyelországban szerepelt sikerrel. Termékeny alkotó. Témaválasztásában a Jászság, a jász emberek és a Zagyva zegzugos vidéke ad meghatározó élményt.

(Pszichiátriai és Rehabilitációs Intézet, Újszász)

dr. KASSAI-FARKAS ÁKOS

BORDER CROSSING

Miklós Erdély

(an attempt at interpretation)

contiuned form page 14.

of a pissoir, and this simple, frightful freedom of imagination simulates irresistible laughter.

This is not the problem-complex of the representation of reality/illusion. Of course one can specify what happens: presentation takes the place of representation, and we may be shocked at the absence of any difference between the "found object" and the "artifact", difficult to determine with the help of immanent marks; the problem itself is becoming gradually scholastic. However, Erdély wipes out this traditional stumbling block, since if there is no representation at all, neither in the sense of a faithful representation of a piece of reality, nor in the sense of radically perverting this reality, and we cannot speak of unrelatedness to reality or any specific scandalousness either, then what remains is the mere object standing there, and the gesture which has put it there. So the difference, or "differ*ance*", turning an object into an artifact is not present and leaves no trace on the object. If we do not think of Erdély, of his gesture, we must become silent. In this sense there is *nothing* to be speak about, we are confronted with sensuality which is not contradictory at all, in fact it does not tolerate contradiction. This extinction of meaning does not lead to the inconceivable state of being outside the world but to nameless and undeniable sensuality.

With the extinction of meaning Miklós Erdély has invented the means of experiencing freedom: he does what he wants to do, namely turn the idea into a state. In this state and in this borderland there are not simply "interesting" or "new" questions; there is a compulsion to ask questions, a merry variant of anguish from which everybody must find the issue for himself.

Copied-away drawing (indigo work, 1978). The idea appears as a state, the state as material. Indigo is a very special artistic means: a material concealing conceptuality in itself. Copying, repetition and identity are the materials of "deconstructive tautology". The copied-away drawing, partly its own copy, is unrepeatable, just as the picture of the "line meeting itself" photographed and drawn on photo-paper cannot be copied without losing the uniqueness of the work's sensuality and the minimal shifts along the dimensions of space and time. This shift is minimal but produces that elementary rift, the freedom arising from paradoxical difference which is the essence of Erdély's works.

The question of means is the question of sensitivity. Self-challenge or its lack appears in the selection of the means. Erdély interrupts flowing procedures or turns

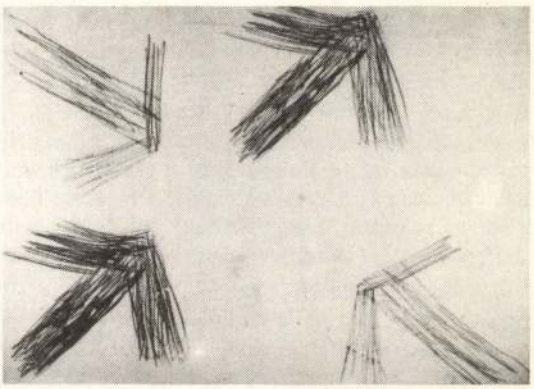

Erdély Miklós: Szétmázolt rajz/Copied-away drawing, 1978, grafit, indigó, papír, 41,5 × 58 cm

them in to Moebius-strips, and the materials — as means — do not adjust as instruments to his intentions but adapt the work to themselves. Artist and spectator must become specifically sensitive through a material. Yet, I wouldn't call Erdély's works conceptual: the conceptual paradox appears only with the help of, and in, sensuous empathy. And sensuality, with its infinite number of often nameless paths, this side and beyond the extinction of meaning, is a medium in which the just "beautiful" is irreducible and inevitable and creates an emblematic world of its own.

Bitumen-picture (Bitumen work, 1979—80). Sensuality does not end with the paradox it generates.

The materials are not allegories but their own emblems, they have no meaning, only a sphere of association, potentialities, repulsion and attraction. The play of materials brought into relation — ship does not serve simply the modelling of intellectual relations. Sensuality knocks a hole in conceptually articulated intentionality.

The bitumen-pictures manifest a special type of order. These strange materials with their rich sensuality and strong associative sphere such as bitumen, gauze, matzos, plaster, arrange themselves in elementary relationships adequate to their nature, the relationships of embeddedness, juxtaposition, interpenetration. These relationships produce elementary geometrical forms without violating the nature of the materials. This order, emblematically simple yet created without reduction, produces that kind of beauty present on all pictures or Erdély made in the 80s, on the bitumen- and Armageddon-pictures, on his graphic works and paintings. This elementary order is a kind of visual essence-doctrine and is close to meditative pictures, old and new suprematisms and constructivisms. However, these suprematisms and constructivisms produce the elementary forms from which meditative pictures are built by analysing the language of the visible, by reduction, or as ideal

forms. It seems that Erdély's pictures should not be read with the help of a visual language considered the most genuine, beauty does not come about through the harmonious-symbolic use of a language like that. I think visual language is replaced by visual emblematism which becomes language-like only in a holistic frame broader than specificaly artistic questions — and even then it is not fully decipherable.

We began with the extinction of meaning, we must conclude with emblematism.

Nature I—II (graphic works, 1985), *Radix minus I* (painting, 1985). So far we have not spoken of what Géza Perneczky called Erdély's "pseudo-naive scientific positivism", how he brings together Dirac and the cinema box office, law and accident, the imaginary number and painting. Since the sixties Erdély has been using the newest results of science as references, and the starting point of his intellectual experiments. In these actions science is the metapher of human knowledge, resp. ignorance. Holistic thinking, i.e. "extending our competence to everything", requires a unified concept of knowledge, something with which the limits of knowability can be measured. Erdély does not refer to esoterics, logic or ontology, he refers to science. And this means of course that in his eyes science is *the* doctrine of essence and not the summation of more or less incommensurable or merely instrumental descriptions. But in art the scientific symbol, as the symbol of achieved knowledge, becomes willy-nilly a cultural symbol. The imaginary number takes the place of God's eye which Baroque iconography liked to put on the top of altar-ensembles. Like the extinction of meaning, playing with the limits of the rationality of the rational world, the cultural symbol also creates a borderline situation because it represents the basis of the world, God, the imaginary number or the law of nature, sensuously as remining signs, in a form which cannot be treated by discursive rationality.

Maybe Erdély took his own doctrine of essence based on the contingency of natural laws "seriously": ultimately it is the doctrine of our competence extending to everything, our almost inutilizable freedom. But this "taking it seriously" is sometimes turned upside down in representation: the mathematical or geometrical sign reinterpreted as a pictorial sign becomes a compositional accent, a part of the emblematic order. The meanings and references cannot be separated from their visual vehicles because not the *fact* but the *mode* of their appearance is what decides. The pictures are contemplative entities in a culture flowing narrow-minded radios, digital markers, and UFOs.

Erdély, in a certain sense, has re-invented painting.

ESZTER BABARCZY
Translated by Éva Polgár

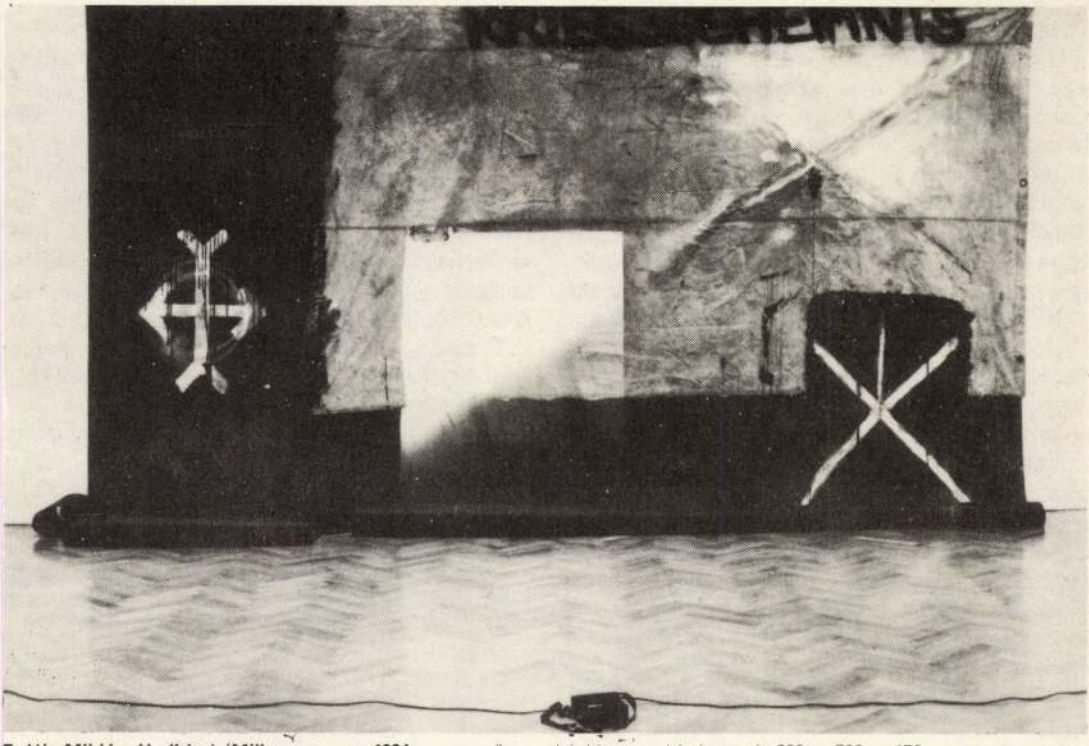

Erdély Miklós: Hadititok/Military secret, 1984, ponyva, üveg, olaj, bitumen, kátránypapír, 300 × 500 × 150 cm

ÖSSZHANGKERESÉS

A kép és vágy változó perspektívái Mary Kelly munkáiban

Diana Kingsley

folytatás a 29. oldalról

meghökkent. Próbálok visszamanőverezni egy ismétlésért, amit láttam; annyira nincsen összhangban azzal, amit, ahogy érzek." Saját belső nőiesség-képe és a teste között megszűnt az összhang.[6] A sors iróniája, hogy nőnek lenni számára most azt jelenti: természetellenesnek lenni. Vagy hiszterikusan ragaszkodik egy olyan identitáshoz, ami már nem igazán megfelelő a számára, vagy feladja ezeket, és elveszíti a lehetőségét annak, hogy mások őt mint vágyakozó embert lássák. Lacan szerint, ha egy külső megjelenés a vágyat ébreszt bennünk, akkor ennek a megjelenésnek a tagadása szükségszerűen a vágy tagadását eredményezi.[7]

Az *Extase* sorozat egyik részében két nő erről a „lemondásról" beszélget, úgy érzik, gyermekeik a helyükbe lépnek, kiszorítják őket — fiatalok, vágyakozók, sok külsőség áll a rendelkezésükre, amivel azonosulni tudnak: „Igaz — mondta —, Gayle is eléggé megdöbbentett, de általában inkább elbűvöl a megjelenése. Azt hiszem, talán tizenhat éves lehetett, amikor lehagyott. Akkor nekem már nevetségesnek tűnt még csak próbálkoznom is. De most már nem is zavar — szeretem nézni."

Az *Erotisme* című részben ismét láthatjuk, hogyan tölti meg élettel Kelly a Lacan-i pszichoanalízis vázát. Lacan szerint a nyelv elsajátítása egybeesik a kulturális szimbolikus pózok felvételével, olyan pózokéval, amelyeket egy patriarchális fallocentrikus társadalom sugalmaz, ahol az „egyetlen pozíció" (amihez képest „minden mást" megítélnek) eszméje uralkodik. A preszimbolikus, prepatriarchális birodalmát a képzeletbelivel azonosítja, ahol nincsen ön-kép, öntudat, szexuális identitás.[8] Itt egy „health club"-ba tett látogatása a nyelv előtti világába tett kirándulássá válik: „Egyenesen az öltözőbe, levesszük a ruháinkat, eltávolítjuk a sminket, az ékszereket, még a hajcsatokat is, és berakjuk az öltözőszekrénybe... Úgy érzem, azonosságom, méltóságom mind ott maradt szépen összehajtogatva abban a kis sötét térben. A pihenőcsarnok nagy, minden migrén-fehérre festett. Testek — halvány rózsaszín, barna, hamuszürke, mind egybeolvadnak a nagy fényességben; emberi hangok keveredtek a víz csobogásával. Egyek vagyunk, semmi utalás társadalmi helyzetre, nemtelenek, kortalanok... Szemem nyitva van, mégis úgy tűnik, mintha csukva lenne. Az ebéd furcsán érzéki, minden íz — kiwi, guava, avokado. A szaunában két gőzölgő húsheggyé válunk, melyek suttognak, kuncognak, majd elhallgatnak, néha letottyadnak, élettelenek, végül kipirultak és mindenről elfeledkeznek."

A ruha kódok nélkül, a jelképes pózok nélkül, melyeket a kultúra diktál, visszacsúszik a képzeletbeli, nyelv-előtti prepatriarchális világába. De nem sokáig. Ahogyan a gyermek kitör a nyelvbe, a jelképek világába, úgy tesz a nő is, amikor elfoglalja helyét a többiek között abban a felvonulásban, ami hallásra is, látszatra is katonai parádéra emlékeztet: „Vissza az öltözőbe, az öltözőszekrények kinyílnak, az azonosságok feltárulnak, fekete, fehér, tarka fehérneműk, választékos ruhák, elegáns kosztümök, farmernadrágok és pólók, magas sarkú cipők, súlyos csizmák és tornacipők. A látvány. Újra láthatók vagyunk, felsorakozunk a tükrök sora előtt az átalakuláshoz, miközben a hajszárítók és elektromos hajcsavarók zaja megnő és a méltóság és parfüm illata megtölti a levegőt."

A „feminin maskarádé" folytatódik, nem csupán a képeken, de a szövegben is.[9] Valójában a szöveg képpé válik és fordítva, mindketten megerősítve egymást mint egy nagyobb struktúra, egy nagyobb patriarchátus részei. Jellegzetes egyéni hang hatja át mindkettőt és jelenléte érződik a mozgásban is, a kép és szöveg közti mozgásban, de még a kép-szöveg-olvasó/néző közti kapcsolatban is. A szemlélő felismeri bűnrészességét a struktúrában, de ezzel a felismeréssel együtt megjelenik a kívülállás érzése is, valahogyan felmentve érzi magát. Kelly, azáltal, hogy megfogalmazott egy pózoktól mentes élményt, aláásta az „adottat", de legalábbis önkényesnek tüntette fel azt.

Különösen érdekes ebben a műben, hogy bár témájában a középkorú nőre összpontosít (és valóban, hatása nagyban annak is köszönhető, hogy tárgya egy bizonyos helyhez és időhöz kötődik, szemben számos testetlen posztmodern megközelítéssel), mégis sokkal többről szól, mint pusztán életkorról és nemről. Kelly munkája makacsul ellenáll annak, hogy könnyedén a „Női művészet" kategóriájába sorolják. Munkáival a férfiakra és nőkre egyaránt súlyosan ránehezedő, önkényes póz rendszerének és az ezt támogató intézményeknek a felismerését segíti. Miután látjuk, hogy a nyelv (a kép mellett) szintén a társadalom szabályozó hajtóerejének része, világossá válik, hogy a probléma túlnő a „szabadon kibeszélés", vagy az „önkifejezés" szükségességén. A teendő most megtalálni a módot vagy teret arra, hogy saját kivételes, egyszeri jelenlétünket jelezzük.

Fordította: Bodóczky István

JEGYZETEK

1. F. Dózsa Katalin: „A nő és a képzőművészet kapcsolata a XIX—XX. század fordulóján". Új Művészet, 1991. szeptember, 41.

2. Sandy Nairne: „Sexuality, Image and Identity" — interjú Mary Kellyvel, „State of the Art, Ideas and Images in the 1980's" (London, 1990.) 148.

3. Ugyanott 150, 154.

4. Ugyanott 149.

5. Sarah Kent: „Kelly's Eye" — interjú Mary Kellyvel, „Time Out" (London, 1986. október)

6. Michele Maitrelay elképzeléseit idézi fel — hogyan válik

gyelmen kívül hagyni, sem — ahogy Cabanne teszi — a mester „csodálatos emlékezeté"-re való hivatkozással megkerülni. A meghökkentően találó megfogalmazásokat olykor ellentmondásos fejtegetések követik (a „festmények halálá"-ról; az évszázadok során múzeumba került művek kiválasztásáról; a mű létrehozójának vagy szemlélőjének elsődlegességéről); a szöveg hullámzásában az elvek elasztikussága (az öregkori kiállítások, eladások és a „dolgai"-ról készített multiplikák esetében) és keménysége (az absztrakcióval és a rajzi deformációval kapcsolatban) egyszerre van jelen. „...nem vágyom arra, hogy minden Renoirt és minden Seurat-t csodáljak" — mondja Duchamp. „Az embernek nem minden találmánya érvényes". Úgy vélem, illik a mester szelleméhez, ha mondásait őreá magára is alkalmazzuk és a Beszélgetések egyenetlenségeit nem magyarázzuk „magatartása vagy tettei többszintűségé"-vel; ha e könnyed kérdezz-felelek csapongásait nem tulajdonítjuk „kifinomult, titkos, összetett eljárások" folyományának, mint Cabanne.

Bármennyi kitűnő fogódzót és támpontot is ad műveinek értelmezéséhez és alkotómódszerének összetevőihez, a „beszélgető Duchamp" mégsem azonos „dolgai"-val. Ennek ellenére igazságtalan *Robert Lebelnek* a kötet első megjelenésekor (1967) megfogalmazott vádja, mely szerint a kérdező „célja a művész értékének csökkentése" volna. A devalváció egyébként is kivihetetlen: a Duchamp-művek megszületésüktől fogva önálló életet is élnek, alkotójuk kései reflexióitól csaknem függetlenül. A kötet olvastával felvethető kérdés inkább az, hogy az öregkor bölcsesség-prizmáján keresztül szemlélt életmű vajon ugyanolyan éles képet mutat-e, mint a maguk idejében kivételes türelemmel készített és a „pontosság optikáján" át vizsgált művek?

(Marcel Duchamp: Az eltűnt idő mérnöke. Beszélgetések Pierre Cabanne-nal. Képzőművészeti Kiadó, 1991.)

ANDRÁSI GÁBOR

Következő számunk tartalmából

Perneczky Géza: A művészet bővített újratermelése I.

Emblematikus törekvések a mai magyar képzőművészetben
— Markója Csilla: Végjáték
— L. Menyhért László: Emblematikus I. Kiállítás a Lajos utcai Galériában

P. Szabó Ernő: Jappe és Do Escobar harca a kék madárért.
A Fiatal Képzőművészek Stúdiója éves kiállításáról
Hann Ferenc: Tudott dolgok titkai — Győri grafikai biennálé
Vajang. A jávai árnyjáték. A jávai bábjáték

Műhely
— Szegő György: Irányi Katalin műhelyében
— Bundev-Todorov Ilona: Mitsui Sen műtermében

Szegő György: Erotika 1991
András Edit: Törésvonalak a kilencvenes évek amerikájában

A neoavantgárd magánya

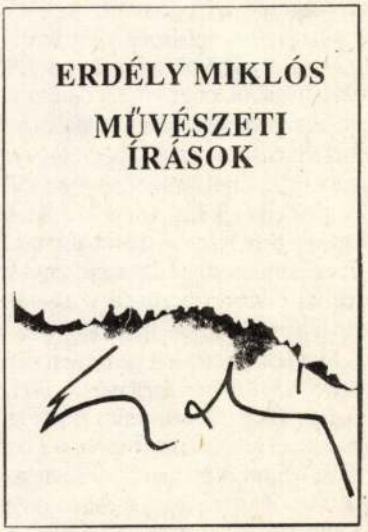

„A Magyarországon kibomlott értékválság és a nyomában fellépő erkölcsi és tudati zavar, úgy látszik, olyan méreteket öltött, amely a világon egyedülálló és amely tekintetben — és ezt minden kárörröm vagy csüggedés nélkül tudomásul kell venni — nagy nemzeteket előztünk meg."

E. M., 1985

A művek

Nem tudom, mit is nevezünk művészet*elmélet*nek? *Riegl? Dvořak? Hofmann? Derrida?* Erdély Miklós kötetében van irodalmian megírt álom *Kondor Béláról*, megrendült, a pontos metaforákra rátaláló írás *Jovánovicsról*, hajszálpontos mini-etűd *Beuysról, Immendorffról* és feleségéről, *Yves Klein* özvegyéről, előadás- és színházi helyzetelemzés *Robert Wilson* kapcsán, vannak baráti gesztusból vagy őszinte elragadtatottságból fakadó rövid szövegek magyar és külföldi kortársainak műveiről, és vannak olyan szövegek, amelyeket élőszóban mondott el, nézeteit összefoglalandó, vagy amit akció közben rögzítettek. Érzékeny gondolkodóra valló, sokszor költői szövegek — de nem tanulmányok, és főként nem *elméleti* tanulmányok. Lényeglátás, nyelvileg rendkívül tudatos és pontos megfogalmazás, kvalitásérzék, sok, eleven képekben megfogalmazott gondolat önmagáról és másokról. Áttetsző racionalitás, néha ötletszerű kiindulópontból végigvitt logika — de *elmélet*?! Jobban kellene tisztelnünk Erdély Miklóst, ha úgy tekintjük, ELMÉLETET hagyott ránk? Volt érzéke a fogalmakhoz és az elvonatkoztatáshoz, de elsődlegesen nem a fogalmak világában volt otthon. Éppen leginkább elméletgyanús írása,

a *Marly tézisek* (125—128. o.) jelzi, mennyire a *művész* és nem a teoretikus kiindulópontját választotta. A műalkotás ürességének a gondolata, ami itt voltaképpeni tárgya, a logika segítségével logikán túli: költői végkövetkeztetésre juttatja. „A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgai eltűnnek. A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik." Ez éppannyira sejteti a műalkotás maximális jelentéssel telítettségét, mint a meditáció értelmében vett ürességét. S ha a műalkotás ürességre törekszik az egymást kioltó jelentések által, amint ez a *Marly tézisek*ben áll, nem egy hely *megtisztítás*ára törekszik-e? S ha „Ilyenkor megjelenik a szabadság érzete, ami semmi más, mint üresség, lyuk", nem a megtisztulás, a *katarzis* élményét írja-e le Erdély? S ha igen, másodlagosnak kell-e tekintenünk? Nem, és éppen azért nem, mert nem teoretikusok mércéjével kell mérni. Saját művészi élményeiből és tapasztalataiból szűrte le azt, amit a *Marly tézisek*ben megfogalmazott, és megírni is művészként írta meg. Túljutott a „mi művészet és mi nem?" dilemmán, túljutott *Duchamp-on*, és túljutott a végső soron meddőnek bizonyuló szemiológián, és a *saját logikáját* követve néhány lépésben eljutott a katarzis — az ő szavával az üresség, tehát a megtisztulás — fogalmához.

A nem-teoretikus gondolkodási technikát illusztrálja az a gondolat és akciósor, amit az *Apokrif előadás*ban (154—166. o.) ír le. Elgondolt, megtervezett egy akciót, megvalósította, majd amikor az akció „folytatta önmagát", mivel az ólomkereszt az ágyára zuhant, újabb reflexió következett, és ekkor értette meg saját eltervezett és végrehajtott műalkotásának mágikus alapgondolatát, s ezt a megértést formálta újabb akcióvá, az *Apokrif előadássá*.

Hogyan nevezhetnénk az önvallatásnak, a sejtéseknek, merész feltételezéseknek és költői képeknek ezeket a dokumentumait éppen *művészetelméleti tanulmányok*nak?

A helyzet

A hetvenes évek első felében mind többen felismerték Magyarországon, hogy használhatatlan sémákba, elszürkült szavakba, jelentésüket vesztett formákba töredezett az, amit egykor magyar kultúrának lehetett nevezni. Elementáris szükségletté vált megszabadulni a fojtogató rutintól. Ezek voltak azok az évek, amikor történészeket, szociológusokat, filozófusokat kértek fel, írnának filmkritikát, filmrendezőket hívtak meg színházban rendezni, építészek, festők és szobrászok terveztek díszletet és jelmezt, volt költő, aki filmfőszerepet vállalt, amatőr képzőművészek és színházcsinálók is készíthettek filmet, s a hivatalos képesítések egyre gyanúsabb papírokká váltak. Ez a „mindenki félrelép" játék zseniális kijátszása volt az akkori politikának, mert az újfajta feladatok szinte tettenérhetetlenül szabadítottak fel olyan energiákat, amelyeket központi cél volt elfojtani. (Azért persze, mint emlékszünk, sikerült néhány személyt és műhelyt tettenérni és elfojtani). Mégis, felszabadító hatású és a művekben is láthatóan gazdagodást hozó volt a kultúra különböző területei közötti átjárhatóság megteremtésének ez a kezdeményezése, és az az egyébként kétes érvényű sejtés, hogy mindenki autentikusabb, mint az, aki az adott terület szakembere. Legendák keringtek a városban emberekről, akiket valahová „nem vettek fel", *mert* zseniálisak. Ez a folyamat szükségképpen áthelyezte a hangsúlyt a szakmai teljesítményről a *személyiség*re: és ekkor ívelt Erdély Miklós pályája felfelé — a második nyilvánosság terében.

Erdély, aki szíve szerint talán leginkább filmkészítő szeretett volna lenni, ekkorra már valamelyes akcionista múltat tudhatott maga mögött. Minden szakma minden klikkjétől szabadon formált és kimondott véleményei egyszerre jelenlevővé tettek egy hiteles személyiséget, aki szuverenitása magasából, józan ésszel és kellő érzékenységgel tekintett a dolgokra, nem volt kíméletes, de durva sem, és aki sajátosan vegyítette a művész és az inspiráló kívülálló szempontjait.

Bármennyire kedvezett is a hetvenes évek eleji szerepcserés, szerepváltós helyzet Erdélynek mint sokoldalú személyiségnek, volt itt egy olyan furcsa *szerepzavar* is, ami sajátos magányosságba kényszerítette. Nem mintha nem lett volna rengeteg közeli jóbarátja, művésztársa, majd tanítványa. De *nem volt egyenrangú vitapartnere*. Nem volt művészeti kritika, amely a maga következetes vagy hagyományokra támaszkodó szemléletét érvényesítette volna vele szemben; amely az új avantgárd teljesítményeit szenvtelenül — vagy éppen szenvedélyesen — elemezte volna, és így, előbb-utóbb integrálta volna a magyar művészet(történet)be. A hetvenes évek közepére az a példa nélkül álló, különös helyzet állt elő, hogy *megszűnt, elolvadt a képzőművészeti kritika. Perneczky* 1970-ben elment — inkább már művészként, mint kritikusként — a többiek pedig: *Beke, Körner Éva, Frank János, Szabadi, Sinkovits* — becsületükre legyen mondva: *„átálltak"* a művészekhez, és így, a hivatalból kirendelt komisszároktól eltekintve, nem volt olyan konzisztens szakmai fal, amelyről visszapattantak volna azok a labdák — rejtsenek akár záptojást, akár első- vagy másodrangú ötleteket —, amelyekkel a művészek a kritikusok által is megtestesített kultúra-szegmenst bombázták. Erdélynek és a többi képzőművésznek is szüksége lett volna egy erős, egyúttal rugalmas kritikára, amely nem hatódik meg annyira az újdonságoktól, hogy minden mércéjét elfelejtse; egy hangsúlyozottan szakmai jelenlétre, amelylyel szemben — vagy amelynek a kedvéért — egyre színvonalasabban kellett volna megfogalmazniuk a rá vonatkozó kritikájukat, amelynek a téziseivel kénytelenek lettek volna erős ellentéziseket szembeállítani. A

szakmailag erős és magabiztos kritika és az új művészet ugyanúgy húzhatták volna egymást felfelé, amint az ugyanezen évek magyar irodalmában történt. A magyar művészetkritika általános gyengeségéről és tradiciótlanságáról árulkodik az a vákuum, ami létrejött, s amelyben nem volt lehetőség dialógusra, mert egész egyszerűen *nem volt másik oldal.* Míg az irodalomkritika eddig még minden új magyar verses vagy prózai munkát megfelelő elemzéssel tudott fogadni, s a kritikusok sosem szonettek írásával fejezték ki vonzalmaikat, addig a művészetkritikusok szerepüket elfelejtve áthangolódtak az új művészet hullámhosszára, és empatikus szövegekben, sőt egyes akciókban való részvételükkel fejezték ki ugyanazokat a tartalmakat, amelyeket a művészek a maguk formáiban közöltek. „A kritikusok zöme kiszállt" — mondta Erdély Bekének az *Egyenrangú interjú* című beszélgetésükben (amelynek ez a címe is figyelemre méltó) 1978-ban, és meg is fogalmazta, mennyire hiányzik a valódi, szakmai alapokon álló kritika. Egy „szuverén rendszernek a jelentését visszagombolyítani, tehát mint egy freskót leszedni a falról, olyan igényes munka, amitől a művészetkritika messze eltávolodott. ...Nekem a finom munka értelmezésénél lenne szükségem segítségre, mert ezt magam nem végezhetem el. Másnál, például Jovánovicsnál szívesen elvégzem, de magammal szemben nem tudom és *nincs, aki elvégezze.*" (kiem. F. É.) A *Marly tézisek* is vitára készült, s ezúttal is magára maradt: „H. Ö. sajnos visszalépett — írja. — Ez nagyon kellemetlenül érintett, mert a tézisek a vitapartner figyelembevételével készültek, ismerve a harapását, mintegy ravaszul fogai számára helyet hagytam." (129. o.)

A művek a helyzetben

Mivel Erdély nem fordulhatott egy szakmai ellenállás vagy befogadás irányába, *mindenkihez* fordult. Mindenkori hallgatóságára osztotta a passzív, konzervatív, a megszokások rabja szerepét. Provokálni annyit jelentett a számára, mint *megelőzni:* korábban és radikálisabban látni meg valamit, mint mások. Egyik ilyen akciója volt a *Demokratikus Festmény* (Kossuth Klub, 1984. 164—182. o.) Látva a festészet újbóli térnyerését, azt akarta kipróbálni, hogyan képes „az a képtelenül egyszerű és bávа dolog, hogy valaki vászonra olajfestéket ken," ismét izgalmat kelteni. „A művészettörténeti hányódtatás, a változás iránti igény lehet-e olyan erős, hogy egy ennyire erős és direkt dolgot, mint az akcióművészet, el tud halványítani néhány vászon? ...Ezzel a mai akcióval ezt a kérdést akarom irritálni." Ugyanakkor erősen akarta, hogy feltűnjék egy ellenerő, egyenrangú partner, *túloldal,* akivel szemben megméretik az akció eredeti ötlete, s akinek a közreműködése révén meglepő fordulatokat vehet. De ez ismét elmaradt. *Hegyi Lóránd* ugyan megpróbált, kifejezetten a klasszikus műtörténészi szerepből, ellentmondani, de nem érte el Erdély intenzitását, nem terelte új, váratlan mederbe az akciót. Nem történt semmi előre nem látott: megint mindenki Erdély *mellett* volt. Mint az átok, úgy üldözte Erdélyt az általános rokonszenv.

Írásaiból kitűnik az az őt legtöbb kortársától megkülönböztető izgatott és mohó tudásvágy, amellyel a természettudományokon, a tudományok legújabb eredményein csüggött. Mintha Erdély számára lett volna a legnyilvánvalóbb, hogy mennyire kiszolgáltatottak vagyunk annak a képnek, ami tudatunk ködös mélyén ülepedett le az Univerzumról. Észrevette, mennyivel kevesebb eredményt és hírt tettek közzé a hetvenes években, mint korábban. Ezt megalázónak, felháborítónak, a képzeletet bénítónak — és félelmetesnek érezte. „A hatalmi apparátusok még idejében észrevették, hogy bizonyos információk olyan mélyen rendítik meg a kötelező evidenciákat, amik a képzelet működését veszélyesen felerősíthetik... ...Aki például az Élet és Tudományt lapozgatja, ... az folyton csak cinkékről meg vízesésekről olvashat, pedig azelőtt nagyon fontos értesülésekhez juthattunk. ... Nekem, mint mindenben illetékes személynek, ez óriási veszteség, egy ilyen hír fontosabb, mint mondjuk egy napihír..." Az a *Marcuse* írásaiból vett idézetekkel is megerősített gyanúja, hogy az emberiség menekül a szabadság elől, s a lehetséges tudás korlátozása is e menekülés eszköze, szorosan összefüggött tudományos információéhségével, és sok akciójának volt egyik indítéka, hogy ráhökkentse a passzív többséget, milyen jól is érzi magát a tudatlanságban és a tétlenségben.

A kötet

A kötet egy képzőművészeti, egy fotó- és egy elvontabb fejtegetéseket tartalmazó blokkból áll, ezeken belül az elsőben meglehetős kronológiai, típusbeli és tematikai összevisszaságban találhatók Erdély írásai, s az sem világos számomra, miért áll néhány képzőművészekkel foglalkozó szöveg a foto-blokk után. Nem világos az sem, milyen körön belül válogatott a szerkesztő. Ha a Robert Wilson színházáról szóló kitűnő írás helyet kaphatott a kötetben, akkor a *Montázs-éhség* és a *Mozgó jelentés* is belefértek volna, hacsak nem azért maradtak ki, mert ezeket a sorozat egy másik kötetébe válogatta Peternák Miklós. Ez lehet jó megfontolás a sorozat szempontjából, de nem szerencsés Erdély szempontjából. Ebben a kötetben is esik szó filmről *(Kalocsai előadás),* nem világos hát, mit ért a szerkesztő „ide tartozó kéziratokon".

Hiányzik Erdély életrajza, megjelent írásainak bibliográfiája, a róla szóló írások bibliográfiája, és különösen hiányzik egy róla szóló tanulmány.

A kötet ilyen hiányosságai láttán szinte komikusan hat, hogy a szövegeket filológiai szempontból úgy kezeli a szerkesztő, mint ritka középkori leleteket, ahol minden írásjel vagy szótöredék különleges jelentőségű lehet. A

szerkesztői jegyzetek „minden lényeges esetben" közlik a kézirat és a publikált írások közötti eltérést, így értesülünk arról, hogy a Fiúk Évkönyvében megjelent *Henry Moore*-cikk utolsó bekezdésében a kinyomtatott „azonban" helyén a kéziratban „de" szócska áll. Ugyanígy nem tekintettek el pl. a *Kalocsai előadás* szövegében a „Hol van? (Közbeszólás: Jön mindjárt)" és néhány hasonló információ közreadásától. Mindezt azért teszem szóvá, mert ezek a gesztusok nem a természetes, hanem a *művi mítoszképzés* elemei, s mint ilyenek, hamisak. Anélkül, hogy alábecsülném a filológiai korrektség fontosságát, úgy vélem, ezúttal a filozófiai elemzés és az olvasónak nyújtott információs segítség lett volna fontosabb.

A Képzőművészeti Kiadó *Dosszié* sorozata eddigi köteteivel heroikus feladatra vállalkozott: itt nálunk mindig nehézséget jelentett magához az autentikus szöveghez hozzájutni. S a közelmúlt (hogy a távolabbiakról most ne is beszéljünk) magyar művészetének a dokumentumai legalább olyan távolságban rejtőznek az olvasótól, mint akár Marcel Duchamp interjúja. Erdély Miklós posztumusz kötete a hatalmas adósság első törlesztési részlete: nem lehet eléggé értékelni, hogy megjelent, kézbevehető — akkor is, ha a kultúra mai szegénységének minden külső bélyegét magán viseli — és egy darab konkrét, szilárd anyag az Erdély-legenda légnemű közegében.

(Erdély Miklós: Művészeti írások [Válogatott művészetelméleti tanulmányok] Szerkesztette Peternák Miklós. Dosszié sorozat, Képzőművészeti Kiadó Budapest, 1991. 222 o., 16 fekete-fehér képpel)

FORGÁCS ÉVA

Fekete héjú narancs

Erdély Miklós kiállításának sajtóvisszhangja

A Székesfehérvárott megrendezett Erdély-kiállítás, s írásainak első megjelent kötete kapcsán több lap s folyóirat közölt összeállítást műveiből, a vele készült vagy róla szóló interjúkból, visszaemlékezésekből. A *Beszélő* 1991. okt. 24-i számának mellékleteként közölt interjúsorozatból a *Maurer Dórával* folytatott beszélgetés során bontakozik ki tán legárnyaltabban Erdély peripatetikus, környezetét, a vele kapcsolatba került embereket irritáló vagy bűvkörébe vonó, mindenkor intenzíven sugárzó személyisége. A Maurer által rajzolt portréból a *szuverén* és *kiteljesedett* ember lép elénk, az evidenciának hitt gondolkodási sablonok fáradhatatlan megkérdőjelezője, aki *Maurizio Kagel* 1971-es kreativitási kurzusán úgy „rontotta el" a találékonyság felé kitaposott úton terelt résztvevők gyakorlatát, hogy eközben épp a szabadság lényegéről adott példát. A minden műfajban otthonos Erdély legfőbb munkaeszköze a köréje gyűlt „emberanyag" (Maurer) lett, a csoport (Ganz-kör, FaFej, Indigó), ahol a kovász szerepét töltötte be: megindította az erjedést, majd szabad folyást engedett a gondolkodás és műképződés folyamatának. *Sugár János* és *Peternák Miklós* is felidézi ezek légkörét, nehezen körülírható, inspiratív szellemét. Mindazonáltal kételyeket ébreszthet — sajnos — Sugár véleménye, miszerint a „mai magyar közvélemény kilencven százaléka kulturálisan az elmúlt rendszer áldozatának tekinthető", hiszen semmit, vagy jószerivel csak torzító félinformációkat tudhat Erdélyről, „mert az újságok nem írtak róla, a Nők Lapja, meg az Új Tükör sem írt róla..". Alig hiszem ugyanis, hogy szelíden kérlelhetetlen provokativitása zökkenőmentesen illeszkedett volna a polgári társadalom pénz körül forgó művészeti keretei, a lényeges információkat (mint ahogy arra épp Erdély figyelmeztetett) eltitkoló vagy abból fogyasztható, eladható látványosságot gyártó viszonyai közé. Fájdalom, de alighanem messze van még az az idő s az a társadalom, melyben a vidéki mozik is rendszeresen játsszák majd filmjeit Sugár óhajai szerint, a valóságra — a kiadatlan kéziratokra, az életmű pénzügyi támogatás nélkül folyó feldolgozására — inkább a Peternákkal készült interjú figyelmeztet. A személyisége köré szövődő legendaképződési folyamatot felerősítő tényezőkről s az ellenük ható eltávolodási mechanizmusról beszél *Beke László* s *Hajdu István* is.

A *168 órában* többek között *Litván György, Konrád György* és *Eörsi István* idézte fel Erdély személyiségét, a *Magyar Narancs* 1991. nov. 21-i száma pedig a *Galántai Györggyel, Durst Györggyel* és a családdal, *Szenes Zsuzsával, Erdély Dánielle*l és *Györggyel* készített interjúkból gyúrt össze montázst. Sok, talán túl sok szó esik az őt ért sérelmekről, a valóban méltatlan, s a magyar kultúrpolitika sötét lapjain szereplő megaláztatásoktól, méltatlan csatározásokról, az immár a mindenkori Hivatalnak kínos magyarázkodásokról, tiltásokról, a szándékos félreértések és félremagyarázások folytán körötte kavarodott botrányokról (melyek ellen — s ezt Maurer interjúja is megerősíti — Erdély mindig szívósan, határozottan, de az önsorsrontás és a mártírrá bélyegezés aureóláját elutasítva hadakozott), de itt idézi fel Erdély Dániel a művész utolsó, a betegágy végleges magasából-mélyéből felszálló akaratlan koanjainak egyikét, a szerepét, jelentőségét oly reménytelen pontossággal metaforává transzponáló szavakat: „Kidobom magamat az utcára. Ahogy egy szép narancsot kiejtenek az ablakon. Egy fekete héjú narancsot."

A kiállításhoz kapcsolódva a *Fejér Megyei Hírlap* október 26-i száma is mellékletet szentelt művészetének. *Kovalovszky Márta a gyanúban* találja meg életművének egyik kulcsszavát, az Egészhez való viszonyát, hiszen „a gyanakvást adta tovább mindenkinek, mint valami ragályos fertőzést, amely enyhe lefolyású ugyan, de nem szövődmények nélkül való". A válogatást a Szenes Zsuzsával folytatott gondolatgazdag beszélgetés, egy 1983-as interjúrészlet és az egyik méltán reprezentatívnak-provokatívnak tartott Erdély-írás, a *Kitüntetéseimről* egészíti ki. („Magam részéről nem rajongok különösebben a kitüntetésekért, annál kínosabb a városban romlott, némelykor már kellemetlen szagokat is árasztó fityegőkkel járkálni. Ilyen esetekben természetesen azokat magam távolítom el, a szemétre, a szagosabbakat a tűzre vagy a WC-be vetem.")

A szintén Székesfehérváron szerkesztett *Árgus* 1991/5-ik számának jelentős részét Erdélynek szentelte. A versek és a hivatalokkal folytatott szélmalomharc dokumentumai után Peternák Miklós 1983-ban készített interjúja igazi reveláció. Bemutatja ugyanis a saját egyedi intencióira kényes, elfogult, de végül is elegáns mozdulattal legyintő művészt, aki 98 frank 50 centime-ért árul 100 frankot Párizsban, hogy elviselhetővé tegye „a meghirdetett szabadságállapotok és az emberek viselkedése közötti nagyon erős kontrasztot", kivívva ezzel a pénz devalválása miatt aggódó hatóságok rosszallását, s aki hangszórókkal kívánta elűzni a pincéjében happeningre gyűlő társaságot, mert úgy ítélte meg, hogy tevékenységük túlontúl irodalmias, s a lengyel szürrealisták örökségén alapszik, aki a *Kunstforum* és az *Art in America* helyett az *Élet és Tudományt* és a *Deltát* forgatta lázas izgalommal, aki a Klein-kancsó, vagy a Gödel-tétel, a Möbius-szalag megfelelő képzőművészeti párhuzamáért odaadta volna az avantgardot *Pollockostul—Yves Kleinestül Cy Twomblyig* bezárólag, aki Magyarországon tán először döbbent rá a *Feyerabend*-féle anarchista ismeretelmélet fontosságára, s aki mégis, mindennek ellenére a bújtatott reményt, a bújtatott Zöldet állította akciója középpontjába. Ez az előítéletek nélküli, szelíden szigorú gondolkodó idéződik meg Erdély Dániel személyes hangvételű visszaemlékezésében, a nyughatatlan, a Jó s Rossz hétköznapi értelmén átlépő kobold, aki „tudta, hogy ő is felelős irigyei lelki nyugalmáért, de ezt nagyvonalúan megbocsátotta magának."

Végezetül ne feledkezzünk el az oly sokat szidott, az egészséges nemzettest által „szellemi vitaminhiányban" elmarasztalt Magyar Televízióról sem, amely *Sebők Zoltán* szövegével, *Révész László László* rendezésében józan, okos s közérthető filmet kínált Erdély Miklósról a nézőnek.

P. G.

□

A Magyar Nemzeti Galériában rendezett „Hatvanas évek" című kiállítás sajtóvisszhangja

BÁN ANDRÁS: A készülő Hatvanas évek művészete kiállításról. Az avantgárd előretörése. Beszélgetés *Beke* Lászlóval. *Magyar Nemzet,* 1991. február 4.

NAGY ILDIKÓ: Hatvanas évek. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, március 14 — június 30. *Hitel,* 1991. március 20. 6. sz. 32. lap

SZEGŐ GYÖRGY: Hatvanas évek: Rejtőző korszak a Magyar Nemzeti Galériában. *Magyar Nemzet,* 1991. március 22. 11. lap

CHIKÁN BÁLINT: Azok a gyönyörű hatvanas évek. *Magyar Hírlap. 1991. március 30. 3. lap*

SZABÓ JÚLIA: Képtárak — kaptárak. Hatvanas évek a Magyar Nemzeti Galériában. *Beszélő,* 1991. április 6. 26—27. lap

VAJDA JÓZSEF: Más mértékegység. *Élet és Irodalom,* 1991. április 12. XXXV. évf. 15. sz. 13. lap

TASNÁDI ATTILA: A hatvanas évek, avagy egy prekoncepció buktatói. *Népszava,* 1991. április 27. 9. lap

FORGÁCS ÉVA: Egy korszak hűlt helye. A hatvanas évek művészete. *Magyar Napló,* 1991. május 3. III. évf. 1. sz. 37—48. lap

P. SZŰCS JULIANNA: Kárpótlási jegy a képzőművészetben? A „Hatvanas évek" a Nemzeti Galériában. *Népszabadság,* 1991. május 4. 23. lap

KONTHA SÁNDOR: Mi az, ami kell? *Új Magyarország,* 1991. május 8. 2. lap

tt: A hatvanas évek. *Magyar Nők Lapja,* 1991. május 11. III. évf. 19. sz. 22. lap

HORVÁTH GYÖRGY: Hatvanas évek. *Múzeumi Hírlevél,* 1991. XII. évf. 5. sz. 9—10. lap

FORGÁCS ÉVA: Mától kezdve így volt? Hatvanas évek. *Budapesti Könyvszemle,* 1991. nyár. 3. évf. 2. sz. 156—160. lap

GYÖRGY PÉTER: Mostantól fogva ez lesz a múlt. Hatvanas évek. *Holmi,* 1991. június III. évf. 6. sz. 789—800. lap

PERNECZKY GÉZA: Hideg víz. Vita a „Hatvanas évek" című kiállítással *Kritika,* 1991. június 6. sz. 22—23. lap

NAGY ZOLTÁN: Lélekben élő szövetség. A Hatvanas évek a Magyar Nemzeti Galériában. *Új Magyarország,* 1991. június 10. 7. lap

KÖRNER ÉVA: Milyenek is voltak azok a hatvanas évek? I—II—III. *Art Magyarország,* 1991. június—július—augusztus. 8. 9. 10. sz. 8—9. lap

RÓZSA GYULA: Új törekvések a hatvanas évek magyar képzőművészetében. (Művészettörténeti közlemény). *Mozgó Világ,* 1991. július XVII. évf. 7. sz. 87—93. lap

P. SZABÓ ERNŐ: Remekművek, légüres térben. Beszélgetés *Körner* Évával. *Új Művészet,* 1991. július II. évf. 7. sz. 4—10. lap

HAULISCH LENKE: Konstruktivizmus, strukturalizmus és kinetikus törekvések a hatvanas években. *Új Művészet,* 1991. július II. évf. 7. sz. 11—14. lap

PATAKI GÁBOR: Beszélgetés *Nagy* Ildikóval. *Új Művészet,* 1991. július II. évf. 7. sz. 14—18. lap

SINKOVITS PÉTER: A reprezentáció csapdái. *Új Művészet,* 1991. szeptember II. évf. 9. sz. 4—9. lap

PATAKI GÁBOR: Csak a saját értékítéletemre támaszkodhattam. Beszélgetés *Szabadi* Judittal. *Új Művészet,* 1991. szeptember II. évf. 9. sz. 10—12. 72—74. lap

HORÁNYI ATTILA: Hatvanas évek a Nemzeti Galériában. *Vigilia,* 1991. október 56. évf. 10. sz. 785—786. lap

MEZEI OTTÓ: „Gyürkőzz, János, rohanj, János". A hatvanas évek új törekvései a Magyar Nemzeti Galériában. *Kortárs,* 1991. december. 35. évf. 12. sz. 69—73. lap

HIRDESSEN AZ ÚJ MŰVÉSZETBEN

- *hirdetése azokhoz jut el, akikhez szeretné*
- *akik nem merülnek el a napi gondokban*
- *akik számára a művészet a teljes élet része*
- *TÍZEZREN VÁSÁROLJÁK, HARMINCEZREN OLVASSÁK!*

▼

Hirdetése jó kezekbe kerül!
Hirdetési díjtételeinket címére elküldjük!
Új Művészet szerkesztősége,
1054 Budapest, Báthori u. 10. VII/707.
Telefon: 131–6702, 111–6650/124 mellék

MAGYAR
Napló
30 FT
IRODALMI ÚJSÁG
IV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Albert Gábor Almási Miklós Ágh István Ágoston Vilmos Balassa Péter Balla Zsófia Beney Zsuzsa Bereményi Géza Bertók László Bodnár György Bodor Ádám Bor Ambrus Borbándi Gyula Budai Katalin Csalog Zsolt Csaplár Vilmos Cseres Tibor Csoóri Sándor Csorba Győző Csordás Gábor Dániel Ferenc Déry Tibor Mircea Dinescu Dobai Péter Domokos Mátyás Döbrentei Kornél Eörsi István Esterházy Péter Feludy György Farkas Árpád Ferencz Győző Földényi F. László Gerő András Göncz Árpád György Péter Hajdu Gergely Harag György Határ Győző Horváth Elemér Hornyik Miklós Jókai Anna Kabdebó Tamás Károlyi Amy Kántor Lajos Kántor Péter Konrád György Kovács András Ferenc Kovács István Kozma György Körösi Zoltán Milan Kundera Lányi András Lászlóffy Aladár Lator László Lázár István Lengyel Balázs Lengyel László Lengyel Péter Litván György Markó Béla Marno János Márton László Mátyás Győző Mészöly Dezső Mészöly Miklós Czeslaw Milosz Molnár Gusztáv Nádas Péter Nagy Gáspár Nagy Pál Orbán Ottó Orosz István Örkény István Pályi András Parancs János Parti Nagy Lajos Pomogáts Béla Radnóti Sándor Rakovszky Zsuzsa Reményi József Tamás Sándor Iván Sándor L. István Sárközy Mátyás Somlyó György Spiró György Szakolczay Lajos Szepesi Attila Szőcs Géza Tandori Dezső Thinsz Géza Thomka Beáta Tillman J. A. Tolnai Ottó Tompa Gábor Tornai József Tóth Gábor Ákos Tóth László Tűz Tamás Utassy József Varga Lajos Márton Vasadi Péter Veress Miklós Vezényi Pál Visky András Zalán Tibor

Írástudók az olvasni tudóknak

KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁSOK KORTÁRS MŰTÁRGY-EXPORT LEBONYOLÍTÁSÁT VÁLLAJUK

Évtizedes gyakorlattal, megbízhatóan, pontosan.

ARTBUREAU BUDAPEST

ARTBUREAU

1054 Budapest, Báthori u. 10. II. em. 220.
Tel.: 1317-330/197, 285

ERDÉLY MIKLÓS

Főszerkesztő: SINKOVITS PÉTER

ÚJ MŰVÉSZET

1992. április III. évfolyam 4. szám

ERDÉLY MIKLÓS	*Babarczy Eszter*	4	*Határátlépő. Erdély Miklós. (értelmezési kísérlet)*
	Somogyi Győző	14	*Hármas kép Erdély Miklósról*
NŐMŰVÉSZEK	*Papp Júlia*	16	*Művésznők a gödöllői művésztelepen*
	András Edit	23	*Modern és ősi kultúrák metszéspontjain egyensúlyozva Nancy Grossman retrospektív kiállítása New Yorkban*
	Diana Kingsley	28	*Összhangkeresés. A kép és vágy változó perspektívái Mary Kelly munkáiban*
	Vértessy Sándor	30	*„A szegények vánkosa" — Buenos Airesben. Székely Mária falképei*
ÜVEGMŰVÉSZET	*Bodonyi Emőke*	32	*A tárgyaim már nem jól neveltek. Beszélgetés Buczkó Györggyel*
	Varga Vera	37	*Üveg — tér — plasztika. Kortárs szlovák üvegművészet*
MŰHELY	*Sturcz János*	41	*Palkó Tibor tollas képei*
	Sasvári Edit	45	*Visszatérés. Birkás István művei*
KIÁLLÍTÁS	*Marosi Ernő*	48	*Ybl Miklós centenáriuma. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban*
	Bacsó Béla	54	*A forma és a Nyitott. Karátson Gábor képeihez*
	Farkas Pál	57	*Karátsoni tárlat*
KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP	*Szegő György*	60	*Közterek Európában*
	Szuromi Pál	61	*A márványkő példája. Fischer Ernő tárlata*
	Vida Galambos Margit	62	*Az, ami. Várnai Gyula kiállítása*
	Novotny Tihamér	63	*Ki van az ecsetvonás mögött? Membrandt hollandiai művésznő kiállítása*
	Bencsik Barnabás	65	*Egy tér újraszentelése. S. SI-LA-GI kiállítása*
	Cs. Tóth János	67	*Gémes Péter fotografikus etűdjei*
	Kovács Ágnes Veronika	68	*Az aranyszínű háromszög. Magyar Gábor kiállítása*
	Novotny Tihamér	68	*Ellesett „kis halál" a strandon. Varga Welther Júlia képei*
	Mezei József	69	*Helyzetekben élünk. Kazinczy Gábor kiállítása*
	Tarczy Páter	71	*Az újraélt múlt üzenetei. László Ákos grafikái*
	Bán László	71	*Kisvárosi köszöntő. B. Mikli Ferenc Ferenc bajai kiállítása*
	N. Mészáros Júlia	72	*A négy őselem: szín-hang-tér. Brigitta Malche kiállítása*
	Bodonyi Emőke:	72	*Magyar Képző- és Iparművészek üveg szakosztályának kiállítása*
	Kassai-Farkas Ákos	73	*Egy új galéria születéséről*
KÖNYVSZEMLE	*Andrási Gábor*	79	*Play Duchamp! Marcel Duchamp: Az eltűnt idő mérnöke Beszélgetések Pierre Cabanne-val*
	Forgács Éva	81	*A neoavantgárd magánya. Erdély Miklós: Művészeti írások. (Válogatott művészetelméleti tanulmányok)*
SAJTÓSZEMLE	*Pataki Gábor*	84	*Fekete héjú narancs. Erdély Miklós kiállításának sajtóvisszhangja*

A borítón: Undi Mária: Leányrablás (gobelinterv) akvarell, papír, 21,5×27,5 cm (részlet) (Fotó Tahin Gyula)

H A T Á R Á T

Erdély Miklós
(értelmezési kísérlet)

„Mint madarak, melyeket röptükben kitömtek, s azóta ott lógnak az égen, oly mozdulatlan az elhunytak emléke, oly unalmasan megszokhatatlan, nevetségesen fennkölt."

Erdély Miklós: *Váratlan kantáta,* 1959.[1]

Székesfehérváron, az *István király Múzeum* emeletén 1991. december végéig Erdély Miklós retrospektív kiállítása volt látható: művek, hagyatéki leletek, fényképek és dokumentumok. A *Csók István Képtárban* aztán további művek, sok kép, néhány installáció.

A lezárhatónak tűnő kérdésre: mi látható itt valójában, ezzel bizonyos értelemben meg is adtam a választ, annak a válasznak egy rövid formáját, amelyet a kiállítás(ok) katalógusa ad, felsorolva és — meglepő klasszifikációval — hol műfajilag, hol irányzatilag, hol technikailag besorolva a kiállított tárgyakat: korai szobrok, korai rajzok, fotóművek, objektek, konceptművek, indigóművek, bitumenművek, grafikák, festmények, fotódokumentáció. Található persze a katalógusban egy másik válasz is a „mi látható itt" kérdésre, *Perneczky Géza* gyönyörű kommentárja: ami itt látható, az egy uralkodó gondolat, „játék a tagadással", „dekonstruktív tautológia mint Lényegtan".

De van talán egy harmadik válasz is, amely nem mond ellent a fenti kettőnek. E harmadik válasz így hangzik: valójában egy másik ember szabadságcsinálásának művészetszerű, érzéki maradványai *láthatóak* ezen a kiállításon. Erdély Miklós nem valamely művészeti probléma vagy művészeti médium művésze volt. Amatőr hivatásosnak lehetne talán nevezni, ha e szó nem vesztette volna el minden jelentését a modern művészet képzési és intézményesülési formáinak felbomlása vagy hitelvesztése miatt. Egyszerűbb talán, ha azt mondjuk, hogy a maga művésze, magánművész volt: mindenevő, aki minden médiumhoz szívesen nyúlt, azaz egyiket sem tekintette mérvadó keretnek önmaga számára. A művészet az ő szemében határhelyzet, a mű egy-egy megérzékített, rituálisan eljátszott, szimbolikusan megjelenített, villanásnyi szabadság inkarnációja.

LÉPŐ

Babarczy Eszter

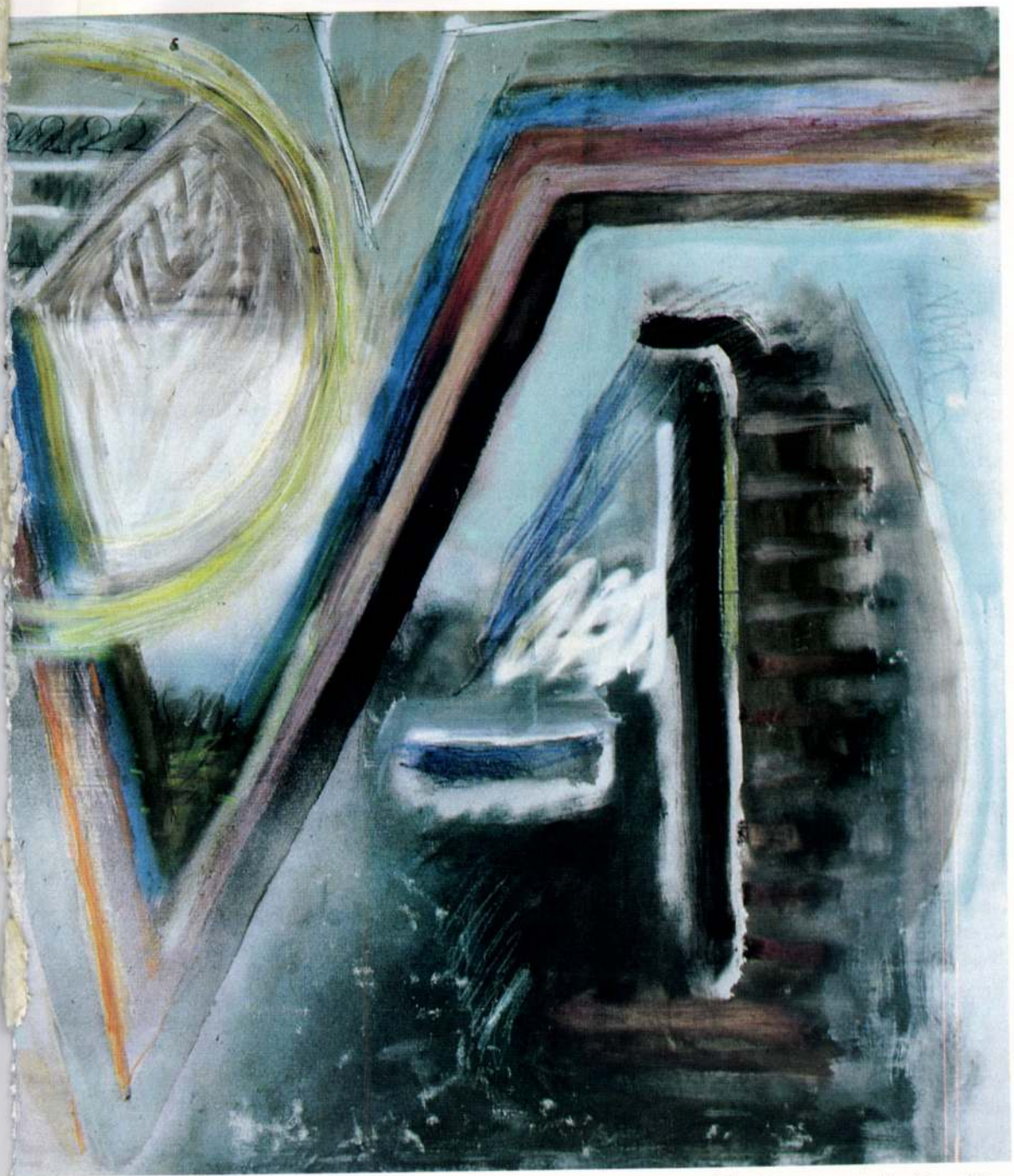

Erdély Miklós: Gyök mínusz 1/$\sqrt{-1}$, 1985, vegyes technika, 147 × 195 cm

„A kutató feladata megkeresni az elhunytak lelkeit. A halottak miatt kötelessége föltárni a rejtekhelyeket, az egymásba csúszott rétegeket szétfejteni. Ki kell hámoznia a valóság illuziójából az illúzió magvát. Rejtélyesen kénytelen építkezni, a rombolás mozdulataival."

Erdély Miklós: *Váratlan kantáta*[2]

Az értetlenség bizonyos értelemben kötelességünk. Erdély mondta *Beke Lászlónak* az *Egyenrangú interjúban*[3]: „...mostani pillanatnyi tevékenységem pont erre vonatkozik, hogy elveszti totális érzékenységét a művészek nagy része. És vele együtt kénytelenek menni a művészettörténészek is, holott sokkal intenzívebb a kapcsolat egy mű és a megítélés között, őrült feszültségnek kellene támadni közöttük, és pont az értetlenségnek ez a foka szükséges ahhoz, hogy a viszony érdekes legyen a művel. Tehát ha valamit nem értesz, vagy fogalmad sincs róla, hogy mi akar lenni, attól fogva érdekes, abban a pillanatban kezd érdekelni."

A művészet üres szó, amely minden művészinek tekintett gesztussal új definíciót nyer, s a ma művészének feladata éppen ez, hogy újabb és újabb gesztusokkal, azaz újabb és újabb művészetekkel kísérletezzék. A műalkotás nem jelent: telítve van, de érvénytelenített jelentésekkel, üzenete az az üresség, ami a sajátja. A mű úgy beszél valamiről, hogy nem beszél semmiről, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik: helyet készít a befogadóban, szabadságot gerjeszt. Erdély a művészet üres helyét feladatként jelöli ki a *Marly tézisek*ben[4]. Másutt önprovokációról beszél. A *Demokratikus festmény* akcióban a festmény minden elemével kapcsolatban megellenszavaztatta a nézőket, azért, hogy önmagát (és a többi jelenlévőt) kreativitásra kényszerítse.[5] És önprovokáció az a festési metódus is, amelynek során „elront" egy vásznat, majd megpróbálja ezt a hibát „kijavítani".

Azaz: nem a szabadságról szól a művészet, a szabadságot csinálja művészetként. Érthetjük ezt persze szélsőségesen fluxus-ízű dologként, az avantgardizmus öngyilkos radikalizálásaként is, utolsó rúgásként, amelytől végképp szétesik az amúgy is széthullófélben lévő avantgárd fogalmi állványzat. Én hajlamos vagyok mégis azt gondolni, hogy ez az arrogancia nem a frissen jöttek arroganciája, hanem egy réges-régi kétségbeesés és egy réges-régi vágy felelevenítése és összekapcsolása. A kétségbeesés a semmiből való teremtés és teremtettség felfoghatatlansága, a vágy az a vágy, amelyet a manierizmus művészei is már közhelyként ismertek, hogy ezt a teremtést újabb teremtés révén meghaladjuk. Alighanem így kell érteni Erdély kijelentését, hogy az avantgardizmus nem az avantgárdnak címkézett mozgalommal indul a huszadik században, mert az ebben az értelemben vett avantgardizmus hagyományába minden nagy művész beletartozik.[6]

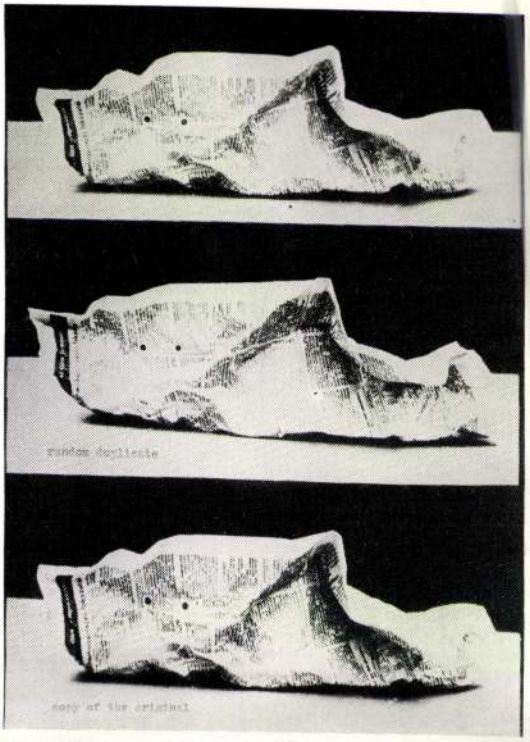

Erdély Miklós: Ismétléselméleti tézisek (részlet) / Theses of the theory of repetition (fragment), 1974, fotó, 31 × 22,5 cm

„Az abszolút új felismerhetetlen, észrevehetetlen és így nem jelenhet meg.
(...)
A szellemi ember azonban csak a totális változásban ismer magára."

Erdély Miklós: *Ismétléselméleti tézisek*[7]

Hogyan lesz tehát művészet egy másik ember, a művész szabadságából? Hogyan lehet a szabadságot szépségként, nem felismert szükségszerűségként, hanem felismert szabadságként létrehozni egy olyan korban (ha szabad ilyet mondani), amikor a művészeti konvenció már a lázadáshoz sem nyújt anyagot? Merthogy Erdély művei szépek, a szépségnek legtágabb és legszűkebb, de, dacára a Marly téziseknek, talán mégsem üres értelmében véve, ahhoz nem férhet kétség.

A jelentéskioltással kell kezdenünk.

Időutazás (fotómű). Öt fénykép, régi családi képek Erdélyről vagy Erdéllyel, amelyekbe 1975-ben visszamontázsolta akkori önmagát. Mellettük tézisszerű pontokba szedett magyarázat áll, az *Idő-mőbiusz*. „1. Ami lesz és visszahatni képes, az van. 2. Ami önmagára visszahat, az önmagát okként határozza meg." és „11. Tarts önmagadtól. 12. Kész van, ami készül."[8] Többé-kevésbé azonosítható jelentések sokasága, amelyek egy enigmatikus fel-

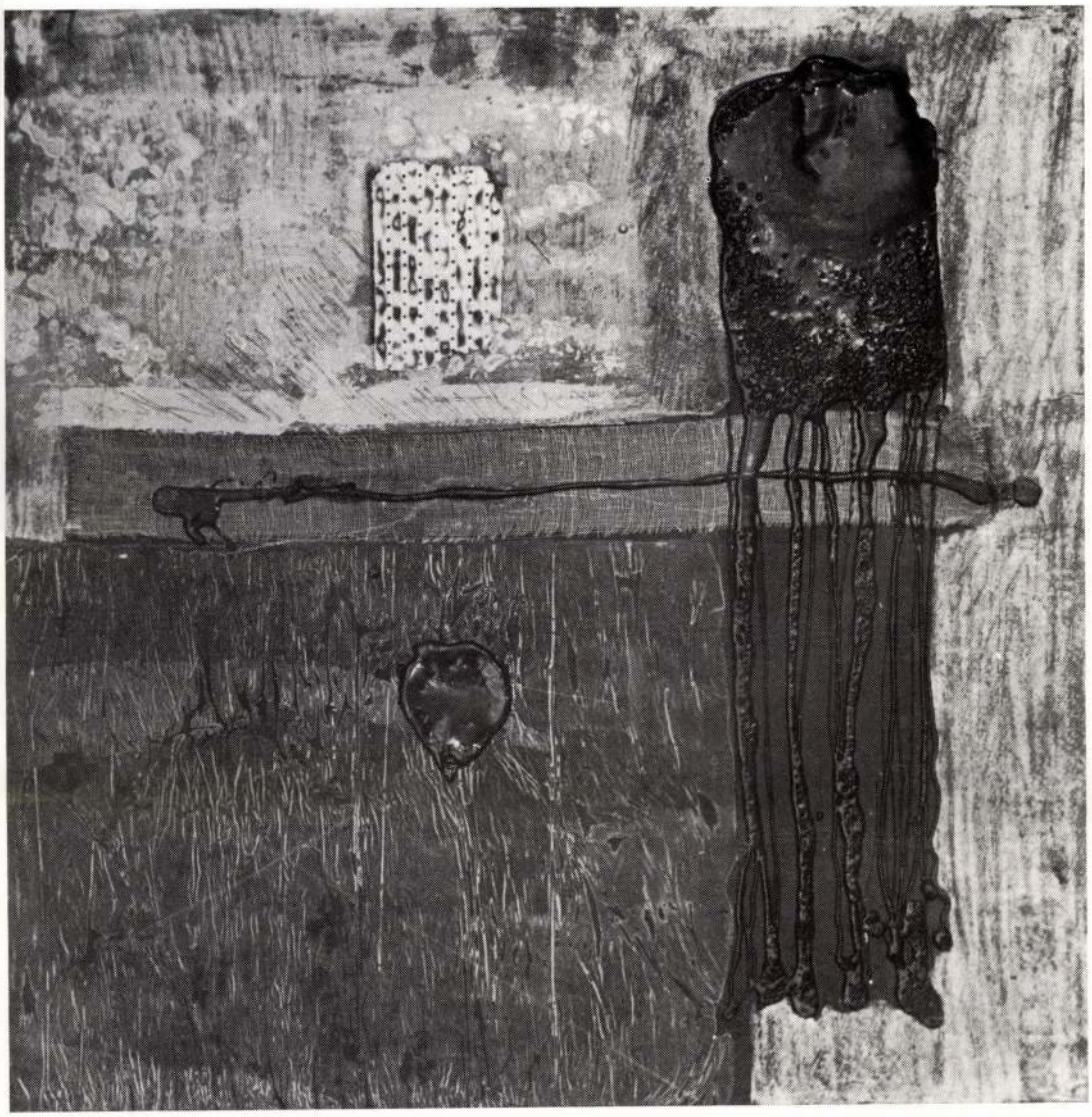

Erdély Miklós: Bitumen-kép / Bitumen picture, 1979–80, vegyes technika, 58 × 58 cm

advánnyá állnak össze. S kulcsot is kapunk a feladványhoz: nem kell feltétlenül, talán nem is ajánlatos metaforikus-szimbolikus mélyértelműségek után kutatnunk. Mi sem egyszerűbb, mint egy Mőbiusz-szalag mintájára képzelni el az időt, saját létrejövésünk idejét, amelyben már mindig „kész van, ami készül", amelyben — mint Leibniz Istenének értelmében — a létrejövés magva egyben a létrejövő definíciója is. Egyszerűen fogalmat alkothatunk egy olyan időről, amelyben valamiféle teljesség hozza létre mindig önmagát. Egyszerű elképzelni, noha belátathatatlan, mert lehetetlen. A fényképeken pedig látjuk a lehetetlent, amely csak elképzelhető.

A jelentéskioltás nem a jelentések hiánya, hanem ez a hasadás, amely annak nyomán keletkezik, hogy a lehetetlen egészen szelíden, figyelmeztetés nélkül, egy családi fénykép formájában behatol a világba. Ha a lehetetlen láthatóvá válik, az kimozdítja a világot ismerősségéből, amely a számunkra hozzáférhető jelentések garanciája. Ha ilyen szelíden, erőszak nélkül kiléptetnek bennünket az ismerősségből, a közegből, amely észrevétlenül átmeg átsző minket, akkor e hasadásban állva finoman megérintjük, kívülről, a világ határát, de aztán az irányatalan szabadságból végül visszalépünk a képzelethez, valaki más képzeletének szabad játékához, a kiállítóterembe.

„Mikor rettentő izgatottan sehol se
vagy — nem vagy sehol.
Visszahíva a semmiből a semmibe.
Semmiből kigyúrva csak azért,
hogy tudd, mi van.
Semmi van."

Erdély Miklós: *(Mikor rettentő...)*[9]

Váza virággal (objekt, rekonstrukció). Beke László kronológiája[10] szerint Erdély 1970-ben a Műszaki Egyetemen egy maceszból készült fiúing-merevítő és a „tavalyi havat" tartalmazó termosz, valamint a *Szelídség medencéje* mellett állította ki ezt (?) a porcelánvázát, benne virággal. A *„Ceci n'est pas une pipe"*-trükk (R. Magritte), a dekonstruktivisták kedvencének megfordítása volna talán? Az a bizonyos dekonstruktív tautológia? Egy pipa képe nem pipa, egy virágváza virággal viszont kétségtelenül virágváza virággal. De talán a mű rokonsága a régi, híres művészi gesztussal is egy kioltódó jelentés csak, egy kioltott történeti allúzió. Mert éppen ez nincs jelen, a jel és a jelölet széthasítása, itt jelként áll egy jelölet. És nem csak áll, de ki van állítva. Amit kiállítanak számunkra, azt elkülönítik tőlünk. Az szemben áll. Valami szemben áll itt, amit mi szoktunk kiállítani, egy szép váza virággal. Valami, ami mindenkié, itt szentként elkülönül. A szent a legváratlanabb ponton, minden piszoárformát öltő provokációnál váratlanabb ponton, orvul felhasítja a világot, és a képzeletnek ez az egyszerű, rémületes szabadsága ellenállhatatlanul nevetésre ingerli az embert.

„Rátaláltam egy szóra, ami eleve nem jelent semmit, és mégis évezredekig használták, és furcsa módon mindenki értette és sokan még ma is értik — ez a szent szó. Meggyőződésem, mikor a művészet jelentésektől megfosztja önmagát, a régi szó státusára pályázik, annál is inkább, mert az már megkopott és az ember nem tud lemondani a létező világ és saját transzcendálásáról."

Erdély Miklós: [A tézisek mellé...][11]

Nem a valóságábrázolás/illúzió problematikájáról van szó. Megnevezhető persze, ami történik: a reprezentáció helyére prezentáció áll, s a „talált tárgy" és a „mű-tárgy" közti, immanens jegyek segítségével nehezen megadható különbség hiányán, ezen a lassan kissé skolasztikussá váló problémán is megütközhetünk. Valójában azonban Erdély eltörli ezt a nagyhagyományú bökkenőt, mert ha nincs reprezentáció, sem egy valóságdarab hűséges ábrázolása, sem egy valóságdarab valóságos mivoltából való radikális kiforgatása értelmében, s ugyanakkor a valóságvonatkozás hiányáról, vagy specifikusan megbotránkoztató voltáról sem beszélhetünk, akkor nem marad más, mint a tárgy, amely ott áll, s persze a gesztus, amely oda-

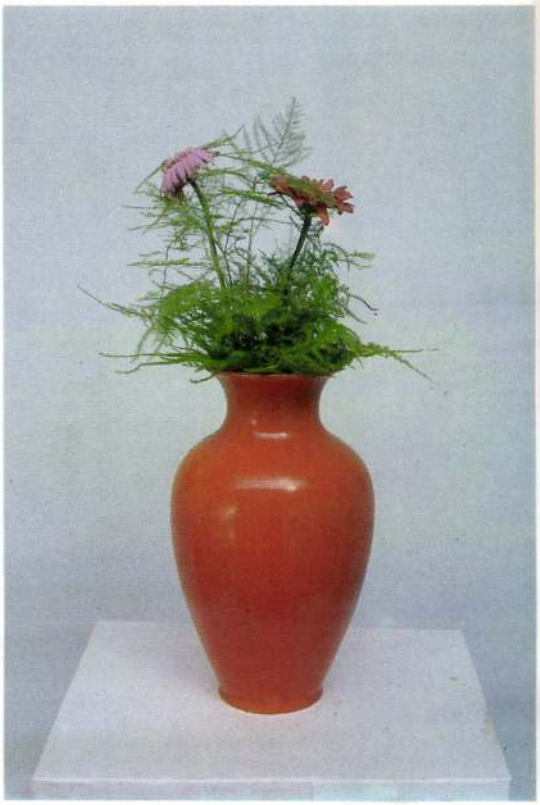

helyezte. A különbség tehát, vagy derridánus szóval, különbség, amely tárgyból műtárgyat csinál, nincs jelen és nem hagy nyomot a tárgyon. Ha nem Erdélyre gondolunk, az ő gesztusára, szótlanná kell váljunk. Ebben az értelemben *nincs szó* semmiről. Az érzékiséggel kerülünk szembe, amely csöppet sem ellentmondásos, amely ellentmondást nem tűrő. A jelentéskioltásnak ez az útja nem a felfoghatatlan világonkívüliséghez, hanem a megnevezhetetlen és megtagadhatatlan érzékiséghez vezet.

Úgy tűnik tehát, hogy Erdély némileg hetyke és polgárjogi vagy erkölcsi tekintetben üresnek tűnő szabadsága olyan határhelyzeteket hoz létre, amelyekben az együttműködni hajlandó, a kollaboráns néző sajátos bukófordulóra kényszerül. Pedagógiailag hatékony határhelyzetek ezek. *Fehér Márta* mondta nemrégiben, hogy a görögök a logikával feltalálták a kényszerítés legrafináltabb eszközét. Erdély Miklós a jelentéskioltással a szabadság megtapasztaltatásának nem kevésbé rafinált eszközét találta fel: éppen azt teszi, amit saját bevallása szerint tenni akar, gondolatot tesz állapottá. Ezen állapotban és határhelyen nem egyszerűen kérdések születnek, „érdekes" kérdések vagy „új" kérdések, hanem kérdéskényszer születik, a szorongás egy vidám válfaja, melyből a kiutat aztán ki-ki maga kell hogy meglelje, magának.

Szétmásolt rajz (indigómű, 1978). A gondolat állapotként jelenik meg, az állapot pedig anyagként. Az indigó

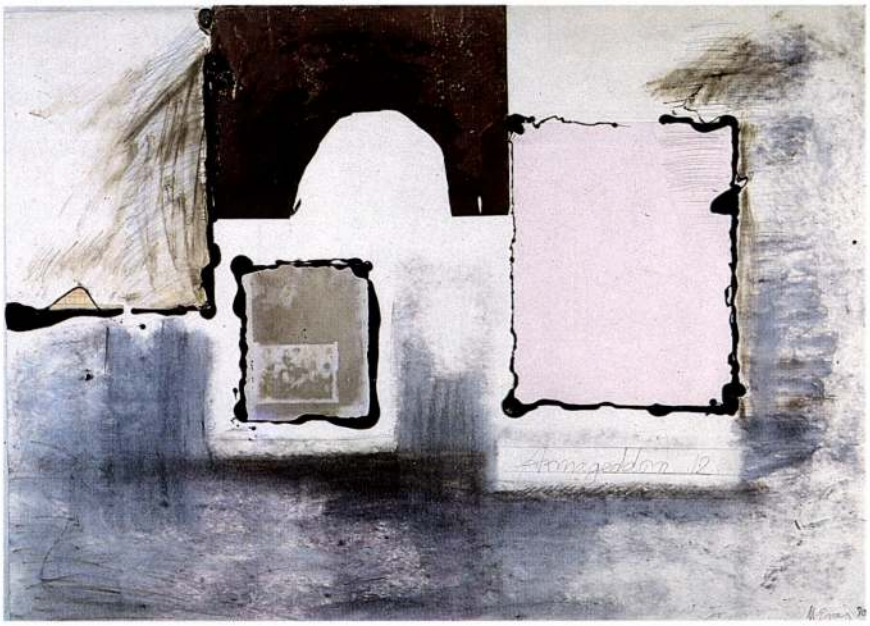

Erdély Miklós: Váza virággal (rekonstrukció) Vase with flower (reconstruction), 1970, porcelán váza, virág, 31,8 cm

Erdély Miklós: Armageddon 12 Armageddon 12, 1980, vegyes technika, 61 × 81 cm

nagyon speciális művészi eszköz: anyag, amely fogalmiságot rejt magában. A másolás, ismétlődés és azonosság, a „dekonstruktív tautológia" anyaga. A szétmásolt rajz, amely részben önmagának másolata, másolhatatlan, ahogy a fotópapírra fényképezett és rárajzolt „önmagával találkozó egyenes" képe sem másolható anélkül, hogy a mű érzékiségének egyszerisége s az idő- és tér-dimenziók mentén létrehozott minimális elmozdulások el ne vesznének. Minimális ez az elmozdulás, de ez hozza létre azt a bizonyos elemi hasadást, a paradox különbségből előálló szabadságot, amely az Erdély-művek lényege.

> „Ábrázolással az ábrázolt szubsztanciális csonkulást szenved. Ebben áll a tradicionális művészet hibás volta, mely eredetileg a rossz, kártékony erők elleni mágikus harc eszköze volt. A megörökítés részleges, mivel az ábrázoltat nem saját anyagában reprodukálja, így részleges az ábrázolás felszámolása is. Ebben áll az ábrázoló mágia korlátozottsága."
>
> Erdély Miklós: *Ismétléselméleti tézisek,* 1980.

Az eszközkérdés az érzékenység kérdése. Az önkihívás, vagy hiánya, megjelenik az eszközválasztásban. Erdély megakasztja a folyékony eljárásokat vagy möbiuszítja őket, s az anyagok — mint eszközök — nem idomulnak instrumentumokként a szándékhoz, hanem magukhoz hajlítják a művet. A művésznek és a nézőnek egy anyagon keresztül kell sajátosan érzékennyé válnia. Nem nevezném ezért Erdély műveit konceptuális műveknek, a konceptuális paradoxon csak az érzéki empátia révén, az érzéki empátiában jelenik meg. Az érzékiség pedig a maga végtelen számú, sokszor megnevezhetetlen útjával, jelentéskioltáson innen vagy túl, olyan közeg, amelyben a csak úgy egyszerűen „szép" redukálhatatlan, kikerülhetetlen és emblematikus saját világot alkot.

Bitumen-kép (bitumenmű, 1979—80). Az érzékiség nem ér véget az általa megkelesztett paradoxonnal. A fentebb emlegetett bukófordulóhoz fal kell, egészen konkrét, materiális fal. Erdély az érzékiséget ilyen falként használja. Az anyagok önmaguk emblémái, nem allegóriák: nincs jelentésük, csak asszociációs körük, lehetőségeik, taszításuk és vonzásuk. A viszonyba hozott anyagok játéka nem egyszerűen szellemi viszonyok modellálását szolgálja. Az érzékiség lyukat üt a fogalmilag artikulálódó intencionalitáson. Hogyan tudnánk precízen megnevezni, mit csinál az élesztő és a macesz egymással a Szelídség medencéjének sűrített tejében?[12] Nem tudjuk megnevezni, csak megszagolni s kibékülésként elgondolni.

> „Borzasztó jólesik nekem a maceszt bármilyen szituációba hozni, mert tudom, hogy ezt a mozdulatot teljes elfogulatlansággal és jó lelkiismerettel tehetem."
>
> Erdély Miklós: *Előadás a kiállításról,* 1980.[13]

Közbevetés: *Zsidó-nem zsidó* (grafika, 1985). Erdély a zsidóságot nem stigmaként — a kiválasztottság, az üldözöttség, vagy az idegenség, az ellenségesség, az undorító másfajtaság stigmájaként — kezelte, hanem kérdésként, talán nem is a hovatartozás, hanem inkább a hovatartozás szimbólumainak kérdéseként. A jó lelkiismeret azt jelenti, hogy a hovatartozást és szimbólumait nem terheli sem sértődöttség, sem bűntudat: jelen vannak, de nem szabnak áthághatatlan érzelmi határokat. A legegyszerűbben

Erdély Miklós: Időutazás I / Voyage in time I, 1975,
fotó, 48 × 49 cm

pedig úgy lehet megmutatni, hogy a határ áthágható, ha ki-be járunk rajta vagy ráérősen elidőzünk fölötte. Erdély ezt teszi. Amit csinál, olyannyira nem frivol játék, hogy még a jelentéskioltás abszolút elvét is feladja a saját kontextusát letörölhetetlenül megjelenítő anyag kedvéért, amely ugyan végül, a bitumen-képeken, összeolvad a többi, az érzékiségben elnémuló, de eredetileg szintén „kontextuális" anyaggal, és egyenrangú részévé válik a létrejövő szépnek, mégis, sosem veszti el teljesen egyértelmű kötődését egy bizonyos hagyományhoz: a macesz mindig megőrzi zsidóságát.

A bitumen-képeken sajátos fajta rend jön létre. Ezek a furcsa, gazdag érzékiségű és erős asszociációs körrel rendelkező anyagok, a bitumen, a géz, a macesz, a gipsz, a természetüknek megfelelő elemi viszonylatokba rendeződnek, a beleágyazottság, egymásmellettiség, egymáson áthatás viszonylataiba. Ezek a viszonylatok elemi geometriai formákat hoznak létre, anélkül, hogy Erdély erőszakot tenne a felhasznált anyag természetén. Ez a rend, amely emblematikusan egyszerű, s mégsem redukció révén jön létre, teremti azt a fajta szépséget, amely a 80-as években keletkezett Erdély-művek mindegyikén jelen van, a bitumen-képeken, az Armageddon-képeken, a grafikákon és festményeken. Ez az elemi rend egyfajta vizuális lényegtan, a meditatív képhez, régi és új szuprematizmusokhoz és konstruktivizmusokhoz áll közel. E szuprematizmusok és konstruktivizmusok azonban a látható nyelvének elemzése révén, redukcióval, vagy ideális formákként hozzák létre azokat az elemi formákat, amelyekből aztán a meditatív képek felépülnek. Az Erdély-képek, úgy tűnik, nem egy legvalódibbnak tekintett vizuális nyelv ábécéjének segítségével olvasandók, a szépség nem ennek a nyelvnek harmonikus-szimbolikus használata révén jön létre. A vizuális nyelv helyét, úgy gondolom, vizuális emblematika foglalja el, amely csak egy holisztikus, a specifikus művészeti kérdéseknél tágabb keretben válik nyelvjellegűvé — ha egyértelműen megfejthetővé nem is.

A jelentéskioltással kezdtük, az emblematikussággal kell zárnunk.

> „C/1. A világ saját álmod, melyben nincs lehetetlen.
> C/2. A világ Isten álma, melyben nincs lehetetlen.
> C/2.1. A valóság törvényekkel meghatározott világa csalóka összefüggés-látszat csupán.
> C/3. A fejlődés bizonyos idő eltelte után azt eredményezi, hogy az idő folyása fokozatosan lelassul, míg végül statikus jellegűvé válik. A létezők tartalmazzák összes előzményeiket önmagukban.
> C/3.1. Ilyen körülmények között fölösleges az időben utazni, mert minden múlt egyszerre jelen van, de a létező szabad akaratának kiszolgáltatva, így tetszőlegesen módosítani képes."
>
> Erdély Miklós: *Lehetőség-vizsgálat,* 1974.[14]

Természet I—II. (grafikák, 1985), *Gyök mínusz 1* (festmény, 1985). Mindeddig nem esett szó arról, amit Perneczky Géza Erdély „álnaiv természettudományos pozitivizmusának" nevezett, hogy hogyan kerül össze Dirac és a mozipénztár, a törvény és a véletlen, az imaginárius szám és a festészet. Erdély a hatvanas évektől fogva használja a természettudomány legfrissebb eredményeit, utalásként és gondolatkísérletek kiindulópontjaként. A természettudomány az emberi tudás, illetve nem-tudás metaforája ezekben az akciókban. A holisztikus gondolkodáshoz, ahhoz, hogy „illetékességünk mindenre kiterjedjen", szükség van egy egységes tudásfogalomra, valamire, aminek révén mérhetővé válnak a tudhatóság határai. Erdély nem valamiféle ezoterikára, nem is logikára vagy ontológiára, hanem a természettudományra hivatkozik. És ez persze azt jelenti, hogy a természettudomány Erdély szemében *a* lényegtan, nem pedig többékevésbé inkommenzurábilis, vagy pusztán instrumentális értékű leírások összessége. A természettudományos szimbólum mint az elért tudás szimbóluma azonban a művészetben akarva-akaratlan kulturális szimbólummá válik. Az imaginárius szám Isten szemének helyére áll, amelyet a barokk ikonográfia szívesen helyezett oltáregyüttesek tetejére. Ahogy az értelmes világ értelmességének határával játszó jelentéskioltás, a kulturális szimbólum is határhelyzetet teremt, mert érzékileg, a diszkurzív racionalitás számára kezelhetetlen formában, emlékeztető jelként jeleníti meg a világ alapját, Istent, az imaginárius számot vagy a természeti törvényt.

Erdély talán „komolyan vette" saját, a természeti törvények véletlenszerűségére alapozott lényegtanát, amely végső soron mindenre kiterjedő illetékességünk, mindenre kiterjedő, szinte hasznavehetetlenül óriási szabadságunk tana. Ez a „komolyan vétel" azonban, megérzékítve, esetenként a feje tetejére áll: a festői jellé átértelmezett matematikai vagy geometriai jel kompozicionális hangsúllyá, az emblematikus rend részévé válik. A jelentések és utalások leválaszthatatlanok vizuális hordozóikról, mert megjelenésüknek mikéntje a döntő, nem a ténye. A képek egy bornírt rádiókat, digitális kijelzőket és ufókat áramoltató kultúrában álló kontemplatív egészek.

> "1. Érteni és ugyanakkor elemezni árulás. Megértve élvezhetetlen, élvezve hatástalan. *Pop art* kikérdezhetetlen. Faggatásra ásít, vallatásra megkeményedik, mint a kő. Nincs „mondanivalója". Önmagát se érti egészen, legalábbis mindent elkövet, hogy ne értse. A folyamatos gondolkodásról leszokott, reprodukálhatatlan, vagy tudatküszöb alá szorított gondolatmeneteknek csak rezüméjét közli, rejtélyes jelmondatokat:
> 2. kvantumokban gondolkodik."
>
> Erdély Miklós: *Pop tanulmány,* 1968.[15]

Erdély, bizonyos értelemben, újra feltalálta a festészetet.

JEGYZETEK

1 Erdély Miklós: *Kollapszus orv.,* a Magyar Műhely kiadásában 1974-ben megjelent verseskötet hasonmás kiadása, Budapest, 1991, 17. old.
2 uo.
3 az *Egyenrangú interjú* megjelent a *Hasbeszélő a gondolában* c. kötetben, Bölcsész Index, Budapest, 1987, 181 skk.
4 A Marly tézisek szövege megjelent: Erdély Miklós: *Művészeti írások,* szerk. Peternák Miklós, Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1991, 125. skk. Sajnálatos, hogy az igazán hiánypótlónak nevezhető kötet a szövegközlések mellett nem tartalmaz gazdagabb filológiai kiegészítést, valamint hogy hiányzik belőle pl. a *Montázséhség* c. tanulmány.
5 Ld. Demokratikus festmény, Erdély Miklós: *Művészeti írások,* 167 skk.
6 Ld. *Marly tézisek,* i.m.
7 Erdély Miklós: *Második kötet,* szerk. Beke László, Peternák Miklós és a Magyar Műhely szerkesztősége, megjelent a *Kollapszus orv.* hasonmás kiadásának kiegészítéseképpen, Magyar Műhely, 1991, 86. old.
8 A teljes szöveget közli: Erdély Miklós: *Második kötet,* 95. old.
9 Erdély Miklós: *Második kötet,* 100. old.
10 Az Óbuda Galéria Erdély-kiállításának katalógusában, 1986.
11 Erdély Miklós: *Művészeti írások,* 129. old.
12 Leírását ld. Beke László, i.m.
13 Erdély Miklós: *Művészeti írások,* 148. old.
14 Erdély Miklós: *Második kötet,* 88—95, az idézett rész: 92. old.
15 Erdély Miklós: *Művészeti írások,* 23. old.

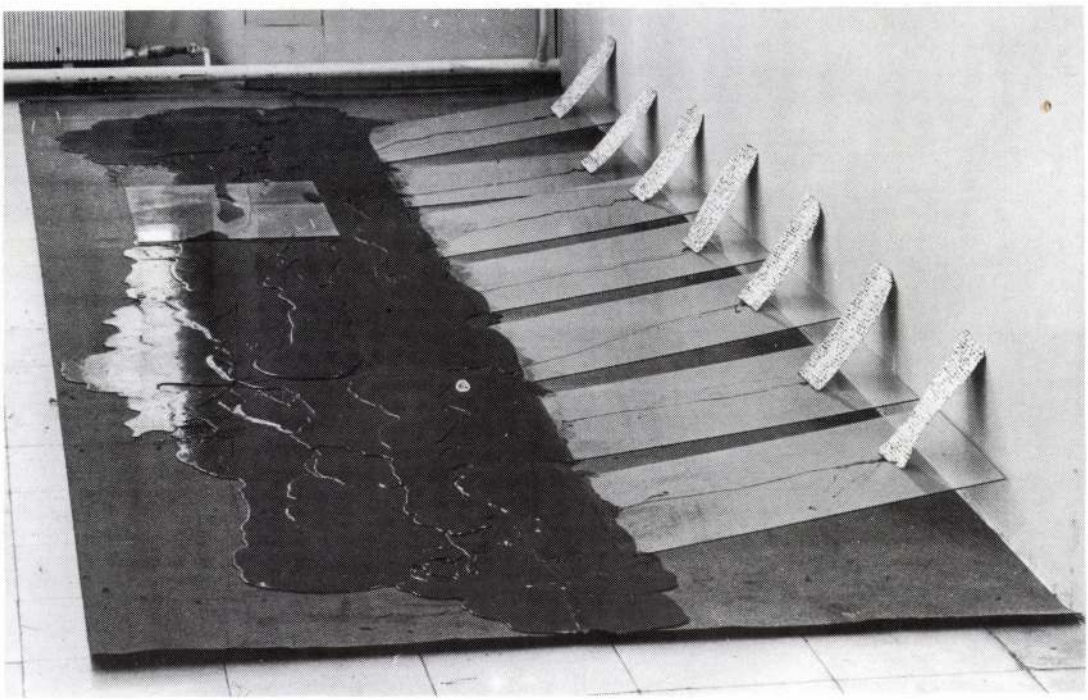

Erdély Miklós: Südstrand (Horizont nélkül) / Südstrand (Without horizont), 1980, installáció, 640 × 200 × 40 cm

BORDER CROSSING

Miklós Erdély

(an attempt at interpretation)

The retrospective exhibition of Miklós Erdély was open in the *István király Museum* of Székesfehérvár until the end of December 1991: the exhibits on the upper floor included works, remains, photos, and documents. Further works, many pictures and a few installations could be seen in the *Csók István Gallery.*

In a certain sense this is the answer to the seemingly easily answerable question: what, in fact, one can see here? — better said, this is the short version of the answer given by the catalogue which lists the exhibits and — with surprising classification — puts them into categories, once according to genre, then according to style or technique. So there are early sculptures, early drawings, photographic works, objects, conceptual works, indigo works, bitumen works, graphic works, paintings, photo-documentations. There is also another answer in the catalogue to the question „what one can see here": the beautiful comment of *Géza Perneczky* that what one can see here is a prevalent idea, „a play with negation", „deconstructive tautology as the Doctrine of Essence".

Maybe there exists a third answer which does not contradict the first two, and this is that what one can *see* in this exhibition are in fact the art-like, sensuous remains of another man's producing freedom. Miklós Erdély was not the artist of any artistic problem or medium. One could call him an amateur professional, has this term not lost every meaning owing to the disintegration or discredit of the training and institutional forms of modern art. So maybe one should say simply that he was his own artist, a private artist, an omnivore who liked to resort to all media, i.e. he considered none of them as a standard

Erdély Miklós: Rádió / Radio, 1985, vegyes technika, 55 × 75 cm

Erdély Miklós: Amerikai rádió / American radio, 1985, vegyes technika, 54 × 75 cm

frame for himself. He saw art as a border situation and the work of art as the incarnation of a symbolically represented, materialized, ritually performed flash of freedom.

Art is an empty word gaining a new definition with every gesture considered artistic, and the task of the artist of today is to experiment with new and newer gestures, i.e. new and newer arts. A work of art has no message: it is full of invalidated meanings, its message is its own emptiness. A work of art speaks of something by not saying anything about the affairs of the world: it makes place in the receiver by generating freedom. Erdély, in the *Marly-theses,* indicated the empty place of art as a task; at other times he spoke of self-provokation. In his action Democratic painting he asked the spectators to vote against every element of the painting to force himself (and those present) to be creative. And his method of painting, ,,messing up" a canvas and trying to ,,correct" the mistake, is also self-provokation.

This means that art is not about freedom, it produces freedom as art. One can interpret this as an extreme, fluxus-like affair, the suicidal radicalism of avantgardism, the last kick which helps the anyway desintegrating conceptual scaffolding of avantgardism to collapse definitely. Yet I am inclined to think that this arrogance is not the hubris of the newcomer but the revival and connection of a very old despair and a very old desire. The despair is the inconceivability of creating and being created from nothing, and the desire was already a banality for the manierist artists, i.e. that we transcend this creation with the help of a new creation.

This is probably how we must understand Erdély's declaration that avantgardism did not start with the movement labelled the avantgarde in the 20th century because every great artist belongs to the tradition of avantgardism taken in this sense.

So how will the freedom of another person, the artist, turn to art? How can one create freedom as beauty, not as recognized necessity but as recognized freedom in an age (if one may say so) in which artistic convention does not offer material even for rebellion any more? For there is no doubt that Erdély's works are beautiful in the broadest and narrowest sense of the word, and, despite the Marly-theses, not in the sense of emptiness.

Let us begin with the extinction of meaning.

Journey in time (photographic work). Five photos; old family pictures of, or with, Erdély into which he mon-

taged back his own self of 1975. Beside the pictures is an explanation listed in thesis-like points: the *Time-Moebius*. "1.) What will be, and is, able to react, exists. 2.) What reacts upon itself determines itself as cause." and "11.) Beware of yourself. 12.) What is in preparation is ready." A multitude of more or less identifiable meanings combined into an enigmatic problem to which we also get the key: it is not necessary and maybe even not advisable to seek metaphorical-symbolical profoundities. Nothing is more simple than to imagine time, the time of our coming into existence as a Moebius-strip in which "what is in preparation is ready" where — in the mind of Leibniz's God — the seed of coming into existence is also the definition of what comes to be. We can simply conceive a time in which a sort of totality produces always itself. It is simple to imagine it although impossible. On the photos we see the impossible that can be only imagined.

The extinction of meaning is not the absence of meanings but the rift which arises when the impossible penatrates into the world gently, without warning, in the form of a family photo. When the impossible becomes visible it removes the world from its familiarity which is the guarantee of the phenomena accessible to us. If we are displaced gently, without violence from familiarity, the medium which blends with us unnoticed, then, standing in the rift, we delicately touch the border of the world from outside but then, from this directionless freedom we ultimately step back to imagination, to the free play of the imagination of somebody else here, in the exhibition hall.

Vase with flower (object, reconstruction). According to the chronology of László Beke Erdély exhibited this (?) porcelain vase with flower in 1970 at the Polytechnical University, together with a shirt stiffener made of matzos, a thermos containing "last year's snow", and the *Basin of gentleness*. Could it be the reversal of the favourite deconstructivist trick of *"Ceci n'est pas une pipe"?* (R. Magritte). Maybe this is *that* deconstructive tautology? The picture of a pipe is not a pipe but a vase with flower is certainly a vase with flower. But maybe the work's relatedness to the old, famous artistic gesture is also only an extinguishing meaning, an extinguished historical allusion. Because the rift of between the sign and the signed is not present here, the signed stands for the sign, and it does not stand only, it is exhibited. And what is exhibited for us, is separated from us; it faces us. Something we used to exhibit, a beautiful vase with a flower, faces us here. Something belonging to everybody is separated here, detached as something holy. The holy makes a rift in the world on the sly, on the most unexpected spot, more unexpected than any provokation in the form

Contimed on page 74.

Hármas kép Erdély Miklósról

Somogyi Győző

A 70-es évek elején mint munkáspap kerültem Erdély Miklós mozaikműhelyébe zsákhordónak és fogadott barátságába haláláig. Engedtessék meg, hogy felhívjam a figyelmet az Erdély-irodalomban eddig mellőzött mozzanatra: Miklós vallásosságára. Zsidósága közismert, kereszténysége kevésbé, pedig mindkét vallásnak egyaránt volt híve és hitetlenje. Abban az időben bejárt a mozaik-pincébe a „Teológus Klub" nevű társaság, Miklós pedig többször megfordult a Béke Királynéja egyházközségben, ahol segédlelkész voltam. Egyszer így döbbentette meg az ifjúsági hittancsoportot: „Szálljatok le a Názáreti Jézusról! Ő a mi Messiásunk, ti keressetek magatoknak másikat!"

Távol legyen tőlem a szándék, hogy Erdélyből keresztény teológust csináljak. De az *is* volt: ó- és újszövetségi próféta. Egyaránt tartotta a zsidó és katolikus ünnepeket, minden előadásában idézte a Bibliát és ez a könyv volt a tárgya számos alkotásának. Műveinek rejtjelkulcsa a vallás. Ennek értékrendjében mozgott mint ember és értelmeződnek a művész gesztusai. Jó-rossz, igaz-hamis, szép-csúnya, ahogy e szavakat a Biblia használja. Happeningjei, filmjei, írásai — de gesztusai, köpenyes rabbifigurája is — tele voltak vallási utalásokkal, amelyeket aztán a közönség viccnek, politikának, filozófiának könyvelt el, kiki a műveletlensége szerint.

Maga a happening bibliai műfaj. Jeremiás próféta ökörjárommal a nyakán járt-kelt az utcákon. Ezékiel a levágott szakállát kupacokba csoportosította. Jézus a porba köpött és sarat csinált belőle. Szent Ferenc a madaraknak prédikált. Sorolhatnánk a próféták jelképes cselekedeteit, amelyek a vallásban megszokottak és egyértelműek, a modern művészet és filozófia történetében azonban csak néhány profetikus személy tudott velük élni. Ilyen volt Beuys és ilyen Erdély, akik tudták, hogy minden művészet gyökere a vallás.

Magánélete legprózaibb mozzanatát is mint természetfölötti ítélet alá eső alkotást élte meg. Bűn volt a bűn, bűnbánat a bűnbánat, szeretet, szenvedély és megbocsájtás mind a maga rendje szerint. Angyal szólt belőle, amikor Isten eszköze volt, és érződött a pokol kénköves szaga, amikor a sátán kerítette hatalmába. Nagy formátum, széles dimenziók úgy föl-, mint lefelé.

Ha Erdély és az epigonok közt határt akarunk vonni,

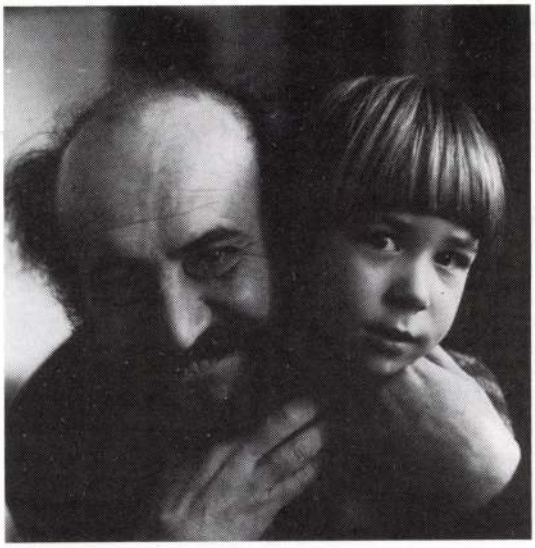

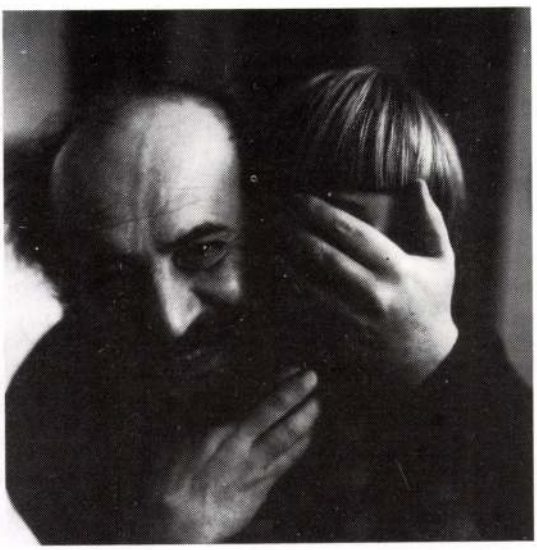

ezt a prófécia és az öncélú újítás közt találjuk. Kétféle újítás van. Egyik a hagyomány határait tágítani igyekszik, hogy az mint ölelésre kitárt kar, az emberek és értékek minél nagyobb körét befogadhassa. Ez prófécia. A másik célja a hagyomány lerombolása valami maga csinálta jövendő nevében. Ez az ördögtől való.

Nem kétséges, hogy Erdély Miklós életműve az előbbihez, a zsidó-keresztény hagyomány kitágított köréhez tartozik.

A mellékelt hármas kép Erdély Miklós műve 1974-ből. Őt és Raffay Dávidot ábrázolja. A fotókat Raffay Béla készítette.

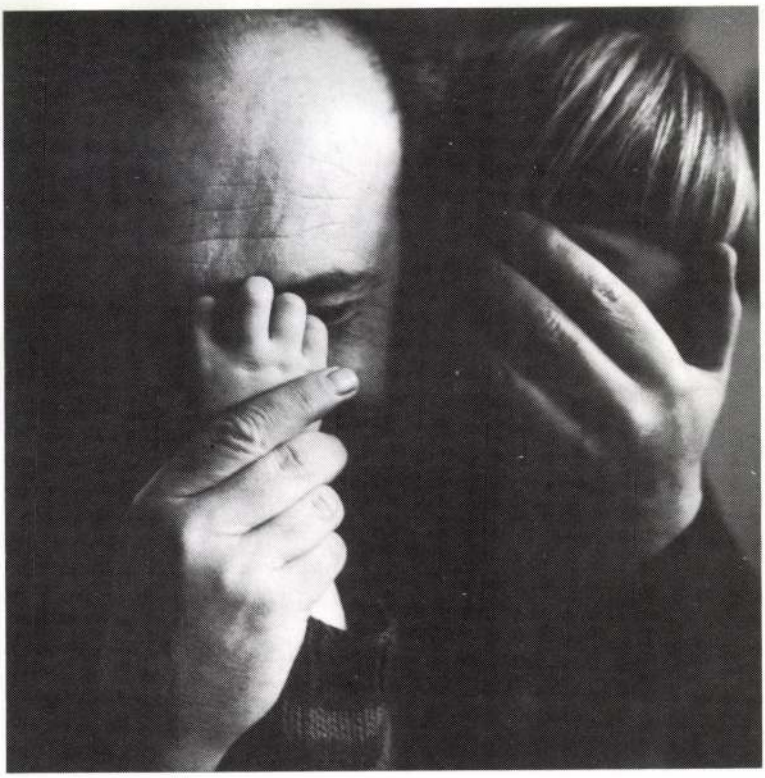

MŰVÉSZNŐK a gödöllői művésztelepen

Papp Júlia

A szecesszió és a szimbolizmus sajátos hazai irányzatát képviselő gödöllői művésztelep (1904—1920) életvitelének, művészeti tevékenységének kialakításában — különösen a hasonló jellegű művészközösségekhez, például a szolnoki vagy a nagybányai művésztelephez viszonyítva — fontos szerep jutott a nőknek.

A nők, a gyermekek megbecsülése, a harmonikus családi élet tisztelete részben a telep működésének elveit meghatározó ideológiai áramlatokban gyökerezett. A munka, a művészet és az élet szerves összekapcsolását, az élet minden területét — az otthont is — beragyogó, megnemesítő művészet fontosságát hirdető ruskini elmélet mellett a telep vezetőinek, *Nagy Sándornak* és *Kőrösfői Kriesch Aladárnak* világnézetére nagy hatást gyakorolt az ideális anarchizmus. *Schmitt Jenő Henrik* és *Batthyány Ervin*, az irányzat hazai képviselői az általános szeretetvallás eszméjének terjesztésével „az emberek szabad, testvéri együttélésén alapuló" társadalmi berendezkedés eléréséért „harcoltak", kizárólag békés eszközökkel. A filozófusok a szolidaritás társadalmi méretű megvalósulásának lehetőségét a helyi, önkéntességen és kölcsönösségen alapuló, egyenrangú embereket tömörítő szövetkezetek, csoportok működésében látták.

A szeretteten, a kölcsönös megbecsülésen és a szabad alkotótevékenység tiszteletén alapuló közösség megteremtésére, az előjogok, a társadalmi, az intellektuális és a munkaközi hierarchia megszüntetésére törekedett Nagy Sándor és Kőrösfői Kriesch Aladár a gödöllői művésztelep létrehozásakor, életvitelének kialakításakor. Nemcsak a művészközösség tagjainak, hanem a telepen létesített szövőműhely dolgozóinak visszaemlékezései is azt erősítik meg, hogy a művészkolónia életét családias, szeretetteljes légkör jellemezte. A közös zenéléseken, felolvasásokon, kirándulásokon, jelmezbálokon alkalmanként a szövőlányok is részt vettek.

A szellem fejlesztése mellett Nagy Sándorék gondot fordítottak a modern, egészséges — időnként a polgári konvenciókkal szembekerülő — reformöltözet kialakítására is. A telep tagjai rendszeresen sportoltak, napfürdőztek, a nők kényelmes reformruhákat, illetve — gyak-

XLIX 14,5

yar Ludwig

Hasonló hasonlónak örül

world way of art" monopolizált
ködési elvét.
évényi rendezői munkája tehát
gával ragadóan tehetséges, helyen-
t pedig csípősen szellemes. Ahogy
lf Vostell nyugtalanra szerkesz-
tett közéleti műve mellé odakerült
orjai Sándor magánmitológiára
ója mellett ott sugárzik *Pinczé-*
yi Sándor iróniku san megértő
kép-parafrázisa, ahogy *Nancy*
ves harsányan henye objektjére
ímel *Schéner Mihály* akkurátus
norral kidolgozott plasztikája, az
entéstöbbletet teremt, és feloldo-
t ad. Mintha a megosztott világ-
szóló tegnapi történet csak li-
rcnyomás lett volna! Miért is sír-
gáltak itt az értelmiségiek, hogy
nénytelenül lemaradtunk? Mitől
féltünk annyira, hogy minket nem
meg a művelt világ? Hogyan is
nspirálta el itt a progresszív mű-
szetet a szükkeblű hatalom? Sem-
kétség: mindannyian el voltunk
rázolva, mindannyiunknak jól
lett paranoiája és kezelésre váró
ebbrendűségi érzése lehetett, ha a
választott (és már hajdanában
gvásárolt) magyar művek ilyen
épen állják az összehasonlítást a
mzetközi mezőnnyel, és ennyire
lékeztetnek az irigyelt etalonok-
Mi is tudjuk, ők is tudják, a dol-
k persze nem ilyen egyszerűek.
a kiállítás a cinkosságunkra szá-
that: szívesen visszakacsintunk.
a kölcsönös hunyorítás ugyanis
ról szól, hogy legyünk mindany-
ian partnerek egy új modern mú-
um gründolásához. Udvaroljunk
yütt a külföldi szponzoroknak egy
álló múzeumépület megvásárlásá-
t, nyúljuk le együtt a kultuszkor-
ányzatot megcélozva a nemzet jo-
s üdvéért. Nekem ez a hízelgés tet-
ik, soha jobb ügyért nem igazított-
nk a valóságon.

Ha tehát elfogadjuk — és miért ne fogadnánk el a rendszerváltás szezonális körülményei között —, hogy volt egyszer egy élenjáró abszolút képzőművészeti igazság, amelyhez a beavatottak mindig is felzárkóztak, akkor a többi már megy magától, akkor a gondolatmenetbe oly jó érzéssel csobbanhatunk bele, mint egy testet-lelket regeneráló langyos gyógyvízbe. Itt ápolhatjuk nemzeti önérzetünk reumatikus fájdalmait és elmeszesedő önbizalmunk sajgó csigolyáit.

Nemzedékem még élénken emlékszik ugyanis a magyar jelző értékfosztó szerepére. A banán finom déligyümölcs. A magyar banán, az egy rossz fondantos édesség.. Az ezüst nemesfém. A magyar ezüst az alumínium. A magyar ebben a szövegkörnyezetben annyi, mint pót. Az új Ludwig koncepciójában tehát elvileg benne van a veszély, hogy a magyar *Rauschenberg* az nem fog annyira kesereg ni a civilizációs ártalmak miatt, mint az eredeti, mert nálunk még az ártalom sem az igazi. A magyar *Beuys* nem fog annyira gusztustalan anyagokat használni, mint a példakép, mert azért a pokolban is adunk magunkra. A magyar *Lüpertz* nem fog olyan undokul festeni, mint a német mester, mert nem érdemes undoknak lenni ott, ahol mindenki undok.

E félelmek villanófényében Dévényiék külön érdeme, hogy a másodlagosság nem válik az újrarendezett Ludwig és az új magyar múzeum befogadói élményévé. Sőt. Talán a hazai pálya teszi, de nekem például meggyőzőbb *Kocsis Imre* lumpenlégkörű *Külvárosa*, mint *Richard Estes* hasonló stílusban festett, ámde túldidaktikus ipari tája. Valahogy *Hajas Tibor* eleven életet és művészetet összegabalyító fotózott akciósorozata is karizmatikusabb itt, mint az egyébként világhírű *Arnulf Rainer* felületkínzásba feledkező kegyetlen sériája. És ki hitte volna, hogy a mi nagy szuverénünk, *Kondor Béla* sem sápad el a három kései *Picasso*-vászon mellett? Pedig azok is milyen jók!

Az istenek, úgy látszik, szeretik ezt a vállalkozást: a nagy külföldi nevek és a még majdnem stúdiókorú fiatalok együtt vannak, és együtt simulnak össze. Egyáltalán: az egész egy kicsit jobban néz ki, mint az ország, és ahogy mondani szokták, ez sem semmi. E trükkre analógiás alapon csak egyetlen magyarázatot találtam.

Technikus ismerősöm mesélte, hogy a mi liftszerelőinknek nincs párjuk a világon. A nagy amerikai felhőkarcolók meghibásodott szerkezeteit magyar szakemberek tudják újra üzembe helyezni. Állítólag azért, mert a túlfejlett ipari kultúrák alkatrészkínálata elkényezteti a külföldi szerelőt, nincs a vérében, hogy invencióval és protézissel, farbával és barkácsösztönnel járjon túl a különc hiba eszén. A high tech ilyenkor cserbenhagyja. A mi Ludwigunk külföldi anyaga ilyen enyhén meghibásodott finom szerkezet, hiszen a posztszocreál és reformkommunista külhoni anyag szavatossága lejárt, az anyag elfáradt. A magyar szerelőnek azonban nincs párja, mi segítünk a hibán.

Haraszty István egy évtizede készült szupermobilja, az *Agyágyú* ezért akár szimbolikus emblémája is lehetne a magyarral kordulkált Ludwignak. A világban szanaszét látható sok csivitelő és önszétverő művészi gépely ellentételezéseképpen ő megalkotott egy abszolút szerkentyűt. Házilagosan. Csúcstechnológia helyett csúcsértelemmel, viccelődés helyett szofisztikált sokértelmű iróniával. Ide jutottunk, pedig másfelé indultunk. Mint a genovai hajós.

P. Szűcs Julianna

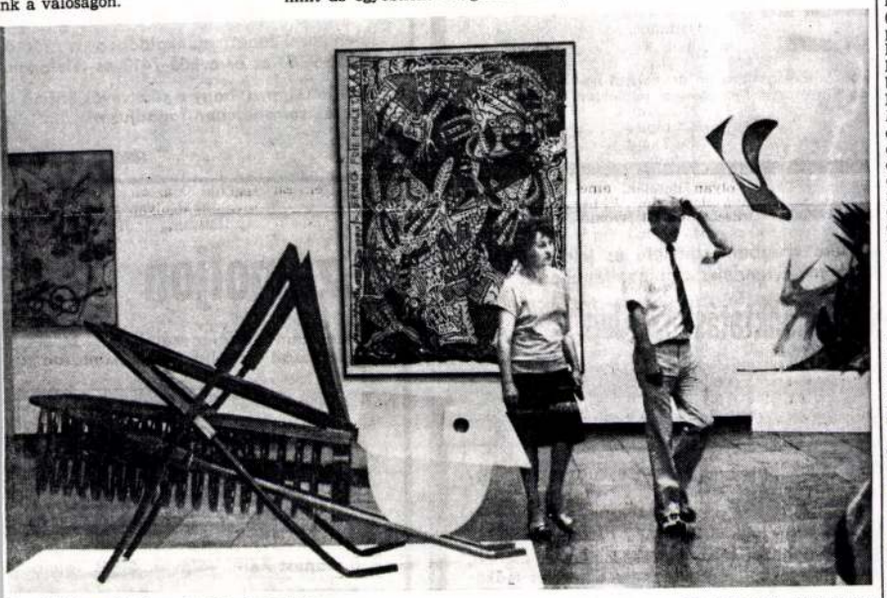

Az előtérben Schéner Mihály Szöcskéje. BOROS JENŐ FELVÉTELE

gvadabb szakaszába lendült, az
elem bankjegyekkel már megfizet-
tetlen. Két ember várja, hogy mi
sz velük. Magyar Aase anyó és
endő Peer Gynt. Egy hajdan szebb
ipokat látott, művelt, érzékeny
szony és tizenhét éves, levente-
glalkozásokon és háborús szörnyű-
geken nevelkedett fia, aki hatal-
as terveket forgat a fejében, de
ánlólevele csupán a szegénység.
pa már nincs. Meghalt. Az anya
karítást vállal, abból élnek, és
ból iskoláztatja a holnap Peer
yntjét. Később ápolónő egy hadi-
rházban. Nem lehet hideg fejjel,
mület nélkül visszagondolni a
kellett talpra állni. A félelem és a csüggedés után: kíváncsiság és remény.

Tudok-e hitelesebb és tisztességesebb magyarázatot adni, mint ama ifjú ember, aki negyvenhétben a területi amatőr kultúrversenyen, egy igazi színház színpadán, a kifordított paraszttsubában izzadva, lényét már átadta Tiborcnak, és gyülölettel vegyes büszkeséggel vágta a Bánk bánt játszó barátja szemébe: *„Te szánsz, nagyúr? Ó, a magyar se gondol már oly sokat velünk, ha a zsebe tele van — hisz a természet a szegényt maga arra szánta, hogy szülessen élien dolgozzon éhezzen* a rémület és a pokol ideje. Nekem a reggelire jutó friss kenyér és a liter hideg tej maga a lakoma, gyakran egész napi adag, de a tejbolt álló pultja mellől nézve úgy tűnt: az élet nagyjából megfelel annak, aminek mondják. Kutatni kezdtem a szekrényben. Madzaggal átkötött két könyvfedél. A regényoldalak helyén levelek, családi fényképek, okmányok és egy kockás füzet. Idegenkedve forgattam, mintha semmi közöm se volna hozzá. A ceruzával írt sorok elhalványultak, alig olvashatók. Idegen formájú betűk, pedig valamikor az enyémek voltak. A papír megsárgult. Sem előtte, sem azóta

Könyvmoly

Művészeti írások

Erdély Miklós neve mindmáig fogalom, elsősorban az úgynevezett avantgárd alkotók körében. Fájdalmasan korai halála, és a szocializmus őt és köreit még csak nem is tűrő cenzurális viszonyai azonban megakadályozták abban, hogy mind művészeti tevékenységét, mind az ezzel szorosan összefüggő esztétikai gondolkodását *publikusan is* kiteljesítse. Életműve így bizonyos fokig *titok* maradt, befogadása ezoterikussá vált és önmagába zárult, jóllehet — paradox módon — éppen az avantgárd az, amelynek pótolhatatlanul szükséges a közönség lehetőleg azonnali reagálása, visszajelzése. Így lépett aztán fokozatosan a mű helyébe a személyiség (ez akkor is igaz, ha megállapíthatjuk, hogy Erdély a művészet majdnem minden ágában jelentőset alkotott), legendát teremtett és szoborszerűen merevvé formálta önmagát.

Igen, Erdély hallatlan teremtőerejének és ötletgazdagságának legmonumentálisabb teremtménye megformált személyiség volt, így lett belőle „új Kassák", vagy egyszerűen csak „az Isten". E torz helyzet furcsaságait és zavarait még csak növelte, hogy bár tanítványainak száma végtelen, Erdély maradt az, aki volt; a magyar avantgárd legnagyobb „éceszgébere" mindig gárda nélkül menetelt, egyre inkább elszigetelődött, mérhetetlen tudásával és képzőerejével megmaradt önmaga vitapartnerének.

Válogatott művészeti írásainak most megjelent első kötete talán hozzájárulhat műve egészségesebb befogadásához. Most láthatjuk egyre világosabban, hogy az évtizedek során mi minden veszett el benne, mindenekelőtt egy igen jelentős kritikus (Bob Wilsonról és Bálint Endréről írt bírálatai példamutatóak), egy nagyon fontos és továbbgondolkodásra sarkalló esztéta-filozófus *(Marly tézisek)*, egy szenvedélyes pedagógus — hogy csak e három legnyilvánvalóbb esélyt említsem. A lehetőségek valóra váltásához azonban hiányoztak az igazi partnerek. Ezúttal a filológiáé, mivel *Peternák Miklós* szerkesztési, jegyzetelési elvei egyáltalán nem világosak és átgondoltak, a kötetből nagyon hiányzik egy legalább vázlatos életrajz, töredékes műjegyzék — mindezt akkor is le kell szögezni, ha jól ismerjük eme úttörő munka nehézségeit. Mindenesetre nagyon várjuk a folytatást. *(Képzőművészeti Kiadó, 222 l., 128 Ft.)*

Bán Zoltán András

Tömeg és hatalom

Most valami nagyon furcsának látszó javaslatot teszek: próbáljuk meg regényként olvasni *Elias Canetti* először 1960-ban németül megjelent gigantikus filozófiai-néprajzi-tömegpszichológiai látomását. Hisz magába az esszékötetbe is bele van rejtve egy regény: Daniel Paul Schreber múlt századi drezdai törvényszéki elnök paranoiás látomásfeljegyzéseinek részletes elemzése. Ha Canetti műve sok szempontból — tudományosan, bölcseletileg — erősen vitatható is, gondolatmenetének meglehetősen történelmietlen, kissé absztrakt és nagyvonalúan általánosító okfejtése miatt, művészi vízióként, egy több évezredes, a hatalom és a tömeg ijesztő kapcsolatrendszerének szuggesztív nyelvi képzelőerővel megrajzolt eposzaként megrázó, letehetetlenül izgalmas olvasmány. Bár soha nem aktualizál — szinte kínos, hogy több ezer éves történetek, legendák mennyire a bőrünkre égnek ma is — mi magunk, az olvasás során, állandóan megtesszük ezt; lakonikusan rémületes mondatainak és szókincsének komor pompáját befogadva (Bor Ambrus hangenáliis fordítása), feltesszük magunkban például ezt a kérdést: vajon nem *parazsfalka* voltunk mi is ama nevezetes június 16-án?! Hogy aztán, kivövülve fájdalmunkat, tettrekész *gyarapító* falkává tömörüljünk a mindennapokban ... *(Európa, 297 l., 298 Ft.)*

ERDÉLY MIKLÓS

Népszabadság 1991. június 22.
27. p.

ERDÉLY MIKLÓS

Vigilia 1988 6.

felé. A „hírnevünket romboló" vallásos út segíthet fellépni a Gaiát romboló fogyasztói, anyagias szemlélet ellen azzal, hogy azon túl szellemi, lelki tartalmat és célt képes adni az embernek, és erkölcsi felelősségérzetet.

Úgy vélem, nem volna jó, ha mindenki egyformán gondolkodna. Nem szeretnék olyan országban élni, ahol egyetlen — akár a hozzám legközelebb álló — vallás, filozófia, ideológia lenne egyeduralkodó. Olyan világot képzelek el, amelyben sokféle gondolat, kultúra, eszme él és működik egymás mellett s mindenki tiszteli a más másságát. Ott senki sem árt a másik embernek, a többi élőlénynek. Miként a természetben, az ökológiai rendszerekben annál valószínűbb a fentmaradás, a további evolúció, minél nagyobb a fajok gazdagsága, a sokféleség, az úgynevezett diverzitás: ugyanígy élteti a társadalmat is a kultúrák, hitek, nézetek különbözősége, egymásra hatása. „Téríteni" meg nem szavakkal kell, hanem esetleg magatartással, emberi kiállással, példamutatással, tanúságtevéssel.

Legyél nyitott mindenki iránt, Sándor, a hit, a vallás felé is: sokat kaphatsz tőle! Hallgass meg másokat és figyelj rájuk. Fogadd el, hogy az egész világ a másokkal és a környezetünkkel való kapcsolataink szükséges és természetes módon változnak. A hit segíthet kijuttatni bolygónk népeit a válságból. A Gaia-hit? Minden hit, amelyik azt tanítja, hogy felelősek vagyunk a másik emberért, azért is, aki tőlünk távol él, és azért is, aki majd csak ezután fog megszületni.

Felismerték ezt a vallások is. Két évvel ezelőtt a Természetvédelmi Világalap (WWF) megalakulásának 25. évfordulóján a Ferences Rend Assisi városában látta vendégül az öt világvallás képviselőit, s kétnapos tanácskozást, lelkigyakorlatot tartottak a természeti környezet, a válságba jutott emberiség védelméről. Azóta több kisebb, de hasonló megbeszélést rendeztek. Nemrégiben egy oxfordi összejövetelen olyan személyiségek találkoztak, mint például Canterbury érseke, a dalai láma, Teréz anya, James Lovelock és politikusok Keletről—Nyugatról, az Egyesült Államokból és a Szovjetunióból. Jelentős mondanivalói voltak ehhez a kérdéskörhöz a vatikáni Főpapi Tudományos Akadémia által szervezett egyhetes megbeszélésnek (1987 novemberében), továbbá bahai-hitű, buddhista, hinduista vallási vezetők nyilatkozatainak.

Az ilyen megbeszélések elősegítik, hogy a világon mindenütt (Kölnben és Magyarországon) „hírnévvel" és gáncsoskodással mit sem törődve, Gaia-hitű és nem hívő, vallásos és vallástalan emberek összefogjanak a bolygó jövőjéért.

Baráti szeretettel ölel:

György Lajos

Képzőművészet

Erdély Miklósról*

A szervezők megtisztelő felkérésének csak abszolút illetéktelen hozzászólással próbálhatok eleget tenni. Ismerős voltam csupán, se barát, se tanítvány; se rajongó uszály, se dühös ellenfél. Így emlékeim — vannak — nem tartoznak ide. Hogy például egyszer, reggel érkezvén a házba, két pizsamás úr üldögélt a fehér kályha előtt, a kék lámpabura alatt, Ascher Tamás és Erdély Miklós, két álmos Oblomov, valami bonyolult mondat körül kapirgáltak. Véletlenül volt nálam egy óriáskifli, átadtam, felélénkülve kezdték ropogtatni. Egy kicsit mulattunk még az ilyen vidéki-ízű dolgokon — ropogós kifli —, én azután jelentéktelenül átszüremkedtem a másik szobába, ahová eredetileg is igyekeztem. A hátam mögött sokféle jelentésű, súlyos majszolgatás folyt. (A kifli tényleg jó volt különben.)

Hogy 1986-ban Erdély Miklós kiállításának — kérésére — rendezője lehettem (vagyis valaki, aki a teremben tologatja a műveket, aztán azt mondja, jó lesz), azt „életem és működésem" egyik furcsa kis meglepetésének, érthetetlen eseményének és ajándéknak tartom. Mint művészettörténész ismertem persze tevékenységét, talán nem egészen rosszul; elképedve és aztán gyorsan észbe kapva figyeltem meredeken hasító, a biztonságos dolgokat titokban alámosó, aláaknázó gondolkodásmódját; de többnyire nem nyomultam happeningjeire, előadásaira, nem gyűjtöttem dokumentumokat és cédulákat a „témáról", nem írtam róla (kivéve egy rövid szöveget az 1985-ös glasgowi kiállítás katalógusába). Azaz NEM FOGLALKOZTAM művészetével. De hát valóban nem foglalkoztam e sötéten nyugtalanító tartománnyal? vagy csak vártam? kivártam? elodáztam a művészettörténeti szembenézést? Mindenesetre a kiállítás előkészítésének idején, 1986. március—áprilisában, kitekerve a vásznakat, rakosgatva, lapozva a papíro-

* Elhangzott 1988. november 14-én a Kossuth klubban, az Erdély Miklós művészetéről rendezett ankéton.

kat, a fotókat, nem térhettem ki tovább a kérdés elől: Mi ez itt előttem és — különösen — miért olyan hátborzongatóan fontos, olyan hajmeresztően megkerülhetetlen Erdély Miklós alakja, tevékenysége, minden munkája az utolsó negyedszázad magyar művészetében? A kérdés első felére körülbelül-nagyjából tudtam valami választ adni; sokan írtak és beszéltek már eddig is róla (ő maga is), részletekről és összefüggésekről egyaránt — én meg, mint szorgalmas rendező, készültem az irodalomból. Arra azonban, hogy mi adja műveinek és egyáltalán, bármilyen formában — legyen az vers, esszé, festmény, film, vagy csak egy kaján villanófényként fellobbanó, zavart keltő megjegyzés — szóval, bármilyen formában kifejeződő tevékenységének nyomasztó jelentőségét egy művészettörténeti folyamatban — erre a kérdésre ott, akkor kezdtem igazán sejteni valami feleletfélét. A lehetséges feleletet és a magam módján, ezt szeretném hangsúlyozni; mint javíthatatlan empiristának, a grafikák és képek (szó szerint) kézzelfogható közelsége, az anyagok minősége és szaga — háziasszonynak a piacon — segített megérteni azt a békétlen funkciót és a funkció működését, amely egyszerre kíméletlen és ezért jótékony hatású egy mérsékelt és óvatos világban. Tudjuk, a GYANÚ egyik kulcsszava ennek az életműnek: a gyanakvásban fejeződik ki számomra legtökéletesebben a dolgokhoz, az Egészhez fűződő viszonya. A gyanakvást adta tovább mindenkinek, mint valami ragályos fertőzést, mely enyhe lefolyású ugyan, de nem szövődmények nélkül való. Gondolkodásmódja lefegyverző kíméletlenséggel bomlasztotta szét, porlasztotta el a tradicionális, biztosnak tűnő betonépítményeket, a képzőművészeti, irodalmi, filmbeli stb. nyelv eszköztárát, hogy azután titkos élesztőgombaként, friss kovászként járja át a megmaradt törmeléket és kelesszen belőle valami új minőséget, kellemetlen és keserű, jótékony kijózanító pofonként csattanó igazságot. Azt gondolom, hogy e kínos — nekünk kínos — tevékenysége az egyik legfontosabb, legtöbbet jelentő mozzanat a magyar művészetben, a képzőművészetben különösen, arra aztán igazán ráfér. Művészettörténeti jelentőségű gyanakvása nemcsak barátai és kortársai, hanem — ami döntőbb — a fiatalok, tanítványai gondolkodását befolyásolta, változtatta meg és szabadította föl. És ha nyomokban és gondos dokumentációkból már ismerjük is valamennyire ennek tényeit és szereplőit (a híres kreativitási gyakorlatok, Fa-Fej, Indigó stb.) — még nem láthatjuk teljességében azt a felforgató hatást, amelyet sokakra, egy korszakra gyakorolt.

Beke László az óbudai kiállítás katalógusában felsorolja az Erdély által használt és a képzőművészetben szokatlan anyagokat: epokittgyanta, fehér, kifolyt ragasztó, kén, élesztő, homok, libazsír, hullámbádog, liszt, kátránypapír, cementpor, műtrágya, indigó stb. Rendezés közben rakosgatva a műveket, legközvetlenebbül az anyagok provokatív ereje lepett meg: minthogy ezúttal nem néző voltam, hanem — valamilyen szerény fokig — részes, „bűnrészes", máshogyan, belülről, tapintva, vagyis valóságosan *érzékelve* élhettem át, érthettem meg, hogy mint puszta matéria, mit jelenthetnek. Ott csak a hagyományosabb műfajok — festmények, rajzok — szerepeltek ugyan, de az anyaghasználat és anyagkezelés a mélyben azonos volt a hagyományokat felrúgó vagy kikerülő művekével. Olaj, grafit, pasztell, különböző spray-k, némi bitumen: a többnyire klasszikus anyagok ugyanolyan nyers, nem szép, nehézkes tulajdonságokat mutattak, mint másutt a cementpor, a bádoglemez, a kátránypapír. Azaz, nem a fizikai súly, a fizikai hajlékonyság és merevség, nem az illető anyag szembeötlő tulajdonságai kaptak szerepet; Erdély „elrontotta", „megfertőzte" őket, hogy másra legyenek alkalmasak, mint általában és normálisan, vagyis ugyanarra, mint a többi. Minden korábbinál pontosabban és mélyebben kezdtem sejteni annak a világnak a helyét, határait, rétegeit, amely nehézkesen, érdesen, durván, kellemetlenül húzódik meg a felszín mindennapjai alatt, veszélyesen, alattomosan. Egy üvegcserepekkel és kénnel aláaknázott, sötét tartomány; nem fantom, hanem valóság, még akkor is, ha búvópatakként csak olykor jut napvilágra és így tudnunk sem kell róla. Jól tudom, Erdély valamennyi műve rendkívül sokféleképpen és rendkívül bonyolult szálak bogozgatásával értelmezhető igazán; az anyagok pusztasága és az eszközök — lavór, alumíniumtepsi, fehér bot, fekete szemüveg — színtelen közönségessége számomra elsősorban mégis a mi időnket, a jelent, a történetileg-művészettörténetileg meghatározható, az utolsó negyedszázadhoz köthető valóságot jelenti. Azt a sötéten mocorgó, nyugtalan és nyugtalanító valóságot, melyet elfödhetett időlegesen sok minden (a művészetben például a hatvanas évek második felének avantgard felfutása, vagy egy évtizeddel később a közeledő századvég sziporkázása), de melynek létét, fenyegető súlyát ma éreznünk kell. Csak, persze, Erdély korábban és tisztábban vette tudomásul, vette birtokba, sajátította ki. Csak nyomokban, egyelőre homályos foltokban érzékelem, hogy e valóság mások műveiben is létezik, megszólal, és így Erdély nemcsak magányos gyanakvóként, hanem más, hasonló tartalmakkal viaskodó, hasonló terheket, álmokat és tudást cipelő valóságismerők rokonaként is

látható. Nem a kifejezőeszközök vagy a stílus hasonlóságára gondolok természetesen; csakis a nyers, durva, fenyegető valóságanyagra, melyet egyaránt felfedezni vélek Szentjóby „hordozható lövészárkában", a hetvenes évek eleji komcept nem egy művében (Attalai, Legéndy, Pauer stb.), de a Hajas-performance-ok villanyzsinórjaiban, villanófényeiben is; és (mitagadás) Pilinszky „meredek" képeiben („plakátmagányban ázó éjjelek", „szalma közt kidöntött pléhedény") vagy a Hajnóczy-novellák életanyagában, vagy a Petri-versek fémesen kopogó, csikkektől, érdes hangoktól, rosszkedvű morfondírozástól belepett soraiban, vagy Bódy Gábor „tüzes angyalaiban". Persze, csak magánsejtések ezek, és óvatosan gondolok arra, hogy Erdély alakját, helyét, súlyát, szerepét, hatását csak akkor fogom, fogjuk látni és érteni igazán, ha írásai mindig olvashatók, filmjei mindig nézhetők, képzőművészeti munkái mindig láthatók lesznek. Mint háziasszony arra is gondolok, szeretném a „kínálatot" közelebbről is megnézni; szeretnék magamnak egy nagy Erdély-kiállítást, összegyűjteni mindent, kézbe venni a darabokat egyenként és: szembenézni.

Addig szerintem minden homályos lesz még, szeretetteljes, bölcs, de: FIKCIÓ. És a részletekben addig tévedhetünk még, tudjuk: „Az ember nem tökéletes."

Kovalovszky Márta

Színház

Drago Jančar: Grande Valser Brilliante

A Veszprémi Petőfi Színház előadása

A szlovén szerzőnek 1985-ben írott, s mára a világsiker küszöbéig eljutott darabja valahol egy kelet-európai elmegyógyintézetben játszódik. Az intézet célja azonban nem a gyógyítás, hanem a politikailag veszélyessé lett emberek — szó szerinti — megbolondítása. Ha ugyanis megőrülnek, akkor csakugyan elzárhatóak a többi embertől, s így — mint a darabbeli titkosrendőr mondja — megelőzhető, hogy az általuk „megfertőzöttek" százait kelljen bezárni. A Paál István rendezte előadás első két felvonása rendkívül vontatott, egészen az unalomig tempótlan. Amiért mégis figyelmet érdemel, az a főszereplő Fazekas István jóvoltából lenyűgöző, de korántsem hibátlan harmadik felvonás.

A kísérlet ugyanis sikerül, a Fazekas István játszotta Simon Veber történész csakugyan azonosul az általa (a rendőrség szerint) túl nagy empátiával kutatott Drohojowski, lengyel felkelő alakjával. Az akkorra már teljesen összetört rettegő értelmiségi alakjából azonban egy lenyűgöző fölényű gyönyörű arisztokrata kél olyan életre, hogy orvos és ápolói tehetetlenek vele szemben. Figyelmet érdemel az a filozófiai-antropológiai optimizmus is, mely a darabból sugárzik, mely — szemben a dosztojevszkiji tradícióval — arról igyekszik meggyőzni, hogy az ember megalázásának és megalázhatóságának igenis van határa, hogy a megaláztatások nyomán a lélek — még ha téboly árán is, de — legyőzhetetlen keménységűvé edződik. Rokonszenves, noha vitatható álláspont ez, mely elgondolkodtathatná a zsarnokokat is, ha önnön hatalmuk őrizgetésén kívül egyáltalán figyelnének bármi másra. S főként figyelmet érdemel Fazekas István feledhetetlen alakítása. Hosszú percekig lengyelül beszél a színpadon (egy lengyel felkelő milyen más nyelvet is beszélhetne?). Azonban oly méltóságot sugároz mind tartása, mind pedig a megszólalás módja, hogy a néző — túlzás nélkül mondhatom — akár órákon át elhallgatná ezt a gyönyörű és méltósággal teli emberi beszédet. Néhány percre az támad ezen a színpadon új életre, amit a múlt század óta eltelt évtizedek már annyiszor és annyira meggyaláztak, hogy az ember már szinte nem is tud létéről, ámde ráismer, s ráismervén akár egy ismeretlen nyelven is lenyűgözve hallgatja igéit. Feltétlenül említést érdemel még Éltes Kond, Pásztor Edina, Hullan Zsuzsa, Homoki Magdolna, valamint Borbiczky Ferenc intenzív s kidolgozott színpadi jelenléte.

Erdei János

Az angyal ébredése

Wim Wenders, a kitűnő német rendező ekként nyilatkozott új filmjéről: „Történetem hősei angyalok. Igen: munka nélküli védőangyalok, akik a háború befejezése óta Berlinben csavarognak, amikor a Jóisten őket tulajdonképpen hátrahagyta az emberek által okozott pusztítás feletti mérgében és csalódásában. A mi angyalaink már több mint 40 éve kóborolnak a városban, hatalom nélkül és lehetőség nélkül, mint korábban az embereknek valamit sugallni vagy az ő életükbe beleavatkozni. Ők láthatatlanok, kivételek néha a gyerekek. Amíg az egyik szerelmes nem lesz. Ezért halandóvá kell válnia..."

A film a hazatérés filmje. A lassú, „körkörös" időben végbemenő, mégis örvénylően gyötrődő hazatérésé. Európának méltóságosan gomolygó hamuszín ege alá, az eljövendő fényesség súlyos terhe alá, s ugyanúgy: a németségbe. A *választott* — jóllehet a születés jogán már kijelölt — kulturális, történelmi ihletésbe. Mily jellemző az, hogy korábban — a még úton lévő, „amerikás" korszakában (bár ki tudja, persze indokolt-e már az ily múlt idő?) — nem valósulhatott meg közös filmtervük, barátjával, az író Peter Handkéval, melynek Langsame Heimkehr (Lassú hazatérés) lett volna a címe. A választás filmje ekként az elfogulatlan választásé, mert szívből, föltétel nélkül történik. Ám egyszersmind hármas lényegreismerés is. Először *egzisztenciális-ontológiai;* másodszor *történelmi-morális;* harmadszor *szellemi-esztétikai.* Mitikus forma, a német lelkiismeret eidosza. A tisztulás, megértés, elfogadás művészi gesztusa. Az „otthon az otthontalanságban, otthontalanság az otthonban" lelki (és fizikai) kalandozása után, a szembenézés, az *üdvösség*-tükör mély vonzásában. Mit jelent németnek lenni? Mit jelent európainak lenni? Mit jelent megváltottnak lenni? Micsoda is az ég Berlin fölött? Egy német filmrendező forró szerelmi *vallomása,* a fájdalomteli, de elhatározott megérkezés metaforája. Wenders Berlin fölött, mondhatnók gyöngéd frivolitással. Par excellence költői alkotás is: áhítat és előérzet — a heideggeri értelemben —: *„Költőien lakozni ezt jelenti: az istenek jelenlétében állni, és érintve lenni a dolgok lényegközelségétől."* S mondjuk mi: a létben lét kozmikus tágasságától, az idő tágasságában, a tér intenzitásában. Az angyali némaságból, az emberi (itt) „erősebb lét" centrumába vezeti nézőjét. Az angyalból emberré „zuhanás", magáraismerés elragadtatottságába. A tökéletesség csak az angyali időtlen tudás és az emberi immanens időbezártság metafizikus egymásbaérésével jöhet „létre". Nem kiáramlás tehát, de *áttörés,* berobbanás: az Angyal emberréválása — *tanúsítás.* Az angyal mítosza az ember mítoszává lőn. A létben sötétlő szenvedésé, a szenvedésben fölragyogó lété. Wenderst idáig az emberek közti tér érdekelte, most — határozottan úgy tetszik — Isten és ember közti „tér" izgatja: az angyali közvetítettség, a küldetés éthosza. Az angyal nála az *ember előérzete,* prenatális lény — a kozmikus tradíció lovagja. Választott hírnök, aki azonban láthatatlan és néma. Nincs angyali üdvözlet, éteri külön- és fölülállás. *Csak csönd van és zuhanás.* Az angyal lelkét megérintette az idő. Emberré lett, emlékezetessé lett, beszéddé lett. Ébredése ekként válik a lélek hajnalává, az eljövetel „újabb" bizonyosságává. Bűn és halál esélyévé. Az angyal találkozása a földi asszonnyal: szembenézés a *szépséggel,* mely elárasztja szívünk. A szépség a halál előőrse. A befejezettség, a tovább nem történhetőség szimbóluma. A harc vége. Katarzis, melyben ember-sorsú életünk édességét, paradox hiábavalóságát tudomásul vesszük, önmagunkká alakítjuk. S leszünk így Isten arcává. Wenders erre a földadatra döbbent rá. A szeretetben megvalósuló, szinte tökéletes létezés kihívására. Arra, hogy ennél alább nem lehet, nem szabad adni. *Emlékezni kell az Angyal zuhanására.* Ezért a „fordított" *megváltás filmje is Az ég Berlin felett.* Az Angyal — Bruno Ganz érzékeny alakításában — szerelemmel választja az itteni létet, vérben, könnyben és sárban, a világtérben való száguldás helyett. Erős választás ez: az evilágiság apoteozisa. Ami megfordíthatatlan: emberré születik, láthatóvá válik, sebezhető lesz — halandó. De az angyali tudás birtokosa, a halálra születésben. Az ember látszani akar, az angyalok a vágyra sem vágynak: ártatlanok és kín nélküliek. Valami benső repüléssel közelednek hozzánk, kárhozókhoz, üdvözültekhez. Akiknek otthon kell lenni a szenvedésben. A gondolat rettentő gyöngédségében, a másikba belehelyezkedni akaró, tudó szeretetben. A *reményben* — végül is —, nemcsak Berlin fölött, de minden egek alatt... Az angyal ébredése a földi *üdvözülés* filmje. Az eljövendő *igazságé.* A láthatatlant láthatóvá tevésé: *„...azért, hogy Isten beleszülessen a lélekbe, a lélek pedig beleszülessen Istenbe."*

Mihalicza Tamás

vigilia

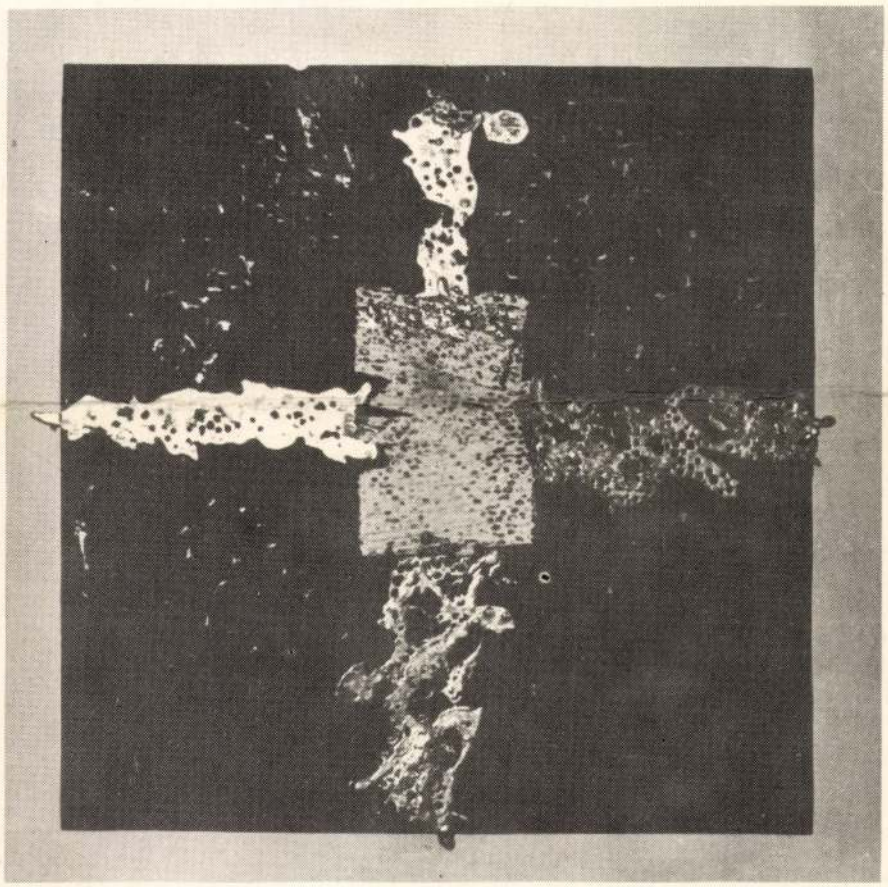

1989
6

BALASSA PÉTER: „... amit remélünk ... amit nem látunk..."

BOLBERITZ PÁL: Filozófia és keresztény hit

Pusztuló otthonunk: a Föld
ENDREFFY ZOLTÁN, TILLMANN J. A. írása
Beke László beszélgetése **Paul Virilióval**

Gyulay Endre és **Pozsgay Imre** Márton Áronról
Márton Áron beszéde
Sík Sándor a cserkészetről
Rákos Sándor és **Kelényi Béla** versei

vigilia 54. ÉVFOLYAM, JÚNIUS

* * * 401

Zsinati fórum
BALASSA PÉTER: „... amit remélünk... amit nem látunk..." 402
BOLBERITZ PÁL: Filozófia és keresztény hit 406
HOPPÁL MIHÁLY: Hitélet egy amerikai magyar munkásközösségben 412
NEMESKÜRTY ISTVÁN: Mi végre vagyunk a világon? 418
SÍK SÁNDOR: A cserkészet nevelő értéke 422
RÁKOS SÁNDOR: Könyörgés jó halálért; A hitetlen imája (versek) 430, 431
MONOSZLÓY DEZSŐ: Kiment a ház az ablakon (elbeszélés) 432
ENDREFFY ZOLTÁN: Pusztuló otthonunk: a Föld 438
KELÉNYI BÉLA: képek egy némafilmből (vers) 472

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE
Paul Virilióval (Beke László) 446

MAI MEDITÁCIÓK
Tillmann J. A.: Idők, jelek, haláljelek 459

Márton Áron emlékezete
Gyulay Endre 462
és
Pozsgay Imre beszéde 467
Márton Áron püspök beszéde 1947. március 25-én, Kolozsváron 469

NAPLÓ
Irodalom Könyvek Sík Sándor emlékezetére (Rónay László) 473
Élő világ A világ helyzete 1987/88-ban; Konrad Lorenz: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne; Duna. Egy antológia; A zöld hullám (Tillmann J. A.) 474
Új utak — új kor felé... (György Lajos) 476
Képzőművészet Erdély Miklósról (Kovalovszky Márta) 477
Színház Drago Jancar: Grande Valser Brilliante (Erdei János) 479
Film Az angyal ébredése (Mihalicza Tamás) 480

A címlapon Erdély Miklós alkotása (Mauer Dóra felvétele).

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató
Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató
Táskaszám: 88/82 255 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **177—246. 173—933,** Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámla száma: OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekkszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára 40,— Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Fotó 1989.4.sz.

Erdély Miklós:

Időutazás

1. kép

A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgai eltűnnek.

A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik.
(Erdély Miklós: Tézisek az 1980-as Marly-i konferenciához)

2. kép

Időutazás

Hamvas Béla *Karnevál* című regénye az egyetlen mű, amit Erdély *Időutazás*ához tudok mérni. A Hamvasnál alkalmazott parallel-idő, a Bormester-Winemaster alteregók egymásba olvadó, egymás mellett létező sorsa volt az első olyan irodalmi időkezelés, amelyet Erdély (a Hamvasénál általam korábban ismert) levegős, örökre/örökké párhuzamos időfázisaihoz hasonlíthattam. Meggyőződésem ugyanis, hogy nem lehet, nem szabad egyidejűségről beszélnünk az Erdély-képek esetében. A portrék idő- és térbeli utaztatása, az egyes sorsfázisok egymástól független, öntörvényű történetiségéről tanúskodik; találkozásaik — melyek létrejötte esetleges ugyan, de mint az Erdéllyel készített interjú szövege is bizonyítja, a későbbi fázisokból elő-időzhető — az élet különleges fordulópontjai. A sors ilyenkor valósítja meg (megvalósítja) önmagát.

Mindazonáltal Erdély képein nincs jelen a Hamvast jellemző irónia és magabiztosság. Ezek a képek nem intellektuális bravúrok, hanem Erdély életének (életeinek) részei. Olyan találkozások dokumentumai, amelyeknek — meggyőződése szerint — többszörösen is résztvevője volt, és amely eseményekhez érzelmileg olyan közel állt, hogy nem tudta (tudhatta) „cinikus, esztétikai" szemmel nézni azokat. Az *idő* tehát Erdély élet*tere* ezeken a képeken. Nem megvalósítja azt, hanem megvalósul benne és általa. Mi sem jellemzőbb Erdélyre, minthogy olyan műfajban analizálta saját életének időfaktorait, amelyiknek csak jelen ideje van. A fotóban, ami mindenféle időbeli különbséget összemos, és ami az egy adott pillanat örökkévalóságát manifesztálja. Az első képen úgy helyezte saját — akkor éppen aktuális — portréját egy régi — talán felmenőit ábrázoló — családi csoportkép mögé, hogy bár érezzük a nyilvánvaló applikációt, mégis összetartozónak érezzük a képen szereplőket. (Az idő *teljességét* József Attila élhette ilyen *mélyen* át A Dunánál.) Erdély még azt is megengedhette magának, hogy malevicsi keménységű fekete téglalappal idegenítse el a maga képmását a többiekétől. Amikor beszélgettem vele erről a sorozatról, mefisztóinak neveztem az időkezelését; úgy véltem, képeivel egybemossa a mefisztói és a fausti pozíciót: ő maga méri ki azt az időt, ami neki mint az élet megélőjének megadatik. Ma már — főként Erdély hatására — belátom, hogy nem volt igazam. Ő csupán folyamatosan élte — és interpretálta azt az időmennyiséget, ami a rendelkezésére állt. Ezt viszont végtelennek érezte.

A további négy kép mindegyike bizonyíték erre, de leginkább talán a harmadik, amelyiken három alakban is szerepel, és mindegyik énje végletes döntési szituációban van: három alakban önmagával sakkozik, miközben aktuális énje a fiatalabbaknak kibicel vagy, ha a beszélgetésünkre gondolok, megoldásokat sugall nekik. A bal oldali figura és a háttéralakok öltözéke kórházi keretet sejtet, amit nyomatékosít az álló alak ruhájának és a fiatalabbik partner gatyájának feketéje. A vakáció, a kényszerpihenő és a bölcs felülemelkedés mint háromszög keretezi a sakk fekete-fehér világát.

Erdély egyébként is mesterien használja ki a különböző korszakokban készült képek ötvözésekor a természetes tónusdifferenciákat. Különösen szembetűnő ez a negyedik és az ötödik képen, ahol visszaszól korábbi, tanácstalan önmagához. Azért fontos ez, mert Erdély fotóiból melegség, humánum árad. Nem búcsúzik kacagva a múltjától, hiszen nincs mitől búcsúznia. Az örök jelenvalóságban hisz, ezért (?) becsüli a pillanat esendőségeit (tegyük hozzá: a saját esendőségeit). Olyan végletesen konkrét, hogy nem ismerek az övéinél általánosabb érvényű képeket. Figyeljük meg az ötödik kép sajátos kézkoreográfiáját!: miközben a hátsó — idősebb — alak a balkezével *támogat* vagy *biztat,* a másik két kézből ugyanaz a pótcselekvéssel leplezett zavar árad. Ugyanilyen szép a második kép: a két fej és a két jobb kéz harmóniája. Nem beszélve a kései fotó beépítésével nyert fénydimenzióról, amelyet csak a harmadik kép egymásba/egymásra épített sakktábláinak „zavarosan" tiszta fényei múlnak felül.

Antal István

Beszélgetéstöredék Erdély Miklóssal,

melyre a Verzió című film kapcsán került sor — ma már nem tudom pontosan mikor. Mivel főként Erdély filmjeiről, illetve a film és a képzőművészetek kapcsolatáról esett szó, a fotósorozatról csak mellékesen beszéltünk. Ezt a részt ezért nem is közöltem sehol.

4. kép

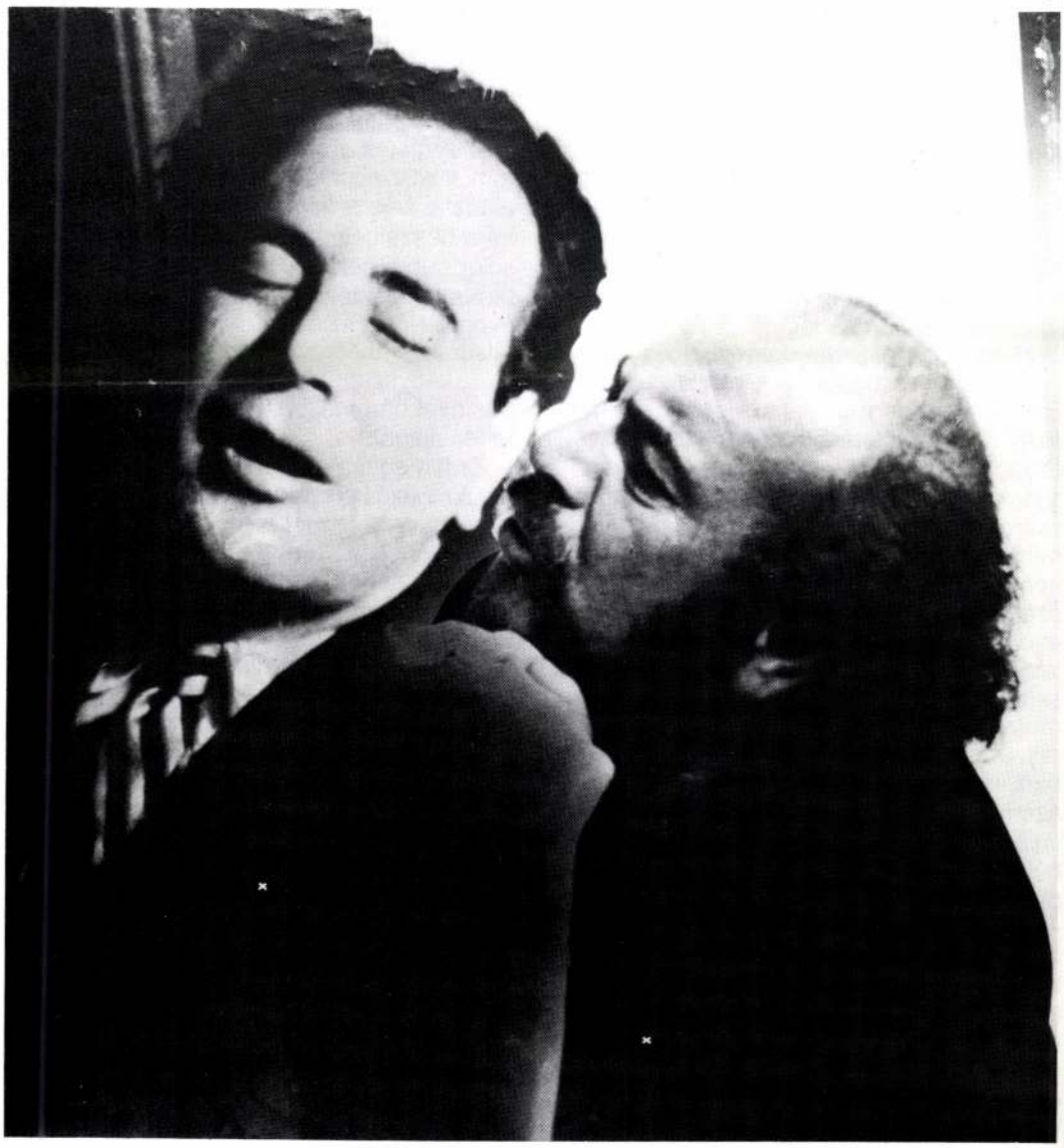

Antal: Minden műved időkezelésében érzem a nemes értelemben vett mefisztóiságot. És ugyanakkor, természetesen, Faust is te vagy.

Erdély: Ez jó, illetve egy lehetséges megközelítés. Volt egy olyan nőismerősöm, aki azt mondta, amikor megnézte a képet, hogy „Na magával nem barátkozom, mert maga homoszexuális." Nem értettem. Erre azt mondta, hogy látta azt a képet, „ahogy a saját fülébe súg". Szerinte ez egy homoszexuális jelenet. Én inkább narcisztikumot mondanék, bár ha azt megosztom, akkor már homoszexualitásnak is lehet mondani. Szóval, ez jó kifejezés volt, és valószínűleg igaz, mert a kép tényleg borzasztóan erős... Az a vicc, hogy a képhez írt téziseimben arról írtam, hogy egy tervező haverom buliján berúgtam, és elaludtam egy pillanatra. Azt kapta le valaki.

Régen volt. Oda van írva a képre, azt hiszem, 1961-ben. Alszom, nyakkendő van rajtam, szakállam nincs. E mellé állítottam be a másik figurát, aki alvás közben ennek a fülébe belesúg valamit. Életem mélypontján éltem abban az időben. Közel a halálhoz, mert nem bírtam a nyomást. És akkor egy elég jó erőben lévő, mondjuk, „középkorú" úr, aki később lettem — tehát miután kimásztam abból a hullámvölgyből, — nagyon biztató és szigorú utasításokat ad annak, aki éppen el akar kenődni.

Tehát, egy fejlettebb állapotból való visszaszólás van ott megjelenítve. A Mefisztó-hasonlatod, éppen ezért már annyira nem is tetszik. Nekem most úgy tűnik, hogy ez meg is történt. Tehát az, ami bennem reményként működött, az egy későbbi énem sugalmazásaként fogható fel.

3. kép

5. kép

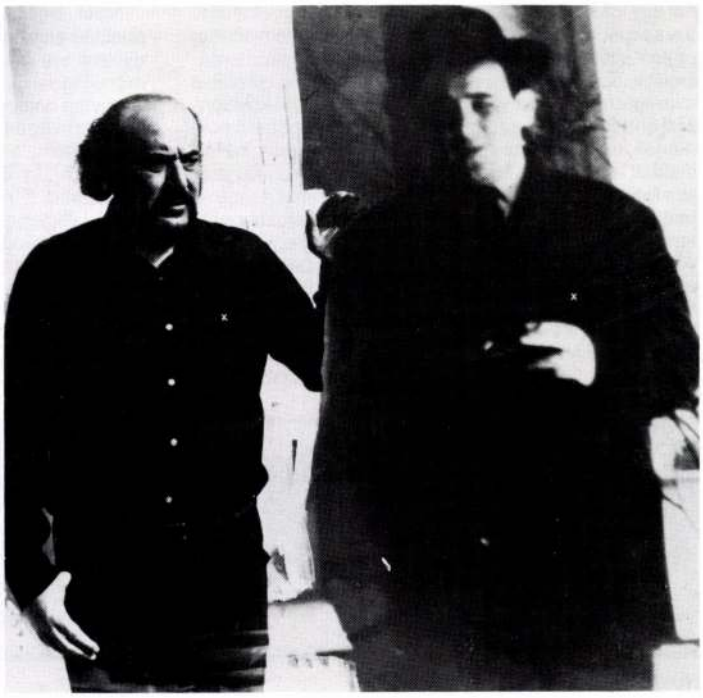

Hajas Tibor

(Budapest, 1946. 8. 3. — Szeged, 1980. 7. 24.)

Mindenkinek tudnia kell, aki Hajas Tibor életét és művészetét idézi, hogy tilosban jár. Megbolygat valamit, ami végletesen lezárt, csonkítja, ami teljes, „helyreteszi", ami beilleszthetetlen, művészetté próbálja züllleszteni azt, ami már örökre több annál. A kiállítás ugyanúgy illetéktelen ebben az esetben, mint az interpretáció. Mindenfajta műélvezet átcsaphat szellemidézésbe, ehhez azonban a halott művész alkotásainak előbb relikviákból személytelen és számunkra otthonos műalkotássá, majd ismét relikviává kell minősülnie. Ez a folyamat nyílvánvalóan mit sem változtat a mű lezártságán, mert a halottak és az élők birodalma közti határvonal visszavonhatatlan — a folyamatot mi éljük át és nem ők. Erre a filozofálgatásra pedig azért volt szükség, hogy kijelenthessük: Hajas Tibor esetére nem alkalmazható. Hajas Tibor műve biztosan egyedülálló. Részint azért, mert ő — sok más jó művésszel ellentétben — eleve abszolút érvényre és visszavonhatatlanságra tört, részint mert művében — elzártsága ellenére — még olyan tüzek lobbanhatnak fel, melyeknél könnyen megéghetünk. (...)

Hajas Tibor költőnek készült a 60-as évek közepétől kezdve, de ez a választás számára nem művészeti ágat jelölt. Lehetett volna belőle filmrendező, próféta, forradalmár, kalandor, felfedező is — egyazon hőfokon. Hogy utolsó éveiben egyre inkább a vizuális — tehát különösen érzéki — médiumok (akció, fotó, film, videó, performance, grafika) használata felé fordult, számunkra csak megkönnyíti, hogy költészetfelfogását értelmezzük: húsbavágó, szent végleges, sőt végzetes tartalommal felruházni a formát. Nem kísérletezett — legalábbis abban a „próbálkozás" értelemben nem, amint azt egy időszakban sok avantgarde művész gyakorolta. Verseinek nagy részét éppen azért megsemmisítette, utolsó „élő" performance-einek még a fotódokumentációját is pontosan előre megtervezte. Pedig kétségkívül avantgarde művész volt, csakhogy új jelentést kölcsönzött ennek a sokak szemében lejáratott magatartásformának, éppen azáltal, hogy mindvégig radikális „tartalmakkal" égette át a formát. Tehát végső soron klasszikus formai zártságra törekedett, de a forma zártsága — fényképbe hasító fénysugár, festék- vagy ceruzavonás, egy mozdulat esetében egyaránt — mindig egyszeri és véglegesnek tekintett aktus során keletkezett. Mivel viszont minden, ami egyszeri, végleges is, kísérlet is egyszerre — ilyen értelemben mégis kísérletezőnek számított. Vállalta, és ily módon hitelesítette azt a formát is, ami hagyományos környezetben esetlegesnek számítana — így sikerült elkerülnie minden rutinos megoldást vagy sémát. Ha viszont valaki teljességgel felvállal egy mégoly esetleges vonalat, vagy egy olyan mozdulatot, melyet egy magnéziumfény-villanás dermesztett ki a sötétségből, akkor kötelessége végigjárni — így vélekedett — a vállalás minden lehetséges következményét. Egy olyan művészeti irányzatban pedig, mint a performance, melynek esztétikája eleve a művész saját személyiségének fizikai és szellemi próbatételére, veszélyhelyzetek szimulálására, modellezésére vagy tényleges átélésére épül, a lehetséges konzekvenciák levonása óriási kockázattal járt együtt. A formából kiindulva, mindent végig akart járni, messze eltávolodva a még mindig védőőrizetet jelentő művészet határaitól, és belegázolva az emberi-társadalmi tabuk tartományába, sőt már-már megérintve egyes emberen túli szférákat is. Ezért mondhattuk, hogy műve igenis egyedülálló, mert ilyesmire művész alig vállalkozik — vagy ha igen, tudnia kell, hogy a magasfeszültség érintése halálos. Hajas Tibor mindezt tudta és akarta, és a tiltott érintésért pusztulás és totális szabadság lett a jutalma.

A totális szabadság talán a legmonumentálisabb jelző, amit az avantgarde művészet képes volt az emberiség előtt felvillantani. Társadalmi léptékű realizálásra azonban természetesen nem vállalkozhatott. Hajas Tibor hatásának is szűkkörűnek kellett maradnia, de annyi bizonyos, hogy bárki, aki vele vagy műveivel méltóképpen találkozott, érezhette a totális szabadság szelének suhintását. (Más kérdés, hogy felismerte-e, vagy, felismervén, megrettent tőle.) Lemérhető ez a hatás azon is, hogy halálhíre hallatán, aki csak ismerte, az első pillanatban önkéntelenül öngyilkosságra gondolt.

NEM, NEM LETT ÖNGYILKOS, bármennyire is önpusztító energiák éltek benne; sőt, tudni lehetett, hogy gyötrelmes és gyönyörű nyilvános bemutatók (most már világos: előérzetek és előgyakorlatok sora) után viszonylag boldog alkotóperiódusához érkezett. A makói művésztelepen egy számára mindeddig hozzáférhetetlen médium: a sokszorosító grafika lehetőségeit tanulmányozhatta, és ki is használta mindjárt, szinte maradéktalanul. E néhány ofszet- és szitanyomattal ismét valami véglegeset és visszavonhatatlant alkotott.

Tragikus konkrétsággal fogalmazva: a vér színével átlyuggatott, testét ábrázoló nyomatait találták meg szétszóródva a felborult autó körül.

Beke László

(Megjelent a Hajas Tibor-emlékkönyvben, Párizs, 1985. Magyar Műhely kiadás.)

Húsfestmény II. (Tájkép), 1978.

ERDÉLY Miklós

In, Életünk, 1986/8.
BÉKE LÁSZLÓ

Erdély Miklós: Kollapszus orv.

Mi azt mondtuk múlt csütörtökön: befejezte. Ő azt mondta, még 1983-ban: „A befejezés fájdalmas méltóságába mindig egy kevés sértődöttség is vegyül..." Mi azt mondtuk: iszonyatos űr fog maradni utána! De ő rendületlenül folytatta, még akkor, mintha meg sem hallotta volna: „...amit az a gyötrő űr egyenlít majd ki, amit a kivonuló maga után hagy." Mi hisszük, hogy tudjuk, hová ment. Ő ezt nálunk sokkal jobban tudta: „Az iránytalanságban hazakészülődtem." Mi megállapítjuk, immár az ő szavaival: „várakozás közben elaludt". Egy pillanatra még visszafordul (nem tudni pontosan, hogy kire érti, s hogy van-e benne gúny vagy öngúny): „Már valaki más járkál helyetted." De ki volna az? próbáljuk faggatni megzavarodva nagy gyászunkban. Ő, zavarunkat azonnal észrevéve, kicsit hamiskásan: „özvegyen marad a gyász."

Zavarodottan gyászolunk, ügyetlenül kerülgetjük az űrt, amelyet az 58 éves korában távozó Erdély Miklós maga után hagyott. Tegyük hozzá a nekrológok és gyászjelentések stílusában: „hosszas szenvedés után", mely megállapításnak azért van itt a helye, mert áprilisi (egyszersmind Magyarországon az első) kiállításáról (ahová gyengeségében már el sem tudott menni) azt mondta: „egy külön teremben ki kellett volna állítani a szenvedéseimet is." Festményeit és festmény értékű rajzait mutatta be a Zichy-kastélyban, amelyek az elmúlt két-három év alatt annyira új szellemi terepet kezdtek felparcellázni, hogy legszívesebben még most is elkerülném jellemzésüket. Tisztán gondolati megfontolásból festett (ezért akár „konceptuális festményekről" is beszélhetnénk), matematikai, zenei, népművészeti, köznapi vagy éppen gesztuális jeleket lényegített át, előre eltökélten alkalmazott olyan kirívó anyagokat, mint a szurok, a ragasztó, a spray, az indigó, de olyan varázsosan bársonyos, világító, áttetsző, tompán izzó, lágyan hullámzó, zaklatottan kavargó és robbanó felületeket teremtett, melyektől mosolyogni kezdtek az emberek s még a legszakértőbb szemek is csillogni látszottak. És ami a legmeglepőbb: tisztán gondolati megfontolásból jöttek létre a legtisztábban érzéki, érzelmi, festői értékek.

Nehéz megítélni, hogy hányan gyászoljuk, néhány százan-e vagy több ezren, mert azok mellé, akik korábban is szerették mindig váratlanul érkező, hasító szépségű és kitörülhetetlenül az agyakba mélyedő megnyilvánulásait (verssorait, téziseit, paradoxonait, előadásait, tárgyait, montázsait, gesztusait), most olyan új festményrajongók serege csatlakozott, akik a korábbi „provokatív", extravagáns", „bonyolultan intellektuális" Erdélyről mit sem tudtak.

Pedig mindvégig ugyanarról az Erdély Miklósról volt szó. Rengeteg szálat tudunk visszavezetni a legutolsó rajzoktól a montázsokon és a koncepteken át a legkorábbi akciókig és versekig. Az iménti felsorolásból kimaradt a film. Utolsó munkája, a játékfilmfesztiválon is díjazott „Tavaszi kivégzés" nemcsak önéletrajz és jóslat, hanem egy álom rekonstrukciója is, ugyanúgy, mint az 1977-es „Álomrekonstrukciók". Ugyanúgy ezek is visszanyúlnak a tudattalanba, mint a „Verzió" vagy a tisztán zenei struktúrájú „Partita", s ugyanúgy a gondolatiság rejtett szépségeit keresik, mint hetvenes évek eleji-közepi természettudományos előadásainak filmi illusztrációi. Egy Erdély filmjeivel viszonylag frissen ismerkedő művészember pedig valahogy úgy fogalmazott, hogy zsidó-keresztény valóságunknak ennél pontosabb megformálásait még sehol nem találta. Pedig nemcsak a tiszaeszlári Solymosi Eszter történetének filmrevitelénél volt jelen ez a gondolatkör, hanem mindvégig, a kalce-

doni zsinat emlékére tervezett installációban éppúgy, mint a legkorábbi libazsír- és maceszobjektekben vagy „Isten-konceptekben".

Mondhatjuk-e, hogy ő a legtöbb munkájában a fogalom szépségét kereste, mi pedig, a többiek, a szépség fogalmának titkát próbáltuk — hasztalan — ellesni tőle? Engem legalábbis többször figyelmeztetett, amiért csak a fogalmi átültetésekben érzem biztonságban magam. Most pedig már úgy érezhetjük, ez a kevés fogódzó sem lehet a miénk — nem nevet nagyot a hülyeségeinken, nem igazítja helyre a félreértéseinket, nem viszolyog az érzelgősségünkön. Itt tapogatódzunk az űrben, mely egyre nagyobb — Altorjai, Hajas, Bódy, Beuys, Bálint Endre és még rengetegen. Erdély pedig azt mondja: „A kutató feladata megkeresni az elhunytak lelkeit. A halottak miatt kötelessége föltárni a rejtekhelyeket, az egymásba csúszott rétegeket szétfejteni. Ki kell hámoznia a valóság illúziójából az illúzió magvát. Rejtélyesen kénytelen építkezni, a rombolás mozdulataival." Mi kétségbeesetten kérleljük: Áruld el, hogyan! Ő hajthatatlan: „A leglényegesebb körülményre majd máskor térek ki, ha egyáltalán *kitérek*", és kitér. Mi: Adj erőt hozzá, Uram! Ő: (Erdély kötetét lobogtatva): „Kollapszus orv." Mindannyian: „Miserere vall."

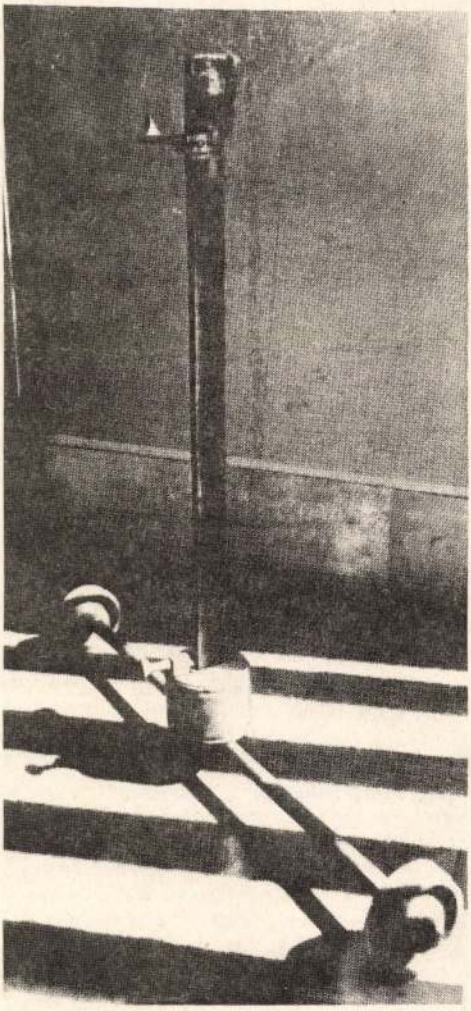

ember által be nem végezhető üres várakozás, olyan semmi, amihez egyedül szűk kapun: a hallgatás néma fogadalmán át vezet út. Az üres jel méltósága némaságában van. Hallgatni a semmi színe előtt – ez a műalkotás sajátos, „végső" beszéde, örökös eltűnésben. Nem véletlenül szilárdult meg az a közhely az esztétikai reflexióban, hogy: a nagy és átláthatatlanul *gazdag* művek éppenséggel hallgatagok, szófukarok, „önmagukat illetően" rejtélyesen *szegények*, elmarják közelükből a fecsegő bennfentes kíváncsiskodókat, a konfidenseket. Az igaz mű commediája ez az embernek az emberről: a jelentéstulajdonítás túltelítése, végtelenítése a semmibe vezet, és *ott*, éppen ott van a művészet „helye". Az igaz, „nagy" művek nehezen felnyíló talányossága akár poliszémiának is nevezhető, de – ismétlem – Erdély ezekben a gondolatmeneteiben mintha még „beljebb", valami még üresebb semmi sejtelméhez érkezne:

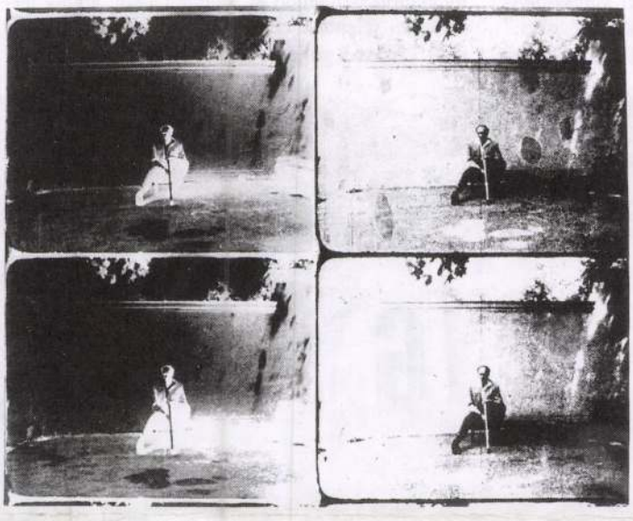

Erdély Miklós: „A szeldség medencéje" az „R" kiállításon, 1970

„Felkelt Pál a földről, és nem látott semmit" – mondja Eckhardt mester egyik híres prédikációjában a damaszkuszi úton történtekről.

Mindebből Erdély számára az is következik, hogy fölösleges (volt és maradt) a művészet úgynevezett határait kutatni, és éppen ez a felismerés az avantgardizmus alighanem egyik legnagyobb provokációja és mély, „dekonstruktív" kihívása a tradicionális esztétikai tudattal szemben. Hiszen ez a vizslatás mindig valami lezáró, véglegesítő, idő- és történésellenes klasszicizálást, valami esendően nagyképű megragadási-birtoklási vágyat takar (ha egykor, koronként fontos, termékeny és elkerülhetetlen volt is az efféle művészeti gondolkodás). A művészet határai történetileg változó módon, de mindig szigorúak: hallgatagok, csakhogy ez a hallgatagság éppen az *ezekről a belsőkről való hallgatás*, mely „kifelé" a határnélküliséggel ellensúlyozódhat. Az avantgárd, akár neo, akár poszt, mindegy, a maga elhíresült anarchiájával, vagyis az uralom- és kezdetnélküliség radikalizálásával nem más, mint e paradoxon felismerése és művelése, nem pedig a regresszív rendnélküliségé (legföljebb rossz esetben, de ezúttal nem tudnám megmondani, mi itt a rossz, mert Erdély esetében a „jót" olvasom és látom). Amit az ő művészeti írásai jeleznek (amelyek nem alkotnak „művészetelméletet", mert efféle „szisztéma" ellentmondana annak, amit, ahogyan mond), az nem egyszerűen az avantgardizmus = szabadság kezdetleges azonossági egyenlete, hanem éppenséggel az avantgárd feloldása a művészet mindenkori mentő és pásztoroló gondműveletébe, ami kivonja a *valóságos* életet a megsemmisülés, megmerevedés (halál), a zárt fogalom világából, épp azáltal, hogy a valóságos életet üres jellé transzformálja – *tisztásra terelget*, ami világol (mondaná Heidegger, akire több helyen is utal szerzőnk). Az üresség rétjein kezdünk látni igazán, és a némaság kürtőiben kezdünk hallani. Ezért beszélhet a negatív teológia és az eckhardti, a semmihez közeli *szentről*, például *A tézisek mellé*...-ben. „(A műalkotás) olyan, mint a tiszta tükör, amelyikben nem jelenik meg a kép. Nincs benne lényegkeresés, illetőleg (a) lényeg maga az üresség. Az igazság tanítása egyenlővé válik annak keresésével és a keresés a keresővel. *Koanok*." „Rátaláltam egy szóra, ami eleve nem jelent semmit, és mégis évezredekig használták, és furcsa módon mindenki értette, és sokan még ma is értik – ez a *szent* szó... mikor a művészet jelentésektől fosztja meg önmagát, a régi szó státusára pályázik..."

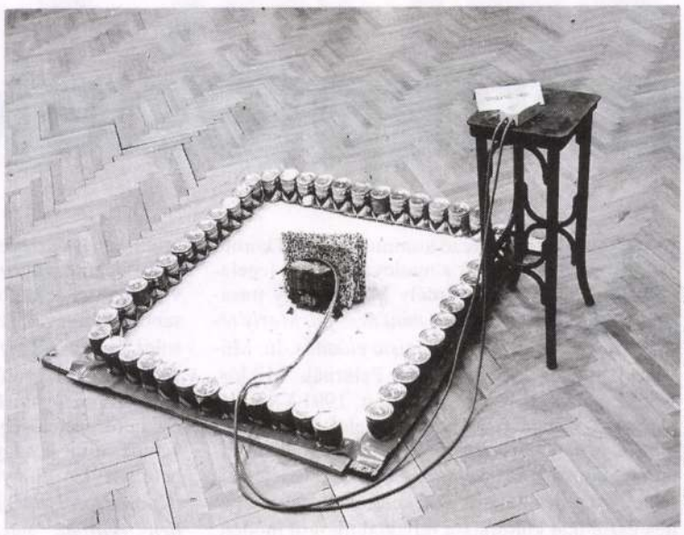

Erdély Miklós: Álommásolatok, 1977

Mindezzel *pusztán* arra szerettem volna *utalni*, hogy Erdély Miklós kevés számú hiteles ismerőjétől eltekintve, akikhez magamat *nem* sorolnám hiú módon és minden további nélkül, úgy tűnik, személyében egy csaknem elfeledett, igen jelentékeny művészetteoretikusunk *van*, akit jobb híján, némi iróniával pre-dekonstruktőrnek, predekonstruktivistának lehetne nevezni, amennyiben a „teoretikus" parodistája természetesen. De egy elnevezés az elnevezések sorában – ez is csupán a commedia része, semmi több. Mert nem ez a végleges neve. Annak titka, hogy mi s hogy van-e egyáltalán, nem nálunk van. Maradjon hát *ott*.

BALASSA PÉTER

VINCE KIADÓ
AJÁNLATA
1999. évi tervéből

MŰVÉSZETI KIADVÁNYOK

TOULOUSE-LAUTREC
DALÍ
ESCHER
LEONARDO
MICHELANGELO
BAROKK
SZECESSZIÓ
PORTUGÁLIA
TOSZKÁNA

TUDOMÁNY-EGYETEM

R. VÁRKONYI ÁGNES:
A királyi Magyarország (1541-1686)

DIÓSZEGI ISTVÁN:
Magyarország története, 1849-1918

KÉKI BÉLA: Az írás története

CSÁNYI VILMOS: Humánetológia

FALUS ANDRÁS: Adj király katonát!
(Mesés immunológia)

ALMÁR IVÁN: A SETI szépsége

CZEINAI RUDOLF:
Bevezetés a fizikai óceánográfiába

PÁLFY JÓZSEF: Kihaltak és túlélők
(Félmilliárd év nagy fajpusztulásai)

SZATMÁRY EÖRS-JOHN MAYNARD SMITH:
Az élet eredete

VILÁG-EGYETEM

W. D. HILLIS a számítógépek jövőjéről
ROBERT A. WEINBERG a rákkutatásról
LYNN MARGULIS az élet kialakulásáról

A TUDOMÁNY VILÁGÁBÓL

BEREND T. IVÁN: Terelőúton
(szocialista modernizációs kísérlet
Kelet- és Közép-Európában. 1944-1993)
O'NEIL-DRILLINGS: Motiváció
STEVEN HAWKING:
A Világegyetem rövid története
BRUCE SCHECHTER: Erdős Pál életrajza

A kötet kapható minden jobb könyvkereskedésben
vagy megrendelhető a kiadótól.

VINCE KIADÓ,
1027 Budapest, Margit krt. 64/B
Telefon: 375-7288 Fax: 202-7145

ERDÉLY MIKLÓS
mint predekonstruktivista

Az itt következő kommentárokkal körbevett idézetek a nyolcvanas évek legelejéről valók, Erdély Miklós négy írásából (*A művészet mint üres jel, Marly tézisek, A tézisek mellé... Optimista előadás*. In: Művészeti írások Szerkesztette Peternák Miklós, Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1991.) Mind a négy írás, véleményem szerint az első, *A művészet mint üres jel*, kijelentésszerűnek is felfogható címét tematizálja, részletezi, és a jelentésvesztés, illetve -üresedés sajátos érzékelésének, jelenségének esztétikai kultúrájára reflektál újszerű módon, tudomásom szerint elsőként a magyar művészeti gondolkodásban, jóval a dekonstrukivizmus hazai recepciója előtt. Szóba hozandó szövegeinek ugyanakkor megvan az a sajátossága, hogy szerzőjük még „régi" ember és alkotó lévén, nem ragadja ki az üresség, az űr, a némaság és a jelentésvesztés, a jelentésnélküliség jelenségét a művészet állapotának XX. századi kulturális, politikai, történeti kontextusából. Például az üres jelről szóló rövidke írás vége felé olyan megállapításokat olvasunk, amelyek akár a *Doktor Faustus* századelő óta érlelődő és a második világháború, illetve a németség és a nácizmus sokkja révén Thomas Mann által artikulálódó alapkérdései is lehetnének, a két művész egymástól való „kozmikus" távolsága ellenére is: „A mai művésznek el kell viselnie, hogy hivatása metaszinten problematikussá vált, és műveiben erre reflektálnia kell." A Mann-regény híres kiindulópontja: a művészet-létrehozás megnehezedése, ellehetetlenülése, ami az ördögi szerződés fő motivációjává válik, egyben a legmélyebb, egzisztenciális-etikai felelősségvállalás paradoxonja is, amit Erdély negyven évvel később így ír át: „A mai művészek számára nincsenek tartós, kialakult diszciplínák, és emiatt szinte naponta kell a művésznek önmagát kérdőre vonnia, hogy tulajdonképpen mit is művel. Ez a kérdés a művész teljes egzisztenciáját kell hogy megmozgassa." Egyáltalán, az az ironikusan predekonstruktivistának nevezhető felismeréssorozat, amit röviden bemutatok most, mélységesen szakmaetikai, anélkül, hogy esztétikai autonómiát köznapi moralitással keverne egybe. Hiszen a formálás-deformálás „testhelyzetét" elválaszthatatlannak láttatja a világhoz való aggódó viszonytól, méghozzá nem ítéletes, nem hétköznapi, nem érzelmi vagy értékmentes, leíró viszonynak, hanem a képzeleti, újraírt, újjáalkotott valósághoz való viszonynak, amely *létrehozza* önmagán belül az aggodalom tárgyát. Ez felelősséget jelent több értelemben is: felel valaminek/valakiknek (önmagának, az alkotóközösségnek, istennek?), felel valamiért/valakikért (önmagáért, a másikért, az alkotómunkáért?). A felelősség – a közkeletű felfogással ellentétben – olykor mértéktelen radikalizmusban fejeződik ki (alighanem ez a jó és kreatív avantgárd egyik paradoxona). „A posztneoavantgárd magatartás jellemzői: 1. Az ember illetékességét saját élete, sorsa tekintetében tudomásul kell vennie, ahhoz minden határon túl ragaszkodnia kell. 2. Ami létét érinti, akár közvetlenül, akár közvetve, arra illetékessége kiterjed. 3. Ilyen módon illetékessége mindenre kiterjed. 4. Ami rossz, hibás, kínzó, veszélyes és értelmetlen, azt mérészelnie kell észrevenni, legyen az a legelfogadottabb, legmegváltoztathatatlanabbnak tetsző ügy vagy dolog. 5. Bátorkodnia kell, akár a legirreálisabb, legmegvalósíthatatlanabb alternatívát javasolni. 6. Ezekről a változatokról el kell tudnia képzelni, hogy megvalósíthatók. 7. A csekély valószínűséggel megvalósítható, de nagy előnyökkel kecsegtető eshetőségeket ugyanúgy számba kell vennie, mint a nagy valószínűséggel keresztülvihető, de kis előnyt biztosítható eshetőségeket." *(Optimista előadás)* Az ember mint *képzelődésében realista pásztor és gondviselő, ha az*, akkor: illetékes. A művészember mint valóság-újraalkotó, fokozott aggodalommal pásztorol, mert a történés résztvevőinek alakzataira figyel, „rendezi" a tőle mindig különböző, öntörvényű, elbitangolt nyájat, amennyiben minden (élő) lénynek megvan a saját története, narratívája, tehát az emberen túlinak/előttinek is. Ennyiben törvényt enged alkotni önmaga mint médium által, amikor pásztorol, méghozzá nem jogi, preskriptív értelemben, hanem esztétikai hasonlatokban-metaforákban, apellatív, felhívó, igenlő értelemben, ahogyan Mózes, a törvényadó megerősíti az írás műveletének, a nyelvnek megés feltalálásával az Úr igéit, vagy mondjuk így: mindazt, amit „a világban hallani". Az igen: a végesben titokzatos, eredendő (de sohasem véglegesen eredeti) ürességet, üres jel, a jelentés nélküli, de nem értelmetlen elfogadását, nem pedig a sivár, „angyali" dicsőítését: „Amit a maga korlátozott eszközeivel megtehet, azt késedelem nélkül tegye meg." (Ugyanott.)

Ami az ürességet illeti, ezek az egymással is összefüggőnek látszó írások (keletkezési sorrendjük filológiája nem ismeretes előttem) egészen újító, leépítő, feltáró módon beszélnek a jelentésnélküliség és -vesztés *és* az értelmetlenség mélységes különbségéről. Erdély Miklós a szemiotikából indítva írja a *Marly tézisek*ben: „A nem önkényes, hanem analógián, érintkezésen alapuló (ikonikus, index jellegű) jelek jelentése kitágul, ha jelöltjeit szaporítjuk. A műalkotás, amennyiben jel, éppen ilyen. Míg az önkényes, megegyezéses jeleknél kell hogy a jelöltekben legyen valami közös, addig a másik jeltípusnál maga a jel gyűjti egybe a jelöltekben fellelhető, esetleg gyökeresen eltérő jegyeket. Ezért képes sokjelentésűvé, tendenciájában végtelen jelentésűvé, »szuperjelöltté« válni". Ám Erdély nem jut el a tiszta önreferencialitás posztmodern mítoszáig, hanem józanul, ismét a kontextusra figyelmeztet, a jelszóródás és poliszémia körülményei között is: „Analóg és érintkező viszonylatai miatt a műalkotás kor és környezet szerint jelenthet hol ezt, hol azt, sőt ezt is, azt is. Míg egyezményes jel esetében a jelentés sok jelöltre vonatkozás közben beszűkül, addig... a poliszémia a jelentések elhalványodásához, elérvénytelenedéséhez, minden határon túl pedig – mint a műalkotás esetében – kiürüléshez vezet.

A műalkotás tehát olyan jelnek tekinthető, mely a különböző jelentéseket egymás rovására erősíti föl, szaporítja, ezeket egymás által kioltja, így a műalkotást mint egészet megfosztja attól a lehetőségtől, hogy jelentéssel bírjon. Az ilyen jel megkülönböztetendő az algebrai *x*-től, amely tetszőleges jelentést nem vehet fel, csak félreértés által." Ezzel a gondolatmenettel egyben művészeten belüli, de azt belülről *át*törő, misztikus tapasztalati hagyományhoz jut (amiről későbbi, sajátosan *erről* szóló metaforikus írásaiban, például az *Apokrif előadás*ban, vagy az *Előadás a kiállításról*ban szól), visszafelé *Meister Eckhardthoz* vagy előre, a negatív teológiához vezetve olvasóját: „A műalkotás mintegy telítve van érvénytelenített jelentésekkel, és mint ilyen, jelentéstaszítóként működik. A műalkotás üzenete az az üresség, ami a sajátja. A befogadó ezt az ürességet fogadja el. A műalkotás helyet készít a befogadóban, amikor üzenetét a befogadó »megérti«. A befogadó ilyenkor azt mondja: »szép«, ami szintén üres kijelentés. Ilyenkor megjelenik a szabadság érzete, ami semmi más, mint üresség, lyuk a »felismert szükségszerűség« láncolatában: hely. Hely: a még meg nem valósult számára. A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgai eltűnnek. A műalkotás úgy beszél a világ dolgairól, hogy a világ dolgairól való beszéd eltűnik." *(Marly tézisek)*, illetve összevetendő *A tézisek mellé...* fejtegetésével az ürességről, a keleti kultúra jelenlétéről a nyugati mélyén, végül a némaságról: 130–131. oldalak az idézett kiadásban.) A „mindenben illetékes" pásztor-médium tehát mindenekelőtt az üres jel mint szabadság elengedéséért és feltárulásáért mint „szép" igaz történésért, állapotért felel. De szigorúan véve: némán, kimondhatatlanul, ami nem azt jelenti, hogy: elhallgatja ezt. Az üresség szó itt természetesen nem hétköznapi értelmű, hanem a már említett radikális megkülönböztetés szava jelentésnélküliség és értelmetlenség között. Végtelen nyitást, nyílást, rést, felnyílást idéz meg. *Messiási űr* ez,

Az indigó csoport. Így ne(m) installáció

Erdély Miklós

Ki volt ez a nagydarab, szakállas, izzó tekintetű, különös modorú, nehéz ember? Mindenekelőtt: fantasztikus. Még életében méltán vált legendává, aki örök újító, avantgárd, transzavantgárd, későmodern egyszerre – mindegy, minek címkézzük. A jelenség prófétai és szabad volt, aki élete vége felé egyre inkább ószövetségi asszociációkat keltő, mégsem guruszerű csodafigurává vált. Akármit csinált: költészetet, prózát, filmet, teóriát, rajzot, objektet – a hitelesség rejtélye fénylett fel rajtuk, egy hasonlíthatatlan nyom és kézjegy. Minden mondata, mozdulata, nevetése, gunyorossága, téves önismeretünket felszakító radikális szövegei, csöndje és mordulása a szuggesztivitás hiteles, igaz változatát mutatta be. Holott egész, heterogén, zűrös, gazdag és zseniális életművé mindig a határokon, a veszélyes mezsgyéken, az ismeretlen világában mozgott (az akkori magyar kultúrában pedig szükségképpen mellőzés, perifériára szorítás, gyanakvás volt osztályrésze). Valahogy úgy, ahogyan egy 1966-os írásában mondja, máig elevenen és önkéntelenül önmagát írva körül: „... a gondolat zaklatottsága merengésbe torkollhat, lassúság alatt föltorlódhat a türelmetlenség, nosztalgia alatt a lázadás, sanyarúság alatt az arrogáns jókedv. Ismétlődéssel megjelenhet az akarat sorsa, fölkapaszkodása és visszahanyatlásai, az akarat szerencséje, a vadonatúj, teljesen különváló ötlet belépése, fokozatos önmagára találása, diadala, majd a diadal kiürülése és üres vázként való visszahullása a régen elhanyagoltig... Remény és kétségbeesés összes évszakai mindenféle keveredésben ábrázolhatják a lényegien emberit, az események zavarából kiemelve, félreérthetetlenül, bátorítóan vagy szégyenbehozóan, az elemek fölismert jelentése szerint."

Erdély Miklós az akkori és a mai magyar kultúra egyik legnagyobb újítója, a hazai avantgárd Kassák mellett legigazibb, legforradalmibb alakja, aki ugyanakkor a világművészet kontextusát nagyon is jól ismerte, együtt lélegzett vele. Fura módon a művészetben a valódi, a sok mindent megfordító újítás a ritka és a különleges. Hogy Erdély a *Verzióval* a magyar filmművészetet megújította, hogy versei, kisprózái, performance-ai és előadásai húsz-harminc évekkel korábban indították el az „alternatív"(?) művészeti mozgalmakat, mindezzel keveset mondunk. A gazdagság, a bátorság, tehát a szabadság embere volt, azé a szabadságé, amely formát keres a törésben, a destruktívban, a szakadásban, a botrányban, az ismeretlen, dinamikus rendet az örök káosz mélyével együttműködve kutatja.

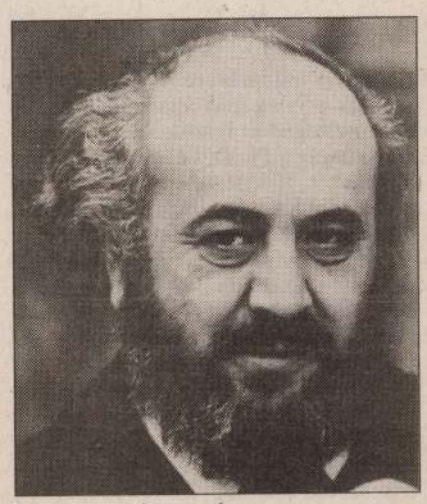

Ma lehetne hetvenéves

Akarták, hogy guru legyen – önmaga rombolta le napról napra: fantasztikus éleslátása, bölcs humora volt, mint egy ótestamentumi rabbinak és atyának, aki átröhög a saját ősatyaságán és bölcsességén. És ezzel mindent megnyert, hitelesített. Soha nem merevedett bele a szerepébe, mindig zseniális tudott lenni, akkor is, amikor vázlatszerű vagy link volt. Borzasztóan fontos, hogy merjünk jól linkek is lenni, mert az néha és persze kevesekneknek megengedetten a nagyság jele. Volt benne valami ragyogó, idegesítően parancsoló, egyúttal megértően kaján, valami esendően nagyszabású és robbanásig erőteljes. Gondolkodásmódjához, műveihez mindig vissza lehet térni, de nem úgy, mintha egy kulturális antikváriumba mennénk, hanem mint amikor a valóságos, halhatatlanul megmaradó élet igazságának szélsőségéhez térünk meg. Nagyon sokáig fog még visszabeszélni, visszamutogatni és tiltakozni – nekünk, ellenünk, teremtő erővel.

Ma lehetne hetvenéves. De ötvennyolc éves korában, méltósággal, sőt humorral viselt nagy szenvedés után meghalt.

Balassa Péter

Minőség és teljesítmény

Bolyai-ösztöndíj fiatal kutatóknak

A magyar tudományos minősítési rendszernek a világ más államaiban általánosan elfogadott rendszerhez való igazítása, azaz a Ph. D. bevezetése pozitív lépés volt. E lépéssel megszűnt a korábbi, többlépcsős minősítési rendszer, viszont egyfajta űr keletkezett. A Ph. D. megszerzése – ez az egyetem elvégzése után általában 3-6 év alatt sikerül – után ugyanis az MTA doktora cím elérése lehet cél a hazai tudományos élet tagjai számára. Ez a cím viszont – az akadémikusság elnyeréséhez hasonló megmérettetésen alapulva – olykor több évtizednyi tudományos pálya elismerését jelenti. (Az akadémiai doktorok száma jelenleg 2200-2300 között van, életkoruk általában 50-60 év.)

Mivel a Ph. D megszerzését követően nincs lehetőség újabb tudományos fokozat elnyerésére, viszont az MTA doktora címet viselő korosztály utánpótlását biztosítani, e cím elérését ösztönözni kell, szükség volt egy speciális erkölcsi és anyagi ösztönzőre – indokolta a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj létrehozásának fontosságát *Glatz Ferenc*, az MTA elnöke. A tavaly meghirdetett, s idén júniusban elsőként odaítélt ösztöndíj arra is lehetőséget ad, hogy egy kutató újra kezdhesse pályáját. Ha valaki a Ph. D. megszerzése után nem kapott állást, vagy számára a tanítás, esetleg az üzleti életben való megmérettetés volt a fontosabb, ám egy idő után rájött, hogy a kutatás nélkül nem teljes az élete, e támogatási forma révén lehetősége lesz az újrakezdésre. Glatz Ferenc szerint az idén első alkalommal odaítélt ösztöndíj olyan valódi, teljesítményorientált kezdeményezés, amelyet konkrét kutatási eredmény elérésére hoztak létre. Ez a rendszer nem a kutatást mint tevékenységet finanszírozza, hanem például egy tanulmánykötet elkészítését. „Az MTA nem minősít, de minőséget akar termelni, ezt akarja ösztönözni."

Ez a rendszer nem a kutatást mint tevékenységet finanszírozza. Az MTA nem minősít, de minőséget akar termelni, ezt akarja ösztönözni.

Az ösztöndíjra doktori (Ph. D.), illetbizonyítja a sok jelentkező is. Eredetileg 250 ösztöndíjat akartunk kiosztani, ám a színvonalas pályázatok láttán ebben az évben végül a 847 jelentkezőből 345-öt vettünk fel – tájékoztatott *Gergely János* professzor, a kuratórium elnöke. Az ösztöndíjasok közül 133 volt kandidátus, 122 Ph. D.-s és 90 fokozat nélküli. A felvettek mellett azonban további 150-200 olyan szakmailag alkalmas jelentkező volt, aki helyhiány miatt nem részesülhetett az 1-3 éves ösztöndíjban. A pályázat színvonalát mutatja, hogy a Bolyaival egyidejűleg a Széchenyi professzori ösztöndíjat is megpályázók közül többen is elnyerték az utóbbi ösztöndíjat. A Széchenyi- és a Bolyai-ösztöndíj esetében tehát a szakmai színvonalbeli különbség sokkal kisebb, mint amekkora a juttatásbeli. (A Széchenyi professzori ösztöndíj a minimálbér nyolcszorosa.)

Az ösztöndíjat egyébként a határon túli magyarok mellett olyan nem magyar anyanyelvű fiatal kutatók is elnyerhetik, akik a magyar kultúrterülethez kapcsolódó témákkal foglalkoznak. Az első kiírásra 75 ilyen jelentkezés érkezett, közülük 25-en kapták meg a támogatást. (A határon túli sikeres pályázókat ingyenes kollégiumi elhelyezéssel is segítik.) Felvetődik, hogy ez nem gyorsítja-e a határon túli magyar értelmiség elszakadását a szülőföldjétől.

– Ez természetesen gondot okoz, de a tudomány nemzeti határok és érdekek miatt nem kötheti meg a fiatalok áramlását. Engem sem zavar, ha egy tanítványom Párizsban vagy Münchenben tanul, az viszont már igenis problémát jelent, ha nem tér vissza. Nekünk tehát a visszatérést kell elérnünk – mondta el véleményét Glatz Ferenc. Az MTA elnöke szerint egy nálunk kutató határon túli magyar fiatalt nem lehet arra kötelezni, hogy végzés után térjen vissza szülőföldjére. Még akkor sem, ha erkölcsi szempontból nekik ott a helyük.

Az ösztöndíjat egyéb állami tá-

ERDÉLYI ETA

Új Művészet
2004. Május
XV. évf. 5.

45. old.

ERDÉLY MIKLÓS

199

199 ▪ ERDÉLY MIKLÓS (1928-1986)

Húsvét, 1985 körül

59,5 × 84 cm
Kályhaezüst és bitumen keveréke, pasztell, papír
Jelzés nélkül
Proveniencia: Erdély-hagyaték, leltári szám: Fst. 166.
Kiállítva: Miklós Erdély. Opere Dagli Anni '50 Al 1986.
Spicchi del 'Est, Galleria d'Arte, Róma, 1992. máj.-jún.;
Erdély Miklós (1928-1986). Csók István Képtár, István Király Múzeum,
Székesfehérvár, 1991. okt. 26-dec 31. Erdély Miklós (1928-1986).
Életmű kiállítás. + INDIGO. Műcsarnok. Budapest, 1998. okt. 16-nov. 18.

Kikiáltási ár: 1 000 000 Ft

200 ▪ ERDÉLY MIKLÓS (1928-1986)

Cím nélkül, 1983 körül (Az INDIGO rajzkurzushoz készült rajz?)

Ceruza, kréta, tus, bitumen, gipsszel kevert géz, papír
Jelzés nélkül
Proveniencia: Erdély-hagyaték, leltári szám: Fst. 75.

Kikiáltási ár: 800 000 Ft

198

a Sturmban expresszionista müveinek bemutatására. 1928-ban Bécsben találkozott Oskar Kokoschkával, akinek hatása megerősítette az expresszionizmus útján való haladásának igazában. Ugyanebben az évben a Bartha Miklós Társaság tagjaként Budapesten is kiállított.

Ladányi Imre 1929-ben végérvényesen New Yorkba költözött. Emory Ladányi néven 1932-ben mutatkozott be az amerikai közönség előtt a New York-i Painters and Sculptors Galleryben. 1934-ben ismerkedett meg Emily Frances műkereskedővel, mely kapcsolat eredményeként 1945-ig tizenhat alkalommal állított ki az annak tulajdonában lévő New York-i Contemporary Arts Galleryben. Mindeközben művei szerepeltek többek között a Brooklyn Múzeum és a Modern Art Studio tárlatain, valamint rendszeresen jelen volt a The Society of Independent Artists és az American Artists Congress kiállításain.

Ebben az időszakban eltávolodott az expresszív kifejezésmódtól, festményei és rajzai a hazai Gresham-kör törekvéseivel párhuzamosak. A második világháború idején Itáliában és Észak-Afrikában szolgált katonaorvosként. 1958-tól művészetében gyökeres fordulatként az absztrakció felé fordult. Az 1960-as évek elejétől absztrakt képein különböző anyagokkal keveri és gazdagítja az olajfestéket. Kavics, tégla és széntörmelék, fa, fém és textil gazdagítja fakturálisan kollázsait, szobrait. Festményein gyakran alkalmaz festett betűket-szavakat, hét európai nyelven hozva létre ily módon született kép-verseit.

1977-ben Walter L. Strauss tollából jelent meg az első összefoglaló jellegű munka, felölelve Ladányi addigi életművét. A 140 művet reprodukáló monográfia beható alapossággal tárgyalja művészetének korszakait és jelentőségét.

Ezt követően 1984-ben a New York-i Matignon Gallery kiadásában kollázsairól, majd két évvel később a Kövesdy Gallery gondozásában fametszeteiről jelentek meg gyűjteményes kötetek.

1986-ban a budapesti Magyar Nemzeti Galéria és a Kecskeméti Galéria rendezett műveiből gyűjteményes kiállítást. A halálát követő évben, 1987-ben Egerben nyílt emlékkiállítása, majd 1993-ban a Vigadó Galéria, illetve 1996-ban a Műgyűjtők Galériája mutatott be alkotásaiból reprezentatív válogatást. Művei számos külföldi és hazai köz- illetve magángyűjteményt gazdagítanak.

R. A.

200

ERDÉLY MIKLÓS (1928–1986)

Magyarországon az 1960-as évek második felétől megújuló avantgarde művészet legmeghatározóbb személyisége, építész, szobrász, filmrendező, költő, akcióművész, az environment és a koncept art jelentős képviselője, festő, elméletíró, pedagógus. A vallásos és spiritiszta, a második világháború alatt megtizedelt keresztény zsidó családból származó, s – a halálát megelőző rövid időszakot leszámítva – a szocialista kultúrpolitika által „tiltott" művészek közé tartozó Erdély szűkebb és tágabb környezete társadalmi és szellemi problémáira reflektált művészetével. Művészetfelfogását a médiumcentrikusság, a tudományok és a művészetek kapcsolatának hangsúlyozása, az újnak mint legfőbb esztétikai kategóriának a primátusa, valamint a régi és újabb keletű hagyományokra való nyitottság és az ezek újraértelmezésére való igény jellemzi. Az 1950-es években az Európai Iskola körébe tartozó, visszavonultan alkotó művészek (Korniss Dezső, Barta Lajos, Bálint Endre), valamint Bernáth Aurél, Csernus Tibot és tanítványai (Lakner László, Szabó Ákos) körében találta meg a számára inspiráló szellemi-művészeti légkört. 1954-ben ismerkedett meg Kondor Bélával, akivel egy életre szóló barátság fűzte össze. Az 1960-as években résztvett a hivatalos művészeti élettől magukat távol tartó művészek rendszeres találkozóin Budapest belvárosi kávéházaiban. A 60-as évek végétől konceptuális, „szöveges akciókkal", tézisekkel kísért fotókkal, később pedig environmentekkel vett részt különböző kiállításokon, rendezvényeken az avantgarde törekvéseknek teret adó kultúrházakban, félhivatalos kiállítóterekben (IPARTERV, Balatonboglár, Bercsényi Kollégium stb.), a 70-es évektől kezdve pedig minden jelentősebb, az hazai avantgarde-ot bemutató kiállításon szerepelt, itthon is külföldön egyaránt. 1975-től Kreativitási Gyakorlatok elnevezésű képzőművészeti kört vezetett Maurer Dórával közösen, majd 1977-ben beindította a FAFEJ (Fantáziafejlesztő gyakorlatok), 1978-ban INDIGÓ (Interdiszciplináris Gondolkodás) kurzusát, amelyeket a kortárs művészeti irányzatok alkotási eljárásaiból, valamint a keleti filozófiai hagyományhoz köthető nevelési módszerekből, és még számos más forrásból ötvözött pedagógiai elv kísérleti műhelyeként fogott fel. Az új és szokatlan jelenségekre nyitott, problémamegoldó gondolkodásra késztető foglalkozások és közös kiállítások egy új művészgeneráció egyéniségformáló iskolája voltak (t. k. Enyedi Ildikó, Böröcz András, Révész László László, Sugár János, Szirtes János).

Részben ezeken a foglalkozásokon kezdett a hagyományos festészet anyagai és technikái felé fordulni, és az 1980-as években számos festményt készített. Absztrakt képeinek kiindulópontja, témája sokszor egy-egy motívum, amelyet a hatvanas években kidolgozott montázs-elméletén alapuló fesztészeti eljárással dolgozott fel. Az 1980-as években a változó és megélénkülő művészeti, irodalmi élet következtében Erdély elszigeteltsége is kezdett fokozatosan megszünni. Számos kiállításon vett részt grafikáival, festményeivel, environment-jeivel, előadásokat, felolvasásokat tartott. Halála évében és később is több nagy kiállításon mutatták be életművét.

(Óbuda Galéria, 1986., Székesfehérvár, 1991., Róma, 1992., Műcsarnok, 1998.)

E. M. A.

201

201 ▪ BÁLINT ENDRE (1914–1986)

Kavics a földön, kavicsok a horizonton (Négy kavics)

23 × 34 cm
Olaj, fa
Jelezve hátoldalán: Bálint Négy kavics

Kikiáltási ár: 350 000 Ft

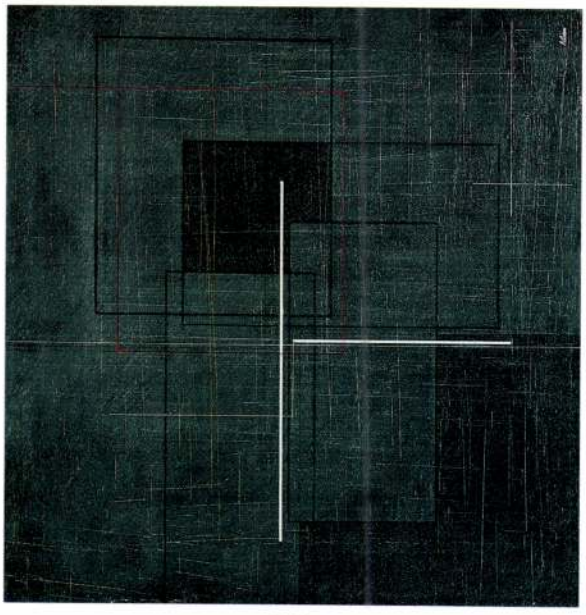

202

202 ▪ MATZON ÁKOS (1945–)

Kompozíció, 2000

59 × 57 cm
Akryl, farost
Jelezve jobbra lent: MA 2000

Kikiáltási ár: 100 000 Ft

203 ▪ HENCZE TAMÁS (1938–)

Kompozíció szürke-fehér spirállal

250 × 101 cm
Akryl, vászon
Jelzés nélkül

Kikiáltási ár: 450 000 Ft

204 ▪ HENCZE TAMÁS (1938–)

Izzás

180 × 90 cm
Akryl, vászon
Jelezve hátoldalán: Hencze 975

Kikiáltási ár: 450 000 Ft

205 ▪ HENCZE TAMÁS (1938–)

Kompozíció neoncsővel

247 × 110 cm
Akryl, vászon
Jelzés nélkül

Kikiáltási ár: 450 000 Ft

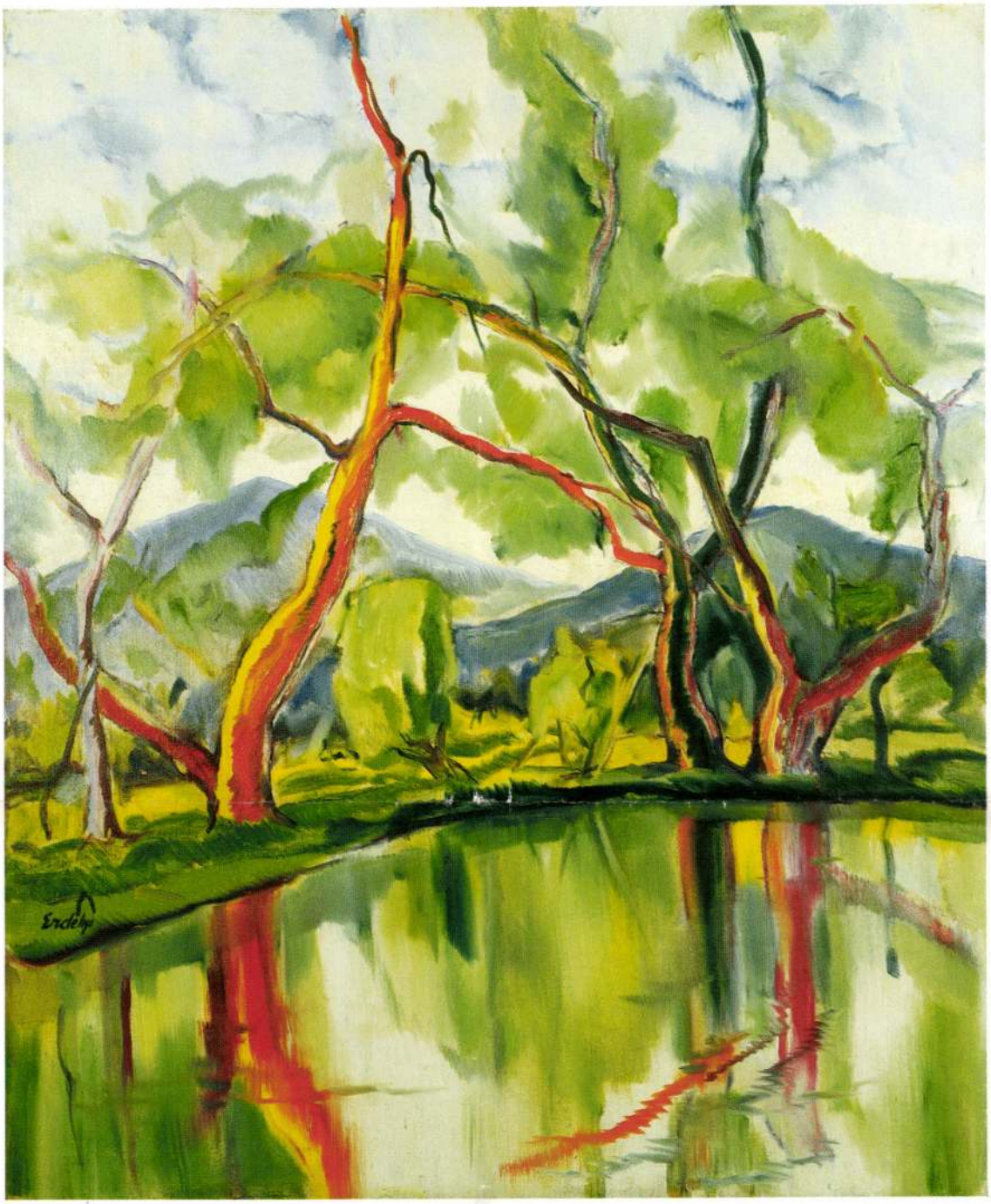

ERDÉLYI *Béla* /KELEMENFALVA, 1891 – UNGVÁR, 1955/
TÁJKÉP
■ OLAJ-VÁSZON, 120 X 100 CM
JELEZVE BALRA LENT ■ ERDÉLYI

CZENE *Béla* /ISASZEG, 1911 –
SZŐLŐHEGYEN
■ TEMPERA-VÁSZON, 60 X 50 CM
JELEZVE BALRA LENT ■ IFJ. CZENE B.
HÁTOLDALÁN ■ MAGYAR KIRÁLYI POSTATAKARÉKPÉNZTÁR
ÁRVERÉSI CSARNOK RAGLAP TÖREDÉKE